

BARQAROR TARAQQIYOTDA AYOLLAR: ILM-FAN VA SIFATLI TA'LIM

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

XALQARO ILMIY KONFERENSIYA

MATERIALLARI TO'PLAMI

O'zbekiston Respublikasi
OLIY MAJLISI
SENATI

OʻZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

Oʻzbekiston Xotin-qizlar qoʻmitasi

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Oʻzbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi

YOSHLAR ISHLARI AGENTLIGI

Abdulla Qodiriy Ijod maktabi

BARQAROR TARAQQIYOTDA AYOLLAR: ILM-FAN VA SIFATLI TA'LIM III XALQARO KONFERENSIYA TO'PLAMI

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION 3RD INTERNATIONAL CONFERENCE PROCEEDINGS

ЖЕНЩИНЫ В УСТОЙЧИВОМ РАЗВИТИИ: НАУКА И КАЧЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ III СБОРНИК МЕЖДУНАРОДНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ

Barqaror taraqqiyotda ayollar: ilm-fan va sifatli ta'lim. III xalqaro konferensiya to'plami. – Toshkent, 2023. – 747 b.

Ushbu xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari Barqaror Rivojlanish Maqsadlarida sobitqadamlik bilan borayotgan, ilm-fanga oʻzining hissasini qoʻshayotgan ayollar, ularning kelajak avlodni oʻqitishdagi innovatsion-motivatsion qarashlari, sifatli ta'limni tashkil qilishdagi zamonaviy yondashuvlari, sifatli ta'lim mexanizmini oshirishning samarali usullari boʻyicha takliflari, dunyo ta'lim standartlarining yutuq va kamchiliklarini taqqoslash natijasida yuzaga kelgan tavsiyalarni oʻzida aks ettiradi. Ushbu xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya jamlanmasida 20 ga yaqin xorijlik ekspertlarning fikr va tavsiyalari joy olgan boʻlib, Oʻzbekistonning 120 dan ortiq zabardast tahlilchilari va olimlarining tavsiyaviy xarakterdagi munosabatlari ushbu toʻplamda aks etgan.

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti Kengashining 2023-yil 25-fevraldagi ____ yigʻini qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

Mas'ul muharrirlar:

X. V. Mirzaxmedova Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti Eron-afgon

filologiyasi kafedrasi mudiri, filologiya fanlari doktori (DSc),

dotsent

N.R. Karimov Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti huzuridagi

Sharq madaniyati va merosini tadqiq etish ilmiy tadqiqot

markazi direktori

Taqrizchilar:

H. B. Nazirova Abdulla Qodiriy nomidagi ijod maktabi direktori, tarix fanlari

boʻyicha falsafa doktori (PhD)

U.T. Saydazimova Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti Koreys

filologiyasi kafedrasi mudiri, filologiya fanlari doktori (DSc),

professor

Tahrir guruhi:

G.Yunusova, N. Imomova, N. Xodjayeva, Z. Qodirova, N. Xolmurzayeva, F.Zokirjonova, N. Ismatullayeva, D. Xojimurotova, Gʻ. Jumayev, A. Shosaidov, M.Turdixoʻjayeva, A. Abduhalilova, M.Mardonova

©Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

	МУНДАРИЖА	
Танзила Нарбаева, Ойниса Мусурманова, Зухра Исмаилова	ЎЗБЕКИСТОНДА ГЕНДЕР ТЕНГЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ: ХОТИН-ҚИЗЛАРНИНГ ДАВЛАТ ВА ЖАМИЯТ БОШҚАРУВИДАГИ РОЛИ	1-17
Гулчехра Рихсиева	ТАЪЛИМ СИФАТИНИ ТАЪМИНЛАШ ВА ИЛМИЙ САЛОХИЯТНИ ОШИРИШ – БУГУНГИ ОЛИЙ ТАЪЛИМНИНГ ЕТАКЧИ МАКСАДИ	18-26
Нодира Мустафаева	ЎЗБЕКИСТОН ИЛМ-ФАНИ РИВОЖИДА ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ ОЛИМАЛАРНИНГ ХИССАСИ: ТАРИХ ВА ЗАМОН	27-31
Каёко Хаяши	ЯПОНИЯ ЖАМИЯТИДА АЁЛЛАРНИНГ ЎРНИ	32-35
Дилорам Ташмухамедова	ЦИФРОВАЯ МОЛОДЕЖЬ И ВАЖНЫЕ АСПЕКТЫ ОБРАЗОВАНИЯ	36-42
Rei Kufukihara	USING SCIENCE TO PROMOTE AND EDUCATE ON JAPANESE CULTURE INTRODUCING THE TALE OF GENJI AS AN EXAMPLE	43-49
Aziza Abdurakhmanova	THE OPPORTUNITIES FOR WOMEN WITHIN THE EU- FUNDED PROGRAMME FOR EDUCATION AND SCIENTIFIC RESEARCH	50-58
Жамила Шермухамедова	ГЕНДЕР ТЕНГЛИГИНИНГ ШАРҚОНА МАЪРИФАТИ	59-63
Дилноза Каттахонова	ЎЗБЕКИСТОНДА ЁШ АЁЛ-ҚИЗЛАРНИНГ ТАЪЛИМИ ВА ИЛМИЙ ФАОЛИЯТИ ТАҲЛИЛИ	64-67
Mohira A. Jaloliddinova	MULK QIYMATINI BAHOLASH TUSHUNCHASI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH	68-74
Dilmurod Ernazarov, Sevinch Zuhriddinova	OʻZBEKISTON OLIY TA'LIM TIZIMINING TRANSFORMATSIYALASHUVIDA DAVLAT VA NODAVLAT OLIY TA'LIM MUASSASALARINING OʻZARO RAQOBATI: BUGUNGI HOLATI VA ISTIQBOLLARI	75-78
Hilola Nazirova, Saida Karabayeva	IJOD MAKTABLARIDA OʻQUVCHI QIZLARNING ILMIY FAOLIYATGA BOʻLGAN MUNOSABATI	79-87
Prof. Datoʻ Dr Fariza Md Sham	WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: IMPROVE THE QUALITY OF EDUCATION IN MALAYSIA	88-90
Dr. Sima Abbasi	THE EFFECT OF WOMEN'S EDUCATION ON SUSTAINABLE DEVELOPMENT: ENVIRONMENT	91-100

Nandini Bhattacharya	THE PROCESS OF RECYCLE REUSE AND REDUCE AS AN ESSENTIAL SCIENTIFIC AWARENESS TO SUSTAIN THE ENVIRONMENT ROLE OF WOMEN IN THE MOVEMENT BEYOND FORMAL SCIENTIFIC EDUCATION ABSTRACT	101-103
Nazira T. Ergesheva	IMPLEMENTING THE PRACTICAL TECHNIQUES FOR VIDEO IMPLICATION IN CONTENT AND LANGUAGE INTEGRATED LEARNING	104-108
Саодат Насирова	ГЕНДЕРНОЕ РАВЕНСТВО В СИСТЕМЕ ОХРАНЫ ТРУДА ЖЕНЩИН (НА ПРИМЕРЕ АНАЛИЗА ОПЫТА КИТАЯ В ВОПРОСЕ РЕПРОДУКТИВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ)	109-113
Dr. Summera Khalid	WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION	114-119
Kalanova Dilnoza	JANUBIY KOREYADA TA'LIMNING OʻRNI	120-122
Азиза Э. Абдухалилова	ХИВА ХОНЛИГИ СОЛИҚ ТИЗИМИ ЎРГАНИШДА АЁЛ ТАДҚИҚОТЧИЛАР ЎРНИ	123-125
Сайёра Саидова	ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА ЁШЛАРГА ОИД ДАВЛАТ СИЁСАТИНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИХАТЛАРИДА АЁЛ- ҚИЗЛАР МАСАЛСИ	126-130
Отабек Иззатиллаев	О НЕКОТОРЫХ АСПЕКТАХ РЕЙТИНГОВОЙ ОЦЕНКИ ГЕНДЕРНОГО ПАРИТЕТА В ОБРАЗОВАНИИ	131-139
Нозима Махатова	АЁЛЛАРНИНГ БОШҚАРУВДАГИ РОЛИ ВА ГЕНДЕР ТАФОВУТЛАРДА АЁЛ РАХБАРЛАРНИНГ УСТУН ЖИХАТЛАРИ	140-148
А.Б. Абдумуталипов	КУРСАНТ ҚИЗЛАР ЎРТАСИДА СОҒЛОМ ТУРМУШ ТАРЗИНИ ТАРҒИБ ҚИЛИШНИНГ МУАММО ВА ЕЧИМЛАРИ	149-152
Саодат Убайдуллаева	МАРКАЗИЙ ОСИЁДА МИНТАҚАВИЙ ХАВФСИЗЛИКНИ ТАЪМИНЛАШДА ХАЛҚАРО ҲАМКОРЛИК МАСАЛАЛАРИ	153-156
Зохидахон Эшонкулова	АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПСИХОЛОГИИ В ОБРАЗОВАНИИ	157-161
Надира Халмурзаева	ЯПОНИЯ ХУКУМАТИ ТОМОНИДАН АЁЛЛАРНИ ҚЎЛЛАБ ҚУВВАТЛАШ МАСАЛАЛАРИ БОРАСИДА ОЛИБ БОРИЛАЁТГАН СИЁСАТ	162-170
Нилуфар Имамова	БАРҚАРОР РИВОЖЛАНИШ МАҚСАДЛАРИГА ЭРИШИШДА СИФАТЛИ ТАЪЛИМНИНГ ЎРНИ	171-17

E'TIBOR: MAHALLA BOSHQARUVIDA XOTIN-QIZLARNING ROLI Nurkhon Safarova USING MODERN PEDAGOGICAL AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING ORAL SPEECH AT THE EFL UZBEK CLASSES Gulshan Sharipova YANGI DEMOKRATIK O'ZGARISHLAR YO'LIDAGI O'ZBEKISTONDA GENDER SIYOSATINING HUQUQIY HOLATI VA AYOLLARNING MULKIY MUNOSABATLARDA FAOL ISHTIROKINI TA'MINLASH CHORALARI Alijon Shomurodov BARQAROR TARAQQIYOTDA AYOLLAR: ILM-FAN VA 199. SIFATLI TA'LIM IHabkam Tÿpaes XOTUH-KÜЗIJAP - БУГУННИНГ МАФКУРАВИЙ КУРАІІІЛАР МАРКАЗИДА Feruza Tadjiyeva AYOLGA E'TIBOR- JAMIYAT KELAJAGIGA E'TIBORDIR Dildora Tulyaganova, Feruza L. Azizova, Horizaliyeva, Fatima B. Tashxodjayeva Shaxnoza Sharafova SPORT MASHG'ULOTLARI BILAN SHUĞ'ULLANISHNING TALABA QIZLAR ORĞANIZMIĞA AHAMIYATI Yayraxon To'raboyeva O'ZBEKISTONDA ILM-FAN VA TA'LIMDA AYOLLARNING ISHTIROKI Maloxam Ilyaamoba ЖАННАТ OHAJIAP ОБЕЙ ОСТИДАДИР 243- OKSana Raxmonkulova ILM-FAN VA TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHDA XOTIN-QIZLARNING QO'SHGAN HISSASI (O'ZBEKISTONNING JANUBIY VILOYATLARI MISOLIDA) Xunona Якубова XOTUH-KÜRJIAP MAJAHÜM-MA-БРИФИЙ BA COFJIOMJAHITUPPIIII MAPKAЗИНИ ЯРАТИНІ ДАВР ТАЛАБИДИР Mahsuma Ismoilova YANGI O'ZBEKISTON TARAQQIYOTIDA XOTIN-QIZLAR ROLINI YANADA OSHIRISHNING GENDER MASALALARI			
TECHNOLOGIES IN TEACHING ORAL SPEECH AT THE EFIL UZBEK CLASSES Gulshan Sharipova YANGI DEMOKRATIK OʻZGARISHLAR YOʻLIDAGI OʻZBEKISTONDA GENDER SIYOSATINING HUQUQIY HOLATI VA AYOLLARNING MULKIY MUNOSABATLARDA FAOL ISHTIROKINI TA'MINLASH CHORALARI Alijon Shomurodov BARQAROR TARAQQIYOTDA AYOLLAR: ILM-FAN VA 199-SIFATLI TA'LIM III agram Typage XOTH-KUJJIAP - БУГУННИНГ МАФКУРАВИЙ KYPAIIIJAP MAPKAJUJA Feruza Tadjiyeva AYOLGA E'TIBOR- JAMIYAT KELAJAGIGA E'TIBORDIR Dildora Tulyaganova, Feruza L. Azizova, NURSING ACTIVITY AT BOARDING HOUSE FOR DISABLED CHILDREN Shaxnoza Sharafova SPORT MASHGʻULOTLARI BILAN SHUGʻULLANISHNING TALABA QIZLAR ORGANIZMIGA AHAMIYATI Yayraxon Toʻraboyeva OʻZBEKISTONDA ILM-FAN VA TA'LIMDA AYOLLARNING ISHTIROKI Maloxam Ilyamoga ЖАННАТ OHAJIAP ОЕ́FU ОСТИДАДИР 235- Oksana Raxmonkulova ILM-FAN VA TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHDA XOTIN-QIZLARNING QOʻSHGAN HISSASI (OʻZBEKISTONNING JANUBIY VILOYATLARI MISOLIDA) Xunoja Якубова ХОТИН-КИЗЛАР МАДАНИЙ-МАЪРИФИЙ ВА СОЄЛОМЛАНІТИРИНІ МАРКАЗИНИ ЯРАТИНІ ДАВР ТАЛАБИДИР Mahsuma Ismoilova YANGI OʻZBEKISTON TARAQQIYOTIDA XOTIN-QIZLAR ROLINI YANADA OSHIRISHNING GENDER MASALALARI	Umidjon Sh. Sadullayev	E'TIBOR: MAHALLA BOSHQARUVIDA XOTIN-	178-182
O'ZBEKISTONDA GENDER SIYOSATINING HUQUQIY HOLATI VA AYOLLARNING MULKIY MUNOSABATLARDA FAOL ISHTIROKINI TA'MINLASH CHORALARI Alijon Shomurodov BARQAROR TARAQQIYOTDA AYOLLAR: ILM-FAN VA 199-SIFATLI TA'LIM Шавкат Тўраев ХОТИН-КИЗЛАР - БУГУННИНГ МАФКУРАВИЙ КУРАІШЛАР МАРКАЗИДА Feruza Tadjiyeva AYOLGA E'TIBOR- JAMIYAT KELAJAGIGA E'TIBORDIR Dildora Tulyaganova, Feruza L. Azizova, NURSING ACTIVITY AT BOARDING HOUSE FOR DISABLED CHILDREN Shaxnoza Sharafova SPORT MASHG'ULOTLARI BILAN SHUG'ULLANISHNING TALABA QIZLAR ORGANIZMIGA AHAMIYATI Yayraxon Toʻraboyeva O'ZBEKISTONDA ILM-FAN VA TA'LIMDA AYOLLARNING ISHTIROKI Manoxam Hynamosa ЖАННАТ OHAJAP ОЁFИ ОСТИДАДИР 235- Oksana Raxmonkulova ILM-FAN VA TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHDA XOTIN-QIZLARNING QO'SHGAN HISSASI (O'ZBEKISTONNING JANUBIY VILOYATLARI MISOLIDA) Xunona Якубова ХОТИН-КИЗЛАР МАДАНИЙ-МАЪРИФИЙ ВА СОFJOMЛАШТИРИШ МАРКАЗИНИ ЯРАТИШ ДАВР ТАЛАБИДИР Mahsuma Ismoilova YANGI O'ZBEKISTON TARAQQIYOTIDA XOTIN-QIZLAR ROLINI YANADA OSHIRISHNING GENDER MASALALARI	Nurkhon Safarova	TECHNOLOGIES IN TEACHING ORAL SPEECH AT THE	183-193
SIFATLI TA`LIM Шавкат Тўраев XOTИН-КИЗЛАР - БУГУННИНГ МАФКУРАВИЙ КУРАШЛАР МАРКАЗИДА Feruza Tadjiyeva AYOLGA EʾTIBOR- JAMIYAT KELAJAGIGA EʾTIBORDIR Dildora Tulyaganova, Feruza L. Azizova, Ilmira R. Urazaliyeva, Fatima B. Tashxodjayeva Shaxnoza Sharafova SPORT MASHGʻULOTLARI BILAN SHUGʻULANISHNING TALABA QIZLAR ORGANIZMIGA AHAMIYATI Yayraxon Toʻraboyeva OʻZBEKISTONDA ILM-FAN VA TA'LIMDA AYOLLARNING ISHTIROKI Manoxam Пулатова ЖАННАТ ОНАЛАР ОЁFИ ОСТИДАДИР 235- Oksana Raxmonkulova ILM-FAN VA TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHDA XOTIN-QIZLARNING QOʻSHGAN HISSASI (OʻZBEKISTONNING JANUBIY VILOYATLARI MISOLIDA) Xunona Якубова XOTUH-КИЗЛАР МАДАНИЙ-МАЪРИФИЙ ВА СОГЛОМЛАШТИРИШІ МАРКАЗИНИ ЯРАТИШІ ДАВР ТАЛАБИДИР Mahsuma Ismoilova YANGI OʻZBEKISTON TARAQQIYOTIDA XOTIN-QIZLAR ROLINI YANADA OSHIRISHNING GENDER MASALALARI	Gulshan Sharipova	OʻZBEKISTONDA GENDER SIYOSATINING HUQUQIY HOLATI VA AYOLLARNING MULKIY MUNOSABATLARDA FAOL ISHTIROKINI	194-198
КУРАШЛАР МАРКАЗИДА Feruza Tadjiyeva AYOLGA E'TIBOR- JAMIYAT KELAJAGIGA E'TIBORDIR Dildora Tulyaganova, Feruza L. Azizova, Ilmira R. Urazaliyeva, Fatima B. Tashxodjayeva Shaxnoza Sharafova SPORT MASHGʻULOTLARI BILAN SHUGʻULLANISHNING TALABA QIZLAR ORGANIZMIGA AHAMIYATI Yayraxon Toʻraboyeva OʻZBEKISTONDA ILM-FAN VA TA'LIMDA AYOLLARNING ISHTIROKI Manoxam Hynamoba ЖАННАТ ОНАЛАР ОЁГИ ОСТИДАДИР ОKsana Raxmonkulova ILM-FAN VA TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHDA XOTIN- QIZLARNING QOʻSHGAN HISSASI (OʻZBEKISTONNING JANUBIY VILOYATLARI MISOLIDA) Xunona Якубова XOTUH-КИЗЛАР МАДАНИЙ-МАЪРИФИЙ ВА СОБІЛОМІЛАШТИРИШІ МАРКАЗИНИ ЯРАТИШІ ДАВР ТАЛАБИДИР Mahsuma Ismoilova YANGI OʻZBEKISTON TARAQQIYOTIDA XOTIN- QIZLAR ROLINI YANADA OSHIRISHNING GENDER MASALALARI	Alijon Shomurodov		199-203
E'TIBORDIR Dildora Tulyaganova, Feruza L. Azizova, Ilmira R. Urazaliyeva, Fatima B. Tashxodjayeva Shaxnoza Sharafova SPORT MASHG'ULOTLARI BILAN SHUG'ULLANISHNING TALABA QIZLAR ORGANIZMIGA AHAMIYATI Yayraxon To'raboyeva O'ZBEKISTONDA ILM-FAN VA TA'LIMDA AYOLLARNING ISHTIROKI Maлоҳат Пулатова ЖАННАТ ОНАЛАР ОЁГИ ОСТИДАДИР 235- Oksana Raxmonkulova ILM-FAN VA TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHDA XOTIN- QIZLARNING QO'SHGAN HISSASI (O'ZBEKISTONNING JANUBIY VILOYATLARI MISOLIDA) Xuлола Якубова XOTИН-ҚИЗЛАР МАДАНИЙ-МАЪРИФИЙ ВА СОБЛОМЛАШТИРИІШ МАРКАЗИНИ ЯРАТИШ ДАВР ТАЛАБИДИР Mahsuma Ismoilova YANGI O'ZBEKISTON TARAQQIYOTIDA XOTIN- QIZLAR ROLINI YANADA OSHIRISHNING GENDER MASALALARI	Шавкат Тўраев	·	204-210
Feruza L. Azizova, Ilmira R. Urazaliyeva, Fatima B. TashxodjayevaNURSING ACTIVITY AT BOARDING HOUSE FOR DISABLED CHILDRENShaxnoza SharafovaSPORT MASHGʻULOTLARI BILAN SHUGʻULLANISHNING TALABA QIZLAR ORGANIZMIGA AHAMIYATI225-Yayraxon ToʻraboyevaOʻZBEKISTONDA ILM-FAN VA TA'LIMDA AYOLLARNING ISHTIROKI230-Manoxam ПулатоваЖАННАТ ОНАЛАР ОЁҒИ ОСТИДАДИР235-Oksana RaxmonkulovaILM-FAN VA TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHDA XOTIN- 	Feruza Tadjiyeva		211-217
SHUGʻULLANISHNING TALABA QIZLAR ORGANIZMIGA AHAMIYATI Yayraxon Toʻraboyeva OʻZBEKISTONDA ILM-FAN VA TA'LIMDA AYOLLARNING ISHTIROKI Manoxam Пулатова ЖАННАТ ОНАЛАР ОЁГИ ОСТИДАДИР 235- Oksana Raxmonkulova ILM-FAN VA TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHDA XOTIN-QIZLARNING QOʻSHGAN HISSASI (OʻZBEKISTONNING JANUBIY VILOYATLARI MISOLIDA) Хилола Якубова ХОТИН-ҚИЗЛАР МАДАНИЙ-МАЪРИФИЙ ВА СОГЛОМЛАШІТИРИШІ МАРКАЗИНИ ЯРАТИШ ДАВР ТАЛАБИДИР Mahsuma Ismoilova YANGI OʻZBEKISTON TARAQQIYOTIDA XOTIN-QIZLAR ROLINI YANADA OSHIRISHNING GENDER MASALALARI	Feruza L. Azizova, Ilmira R. Urazaliyeva,	NURSING ACTIVITY AT BOARDING HOUSE FOR	218-224
AYOLLARNING ISHTIROKI Maлоҳат Пулатова ЖАННАТ ОНАЛАР ОЁҒИ ОСТИДАДИР 235- Oksana Raxmonkulova ILM-FAN VA TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHDA XOTIN- QIZLARNING QOʻSHGAN HISSASI (OʻZBEKISTONNING JANUBIY VILOYATLARI MISOLIDA) Хилола Якубова ХОТИН-ҚИЗЛАР МАДАНИЙ-МАЪРИФИЙ ВА СОҒЛОМЛАШТИРИШ МАРКАЗИНИ ЯРАТИШ ДАВР ТАЛАБИДИР УАNGI ОʻZBEKISTON TARAQQIYOTIDA XOTIN- QIZLAR ROLINI YANADA OSHIRISHNING GENDER MASALALARI	Shaxnoza Sharafova	SHUGʻULLANISHNING TALABA QIZLAR	225-229
Oksana RaxmonkulovaILM-FAN VA TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHDA XOTIN- QIZLARNING QOʻSHGAN HISSASI (OʻZBEKISTONNING JANUBIY VILOYATLARI MISOLIDA)243- QIZLARNING QOʻSHGAN HISSASI (OʻZBEKISTONNING 	Yayraxon Toʻraboyeva		230-234
QIZLARNING QOʻSHGAN HISSASI (OʻZBEKISTONNING JANUBIY VILOYATLARI MISOLIDA) Xuлола Якубова XОТИН-ҚИЗЛАР МАДАНИЙ-МАЪРИФИЙ ВА СОҒЛОМЛАШТИРИШ МАРКАЗИНИ ЯРАТИШ ДАВР ТАЛАБИДИР YANGI OʻZBEKISTON TARAQQIYOTIDA XOTIN- QIZLAR ROLINI YANADA OSHIRISHNING GENDER MASALALARI	Малохат Пулатова	ЖАННАТ ОНАЛАР ОЁҒИ ОСТИДАДИР	235-242
СОҒЛОМЛАШТИРИШ МАРКАЗИНИ ЯРАТИШ ДАВР ТАЛАБИДИР Mahsuma Ismoilova YANGI OʻZBEKISTON TARAQQIYOTIDA XOTIN- QIZLAR ROLINI YANADA OSHIRISHNING GENDER MASALALARI	Oksana Raxmonkulova	QIZLARNING QOʻSHGAN HISSASI (OʻZBEKISTONNING	243-249
QIZLAR ROLINI YANADA OSHIRISHNING GENDER MASALALARI	Хилола Якубова	СОҒЛОМЛАШТИРИШ МАРКАЗИНИ ЯРАТИШ ДАВР	250-254
Фарида Эшназарова ЁШЛАРНИ ОИЛАВИЙ ХАЁТГА ТАЙЁРЛАШНИНГ 261-	Mahsuma Ismoilova	QIZLAR ROLINI YANADA OSHIRISHNING GENDER	255-260
ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ	Фарида Эшназарова	ЁШЛАРНИ ОИЛАВИЙ ХАЁТГА ТАЙЁРЛАШНИНГ ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ	261-264

Мубинабону Рузиева	ВОЯГА ЕТМАГАН КИЗЛАР ОРАСИДА ЖИНОЯТЧИЛИКНИ ОЛДИНИ ОЛИШДАГИ МУАММО ВА ЕЧИМЛАР	265-269		
Alisher Doniyorov, Mahliyo Turdixoʻjayeva	FARGʻONA VODIYSINI OʻRGANGAN AYOL ARXEOLOGLAR			
Sevara Yarova	OʻQUV-TARBIYAVIY ISHLARINI TASHKIL ETISHDA XOTIN-QIZLARNING KASBIY KOMPETENTLIGI VA GENDER YONDASHUV	274-279		
Rustam Toxirov	KICHIK YOSHDAGI BOLALARGA SUN'IY INTELLEKTNI OʻRGATISH AFZALLIKLARI			
Nodira Saidnazarova	BARQAROR TARAQQIYOTDA AYOLLARNING OʻRNI, ILM-FAN VA SIFATLI TA'LIM	288-293		
Gulzodaxon Teshaboyeva, Dildoraxon Saidjonova	BARKAMOL FARZANDLAR YETUK OILADA SHAKLLANADI	294-299		
Maftunabonu Abdukarimova	OʻZBEKISTON QONUNCHILIGIDA GENDER TENGLIGI MASALASI	300-303		
Мохинур Рўзиева	ЎЗБЕКИСТОН ХОТИН ҚИЗЛАРИ: ЎТМИШ ВА БУГУН	304-309		
Мухаббат Салиева, Дилшода Мубаракова	ШАРҚ ДАВЛАТЛАРИДА ГЕНДЕР ВА ХУҚУҚИЙ КОММУНИКАЦИЯ	310-318		
Дилорам Аширбаева	КОРЕЙС ВА ЎЗБЕК ОИЛАСИДА АЁЛЛАРГА МУРОЖААТЛАР	319-325		
Ойбек Исаев	ЎЗБЕКИСТОНДА ТАЪЛИМ ДАСТУРЛАРИ ОРҚАЛИ ТАКАФУЛНИ ЎРГАНИШ МАСАЛАЛАРИ	326-332		
Abdulxamit Mirzayev	QIZLARNI BELBOG'LI KURASHGA O'RGATISH VA SOG'LOM TURMUSH TARZINI TARG'IB QILISH MEXANIZMLARI	333-337		
S.A. Khashimova	ABOUT THE BOOK "I AM MALALA"	338-339		
Nilufar Matkarimova	XOTIN-QIZLARNI IJODIY QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHDA STEAM TA'LIM IMKONIYATLARI	340-345		
Нуриддин Аликариев	ПРОФЕССОР-ЎҚИТУВЧИЛАР ИННОВАЦИОН САЛОХИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ТАЪЛИМ СИФАТИНИ ОШИРИШ ОМИЛИ СИФАТИДА	346-354		
Акром Мирзакулов	ИЧКИ ИШЛАР ВАЗИРЛИГИ АКАДЕМИЯСИ КУРСАНТ ҚИЗЛАРИНИНГ ЖИСМОНИЙ СИФАТЛАРИНИ ФУНКЦИОНАЛ КЎПКУРАШ (КРОССФИТ) СПОРТ ТУРИ ОРҚАЛИ РИВОЖЛАНТИРИШ	355-358		

Элнура Турдиалиева, Дурдона Кодирова	ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ХОТИН-ҚИЗЛАР БОШҚАРУВ КАРЬЕРАСИНИНГ ИЖТИМОИЙ ПЕДАГОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ	359-363		
Shaxlo Ubaydullayeva	ZAMONAVIY TADQIQOTLARDA XOTIN-QIZLAR MASALASI (SOGLIQNI SAQLASH VA TIBBIYOTDAGI O'RNI MISOLIDA)			
Мавлуда Файзиева	ТАЛАБАЛАРДА ПСИХОЛОГИК ХИМОЯНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ИЖТИМОИЙ ПСИХОЛОГИК	372-376		
Гульшада Уразалиева	РОЛЬ ГЕНДЕРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПРОДВИЖЕНИИ ИДЕЙ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА	377-384		
Shirin Zaynutdinova	TALABA QIZLARNING ILMIY TADQIQOT FAOLIYATIGA BOʻLGAN QIZIQISHLARINI RIVOJLANTIRISH	385-390		
Хилола Очилова	ЖЕНЩИНЫ УЧЁНЫЕ В ИЗУЧЕНИИ STEM ДИСЦИПЛИН	391-39		
Gulnoza Nafasova	FIZIKA OʻQITUVCHILARI GENDER TENGLIGI MASALASIDA MANTIQIY KOMPETENTLIKNINING AHAMIYATI			
Nilufar Yuldasheva	CHARACTERISTICS OF VOLITIONAL REGULATION OF STUDENTS OF EXACT SCIENCES ACCORDING TO GENDER	402-41		
Sadoqatoy Orinova, Gulnozaxon Khojimatova	THEORETICAL ASPECTS OF HEAT, PARTICIPATION OF WOMEN AND GIRLS WORKING IN GREENHOUSES IN THE TECHNOLOGY SYSTEM HUMAN-PLANTS-ENVIRONMENT	412-418		
Elboy Arziqulov	YOSHLARGA SIFATLI TA'LIM BERISHDA MA'NAVIY MADANIY TARBIYANING UZVIYLIGI	419-42		
Тўлганой Саидназарова, Отабек Холиқов	ТЕХНОЛОГИЯ ДАРСЛАРИДА ЛОЙИХАЛАШ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ТАЛАБАЛАРНИНГ ИНДИВИДУАЛ- ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ			
Маъмурахон Алишерхўжаева	СИФАТЛИ ТАЪЛИМДА ГЕНДЕР ТЕНГЛИГИ – ЮНЕСКО МИССИЯСИНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШИ	438-44		
Zarnigorxon Meliqo'ziyeva	EKOLOGIK MADANIYATNI TA'LIM TIZIMI ORQALI RIVOJLANTIRISHDA ELEKTRON PLATFORMALARDAN FOYDALANISH	447-45		
Алишер Мадрахимов	АЁЛЛАРНИНГ ИЖТИМОИЙ ТАРМОҚДАН ФОЙДАЛАНИШ МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ЖИХАТЛАРИ	452-45		

Bonu Sarimova	A WOMAN SCIENTIST'S RESEARCH FOR QUALITY EDUCATION	459-463		
Ra'no Nosirova	NODIRABEGIM - QO'QON MADANIYATI HOMIYSI	464-469		
Oydin Nurullayeva	TUGʻRUQ TRAVMALARI - NOGIRONLIKKA SABAB BOʻLUVCHI OMILDIR			
Sabrina Salimova	ISLOM OLAMIDAGI FOTIMA ISMLI AYOLLARNING ILMGA BOʻLGAN RAGʻBATI	475-480		
Farzona Tajimatova	YANGI OʻZBEKISTONDA AYOLLARGA E'TIBOR HAMDA YURTIMIZNING TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANISHIDA ULARNING OʻRNI VA AHAMIYATI			
Мохинур Розубаева	ЖЕНЩИНЫ В УСТОЙЧИВОМ РАЗВИТИИ: НАУКА И КАЧЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ"	487-49		
Zarnigor Xoliqova	YANGILANAYOTGAN O'ZBEKISTONDA LIDER AYOLLARNI TAYYORLASHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI	494-50		
Zarnigor Safarova	TILSHUNOSLIKDA GENDER TUSHUNCHASINI OʻRGANISH: TIL VA JINS FARQLARI VA OʻXSHASHLIKLARI	502-54		
Рустам Джумаев Камола Саидова	ПРИОРИТЕТ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА В УСЛОВИЯХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА	509-51		
Asilbek Madolimov	OʻZBEKISTONDA ILM-FANDA AYOLLARNING OʻRNI VA ULARGA YARATILGAN IMKONIYATLAR	514-51		
Мухлиса Жумаева	МАМЛАКАТИМИЗДА АЁЛЛАР ТАДБИРКОРЛИГИНИ РИВОЖЛАНИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ	519-52		
Barno Xalmatova	TIBBIY TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY IMMITATSION O'QITISH USULLARINING O'RNI	524-53		
G.X Bakiyeva, M.N Israilova	TIBBIYOT OLIYGOHLARIDA LOTIN TILI O'QITISHNING HOZIRGI DOLZARB MUAMMOLARI	532-53		
Зулфия Пўлатова	ЁЗУВ МАЛАКАСИНИ БАХОЛАШ МЕТОДИ (ЮРИДИК ТАЪЛИМ ЙЎНАЛИШИ ТАЛАБАЛАРИ БИЛАН ИШЛАШ МИСОЛИДА)	536-54		
Shaxnoz X. Samiyeva	OLIY TA'LIMDA KREATIV YONDASHUVLAR ASOSIDA OʻQITISH SIFATINI OSHIRISHNING INNOVATSION YOʻNALISHLARI	545-55		
Нигора Хайдарова	АНИМАЦИЯ САНЪАТИНИ ЎҚИТИШДА СИФАТЛИ БАДИИЙ ТАЪЛИМ ВА ИННОВАЦИЯ	552-55		

Madina Badritdinova	KOGNITIV USLUB VA SHAXSNING MILLIY XUSUSIYATLARI NAMOYON BOʻLISHIDA GENDER FARQLARNING AHAMIYATI	558-564
Гавхарнисо Сотикулова	ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА НА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ УЗБЕКИСТАНА	565-570
Nilufar Niyozova	OʻZBEKISTONDA INKLYUZIV TA'LIM RIVOJIDA SIFATLI OʻQITISHNING ASOSIY TAMOYILLARI	571-575
Nigora Mirzaqulova	BUGUNGI TA'LIM TIZIMIDA MUMTOZ MUSIQA SAN'ATINING TARBIYAVIY XUSUSIYATLARI	576-581
Шахло Ахмедова	ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАЛАБАЛАРНИ ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТГА ЙЎНАЛТИРИШ МУАММОЛАРИ ВА ЕЧИМЛАРИ	582-588
Feruza Ergasheva	PROBLEMS AND SOLUTIONS OF DISTANCE LEARNING IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING	589-593
Mashkura Komilova	SCIENCE AND INNOVATION IS A FACTOR OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN	594-599
Дана Камилла	ИСТОРИЯ ПОЛОЖЕНИЯ ЖЕНЩИНЫ В ОБЩЕСТВЕ В УЗБЕКИСТАНЕ И КИТАЕ	600-603
Ирода Сирожиддинова	ПЕДАГОГИК МАХОРАТНИНГ ЁШЛАР ОНГИГА КАСБ-ХУНАР ТАЪЛИМИНИНГ ИЖТИМОИЙ- АХЛОҚИЙ МОХИЯТИНИ СИНГДИРИШДАГИ РОЛИ	606-612
Дилафруз Холмирзаева, Мадинабону Каримова, Насимахон Саркулова	ТЕХНОЛОГИК КОМПЕТЕНЦИЯЛАРНИНГ ТУРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ "ТЕХНОЛОГИЯ" ЎҚУВ ФАНИДА ТАҚДИМ ЭТИЛИШИ	613-619
Zulxumor Kuchkarova Nilufar Koshanova	OLIYGOHLARDAGI SIFATLI TA'LIM JARAYONIDAGI AYRIM MUOMMOLAR	620-620
Feruza Lutfullayeva	OʻZBEKISTONDA DAVLAT XIZMATI SOHASIDA XOTIN-QIZLAR UCHUN IMKONIYATLAR	627-63
Shohistaxon Obidjonova	TA'LIM JARAYONIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK USULLARDAN FOYDALANISH	632-630
Sarvinoz Xojiyeva	ZAMONAVIY OʻQITISH JARAYONINI TASHKIL ETISH VA UNGA QOʻYILADIGAN TALABLAR (kimyo fani misolida)	637-703
Шахрибону Ғофурова	АЁЛЛАРНИНГ ЕТАКЧИЛИК КАСБИЙ КЎНИКМАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ИНСТИТУТЛАРИ ТЎҒРИСИДА	644-64

Madina Xamroyeva	BIOLOGIYANI OʻQITISHDA INTERFAOL	650-65	
muunu Aumroyevu	METODLARDAN FOYDALANISH	030-03	
Дилдора Жураева	ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОБЛАЧНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ		
Feruza Berdibekova	TALABALARNING AKMEOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA KASBIY MUAMMOLARNI HAL QILISHGA TAYYORLASHNING PEDAGOGIK TIZIMI	662-66	
Азиза Асланова	АНАЛИЗ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ И НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЖЕНЩИН/ДЕВУШЕК В УЗБЕКИСТАНЕ	668-67	
Makhliyo Furkatova	INTERPRETATION OF THE PHENOMENON OF LANGUAGE TRANSFER AND SYNTACTIC DERIVATION	676-68	
Elmira Berdirasulova	KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI OʻQUVCHILARDA TAFAKKUR OPERATSIYALARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI	686-69	
Комила Саидкаримова	АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ЛАТИНСКОГО ЯЗЫКА В МЕДИЦИНСКИХ ВУЗАХ	691-69	
Kamola Esanova	BARQAROR TARAQQIYOTDA AYOLLAR: ILM-FAN VA SIFATLI TA'LIM	697-70	
Kamola Bakhrullayeva	EDUCATION IS THE GATEWAY TO SUCCESS	701-70	
Boburjon O'lmasxanov, Xurshida Badritdinova, Munavvar Isakdjanova	TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA BOʻLAJAK PEDAGOGLARDA KASBIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI	706-71	
Ra'no Xaydarova, Shoira Abdullayeva	YOSH MUTAXASSISLARNING PEDAGOGIK FAOLIYATGA MUVAFFAQIYATLI MOSLASHUVINI TA'MINLOVCHI INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR	712-71	
Дилдор Пўлатова	ОИЛА ВА ЖАМИЯТ БАРҚАРОР РИВОЖЛАНИШИНИ ТАЪМИНЛАШДА ХОТИН-ҚИЗЛАРНИНГ ЎРНИ	718-72	
Нилуфархон Қобулова	ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ НОАНЪАНАВИЙ ШАКЛЛАРИНИ ЖОРИЙ ЭТИШ ОРҚАЛИ МУТАХАССИСЛАРНИ ТАЙЁРЛАШ СИФАТИНИ ОШИРИШ	725-73	
Шарофиддин Б. Хонимов	ЎЗБЕКИСТОНДА ЁШЛАРГА ОИД СИЁСАТ – ДАВЛАТ СИЁСАТИНИНГ АСОСИЙ ТАРКИБИЙ ҚИСМИ ВА УНИ САМАРАДОРЛИГИНИ ЯНАДА ОШИРИШ ЖАРАЁНЛАРИ	733-74	

abohat Qahharova	TEZAURUSNING SEMANTIK TAHLILLARDAGI OʻRNI	741-747
Этабек Файзуллаев	ДАВЛАТ ФУҚАРОЛИК ХИЗМАТЧИЛАРИНИНГ СИЁСИЙ ИМИДЖИ	748-753

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ЎЗБЕКИСТОНДА ГЕНДЕР ТЕНГЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ: ХОТИН-ҚИЗЛАРНИНГ ДАВЛАТ ВА ЖАМИЯТ БОШҚАРУВИДАГИ РОЛИ

Танзила Нарбаева

социология фанлари доктори, профессор Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Сенати раиси,

Ойниса Мусурманова

педагогика фанлари доктори, профессор

"Оила ва махалла" илмий-тадкикот институти директор ўринбосари,

Зухра Исмаилова

педагогика фанлари доктори, профессор

Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институтимиллий тадқиқот университети

Хотин-қизлар маслаҳат кенгаши раиси

Калит сўзлар: гендер тенглик, халқаро тажриба, гендер тенгликнинг ижтимоий, иктисодий, маънавий, сиёсий жихатлари, тамойиллари, хотин-қизларнинг мехнат кафолатлари, хукуклари тазйик ва зўравонлик, химоя ордери, гендер тенглиги стратегияси, аёллар қизларнинг хуқуқлари, гендер тадқиқотлар, гендер муносабатлар, хотин-қизлар эркаклар учун тенг имкониятлар хуқуқ ва кафолатлари.

Аннотация: Маколада гендер тенглик ва унинг ўзига хос хусусиятлари, ижтимоий тамойиллари, омиллари, устувор йўналишлари, мазмун ва мохияти, хотин-қизларни давлат ва жамият тараққиётидаги ролини ошириш,ижтимоий қўллаб-қувватлаш борасидаги давлат сиёсати ва бу борадаги халкаро тажриба, Ўзбекистонда гендер тенгликни таъминлаш борасида амалга оширилаётган ишларнинг самарадорлиги илмий жихатдан талкин этилган. Шунингдек, муаллифлик ёндашуви асосида хулоса ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

ENSURING GENDER EQUALITY IN UZBEKISTAN: THE ROLE OF WOMEN IN STATE AND PUBLIC ADMINISTRATION

Kev words: gender Equality, international experience, social, economic, spiritual, political aspects of gender equality, principles, women's labor rights guarantees, harassment and violence, protection warrant, gender equality strategy, Women's and girls ' rights, gender studies, gender relations, guarantees of equal rights and opportunities for women and men.

Abstract: The article scientifically interpreted the effectiveness of work carried out on gender equality and its peculiarities, social principles, factors, priorities, content and essence, increasing the role of women in the development of the state and society, public policy on social support and international experience in this regard, ensuring gender equality in Uzbekistan. Also, based on the author's approach, conclusions and recommendations have been developed.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА В УЗБЕКИСТАНЕ: РОЛЬ ЖЕНЩИН В ГОСУДАРСТВЕ И ПУБЛИЧНОМ УПРАВЛЕНИИ

Ключевые слова: гендерное равенство, международный опыт, экономические, социальные, политические духовные, аспекты гендерного равенства, принципы, прав гарантии трудовых женщин, домогательства И насилие, ордер на защиту, стратегия гендерного равенства, права женщин и девочек, гендерные исследования, гендерные отношения, гарантии равных прав и возможностей для женщины и мужчины.

Аннотация: В статье научно интерпретирована эффективность проводимой работы по гендерному равенству и ее особенностям, социальным принципам, факторам, приоритетам, содержанию и сущности, повышению роли женщин в развитии государства и общества, государственной политике по социальной поддержке и международному опыту в этом отношении, обеспечению гендерного равенства в Узбекистане. Также, на основе авторского подхода, были разработаны выводы и рекомендации.

"Давлат ва жамият бошқарувида аёлларнинг ўрни ва мавқейини мустаҳкамлаш ислоҳотларнинг энг устувор йўналиши"дир. Ш.М.Мирзиёев

Кириш. Жаҳонда инсон ҳуқуқларининг таркибий қисми ҳисобланган ҳотин-қизлар ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш, кафолатлаш ҳамда уларни турли тазйиқ ва зўравонликлардан,камситишлардан ҳимоя қилиш борасида катта тажриба тўпланган. Мамлакатимизда ҳам ҳотин-қизларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш ва оила институтини

мустаҳкамлаш — ҳукумат олиб бораётган ижтимоий сиёсатнинг устувор масалаларидан бирига айланган.

Шу боис, кейинги йилларда Ўзбекистонда Марказий Осиё давлатлари ўртасида эркаклар ва аёлларнинг гендер тенглигини таъминлаш борасида мухим чора-тадбирлар амалга оширилмокда. Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ва бутун халкка мурожаатномасида жамиятимизнинг барча сохаларида эришилаётган мухим ютуклар ва истикболдаги вазифалар хусусида тўхталиб, гендер тенгликни таъминлаш, оила, оналик ва болаликни ижтимоий химоя килиш, хотинкизларнинг давлат ва жамият бошкарувидаги роли, хукук ва манфаатлари, аёлларни мехнат ва турмуш шароитларини яхшилаш борасида амалга оширилаётган изчил сиёсатнинг мазмун ва мохияти, уларнинг истикболи хакида инновацион ғояларни илгари сурди.

Хусусан, мустақиллик йилларида маҳалла, оила, хотин-қизлар ва ёшларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш, уларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш, уларнинг жамиятдаги мавкейини мустаҳкамлаш, бандлигини таъминлаш, камбағалликнинг олдини олиш, фуқароларда ҳаётдан ҳурсандлик ҳиссини шакллантириш, давлат ва жамият тараққиётида ҳотин-қизларнинг фаоллигини ошириш каби масалаларга оид 100 га яқин ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар қабул қилинди.

1979 йилда Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Бош Ассамблеяси томонидан аёллар хукуклари бўйича халкаро конун сифатида эътироф этилган "Хотин-кизлар хукуклари камситилишининг барча шаклларига бархам бериш тўғрисида"ги (CEDAW,1981 йил 3 сентябрда кучга кирган ва 189 давлат томонидан ратификация қилинган) конвенция 1995 йилда Олий Мажлис томонидан ратификация килинди.[9]Унинг катор моддалари имплементация килинган холда миллий қонунчиликка киритилди.

Мамлакатимиз қонунчилиги тарихида илк маротаба Ўзбекистон Республикасининг "Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида"ги (2019 йил 2 сентябрь) ва "Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида"ги (2019 йил 2 сентябрь) Қонунлари қабул қилинди. Бу билан гендер тенгликни таъминлашнинг ҳуқуқий асослари яратилди.

Қонунга мувофиқ давлат органларида гендер тенгликни таъминлаш бўйича маслахат кенгашлари ташкил этилди. Ушбу кенгашни бошқаришга масъул мехнат жамоаси рахбарининг ижтимоий масалалар бўйича ўринбосари хисобланади. Кенгашнинг асосий вазифаси барча бўлимлар, худудий тузилмаларда юқоридан пастига қадар аёллар ва эркаклар учун тенг имкониятлар яратилишини таъминлаб беришдан иборат бўлади.

Ойлик иш ҳақларини белгилаш, лавозимларга тавсия қилишда аёллар ва эркакларга тенг қараш, ҳар бир корхона-ташкилотда тайёрланадиган захира кадрлар базасига хотин-кизларнинг номзодларини киритиб, уларни хизмат вазифасида раҳбарлик лавозимларига тайёрлаш каби масалаларни тизимли таҳлил этиб боради, хулосалар беради. Айни чоғда жойларда хотин-қизлар учун яратилган шарт-шароитларни ҳам ўрганади.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 2 июлдаги "Оилавий-маиший зўравонликни профилактика қилиш чора-тадбирларини такомиллаштириш тўғрисида"ги ПҚ-3827-сон, 2019 йил 7 мартдаги «Хотин-қизларнинг мехнат хукуклари кафолатларини янада кучайтириш ва тадбиркорлик фаолиятини кўллабқувватлашга оид чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-4235-сон қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 4 январдаги "Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан химоя килиш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўгрисида"ги 3-сон,2021 йил 8-январдаги "Хотин-қизларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш бўйича қушимча чора-тадбирлар туғрисида"ги қарорлари ва бошқа қатор норматив-хуқуқий хужжатлар қабул килинди. Тазйиқ ва зўравонликдан жабрланган кизларга"Ижтимоий шартнома" ва "Химоя ордери" бериш, ижтимоий ахволи ва турмуш шароити оғир, ишсиз ва ижтимоий фаол бўлмаган хотин-қизларни хар томонлама ижтимоий қўллаб- қувватлаш ва химоя қилиш, уларга давлат томонидан манзилли ёрдам бериш бўйича "Темир дафтар", "Аёллар дафтари" каби янги тизимлар жорий этилди.

Ўзбекистон Республикаси Гендер тенгликни таъминлаш масалалари бўйича комиссияси ҳамда Олий Мажлис Сенатининг Ҳотин-қизлар ва гендер тенглик масалалари қўмитаси ташкил этилди. Комиссия томонидан 2020-2030 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасида гендер тенгликка эришиш стратегияси лойиҳаси ишлаб чиқилди.

Республикамиз худудларида тазйик ва зўравонликдан азият чеккан аёллар учун 180 та "Тазйик ва зўравонликдан жабрланган шахсларни реабилитация килиш ва мослаштириш" марказлари ташкил этилди. [7]

Зўравонликдан жабр чеккан аёллар учун ишонч телефони, махсус телеграмм каналлари, Ўзбекистон Республикаси махалла ва оилани қўллаб-қувватлаш вазирлиги хузуридаги "Махалла ва оила"илмий-тадқикот институтида гендер масалаларини илмий ўрганиш бўлими ташкил этилди. Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шахри туман ва шахарларида "Хотин-қизлар жамоатчилик кенгашлари", махаллаларда "Аёллар маслахат кенгашлари", таълим тизимининг барча бўғинларида эса ташкилот рахбарининг хотин-қизлар масалалари бўйича маслахатчилари тизими жорий этилди. Шундай қилиб, мамлакатимизда янги Ўзбекистон ва учинчи Ренессанс пойдевори

яратилаётган бир даврда гендер тенгликни таъминлаш давлат сиёсатининг бош масалаларидан бирига айланди.

Материалларни асослаш. Эркаклар ва хотин-қизлар тенглигини таъминлаш жамият тараққиёти, фаровонлиги ва тинчлигининг фундаментал пойдевори хисобланади. Тадқиқотлар шундан далолат берадики,инсоният пайдо бўлгандан буён эркаклар ва аёлларнинг гендер тенглиги дунё микёсда долзарб муаммолардан бири бўлиб келмокда. Тарихдан маълумки, асрлар давомида турли миллатга мансуб, турли минтақаларда яшовчи аёллар ўзларининг инсоний хукуклари поймол этилишига қарши курашиб келдилар. Бу курашни урф-одатлар, диний- дунёвий қарашлар ва шахсий-ҳаётий муносабатлар ўрасидаги гендер тенглиги кураши дейиш мумкин.

Гендер тенгликнинг иқтисодий, ижтимоий, сиёсий ва маънавий омиллари мавжуд бўлиб, уларнинг ўзига хос тарихий тараққиёт босқичлари мавжуд.

18-19 асрларда гендер тенглик ва хотин-қизлар хуқуқлари муаммоси сиёсат даражасига кўтарилди. Жумладан, 1791 йилда Францияда таникли ёзувчи, етук сиёсий арбоб Олимпия де Гуж "Аёллар ва фукаролар хукуклари" Декларациясини эълон қилиб, аёллар Харакатига асос солди. У биринчилардан бўлиб ажрашиш хукукини жорий этиш, ноқонуний туғилган болалар хукуклари учун, хомиладор аёллар учун туғруқхоналар, ишсизлар учун миллий устахоналар, уйсизлар учун ётоқхоналар ташкил этиш ғояси учун курашди. [14]

Америка Қушма Штатларининг жамоат арбоби, аёллар хукуклари буйича илк харакатнинг кучли шахси Элизабет Кэди Стэнтон 1848 йил хотин-қизлар хукуклари буйича биринчи очик конференцияга "Хиссиёт Декларацияси"ни тайёрлаб такдим этади. Унда АҚШ да аёллар тенг хукуклилиги ва аёлларнинг сайлаш хукуклари буйича ташаббусни илгари суради. У "Ёндашувлар ва карорлар" номли Декларациясида "Барча эркаклар ва аёллар тенг туғиладилар, Оллох уларга ажралмас хукукларни ато этди, бу хукукларга: яшаш, эркинлик ва бахтга интилиш киради" деб таъкидлаган эди. Шунингдек, Декларацияда аёлларнинг мулкий, овоз бериш, таълим, жамиятнинг сиёсий ва ижтимоий иктисодий хаётдаги фаол иштироки хукукини талаб килди. 1866 йилда "Америка тенг хукуклилик" Ассоциациясига асос солдилар ва 1876 йилда олти томлик "Аёлларнинг сайлаш хукуклари тарихи" тупламини яратишда иштирок этди. [15]

Буюк Британиялик философ,социолог ва сиёсий арбоб,инглиз файласуфи **Джон Стюарт Милль** "Эркинлик ҳақида", "Аёлнинг бўйсуниши" асарини ёзиб,унда аёлларга сайлаш ҳуқуқи бериш ғоясини илгари сурди.[16]

Ливанлик таникли шоира Варда аль-Язиджи аёлларга хат жанри оркали Араб мамлакатларида аёллар хукукларини баён этди.1867 йилда "Пушти боғ" номли китобини

чоп этиб, унда мусулмон аёлларининг гендер тенглиги масалаларини шеърлари орқали тарғиб этди. [17]

Австриялик ёзувчи, дунёда биринчи тинчлик мукофоти ва иккинчи Нобель мукофоти сохибаси (1905 йил) **Берта фон Зутнер** ўзининг "Йўқолсин қурол" (1889 йил) ва "Инсоният фикрлари" (1911 йил) номли асарларида тинчлик муаммолари, аёллар харакати ва харбий зўравонликлар хакида батафсил маълумот беради. [18]

1913 йилда бўлиб ўтган Гаага "Халқаро тинчлик конгресси" 2 млн. таниқли аёллар мурожаатнома қабул қилиб, дунёда тинчлик учун овоз бердилар. Бир қанча мамлакатларда аёллар парламентга, маҳаллий бошқарувда иштирок этиш ҳуқуқини қўлга киритдилар.

1939 йил Парижда Бутунжахон аёллар Конгресси чақирилди. Унда уруш ва фашизмга қарши Бутунжахон аёллар Қумитаси ташкил қилинди. Иккинчи жахон урушидан кейин, аёллар озодлик ҳаракати ва феминизм-аёллар ҳуқуқларини тан олиш сари умумий ҳаракат бошланди.

1945 йилда Парижда бутунжахон аёллар ахволини яхшилаш мақсадида хотинқизларнинг Халқаро демократик Федерацияси ташкил топди. 1985 йил БМТ Найробида хотин-қизларнинг ахволи бўйича 3-чи Бутунжахон Конференциясини ўтказди. Унда жинсларнинг тенглиги муаммоларига комплекс ёндашув масаласи кун тартибига қўйилди.

1995 йил Пекинда БМТ нинг аёллар бўйича тўртинчи Бутунжахон Конференцияси бўлиб ўтди ва унда Ўзбекистон хотин-қизлари илк бор иштирок этдилар. Конференцияда (Beijing Platform for Action) 15 сентябрь куни Пекин Декларацияси қабул қилинди ва унда гендер тенглик масаласи биринчи ўринга кўтарилди.

Бирлашган Миллатлар Ташкилоти ва бошқа халқаро ташкилотлар гендер тенглигини тарғиб қилувчи бир неча конвенцияларни қабул қилдилар. Жумладан, таълим, фан ва маданият масалалари бўйича Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош конференцияси 1960 йилда"Таълим соҳасида камситишга қарши кураш тўғрисида"конвенция қабул қилди.

1993 йил БМТ Бош Ассамблеясининг "Аёлларга нисбатан зўравонликка қарши кураш тўғрисида"ги Декларацияси қабул қилинди.

1994 йилда Қоҳирада Аҳолишунослик ва ривожланиш бўйича халқаро конференциясида (ИКПД) йигирма йиллик Қоҳира Ҳаракат Дастури қабул қилинди. Ушбу мажбурий бўлмаган ҳаракат дастурида ҳукуматлар демографик мақсадларни эмас, балки шахсларнинг репродуктив эҳтиёжларини қондириш учун жавобгар эканлиги, оилани режалаштириш, репродуктив ҳуқуқлар бўйича хизматлар ва гендер тенглигини ривожлантириш, аёлларга нисбатан зўравонликни тўхтатиш стратегияси таклиф этилди.

Шунингдек, 1994 йилда Америкада **Белем до Пара** конвенцияси деб номланган "Аёлларга қарши зўравонликнинг олдини олиш, жазолаш ва йўқ қилиш тўғрисида"ги Америкааро Конвенция қабул қилинди. [12]

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Хавфсизлик Кенгашининг 2000 йил 31 октябрда қабул қилинган 1325-сонли қарори (УНСРК 1325) қуролли тўқнашувлар пайтида, ундан кейин аёллар ва қизларнинг хуқуқлари химояси масалаларига бағишланган.

Мапуто протоколи аёлларга кенг қамровли хукуқларни, шу жумладан сиёсий жараёнларда иштирок этиш, эркаклар билан ижтимоий ва сиёсий тенглик, уларнинг репродуктив саломатлигини назорат қилиш ва аёлларнинг жинсий аъзоларини таназзулига чек қуйишни кафолатлайди. У Африка Иттифоки томонидан инсон ва халқларнинг хукуқлари туррисидаги Африка Хартиясига протокол шаклида қабул қилинган ва 2005 йилда кучга кирган.[13]

Европа Иттифокининг 2002/73 / ЭК-сонли йўрикномаси - 2002 йил 23-сентабрдаги 76/207 / ЭЕК-сонли Директивада эркаклар ва аёлларни иш билан таъминлаш, касб-хунарга ўкитиш ва тарғиб қилиш,ишга кириш бўйича тенг хукуклилик тамойилини амалга ошириш тўғрисидаги ўзгартишларни тузатиш бўйича тенг муносабатда шундай дейилган:"Ушбу Директива мазмуни бўйича таъкиб ва жинсий зўравонлик жинси бўйича камситиш деб хисобланади ва шунинг учун такикланади." [11]

Европада аёлларга нисбатан зўравонлик соҳасидаги биринчи қонуний мажбурий восита бўлган аёлларга нисбатан зўравонлик ва оиладаги зўравонликнинг олдини олиш ва унга қарши кураш бўйича Европа Кенгашининг Конвенцияси 2014 йилда кучга кирди. Европа Кенгашининг 2014-2017 йилларда гендер тенглиги стратегияси бешта стратегик мақсадга эга.

Гендер тенглик масалалари бўйича илмий-тадкикот ишлари амалга оширилмокда. Масалан,Озарбайжон, Арманистон, Белоруссия, Болгария, Грузия, Қозоғистон, Кирғизистон, Молдова, Россия, Тожикистон, Туркманистон, Украина давлатларида гендер мавзуларидаги тадкикотлар бошка шифрга боғлаб химоя қилинади. Масалан тарихий йўналишлари бўйича гендер мавзуси тарих шифри, психологик йўналишлари бўйича эса гендер масалалари психология ихтисослиги бўйича тадкик этилади [19].

Финляндия давлати Турку университетида гендер тадқиқотлари бўйича магистрлик дастури гендер ва ижтимоий-гуманитар фанларни бирлаштирган холда олиб борилади. Шунингдек, Тампере университетида эса ижтимоий фанларни тадқиқ қилишда — гендер тадқиқотлари бўйича магистрлар тайёрланади. [10]

Нидерландиянинг Утречт университети, Вликобританиянинг Линкольна, SOAS Унверситетлари, Испаниянинг Кастельон-де-ла-Плана, Campus Stellae Instituto Europeo

Коста-Риканинг Peace университетларида, Чехиянинг Чарлес университети, Аргентина Universidad de Ciencias Empresariales Sociales (UCES), Америка Albany университетларида гендер тадқиқотлари бўйича магистрлар тайёрланади. [21]

Американинг California Institute of Integral Studies университети, Вликобританиянинг SOAS Университети, Испаниянинг Universidad de La Laguna университети, Япониянинг Ochanomizu университетларида гендер тадқиқотлар бўйича аспирантлар ҳам тайёрланади.[10]

Шундай қилиб, эркаклар ва аёлларнинг гендер тенглиги масаласи халқаро микёсда хуқуқий, сиёсий, маънавий ва илмий жихатдан ўрганилмокда.

Мухокама. Давлат ва жамият тараққиётида гендер тенглик юқори даражадаги иқтисодий, ижтимоий, маънавий, сиёсий, хукуқий соҳалардаги тараққиётнинг асоси, мамлакатнинг демократик тараққиёт даражасини кўрсатувчи индикатор хисобланади. Гендер тенгликнинг ўзига хос хусусиятлари "гендер тенглиги", "гендер тенгсизлиги", "гендер статистикаси", "гендер дифференциацияси ва гендер тизими", "гендер тартиби", "гендер тузилиши", "гендер режими", "гендер муносабатлар", "гендер номутаносиблик", "гендер йўқотиш", "гендер-хукукий экспертиза" каби қатор категориялар орқали намоён бўлади.

Гендер тенглик аёллар ва эркаклар, қизлар ва ўғил болалар учун тенг хукук, масъулият, имконият, қадрият ва натижа хисобланади. Гендер тенглик фақат аёлларга тааллуқли масала бўлмасдан, у эркакларнинг хам хукук ва мажбуриятларини англатади. Гендер тенглик инсонни асосий хукуклари бўлиб, уни таъминлашда аёлларнинг хам, эркакларнинг хам ижтимоий, иктисодий, сиёсий, маънавий манфаатлари, эхтиёжлари ва устуворликлари хисобга олинади.

Миллий қонунчилигимизга кўра "гендер-хотин-қизлар ва эркаклар ўртасидаги муносабатларнинг жамият ҳаёти ва фаолиятнинг барча соҳаларида, шу жумладан сиёсат, иқтисодиёт, ҳуқуқ, мафкура ва маданият, таълим, илм-фан соҳаларида намоён бўладиган ижтимоий жиҳат ҳисобланади".[2].

Гендер тенглиги нафақат аёллар ва эркакларнинг роли, вазифалари ва эҳтиёжлари, балки улар ўртасидаги ўзаро боғлиқлик билан ҳамоҳангдир.

Гендер тенглиги бу аёллар ва эркаклар учун адолатли бўлиш жараёнидир. Гендер тенглиги аёллар ва эркаклар томонидан ижтимоий ахамиятга эга бўлган моддий ва маънавий ресурслар, имкониятлар, шарт-шароитлар, кобилият ва салохиятдан бир хил фойдаланишни талаб килади. Бу борада жинслар ўртасидаги тенгсизлик мавжуд бўлган такдирда, одатда аёллар манфаатлари чекланади. Шу боис, гендер тенглигини таъминлашнинг мухим хусусияти - бу кучларнинг мутаносиблигини таъминлаш, яъни,

эркакларга ҳам аёлларга ҳам ўз ҳаётларини бошқариш, қобилият ва салоҳиятларини намоён этиш имкониятларини кенгайтиришда шарт-шароитлар яратиб беришдан иборатдир.

Гендер тенглиги эркаклар ва аёлларнинг жинсий жихатдан бир хил ваколатли бўлишини англатмайди. Эркаклар ва аёлларнинг биологик жинсий роллари мавжуд бўлиб, бу жараёнда тенгсизлик бўлиши табиий холдир. Ушбу биологик тенгсизлик аёлларнинг ўз салохиятларини жамият тарақкиётига тўлик сафарбар килишлари, хар иккала жинс учун бериладиган имкониятларга салбий таъсир этмаслиги лозим.

Инсоният пайдо бўлгандан буён аёлларнинг аклий салохияти ва кобилият ресурслари, имкониятлардан етарли даражада фойдаланиб келинмаган. Улар жамиятда фаол бўлишда, ўз такдирини ўзи белгилашда кам ваколатга эга бўлганлар. Албатта бундай тенгсизлик ҳар бир оиланинг мустаҳкамлиги, жамиятнинг тараҳкиётига тўскинлик килади. Агар аёлларга ўз салоҳиятларини тўлик ишга солиш таҳиҳланса, бу ҳар бир оиланинг, жамиятнинг тараҳкиётини эллик фоизга чеклаш демакдир. Бу эса оилани ҳам жамиятни ҳам таназзулга олиб келиши табиийдир. Шу боис, эркаклар ва аёлларнинг салоҳиятлари, имкониятларидан оилани ва жамиятни тараҳкий эттиришда тенг фойдаланиш,улар учун бир хил шарт-шароит яратиш гендер тенгликни таъминлашнинг асосий тамойили ҳисобланади.

Гендер тенгликни таъминлашда <u>конунийлик, демократия, очиклик</u> ва шаффофлик, хотин-кизлар ва эркакларнинг тенг хукуклилиги, жинс бўйича камситишга <u>йўл кўймаслик, ўзаро бир бирини тушуниш</u> тамойиллари [1] мухим рол ўйнайди. Ирки, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чикиши, эътикоди, шахсий ва ижтимоий мавкейидан қатъий назар, хотин-кизлар ва эркакларнинг тенглигини таъминлаш мазкур тамойилларнинг мохиятини ташкил этади.

Давлат ва жамиятнинг аёл ва эркаклар учун ўз салохият ва имкониятларини намоён этишларида бир хил шарт-шароит, бир хил имкониятлар яратиб бериши гендер тенгликни таъминлашда мухим пойдевор хисобланади.

Жинслараро гендер тенгликни таъминлашнинг асосий жихатлари мавжуд бўлиб, уларни қуйидагича тасниф этиш мумкин:

-ота-оналарнинг дунёга келишни кутаётган фарзандларига нисбатан бир хил муносабатда бўлиш. Баъзан оилаларда ўғил фарзанд кутилаётган бўлса уни соғлом дунёга келиши учун барча шарт-шароит яратилади, олам-олам орзу-истаклар билан байрамона кутилади. Ўғилни дунёга келтирган онага нисбатан ҳам алоҳида эътибор берилади. Агар ҳиз бола бўлса унинг акси бўлиши мумкин. Гендер тенгликда ҳар иккала жинснинг дунёга келишига нисбатан бир хил муносабат бўлиши лозим.

-дунёга келган ўғил ёки қиз тарбиясига жинсларга хос стратегик муносабат. Фарзанд дунёга келгач жинсига қараб тарбияланиб боради. Қизларни бўлажак она бўлиш, эрини ва унинг оиласини хурмат қилиш, болаларига ва оиласига ҳаётини бағишлаш,рўзғор юмушларини бажариш ролларига тайёрлайдилар. Қизларнинг ўз-ўзини намоён этиш ҳолатлари ўғил болаларга қараганда кўпрок даражада чеклаб қўйилади. Аёлларнинг хулқ-атвори тўғрисидаги билимларни қизлар одатда оналаридан оладилар. Оиланинг ҳар қандай аъзоси мавжуд қоидаларни ўзгартиришга ҳаракат қилса, бу нарса тушунмовчиликларга ва нохушликлар, энг ёмони оиланинг бошқа аъзолари томонидан низоларга олиб келиши мумкин.

-ҳар иккала жинс фарзандлар ривожланиши учун бир хил шароит ва имконият яратиш;

-таълим олиш, меҳнат тақсимоти, касб эгаллаш, дам олиш, оилавий муносабатларда қарор қабул қилишда тенг имкониятлар бериш;

-репродуктив ва жинсий соғлиқни сақлаш хизматларидан фойдаланишда бир хил ёндашиш. Бу уларга ўзларининг репродуктив ва жинсий соғлиғини сақлаш учун қарорлар қабул қилиш ва чоралар кўришга имкон беради.

-аёл ва эркакнинг ютуқлари, орзу-истакларини ягона мақсад сари бирлаштириш. Баъзан аёл кишининг ҳаётда қўлга киритган ютуқлари, муваффақиятлари, орзуларига нисбатан ишончсизлик ёки лоқайдлик билан муносабатда бўлинади. Бундай вазиятда оилада эркакнинг салбий жиҳатлари яъни рашки, хотиннинг ундан юқори поғонада бўлмаслиги учун ҳаракати, ҳурматсизлиги, тазйиқ ва зўравонлик, шаҳсий амбиция пайдо бўла бошлайди. Лекин,эркак киши озгина муваффакиятга эришса ҳам кўкларга кўтарилади, унинг келажаги учун барча имкониятлар яратиб берилади,оиланинг барча аъзоларида ғурурланиш ҳисси вужудга келади.Гендер тенгликни таъминлаш учун ҳар иккала жинснинг муваффакияти,орзу-истаклари, истеъдодларини рўёбга чиқиши учун бир хил шароит яратиш мақсадга мувофикдир;

-турли тазйик ва зўравонликлар яъни, жисмоний, жинсий, иктисодий, психологик, маънавий, тиббий зўравонликлар гендер тенглик бўлган такдирда пайдо бўлмайди. Инсоният бошига тушадиган мисли кўрилмаган синовлар, муаммолар дунёда оилавий зўравонлик масалаларини энг долзарб муаммолар каторига чикаради. Бундай шароитда эса хотин-кизлар энг заиф бўғинга айланиб коладилар;

-гендер тенглигини таъминлашнинг мухим жихати – иккала жинснинг ақлий ва ахлоқий кучларининг мутаносиблигини таъминлаш ҳамда аёлларга ўз ҳаётларини бошқариш учун кўпроқ автономиялар беришдан иборатдир;

-тенг хукуқли муносабатлар ҳаётнинг барча соҳаларида, шу жумладан, оилада, иш жойида ва умуман жамиятнинг барча жабҳаларида бўлиши керак. Чунки эркаклар ҳаётига аёллар, аёллар ҳаётига эркаклар албатта таъсир қилади;

- Шарқона гендер тенгликнинг ўзига хос хусусиятлари мавжуд бўлиб, унда эркаклар кўпинча оиланинг моддий таъминотчиси, бошқарувчиси, аёллар эса эркакларга тобе, уларнинг хохиш-иродасига кўра иш килувчи, репродуктив вазифани бажарувчи, факат оила манфаатлари, фарзанд тарбияси учун масъул сифатидаги ролни бажариб келган. Лекин эркаклар ҳам тарбиячи ролини бажаришга ҳақли ва улар учун бу имкониятларни ривожлантириш зарур. Шу билан бирга, эркаклар болаларнинг соғлиғи ва ўзларининг ва турмуш ўртоғининг жинсий ва репродуктив муаммолари бўйича масъулиятга эгадир.

Аёлни камситиш, унинг жамиятдаги ўрнини фақат қозон-товоқ олдида деб белгилаш анъанаси жахон цивилизациясининг барча даврларида мавжуд бўлган. Масалан, қадимги яхудийлар, юнонлар ва римликларда фукаролик муносабатларида аёлларнинг ахволи аянчли бўлган. Баъзи тадкикотчиларнинг тахлилича, "хозирги кунларда хам баъзи мамлакатларда эрли аёлнинг мулкий лаёкатсизлиги сакланиб қолган, у мустакил равишда биронта мулкий битим туза олмайди. Ҳатто Англияда эрли аёлнинг мулкка эгалик хукуки XIX асрнинг 70 йилларида тан олинган¹.[8]

Аслида гендер тенгликнинг негизида жисмонан нозик булган аёллар манфаатини химоя килишнинг хукукий асосларини такомиллаштириш, уларнинг давлат ва жамият курилишидаги ролини ошириш, аёллар мехнатини мухофаза килиш, иш соатини кискартириш, кечки ва оғир ишларда ёш болали оналар мехнатини тақиқлаш, билим олиши ва касб эгаллаши, саломатлигини хар томонлама химоя этиш, фарзанд тарбиясида шарт-шароит яратиш, ижтимоий-сиёсий хаётдаги фаоллигини ошириш, карор кабул қилишда тенг хуқуқликни таъминлаш каби масалалар ётади. Шунинг билан бир қаторда гендер тенгсизлик оқибатида миллий ва диний урф-одатлар хамда оилада аёлларни тахкирловчи иллатлар яъни, эрта никох, ажримлар окибатида иктисодий ва ижтимоий тахкирланиш, оилавий кашшоклик, келишмовчиликлар, ишсизлик, жинсига кура камситиш, зулм ўтказиш, низо ва зиддиятлар, касб ўрганишига имконият қолдирмайдиган, иқтисодий қарамликка олиб келадиган ҳолатлар вужудга келади.

Инсониятнинг ривожланиш тарихи шундан далолат берадики, эркакда ҳам аёлда ҳам ўзи ишонган ақидаларга риоя қилиш хусусияти кучли бўлади. Аёлларга бўлган муносабат эса инсон ҳуқуқларининг бир бўлаги сифатида турли минтақаларда, турли

 $^{^1}$ Гендер тадкикоти асослари курси хрестоматияси / Рус тилидан кискартирилган таржима: доц. 3. Бобоева, 3. Усмонова. — Т.: "Ўзбекистон", 2003. — Б. 250. / (В.М. Хвостов. I Психология женщин. II. О равноправии женщин. — М.: 1911. — С. 68.)

тузумларда, миллий маданиятда, турли диний таълимотларда ва урф-одатларда турлича яъни, баъзан бир-бирига зид,баъзан эса жуда ўхшаш кўринишларда намоён бўлади.

Шунинг учун гендер тенгликнинг таъминланиши ҳар бир давлатнинг, миллатнинг урф-одатлари, диний қарашлари ва ақидаларга ҳам боғлиқ.

Шу нуқтаи назардан, аёл ҳуқуқлари инсонларнинг ижтимоий ҳаёти, жамиятдаги муносабатлар, шахснинг ҳаёт тарзи билан боғлиқ муаммо бўлиб, ҳар бир жамиятда аёлларга бўлган муносабат инсонларнинг ўзаро муносабатлари, ҳулқатворлари, урфодатлари, диний ақидалари, мустаҳкам ўрнашиб қолган қарашлари ва маънавияти билан белгиланади.

Гендер тенгликни таъминлашнинг мухим хусусиятларидан бири аёл кишининг эркакка жисмоний қобилияти жиҳатдан қарамлиги ҳисобланади.

Оилада юмушларида, қишлоқ хўжалигида ва саноатда жисмоний куч биринчи ўринни эгаллаб келган. Шунинг учун ушбу сохаларда эркакка нисбатан жисмонан ожизрок бўлган аёл эркакка ён беришга мажбур бўлади.

Ўзбекистон Республикасида аёлларнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётдаги иштирокини кенгайтириш, уларнинг инсоний ҳуқуқлари, шаъни, қадрқимматини сақлаш борасида самарали фаолият олиб бормоқда. Мамлакатимизда гендер тенгликни таъминлаш борасида амалга оширилаётган изчил ислоҳотлар эса хотин-қизларнинг бу борадаги саъйҳаракатларни кенгайтириш, жамиятдаги амалга оширилаётган демократик ислоҳотларни янада чуқурлаштириш ва ватанимиз тараққиётини юксалтиришда муҳим омил бўлиб хизмат килади.

Хозирда Ўзбекистон қонунларида аёлларнинг ҳуқуқий тенглигига тўлиқ эришилган. Бу борада Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, Оила кодекси, Фуқаролик кодекси, Меҳнат кодекси ва уларда аёлларнинг ҳуқуқ ва манфаатлари белгилаб берилган. Ўзбекистоннинг гендер тенгликни таъминлаш борасидаги давлат сиёсати бутун дунё миқёсида эътироф этилмоқда.

Президентимиз Шавкат Мирзиёев Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 2020 йил 23-сентябрдаги 75-сессиясида шундай деган эди: "Жамиятни сиёсий, ижтимоий ва иктисодий модернизация килиш бўйича кенг кўламли чоратадбирларимиз натижасида янги Ўзбекистон шаклланмокда. Бугунги кунда мамлакатимиздаги демократик ўзгаришлар ортга қайтмайдиган тус олди.

Биз учун гендер тенглик сиёсати устувор масалага айланди. Хотин-қизларнинг давлат бошқарувидаги ўрни тобора кучаймокда. Янги Парламентимизда аёл депутатлар сони икки баробарга кўпайди". [7]

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Янги Ўзбекистоннинг 2022-2026 йилларга мўлжалланган тараккиёт стратегияси хам «хотин-кизларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллигини ошириш, уларнинг давлат ва жамият бошкарувидаги ўрнини кучайтириш, оилавий кадриятларни мустахкамлаш» [3], шунингдек «... хотин-кизлар ва ёшларни давлат томонидан ижтимоий кўллаб-кувватлашни янада кучайтириш...» [5] каби вазифалар назарда тутилган. Шу билан бирга, стратегияда таъкидлаб ўтилганидек, БМТ нинг Баркарор ривожланиш максадларини изчил амалга ошириш бўйича тизимли ишларни ташкил этиш максадида мамлакатимизда 2030 йилгача бўлган даврда баркарор ривожланиш соҳасидаги миллий максад ва вазифалар кабул килинган. Бу йўналишдаги бешинчи максад гендер тенгликни таъминлаш ҳамда барча хотин-кизларнинг ҳукук ва имкониятларини кенгайтиришдир. Бу эса, ўз навбатида, ҳукукий, иктисодий, ижтимоий, маънавий ва бошка соҳаларни камраб олади. Ушбу вазифаларни бажариш учун барча давлат ва нодавлат ташкилотлари, ҳар бир фукаро масъулдир.

2020 йил 29-декабрь куни Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев Олий Мажлисга қилган мурожаатномасида мамлакатимизда "давлат ва жамият бошқарувида аёлларнинг ўрни ва мавкейини мустаҳкамлаш ислоҳотларнинг энг устувор йўналиши" эканини таъкидлаб, аёлларнинг давлат бошқарувидаги ўрнининг сўнги йиллардаги ижобий ўсиш натижаларини таҳлил қилиб ўтди. Президент ўз нуткида давлатимиз олдида турган "эндиги вазифа аёлларнинг жамиятдаги нуфузини оширишдан иборат" эканлигини билдирди ҳамда аёлларга янада кенг имкониятлар яратиш бўйича навбатдаги қадам сифатида аёллар муаммоларини яҳши биладиган, ташаббускор аёллардан иборат Республика хотин-қизлар жамоат кенгашини ташкил этишни таклиф қилди.

Дарҳақиқат, ҳозирги кунда мамлакатимизда аёллар соғлиқни сақлаш, таълим тизимида, давлат бошқарувининг турли йўналишларида, тадбиркорлик фаолиятида фаоллик кўрсатмокдалар. Юртимизда тадбиркор ва фермер хотин-қизларни ижтимоий ҳимоя қилиш ва қўллаб-қувватлаш борасида қўшимча кафолатлар берилди. Шунингдек, мамлакатимизда мавжуд бўлган тадбиркорлик субъектларининг 20 фоиздан ортиғига хотин-қизлар раҳбарлик қилмоқда.

Ўзбекистон тарихида биринчи марта миллий парламентда хотин-қизлар сони БМТ томонидан белгиланган тавсияларга мос даражага етди. Мамлакатимиз парламенти хотин-қизлар сони бўйича дунёдаги 190 та миллий парламент ўртасида 37-ўринга кўтарилди.

13

 $^{^1}$ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги П Φ –60-сон «Янги Ўзбекистоннинг 2022-2026 йилларга мўлжалланган тараққиёт стратегияси»ги Фармони .

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга мурожаатномаси // Халқ сўзи. – 2018. – 29 дек.

Шунингдек, парламент тарихида биринчи марта Олий Мажлис Сенати раислигига сиёсий етук, хукукий саводхон катта хаётий тажрибага эга аёл сайланди.

Айни дамда Олий Мажлис Қонунчилик палатасида 48 нафар аёл депутат (32 фоиз), Олий Мажлис Сенати аьзоларининг 20 фоиздан кўпроғи аёллар хисобланадилар, Махаллий Кенгашлар депутатларининг 31 фоизини хам айнан аёллар хиссасига тўғри келади. Таъкидлаш жоизки, бугунги кунда турли даражадаги давлат ва жамоат ташкилотлари тизимида шу жумладан, вазирлик ва идораларда махаллий ижроия хокимияти органларида 1500 нафардан ортик хотин-киз рахбарлик лавозимларида фаолият юритмокда. Давлат бошкарувида хотин-кизлар иштирокини ошириш максадида 6 мингдан зиёд фаол хотин-киздан иборат кадрлар захираси шакллантирилди. Хозирги кунда уларни турли рахбарлик лавозимларига тайинлаш бўйича тизимли ўкувлар ташкил этилмокда. Ички ишлар вазирлиги тизимида 16 нафар аёл рахбарлик, 6 нафар аёл хокимлик лавозимини эгаллади. Турли даражадаги давлат мукофоти совриндори бўлган хотин-кизлар сони 2 минг 224 нафарга етди. Бугунги кунга қадар 577 нафар аёл "Мўътабар аёл" кўкрак нишони билан такдирланди.

Катта компаниялар ва нодавлат ташкилотлар ходимларининг умумий сонидаги хотин-қизлар улушида деярли тўлик гендер тенглик таъминланган бўлиб, кўрсатгичлар йилдан йилга ошиб бормокда.

Хулоса. Шундай қилиб, демократик давлат ва фукаролик жамиятини ривожлантириш кўп жиҳатдан гендер тенгликни таъминлашга боғлиқ.

Зеро, бугун бизнинг жамиятимиз янги сиёсий муносабатлар шаклланиши, учинчи ренессанс жараёнининг илк боскичида турибди. Ушбу жараёнда эркаклар ва аёллар ижтимоий-иктисодий, сиёсий, маънавий ва бошка сохаларда гендер тенглигини таъминлаш, айникса хотин-кизларнинг давлат ва жамият курилишидаги иштирокини такомиллаштириш талаб этилади. Бунинг учун хотин-кизлар ва эркаклар мехнати сифатини бахолаш, сиёсий жараёнларга, давлат хокимияти ва бошкарув органларига кенг жалб этиш бўйича фундаментал механизм яратилмокда. Шунингдек,давлат органларида нодавлат ва хусусий ташкилотларда, айникса, карорлар кабул килиш билан боғлик юкори лавозимларда аёлларнинг тенг вакиллигини таъминлаш сиёсатини такомиллаштириш, ўрни хакидаги жамоатчилик онгида эркаклар ва аёлларнинг ўзгартиришга қаратилган саъй-харакатларни амалга ошириш каби масалалар икки тоифа вакилларининг хукукларини тенглаштириб, ғурурларини юксалтиради.

Тадқиқотлар шундан далолат берадики, бу борада юқори самарадорликка эришишда қуйидагиларга эътиборни кучайтириш лозим: -таълим муассасаларида ўкитиладиган ижтимоий-гуманитар фанлар мазмунига ушбу масала бўйича устуворлик бериш; таълим муассасаларида "Гендер тенглик стратегияси" махсус курсларини, назарий-методик лабораторияларни ташкил этиш ва улар учун дастурий махсулотларни яратиш мақсадга мувофикдир;

- гендер тенгликни таъминлашнинг ижтимоий, иктисодий, сиёсий, маънавий, рухий ва бошка жихатлари бўйича рукунли рисолалар, эсдаликлар, видеоматериаллар, онлайн дастурлар, кўргазмали тарғибот махсулотлари(плакатлар, буклетлар ва б.к) ва бошкаларни яратиш хамда уларни хар бир оилага кириб боришини таъминлаш механизми яратилиши зарур;

-маҳаллалар,таълим муассасаларида "Гендер тенглик" марказлари ташкил этиш орқали миллий ва халқаро қонунчиликда гендер тенгликнинг мазмун ва моҳиятини улар онгига сингдириш лозим;

- гендер муаммоларига оид кизиктирган саволлар бүйича маслахатлар олиш ва бериш мақсадида МООКлар(Оммавий очиқ онлайн сайтлар)ни йулга қуйиш, вебинарлар (вебсеминарлар, вебконференциялар, вебдебатлар, веб мурожаатлар, вебсахифалар ва б.қ), Ўзбекистон Республикасида эрта турмуш ва эрта туғруқ қолатлари хамда оилавий ажралишларни бартараф этиш бўйича мультимедия махсулотларини яратиш ва Ўзбекистонда гендер муаммоларини ўрганиш, тарғиб этиш, мониторингини юритиш, гендер тадкикотлар электрон платформасини яратиш максадга мувофикдир. Бу жараёнда эса ёшларни соғлом оилавий ҳаётга тайёрлаш масалалари бўйича, ёш йигит ва қизларнинг турмуш борасида қизиқтирган саволларига жавоблар топишда, оила, таълим муассасалари ва фукаролик жамияти институтлари хамкорлигини кенгайишида, намунали оилалар, эркаклар ва аёлларнинг хаётий тажрибаларидан хабардор бўлишда жуда кенг аудитория (турли тоифа жинслар, оилалар, турли касбдаги ота-оналар, кайнона-келинлар, йигитлар ва қизлар, мутахассислар ва б.қ.) нинг қамраб олиниш имконияти вужудга келади;

-бугунги кунда мамлакатимиз ва халқаро майдонда ўз салохиятини намоён этган гендер муаммолари бўйича фундаментал, инновацион ва амалий тадқиқот ишларини амалга оширган илмий мактабларни яратилиши, улар томонидан гендер масалалари бўйича долзарб муаммолар юзасидан методик таъминотни яратиш, тажриба-синов натижалари асосида ишлаб чиқилган хулоса ва тавсияларни оилалар, таълим муассасалари, барча ташкилотлар амалиётига татбиқ этиш лозим;

-Ўзбекистон Республикасининг "Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ва имкониятлар кафолатлари тўғрисида"ги, "Хотин-қизларга нисбатан тазйиқ ва зўравонликни олдини олиш тўғрисида"ги қонунларни айнан зўравонликларга дуч

келаётган ёки дуч келиш эҳтимоли бўлган хотин-қизлар ўртасида тушунарли, содда ва мисоллар ёрдамида кенг тушунтириш, буклетлар чоп этиб, муаммоли оилаларга тарқатиш мақсадга мувофиқ;

-аҳоли ўртасида тазйиқ ва зўравонликдан жабрланган хотин-қизларга "химоя ордери" бериш,ижросини таъминлаш ва мониторинг олиб бориш бўйича ишларини янада фаоллаштириш мақсадида маҳалла фаолларини, тарғиботчи гуруҳ аъзоларини ҳамда маҳаллий кенгаш депутатларни ҳам кенг жалб этиш мақсадга мувофиқдир;

-олий таълим муассасаларида гендер масалалари бўйича мутахассисликлар очилишини йўлга қўйиш мақсадга мувофик;

-гендершунос илмий кадрлар тайёрлаш учун гендер тадкикотлар соҳасидаги фалсафа (PhD) ва фалсафа (DSc) доктори илмий даражалари олишни таъсис этиш шунингдек, Илмий кенгаш ва докторантуралар очиш, гендер тенглик йўналишидаги ишларни узлуксиз ташкил қилиш ва такомиллаштириш, уларни янги сифат боскичига кўтариш масалалари ижросини таъминлаш, гендер йўналишини фан соҳаси сифатида академик соҳалар реестрига киритиш давр талабидир.

ФОЙДАЛАНГАН АДАБИЁТЛАР:

- 1. Ўзбекистон Республикасининг "Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида"ги Қонуни(2019 йил 2 сентябрь)
- 2. Ўзбекистон Республикасининг "Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан химоя қилиш тўғрисида"ги Қонуни(2019 йил 2 сентябрь)
- 3. Мирзиёев,Ш.М.(2022). Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ–60-сон «Янги Ўзбекистоннинг 2022-2026 йилларга мўлжалланган тараққиёт стратегияси»ги Фармони .
- 4. Мирзиёев,Ш.М.(2020). Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 2020 йил 23-сентябрдаги 75-сессиясидаги нутки.
- 5. Мирзиёев,Ш.М.(2018). Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга мурожаатномаси // Халқ сўзи. 2018. 29 декабрь.
- 6. Мирзиёев,Ш.М.(2020). Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга мурожаатномаси. // Халқ сўзи. 2020. 29 декабрь.
- 7. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 4 январдаги "Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 3-сон қарори.
- 8. Гендер тадқиқоти асослари курси хрестоматияси / Рус тилидан қисқартирилган таржима: доц. 3. Бобоева, 3. Усмонова. Т.: "Ўзбекистон", 2003. Б. 250. / (В.М. Хвостов. I Психология женщин. II. О равноправии женщин. М.: 1911. С. 68.)

- 9. https://en.wikipedia.org/wiki/Convention_on_the_Elimination_of_All_Forms_of_Disc rimination Against Women
  - 10. https://www.masterstudies.ru/Magistratura/.
- 11. https://ru.wikipedia.org/wiki/Список_директив_Европейского_союза_(по_политик е в области конкуренции
  - 12. https://ru.qaz.wiki/wiki/Belém_do_Pará_Convention Белен-до-Пара 1994
  - 13. https://ru.qaz.wiki/wiki/Maputo Protocol Мапуто протоколи
  - 14. https://ru.wikipedia.org/wiki/ Олимпия_де_Гуж Олимпия де Гуж
  - 15. https://ru.wikipedia.org/wiki/Кэди Стэнтон, Элизабет-Кэди Стэнтон, Элизабет
  - 16. https://ru.wikipedia.org/wiki/Милль,_Джон_Стюарт Милль, Джон Стюарт
  - 17. https://ru.wikipedia.org/wiki/Язиджи Варда аль-Язиджи
  - 18. https://ru.wikipedia.org/wiki/Зутнер,_Берта_фон Зутнер, Берта фон
- 19. https://cyberleninka.ru/article/n/deyatelnost-vysshey-attestatsionnoy-komissii-v-dovoennyy-period-stalinizma
- 20. https://www.ehess.fr/fr/master-%C3%A9tudes-sur-genre-sociologie-histoire-anthropologie

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

OʻZBEK SINFLARIDA INGLIZ TILI CHET TILI SIFATIDA OGʻZAKI NUTQNI OʻRGATISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Nurxon Safarova

OʻZMU 2-bosqich magistranti

nurxoneshonqulova@gmail.com

Kalit soʻzlar: Innovatsion texnologiyalar, oʻqitish usullari, ogʻzaki nutq, loyiha asosidagi dars, mobil oʻqitish. Annotatsiya: Ushbu maqola oʻzbek darslarida, ayniqsa, EFL uchun nutqni oʻrgatishda innovatsion texnologiyalarni qoʻllash usuli sifatida "Mobil ta'lim va loyihaga asoslangan ta'lim" (PBL) qoʻllanilishini tavsiflashga bagʻishlangan edi. Nutq ogʻzaki rejimda samarali mahoratdir. Bundan tashqari, nutqni oʻrganish oʻzbek talabalari uchun foydali boʻladi, chunki ogʻzaki muloqot sifatida gapirish boshqalar bilan muloqot qilishning keng tarqalgan usuli va nutq koʻnikmalarini egallash chet tilini oʻrganishning eng muhim jihati hisoblanadi.

USING MODERN PEDAGOGICAL AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING ORAL SPEECH AT THE EFL UZBEK CLASSES

Key words: Innovative technologies, teaching methods, oral speech, project-based lesson, mobile learning.

Abstract: This article was devoted to describing the application of the Mobile Learning and Project-Based Learning (PBL) as a technique of using innovative technologies through group work in teaching speaking especially for EFL in Uzbek classes. Speaking is a productive skill in the oral mode. Besides, learning to speak will be useful for Uzbek students because speaking as verbal communication is a common way to communicate with others and mastering speaking skills is the most important aspect of learning foreign language.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ И ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ УСТНОЙ РЕЧИ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО КАК ИНОСТРАННОГО УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА

Клі	очевые		слова:
Инноваці	ионные	тех	нологии,
методы	обучен	ия,	устная
речь,	проектн	ый	урок,
мобильно	ое обучен	ие	

Аннотация: Эта статья была посвящена описанию применения мобильного обучения И проектного (PBL) обучения как метода использования инновационных технологий посредством групповой работы в обучении устной речи, особенно для EFL в классах узбекского языка. Говорение является продуктивным навыком в устной форме. Кроме того, обучение говорению будет полезно для узбекских студентов, поскольку говорение как вербальное общение является распространенным способом общения с другими людьми, а овладение навыками говорения является важнейшим аспектом изучения иностранного языка.

In modern life, any sphere demand people to be perfect in varieties of languages that especially in education system pay great attention to teach learners to speak in foreign languages fluently. In order to expand foreign language sphere the government of Uzbekistan proclaimed several laws and orders such us: On May 6, President Shavkat Mirziyoyev chaired a meeting on measures to improve the system of teaching foreign languages. It's time to create a new system of teaching foreign languages, which will become a solid foundation for the future. One of the main tasks of the structure will be the creation of methods for professional translation from the state language into foreign and from foreign languages into the state. Since we set ourselves the goal of building a competitive state, from now on, graduates of schools, lyceums, colleges and universities must be fluent in at least two foreign languages. This strict requirement should become the main criterion for the work of the head of each educational institution, said Shavkat Mirziyoyev.

Based on observations which taken an account while research and teaching experiences, there are some problems that can affect the EFL in Uzbek classes students' failure in speaking English. Firstly, students do not have enough time to practice speaking a lot because the instructor spends more time teaching the structure of writing their opinion. Second, more students' lack of vocabulary range is also a big factor affecting their failure in speaking English. Students need to have a fairly large useful vocabulary since this language aspect is very important in practicing speaking in English language.

The causes of this problem were not fully identified until recently and to overcome the problems stated above, many types of strategies, methods and approaches could be applied in teaching speaking. For these reasons, we decided to try the Project Based Learning technique as an alternative for teaching speaking because many research findings say that this technique is effective for teaching speaking.

The TBL technique refers to a method allowing to do the designing, planning and carrying out tasks in order to produce, publish and present a product. Through the TBL technique, learners are engaged in purposeful communication to complete authentic activities, so that they have the opportunity to use the language in a relatively natural context and participate in meaningful activities which require authentic use of language skills.

Based on the background above, the problems of this study can be formulated as follows:

Can the speaking skills of the pupils of Uzbek classes be improved through the implementation of Modern Technology-based learning?

How affect TBL to Uzbek pupils' speech and which approaches can improve with the help of TBL in Uzbek classroom?

Whether TBL and traditional project-based learning will be helpful for the teachers to teach speaking effectively?

Teaching foreign languages demand pedagogies to be more alert and creative that's why while teaching EFL speaking and using vocabulary simultaneously. Why modern pedagogical technologies more important to teach oral speech at the EFL Uzbek classes? The process of this literature review I will give specific data about the topic.

First of all, what is the modern pedagogical innovative technology itself? Pedagogical technology is the product of the development of modern didactics and pedagogy. It is considered as a new step towards a higher level of accomplishment of tasks in all existing and improving main directions of pedagogy. Pedagogical innovation is understood as any new teaching practice that differs from the traditional lecture with the purpose of improving learning foreign language in traditional classes.

Modern pedagogy makes space for personalized learning. It employs every pedagogical process of the modern era through their efficient teachers and able management. Their improvisation of stem education to stream is one example and proof that pupils receive nothing but the best in schools.

Modern educational technology theory is a broad and specific concept. It refers to the theory and practice of optimizing teaching with modern educational theory and information technology. Modern educational technology theory is closely not only related to university quality education but also it refers any system of education such as school and higher schools as well.

Moreover, it is obvious that, so as to organize successful lesson in English language especially in Uzbek classes to improve learners speaking the conductor need to be more ideal who should involve all the audience both passive and active pupils besides, teacher manage to grab learners' attention easily using own pedagogical skills. So, pedagogy is at the heart of teaching and learning. Focusing on pedagogies shifts the perception of teachers from technicians who strive to attain the education goals set by the curriculum to experts in the art and science of teaching.

Why is pedagogy important? Having a well-thought-out and confident pedagogy can increase the quality of teaching and the way pupils learn, helping them achieve a deeper grasp

with the help of fundamental material. Students can enrich their preferred learning styles while a teaching process that supports them, and the method they would like to learn.

Effective pedagogies consists of a range of techniques, involves whole-class and structured group work, leaded to learning and individual activity. Effective pedagogies target to developing higher order thinking and meta-cognition, and make good dialogue and questioning in order to do them obviously.

Teaching oral speech is the basic target aim of every FL teachers because making a conversation in English with following all grammar rules appropriately and conveying their own opinions about any topic is shows pedagogical abilities of teachers.

Why modern technologies(multimedia, mobile phones, monitor, computer, speakers and so on) so important to boost learners' speaking? First of all, modernization life is the cause of utilizing technical tools more in any sphere which most people are addicted to use them willingly, especially, young generations. Although, there exist negative sides to the human health, they cannot ignore ICT while working or learning. That can be the effective way organizing the FLC (Foreign language classes) with the help of innovative technologies. For instance, using microphone can urge the children to speak. Watching videos and listening audio materials may enhance learners'

In addition to this, every pedagogies need to distinguish these kind of methods according to pupils level and class and while evaluating their levels can be more important. The information about teaching in Uzbek classroom and system are given briefly below:

As for the school education is provided in several types of basic education schools which offer partial and complete secondary education, adult education centers, and specialized schools and boarding schools for pupils with disabilities. General education is also available in new types of institutions for example gymnasia and lyceums, some of them attached to higher education. Literacy is practically universal for both men and women (99%). However, considering that the government is implementing a long-term program of transition, in the short-term there could be some changes in the literacy rate. Moreover, school system can create fundamental base to continue the higher level education. Nowadays, most of schools are getting decorated with modern technological tools that brings to learn the foreign language without any obstacles in Uzbek classes.

Modern technologies such as Digital tools, mobile phones, computers and tablets, can be used both for fun and for study activities. As a future teacher, we need to help children understand how to save a good balance, and to develop their study skills as they become more independent. It can be a good idea to set time limits for some of the less educational digital

activities. You may want to involve your children in making the rules about how and when to use technology for different purposes.

As young learners can express their emotions, communicate with each other and react, learn the language and share their humor in their own language just as they expect them to be able to do the same in the target language. To communicate in the target language, it was observed that when they cannot find the right word, they use their native language. Therefore, it is important for teachers to set a balance with the newcomers through controlled and managed classes and at the same time allow them to enjoy natural conversations, since most of our students have little opportunity to practice conversational English outside the classroom. At the initial stage, the activity will be under the supervision of the teacher. There are several ways to represent the language "orally training and teaching have changed. Everything have been changing around, and accordingly, the attitude towards learning must change. The content of education in a modern comprehensive school remains unilateral; state standards based on an objective approach are morally outdated. Many modern teachers point to the lack of a competent approach, focused on the individuality of the pupils. Today, knowledge of English language opens a window into a large global world with its colossal flow of information and innovations. At the present stage of the development of the society, the modernization of the content of education in Uzbekistan is not least connected with the innovation processes in the organization of teaching foreign languages.

To rise to the challenge of today's university, professors make use of many types of pedagogical innovation.

For instance professor G. V. Romanova offers various ways to use multimedia tools in the educational process, including the use of electronic lecturers, simulators, language textbooks, encyclopedias, development of situational role-playing and intellectual games using artificial intelligence, modeling processes and phenomena, providing distance learning, building control systems and testing of knowledge and skills of pupils and pupils (use of controlling programmers), creation and support of sites of educational institutions, creation of presentations of educational material, the realization of projective and research activity of pupils, etc. Also, multimedia technologies allow you to develop brighter and more interesting speaking exercises. For pupils, learning a foreign language using multimedia technology also has certain advantages. Since these technologies are new, it is interesting for pupils to deal with sources of new types of information.

And in my point of view it is also important that the assimilation of new information using multimedia technologies takes place in the form of games. The use of multimedia technologies

allows pupils to independently prepare mini-activities on the subject of communication and present them. When mastering a foreign, pupils have several problems, one of which is low motivation to learn the language. In such cases, it is interactive technologies that are valuable for application, because they create such conditions when the pupils feels his success and intellectual ability. Effective collaboration and communication are basic components of such training, which aims to solve problems together, acquire monologue skills, responsibility, critical thinking, and achieve meaningful results. At the present stage in our country, the use of automated training courses for learning foreign languages is spreading. But they should be used only as an aid in teaching a foreign language. It is especially useful to use them at the stage of acquainting pupils and pupils with new language material, new samples, as well as at the stage of training, pupils have the opportunity to train to spell, study lexical material, improve understanding of the audio text, develop techniques, learn grammar, train pronunciation. Thus, at the present stage of development of science we can say for sure that the times when sufficient proof of language acquisition was the ability to translate from a foreign language and, conversely, adapted, non-authentic texts are over. In the context of high school reform, educational technologies for teaching foreign languages must also change. Involvement of modern technologies in the process of learning a foreign language significantly expands and diversifies the program, provides access to a variety of materials, expands pupils 'motivation to learn, allowing them to work on the language at a pace convenient for them, thus individualizing learning and mastering a foreign language. The level of a foreign language has become an important measurement to judge a modern person. It is important to improve one's comprehensive qualities and abilities for individuals. Network education provides a completely new way of learning for people. English teaching under web-based environment is a kind of educational mode integrating computer technology, multimedia technology, network technology and modern educational method, through the multimedia teaching information collection, transmission, processing and sharing to realize the task of English teaching. Compared with the traditional English teaching mode, network English teaching has incomparable superiority. This paper based on the advantages of network platform, according to the characteristics of higher school, referenced the college English teaching reform, proposed a set of explorations for English teaching mode, achieved satisfactory result.

Therefore, the main goal of the modern teacher is to select methods and forms of the organization of learning activities of learners who optimally meet the goal. In recent years, the issue of using new information technologies in education has been increasingly raised. Since the main goal of teaching foreign languages is the formation and development of a

communicative culture of learners, the training of practical acquisition of foreign language, then the use of computer technology, Internet resources is the best approach in teaching. It has been quite a few years since a computer entered our life, and we no longer imagine a modern lesson without the use of information technology. Technology becomes an integral tool in increasing learners' interest for their studying issues and developing visual-figurative thinking. It is already known, that the use of Technology in the learning process has the potential to activate cognitive, intellectual and independent activities of learners. Information technology makes it possible to significantly change the forms and methods of academic work. new methods using Internet resources are opposed to traditional teaching of foreign languages. To teach communication in a foreign language, you need to create real life situations that will stimulate the study of the material and develop adequate behavior. Now everyone understands that the Internet has tremendous information capabilities and no less impressive services. Whichever way we relate to the Internet, we have to recognize the fact that the worldwide network has become an integral part of modern reality. Many learners have long appreciated all the advantages of the Internet and actively use its services in their educational activities in Uzbek classes, while for teachers the space of this world web remains mostly unknown, unfamiliar and to some extent frightening. What kind of help the Internet can provide depends on how we use it for solving some didactic tasks. English teachers can use widely the resources of the global Internet. Preparing messages, learners filter a lot of information, if you need to listen to music, and most often watch photos. Such tasks for learners can be used in the preparatory stage of the lesson, for example, in combination with the method, allows learners to practically apply their knowledge, skills and abilities. This is one of the forms of organization of research and cognitive activity, in which group activity is successfully realized that allows increasing the motivation for learning a foreign language. The point of such a work process is the learners himself with the opportunity to freely express his opinion and practical use of knowledge in a foreign speech. In my lessons I use the following educational Internet resources: Fairy tales, stories, letters», and the DLR (Digital Learning Resources) used in pedagogical work enables the teacher:

- > to present the material more understandable,
- in less time, with greater understanding on the part of the pupils;
- to find basic and additional materials for lessons and lectures;
- to save time for oral practice;
- to organize individual, pair and group work with class,
- > simplify the control of learners learning activities;

to increase the interest of learners, their motivation, engage in the creative process.

Thus, without the usage of Technology in the teaching process, it is difficult to imagine modern English lessons. Their usage expands the scope of the educational process, increases its practical area. The use of Technology and Internet resources in English lesson allows us to fully implement a whole range of methodological, pedagogical and psychological principles. The use of computer educational programs in English classes increases the effectiveness of solving communicative problems, develops different types of speech activity of learners, and forms a stable motivation for learners to learn foreign language activities in class. In the 21st century, the society makes ever higher demands on the practical knowledge of English in everyday communication and in the professional sphere. The volumes of information are growing, and often routine ways of its transfer, storage and processing are ineffective. The use of information technology reveals the enormous capabilities of the computer as a means of learning EFL. But we must not forget that the use of multimedia technologies can not provide a significant pedagogical effect without a teacher, since these technologies are only ways of teaching. The computer in the educational process is not a mechanical teacher, a tool that enhances and expands the possibilities of its teaching activity. And also the use of Technology and Internet resources in English lesson is important today, because the teacher should be interesting for his pupils, by keeping up to date, improving their pedagogical skills and level of intelligence. The methodological advantages of teaching a foreign language with the help of multimedia tools show that this method has a greater degree of interactive learning, allows you to choose the pace and level of tasks, improves the speed of learning grammar and vocabulary as well. Also, the undoubted technical advantages of this method include the ability to use interactive video and audio clips in teaching oral speech. Demonstrating diagrams, photos, and drawings on the subject of language communication, the principle of clarity is realized. The introduction of multimedia technologies creates conditions for interactive communication, which today is the most important component of the educational process. Using multimedia technologies, the teacher can present information in a completely new and effective form, make it more complete, interesting, and close to the subject of communication being studied. Multimedia tools allow learners to utilize almost all the senses of learners, combining printed text, graphics, moving video, still photos, and audio, creating a real communication in English. It is proved that the use of multimedia materials and computer networks reduces learning time by almost three times, and the level of memorization through the simultaneous use of images, sound, text increases by 30-40 percent in fact.

Knowledge transfer to stimulate innovative thinking

To develop and cultivate pupils' creativity is an important subject which is highly valued and widely studied by educators all over the world. In the process of teaching, we should use all available teaching means to stimulate pupils' innovative spirit and cultivate their innovative thinking and ability so as to cultivate more versatile and creative talents. In the classroom teaching, we use

multimedia with a wide range, large capacity, more information, illustrated features, to attract pupils' attention, shorten the feedback time and organize pupils to extend and transfer the knowledge learned, stimulate their innovative thinking ability. For example, after teaching the dialogue of the text, multimedia display can be used to present the situation similar to the content of the text, encourage pupils to play their imagination in the simulated situation, use what they have learned to compile the dialogue and act out the dialogue, which not only consolidates the learned knowledge, but also expands and extends the knowledge.

Although multimedia assisted teaching has many advantages. However, it is obviously unpractical to think that multimedia technology can completely replace traditional teaching means and one-sided pursuit of sensory effect, so that some problems that could be clearly expressed in a few words should be expressed in a large number of complex multimedia forms. And a good courseware should be through the careful design, artistic works, should fully embody the teachers' teaching structure, teaching thought, rather than the simple words and pictures, all the training materials, questions and answers are input to the computer, is the multimedia teaching, in this way, not only don't work, but may also be gild the lily, to reinvent the wheel. Teachers should remember that teachers are the organizers of classroom teaching and multimedia technology can only be used as a means to serve classroom teaching. If the multimedia courseware is allowed to go its own way, and the teacher only concentrates on operating the computer, it is bound to attract the pupils' attention to the courseware form too much, reduce the communication between teachers and pupils, and thus ignore the teaching purpose. Therefore, teachers should properly use multimedia technology to assist English teaching, and should not misuse or misuse it. Otherwise, it will not play its due role.

As another resource of enhancing speaking skills in English as a EFL American educational reformer John Dewey at the turn of 19th and 20th century in the USA suggested Technology based teaching. He is considered being an ideological father of TBL and the main figure of progressive education at that time. Dewey perceived a child as a complex human being and pursued students felt the inner urge for learning along with their realization of reasons for studying.

The main developed competencies are mainly personnel and social ones. It is quite likely that fast changing and less predictable working conditions these days will lead people to the necessity of changing employments repeatedly and thus having the ability of learning something new is desired. Beyond any doubt it is TBL that makes use of mutual cooperation and communication among students, in fact, it supports team cooperation and significant personnel characteristics like responsibility, autonomy or spirit of enterprise.

First of all, it is the student involvement into the choice of working that increases their inner motivation since all students bring into work their own ideas, view and individual approach. Herewith TBL serves for all abilities within a class and even relatively weak students may be able to use other talents valuable for collective success. Secondly, TBL provides contacts with reality and students may apply the knowledge they have theoretically learnt as well that students may try to solve practical problems. Next, it emerges that TBL enables to connect knowledge from other school subjects and students are to learn how to work with information from various sources, such as the Internet, books or information from friends, parents.

Next, one should also mention that TBL presumes realization of activities on programs mostly in teams which is another feature that students should be prepared to so that one day they can be prepared to work in successful teams. The issue of group work or group collaboration, which are specific teaching methods with their own rules, advantages and disadvantage, cannot be expanded on in this work, however, there will be written out main points and recommendations later on for their successful implementation into TBL. Origin, advantages and possible restrictions of TBL. Technology -Based Learning offers many advantages and challenges when implemented in the classroom. There are some strategies to successfully meet these challenges. But, as for the Boss, Krajcik, and Patrick (1995), some of the advantages of the PBL technique in learning are:

- 1. Increase in motivation: learners can choose their own topics, the extent of content, and the presentation mode. Learners build their projects to suit their own interests and abilities. These kinds of activities are highly motivating for learners.
- 2. Increase in problem-solving abilities: Project-Based Learning encourages learners to engage in complex and ill-defined contexts. From the beginning, learners identify their topics and their problems, and then seek possible solutions. By participating in both independent work and collaboration, learners improve their problem solving skills thereby developing their critical thinking skills.
- 3. Improves media research skills: Project-Based Learning provides a real world connection to context. Learners conduct research using multiple information resources. By

locating the resources themselves, their research skills develop and improve. Increases in collaboration: in the processing stages, learners create and organize their own groups. They share knowledge and collaboratively construct artifacts. Through collaboration, they develop social communication skills and obtain multiple perspectives.

4. Increases in resource-management skills: successful Project-Based Learning provides learners with experience in project organization and time management with necessary scheduling of resources.

The Project-Based Learning technique offers many advantages when it is implemented in the classroom. Some of the advantages are increased motivation and

improved problem-solving abilities, collaboration and communication skills, creative and critical thinking skills, media research skills, and resource management skills.

To sum up, Technology-based teaching method suitable for the psychological characteristics of pupils, and the application of Technology-based can achieve good results in the innovation of college English translation education. Pupils have very flexible thinking. Only by activating pupils' interest in appropriate and reasonable ways can pupils learn more actively, and the efficiency of classroom teaching can be improved. Innovation in education encourages teachers and pupils to explore, research and use all the tools to uncover something new. It involves a different way of looking at problems and solving them. The thinking process that goes into it will help pupils develop their creativity and their problem solving skills. The students made good improvement in some aspects of speaking skills such as pronunciation, vocabulary, accuracy and fluency. Moreover, it also changed the students' behavior. They were more confident to speak English and got more actively involved in the teaching-learning process. In addition, they had many more opportunities to speak. Furthermore, they were motivated to bring dictionaries to help themselves in the learning of the speaking skills. Also, the activities of the Project-Based Learning Technique made the class atmosphere more enjoyable.

REFERENCES:

- [1]. Avliyoqulov N.H.O'qitishning modul tizimi va pedagogik texnologiyasi amaliy asoslari. B.: 2001. 100 b.
- [2]. Avliyoqulov N.H.O'qitishning modul tizimi va pedagogik texnologiyasi amaliy asoslari. B.: 2001. 100 b.
- [3]. Azizxodjaev N.N.Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. Toshkent: TDPU, 2003. 174 b.
- [4]. Brown, D. B. (2014). Mobile learning for communicative language teaching: An exploration of how higher education language instructors design communicative mall environments (Order No. 3648413). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global: Literature & Language; ProQuest Dissertations & Theses Global: Social Sciences. (1650220033).

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ЎЗБЕКИСТОН ИЛМ-ФАНИ РИВОЖИДА ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ ОЛИМАЛАРНИНГ ХИССАСИ: ТАРИХ ВА ЗАМОН

Нодира Мустафаева

тарих фанлари доктори, профессор Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Ижтимоий-гуманитар фанлар бўлими рахбари

Калит сўзлар: фанлар академияси, хотин-қизлар, илм-фан

Аннотация: Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси мамлакат илм-фани ривожида алохида ўрин эгаллайди. Мақолада Фанлар академияси тизимида илмфан шуғулланаётган хотин-қизларнинг иштироки масалалари тарих ва замонавийлик нуқтаи-назаридан таҳлил қилинади. Академик аёллар ҳақидаги маълумотлар тақдим этилади.

THE CONTRIBUTION OF WOMEN OF SCIENTISTS OF THE ACADEMY OF SCIENCES TO THE DEVELOPMENT OF SCIENCE IN UZBEKISTAN: HISTORY AND MODERNITY

Key words: Academy of Sciences, women, science

Abstract: The Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan occupies a special place in the development of science of the country. The article analyzes the issues of participation of women involved in science in the system of the Academy of Sciences from the point of view of history and modernity. Information about women academics is provided.

ВКЛАД ЖЕНЩИН УЧЕНЫХ АКАДЕМИИ НАУК В РАЗВИТИЕ НАУКИ УЗБЕКИСТАНА: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Ключевые слова: Ана академия наук, женщины, Узбекист страны. современты женщины.

Аннотация: Академия наук Республики Узбекистан занимает особое место в развитии науки В статье точки зрения истории и c современности анализируются вопросы участия женщин, занимающихся наукой в системе Академии Предоставляется информация женщинах академиках.

27

Бугунги ўзгариш ва янгиликларга бой кечаётган давр барчамизнинг олдимизга янгиянги талабларни қўймокда. Энг мухими илм йўлини танлаган хотин-қизларимиз учун ўз имкониятларини намоён қилиш учун барча шарт-шароитлар яратилмокда. Уларни қўллаб қувватлаш давлатимизнинг тараққиёт дастурларига киритилган.

Айтиш лозим, ҳар бир жамиятнинг интеллектуал манзараси ҳақида фикр юритилганда, илм-фанга муносабат, илмий ғоялар ва тадқиқотлар, эришилган илмий натижалар кўлами муҳим кўрсаткич бўлиб хизмат қилади. Зотан, мамлакатимиз иқтисодиётининг юксалиши илм-фан ривожига боғлиқ. Бу ўз навбатида илм-фан соҳасида изланишлар олиб бораётган хотин-қизлар зиммасига ҳам алоҳида масъулият юклайди. Олима аёллар томонидан бажарилаётган илмий тадқиқотлар, саноат, қишлоқ хўжалиги, ижтимоий-маърифий ва маданий соҳаларнинг ривожига муносиб ҳисса бўлиб қўшилмоқда.

Бугунги кун жахонда хотин-қизларнинг илмий тадқиқотлар олиб боришдаги иштироки дунё давлатларида турли рақамлар билан қайд этилмоқда. Масалан, ЮНЕСКО Статистика институти маълумотларининг 2020 йил холатига кўра, дунёда фан билан шуғулланаётган олималар улуши 30 фоизни (хусусан, Боливияда бу кўрсаткич 63%, Францияда 26%, Эфиопияда 8%ни) ташкил этади. Ўзбекистонда бу кўрсаткич 39%га яқинлашганлиги қувонарли холат, албатта.

Ушбу кўрсаткичларнинг бўлишида Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясида хизмат кўрсатаётган олималарнинг ҳиссаси алоҳида эканлигини таъкидлаш зарур. Фанлар академиясининг асосий вазифаси фан ва техника соҳасидаги давлат сиёсатининг амалга оширилишини таъминлаш, давлат ва жамият тараққиётини таъминловчи истиқболли йўналишлар бўйича фундаментал илмий текшириш ва илғор технологияларни ривожлантириш стратегиясини белгилаш, табиий, техникавий, тиббий, ижтимоийгуманитар фанлар соҳасида жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий, илмий-техникавий ва маънавий-маърифий ривожига кўмаклашувчи фундаментал тадқиқотлар олиб боришдан иборат.

1943 йил 4 ноябрда ташкил этилган Ўзбекистон Фанлар академияси ташкил топган даврдан бери унинг илмий текшириш муассасалари ходимларининг сони, илмий текшириш ишларининг кўлами ва салмоғи жиҳатидан катта тарихий ривожланиш йўлини босиб ўтди.

Академия ташкил топган 1943 йили унинг таркибида 11 хақиқий аъзоси, 18 мухбир аъзоси ҳамда 3 фахрий аъзоси бўлиб, 10 илмий текшириш институтини бирлаштирган, 210 илмий ходим, жумладан, 28 фан доктори ва 80га якин фан номзоди

ишлаган. Айтиш лозим, ходимлар орасида аёллар жуда озчиликни ташкил этган эди. Ўтган тарихий давр мобайнида Фанлар академияси таркибидаги илмий тадқиқот муассасаларида илм-фан билан шуғулланувчи хотин-қизлар сони ортиб борди.

Куйидаги жадвалда келтирилган сўнгги 3 йиллик кўрсаткичлар Фанлар академияси тизимида илм билан шуғулланаётган хотин-қизлар фаоллиги ошиб бораётганлигини кўрсатмоқда.

Йиллар	Илмий ходимлар сони		Фан докторлари		Фан номзодлари ва PhD	
	жами	аёллар	жами	аёллар	жами	аёллар
2020	1866	603 (32,3%)	307	75 (24,4%)	625	216 (34,5%)
2021	2929	935 (31,9%)	506	112 (22,1%)	868	279 (32,1%)
2022	2833	927 (32,7%)	490	109 (22,2%)	831	265 (31,8%)

Шу билан бирга Фанлар академияси таянч докторантураси ҳамда докторантурада таҳсил олаётганлар орасида хотин-қизларнинг сони ортаётганлиги эътиборга лойиқ. Қувонарлиси шундаки, аниқ ва табиий фанлар йўналишида изланувчи қизларнинг улуши ошиб бормоқда.

Йиллар	Таянч доктора	нтура тахсили	Докторантурада (DSc) тахсил		
	жами	аёллар	жами	аёллар	
2021	383	127 (33,1%)	55	13 (23,6 %)	
2022	551	118 (21,4%)	59	11 (18,6%)	
2023	686	250 (36,4%)	88	25 (28,4%)	

Фанлар академияси бошқарув аппаратида 39% аёллар хизмат кўрсатади. Тизимдаги мавжуд 35та илмий ташкилотнинг 4тасида аёл директорлар (2та академик, 1та фан доктори, профессор, 1та фан номзоди) фаолият юритмокда.

2023 йил январь ҳолатига кўра Фанлар академияси академиклари сони 65 нафар, шундан 5та аёл академик мамлакатимиз илм-фани ривожига самарали ҳисса қўшиб келмоқда. Қайд этиш керак, 2017 йил бўлиб ўтган Фанлар академияси академик сайловларида сайланган 32та академикнинг 3таси (9,3%) аёллар бўлди.

Тарихга назар солинса, 1943 йилдан 2017 йилга қадар сайланган 310 нафар Фанлар академиясининг ҳақиқий аъзолари — академикликларнинг фақат 20тасини хотин қизлар ташкил этган. Уларнинг 9 нафари табиий, 8 нафари ижтимоий-гуманитар, 3 нафари аниқ фанлар йўналишидадир. Қуйида уларнинг рўйхатини келтирамиз:

Академик аёлларимизнинг ҳаёт йўли илм-фан билан шуғулланаётган хотин-қизлар учун ҳақиқий ибрат мактабидир. Аммо, академик аёллар сони юкорида қайд этилган умумий кўрсаткичга нисбатан 6,45%ни ташкил этади. Бу эса ўз навбатида Фанлар академияси ҳақиқий аъзолигига бўладиган сайловларда илм-фанда ўз илмий мактабини яратган, юқори натижаларга эришаётган хотин-қизлар иштирокини кўпайтиришни тақозо этаётганлигини кўрсатмокда.

XX аср бошларида миллат маърифатпарвари Абдулла Авлоний: "Қизлар билим олишга ҳаммадан кўпрок интилишлари лозим, зеро, бу билимлар билан улар келажак авлодни тарбиялайдилар", - деб ёзган эди. Дарҳакикат, бу масалани ҳал этмасдан тараккиётни тасаввур этиш кийин. Бизнинг жамиятимизда шарқона тарбия устуворлик килади. Қизларимизни илм-фанга кўпрок жалб этишда илмий раҳбар сифатида аёл олималарнинг ўрни бекиёс эканлигини таъкидлаш зарур. Зеро, ривожланган жамиятларда маданиятлилик даражаси хотин-кизларга бўлган муносабат ва улар учун яратилган имкониятларга қараб белгиланади. Бу эса миллий анъаналарга ва шу билан бирга умумбашарий қадриятларга асосланган бўлмоғи даркор. Бугунги кунда ўзбек олималари аёллик мақомини тадқиқотчилик, етакчилик, устозлик фаолияти билан уйғунлаштира олган замонамизнинг ҳақиқий қаҳрамонларидир.

Фойдаланилган адабиётлар

- 1. Камилова Хасият Камиловна (25.04.1912 27.12. 1961 1952 йилда сайланган (тилшунослик)
- 2. Сулайманова Хадича Сулаймоновна (03.07.1913 26.11.1965) 1956 йилда сайланган (жиноят хукуки)
- 3. Райкова Илария Алексеевна (29.09.1896 26.10.1981) 1956 йилда сайланган (ботаника)
- 4. Хаджинова Максуда Агзамовна (08.07.1912 04.11.1981) 1966 йилда сайланган (механика)
- 5. <u>Пугаченкова, Галина Анатольевна</u> (07.02.1915 17.02.2007) 1984 йилда сайланган (санъатшунослик)
- 6. Ахунова Мелихон Ахуновна (28.12.1928 12.10.1987) 1979 йилда сайланган (Ўзбекистон тарихи)
- 7. Бутовская Евдокия Михайловна (28.12.1917 07.01.1982) 1979 йилда сайланган (сейсмология)
- 8. <u>Матвиевская Галина Павловна</u> 13.07.1930, 1984 йилда сайланган (математика, математика тарихи) *1994 йилдан в Оренбург педагогика университетида ишлаган*
- 9. <u>Мавлани Машхура Игамовна</u> (04.03.1934) <u>1989</u> йилда сайланган (микробиология)
- 10. Азимжанова Сабохат Азимджановна (31.12.1922 26.04.2001) 2000 йилда сайланган (умумий тарих)
- 11. Аминова Рахима Ходиевна (18.11.1925 16.12.2001) 2000 йилда сайланган (тарих)

- 12. Власова Нина Александровна (05.06.1930 22.02.2013) 2000 йилда сайланган (ботаника)
- 13. Глушенкова Анна Ивановна (01.08.1926 17.04.2017) 2000 йилда сайланган (табиий ва физиологик фаол моддалар кимёси)
- 14. Абдуллахўжаева Малика Абдусаматовна (28.11.1932 26.06.2018) 2000 йилда сайланган (иммунология, аллергология, вирусология)
- 15. Абидова Мухаббат Фазиловна (18.10.1931 17.08.2020) 2000 йилда сайланган (кимёвий технология жараёнлари ва аппаратлари)
- 16. Убайдуллаева Раъно Ахатовна (04.11.1936 11.12.2020) 2000 йилда сайланган (иктисод)
- 17. Рашидова Сайёра Шарофовна 02.08.1943, 2000 йилда сайланган (юқоримолекуляр бирикмалар кимёси)
  - 18. Юсупова Дилорам Юнусовна 21.07.1947, 2017 йилда сайланган (тарих)
  - 19. Иноятова Флора Ильясовна 26.11.1947, 2017 йилда сайланган (тиббиёт)
  - 20. Арипова Тамарахон Уктамовна 11.07.1953, 2017 йилда сайланган (тиббиёт)

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ЯПОНИЯ ЖАМИЯТИДА АЁЛЛАРНИНГ ЎРНИ

Каёко Хаяши

Токио чет тиллар университети ректори Токиё, Япония intl-service@tufs.ac.jp

Калит сўзлар: Япония жамияти, аёллар, эркаклар, хотин-қизлар, долзарб масала

Аннотация: Мақолада аёлларнинг Япония сиёсий ва иктисодий хаётидаги иштироки хакида сўз боради. Япон аёлларининг жамиятдаги ўрни ва роли тахлил Шунингдек, ижтимоий-иктисодий килинади. ривожлантириш жараёнида, сиёсий, ижтимоий-маданий, гендер ва бошка долзарб муаммолар хакида фикрлар билдирилади. Эркин ва фаровон жамиятни барпо этиш йўлидаги турли хил муаммоларга нисбатан аёлларнинг фикру мулохазалари, ғоялари хамда таклифларидан фойдалана олмаслик каби холатларни етарли тарзда юзага келтириб, Японияда бу муаммолар устида янада кенг ишлар олиб бориш керак эканлиги хакида таклиф билдирилади.

The role of women in Japanese society

Key words: Japanese society, women, men, women, current issue

Abstract: The article deals with the participation of women in the political and economic life of Japan. The place and role of Japanese women in society is analyzed. Also, in the process of socio-economic development, opinions are expressed about political, socio-cultural, gender and other urgent problems. It is suggested that more work should be done on these problems in Japan, bringing up situations such as insufficient use of women's opinions, ideas and suggestions regarding various problems on the way to building a free and prosperous society.

РОЛЬ ЖЕНЩИН В ЯПОНСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Ключевыеслова:японскоеобщество,женщины,мужчины,женщины, актуальный номер

Аннотация: В статье рассматривается участие женщин в политической и экономической жизни Японии. Анализируется место и роль японских женщин в обществе. Также в процессе социально-экономического развития высказываются мнения о политических, социокультурных, гендерных и других

актуальных проблемах. Предлагается провести дополнительную работу по этим проблемам в Японии, поднимая такие ситуации, как недостаточное использование мнений, идей и предложений женщин по различным проблемам на пути к построению свободного и процветающего общества.

皆さん、こんにちは。本日は、タシュケント国立東洋学大学で開催される会議にこのような形で参加させていただくことになり、大変ありがとうございます。東京外国語大学の学長の林佳世子と申します。東京からこの素晴らしい会議の成功を心からお祈りしつつ、簡単ですが、ご挨拶をさせていただきます。

全体のテーマは、「持続可能な開発における女性」と伺いました。このテーマに関し、日本の状況を少しお話させていただきたいと思います。残念ながら、日本における女性の社会進出は、期待されるほど大きなものでは現在のところ、ありません。日本における政治家に占める女性の割合や、会社経営者に占める女性の割合は、非常に低い数字にとどまっており、この改善は社会のなかで、大きな課題となっています。そのことは、女性の大学における存在においても同様のことがいえます。

2020年の数字ですが、男子の大学への進学率は57.7%、それに比して女子は50.9%で、7ポイント、低くなっています。さらに、大学院に進学する割合をみますと、その年の大学卒業者のうち、女性の大学院進学率は女子の割合は場合、5.6%にすぎず、14.2%の男性に比して、10ポイント近い差があります。さらにこの数字は、2010年以来、減少傾向が続いていて、日本全体として取り組むべき大きな課題となっています。さらに、理系分野に女子学生が少ないことも、大きな課題です。大学生全体でみると女性の割合は約50%ですが、理系分野の女子は、工学系では15.7%、理学部では27.8%と女性の比率が小さく、このため女性科学者が少ないというのが、日本の大きな課題です。

そのような状況というのは、持続可能な社会を作っていくための様々な問題に対し、女性のアイデア、女性の発言力がいかせれないという事態を生んでおり、日本は、その問題に関して取り組まなくていけないという状況が続いています。

世界的にみても、今、世界が直面している問題、たとえば、カーボンニュートラルにより温暖化をとめ、持続可能な社会を実現すること、あるいは、世界平和にむけ、格差や地域間の問題を解決するためのアイデアを提出すること、そういったことに女性の発想を生かしていかなくてなりません。人類の半分を占める女性の役割は非常

に大きなものであるにもかかわらず、それが十分でないという問題は、日本だけでな く、世界中が直面している課題だろうと思います。

そういった様々な課題に対し、日本とウズベキスタンの大学が同じ方向をむいて、協力して課題の取り組んでいくことは、非常に大きな意義のあることだと思います。その為の今回の会議だとも伺っています。ぜひ、この会議が女性の活躍に向けた提言を行う大きな場となることを心から祈念して、私からの挨拶とさせていただきます。本日は、本当のありがとうございました。会議の成功を心からお祈り申し上げます。

Ассалому Алайкум, шу ерда йиғилиб турган азиз меҳмон ва мезбонлар!! Айни дамда, Тошкент Давлат Шарқшунослик университетида бўлиб ўтаётган ушбу халқаро илмий конференцияга қатнаша олиш имконига эга бўлганимдан бағоят мамнунман!

Ижозатингиз билан ўзимни таништирсам, Мен Токио Жаҳон Тиллари университети ректори Хаяши Каёко бўламан. Токио шаҳридан, мана шундай ажойиб конференцияни муваффақият билан ўтишини чин юракдан тилаган ҳолда, ўзимнинг самимий миннатдорчилигимни билдирмокчиман!

Бугунги илмий конференциянинг умумий мавзуси "Барқарор тараққиётда аёллар: илм-фан ва сифатли таълим" мавзусида деб эшитган эдим. Шу мавзуга боғлиқ ҳолда мен ҳам, Япониянинг бу борадаги ҳозирги кундаги ҳолати ҳақида қисқагина маълумот бериб ўтишимга ижозат этгайсиз.

Афсуслар бўлсинки, Японияда аёлларнинг жамиятда юқори даражага чикиш борасида кутилган ҳайратланарли натижаларни кўрмайсиз. Японияда сиёсатчилар орасида, ҳамда корхона раҳбалари орасида аёллар шу мақомга эга эканлик нисбати ниҳоятда паст даражада бўлиб, ушбу кўрсаткичларни янада яхшилаш, жамиятда аёл ролини янада ошириш муаммоси долзарб масала ҳисобланиб келмоқда. Аёлларнинг университетлардаги фаолият олиб бориш кўрсаткичлари ҳақида ҳам шундай дейишимиз мумкин.

2020 йилги кўрсаткичларига кўра, университетга ўкишга кириш кўрсаткичиликлари ўғил болаларнинг 57.7%га, кизларнинг 50.9 фоизигина университетга ўкишга кирганлигини кўрсатади. Бу эса олий таълимга кизларнинг ўкишга кириш даражаси ўғил болаларга нисбатан 7 фоизга паст эканлигини билдиради. Бундан ташқари, магистратура боскичида ўкишни давом эттириш даражасини кўрсак, шу йили бакалавр боскичини тамомлаган талабалар орасидан, кизларнинг магистратурага кириш даражаси 5.6%гина бўлиб, ўз навбатида 14.2% кўрсатгичга эга ўғил болаларнинг кўрсаткичидан 10 фоиз паст

эканлигини кўришимиз мумкин. Хайратланарлиси шундаки, бундай кўрсаткич, 2010 йилдан буён, пасайиш тенденциясида бўлиб, бу бутун Япония учун долзарб масалага айланган. Қолаверса, аниқ фанлар йўналишида ўқиётган талаба қизларнинг камлиги ҳам асосий масалалардан биридир.

Умумий талабаларнинг 50%ини қизлар ташкил этсада, шулардан аниқ фанлар йўналишдаги қизларнинг 15.7% мухандислик соҳасига, 27.8% фоизи эса аниқ фанларга тўғри келиб, бу соҳада қизларнинг сони кўрсаткичи эканлигини ҳисобга олган ҳолда, аёл олималарнинг камлиги Япониянинг долзарб масалаларидан бири дейиш мумкин.

Бундай вазият эркин ва фаровон жамиятни барпо этиш йўлидаги турли хил муаммоларга нисбатан аёлларнинг фикру мулохазалари, ғоялари ҳамда таклифларидан етарли тарзда фойдалана олмаслик каби ҳолатларни юзага келтириб, Японияда бу муаммолар устида янада кенг ишлар олиб бориш керак эканлигини исботлаб бермоқда.

Глобал нуқтаи назардан қараганда ҳам, ҳозир, дунёнинг долзарб масалалари, яъни ер шарида юзага келган углерод нейтраллиги орқали глобал исишни тўхтатиш, эркин ва фаровон жамиятни шакллантириш, шунингдек, дунё тинчлиги учун рахна солаётган ҳолатлар ва минтақалараро муаммоларни ҳал қилиш борасидаги ғояларга аёлларнинг фикр-мулоҳазаларини киритиш энг муҳим масалалардан бири десак муболаға бўлмайди.

Бугунги кунда инсониятнинг ярмини ташкил этувчи аёллар турли жабҳаларда муҳим вазифаларни бажараётган бўлишига қарамай, уларнинг фаолият кўрсаткичлари ҳали ҳам етарли эмас. Бу Япониянинггина эмас, бутун дунёнинг долзарб масаласи деб ҳисоблайман.

Ўйлайманки, шундай турли хил масалалар юзасидан Япония ва Ўзбекистоннинг университетлари бир хил йўналиш асосида, биргаликда муаммолар устида муҳокамалар олиб бориши, жуда катта масъулиятли иш деб ўйлайман. Эшитишимча, бугунги конференция ҳам айнан мана шундай мақсадларни ўз ичига олган экан. Бу албатта кувонарли ҳол!

Ўз сўзимни, ушбу конференция хотин-қизларнинг имкониятларини кенгайтириш бўйича таклифлар киритиш учун, катта майдон бўлишига чин дилдан умид билдириш билан якунламокчиман. Яна бир бор бугунги таклиф учун сизларга катта миннатдорчилик билдираман! Конференсия муваффакиятли ўтишини чин дилдан тилаб коламан!

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND **QUALITY EDUCATION**

RAQAMLI YOSHLAR VA TA'LIMNING ASOSIY JIHATLARI

Diloram Toshmuxamedova

tibbiyot fanlari nomzodi,

Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining Yoshlar, madaniyat va sport masalalari qoʻmitasi raisining oʻrinbosari

Kalit soʻzlar: inson hamma joyda kirib borishi natijasida vuzaga kelgan ijtimoiy oʻzgarishlar, raqamli texnologiyalar, illyuzor rasm

Annotatsiya: Internetning global va jadal rivojlanishi kapitali, raqamli texnologiyalar, fazoviy-vaqtinchalik xususiyatlarning oʻzgarishi va aloqaning yangi shakllari va usullarining paydo boʻlishi, an'anaviy ijtimoiy institutlarning mutlaqo yangi shakllarga aylanishi va yangi ijtimoiy jamoalarning paydo boʻlishiga olib keladi. Zamonaviv ta'limni oʻqitish va o 'qitishning materiallari va usullarini izlamasdan tasavvur qilib boʻlmaydi

DIGITAL YOUTH AND IMPORTANT ASPECTS OF EDUCATION

Kev words: human capital, digital technology. social change brought about by its ubiquity, digital technology, illusion painting

Abstract: This article provides feedback on the status of Latin as a medical language, as well as the importance and proper use of this language for students of medical universities. The current problems are covered in the question of the reasons why the Latin language is used from time immemorial to the present.

ЦИФРОВАЯ МОЛОДЕЖЬ И ВАЖНЫЕ АСПЕКТЫ ОБРАЗОВАНИЯ

Ключевые слова: человеческого-капитала, Цифровые-технологии социальными-изменениями, вызванными-повсеместным проникновение, цифровыхтехнологий, иллюзорная картина

Глобальное Аннотация: стремительное развитие интернета влечет за собой изменение пространственно-временных характеристик появление новых форм и способов коммуникаций, традиционных трансформацию соииальных институтов в совершенно новые формы, возникновение новых социальных сообществ.

Современное образование немыслимо без поиска новых материалов и методов преподавания и обучения.

Глобальное и стремительное развитие интернета влечет за собой изменение пространственно-временных характеристик и появление новых форм и способов коммуникаций, трансформацию традиционных социальных институтов в совершенно новые формы, возникновение новых социальных сообществ.

Современное образование немыслимо без поиска новых материалов и методов преподавания и обучения. Это связано отчасти и с социальными изменениями, вызванными повсеместным проникновением цифровых технологий во все сферы жизни, в том числе и в образование. Ученые, которые в рамках различных дисциплин исследуют цифровые средства и затрагиваемые ими области обучения, говорят не только о цифровизации, но и о медиатизации, пытаясь разобраться в технической стороне вопроса и объяснить возможные процессы трансформации, которые затрагивают социальное поведение в школе, университете и других образовательных учреждениях.

Сегодня невозможно представить молодежь без цифровых устройств и Интернета. Отражение в интернет-пространстве всех аспектов общественной жизни (социальных, политических, экономических, экологических) влияет на молодежь, ее ценности и представления, отношение к локальному пространству как части жизненного мира, поведенческие установки молодого поколения. Более того, вынужденные изменения, возникшие в связи с пандемией COVID-19, еще больше расширили использование Интернета молодежью, когда не только досуг, общение в социальных сетях и мессенджерах, но и весь процесс основного и дополнительного образования проходил в онлайн-среде. Кроме того, все культурные, массовые мероприятия проводились в онлайнформате. Не выходя из дома, можно было посещать театры, выставки, совершать онлайнпокупки и пользоваться возможными онлайн-сервисами по просмотру цифрового контента.

Согласно Digital 2022 Global Overview Report¹ в январе 2022 года в мире насчитывалось более 4,62 миллиарда пользователей социальных сетей, что составляло 58,4 % от общей численности населения мира на тот момент. Последние данные свидетельствуют о том, что 9 из 10 интернет-пользователей в настоящее время используют социальные сети каждый месяц. Это соответствует годовому росту на 10,1%, или в среднем более чем на 13 новых пользователей ежесекундно. Данные аналитической компании GWI показывают, что типичный пользователь социальных сетей активно использует или посещает в среднем 7,5 различных социальных платформ в месяц и тратит в среднем около 2,5 часов в день в каждой социальной сети. Предполагая, что люди спят от 7 до 8 часов в день, эти последние данные отмечают, что люди проводят примерно 15% своей повышенной бодрствующей активности, пользуясь социальными сетями.

Молодёжь является самой большой социально-демографической группой, выступающей основным источником пополнения трудовых ресурсов. Среди других

¹ <u>https://datareportal.com/reports/digital-2022-global-overview-report</u>

социальных групп молодежь несет в себе наибольший потенциал, овладевая новыми знаниями, профессиями и специальностями, тем самым открывая для общества новые социальные и профессиональные перспективы. Молодежь помимо наследования материальных и духовных богатств, способна создавать новые, более прогрессивные и демократические отношения.

Сегодня Узбекистан переживает широкомасштабные реформы, одной из целей которых является построение инновационного общества. Важно понять, что инновационное общество означает не технологии, купленные в какой-либо стране, а прежде всего, создание *человеческого капитала*, способного создавать инновационные технологии. Формирование качественного капитала уходит своими корнями в школьное образование и воспитание. Этот факт особо был подчеркнут президентом страны в его поздравительной речи в связи с Днем учителей и наставников, в которой он отметил: «Все мы хорошо понимаем, что образование и воспитание имеют решающее значение не только в сегодняшней жизни, но и для будущего любого государства и общества» 1. Именно от современных подростков, сидящих в настоящей момент за школьными партами, зависит будущее страны.

Узбекистанцы, в первую очередь молодежь, уже давно оценили преимущества глобальной сети. Интернет — это окно в мир, цифровые возможности которого трудно переоценить. По данным Internet World Stats, в 2021 году к Интернету было подключено 50,6% населения Узбекистана, а по данным Госкомстата — 56,2%. И конечно же, основными пользователями интернета является молодежь. Цифровые технологии улучшают качество жизни и повышают благополучие пользователей, поскольку значительно упрощают доступ к информации и удешевляют услуги (например, через онлайн-обучение, онлайн-покупки, удаленную работу и т.п.), сокращая расходы на энергию, на транспорт и пр., изменяя повседневные практики и делая жизнь человека более эффективной и комфортной. С другой стороны, цифровые технологии воспроизводят социальное неравенство на основе различий в навыках пользования этими технологиями и далее в социальных и эмоциональных умениях, требуемых для безопасной навигации в цифровом мире.

Но, интернет имеет, как и позитивное, так и негативное воздействие на подростков. На сегодняшний день существует множество мнений по этому поводу. Ученые говорят об

-

 $^{^1}$ Из поздравительной речи Президента Республики Узбекистан в связи с Днем учителей и наставников.//2018 г.

общем влиянии Интернета на психику и поведение подростка, 1 кибербуллинга, 2 сексуальных домогательств и полового формирования, игровой зависимости и виртуального зависания 3, влияния Интернета на формирование нравственных ценностей. Но каково общее состояние ситуации, знают ли взрослые, родители, педагоги об этих терминологиях, знают ли о воздействии информации в интернете на подрастающее поколение.

В 2021 году при содействии ВОЗ в Узбекистане было проведено исследование по изучению пребывания школьников Узбекистана в цифровой среде и ее влиянию на благополучие и здоровье подростков. Исследование проводилось в школах г. Ташкента, Кашкадарьинской и Ферганской областях.

Исследование поставило перед собой задачу: выяснить цели и время пребывания школьников в Интернете и социальных сетях (в дальнейшем – ИИСС), влияние данного пребывания на физическое и психическое здоровье детей, способы контроля родителей и школы за нахождением школьников в ИИСС.

Данные исследования говорят о разных взглядах на ситуацию взрослого поколения и молодежи. В целом родители разрешают детям пользоваться Интернетом, но 39,5% родителей ограничивают пребывание в Интернете, а 3,2 % — запрещают полностью.

По результатам данного исследования, во-первых, многие родители, утверждают, что они знают, как их дети используют интернет, и при этом они уверены в том, что они в основном пользуются им для саморазвития; во-вторых, большая часть опрошенных родителей, понимают и осознают факт того, что они сами не владеют необходимыми знаниями в данной области, и проведение такого формата опроса помогло им прийти к

¹ Балонов И.М. (2002) Компьютер и подросток. М.; Солдатова Г.У., Чигарькова и др. (2019) Мы в ответе за цифровой мир: Профилактика деструктивного поведения подростков и молодежи в Интернете: учебнометодическое пособие. М.; Шубин С.Б. (2020) Психологические особенности цифровой активности подростков на примере социальных сетей: обзор иностранных исследований / Педагогика и психология образования; Dowell, E. B., Burgess, A. W. and Cavanaugh, D. J., (2009), Clustering of Internet risk behaviors in a middle school student population, Journal of school health, vol. 79 (11); Ali H. Al-Badi, Sara Al Mahrouqi and Oualid Ali (2016). The Influence of the Internet on Teenagers' Behaviour in Oman / Journal of Internet Social Networking & Virtual Communities. Vol. 2016; Lin N. (2021). Research on the Influence of the Internet on Teenagers' Psychology and Behavior; Winstone, Lizzy, Becky Mars, Claire M. A. Haworth, and Judi Kidger. (2021) Social Media Use and Social Connectedness among Adolescents in the United Kingdom: A Qualitative Exploration of Displacement and Stimulation / BMC Public Health 21, no. 1 (Sept. 24);

² Huang, Y.-y. and Chou, C., (2010). An analysis of multiple factors of cyberbullying among junior high school students in Taiwan / Computers in Human Behavior, vol. 26 (6); Mishna, F., Cook, C., Gadalla, T., Daciuk, J. and Solomon, S., (2010); Cyber bullying behaviors among middle and high school students / American Journal of Orthopsychiatry, vol. 80 (3).

³ *Боровкова Н.* (2002) Виртуальное зависание / Человек и наука. Февраль; *Великоцкая А. М.* (2012) Интернет зависимость у подростков. — https://www.b17.ru/article/internet_zavisimost_podrostkov; *Шайдуллина А.* (2012) Интернет-зависимость — новая форма аддиктивного поведения у подростков / Дипломатика. № 4; *Kuss, D. J., van Rooij, A. J., Shorter, G. W., Griffiths, M. D. and van de Mheen, D.*, (2013), Internet addiction in adolescents: Prevalence and risk factors / Computers in Human Behavior, vol. 29 (5); *Пережогин Л.* (2018) Осторожно: интернет-зависимость / Дети в информационном обществе. № 29.

осознанию того, что им следует поработать над повышением интернет культуры. Что противоречит ответам по вопросу осведомлённости родителей использования интернета детьми.

Но родители не единственные субъекты, которые должны влиять на восприятия информации в интернете подростками. Преподаватели средних школ- люди, которые проводят значительное количество времени общаясь с подростками, так как дети и подростки большую часть дня проводят в именно школе, и вне всякого сомнения можно считать, что это то место, где они получают образование и навыки коммуникации в обществе, в том числе и в интернете среде.

Актуальным стоит вопрос осведомленности преподавателей: чем интересуются, как пользуются и как проводят время ученики в интернете. Но также по проведенным исследованиям среди преподавателей средних школ можем сделать вывод о низкой осведомленности учителей о современных технологиях, в частности методов и средств пользования интернетом. Так где, и каким образом молодое поколение должно получать информацию о правильном использование интернет-пространства, если учителя или родители не имеют достаточных знаний в данной области.

Преподаватели не в полной мере осведомлены о том, насколько школьники оснащены гаджетами, и какова ситуация в этом плане в их домах. Не может быть и речи о контроле в Интернет-пространстве, если учителя сами не владеют информацией о компьютерной оснащенности учащихся.

Подростки, в особенности старшеклассники, более «продвинуты» в общении с компьютерной техникой и смартфонами, в знании компьютерных программ и навигации в Интернете, чем их родители и преподаватели. Каким образом люди смогут осуществлять контроль за детьми в Интернете среде, если сами являются «чайниками» в электронной технике, IT и Интернете в целом?

У родителей и преподавателей сложилась **иллюзорная картина** по поводу того, в каких целях их дети используют Интернет. Они должны интересоваться, в каких сетях зарегистрированы дети, что их там привлекает, чем они там занимаются.

Исходя из проведенных изучений первоочередными мерами являются переподготовка и поднятие квалификации в сфере ИТК всех преподавателей средних школ, что касается не только преподавателей, специализируемых в информационных технологиях.

Также, должны проводиться мониторинги прибывания в интернете детей, подростков и молодежи, как со стороны родителей, так и со стороны преподавателей, что

в свою очередь уменьшит риск получения детьми информации, негативно влияющей на их развитие, в особенности на психологическое. Конечно, это требует достаточной интернет компетенции со стороны родителей.

Современное общество осознает, что за интернетом будущее, поэтому крайне важны меры, направленные на развитие цифровой устойчивости, формирование навыков и умений молодых людей с достоинством преодолевать трудности, возникающие в процессе киберсоциализации, противостоять возникающим киберугрозам. Необходима комплексная помощь родителей и педагогов в том, чтобы дети были осведомлены о потенциальных рисках и правилах информационной безопасности, о защите персональной информации и т.д. В вопросах противостояния интернет-угрозам и их профилактики необходима разработка новых проектов, образовательных программ по повышению медиа и информационной грамотности, по формированию цифрового иммунитета и навыков безопасного использования интернета.

Нужно разработать эффективные методы работы с детьми по обучению интернетграмотности. Впоследствии использовать разработанные методы на «их языке», современном и технологичном. И в этом смысле школы являются основным местом для оказания помощи в разрешении данной проблемы.

Нам необходимо, не откладывая в долгий ящик, наладить цифровую грамотность у детей и взрослых и принять меры по цифровой безопасности через просвещение в области интернет-рисков, обучение этике и безопасному пользовательскому поведению.

СПИСОК ИСПОЛЬЗУЕМОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

[1]. Балонов И.М. (2002) Компьютер и подросток. М.; Солдатова Г.У., Чигарькова и др. (2019) Мы в ответе за цифровой мир: Профилактика деструктивного поведения подростков и молодежи в Интернете: учебно-методическое пособие. М.; Шубин С.Б. (2020) Психологические особенности цифровой активности подростков на примере социальных сетей: обзор иностранных исследований / Педагогика и психология образования; Dowell, E. B., Burgess, A. W. and Cavanaugh, D. J., (2009), Clustering of Internet risk behaviors in a middle school student population, Journal of school health, vol. 79 (11); Ali H. Al-Badi, Sara Al Mahrouqi and Oualid Ali (2016). The Influence of the Internet on Teenagers' Behaviour in Oman / Journal of Internet Social Networking & Virtual Communities. Vol. 2016; Lin N. (2021). Research on the Influence of the Internet on Teenagers' Psychology and Behavior; Winstone, Lizzy, Becky Mars, Claire M. A. Haworth, and Judi Kidger. (2021) Social Media Use and Social Connectedness among Adolescents in the United Kingdom: A

Qualitative Exploration of Displacement and Stimulation / BMC Public Health 21, no. 1 (Sept. 24);

- [2]. *Боровкова Н.* (2002) Виртуальное зависание / Человек и наука. Февраль; *Великоцкая А. М.* (2012) Интернет зависимость у подростков. https://www.b17.ru/article/internet_zavisimost_podrostkov; *Шайдуллина А.* (2012) Интернет-зависимость новая форма аддиктивного поведения у подростков / Дипломатика. № 4; *Kuss, D. J., van Rooij, A. J., Shorter, G. W., Griffiths, M. D. and van de Mheen, D.,* (2013), Internet addiction in adolescents: Prevalence and risk factors / Computers in Human Behavior, vol. 29 (5); *Пережогин Л.* (2018) Осторожно: интернет-зависимость / Дети в информационном обществе. № 29.
- [3]. *Huang, Y.-y. and Chou, C.,* (2010). An analysis of multiple factors of cyberbullying among junior high school students in Taiwan / Computers in Human Behavior, vol. 26 (6); *Mishna, F., Cook, C., Gadalla, T., Daciuk, J. and Solomon, S.,* (2010); Cyber bullying behaviors among middle and high school students / American Journal of Orthopsychiatry, vol. 80 (3).
- [4]. Поздравительная речь Президента Республики Узбекистан в связи с Днем учителей и наставников. //2018 г.
  - [5]. https://datareportal.com/reports/digital-2022-global-overview-report

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

YAPON MADANIYATINI ILM-FAN ORQALI OʻRGATISH VA TARQATISH: "GENJI MONOGATARI" MISOLIDA

Rei Kufukihara Aichi prefektura universiteti rektori Tokio, Yaponiya

https://www.aichi-pu.ac.jp/eng/centers and research institutes/index.html

Kalit soʻzlar: "Genji Monogatari", qadimiy rasmlar, ayol, erkak, yapon madaniyati

Maqolada "Genji Monogatari" Annotatsiya: ("Shahzoda Genji haqidagi povest-roman") ni Yapon madanivatining durdonasi tanishtiriladi. sifatida Yaponiyaning milliy boyligi bo'lgan "Shahzoda Genji haqidagi povest-roman" ning bir qismini ko'rsatib, ilm-fan orqali madaniyatning ommalashishi va oʻqitilishi haqida soʻz yuritiladi.Maqolaning xulosa qismida, ilm-fan qadimiy va oʻchib ketgan rasmlarni aslidek takrorlash foydali boʻlib, turli yangi jihatlarini kashf eta olish mumkinligi keltiriladi. Bundan tashqari, kursiv uslubdagi yapon yozuvini oʻqish qiyinligi, lekin ilm fanda sun'iy intellekt yordamida bunday qadimiy yozuvlarni hech qanday kuch sarflamasdan oʻqish mumkinligiga urgʻu beriladi.

USING SCIENCE TO PROMOTE AND EDUCATE ON JAPANESE CULTURE INTRODUCING THE TALE OF GENJI AS AN EXAMPLE

Key word: "Genji Monogatari", ancient paintings, woman, man, Japanese culture

Abstract: The article introduces "Genji Monogatari" ("The Narrative Novel of Prince Genji") as a masterpiece of Japanese culture. Showing a part of the national treasure of Japan, "The Narrative Novel of Prince Genji", it talks about the popularization and education of culture through science. In the concluding part of the article, it is stated that it is useful to reproduce ancient and faded pictures of science, and it is possible to discover various new aspects. In addition, it is emphasized that it is difficult to read cursive Japanese writing, but in science, with the help of artificial intelligence, such ancient writings can be read without any effort.

ОБУЧЕНИЕ И РАСПРОСТРАНЕНИЕ ЯПОНСКОЙ КУЛЬТУРЫ ЧЕРЕЗ НАУКУ: НА ПРИМЕРЕ «МОНОГАТЕРА ГЕНДЗИ»

Ключевые слова: Аннотация Статья представляет «Гэндзи Гэндзи Моногатари», древние Моногатари» («История принца Гэндзи») как шедевр картины, женщина, мужчина, японской культуры. Показывая часть национального

японская культура

достояния Японии «Повествовательный роман принца Гэндзи», рассказывает о популяризации и воспитании культуры через науку В заключении статьи полезно воспроизвести древние и поблекшие картины науки. и можно обнаружить различные новые аспекты. Кроме того, подчеркивается, что японскую скоропись сложно читать, но в науке с помощью искусственного интеллекта такие древние письмена можно читать без каких-либо усилий.

愛知県立大学学長 くふきはら れい

ウズベキスタンは古くから西洋と東洋を結ぶ文化交流の地として栄えてきました。他方、日本はシルクロードを通じて、伝わってきた豊かな文物を活かして魅力的な文化を形成してきました。本日は日本文化を代表する『源氏物語』をご紹介します。この物語は女性によって1000年前に書かれた世界で初めての長編小説です。1000年もの間、読み続けられた女性作者による作品として、今回のテーマにたいへん相応しいと思います。現在では世界中で30以上の言語に翻訳されて親しまれています。

Uzbekistan has long flourished as a place of cultural exchange linking the West and the East. Japan, on the other hand, has formed a fascinating culture by taking advantage of the rich cultural properties brought to Japan by way of the Silk Road. Today, I would like to introduce "the Tale of Genji," as a representative of Japanese culture. This is the world's first long novel written a thousand years ago. It was written by a female author and has continued to be read and loved for as long as one thousand years. So, I think it is very appropriate for today's theme. It is now widely read in more than 30 languages all over the world.

今回は、この物語を絵画化した「国宝源氏物語絵巻」の一部をご紹介して、科学を活かした文化の普及や教育についてお話します。

Today, I will show you part of the Picture Scroll of the Tale of Genji, a national treasure of Japan, and talk about the spread and education of culture by using science.

【① 】ではまず、ふたつの絵をご覧ください。

左の絵は輪郭も色も、ぼやけていますね。右の絵はとてもきれいな色彩で描かれています。実は、これは左側の方が本物なのです。本物は1000年近く前に描かれたために、絵具が剥がれてしまったのです。そこで科学を活用して元の色と形を調べて復元模写したのが右の絵です。

First, please look at these two paintings.

The painting on the left is blurred in outline and color. The painting on the right has very beautiful colors. In fact, the left one is the original. It was painted nearly one thousand years ago, and the paint has peeled off over time. The picture on the right is a reproduction, created by using science to duplicate original colors and outlines.

【② ③】では、次の絵をご覧ください。これも色あせていますよね。そこで科学の力を用いて元の色を調べ、その通りに復元すると、次のような絵になります。 女性たちの着物がとても華やかですよね。男性の衣も、透かし模様がとても繊細に描かれていることがわかります。秋草が赤や黄色に紅葉しているのも、一枚ずつ異なる色で丁寧に描かれています。

Now, look at this picture. This one is also faded. By using science to reproduce the original colors, we can get this painting. (と言いながら、次のスライドを見せる) The women's kimonos look very gorgeous. You can see that see-through patterns on the men's robes are drawn in a very delicate manner. There are autumn plants with red and yellow leaves, and each leaf is carefully painted in different colors.

右上には白い月が輝いていますね。本物の絵は、銀を用いていたために、変色してしまって形がわからなくなってしまったのです。このように科学の力で本来の色や 形がわかるようになりました。

In the upper right corner, you can see the brightly shining moon. Originally, the moon was painted with silver pigment, and over time, the color got lost and the shape of the moon became obscure. However, science has made it possible to duplicate the original color and shape.

【③ ⑤】では、次の絵をご覧ください。これも、かなり色落ちしています。 復元した絵の方は、人物の衣や草花が繊細に美しく描かれていますが、人物は無表情 で、悲しいのか嬉しいいのか、よくわかりません。これとは対照的に庭の草花や簾は 風に吹かれて動いているように描かれています。

Now, let's look at the next picture. This one is also quite faded in color. On the reproduction, the characters' robes and flowers and grasses are delicately and beautifully painted. However, the characters show no expression on their faces, and you could not tell whether they feel sad or happy. On the contrary, the flowers in the garden and the green reed screen look dynamic. You could imagine that they are swaying in the wind.

のような草花や簾には、人物の心情が描かれていると考えられます。では彼らの心は なぜ揺れ動いているのでしょうか。実は男性が新しい別の妻を迎えることになったの

45

で、妻は悲しみと不安で押しつぶされそうになっているのです。そこで彼は琵琶を弾いて慰めているのです。1000年前の日本では、男性は複数の妻を持つことが許されていましたが、女性にとっては、それは辛いことですよね。草花や簾が揺れ動いているのは、彼女の心の動揺をあらわしているのです。

It is considered that these plants and flowers and the reed screen represent the characters' states of mind. Then, why are their states of mind swaying or restless in this scene? In fact, the woman is falling to pieces with sadness and anxiety because the man will take another wife soon. The man plays biwa to comfort her. One thousand years ago in Japan, men were allowed to have more than one wife, but for women, it is naturally heartbreaking experience. The swaying of the grasses and flowers and the reed screen represent the woman's disturbed state of mind.

【⑥⑦】さて、この絵は最初にご紹介しましたね。その復元模写が次の絵になります。ここでの庭の草花は折れ曲がるように激しくたわんでいます。男性と女性は目頭を抑えています。彼女が臨終の時を迎えているので、お互いに永遠の別れを悲しんで泣いているのです。庭の草花が激しく乱れているのは、男女がどれほど辛く悲しい思いをしているか、ただ静かに涙に暮れているのではなく、心の中は激しく慟哭していることを示すのです。

Now, this picture is the one I showed you at the beginning. The next picture is its reproduction. The flowers and grasses in the garden are bowing in the hard wind. Both the man and the woman are drying their eyes with their sleeves. In this scene, the woman is at her death, and they are weeping over up-coming eternal farewell. The swaying flowers and grasses indicate how painful and sad the couple are feeling. It looks as if they are quietly in tears, but deep down within their hearts, they are wailing in sorrow.

このように人間の気持ちを自然の風物に託すという発想は、日本ではすでに1300 年も前から和歌によって培われてきました。その発想が絵の描き方にも応用されたと いうことがわかります。

The idea of projecting human feelings onto natural scenery has been cultivated in Japan for one thousand and three hundred years through waka poetry. You may agree that such an idea was applied to the way of drawing pictures for the Tale of Genji.

【VIII】最後に、この絵の場面を記した源氏物語の文章をご覧ください。右側の文章です。左は等間隔で丁寧に記されていますが、右は文字も間隔も乱れているのがわかりますね。死を前にして、動揺する心情が文字によって表現されているのです。

Finally, I will show you some text from the Tale of Genji, which describes the scene of that painting. Please look at the text on the right. As you see, the text on the left is carefully written with equal spacing, but on the right, both the letters and spacing look somewhat disordered. The letters on the right text express the characters' disturbance in the face of death.

【まとめ】

このように科学を駆使すると、原画を復元することができます。そうすると、いろいろな発見ができます。さらに今、見て戴いた日本の崩し字は、AI(人工知能)で読めるようになってきています。今後は、ウズベキスタンにたくさん保存されている貴重なコーランの文字などもAIで簡単に読めるようになるかも知れません。

In conclusion, science is useful for reproducing old and faded paintings as they used to be. As a result, you will find various aspects. For another example, Japanese handwriting in cursive style is hard to read, as you have seen here, but artificial intelligence, or AI, helps us read them without effort. In near future, AI may also make it easy to read the precious Koran scripts preserved in Uzbekistan.

女性作者による作品が1000年もの間、読み継がれているのは、それだけの魅力を 湛えているからでしょう。これを今後、どのように女性・科学・教育に結びつけてい くのか、またウズベキスタンや諸外国に普及していくのか、新たな課題です。

One of the reasons that the Tale of Genji, written by a female author, has continued to be read and loved for as long as one thousand years is because it is so fascinating. A new challenge for the future is how to connect this asset with women, science, and education, and how to spread it in Uzbekistan and other countries.

これからも活発な交流を続けて、相互理解を深めていくことを心から願っています。

I sincerely hope that we will continue to keep active exchange and deepen mutual understanding.

ご清聴有り難うございました。

That's all for my presentation. Thank you very much for your attention.

Xayrli kun. Yurtingizga tashrif buyurganimga ancha boʻldi. Bugun meni bu yerga taklif qilganingizdan juda minnatdorman. "Genji Monogatari" ("Shahzoda Genji haqidagi povestroman") ni misol qilgan holda yapon madaniyatini ommalashtirish va oʻqitish" sarlavhasi ostida ma'ruza qilmoqchiman.

Oʻzbekiston azaldan Gʻarb va Sharqni bogʻlaydigan madaniy almashinuv maskani sifatida gullab-yashnagan. Boshqa tomondan, Yaponiya Ipak yoʻli orqali kirib kelgan boy madaniy

xususiyatlardan foydalanib, ajoyib madaniyatni shakllantirdi. Bugun men "Genji Monogatari" ("Shahzoda Genji haqidagi povest-roman") ni Yapon madaniyatining durdonasi sifatida tanishtirmoqchiman. Bu asar ming yil avval yozilgan dunyodagi birinchi uzun roman hisoblanadi. Shuningdek, ushbu asar ayol yozuvchi tomonidan yozilgan va ming yillar davomida sevilib oʻqishda davom etmoqda. Shu sababli, bugungi anjuman mavzusiga juda mos keladi deb oʻylayman. Hozirda bu asar butun dunyo boʻylab 30 dan ortiq tillarda keng oʻqib kelinadi.

Bugun men sizlarga Yaponiyaning milliy boyligi boʻlgan "Shahzoda Genji haqidagi povest-roman" ning bir qismini koʻrsatmoqchiman va ilm-fan orqali madaniyatning ommalashishi va oʻqitilishi haqida soʻzlab bermoqchiman.

Demak, iltimos, ushbu 2 rasmga e'tiboringizni qaratsangiz.

Chapdagi rasm konturlari va ranglari biroz xira. Oʻngdagi rasm juda chiroyli ranglarga ega. Aslida, chap tomondagi rasm asl nusxadir. U qariyb ming yil oldin chizilgan va vaqt oʻtishi bilan boʻyoq xiralashgan. Oʻngdagi rasm asl ranglar hisoblanadi. Darhaqiqat, chap tomoni asl nusxadir. U qariyb ming yil oldin boʻyalgan va vaqt oʻtishi bilan boʻyoq tozalangan. Oʻngdagi rasm ilm-fan yordamida asl ranglar va konturlari takrorlangan reproduktsiyadir.

Endi bu rasmga e'tiboringizni qarating. Bu ham xira. Ilm-fan yordamida rasmning ranglarini tiklashimiz mumkin. Ayollar kimonolari juda ajoyib koʻrinadi. Erkaklar choponidagi naqshlar juda nozik tarzda chizilganini koʻrishingiz mumkin. Qizil va sariq barglari boʻlgan kuzgi oʻsimliklar mavjud va har bir barg sinchkovlik bilan turli xil ranglarda boʻyalgan.

Yuqori oʻng burchakda siz yorqin porlayotgan oyni koʻrishingiz mumkin. Dastlab, oy kumush pigment bilan boʻyalgan va vaqt oʻtishi bilan rang yoʻqolib, oyning shakli xiralashgan. Biroq, fan asl rang va shaklni takrorlash imkonini berdi.

Endi esa e'tiboringizni quyidagi rasmga qarating. Bu ham sarg'ish tusda. Ilm-fan yutuqlaridan foydalanib asl ranglarni qayta tiklash orqali bu jilovlarga erishilgan. Ayollar kimonolari juda jozibador koʻrinishga ega. Erkaklar mantiyasidagi naqshlarga juda nozik tarzda urgʻu berilganini koʻrishingiz mumkin. Qizil va sariq barglari boʻlgan kuzgi oʻsimliklar mavjud, va ularning har bir bargi ehtiyotkorlik bilan turli xil ranglarga boʻyalgan.

Yuqori oʻng burchakda yorqin porlayotgan oyni koʻrish mumkin. Dastlab, oy kumush pigment bilan boʻyalgan va vaqt oʻtishi bilan rang yoʻqolib, oyning shakli xiralashgan. Biroq, fan asl rang va shaklni takrorlash imkonini berdi.

Bu oʻsimliklar va gullar va qamish devor qahramonlarning ruhiy holatini ifodalaydi deb hisoblanadi. Unday boʻlsa nega bu sahnada qahramonlarning ruhiy kechinmalari oʻzgaruvchan? Darhaqiqat, ayol qaygʻu va tashvish bilan parchalanadi, chunki erkak yaqinda boshqa xotin oladi. Erkak ayolni tinchlantirish uchun "biwa" chaladi. Ming yillar oldin Yaponiyada erkaklarga

bir nechta xotinga ega boʻlishga ruxsat berilgan, ammo ayollar uchun esa bu yurakni ezuvchi holat edi. Oʻtlar va gullarning chayqalishi va qamish devor ayolning bezovtalangan ruhiy holatini ifodalaydi.

Hozirgi mana bu rasm esa boshida koʻrsatgan rasmim. Keyingi rasm bu uning qayta tiklangan holati. Gullar va oʻtlar kuchli shamoldan egilayotgan holdalar. Ayol ham erkak ham, har ikkalasi koʻzlarini yenglari bilan artishyapti. Bu sahnada ayol oʻlim arafasida va ular yaqinlashib kelayotgan abadiy xayrlashuv sabab yigʻlamoqdalar. Tebranayotgan gullar va oʻtlar er-xotinning qanchalik ogʻriqli va qaygʻuga choʻkkanligini koʻrsatadi. Koʻrinishdan xuddi, ular jimgina koʻz yosh toʻkayotgandek, lekin qalbining tub-tubida gʻam-gʻussa bilan yigʻlayaptilar.

Inson his-tuygʻularini tabiiy manzaralarda aks ettirish gʻoyasi Yaponiyada bir ming uch yuz yil davomida "waka" she'riyati orqali rivojlantirilgan. Bunday gʻoya "Genji Monogatari" uchun rasm chizish usulida qoʻllanilganini guvohi boʻlishingiz mumkin.

Soʻzim soʻnggida, men sizga oʻsha rasmning sahnasini tasvirlaydigan Genji haqidagi ertakdan bir nechta matnni koʻrsatmoqchiman. Iltimos, oʻng tomondagi matnga qarang. Koʻrib turganingizdek, chap tarafdagi matn bir xil intervalda ehtiyotkorlik bilan yozilgan, ammo oʻng tomonda harflar va intervallar biroz tartibsiz koʻrinadi. Oʻngdagi matndagi harflar qahramonlarning oʻlim oldidagi bezovtaligini ifodalaydi.

Xulosa sifatida aytadigan boʻlsak, ilm-fan qadimiy va oʻchgan rasmlarni avvalgidek takrorlash uchun foydalidir. Natijada siz turli yangi jihatlarini kashf eta olasiz. Yana bir misol, kursiv uslubdagi yapon yozuvini oʻqish qiyin, lekin sun'iy intellekt ularni hech qanday kuch sarflamasdan oʻqishimizga yordam beradi. Yaqin kelajakda sun'iy intellekt Oʻzbekistonda saqlanib qolgan qimmatbaho Qur'on yozuvlarini oʻqishni ham osonlashtirishi mumkin.

Ayol yozuvchi tomonidan yozilgan "Genji Monogatari" ning ming yillardan beri oʻqib kelinishi va sevilishda davom etishining sabablaridan biri uning juda maftunkorligidir. Kelajakdagi yangi vazifalarimizdan biri – bu boylikni ayollar, ilm-fan va ta'lim bilan bogʻlash, uni Oʻzbekiston va boshqa mamlakatlarda yoyishdir.

Mana shunday anjumanlar, hamkorligimizning davomiy boʻlishini biz chin dildan istab qolamiz va umid qilamiz.

Shu bilan taqdimotimni yakunlayman. E'tiboringiz uchun katta rahmat!

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ЕВРОПА ИТТИФОКИ ТОМОНИДАН МОЛИЯЛАШТИРИЛАДИГАН ТАЪЛИМ ВА ИЛМИЙ ТАДКИКОТЛАР ДАСТУРИ ДОИРАСИДА АЁЛЛАР УЧУН ИМКОНИЯТЛАР

Азиза Абдурахманова

Миллий Эрасмус + офиси координатори coordinator@erasmusplus.uz

Калит сўзлар: аёллар ва кизлар учун имкониятлар, гендер тенглиги, халқаро хамкорлик, тадкикот ва инновациялар, илғор тажрибалар, Эрасмус+ ва Мария Склодовска-Кюри лойихалари.

Аннотация: Аёлларни таълим ва илмий-тадкикот жараёнларига жалб қилишнинг ахамияти умумэътироф **Ў**збекистонда этилган хакикатдир. олий тизимидаги сўнгги беш йиллик ислохотлар давомида жуда мухим давлат қарорлари қабул қилинди ва хотинқизларнинг олий таълим олиш имкониятини кенгайтириш ва ёш аёллар учун стипендиялар сонини ошириш бўйича амалга оширилмокда. Бундан чора-тадбирлар жараёни ташқари, уларнинг ўқув илмий тадкикотлардаги иштирокини фаоллаштириш кенгайтириш бўйича яна кўплаб қўллаб-қувватлаш чоралари кўрилмокда.

Маколада таълим ва илмий-тадкикот сохасида Европа Иттифоки томонидан молиялаштириладиган дастурлар доирасида аёллар ва кизларга такдим этиладиган имкониятлар баён қилинган. Муаллифлар чора-тадбирлар ва ташаббусларни ёритади, шунингдек, аёллар ва қизларни қўллаб-қувватлашга оид мисоллар келтиради, бу эса олима аёллар ўртасида илмий салохиятни ошириш ва ўзаро тажриба алмашишда хар томонлама ёрдам кўрсатиш, ўз танловини, илмий йўналишига эга қизларни рағбатлантиришга мисол бўла олади. Макола Эрасмус+ дастури ва Мария Склодовска-Харакатлари (МСКХ) доирасидаги лойихаларнинг қисқача тавсифи билан якунланади.

Муаллифлар асосан Эрасмус+ амалий тадқиқотларидаги энг яхши тажрибалар ва аёллар ва кизлар учун МСКХ доирасидаги имтиёзларига эътибор қаратган.

THE OPPORTUNITIES FOR WOMEN WITHIN THE EU-FUNDED PROGRAMME FOR EDUCATION AND SCIENTIFIC RESEARCH

Key words: opportunities for women, gender equality, international cooperation, research and innovation, best practice, EU-funded projects Erasmus+ Marie Skłodowska-Curie Actions

Abstract: The importance of involving women in the educational and research processes is a generally recognized fact. In the past five years of reforms in the higher education system of Uzbekistan, very important government decisions have been taken and concrete measures have already been taken to increase the access of women to higher education and the number of grants to young women. Moreover, another set of support measures is envisaged in order to enhance and to extend of their participation in the educational process and in scientific research.

The article presents the opportunities provided to women and girls in the framework of programs funded by the European Union in the field of education and research. The author lists specific measures and initiatives, as well as provides examples of support for women and girls, which can serve as an example of providing all-round assistance in increasing the scientific potential and exchange of experience between women scientists and encouraging girls who have chosen a scientific path. The article concludes with a brief description of joint projects within the framework of the Erasmus + programme and Marie Skłodowska-Curie Actions (MSCA). The author mainly has made a focus on best practice based on specific examples of Erasmus+ projects and the advantages of MSCA provided for women and girls.

ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ ЖЕНЩИН В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ И НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ ПРОГРАММАХ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Ключевые слова: возможности для женщин и девушек, гендерное равенство, международное сотрудничество, исследования и инновации, передовой опыт, проекты Erasmus+ Марии Склодовской-Кюри.

Аннотация: Важность вовлечения женщин в исследовательский образовательный процессы является общепризнанным фактом. За последние пять лет реформ в системе высшего образования Узбекистана были приняты очень важные государственные решения и уже предприняты конкретные меры по расширению доступа женщин к высшему образованию и количества стипендий для молодых женщин. Кроме предусмотрен еще один комплекс мер поддержки для активизации И расширения ИХ участия образовательном процессе и научных исследованиях.

В статье представлены возможности, предоставляемые женщинам и девушкам в рамках программ, финансируемых Европейским Союзом в области образования и научной деятельности. Автором перечисляются конкретные меры и инициативы, а также приводятся примеры поддержки женщин и девушек, которые могут послужить примером оказания всемерной

помощи повышению научного потенциала и обмена опытом между женщинами –учеными и поощрения девушек, выбравших научную стезю. В заключении статьи содержится краткое описание совместных проектов в рамках программы Erasmus+ и Maria Sklodowska Curie Actions (MSCA).

One of the main objectives of the EU Erasmus+ Programme is the promotion of European values in accordance with Article 2 of the Treaty on European Union: 'The Union is founded on the values of respect for human dignity, freedom, democracy, equality, the rule of law and respect for human rights. These values are common to the Member States in a society in which pluralism, non-discrimination, tolerance, justice, solidarity and equality between women and men prevail'.

Two EU programmes Erasmus+[1] and Maria Sklodowska Curie Actions (MSCA) [2]. have one of the main objectives to favor the participation of women in science and highlight their role in different subjects at European and international level.

The gender gap widens: The World Economic Forum predicts that the gender gap in employment will not be closed until the year 2133. The most important force for change is **inspiration**. The EU activities promote female role models, to inspire girls and women all over the world to participate in science.

There are the following measures in the European Union to tackle this gap by improving gender equality in study choices and later in career choices and career paths for women.

EU Digital Education Action Plan

The Commission actively addresses the **gender digital skills gap in education and training** on all levels with the **Digital Education Action Plan (2021-2027).** This is fully in line with the ambitious targets set in the **Digital Decade** - Europe's vision for a successful digital transformation. **The Plan** includes several targeted actions to boost the participation of girls and women in STEM, such as the **Girls and Women ESTEAM Fests.** These are safe spaces for girls and women of all ages to improve their **digital and entrepreneurial competences.** They can learn how to build a mini-enterprise, boost their financial literacy, learn coding and robotics, or design digital tools.

More specifically, the Digital Action Plan includes a dedicated action (action 13) to increase women and girls' participation in STEM. It is comprised of two main initiatives:

A. Girls Go Circular

Girls Go Circular's overall objective is to contribute to increase participation and careers of women in digital and STEM fields, including entrepreneurship. The action is implemented by the European Institute of Innovation and Technology (EIT).

It aims to bridge the gender gap by building the digital and entrepreneurship skill sets of girls and young women through an **online learning programme** focused on concrete societal challenges related to the circular economy. **Girls Go Circular** is training 10,000 girls in secondary schools (aged 14-19) through its online learning programme to build digital and entrepreneurial skills for the circular economy.

Inspired scientists show a willingness to experiment, a reliance on logic and evidence and a focus on creative problem-solving. These are key skills for creativity and entrepreneurship too.

Boosting women's entrepreneurship is a priority consideration for the **New European Innovation Agenda**, resulting in actions such as Women Tech EU and Women4Cyber. The European Institute of Innovation & Technology (EIT) has a gender mainstreaming plan with a Women@EIT network and an EIT Woman award.

B. ESTEAM Fests

The goal is to enhance the digital and entrepreneurial competences of girls and women and boost their confidence to use those competencies creatively to spot opportunities, innovate and create value for society. This will be done by creating a learning environment in the form of successive **Girls/Women ESTEAM** (Entrepreneurship, Science, Technology, Engineering, Arts and Mathematics) "**Fests**", where learners can develop their competences, as well as their confidence and creativity. In addition to the physical events, **ESTEAM online communities** have been launched to sustain the momentum of the events and allow the women and girls to keep learning and connecting with their peers online. Throughout the 3 year-project, **11 ESTEAM Fests will be organized in 19 EU Member States.**

The importance of supporting female participation in science-focused education and careers is evident. Some examples of how this importance is reflected in EU policy and programmes will help to promote the opportunities and initiatives for women and girls provided by Erasmus+ and Maria Sklodowska Curie Actions (MSCA).

Marie Skłodowska-Curie Actions – named after Europe's most famous female scientist support researchers to take part in excellent research programmes. They recognise the gender gap and pay particular attention to work-life balance provisions, equal pay and family allowances. 42% of all MSCA researchers are women (2014-20).

The Marie Skłodowska-Curie Actions (MSCA) are part of the EU's Horizon 2020 programme for research and innovation. They support the training, career development and mobility of researchers in all scientific domains, at all stages of their careers and from all over the world.

From 2014 to 2020, the MSCA have funded the mobility and career development of around 65 000 researchers, including 25 000 doctoral candidates - through over 1 000 doctoral programmes, almost 10 000 postdoctoral fellowships, nearly 600 collaborative research and innovation staff exchange projects and over 200 co-funded research training programmes.

Specific gender provisions in the MSCA

The MSCA are the most gender-balanced part of Horizon 2020, with 42% of all participating researchers being female. The share of female researchers is higher among doctoral candidates (46%) and postdoctoral researchers (42%) involved in the programme, but lower among research and innovation staff (38%).

Under Horizon Europe, the MSCA has been made even fairer, more gender-friendly and inclusive by making family allowances accessible to all researchers during the whole project duration and by introducing a long-term leave allowance for employing institutions in case of the researchers' leave, including maternity, paternity, parental, sick or special leave. The programme is also applying the strengthened gender equality provisions foreseen in the new framework programme, including the roll-out of Gender Equality Plans (GEPs) as an eligibility criterion as from 2022.

Erasmus+ is the EU's programme to support education, training, youth and sport in Europe. It has an estimated budget of €26.2 billion. This is nearly double the funding compared to its predecessor programme (2014-2020). The 2021-2027 programme places a strong focus on social inclusion, the green and digital transitions, and promoting young people's participation in democratic life. It supports priorities and activities set out in the European Education Area, Digital Education Action Plan and the European Skills Agenda.

A number of relevant Erasmus+ projects providing motivating/inspiring pedagogies, including STEAM, and also focusing on gender-balanced approach to STEM education can be found on the Erasmus+ platform [3].

Some of them were examined in more detail as case studies in the recent publication: **Data** collection and analysis of Erasmus+ projects. Focus on inclusion in education [4].

Education in mathematics in game based immersive contexts. This project gathered a multidisciplinary group of partners – programmers, researchers and teachers from different expertise areas – to develop a cutting-edge educational game to make learning mathematics fun and improve mathematical skills for all types of learners. The game, Clash of Wizardry, can be downloaded for free on Google Play and the Apple App Store, and is therefore widely accessible. It introduces an innovative teaching approach that can help teachers support students

in effective mathematics learning, improving their school achievements and success, and inspiring students to become interested in STEM subjects [5].

Tinkering EU: building science capital for all

'Tinkering EU: building science capital for all' (Tinkering EU) used the innovative pedagogical method of 'tinkering' with the aim of developing 21st-century skills and the science capital of young people, as well as improving science education in schools overall. It addressed students in primary / lower-secondary education and their teachers, as well as museum / science centre staff. Among other activities, it developed a series of tinkering activities for schools; a methodological framework for the use of tinkering to develop the science capital of young people; small-scale training for teachers and museum staff; and a self-reflection tool for teachers to examine the impact of their practice [6] (See case study 1).

Motivating secondary school students towards STEM career through hologram making The project infused arts into STEM (leading to STEAM), linked STEAM to real life and current laboratory practices and engaged students in hologram making. Hologram making was used as a creative vehicle to bring the school community closer to the research community, familiarize students with laboratory practices in the area of STEAM, demonstrate scientific techniques through the practical use of a range of technologies and tools, and challenge students' thinking on the underlying scientific concepts [7]. (See project 110 in the inventory of good practices)

Pollution! Find a STEM solution

There were 34 activities implemented in the project, which were divided into four categories: (1) STEM activities focused on building the devices for measuring air, light and noise pollution in students' schools and homes; analyzing the data using the scientific method and comparing the results with their peers to find a solution to the pollution; (2) Promoting e-skills, digital literacy and digital jobs through introducing career opportunities in STEM and ICT, meeting with scientists and engineers and developing 21st-century skills including e-skills in order for students to become more employable in the future; (3) In clean technology and clean energy activities, students built model windmills and solar collectors and visited at least three different clean technology and engineering facilities; (4) Raising cultural awareness and promoting the European dimension [8] (See project 95 in the inventory of good practices).

GirlsTech

The project set the goal of supporting the participation of women in the field of Science, Technology, Engineering and Mathematics (STEM). The projects achievements can be categorized in four main findings: First of all, gender stereotypes in STEM start early. Secondly,

educators need to consider female entrance in STEM as a strategic priority. Thirdly, in order to engage girls teaching strategies should be redesigned. Lastly, retaining women in the STEM workforce is important. The open exchange of practices and ideas between the different EU countries led to creating an added value for the target group beyond the national context [9].

Expanding the use of the Gender Equality Charter Mark for Schools (GECM) across Europe

This strategic partnership sees the education sector as a key area regarding gender equality. There is a 'hidden curriculum' that is restricting life choices. This GECM is a 'whole-school approach' to equip schools to build environments that enable children to critically engage with and make sense of a range of complex issues associated with gender equality. The GECM enables a school to show a measurable change and progress in five key areas of school life: leadership, curriculum, physical environment, attitudes and relationships, and the wider community [10].

Towards Gender Sensitive Education

The main objective of the project was to enhance the gender sensitivity of current and future teachers through developing, piloting and disseminating a methodology for training in gender-sensitive education. The project was targeted at current and future teachers and aimed to help them develop their competences in dealing with gender diversity and equity in their classroom [11].

Capacity-building projects in the field of higher education [12] are transnational cooperation projects, based on multilateral partnerships, primarily between higher education institutions from EU Member states or countries associated to the Programme and third countries not associated to the Programme. The aim of these projects is to support eligible third countries not associated to the Programme to

- modernise, internationalise and increase access to higher education
- address the challenges facing their higher education institutions and systems
- increase cooperation with the EU
- voluntarily converge with EU development in higher education, and
- promote people to people contacts, intercultural awareness, and understanding.

Erasmus+ provides the opportunity for organisations from eligible Partner Countries, mainly higher education institutions (HEIs), to promote cooperation through actions that:

- improve the quality of higher education and its alignment with labour market needs,
- improve the level of skills in HEIs through new education programmes,

- strengthen the capacity of management, governance, and innovation, as well as internationalisation,
- build the capacity of national authorities to modernise their own higher education systems, and
  - foster regional integration and cooperation across different regions of the world.

Capacity building projects typically focus on one of three main activities:

- 1. curriculum development activities
- 2. modernisation of governance and management of HEIs and systems
- 3. strengthening of relations between higher education and the wider economic and social environment

There two examples of related CBHE among 145 projects selected in 2022.

"WE4HER Leadership". The overall objective of CBHE "WE4HER Leadership" is to transform the governance of Mediterranean Higher Education Institutions (HEIs) through the promotion and adoption of a culture of gender equality. More specifically, "WE4HER Leadership" aims to increase the proportion of women among the top decision-making bodies of the HEIs, thereby contributing to a more inclusive management and governance of these institutions. Indeed, while women are in the majority among the lower echelons, they become a minority as you rise in the hierarchy. The existence of such an injustice not only deprives the HEIs of half of their available human capital, but it is also harmful to the University communities and to society as a whole

"STEM for ALL – STEFORA" is a result from the on-going STINT project funded by the Swedish Government, where diversity and gender equality are identified as topics of interest aiming at sharing knowledge and experiences in terms of frameworks and empirical studies to investigate Generation Z's enrolment and involvement in the development of STEM.

Women scientists are leading ground-breaking research across the world. But despite their remarkable discoveries, women still represent just 33,3 %* of researchers globally, and their work rarely gains the recognition it deserves. Less than 4 % of Nobel Prizes for science have ever been awarded to women, and only 11 %* of senior research roles are held by women in Europe.

However, there is still much more to be done to achieve true gender equality in science. But we remain determined, and we are moving steadily towards making our vision a reality. One day, we will live in a world where girls are encouraged to study science, where women have adequate support to balance the responsibilities of research and motherhood, and where scientists are judged purely on the merit of their discoveries and the potential of their work to change the

world. The described the EU on-going actions and projects supporting and strengthening the role of women in science and in overall enhancing the education quality should inspire the decision-makers and higher education community to undertake the relevant initiatives at national level in addition to a number of supporting measures developed for the last years of sweeping reforms in the country.

REFERENCES:

- 1. Erasmus+Programme https://erasmus-plus.ec.europa.eu/
- 2. Marie Skłodowska-Curie Actions https://marie-sklodowska-curie-actions.ec.europa.eu/
  - 3. Erasmus+ Projects Results Platform https://erasmus-plus.ec.europa.eu/projects
- 4. Data collection and analysis of Erasmus+ projects https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6b6c1010-ec9c-11ec-a534-01aa75ed71a1
- 5. Education in Mathematics in Game-based Immersive Contexts https://erasmus-plus.ec.europa.eu/projects/search/details/2017-1-PT01-KA201-035847
- 6. TINKERING EU: Building Science Capital for ALL https://erasmus-plus.ec.europa.eu/projects/search/details/2017-1-IT02-KA201-036513
- 7. Project 110 in the inventory of good practices https://erasmus-plus.ec.europa.eu/projects/search/details/2017-1-PL01-KA201-038420
- 8. Project 95 in the inventory of good practices https://erasmus-plus.ec.europa.eu/projects/search/details/2014-1-HR01-KA201-007149
- 9. GirlsTech https://erasmus-plus.ec.europa.eu/projects/search/details/2016-1-NL01-KA202-022993
- 10. Expanding the use of the 'Gender Equality Charter Mark for Schools' across Europe https://erasmus-plus.ec.europa.eu/projects/search/details/2018-1-UK01-KA201-048271
- 11. Towards Gender Sensitive Education https://erasmus-plus.ec.europa.eu/projects/search/details/2017-1-CZ01-KA201-035485
- 12. Capacity-building projects in the field of higher education https://erasmus-plus.ec.europa.eu/opportunities/opportunities-for-organisations/cooperation-among-organisations-and-institutions/capacity-building-higher-education

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

Pages: 59-63

ГЕНДЕР ТЕНГЛИГИНИНГ ШАРКОНА МАЪРИФАТИ

Жамила Шермухамедова

 $\phi.\phi.\partial$. npo ϕ eccop.,

Ўзбекистон Республикаси маънавият ва маърифат марказининг Маърифат тарғиботчилари жамоасининг эксперти

Калит сўзлар: аёллар, гендер, гендер тенглиги, гендер сиёсати, стратегия, хотин-қизлар.

Аннотация: Аёлларнинг маърифати, уларнинг ижтимоий фаоллиги ва тенглигини таъминлаш жамият тараққиётининг барча даврларида долзарб ахамият касб этган. Авесто мукаддас китобида аёлларнинг эркаклар билан тенг хукуқлари, уларнинг ижтимоий фаол бўлиши учун ўкиш, мехнат килиш, оила куриш, хўжалик ишларига ўргатиш қоидалари ўз ифодасини топган. Кадимги Турон аёл саркардаси Тўмариснинг қабиласини махорат билан бошқариши ва Эрон подшоси Кир II қарши мардларча курашиши исломгача бўлган даврдаёқ аёлларнинг давлат бошқарувидаги ижтимоий тенглиги қарор топганлигидан далолат беради. Мақолада **У**збекистонда хотин-қизларнинг конуний хуқуқлари, эркинликлари ва манфаатларини таъминлаш, уларнинг ткимаж ва давлат хаётидаги ролини кучайтириш, шунингдек, гендер тенглигига эришиш ижтимоий сиёсатнинг устувор йўналишларидан бири эканлигини ёритиб берилган.

EASTERN ENLIGHTENMENT OF GENDER EQUALITY

Key words: women, gender, gender equality, gender policy, strategy, women.men.

Abstract: Women's enlightenment, assuring their social involvement and equality, has been relevant at all stages of society's evolution. The book "Avesta" discusses women's equal rights with males, as well as the guidelines for training them to study, work, start a family, and do housework in order to become socially engaged. The skilled leadership of Tomaris, an ancient Turanian female commander, and her valiant battle against the Iranian monarch Cyrus II attest to the fact that women's social equality in public administration was established long before Islam. According to the article, among the social policy goals in New Uzbekistan are safeguarding women's legitimate rights, freedom, and interests, enhancing their participation in

ВОСТОЧНОЕ ПРОСВЕЩЕНИЕ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА

Ключевые слова: женщины, гендер, гендерное равенство, политика, стратегия, женшины.

Аннотация: Просвещение женщин, обеспечение их социальной активности и равноправия приобретало актуальное значение во все периоды развития общества. В книге «Авеста Мукаддас» описаны равные с мужчинами права женщин, правила обучения их учебе, работе, созданию семьи, выполнению домашних дел для того, чтобы стать социально активными. Искусное руководство Томарис, древней туранской женщиныполководца, и ее отважная борьба против иранского царя Кира II свидетельствуют о том, что социальное равноправие женщин в государственном управлении определилось еще в доисламский период. В статье поясняется, что обеспечение законных прав, свобод и интересов женщин Нового Узбекистана, усиление их роли в жизни общества и государства, а также достижение гендерного равенства является одним из приоритетов социальной политики.

VII асрдан ислом динининг тарқалиши билан ижтимоий муносабатлар ва диний эътикод ўзгарган ва агар исломгача бўлган даврда аёл ва эркакнинг хукук ва эркинликларининг тенглиги таъминланган булса, ислом дини таркалиши билан аёллар ва эркакларнинг ижтимоий тенглигига муайян тақиқлар қўйилган. Бироқ, шундай вазиятда хам аёллар ўз хақ-хукуқларини химоя қилишда давом этганлар. Масалан, Амир Тимурнинг давлат бошқаруви даврида Сароймулкхоним аёллар учун мадраса қуриш ва уларда аёлларнинг илму маърифатини оширишни ташкил этган, сулоласининг вакили, Аврангзебнинг қизи Зебунисо, XVIII охири XIX асрнинг бошларида Амир Умаржоннинг турмуш ўртоғи Нодирабегим, Увайсий, XIX асрнинг иккинчи ярмида яшаб ижод этган Анбар отин ислом дини маърифатини тарғиб қилган ва аёлларнинг Низомий Ганжавийнинг Хисрав ва Ширин, Алишер хуқуқларини химоя қилган. Навоийнинг Фарход ва Ширин достонларидаги бош образлардан бири Мехинбону аёлларнинг бошқариш қобилиятининг бадиий ифодаси бўлса, 630 йил давом этган Усмонилар салтанатини 130 йил давомида бошқарған Хуррам хоним, Кўсем ва Турхан хоним, шунингдек, 60 йил давомида Саудия Арабистонини бошқарған опа сингиллар малика Асма ва малика Фатманинг аёллар хам давлатни бошқариш махоратига эга эканлининг ёркин намунасидир. Шунинг, ХХ асрда, хусусан 1988-1990, 1993-1996 йилларда Беназир Бхутто, 1993-1995 йилларда Покистон Ислом Республикасининг бош вазири, 1992-1996 йилларда Тансу Чиллер Туркия Республикасининг бош вазири, 1995-1996 йилларда Холида Зиенинг - Бангладеш республикасининг бош вазири, 1997-2005 йилларда Маъсумех Эбтекарнинг Эрон ислом Республикасининг вице Президенти лавозимида ишлаши бир томондан ислом динининг сукулярлашуви, яъни эркинлашуви, иккинчи томондан ислом давлатларида аёлларнинг ижтимоий фаоллиги барча даврларда юкори даражада эканлигидан далолат беради. Бу жараён хозирги даврда хам давом этмокда, хусусан 2001-2004 йилларда Индонезиянинг Президенти Мегавати Сукарнопутри, 2009 йилларда Бангладеш Республикасининг бош вазири Шайх Хасина Важед, 2017 йилдан Сингапур Президенти Халима Якуб давлат бошкарувида юкори махорат ва фидойиликни намоён этмокдалар.

Янги Ўзбекистонда хотин-қизларнинг қонуний ҳуқуқлари, эркинликлари ва манфаатларини таъминлаш, уларнинг жамият ва давлат ҳаётидаги ролини кучайтириш, шунингдек, гендер тенглигига эришиш ижтимоий сиёсатнинг устувор йўналишларидан биридир. Шу нуқтаи- назардан, тарихий вокелик ва жаҳон тажрибасини ўрганиш асосида янги Ўзбекистонда гендер сиёсатини таъминлашнинг институционал асослари ишлаб чиқилган. Хусусан, Ўзбекистонда гендер тенглигини таъминлаш бўйича комиссия тузилди.

Парламент юқори палатасининг Хотин-қизлар ва гендер тенглиги масалалари қўмитасининг фаолияти давлат сиёсатини амалга ошириш ва гендер тенглигини таъминлаш бўйича таклифлар ишлаб чикишга қаратилган бўлиб, бугунги кунда бу борадаги парламент назорати изчил амалга оширилиб, қўмита томонидан гендер тенглигини таъминлаш бўйича белгиланган вазифалар ижросини назорат килиб бормокда. Бугунги кунда Республика Хотин-қизлар жамоатчилиги кенгаши фаолиятининг асосий вазифаларидан бири аёллар ва қизларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, БМТнинг "Аёлларга нисбатан камситишнинг барча шаклларига бархам бериш тўгрисида" ги Конвенция коидаларини хаётга татбик этиш ва аёлларга нисбатан камситишнинг барча шаклларини амалга ошириш билан боғлиқ масалаларни мувофиклаштириш, хамда Пекин харакат платформаси ва Миллий харакат режасини амалга ошириш долзарб ахамият касб этмокда. Айникса, ёш кизларнинг илму маърифатига алохида эътибор каратилмокда. Масалан, 2019 йилдан кам таъминланган оилада тарбияланаётган қизларга давлат бюджетидан олий таълимга ўкишга кириш учун 5 % лик квота ажратилди, 2020 йилда бу кўрсаткич 10 фоизга ошди ва бу жараён давом этмокда. 2022 йилда барча ёшдаги аёлларнинг магистратурада давлат бюджетидан ўкишининг ташкил этилиши "аёли маърифатли жамият маърифатли бўлади" эзгу ғоясининг ижросини таъминлашга йўналган.

Аёлларни иш билан таъминлаш ва "Хар бир оила тадбиркор", "Фаровон қишлоқ", "Бешта мухим ташаббус" да белгиланган эзгу ғояларнинг ижросини таъминлаш мақсадида хусусий банклар томонидан аёллар учун махсус имтиёзли кредит ажратилмоқда. Масалан, сўнгги беш йилда аёлларга 7,4 триллион сўм имтиёзли кредит ажратилди. 2021 йилда тадбиркор аёллар учун Ўзбекистон Республикасини ривожлантириш жамғармасидан 1,4 триллион сўм ажратилди, 620 200 минг аёл иш билан таъминланди, 106 минг аёлга хусусий тадбиркорлик билан шуғулланиши учун шароит яратилди, биргина 2020 йилда "Хар бир оила тадбиркор" эзгу ғояси доирасида 126 минг нафар аёлга имтиёзли кредитлар ажратилди, 125 минг нафар аёлга оила тадбиркорлигини ривожлантириш учун кредит ажратилди. Бешта мухим ташаббус доирасида вилоят ва туманларда яшаётган аёллар учун тикув цехлари ташкил этилди, 10 мингдан ортиқ аёлларнинг бандлиги таъминланди.

Шунингдек, янги Ўзбекистонда хотин-қизларнинг мамлакатимиз ижтимоий-сиёсий ҳаётидаги ролини тубдан оширишга алоҳида эътибор қаратилиб, қонунчилик базасини такомиллаштириш бу борадаги устувор йўналишлардан биридир. Шу боис, Ўзбекистонда аёлларни ҳар қандай камситиш ва таъқиблардан ҳуқуқий, ижтимоий ва иқтисодий ҳимоя қилишни назарда тутувчи ҳалқаро шартномаларни амалга оширишнинг фаол иштирокчиси эканлиги нуқтаи назаридан Ўзбекистонда Гендерга оид қуйидаги қонунлар қабул қилинди:

- "Аёллар ва эркаклар учун тенг хукук ва имкониятларнинг кафолатлари тўгрисида";
- "Аёлларни таъқиб ва зўравонликдан химоя қилиш тўғрисида";
- "Фукароларнинг репродуктив саломатлигини мухофаза килиш тўғрисида";
- "Оила кодексининг 15-моддасига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида";
- "Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодексига ўзгартишлар киритиш тўғрисида";
- аёлларнинг меҳнат фаолиятининг илгари тақиқланган турларини танлаши билан боғлиқ чекловларни ва меҳнат қонунчилигининг бошқа гендер-ассиметрик қоидаларини олиб ташлаш тўғрисидаги қонунлар шулар жумласидандир.

Ўзбекистонда 2030-йилгача бўлган даврда гендер тенглигига эришиш бўйича Стратегия ишлаб чикилмокда, бу эса жамият ҳаётида аёллар, шунингдек, эркаклар учун тенг ҳуқуқ ва тенг имкониятларни таъминлайди.

Шу муносабат билан Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Шарқий Европа ва Марказий Осиёдаги Аҳолишунослик жамғармасининг минтақавий директори Алан Армитаж "Ушбу стратегияни амалга ошириш натижасида Ўзбекистонда кўпроқ аёллар

етакчилари пайдо бўлишини, урбанизация барқарор шароитда амалга ошишини" таъкидлаган, ва бу таклифнинг ижросини таъминлаш мақсадида Ўзбекистонда тизимли фаолият олиб борилмокда.

Умуман олганда, Ўзбекистонда 17 миллиондан ортиқ хотин-қиз учун муносиб турмуш шароити яратилган. Ўзбекистонда ҳам қонун чиқарувчи ва ижро этувчи ҳокимият органлари, ҳам суд ҳокимияти вакиллари орасида сиёсатчи аёлларнинг жадал ўсиши кузатилмокда. Масалан, Ўзбекистонда 2021-йилда миллий парламентларда аёлларнинг глобал улуши 25,5 фоизни ташкил этди. 2019-йил якунлари бўйича парламент сайлови якунларига кўра, хотин-қизлар Олий Мажлис Қонунчилик палатаси депутатларининг 32 фоизини, Сенатда эса 25 фоизини хотин-қизлар ташкил этди. Бу эса, Ўзбекистоннинг гендер тенглигини таъминлаш бўйича 50 та етакчи давлат (190 та давлат ичида) қаторидан деярли барча постсовет давлатларидан олдинда эканлигидан далолат беради. Бу Ўзбекистон парламенти фаолиятини ташкил этишда принципиал янгича ёндашувлар, шунингдек, гендер тенглигидан далолат беради.

Демак янги Ўзбекистонда аёлларнинг маърифатлилик даражасини ошириш, уларни ижтимоий химоялаш жараёни тизимли ташкил этилган ўлиб, бу авлодлараро ворисийликнинг таъминланаётганлигидан далолат беради.

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ЎЗБЕКИСТОНДА ЁШ АЁЛ-ҚИЗЛАРНИНГ ТАЪЛИМИ ВА ИЛМИЙ ФАОЛИЯТИ ТАХЛИЛИ

Дилноза Каттахонова

Ёшлар ишлари агентлиги рахбарининг ўринбосари

Калитсўзлар:"Талабагамадад",дастурчиси,профессионалтаълим, uzbekcoders.uz, "PhDsari qadam"

Аннотация: Ушбу мақолада Ижтимоий, сиёсий жараёнларда аёл қизларнинг тенг хукуқли иштирокини таъминлаш, давлат органларининг барча бўғинларида қарор қабул қилишдан тортиб, уни ҳаётга татбиқ этиш жараёнига қадар бўлган жараёнларнинг муҳим омиллари ҳақида қисқача баён этилган. Хотин-қизларни ахборот технологияларидан самарали фойдаланишлари. Шунингдек, иқтидорли ёшлар жумладан аёл-қизларни хорижий тиллар ҳамда ахборот технологиялари бўйича ўкув курсларига кенг жалб этиш мақсадида қилинаётган ишлар борасида фикр мулоҳазалар бериб ўтилган.

ANALYSIS OF WOMEN'S EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC ACTIVITIES IN UZBEKISTAN

Key words: "Student help", programmer, professional education, uzbekcoders.uz, "Step towards PhD"

Abstract: This article briefly describes the important factors of ensuring the equal participation of women and girls in social and political processes, from decision-making at all levels of state bodies to the process of its implementation. Effective use of information technologies by women. Also, comments were made on the work being done in order to attract talented young people, including women, to foreign languages and information technology training courses.

АНАЛИЗ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ И НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЖЕНЩИН/ДЕВУШЕК В УЗБЕКИСТАНЕ

Ключевые слова: «Студенческая помощь», программист, профессиональное образование, uzbekcoders.uz, «Шаг к PhD».

Аннотация: В данной статье кратко описаны важные факторы обеспечения равноправного участия женщин и девушек в общественно-политических процессах, от принятия решений на всех уровнях государственных органов до процесса их реализации. Эффективное использование информационных технологий женщинами. Также прозвучали комментарии о проводимой работе по привлечению талантливой

Халқимиз тарихида буюк алломалар, жахонгир боболаримиз қаторида, бундай инсонларни дунёга келтириб, тарбиялаган, улуғвор ишларга рухлантирган фозила аёллар хам кўп бўлган. Бугун хам аёл-қизларимиз оилада, фарзанд тарбиясида, таълимда, турли соҳаларда, маҳаллаларда фидойилик кўрсатмокда. Уларнинг оғирини енгил қилиш, ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлаш мақсадида сўнгги йилларда бир қатор қонунлар, фармон ва қарорлар қабул қилинди.

Мухтарам президентимиз ташаббуслари асосида ўтган тўрт йил мобайнида ёшлар сиёсатига доир хамда ёш аёл-қизларнинг ижтимоий-хукукий химоясини ошириш максадида жами 5 та Қонун ва 55 та конуности хужжатлари қабул қилинди. Жумладан: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 7 та Фармони, 14 та Қарори, 2 та Фармойиши, Вазирлар Маҳкамасининг 23 та Қарори ва 4 та Фармойиши имзоланди.

Маълумот учун: Бугунги кунда республикамизда 9 млн 746 минг 770 нафар ёшлар бўлиб, шундан, ёш хотин қизлар сони 4 млн 397 минг 110 нафар, ёш оилалар сони 2 млн 886 минг 566 нафарни ташкил этади.

Республикамизда фаолият олиб бораётган 10 289 та мактабларда жами ўкувчилар 6 млн 400 нафарни ташкил этса, қиз болалар 3 млн 345 минг 160 нафар.

Бундан ташқари, 769 та профессионал таълим муассасаларида 420 117 нафар ўкувчилар бўлиб, шундан, 222 859 нафарини ёш аёл-қизлар ташкил этади.

Шунингдек, 199 та олий таълим муассасаларида 1 млн 029 минг 522 нафар талабалар таҳсил олса, шундан, 473 340 нафари ёш аёл-қизлар ҳисобига тўғри келади.

Олий Мажлисга бўлиб ўтган охирги сайловлар натижасида биринчи маротаба Ўзбекистон парламентида аёллар сони бўйича БМТ тавсиялари (камида 30 фоиз) тўлик бажарилди. Қонунчилик палатасига 32 фоиз, яъни 48 нафар аёл-депутатлар сайлангани, ўз навбатида, дунёдаги 190 парламент ичида Ўзбекистон парламентининг 37 ўринга кўтарилишини таъминлади.

Ижтимоий, сиёсий жараёнларда аёл-қизларнинг тенг хуқуқли иштирокини таъминлаш, давлат органларининг барча бўғинларида қарор қабул қилишдан тортиб, уни ҳаётга татбиқ этиш жараёнига қадар улар бевосита иштирок этмокда. Шунингдек, ёш аёл-қизларни доимий қўллаб-қувватлаш борасида давлат томонидан бир қатор имкониятлар тизимли яратилиб келинмоқда.

Жумладан, талаба аёл-қизларни қўллаб-қувватлаш мақсадида "Талабага мадад" лойихаси орқали 24 648 нафарининг 50 фоизгача тўлов-шартнома маблағлари қоплаб берилди.

Шунингдек, иқтидорли ёшлар жумладан аёл-қизларни хорижий тиллар ҳамда ахборот технологиялари бўйича ўқув курсларига кенг жалб этиш мақсадида Ёшлар ишлари агентлиги томонидан халқаро имтиҳон тизимлари бўйича имтиҳон топшириш харажатларини қоплаб бериш тизими яратилган бўлиб, ўтган йил давомида жами 11 290 нафар шундан, 5 194 нафар аёл-қизларнинг имтиҳон топшириш харажатлари қоплаб берилди.

Хотин-қизларни ахборот технологияларидан самарали фойдаланишлари учун "Бир миллион ўзбек дастурчиси" лойихаси ташкил этилган бўлиб, uzbekcoders.uz платформаси курсларини тамомлаб, кредит асосида компьютер сотиб олмокчи бўлган ёш хотин-кизларга кредитнинг фоиз кисмини Ёшлар ишлари агентлиги томонидан тўлаб бериш имконияти яратилган.

Жумладан, ушбу лойиҳага бугунги кунда жами 83 033 нафар ёшлардан аризалар келиб тушган бўлиб, шундан, 35 851 нафарини ёш аёл-қизлар ташкил этади. Шунингдек, 19 261 нафар компютер сотиб олмоқчи бўлган ёшларнинг, 8 725 нафар аёл-қизларига Ёшлар ишлари агентлиги томонидан кредит фоиз қисмлари тўлаб берилди.

Бундан ташқари, "Келажак касблари" лойихаси доирасида замонавий касбларни ўрганиш истагини билдириб Республика бўйича жами 16 090 нафар талабгор ариза берган, шундан 6 889 та ариза ёш аёл-қизлар хисобига тўғри келади.

Давлатимиз рахбарининг ташаббуси билан ижтимоий химояга мухтож аёлкизларнинг билим олиш имкониятлари янада кенгайтирилиб, олий таълим муассасаларига 4 фоизли давлат грантлари ажратилди. Мазкур янги тизим асосида биргина 2020 йилнинг ўзида 950 нафар ижтимоий химояга мухтож аёл-қизлар ўкишга қабул қилинди.

Маълумот учун: 2021-2022 ўкув йилида республика бўйича жами мактаб битирувчилари сони 385 437 нафарни ташкил этган бўлса, шундан, киз болалар сони 206 409 нафар, шундан, 64 954 нафари олий таълим муассасаларига ўкишга қабул қилинган.

Шунингдек, 2022-2023 ўкув йилида республика бўйича олий таълим муассасаларига ўкишга қабул қилиш бўйича кириш тест синовларида иштирок этиш учун рўйхатдан ўтган абитуриентлар сони 1 146 634 нафарни, шундан, аёл-қизлар сони 603 812 нафарни ташкил этади. Шундан, талабаликка тавсия этилганлар, аёл-қизлар 87 934 нафар.

Ўзбекистон Республикаси Президенти мухтарам Ш.Мирзиёев таъкидлаганидек, "Хар қандай халқнинг етуклик даражасини, аввало, аёлларнинг илмий-маданий камолоти белгилаб бериши, оқила ва ўқимишли оналар миллатнинг буюк келажагини яратишлари ҳаммамизга яхши аён". Шу боис донишмандлар:

"Битта қиз болани ўқитсангиз – бутун оилани ўқитган бўласиз", деб бежиз таъкидламаганлар.

2018-2022 йилларда фалсафа доктори (PhD) илмий даражасида тасдикланган ёш мутахассислар 569 нафарни ташкил этса, шундан, 187 нафари ёш аёл-кизлар.

Ёшлар ишлари агентлиги томонидан аёл-қизларнинг сиёсий малакасини ошириш, уларни раҳбарлик лавозимларига тайёрлаш, илм-фанни ривожлантириш, илмий тадқиқот ишлари билан юқори натижаларга эришаётган хотин-қизлар фаолияти билан танишиш, малакаларини ошириш мақсадида 3 ойлик 8 та модулни ўз ичига олган "PhD sari qadam" ўқув курси ташкил этилди.

Маълумот учун: ҳозирги вақтга қадар, ўқув курс доирасида 60 нафар ёш мутахассис аёл-қизлар (PhD) илмий даражасига эга бўлиши мақсадида малакаси оширилди.

Хулоса қилиб айтганда, атоқли маърифатпарвар бобомиз Абдулла Авлоний: "Қизлар ҳаммадан кўра билим олишга интилиши керак, чунки бу билим билан келажак авлодни тарбиялайди", деб уқтиргани бежиз эмас. Аслида ҳам, ҳар қандай ривожланган жамиятда тараққиёт ва цивилизация даражаси аёлга бўлган муносабат, хотин-қизларга яратилган имкониятлар кўлами ҳамда микёси билан белгиланади.

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

MULK QIYMATINI BAHOLASH TUSHUNCHASI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH

Mohira A. Jaloliddinova

Toshkent moliya instituti tayanch doktoranti

Kalit soʻzlar: baholash, mulk, mulk qiymatini baholash, narx, mulkiy huquq.

Annotatsiya: Baholash faoliyati respublikamizda mustaqillikka erishilgan davrdan boshlab asta-sekin rivojlana boshladi. Boshlangʻich davrlardagi xalqaro talablarga mos keladigan milliy davlat baholash standartlarini ishlab chiqish va amalda qoʻllash borasidagi ijobiy tajriba haqida gapira turib, ayni vaqtda baholovchi ekspertlar faoliyatini ma'lum tartib va qoidalarga boʻysundiruvchi tegishli toʻla me'yoriy negizning, uni boshqarish va nazorat qilishni samarali tizimining amalda mavjud boʻlmaganligini ta'kidlab oʻtish zarur.

Baholashni oʻrganish uchun avvalo ma'lum iqtisodiy, texnik bilimlarga ega boʻlish, qiymatni baholash ilm-fanining mazmuni, uni alohida ilm-fan sifatida shakllanishi va rivojlanishi, bu jarayonlarda mulk va mulkiy huquq, mulkning qiymati, narxi, qimmatliligi va ularni baholash tushunchalariga oid nazariy qarash va bilimlar tizimining rolini bilish zarur.

THE CONCEPT OF PROPERTY VALUATION AND ITS VALUATION

Key words: valuation, property, valuation of property, price, ownership.

Abstract: Evaluation activities have been gradually developing in our republic since independence. Speaking about the positive experience of developing and applying in practice national state assessment standards that meet international requirements at the initial stages, it should be noted that at present there is no appropriate full-fledged regulatory framework, an effective management and control system that subordinates the activities of expert appraisers to certain procedures and rules.

To study valuation, it is necessary first of all to have certain economic and technical knowledge, to know the content of the science of valuation, its formation and development as a separate science, the role of theoretical views and knowledge systems on the concept of property and property law, value, the value of property and their evaluation in these processes.

ПОНЯТИЕ ОЦЕНКИ СОТИМОСТИ ИМУЩЕСТВА И ЕЕ ОЦЕНКА

Ключевые слова: оценка, имущество, оценка стоимости имущества, цена, право собственности.

Аннотация: Оценочная деятельность начала постепенно развиваться в нашей республике с момента обретения независимости. Говоря о положительном разработки применения И на практике национальных государственных стандартов оценки, соответствующих международным требованиям на необходимо начальных этапах, отметить, время не существует соответствующей настоящее полноценной нормативной базы, эффективной системы управления и контроля, подчиняющей деятельность экспертов-оценщиков определенным процедурам правилам.

Для изучения оценки необходимо прежде всего обладать определенными экономическими, техническими знаниями, знать содержание науки об оценке стоимости, ее становление и развитие как отдельной науки, роль теоретических взглядов и системы знаний понятие собственности на имущественного права, стоимости, стоимости имущества и их оценки в этих процессах.

Mamlakatimizda bozor iqtisodiyoti islohotlarining bosqichma — bosqich olib borilishi, mulk shakllarining o'zgarishi jarayonida shakllangan mulk bozorida baholash faoliyatining shakllanishi va rivojlanishiga bozor munosabatlarining rivojlanayotganligi sabab bo'ldi.

Demak, Davlat bozor iqtisodiyoti tizimiga o'tishi bilan o'zining tasarrufidagi mol-mulkni xalqqa, jamoalarga, hamda, individual shaxslarga bera boshladi. Buning negizida esa ushbu mulkni baholash va uni xususiylashtirish va davlat tasarrufidan chiqarishi zarurati paydo bo'ldi. Ayni damda ushbu zarurat mulk qiymatini baholash faoliyatining rivojlanishiga asos bo'lib xizmat qildi.

Baholash tushunchasi keng qamrovli tushuncha bo'lib, mulkni, ya'ni bino va inshootlarni, mashina va uskunalarni, transport vositalarini va qolaversa, insonning salohiyatidan tortib, yer yuzidagi barcha – jamiki narsalarga baho berishdan iboratdir.

Baholash faoliyatida, ko'chmas mulkni baholash, uning mohiyati, o'ziga xos xususiyatlari, baholash faoliyati ketma-ketligi, unga tegishli me'yoriy-huquqiy hujjatlar haqida gap yuritiladi.

Baholash faoliyati respublikamizda mustaqillikka erishilgan davrdan boshlab asta-sekin rivojlana boshladi. Boshlangʻich davrlardagi xalqaro talablarga mos keladigan milliy davlat baholash standartlarini ishlab chiqish va amalda qoʻllash borasidagi ijobiy tajriba haqida gapira

turib, ayni vaqtda baholovchi ekspertlar faoliyatini ma'lum tartib va qoidalarga boʻysundiruvchi tegishli toʻla me'yoriy negizning, uni boshqarish va nazorat qilishni samarali tizimining amalda mavjud boʻlmaganligini ta'kidlab oʻtish zarur.

Baholashni oʻrganish uchun avvalo ma'lum iqtisodiy, texnik bilimlarga ega boʻlish, qiymatni baholash ilm-fanining mazmuni, uni alohida ilm-fan sifatida shakllanishi va rivojlanishi, bu jarayonlarda mulk va mulkiy huquq, mulkning qiymati, narxi, qimmatliligi va ularni baholash tushunchalariga oid nazariy qarash va bilimlar tizimining rolini bilish zarur.

Mulk va mulkiy huquq kategoriyalari boʻyicha iqtisodiyot ilm-fani va amaliyotida koʻp ming yillar davomida jamlangan boy bilimlar (genesis), jumladan, shakllangan terminologik apparat, nazariy va metodologik bazis, hozirgi zamonda mulkning keng ma'nodagi mazmunmohiyatini tizimli oʻrganish imkonini beradi.

Eng qadimgi dunyo tarixi sahifalarida mulk, mulkiy huquq toʻgʻrisidagi ilk bilimlar insoniyat paydo boʻlishi, bunda uning hayotiy nafs va naf zarurati instinktlarini qondirish, ibtidoiy jamoasida nufuzli (obroʻ-e'tiborli) "alfa-shahs" yoki hech boʻlmasa-da boy-badavlat shaxs mavqeyiga (statusiga) sazovorlik orzu-istagiga erishish maqsadlarida mulkka ega boʻlish bilan bogʻliq primitiv (sodda) huquqiy hatti-harakat(mulkiy munosabat)larni amalga oshirish tajribalari negizida shakllana boshlangan. Bunda ilk bor mulk tushunchasi kimgadir tegishli qandaydir foydali buyum degan primitiv tasavvur sifatida tor ma'noda yuzaga kelgan.

Mulk tushunchasi XX asrning 60-70 yillarida huquq nazariyasi bilan uygʻunlashib, mustaqil nazariyaga — mulkiy huquq nazariyasiga aylandi. Bu nazariya transaktion xarajatlar nazariyasi, iqtisodiy huquq, ijtimoiy tanlash nazariyasi, iqtisodiy tashkilotlar nazariyasi va shular kabi boshqa nazariyalar bilan birga zamonaviy neoinstitutsionalizmning asoslarini tashkil qilgan. Zero, bunday xossa barcha nazariyalar kabi ne'mat nazariyasiga ham xosdir.

Mulkiy huquq nazariyasi rivojiga qator olimlar sezilarli hissa qoʻshganlar, masalan: A.Marshall, Dj.Hiks, R.Kouz, R.Savatye, G.Demsec, L.Ennekkerus, T.Kouplend, D.Murzin, R.Kapelyushnikova, S.Alekseev va boshqalar.

Ijtimoiy-iqtisodiy tizimning samarali faoliyati shart-sharoiti boʻlib mulkiy huquqni aniq talqin qilish, belgilash va amalga oshirish hisoblanadi. Bunda mulkiy huquqni belgilash (fiksaciya qilish) va uni ayirboshlash uchun shartnoma zarur.

Mulkiy huquq, transaktion xarajatlar va shartnomaviy munosabatlar orasidagi bogʻliqlikni mulkiy huquq nazariyasining nazariy asosini tashkil etuvchi R.Kouz teoremasi yaqqol koʻrsatadi.

Bu nazariyada "mulkiy huquq" tushunchasi markaziy hisoblanib, uning mazmuni ne'matlarning mavjudligi va ularni ishlatish bilan bog'liq odamlar orasidagi sanksiyalangan munosabatlarni anglatadi. Bu munosabatlar mulkiy huquq subyektlarining ne'matlar bo'yicha

xatti-harakatlari me'yorini belgilaydi, moddiy obyektlar va inson huquqlari bo'yicha vakolatlarini qamraydi.

Mulkiy huquq moddiy va nomoddiy obyektlarga boʻlishi mumkin. U davlat va boshqa ijtimoiy mexanizmlar (urf-odatlar, qadriyatlar, ma'naviyat, diniy me'yorlar) tomonidan himoyalanishi va tartibga solinishi zarur.

Mulkiy huquq tushunchasi oʻzida ikki holatni qamraydi:

mulkdor oʻziga qonunan tegishli boʻlgan obyektni barcha ruxsat etilgan usullar yordamida ishlatish;

shartnomalarda koʻrsatilmagan foyda yoki zararni oʻzining barcha shartnomaviy majburiyatlarini (jumladan, soliqlar boʻyicha) bajargandan keyin oʻzlashtirish.

Jamiyat nuqtai nazaridan, mulkiy huquq jamiyat a'zolari (jumladan, davlat bilan) o'rtasidagi munosabatlarni o'rnatuvchi qoidalar sifatida namoyon bo'ladi. Konkret shaxs nuqtai nazaridan, uning mulkiy huquqi u yoki bu mulk (resurs) xususida qaror qabul qilish bo'yicha huquqlar "bog'lami" sifatida namoyon bo'ladi

Zamonaviy XXI asr tabiiy, iqtisodiy, yuridik, ijtimoiy, texnik va boshqa fanlarni oʻzaro bogʻliqlikda va ta'sirda garmonizatsiyalashtirilgan ravishda rivojlanishi bilan xarakterlanadi. Zero, bunda XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab fan rivojining muhim xususiyati boʻlib oʻtmish asrlardagi asosan eksperimentlarga asoslangan bir oʻlchamli fandan tizimli tadqiqotda tizimli yondashuvni qoʻllovchi ikki oʻlchamli fanga oʻtish hisoblangan.

Iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy, huquq sohalarida koʻrsatilgan fanlarning garmonizatsiyalashtirilgan ravishda qoʻllanilishi esa globallashuv jarayonlari va bunda global beqarorliklarni (inqirozlarni) kuchayishi, dunyoning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ijtimoiy omillar (masalan, CPI, inson kapitali, innovatsiyalar, ishsizlik va h.k.) ta'sirini keskin ortishi, igtisodiy, ijtimoiy, siyosiy, huquqiy va boshqa munosabatlarni murakkablashuvi va ularning chegaralari kengayishi bilan belgilanadi. Bunda tizimli tadqiqotlar maqsadida koʻrsatilgan sohalarda fanlarning garmonizatsiyalashtirilishi boshqa sohalardagi fanlar (masalan, matematika, fizika, kimyo, biologiya, tibbiyot va ularning birlashgan yoʻnalishlari, informatika, texnika va boshqa fanlar) garmonizatsiyalashtirilishi bilan umumiy belgilarga va ulardan farqlanuvchi taraflariga ega. Xususan olganda, alohida olingan fan doirasidagi fanlar fan garmonizatsiyalashtirilishi har qanday boshqa doirasidagi fanlar garmonizatsiyalashtirilishidan oʻzining obyektga va predmetga yoʻnaltirilganligi bilan hamda mazkur fanga xos mazmun-mohiyat va munosabatlar turlarining bilan garmonizatsiyalashtiriluvchi boshqa fanlarga xos shunday turlardan ustuvorligi bilan farqlanadi. Boshqacha qilib aytilsa, konkret sohani tizimli tadqiq etayotgan har bir fan bosh (ustuvor) fan sifatida oʻz maqsadi atrofida boshqa fanlarni garmonizatsiyalashtiradi. Bunda har qanday tadqiqot oʻtkazuvchi fan maqsadining ustuvorligi ushbu fan tadqiqoti maqsadi doirasida garmonizatsiyalashtiriladigan boshqa fanlar intellektual ishlanmalari yaratilishi maqsadlari ikkilamchi hisoblanganligi hisobiga erishilishi printipini amal qilishi tabiiy holatdir. Masalan, zamonaviy tibbiyot (meditsina) sohasida inson organizmi yoki uning alohida organlarini tadqiq etish maqsadida tibbiyot faning maqsadli tadqiqoti atrofida boshqa fanlar (matematika, fizika, kimyo, biologiya, informatika, texnika va h.k.) sohalarida bajarilgan intellektual ishlanmalar ularning tibbiy maqsadda qoʻllash nuqtai nazaridan foydali va zarur boʻlganlari garmonizatsiyalashtiriladi.

Zamonaviy mulkni boshqarish, yaratish va rivojlantirishga investitsiyalarni jalb qilish jarayonlari qiymat kategoriyasi bilan uzviy bogʻliq. Bunda baholash boʻyicha qarorlarini qabul qilishda qiymat muhim mezon boʻlib xizmat qiladi. Hozirda asosan bozor qiymati, adolatli qiymat (adolatli narx mazmunida), fundamental qiymat kabi kategoriyalarni baholash amaliyotida bosh mezon sifatida qoʻllash tavsiya etilgan.

Adolatli qiymat iqtisodiy fantom doirasida integrallashgan mezon sifatida qabul qilinishi mumkinligi uni mulk qiymatini baholash amaliyotlarida qarorlar qabul qilishning samarasi va ishonchliligini oshiradi.

Boshqarish va investitsion qarorlar qabul qilish maqsadida baholashda integrallashgan mezon sifatida adolatli qiymat koʻrsatkichini aniqlash tartibini qoʻllash mumkin.

Mulk va mulkiy huquq kategoriyalari boʻyicha iqtisodiyot ilm-fani va amaliyotida koʻp ming yillar davomida jamlangan boy bilimlar, jumladan, shakllangan terminologik apparat, nazariy va metodologik bazis, hozirgi zamonda mulkning keng ma'nodagi mazmun-mohiyatini tizimli oʻrganish imkonini beradi.

Eng qadimgi dunyo tarixi sahifalarida mulk, mulkiy huquq toʻgʻrisidagi ilk bilimlar insoniyat paydo boʻlishi, bunda uning hayotiy nafs va naf zarurati instinktlarini qondirish, ibtidoiy jamoasida nufuzli (obroʻ-e'tiborli) "alfa-shaxs" yoki hech boʻlmasada boy-badavlat shaxs mavqeyiga sazovorlik orzu-istagiga erishish maqsadlarida mulkka ega boʻlish bilan bogʻliq primitiv (sodda) huquqiy xatti-harakat(mulkiy munosabat)larni amalga oshirish tajribalari negizida shakllana boshlangan. Bunda ilk bor mulk tushunchasi kimgadir tegishli qandaydir foydali buyum degan primitiv tasavvur sifatida tor ma'noda yuzaga kelgan.

Hozirgi zamonda mulkni mazmunan qandaydir buyumga tenglashtirish uning soddalashtirilgan tor ma'nodagi eskicha ifodasi demakdir . Mulk tushunchasi haqiqatdan ham uzoq tarixga ega va fuqarolik huquqi obyektlarining murakkablashuvi hamda fuqarolik aylanmasi ehtiyojlariga muvofiq rivojlanmoqda. Yangi texnologiya tovarlari turlarining vujudga

kelishi, ishlab chiqarishning rivojlanishi yangi tovarlar va xizmatlarning bitim obyektlari boʻlishiga olib keladi. Misol uchun XX asrning boshida elektr energiyaning vujudga kelishi va bir necha oʻn yillikdan soʻng esa uni tovar sifatida sotilishiga olib keldi. Hozirgi kunda esa ayirboshlash, savdo-sotiq obyektlari boʻlib nomoddiy koʻrinishga ega boʻlgan murakkab obyektlar masalan MICROSOFT mahsulotlari yoki foydalanishning turli huquqlari (franshizalar, lizinglar, servitutlar va boshqalar) hisoblanadi.

Mulk tushunchasi rivojlanishi tarixi birinchi navbatda mulkning oʻzini va ushbu mulkka egalik qiluvchi shaxslarning aniq taqsimlanishini mustahkamladi. Real va oson identifikatsiyalanuvchi buyumlar va majburiy huquq shaklida yuzaga chiquvchi nomoddiy mulk toʻgʻrisidagi tasavvurlarni rasmiylashtirish yuz berdi. Turli bitimlarning predmeti boʻlib buyumning oʻzini qoʻldan-qoʻlga oʻtishini taxmin qilmaydigan (anglatmaydigan) mulkning alohida shakli boʻlgan buyumdan alohida tarzda huquqlar (misol uchun foydalanish huquqi) boʻldi.

Mulk — mulkiy huquq subyektlariga tegishli boʻlgan turli shakl va mazmundagi fuqarolik huquqlarining obyektlari sifatida namoyon boʻluvchi ashyolar, shu jumladan pul va qimmatli qogʻozlar, boshqa buyumlar, mol-mulk, shu jumladan mulkiy huquqlar, ishlar va xizmatlar, ixtirolar, sanoat namunalari, fan, adabiyot, san'at asarlari va intellektual faoliyatning boshqa natijalari, shuningdek shaxsiy nomulkiy huquqlar va boshqa moddiy hamda nomoddiy boyliklar boʻlib, ular mulkiy huquq subyektlarining mulkiy munosabatlari maqsadida tizimlashtirilgan ijtimoiy, iqtisodiy, yuridik va texnik-texnologik parametrlar bilan ifodalanuvchi turfa fuqarolik huquqlari obyektlaridir.

Mulk mol-mulk bilan bogʻliq boʻlgan barcha foydalar, huquq va qiziqishlarni qamrab oluvchi yuridik tushuncha hisoblanadi. Mulkning ajralmas elementi boʻlib mulkdorga oʻziga xos qiziqishlariga huquq beruvchi mulkiy huquq hisoblanadi. Misol uchun koʻchmas mulkni jismoniy obyekt sifatida va unga mulkdorlik huquqini farqlash uchun koʻchmas mulkka mulkdorlik koʻchmas mulk deb ataladi. Koʻchmas mulkka egalik bilan birga huquqlar birikmasi misol uchun umrbod egalik qilish huquqidan foydalanish, sotish, ijaraga berish, hadya etishga muvofiq keluvchi huquqiy aktlar bilan tartibga solinib turiladi. Mulkiy huquq moddiy va nomoddiy obyektlarga boʻlinishi mumkin. U davlat va boshqa ijtimoiy mexanizmlar (urf-odatlar, qadriyatlar, ma'naviyat, diniy me'yorlar) tomonidan himoyalanishi va tartibga solinishi zarur.

Mulkiy huquq tushunchasi oʻzida ikki holatni qamraydi:

-mulkdor oʻziga qonunan tegishli boʻlgan obyektni barcha ruxsat etilgan usullar yordamida ishlatish;

-shartnomalarda koʻrsatilmagan foyda yoki zararni oʻzining barcha shartnomaviy majburiyatlarini (jumladan, soliqlar boʻyicha) bajargandan keyin oʻzlashtirish.

Jamiyat nuqtai nazaridan, mulkiy huquq jamiyat a'zolari (jumladan, davlat bilan) o'rtasidagi munosabatlarni o'rnatuvchi qoidalar sifatida namoyon bo'ladi. Konkret shaxs nuqtai nazaridan, uning mulkiy huquqi u yoki bu mulk (resurs) xususida qaror qabul qilish bo'yicha huquqlar "bog'lami" sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, mulk qiymatini baholash mamlakatimizda brogan sari kerakli va amaliyotga tatbiq etilayotgan soha hisoblanadi. Baholash faoliyatini oʻrganish, uni aholi orasida ommalashtirish, rivojlanayotgan mamlakatlar baholash faoliyatini oʻrganish va tadqiqot natijalarini Oʻzbekistonda joriy etish sohani rivojlantirish uchun kerakli hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1]. Sh.Shoha'zamiy. Mulk, qiymat va narxning nazariy asoslari. Tanlangan ma'ruzalar. T-; "Iqtisod-Moliya" 2015 y 5-17-bet.
- [2]. Sh.Shoha'zamiy. Mulk, qiymat va narxning nazariy asoslari. Tanlangan ma'ruzalar. T-.; "Iqtisod-Moliya" 2015 y 5bet.
- [3]. Пак Савелий Геннадьевич, Хамраева Диляря Султановна. Оценка стоимости имуществаучебное пособие. ГОСУДАРСТВЕННОЕ УЧЕБНО-КОНСУЛЬТАТИВНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ РЕСПУБЛИКАНСКАЯ БИЗНЕС ШКОЛАТашкент 2013

74

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

OʻZBEKISTON OLIY TA'LIM TIZIMINING TRANSFORMATSIYALASHUVIDA DAVLAT VA NODAVLAT OLIY TA'LIM MUASSASALARINING OʻZARO RAQOBATI: BUGUNGI HOLATI VA ISTIQBOLLARI

Dilmurod Ernazarov

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti "Ijtimoiy-gumanitar fanlar" kafedrasi dotsenti, siyosiy fanlar doktori (PhD) dilm79@inbox.ru

Sevinch Zuhriddinova

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Raqamli iqtisodiyot fakulteti EKR – 62- 25 guruh talabasi zuhriddinovaseinch@gmail.com

Kalit soʻzlar: davlat, oliy ta'lim muassasalari, nodavlat oliy ta'lim muassasalari, abituriyent, kadr, ta'lim tizimi, korrupsiya, nepotizm, transformatsiya, raqobat.

Annotatsiya: Mazkur maqolada mamlakatimizda oliy ta'lim tizimida tub islohotlar amalga oshirilayotganligi, yurtimizni rivojlangan ilg'or davlatlar qatoriga kirish maqsadida yoshlarga e'tibor va g'amxo'rlik ko'rsatish, ularga barcha sohalarda o'z iqtidori va salohiyatini to'liq namoyon etishi uchun zarur sharoit va imkoniyatlar yaratib berish davlat siyosatining ustuvor vazifasi tahlil qilingan. Maqolada respublikamizdagi davlat oliy ta'lim muassasalari va nodavlat oliy ta'lim muassasalari va nodavlat istiqbollari haqida fikrlar keltirilgan.

COMPETITION OF STATE AND NON-STATE HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN TRANSFORMATION OF THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION IN UZBEKISTAN: STATUS AND PROSPECTS

Key words. state, higher educational institutions, private higher educational institutions, applicant, personnel, education system, corruption, nepotism, transformation, competition.

Abstract: This article analyzes the fact that cardinal reforms are being carried out in the higher education system of our country, and the priority task of state policy is to pay attention and care for young people in order to make our country one of the developed and advanced countries, and create the necessary conditions and opportunities for them to full demonstration of their talent and potential in all areas. The article presents opinions on the prospects for future mutual competition between state higher educational institutions and non-state higher educational institutions in our republic.

КОНКУРЕНЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ И НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ ВУЗОВ В ТРАНСФОРМАЦИИ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Ключевые слова. государство, высшие учебные заведения, частные высшие учебные заведения, абитуриент, кадры, система образования, коррупция, семейственность, трансформация, конкуренция.

Аннотация: В данной статье анализируется тот факт, что в системе высшего образования нашей страны проводятся кардинальные реформы, а приоритетной задачей государственной политики является уделение внимания и заботы о молодежи, чтобы сделать нашу страну одной из развитых и передовых страны, и создать им необходимые условия и возможности для полной демонстрации своего таланта и потенциала во всех областях. В статье представлены мнения о перспективах будущей взаимной конкуренции между государственными высшими учебными заведениями и негосударственными высшими учебными заведениями в нашей республике.

Xalqaro til muammosiga yechim topishga qaratilgan ko'plab urinishlar orasida bizning zamonamizda oxirgi o'rinni boshqa tillarga qaraganda eng katta tajribaga ega va xalqaro aloqa vositasi sifatida uzoqroq foydalanish tarixiga ega bo'lgan til egallaydi. Gap, albatta, lotin tili haqida ketmoqda. Bugungi davrga xos bo'lgan ilm-fanning globallashuvi sharoitida tibbiy lotin tilini bilmasdan, oliy ma'lumotli va bilimdon shifokorni shakllantirish imkoniyatini tasavvur qilish qiyin.

Ma'lumki, tibbiyot sohasida ko'plab ilmiy ishlar ingliz tilida yozilgan. Ingliz tilidagi eng keng tarqalgan 20 000 ta so'zdan 10 400 ga yaqini lotin tilidan kelib chiqqanligi taxmin qilingan [1.B-85]. Binobarin, tibbiyotdagi ilmiy terminologiya xalqaro lug'at sohasiga tegishli bo'lib, bu butun dunyo shifokorlari uchun tushunarli bo'lishi kerak. Qadim zamonlardan to hozirgi kungacha tibbiyot fanini o'rgatish va bilishni lotin tilidagi atamalar, tushunchalar va iboralar haqida boshlang'ich bilimlarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. "O'lik" deb atalgan til insoniyat va jahon sivilizatsiyasiga sadoqat bilan xizmat qilishda davom etmoqda. A.V. Podosimovning ta'kidlashicha[2.B-4]: "Agar lotin tili "o'lik" bo'lsa, uning "o'limi" go'zal edi – u ming yil davomida "o'lgan" va ko'pchilik Yevropa tillarini urug'lantirgan. Lotin tili fan va texnikaning deyarli barcha sohalarida uzluksiz va izchil o'sib borayotgan xalqaro ijtimoiy-siyosiy va ilmiy terminologiyani ta'lim va asosiy manbai bo'lib xizmat qiladi. Shuning uchun shifokor uchun lotin tilini bilish boshqa, o'zaro bog'liq fanlarning terminologiyasini tushunishga imkon beradi.

Tibbiyot oliygohlarida lotin tilini o'rganish zarurati quyidagi holatlar bilan bog'liq: Birinchidan, bir yarim ming yildan ortiq vaqtdan beri lotin tili ko'plab mamlakatlar uchun madaniyat va ilm-fan, jumladan, tibbiyot tili bo'lib kelgan. Lotin tilidagi keng qamrovli adabiyotlar (tarixiy xronikalar, romanlar, she'rlar, ilmiy, falsafiy va diniy risolalar) inson faoliyatining deyarli barcha sohalarida ilmiy va madaniy terminologiyaga asos solgan.

Hozirda esa lotin tili fan va texnikaning deyarli barcha sohalarida uzluksiz va izchil oʻsib borayotgan xalqaro ijtimoiy-siyosiy va ilmiy terminologiyaning asosiy manbai boʻlib xizmat qilmoqda. Shunday qilib, shifokor uchun lotin tilini bilish boshqa, tegishli fanlarning terminologiyasini tushunish imkonini beradi. Bizning asrimizda eng qiziqarli kashfiyotlar fanlar chorrahasida sodir boʻlishi esa ular haqida ma'lumot olish va kashfiyotlar natijalarini tibbiyot fanida va amaliyotida amaliy qoʻllash uchun juda muhim afzallik hisoblanadi. Ikkinchidan, lotin tili istisnosiz barcha anglo-sakson tillarining (fransuz, ispan, portugal, italyan, nemis, ingliz va boshqalar) asosini tashkil etadi, ular lotin tilidan kelib chiqqan. Masalan, fransuz, italyan, ispan, rumin tillarida soʻzlarning 89 foizi, ingliz, nemis tillarida 65 foizi lotin tilidandir.Shuning uchun lotin tilini oʻrganish shifokorning soʻz boyligini yaxshilaydi va chet tilidan yangi soʻzlarni yodlash jarayonini osonlashtiradi. Boʻlajak tibbiyot sohasi mutaxassislarini tayyorlashda katta ahamiyatga ega boʻlgan fanlardan biri, albatta, lotin tilidir. Talabalar tibbiyot fanining dastlabki qadamlaridanoq lotin tilida maxsus tushunchalar bilan tanishadilar.

Bular, birinchi navbatda, a'zolar va tana qismlarining nomlari, kimyoviy birikmalar va dorilar, kasalliklar va ularni davolash usullari va boshqalar. Individual ravishda bunday soʻz va iboralar tibbiy terminlar, ularning jamlanmasi esa tibbiy terminologiyasi deyiladi. Lotin tili ham talabalarga boshqa tillarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi, soʻz boyligi asosan lotin tilidagi soʻzlar bilan toʻyingan, ular internatsionalizmga aylangan, ya'ni tashqi koʻrinishida va ma'no jihatidan qisman (yoki toʻliq) mos keladigan va xalqaro xarakterdagi tushunchalarni ifodalovchi soʻzlar. Lotin tili tibbiyotda an'anaviy ravishda anatomiya va farmakologiya uchun xalqaro terminologiya, shuningdek, retseptlar tayyorlashda qoʻllaniladi. Lotin tilini bilish turli mamlakatlar shifokorlariga bir-birlarini osongina tushunish imkonini beradi. Lotin tilini tibbiyotda qoʻllashning uzoq an'analari butun dunyo shifokorlari va tibbiy ta'limni birlashtirish uchun birlashtiruvchi omil boʻlib xizmat qiladi. Ilmiy tibbiy terminologiya asosan lotin tili va uning shakllari asosida qurilgan xalqaro lugʻat sohasiga tegishli boʻlganligi sababli, u butun dunyo shifokorlari uchun birdek tushunarlidir. Binobarin, lotin tilini oʻrganish, bu boradagi bilimlarni yuqori darajada ushlab turish zamonaviy ta'limning oʻta dolzarb vazifasidir.

Tibbiyot oliygohlarida lotin tilini oʻrganish talabalarga doimo yangilanib turadigan tibbiy terminologiyani — shifokorning kelajakdagi mutaxassisligining professional tilini ongli ravishda oʻzlashtirish va malakali foydalanishga yoʻl ochadi. Lotin tilidagi tibbiy terminologiyani oʻzlashtirish uchun asoslar boshlangʻich kurslarda grammatika elementlari va soʻz yasalish tamoyillarini, shuningdek, lotin tilidagi soʻz yasalish elementlarining ma'nolarini va terminologik lugʻatning ma'lum bir minimumini amaliy oʻrganish orqali yaratilishi kerak. Shu bois, tibbiyot oliy oʻquv yurtlarida lotin tilini oʻrganish zarurligiga shubha yoʻq va lotin tilining

elementlarini bilish boʻlajak shifokorlar oʻz mutaxassisliklarini muvaffaqiyatli oʻzlashtirishlari va kelajakda shifokorlarning kasbiy tili – tibbiyotdan malakali foydalanishlari uchun zarurdir.

Yuqoridagi tahlil va ma'lumotlardan shuni ta'kidlash lozimki, lotin tili asoslarini oʻzlashtirmasdan turib, tibbiy ta'limni oʻzlashtirish mumkin emas. Lotin tilini oʻrganish tibbiyot mutaxassislarini tayyorlashda katta ahamiyatga ega, chunki u lotin tilidan kelib chiqqan tibbiy atamalarni ongli ravishda oʻzlashtirish va tushunishga yordam beradi, u tanishadi va oʻz amaliyotida foydalanadi. Qadim zamonlardan beri shifokorlar shunday lotin maqolini bilishadi: "Invia est in medicina via sine lingua Latina" (tibbiyot yoʻlidan lotin tilisiz oʻtib boʻlmaydi). Bu bayonot bugungi kunda ham haqiqatdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- [1]. Hakimova V. M. lotin tilining tibbiyotda va zamonaviy dunyoda tutgan oʻrni / / tibbiy xabarchi Boshqirdiston. 2011. Jild 6, № 3. -B. 140-142.
- [2]. Podosinov A. V. Lingua Latina. Lotin tili va qadimiy madaniyatga kirish / N. I. Sorchaeleva . M., 1998 yil. B. 178.
- [3]. M.N.Israilova.,"Lotin tili va tibbiy farmosevtik terminologiya asoslari"., Tibbiyot oliygohlari talabalari uchun oʻquv qoʻllanma., T., 2016-y
  - [4]. Sokol A. F. "Sogʻliqni saqlash, davolash, tibbiyot", Vinnitsa, 2002 yil.

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

IJOD MAKTABLARIDA OʻQUVCHI QIZLARNING ILMIY FAOLIYATGA BOʻLGAN MUNOSABATI

Hilola Nazirova

PhD.

Abdulla Qodiriy nomidagi ijod maktabi direktori

Saida Karabayeva

Abdulla Qodiriy nomidagi ijod maktabi psixologi

Kalit soʻzlar Ixtisoslashtirilgan ta'lim, Ijod maktabi, ilm-fan, olima ayollar, ilmiy daraja

Annotatsiya: Mazkur maqolada Oʻzbekistondagi Ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari agentligi tizimidagi 9 ta ijod maktabi oʻquvchi-qizlari misolida, 15-17 yoshlar orasidagi o'smirlarda dunyodagi va yurtimizdagi ilm-fanga boʻlgan munosabat anonim soʻrovnoma yordamida aniqlandi. Umumiy hisobda qizlarning ilm-fanga, olima ayollarga va respublikadagi ta'lim jarayoniga bo'lgan garashlari ijobiy. Ammo olingan jayoblar tahliliga koʻra, "Olima ayollar" uyushmasi haqida yosh avlodda ma'lumot yetarli emasligi koʻzga tashlandi. Ushbu tadqiqot orqali ijod maktablarining o'quvchilarida ilmiy faoliyatga qiziqish yuqori koʻrsatkichdaligi ma'lum boʻldi.

THE ATTITUDE OF GIRLS STUDENTS IN CREATIVE SCHOOLS TOWARD SCIENTIFIC ACTIVITY

Key words: Specialized education, Creative school, science, women scientists, academic degree.

Abstract: In this article, the attitude of 15-17-year-olds to science in the world and in our country was determined using an anonymous survey on the example of students of 9 creative schools in the system of the Agency of Specialized Educational Institutions in Uzbekistan. In general, the views of girls towards science, women scientists and the educational process in the republic are positive. However, according to the analysis of the received answers, it was noticed that the younger generation does not have enough information about the "Women Scholars" association. Through this research, it became known that students of creative schools have a high interest in scientific activity.

ОТНОШЕНИЕ УЧАСТНИКОВ ТВОРЧЕСКИХ ШКОЛ К НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Ключевые слова: Специальное образование, Творческая школа, наука, женщины-ученые, ученая степень.

Аннотация: В данной статье отношение 15-17летних к науке в мире и в нашей стране определено с помощью анонимного опроса на примере учащихся 9 творческих школ системы специализированных образовательных учреждений. в Узбекистане. В целом отношение девушек к науке, женщинам-ученым и образовательному процессу в положительное. республике Однако ПО анализу полученных ответов было замечено, что молодое поколение недостаточно информировано объединении «Женщины-ученые». Благодаря данному исследованию стало известно, что учащиеся творческих тонкивкоди высокий интерес К научной деятельности.

2022-2023 o'quv yilida O'zbekiston Respublikasidagi Ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari agentligi tizimi tarkibida (2022 yilning so'ngiga qadar Prezident ta'lim muassasalari agentligi deb yuritilgan) 9 ta ijod maktabining 9-11 sinflarida 710 nafar o'quvchi qiz tahsil olmoqda. Bu maktablar quyidagilar:

T/:-	MAKTABLAR	9-:	sinf	10-	sinf	11-	-sinf
T/r	MAKTABLAK	Oʻgʻil bolalar	Qiz bolalar	Oʻgʻil bolalar	Qiz bolalar	Oʻgʻil bolalar	Qiz bolalar
	Jami						
1	Abdulla Qodiriy nomidagi Ijod maktabi	4	34	5	35	8	29
2	Abdulla Oripov nomidagi Ijod maktabi	6	34	2	18	5	16
3	Ibrayim Yusupov nomidagi Ijod maktabi	8	32	15	23	11	28
4	Hamid Olimjon nomidagi Ijod maktabi	7	33	7	12	2	16
5	Is'hoqjon Ibrat nomidagi Ijod maktabi	6	32	9	9	10	9
6	Muhammad Yusuf nomidagi Ijod maktabi	13	58	15	41	8	16
7	Halima Xudoyberdiyeva nomidagi Ijod maktabi	4	34	3	36	2	22
8	Muhammad Rizo Ogahiy nomidagi Ijod maktabi	8	31	1	38	3	21
9	Erkin Vohidov nomidagi Ijod maktabi	10	28	6	14	5	12

So'rovnoma anonim tarzda olingani uchun shaffoflik va xavfsizligi ta'minlandi. Savollar quyidagilaridan iborat edi:

Ha - 67,8%

Yo'q - 23.9 %

Ko'p holatlarda emas, nazorat yo'q va aynan shuning uchun òquvchida o'qishga bólgan qiziqish ham sónib ketadi -2%

Ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari agentligidagi maktablardan koʻnglim toʻladi, lekin oddiy maktablardagi oʻquvchilarni ham qiziqarli ta'lim jarayoniga olib kirish kerak, deb oʻylayman. Iloji boricha tezroq!!! Zero, ular maktabga oddiy joyday qarashmasin – 1%

Har doim ham emas — 1, 3 %

Maktabimizda ha, ammo oliy ta'limga yo'q. — 1%

Xar doim xam emas, e'tiborga olarli jihatlari bor - 1%

Ba'zi-bir oʻqituvchilar darslarini tushuntira olishmaydi. Hamma ham mukammal emas - 1%

Umuman olganda yaxshi lekin oʻquvchilarga moliyaviy savodxonlik va pulni boshqarish toʻgʻrisidagi bilimlarni yaxshiroq oʻrgatish kerak — 0, 7 %

2. Maktabni tamomlab, qaysi yoʻnalishni tanlamoqchisiz?

Raqamlar soni	43 ta	8 ta	9 ta	3 ta	125ta	95ta	7ta	4 ta	3ta	19 ta	1ta
	21%	4%	3%	%	18,7%	14,2%	8,5%	,6%	,4%	2,8 %	0,1%

Ha - 72,4%

Yo'q - 24,1 %

Ba'zilaridan xabarim bor - 0, 5 %

Unchalik emas — 0, 7 %

Imkoniyatlar haqida eshitganman, lekin aynan qanday imkoniyatlar ekanligi haqida ma'lumotga ega emasman — 1%

Internet sahifalari orqali xabardor boʻlib turaman, ammo bu haqda toʻliq ma'lumotga ega emasman — 0, 3 %

Yetarlicha emas - 1 %

Ha - 78,6%

Yo'q - 17,4 %

Xohlayman, ammo har doim ham emas - 0,5 %

Siyosatga oid konferensiyalarda qatnashishni xohlayman - 0,2%

Hamisha qatnashib kelganman va yana qatnashgan bo'lardim - 0, 5%

Ilmiy jarayonning mavzusiga bogʻliq! - 1%

Ha albatta. Ayniqsa adabiyotga oid yoki ilmiy konferensiyalarda - 0,5%

Ha, asosan zamonaviy ta'lim va chet tillari o'rganishga aloqasi bo'lgan konferensiyalarda — 0.5 %

Ba'zan - 0, 9 foiz %

5. Oʻzbekistonda olimalarga qanday toʻsiqlar mavjud, deb oʻylaysiz?

Raqamlar 25 to	Toʻsiqlar	hech qanday	oila	past nazar	erkinlik yoʻqligi	moddiylik	hijob	mentalitet	korrupsiya	xabarim yo'q
36,5 % 23,9% 8,5 % 5 % 6,8% 2-0 8,3% 2,2% 5.	_						25 ta			40ta 5,9%

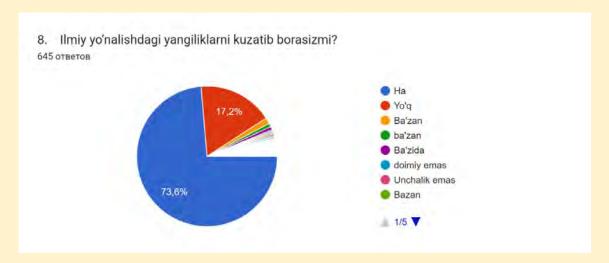
6. Ayolning ilmiy darajasini oshirishida oilaning oʻrni?

Ayolning oʻrni katta javobi 100 %

7. Oʻzbekistonda va dunyo miqyosidagi qaysi olima ayollarni taniysiz?

Tanimayman3, 2 %	
Abdurasulova Amina0,2 %	
Aliya Ospaniva0,5 %	
Amina Şenliköğlu1,2 %	
Aziza Shonazarova1,2 %	
Beknazarova Saida0,5%	
Dildora Umarova0,5 %	
Dilfuza Egamberdiyeva1%	
Elisabeth Kiss1 %	
Gũlaysha Esemuratova0,2 %	
Hilola Umarova3%	
Hilola Nazirova0,2	
Jamila Eshonqulova0,5 %	
Jamila Shermuhammedova8%	,

Jane Goodall1 %
Kibriyo Qahhorova 15%
Laura Bassi0,2 %
Madina Matyoqubova1,2 %
Margaret Techcher0,5 %
Mariya Kyuri5%
Mary Gook0,5 %
Mary Midgley2 %
Mary Warnock0,5 %
Mashxura Egamovna Mavloniy0,2 %
Meri Kyuri5%
Nargiza Erkaboyeva0,5 %
Nelli Zaks0,1 %
Niginaxon Shermuhammad3%
Nilufar Mamadaliyeva1,2 %
Nilufar Mamadaliyeva1,2 %
Nilufar Mamadaliyeva1,2 % Saida Mirziyoyeva13%
Nilufar Mamadaliyeva1,2 % Saida Mirziyoyeva13% Saida Zunnunova1,3 %
Nilufar Mamadaliyeva

Ha - 73.6%

Yo'q - 17,2 %

Ba'zida kuzataman asosan texnika sohasida - 1,4 %

Faqat oʻzim qiziqqan sohalarda - 0, 2 %

Ilm toʻgʻrisidagi har qanday holatda e'tiborli boʻlishga harakat qilaman - 0,2 %

Fizika va biologiya borasidagi ilmiy qarashlar doimo diqqat e'tiborimda bo'ladi. — 0,2%

Unchalik emas - 0, 3%

Toʻgʻrisi yoʻq. Men koʻpincha psixologlarning, biznes ladylarning, til oʻrgatuvchilarning videolarini tomosha qilaman - 0,2%

Doimiy yangiliklarni kuzata olmayman ,ammo ba'zida kuzataman - 2%

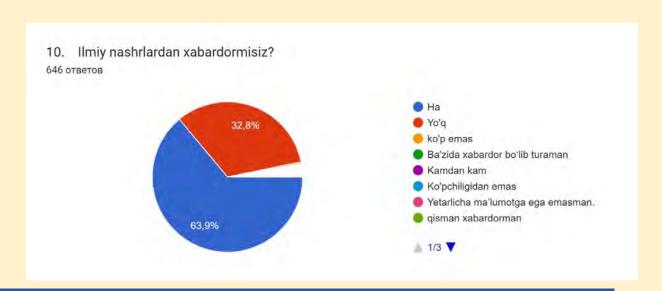
Koʻproq siyosiy yoʻnalishdagi yangiliklarni kuzataman — 0,2 %

Doimiy emas - 4, 5 %

9. Ayolning ilmiy izlanishlar qilishi uchun nimalar kerak, deb hisoblaysiz?

Bilim olishi kerak------67,3

Sharoit boʻlishi kerak-----32,7

Ha - 63.9%

Yo'q -32.8 %

Ko'p emas - 1, 2 %

Qisman - 1,2 %

Yetarlicha ega emasman - 0,5 %

Ba'zida kuzatib boraman - 0,3 %

Ha - 61,3%

Yo'q - 34,2 %

Yozganman - 2 %

Oʻzimni tayyor deb oʻylamayman - 0,2 %

Unchalik emas - 0,5

O'z sohamda yozardim — 0,2 %

O'ylab ko'rmaganman — 0,5 %

Yozmoqdaman — 1 %

Kelajakda yozmoqchiman — 0.1 %

Ha – 38,3% Yoʻq – 60,3 % Toʻliq emas - 0,2 % Endi izlab koʻraman - 0,2 % Eshitmaganman - 0,5 %

Bilmayman - 0,5 %

13. Ayollarning ilmiy faoliyati jamiyatga qay darajada foyda keltiradi?

Gender tengligi tushunchasiga yaqqol misol boʻla oladi ------15 % Ijobiy -----25 %

Juda yuqori, otaning ilmliligi butun oila uchun, onaning ilmliligi butun bir jamiyatni ilmli boʻlishi uchun xizmat qiladi------10 %

Kelajak avlod uchun foyda keltiradi------30 %

Ayol va erkaklar ilmiy faoliyatini ajratishni oʻzi xato deb oʻylayman-----5 %

Gender tenglik mavjud. Lekin erkaklar dan ayollarning ilmiy faoliyati kuchli boʻladi --5 %

Erkak oʻqisa oila, Ayol oʻqisa jamiyat bilimli boʻladi ------10 %

Xulosa. Yuqoridagi tahlillardan ham koʻrinib turibdiki, qizlar ilm-fan sohasiga befarq emas. Shuningdek, ular bu sohani rivojlantirishda ayollarning oʻrni beqiyos ekanligini ta'kidlashgan. Respublikadagi muhit umumiy holda ijobiy baholangan. Ayol kishining ilm-fan sohasida qolishi uchun oila va yaqinlarning qoʻllab-quvvatlashi oʻta muhimligi bir necha bor takrorlangan. Dunyo va mahalliy olima ayollar bilan birga qizlar tasavvurida rahbar ayollar faoliyatini ham kuzatishlari ma'lum boʻldi. Oʻquvchilar tadbirkor va biznes-trener ayollarni ham ilm-fan sohasida ishtirok etishadi, deb oʻylashadi.

Mazkur tadqiqot ilk bor amalga oshirilib, 2023 yilning 28-yanvaridan 5-fevraliga qadar google doc sahifasi orqali tayyorlanib, https://forms.gle/rByqYr1eufMhc6Qp7 linkida javoblar qabul qilindi.

Bu kabi tadqiqotlar oʻsayotgan yosh avlodning nafaqat ilm-fan va olima ayollarga boʻlgan munosabatini bilish, balki yurtimizdagi amalga oshirilayotgan islohotlarning samaradorligining yuqori boʻlayotganini ham aniqlashga imkon yaratadi.

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

OʻZBEKISTONDA YOSh AYOL-QIZLARNING TA'LIMI VA ILMIY FAOLIYATI TAHLILI

Prof. Dato' Dr Fariza Md Sham

Institute Islam Hadhari, Universiti Kebangsaan Malaysia (Institute of Islamic Civilization)

Kalit soʻzlar: Rivojlanish maqsadlari (SDG, Malayziyaning oʻn birinchi rejasi (RMK

Annotatsiya: Barqaror rivojlanish kontseptsiyasi dunyo resurslari cheklanganligi haqida xabardorlikni oshirishdan boshlanadi. Bu jamiyat farovonligiga ta'sir etuvchi iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik omillar o'rtasidagi munosabatni tushunishga qaratilgan yondashuv. 2015-yil 25sentabrda Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan 17 Maqsadga ega Barqaror Rivojlanish Maqsadlari (SDG) ishga tushirilishi bilan barqaror rivojlanish konsepsiyasi global va mahalliy darajada ham e'tiborni tortdi. SDGlar jahon hamjamiyatini iqtisodiy o'sish, ijtimoiy tenglik va atrofmuhitni muhofaza qilish yoʻlida boshqaruv va hamkorlikda yo'naltiruvchi omilga aylandi. Shunga ko'ra, SDGda ayollarga, ayniqsa, fan sohasida ta'lim sifatini oshirishga e'tibor qaratish lozim. Sifatli ta'lim barqaror rivojlanish kun tartibini qo'llab-quvvatlashning muhim sektori bo'lib, u SDG4 — Sifatli ta'limda bayon etilgan bo'lib, u sifatli va adolatli inklyuziv ta'limni ta'minlash va barcha uchun umrbod ta'limni rag'batlantirishga qaratilgan. Malayziya kontekstida hukumat barqaror rivojlanish muammosiga jiddiy yondashadi, bunda Malayziya hukumati SDGlar asosida o'n birinchi Malayziya rejasini (RMK 11) ishlab chiqdi va milliy rivojlanish va ta'lim sifatini oshirish uchun turli siyosat va siyosatlar joriy etildi, xalqaro darajaga chiqish uchun.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: IMPROVE THE QUALITY OF EDUCATION IN MALAYSIA

Key words: Development Goals (SDG, Eleventh Malaysia Plan (RMK

Abstract: The concept of sustainable development starts from increasing awareness that the world has limited resources. This is an approach to understand the relationship between economic, social and environmental factors in influencing the well-being of the community. The concept of sustainable development has also received attention at the global and local level with the launch of the Sustainable Development Goals (SDG) which has 17 Goals on September 25, 2015 by the United Nations. The SDGs have become a driver to guide the world community in governance and cooperation for economic growth, social equality and environmental preservation. Accordingly, women in the SDGs need to be given attention especially in the aspect of improving the quality of education in the field of science. Quality education is an important sector in supporting the sustainable development agenda where it has been outlined in SDG4 — Quality Education which aims to ensure quality and equitable inclusive education and promote lifelong learning for all. In the Malaysian context, the government takes seriously the challenge of sustainable development where the Malaysian government has mapped out the Eleventh Malaysia Plan (RMK 11) based on the SDGs and various policies and policies have been introduced to boost national development and the quality of education to reach international levels.

АНАЛИЗ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ И НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЖЕНЩИН/ДЕВУШЕК В УЗБЕКИСТАНЕ

Ключевые слова: Цели развития (ЦУР, Одиннадцатый план Малайзии (RMK

Аннотация: Концепция устойчивого развития начинается с растущего осознания того, что ресурсы мира ограничены. Это подход к пониманию взаимосвязи между экономическими, социальными и экологическими факторами, влияющими на благополучие общества. Концепция устойчивого развития также привлекла внимание на глобальном и местном уровнях после запуска 25 сентября 2015 года Целей устойчивого развития (ЦУР), которые включают 17 целей Организации Объединенных Наций. ЦУР движущей силой мирового сообщества в управлении и сотрудничестве для экономического роста, социального равенства окружающей сохранения Соответственно, женщинам в ЦУР нужно уделять внимание особенно в аспекте повышения качества образования в области науки. Качественное образование является важным сектором в поддержке повестки дня в области устойчивого развития, что было обозначено в ЦУР 4 – Качественное образование, целью которой является обеспечение качественного и справедливого инклюзивного образования и содействие обучению на протяжении всей жизни для всех. В контексте Малайзии правительство серьезно относится К проблеме устойчивого развития, где правительство Малайзии разработало Одиннадцатый план Малайзии (RMK 11) на основе ЦУР, а также были введены различные политики для стимулирования национального политики образования. развития качества выйти международный уровень

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

AYOLLAR TA'LIMINING BARQAROR RIVOJLANISHGA TA'SIRI

Dr Sima Abbasi

Tehrondagi Payam Nur universiteti professori Toshkent davlat sharqshunoslik universitetining professori isima.abbasi78@gmail.com

Kalit soʻzlar: barqaror rivojlanish, ayollar ta'limi, atrof-muhit

Annotatsiya: Xotin-qizlarni tarbiyalash savodxonligini oshirish, ularning ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy va ekologik muammolardagi faolligini oshirish orqali jamiyatda barqaror rivojlanishga erishish mumkin. Barqaror rivojlanishning uchta asosiy ustuni ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy ko'rsatkichlar bo'lib, bu ko'rsatkichlarning har biridagi eng muhim masalalardan biri gender ta'siridir. Jamiyatda barqaror rivojlanish barcha insoniy kuch va resurslar, ayniqsa, ayollar ishtirokining natijasidir. Atrofmuhit o'lchovida barqaror rivojlanishda ayollarning hal qiluvchi roli hozirgi vaqtda nazariy va amaliy jihatdan koʻrib chiqilayotgan masalalar qatorida barqaror rivojlanishning muhim jihatlaridan biridir. Boshqa tomondan, ta'lim va kengaytirish imkoniyatlarni yangi yondashuv rivojlanishning eng asosiy oʻqlaridan biridir. Barqaror rivojlanishga erishish uchun ayollarning ta'lim-tarbiyasiga alohida e'tibor qaratish lozim. Ushbu maqolada kutubxonahujjat usuli bilan ayollar ta'limining barqaror ekologik rivojlanishni yaratishga ta'sirini tavsifiy-tahliliy oʻrganish amalga oshirildi. Asosiy sayol shundaki, ekologik bilimlarni oshirish koʻplab ekologik muammolarni yaxshilashga va bugungi kunda barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishni osonlashtirishga qanday ta'sir qiladi? Bunga javoban shuni aytish kerakki, xotin-qizlarning oila va jamiyatdagi muhim oʻrni hamda ayollarning alohida sezgirligi va e'tibori tufayli atrof-muhitga nisbatan ayollarning ilmiy imkoniyatlarini kengaytirish va sharoitlarni yaxshilash o'rtasida bevosita bogʻliqlik mavjud.

THE EFFECT OF WOMEN'S EDUCATION ON SUSTAINABLE DEVELOPMENT: ENVIRONMENT

Key words: sustainable development, women's education, environment

Abstract: This article briefly describes the important factors of ensuring the equal participation of women and girls in social and political processes, from decision-making at all levels of state bodies to the process of its implementation. Effective use of information technologies by women. Also, comments were made on the work being done in order to attract talented young people, including women, to foreign languages and information technology training courses.

ВЛИЯНИЕ ЖЕНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ: ОКРУЖАЮЩАЯ СРЕДА

Ключевые слова: устойчивое развитие, женское образование, окружающая среда

Аннотация: Путем образования и повышения уровня грамотности женщин и расширения их участия в решении социальных, экономических, культурных и экологических проблем можно добиться устойчивого развития общества. Тремя основными столпами устойчивого развития являются экологические. экономические и социальные показатели, и одним из наиболее важных аспектов каждого из этих показателей является влияние гендера. Устойчивое развитие в результатом сообшестве является участия человеческих сил и ресурсов, особенно женщин. Решающая роль женщин в устойчивом развитии в экологическом измерении является одним из важных аспектов устойчивого развития среди вопросов, которые в настоящее время рассматриваются теоретически и практически. С другой стороны, обучение и расширение возможностей — это новый подход и одно из самых фундаментальных направлений развития. достижения устойчивого развития особое внимание следует уделять образованию женщин. В данной статье библиотечно-документальным методом проведено описательно-аналитическое исследование влияния женского образования устойчивого на создание экологического развития. Главный вопрос заключается в том, какое влияние оказывает увеличение экологических знаний на решение многих экологических проблем и облегчение достижения целей устойчивого развития в наши дни? В ответ следует сказать, что из-за важной роли женщин в семье и обществе и особой чувствительности и внимания женщин существует прямая между расширением научных возможностей женщин в отношении окружающей среды и улучшением условий.

Introduction

Today, sustainable development is one of the main issues in various aspects of the political, social, economic, cultural, and environmental life, etc. of societies, and the important point in it is sustainability and reaching a process of development that can be stable and durable.

The process of comprehensive development in any society is realized in a sustainable way when all the resources available in that society are used. According to Harbison, human resources form the ultimate basis of the wealth of nations. He writes: material and natural resources as well as capital are considered passive factors of production, while humans are active factors of production; Because it is mankind that creates technology, extracts natural resources, builds social, economic, and political organizations, and achieves development (Tavanayanfard, 1980: 5).

Women are important and influential on the development of societies for two main reasons; First, they make up half or the majority of a country's population and are at the center of attention due to their direct relationship with the age groups of youth, teenagers, and children, as well as their influence on the other half of the population, that is, men. Second, due to their kind of spirits and inherent abilities, as well as the experiences they have gained, they play a very important role in the political-economic and social development of countries, and ignoring their role will delay the development process. Therefore, one of the most important criteria for measuring the degree of development of a country is the importance and credit that women have in that country.

Developmental studies show that although women are more deprived than men due to gender inequalities, inequality in income, employment and education and presence in political power, etc., they play a key role in economic and social development (Shahrudi, Chizari and Tausli, 2005: 142)Therefore, achieving sustainable development is not possible without the active participation of women in the social, economic, political, and cultural fields, and improving the status of women is one of the main requirements in improving the development indicators in every society.

In general, there are three main pillars in sustainable development: environmental, economic, and social indicators and the most important issue in each of these indicators is the impact of gender. Especially in the field of sustainable environmental development, two indicators of gender development and women's empowerment are of special importance as a new approach in the path of development. According to many theorists, education is the main axis of development and in order to achieve sustainable development, in the field of women's education, fundamental changes must first be made in the education process as well as the

educational and cultural situation of the society and also the educational and cultural situation of women in order to achieve sustainable development, it should be studied and paid special attention

Based on this, in this research, firstly, the background and definition of sustainable development with an environmental approach have been discussed, and then the effect of education in empowering women and girls to achieve sustainable environmental development has been examined.

Sustainable Development

The term sustainable development has been used since the last decades of the 20th century and was raised for the first time at the World Summit on Environment and Development in 1987, and in this meeting environmental issues were emphasized in the process of economic development. In 1991, at the Hague summit with the presence of many political leaders, the concept of sustainable development was discussed and it was emphasized that sustainable development is not only the protection of the environment but also a new concept of economic growth. At the Earth Summit in Rio de Janeiro in 1992, further emphasis was placed on the importance of sustainable development.

The main issue of sustainable development is how our lives should be in order not to create negative effects on the environment and social and economic conditions. The simplest and most comprehensive definition of sustainable development is a development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs (Wheeler and Beatley, 2014: 3).

Sustainable development looks at human survival and its complete and comprehensive well-being and interacts with all the chains, dynamic processes, human resources, natural resources, and the hardware system of society and it seeks to create interaction between the present and the future, man and nature, and justice and prosperity between and within generations (Ayauzhi, 2015).

The goals of sustainable development, based on the attitudes towards it, are placed in three sections:

- 1- An economy with the aim of progress and greater efficiency
  - 2 A society with the goal of equality and poverty reduction
  - 3- Ecological with the aim of natural resources

Sustainable development and environment

The earth and the atmosphere that surrounds it with all the mountains, forests, waters, and deserts, and all the living creatures living in it is an ecosystem. This ecosystem, like any other

ecosystem, has a certain maintenance capacity, therefore, it is not possible to make any arbitrary changes in it and to put pressure on it as much as you want and exploit it (Brown Lester et al, 1993: 6). What is left today from the harmony of man with nature is nothing but population explosion, reduction of biodiversity, and environmental pollution (Darwish, 2005: 17). These problems created the need to protect the environment and the activities became more organized. With the beginning of economic development in recent centuries and as a result of the convergence of development and conservation, the idea of sustainable development was raised.

The idea of sustainability has its roots in the distant past of the thinking of environmental movements. Traces of the concept of sustainability can also be found in geographical literature. It may be possible to say that sustainability and its topics are the results of geographical determinism and possibility and that considering environmental laws and limitations along with human thinking and foresight can help the sustainability of human life and built and natural spatial forms.

The macro strategies of sustainable development are:

- Reducing the consumption of natural resources and more efficiency in using them
- Reducing the production of pollutants and recycling more waste
- Protection of life support systems and more biomass production (Sarafi, 2010: 3).

Also, sustainable development is the concept of correct and efficient management and exploitation of natural resources, basic resources, financial resources, and human resources in order to achieve the appropriate consumption pattern (Sadooq, 2010: 13-14). In general, sustainable development has three aspects: environment, society, and economy. The improvement of each of these three components is not separate from each other, but they are intertwined (McEun, 2013: 19).

Women and environment

According to Seger, one of the principles of sustainable development is the principle of public participation and access to information and justice. This principle believes that people should be able to participate in the decision-making process, which affects their well-being and life (Segger Marie-claire Cordonier, 2004: 69).

Meanwhile, because women are valuable resources, they should not be seen as simple workers for development strategies planned by others, but they need to be employed as development planners and designers (Lucas, 2001: 187). The results of women's participation in the matter of sustainable development can be evaluated as reducing the burden of responsibility, population regulation and fertility control, reducing environmental pollution, and increasing productivity.

There is evidence that women are more environmentally aware than men and are more involved in environmental protection activities such as recycling waste materials, reusing waste materials, consciously buying environmentally friendly goods, etc. (Begum, 2004: 18). In most parts of the world, women and girls are responsible for collecting water for cooking, cleaning, and hygiene, and because water availability is increasingly limited, pollution caused by population pressure and the consequences of privatization has threatened the survival of women and their families. Therefore, the improvement in water supply depends on women being a decision-making center (Pearl, 2003: 5).

Also, based on many studies that have been conducted, rural women are responsible for a large part of the agricultural work and are able to be effective in reducing the consumption of poisons and optimal use of inputs, including fertilizer. In the case of natural resources, the performance of women can be examined through the role they play in the issue of water and soil (Khosravipour, Bahman, and Nahid Forushani, 2010: 63).

Also, currently, one of the most important goals of environmental protection groups is to advertise for reducing the consumption of biological pollutants and to examine the strategies to reduce the excessive consumption of natural resources, which women can play a very important role in changing the consumption pattern and thus reducing **the** environmental pollution. On the other hand, the role of women in home management and in the production and disposal of household waste is one of the things that **have** a direct impact on the environment. **The selection** of healthy and hygienic methods of waste disposal and their separation and recycling, management of waste production, etc. are among the cases in which women have a direct role.

Along with all these things, the educational role of women is also very important. Education and training **on** the principles of environmental protection to children and practical training **in** methods to prevent environmental destruction have a significant effect on raising a generation that is careful and non-destructive of the environment. A woman as a wife, mother, manager, family organizer, and the main role in regulating purchasing and consumption, as well as a teacher, a culture builder of the future generation and ultimately connecting children to the home and society, can play a very important role in changing the consumption pattern and as a result, reduce pollution.

Education and women

The United Nations Conference on Environment and Development in the 21st Century (UNCED) considers women's progress and empowerment, including the power of decision-making and participation, to be a key factor in sustainable development (Malhotra, 2002). In

order to stabilize sustainable development, countries are trying to involve women as much as possible in their social, economic, and political decisions and programs. This clearly shows the need to empower women and provide them with higher education facilities and a high level of employment. At any rate, planning and investing in women's training and skills has a direct and indirect effect on the economic and political participation of countries.

Paying attention to the role of women in the development process since the early seventies was due to two important facts: the general failure of development theories in the improvement of third-world countries and the unfavorable social and economic position of women in these countries. As a result, serious attention was paid to the work theory and the theory of women's empowerment. Empowerment is a continuous process that requires structural conditions (political, customary and legal) and agency (capacity, decision-making power) and access (to material and non-material resources available in society) to empower women at home and society and their activities to the extent necessary and provides essential (Biro, 2010).

Achieving the criterion of women's empowerment in the framework of gender analysis requires an all-round movement including cultural and social reforms, legal structure, and gradual change of beliefs and values and planning for the role of women in the fields controlling population growth, reducing unemployment and income justice and preserving the environment. The performance of governments is important in women's empowerment and participation. Through their laws, institutions, and policies, governments can be effective in strengthening women's rights and their access to benefits, as well as their presence in society.

Women's participation depends a lot on paying attention to their needs, requirements, and issues and finding ways to solve them. Anti-development attitudes and beliefs, obstacles and challenges ahead, and gender solutions and prejudices about the abilities and capabilities of women are big obstacles in the education and participation of this part of human resources in the development process; Therefore, the attitudes of society should be improved with cultural solutions. If women have education and, as a result, appropriate culture in resource consumption, by transferring this culture to family members, they will be the foundation for promoting the sustainability of natural and biological resources.

In fact, women have a decisive role in improving environmental behavior. The first goal of teaching environmental issues is to maintain and improve the quality of human life. The social goal of teaching environmental issues should also be based on increasing the human lifespan on the planet. Other goals in this education can be the preservation and maintenance of the global biosphere and planning to know the environment and its pollutants (Etamadi Far-Debirian, 2017). In order to achieve sustainable development, there should be changes in the political,

cultural, and social systems in the field of women's education. Necessity demands that the educational needs of women in different classes and groups should be examined and identified according to variables such as (age, level of education, type of employment, demographic characteristics, and their social and economic status) through the implementation of a needs assessment plan (at the national level).

And according to the estimated educational needs, educational programs should be formulated and implemented, and education according to the needs of women should be considered a priority. There are three conditions for success in increasing women's educational opportunities:

- 1- The comprehensiveness of the educational program
- 2- Program flexibility
- 3- Ability to adapt the program to the existing situation.

Conclusion

According to the findings, women play a major role in environmental sustainability. Considering the role, they play in various fields; women are able to have a high impact on the environment. In the fifth wave of the global values survey, 9.4 percent of women compared to 11 percent of men declared that they are members of environmental protection organizations. Therefore, women actually take more practical measures to protect the environment and optimal use of resources, and in their daily lives, they take more actions to protect the environment than men. They can also help in the transmission of environmental culture.

The development of education and the establishment of educational justice in sustainable development centered on women leads to empowering women in the use of environmental knowledge and increasing their awareness and knowledge in urban spaces through social networks and non-governmental organizations in the field of environment. The development of education and the establishment of educational justice in sustainable development with a focus on women, the entry of women into the field of decision-making and providing them with the necessary training and raising environmental awareness, and providing information on how they influence the environment around them through social networks or government organizations and NGOs in the field of environment can help reduce destruction and damage to the environment and create a behavioral change in the consumption pattern of families. In addition, women will transfer this information and training to their children and a generation will be raised that will protect the environment and nature in various fields. For this reason, empowering women means empowering the whole society.

In many parts of the world, especially in rural areas, women are one of the most important forces involved in agriculture and, as a result, have a direct relationship with the environment. In this field, women have a lot of knowledge and expertise about issues related to their surroundings. Their role in agriculture, raising animals, providing water especially in desert areas, cultivating and taking care of home gardens, household consumption, etc. is very prominent and they can have a great impact on the environment around them. As half of the country's population, women play a central role in the family. Improving the level of environmental awareness of women will be the basis for the growth of other members of the family, and improving the level of awareness of families will lead to the improvement of the environmental culture of society. Training in the following areas can be helpful:

Use of clean and environmentally friendly technologies, industries, and services by women

- Encouraging the optimal consumption of materials and energy by justifying the contribution to the family economy
  - Recycling and reuse of materials by women in the family
- Encouraging women to transfer knowledge by emphasizing their capacity and ability in environmental protection
- Family planning and birth control, which have direct and indirect effects on the environment.

REFERENCE

- 1. Alam, Abdul Rahman. (2003). Foundations of Political Science, Tehran, Nei Publishing.
- 2. Ayouzi, Mohammad Rahim. (2005). Man is the subject of development, Fars news agency.
- 3. Begum Julekha (2004). "Women, Environment and Sustainable Development: Making the Links". In Women and the Environment. Edited By United Nations Environment Programme. Published By the United Nations Environment Programme (UNEP).
- 4. Biro, Alan. (1991). Social science culture. Translated by Sarokhani, Tehran: Kayhan Publications.
- 5. Brown Lester et al. (1993). The state of the world, translated by Hamid Taravati, first edition, Tehran: Avin Publishing.
- 6. Darvish, Mohammad. (2005). An introduction to the necessity of ecosystem sustainability, Forest and Pasture Quarterly, No. 66, Spring.
- 7. Etemadi Far, Narges. Dabirian, Sara. (2017). Non-governmental organizations and their role in educating women to ensure environmental sustainability.

- 8. Khosravipour, Bahman and Nahid Forushani (2018). *Women's participation and sustainable rural development*, Work and Society, Khordad and Tir, No. 132 and 133.
- 9. Lucas Emma (2001). "Social Development Strategies of a Non-governmental Grassroots Women's Organization in Nigeria". International Journal Of Social Welfare. 10:185-193.
- 10. Malhotra, Anju and Sidney Ruth Schuler and Carol Boender. (2002)." *Measuring Women's Empowerment as a Variable in International Development*". Background Paper Prepared for the World Bank Workshop onPoverty and Gender: New Perspectives, Final Version: June 28, 2002.
- 11. McEun, Rosalyn. (2004). *Education for Sustainable Development*, translated by Dariush Akbari and Kamran Ganji, first edition, Tehran: Kian Mehr Publications.
- 12. Pearl Rebecca (2003). "Common Ground. Women's Access to Natural Resources and The United Nations Millennium Development Goals". Printed on Recycled, Chlorine-free Paper by Astoria Graphics, Inc.
- 13. Qawam, Abdul Ali. (2012). *Challenges of political development*, Tehran: Qoums Publishing House.
- 14. Sadouq, Mohammad Bagher. (2001). *Development and sustainable development, Environment* Quarterly, No. 36.
- 15. Sarafi, Muzaffar. (2010). Foundations for Sustainable Development of Metropolis, Tehran: Shahid Beheshti University.
- 16. Segger Marie-claire Cordonier (2004). "Significant Developments in Sustainable Development Law and Governance: A Proposal". Natural Resources Forum 28, 61–74.
- 17. Shahroudi, Ali Asghar, Mohammad Chizari and Bahareh Tusli (2005). *The effect of indigenous knowledge of rural women on the sustainable development of agriculture*, Jihad (promotion of agriculture and rural development), Khordad and Tir, No. 271. Tavanayanfard, Hassan. (1980). *Changing the educational system and the economics of education*, Tehran: Qast publication.
- 18. Wheeler, S. M; Batley, T. (2005). *Writings about sustainable urban development, translated by Kianoush Zakir Haghighi*, Tehran: Publications of the Ministry of Housing and Urban Development.
- 19. Williams, Harriettee, (2006). Women and Post-Conflict Reconstruction in Africa, January.

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

THE PROCESS OF RECYCLE REUSE AND REDUCE AS AN ESSENTIAL SCIENTIFIC AWARENESS TO SUSTAIN THE ENVIRONMENT ROLE OF WOMEN IN THE MOVEMENT BEYOND FORMAL SCIENTIFIC EDUCATION ABSTRACT

Nandini Bhattacharya (PhD)

Associate Professor in History, Calcutta Girls' College Kolkata – 700013 West Bengal India

Key words: Bottomline, human

Abstract: Awareness about the sustenance of our planet is a scientific movement which touches each and all the members of this planet — human non-human living non-living all together as the resources as well as their users at the same however the cry to save the earth is being hard at each corner of this planet which begin to lose its balance and showing science of danger and decay around the last few decades.

ПРОЦЕСС ПЕРЕРАБОТКИ, ПОВТОРНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И СОКРАЩЕНИЯ КАК НЕОБХОДИМАЯ НАУЧНАЯ ОСВЕДОМЛЕННОСТЬ ДЛЯ ПОДДЕРЖАНИЯ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ РОЛИ ЖЕНЩИН В ДВИЖЕНИИ ЗА ПРЕДЕЛАМИ ФОРМАЛЬНОГО НАУЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ АННОТАЦИЯ

Ключевые слова: Нижняя граница, человек

Аннотация: Осведомленность о пропитании нашей планеты — это научное движение, которое затрагивает всех без исключения членов этой планеты — людей, нечеловеческих, живых, неживых, вместе взятых, как ресурсы, а также их пользователей одновременно, однако крик о спасении земли борется с каждым уголком этой планеты, которая начинает терять равновесие и демонстрирует науке опасность и упадок за последние несколько десятилетий.

Awareness about the sustenance of our planet is a scientific movement which touches each and all the members of this planet — human non-human living non-living all together as the resources as well as their users at the same however the cry to save the earth is being hard at each corner of this planet which begin to lose its balance and showing science of danger and decay around the last few decades. It is the indiacriminate use and misuse of the planet and her resources that made human life endangered and the nature began to give strong signals of

collapse when the awareness of environmental sustenance came up as a serious issue to address. The realisation of the collective survival or decay had been a common bottomline to fathom the fact that scientific knowledge is not enough to be restricted to laboratory experiments and higher mathematical break through, or even the IT revolution, but about the common human life and it's consumption pattern. The values and morals that had undergone a thoughtless arrogance of ' use and throw', almost a slogan for rapidly growing consumerism had been somewhat halted by the unresolved question of waste management. And hence the slogan of 3rs or 4 rs are floated down and percolated into the common inhabitants of this world — a sense common responsibility is being generated to rescue the earth from the debries of its own used wastes.

Awareness about the sustenance of our planet is a scientific movement which is cutting through each and all the members of this planet human non-human living non-living all together as the resources as well as their users at the same however the cry to save the earth is being hard at each corner of this planet which begin to lose its balance and showing science of danger and decay around the last few decades. It is the indiacriminate use and misuse of the planet and her resources that made human life endangered and the nature began to give strong signals of collapse when the awareness of environmental sustenance came up as a serious issue to address. The realization of the collective survival or decay had been a common bottomline to fathom the fact that scientific knowledge is not enough to be restricted to laboratory experiments and higher mathematical break through, or even the IT revolution, but about the common human life and it's consumption pattern. The values and morals that had undergone a thoughtless arrogance of ' use and throw', almost a slogan for rapidly growing consumerism had been somewhat halted by the unresolved question of waste management. And hence the slogan of 3rs or 4 rs are floated down and percolated into the common inhabitants of this world — a sense common responsibility is being generated to rescue the earth from the debries of its own used wastes.

And this is where the role of women come up as one of the major contributors to this extremely necessary scientific endeavour. There had been series of studies and debates on the gender roles in the sustainability and waste management of the world. However, this paper would rather attempt to highlight where and how women simply have special advantages to contribute more in the process of recovering the earth from the danger of degeneration and collapse and how, in Spite of not being formally trained in scientific studies, they can offer their common knowledge and understanding and actively participate in the process of recycle, reuse and reduce (also re plant) to turn it a part of common consciousness of each members of this planet community.

Since this year is marked as a time to enhance and develop women's role in the scientific knowledge and methods, one can begin from the platform where women are already visible, aware or unaware about their role as volunteers of a scientific movement for saving mother earth.

The process of recycle reuse and reduce as an essential scientific awareness to sustain the environment role of women in the movement beyond formal scientific education

And this is where the role of women come up as one of the major contributors to this extremely necessary scientific endeavour. There had been series of studies and debates on the gender roles in the sustainability and waste management of the world. However, this paper would rather attempt to highlight where and how women simply have special advantages to contribute more in the process of recovering the earth from the danger of degeneration and collapse and how, in Spite of not being formally trained in scientific studies, they can offer their common knowledge and understanding and actively participate in the process of recycle, reuse and reduce (also re plant) to turn it a part of common consciousness of each members of this planet community.

Since this year is marked as a time to enhance and develop women's role in the scientific knowledge and methods, one can begin from the platform where women are already visible, aware or unaware about their role as volunteers of a scientific movement for saving mother earth.

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

МАЗМУН ВА ТИЛ ИНТЕГРАЛЛАШГАН ЎҚУВ ЖАРАЁНИДА ВИДЕО МАТЕРИАЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АМАЛИЙ УСУЛЛАРИНИ ТАТБИҚ ҚИЛИШ

Назира Т. Ергешева

Катта ўқитувчи

Тошкент давлат шарқшунослик университети

 Калит
 сўзлар:

 видеоматериаллар,
 мазмун

 ва тил интеграциялашган

 ўкитиш,
 амалий
 киймат,

 инновациялар

Аннотация: Видео материаллар энди нафакат кундалик ҳаётнинг бир қисми, балки инглиз тилини чет тили сифатида барча талабалар учун синфда ва ундан ташқарида ўқитишнинг самарали усули сифатида намойиш этилади. Технологиянинг доимий ўзгариб бораётган ютуклари ўкитувчиларга онлайн материаллар ва видеоларни анъанавий синфдаги вазиятларга қушиш учун янги имкониятларни такдим этиб, ўрганиш ва ўқитишни янада қизиқарли ва мазмунли имконини беради. Видео материалларнинг катта афзаллиги шундаки, улар асл ва хақиқий маълумотларни такдим этади, чунки улар дастлаб она тилида сўзлашувчилар учун яратилган, масалан, филмлар, турли теледастурлар, қушиқлар. Видеолар турли хил ўкув ва ўкув мухитларида мазмун ва тилни интеграциялашган ўрганиш синфида, шунингдек, контентни такдим этиш, мухокамани бошлаш, муайян мавзулар ва мазмунни кўрсатиш, ўз-ўзини ўрганиш холатлари ва бахолаш усулида амалга оширилиши мумкин.

IMPLEMENTING THE PRACTICAL TECHNIQUES FOR VIDEO IMPLICATION IN CONTENT AND LANGUAGE INTEGRATED LEARNING

Key words: video materials, content and language integrated learning, practical implication, innovation

Abstract: Video materials nowadays are not only part of everyday life activities, but they are shown as an effective method in teaching English language as a foreign language for all learners both inside and outside classroom. Everchanging technological advancements present new opportunities for instructors to incorporate online materials,

videos into traditional classroom situations, allowing both learning and teaching to become more interesting and meaningful. A great advantage of the video materials is that they provide original and authentic input as they are produced originally for native speakers such as films, different TV programs, songs,. Videos can be implemented in variety of instructional and teaching settings in content and language integrated learning classroom as well, as a way of presenting content, initiating discussion, for providing illustration for a certain topic and content, self-study and evaluation situations.

ВНЕДРЕНИЕ ПРАКТИЧЕСКИХ МЕТОДОВ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВИДЕО В СОДЕРЖАТЕЛЬНО-ЯЗЫКОВОМ ИНТЕГРИРОВАННОМ ОБУЧЕНИИ

Ключевые слова: видеоматериалы, содержательно-языковое интегрированное обучение, практическое значение, инновации

Аннотация: Видеоматериалы в настоящее время являются не только частью повседневной жизни, но и показаны как эффективный метод обучения английскому языку как иностранному для всех учащихся как в классе, так и за его пределами. Постоянно меняющиеся технологические достижения предоставляют преподавателям новые возможности для включения онлайн-материалов и видео в традиционные классные ситуации, позволяя как обучению, так и преподаванию стать более интересными и содержательными. Большим преимуществом видеоматериалов является то, что они обеспечивают оригинальный и аутентичный ввод, поскольку они созданы изначально для носителей языка, таких как фильмы, различные телепрограммы, песни. Видеоролики могут быть реализованы в различных учебных и учебных условиях в классе интегрированного обучения по содержанию и языку, а также как способ представления контента, инициирования обсуждения, иллюстрации для определенной темы и контента, ситуаций самообучения и оценки.

When teachers bring video materials into their English classrooms, students can directly acquire a great amount of cultural background information and emotional attitudes about the learning materials. Therefore, they could employ their autonomy in language learning. While viewing the video materials, students can put themselves in the vivid atmosphere created by the video materials and understand the pragmatics of the language used by the characters.

According to Tomalin's (1981 p.12) research, language teachers like video because it motivates learners, brings the real world into the classroom, contextualizes language naturally and enables learners to experience authentic language. Students like it because video presentations are interesting, challenging, and stimulating to watch" Video also can be more motivating than other forms of authentic material. Christopher and Ho (1996, pp. 86) provide

another reason why this is so; it can be entertaining. Music and setting elements can make for an enjoyable experience by learners. Video movies provide topics and ideas for learners to discuss. In order to choose video material for the classroom, topics must be chosen based on students' interest and their level of English proficiency, as well as cultural aspects. It is easy for a group of imaginative teachers experienced in using video in ELT to sit down and draw up a list of different ways of using video in the classroom. There are many accounts where interesting video lessons are reported in the literature. Canning-Wilson (2000) suggests that as F/SL educators we must not lose sight of the educational purpose it has in the language classroom although it may be a popular tool to use with students. To get a successful result in language teaching using the video as an aid there are some techniques that should be benefited by both teacher and learner.

1. Active Viewing

Active viewing increases the students' enjoyment and satisfaction and focuses their attention on the main idea of the video presentation. So, it is necessary for students to take an active part in video teaching presentations. Before starting the presentation, the teacher writes some key questions on the board about the presentation so that the students get an overview of the content of it. After viewing the questions, the students answer the questions orally, or the students may take notes while viewing. For more detailed comprehension students are provided a cue sheet or viewing guides and let them watch and listen for specific details or specific features of language. However, it should be kept in mind that the level of the students should be taken into account and adapt the technique according to their levels.

2. FREEZE FRAMING AND PREDICTION

Freeze framing means stopping the picture on the screen by pressing the still or pause button. Video gives us an additional dimension of information about the Characters' body language, facial expressions, emotions, reactions, and responses. Teacher freezes the picture when he or she wants to teach words and expressions regarding mood and emotions, to ask questions about a particular scene, or to call students' attention to some points. By freezing the scene, the students can be asked what is going to happen next. So, they speculate on what will happen in the next act. Freeze framing is excellent for speculation. This activity also fires the imagination of the students by leading them predicting and deducing further information about the characters.

3. SILENT VIEWING

As video is an audiovisual medium, the sound and the vision are separate components. Silent viewing arouses student interests, stimulates thought, and develops skills of anticipation. In silent viewing, the video segment is played with the sound off using only the picture. This

activity can also be a prediction technique when students are watching video for the first time. One way of doing this is to play the video segment without the sound and tell students to observe the behavior of the characters and to use their power of deduction. Then press the pause button at intervals to stop the picture on the screen and get students to guess what is happening and what the characters might be saying or ask students what has happened up to that point. Finally, video segment is replayed with the sound on so that learners can compare their impressions with what actually happens in the video.

4. SOUND ON AND VISION OFF ACTIVITY

This activity can be interesting and useful to play a section of a video unit and

remove the visual element from the presentation by obscuring the picture so that students can hear only the dialogue but unable to see the action. Through this activity the students predict or reconstruct what has happened visually depending only what they hear.

5. REPETITION AND ROLE-PLAY

When there are some difficult language points in the video unit, closely repetition can be a necessary step to communicative production exercises. A scene on video is replayed with certain pauses for repetition either individually or in chorus. When students have a clear understanding of the presentation, they are asked to act out the scene using as much of the original version as they can remember. When students become confident with role playing and are sure of vocabulary and language structures, more creative activity can be introduced in which they are asked to improvise the scene to fit their views of the situation and the characters they are playing. Role-play involves students as active participants. As each student plays the assigned role, s/he becomes more and more involved. This activity also helps students to better understanding their own behavior and to be more able to respond in a positive way to various human relationships. In other words, role playing is a good communicative activity and true preparation for real-life situations. It gives a chance to students to apply what they are learning.

6. REPRODUCTION ACTIVITY

After students have seen a section, students are asked to reproduce either what is being said, to describe what is happening, or to write or retell what has happened. This activity encourages students to try out their knowledge. Students will benefit from experimenting in English, even though it is challenging and mistakes are made. As it seems a bit difficult to perform, guidance, help and reassurance may be needed.

7. DUBBING ACTIVITY

This activity can be done when students have the necessary language competence. In this activity, students are asked to fill in the missing dialogues after watching a sound-off video

episode. It is interesting and enjoyable for the students to complete a scene from the video by dubbing.

8. FOLLOW-UP ACTIVITY

It is important that a video presentation should lead to follow-up activity as the basis for further extended oral practice. Discussion stimulates communication among students, and it helps to achieve communicative practice. With this activity students have an opportunity to develop sharing and co-operative skills.

Conclusion

Languages are not fixed but constantly changing, so is the media; television, radio and newspaper which are an extraordinarily rich source of language in use. In order to expose foreign language learners to the target language the use of technology need to be exploited in the classroom as much as possible. For that reason, a great tendency towards the use of technology and its integration into the curriculum developed by the foreign language teachers has gained a great importance. Particularly the use of video has received increasing attention in recent studies on technology integration into teacher education curriculum.

REFERENCES

- [1]. Christine Canning-Wilson & Julie Wallace (2000) *Practical Aspects of Using Video in the Foreign Language Classroom*. The Internet TESL Journal, Vol. VI, No. 11, November 2000. Retrieved April 15, 2006
- [2]. Christine Canning-Wilson (2000) Research in Visuals. Video Special Interest Group at the International TESOL Arabia 2000 Conference. Arabia.
- [3]. Hemei, J. (1997) *Teaching with Video in an English Class*, Journal of English Teaching Forum, vol.35-2, pp 45-47
- [4]. Katchen, J.E. (1996) Using authentic video in English language teaching: Tips for Taiwan's teachers. Taipei:The Crane Publishing Company, Ltd Video in ELT—Theoretical and Pedagogical Foundations. Proceedings of the 2002 KATE (The Korea Association of Teachers of English) International Conference (pp. 256-259).
  - [5]. Phillips, S. (2001) Young Learners. Oxford University Press: Oxford.
- [6]. Rivers, W.M. (1981) *Teaching Foreign-Language Skills*. The University of Chicago Press: Chicago. USA.

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

AYOLLAR MEHNATINI HIMOYA QILISH TIZIMIDAGI GENDER TENGLIK (REPRODUKTIV JAVOBGARLIK MASALASIDA XITOY TAJRIBASINI TAHLILI ASOSIDA)

Saodat Nasirova

filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent TDShU huzuridagi «Konfutsiy nomidagi o'zbek-xitoy Instituti» NNT direktori

saodat888@mail.ru

Kalit soʻzlar: 四期保护 "toʻrt fazali himoya", tugʻilish, ayollar mehnatini muhofaza qilish, emansipatsiya.

Annotatsiya. Xitoy ayollar mehnatini muhofaza qilish tizimining bir asrlik amaliyoti mehnat bozorida ayollarni himoya qilish uchun quyidagi ijtimoiy shartlarni ilgari suradi: ayollar ta'tildan, yashash uchun nafaqa va tibbiy subsidiyalardan, pullik tibbiy koʻrikdan, emizish uchun haq toʻlanadigan ta'tildan foydalanishlari kerak._Hayz davri, homiladorlik, tugʻish va emizishni oʻz ichiga olgan四期保护 "Toʻrt fazali himoya" ayollar salomatligini ishonchli himoya qiladi va shu bilan keyingi yangi avlod salomatligini ta'minlaydi. XXRning bolalar bogʻchalari va bogʻchalarida davlat xizmatlarini koʻrsatish boʻyicha samarali siyosati ayollarni pullik mehnatga jalb qildi. Rejali iqtisodiyotdan bozor iqtisodiyotiga oʻtish bilan bogʻliq boʻlgan ulkan qiyinchiliklar sharoitida onalik va tugʻish boʻyicha haq toʻlanadigan ta'til Xitoyda ayollar mehnatini muhofaza qilishning eng institutsional chora-tadbirlaridan biriga aylandi. Xitoyda ayollar mehnatini muhofaza qilish sohasida bir asrlik tajriba toʻplangan boʻlib, bu aholining tugʻilish masalasi boʻyicha bilimlarini chuqurlashtirishga yordam beradi.

GENDER EQUALITY IN THE SYSTEM OF WOMEN'S LABOR PROTECTION (ON THE EXAMPLE OF THE ANALYSIS OF CHINA'S EXPERIENCE ON THE ISSUE OF REPRODUCTIVE RESPONSIBILITY)

Key words: 四期保护 "Four-phase protection", fertility, women's labor protection, emancipation **Abstract.** The century-old practice of the Chinese women's labor protection system puts forward the following social conditions for protecting women in the labor market: women should enjoy vacation, living allowances and medical subsidies, paid medical examination, paid leave for breastfeeding.

四期保护"Four-Phase Protection", which includes the period of the menstrual cycle, pregnancy, childbirth and breastfeeding, reliably protects the health of women and thus ensures the health of the next new generation. The effective policy of the PRC to provide public child care services in nurseries and kindergartens has encouraged women to enter paid work. In the face of the enormous challenges

associated with the transition from a planned economy to a market economy, paid maternity leave has become one of China's most institutionalized labor protection measures for women. In the field of labor protection for women in China, a century of experience has been accumulated, which has contributed to deepening the knowledge of the population on the issue of fertility..

ГЕНДЕРНОЕ РАВЕНСТВО В СИСТЕМЕ ОХРАНЫ ТРУДА ЖЕНЩИН (НА ПРИМЕРЕ АНАЛИЗА ОПЫТА КИТАЯ В ВОПРОСЕ РЕПРОДУКТИВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ)

Ключевые слова: 四期保护«Четырехфаз ная защита», фертильность, охраны труда женщин, эмансипация.

Аннотация. Столетняя практика китайской системы охраны труда женщин выдвигает следующие социальные условия защиты женщин на рынке труда: женщины должны пользоваться отпуском, пособиями на жизнь и медицинскими субсидиями, оплачиваемым медицинским обследованием, оплачиваемым отпуском связанных с временем кормления ребенка. 四期保护«Четырехфазная защита», включающая в себя период менструального цикла, беременности, родов и кормления грудью, надежно защищает здоровье женщин и тем самым обеспечивает здоровье следующего нового поколения. Эффективная политика КНР ПО предоставлению государственных услуг по уходу за ребёнком в яслях и детских садах побудило женщин выйти на оплачиваемую работу. Перед лицом огромных проблем, связанных с переходом от плановой экономики к рыночной, оплачиваемый отпуск по беременности и родам стал одной из наиболее институциональных мер по охране труда женщин в Китае. В сфере охраны труда женщин в Китае накоплен вековой опыт, который способствовал у населения углубления знаний по вопросу фертильности.

ВВЕДЕНИЕ. В Конвенции Международной Организации Труда (МОТ) указано, что "Все люди, независимо от расы, веры или пола, имеют право на осуществление своего материального благосостояния и духовного развития в условиях свободы и достоинства, экономической устойчивости и равных возможностей" [1.С.1].

Опыт Китая в вопросе феминизации репродуктивной ответственности показывает, что в процессе пропаганды репродуктивной ответственности и освобождения женщин, одностороннее признание женской репродуктивной функции и отрицание мужской репродуктивной функции подошло к концу, а перераспределение ценностей репродуктивного труда по признаку пола не происходит. Невозможно устранить несправедливое гендерное разделение труда, если не затронуть несправедливое гендерное распределение репродуктивных обязанностей. Социализация ответственности за плодородие является ключевым условием эмансипации женщин. Ключ к эмансипации

женщин заключается в справедливом распределении обязанностей в области фертильности.

ОБСУЖДЕНИЕ. Прежде чем, как перейти к обсуждению вопроса о эволюции системы охраны труда женщин в Китае, целесообразно остановиться феминизации репродуктивной ответственности. Феминизация ответственности за плодородие — самое большое непреднамеренное последствие столетнего развития охраны труда женщин в Китае. Что подвело общество к возникновению данной проблемы? Во-первых: разделения труда в 80-ые годы по половому признаку привело к тому, что в китайском обществе сложился неписанный закон 男主外, 女主内«мужчины доминируют снаружи, женщины доминируют внутри». Это привело к лишению мужчин их права заботиться о своих детях. Во-вторых, фертильность, считающаяся ныне уникальным физиологическим механизмом женщин, в прошлом воспринималось в качестве патологии, в том смысле, что фертильность превращала способную на здоровый труд женщину в так называемого инвалида на рынке труда. А ведь феминизация репродуктивной ответственности, как известно, отражается как в социальной так и в экономической структуре развития государства. В итоге социально не защищённая женщина сама принимала решение рожать или не рожать, в этом вопросе право мужчины не учитывалось. В-третьих, несмотря на признание того, что фертильность является исключительной общественным сохранение фертильности является делом, ответственностью женщин. Государственная служба по уходу за детьми стала дополнением к исключительной ответственности женщин за фертильность. В-четвертых, фертильность — особая трудность для женщин. Три варианта закона об охране труда женщин принятые в 1956, 1988 и 2012 годах показывают, что рождение ребенка является исключительной обязанностью женщины, независимо от того, планирует ли она это рождение или нет [2.С.111].

После реализации «всеобъемлющей политики по рождению двух детей» и сегодня, когда новорожденное население постепенно становится дефицитным ресурсом, феминизация ответственности за рождаемость демонстрирует признаки усиления. Требование женщин продления отпуска по беременности и родам, восстановления отпуска дисменорее И отпуска период менопаузы при ДЛЯ усиления四期保护«четырехфазовой защиты» быстро стало новой политикой некоторых местных органов власти. Представители местных органов предлагают устранение вопроса феминизации репродуктивных обязанностей путем уточнения трех типов гендерных различий, созданных охраной труда женщин за последние 100 лет [2.С.112].

Один из ключей к справедливому распределению обязанностей в области фертильности — это осознание роли отца, признание того факта, что мужчины участвуют в родах, и признание того, что забота о детях — это не только обязанность мужчин, но и их право. В 1974 году в Швеции был учрежден первый оплачиваемый отпуск по уходу за ребенком, и это был первый случай в истории человечества, когда работающий мужчина будучи отцом, в рамках политики социального обеспечения, получал отпуск по уходу за ребёнком [2.С.111]. В Конвенции Международной организации труда «О равном обращении и равных возможностях для трудящихся мужчин и женщин: трудящиеся с семейными обязанностями» 1981 года, говорится о том, что, как мужчины, так и женщины имеют право и обязаны воспроизводить потомство. К 2013 году 79 стран мира предоставили мужчинам оплачиваемый отпуск по отцовству, отпуск по уходу за ребенком и т.д. [2.С.112] Признание роли отца, особенно разделения обязанностей мужчин по уходу за ребёнком значительно уменьшило заблуждение о том, что рождение ребёнка является делом только женщин.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. Анализируя опыт КНР в вопросе проведения социальной защиты женщин, охраны труда женщин можно много что позаимствовать:

во-первых, государством должна проводиться политика обязательной социальной защиты женщин во время беременности, родов и периода грудного вскармливания в таких форматах, как оплачиваемый отпуск и бесплатное медицинское обслуживание;

во-вторых, следует отбросить предвзятое отношение к женщине при назначении её на должность, как на хрупкий, нетрудоспособный индивид, то есть отбросить концепцию «различий» из-за фертильности женщин;

в-третьих, нужно обеспечить полное участие обоих родителей в процессе деторождения и дальнейшего воспитания детей.

ЛИТЕРАТУРА:

- [1]. КОНВЕНЦИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ТРУДА. О равном обращении и равных возможностях для трудящихся мужчин и женщин: трудящиеся с семейными обязанностями. От 23 июня 1981 года №156
- [2]. **王向**贤。中国妇女劳动保护制度的百年演变 // 中华女子学院学报。- 2018。- 106-113。

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

BARQAROR RIVOJLANISHDA AYOLLAR: FAN VA SIFATLI TA'LIM

Dr. Summera Khalid

TDSHU Tashqi iqtisodiy faoliyat va turizm kafedrasi dotsenti, PhD

Email: summera.farooque2117@gmail.com

Kalit soʻzlar: Ayollar, Rivojlanish, Barqarorlik, Ta'lim, Fan

Annotatsiya: Dunyo aholisining yarmi ifodalaydi. Ayollar butun dunyo bo'ylab STEM (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) sohalarida faol. 11 fevral kuni Birlashgan Millatlar Tashkiloti ushbu sohalarda ayollarning faolligini oshirish va yangi 2030 kun tartibi maqsadlarini qoʻllab-quvvatlash maqsadida Xalqaro fan va ta'lim sohasida ayollar kunini nishonladi. Bosh assambleya va Xavfsizlik kengashining 2016-yilda qabul qilingan tinchlikni saqlash boʻyicha rezolyutsiyalari BMTga a'zo davlatlarning inson huquqlari boʻyicha xalqaro qonunlar va standartlarga asoslangan ustuvor yoʻnalishlari oʻzgarganini koʻrsatdi. Rezolyutsiyada tinchlikni saqlash 2030 yilga moʻljallangan kun tartibining fan va ta'lim sohasida ayollarni barqaror rivojlantirish boʻyicha xalqqa yoʻnaltirilgan yondashuviga asoslanishini ta'minlash majburiyatini olgan. Shu bois ayollarning ta'lim olishi va ilm-fanga qo'shgan hissasi barqaror rivojlanish uchun tramplin vazifasini o'taydi. Muvozanat va umumiy maqsadlarga erishish uchun ragobatbardosh hamkorlik gilish uchun ragobatni shafqatsiz o'zgartirish uchun yetakchi sifatida ayollar salohiyati. Shu nuqtai nazardan, ayollarning bugungi va kelajak uchun zarur bo'lgan iste'dodlarini e'tirof etishning ayni vaqti. Ushbu magola uzog muddatli oʻsish va porlog kelajak uchun ayollar ta'limi va ilm-faniga oid turli mavzularda tushuncha berishga qaratilgan.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

Key words: Women, Development, Sustainability, Education, Science **Abstract:** Half of the world's population represents women. Women are active worldwide in STEM (science, technology, engineering, and mathematics) fields. On February 11, the United Nations observed International Day of Women in Science and Education to encourage increased women involvement in these fields and to support the goals of the new 2030 Agenda. The general assembly and security

council's resolutions on sustaining peace and adopted in 2016 have demonstrated a shift in the mind set priorities of the UN member states grounded international human right laws and standards. The resolution committed to ensure that sustaining peace is based on the people centered approach of 2030 agenda for sustainable development of women in science and education. Therefore, women's education and contribution to science act as a springboard to sustainable development. Women potential as a leader to make changes competition ruthless into cooperating competitively for balancing and attaining common goals. In this aspect the high time is to recognize the talents of women which are essential for today and for future as well. This article aims to provide insight on various themes relating to women's education and science for long-term growth and a bright future.

ЖЕНЩИНЫ В УСТОЙЧИВОМ РАЗВИТИИ: НАУКА И КАЧЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Ключевые слова: женщины, развитие, устойчивость, образование, наука

Женщины составляют Аннотация: половину населения мира. Женщины активно работают в областях STEM (наука, технология, инженерия и математика) по всему миру. 11 февраля Организация Объединенных Наций отметила Международный день женщин в науке и образовании, чтобы продвигать деятельность женщин в этих областях и поддерживать цели новой Повестки дня на период до 2030 года. Принятые в 2016 году Ассамблеи резолюции Генеральной И Совета Безопасности о миротворчестве свидетельствовали об изменении приоритетов государств-членов ООН на основе международных законов и стандартов в области прав человека. Резолюция обязуется обеспечить, чтобы Повестка дня для мира на период до 2030 года основывалась на ориентированном на человека подходе к устойчивому развитию женщин в науке и образовании. Таким образом, образование женщин и их вклад в науку служат трамплином устойчивого ДЛЯ развития. Потенциал женщин лидеров безжалостно как трансформировать конкуренцию В конкурентное сотрудничество для достижения баланса и достижения общих целей. В этом контексте настало время признать таланты женщин сегодня и в будущем. Эта статья призвана дать представление о различных темах, связанных с женским образованием и наукой, для долгосрочного роста и светлого будущего.

Introduction

United Nation General Assembly held its 57th meeting in December 2002, from 2005 to 2014 UNGA proclaimed the UN decade for Education for Sustainable Development. It highlights universal education i.e., education for all as an important and necessary component for

attaining sustainable development. The vision and mission for this development are to make a world where everyone gets an opportunity to benefit from quality education, positive transformation, learned behavior and values, and a required lifestyle for future sustainability. The 2030 agenda adopted by United Nations General Assembly for sustainable development is to maintain the framework and to be agreed on the development internationally. This gives success to the Millennium Development Goals it shows environmental and economic sustainability for inclusive and peaceful societies.

Women are the backbone of our society. whether be a part of the family, community, workplace, or as a homemaker, employer, job seeker, or contributor to social well-being. From the perspective of economic development, women scientist plays an essential role in changing 'intolerable worldwide' into developmental opportunities. Women know for further development knowledge has been applied for entrepreneurial actions. To acquire the level of wisdom that alone can bridge the tremendous gap between starting points and ambitious objectives, knowledge in women has been blended with cultural values, whether they be global, local, or national. This new approach is not only engaging the women but also identifying their potential and talent, harmonizing socially as well as creative power.

Quality education empowers women to increase as well as enhance their well-being, and social and economic gains. Women scientists are underrepresented in senior university management and professional positions, they are excluded from the creation of development policies, they are also discriminated against when applying for leadership positions in research, as well as lack the status and the capacity to produce excellence in both research and education, they are also not given the recognition they deserve in the form of awards or other kinds. The views on women's social role are old, direct and indirect discrimination based on exploitation, and a lack of good child education was cited as significant factors. According to Lawson if there would be a low number of women's representation in positions of decision making this has affected the passing of laws and bills which could make a change in the lives of many people. It is also believed that quality education for women helps attain strategies of five goals in sustainable development. Therefore, women's quality education and contribution to science act as a springboard to sustainable development.

Contributions of women in science and Education

To maintain the environment, it is far too common to think about sustainable development as just the need to reduce consumption. People majority around the world are not enthusiastic to fulfill the requirements. The poor people oppose the requirements and demands with their statement that for a long time, they reached their consumption limit and are entitled to a larger

share in the future. whereas rich people do not like limitations. Strategies in sustainable development are needed which provide a brighter future for everyone. Women should not be giving importance to materialistic things but represent a new set of values that place greater emphasis on wealth and togetherness as well as a greater sense of humanity's obligation to the natural world. The word 'sustainable' means lower consumption and better quality of life which would raise the higher standard of living. Therefore, the sustainable development of women should be easily understood through their progress in quality increased in every activity, especially in science and quality education. This quality helps women for better knowledge and achievements in technology, natural science, humanities as well as a social science. This means that women have an efficient contribution to the treasure of science as well as in local and national expertise they also show their integration of knowledge worldwide. The value system has been improved when its talks about women's qualities therefore, wisdom can only be created when knowledge is connected with ethics. Whereas in terms of new knowledge science continue to be the main source, and the value system is first based on culture. Women are the one who strengthens as well as introduced culture and values to develop or care for harmony, health, beauty, and the environment. Tradition and change are the two connections that show the unique role of women in science. This supports values in women coping, accepting changes, and mastering humanity in nature.

Women scientists in health and promotes well being

The issues of the population are complex to explain in detail here – they get, and deserve, attention at various specific meetings however the two issues are significant and highlighted

Rapid growth of population in many countries because of poverty resulting in unemployment as well as decreasing the living standard.

Most countries face economic problems because of an increase in the population if strategies are not adopted. This brings out the social tension between the active and retired population

Women's equality is a necessary condition for solving any of the demographic issues. Women in science take more initiative and participation in research for maintaining a balanced growth in the population and this shows the result of quality education of women for reproductive health. Women also improve and emphasize socio-cultural values like care for home and life, protection and respect for children and old people as well as family spirit. The globally developed part should learn and understand these from developing countries where social involvement, as well as wider family, are still respected highly.

Women scientists focused their initiative on R&D-based learning

Women in science are especially accountable for implementing education reforms based on all four pillars identified by the committee on education for the 21st century since new approaches need to become a mainstream component of education for the 21st century:

Learning what to do: to concentrate and strengthen the power of one's ability to learn, to develop and nurture a sharp mind, mindful training to memory for information should be selected appropriately.

Learning doing it: connecting quality education and knowledge with skills, creating innovative techniques, abilities, and approaches, planning in work, enhancing the components of knowledge in every activity, and developing competition and intelligence in the group to achieve goals.

Learning becoming it: developing and creating abilities (physical, intellectual) creativity, imagination as well as scientific reasoning, emotions, language skills, and responsibility.

Learning living it together: living together with family, producers, citizens, inventors as well as members of the community.

Technology and science are the two main factors that dynamically increase and the result shows lead time shorter than years. Women learn to develop innovatively and inquiry approaches. R&D-based learning is important for women in higher education. Many colleges and universities place a high focus on research while giving education only passing consideration. Nevertheless, in the coming decades, education will be the deciding factor in development. This time is now for women in science to grab leadership in this education sector.

Women scientists for eradication of poverty, working together, and peace

Degradation in the environment as well as poverty are serious and major problems worldwide. Whereas women worldwide are harmonious in society which shows serious efforts when it demands a developed country. The expenditure of Gross Domestic Product per capita ranges from \$300 to \$30000 every year. Whereas high GDP countries are also there but few. The large majority of the population worldwide is living in poverty whereas, less of investment or 2% goes toward defense which means international help is worse even. Overcoming poverty should be addressed by women in science. Women initiated the two tasks: firstly, it significantly demands stronger assistance and consistency for development in underdeveloped regions. The globalization process has made Europe overburdened by a western cultural perspective. As we all know that counties cannot live in peace if people are starving because the world is one. Secondly, the pervasive concept as well as false clarifications that a simple transfer of wealth may lead to world prosperity. Today global GDP is divided by the population worldwide the result would be all come under poverty. Women in science handle more strongly by developing

and creating wealth, higher quality products, managing social and economic conditions more efficiently as well as maintaining a new environment-friendly process. Women in science show their talent in reaching other values which are required today and even more can be required tomorrow also. Development of group intelligence, spirit, leadership approaches, and knowledge transferrable in decision-making and production processes in any type of work, enhancing the knowledge objective with the cultural values are required in these values. Women introduced all of these into academic life as well encouraged to take leads toward sustainable development. So, there will be no problem for women in science to prove their scientific quality as well as equality.

Conclusion

Women in science and quality education has much stronger contribution, engagement as well as discovering new knowledge. Women not only showing the contribution but also developing economic potential and harmonizing social power which is vital for sustainable development. Women's Participation and contribution have been highly significant to the nation's sustainability. Therefore, women need to empower economically as well as educationally. So, in order to widening the research organization and universities women playing an important role by developing them into research centers, innovation and education. In order to get the women equality as a whole. This engagement is required in much more efficient way. Women is science and women in general both have the ability and potential for making a major contribution to sustainable development through their understanding particularly in the role of technology, benefits, omitting and judging the unwanted effects of science and education on environment and society. Women potential as a leader to make changes competition ruthless into cooperating competitively for balancing and attaining common goals. In this aspect the high time is to recognize the talents of women which are essential for today and for future as well.

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

JANUBIY KOREYADA TA'LIMNING O'RNI

Kalanova Dilnoza

Honam va Hankuk chet tillar universiteti professori

Kalit	soʻzlar:	Ta'lim,	Annotatsiya: Ushbu maqolada Janubiy Koreyada							
baxt, omad.			ta'limning o'rni va rivojlanish bosqichlari ko'rsatilgan.							
			Ta'lim tizimida ayollarning roli va oʻrni tadqiq etilgan.							

THE PLACE OF EDUCATION IN SOUTH KOREA

Key words:	Education,	Abstract: This article shows the role and stages of					
happiness, luck.		development of education in South Korea. The role of					
		women in the education system has been investigated.					

МЕСТО ОБРАЗОВАНИЯ В ЮЖНОЙ КОРЕЕ

Ключевые	слова:	Анн	отация: В этой	і ста	тье показа	на роль и	этапы
Образование, счастье, удача.		развития	образования	В	Южной	Kopee.	Была
исследована роль женщин в системе образования.							

Ma'lumki, har bir tushuncha davr va jamiyatga koʻra ma'no va mazmunan oʻzaro farqlanishi mumkin. Ta'lim tushunchasi ham bundan mustasno emas. Avvalo, davriy jihatdan koʻrib chiqadigan boʻlsak, 1950-1953 yillarda boʻlib oʻtgan Shimoliy va Janubiy Koreya oʻrtasidagi urushdan soʻng Janubiy Koreya iqtisodiyoti inqirozga yuz tutdi va eng kambagʻal davlatlardan biriga aylandi. Tabiiy resurslarga ega boʻlmagan Janubiy Koreya uchun ta'lim – kambagʻallikdan qutulish va rivojlanishning yagona manbai edi. Shu sababli butun mamlakat aholisi "우리(biz)", "우리나라(bizning mamlakat)" atamasi ostida birlashib, ta'lim va qattiq mehnatga asoslanib, juda qisqa vaqt ichida mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishga erishdi. Bu voqea tarixda "한강의 기적(Han daryosi moʻjizasi)" deb nom oldi. Buni quyidagi rasmda ham yaqqol koʻrish mumkin.

[1-rasm. Han daryosi mo'jizasi]

Manba: https://namu.wiki

Yana bir e'tiborli jihat shundaki, oʻsha davrda yoshlar chet elga oʻqish uchun, qolgan xohlovchilar esa ishlash uchun turli mamlakatlarga yuborilgan. Chet elga oʻqish uchun yuborilgan yoshlar u yerda oʻqishni bitirib, yetuk mutaxassis boʻlib qaytgach, oʻz ona yurti rivoji uchun ulkan hissa qoʻshishdi. Ishlash uchun ketganlar ham nafaqat oʻz oilasining moddiy ahvolini yaxshilash, balki mamlakat rivoji uchun ham katta hissa qoʻshishdi. Masalan, Inchon shahrida joylashgan Inha universiteti Amerikaning Gavayi shtatiga ishlash uchun ketgan ishchilarning yuborgan mablagʻi evaziga barpo etilgan. Oʻsha paytda ishchilar: "Biz chet elda qora ishda ishlayapmiz. Lekin bizning farzandlarimiz bunday boʻlishmasin. Yaxshi ta'lim olib, yaxshi ishlarda ishlashsin", — deyishgan ekan. Shu sababli ogʻir mehnat evaziga topgan pullarini Janubiy Koreyaga yuborib, universitet qurilishiga erishishgan. Shuning uchun ham bu universitet "Inha" ya'ni "Incheon + Hawaii" deb nom olgan.

Bugungi kunda ham Janubiy Koreya jamiyatida ta'lim muhim oʻrin tutadi. Ta'lim yaxshi oʻqishda oʻqish, yaxshi ishda ishlash imkoniyatidan tashqari, u yerdagi yaxshi insonlar bilan doʻstlashish imkonini ham beradi. Ma'lumki, hozirgi davrda puli koʻp inson emas, tanishi koʻp inson kuchli hisoblanadi. Yaxshi universitet va yaxshi ishda ishlash orqali koʻplab kuchli mutaxassislar bilan tanishish va doʻstlar orttirish mumkin.

Boshqa tomondan, koreyaliklar uchun jamiyat a'zolarining e'tirofiga erishish juda muhim. Yaxshi ta'lim esa bunga yagona yo'ldir. Janubiy Koreyada kollektivizmning yuqoriligini Hofstedening tadqiqoti orqali ham yaqqol koʻrish mumkin.

[2-rasm. Hofstedening madaniyatlar tasnifi]

Manba: https://www.hofstede-insights.com

Janubiy Koreyada oʻqishga kirishda ham, ishga kirishda raqobat juda kuchliligi bois deyarli barcha ota-onalar farzandlari hali maktabga chiqmasdan turib, turli oʻquv kurslariga yuborishadi. Koreyada jamiyat a'zolarining e'tirofini qozona olmaslik va jamiyatdan ajralib qolish — ulkan muvaffaqiyatsizlik va baxtsizlikdir. Shuning uchun dam olish kunlari boʻlishiga ham qaramay, kutubxonalar yosh bolalardan tortib, katta yoshdagi odamlar bilan toʻlgan holda boʻlishini kuzatish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, Janubiy Koreyada "omad va baxt" tushunchasi "ta'lim" tushunchasi bilan bevosita bogʻliq. Bir soʻz bilan aytganda, "Ta'lim – omad va baxt kaliti"dir.

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ХИВА ХОНЛИГИ СОЛИК ТИЗИМИ ЎРГАНИШДА АЁЛ ТАДКИКОТЧИЛАР ЎРНИ

Азиза Э. Абдухалилова ТДШУ таянч докторанти baxtiyorovich91@bk.ru

Калит сўзлар. Закот, солғут, патак пули, тарозу пули, даллол ҳақи, божмон ҳақи, муанат пули, О.Шайхова, С.Сабурова, О.Масалиева, С.Маткаримова, С.Тураева, Ю.Рахманова, Н.Аллаева.

Аннотация. Ушбу мақола Хива хонлигини солиқ сиёсатининг совет ва мустақиллик даври тадқиқига бағишланган. Совет даври ва мустақиллик йилларида юртимиз аёл тадқиқотчилари томонидан Хива хонлиги ижтимоий-иқтисодий тарихи ўрганилган. Бошқарув тизимидаги ўзгаришлар, солиқ идораларининг ташкил этилиши, ягона божхона тизимига ўтилиши архив ҳужжатлари асосида таҳлил этилган.

THE ROLE OF WOMEN RESEARCHERS IN THE STUDY OF THE TAX SYSTEM OF THE KHIVA KHANATE

Keywords. Zakat, solgut, patak puli, tarzu pulli, dallol pay, bojman haqi, muanat puli, O.Sheykhava, S.Saburova, A.Masaliyeva, S.Turaeva, S.Matkarimova, N.Allaeva.Yu.Rahmanova.

Annotation. This article is devoted to the study of the Soviet and independence period of the Khiva Khanate tax policy. During the Soviet period and the years of independence, the socio-economic history of Khiva Khanate was studied by female researchers of our country. Changes in the management system, the organization of tax offices, the transition to a single customs system are analyzed on the basis of archival documents.

РОЛЬ ЖЕНЩИН-ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ В ИЗУЧЕНИИ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ ХИВИНСКОГО ХАНСТВА

Ключевые слова.
Закят, солгут, патак пули, тарозу пули, даллол хаки, боджман хаки, муанат Поли, О.Шейхова, С.Сабурова, А.Масалиева, С.Маткаримова, Ю.Рахманова, С.Тураева, Н.Аллаева.

Аннотация. Данная статья посвящена изучению налоговой политики Хивинского ханства советского периода и периода независимости. В советский период и годы независимости социально-экономическая история Хивинского ханства изучалась женщинамиисследователями нашей страны. Изменения в системе управления, организации налоговых инспекций, переходе единую таможенную систему на анализируются на основе архивных документов.

Мустақиллик жамият ҳаётининг барча соҳаларида, жумладан, ижтимоий фанларда ҳам туб ўзгаришларга олиб келди. Энг аввало, уларнинг назарий-услубий асослари янгиланиб, мустақиллик даври тарихшунослигида тадқиқ этаётган масала илмий билишнинг холислик тамойиллари асосида таҳлил қилинаётганлиги билан ҳарактерланади.

Мустақиллик даври тарихшунослигида Хива хонлиги иқтисодий тарихи кам ўрганилган соҳалардан бўлиб, баъзи аёл тадқиқотчилар изланишларида ушбу масала қисман акс этган.

Ижтимоий-иқтисодий тарихни ёритишда хуқуқий хужжатларни тадқиқ этган А.Шайхова Хива хонлигида ер эгалигининг турини давлат, мулк(хусусий) ва вақф мулклари мавжуд бўлганлиги, солиқ масаласи ҳам ер эгалигининг турига қараб ўзгариб борганлигини таъкидлайди. Тадқиқотчи Хива хонлигига оид хужжатларни ўрганиш натижасида хонликда 4 тилло ёрликона (ёрлиқ берилгани учун) ва 2 танга котибона (ёрликни ёзганлиги учун), ушбу амалиёт 2-марта ёрликона олаётган шахсга нисбатан 8 тилло 4 танга микдорда тўлов ундирилган.[3] Тадқиқотимиз жараёнида ўрганилган архив хужжатлари ушбу маълумотларни тасдиклайди ва бу солиққа тортиш шақли ёрлиқли мулк шакли учун хос бўлганлиги аникланди.

Мустақиллик даври тадқиқотларнинг муаммовий доираси кенгайиб, Хива хонлиги ижтимоий-иктисодий ҳаёти, солиқ тизими тарихи доир кўплаб масалалар С.Сабурова[6], О.Масалиева[8], С.Маткаримова[9], Ю.Рахманова[5], С.Тураева[7], Н.Аллаева[10], С.Шодмонова[4]ларнинг ишларида намоён бўлади.

С.Шодмонова томонидан Туркистон даврий матбуоти сахифаларида ўлкадаги молия тизими холатининг ёритиш жараёнида банк, кредит ва солик тизими масалаларини тахлил килиб, сохага оид мухим маълумотларни кайд этган[4].

Хивада Қўнғиротлар сулоласи даврида ер эгалиги ва солиқ масалалари тўғрисида маълумот берувчи яна бир тадқиқотчи С.Сабурованинг ишида намоён бўлади. Муаллиф Хива хонлигида вакф ерларидан солик олинмаганлиги ёки ер эгалиги 5 тури (давлат, подшолик, атойи, ёрликли, вакф) бўлганлиги каби бир канча чалкаш фикрларни келтиради[6].

Хива хонлиги ер эгалиги масалаларини тадқиқ этган У.Абдурасулов ишларида XVIII- XIX асрларда хонлик эр эгалиги муносабатлари, шу билан бирга ердан олинган солиқлар масаласига ҳам алоҳида тўхталиб ўтади. Шу билан бирга ер эгалиги турлари, хусусий мулк шакллари- атойи мулк ва ёрлиқли мулк ерларининг фарқли жиҳатлари,

улардан олинадиган солиқларнинг ўзига хос жиҳатлари, диний муассаса ерлари-вақф мулклари, ижара шартлари ва унинг солиқ тизими чуқур таҳлил этилган.

Шунингдек, С.Тўраева Хива хонлиги хунармандчилик тарихи соҳасидаги изланишлари жараёнида хунармандчилик турлари, хонлик бозорлари, карвонсаройлар ва уларда олинган солик турлари ҳақида умумий маълумотлар бериб боради. Хива Ичан қалъа Музей қўриқхонасида сақланаётган XIX аср ўрталарига оид ҳужжатда сарой бозорда дўкондор савдогарлар рўйхати келтирилган. Хива бозорларида дўкондорлардан йилига бир тилло, ўз дўконига эга бўлмаса 0.5 шохи, ҳунармандларнинг дўкон устахонасидан бир йилга бир пухта тилло "тагижой" олинган[7].

Юқорида кўриб чиқилган адабиётлар таҳлили асосида хулоса қилиш мумкинки, мустақиллик йилларида Хива хонлиги тарихини ёритишда эркак тадқиқотчилар билан бир қаторда аёл тадқиқотчилар ҳам самарали фаолият юритган. Уларнинг илмий изланишларида хонлик тарихининг турли жабҳаларини ёритиш жараёнида солиқ масалаларига ҳам қисман ўрганилган.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

- [1]. ЎзР МА И. 125-фонд, 1-рўйхат, 8- йиғма жилд
- [2]. 2.Ў3Р МА И. 125-фонд, 1-рўйхат, 14- йиғма жилд
- [3]. 3.ЎзР МА И. 125-фонд, 1-рўйхат, 18- йиғма жилд
- [4]. 4. Шодмонова С. Б. Туркистон тарихи матбуот кўзгусида. Т. 2011. Б.296
- [5]. 5.Рахманова Ю.М Хива шахрининг XVI XX асрнинг бошларидаги ижтимоийсиёсий хаёти: анъана ва ўзгаришлар.: Тарих фан. номз. ... дисс. Т., 2009. –Б. 180.
- [6]. 6.Сабурова С.А. XIX аср ва XX аср бошларида Хива хонлиги давлат тузими. Тарих фан. номз. ...дис. Т., 2004. Б.204.
- [7]. 7. Тўраева С. XVIII аср иккинчи ярми ва XIX аср 70-йилларида Хива хонлиги хунармандчилиги тарихи. . Тарих фан. номз. . . . дисс. -Т., 2012.Б.146
- [8]. 8.Масалиева О. XX аср инглиз-америка тарихшунослигида Бухоро, Хива ва Кўкон хонликлари тарихи.: Тарих фан. номз. ...дисс. – Тошкент, 1999. – Б.165.
- [9]. 9.Маткаримова С.М.Хива хонлигининг Қўнғиротлар сулоласи даври тарихшунослиги. Тарих фан.номз.дисс. Т., 2010. Б.170.
- [10]. 10.Аллаева Н. XVI XIX асрнинг 70-йилларида Хива хонлиги ташқи алоқалари тарихи. Тарих фан. доктор. дисс. Т., 2019. –Б. 288

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА ЁШЛАРГА ОИД ДАВЛАТ СИЁСАТИНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИХАТЛАРИДА АЁЛ-ҚИЗЛАР МАСАЛАСИ

Сайёра Саидова

Республика ёш олимлар кенгаш ННТ раиси Фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори PhD Sayyora.saidova@mail.ru

Калит сўзлар: олий ўкув юрти, аёллар, сиёсат, чет тиллари, ибора, хужжат, ёш авлод.

Аннотация: Ушбу мақолада Янги Ўзбекистонда ёшларга оид давлат сиёсатининг ўзига хос жихатларида аёллар ва қизлар масали ҳақида батафсил тўхталиб ўтдик. мамлакатимизда ишонч телефонларига берилаётган имкониятлар ва айрим муаммоларни ёритиб, ўз хулоса ва таклифларимизни бердик.

THE ISSUE OF WOMEN AND GIRLS – A SPECIAL ASPECT OF THE YOUTH POLICY IN THE NEW UZBEKISTAN

Key words: university, women, politics, foreign languages, phrase, document, young generation.

Abstract: In this article, we spoke in detail about the parable of women and girls in the specific aspects of State Youth Policy in New Uzbekistan. in our country, we have covered the opportunities and some problems given to hotlines and have given our conclusions and suggestions.

ПРОБЛЕМА ЖЕНЩИН И ДЕВУШЕК – ОСОБЫЙ АСПЕКТ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ

Ключевые слова: университет, женщины, политика, иностранные языки, фраза, документ, молодое поколение

Аннотация: В этой статье мы подробно рассказали о притче о женщинах и девушках в конкретных аспектах государственной молодежной политики в Новом Узбекистане. в нашей стране мы рассмотрели возможности и некоторые проблемы, данные хотинам, и дали свои выводы и предложения.

Хар қандай давлатнинг тарихий тараққиёт йўлидан маълумки, юртнинг жадал ривожланиши, муайян ютукларга эришиши, халкнинг фаровон бўлиши ўша давлатда ёшлар таълим-тарбияси ва келажагига бериладиган эътибор даражасига чамбарчас боғлик. Шу маънода, Ўзбекистонда ёшлар масаласи давлат сиёсатининг энг устувор йўналишларидан бири хисобланади.

Мамлакатда ёшларнинг хукук ва манфаатларини химоя килиш, уларга зарур шартшароитлар ва имкониятларни яратиб бериш борасида мустахкам хукукий база яратилган ва бу тизим замон талабларига хамоханг равишда такомиллаштириб борилмокда. Хусусан, бугунгача парламент томонидан ёшларга оид 40 дан зиёд конун хужжатлари кабул килинган бўлиб, 30 дан ортик халкаро хукукий хужжатлар ратификация килинган.

Президент Шавкат Мирзиёев томонидан айни даврда инсоният тарихидаги энг кўп ёшлар қатлами билан яшаётганимизни инобатга олган холда БМТ минбарида Ёшлар хукуқлари тўгрисидаги БМТ конвенциясини қабул қилиш таклифи илгари сурилгани ҳам халқаро ҳамжамият томонидан илиқ қаршиланди¹. Ўзбекистон раҳбари бунга асос қилиб, бугун дунё миқёсида ёшларнинг сони икки миллиарддан ортиб кетгани, халқаро терроризм ва экстремизм шиддат билан ўсиб бораётган бир пайтда ёшларга ҳимоя зарурлигини муҳим омиллар сифатида асослаб берди.

Алохида таъкидлаш жоиз, "2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Харакатлар стратегияси"да ва унинг мантикий давоми бўлган "Тараккиёт стратегияси"да хам бу масала алохида ўз аксини топди. Жумладан, ёшларнинг хукукларини химоя килишга каратилган куйидаги устувор вазифалар белгиланди:

- жисмонан соғлом, руҳан ва ақлан ривожланган, мустақил фикрлайдиган, Ватанга содиқ, қатъий ҳаётий нуқтаи назарга эга ёшларни тарбиялаш, демократик ислоҳотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш жараёнида уларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш;
- ўрта махсус, касб-хунар ва олий таълим муассасалари битирувчиларини ишга жойлаштириш ҳамда хусусий тадбиркорлик соҳасига жалб этиш;
- ёш авлоднинг ижодий ва интеллектуал салохиятини қўллаб-қувватлаш ва рўёбга чиқариш, болалар ва ёшлар ўртасида соғлом турмуш тарзини шакллантириш, уларни жисмоний тарбия ва спортга кенг жалб этиш.

Ўзбекистон Республикаси Президенти ташаббуси билан 2016—2021 йилларда ёшлар сиёсатига доир 5 та қонун ва 55 та қонуности хужжати қабул қилинди. 2016 йилда қабул қилинган "Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси қонунида ёшларга оид давлат сиёсати ёшларни ижтимоий жиҳатдан шакллантириш ва уларнинг интеллектуал, ижодий ва бошқа йўналишдаги салоҳиятини камол топтириш учун

_

¹ Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида нутки // https://uza.uz/uz/posts/zbekiston-prezidenti-shavkat-mirziyeev-bmt-bosh-assambleyasi-20-09-2017

шароитлар яратишга хизмат қилиши алохида таъкидланиб, амалга оширилиши лозим бўлган чора-тадбирлар қонун билан мустахкамланди¹.

Мазкур қонунда белгиланган вазифалар ижроси доирасида қатор ишлар амалга оширилди. Жумладан, ёшларга оид давлат сиёсатини изчил ва самарали амалга ошириш, ёшларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш тизимини тубдан ислоҳ этиш, ёшлар соҳасидаги муаммоларга самарали ечимлар ишлаб чиқиш, ваколатли органлар фаолиятини самарали ташкил этиш ва мувофиклаштириш мақсадида Ўзбекистон ёшлар иттифоки ҳамда Ёшлар ишлари агентлиги ташкил этилди. Бундан ташқари, Олий Мажлис Сенатида Ёшлар, маданият ва спорт масалалари қумитаси, Олий Мажлиси Қонунчилик палатасида Ёшлар масалалари буйича комиссия, Олий Мажлис палаталари ҳузурида "Ёшлар парламенти" ташкил қилинди. Шу билан бирга Инновацион ривожланиш вазирлиги қошида Ёшлар академияси ташкил этилди. Ҳудудларда "Лойиҳалар фабрикаси" иш бошлади.

Шу ўринда хотин-қизларнинг таълим ва касбий кўникмалар олиши ҳамда бандлигини таъминлашга ҳар томонлама кўмаклашиш мақсадида Маҳалла ва оилани кўллаб-қувватлаш вазирлигининг тавсияномасига эга бўлган хотин-қизлар учун давлат гранти асосидаги қабул кўрсаткичлари ажратилганлиги, шунингдек, эҳтиёжманд оилалар фарзанди бўлган хотин-қизлар учун олий таълимга ажратиладиган давлат грантлари сони 2 баробарга ошириш орқали 2000 тага етказилгани таҳсинга лойиқ. Бундай имкониятларнинг яратилиши қиз-ёшларни ижтимоий-сиёсий фаоллигини ошириш, уларни қўллаб-қувватлашга хизмат қилади.

Ёшларда китобхонлик кўникмаларини мустаҳкамлаш мақсадида, янги ташаббус доирасида Қорақалпоғистон Республикаси ва барча вилоятларга 1 миллион нусхадан кам бўлмаган микдорда китоблар етказиб берилади. Шу баробарида, ҳар бир шаҳар ва туман марказида биттадан намунали китоб дўкони ташкил этилади, кўчма китоб павильонлари жойлаштирилиб, "Библиобус"лар орқали қишлоқ ва овуллар аҳолисига кутубҳона хизматлари кўрсатиб борилади.

Хотин-қизларни иш билан таъминлаш мақсадида 2019-2020 йилларда барча туманларда 195 та тикув-трикотаж корхонаси барпо этиш учун аҳоли зич яшайдиган, меҳнат ресурслари кўп жойлар танлаб олинди. Натижада 24 мингдан ортиқ доимий иш ўрни яратилди.

Шавкат Мирзиёев томонидан ижтимоий, маънавий-маърифий соҳалардаги саъйҳаракатларни тизимли асосда йўлга қўйиш бўйича 5 та муҳим ташаббуснинг илгари

_

¹ Ўзбекистон Республикаси "Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида"ги Қонуни. https://lex.uz/docs/3026246

сурилиши Ўзбекистон тарихида ёшлар таълим-тарбияси бўйича яна бир янги боскични бошлаб берди.

Биринчи ташаббус – ёшларнинг мусика, рассомлик, адабиёт, театр ва санъатнинг бошка турларига кизикишларини оширишга, исТеъдодини юзага чикаришга хизмат килали.

Иккинчи ташаббус — ёшларни жисмоний чиниқтириш, уларнинг спорт соҳасида қобилиятини намоён қилишлари учун зарур шароитлар яратишга йўналтирилган.

Учинчи ташаббус – аҳоли ва ёшлар ўртасида компьютер технологиялари ва интернетдан самарали фойдаланишни ташкил этишга қаратилган.

Тўртинчи ташаббус — ёшлар маънавиятини юксалтириш, улар ўртасида китобхонликни кенг тарғиб қилиш бўйича тизимли ишларни ташкил эТишга йўналтирилган.

Бешинчи ташаббус – хотин-қизларни иш билан таъминлаш масалаларини назарда тутади.

Давлат рахбарининг бу эзгу ғояси Ўзбекистон халқи, айниқса, ёшлари томонидан катта қизиқиш билан қарши олиниб, қисқа вақт ичида мамлакат бўйлаб кенг қулоч ёзди.

Мамлакатимиз томонидан ҳотин-қизларимизга берилган имкониятлар жуда кўп. Лекин, бу борадаги амалий ишларни кенг жамоатчиликда тарғиботини кенгайтириш зарур. Оилада тарбия қилинаётган ҳар бир фарзанд келгусида муносиб келажак учун муносиб. Бу таълим-тарбия эса аввало ота-оналарнинг бош мақсади бўлиши лозим. Афсуски бугун ота-оналар иш билан машғул бўлиб ўз фарзандлари учун етарлича вақт ва эътибор етказа олишмаяпти. Фарзандларнинг кўп бўлгани жуда ҳам яхши албатта. Буни инкор қилмаймиз. Ҳозирда ўзбек хонадонларида энг камида 2 нафар фарзанд бор, Зта, 4, ва ундан ортик фарзандлар бор хонадонлар ҳам жуда кўп. Бу қувонарли ҳолат лекин бу фарзандларга ота-оналар кераклича вақт ва эътибор бера оляптими, мана шу масала жуда ҳам қизиқ.

Бундан 20 йил аввал тарбия ҳам яшаш тарзи ҳам ўзгача бўлган бугунги ривожланаётган даврда эса ҳар соат сайин янги методлар, янги ахборот ва янги қарашлар шаклланмокда. Замон сониялар ичида ўзгармокда. Тарбия ҳам кечаги кун нормаларидан анчагина фаркли. Ўзбекларда "10 та бўлса ўрни 40 та бўлса қилиғи бошқа" деган мақол бор. Биз ҳар бир фарзандимизга алоҳида эътибор қарата оляпмиз, унинг сифатли таълими, соғлиғи, ейиши, кийиниши умуман шахс сифатида ривожи учун қанчалик аҳамиятлимиз. Хусусан, қиз фарзандларимизни келажакда бўлажак етук инсон бўлиши учун нималарга эътибор қаратяпмиз. Афсуслик, бизда қизларнинг билим олиши бу иккинчи даражали

масала аксар оилаларда. Биз қизларимизни туғилишидан келинликка тайёрлаймиз. Уйларни йиғиштир, овқат пиширишни ўрган, уй ишларини билмасанг эртага борган жойингдан хайдаворишади ва хоказолар. Қиз бола хам фарзанд уни шахс сифати тарбия қилишимиз лозим. Ўзбек оилаларида қиз болани бировни уйига хизматкор қилиб тайёрлашади. Қиз бола ўзини хурмат қилишини ўргатишимиз лозим. Унинг қизиқишларидан келиб чиқиб тўғри касб хунарга ўргатишимиз зарур. Билим олсин, хаётни англасин, ўз дунёкарашига эга бўлсин. Энг мухими мустакил карор кабул кила олсин. Мен бу билан киз бола уй ишларини ўрганмасин дейишдан узокдаман. Албатта билсин лекин ким учундир ўрганмасин ўзи учун қилсин. Уй ишларини хам бир қизиқиши, овқат қилишни эса хоббиси сифатида бажарсин. Шунда келажакда уй ишларини фарзандларга уй юмушларини қилаётганда жаҳл қилмайди, биз оилада қиз ўргатаётганимизда баробар ўғил фарзандларимизга хам қилдиришимиз керак. Ўғил болалар хам уй ишларини билиши лозим. Аксар ўзбек оилаларида уйда оналар ва қизлар уй юмушларини бажаришади оталар ва ўғил фарзандлар дам олиб ўтиришади. Менимча оиланинг хамжихатлиги хар бир ишни баробар бажаришда. Аёллар ишлашади лекин уй ишлари, ош-овкат, фарзандлар таълим тарбияси хам аёлларга юклатилади. Айни шу масалаларда оталар хам масъулияти бўйниларига олишлари ожиза хисобланган жуфти халолларига ёрдамлари аямасликлар бахтли оилаларнинг кўпайишига сабаб бўлади.

Хулоса сифатида шуни айтмоқчиманки, мен гендер тенглигига қаршиман сабаби биз шарқ аёлларимиз, доимо оила боши ота ҳисобланган ва бунга қушиламан. Биз эркаклар билан тенг эмасмиз, бир поғона пасдамиз. Сабаби Момо Ҳаво ҳам Одам Атонинг қовурғаларидан яралган. Аёллар ҳилқати буйича ожиза, қизларимиз эса боғимиздаги гузал гул булса эркаклар эса боғбон. Ҳар бир гул учун уни ҳурмат қиладиган, эъзозлайдиган, фикрларини ва қарорларини қабул қила оладиган, кучли ва мард боғбони насиб қилсин. Шунда жамиятда аёлларга яшаш ҳам ривожланиш ҳам осон булади. Аёллар эса уз турмуш уртоқларига ишонч билдириш уларга оиласини буюк тоғи сифатида қарашлари таъкидламоқчиман.

Таклифлар:

- 1. Қизларимизнинг соғлиғини ёшлигидан бошлаб мунтазам кўриклардан ўтказиш ва бунда ота-оналарнинг масъулиятини ва оилавий поликлиникаларларнинг хиссасини ошириш;
  - 2. Қизларимизга сифатли билим ва касб-хунарни ўргатиш;
- 3. Зўравонликларни олдини олиш ва қизларимизни ёшлигидан ўзларини ҳимоя қила олишлари учун спорт турлари карате ва бокс тўгараклари билан шуғулланишларини йўлга кўйиш;
  - 4. Ёш келинлар ва фарзанди бор оналар учун ўкув машғулотларида кўмак бериш.

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ТАЪЛИМДА ГЕНДЕР ТЕНГЛИКНИ БАХОЛАШ РЕЙТИНГИНИНГ АЙРИМ ЖИХАТЛАРИ ХАКИДА

Отабек Иззатиллаев

Ўзбекистон Республикаси Сенатининг халқаро рейтинг ва индекслари билан ишлаш бошқармаси бошлиғи

o.izzatillayev@gmail.com

Калит сўзлар: гендер, гендер (ин) тенглик, гендер таълими, рейтинг (индекс), пастки кўрсаткич, пастки индекс, СДГ

Аннотация: Бугунги кунда гендер муаммолари жахон хамжамиятининг глобал устувор йўналишларидан биридир. Таълимдаги гендер камситиш жамиятда гендер тенгсизлигининг кенгрок кўринишига ёрдам беради. Шу муносабат билан рейтинглар (индекслар) тахлил ва бахолаш, гендер (тенгсизлик) холатини ўлчашнинг самарали воситаси хисобланади. Маколанинг максади Ўзбекистоннинг халкаро рейтинглар (индекслар)даги кўрсаткичларини кўриб чикиш оркали таълим тизимидаги гендер паритетини тахлил килишдан иборат.

ON SOME ASPECTS OF RATING ASSESSMENT OF GENDER PARITY IN EDUCATION

Key words: gender, gender (in)equality, gender education, rating (index), subindicator, subindex, SDG.

Abstract: Nowadays, gender issues are one of the priorities of the world community. Gender discrimination in education contributes to a broader form of gender inequality in society. On this regard, the ratings (indices) are an effective tool for analysis and evaluation, measuring the state of gender (in)equalities. The purpose of the article is to analyze gender parity in the education system by reviewing Uzbekistan's indicators in international rankings (indices). The article is devoted to a comprehensive study of international gender ratings (indices), that measure the share of participation of women and men in education with a defined targets indicator, which improves the scientific and practical significance of work. The idea is substantiated with the need to reflect the positions of Uzbekistan in the Global Gender Gap Index of the World Economic Forum. Consideration of gender parity in education through the prism of international rankings (indices) makes the article unique for domestic science. The results of the study make to note the feasibility of developing a national index of gender equality. On this regard, the author proposes the main

О НЕКОТОРЫХ АСПЕКТАХ РЕЙТИНГОВОЙ ОЦЕНКИ ГЕНДЕРНОГО ПАРИТЕТА В ОБРАЗОВАНИИ

Ключевые слова: гендер, гендерное (не)равенство, гендерное образование, рейтинг (индекс), субиндикатор, подиндекс, ЦУР.

Аннотация: На сегодня гендерная проблематика является одним из глобальных приоритетов мировой общественности. Дискриминация по признаку пола в сфере образования способствует возникновению более широкой формы гендерного неравенства в обществе. В отношении, рейтинги (индексы) выступают эффективным инструментом анализа И оценки, измеряющим состояние гендерного (не)равенства. Целью статьи является анализ гендерного паритета в системе образования методом проведения показателей Узбекистана в международных рейтингах (индексах). Статья посвящена комплексному исследованию международных гендерных рейтингов (индексов), измеряющих с помощью определенных целевых показателей долю участия женщин и мужчин в образовании, что повышает научную и практическую значимость работы. Обосновывается идея необходимости Узбекистана отражения позиций в Глобальном индексе гендерного разрыва Всемирного экономического форума. Рассмотрение гендерного паритета в образовании через призму международных рейтингов (индексов) делает статью уникальной для отечественной науки. Результаты исследования позволяют отметить о целесообразности разработки национального индекса гендерного равенства. В этой связи, автор предлагает основные ключевые показатели, которые могли бы быть использованы в разработке национального индекса.

Вопрос гендерного равенства признано одним из ключевых элементов любой программы развития, в том числе и Глобальной повестки дня в области устойчивого развития на период до 2030 года, в котором основное внимание уделяется образованию, прекращению всех форм дискриминации и насилия в отношении женщин и девочек.

За последние годы проблема гендерного равенства поднята на уровень государственной политики, а обеспечение справедливого и качественного образования для женщин и мужчин стало одним из направлений гендерной политики Республики Узбекистан [1.С.247-248]. В рамках реализации данной политики и в соответствии с национальными целями устойчивого развития разработана Стратегия достижения гендерного равенства в Узбекистане до 2030 года, принято 2 закона, 6 указов и постановлений Президента Республики Узбекистан, а также 17 постановлений правительства [2.С.65], в которых вопросы образования имеют ключевое место.

В этой связи в данной статье мы рассмотрим проблематику гендерного образования через призму международных рейтингов, как инструментов анализа и оценки участия женщин в образовательном пространстве.

Существуют множество способов, в том числе рейтингов (индексов), позволяющих отслеживать гендерное (не)равенство и прогресс страны во времени.

В настоящее время наиболее эффективными рейтингами, обеспечивающими предельно качественный обзор гендерной проблематики, являются Индекс гендерного неравенства Программы развития ООН, Глобальный индекс гендерного разрыва Всемирного экономического форума, индекс «Женщины, право и бизнес» Всемирного банка, а также и Социальные учреждения и гендерный индекс Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР).

В статье мы не будем раскрывать индексы Всемирного банка и ОЭСР по той причине, что, во-первых, в индексах Всемирного банка и ОЭСР отсутствует измерение гендерного образования, которое является объектом нашего исследования, и, во-вторых, в индексе ОЭСР не имеются данные об Узбекистане. В последнем региональном отчете ОЭСР по Евразии за 2019 год позиции нашей страны не ранжированы.

По этой причине в данной статье, мы рассмотрим те индексы, в субиндикаторых которых существует образовательный компонент.

Что касается Индекса гендерного неравенства ПРООН, за последние пять лет Узбекистан поднялся с 105-го на 56-е место среди 170 стран мира со значением 0,272 и вошло в группу, в котором гендерное равенство ниже.

Индекс гендерного равенства представляет собой составной показатель гендерного неравенства, использующий три параметра: репродуктивное здоровье, расширение прав и возможностей и рынок труда. В свою очередь, эти три параметры формируются на основе 5 индикаторов.

Далее, исходя из объекта нашего исследования, рассмотрим индикатор «население со средним образованием», входящий во второй параметр индекса — расширение прав и возможностей. Этот индикатор измеряет долю женщин и мужчин в возрасте от 25 лет и старше, имеющих среднее образование. Согласно данным индекса, гендерный разрыв составляет 0,1%, в то время как мировое значение гендерного разрыва равняется 6,2%. Таким образом, доля женщин со средним образованием в стране составляет 99,9%, а доля мужчин — 100% [3].

Одним из важных рейтингов, измеряющим гендерные различия в доступе к образованию является Глобальный индекс гендерного разрыва Всемирного экономического форума.

Индекс охватывает 146 государств и ранжирует страны в соответствии с рассчитанным гендерным разрывом между женщинами и мужчинами в четырех ключевых областях: здравоохранение, образование, экономика и политика для оценки состояния гендерного равенства в стране [4]. Однако, не включенность Узбекистана в данный индекс не позволяет провести полноценный анализ и сравнение позиций нашей страны в вопросах доступа женщин и мужчин к базовому и более высокому уровню образования.

Доступ к образованию является одним из ключевых категорий (подиндекса) Глобального индекса гендерного разрыва. Данная категория измеряет уровень неравенства в доступе к образованию среди женщин и мужчин, посредством анализа доли получающих начальное, среднее и высшее образования, а также уровня грамотности среди женщин и мужчин.

Согласно данным Мультииндикаторного кластерного обследования (MICS), проведенного Государственным комитетом по статистике Республики Узбекистан и ЮНИСЕФ, на сегодня охват детей начальным образованием составляет 99%, чистый коэффициент посещаемости мальчиков и девушек верхней ступени среднего образования составляет 93% и 95% соответственно [5.С.209-227].

Показатель охвата молодых женщин высшим образованием за 2015-2021 годы увеличилась в 5 раз, достигнув 29% [6.С.38], а количество женщин-преподавателей в системе высшего образования составил 45%. Так, из числа женщин, работающих в системе высшего образования, 476 доктора наук, 3080 кандидатов наук, 624 доктора философии (PhD), 51 женщин декан факультета, 37 проректора и два ректора вуза. По данным исследований ЮНЕСКО, в мире доля женщин, занимающихся наукой, составляет приблизительно 30%, в то время как в Узбекистане, этот показатель вырос до 39% [7.С.2].

На сегодня для получения женщинами высшего образования созданы все необходимые условия. Так, внедрена новая система выделения средств из Государственного бюджета банкам для финансирования образовательных кредитов на льготных условиях для обучения женщин на платно-контрактной основе в вузах. При этом, образовательные кредиты предоставляются по ставке 14%, основная часть образовательного кредита погашается в течение 7 лет, начиная с седьмого месяца после официального окончания срока обучения студента [8.С.1].

Женщины, не имеющие высшее образование, но имеющие трудовой стаж по специальности не менее 5 лет, принимаются в бакалавриат на платно-контрактной основе по рекомендации Комитета семьи и женщин [9].

Все эти результаты и реформы, направленные на оказание всесторонней поддержки женщин, могли бы быть отражены в Глобальном индексе гендерного разрыва Всемирного экономического форума.

Справедливости ради следует отметить, что в стране создан новый механизм работы с международными рейтингами. Еще в 2020 году образован Республиканский совет по работе с международными рейтингами и индексами, утвержден список рейтингов, являющихся приоритетными для страны, а также определены ключевые показатели их эффективности до 2030 года [10.С.1-2].

В этой связи, Республиканскому совету следует принять соответствующие меры по отражению позиций Узбекистана в Глобальном индексе гендерного разрыва Всемирного экономического форума.

Особого внимания заслуживает и индекс ЦУР, проводимый фондом Бертельсманна, в котором оценивается прогресс 163 стран мира по 17 целям ЦУР.

По данным индекса за 2022 год, Узбекистан занял 77-е место среди 163 стран, набрав 69,9 балла [11.С.14].

Исходя из объекта и предмета нашего исследования, мы постараемся раскрыть позиции Узбекистана в целях 4 (качественное образование) и 5 (гендерное равенство).

Анализ данных показывает снижение в 2022 году позиций Узбекистана в целях 4 и 5 по сравнению с 2021 годом. Так, если в 2021 году в цели 4 страна набрала 97,4 балла, то по итогам 2022 года данный показатель составил 84,4 балла. Аналогичным образом в цели 5 результаты страны составили 73,1 и 70,2 соответственно [12.С.468-469].

Результаты целей 4 и 5 формируются на основе суммирования 8 индикаторов (по четыре индикатора за каждый цель) индекса. К примеру, показатели нашей республики в индикаторе цели 5 «Соотношение среднего количества лет полученного образования среди женщин и мужчин» составляет 96,7% [13.С.469].

Конечно же, в методологии расчета индекса имеются определенные пробелы и порой авторы пользуются устаревшими статистическими данными, что отрицательно влияет на рейтинг Узбекистана. В этой связи, перед уполномоченными органами стоит важная задача — своевременное обеспечение авторов индекса всеми необходимыми данными для полноценной и объективной оценки результатов нашей страны.

В данной статье мы рассмотрели те рейтинги (индексы), которые имеют глобальный характер. Однако, существует целый ряд других рейтингов, имеющих континентальное и корпоративное свойство. Такими являются Европейский индекс гендерного равенства [14], Африканский индекс гендерного равенства и Французский индекс гендерного равенства (для компаний, насчитывающих более 1000 сотрудников) [15.С.15].

В отечественной же практике, в настоящее время, наблюдается пробел рейтинговой оценки гендерной проблематики. Отсутствие национального индекса гендерного равенства ограничивает и не позволяет научному кругу и общественности в целом, получить полную картину гендерной проблематики в Узбекистане, ограничиваясь лишь результатами социологического исследования РЦИОМ «Ижтимоий фикр».

Ниже постараемся раскрыть ключевые показатели определения гендерного паритета в области образования, которые могут быть использованы при разработке национального индекса гендерного равенства (Таблица 1).

Таблица 1. Порядок формирования данных индикаторов национального индекса гендерного равенства

	Индикаторы	/н	Субиндикаторы	Источники формирования данных			
/н				статистические	ведомства и		
				данные/опрос)	организации		
Обеспечение гендерного паритета в области образования							
			Охват дошкольным	Статистиче			
	Уровень охвата детей дошкольным образованием	.1.	образованием (в разрезе пола)	ские данные			
		.2.	Охват организованным обучением на подготовительном этапе за год до поступления в начальную школу (в разрезе пола)	Статистиче ские данные	Министерство дошкольного и школьного образования		
		.3.	Доля женщин и мужчин, работающих в системе дошкольного образования	Статистические данные			
		.4.	Удовлетворенность родителей условиями и качеством дошкольного образования	Опрос среди родителей	Негосударст венные некоммерческие организации		
	Уровень охвата детей школьным образованием	.1.	Посещаемость детей (в разрезе пола) начальной школы (1–4 классы)	Статистические данные			
		.2.	Посещаемость детей (в разрезе пола) нижней ступени среднего образования (5–9 классы)	Статистические данные	Министерство дошкольного и школьного		
		.3.	Посещаемость детей (в разрезе пола) верхней ступени среднего образования (10–11 классы, академические лицеи и профессиональные школы)	Статистические данные	образования		

	.4.	Доля женщин и мужчин, работающих в системе школьного образования	Статистические данные	
	.5.	Удовлетворенность родителей условиями и качеством школьного образования	Опрос среди родителей	Негосударственные некоммерческие организации
Уровень охвата женщин и мужчин высшим образованием	.1.	Доля женщин и мужчин, получающих образование в вузах (государственных, частных и в филиалах зарубежных вузах)	Статистические данные	Министерство высшего
	.2.	Доля женщин и мужчин с высшим образованием по направлениям (специальностям)	Статистические данные	образования, науки и инноваций
	.3.	Удовлетворенность студентов условиями и качеством образования в вузе	Опрос среди студентов	Негосударственные некоммерческие организации
Доля женщин и мужчин, занимающиеся научной деятельностью	.1.	Доля женщин и мужчин, имеющих научную степень (в разрезе научных степеней)	Статистические данные	Министерство
	.2.	Доля женщин и мужчин, работающих в системе высшего образования (в разрезе должностей)	Статистические данные	высшего образования, науки и инноваций
	.3.	Удовлетворенность преподавателей системой высшего образования	Опрос среди студентов	Негосударст венные некоммерческие организации

Для формирования национального индекса гендерного равенства (на примере образования) предлагается использование методов сбора статистических данных и проведения социологического опроса. Сочетание статистических данных и социологических исследований помогает проверить достоверность их результатов, а также соответствие результатов статистики объективным показателям опроса.

В заключении следует отметить, что поднятая в статье проблема мало изучена и требует дальнейших исследований, поскольку вопросы гендерного паритета в образовании отражены и в других рейтингах таких, как Глобальный инновационный индекс, Индекс человеческого развития, Индекс человеческого капитала и др. Конечно, для того, чтобы разрешить вышеперечисленные в статье проблемы следует:

во-первых, начатые в 2016 году в стране коренные преобразования по обеспечению гарантий равных прав и возможностей для женщин и мужчин, а также результаты гендерно-ориентированной политики государства требуют принять необходимые меры по отражению позиций Узбекистана в Глобальном индексе гендерного разрыва Всемирного экономического форума, что позволит повысить имидж республики на международной арене;

во-вторых, в целях улучшения позиций Узбекистана в индексе ЦУР, в том числе по целям 4 (качественное образование) и 5 (гендерное равенство), целесообразным является изучение всех источников формирования данных индекса и своевременно обеспечить их необходимыми информациями;

в-третьих, требуется разработка национального индекса гендерного равенства, что могло бы позволить проследить тенденции изменения гендерной политики государства по конкретным целевым показателям, включая участия женщин в образовании.

ИСПОЛЬЗОВАННЫЕ ЛИТЕРАТУРЫ

- [1]. *Мирзиёев Ш.М.* Янги Ўзбекистон стратегияси. Т.: "O'zbekiston". 2021. 247-248 б.
- [2]. *Кадирханова М., Саттарова Г., Иззатиллаев О.* Практическое руководство по проведению гендерно-правовой экспертизы. Т.: Baktria press, 2022. С. 65.
- [3]. Доклад о человеческом развитии ПРООН / [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: https://hdr.undp.org/data-center/thematic-composite-indices/gender-inequality-index#/indicies/GII
- [4]. Официальный сайт Всемирного экономического форума / [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: https://www.weforum.org/reports/
- [5]. Мультииндикаторное кластерное обследование (MICS) в Узбекистане за 2021-2022 годы // Отчет о результатах обследования. Т., 2022. С. 209-227.
- [6]. Второй Добровольный национальный обзор о реализации национальных целей и задач устойчивого развития Узбекистана до 2030 года. Т., 2023. С. 38.
- [7]. *Махмутходжаева Л*. Образованные женщины золотой фонд народа // Правда Востока. 2021.10 март. №49 (29553). С. 2.
- [8]. О мерах по поддержке женщин в высших, средних специальных и профессиональных образовательных учреждениях. Постановление Президента Республики Узбекистан от 18 июля 2022 года // Правда Востока. 2022. 19 июля. №144 (29914). С. 1.
- [9]. Об утверждении порядка приема женщин, имеющих трудовой стаж по специальности не менее 5 лет, в государственные высшие образовательные учреждения. Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан №322. 09.06.2022 / [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: https://lex.uz/ru/docs/ 6058225
- [10]. Об улучшении позиций Республики Узбекистан в международных рейтингах и индексах, а также внедрении нового механизма системной работы с ними в

- государственных органах и организациях. Указ Президента Республики Узбекистан №УП-6003. 02.06.2020. / Народное слово. 2022. 3 июня. №116 (7587). С. 1-2.
- [11]. *Jeffrey D. Sachs, Guillaume Lafortune, Christian Kroll, Grayson Fuller and Finn Woelm.* Sustainable development report 2022. From Crisis to Sustainable Development: the SDGs as Roadmap to 2030 and Beyond. Includes the SDG Index and Dashboards. Cambridge: Cambridge University Press, 2022. 14 p.
- [12]. *Jeffrey D. Sachs, Christian Kroll, Guillaume Lafortune, Grayson Fuller and Finn Woelm.* Sustainable development report 2021. The Decade of Action for the Sustainable Development Goals. Includes the SDG Index and Dashboards. Cambridge: Cambridge University Press, 2021. 468-469 p.
- [13]. *Jeffrey D. Sachs, Christian Kroll, Guillaume Lafortune, Grayson Fuller and Finn Woelm.* Sustainable development report 2021. The Decade of Action for the Sustainable Development Goals. Includes the SDG Index and Dashboards. Cambridge: Cambridge University Press, 2021. 469 p.
- [14]. European Institute for Gender Equality. / [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2022
- [15]. Европейская экономическая комиссия ООН. Сравнение глобальных индексов гендерного неравенства: что они могут рассказать о развитии? Рабочая сессия по гендерной статистике. Невшатель, Швейцария. 15-17 мая 2019 г. С. 15.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

АЁЛЛАРНИНГ БОШҚАРУВДАГИ РОЛИ ВА ГЕНДЕР ТАФОВУТЛАРДА АЁЛ РАХБАРЛАРНИНГ УСТУН ЖИХАТЛАРИ

Нозима Махатова

Қарши давлат университети таянч докторанти

e-mail aдреси: <u>raimova-64@mail.ru</u>

Калит сўзлар: гендер, гендер тенглик, гендер тафофутлар, гендер психоогияси, аёл рахбарлар.

Анннотация: Мамлакатимизда гендер тенгликни таъминлаш, аёлларнинг ижтимоий ва сиёсий ҳаётдаги ролини ошириш бўйича ҳуқуқий асосларга яратилмокда. Шу кунга қадар қабул қилинган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ва белгиланган амалий чора-тадбирлар Ўзбекистоннинг гендер сиёсати соҳасидаги муҳим қадамидир. Ушбу қадам қонунчилик ҳамда амалиётнинг ҳалқаро меёр ва стандартларига тўлиқ мос келиши, шу билан бирга, уларнинг бир қисми БМТнинг инсон ҳуқуқлари бўйича идоралари тавсияларига асосланган.

Хотин-қизлар хукуқларини таъминлаш, хусусан, гендер тенглиги ва аёлларни зўравонлик ва зулмдан химоя қилиш, аёллар тадбиркорлигини ривожлантириш мақомини кучайтириш тўғрисидаги фармон ва карорларнинг қабул қилиниши, аёлларимизни нафақат она, оила қўрғонининг қўриқчиси, атрофда бўлаётган вокеа ходисалар ва янгиликларни оддий кузатувчисигина эмас, балки мамлакатда амалга оширилаётган демократик ўзгаришларнинг фаол ва ташаббускор иштирокчиси сифатида ўзгаришига туртки бўлмокда.

THE ROLE OF WOMEN IN MANAGEMENT AND MAIN ASPECTS OF WOMEN LEADERS IN GENDER DIFFERENCES

Key words: gender, gender equality, gender differences, gender psychology, women leaders.

Abstract: Legal foundations are being created in our country to ensure gender equality and enhance the role of women in public and political life. The normative legal documents adopted to date and the established practical measures are an important step in the field of gender policy in Uzbekistan. This step is in full compliance with international norms and standards of law and practice, and some of them are based on the recommendations of UN human rights agencies.

Adoption of decrees and decisions to ensure the rights of women, in particular, gender equality and the protection of

women from violence and oppression, strengthening the status of women's entrepreneurship, turning our women not only into mothers, guardians of the family fortress, and not just into events and news taking place around, but also in the country, as an active and proactive participant in the ongoing democratic transformations, he is striving for change.

РОЛЬ ЖЕНЩИН В УПРАВЛЕНИИ И ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ЖЕНЩИН-РУКОВОДИТЕЛЕЙ В ГЕНДЕРНЫХ РАЗЛИЧИЯХ

Ключевые слова: гендер, гендерное равенство, гендерные различия, гендерная психология, женщины-лидеры.

Аннотация: В нашей стране создаются правовые основы для обеспечения гендерного равенства и повышения роли женщин в общественно-политической жизни. Принятые на сегодняшний день нормативные правовые документы и установленные практические меры являются важным шагом в сфере гендерной политики Узбекистана. Этот шаг находится в полном соответствии с международными нормами и стандартами законодательства и практики, а некоторые из них основаны на рекомендациях агентств ООН по правам человека.

Принятие указов и решений по обеспечению прав женщин, в частности, гендерного равенства и защите женщин от насилия и угнетения, укреплению статуса женского предпринимательства, превращению наших женщин не только в матерей, хранительниц семейной крепости, а не просто в событий и новостей, происходящих вокруг, но и в стране, как активный и инициативный участник реализуемых демократических преобразований, стремится к переменам.

Кириш. Глобаллашув ва рақамли иктисодиёт шароитида замонавий бошқарув инновацион ёндашувни, жумладан тижорат ва давлат ташкилотларини самарали ва мослашувчан бошқариш учун зарур бўлган замонавий билим ва амалий кўникмаларга, яъни компания стратегиясини оптималлаштириш ва танлаш, инновацион жараёнларни бошқариш, кадрлар сиёсати, қисқа муддатли ва узоқ муддатли бизнес-режалаштириш, бошқарув муаммоларини ҳал қилиш учун маълумотлар билан ишлаш маданияти ва рақамли технологиялардан фойдаланиш кўникмалари, саноат ва тадбиркорлик фаолиятида рақамли трансформация жараёнлари доирасида фойдаланиш учун мос технологияни танлаш, стартаплар учун бизнес ғоялар бериш кўникмаларига эга бўлган рақамли иктисодиётда бизнесни бошқариш соҳасида иктисодиётнинг замонавий талабларига жавоб берадиган, ҳамкорликни ривожлантиришга ва мамлакатни жаҳон иктисодиётига интеграциялашишига ҳисса қўшишга қодир бўлган профессионал малакага эга, ракобатбардош, юқори малакали бошкарувни талаб этади.

Мамлакатимизда гендер тенгликни таъминлаш, аёлларнинг ролини ошириш, жамият ва давлат бошқарувида имкониятларини кенгайтириш, бандлигини таъминлаш, тадбиркорлигини ривожлантириш ва аёлларнинг ижтимоий химоясини таъминлашга қаратилган кенг кўламли ишлар амалга оширилмокда.

Мавзуга оид адабиётларнинг тахлили. Бошқарув фаолиятидаги гендер фарқларни М.Вебер, Э.Илйин, Т.Парсонс, Р.Оуэн, П.Сорокин, В.А.Захар, Ж.Аткинсон, Д.МакКленд, М.Хорнер, Г.А.Туретская, С.Киэслер, Ж.Розенер, А.Э.Чирикова, М.Хеннинг, А.Жардин, Ф.Херзберг, Г.Хофстеде, Д.Боллингер, А.Наумов, С.Чаффнис кабилар ўз тадкикотларида ўрганганлар.

Эркак ва аёл бошқарув услублари ўртасидаги фаркларни ўрганиш бўйича Э.Эагли, Б.Жонсон, А.Стетем, Ж.Липман-Блумен, Э.Мишел-Алдер, А.Э.Чирикова, Э.Балабанова, Г.Г.Силласте, И.Н.Тартаковская, Э.Гвоздева, В.Герчиков, Н.Д. Стрекалова, О.К.Самартсева, Т.А.Фомина, С.Ю.Барсукова ва бошқалар тадқиқот олиб борганлар.

Ўзбекистонда бошқарув жараёнини ташкил этишнинг психологик асослари дастлаб Э. Гозиев, М. Давлетшин, Г. Шоумаров, В. Каримова, А. Жабборов, Ш. Баратов сингари йирик психологларнинг асарларида ўз аксини топа бошлаган. Мамлакатимиз психологлари рахбарни унинг яхлит рухий дунёси билан, бинобарин, шахснинг аклий фаолияти, билиш жараёнлари, иродаси, характери, темпераменти, хиссиёти, кобилияти билан, умуман олганда инсон тузилишининг барча қирралари билан боғлиқ тарзда тушунтиришга ҳаракат қилганлар.

Америкалик психолог Ш.М. Берн ўзининг "Гендер психологияси" номли китобида эркак ва аёлнинг ижтимоий-психологик фаркларининг роли ва ахамиятини тушунишни сезиларли даражада бойитадиган тадкикларни амалга ошириб, эркаклар ва аёлларнинг хатти-харакати ва психологиясини ўрганишди уларнинг маълум бир жинсга хос бўлганлиги хакидаги анъанавий фикрлаш тарзидан воз кечишга эътиборни қаратди [7.Б.270].

Психолог Р.Райс ўтказган тажрибада кўра аёл рахбарлик қилган курсантлар гурухи муваффақиятини тасодифга йўйишган, эркак рахбар бўлган гурухдаги курсантлар эса муваффақиятда айнан рахбарнинг қобилиятини етакчи деб кўрсатишган. Мазкур тажриба шундан далолат берадики, атрофдаги вокеаларни бахолаш кўп жихатдан айни жамиятда қабул қилинган норма ва меъёрларга боғлиқ [8.Б.637].

И.Махмудов бошқарув самарасини жинсий мансублик билан боғлаш нотўғрилиги, бу ўринда интеллект, қадриятлар, шахс хусусиятлари, маълумот даражаси, бошқарув соҳасидаги тажриба каби кўрсаткичлар аҳамиятлиги эканлигини кўрсатади [9.Б.17].

Тадкикот методогияси. Бошқарув психологияси - бошқарув фаолиятининг психологик шаклларини ўрганадиган ижтимоий психологиянинг бир соҳаси ҳисобланади. Халқаро ҳамжамиятда кенг фойдаланиладиган "гендер тенглик" тушунчаси - эркаклар ҳамда аёллар давлат ва жамият ҳаётнинг сиёсий, ижтимоий ва иктисодий соҳаларида тенглик асосида иштирок эта олишини назарда тутади. Замонавий бошқарувда аёлларнинг бошқариш услубига хос бўлган янги менталитет, услуб ва усулларнинг киритилиши аёл ва эркак бошқарувининг мослашувчан комбинацияси орқали самарадорлик ва рақобатбардошликни оширишга ёрдам беради.

Гендер психологияси - бу мутлақо янги илмий йўналиш бўлиб, у ўзини психологик билимларнинг мустақил соҳаси сифатида эълон қила бошлайди. Мамлакатимизда гендер психологияси ижтимоий психологиясининг ўрганилаётган, тадқиқ қилинаётган янги соҳаси ҳисобланади. Гендер психологияси - инсоннинг жамиятдаги хатти-ҳаракатларини биологик жинс ва гендер (ижтимоий жинс) нисбати билан белгиланган муносабатлар билан уйғунликда ўрганади. Гендер психологиясининг бўлимларидан бири бу раҳбарлик (етакчилик)нинг гендер психологиясидир ва у эркак-раҳбар ва аёл-раҳбар ўртасидаги фарқларни, шунингдек ҳукмронлик ва бўйсуниш муносабатларини тадқиқ қилади.

Гендер тахлилининг ахамияти нафақат назарий муаммо, балки бошқарув самарадорлигини оширишга имкон берадиган амалий усул сифатида ҳам бир қанча йирик халқаро молиявий-иқтисодий ташкилотларнинг мутахассислари томонидан тасдиқланган.

Тадқиқотда илмий адабиётларни таҳлил қилиш, талқин қилиш, илмий таҳлил қилиш усуллари, олинган маълумотларни синтез қилиш ва умумлаштириш усулларидан фойдаланилди.

Тахлил ва натижалар. БМТ Бош Ассамблеясининг 2015 йилнинг сентябрида Барқарор ривожланиш бўйича ўтказилган саммитида 70-сон резолюцияси қабул қилиниб, мамлакатимиз учун долзарб хисобланган 16 та миллий мақсадга эришиш бўйича 125 та мақсадли вазифа ҳамда 206 та индикатор ишлаб чиқилган.[12]

Хусусан, барқарор ривожланиш соҳасидаги 5-мақсад - Гендер тенгликни таъминлаш ва барча хотин-қизларнинг ҳуқуқ ва имкониятларини кенгайтириш мамлакатимизда хотин-қизлар ва эркакларнинг тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятларини таъминлашга қаратилган ислоҳотлар билан ҳамоҳангдир. Гендер тенглигига эришиш, хотин-қизларнинг ҳуқуқ, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминлаш, жамият ва давлат ҳаётидаги ролини күчайтириш янги Ўзбекистон давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан биридир.

2018 йил 15 ноябрда Тошкентда бўлиб ўтган "Мамлакатнинг демократик янгиланиши хамда модернизациясида аёлларнинг роли: Ўзбекистон тажрибаси ва халкаро

амалиёт" мавзусида халқаро конференцияда иштирок этган БМТ Тараққиёт дастурининг Ўзбекистондаги доимий вакили Хелена Фрейзер ўз маърузасида шундай таъкидлаган эди: "Рахбарлик мавкейидаги аёлларнинг мухим вазни мавжудлиги барча мамлакатларда жамиятларнинг ижобий ривожланишига олиб келган. Шундай килиб, жахон амалиёти шуни кўрсатиб турибдики, давлат бошқарувида аёлларнинг ваколатини ошириш конунчиликнинг гендер омилларини хисобга олган холда ишлаб чикилишига олиб келади, аёлларнинг сиёсатда қатнашуви аёлларнинг кундалик муаммолари ҳам парламент мухокамаларида ўсиб боришини кўрсатади. Шу тарзда, давлат бошқарувида аёлларнинг ваколатларини кенгайтириш аёлларнинг манфаатларини химоя қилишни яхшилайди".[13]

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 7 мартдаги "Хотин-қизларнинг меҳнат ҳуқуқлари кафолатларини янада кучайтириш ва тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-кувватлашга оид чора-тадбирлар тўғрисида"ги ПҚ-4235-сон Қарори билан Хотин-қизларнинг гендер камситилишига йўл қўймаслик мақсадида Ўзбекистон Республикасида Гендер тенгликни таъминлаш масалалари бўйича комиссияси тузилди [5].

Ўзбекистон Республикасининг 2019 йилнинг 2 сентябрида хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг хуқуқ ҳамда имкониятларни таъминлаш соҳасидаги муносабатларни тартибга солиш мақсадида қабул қилинган "Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида"ги ЎРҚ-562-сонли Қонуни жамиятда аёл ва эркак ўртасидаги тенгсизликни ҳал этиш масаласи ҳамда ҳуқуқий муносабатларнинг долзарблигига қаратилган қонундир.[1]

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 2020 йил 23 сентябрда бўлиб ўтган Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош ассамблеясининг 75-сессиясида сўзлаган нуткида гендер тенгликни таъминлаш бўйича Ўзбекистондаги ислохотлар тўғрисида тўхталиб, "Биз учун гендер тенглик сиёсати устувор масалага айланди. Хотинкизларнинг давлат бошқарувидаги ўрни тобора кучаймокда. Янги Парламентимизда аёл депутатлар сони икки баробарга кўпайди" деб таъкидлаб ўтди [4].

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 3 февралдаги ПФ-6155-сонли Фармонига кўра тасдикланган "2017-2021-йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Харакатлар стратегиясини "Ёшларни кўллаб-кувватлаш ва ахоли саломатлигини мустахкамлаш йили"да амалга оширишга оид Давлат Дастурининг 9-бандида "Хотин-кизларнинг жамият ва давлат бошкарувидаги мавкейини янада оширишга каратилган яхлит тизимни яратиш" белгиланган.[3]

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2021 йил 22 февралда БМТ Инсон хукуклари бўйича кенгашининг 46-сессиясида сўзлаган нуткида гендер сиёсати масалалари борасида мамлакатимизнинг ижтимоий-сиёсий хаётида ва ишбилармонлик соҳасида аёлларнинг ролини тубдан оширишга қаратилган ишларни қатъий давом эттирилиши таъкидланди [2].

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг 2021 йил 28 майдаги "2030 йилга кадар Ўзбекистон Республикасида гендер тенгликка эришиш стратегиясини тасдиклаш ҳакида"ги СҚ-297-ИВ-сонли Қарорида гендер тенглик масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилиб, соҳага оид 25 та конунчилик ҳужжати қабул қилинлиги кўрсатиб ўтилди [3]. Шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг Гендер тенгликни таъминлаш масалалари бўйича комиссияси, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатида Хотин-кизлар ва гендер тенглик масалалари қўмитаси ташкил этилди, Ўзбекистон тарихида илк маротаба парламентда хотин-кизлар сони БМТ томонидан белгиланган тавсияларга мос даражага етиб, парламентдаги хотин-кизлар сони қарийб 32 фоизга етди ва дунёдаги 190 та парламент орасида 37-ўринга кўтарилди, бошқарув лавозимидаги хотин-кизлар улуши 27 фоизга, партияларда 44 фоизга, олий таълимда 40 фоизга, тадбиркорликда 35 фоизга етди. Аёллар тадбиркорлигини ривожлантириш мақсадида 224 мингдан ортиқ хотин-кизга жами 6,9 трлн сўм микдорида имтиёзли кредит ажратилди.[6]

2021 йилнинг 15 июнида Тошкентда Вестминстер университетида ўтказилган "Марказий Осиё ва Афғонистонда барқарор ривожланиш сари хотин-қизларни иқтисодий кўллаб-қувватлаш мавзусида"ги халқаро бизнес-форумда Ўзбекистон Гендер тенглиги комиссияси раиси Танзила Норбоева ўз маърузасида Марказий Осиё давлатлари бошқарувида хотин-қизларнинг ўрни ошиб бораётгани, сўнгги 20 йил давомида Марказий Осиё давлатларининг парламентларида аёллар улушининг 2 бараварга оширилгани, 190 та давлат парламентларини бирлаштирган Парламентлараро иттифокнинг эътироф этишича, хотин-қизларнинг парламент ва хукумат доирасида иштироки бўйича Ўзбекистон иттифокқа аъзо давлатлар орасида 3-4 йил олдинги 128-ўриндан 45-ўринни эгаллаб, бу кўрсаткич бўйича мамлакатимиз нафакат минтақа, балки қатор ривожланган Ғарб давлатлари — АҚШ, Германия, Австралия, Канададан юқори поғонага чикиб олганлигини таъкидлади. [14]

2021 йил 6 июль куни Олий Мажлис Сенати Раиси Танзила Норбоева Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеяси 75-сессияси раиси Волкан Бозкир билан Ўзбекистон билан БМТ ўртасидаги хамкорликнинг холати ва истикболлари бўйича учрашувда гендер тенгликни таъминлаш масаласи мухокама килиниб, бу йўналишда

эришилган ютуқлар, жумладан Ўзбекистонда 2030 йилга қадар гендер тенгликка эришиш стратегияси тасдиқлангани қайд этилди.

Сохада олиб борилаётган ислохотлар халқаро рейтинглардаги мамлакатимиз ўрнига ижобий таъсир кўрсатиб, Жахон банкининг Аёллар, бизнес ва конун индексида Ўзбекистон 2020 йилда хотин-қизлар хукуклари ва гендер тенглик бўйича ахамиятга молик ислохотларни амалга оширган 27 та давлат қаторига киритилди ва 5 поғонага юкорилаб, 190 та давлат орасида 134-ўринни эгаллади.

Гендер стратегиясининг амалга оширилиши хотин-қизлар ва эркаклар ўртасида сиёсий, иктисодий, ижтимоий ва бошка соҳалардаги тенгсизликни бартараф этиш, Ўзбекистон Республикасининг халқаро майдондаги имижини ошириш имконини беради. Гендер стратегиясида жамият ҳаёти ва фаолиятининг барча соҳаларида, шу жумладан сиёсат, иктисодиёт, ҳуқуқ, маданият, таълим, илм-фан ҳамда спорт муносабатларида ҳотин-қизларнинг эркаклар билан тенг иштирок этишларини қўллаб-қувватлаш, қарор қабул қилишда уларнинг етакчилик қилишлари учун тенг имкониятларни яратиш ва ҳотин-қизларнинг сиёсий фаоллигини ошириш, уларнинг жамиятдаги ўрни билан боғлиқ салбий қарашларни ўзгартириш асосий вазифалари қаторида кўрсатилган.

Гендер - бу ижтимоий тузилма, эркаклар ва аёлларнинг ижтимоий хулқ-атворини ва улар ўртасидаги муносабатларни белгилайдиган жамият маданияти билан белгиланадиган хусусиятлар тўплами. Гендер маълум бир ижтимоийлашув тизими, меҳнат тақсимоти, маданий меъёрлар, жамиятда қабул қилинган роллар ва стереотиплар орқали қурилади. Гендер ижтимоий жараёнларни тушуниш воситасидир.

Психологик нуқтаи назардан гендер тушунчаси одамларнинг "эркак ва аёл" тафовутларининг моҳиятини ёритади. Ижтимоий психологияда "жинс" тушунчасининг ўзи биологик категория бўлгани учун ҳам эркак ва аёллар хислатларидаги тафовутларнинг биологик жиҳатдан боғлиқлигини асослашда гендер атамаси ишлатилади.

Гендер тенглик жамият ривожида мухим бўлган ижтимоий муносабатларда долзарб ахамиятга эга эканлиги бугунги кунда янада яққол намоён бўлмокда. Бугун оилада, жамиятда, айникса, хотин-кизларнинг ижтимоий хаётдаги фаоллигини оширишга алохида эътибор қаратилаётгани натижасида ижтимоий муносабатларда ҳам, қонунчиликда ҳам катта ўзгаришлар амалга оширилмокда.

Эркак ва аёл рахбарга хос жинсий психологик фаркнинг бўлиши жамоа олдида турган вазифани бажариш, кўзланган максадга эришишга таъсир кўрсатмайди. Шахснинг кўпгина ишчанлик фазилатлари жинсий мойилликлар билан эмас, балки ижтимоий кадриятлар, характердаги хусусиятларга асосланади. Хусусан, инсоний муносабатларга

эътибор, кўнгилчанлик, бошқарувда демократик тамойилларга суяниш аёлларда кўпрок учрайди ва бу кўрсаткичлар маълум маънода жамоа фаоллигига ижобий таъсир этувчи омиллардир.

Раҳбар аёлларда ташкилотчилик қобилиятининг намоён бўлиши ва ўзини-ўзи раҳбар сифатида баҳолашлари уларнинг раҳбарлик фаолиятларидан қоникишига боғлиқ эканлигини кўрсатади. Ташкилотчилик қобилияти ўзини-ўзи раҳбар сифатида баҳолаш ҳусусияти билан белгиланиб, уларнинг детерминация коэффициенти раҳбарлик фаолиятидан қониқишига нисбатан анча камроқдир. Бундан раҳбар аёлларда раҳбарлик фаолиятидан қониқишнинг қай ҳолатда бўлишини уларнинг ташкилотчилик қобилияти ва ўзини-ўзи раҳбар сифатида баҳолашлари белгилаб бериши келиб чиқади.

Бошқарув амалиётида гендер жиҳатлари эркак ва аёл психикасини ва ақлнинг ўзига хос хусусиятларини хисобга олган холда, жамоани ва шахсни бошқаришнинг хар хил ёндашувларининг хусусиятларини, айникса, шахслараро муносабатларни ўз ичига олади. Аёллар ва эркакларнинг ишбилармонлик ва психологик фазилатларини таккослайдиган турли тадқиқотлар шуни кўрсатдики, тахлил қилинган бир қатор кўрсаткичларда маълум фарклар мавжуд. Яъни, аёлларда бошкарув функцияларини муваффакиятли амалга ошириш учун аниқ афзалликлар мавжуд, улар ноаниқлик шароитида, аёллик фазилатларига таяниб, бошқаришда тез тажриба орттирадилар, муаммоларни ҳал қилишга хиссий ёндашадилар. Бошқарувда эркакларнинг гендер йўналиши - ташқи мухитга, беқарор, доимий янгиланадиган шароитда ўзаро муносабатларга йўналтирилганлигида, аёлларнинг гендер йўналиши аёлларнинг ички шахслараро муносабатларга, барқарор психологик микроиклимни саклашга йўналтирилганлигида намоён бўлади. Рахбарнинг гендер роли бошқарув ролини амалга оширишда намоён бўлади ва бошқарув функцияларни бажариш самарадорлигида гендер фарклари шаклланади. Бу бошкарув фаолиятининг етакчилик, максадларни белгилаш, ходимларни рағбатлантириш, мулоқот ва қарор қабул қилиш каби жихатларида яққол намоён бўлади.

Замонавий бошқарувда юз бераётган ўзгаришларнинг таҳлили шуни кўрсатадики, бошқарув лавозимларида эркаклар ва аёллар сонининг нисбати тез ўзгариб бормокда. Қозирги даврга хос бўлган аёл бошқарув услубининг фаол интеграцияси гендер тадкикотларининг долзарблигини тасдиклайди. Бошқарув фаолияти соҳасидаги гендер тафовутларининг психологик тадкикотлар натижаларини қўллашнинг долзарблиги бошқарув фаолияти самарадорлигини ошириш учун хизмат қилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

- [1]. Ўзбекистон Республикасининг Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг хуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида"ги ЎРҚ-562-сонли Қонуни. 02.09.2019й. //https://lex.uz
- [2]. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёвнинг 2021 йил 22 февралдаги БМТ Инсон хукуклари бўйича саммитининг 46-сессиясида сўзлаган нутки //https://president.uz
- [3]. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 3 февралдаги ПФ-6155-сонли Фармонига кўра тасдикланган "2017-2021-йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини "Ёшларни кўллаб-кувватлаш ва аҳоли саломатлигини мустаҳкамлаш йили"да амалга оширишга оид Давлат Дастури //https://lex.uz
- [4]. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёэвнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 75-сессиясидаги нутқи. 23.09.2020й. //https://president.uz/uz/lists/view/3851
- [5]. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 7 мартдаги "Хотинкизларнинг меҳнат ҳуқуқлари кафолатларини янада кучайтириш ва тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлашга оид чора-тадбирлар тўғрисида"ги ПҚ-4235-сон Қарори //https://lex.uz
- [6]. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг 2021 йил 28 майдаги "2030 йилга қадар Ўзбекистон Республикасида гендер тенгликка эришиш стратегиясини тасдиқлаш ҳақида"ги СҚ-297-ИВ-сонли Қарори //https://lex.uz
- [7]. Adams J., Rice R.W., Instone D. Follower attitudes toward women and judgments concerning performance by female and male leaders // Academy of management journal. 1984. Vol. 27. N 3. P. 636-643. // Т.В.Бендас. Гендерные и культурные различия в оценке успешности студенческих лидеров и вузовских руководителей // https://nauchtrud.com
- [8]. Eagly A.H., Karan S.J., Makhijani M.G. Gender and effectiveness of leaders: a meta-analysis // Psychological bulletin. 1995. Vol. 117. N 1. P. 125-145.
- [9]. Maxmudov I. Boshqaruv psixologiyasi Oʻquv qoʻllanma. "YUNAKS-PRINT" MChJ. 2005 17-170.
  - [10]. https://www.un.org/ru/conferences/environment/newyork2015
  - [11]. https://m.kun.uz/uz/news/2018/11/08/
  - [12]. https://kun.uz/uz/news/2021/06/15/
  - [13]. https://yuz.uz/uz/news
  - [14]. Podosinov A. V. Lingua Latina. Lotin tili va qadimiy madaniyatga kirish /

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND **QUALITY EDUCATION**

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

КУРСАНТ ҚИЗЛАР ЎРТАСИДА СОҒЛОМ ТУРМУШ ТАРЗИНИ ТАРҒИБ КИЛИШНИНГ МУАММО ВА ЕЧИМЛАРИ

А.Б.Абдумуталипов

Ички Ишлар Вазирлиги Академияси Жанговар ва жисмоний тайёргарлик кафедраси ўқитувчиси aabdumutalipov@mail.ru

Калит сўзлар: курсант атлетика, енгил қизлар, спорт, саломатлик, соғлом турмуш тарзи, эпчиллик, машқлари, куч жарохат турлари

Аннотация: Спорт тури билан шуғулланган ҳар қандай курсант қизлар чиройли қадди-қоматга эга бўлишади ва ўз касбий фаолиятида хам шахсий хаётида хам катта ютукларга эришади. Соғлом турмуш тарзига амал қилган күрсант қизлар бошқа спорт тури билан фаолиятини олиб боришда хам тез киришиб кетадилар.

PROBLEMS AND SOLUTIONS OF PROMOTING A HEALTHY LIFESTYLE AMONG **CADET GIRLS**

words: female Kev cadets, athletics, sports, health, lifestyle, healthy agility, strength training, types of injuries.

Abstract: Any cadet girls engaged in Sports will have a beautiful figure and will achieve great success both in their professional activities and in their personal life. Cadet girls who follow a healthy lifestyle are also quick to enter when conducting activities with another sport.

ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ СРЕДИ КУРСАНЦ

Ключевые слов		Аннотация: Курсантки которые занимаются
девушки-кадеты,	легкая	спортом, будут иметь прекрасный рост и добьются
атлетика, спорт,	здоровье,	больших успехов как в профессиональной деятельности,
здоровый образ	жизни,	так и в личной жизни. Девочки-кадеты, ведущие
ловкость,	силовые	здоровый образ жизни, также быстро освоятся в
тренировки, виды тр	авм	занятиях другим видом спорта.

Жахонда COVID-19 коронавирус пандемиясининг юзага келиши дунё мамлакатлари қатори Ўзбекистонда хам ахолининг соғлиғи, жисмонан саломатлиги, соғлом хаёт кечириш даражаси заиф эканлигини кўрсатди.

COVID-19 коронавирус инфекцияси аввало юрак-қон томир ва нафас олиш йўллари хамда семизлик (ортикча вазн) касаллигига чалинган фукароларимизнинг соғлиғига салбий таъсир кўрсатди. Натижада, бугунги пандемия орамиздан кўплаб фукароларимизни бевакт дунёдан кўз юмишига сабаб бўлди.

Барчамиз бундан жиддий хулоса қилган ҳолда зарарли одатлардан воз кечиб, оммавий спорт билан доимий шуғулланиш, тўғри овқатланиш тамойилларига риоя қилиш, хусусан таркибида туз, қанд ва ёғ микдори кўп бўлган ҳамда ҳамирли таом ва ширинликларни, нон маҳсулотларини меъёридан ортиқ истеъмол қилмасликни, бир сўз билан айтганда, соғлом турмуш тарзини кундалик ҳаётимизга айлантиришимиз зарур эканлигини бугунги даврнинг ўзи тақозо этмокда.

Жисмоний тарбия ва оммавий спорт билан мунтазам шуғулланиш ҳамда соғлом турмуш тарзи бўйича ҳаётий кўникмаларни шакллантириш орқали ҳар бир курсантлар ўртасида касалликка қарши кучли иммун тизими пайдо бўлишини таъминлаш, зарарли одатлардан воз кечиш, тўғри овқатланиш тамойилларига амал қилиш, тиклаш ва реабилитация ишлари ҳамда оммавий жисмоний фаоллик тадбирларини тизимли ва самарали ташкил қилиш, бу борада тегишли инфратузилма ва бошқа зарур шартшароитларни яратиш мақсадида:

1. Қуйидагилар Соғлом турмуш тарзини ҳаётга кенг татбиқ этиш ва оммавий спортни янада ривожлантиришнинг асосий йўналишлари этиб белгилансин:

-ҳар бир оила, маҳалла ва туман (шаҳар)да, мактабгача, умумий ўрта, ўрта махсус, профессионал ҳарбий ва ҳарбийлаштирилган олий таълим муассасаларида ҳамда куч ишлатувчи органларда бошқа ташкилотларда жисмоний тарбия ва оммавий спорт билан шуғулланишга шарт-шароитлар яратиш;

-оммавий спортни ривожлантириш бўйича оилалар, синфлар, мехнат жамоалари ва худудлар ўртасида спорт мусобақаларини мунтазам равишда ўтказиш;

-барча телеканаллар, шу жумладан хусусий телеканаллар эфирида ҳар куни уч марта (соат 7:00, 12:00 ва 17:00 да) нуфузли спорт мусобақалари ғолиб ва совриндорлари иштирокидаги 5 дақиқадан иборат оммавий бадантарбия машғулотларини узатиш;

-аёллар ва кексалар учун соғлом турмуш тарзини тарғиб этиш бўйича «Соғлом турмуш тарзи» кўрсатувларини намойиш этиш;

Жисмоний саломатлик муаммолари хар қандай ёшда муҳим ва долзарбдир, шунинг учун хар қандай таълим муассасаси жисмоний соғлом болани тарбиялашни биринчи ўринга қуяди. Бунинг учун курсантларнинг биринчи курсидан бошлаб саломатликнинг дастлабки даражасини белгилайди. Биз дарҳол курсант қизларни соғлом турмуш тарзининг асосий тушунчалари билан тушунтириб машғулот мобайнида синдирилади.

Авваламбор курсант қизларни Жанговар ва жисмоний тайёргарлик фани орқали уларга жисмоний шайлик ва дарслик орқали қизиқтириб соғлом турмуш тарзини кундалик ҳаётига олиб киролишимиз биз ўқитувчиларнинг хам фарзи хам қарзи ҳисобланади.

Шу жисмоний сифатлар ва соғлом турмуш тарзи аста секинлик билан курсантларнинг ҳаётига кириб келади. Бунинг учун кун тартибига эрталабки бадан тарбия ва жанговар дарсларнинг фаол равишда ўтилиши сезиларли равишда соғлом турмуш тарзини ривожлантириб беради.

Курсант қизлар, жанговар ва жисмоний тайёргарлик мутахассислари ва тиббиёт мутахассислари билан ҳамкорликда соғлом турмуш тарзини олиб бориш борасида тушунтириш ишлари мунтазам олиб борилади, ҳар куни пиёда сайр қилиш, кўпрок масофаларни айланиб келиш соғлик учун нақадар фойдали ва кўпгина касалликларни олдини олишда жуда катта самара бериши ҳақида тарғибот-ташвиқот ишлари олиб борилиши шарт ва зарур.

Президентимиз соғлиқни сақлаш тизимида маҳаллаларга бириктирилган умумий амалиёт шифокорлари малакасини ошириш ва патронаж хизматларини йўлга қўйишга катта аҳамият қаратиш кераклигини кўп бора таъкидлаганлар. Ўзбекистон аҳолисининг саломатлигини муҳофаза қилиш ва соғлом турмуш тарғибот ишларидан фуҳаролар жуда мамнун эканлиги ҳам маҳоламнинг яҳҳол исботидир.

Кун тартибини тузишда соғлом овқатланишнинг хам ўрни каттадир, соғлом фаолияти, меъёрий овқатланиш инсоннинг ҳаёт ўсиши ва ривожланишини таъминлайдиган, унинг саломатлигини мустахкамлайдиган хамда касалликларни олдини олишда ёрдам берадиган овкатланиш хисобланади. Соғлом турмуш тарзида соғлом овқатланиш бирданига кўп микдорда овқатни истеъмол қилиш эмас, овқатни озуқавий микдорга бойлигини хисобга олиш керакдир. Овкатнинг таркибида минераллар, оксиллар, ёғларнинг етарли даражада бўлиши назарда тутилади. Хар бир модда талабанинг ва курсант қизларнинг салбий ёки ижобий ривожланишига таъсир кўрсатади. Ёғларнинг ва углеводнинг куп микдорда истеъмол килиниши ортикча вазннинг ортишига олиб келади. Оқсиллар тана мушакларининг ўсишига, ва жарохатланган жойнинг тез битишига ижобий таъсир кўрсатади. Витаминлар одам организмида энг керакли модда хисобланиб унинг хаётида энергия (қувват) манбаи бўлиб хизмат қилади. Курсант қизлар ва Олий таълим муассасалари талабаларида соғлом түрмүш тарзини ривожлантиришда тўғри овқатланиш тартибига риоя қилиш керак бўлади. Кун давомида 3 ёки 4 махал овқатланиш меъёрий таркибга киритилган. Агарда курсант қизлар ва талабанинг соғлигида нуқсон бўлса организмининг ички захираларини тикланиши учун 6 ёки 7 махал кам-кам ва тез-тез овқатланиш керак булади. Асосан овқатланиш жараёнида овқатнинг тўғри вақтда истеъмол қилиш хам зарурдир. Эрталабки нонушта, тушлик, кечки овқатларни истеъмол қилишда 1 соат нормал вақт берилганда тез эмас секинрок, хар бир овқат луқмасини камида 15-20 маротаба чайнаб истеъмол қилиш тавсия қилинади. Манашу тартибда овқат истеъмол қилинса ҳеч қандай ошқозон-ичак касалликлари келиб чиқмайди.

Маълумки, жамиятимизда инсон саломатлиги, жисмоний баркамоллиги, соғлом турмуш тарзи маданиятига эгалиги ўта мухим ижтимоий қадрият ҳисобланади. Миллат саломатлигини таъминлаш, халқ генофондини бекаму-кўст сақлаш соғлом турмуш тарзи туфайлигина етарлича ижобий тарзда ҳал этилади. Бу эса, жамиятнинг барча ижтимоий институтлари; оила, ўқув-тарбия масканлари, маҳалла ҳамда мустақил таълим олдига жамиятимиз фукароларига соғлом турмуш тарзи мазмуни ва моҳиятини англатиш, курсант қизларни ва ёшларни сергак ва билимдон, баркамол шахс қилиб тарбиялаш масаласини кўндаланг қилиб қўяди.

Соғлом турмуш тарзи (СТТ) - бу фаол меҳнат, ижод оғушида яшаш, кучли жисмоний ва руҳий юкламаларни, ўта хавфли ва зарарли таъсир кўрсатувчи омилларни енгил кўтара оладиган ҳар томонлама тарақкий этган курсант қизларни шаклланиш жараёнидир.

Соғлом турмуш тарзи — курсант қизларнинг ва инсоннинг кун тартибига риоя этиши, фаол ҳаракат асосида организмини чиниқтириши, спорт билан шуғулланиши, тўла ва сифатли овқатланиши, гигиеник қоидаларга амал қилиши, зарарли одатлардан ўзни тута билишидир, дейди у. Сер ҳаракатлилик организмни табиий равишда рағбатлантириб туради. Шунинг учун серғайрат, тиниб-тинчимайдиган курсант қизлар доимо тетик, бардам, кексайганларида ҳам бақувват ва шижоатли бўлади.

Хулоса қилиб шуни айтиш жоизки курсант қизларнинг соғлом турмуш тарзига қизиқтиришда ва кун тартибига тўлиқ жорий етишда, курсант боллар билан бир хилда емаслиги муаммо бўлиб хизмат қилмокда ва буни ечимлари курсант қизларни кун тартибидан ташқари шахсий вақтда спорт залида алоҳида амалий жанговар ва жисмоний тарбия дарс машғулотлари йўлга қўйилишини тавсия етаман.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

- 1. Формирование здорового образа жизни у курсантов вузов силовых структур средствами физической культуры. Учебное пособие. 2015 г.
- 2. Здоровье и физическая культура студента. В.А.Бораненко. Учебное пособие. 2003 г.
  - 3. А.Г. Мирзакулов "Жисмоний тарбия ва спорт" 2023 йил.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

МАРКАЗИЙ ОСИЁДА МИНТАҚАВИЙ ХАВФСИЗЛИКНИ ТАЪМИНЛАШДА ХАЛҚАРО ХАМКОРЛИК МАСАЛАЛАРИ

Саодат Убайдуллаева,

Тошкент давлат шарқшунослик университети, тадқиқотчи,

сиёсий фанлар номзоди e-mail: <u>sadulya75@mail.ru</u>

Калит сўзлар: минтақа, ҳамкорлик, Марказий Осиё, хавфсизлик. Аннотация: Макола Марказий Осиё давлатларининг минтакада хавфсизликни таъминлаш бўйича олиб борилаётган ҳамкорлик масалаларида юзага келаётган муаммолар ва уларни тизимлаштириш, бартараф этиш масалаларига бағишланган. Ўзбекистон Республикасининг минтақавий ҳамкорлик борасида юргизаётган ташқи сиёсати ва ташаббуслари доирасидаги муносабатлар ёритиб берилган.

ISSUES OF INTERNATIONAL COOPERATION IN ENSURING REGIONAL SECURITY IN CENTRAL ASIA

Key words: region, cooperation, Central Asia, security.

Annotation. The article deals with the issues of cooperation between the countries of Central Asia to ensure security in the region, as well as issues for solving and systematizing these problems. Relations are covered within the framework of foreign policy and initiatives of the Republic of Uzbekistan on regional cooperation.

ВОПРОСЫ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В ОБЕСПЕЧЕНИИ РЕГИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Ключевые слова: регион, сотрудничество, Центральная Азия, безопасность.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы сотрудничества стран Центральной Азии по обеспечению безопасности в регионе, а также вопросы по решению и систематизации данных проблем. Освещаются отношения в рамках внешней политики и инициатив Республики Узбекистан по региональному сотрудничеству.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. М. Мирзиёевнинг минтақа ва дунё давлатлари саъй-ҳаракатларини умумий муаммоларни ҳал қилиш учун бирлаштиришга йўналтирилган ҳаракатлари Ўзбекистоннинг ҳалқаро ташкилотлардаги фаоллиги кескин

ошиб, кучайишига олиб келди. Давлатлар рахбарларининг маслахат учрашувларини мунтазам равишда ўтказиб бориш хакидаги ташаббус амалга оширилиб, Нурсултон, Тошкент ва Аваза шахарларида саммит ўтказилди. Марказий Осиё иктисодий форумлари доимий асосда ташкил этилмокда. Савдо-иктисодий алокалар, саноат кооперацияси, маданий-гуманитар муносабатлар жадал суръатларда ривожланмокда[1].

Ўзбекистоннинг Марказий Осиёдаги оқилона ташқи сиёсати самарали бўлаётгани ва минтақадаги барча мамлакатлар манфаатларига мос келаётганига қарамай, минтақада хавфсизлик бўйича комплекс ўзаро боғлиқлик тизимини шакллантириш масаласи ҳамон охиригача ҳал бўлмай келмоқда. Бунинг бир қанча сабаблари бор.

Биринчидан, Афғонистоннинг минтақа комплекс ўзаро боғлиқлик тизимидаги ўрни ва иштироки мавхумлигича қолмоқда. Афғонистон, назариётчи Б. Бузан учун — Марказий ва Жанубий Осиё ўртасидаги алохида хавфсизлик комплекси[2], Ғарб назариётчилари ва экспертлари учун — Марказий ва Жанубий Осиёнинг бир қисми, Россия тадқикотчилари учун — Марказий Осиёнинг бир қисми, Осиё мамлакатларининг аксарият олимлари учун эса (бу мамлакатнинг маданий ва географик жойлашувидан келиб чиқиб) Жанубий Осиё минтақасига кирувчи мамлакатдир.

Иккинчидан, Марказий ва Жанубий Осиёда минтақавий ўзаро боғлиқлик тизимининг шакллантирилишини жадаллаштириш жараёнининг назарий-методологик ва амалий асослари ҳанузгача ишлаб чиқилмаган.

Учинчидан, халқаро муносабатларда Марказий Осиё давлатлари ўртасидаги хамкорлик халқаро даражада шаклланиб бўлган минтақавий хамкорлик сифатида эмас, балки иштирокчиларида умумминтақавий масалаларни якдиллик билан ёндашиб, тўлиқ хал қилиш нияти бўлмаган субкомплекс сифатида шархланади.

Г. Акунованинг "Страны Центральной Азии: трудности на пути сближения" ("Марказий Осиё давлатлари: якинлашиш йўлидаги кийинчиликлар") номли маколасида Марказий Осиё давлатларининг минтакада кўп томонлама хамкорликни самарали олиб боришига тўскинлик килаётган омиллар тахлил килиниб, Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон, Туркманистон ва Ўзбекистоннинг кўп томонлама форматда хамкорлик килишга тайёр эмасликларининг асосий сабаблари кўрсатилган[3]. Бунда асосий эьтибор кудратли ташки кучларнинг минтакадаги манфаатлари тўкнашуви, Қозоғистон билан Ўзбекистон ўртасида пешкадамлик учун кураш масалалари, сув сиёсати ва чегараолди худудларидаги хамкорлик каби омилларга каратилган. Шунингдек, маколада Марказий Осиё давлатларининг минтакада кўп томонлама хамкорликни самарали йўлга кўйиш учун зарур бўладиган чора-тадбирлар баён этилган.

Минтақа давлатлари мустақилликка эришганларидан сўнг кўп томонлама хамкорликни йўлга қўйиш борасидаги дастлабки уринишлар муваффакиятсиз чикди. Қозоғистон, Қирғизистон, Ўзбекистон ва Тожикистон худудларидаги интеграцияга оид лойихалар кўзланган натижани бермади, минтакавий кооперацияни ривожлантириш борасидаги максадларга эришилмади ва белгиланган вазифалар бажарилмай қолди. Орадан 30 йил ўтган бўлса ҳам, Марказий Осиёдаги барча мамлакатлар иштирок этадиган кўп томонлама ҳамкорлик механизми ҳанузгача йўлга қўйилмади.

Хозирги вақтда Марказий Осиё давлатлари хавфсизликни таъминлаш масалаларида халқаро хавфсизлик тизимининг *глобал* (унга биноан хавфсизликни таъминлаш принциплари БМТ Низомига асосланади), *минтақавий* (бунда хавфсизлик соҳасидаги минтақавий ҳамкорлик диққат марказида бўлади) ва *миллий* даражаларига таянадилар.

Шу билан бирга, Марказий Осиёда минтақавий хавфсизлик буйича комплекс узаро боғлиқлик тизимини шакллантиришда халқаро муносабатларга алохида эътибор қаратиш лозим. Масалан, россиялик эксперт А. Казанцев Марказий Осиёда комплекс узаро боғликликни шакллантириш жараёнидаги халқаро муносабатлар туртта йуналишда, яъни "реалистик", "либерал", "маданий-антропологик" ва "глобал" йуналишларда амалга оширилиши мумкинлигини таъкидлайди. Бирок, дастлабки икки йуналиш қудратли мамлакатларнинг минтақадаги манфаатлари қарама-қарши эканлиги, уларнинг узаро рақобати ва муносабатларидаги зиддиятлар сабабли самарасиз амалга оширилмокда. Бу ҳолат Марказий Осиёни ташқи таъсирлар олдида ожиз қилиб қуймоқда.

Марказий Осиё давлатлари тараққиётига оид ички ижтимоий-сиёсий моделларнинг келгуси ривожи кўпрок минтака давлатларининг мавжуд ташки хамда ички хавф-хатарларни енгиш, шунингдек, аввало, ташки рухий зарбаларга чидамли, хар томонлама самарали бошкариладиган ва эркин ички иктисодиётни яратиш имкониятига боғлик[4].

Минтақавий хавфсизлик бўйича комплекс ўзаро боғлиқлик тизимининг асосий мақсадлари: биринчидан, минтақа давлатларининг хавфсизлик масалалари бўйича бир хил минтақавий ёндашув доирасида ҳамкорлик қилишига эришиш; иккинчидан, минтақа манфаатларини халқаро майдонда биргаликда илгари суриш; учинчидан, бошқа минтақалар билан минтақавий аҳамиятга молик муҳим масалалар бўйича ўзаро боғлиқликка доир ҳаракатларни бирлаштириш имконини берадиган усул яратишдан иборат.

Ўзбекистон қушни мамлакатлар билан узаро муносабатлар кооперациясида Марказий Осиёдаги пешқадам мамлакатлардан бири сифатида минтақавий ҳамкорликни жуда муҳим деб ҳисоблайди. Ўзбекистон минтақавий ҳавфсизлик муаммоларини ҳорижий

давлатлар билан ҳам, БМТ, ЕХХТ, ШХТ, МДХ каби халқаро ташкилотлар доирасида ҳам ҳал қилмокда.

Марказий Осиёда минтақавий хавфсизлик бўйича комплекс ўзаро боғлиқлик тизимининг шакллантирилиши минтақавий ҳамкорлик ва унда хорижий давлатлар ҳамда халқаро ташкилотлар фаол иштирок этишлари учун имкониятлар эшигини очиб беради. Минтақавий хавфсизлик бўйича комплекс ўзаро боғлиқлик тизимининг шакллантирилишида ташқи қудратли кучлар таъсири алоҳида роль ўйнайди, чунки Марказий Осиё АҚШ, Хитой, Россия, Европа Иттифоқи мамлакатлари, Эрон, Покистон, Ҳиндистон ва Туркия каби йирик давлатларнинг диққат марказидаги объект ҳисобланади.

Хозирги кунда қудратли ташқи кучлар минтақада хавфсизликни таъминлаш соҳасига бир қанча йўналишларда таъсир этаётганини таъкидлаш мумкин. Биринчи даражадаги таъсир АҚШ, ЕИ, Россия ва Хитой билан боғлик. Иккинчи даражадаги таъсир минтақага кўшни Эрон, Покистон, Туркия давлатларининг ўзаро муносабатларини ўз ичига олади. Бу давлатларнинг барчаси икки томонлама ҳамкорлик механизмидан ташқари хавфсизлик ташкилотлари, жумладан МДХ, КХШТ, ШХТ, НАТО орқали кўп томонлама ҳамкорликни амалга оширишмокда.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

- [1]. Ўзаро боғлиқ дунёдаги сиёсий прагматизм. Ўзбекстон Республикаси ташқи ишлари вазири А. Х. Комиловнинг «Правда Востока» ва «Янги Ўзбекистон» газеталари мухарририга берган интервьюси. 08.10.2021 г. URL: https://yuz.uz/ru/news/politicheskiy-pragmatizm-vo-vzaimosvyazannom-mire
- [2]. Buzan B. Regions and Powers: The Structure of International Security. 7 th ed / B. Buzan, O. Waever, J. Wilde. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 592 p.
- [3]. Акунова Г.Ч. Страны Центральной Азии: трудности на пути сближения // Проблемы постсоветского пространства. 2020. №7.—С. 300–311.—URL: https://www.postsovietarea.com/jour/article/view/257/241
- [4]. Курбанов С. Экономика Центральной Азии в ретроспективе: прошлое, настоящее и будущее // Центральная Азия 25: мысли о прошлом, проекция будущего: Сборник-эссе из Центральной Азии / Программа изучения Центральной Азии; Институт европейских, российских и евразийских исследований; Школа международных отношений им. Эллиотта; Университет Дж. Вашингтона. Март, 2017. С. 32–35.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

TA'LIMDAGI PSIXOLOGIYANING HOZIRGI MUAMMOLARI

Zoxidaxon Eshonkulova

Qoʻqon davlat universiteti psixologi Pedagogika instituti Zohida2404@mail.ru

Kalit so'zlar: ta'lim, pedagogika, psixologiya, ta'lim sifati, ta'lim tizimi, ta'lim jarayoni.

Annotatsiya: Maqola pedagogika va psixologiyaning dolzarb muammolariga bagʻishlangan. Ushbu mavzu oʻz mazmuniga koʻra juda koʻp. Ushbu tadqiqot pedagogika va psixologiya sohasidagi zamonaviy sharoitlarda dolzarb boʻlgan masalalarning faqat bir qismiga toʻgʻri keladi. Pedagogika va psixologiya umuman mamlakatdagi siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatga bogʻliq holda hozir ogʻir sharoitda. Ta'lim sohasi oʻzgarmoqda, uzluksiz modernizatsiya jarayoni davom etmoqda. Yuqoridagilar ushbu maqola mavzusining dolzarbligi va tanlovini belgilaydi.

CURRENT PROBLEMS OF PSYCHOLOGY IN EDUCATION

Key words: education, pedagogy, psychology, quality of education, educational system, educational process.

Abstract: The article is devoted to topical problems of pedagogy and psychology. This topic is very voluminous in its content. This study touches upon only a part of the issues that are relevant in modern conditions in the field of pedagogy and psychology. Pedagogy and psychology are now in difficult conditions, depending on the political and socio-economic situation in the country as a whole. The sphere of education is undergoing changes, there is a continuous process of modernization. The foregoing determines the relevance and choice of the topic of this article.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПСИХОЛОГИИ В ОБРАЗОВАНИИ

Ключевые слова: образование, педагогика, психология, качество образования, воспитательная система, образовательный процесс.

Аннотация: Статья посвящена актуальным проблемам педагогики и психологии. Данная тема очень объемна по своему содержанию. В данном исследовании затронуты лишь часть вопросов, актуальных в условиях современности в области педагогики и психологии. Педагогика и психология сейчас находятся в сложных условиях, зависящих от политической и социально-экономической ситуации в целом по стране. Сфера

образования претерпевает изменения, происходит непрерывный процесс модернизации. Вышесказанное обусловливает актуальность и выбор темы данной статьи.

Психология и педагогика в настоящее время играют большую роль в образовании, воспитании подрастающего поколения, формировании общества в целом. От того, как будет образовано и воспитано общество, поколения зависит развитие государства, динамика развития всех сфер жизнедеятельности общества[2]

В рамках данной статьи мы не можем охватить весь пласт актуальных проблем сферы педагогики и психологии. Остановимся подробно лишь на части проблем, которые касаются сферы образования.

Одна из существующих проблем современности — это проблема качества образования. Спектр образовательных услуг представлен разнообразием образовательных организаций разного уровня — государственных и частных дошкольных образовательных организаций, школ, организаций профессионального образования, высших учебных заведений, организаций дополнительного образования детей и взрослых. Все они ведут образовательную деятельность либо по уже принятым и утвержденным Министерством программам обучения, либо разрабатывают и внедряют в учебный процесс авторские программы и методики обучения и воспитания. Также в системе образования в настоящее время много средств обучения — учебных и методических пособий. Их выбор тоже определяется не всегда рационально.

При всем разнообразии образовательных продуктов и технологий, не всегда качество и результат обучения соответствуют требованиям.

Для того чтобы создать целостную систему мониторинга учебного процесса, которая позволяла бы объективно оценить работу ученика и учителя, целенаправленно планировать деятельность коллектива в этом направлении, в каждом образовательном учреждении должна быть создана программа мониторинга качества образования. Данные мониторинга должны входить в единую муниципальную и региональную базу данных. Единая информационная база должна быть достоверной, прозрачной, должна давать представление о качестве образования в целом. К сожалению, в настоящее время не во всех регионах и городах данная система функционирует. Наблюдается и другая тенденция — данные мониторинга показывают высокие результаты, тем не менее уровень образования обучающихся образовательных учреждений и компетентность педагогов низкие.

В контексте модернизации системы образования одним из приоритетных направлений является совершенствование управления образованием на основе информационных технологий. Система управления образованием является важной частью государственного и муниципального управления.

Улучшение качества управления образованием должно осуществляться в рамках программы электронного правительства. Это новое явление для нашей страны подразумевает как автоматизацию самого административного процесса управления образованием, так и вовлечение широких слоев населения в процесс управления образовательной системой. Эта проблема довольно активно обсуждается в научных исследованиях. Исследователи согласны с тем, что присутствие образовательных органов в Интернете должно вести диалог с субъектами учебного процесса с постоянной практикой и обеспечивать прозрачность принятых решений.

Информационные потоки и информационное взаимодействие, необходимые для эффективного управления образованием, обеспечивает наличие информационной культуры среди всех субъектов образовательного процесса.

Отчетная документация образовательных учреждений после обобщения в Управлении передается в Министерство образования, взаимодействующее с помощью средств массовой информации и Интернет с населением.

Процесс цифровизации управленческой деятельности в системе образования осуществляется посредством внедрения различных программ и мероприятий федерального и регионального уровня.

Необходимо создание электронной информационно базы, доступной всем региональным ведомствам и организациям. Пусть черпают информацию не из школы десятками запросов, а из общей базы — оперативную, достоверную. Ведь нередко бывает так: идет межведомственное обсуждение какой – то проблемы, и у всех ведомств разные данные.

На данный момент при управлении образованием на всех его уровнях информационные технологии используются недостаточно эффективно. Существует необходимость разработки подходов, позволяющих объединить все компоненты образовательной среды в единую и согласованную систему, с которой легко управлять и прогнозировать последствия предпринятых управленческих действий; решить проблемы формирования информационной и технологической инфраструктуры системы образования, повысить эффективность и качество управления, основанные на внедрении современных ИТ.

Можно выделить ряд проблем в управлении образовательным процессом: отсутствует единая информационная система управления и мониторинга образовательным процессом; не выработаны единые требования к уровню информационной культуры управленческих кадров в образовании; информационная культура субъектов образовательного процесса формируется стихийно и не всегда на должном уровне.

Проблема культуры профессиональной деятельности педагога для педагогической науки не является новой. Исследовательский интерес в этой теме выводит нас не только на описание этого педагогического феномена, выявления его структуры, составляющих, но и на изучение механизмов, под влиянием которых происходит ее становление, необходимых условий

Проблема компетентности современных преподавателей стоит особенно остро. Связано это, в первую очередь, с нехваткой педагогических кадров в образовательных организациях всех уровней. Преподаватели вынуждены, пройдя переподготовку, преподавать несколько предметов. При этом страдает качество преподавания, поскольку в рамках переподготовки невозможно постичь ту или иную науку достаточно глубоко.

Еще одна проблема – средний возраст педагогического состава любой организации. В большинстве случаев он высок. Люди старшего возраста не всегда имеют возможность и желание осваивать новые современные технологии, обучать детей с использованием интерактивных средств обучения и т.д. Аргументом в пользу таких преподавателей служит «советская» система обучения, где они получали свою профессию. Глубина знаний и профессионализм данных преподавателей не вызывает сомнений. Но современные дети растут в информационном обществе, в условиях цифровизации и технического прогресса. И их необходимо готовить к будущей «взрослой» жизни именно современного общества.

Касаемо проблем психологии, которые актуальны в наше время, можно назвать наиболее важные. Прежде всего, это психологические проблемы воспитательного процесса современных детей.

Следует отметить, что по статистике сейчас очень много детей с патологиями и дефектами развития, ослабленным здоровьем. Все это накладывает отпечаток на образовательную и воспитательную деятельность. Педагоги и психологи вынуждены искать новые подходы к таким детям. [1]

Также в современном обществе стало очень много негативных проявлений со стороны молодежи – суицид, агрессия, асоциальное поведение, ранняя сексуальная жизнь,

игрозависимость и интернет-зависимость и т.д. Все вышеперечисленное также является проблемой, решением которой занимается как педагогика, так и психология.

Повышение воспитательного потенциала образовательного процесса и обеспечение условий эффективной реализации воспитания в образовательном учреждении является одной из ведущих задач реформирования структуры и содержания общего образования.

Глобальной проблемой психологии в современных условиях является и работа со взрослым поколением. В условиях образовательного пространства — это работа, как с педагогическим составом, так и с родителями.

Таким образом, в условиях современности существует достаточное количество проблем педагогики и психологии, которые оказывают негативное влияние на жизнь современного общества, заставляют специалистов и ученых искать пути и средства их решения.

ЛИТЕРАТУРА:

- [1]. Гребнева, В. В. Теория и технология решения психологических проблем. Учебное пособие / В.В. Гребнева. — М.: ИНФРА-М, 2014. — 192 с.
- [2]. Демидова, И. Ф. Педагогическая психология / И.Ф. Демидова. М.: Академический Проект, Трикста, **2013**. 224 с.
- [3].Педагогика и психология: актуальные вопросы теории и практики: материалы III междунар. науч.-практ. конф. (Чебоксары, 27 нояб. 2014 г.) / редкол.: О. Н. Широков [и др.]. Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс», 2014 220 с.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ЯПОНИЯ ХУКУМАТИ ТОМОНИДАН АЁЛЛАРНИ ҚЎЛЛАБ ҚУВВАТЛАШ МАСАЛАЛАРИ БОРАСИДА ОЛИБ БОРИЛАЁТГАН СИЁСАТ

Надира Халмурзаева

Ph.D., доцент,

Тошкент давлат шарқшунослик университети,

г. Тошкент, Ўзбекистон

nodira tashmirzaevna@gmail.com

Калит сўзлар: Япония хукумати, аёллар, эркаклар, гендер тафовут, тенгсизлик, индекс

Аннотация: Ушбу маколада Япония хукуматининг япон аёлларининг хукук ва имкониятларини таъминлаш бўйича устувор чора-тадбирлари аникланади. Маколада аёлларнинг мамлакат сиёсий ва иктисодий хаётидаги иштироки хакида сўз боради. Япон аёлларининг жамиятдаги ўрни ва роли тахлил килинади. Шунингдек, ижтимоий-иктисодий ривожлантириш жараёнида, сиёсий, ижтимоий-маданий, гендер ва бошка долзарб муаммоларни хал этиш учун Япония хукумати томонидан хотин-кизларни рағбатлантириш ва кўллаб-кувватлаш масалалари кўриб чикилади.

Мақола япон аёлларининг гендер тенглигини таъминлаш мураккаб жараёни хали хам анча жараёнлардан бири бўлиб, нопк аёллари эркакларининг ўз хукук ва эркинликларини рўёбга чиқаришда тенг имкониятларни амалий таъминлаш масалаларини янада хал этиб бориш зарур,- деган хулосага келинди.

Бундан ташқари, Япония хукумати ўзининг гендер сиёсатида "Абэномика" концепсиясига таянади, у ҳаёт ва фаолиятнинг кўплаб соҳаларида аёлларнинг эркаклар билан реал тенглигини таъминлашга қаратилган қатор ҳукумат қарорлари ва чора-тадбирларини илгари сураётгани аён бўлди.

THE JAPANESE GOVERNMENT'S POLICIES TO SUPPORT WOMEN

Key words: Japanese government, women, men, gender gap, inequality, index

Abstract: This article defines the priority measures of the Japanese government to ensure the rights and opportunities of Japanese women. The article deals with the participation of women in the political and economic life of the country. The role and place of Japanese women in society is analyzed. It also discusses the encouragement and support of women by the government of Japan to achieve progress in socio-economic development, in solving urgent political, socio-cultural, gender and other problems.

It is concluded that the process of ensuring gender equality for Japanese women is still among the fairly complex processes, it is necessary to further address the issues of real ensuring equal opportunities for Japanese women and men in the exercise of their rights and freedoms.

In addition, the Japanese government relies on the concept of "Abenomics" in its gender policy, clearly promoting a number of government decisions and measures aimed at ensuring real equality between women and men in many areas of life and activity.

ПОЛИТИКА ЯПОНСКОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА ПО ПОДДЕРЖКЕ ЖЕНЩИН

Ключевые слова: Правительство Японии, женщины, мужчины, гендерный разрыв, неравенство, индекс

Аннотация: В данной статье, определяются приоритетные меры Японского правительства по обеспечению прав и реализации возможностей японских женщин. В статье рассматриваются вопросы участие женщин в политической и экономической жизни страны. Анализируется роль и место японских женщин в обществе. А также рассматриваются вопросы поощрение и поддержка женщин правительством Японии для достижения прогресса в социально-экономическом развитии, в решении актуальных политических, социально-культурных, гендерных и других проблем.

Приводится выводы о том что процесс обеспечения гендерного равенства японских женщин по-прежнему относится к числу достаточно сложных процессов, необходимо и в дальнейшем решить вопросы реального обеспечения равных возможностей для японских женщин и мужчин при реализации их прав и свобод.

Кроме того, японское правительство опирается на концепцию «абэномики» в своей гендерной политике, явно продвигая ряд государственных решений и мер, направленных на обеспечение реального равноправия женщин с мужчинами во многих сферах жизни и деятельности.

Японияни кўпинча келажак мамлакати деб аташади: иктисодий жихатдан муваффакиятли, масъулиятли, технологик, ўз фукароларига эътиборли мамлакат сифатида тан олинган. Хаётнинг барча жабхаларида муваффакият козонган Япония, шу билан

бирга, ҳали ҳам патриархияни енгишга қодир эмас. "Афиша Дайли" нега бундай ривожланган мамлакатда ҳам гендер тенгсизлигини йўқ қилиш жуда қийинлигини айтади. Масалан, Японияда аёллар ўртача 87 ёшгача умр кўришади ва бизнинг вазифамиз уларнинг барча йилларини бахтли қилишдир. [1].

Японияда асосий муаммолардан бири гендер тенгсизликдир. Япония бу маънода анча оркада колмокда ва бошка мамлакатлар тажрибасини ўзлаштиришга ҳаракат килмокда. Масалан, Япония ҳукуматида факат 3 фоиз аёллар бор, бир неча йил олдин эса умуман йўк эди. Ҳокимият жуда консерватив. Японияда бир макол бор, уни куйидагича таржима килиш мумкин: Аёллар уй-рўзғорга қарашлари керак, эркаклар эса пул олиб келишлари керак. Энди бу стереотипни йўк килиб, оиладаги аёл ўрнини ўзгартириш муҳимдир.

2012 йилда муайян бир япон компанияси унда ишлайдиган аёллар ва эркаклар учун тенг хукуклар учун курашишни бошлади. Эркакларнинг аксарияти бу муаммо жуда узок деб айтган бўлсалар-да, рахбарият шунча эркак ва аёлни ёллашга қарор қилди. Икки йил олдин кадрлар бўлими статистикани эълон қилди, унга кўра келган 50% эркакларнинг 40% га якини менежер бўлишади, аёлларнинг атиги 15% и энг юкори даражага кўтарилади ва уларнинг орасида фақат 2% чет эллик аёлларни ташкил қилади.

Кўпчилик Японияда лавозимга кўтарилишнинг маълум бир градацияси борлигига ишонишади: аввал япон эркаклар, кейин чет эллик эркаклар, япон аёллар ва чет эллик аёллардир.

Японияда гендер тенгсизлиги муаммосини кўтаришни бошладилар, аммо ҳали кўринадиган натижалар йўқ деб ҳисоблашмоқда.

Япония хукумати томонидан аёлларни қўллаб қувватлаш масалалари борасида амалга оширган чора-тадбирларини тахлил қилиб чиқамиз:

- 2013- йилда Япония хукумати Япония жамиятидаги аёлларнинг мавкейини яхшилаш учун 300 миллиард йен ажратди.
- 2014- йил 22- январда Швейцарияда бўлиб ўтган Бутун жахон иктисодий форумида Синдзо Абе япон аёлларининг бандлик даражаси пастлигини таъкидлади ва 2020 йилга кадар япон компанияларидаги аёл рахбарлар сонини 30 фоизга етказиш ниятида эканлигини билдирди.
- 2014-йил июнь ойида Япония хукумати иктисодий ўсишнинг янги стратегиясини эълон килди, шу жумладан аёллар асосий фойдаланилмаган иш ресурси сифатида тан олинди.

- 2014-йил 25-сентябрда БМТ Бош ассамблеясининг 69-сессиясида Синдзо Абе аёлларнинг иктисодиётдаги иштирокини кўллаб-кувватлаш учун бир нечта лойихалар ишлаб чикилганлигини эълон килди .
- 2015-йил август ойида Токиода бўлиб ўтган Бутун жахон Аёллар Ассамблеясида Синдзо Абе Япония иктисодиётининг турғунлигига қарши курашда аёлларнинг ёрдами билан курашиш нияти борлигини эълон қилди.
- 2016- йил август ойида Япония хукумати янги дастурни қўллаб-қувватлаш учун бюджетни белгилаб қўйди. Яна 28 трлн. йен пенсия нафақалари, стипендияларни ошириш, болалар боғчаларини қуриш учун ажратилди.
- 2016 йил 21 сентябрда Япония Бош вазири Синдзо Абе БМТ Бош ассамблеясининг 71-сессиясида аёл ахолининг фаол иштирокида миллий иктисодиётни тиклашнинг янги концепцияси билан сўзга чикди. "Абэномика" концепцияси доирасидаги устувор йўналишлардан бири аввалги Япониянинг Бош вазири Синдзо Абэ томонидан таклиф килинган "учинчи ўк" иктисодий ўсишнинг замонавий стратегияси хисобланади. Бугунги кунда Японияда ишлаётган аёлларнинг улуши ривожланган мамлакатлар рўйхатидаги энг паст кўрсаткичлардан бири хисобланади. 2015 йилги Жахон Иктисодий Форумининг глобал гендер фаркига оид навбатдаги йиллик хисоботи (GAP) Гендер тафовут индекси бўйича Япония 2015 йилда ривожланган мамлакатлар орасида энг паст ва G7 давлатлари орасида энг паст даражадаги 101-ўринни эгаллаб турибди. Бунинг фонида янги концепция мамлакатнинг сиёсий ва иктисодий хаётида аёлларнинг иштирокига каратилган бир катор конун лойихаларини киритишни ўз ичига олади. Бундан ташкари, концепция куролли тўкнашувлар пайтида аёлларнинг манфаатларини химоя килишни, оналикни кўллаб-кувватлашни, ишлайдиган оналарга ижтимоий имтиёзлар берилишини ўз ичига олган.[2]

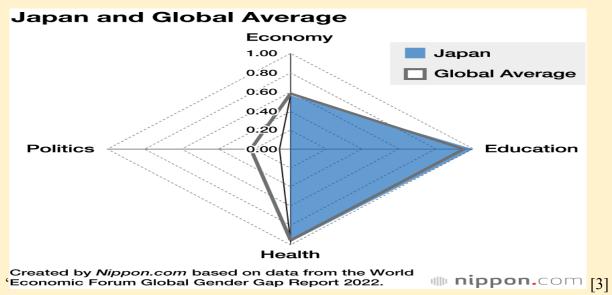
Мутахассисларнинг фикрига кўра, аёлларни йирик компанияларда ишлашга, шу жумладан рахбарлик лавозимларида ишлашга жалб килиш мамлакат ялпи ички махсулотини деярли 13 фоизга ошириши мумкин. Ушбу жараёнлар фонида Япония хукуматининг аввалги Бош вазири Синдзо Абе бошчилигида аёлларни фаол молиявий кўллаб-кувватлаш сиёсати олиб борди. Голдман Сачс маълумотларига кўра, 2017 йил февраль ойига қадар Японияда ишлайдиган аёллар сони 66 фоизга ўсди ва бу рекорд кўрсаткичдир.

2018 йил май ойида сиёсий партияларни парламент сайловларига эркак ва аёл номзодлар сонини тенглаштиришга чақирувчи (лекин мажбурий бўлмаган) қонун қабул қилинди. Эҳтимол, шунинг учун ҳам барча партиялардан парламентнинг юқори

палатасига июл ойида бўлиб ўтган сайловларда аёлларнинг номзоди 28,1% тенг бўлсада, рекорд даражада юкори бўлган. Афсуски, Асахи Симбун газетаси 2018 йил май ойида ёзганидек, хукмрон ЛДП номзодларининг атиги 15 фоизи аёлларни ташкил килган.

Глобал гендер тафовути индекси (ГГТИ) иктисодиёти категориясида Япониянинг гендер фарки бироз кискарди, аммо мамлакат баридир 115-ўринни эгаллаб, бошка давлатлардан анча оркада колмокда. Кечикиш, айникса, ишбилармонлик дунёсининг энг юкори даражасида сезилади, бу ерда аёллар япон фирмаларининг кенгаш аъзоларининг атиги 5,3 фоизини ташкил килади.

2022-йил 13-июлда Жахон Иктисодий Форуми томонидан эълон килинган Глобал Гендер тафовути хисоботида Япония 146 давлат орасида 116-ўринни эгаллади. Гарчи бу 2021 йилги хисоботдаги 120-ўриндан тўрт поғона юкори бўлса-да, хисоботда 10 та камрок давлат камраб олинганлиги сабабли, 2022-йилда бу гендер тафовутининг камайганлигини кўрсатмайди

WEF ҳисоботи иқтисодиёт, таълим, соғлиқни сақлаш ва сиёсатнинг тўртта тоифасидан фойдаланган ҳолда аёлларнинг ҳолатига оид турли статистик маълумотларни таҳлил қилади. Гендер тафовут индекси энг юқори баллга асосланади, бу гендер тенглигига эришилганлигини кўрсатади, ноль эса тўлиқ гендер номутаносиблиги йўқотилганлигидан далолат беради.

"Еттилик" давлатлари орасида гендер тенглиги бўйича Германия энг юкори ўринни эгаллаб, ўнинчи ўринни эгаллади. Ундан кейинги ўринларни Франция (15), Буюк Британия (22), Канада (25), АҚШ (27) ва Италия (63) эгаллади, яъни факат Япония кучли 100 таликка кира олмади.

Япония иктисод категориясида 117-ўриндан 121-ўринга тушиб кетди, бунга шунга ўхшаш иш учун иш ҳақи тенглиги бўйича нисбий кўрсаткичларнинг пастлиги ва аёл қонунчилар, юқори лавозимли амалдорлар ва менежерлар сонининг камлиги сабаб бўлди.

Болалар боғчалари сонининг кўпайтириш: Кундузги тиббиёт муассасаларининг етишмаслиги туфайли япон аёллари доимий иш жойларида ишлай олмайдилар. Аксинча, йирик компанияларда хусусий болалар боғчалари қурилиши фаол равишда рағбатлантирилмоқда. Давлат бундай ташаббусларни субсидиялаштиради. Бундан ташқари, 2017 йилга келиб хукумат 500 мингдан ортиқ болалар учун муассасалар қуришни режалаштирди. [4.Б.32]

- <u>Япония компанияларидаги гендер холатини кузатиш.</u> Корхоналар хукуматни етакчи лавозимларда ишлайдиган аёллар сони тўғрисида маълумотлар бериб боради.
- <u>Ишлаётган оналарга моддий ёрдам бериш:</u> Хукумат аёллар учун болаларни парвариш қилиш бўйича нафақалар микдорини оширмокда. Ривожланган мамлакатлар орасида Япония аёллари энг юқори имтиёзларга эга.
- <u>Аёлларни хусусий секторда иштирокини ошириш:</u> Япония Иқтисодий ташкилотлар федерацияси (Ниппон Кейданрен) аёлларни компанияларда юқори лавозимларга кўтаришни режалаштирган.
- Аёлларнинг сиёсатдаги ўрни: 2016 йилда Япония парламентининг Вакиллар палатаси 9,5% ни эгаллаб турибди, бу 2008 йилдагига нисбатан бироз яхшиланиш (9,4%) сезилади. 2016 йил якунларига кўра 20,7 фоиз аёл депутатлар Кенгашлар палатасида. (2008 йилда 18,2%). Бундан ташкари, 2016 йил 3 августдан Япониянинг мудофаа вазири Либерал-демократик партиянинг аъзоси Томоми Инада хоним. Шунингдек, сиёсий майдонда Коике Юрико катта муваффакиятга эришди, у 2016 йил 31-июлда Токионинг биринчи аёл губернатори бўлди. 2022 yilda Global miqyosda gender tengligi siyosat kategoriyasida eng keng amalga oshgan, ammo Yaponiya bu sohada ayniqsa orqada qolmoqda, parlament lavozimlarida ayollar uchun atigi 9,7% va vazirlik lavozimlarida 10,0% nisbati tufayli 146 ta oʻrin orasida 139-oʻrinni egallamoqda. Soʻnggi 50 yil ichida biror marta ham ayolning bosh vazir boʻlmagani ham uning reytingiga ta'sir qilmoqda. [3]

Шу билан бирга, маъмурий чоралар хатто Японияда GGTI сиёсий категориясида хам аёллар ва эркакларнинг 50:50 паритетига ёки хеч бўлмаганда уни камайтиришга эриша олмади.

• <u>Аёллар таълим сохасида:</u> Япон аёлларининг менежмент кадрларини тайёрлашга каратилган халкаро таълим дастурларида катнашишини молиявий кўллаб-кувватлаш.

Япония ва халқаро бизнес мактабларида аёллар учун бепул таълимни йўлга қўйиш кўзда тутилган.

Японияда бир умрга ишга ёлланиш механизми қандай? Умр бўйи ишга ёлланишга умрбод ўкиш, иш ҳакини ошириш, пенсия нафакалари, тиббий суғурта, йиллик мукофотлар ва бошқа имтиёзлар киради. Ходим битта компаниянинг турли бўлимларида ишлайди ва хизмат муддати ошгани сайин лавозимлар поғонасида кўтарилади. Университетни тугатиб, умрбод ишлаш гуруҳига кўшилиш орқали инсон умр бўйи кафолатланган даромадга эга бўлиб, оиласи кенгайиши билан ўсиб боради. Аёллар ушбу тизимга қўшилмаган, чунки Япония жамиятидаги аёлларга асосан оналар ва уй бекалари деган стереотип қараш мавжуд.

Нега аёлларни умр бўйи ишга ёллаш шакли билан таъминлаш керак эмас? Бу ҳам маданий меъёрлар, ҳам меҳнат бозори эволюциясининг тарихий хусусиятлари билан боғлик. Кўпгина мамлакатларда бўлгани каби, Японияда ҳам 20-асрнинг бошларида дастлабки саноатлаштириш асосан арзон болалар ва аёллар меҳнати асосида курилган. Булар қишлоқдан ота-оналари шаҳарга ишлашга юборган 9-11 ёшли қизлар эди. Улар жаҳаннам шароитида фабрикаларда ишлашган, уларнинг иш куни чекланмаган, улар ётоқхоналарда битта хонада 20 кишидан яшаган. Аёллар бошидан кечирган азобукубатлар ва хўрликлар бир қатор адабий асарларда, масалан, Хосой Вакизонинг қаламига мансуб "Фабрика қизининг қайғули ҳикояси" да қайд этилган.

Ўшанда аёллар ҳақиқатан ҳам давлат ҳимоясига муҳтож эдилар ва улар бунга эришдилар. Япониянинг интеллектуал ва ҳукумат доираларида эркаклар ва аёллар ўртасида анъанавий меҳнат тақсимоти концепцияси шаклланди, бу ҳам ишчилар малакасини ошириш ва умрбод бандлик тизимини шакллантириш билан бирга бўлди.

Умрбод ёлланиш эркак ишчиларнинг ўз компаниясига бўлган содиклигини англатади, бу эса доимий равишда кўшимча иш вактида ишлаш, компаниянинг хохишига кўра турли хизмат сафарларига бориш каби оилали аёллар учун бажариш кийин бўлган ишлашнинг шаклидир.

Япон аёлларига нисбатан имтиёзларни чекланиш холатларини кўриб чикайлик. 1985 йилда мехнат бозорида гендер тенглиги тўгрисидаги конун жорий этилиб, иш берувчиларни аёлларни умр бўйи иш билан таъминлашга мажбур килишди. Кейин японлар умр бўйи ишлайдиган аёлларнинг махсус тоифасини яратдилар (иппан сёку) - бу иш стажига мувофик ўкитиш, ротация ёки лавозимни эгаллашни назарда тутмайди. Ушбу тоифага котибалар, кичик ходимлар ва бошкалар киради. .[5.Б.23]

Идеал япон моделида аёл эр томонидан таъминланадиган уй бекасидир. Ушбу модел давлат даражасида кўллаб-кувватланади - масалан, солик тизимида имтиёзлар яратилган. Агар эркак йилига бир миллион йенага қадар пул ишласа, аёл ишламаса унинг оиласи катта солик имтиёзларини олади. Бундан ташкари, бу холда эрнинг тиббий суғуртаси ва пенсия бадаллари унинг хотинига ҳам тегишли бўлади. Шу сабабли, аёллар йилига бир миллион йендан кам пул ишлашга интилишади ва кам иш ҳақига қарши эмаслар - шу йўл билан улар оилавий пулларини тежашади. Японияда эркаклар ва аёллар иш ҳақи ўртасида жуда катта фарқ бор - 25%. .[6]

Бундай кўрсаткич Иқтисодий тараққиёт ва тараққиёт ташкилоти мамлакатлари орасида энг юқори кўрсаткичлардан бири хисобланади.

Бундан ташқари, аёллар учун доимий иш куни жуда қийин, шунинг учун улар вақтинча, ярим кунлик ишлаш шаклларида кўпрок ишлайдилар. Ушбу ярим кунлик ишлаш шакллари камрок барқарорликни, тиббий ва ижтимоий химоя кафолатлари йўклигини ва кам иш ҳақини назарда тутади. Японияда анъанавий "иш бўлиниш" сақланмокда. Аёл ишласа хам, барча оила ишлари, фарзанд тарбиясига боғлиқ бўлган ишларни бажаради.

Никох институти қандай ўзгариб бормокда? Биринчидан, никох ёши орқага сурилмокда, иккинчидан, ажралишлар сони кўпаймокда. Бу турли хил омилларга боғлик: японлар билан танишиш ва муносабатларни бошлаш қийин, чунки улар буни иложи борича жиддий қабул қилишади. Кўпинча, уларнинг биринчи муносабатлари никоҳга олиб келади. Учрашув ва ажралиш японларга хос эмас. Аёллар эрларини танлаётганда, унинг моддий аҳволига қарашади, чунки улар ўзларини боқа олмасликлари мумкинлигини билишади.

Нега Японияда оилани эркаклар боқишади? Япон оиласида уй вазифаларини тақсимлаш бўйича статистик маълумотлар мавжуд: эркаклар кундалик ҳаётни тартибга солишда минимал иштирок этишади - Япония статистикасига кўра, кунига 83 дақиқа, ОЕСД маълумотларига кўра, кунига 42 дақиқа. Ва бу, албатта, жуда оздир. Эркаклар ҳафтасига 60 соатдан кўпрок ишлашини ҳисобга олсак, уй ҳўжалиги - бу аёлларнинг мутлақ ваколати ҳисобланади, бу мантиқан тўғри.[7.Б.53]

Япониялик эркаклар кўп холларда етарли микдорда даромад топадилар, шунинг учун уларнинг турмуш ўртоклари иш жойига боришлари шарт эмас. Маълум бўлишича, ёлғиз аёл икки баробар оғирлик юкини кўтариши керак. Агар Японияда ҳар учинчи аёл ёлғиз она бўлиб, ҳар учинчи ёлғиз аёл аҳолининг ўртача даромадининг 50 фоизидан камини олади, яъни улар нисбатан камбағаллар тоифасига кирадилар. Японияда

қашшоқликнинг феминизацияси тобора ривожланиб бормоқда. Бунинг сабаби шундаки, бутун тизим эркаклар орқали оилани қўллаб-қувватлашга қаратилган. Агар оилада эркак бўлмаса, демак, жамият томондан қўллаб-қувватлаш кам бўлади.

Хулоса: Юқорида япон аёлларининг жамиятдаги ўрни, уларнинг ижтимоий, иктисодий, сиёсий ва таълим соҳаларидаги имкониятлари кўриб чикилди. Япония жамиятида ҳам Гендер тафовутни камайтириш масаласи долзарб масалалардан бири бўлиб колаётганлиги аён бўлди. Хусусан, Япония ҳукумати томонидан аёлларни кўллаб кувватлаш масалалари борасида олиб бораётган сиёсати Японияда аёлларнинг ҳукуқлари қуйидаги олтита асосий соҳада намоён бўлишини белгилаб берди:

- (1) аёл эркак билан тенг микдорида маош олиш имконияти;
- (2) давлат бошқарувида тенг иштирок этиш;
- (3) бандлик ва такомиллаштирилган мансабдорлик лавозимларида ишлаш;
- (4) соғлиқни сақлаш хизматидан фойдаланиш ва сифатли таълим олиш;
- (5) никох ва оилада қонуний химояланган шахсий хуқуқ ва эркинликларга эга бўлиш;
  - (6) мулкий хуқуқлар ва салохиятни ривожлантириш.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

- [1]. https://daily.afisha.ru/news/
- [2]. G7: в поисках выхода из экономического кризиса. Дата обращения: 26 мая 2016. Архивировано 19 ноября 2021 года.
- [3]. Created by Nippon.com based on data from the World Economic Forum Global Gender Gap Report 2022.
- [4]. Iwao S. The Japanese woman; traditional image and changing reality: New York: 1993
- [5]. Khalmurzaeva, N. T., Omonov, Q. S., Rikhsieva, G. S., & Mirzakhmedova, k. v. (2021). specificity of the action of silence in japanese communication culture. current research journal of philological sciences (2767-3758), 2(08), 50-55.
- [6]. Носирова Саодат Абдуллаевна (2019). Семасиология китайского термина 软实力 и дискурсивный анализ «Мягкой силы» Китая. Modern oriental studies, 1 (2), 4-10.
- [7]. Юдзава И. Кадзоку мондай но гэндай (Проблемы современной японской семьи). Токио: 1995

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

БАРҚАРОР РИВОЖЛАНИШ МАҚСАДЛАРИГА ЭРИШИШДА СИФАТЛИ ТАЪЛИМНИНГ ЎРНИ

Нилуфар Имамова

Халқаро рейтинглар билан ишлаш бўлими бошлиги, катта ўқитувчи ТДШУ

nilufar imamova@tsuos.uz

Калит сўз: БРМ, таълим тизими, янгича ёндашув, шахс манфаати ва таълим устуворлиги, таълимда талабалар роли, таълимда ўкитувчилар роли, кредиттизими. талабага йўналтирган таълим, "Flipped learning", мустақил таълим.

Аннотация: Мазкур мақолада иктисодий ислохотлар жараёнлари тезкор ривожланиш динамикаси шароитида олий таълим сохасида таълим сифатини янада ошириш вазифалари, шунингдек, мустақил қарор қабул қиладиган ва замонавий педагогик технологияларга тез мосланишга лаёқатли, малакали мутахассисларни тайёрловчи педагогларга кўйилган вазифалар ва таълимда роли мутлақо ўзгариб бораётган талабалар олдига қўйилган вазифалар хамда сифатли таълимда мухим бўлган мустакил ахамиятга эга таълимни йўлга қўйишнинг замонавий усуллари атрофлича мухокама қилинган.

THE ROLE OF QUALITY EDUCATION IN ACHIEVING THE GOALS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Keyword: SDG, educational system, newapproach, individual interest and priority of education, the role of students in education, the role of teachers in education, credit-module system, student-oriented education, "Flippedlearning", independent education.

Abstract: This article discusses the tasks of further improving the quality of education in the field of higher education in the context of the rapid dynamics of the development of economic reform processes, as well as the tasks set for teachers who make independent decisions and are able to quickly adapt to modern pedagogical technologies, and the tasks that are set for students, whose role in education is completely changing, as well as modern methods of self-study, which are important for quality education, are considered in detail.

РОЛЬ КАЧЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ДОСТИЖЕНИИ ЦЕЛЕЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Ключевое слово: ЦУР, **Аннотация:**В данной статье рассмотрены задачи образовательная система, дальнейшего повышения качества образования в сфере новый подход, высшего образования в условиях стремительной

индивидуальный интерес и приоритет образования, роль учащихся в образовании, роль учителей в образовании, кредитно-модульная система, студентоориентированное обучение, "перевернутое обучение", самостоятельное обучение.

динамики развития процессов экономических реформ, а также задачи, поставленные перед педагогами, принимающими самостоятельные решения способными быстро адаптироваться к современным педагогическим технологиям, и задачи, которые ставятся перед учащимися, роль которых образовании В полностью меняется, а также подробно рассмотрены обучения, современные методы самостоятельного которые важны для качественного образования.

Ўзбекистонда сўнгги даврда ижтимоий-иктисодий ислохотларнинг суръатлари жадаллашиб, жахон микёсида БМТнинг баркарор ривожланиш максадларига эришиш йўлида жамият хаётининг барча сохаларида янгиланиш, замонавийлашув ва замон талабларидан келиб чикиб сифат ўзгаришлари юз бермокда. Бу олий таълим тизими, хусусан, ўкув жараёнида яккол намоён бўлмокда. Ўкув адабиётларининг янги авлодини яратиш, бу жараёнда замонавий хорижий ўкув адабиётларидан фойдаланиш, олий таълимнинг янги малака талабларидан келиб чикиб, таълим жараёнида илғор технологияларни кўллаш, талабаларнинг мустакил таълим олишлари учун барча шартшароитларни яратиш шулар жумласидандир.

Бизга маълумки, БМТнинг 17 барқарор ривожланиш мақсадларининг 4-мақсади бу сифатли таълимни йўлга қўйишдир. Яъни сифатли таълимни йўлга қўйиш орқали мамлакатда фаровонликни таъминлаш, аҳоли турмуш даражасини яҳшилаш борасидаги ҳаракатлар йиғиндисини амалга оширишдан иборатдир.

Хозирги кунда бу борада мамлакатимизда мавжуд моддий, иктисодий, интеллектуал ресурслардан окилона фойдаланиш, чекланган захиралардан юкори самара олиш, ахоли турмуш даражасининг пасайиб кетишининг олдини олиш ва доимий равишда ошириб бориш, хамда баркарор иктисодий ўсишни таъминлаш бўйича чора-тадбирлар амалга оширилмокда, тегишли ислохотлар олиб борилмокда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли Фармони билан тасдикланган "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Харакатлар стратегияси"да тўртинчи устувор йўналиш - Ижтимоий сохани ривожлантиришда мухим вазифалардан бири сифатида умумий ўрта таълим, ўрта махсус ва олий таълим сифатини яхшилаш хамда уларни ривожлантириш чора-тадбирларини амалга ошириш назарда тутилган[1].

Ушбу фикрларга асосланган ҳолда айтиш ўринлики, талабаларга таълим ва тарбия бериш жараёнида ҳам янгича ёндашувлар ишлаб чиқиш, модулли технологияга асосланган таълим бўйича дарс бериш, мавжуд дарс бериш технологияларининг таркибини ва мазмунини такомиллаштириб бориш ҳамда бу борада хизмат қилувчи

педагог кадрларнинг малакасини узлуксиз равишда ошириб бориш давр талабига айланмокда. Бу борада Олий ўкув юртлари профессор-ўкитувчиларининг касб даражаси ва малакасини муттасил ошириб бориш, уларни замонавий талабларга мувофик мунтазам кайта тайёрлашнинг такомиллаштирилган тизимини жорий этиш асосида юкори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан ошириш максадида, Президентимиз Ш.М.Мирзиёев томонидан "Олий таълим муассасалари рахбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўгрисида" 2019 йил 27 августдаги ПФ-5789-сон Фармони қабул қилинди[2].

Шунингдек, мамлакатимизда таълим тизимига оид сиёсат, таълим тизимини янада такомиллаштириш бўйича чора-тадбирлар амалга оширилмокда. Бунинг натижаси сифатида жорий 2020 йил 23 сентябрда қабул қилинган янги тахрирдаги "Таълим тўғрисида"ги қонунни келтириш мумкин. Мазкур қонуннинг 6-моддасига биноан, таълим тизими:

давлат таълим стандартларини, давлат таълим талабларини, ўкув режалари ва ўкув дастурларини; давлат таълим стандартларини, давлат таълим талаблари ва ўкув дастурларини амалга оширувчи таълим ташкилотларини;

таълим сифатини бахолашни амалга оширувчи ташкилотларни;

таълим тизимининг фаолият кўрсатиши ва ривожланишини таъминлаш учун зарур бўлган тадқиқот ишларини бажарувчи илмий-педагогик муассасаларни;

таълим сохасидаги давлат бошқаруви органларини, шунингдек уларнинг тасарруфидаги ташкилотларни ўз ичига олади.

Таълим тизими ягона ва узлуксиздир[3].

Ўзбекистонда таълим-тарбия соҳасини ислоҳ қилишнинг асосий тамойилларидан бири бу "шахс манфаати ва таълим устуворлиги" бўлиб, у мамлакатимизда олиб борилаётган ижтимоий сиёсат, шунингдек, модулли ўкитиш технологиясининг асосини белгилаб беради. Шундан келиб чиқиб, таълимнинг янги модели заминида куйидагилар ётади: таълимнинг ҳар бир шахсга йўналтирилганлиги ва тизимли ёндашув, таълим субъектлари муносабатларини демократлаштирилиши ва инсонпарварлаштирилиши;

- таълимда талабалар ролини ўзгариши, улар ўкув фаолиятини мустакил олиб борувчи, таълим жараёнининг тенг ҳуқуқли субъектлари;
- таълимда ўқитувчининг ролини ўзгариши, яъни у мустакил ўкув фаолиятининг ташкилотчиси, талабаларнинг жонкуяр маслахатчиси ва ёрдамчиси. Талабалар билими, кўникмаси, интилишларига қараб уларни тўғри йўлга йўналтириб турувчиси;
- таълимнинг усуллари ва воситаларининг ўзгариши. Биринчидан, муаммоли вазиятлар, фаол ижодий-тадқиқий фаолиятни яратишга асосланган, масалалар ечимини

қидириш ва ечиш, билимларни амалда қўллашга йўналтирилган фаол ва интерфаол усуллар анъанага айланмоқда. Иккинчидан, жамоа ва гурухларда ишлаш кенг қамровли таълим шаклига нисбатан кўпаймокда. Учинчидан, ахборот технологиялари таълимнинг анъанавий воситалари билан бир қаторда кенг қаторда қўлланилмоқда, ўқув материаллари талабалар томонидан билимларни мустақил равишда ўзлаштириш учун фойдаланилмоқда.

- педагогик бошқариш усуллари ва воситаларининг ўзгариши. Ўқитувчи муаммоларни аниклашга, қарорлар қабул қилишга қодир ва уларни амалга ошишига масъул менежерга айланмокда. У нафақат ўз педагогик фаолиятини балки, талабалар фаолиятини ҳам башоратлайди, лойиҳалаштиради ва режалаштиради, яъни қўйилган таълим мақсадини амалга ошириш ва ўқув фаолиятининг режалаштирилган натижаларига эришиш бўйича самарали фаолият тизими ва мазмунини ишлаб чиқади.

Президентимиз Ш.М.Мирзиёев томонидан 2019 йилнинг 8 октябрида "Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиклаш тўгрисида"ги Фармони имзоланди. Ушбу мухим дастуриламал хужжатда "Республикадаги камида 10 та олий таълим муассасасини халқаро эътироф этилган ташкилотлар (Quacquarelli Symonds World University Rankings, Times Higher Education ёки Academic Ranking of World Universities) рейтингининг биринчи 1 000 та ўриндаги олий таълим муассасалари рўйхатига киритиш ва олий таълим муассасаларида ўкув жараёнини боскичма-боскич кредит-модуль тизимига ўтказиш" белгилаб берилди. Шунингдек, 2030 йилга кадар республикадаги барча олий таълим муассасаси (ОТМ)нинг 85 фоизи, жумладан, 2020/2021 ўкув йилининг ўзида 33 та олий таълим даргохини кредит-модуль тизимига ўтказиш кўрсатиб ўтилди[4].

Кредит-модуль тизими, бу — таълимни ташкил этиш жараёни бўлиб, ўкитишнинг модуль технологиялари жамламаси ва кредит ўлчови асосида бахолаш модели хисобланади. Уни бир бутунликда олиб бориш серкирра хамда мураккаб тизимли жараёндир. Кредит-модуль тамойилида иккита асосий масалага ахамият берилади: талабаларнинг мустакил ишлашини таъминлаш; талабалар билимини рейтинг асосида бахолаш.

Кредит-модуль тизимининг асосий вазифалари сифатида куйидагилар эътироф этилади:

- ўкув жараёнларини модуль асосида ташкил килиш;
- битта фан, курс (кредит)нинг қийматини аниқлаш;
- талабалар билимини рейтинг бали асосида бахолаш;
- талабаларга ўзларининг ўкув режаларини индивидуал тарзда тузишларига имкон яратиш;

- таълим жараёнида мустакил таълим олишнинг улушини ошириш;
- таълим дастурларининг қулайлиги ва меҳнат бозорида мутахассисга қўйилган талабдан келиб чиқиб ўзгартириш мумкинлиги.

Юқоридагилар дарс машғулотларини нафақат ўқитишни инновацион таълим технологиялари асосида олиб бориш, балки талабадан мустақил ўқиб-ўрганиш, таълимга янгича муносабатда бўлиш, мехнат бозори талабидан келиб чиқиб, зарурий ва чукур назарий билимларни эгаллаш, амалий кўникмаларини шакллантиришга ўргатишдан иборатдир. Мазкур тизим талабанинг касбий ривожланиши ва камолотига йўналтирилган. Илм сохибининг бутун ҳаёти давомида билим олишини таъминлашга ҳамда меҳнат бозори ва замонавий талабларга жавоб бера оладиган инсон капиталини шакллантиришга қаратилгандир.

Кредит-модуль тизими муайян тамойиллар асосига қурилган. Улар куйидагилар:

- 1. Талабага йўналтирган таълимни ташкил этиш (student-centered education);
- 2. Таълимда шаффофликка эришиш (transparent education);
- 3. Таълимда мослашувчанликни кучайтириши (improving flexiblity);
- 4. Талабалар мобиллигини кучайтириш (improving student mobility)[5].

Талабага йўналтирган таълимни ташкил этишнинг таълим технологиясига "Flipped learning" (Тескари таълим) технологиясини келтириш мумкин. Ушбу технология буйича асосий фикрлар Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясида хам илгари сурилган, яъни "таълим жараёнларини рақамли технологиялар асосида индивидуаллаштириш, масофавий таълим хизматларини ривожлантириш, вебинар (лекцияни бошқа ўқув хонасидан ёки олий таълим муассасасидан онлайн ўзлаштириш), "blended learning" (аввалдан ёзилган лекция ва семинар машғулотларини уйда ўзлаштириш) ва "flipped classroom" (лекцияни уйда олий ўзлаштириш, семинар машғулотини таълим муассасасида бажариш) технологияларини амалиётга кенг жорий этиш назарда тутилди[6].

1-жадвал

Анъанавий таълим TRADITIONAL APPROACH	Тескари таълим FLIPPED LEARNING APPROACH	
Материал талабаларга ўкитувчи томонидан айтилган тезликда берилади.	Талабалар дарсдан олдин ўзларининг тезлигида маълумотни ўзлаштирадилар.	
Материал асосан гапирилади, эхтимол PowerPointда кўллаб-кувватланади.	Материал ҳар қандай мавжуд оммавий ахборот воситаларида бўлиши мумкин: оғзаки ёки ёзма ёки комбинацияда (Видео, илмий мақола, газета материали).	
Маърузада талабалар доимий равишда қабул қилиш режимида қатнашадилар.	Аудиторияда талабалар ўзаро таъсирнинг хар хил турларида қатнашади.	

Талабалар одатда олд томонга қараб	Талабалар гурухларда, ресторан услубида ёки
қаторларда ўтиришади.	стуллар доирасида ўтиришлари мумкин.
Талабалар мавзуни қабул қилишади ва	Талабалар мавзуни ўзлаштириши билан
кейинчалик эсдан чиқаришади.	бошланади ва кейин уларнинг тушунганлари
	аудиторияда текширилади.
Талабалар асосан яккаланиб қоладилар.	Урганиш ижтимоий фаолиятга айланади.
Ўқитувчига юқори даражада боғлиқлик.	Талабаларнинг талабалар ўртасидаги ўзаро
	боғлиқлиги.
Билим ўқитувчи томонидан узатилади.	Билим талабалар ва ўқитувчи билан
	биргаликда ишлаб чиқарилади.

1-жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, Flipped learning (Тескари таълим) - бу анъанавий ёндашувдан тубдан фарк килувчи педагогик ёндашув бўлиб, бунда талабалар дарсдан олдин ўкув материали билан таништирилади, дарсда эса, талабалар ўкув материалини чукурлаштириш учун фойдаланиладилар. Улар дарсда тенгдошлари билан мунозара ва муаммоларни ҳал қилиш бўйича муҳокама олиб борадилар. Ўкитувчилар эса факат уларни кўллаб-кувватлаб турадилар[7].

Мазкур педагогик ёндашувни иқтисодий фанларни ўқитишда қўллаш таълим сифатини ошишида жуда яхши натижалар келтиради. Қуйидаги мисолда буни кўриш мумкин. Микроиқтисодиёт фанидан "Номукаммал рақобат" мавзуси бўйича Flipped learning педагогик ёндашувни қўллаш бўйича маъруза машғулотига қадар талабаларга қуйидаги материаллар олдиндан берилади:

- 1. Мавзу бўйича слайд такдимотининг видео маърузаси.
- **2.** https://youtu.be/Sb_-wfmJnHA. YouTube Monopolies and Anti-Competitive Markets: Crash Course Economics #25. Видео материал 10 минутлик.
- **3.** https://youtu.be/PgDrR2wj_Jc. YouTube Monopolies vs. perfect competition | Microeconomics | Khan Academy. Видео материал 5 минутлик.
- **4.** WEF_The Global Competitiveness Report 2020. 2020-top-performers. http://www3.weforum.org/docs. Мамлакатларнинг рейтинг кўрсаткичлари.
- 5. Имомова Н.А. Хусусий тадбиркорлик корхоналарининг рақобатбардошлигини ошириш йўллари. "Мамлакат иктисодий хавфсизлиги ва ракобатбардошлигини ошириш имкониятлари ва мавжуд хатарлар" мавзусидаги Республика илмий-амалий конференцияси. ТДШИ. Тошкент 2019 йил 25 октябрь.84-89 б. Мақола.
- **6.** https://antimon.gov.uz/uzb/qomita/ Ўзбекистон Республикаси Монополияга карши курашиш кумитаси маълумотлари.

Ушбу материалларни талабалар ўзлари мустақил ўзлаштириб, ўрганиб дарсга махсус саволлар тайёрлаб келади. Дарсда фақат савол-жавоб, мунозара, билганини билдириш вазифалари амалга оширилади. Ўқитувчи эса, талабаларни мавзу бўйича йўналтириб, тўлдиришлар ва қўшимча маълумотларни изохлаб бериш билн кифояланади.

Талабаларга берилаётган материаллар уларни қизиқтириш учун албатта маъруза матн кўринишида бўлмаслиги керак, балки улар, видео, аудио хамда визуал материаллар кўринишида бўлиши дарс сифатининг натижавийлигини ва самарадорлигини янада оширади.

Хулоса килиб шуни айтиш мумкинки, таълим тизимида сифатли таълимни йўлга кўйиш бу замон билан ҳамнафас бўлишни, ўз устида тинимсиз ишлашни, илмий тадкикот натижаларини бевосита дарслар жараёнида кўллашни доимий равишда талаб киладиган жараёндир. Бу жараёнда нафакат профессор-ўкитувчилар, балки талабалар ҳам фаолликни, ўз устида ишлашни, ракобатбардош бўлишни намоён килишлари ҳар доимгидан ҳам зарур ҳисобланади. Бу борада профессор-ўкитувчилар талабаларни нафакат фанга, таълимга, тадкикотга, мустакил ишлашга кизиктира олиш балки, уларнинг бу борадаги имкониятлари ва кизикишларини кўрсатиб бера олишлари керак. Талабаларга бундай тарзда мустакил тайёргарлик килиш имкониятини кенг яратиб берилиши, уларда янги имкониятлар ва билимларни пайдо бўлишига замин яратади. Бу жараёнлар, албатта, таълимдаги замонавий педагогик технологиялар, педагогик маҳорат ва илмий тадкикот оркали амалга оширилади. Буларнинг барчасини ўзаро уйғунлаштира олиш барқарор ривожланиш мақсадларига эришиш ва сифатли таълимни йўлга кўйилишига асос бўлиб хизмат килади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР / REFERENCES / ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

- [1] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Харакатлар стратегияси тўгрисидаги Фармони.www.lex.uz.
- [2] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 августдаги «Олий таълим муассасалари рахбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида»ги ПФ-5789-сон Фармони. www.lex.uz.
- [3] Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида"ги Қонуни. 23.09.2020. www.lex.uz.
- [4] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги "Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида" ги ПФ-5847-сон Фармони. www.lex.uz.
- [5] Ўринов В. Ўзбекистон Республикаси Олий Таълим Муассасаларида ЕСТЅ Кредит-Модуль Тизими: Асосий Тушунчалар ва Қоидалар. 10 август 2020. 64 б. 16-бет.
- [6] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги "Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиклаш тўғрисида" ги ПФ-5847-сон Фармони.
- [7] https://www.heacademy.ac.uk/knowledge-hub/flipped-learning-0 "Advance HE" Билимлар маркази.

177

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

OʻZBEKISTONDA XOTIN-QIZLARGA BERILAYOTGAN E'TIBOR: MAHALLA BOSHQARUVIDA XOTIN-QIZLARNING ROLI

Umidjon Sh. Sadullayev

Buxoro davlat universiteti, Tarix va yuridik fakulteti 2-bosqich magistranti, Vobkent tuman 28-umumiy oʻrta ta'lim maktabi 1-toifali tarix fani oʻqituvchisi. sadullayevumidjon2701@gmail.com.

Kalit soʻzlar: mahalla boshqaruvi, xotin-qizlar faoli, gender tenglik, taraqqiyot strategiyasi, xotin qizlar huquqi. Annotatsiya: Oʻzbekistonda xotin-qizlarga berilayotgan e'tibor,taraqqiyot strategiyasida belgilangan maqsadlar,mamlakat boshqaruv tizimida ishlayotgan ayollar necha foizni tashkil etishi haqida maqolada qisqacha ma'lumot beriladi.Ushbu maqolada Oʻzbekistonda eng quyi boshqaruv tizimi boʻlgan mahallada xotin-qizlarning roli,mahalla boshqaruvidagi ishtiroki tahlil qilinadi.Mahallada yangi joriy etilgan lavozim''Xotin-qizlar faoli''ning vazifalari va majburiyatlari haqida ma'lumot beriladi.

ATTENTION TO WOMEN IN UZBEKISTAN: THE ROLE OF WOMEN IN NEIGHBORHOOD MANAGEMENT

Key words: neighborhood management, women activists, gender equality, development strategy, women's rights

Abstract: The article provides brief information about the attention given to women in Uzbekistan, the goals set in the development strategy, the percentage of women working in the country's management system. It analyzes the role of women and their participation in the management of the neighborhood. Information is given about the duties and obligations of the newly introduced position "Women-Girls Activist" in the neighborhood.

ВНИМАНИЕ К ЖЕНЩИНАМ В УЗБЕКИСТАНЕ: РОЛЬ ЖЕНЩИН В УПРАВЛЕНИИ МАХАЛЛЯМИ

Ключевые слова:
махаллинский управление,
женщины-активистки,
гендерное равенство,
стратегия развития, права
женщин.

Аннотация: В статье дана краткая информация о внимании, уделяемом женщинам в Узбекистане, целях, поставленных в стратегии развития, проценте женщин, работающих в системе управления страны. Анализируется роль женщин и их участие в управлении махалля. Дана информация об обязанностях и обязанностях вновь введенной должности «Женщиныдевушки-активистки» по соседству.

Bugungi kunda globallashuv jarayonida xotin-qizlarning davlat organlarida va mahalliy boshqaruv tizimida ishtiroki ortib bormoqda.Xotin-qizlarning davlat boshqaruvida faolligi huquqiy,demokratik davlatning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi.Dunyoda gender tenglik,xotin-qizlarni davlat boshqaruvidagi rolini oshirish,ilm-fan sohasiga xotin qizlarni jalb qilish,xotin-qizlar huquqlari dolzarb masalalardan hisoblanadi.Bu borada xalqaro tashkilotlar va dunyoning yetakchi mamlakatlari tomonidan bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda.Bu borada Oʻzbekistonda ham amalga oshirilayotgan islohotlar diqqatga sazovordir..Xususan,''Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari toʻgʻrisida''gi Oʻzbekiston Respublikasi Qonuni 2019-yil 3-sentyabrda e'lon qilindi. Qonunning maqsadi 1-moddada quyidagicha ifodalangan:Ushbu qonunning maqsadi xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat ,-deb ko'rsatib qo'yilgan.Bu qonunning asosiy tushunchalari sifatida quyidagilar kiritilgan: gender siyosati amalga oshirilishini ta'minlashga doir vaqtinchalik maxsus choralar, gender, gender statistikasi, gender-huquqiy ekspertiza, genderga oid audit, genderga doir kompleks yondashuv, jins bo'yicha bevosita kamsitish, jins bo'yicha bilvosita kamsitish.

Gender — xotin-qizlar va erkaklar o'rtasidagi munosabatlarning jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan siyosat, iqtisodiyot, huquq, mafkura va madaniyat, ta'lim hamda ilm-fan sohalarida namoyon bo'ladigan ijtimoiy jihati;genderga doir kompleks yondashuv — davlat organlari va tashkilotlari tomonidan o'z faoliyatini, shu jumladan kadrlar siyosatini olib borishni xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risidagi qonunchilikka muvofiq tashkil etish.Yuqorida keltirib o'tilgan qonun va asosiy tushunchalardan ham bilishimiz mumkinki,mamlakatimizda davlat boshqaruv tizimida ishtirok etishda xotin-qizlar va erkaklarga teng imkoniyatlar yaratilgan.[1]

"Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi 2022 — 2026-yillarga moʻljallangan taraqqiyot strategiyasida xotin qizlarni qoʻllab-quvvatlash masalasiga alohida e'tibor berilgan.

"Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi 2022 — 2026-yillarga moʻljallangan Yangi Oʻzbekistonning taraqqiyot strategiyasi toʻgʻrisida"gi PF-60-son Farmonining 69-maqsad:

Xotin-qizlarni qoʻllab-quvvatlash, ularning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta'minlash.

Jamiyatda xotin-qizlarga tazyiq va zoʻravonlikka nisbatan murosasizlik muhitini yaratish, xotin-qizlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash.

Gender tenglikni ta'minlash siyosatini davom ettirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, ularni qo'llab-quvvatlashga doir islohotlarni amalga oshirish.

Xotin-qizlarning ta'lim va kasbiy ko'nikmalar olishlari, munosib ish topishlariga har tomonlama ko'maklashish, tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash, iqtidorli yosh xotin-qizlarni aniqlash va ularning qobiliyatlarini to'g'ri yo'naltirish.

Hududlarda, ayniqsa, qishloqlarda xotin-qizlarga koʻrsatiladigan tibbiy-ijtimoiy xizmatlar sifatini, ular oʻrtasida sogʻlom turmush tarzini ta'minlash borasidagi ishlar samaradorligini oshirish.

Turar joyga muhtoj xotin-qizlarni uy-joy bilan ta'minlash, turmush va mehnat sharoitlarini yaxshilash, daromadlarini ko'paytirish borasida tizimli chora-tadbirlarni belgilash.

Ogʻir ijtimoiy ahvolga tushib qolgan xotin-qizlarga ijtimoiy-huquqiy, psixologik yordam koʻrsatish, ularni manzilli qoʻllab-quvvatlash.

Ayollar daftari" bilan manzilli ishlash, mutasaddi tashkilotlar tomonidan xotin-qizlarning muammolari oʻz vaqtida bartaraf etilishi ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirish.[2]

2022-yil 13-aprel kuni Toshkent shahrida "O'zbekiston taraqqiyotida parlamentdagi ayollarning roli''mavzusida ikkinchi forum bo'lib o'tdi.Bu forumda xotin-qizlarning Oʻzbekiston davlat boshqaruvidagi ishtiroki tahlil etilgan. Bunga koʻra:Parlamentlararo ittifoqning "Siyosatdagi ayollar" xalqaro reytingida O'zbekiston xorijiy mamlakatlar orasida 45oʻrinni egallab,top-50talikdan oʻrin egallagan.Xotin-qizlarning boshqaruv lavozimidagi ulushi 27 foiz, siyosiy partiyalarda esa 44 foizga yetdi.[3] Yuqoridagilardan ham koʻrinib turibdiki Oʻzbekistonda xotin-qizlarning boshqaruv tizimida faolligi ortgan.Oʻzbekistondagi mahallalar boshqaruvida ham xotin-qizlar faol ishtirok etishmoqda. 2022 yilning 9-iyun kuni Mahalla va nuroniylarni qo'llab- quvvat vazirligi tomonidan Oliy Majlis Senati bilan hamkorlikda "Mahalla — islohotlar markazi yoki aholini rozi qilish, hududlarni rivojlantirishda mahalla raisining oʻrni" mavzusida anjuman tashkil etildi. 2019-yilgi saylovlarda 8,9 foiz ayol raislar saylangan bo'lsa, 2022 yilgi saylovlarda 11,8 foiz — 1 104 nafar ayollar mahalla raisi bo'ldi. Bu ko'rsatkich, Toshkent viloyatida 133, Toshkent shahrida 130, Andijonda 123, Namanganda 113, Farg'onada 105 nafarni tashkil etadi.[4]Yangi Oʻzbekistonda mahalla tizimiga e'tibor kuchaymoqda.Mahalla aholisining har bir qatlami bilan ishlaydigan alohida mas'ul shaxslar tayinlandi.Mahallada "beshlik" aniq maqsad yoʻlida birlashib, mahalla rivoji uchun xizmat qilmoqda. Shu oʻrinda yangi joriy etilgan "xotin-qizlar faoli"lavozimi haqida qisqacha to'xtalib o'tamiz.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 01.03.2022 yildagi PF-81-son "Oila va xotin-qizlar bilan ishlash, mahalla va nuroniylarni qoʻllab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida"prezident farmoniga koʻra har bir mahallada xotin-qizlar faoli lavozimi joriy etildi.Bu haqida qonunda quyidagicha bayon qilingan:Har bir shaharcha, qishloq, ovulda, shuningdek, shaharlar, shaharchalar, qishloqlar va ovullardagi har bir mahallada mahalla

raisining oila, xotin-qizlar va ijtimoiy-ma'naviy masalalar bo'yicha o'rinbosari hamda oila va xotin-qizlar masalalari bo'yicha mutaxassis lavozimi o'rniga xotin-qizlar faoli lavozimi mahalliy budjet mablag'lari hisobidan moliyalashtirish tartibi saqlangan holda bir nafardan joriy etilsin.

Prezident farmonida quyidagilar mahalladagi xotin-qizlar faolining asosiy vazifalari etib belgilangan:

xotin-qizlarni oila, mahalla va mehnat jamoalarida ijtimoiy-huquqiy jihatdan qoʻllabquvvatlash, ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, ma'naviyatini yuksaltirish, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash, zamonaviy namunali oilani shakllantirish, uning ma'naviy-axloqiy muhitini va an'anaviy oilaviy qadriyatlarni mustahkamlash boʻyicha maqsadli chora-tadbirlarni amalga oshirish;

xotin-qizlarning tadbirkorlik gʻoyalarini amalga oshirish, ular faoliyatiga kredit, subsidiya va boshqa yordam choralarini jalb qilish boʻyicha mahallada tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi bandligini ta'minlash va kambagʻallikni qisqartirish masalalari boʻyicha tuman (shahar) hokim yordamchisi bilan hamkorlik qiladi;

"Ayollar maslahat kengashlari" bilan yaqin hamkorlikda ijtimoiy himoyaga muhtoj xotinqizlarni tadbirkorlikka oʻqitish, biznesga oid namunaviy rejalarni ishlab chiqish va kredit olishda ularga koʻmaklashish, "Ayollar daftari"ga kiritilgan xotin-qizlar bilan manzilli ishlarni amalga oshirish;

xotin-qizlarning muammolarini oʻz vaqtida aniqlash, ogʻir ijtimoiy ahvolga tushib qolgan xotin-qizlar, shu jumladan, nogironligi boʻlgan ayollar bilan yakka tartibda hamda aniq maqsadga yoʻnaltirilgan ishlarni olib borish, ularga ijtimoiy-huquqiy, psixologik va moddiy yordam koʻrsatish ishlarini tashkil etish.[5]

Xotin-qizlar faolining asosiy vazifalaridan yana biri ayollar daftari ma'lumotlar bazasini yuritish hisoblanadi.

Ayollar daftari – ijtimoiy,iqtisodiy,huquqiy,psixologik qoʻllab-quvvatlashga, bilim va kasb oʻrganishga ehtiyoji va ishtiyoqi boʻlgan ,ishsiz xotin- qizlarning muammolarini aniqlash, bartaraf etish va nazoratini olib borish boʻyicha ma'lumotlar bazasi.Ushbu daftarga kiritish boʻyicha xotin-qizlar faoli amaliy ishlar olib boradi,ma'lumotlar bazasini yaratadi va nazoratini olib boradi.

Xulosa qilib aytadigan boʻlsak yangi Oʻzbekistonda mahalla boshqaruvida ayollarning roli ortib bormoqda.Xotin-qizlar bilan ishlashning oʻziga xos tizimi yaratildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR VA MANBALAR

[1]. ,"Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari toʻgʻrisida''gi Oʻzbekiston Respublikasi Qonuni 2019-yil 3-sentabr//lex.uz

- [2]. "Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi 2022 2026-yillarga moʻljallangan Yangi Oʻzbekistonning taraqqiyot strategiyasi toʻgʻrisida"gi PF-60-son Farmoni.//lex.uz
- [3]. 2022-yil 13-aprel kuni Toshkent shahrida "O'zbekiston taraqqiyotida parlamentdagi ayollarning roli''mavzusida ikkinchi forumi.gazeta.uz sayti
- [4]. 2022 yilning 9-iyun kuni Mahalla va nuroniylarni qoʻllab- quvvat vazirligi tomonidan Oliy Majlis Senati bilan hamkorlikda "Mahalla islohotlar markazi yoki aholini rozi qilish, xududlarni rivojlantirishda mahalla raisining oʻrni" mavzusida anjuman tashkil etildi. yuz.uz sayti
- [5]. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 01.03.2022 yildagi PF-81-son "Oila va xotin-qizlar bilan ishlash, mahalla va nuroniylarni qoʻllab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida"prezident farmoni.//lex.uz

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

OʻZBEK SINFLARIDA INGLIZ TILI CHET TILI SIFATIDA OGʻZAKI NUTQNI OʻRGATISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Nurxon Safarova

OʻZMU 2-bosqich magistranti

nurxoneshonqulova@gmail.com

Kalit soʻzlar: Innovatsion texnologiyalar, oʻqitish usullari, ogʻzaki nutq, loyiha asosidagi dars, mobil oʻqitish. Annotatsiya: Ushbu maqola oʻzbek darslarida, ayniqsa, EFL uchun nutqni oʻrgatishda innovatsion texnologiyalarni qoʻllash usuli sifatida "Mobil ta'lim va loyihaga asoslangan ta'lim" (PBL) qoʻllanilishini tavsiflashga bagʻishlangan edi. Nutq ogʻzaki rejimda samarali mahoratdir. Bundan tashqari, nutqni oʻrganish oʻzbek talabalari uchun foydali boʻladi, chunki ogʻzaki muloqot sifatida gapirish boshqalar bilan muloqot qilishning keng tarqalgan usuli va nutq koʻnikmalarini egallash chet tilini oʻrganishning eng muhim jihati hisoblanadi.

USING MODERN PEDAGOGICAL AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING ORAL SPEECH AT THE EFL UZBEK CLASSES

Key words: Innovative technologies, teaching methods, oral speech, project-based lesson, mobile learning.

Abstract: This article was devoted to describing the application of the Mobile Learning and Project-Based Learning (PBL) as a technique of using innovative technologies through group work in teaching speaking especially for EFL in Uzbek classes. Speaking is a productive skill in the oral mode. Besides, learning to speak will be useful for Uzbek students because speaking as verbal communication is a common way to communicate with others and mastering speaking skills is the most important aspect of learning foreign language.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ И ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ УСТНОЙ РЕЧИ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО КАК ИНОСТРАННОГО УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА

Ключевые			слова:
Инноваці	ионные	тех	нологии,
методы	обучен	ия,	устная
речь,	проектн	ый	урок,
мобильно	ое обучен	ние	

Аннотация: Эта статья была посвящена описанию применения мобильного обучения И проектного (PBL) обучения как метода использования инновационных технологий посредством групповой работы в обучении устной речи, особенно для EFL в классах узбекского языка. Говорение является продуктивным навыком в устной форме. Кроме того, обучение говорению будет полезно для узбекских студентов, поскольку говорение как вербальное общение является распространенным способом общения с другими людьми, а овладение навыками говорения является важнейшим аспектом изучения иностранного языка.

In modern life, any sphere demand people to be perfect in varieties of languages that especially in education system pay great attention to teach learners to speak in foreign languages fluently. In order to expand foreign language sphere the government of Uzbekistan proclaimed several laws and orders such us: On May 6, President Shavkat Mirziyoyev chaired a meeting on measures to improve the system of teaching foreign languages. It's time to create a new system of teaching foreign languages, which will become a solid foundation for the future. One of the main tasks of the structure will be the creation of methods for professional translation from the state language into foreign and from foreign languages into the state. Since we set ourselves the goal of building a competitive state, from now on, graduates of schools, lyceums, colleges and universities must be fluent in at least two foreign languages. This strict requirement should become the main criterion for the work of the head of each educational institution, said Shavkat Mirziyoyev.

Based on observations which taken an account while research and teaching experiences, there are some problems that can affect the EFL in Uzbek classes students' failure in speaking English. Firstly, students do not have enough time to practice speaking a lot because the instructor spends more time teaching the structure of writing their opinion. Second, more students' lack of vocabulary range is also a big factor affecting their failure in speaking English. Students need to have a fairly large useful vocabulary since this language aspect is very important in practicing speaking in English language.

The causes of this problem were not fully identified until recently and to overcome the problems stated above, many types of strategies, methods and approaches could be applied in teaching speaking. For these reasons, we decided to try the Project Based Learning technique as an alternative for teaching speaking because many research findings say that this technique is effective for teaching speaking.

The TBL technique refers to a method allowing to do the designing, planning and carrying out tasks in order to produce, publish and present a product. Through the TBL technique, learners are engaged in purposeful communication to complete authentic activities, so that they have the opportunity to use the language in a relatively natural context and participate in meaningful activities which require authentic use of language skills.

Based on the background above, the problems of this study can be formulated as follows:

Can the speaking skills of the pupils of Uzbek classes be improved through the implementation of Modern Technology-based learning?

How affect TBL to Uzbek pupils' speech and which approaches can improve with the help of TBL in Uzbek classroom?

Whether TBL and traditional project-based learning will be helpful for the teachers to teach speaking effectively?

Teaching foreign languages demand pedagogies to be more alert and creative that's why while teaching EFL speaking and using vocabulary simultaneously. Why modern pedagogical technologies more important to teach oral speech at the EFL Uzbek classes? The process of this literature review I will give specific data about the topic.

First of all, what is the modern pedagogical innovative technology itself? Pedagogical technology is the product of the development of modern didactics and pedagogy. It is considered as a new step towards a higher level of accomplishment of tasks in all existing and improving main directions of pedagogy. Pedagogical innovation is understood as any new teaching practice that differs from the traditional lecture with the purpose of improving learning foreign language in traditional classes.

Modern pedagogy makes space for personalized learning. It employs every pedagogical process of the modern era through their efficient teachers and able management. Their improvisation of stem education to stream is one example and proof that pupils receive nothing but the best in schools.

Modern educational technology theory is a broad and specific concept. It refers to the theory and practice of optimizing teaching with modern educational theory and information technology. Modern educational technology theory is closely not only related to university quality education but also it refers any system of education such as school and higher schools as well.

Moreover, it is obvious that, so as to organize successful lesson in English language especially in Uzbek classes to improve learners speaking the conductor need to be more ideal who should involve all the audience both passive and active pupils besides, teacher manage to grab learners' attention easily using own pedagogical skills. So, pedagogy is at the heart of teaching and learning. Focusing on pedagogies shifts the perception of teachers from technicians who strive to attain the education goals set by the curriculum to experts in the art and science of teaching.

Why is pedagogy important? Having a well-thought-out and confident pedagogy can increase the quality of teaching and the way pupils learn, helping them achieve a deeper grasp

with the help of fundamental material. Students can enrich their preferred learning styles while a teaching process that supports them, and the method they would like to learn.

Effective pedagogies consists of a range of techniques, involves whole-class and structured group work, leaded to learning and individual activity. Effective pedagogies target to developing higher order thinking and meta-cognition, and make good dialogue and questioning in order to do them obviously.

Teaching oral speech is the basic target aim of every FL teachers because making a conversation in English with following all grammar rules appropriately and conveying their own opinions about any topic is shows pedagogical abilities of teachers.

Why modern technologies(multimedia, mobile phones, monitor, computer, speakers and so on) so important to boost learners' speaking? First of all, modernization life is the cause of utilizing technical tools more in any sphere which most people are addicted to use them willingly, especially, young generations. Although, there exist negative sides to the human health, they cannot ignore ICT while working or learning. That can be the effective way organizing the FLC (Foreign language classes) with the help of innovative technologies. For instance, using microphone can urge the children to speak. Watching videos and listening audio materials may enhance learners'

In addition to this, every pedagogies need to distinguish these kind of methods according to pupils level and class and while evaluating their levels can be more important. The information about teaching in Uzbek classroom and system are given briefly below:

As for the school education is provided in several types of basic education schools which offer partial and complete secondary education, adult education centers, and specialized schools and boarding schools for pupils with disabilities. General education is also available in new types of institutions for example gymnasia and lyceums, some of them attached to higher education. Literacy is practically universal for both men and women (99%). However, considering that the government is implementing a long-term program of transition, in the short-term there could be some changes in the literacy rate. Moreover, school system can create fundamental base to continue the higher level education. Nowadays, most of schools are getting decorated with modern technological tools that brings to learn the foreign language without any obstacles in Uzbek classes.

Modern technologies such as Digital tools, mobile phones, computers and tablets, can be used both for fun and for study activities. As a future teacher, we need to help children understand how to save a good balance, and to develop their study skills as they become more independent. It can be a good idea to set time limits for some of the less educational digital

activities. You may want to involve your children in making the rules about how and when to use technology for different purposes.

As young learners can express their emotions, communicate with each other and react, learn the language and share their humor in their own language just as they expect them to be able to do the same in the target language. To communicate in the target language, it was observed that when they cannot find the right word, they use their native language. Therefore, it is important for teachers to set a balance with the newcomers through controlled and managed classes and at the same time allow them to enjoy natural conversations, since most of our students have little opportunity to practice conversational English outside the classroom. At the initial stage, the activity will be under the supervision of the teacher. There are several ways to represent the language "orally training and teaching have changed. Everything have been changing around, and accordingly, the attitude towards learning must change. The content of education in a modern comprehensive school remains unilateral; state standards based on an objective approach are morally outdated. Many modern teachers point to the lack of a competent approach, focused on the individuality of the pupils. Today, knowledge of English language opens a window into a large global world with its colossal flow of information and innovations. At the present stage of the development of the society, the modernization of the content of education in Uzbekistan is not least connected with the innovation processes in the organization of teaching foreign languages.

To rise to the challenge of today's university, professors make use of many types of pedagogical innovation.

For instance professor G. V. Romanova offers various ways to use multimedia tools in the educational process, including the use of electronic lecturers, simulators, language textbooks, encyclopedias, development of situational role-playing and intellectual games using artificial intelligence, modeling processes and phenomena, providing distance learning, building control systems and testing of knowledge and skills of pupils and pupils (use of controlling programmers), creation and support of sites of educational institutions, creation of presentations of educational material, the realization of projective and research activity of pupils, etc. Also, multimedia technologies allow you to develop brighter and more interesting speaking exercises. For pupils, learning a foreign language using multimedia technology also has certain advantages. Since these technologies are new, it is interesting for pupils to deal with sources of new types of information.

And in my point of view it is also important that the assimilation of new information using multimedia technologies takes place in the form of games. The use of multimedia technologies

allows pupils to independently prepare mini-activities on the subject of communication and present them. When mastering a foreign, pupils have several problems, one of which is low motivation to learn the language. In such cases, it is interactive technologies that are valuable for application, because they create such conditions when the pupils feels his success and intellectual ability. Effective collaboration and communication are basic components of such training, which aims to solve problems together, acquire monologue skills, responsibility, critical thinking, and achieve meaningful results. At the present stage in our country, the use of automated training courses for learning foreign languages is spreading. But they should be used only as an aid in teaching a foreign language. It is especially useful to use them at the stage of acquainting pupils and pupils with new language material, new samples, as well as at the stage of training, pupils have the opportunity to train to spell, study lexical material, improve understanding of the audio text, develop techniques, learn grammar, train pronunciation. Thus, at the present stage of development of science we can say for sure that the times when sufficient proof of language acquisition was the ability to translate from a foreign language and, conversely, adapted, non-authentic texts are over. In the context of high school reform, educational technologies for teaching foreign languages must also change. Involvement of modern technologies in the process of learning a foreign language significantly expands and diversifies the program, provides access to a variety of materials, expands pupils 'motivation to learn, allowing them to work on the language at a pace convenient for them, thus individualizing learning and mastering a foreign language. The level of a foreign language has become an important measurement to judge a modern person. It is important to improve one's comprehensive qualities and abilities for individuals. Network education provides a completely new way of learning for people. English teaching under web-based environment is a kind of educational mode integrating computer technology, multimedia technology, network technology and modern educational method, through the multimedia teaching information collection, transmission, processing and sharing to realize the task of English teaching. Compared with the traditional English teaching mode, network English teaching has incomparable superiority. This paper based on the advantages of network platform, according to the characteristics of higher school, referenced the college English teaching reform, proposed a set of explorations for English teaching mode, achieved satisfactory result.

Therefore, the main goal of the modern teacher is to select methods and forms of the organization of learning activities of learners who optimally meet the goal. In recent years, the issue of using new information technologies in education has been increasingly raised. Since the main goal of teaching foreign languages is the formation and development of a

communicative culture of learners, the training of practical acquisition of foreign language, then the use of computer technology, Internet resources is the best approach in teaching. It has been quite a few years since a computer entered our life, and we no longer imagine a modern lesson without the use of information technology. Technology becomes an integral tool in increasing learners' interest for their studying issues and developing visual-figurative thinking. It is already known, that the use of Technology in the learning process has the potential to activate cognitive, intellectual and independent activities of learners. Information technology makes it possible to significantly change the forms and methods of academic work. new methods using Internet resources are opposed to traditional teaching of foreign languages. To teach communication in a foreign language, you need to create real life situations that will stimulate the study of the material and develop adequate behavior. Now everyone understands that the Internet has tremendous information capabilities and no less impressive services. Whichever way we relate to the Internet, we have to recognize the fact that the worldwide network has become an integral part of modern reality. Many learners have long appreciated all the advantages of the Internet and actively use its services in their educational activities in Uzbek classes, while for teachers the space of this world web remains mostly unknown, unfamiliar and to some extent frightening. What kind of help the Internet can provide depends on how we use it for solving some didactic tasks. English teachers can use widely the resources of the global Internet. Preparing messages, learners filter a lot of information, if you need to listen to music, and most often watch photos. Such tasks for learners can be used in the preparatory stage of the lesson, for example, in combination with the method, allows learners to practically apply their knowledge, skills and abilities. This is one of the forms of organization of research and cognitive activity, in which group activity is successfully realized that allows increasing the motivation for learning a foreign language. The point of such a work process is the learners himself with the opportunity to freely express his opinion and practical use of knowledge in a foreign speech. In my lessons I use the following educational Internet resources: Fairy tales, stories, letters», and the DLR (Digital Learning Resources) used in pedagogical work enables the teacher:

- > to present the material more understandable,
- in less time, with greater understanding on the part of the pupils;
- to find basic and additional materials for lessons and lectures;
- to save time for oral practice;
- to organize individual, pair and group work with class,
- > simplify the control of learners learning activities;

to increase the interest of learners, their motivation, engage in the creative process.

Thus, without the usage of Technology in the teaching process, it is difficult to imagine modern English lessons. Their usage expands the scope of the educational process, increases its practical area. The use of Technology and Internet resources in English lesson allows us to fully implement a whole range of methodological, pedagogical and psychological principles. The use of computer educational programs in English classes increases the effectiveness of solving communicative problems, develops different types of speech activity of learners, and forms a stable motivation for learners to learn foreign language activities in class. In the 21st century, the society makes ever higher demands on the practical knowledge of English in everyday communication and in the professional sphere. The volumes of information are growing, and often routine ways of its transfer, storage and processing are ineffective. The use of information technology reveals the enormous capabilities of the computer as a means of learning EFL. But we must not forget that the use of multimedia technologies can not provide a significant pedagogical effect without a teacher, since these technologies are only ways of teaching. The computer in the educational process is not a mechanical teacher, a tool that enhances and expands the possibilities of its teaching activity. And also the use of Technology and Internet resources in English lesson is important today, because the teacher should be interesting for his pupils, by keeping up to date, improving their pedagogical skills and level of intelligence. The methodological advantages of teaching a foreign language with the help of multimedia tools show that this method has a greater degree of interactive learning, allows you to choose the pace and level of tasks, improves the speed of learning grammar and vocabulary as well. Also, the undoubted technical advantages of this method include the ability to use interactive video and audio clips in teaching oral speech. Demonstrating diagrams, photos, and drawings on the subject of language communication, the principle of clarity is realized. The introduction of multimedia technologies creates conditions for interactive communication, which today is the most important component of the educational process. Using multimedia technologies, the teacher can present information in a completely new and effective form, make it more complete, interesting, and close to the subject of communication being studied. Multimedia tools allow learners to utilize almost all the senses of learners, combining printed text, graphics, moving video, still photos, and audio, creating a real communication in English. It is proved that the use of multimedia materials and computer networks reduces learning time by almost three times, and the level of memorization through the simultaneous use of images, sound, text increases by 30-40 percent in fact.

Knowledge transfer to stimulate innovative thinking

To develop and cultivate pupils' creativity is an important subject which is highly valued and widely studied by educators all over the world. In the process of teaching, we should use all available teaching means to stimulate pupils' innovative spirit and cultivate their innovative thinking and ability so as to cultivate more versatile and creative talents. In the classroom teaching, we use

multimedia with a wide range, large capacity, more information, illustrated features, to attract pupils' attention, shorten the feedback time and organize pupils to extend and transfer the knowledge learned, stimulate their innovative thinking ability. For example, after teaching the dialogue of the text, multimedia display can be used to present the situation similar to the content of the text, encourage pupils to play their imagination in the simulated situation, use what they have learned to compile the dialogue and act out the dialogue, which not only consolidates the learned knowledge, but also expands and extends the knowledge.

Although multimedia assisted teaching has many advantages. However, it is obviously unpractical to think that multimedia technology can completely replace traditional teaching means and one-sided pursuit of sensory effect, so that some problems that could be clearly expressed in a few words should be expressed in a large number of complex multimedia forms. And a good courseware should be through the careful design, artistic works, should fully embody the teachers' teaching structure, teaching thought, rather than the simple words and pictures, all the training materials, questions and answers are input to the computer, is the multimedia teaching, in this way, not only don't work, but may also be gild the lily, to reinvent the wheel. Teachers should remember that teachers are the organizers of classroom teaching and multimedia technology can only be used as a means to serve classroom teaching. If the multimedia courseware is allowed to go its own way, and the teacher only concentrates on operating the computer, it is bound to attract the pupils' attention to the courseware form too much, reduce the communication between teachers and pupils, and thus ignore the teaching purpose. Therefore, teachers should properly use multimedia technology to assist English teaching, and should not misuse or misuse it. Otherwise, it will not play its due role.

As another resource of enhancing speaking skills in English as a EFL American educational reformer John Dewey at the turn of 19th and 20th century in the USA suggested Technology based teaching. He is considered being an ideological father of TBL and the main figure of progressive education at that time. Dewey perceived a child as a complex human being and pursued students felt the inner urge for learning along with their realization of reasons for studying.

The main developed competencies are mainly personnel and social ones. It is quite likely that fast changing and less predictable working conditions these days will lead people to the necessity of changing employments repeatedly and thus having the ability of learning something new is desired. Beyond any doubt it is TBL that makes use of mutual cooperation and communication among students, in fact, it supports team cooperation and significant personnel characteristics like responsibility, autonomy or spirit of enterprise.

First of all, it is the student involvement into the choice of working that increases their inner motivation since all students bring into work their own ideas, view and individual approach. Herewith TBL serves for all abilities within a class and even relatively weak students may be able to use other talents valuable for collective success. Secondly, TBL provides contacts with reality and students may apply the knowledge they have theoretically learnt as well that students may try to solve practical problems. Next, it emerges that TBL enables to connect knowledge from other school subjects and students are to learn how to work with information from various sources, such as the Internet, books or information from friends, parents.

Next, one should also mention that TBL presumes realization of activities on programs mostly in teams which is another feature that students should be prepared to so that one day they can be prepared to work in successful teams. The issue of group work or group collaboration, which are specific teaching methods with their own rules, advantages and disadvantage, cannot be expanded on in this work, however, there will be written out main points and recommendations later on for their successful implementation into TBL. Origin, advantages and possible restrictions of TBL. Technology -Based Learning offers many advantages and challenges when implemented in the classroom. There are some strategies to successfully meet these challenges. But, as for the Boss, Krajcik, and Patrick (1995), some of the advantages of the PBL technique in learning are:

- 1. Increase in motivation: learners can choose their own topics, the extent of content, and the presentation mode. Learners build their projects to suit their own interests and abilities. These kinds of activities are highly motivating for learners.
- 2. Increase in problem-solving abilities: Project-Based Learning encourages learners to engage in complex and ill-defined contexts. From the beginning, learners identify their topics and their problems, and then seek possible solutions. By participating in both independent work and collaboration, learners improve their problem solving skills thereby developing their critical thinking skills.
- 3. Improves media research skills: Project-Based Learning provides a real world connection to context. Learners conduct research using multiple information resources. By

locating the resources themselves, their research skills develop and improve. Increases in collaboration: in the processing stages, learners create and organize their own groups. They share knowledge and collaboratively construct artifacts. Through collaboration, they develop social communication skills and obtain multiple perspectives.

4. Increases in resource-management skills: successful Project-Based Learning provides learners with experience in project organization and time management with necessary scheduling of resources.

The Project-Based Learning technique offers many advantages when it is implemented in the classroom. Some of the advantages are increased motivation and

improved problem-solving abilities, collaboration and communication skills, creative and critical thinking skills, media research skills, and resource management skills.

To sum up, Technology-based teaching method suitable for the psychological characteristics of pupils, and the application of Technology-based can achieve good results in the innovation of college English translation education. Pupils have very flexible thinking. Only by activating pupils' interest in appropriate and reasonable ways can pupils learn more actively, and the efficiency of classroom teaching can be improved. Innovation in education encourages teachers and pupils to explore, research and use all the tools to uncover something new. It involves a different way of looking at problems and solving them. The thinking process that goes into it will help pupils develop their creativity and their problem solving skills. The students made good improvement in some aspects of speaking skills such as pronunciation, vocabulary, accuracy and fluency. Moreover, it also changed the students' behavior. They were more confident to speak English and got more actively involved in the teaching-learning process. In addition, they had many more opportunities to speak. Furthermore, they were motivated to bring dictionaries to help themselves in the learning of the speaking skills. Also, the activities of the Project-Based Learning Technique made the class atmosphere more enjoyable.

REFERENCES:

- [1]. Avliyoqulov N.H.O'qitishning modul tizimi va pedagogik texnologiyasi amaliy asoslari. B.: 2001. 100 b.
- [2]. Avliyoqulov N.H.O'qitishning modul tizimi va pedagogik texnologiyasi amaliy asoslari. B.: 2001. 100 b.
- [3]. Azizxodjaev N.N.Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. Toshkent: TDPU, 2003. 174 b.
- [4]. Brown, D. B. (2014). Mobile learning for communicative language teaching: An exploration of how higher education language instructors design communicative mall environments (Order No. 3648413). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global: Literature & Language; ProQuest Dissertations & Theses Global: Social Sciences. (1650220033).

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

YANGI DEMOKRATIK OʻZGARISHLAR YOʻLIDAGI OʻZBEKISTONDA GENDER SIYOSATINING HUQUQIY HOLATI VA AYOLLARNING MULKIY MUNOSABATLARDA FAOL ISHTIROKINI TA'MINLASH CHORALARI

Gulshan Sharipova

Axborot resurs markazi boʻlim mudiri Toshkent davlat yuridik universiteti guli27safi@gmail.com

Kalit soʻzlar: Gender tenglik, nikoh, mahr, nikoh shartnomasi, mulk, ajrim

Annotatsiya: Ushbu maqolada jamiyatdagi gender tenglik masalalari, ayollarning haq-huquqlarining himoyalanishi, munosabatlarda ayolga berilishi zarur bo'lgan mahr haqqi, ajrimlar soʻngida ayollar mulksizligining oqibatlari toʻgʻrisida fikr-mulohazalar bayon qilingan. Mamlakatimizdagi ajrimlar holati, oilalardagi mulkiy tengsizlik oqibatlari atroflicha muhokama qilingan, olib borilayotgan huquqiy islohotlar va mulkiy munosabatlardagi ba'zi kamchiliklar tanqid qilingan. Kundan-kunga ortib borayotgan ajrimlar va ularning sabablari tahlil qilingan. O'quv maskanlarida, jamoat birlashmalari, mahallalar va boshqa barcha tashkilotlarda ayollarning haq-huquqlari, nikoh va unga kirishuvchi taraflarning huquq hamda majburiyatlari, mahr haqqi tushunchasi toʻlaqonli tarzda tushuntirilishi zarurati bayon qilingan. Gender siyosati amalga oshirilishini ta'minlash masalalari bo'yicha aholining huquqiy madaniyatini yuksaltirishga qaratilgan axborot-ma'rifiy tadbirlarni rag'batlantirish kabi masalalar taklif etilgan.

LEGAL STATUS OF GENDER POLICY IN UZBEKISTAN IN THE WAY OF NEW DEMOCRATIC CHANGES AND MEASURES TO ENSURE ACTIVE PARTICIPATION OF WOMEN IN PROPERTY RELATIONS

Key words:
Gender equality,
marriage, dowry,
marriage contract,
property, divorce

Abstract: In this article, opinions are expressed on the issues of gender equality in society, the protection of women's rights, the right of dowry that must be given to a woman in family relations, and the consequences of women's propertylessness after rulings. The state of rulings in our country, the consequences of property inequality in families were discussed in detail, the ongoing legal reforms and some shortcomings in property relations were criticized. Family divorces, which are increasing day by day, and their reasons are analyzed. The need to fully explain the rights of women, the rights and obligations of the parties entering into marriage, and the concept of dowry in educational institutions, public associations, neighborhoods and all other organizations. Issues such as encouraging informational and

educational activities aimed at improving the legal culture of the population on issues of ensuring the implementation of gender policy were proposed.

ПРАВОВОЙ СТАТУС ГЕНДЕРНОЙ ПОЛИТИКИ В УЗБЕКИСТАНЕ В ПУТИ НОВЫХ ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ И МЕР ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ АКТИВНОГО УЧАСТИЯ ЖЕНЩИН В ИМУЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЯХ

Ключевые слова: Гендерное равенство, брак, приданое, брачный договор, имущество, развод

Аннотация: В данной статье высказываются мнения по вопросам гендерного равенства в обществе, защиты прав женщин, приданого, которое должно быть дано женщинам в семейных отношениях, и последствиях оставления женщин без имущества после судебных решений. Подробно обсуждались состояние правлений В нашей стране, последствия имущественного неравенства в семьях, подвергались критике проводимые правовые реформы и некоторые недостатки имущественных отношений. Анализируются семейные разводы, которых день ото дня становится все больше, и их причины. Необходимость полного разъяснения прав женщин, прав и обязанностей сторон, вступающих в брак, и понятия приданого в учебных заведениях, общественных объединениях, микрорайонах и всех других организациях. Были предложены поощрение информационнотакие вопросы, как просветительской деятельности, направленной на повышение правовой культуры населения по вопросам обеспечения реализации гендерной политики,

Bugungi tez sur'atlarda rivojlanib borayotgan taraqqiyot davrida mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlar inson qadr-qimmati har qanday davlat siyosatidan ustun ekanligini koʻrsatib turibdi. Jumladan, xotin-qizlar huquq va erkinliklari himoyasini mustahkamlash masalasida ham bir qancha islohotlar amalga oshirilmoqda. Shunga qaramasdan ba'zi kamchilik va boʻshliqlar ham yoʻq emas. Jamiyatda ayollar huquqlari, gender tenglik masalasini tahlil qilishdan avval gender tushunchasining asl mohiyati haqida mulohaza qilish zarur. Gender — xotin-qizlar va erkaklar oʻrtasidagi munosabatlarning jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan siyosat, iqtisodiyot, huquq, mafkura va madaniyat, ta'lim hamda ilmfan sohalarida namoyon boʻladigan ijtimoiy jihatidir. Gender tenglik tushunchasi qachondan hayotimizga kirib kela boshladi? Gender tenglikning asl mohiyati nimada?

Gender tenglik tushunchasi jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan siyosat, iqtisodiyot, huquq, madaniyat, ta'lim, ilm-fan, sport munosabatlarida xotin-qizlar va erkaklarning huquq hamda imkoniyatlarining tengligini anglatadi. Ammo hali hanuz jamiyatimizda bu mavzuga nisbatan notoʻgʻri talqin mavjud. Gender tenglik soʻzi tilga olinar

ekan, jamiyat a'zolari tezda qarama-qarshi fikrlar, bir-biriga zid qarashlar girdobida qoladi go'yo. Ba'zi insonlar nazarida gender tenglik deganda ayollar huquqlari qarshi jins vakillarining huquq va erkinliklariga nisbatan yuqori baholanadi. Aslida jamiyatimizda ayollarning kichik huquq va ustunliklari himoya qilinyaptimi? Gender tenglik mavjudmi?

Yuqoridagi savollarga kichik misol sifatida oilaviy munosabatlar hamda oilaviy ajrimlar jarayonida ayollarning huquqlari qay darajada himoya qilinishini tahlil qilgan holda javob izlaymiz. Mamlakatimizda ajrimlar sonining keskin ortib borayotgani hammamiz uchun kundalik xabarlardan biriga aylanib ulgurdi. Statistika agentligining 2022-yilda Oʻzbekistonda qayd etilgan nikohdan ajralish holatlari haqidagi ma'lumoti ushbu vaziyatning ancha jiddiy tus olayotganini koʻrsatmoqda. Agentlik keltirayotgan raqamlar oʻtgan yilgisi bilan taqqoslanganda 24 foizga oshgani koʻrinadi.Ya'ni, 2022-yilda Oʻzbekistonda jami 48 734 ta oila nikohdan rasman ajrashgan boʻlsa, bu koʻrsatkich 2021-yilda 39 227 tani tashkil qilgan.

Ajrim sabablari shunchalar maydaki, inson hayoti, qadr-qimmati, farzandlar kelajagi shu kichik vaziyatlar tufayli hal qilinmoqda. Ajrimlar koʻp, yosh bolalar hali ota-ona mehriga toʻyib ulgurmay sarson, ayollar ota uyida qoʻni-qoʻshni gap soʻzlari, qarindoshlar savollaridan berkinib, qayerga borishni bilmay yashashga mahkum. Ayollar uchun ajrim eng katta yoʻqotish, erkaklar uchun esa yana bir urinib koʻrish uchun imkoniyatdek. Endi chuqurroq oʻylab koʻraylik, nima sababdan oilaviy ajrimlar kundan-kunga koʻpayib bormoqda? Javoblar turli xil boʻlishi tabiiy, kimdir yoshlarning sabrsizligi, ilmsizligi yoki uchinchi shaxslar aralashuvining koʻpayganligini misol qilishi mumkin. Bunday sabablar ham mavjud albatta, ammo yana bir asosiy sabablardan biri ayollar haq-huquqlarining oyoqosti qilinishidir. Hattoki bu holat nikoh tuzilishi jarayonida yuzaga kelmoqda, ya'ni oila qurilar ekan ayol va erkak oʻrtasida xoh mahr masalasi boʻlsin, xoh nikoh shartnomasi har ikkalasi ham tomonlar uchun ahamiyatsiz qolmoqda. Aslida esa ushbu ikki omil ayol haq-huquqlarining himoyalanishi uchun zarur hisoblanadi.

Gender tenglik nafaqat inson huquqini ta'minlash, balki, jamiyatni siyosiy, ijtimoiyiqtisodiy rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadigan ezgu qadriyat sanaladi. Qolaversa, gender tenglik – mamlakatning demokratik taraqqiyot darajasini koʻrsatuvchi indikatorlardan biri hisoblanadi. Gender tenglik tushunchasi Yevropadan kirib kelmoqda degan notoʻgʻri fikrni ilgari surishdan avval oʻz tariximiz, dinimizga nazar tashlashimiz zarur. Islom dinida ba'zi oʻrinlar borki, ayollarni erkaklardan ham yuqori darajaga koʻtarilganini koʻramiz. Dinimizda ayol huquqlari nikoh tuzilishidan oldin himoya qilina boshlaydi. Nikoh – moʻminning hayotidagi muqaddas rishta. Bu jarayonda kuyovning kelinga mahr berishi esa amalga oshirilishi farz hisoblangan amallardandir. Bu orqali birgalikdagi hayoti davomida erkakning ayolga nafaqa qilishi lozimligi uqtiriladi. Nikohdan avval mahr soʻrash ayolning haqqi. Mahr ayol uchun mulk boʻla olishi, albatta moddiy qiymatga ega boʻlishi shart. Mahr ayolning har qanday vaziyatda

oʻzini muhofaza qilishi uchun xizmat qiladi. Biroq aynan oʻzbek oilalarida mahr soʻrash yoki berishni unutib qoʻyganlar kam emas. Hatto mahr haqida ma'lumotga ega boʻlmagan, uning qiymati, zaruratini anglab yetmagan insonlar ham talaygina. Ayollarimiz mahr olish tugul oʻzlarining oddiy haq-huquqlarini ham talab qila olishmaydi ba'zida. Ayollar haq-huquqlarining chegaralanishi natijasida ajrimlar soni kundan-kunga ortib bormoqda. Ajrimlar natijasi koʻpgina hollarda bir xil yakunga ega. Ayol uch yoki toʻrt bolasi bilan ota uyiga qaytishga majbur.

Mamlakatimizda ayollar haq-huquqlarining himoyalanishini ta'minlovchi bir qancha huquqiy asoslar mavjud. Ularga misol sifatida davlatimiz rahbari tomonidan 2019-yil 2-sentyabrda "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari toʻgʻrisida"gi hamda "Xotin-qizlarni tazyiq va zoʻravonlikdan himoya qilish toʻgʻrisida"gi yangi qonunlar imzolanganini koʻrsatish mumkin. Bundan tashqari Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyaning 46-moddasida "Xotin-qizlar va erkaklar teng huquqlidirlar", deb belgilab qoʻyilgan. Biroq qonunlarning amalda yaxshi ishlashi uchun jamiyatimizning har bir a'zosi mas'uldir.

Xulosa qilib aytganda, jamiyatimizda shunday muhitni shakllantirishimiz kerakki, turmush qurayotgan har bir ayol va erkak mahr masalasini qanchalar muhim ekanligini, ayollar oʻz mulkiy huquqlarini chuqur anglab yetishsin. Oʻquv maskanlarida, jamoat birlashmalari, mahallalar va boshqa barcha tashkilotlarda ayollarning haq-huquqlari, nikoh va unga kirishuvchi taraflarning huquq hamda majburiyatlari, mahr haqqi tushunchasi toʻlaqonli tarzda tushuntirilishi zarur. Gender siyosati amalga oshirilishini ta'minlash masalalari boʻyicha aholining huquqiy madaniyatini yuksaltirishga qaratilgan axborot-ma'rifiy tadbirlarni ragʻbatlantirish va har tomonlama qoʻllab-quvvatlash lozim. Qachonki, jamiyatimiz a'zolari ayollar haq-huquqlarini, oilaviy munosabatlardagi huquqiy tenglikni chuqur anglab yetsa va mahr haqqi qonuniy kuchga kiritilsa boshpanasiz, muhtoj ayollar, qarovsiz bolalar va turli noxush vaziyatlar oldi olinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1]. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.
- [2]. O'zbekiston Respublikasining Oila Kodeksi.
- [3]. Oʻzbekiston Respublikasining "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari toʻgʻrisida" gi qonuni. 2019-yil 2-sentabr, OʻRQ-562-son.
- [4]. Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. Зикр аҳлидан сўранг: 3-қисм.—Т.: "Hilol-Nashr" 2018. —400 б.
  - [5]. https://lex.uz/
  - [6]. <u>http://stat.uz/</u>

BARQAROR TARAQQIYOTDA AYOLLAR: ILM-FAN VA SIFATLI TA'LIM

Alijon Shomurodov

"Mehnat va ijtimoiy munosabatlar akademiyasi" nodavlat ta'lim muassasasi katta oʻqituvchisi

so'zlar: milliv qadriyat, ayollar huquqlari, oila kodeksi, gender tenglik, mahalla, himoya orderi, ijtimoiy daftari", himoya, "ayollar imtiyozlar.

Annotatsiva: Ushbu таколада mustaqillik villarida xotin — qizlarga oid davlat siyosati tubdan oʻzgargani, ta'lim islohotlari, ayollarni har tomonlama qo'llab – quvvatlash, ularni qadrini yuksaltirish borasidagi ishlar, oshirilayotgan islohotlar qanday borayotgani haqida soʻz boradi

Pages: 199-203

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY **EDUCATION**

Key words: women's equality, family code, neighborhood, social protection, "women's protection order, notebook", privileges

Abstract: In the years of independence, the state policy rights, national value, gender regarding women has fundamentally changed, educational reforms, work on all-round support for women, raising their value, and how the implemented reforms are progressing

ЖЕНЩИНЫ В УСТОЙЧИВОМ РАЗВИТИИ: НАУКА И КАЧЕСТВЕННОЕ **ОБРАЗОВАНИЕ**

Ключевые слова: национальная ценность, права женщин, семейный кодекс, гендерное равенство, соседство, охранный ордер, социальная защита, «женская тетрадь», привилегии.

Аннотация: В данной статье рассказывается о кардинальных изменениях государственной политики в отношении женщин и девушек в годы независимости, реформах образования, работе по всемерной поддержке женщин, повышении их ценности, ходе реализуемых реформ.

Qadimdan xalqimiz oila va nikohni muqaddas hisoblagan. Konstitutsiyamizda oila jamiyatning asosiy bo'g'ini ekani, uning jamiyat va davlat muhofazasida bo'lishi mustahkamlab qo'yilgan. Mamlakatimizda oilani ijtimoiy-iqtisodiy,huquqiy jihatdan qo'llab –quvvatlash borasida olib borilayotgan ishlar natijasida ushbu tamoyil hayotimizdayorqin ifodasini topmoqda.

Oila shunday bir ulug' dargohki, unda insoniylikning ilk tuyg'ulari shakllanadi, ota-onaga hurmat, kattalarga mehr oqibatli bo'lish, holidan xabar olish kabi tuyg'ular shakllanishi zamirida vatanga bo'lgan muhabbat, vatanparvarlik, xalqparvarlik, mehnatsevarlik fazilatlari paydo bo'ladi. Milliy qadriyatlarimiz haqidagi tushunchalargabo'lgan ilk munosabatlar o'z aksini topib boradi.

Ayollar erkaklarni hurmat qilishar, bola tarbiyasiga e'tibor bilan qarashar va oila, uyroʻzgʻor ishlarini bajarib oila hamjihatligini saqlab kelishar edi. Ayol zotini azal-azaldan shuning uchun ham sabr-toqatli insonlar deb hisoblashgan. Hozir zamon oʻzgardi. Ayollar huquqlari erkaklar huquqi bilan tenglashtirildi.Hozirgi zamonamiz ayollari tenglik huquqlaridan foydalanib, erkaklar bilan teng mehnat qilmoqdalar

Sharq ayollari bolaligidan boshlab itoatkorlik,sabr-bardoshlik,oʻzidan kattalarni hurmat qilish ruhida tarbiyalanadi. An'anaviy patriarxal turmush tarzi tamoyillari asosida tarbiyalangan ayol ongida "Erkak-oila xoʻjayini, barcha masalalar yechimi uning izmida", degan tushuncha teran ildiz otgan boʻladi.Uning burchi va faoliyat sohasi esa-oshxona, kiyim–kechak, hovlijoyning saranjom-sarishtaligi, erining, qaynota - qaynonaning, qarindosh-urugʻlarning koʻnglini topish, bolalar tarbiyasi, ana shu ruhda tarbiyalangan ayollar oʻzlarining oilaga aloqador muammolarini mustaqil hal qila olishimumkinligini hatto xayoliga ham keltira olishmaydi.

Erkak kishi oila sultoni, uning sardori va sarboni deydi dono xalqimiz. Albatta shunday erkaklar ham borki "aytgan har bir soʻzim — qonun" degan tamoyilga asoslanadi. Bunday erkaklar "erkaklarning ishi"ga xotinlar aralashishini yoqtirishmaydi, bu xildagi urinishlarni ildizidayoq barham toptiradi, "xotinlarning ishi-uy-roʻzgʻor tashvishi, bolatugʻish va tarbiyalash", u hal qiluvchi ovozga ega boʻlishi mumkin emas, deb hisoblaydilar. Bunday holatlar koʻpincha nizoli vaziyatlar kelib chiqishiga, xotin-qizlarga nisbatanzoʻrlik va zoʻravonlik harakatlari sodir qilinishiga sabab boʻlmoqda [3].

Jonajon Vatanimiz mustaqillikga erishgach, xotin-qizlarga munosabat tubdan oʻzgardi.Ular jamiyatimizning faol a'zolari sifatida koʻrilib, jamiyatdagi nufuzini yuksaltirish borasida qator chora-tadbirlar amalga oshirildi.

Bugungi kunda xotin-qizlarimizni qoʻllab — quvvatlash, ularga nisbatan har qanday zoʻravonlikni oldini olish borasida amaliy ishlar qilinmoqda. Ushbu davr mobaynida, davlatimiz xotin-qizlarni har qanday kamsitilish va tahqirlashdan huquqiy, ijtimoiy - iqtisodiy jihatdan himoya qiladigan barcha yirik xalqaro shartnomalarga qoʻshildi.

Unga koʻra, "Ayollar va erkaklar teng huquqliligi hamda imkoniyatlarning kafolatlari toʻgʻrisida", "Ayollarni zulmdan himoya qilish toʻgʻrisida", "Fuqarolarning reproduktiv salomatligini muhofaza qilish toʻgʻrisida", "Oila kodeksining 15-moddasiga oʻzgartirishva qoʻshimchalar kiritish toʻgʻrisida", "Oʻzbekiston Respublikasining Mehnat kodeksiga oʻzgartirishlar kiritish toʻgʻrisida", ilgari ta'qiqlangan ish shakllarini va mehnat qonunchiligining boshqa gender-assimetrik qoidalarini tanlash bilan bogʻliq cheklovlarni

olib tashlash toʻgʻrisidagi qonunlar qabul qilindi [4].

Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati tarkibida ayollar huquqlarini ta'minlash va kamsitishning har qanday shakliga barham berish boʻyicha, milliyqonunchilikda xalqaro standartlarni uygʻunlashtirish, xotin-qizlarning gender kamsitilishiga yoʻl qoʻymaslik maqsadida Xotin-qizlarning gender tengligini himoyaqilish boʻyicha komissiya tuzildi. Bundan tashqari, mehnatga oid huquqlarning kafolatlari va qoʻllab-quvvatlashni yanada kuchaytirish, uydagi zoʻravonlik qurbonlariga yordam berish maqsadida zoʻravonlikdan jabr koʻrgan shaxslarni reabilitatsiya qilish va moslashtirish markazi tashkil etildi. Shuningdek, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 18 fevraldagi "Jamiyatda ijtimoiy ma'naviy muhitni sogʻlomlashtirish, mahalla institutini qoʻllab — quvvatlash hamda oila va xotin- qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari toʻgʻrisida'gi 5938-sonli Farmoni, Oʻzbekiston Respublikasining 2019 yil 2 sentabrda "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari toʻgʻrisida'gi va "Xotin-qizlarni tazyiq va zoʻravonlikdan himoya qilish toʻgʻrisidaʻgi qonunlarining kuchga kirgani bu boradagi tarixiy qadam boʻldi.

Shu yil 3 sentabrdan kuchga kirgan mazkur qonun davlatimiz rahbarining 2019 yil7 martdagi "Xotin-qizlarning mehnat huquqlari kafolatlarini yanada kuchaytirish va tadbirkorlik faoliyatini qoʻllab-quvvatlashga oid chora-tadbirlar toʻgʻrisida"gi qaroriga muvofiq ishlab chiqildi.

Oʻzbekiston Xotin-qizlar qoʻmitasi tomonidan Adliya vazirligi va Inson huquqlari boʻyicha Milliy markaz bilan birgalikda ishlab chiqilgan qonun 35 moddadan iborat.

Ushbu qonunning maqsadi xotin-qizlarni turmushda, ish joylarida, ta'lim muassasalarida hamda boshqa joylarda tazyiqlar va zoʻravonlikning barcha shakllaridan himoya qilishga qaratilgan. Ushbu sohadagi munosabatlarni tartibga solish, shuningdek, tazyiqlar va zoʻravonlikdan jabrlanganlarni huquqiy hamda ijtimoiy himoya qilish kafolatlarini ta'minlash ham qonunning muhim maqsadlaridan.

Endilikda tazyiq va zoʻravonlikdan jabrlanuvchi oʻziga nisbatan tazyiq va zoʻravonlik sodir etilgani yoki ularni sodir etish tahdidi toʻgʻrisida ariza bilan tegishli vakolatli organlar hamda tashkilotlarga yoxud sudga murojaat etish huquqiga ega.

Shuningdek, ular maxsus markazlarda, ishonch telefoni orqali bepul huquqiy maslahat oladi. Ijtimoiy, psixologik, tibbiy va boshqa yordam olish, ichki ishlar organlariga himoya orderi berish toʻgʻrisidagi talab bilan murojaat qilishga haqli. Himoya orderi shartlari buzilgan taqdirda ularni bu haqda xabardor qilish, sodir etilgan tazyiq va zoʻravonlik natijasida oʻziga yetkazilgan moddiy hamda ma'naviy zararni qoplash talabi bilan sudga murojaat etishlari ham mumkin.

Sudga murojaat etganida ular davlat boji toʻlashdan ozodqilinadi [5].

Shunga qaramasdan ayollarning zoʻrovonlik toʻgʻrisida hamisha ham murojaat qilmasligini koʻrishimiz mumkin. Bu ayollarning huquqiy savodxonligi pastligidan yoki boʻlmasam oilaviy mojarolarni hech kimga bildirmay degan fikr bilan yurishlari natijasidir. Koʻpayollar uy-roʻzgʻor ishlarini bajarishadi,oiladagi iqtisodiy ahvolni me'yorida tutib turish uchun yana qoʻshimcha ish izlashadi. Ayrim ayollar oʻzini tijoratga uradi. Oila iqtisodini ta'minlashda, orzu-havas koʻrishda maqsadida, savdo-sotiq, tijorat, chet davlatlarga qatnabturish ishlarini hatto, chet davlatlarga uzoq muddatga (bir necha yilga) chiqib, pul topib kelishni oʻz zimmalariga olmoqdalar.

Chet elga qatnayotgan ayollar erkaklar bilan tenglik huquqlarini notoʻgʻri tushunganliklarini, sogʻliqlariga qanchadan qancha zarar keltirayotganlarini keyin tushunib yetmoqdalar[6].

Bu borada Prezidentimiz shunday degan edilar: - "Achchiq boʻlsa ham, toʻgʻrisini tan olib aytishimiz kerak: bu oʻrganishlarimiz natijasida birinchi marta joylardagi haqiqiy ahvol yuzaga chiqdi. Shular asosida "ayollar daftari" shakllantirilmoqda, xotin-qizlarni qiynayotgan koʻplab ijtimoiy-iqtisodiy muammolarga amaliy yechim topilmoqda.

Bu ishlarga mahallalarda yangi tashkil etilgan "Ayollar maslahat kengashlari" ham yaqindan koʻmak bermoqda. Lekin bu hali ayollar muammolarini yechish uchun biz bajarishimiz shart va zarur boʻlgan ishlarning boshlanishi xolos".

"Biz mamlakatimizda istiqomat qilayotgan 17 milliondan ziyod opa-singillarimiz, qizlarimiz, onaxon va momolarimizga munosib sharoit yaratib berish uchun barcha imkoniyatlarni ishga solishimiz lozim [7]"

"Ayollarning andisha qilib, biz erkaklarga ayta olmaydigan dardu-tashvishlari, kundalik muammolari, orzu-niyatlarini ularning oʻzidan yaxshi tushunadigan inson yoʻq [8]".

Keyingi besh yilda xotin-qizlarni qoʻllab-quvvatlash borasida mamlakatimizda manzilli ishlar amalga oshirilayotganini har bir xotin-qiz guvohi boʻlib turibdi.Quvonarli jihati shundaki, 2019 yil oxirida oʻtgan Oʻzbekiston parlamentiga saylovlar natijalariga koʻra, Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputatlarining 32 foizini, Senatda 25 foizini xotin-qizlar tashkil etdi.

Parlamentlararo ittifoqning "Parlamentdagi ayollar" va "BMT - Ayollar" tashkilotining yillik hisoboti ma'lumotlariga koʻra, bu borada mamlakatimiz yetakchi sanalib, dunyoning eng yaxshi 50 mamlakati qatoridan oʻrin egalladi.

Xotin-qizlarning sifatli ta'lim olishi, kasb-hunar egallashi va ishga qabul qilinishi hamda tadbirkorlik faoliyatini yo'lga qo'yishi uchun qulay imkoniyatlar yaratilgan.

Hozirgi vaqtda talabalarning qariyb 47 foizdan ortigʻini xotin-qizlar tashkil etadi. Ayniqsa, 2020 yili joriy etilgan oliy ta'limga qabul qilish tartibiga koʻra, oliy oʻquv yurtlariga kiruvchi

xotin-qizlar uchun imtiyozlar ikki baravar oshdi.

Binobarin, shu yili ijtimoiy himoyaga muhtoj jami 950 nafar xotin-qizlar davlat granti asosida oliy o'quv yurtlariga o'qishga qabul qilindi.

Qolaversa, 585 ming nafar xotin-qizlar ish bilan ta'minlangan boʻlsa, bundan tashqari 36 ming nafari kasb-hunarga oʻqitildi.

Shuningdek, Davlat maqsadli jamgʻarmasi mablagʻlari hisobidan, tadbirkorlik faoliyatini yoʻlga qoʻyish uchun xotin-qizlarni qoʻllab-quvvatlash maqsadida, Markaziybankning asosiy stavkasi boʻyicha 6 yilgacha boʻlgan imtiyozli davrni oʻz ichiga olgan holda3 yilgacha boʻlgan muddatga hisobotning 150 baravarigacha miqdorda kreditlar ajratiladi. Bu borada, ehtiyojmand ayollarni uy-joy bilan ta'minlash, yashash va mehnat sharoitlarini yaxshilash, ularning daromadlarini oshirish boʻyicha tizimli chora-tadbirlar ijobiy samara bermoqda.

Ayni paytda, xotin-qizlar muammolarini oʻrganish va hal etish uchun "Ayollar daftari", "Yoshlar daftari" va "Temir daftar" kabi mexanizm joriy etildi.

Bu orqali aholining turmush darajasi chuqur oʻrganilib, unda ehtiyojmand aholi qatlamlari bilan maqsadli ishlarni tashkil etishga hamda 30 dan ortiq turdagi ijtimoiy xizmatlarni elektron shaklda koʻrsatishga imkon beradi. Shu maqsadda, 9 mezonasosida ularga 433 ming nafar xotinqizlar kiritilib, elektron ma'lumotlar bazasi shakllantirildi. Bugungi kunga qadar "ayollar daftari"ga kiritilgan jami 80 ming nafar xotin - qizlar muammolari ijobiy hal etildi [9].

Har qancha qiyin boʻlmasin davlatimiz ayollarga boʻlgan e'tiborini bir lahzaga boʻlsada susaytirgani yoʻq. Barcha imkoniyatlar ishga solinib ayollarni qiynab kelayotgan koʻplab muammolarga yechim topilmoqda. Kelajagi buyuk davlat millat tarbiyachisiga boʻlgan e'tiborini hech qachon susaytirmaydi. Ayol avvalo tarbiyachi boʻlib, u nafaqat oʻz farzandlarini balki erkaklarning ham tarbiyachisi, demakki, butun millatning tarbiyachisi hisoblanadi. Ayol millat koʻzgusi boʻlib, u hamisha davlat e'tiboridadir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

- [1]. Xushvaqtova U. Malikalar kitobi yoxud Temuriy malikalar qanday tarbiyalanadi? Toshkent.: Akademnshr, 2019.110-bet.
  - [2]. Abdurauf Fitrat. Oila. Toshkent.: Ma'naviyat, 1998, 37-bet.
  - [3]. Ayol huquqi va erkinliklari. T.: Adolat, 2002. 109 bet.
  - [4]. Mirziyoev Sh. Yangi Oʻzbekiston strategiyasi. Toshkent.: Oʻzbekiston, 2021. 249-bet.
- [5]. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2020 yil 29 dekabr. Toshkent.: Oʻzbekiston, 2021, 53-bet.
  - [6]. Rahimbekova R. Huquqingizni bilasizmi? -Toshkent, 2013. 67-bet.
- [7]. https://xs.uz/uzkr/post/oʻzbekistonda-khotin-qizlarni-qollab-quvvatlash-borasda-qanday ishlar-amalga-oshirilmoqda
  - [8]. https://xs.uz/uzkr/post/o'zbekistonda-hotin-qizlarni-qollab-quvvatlash

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ХОТИН-ҚИЗЛАР - БУГУННИНГ МАФКУРАВИЙ КУРАШЛАР МАРКАЗИДА

Шавкат Тўраев

ф.ф.н доц.,

Республика Маънавият ва маърифат маркази, Ижтимоий маънавият тадкикотлар институти, булим бошлиги,

turayev.64@mail.ru

Калит сўзлар: Хотинкизлар, тўкнашув, эътикодлар, зиддиятлар, ғоявий қарамакаршилик, мафкуравий курашлар, мафкуравий жараён, аёллар савдоси, афғон муаммолари, четга турмушга чикиш ғоялари Аннотация: Мақолада бугунги мафкуравий жараёнларда аёлларга бўлаётган муносабат, ғаразли мақсадларда амалга оширилаётган ғоя ва мафкураларнинг аёллар ҳаётига салбий таъсири. Дунёда бўлаётган воқеаҳодисаларнинг мафкуравий кураш майдонининг кенгайиб боришига хизмат қилиши. Аёллар ана шу курашлар курбонига айланиб бораётгани билан боғлиқ муаммолар таҳлил қилинган.

WOMEN ARE AT THE CENTER OF TODAY'S IDEOLOGICAL STRUGGLES

Key words: Women, clash, religions, tensions, ideological confrontation, ideological struggles, ideological process, female slave trade, afghan problems, the ideas of getting married abroad, magnificence of woman.

Abstract: In the article, the treatment of women in today's ideological processes, the negative impact of ideas and ideologies implemented with selfish goals on women's lives. The events taking place in the world serve to expand the field of ideological struggle. Problems related to women becoming victims of these struggles are analyzed.

ЖЕНЩИНЫ В ЦЕНТРЕ ИДЕОЛОГИЧЕСКОЙ БОРЬБЫ СЕГОДНЯ

Ключевые слова: Женщины, столкновение, религии, напряженность, идеологическое противостояние, идеологическая борьба, идеологический процесс, работорговля, афганские проблемы, идеи брака границей, великолепие

женщины

Аннотация: В статье рассматривается отношение к женщине в современных идеологических процессах, негативное влияние идей и идеологий, реализуемых с корыстными целями, на жизнь женщин. События, происходящие в мире, служат расширению поля идеологической борьбы. Анализируются проблемы, связанные с тем, что женщины становятся жертвами этой борьбы.

Кириш. Жахонда рўй бераётган манфаатлар тўкнашуви натижасида эътикодлар ўртасидаги зиддиятлар, ғоявий қарама-қаршиликлар ва мафкуравий курашлар шиддатли тус олмокда. Бу ер куррасида яшовчи ҳар бир инсон учун хавотир уйғотади, лекин энг кўп ушбу курашларнинг тузоғига тушаётган ва курбонга айланаётганларнинг аксарияти аёллар эканлиги бизни янада сергак тортишга ундамоғи лозим.

Асосий кисм. Дунёнинг мафкуравий майдонида содир бўлаётган ғоявий жараёнлар, мавжуд мафкура шакллари, уларнинг мохияти ва мақсадлари, олиб бораётган фаолияти ўзи шундок хам тахлика ичида яшаётган инсоният хаётини тобора мураккаблаштирмокда. Ўзига хос холатни тасвирловчи дунёнинг мафкуравий манзарасида айрим сиёсий кучлар манфаатлар тўкнашувини вужудга келтирмокда. Бундай вазиятда эса кўринмас курол сифатида ғоя ва мафкуралар кураш майдонига чиқади. Бинобарин, ғоявий, мафкуравий усулларни қўллаш ҳар қандай мамлакатнинг ички ишларига аралашишнинг энг осон йўли. Бундай таъсир ўтказиш натижа бериши учун мавжуд вазиятни кескинлаштириш чоралари кўрилади, натижа бермаса, куч ишлатиш йўли билан бўлсада беқарорликни юзага келтиришга ҳаракат қилинади. Шу каби ҳолатларда ишонувчан ва нозик хилкат вакиллари бўлган аёллар мафкуравий курашлар жараёнларининг қурбонига айланаётгани инсоният жамияти учун ўта хавотирлидир.

Таъкидлаш жоизки, ён атрофимиздаги Афғонистон, Ирок, Сурия, Африка ва дунёнинг кўплаб бошқа давлатларида аёлларнинг таълим жараёни, меҳнат фаолиятига муносабатлар, ҳуқуқ ва эркинликларига нисбатан чекловларнинг қаттиқлиги ва шафқатсизлиги билан бутун ер юзининг эътибор марказидаги муаммолардан бирига айланмокда. Бу мамлакатда инсон, айниқса, аёллар ҳуқуқларининг поймол қилинишидан ташқари, камбағаллик ва очлик ҳам уларнинг ҳаётини янада оғирлаштирмокда. Бирлашган миллатлар ташкилотининг маълумотларига кўра биргина Афғонистон аҳолининг 90 фоизи инсонпарварлик ёрдамини кутиб яшайди.

Хозирги вақтда дунё мамлакатлари диққат марказига айланган Афғонистонда аёлларнинг сўз эркинлиги, таълим олиш, мехнат фаолияти, оила куриш, тиббий ёрдам кўрсатиш, давлат томонидан ижтимоий химояга олиниши хукук ва эркинликлари соғлом фикрли одамнинг тасаввурига сиғмайдиган даражага келган. Бу масала юзасидан жахондаги барча аёлларни хукук ва эркинликларини химоя қилувчи жамият ва ташкилотлар бирдек муаммоларни ҳал қилишга уриниши яхши албатта, аммо бу ўша ерда истиқомат қилувчи аёлларнинг муаммоларини ҳал қилишда қанчалик натижа бериши муҳим.

Тўғриси, шу кеча кундузда ижтимоий тармокларда кенг муҳокамага сабаб бўлган бир лавҳа қалбларни қаттиқ ларзага солди. "Афғонистондаги оилалардан биридаги ҳолат. Қизалоқнинг отасини айтишича — ўз қизини 1500 еврога сотишга келишгани ва афсуски, ер қимирлаши натижасида қизчанинг оёғи сингани учун ўзаро "битимни бекор қилинганидан норозилиги" тўғрисида берган интервьюси ва бир онахонни бунга сабаб сифатида ҳозирги очлик ва қашшоқлик натижаси эканини айтар экан, "бизда ейиш учун ҳеч нарса қолмаганда болаларимизни сотамиз" деб оддий ҳолатда, ҳудди ҳеч нарсамиз қолмаганда уйдаги гиламларни олиб чиқиб сотамиз, деганга ўхшаш муносабатни кўриш инсонни қаттиқ ўйга солади.

Бинобарин, "telegram_Yulduzlari" расмий канали орқали тақдим этилган бор-йўғи 1дақиқа-ю 13 сонияни ташкил этган мазкур лавхада ўша ердаги мухит, хотин-қизларга бўлаётган муносабатларнинг қай ахволда эканлигининг яққол кўриниб туриши барчани бирдек хавотирга солмоғи лозим. Чунки ҳали дунёнинг нималигини англаб етмаган 5 ёшли қизалоқни ўзидан 30-40 ёш катта эркакларга бўлғуси хотин сифатида сотилиши, ер юзининг қайси ҳудудида бўлмасин, шафқатсизликнинг ва тубанликнинг энг сўнги нуқтасига етиб келинганлигига ишора қилмокда.

Тарихга назар ташлар эканмиз, бу давлатлар ҳам бир пайтлар гарчи гуллаб-яшнаб кетмаган бўлсада, аёллар илм олиш, ҳунар ўрганиш ҳуқуқига, қиз, аёл ва ниҳоят она сифатида эъзозга эга бўлганлар. мафкуравий курашларнинг узлуксиз давом этиши, "демократия"ни олиб кириш ниҳоби остидаги ташҳи кучларнинг мамлакат ички сиёсий-ижтимоий ишларига аралашиши оҳибатидаги ҳирғин-барот урушларни вужудга келтирган бўлса, бир мамлакатнинг чиҳиб кетиб ўрнига бошҳасининг кириб келиши эса мамлакатни хонавайрон ҳолатга олиб келди.

Ана шундай нохолис аралашувлар натижасида, мамлакатнинг ички мафкуравий тизими йўқ қилиниб, турли хил вайронкор ғояларни кириб келишига замин ҳозирлаган бўлса, таълим соҳасидаги чекловлар, диний билимларнинг етишмаслиги эса жамиятни қолоқлик сари бошлаганини кўриш ва англаш қийин эмас.

Афсуски "Инсонпарварлик ёрдами" никоби остидаги тахдидлар бугунги кунда аксарият мамлакатларни хавотирга солмокда. Бунга ўхшаш тахдидлардан максад битта "инсон қалби ва тафаккури" қарамлигига эришиш. Агар шу кўзланган максадга эришилса, жамиятнинг янги манкуртлари дунёга келишига замин яратилган бўлади. Бинобарин, ер юзининг жуда кўп мамлакатларида келтириб чиқарилган иктисодий инкирозлар натижасида очлик ва бекарорлик юзага келаётгани айни ҳақиқат. Бу аҳволдан чиқиб кетиш учун эркак ва аёллар турли хил йўлларни излаб топишга ҳаракат қилишади.

Айнан шундай вазиятларда аёлларнинг турли хил тажовузларга учраш холатлари кўпрок кузатилмокда.

Шу жумладан, ўзига муносиб турмуш излаган аёллар XXI асрнинг жиддий муаммоларидан бири бўлган одам савдоси курбонига айланмокдалар. Ахборот алмашинувининг кучайиши одам савдоси билан шуғулланадиган жиноятчи гурухларга ўз кабих ниятларини амалга оширишга имкон яратиб бермокда. Халқаро мехнат ташкилотининг хисоб китобларига кўра бутун дунёда 21 миллион киши мажбурий мехнатнинг жабрланувчилари хисобланади. Шу маънода, дунёдаги деярли барча мамлакатлар одам савдосидан жабрланишади. Бирлашган миллатлар ташкилотининг маълумотларига кўра, одам савдоси курбонларининг 71 фоизини аёллар ва болалар ташкил этиши ўта аянчли холат.

Асримизнинг жирканч иллатларидан бири бўлган одам савдосининг олдини олиш ва унга карши курашиш борасида мамлакатимизда хам бир канча ишлар йўлга кўйилган. Жумладан, одам савдоси трансмиллий, яъни худуд ва чегара танламайдиган жиноят эканлиги хисобга олиниб, давлатимиз 2003 йил 12 декабрда БМТ Бош Ассамблеяси томонидан кабул килинган "Одам савдоси ва фохишаликнинг учинчи шахслар томонидан ишлатилишига карши кураш тўғрисида"ги Конвенцияга кўшилди. БМТ Бош Ассамблеясининг 2000 йил 15 ноябрдаги резолюцияси билан кабул килинган "Трансмиллий уюшган жиноятчиликка қарши кураш тўғрисида"ги Конвенция, шунингдек, одам савдоси, айникса, аёллар ва болаларни сотишнинг олдини олиш, унга чек кўйиш ва бунинг учун жазолаш тўғрисидаги кўшимча протокол хам ратификация килинди. Шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг 2008 йил 17 апрелда кабул килинган "Одам савдосига карши курашиш тўғрисида"ги конунни янада такомиллаштириш ва хозирги замон талабларига мослаштириш максадида 2020 йил 17 августда янги тахрири кабул килинди. [1]

"Ижтимоий фикр" Республика жамоатчилик фикрини ўрганиш маркази томонидан мамлакатимиз ахолиси ўртасида ундан хабардорлик ва муносабатини ўрганиш максадида сўров ўтказилди. Натижаларга кўра, одам савдосидан кўпинча содда ва ишонувчан, ўзганинг таъсирига тез берилувчан ва вазиятни танкидий бахолашга кодир бўлмаган 18-25 ёшлардаги йигит-кизлар жабрланиши хакида хулоса берилган. [2] Айнан шу масалага эътибор қаратган Ўзбек кино саноатининг таникли вакили Рустам Саъдиев режессорлигида Россия киномотографлари билан хамкорликда олинган "Барон-2" филмида одам савдоси билан боғлик вокеалар акс эттирилган. Ижтимоий тармок оркали ёш киз бир йигит билан танишади ва унга кўнгил кўяди. Йигит кизни ўз юртига чакиради

ва қиз кетади. Воқеалар ривожида эса ундан ташқари жуда кўплаб қизлар ҳам шу йигит билан танишган бўлади ва у билан учрашувга кетаётганини кўришимиз мумкин. Кино давомида эса қизлар алданганини тушуниб етади ва бошқа турли хил мақсадларга сафарбар этилади ва ҳаёти фожиали якун топади. Албатта, буни шунчаки бир кино дейиш мумкин. Аммо, шу каби вазиятга тушаётган хотин-қизлар бугунги кунда жуда кўп. Демак, бу филмдаги ғоялар ғаразли мақсадларни амалга оширишда аёлларнинг қурбон қилинаётганини англашимизга хизмат қилади.

Таъкидлаш лозимки, Пандемия давридан сўнг хисоб китобларга кўра 178 та давлатда аёлларнинг иктисодий кийинчиликларга учрагани тўғрисида БМТ Бош котиби А.Гуттириш баёнотида таъкидлаб ўтди. Айнан шу кийинчиликлардан азоб чекаётган аёллар томонидан турли хил йўллар оркали чикиб кетиш холатлари кузатилган. Уларда кўпинча ёлланма ишчи, донор, чет элга турмушга чикиш ва бошка кўплаб максадларда ушбу тангликдан чикишга уринишлар кузатилган. Аёлларнинг конуний асосларсиз ёлланма ишчи сифатида бошка мамлакатларга кетиши ва уларнинг одам савдоси билан шуғулланувчи шахсларинг кўлига тушиб колиш холатлари кўпрок кузатилади. Пандимия даврида одам савдосидан азият чекиш даражаси 124 млн рекорд даражагача чикди ва уларнинг аксарият кисмини аёллар ташкил этади. Бу ишлар асосан, интернет тармоклари оркали амалга оширилган.[3]

Сир эмаски, ҳозирда ахборот технологияси воситалари глобализация жараёнида катта рол ўйнайди. Ер юзининг аксарият аҳолиси мазкур воситалар ёрдамида дунёнинг исталган нуқтасида содир бўлаётган ҳодисалардан ҳабардор бўлиш имкониятига эга бўлди. Ана шундай алоқа ўрнатиш воситаларининг энг қулай усули ижтимоий тармоқлар ҳисобланади. Ижтимоий тармоқлар эса истаган ғояни амалиётга татбиқ этувчи макон вазифасини бажарувчи энг қулай жойга айланиб улгурди. Биз биламизки Ғоя ва Мафкуралар кўзга кўринмайди ва қўл билан ушлаб бўлмайди. Улар яхши йўлда фойдаланилса тараққиётнинг энг юқори чўққисига олиб чиқади, ғаразли мақсадларда фойланилиши эса йўклик ва зорликка олиб келувчи куролга айланади.

Ана шундай бузғунчи ғоялардан яна бири бугунги кунда кенг тарқалиб улгурган ва барчани ўзининг домига тортган "Оммавий маданият" унсурлари жуда тезлик билан ўзининг қиёфасини ўзгартириб бормокда. Даставвал у миллат ва элатларнинг тили дини, миллий ўзлиги, миллий қадриятларига таъсир ўтказган бўлса энди тарихий ҳақиқатни йўқ килиш учун ҳаракат бошланган. Шу ўринда Америкалик олим П.Бюкененнинг — "армия ва полиция орқали эмас, оммавий маданият инквизиторлари ёрдамида жаҳонга сингдирилаётган "юмшоқ тирания" га айланган" дея берган таърифи айни ҳақиқатга

айланмокда. Дарҳақиқат, бугунги кунда ОАВ, телевединие, радио, ижтимоий тармоқлар орқали тинимсиз узатилаётган ғоялардан ташқари кундалик ҳаётимизда фойдаланаётган ҳар бир буюм, озиқ-овқат, кийим-кечак ва болаларимиз севиб ўйнайдиган ўйинчоқларда ҳам бирор бир ғоя яширинганини кўриш, англаш у қадар мушкул эмас.

Яна бир холат, бугунги кунда ёш қизларимиз ўртасида "вирус"дек кенг авж олаёттан "чет эллик одамга турмушга чикиш" ғояси аксарият қизларимизнинг борган сари онгини эгаллаб бормоқда. Ёш қизларнинг оқ от минган шаҳзодаси олис мамлакатларда уни кутиб тургани тўғрисидаги ҳаёллар орқали аксарият қизларимиз диний гуруҳлар, одам савдоси ва одам аъзолари билан шуғулланувчи кишиларнинг қурбонига айланиш ҳолатлари ҳам кузатилиб турибди. Айни пайтда бу ҳолатлар оз-оз учраб турсада, борган сари кўрсатгичлар ортиб бораверади. "Дарё.уз" сайти орқали берилган ҳабарда шундай дейилади: "Сўнгги пайтларда ўзбек қизларининг чет эл фуқароларига турмушга чиқаётгани ҳақида кўп эшитяпмиз. Статистик маълумотларга қараганда 2021 йилнинг январь-июль ойларида 1272 нафар ўзбекистонлик қизнинг хорижликлар билан никоҳи қайд этилган. Куёвларнинг энг кўпи Россия, Туркия, Жанубий Корея, АҚШ давлатларидан бўлган." [4]

Бу 2021 йил холати бўйича маълумот бўлиб, хозирги кунда Ўзбекистонда хорижга турмушга беришга тайёрловчи марказлар фаолият юритади. Ушбу марказлар эса ёш қизларимиз билан гавжумлиги бугунги кундаги мафкуравий полигонларнинг меҳнатининг маҳсулидир. Марказлар томонидан турмуш қуриш битими тузилган қизлар омади келса инсофи бор инсон билан оила қуради. Агар омади келмаса тазйиқ ва қийноқларда ҳаёт кечиришга мажбур бўлади, камдан-кам ҳолатларда эса улар элчихоналарга мурожаат қилишга эришади. Айримларининг ҳаёти эса "Барон-2" филми қаҳрамонлариники сингари якун топади.

Сиз айтишингиз мумкин юқоридаги ҳолатларга ким айбдор деб, айбдорни излашдан кўра, унинг олдин олиш чораларини ишлаб чиқишни йўлга қўйсак, аёл ва қизларимизнинг мафкуравий курашларнинг қурбони бўлиш каби ҳолатлардан сақлаб қолган бўлар эдик. Буни эса ўз навбатида таълим ислоҳотларисиз амалга ошириб бўлмайди. Ҳаммамизга таниш бўлган ва бир маротаба бўлса ҳам мутола қилинган адиб Абдулла Қодирийнинг "Меҳробдан чаён" асарида Нигор ойимнинг тўнғич қизи 17 ёшли Ранонинг таълими тўғрисида шундай ёзилган, "Раъно Нигор ойимнинг тўнғучи, бу йил ўн етти ёшни тўлдурадир. Саводни отасидан ўкуб, ўн тўрт 20 ёшида ибтидоий мактаб прўграмида бўлған барча дарсларни битирган, масалан: диний қисмдан — "Ҳафтия", "Қуръон", "Чаҳор китоб", "Сўфи Оллоёр", "Маслаки муттақин", адабиётдан — Навоийнинг барча асарлари,

девони Фузулий маъа, Лайли Мажнун; Амирий, Фазлий ва шулардек чиғатой-ўзбек катта шоирларининг асарлари; форсийдан — Хожа Хофиз Шерозий ва Мирзо Бедил, хусни хат, иншо ва бошқалар. Бу кунларда бўлса бир томондан қизларға сабоқ бериб онасиға кўмаклашса, иккинчи тарафдан отасидан қофия (араб нахв ва сарфи) хамда Шайхи Саъдийнинг "Гулистон" идан дарс оладир ва шунинг қаторида ўзи яхши кўрган чиғатой-ўзбек шоирларининг бадиа асарларидан алохида бир мажмуа тузиб юрийдир". [5] Бундан кўриниб турибдики, бизнинг ота-боболаримиз хам аёл қизларнинг таълим олишига алохида эътибор қаратиб, уларнинг илмли бўлиши учун барча имкониятларни яратиб берган.

Хулоса. Бугун Маърифатли жамият қуриш жараёнида мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларнинг замирида хотин-қизларни таълим олиши ва хунар эгаллашига доир кўплаб ишлар амалга оширилаётганини кўришимиз мумкин. Давлат рахбари Ш.М.Мирзиёев мамлакатимиз олдида турган устувор вазифаларни амалга оширишда, юртимиз эришган ва дунё хамжамияти тан олаётган марраларни эгаллаш йўлида бутун халкимиз катори аёлларнинг хиссаси борлигини чукур миннатдорчилик билан эътироф этади: "Иложи борича, аёлларимизнинг дардини, ташвишларини севинч ёшига, ғалаба ёшига, муваффақият ёшига, натижа ёшига айлантиришга хаммамиз биргаликда харакат қиламиз. Битта қиз фарзандни ўқитсангиз - бутун оилани ўқитган бўласиз деб ота-боболаримиз бежиз айтишмаган. Илм-фан билан шуғулланиш, илмий янгилик яратиш - бу игна билан қудуқ қазишга баробар. Мен ўзим шу сохадан чиққаним учун бу ишнинг нақадар қийин ва мураккаб эканини яхши биламан. Шунинг учун хам оила ташвишлари ва фарзанд тарбиясини илмий тадкикот билан бирга олиб бораётган, бу борада амалий ютук ва натижаларга эришаётган олима аёлларни шахсан мен чинакам матонат ва жасорат сохибалари деб биламан ва юксак қадрлайман" дея уларга бўлган ишончини изхор этишларининг ўзи келажак авлодимизнинг давомчиларига бўлган эхтиром деб биламан. [6]

Бинобарин, аёл бу нозик хилқат келажакнинг устуни ва мамлакатнинг тақдиридир. Уни тарбиялаш, бахтли қилиш бутун жамиятнинг энг катта масъулияти ва бурчидир!

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

- [1]Х.Камолов. Одам савдосига қарши кураш.Ўзбекистон Ички ишлар вазирлиги. Iiv.uz. 4 октябрь 2020. [1]
- [2]"Ижтимоий фикр" Республика жамоатчилик фикрини ўрганиш маркази тадқиқотлари. UzA.UZ.05.08.2022. [2]
  - [3].https://news.un.org/ru. [3]
  - [4].https://daryo.uz [4]
- [5]."Абдулла Қодирий. Мехробдан чаèн. Тошкент: Ғафур Ғулом нашриèти. 1994. Б. 395[5]
  - [6].https://www.gazeta.uz/uz/2022/03/07/womens/

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

AYOLGA E'TIBOR- JAMIYAT KELAJAGIGA E'TIBORDIR

Feruza Tadjiyeva

Ma'mun – Universteti NTM Tarix va Psixologiya kafedrasi dotsenti, PhD <u>ftj85@mail.ru</u>

Kalit soʻzlar: ma'naviy, dunyo, jamiyat, mehrmuhabbati, bagʻrikenglik, muvozanat, adolat, moddiy yordam, imtiyoz.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Oʻzbekistonda xotinqizlarning mavqeini va rolini yuksaltirish, huquq hamda manfaatlarini ta'minlash va himoya qilish, ularning ijtimoiysiyosiy, sotsial-iqtisodiy faolligini oshirish, intellektual va ma'naviy salohiyatini, umuman hayotning barcha jabhalarini modernizatsiya qilish hamda yangilashda ishtirokini kengaytirish uchun barcha shart-sharoitlarni yaratish davlat siyosatining muhim ustuvor yoʻnalishlaridan biri sifatida belgilanganligi aytib oʻtilgan. Shuningdek amalga oshirilayotgan barcha islohotlarda ayollarning faol oʻzining samarali natijalari haqida tavsiyalar ishtiroki keltirilgan.

ATTENTION TO WOMEN IS ATTENTION TO THE FUTURE OF SOCIETY

Key words: spiritual, world, society, love, tolerance, balance, justice, material support, privilege.

Abstract: In this article, the promotion of the status and role of women in Uzbekistan, the provision and protection of their rights and interests, the increase of their socio-political, socio-economic activity, their intellectual and spiritual potential, and the modernization of all aspects of life in general, and it was mentioned that creation of all conditions for the expansion of participation in renewal is defined as one of the important priorities of the state policy. Also, there are recommendations about the effective results of women's active participation in all the reforms implemented in our country.

ВНИМАНИЕ К ЖЕНЩИНАМ – ЭТО ВНИМАНИЕ К БУДУЩЕМУ ОБЩЕСТВА

Ключевые слова:духовное, мир, общество,любовь, терпимость,равновесие, справедливость,материальное обеспечение,привилегия.

Аннотация: В данной статье продвижение статуса и роли женщин Узбекистана, обеспечение и защита их прав и интересов, повышение их общественно-политической, социально-экономической активности, их интеллектуального и духовного потенциала, модернизация всех сторон жизни в целом, и было

отмечено, что создание всех условий для расширения участия в обновлении определяется как один из важных приоритетов государственной политики. Также даны рекомендации об эффективных результатах активного участия женщин во всех реформах, проводимых в нашей стране

Ayol insoniyat taraqqiyotining barcha davrlarida jamiyatning ma'naviy qiyofasini belgilovchi timsol sanalgan. Shu oʻrinda quyidagi fikrlarini keltirishni istardim: "Dunyoda jamiyat yoki davlatning nufuzini, madaniy darajasini belgilaydigan mezonlar koʻp. Lekin, har qanday jamiyatda millatning, xalqning ma'naviy kamolotini oʻzida yaqqol namoyon etadigan bir oʻlchov, ta'bir joiz boʻlsa bir koʻzgu bor. Bu- ana shu davlat, ana shu jamiyatning ayollarga, ularning haq-huquqlari, hayotiy manfaatlarini ta'minlashga boʻlgan munosabatdir". Agar er yuzida xotin-qizlarni yuksak hurmat va ehtirom bilan qadrlaydigan davlatlar barmoq bilan sanarli boʻlsa, hech ikkilanmay aytishimiz mumkinki, ular orasida Oʻzbekiston etakchi oʻrinlardan birini egallaydi. Mamlakatimiz uchun ayollarning ijtimoiy hayotdagi oʻrni, mavqei, faollik darajasi, ma'naviy, tarixiy qadriyatlarni asrab-avaylash, ularni kelajak avlodga sofligicha qoldirishdagi roli jamiyat taraqqiyotini belgilovchi eng muhim omillardan biridir.

Ma'rifatparvar mutafakkirimiz Mahmudxoʻja Behbudiy aytganidek, "Xotin-qizlarni jamiyatning toʻlaqonli a'zolari sifatida qabul qilmasdan oila masalasini toʻgʻri hal qilmasdan, yosh avlodni toʻgʻri yoʻldan tarbiyalamasdan turib, jamiyatni isloh qilish, uni taraqqiyot sari yoʻnaltirish mumkin emas, oxir-oqibat millat taqdiri uning ayollari va oilasining holatiga bogʻliqdir". Ayollarning jamiyatda tutgan oʻrniga berilgan bu baho hozir ham oʻz ahamiyatini yoʻqotgan emas. Yurtimiz mustaqilligining dastlabki kunlaridanoq ayollar masalasiga alohida diqqat-e'tiborini qaratilishi va: "Ayollarni, onalarni asrash kerak, degani-bu farzandlarni asrash, naslni asrash, oxir-oqibatda millatni asrash demakdir", degan fikrni ilgari surishi ham buning yaqqol dalilidir.

Ayol bir qoʻlida beshikni, bir qoʻlida dunyoni tebratadi. Darhaqiqat, ayollar oʻzlarining ruhiy-ma'naviy goʻzalliklari bilan oilada beka va tarbiyachi boʻlsalar, jamiyatda ma'naviy ustun vazifasini amalga oshirishga mas'uldirlar. Oʻzbek ayollari bugungi kunda oʻz aqli, bilimi, iste'dodi, mehnatsevarligi, shijoati bilan ana shunday murakkab vazifalarni samarali ado etib kelyapti, desak mubolagʻa boʻlmaydi. Sharqning oqilona, dono, ma'naviy goʻzal va maftunkor ayollari nafaqat roʻzgʻorda, balki davlat ishlarida ham turmush oʻrtoqlariga elkadosh boʻlib, jamiyatning ravnaqiga oʻz hissalarini qoʻshganlar. Ana shunday salohiyatga ega boʻlgan ayollar oilada farzandni tarbiyalash barobarida, jamiyatda ilm-ma'rifatning yuksalishiga, qadriyat va an'analarning rivojiga ta'sir etadilar.

Tarixdan ham ma'lumki, bizning ayollarimiz jamiyatda yuz berayotgan xodisalarga doimo sergaklik bilan qaragan, hech bir jarayonni shunchaki tomoshabin boʻlib kuzatmagan. Saroymulkxonim buyuk sarkarda va davlat arbobi Amir Temurga ulkan bunyodkorlik ishlarida oʻzining dono maslahatlari bilan ruhiy-ma'naviy quvvat berib turganligi ham bizga sir emas. Demak, ayol oila va jamiyatning ma'naviy rahnamosi, millat tarbiyachisi boʻlib, u mehrmuhabbati, bagʻrikengligi bilan jamiyatdagi muvozanatni, adolat muhitini saqlab turadi [1.B.2].

Bugun biz oʻzbeklar ulugʻ bir millat boʻlib tiklanish, Vatanimiz qudratini oshirib, buyuk kelajak yaratish imkoniyatiga ega boʻldik. Bu imkoniyatni amalga oshirish uchun millatning tarbiyasini yuksak darajaga olib chiqishimiz joiz. Ayol tarbiyachidir. Ayol millatning tarbiyachisi ekan, uning ma'naviy olami qancha yuksak boʻlsa, farzandlar kamoli shunchalar etuk boʻladi. Prezidentimiz tashabbusi bilan ayollar va bolalar sogʻligi haqida qaygʻurish, ta'lim va tarbiya masalalariga alohida e'tibor qaratildi.

Qadimda ajdodlarimiz qiz uzatish, oʻgʻil uylantirishda bir-birlarining etti pushtigacha surishtirishgan. Bunday yondashuv yangi avlod kelajagini ta'minlashga zamin yaratgan. Avlod naslini toza saqlashga sohibqiron Amir Temur ham katta ahamiyat bergan. "Oʻgʻillarim, nabiralarim va yaqinlarimni uylantirmoq tashvishida kelin izlamoqqa e'tibor berdim. Bu ishlarni davlat yumishlari bilan barobar koʻrdim: nasl-nasabini, etti pushtini surishtirdim. Xos odamlar orqali salomatligini aniqladim. Kelin boʻlmish nasl-nasabi, odob-ahloqi, sohlom va baquvvatligi bilan barcha kusurlardan holi boʻlsagina el-yurtga toʻy-tomosha berib kelin tushirdim"[2.B.2]. "Ayol-millat koʻzgusidir". Chunki faqat sogʻlom, oqila, zukko ayoldangina el-yurt faxrlana oladigan farzandlar dunyoga keladi.

"Xotin-qizlar va erkaklar teng xuquqli"ligi, jamiyatning asosiy boʻgʻini hisoblangan oilani mustahkamlash, nikohning barqaror boʻlishi, onalik va bolalikni muxofaza qilish, farzand tarbiyasida ota-onaning huquq va majburiyatlari Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 46-63-64-65-66 moddalarida oʻz ifodasini topgan. Oʻzbekistonda qizlarning ta'lim olish imkoniyati koʻp jihatdan demografik vaziyatga va aholining faravonligiga bogʻliq. Koʻpgina ota-onalar, qishloq joylarida moddiy qiyinchiliklar sababli barcha farzandlarining bilim olishlari uchun ularga keng sharoitlarni yaratib bera olmaydilar va an'anaviy ravishda oʻgʻillarining yaxshiroq bilim olishlarini istaydilar. Xotin- qizlarning uy-roʻzgʻor va farzand parvarishi bilan oʻralashib qolib ketishi birinchidan, uning iqtisodiy qaramligini, ikkinchidan haq toʻlanmaydigan, negativ mehnat miqdorini oshiradi. Oilada bola tarbiyalashga bosh-qosh boʻlish bilan birga jamiyatda ham ma'lum bir ishning boshini tutgan ayolni bir qoʻlida dunyoni, bir qoʻlida beshikni tebratadi deyishadi. Aynan oilada oʻzaro hurmat, mehr-oqibat, halollik, mehnatsevarlik, insonparvarlik va vatanparvarlik kabi oliy ahloqiy ma'naviy sifatlar

shakllanishida, avloddan-avlodga etkazilishida, eng asosiy tarbiyachi hisoblangan ayollarning ma'naviy barkamolligi, teran dunyoqarashi, savodxonligi muhim oʻrin tutadi. Xotin-qizlarni yuqori ma'rifatga oshno qilishda, ilm-fanga jalb etishda, ularning madaniy saviyasini yuksaltirishda milliy qadriyatlarga tayanib ish olib borishimiz darkor. Oʻzbek xotin qizlariga xos xayo, shirinsoʻzlik, bagʻrikenglik, kechirimlilik, kamtarlik va iffatlilik, bokiralik va oqilalik singari olijanob fazilatlarni shakllantirish, bu borada uygʻun faoliyat yuritish nihoyatda muhimdir[3.B.2]. Xotin-qizlarimizga ilm-fanda, ma'rifat va ta'lim tarbiyada oʻz faolliklarini namoyon qilishlariga koʻmaklashish, ijodiy izlanishlari uchun moddiy va ma'naviy shartsharoitlar yaratib berish, ularni zamonaviy texnika va texnologiyalarni oʻzlashtirishga da'vat etish natijasida mavjud kamchiliklar bartaraf etiladi. Doimo sogʻ-salomat boʻlib, oilasida mehr, ishxonasida qadr topgan ayolning xotiri jam boʻladi.

Bugun xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy hayotdagi oʻrni ortib bormoqda. Ular davlat hokimiyatining barcha boʻgʻindagi vakillik organlari, siyosiy partiyalar, fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatida samarali ishtirok etyaptilar. Mamlakatimizda xotin-qizlarning jamiyat va oiladagi mavqeini oshirish sohasida amalga oshirilayotgan ishlarga munosib hissa qoʻshish maqsadida Oʻzbekiston kasaba uyushmalari Federatsiyasi Kengashi tomonidan xotin-qizlarning ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlari himoyasini kuchaytirish, ular uchun jamoa shartnomalari va kelishuvlari orqali yanada kengroq imtiyoz va qulayliklar yaratilishini ta'minlash masalasi ustuvor vazifalar qatorida belgilab olingan.

Xotin-qizlarning ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlari himoyasini kuchaytirish maqsadida 2011 yilda Federatsiya Kengashida Hotin-qizlar bilan ishlash Komissiyasi tashkil etildi. Alohida ta'kidlash zarurki, koʻp bolali hamda uch yoshga toʻlmagan bolani tarbiyalayotgan ayollarga qisqartirilgan ish vaqtini, mehnatkashlar farzandlarining yozgi sogʻlomlashtirilishini tashkil etish, yoshlarga, jumladan, qizlarimizga, ishni ta'lim bilan qoʻshib olib borayotgan xodimlarga imtiyozlar yaratish, oliy oʻquv yurtlarida oʻqish uchun kontrakt pullarini qisman toʻlab berish imkoniyatlari yaratib berilmoqda.

Oʻzbekiston kasaba uyushmalari Federatsiyasi Kengashi xotin-qizlar bandligi masalasiga ham alohida e'tibor qaratmoqda. Oʻtgan yili kasaba uyushmalari va homiylar mablagʻlarini yoʻnaltirgan holda respublikamizning barcha hududlarida tashkil etilgan 1175 ta yangi ish oʻrinlarining yarmidan koʻprogʻida xotin-qizlar bandligi ta'minlandi.

Ta'kidlash joizki, "Mustahkam oila yili" deb e'lon qilingan joriy yilda ham bu yoʻnalishdagi ishlarimiz jadal rivojlantiriladi va kasaba tomonidan tashkil etilishi rejalashtirilgan 1500 ta yangi ish oʻrinlarida xotin-qizlar bandligini ta'minlash masalasi ustuvor oʻrin tutadi[4.B.2].

Darhaqiqat, istiqlol yillarida opa-singillarimizga boʻlgan munosabat davlat siyosati darajasiga koʻtarildi. Hozir ayollarni ish bilan ta'minlash, tadbirkorligini rivojlantirishga qaratilgan e'tibor yildan-yilga yangi bosqichga koʻtarilib borayotir.

Shu oʻrinda qayd etish joizki, mustaqillik yillarida "Sogʻlom ona-sogʻlom bola" tamoyili hayotimizning asosiy shiorlaridan biriga aylandi.

Shubhasiz, salomatlikning asosiy manbalaridan biri sportdir. Yurtimizda bolalar sportini rivojlantirish, ayollar shu jumladan, qizlarni sportga jalb etish boʻyicha keng koʻlamli ishlar amalga oshirildi. Hozirda 1 mln, 800 mingga yaqin qizimiz sport bilan shugʻullanmoqda. Bundan tashqari, 1,9 mln nafar ayol ham sport mashgʻulotlarini hayotining asosiy qismiga aylantirgani barchamizni quvontiradi. SHu ishlarning samarasi sifatida avvalgi yillardagiga nisbatan zotiljam bilan kasallanish 15,5 foizga, bronxit bilan ogʻrish 16,2 foizga, skolioz bilan xastalanish 11,6 foizga kamaydi[5.B.3].

Mustaqillik yillarida Xorazm viloyatida ham ayollarga e'tibor yanada kuchaydi. Onalar va bolalar salomatligini yanada mustahkamlash, sohlom turmush tarzini shakllantirish, aholi reproduktiv sogʻligini mustahkamlash kabi dolzarb masalalar xotin-qizlar qoʻmitalarining kundalik e'tiborida. Umumta'lim maktablari, akademik litseylar va kasb-hunar kollejlaridagi 4055 ta sport toʻgaraklaridagi mashgʻulotlarda 33702 nafar qiz muntazam qatnashmoqda. Ularga 207 nafar ayol murabbiylar sport sirlaridan saboq bermoqdalar.

Bugun viloyatimiz xotin-qizlari ijodining turli yoʻnalishlarida oʻz iste'dodlarini namoyon qilmoqdalar. Zulfiya nomidagi Davlat mukofoti, "Nihol" mukofoti sovrindorlari safi kengaymoqda. Ijodkor xotin-qizlarning yangi asarlari, she'riy toʻplamlari nashr qilinyapti[6.B.2]. E'tirof etish kerak, mustaqillikning oʻtgan 31 yillik davri mobaynida Oʻzbekiston ayollar huquq va erkinliklarini ta'minlash hamda xotin-qizlarni qoʻllab-quvatlashga oid katta tajriba toʻplandi.

Obod turmush yili onalarimiz ayniqsa, qishloq ayollariga munosib shart-sharoitlarni yaratib berish, opa-singillarimizning mehnatini engillashtirish gʻoyasini oʻzida mujassamlashgani bilan dolzarb ahamiyat kasb etdi [7.B.3].

Ayollar haq-huquqlarining kafolatlari Konstitutsiya va boshqa qonun hujjatlarida oʻz ifodasini topgani, ayniqsa, ushbu masalaga oid bir qator xalqaro huquqiy hujjatlarning mamlakatimiz tomonidan ratifikatsiya qilingani xotin-qizlarning jamiyatdagi mavqei yanada mustahkamlanishida muhim omil boʻlmoqda. Xususan, BMTning Xotin-qizlar huquqlari kamsitilishining barcha shakllariga barham berish toʻgʻrisidagi konventsiyasi 1995 yilda ratifikatsiya qilingan.

Oʻzbekistonda ayollarga koʻrsatilayotgan e'tibor va gʻamxoʻrlik BMTning tegishli qoʻmitasi tomonidan oʻrganib borilmoqda. Bu borada oʻtgan davrda Oʻzbekiston Respublikasi

tomonidan qabul qilingan majburiyatlarning ijrosiga doir 4 ta Milliy hisobot koʻrib chiqilgan. Yurtimizning har bir davriy hisoboti muhokama qilinib, uning natijalariga koʻra yakuniy takliflar taqdim etilgan. Mamlakatimizda shu asosda Milliy xarakat dasturi (MHD) ishlab chiqilib, uning ijrosi boʻyicha aniq chora-tadbirlar koʻrilmoqda[8.B.2].

Hayot davomiyligining asosi boʻlgan ayolni, naslimiz davomchisi boʻlmish farzandlarimiz salomatligini asrash-bu millatni, xalqni va ertangi kunni asrashdir. Farzandga, oila va jamiyat tayanchi, sogʻlom, barkamol avlodni dunyoga keltiruvchi hamda tarbiyalovchi ayolga mehrehtirom koʻrsatish xalqimizning azaliy qadriyatlaridan biridir. Ayollarimiz, opa-singillarimizning mehnatini engillashtirish, ularning salohiyatidan faol ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy sohalarda, bolalar tarbiyasida yanada samarali foydalanish maqsadida ilgari koʻrilmagan yoki e'tibordan chetda qolgan aniq chora-tadbirlar amalga oshirildi.

Onalik va bolalikni muhofaza qilish, ayollar sogʻligʻini mustahkamlash tizimida muhim oʻzgarishlar roʻy berdi. Boʻlgʻusi onalarning salomatligini muntazam nazorat qiluvchi hamda sogʻlom bolalar tugʻilishiga koʻmaklashuvchi skrining markazlarining keng tarmogʻi vujudga keltirilgani nihoyatda muhim ahamiyatga egadir. Tugʻruq muassasalarining moddiy-texnik bazasi sezilarli darajada mustahkamlandi. Sogʻliqni saqlash tizimini isloh qilish borasida qabul qilingan chora-tadbirlar insonlarga tibbiy xizmat koʻrsatish darajasini yanada oshirish, aholi turmushini yaxshilash imkonini berdi. Umuman olganda, istiqlol yillarida sogʻliqni saqlash tizimida amalga oshirilgan tizimli islohotlar samarasini onalar va bolalar oʻlimi koʻrsatkichlarining 3 barobariga kamaygani, mamlakatimiz fuqarolarining oʻrtacha yashash umri erkaklarda 67 yoshdan 73 yoshgacha, ayollarda esa 75 yoshgacha koʻtarilgani misolida ham yaqqol koʻrish mumkin.

Xulosa va tavsiyalar:

Oʻzbekistonda demokratik jamiyat qurishda Xorazm xotin-qizlari faol ishtirok qilmoqdalar. Shunday ekan, xotin-qizlarimizga boʻlgan e'tibor va munosabatlarda yoʻl qoʻyilayotgan jiddiy kamchilik va nuqsonlarni tezda bartaraf qilishimiz, ularni e'zozlashimiz kerak.

Bu masalada bizning fikrimiz quyidagilardir:

- -ayollarimizga oilada bola tarbiyasi bilan shugʻullanishlari, oila yumushlarini bajarishlari uchun keng imkoniyatlar yaratish lozim;
  - -xotin-qizlarni ogʻir zararli ishlarga jalb qilmaslik kerak;
- -yosh bolasi bor ayollarga qonunda belgilangan imtiyoz va engilliklarni yaratib berishni muqaddas vazifa deb qarash lozim;

-qizlarni yosh turmushga berish xolatlariga chek qoʻyish, ularning sogʻligini mustahkamlashga e'tibor qaratish keark;

-muhtoj xotin-qizlarga muntazam moddiy yordam koʻrsatish, ijtimoiy himoyalash maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz;

-tadbirkor ayollarni qonun bilan etarli himoyalash, ular oldidagi toʻsiqlarga barham berish shu kunning talabidir.

Shundagina xotin-qizlarimizning jamiyatimiz ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy hayotidagi faolligi yanada oshadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1]. Umarova Sh. Ayol-jamiyatni goʻzal, dilbar va adolatli qiladi. Milliy tiklanish. 2009 y 4 mart. 4 b.
  - [2]. Shukurova G. Ayol millat koʻzgusi. Milliy tiklanish. 2009y 3 iyun. 4 b.
  - [3]. Shukurova G. Ayol-millat koʻzgusi. Milliy tiklanish 2009 y. 3 iyun. 4 b.
  - [4]. Norbaeva N. Doimiy e'zoz va e'tiborda. Ishonch. 2012 y 8 mart. 6 b.
  - [5]. Marufova G. Ma'naviy kamolot mezoni. Xalq so'zi. 2013y. 12 mart. 6 b.
  - [6]. Abdukarimova S. Ayolga ehtirom. Xorazm xaqiqati. 2012y. 8 mart. 4 b.
- [7]. Bositxonova E. Ayolga e'tibor-jamiyat kelajagiga e'tibor. Xalq so'zi. 2013 y. 24 dekabr. 4 b.
  - [8]. Ashurova Z .Ayol manfaatlari-doimiy e'tiborda. Xalq so'zi. 2014 y 25 yanvar. 4 b.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR INTERNAT UYIDA REABILITATSIYA XIZMATI VA HAMSHIRA ISH FAOLIYATI TAHLILI

Dildora Tulyaganova

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi doktorant dildoratulyaganova1989@gmail.com

Feruza L. Azizova

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi t.f.d.,dotsent

Ilmira R. Urazaliyeva

Dotsent (PhD) Toshkent Tibbiyot Akademiyasi

Fatima B. Tashxodjayeva

katta oʻqituvchi

Kalit soʻzlar: nogiron bolalar, internat uyi, reabilitatsiya, hamshira ish faoliyati

Annotatsiya: Imkoniyati cheklangan bolalar internatida reabilitatsion dastur ta'sir doirasi tahlili, internat tibbiy hamshira ishi faoliyati va unga ta'sir qiluvchi omillarni ijtimoiy ahamiyatini oʻrganish, hamshira ish faoliyatini ekspert baholash, tibbiy-ijtimoiy xizmatlar muassasadagi tarbiyalanuvchi bolalar (n-451) hayot tarzi, salomatlik koʻrsatkichlari, kasallik tarixi oʻrganildi. Hamshiralar (52) tibbiy yordam sifati, tibbiy texnika texnologiyalardan foydalanish darajasi tahlil qilindi. Tadqiqot natijasi boʻyicha xulosa va hamshira parvarishini takomillashtirish boʻyicha takliflar berildi.

ANALYSIS OF REHABILITATION SERVICE AND NURSING ACTIVITY AT BOARDING HOUSE FOR DISABLED CHILDREN

Key words: disabled children, boarding school, rehabilitation, nurse, work.

Abstract: Analysis of the impact of the rehabilitation program at the boarding school for children with disabilities, studying the social significance of the nursing of the boarding school and the factors affecting it, expert assessment of the work of the nurse, the lifestyle of children under medical and social services in the institution (n-451), health indicators, medical history were studied. The quality of medical care of the nurses (52), the level of use of medical equipment and technologies were analyzed. Conclusions on research results of the study and proposals on improving nursing are given.

АНАЛИЗ РАБОТЫ МЕДСЕСТРЫ ПО УХОДУ ЗА ДЕТЬМИ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ

Ключевые слова: детиинвалиды, дом-интернат, реабилитация, медсестра, работа.

Уровневый Аннотация: анализ воздействия реабилитационной программы в школе-интернате для изучение социальной детей-инвалидов, значимости работы медицинской сестры интерната и факторов, влияющих нее, экспертная оценка сестры, детей на медико-социальном медицинской службы в учреждении (n-451) изучались образ жизни, показатели здоровья, история болезни. Медсестры (52) проанализировали качество оказания медицинской помощи, уровень использования медицинского оборудования И технологий. Даны выводы результатам исследования и предложения по улучшению сестринского ухода.

Relevance: Article 25 of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) affirms the right of persons with disabilities to the highest attainable standard of health without discrimination. Children with disabilities often require special rehabilitation services related to their disability or limited activity. The biggest obstacles they face are negative attitudes [8 p 1]. All of these factors make disability high on the child and adolescent health agenda. Rehabilitation services should be expanded to include all children in need. Countries must commit to giving priority to the most disadvantaged children in society[2 p 73]. As the number of mental illnesses in the world increases, the problems associated with the mental health of the population become more urgent. A person suffering from a lifelong mental illness needs psychosocial support. The very term "psychosocial" refers to the interaction of various units of the mental health care system and the system of social protection of the population. The main goal of working with the mentally ill is not isolating them from society within the walls of psychiatric hospitals and neuropsychiatric boarding schools, but comprehensive rehabilitation and creating conditions for the full functioning of patients in society [1 p 56]. Children of specialized boarding schools are under constant medical supervision, as they have certain developmental disabilities, so medical supervision of their general health is important. By analyzing the individual cards of children, taking into account their place of residence, gender and age, it is possible to trace the dynamics of morbidity by the same value. When developing materials on childhood diseases, a list of classes and names of diseases according to ICD-10 was used. After statistical processing of a number of indicators at this stage of the study, we were able to give a detailed description of the incidence of children in individual schools, in the years of observation, depending on the sex and age of children [7 p 110].

The main task of the nurse is the medical rehabilitation of the disabled, the appointment of medication (on the recommendation of a doctor) treatment, therapeutic injections, dressings and emergency medical care, pharmacological therapy, organization of health and rehabilitation activities: exercise therapy, hydrotherapy, massage, physiotherapy exercises, prevention of infectious and socially significant diseases [6 p 17].

In the implementation of individual rehabilitation of a disabled child, the sequence, complexity and continuity of the implementation of rehabilitation or rehabilitation measures, dynamic monitoring and control over the effectiveness of the measures taken are ensured. The boarding institution sends an extract from the individual rehabilitation of a disabled person to the executive authority in the relevant field of activity of the subject, to the territorial divisions of the Social Insurance Fund at the place of residence of the disabled child; determined by those who carry out rehabilitation or rehabilitation activities in accordance with his individual rehabilitation [3 p 240]. The rehabilitation specialist and the rehabilitation nurse work together. After active rehabilitation measures, it was found that about 80% of people with a diagnosis of "childhood disability" were able to get a job in the future and earn a living on their own. It should not be forgotten that the social prognosis is relatively positive in mild mental retardation. Modern research shows that the number of children with partial developmental disabilities is increasing. Studies provide information about 5-15% of children (mentally retarded). It should be noted that various endogenous and exogenous factors affecting the continuous growth of this category of children should be taken into account by medical personnel [4p 68, 5 p 139]

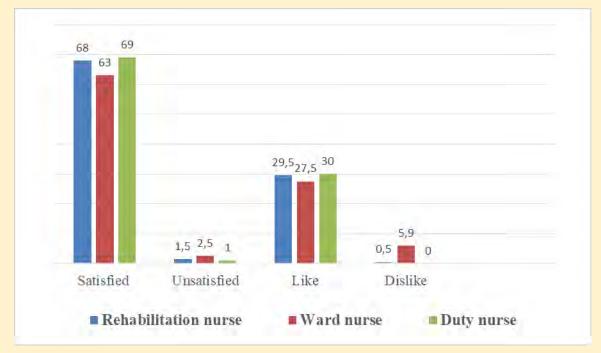
The law is also aimed at protecting the rights of persons undergoing treatment for mental and neurological diseases, including the rights of children being treated in State institutions or long-term care institutions, as well as the right to receive free medical and legal assistance. Legal foundations have been created for the greatest integration of medical services into primary health care, strengthening the human rights of people suffering from mental and neurological diseases [9] In some medical institutions, the information system is still maintained mainly on paper. In order to promote e-health, efforts have been launched to introduce e-health programs. State primary health care clinics will be launched in a test mode, and in the next stages it is planned that all medical institutions will switch to an electronic system [10].

Material and methods. Children with disabilities (n-451), working nurses (52), medical care provided by nurses in the institution of medical and social services in Tashkent, multi-stage random sampling methods (cluster, expert) have been used.

Results. The average age of nurses was 34,1 years. When calculating seniority at the workplace, work experience in years showed an average of 6,6 years. According to qualification

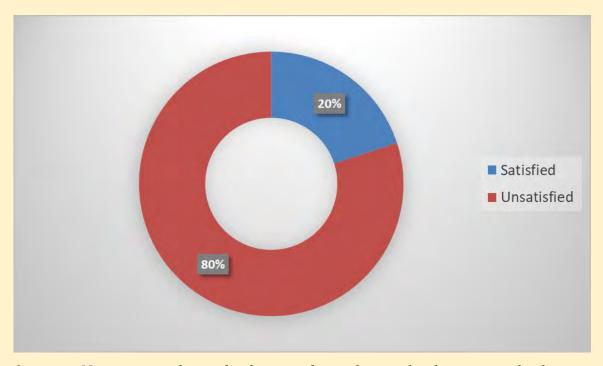
220

category, 37,5% of nurses have no category, 30% of nurses have 2nd category, 30% have the 1st category, 0,5% have the highest category. What will you personally gain from the training? 27,5% of nurses answered the question that it was an increase in income, 72% was an increase in their professional position, and 0,5% was the respect of their colleagues. 35% of nurses work at night and 65% of them day time. Working hours of morning nurses are from 09:00 to 15:30. Day nurses work from 15:30 to 09:00. To the question, do you want to study in the future? 45% of nurses were positive, 35% were negative, and 20% of nurses expressed their desire to study if possible. It can be seen that nurses who want to continuously develop their knowledge have a high desire to learn. 68,5% of nurses are satisfied with their work, 27,5% like their work very much, 2,5% of nurses answered that they are not satisfied sometimes [Pic.1].

1-Picture. The level of satisfaction with the work of a nurse

During her work, the nurse must constantly monitor and rehabilitate disabled children assigned to her, perform many other tasks and keep documents correctly. The nurse should be more involved in the care of children with disabilities. We noticed that all the nurses' documents are still in paper form. Knowing that all documents are that provid information about nursing, we also found duplicate documents among them. Apparently, this leads to overspending and less time for the caring of children. In order to improve the efficiency of the use of new technologies in the work process, 20% of nurses are satisfied with the provision of computers in their workplaces, while 80% of nurses do not have computers and tablets [Pic.2].

2-picture. Necessary conditions for the nurse for working in the electronic medical system Also, the time spent on recording doctor's recommendations and drawing up documents was 2 hours 25 minutes (23,3%) of the total time. Of course, the use of modern technologies and innovations in the activity facilitates the work of a nurse.

A rehabilitation nurse conducts a rehabilitation course for children only with a doctor's recommendation. That is she deals with each child individually. The work of a ward nurse is somewhat complicated and she is obliged to constantly monitor the health of the children attached to her. 3 hours and 10 minutes of nurses' work (26,9%) are spent on administering injections, monitoring children's lunches, monitoring daytime sleep, and sanitary and educational work.

Boarding school children are under the constant supervision of a doctor and in addition, twice a year, they undergo an in-depth medical examination. All information describing children's health status is included in individual cards (f. 025 / u). According to the results of the in-depth medical examination conducted in 2020, 94,9% of the total number of children (451) were disabled congenital anomalies, of which 53,3% (268) were boys, 46,6 percent (183) are girls. (Table 1).

Structural indicators of children's house 2020

Including:	Total number of children	Girls	Boys
Total	451	183	268
Walking children	239	85	154
Crawling children	97	52	45

Table 1

Bedridden children	115	69	46
--------------------	-----	----	----

Among comorbidities, diseases of the nervous system (12,4%), anemia (11,9%) and coronary heart disease were noted with high rates. This is followed by diseases of the gastrointestinal tract (4,6%) and upper respiratory tract (ENT) (3,9%), endocrine diseases (1,3%). Most of these diseases occur in bedridden children, which prompts further development of rehabilitation courses for them (Pic. 3).

Picture 3. Daily medical monitoring of bedridden children

In addition, we got acquainted with the equipment intended for bedridden children in rehabilitation rooms and made sure that there are no special devices that bring the child into a vertical position in bed. It was found that nanny and nurse face several inconveniences in bed child care. Below is a picture of a wheelchair used in the boarding area. We made sure that all beds are used in prams (Pic.4).

Picture 4. Wheelchairs in a boarding school

Conclusion. According to the qualification category (category), 37,5% of nurses do not have a category, 30% of nurses have the 2nd category, 30% of nurses have the 1st category, 0,5% of nurses have the highest category. A number of shortcomings in the ongoing social and medical activities, rehabilitation work and evaluation of the work of nursing staff have been

identified. For example, bureaucracy that hinders the implementation of social and medical work (30%), lack of computers in the workplace (80%), waiting in line for rehabilitation, rehabilitation courses stuck in old programs, the need to update methods of working with disabled children, innovative equipment can be brought shortcomings in the material and technical base, lack of qualified specialists, etc.

Recommendation. Based on the existing problems, it is necessary to organize lecture or seminars in order to increase the level of knowledge and skills of nurses on the basis of a modern rehabilitation program system, and transfer their documents to an electronic system.

To create a rehabilitation modern technical tool (upright stroller) for children with disabilities, contributing to the preservation of their health and for social support of children with developmental disabilities and in need of treatment and rehabilitation, their education, outdoor walks and recreation. In order to optimize the adaptive environment, research is being conducted on the creation of a new type of wheelchair for bedridden and disabled children on the basis of a state grant. In the next steps, we recommend commissioning the wheelchair and conducting research.

REFERENCES

- [1]. Азизова Ф.Л. Ривожланишида нуқсони бўлган болалар муассасаларида қулай гигиеник таълим-тарбия шароитларини яратиш муаммосининг ечими автореферат, Тошкент, 2017й, с 56.
- [2]. Кирьянова Е.М., Сальникова Л.И. Социальное функционирование и качество жизни психически больных важнейший показатель эффективности психиатрической помощи Социальная и клиническая Психиатрия. 2010. Т. 20, № 3. С. 73-75.
- [3]. Куприянова И. Е. Биологические, клинико-психологические основы формирования психического здоровья детей с особыми образовательными возможностями Актуальные вопросы профилактики, диагностики, терапии и реабилитации психических расстройств: сборник статей. Барнаул., 2014-йил. п. 240.
- [4]. Маматқулов Б. Жамоат саломатлиги ва соғлиқни сақлашни бошқариш дарслик, 2013, с 213.
- [5]. Файзуллина, Л.Л. Структура инвалидности вследствие умственной отсталости у детей с учетом тяжести и гендерных особенностей Вестник Всероссийского общества специалистов по социальной бу экспертизе медико, реабилитации и реабилитационной индустрии. 2010. 1-сон. Бу С. 139-141.
- [6]. Филаткина Н.В. Оценка деятельности медсесер психоневрологического интерната пацентами ж. "Медицинская сестра" №1, с17, Москва 2018г.
- [7]. Шайхова Г.И., Азизова Ф.Л., Авезова Г.С. Уровень и структура заболеваемости детей, воспитывающихся в специализированных школах-интернатах Vestnik.tma.uz 2018.№1, с 110.
  - [8.] https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health
- [9]. WHO: Prevention and management of mental health conditions in Uzbekistan: the case for investment. 2021 /http://apps.who.int/iris/handle/10665/348760?search-result=true&query=Prevention+and+management+of+mental+health+conditions+in+Uzbekistan&scope=&rpp=10&sort by=score&order=desc
- [10]. World Health Organization. Regional Office for Europe.Health systems in action: Uzbekistan. 2021. https://apps.who.int/iris/handle/10665/349236

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

SPORT MASHGʻULOTLARI BILAN SHUGʻULLANISHNING TALABA QIZLAR ORGANIZMIGA AHAMIYATI

Shaxnoza Sharafova

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti oʻqituvchisi shakhnozasharafova@gmail.com

Kalit soʻzlar: Gimnastika, gigiyena, sogʻlom turmush tarzi, sport mashgʻulotlari..

Annotatsiya: Ushbu maqolada xotin-qizlarni oʻquv jarayonlari, shaxsiy hayotlarida sport mashgʻulotlari muhim rol oʻynashi va sogʻlom turmush tarzini ajralmas boʻlagi ekanligi, shu bilan bir qatorda, sport chinakam sogʻlik garovi ekanligi yoritiladi

THE IMPORTANCE OF ENGAGING IN THE FEMALE STUDENT DEALING WITH SPORTS

Key words: Gymnastics, hygiene, healthy lifestyle, sports training

Abstract: This article explains how sports play an important role in the educational processes and personal lives of women and girls, and how sports are an integral part of a healthy lifestyle.

ВАЖНОСТЬ УЧАСТИЯ В СТУДЕНТАХ, ЗАНИМАЮЩИХСЯ СПОРТОМ

Ключевые слова: гимнастика, гигиена, здоровый образ жизни, спортивная подготовка.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение занятий спортом в воспитательных процессах и личной жизни девушек и является неотъемлемой частью здорового образа жизни, а также тот факт, что занятия спортом являются залогом здоровья

Zamonaviy hayotimizda bir qancha vazirliklar hamda yuqori tashkilotlar oldida – ta'lim oluvchi yoshlarning sogʻligini saqlash va mustahkamlashdek muhim vazifa paydo boʻlgan. Ayniqsa, bunday muammo qurilish va oʻzgartirishlar kiritilayotgan katta shaharlarning biri Toshkent shahrida ham dolzarb hisoblanadi. Atmosferadagi azon qatlamining buzilishi sogʻlikka misli koʻrilmas zarar yetkazishi hech kimga sir emas! "Sogʻlom tanda sogʻ aql" deganlaridek inson qachonki jismonan sogʻlom ekan, aqlan barkamollikka erisha oladi. Vujudimizda bir xastalik mavjud boʻla turib, biror ishga yaray olamizmi? Aql-u, hushimizni faqatgina ogʻriq egallaydi. Hozirgi kundagi ayollar tashqi koʻrinishdagi "muammo" deb hisoblaydigan omillarni ikki turini koʻrib chiqsak. *Birinchisi*, yosh ulgʻayishi hisobiga paydo boʻladigan ajinlar va tan

ogʻriqlari, bir soʻz bilan aytadigan boʻlsak keksayish. Ushbu jarayon har kimda har qanday tarzda kechadi, ba'zilarda jiddiy sogʻliq kasalliklari (biror bir organ charchagani, yaroqsizlashayotgani) doimiy ravishda kuzatilsa, ba'zilarda esa keksayish faqatgina tashqi koʻrinishda sekinlik bilan namoyon boʻladi. *Ikkinchisi*, juda koʻpchilik ayollar aziyat chekadigan holat – organizmda ortiqcha vazn yigʻilishi. Ayrim hollarda ushbu holatdan tushkunlikka tushib qolishlar ham kuzatiladi. Ana endi vaziyatga oydinlik kiritsak, ushbu ikki holatning asl kelib chiqish sababi nima? Agar jismoniy mashgʻulotlarni kundalik hayotimizni ajralmas qismiga aylantirsak, tanamizni doimiy ravishda chiniqtirsak yuqoridagi holatlar kuzatilarmidi? Bir soʻz bilan aytganda, barchasiga dangasalik sabab boʻlib qolmoqda.

Oddiygina bir amaliyot hisobiga hayotni tubdan yangilash, uni ancha yuqori darajaga koʻtarish mumkin. Odamlar bir necha yilga yoshroq koʻrinish uchun jarroh tigʻi ostiga yotishga tayyorlar. Oʻzlarini ming turdagi parhezlar, diyetalar bilan qiynashadi. Vaholanki, hamma juda yaxshi biladi, yosh koʻrinish va beqiyos salomatlikka ega boʻlishning eng samarali yoʻli — har kuni u yoki bu turdagi jismoniy faoliyat bilan bir necha daqiqa boʻlsin shugʻullanish.

Albatta, bu oʻrinda oʻzini bilim olish uchun, oʻzi istagan hayotni qura olishi uchun ham hozirgi hayotini deyarli katta qismini izlanish uchun sarflaydigan talabalar xususida soʻz yuritsak va talaba qizlarning jismoniy tarbiyalarida alohida toʻxtalsak. Ilmiy tadqiqotlar, dars mashgʻulotlari va har qanday nazorat imtihonlari tufayli vaqt tigʻizligi haqida soʻz boshlamay turib shuni ham esdan chiqarmaslik lozimki, nisbatan omadliroq boshqaruvchilar, siyosat arboblari va zamonimizning boshqa ilgʻor shaxslarining barchasini bogʻlab turuvchi bir mushtarak jihat mavjud: ularning barchasi gʻayrat bilan bajarilgan jismoniy mashgʻulotlarning o'z – o'zini takomillashtiruv va hayotiy potensialni oshirishdagi ulkan ahamiyatini anglatadi. Band ekanligini ro'kach qilib, mashq qilishga vaqt topolmasliklarini aytishadi. Agar chindan ham shu darajada bandlik yuzaga kelsa, aynan oʻsha inson hammadan koʻra koʻproq jismoniy mashqlarni bajarmogʻi lozimdir. Aynan qizlarni sportga jalb qilish koʻproq ahamiyatga ega hisoblanadi. Chunki tabiatan qiz bola nozik qilib yaratilgan va bundan tashqari har bir qizning boʻynida oʻzidan sogʻlom avlod qoldirishchalik oʻta mas'uliyatli vazifa ham mavjud. Shunday ekan, jismoniy mashqlarni avvalambor foydalarini tushunib yetmoq zarur, bilim-koʻnikmalarni yaxshi anglagandan soʻng oʻzini shaxsiyati rivojlanishini istagan inson albatta unga amal qilishni oʻz-oʻzidan boshlab yuboradi.

Jismoniy mashqlardan nafaqat tanamiz, balki ruhiyatimiz ham chiniqadi. Quyida kundalik jismoniy mashgʻulotlardan oladigan naflarni keltirib oʻtsak;

- Quvvat va immunitet darajasi ortishi;
- Umumiy salomatlik va risoladagi vaznning yanada a'loroq darajasi;

- Yanayam koʻrkamroq mushak qoplami va jismoniy forma;
- Tinch va osoyishta ruhiyat;
- Koʻproq ishtiyoq va oʻziga ishonch;
- Tiriklik joʻshqinlik va ong tezligi;
- A'lorog samaradorlik/ishchanlik;
- Hayotning barcha jabhalarida shaxsiy intizomga rioya qilish;
- Qon aylanishi va kislorod almashishi jarayonlarini faollashuvi;
- Tushkunlik va bosimga qarshi kuchliroq qarshilik, kuchliroq himoya.

Ayollarning sport bilan muntazam shugʻullanishi natijasida ular organizmining tuzilishi va funksiyasida ijobiy oʻzgarishlar yuzaga keladi. Jismoniy mashqlarni toʻgʻri qoʻllash, mashgʻulot hajmini toʻgʻri belgilash, kuch va chidamlilik harakat uygʻunligini takomillashtiradi. Gavda tarkibida yogʻ toʻqimasi kamayadi, mushaklar va boylamlar rivojlanadi, oʻpkaning tiriklik sigʻimi ortadi, nafas olish tezligi kamayadi, yurak urishi sekinlashadi, energiya sarfi kamayadi, organizmning turli kasalliklarga chidamliligi ortadi, ish qobiliyati yaxshilanadi, qomat goʻzallashadi, homiladorlik davrida u ozʻini yaxshi his etadi, bola tugʻilishi oson kechadi. Ayollar organizmida ijobiy oʻzgarishlarning yuzaga kelishida, ularning gimnastika mashqlari bilan shugʻullanishi alohida ahamiyatga egaligini ta'kidlash zarur. Ayniqsa, hozirgi vaqtda ritmik gimnastika, fitnes, aerobika, sportcha raqsni keng yoyilishi bu fikrimiz dalili boʻladi.

Ayollarning jismoniy mashqlar bilan davriy shugʻullanishi ular organizmida mushak ishini, bogʻimlar harakatchanligi va mustahkamlanishini shakllantiradi. Bu jarayon harakat apparatining takomillashishi kuch, tezlik, chaqqonlik, chidamlilik kabi jismoniy sifatlarning rivojlanishida kuzatiladi va tana organlarining ish qobiliyatini oshiradi. Bu esa oʻz vaqtida salomatlikni saqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Turli yoshdagi xotin-qizlarning jismoniy mashqlar bilan shugʻullanishi asosan ikkita maqsadga qaratilgan boʻlib, ularning biri salomatlikni yaxshilash boʻlsa, ikkinchisi, sport sohasida erkaklar bilan yonma-yon turib, imkoniyatlarini namoyon qilib, oʻz shon-shuhratini himoya qilishdir. Ma'lumki, jismoniy tarbiya va sport bilan shugʻullanuvchi xotin-qizlarning soni yildan yilga ortib bormoqda. Bu holat respublikamizda kun sayin sportning rivojlanayotgani va yashash tarzimizda roʻy beradigan oʻzgarishlar bilan bogʻliqdir. Xotin-qizlar organizmining ish qobiliyati erkaklar organizmining ish qobiliyatidan bir oz darajada past boʻladi, bu xotin-qizlar organizmining anatomik va fiziologik xususiyatlariga bogʻliq. Shuning uchun jismoniy ish hajmini belgilashda xotin-qizlar organizmning tuzilishi va funksional xususiyatlarini chuqur bilgan holda berilishi shart, aks holda ularning salomatligi yomonlashib, jiddiy jarohatlar olishi, hatto nogiron boʻlib qolishigacha olib keladi. Ma'lumki, har bir ayol

onalik burchini oʻtar ekan, kelgusi avlodni sogʻlom, baquvvat boʻlishi, eng avvalo onaning salomatligiga bogʻliqligini unutmasligimiz zarur. Buning uchun nazoratni olib boruvchi har bir mutaxassis ayollar organizmning jismoniy imkoniyatlarini yaxshi bilishi zarur.

Inson o'z sog'ligini yoshlikdan, talabalik davridan saqlashga e'tibor qaratish kerak. Ammo yoshlar oddiy gigiyena qoidalari, ovqatlanish tartibi, uyqu rejimiga e'tibor bermaydilar. Talabalar turar-joyida yashaydiganlari orasida olib borilgan soʻrovlarga qaraganda, ularning 37 foizi darsga nonushtasiz ketadi, natijada ularning ish qobiliyati 9 — 12% pasayadi. 38% talaba bir kunda 2 marta issiq ovqat iste'mol qilar ekan. Olimlar (diyetologlar) ning tavsiya qilishicha, talabalar bir kunda 4 marta ovqatlanishi shart. Talabalarning 87% aqliy mehnatga koʻproq vaqt ajratishlari natijasida tungi soat 1-2 da uxlaydi. Buning natijasida ular tabiiyki uyquga to'ymaydilar, bu esa ularning aqliy ish faoliyatini uyquga to'yganlarga nisbatan 7-18%ga pasaytiradi. Ularning 34% kechasi uyguga to'ymaganliklari tufayli kunduzi 1-3 soat uxlashga majbur bo'lishadi. Talabalarning 59% uy vazifaga berilgan darslarni soat 20 dan 24 gacha tayyorlaydi, bunda dars tayyorlash 2,5 -3,5 soatga uyqu hisobiga choʻziladi. Bundan koʻrinib turibdiki, koʻpchilik talabalarning dars tayyorlash vaqti juda kech boʻlib, bu esa oʻz oʻrnida asab zoʻriqishiga sabab boʻladi, uygu sifatiga salbiy ta'sir qiladi va talaba organizmi immunitetini susaytiradi. 36 foizga yaqin talaba dam olish kuni ham uzoq vaqt (5-6 soat) dars tayyorlaydi, vaholanki, bu kunda ular dam olib, kuchlarini yanagi haftaga tiklashlari kerak. 62%gacha talaba bir kunda 30 daqiqadan kam , 29% talaba esa 1 soatdan kam ochiq havoda boʻladi (gigiyena qoidasiga koʻra kamida 2 soat ochiq havoda boʻlish tavsiya etiladi). Chiniqish muolajasi bilan faqat 2 % talaba shugʻullanadi . Buning oqibatida kuz va bahorda talabalarning 80 % ini har xil shamollash kasalliklariga chalinib, dars qoldirishga majbur boʻladilar.

Talabaning oʻqish davridagi faoliyati aqliy mehnat deb qaraladi, lekin bunda alohida hollar ham boʻlib turadi. Bularning barchasi aqliy mehnatga asoslangan boʻlib, markaziy asab tizimida oʻz asoratini qoldiradi. Talabaning ana shu asoratlardan holi boʻlishi uchun kun tartibiga umumiy gimnastika mashqlari bilan shugʻullanish uchun ham vaqt ajratishi maqsadga muvofiq boʻladi. Oʻqish kunining dastlabki soatlarida (8-12, 17-19 gacha) talabaning aqliy faoliyati oliy darajada faol boʻladi. Keyingi (12-16 gacha) soatda esa bu faollik sezilarli darajada pasayadi, uning asab, yurak urish va nafas olish va boshqa a'zolari faoliyati susaya boradi. Shunday ekan, talabalar keyingi semestr yoki oʻquv yiliga sogʻlom kelishi, oʻqiydigan fanlarni yaxshi oʻzlashtirishlari uchun, ularning ta'til paytida dam olishlarini yaxshi yoʻlga qoʻyish lozim. Talabalarni dam olish tartibini yagona uslub va tamoyillar asosida olib borish va keyingi oʻquv yiliga ularni sogʻligini mustahkamlash, jismoniy tarbiya oʻqituvchilari va yoʻriqchilarining vazifasi boʻlib, ular ta'til

davrida oʻz mahoratini talabalarni oʻqiydigan fanlarni oʻzlashtirishda, organizmni tashqi muhitni ta'siriga chidamkorligida, oʻquv jarayoni davomida kasallikka chalinmasligida koʻrinadi.

Xulosa va tavsiyalar. Xulosa qilib aytadigan boʻlsak har bir inson sogʻligi oʻz qoʻlida ekan, kelajakda yuzaga keladigan muayyan muammolar, ya'ni sogʻligidagi muamolar albatta yoshlikdagi e'tiborsizlik, dangasalik tufayli yuzaga keladi. Ushbu holatni oldini olish uchun nafaqat talabalik vaqtida, balki ulgʻayish davridanoq muntazam ravishda sport mashgʻulotlarini kundalik yumushlarimizning ajralmas boʻlagiga aylantirmogʻimiz lozim! Aynan talabalik davri inson hayotidagi eng quvvat talab va sermashaqqat davr boʻlganligi tufayli sport mashgʻulotlariga nisbatan koʻproq e'tibor bermogʻimiz zarur.

Sport mashgʻulotlarining fiziologik tamoyillariga qat'iy rioya qilgan holda ijobiy samara berishi, foyda oʻrniga zarar yetkazib qoʻymasligi uchun jismoniy shugʻullanishni reja qilgan talabalar necha yoshda boʻlishidan qat'iy nazar, organizmining umumiy holati(sogʻligi), jismoniy tayyorgarlik darajasini inobatga olish muhim sanaladi. Mashgʻulotning oʻrtacha davomiyligi — kamida 15 daqiqa boʻlishi kerak. Jismoniy mashqlar bilan shugʻullanish uchun kun qismini ham toʻgʻri tanlash muhim. Organizmning harakat ishchanligi kun davomida soat 10 dan 12 gacha va 16 dan 19 gacha boʻlishini hisobga olib, kun tartibiga shu vaqtlarda koʻp mehnat talab qiladigan ishlarni rejalashtirish kerak. Aks holda charchoqning yigʻilib qolishi natijasida — organizmning biologik ritmi va tiklanish faoliyatining tormozlanishi hamda jismoniy quvvatning pasayib ketishi roʻy beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1]. Robin Sharma, "Super hayot! Haqiqiy hayotga 30 kunda!". "Yosh kuch", 2021y.
- [2]. Jismoniy tarbiya. Oʻquv qoʻllanma, A.N.Normurodov, T. 2011y.
- [3]. Влияние физических упражнений на организм человека [Электрон pecypc]: http://pererojdenie.info/aktivnaya-zhizn/vliyanie-fizicheskix-uprazhnenij-na-organizm-cheloveka.html (Дата обращения: 20.01.2023)
- [4]. Р. Р. Рахматуллин, В. М. Крылов. Особенности занятий физкультурой и спортом у женщин /- Текст: непосредственный // Молодой ученый. 2019. № 19 (257). С. 384-386.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

O'ZBEKISTONDA ILM-FAN VA TA'LIMDA AYOLLARNING ISHTIROKI

Yayraxon Toʻraboyeva

AndQXAI katta oʻqituvchisi, ADU tayanch doktoranti tyayraxon@mail.ru

Xushnudbek Masardinov

AndQXAI magistri

Kalit soʻzlar: Ayollar daftari, ayollar tadbirkorligi, gender tenglik, xotin-qizlarning ta'limi, olima ayol.

Annotatsiya: Maqolada Oʻzbekiston jamiyati ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy madaniy sohalarida yuksak bilim va shiddatli harakati bilan oʻrnak boʻlib kelayotgan oʻzbek ayollari xususida mulohazalar bayon etilgan. Demokratik huquqiy jamiyatda oʻz oʻni va mavqeyini bilim olish orqali oshirib borayotgan xotin-qizlarning yuksak jasorati hamda davlatmiz koʻmagi, xalqaro tashkilotlarning e'tirofi tahlil etiladi. Fikrimizga misol qilib olima ayollar, tarixda jasorat koʻrsatgan dono yoʻlboshchilar keltirilgan

PARTICIPATION OF WOMEN IN SCIENCE AND EDUCATION IN UZBEKISTAN

Key words: women's notebook, women's entrepreneurship, gender equality, women's Education, scientist woman.

Abstract: The article provides reflections on Uzbek women who follow the example of a high level of knowledge and intense movement of Uzbek society in the social, economic, political cultural spheres. High courage of women and support of the state and recognition of international organizations, increasing their growth and position in democratic society by gaining knowledge, will be emphasized. An example of our opinion are women scientists, wise guides who have shown courage in history.

УЧАСТИЕ ЖЕНЩИН В НАУКЕ И ОБРАЗОВАНИИ В УЗБЕКИСТАНЕ

Ключевые слова: женская тетрадь, женское предпринимательство, гендерное равенство, женское образование, женщина-ученый.

Аннотация: В статье изложены соображения узбекских женщин, которые являются примером для подражания благодаря своим высоким знаниям и активным действиям в социальной, экономической, политической культурной сферах И **узбекского** общества. Анализируется высокое мужество женщин, которые повышают свое место и положение демократическом правовом обществе с помощью образования, также поддержка государства

Tarixdan ma'lumki, yurtimizda ayollar mavqeyi va roli alohida hurmat hamda ehtirom bilan tilga olingan va jamiyatda tengsiz me'zon sifatida qaralgan. Oʻzbek ayoli oqila, dono, oilaparvar, ibo-hayoli, axloqan goʻzal boʻlib ulgʻayadi. Dunyo xalqlari ayollari orasida oʻzbek ayoli oilaparvarligi bilan ajralib turadi va shu bois ham buyuk oʻzbek oʻgʻlonlarini tarbiyalaydi. Hozirgi kunga kelib demokratik va huquqiy jamiyatimizda ayollarning o'rni beqiyos hisoblanadi. Ta'kidlash joiz, bugungi kunda O'zbekistonda Uchinchi Renessans poydevorini bunyod etish sari odimlab borish yoʻlida mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarda ayollarning baxti asos qilib olingani barchamizga ma'lum. Ko'hna tarix To'maris, Saroymulkxonim, Nodirabegim, Gulbadanbegim, Uvaysiy, Dilshod otin, Anbar otin, Zulfiya singari yuzlab mo'tabar ayollarimizning millat sha'ni, or-nomusini saqlash yo'lidagi jasoratlariga guvohdir. Momolarimizga xos boʻlgan noyob fazilatlar zamonamiz ayollari siymosida ham davom etmoqda. Zero, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Ayoli e'zozlangan yurt – qudratli bo'ladi".

Sir emaski, yangi Uygʻonish davri, avvalo, ilm-fanning taraqqiyotiga, milliy ma'naviyatning mustahkamligiga bogʻliq hisoblanadi. Mazkur oʻtkir haqiqatni chuqur his qilgan holda xotin-qizlarning ta'limi va ilm-fan bilan shugʻullanishlari uchun davlatimiz tomonidan yangi imkoniyatlar yaratib berilmoqda. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M Mirziyoyevning 2022 yil 7 martda "Oila va xotin-qizlarni tizimli qoʻllab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida'"[1] gi farmoni mamlakatimizda xotin-qizlarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, ularning iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy faolligini oshirish, sogʻligʻini saqlash, kasbga oʻqitish va bandligini ta'minlash, tadbirkorlikka keng jalb etish, ehtiyojmand xotin-qizlarni ijtimoiy qoʻllab-quvvatlash, gender tenglikni ta'minlash borasida olib borilayotgan islohotlarni tizimli davom ettirish, shuningdek, Birlashgan Millatlar Tashkiloti Global kun tartibining Barqaror rivojlanish maqsadlarini izchil amalga oshirish maqsadlarini jamladi.

Oʻzbekistonda xotin-qizlarga ta'lim olishlari uchun yanada qulay shart-sharoitlar yaratish, ularning ilmiy salohiyati va malakasini tizimli oshirib borishni qoʻllab-quvvatlash maqsadida 2022-2023 oʻquv yilidan boshlab:

oliy ta'lim muassasalari, texnikum va kollejlarda, shu jumladan sirtqi va kechki ta'lim shaklida oʻqiyotgan xotin-qizlarning ta'lim kontraktlarini toʻlash uchun 7 yil muddatga foizsiz ta'lim kreditlarini moliyalashtirish maqsadida tijorat banklariga Davlat budjetidan har yili 1,8 trillion soʻm resurs mablagʻlari ajratilishi

- davlat oliy ta'lim muassasalarining magistratura bosqichida o'qiyotgan barcha xotin-qizlarning kontrakt to'lovlarini qaytarish shartisiz qoplash maqsadida, Davlat byudjetidan har yili kamida 200 milliard so'm moliyalashtirish.
- * xorijiy Oliy ta'lim muassasalarining bakalavriat ta'lim dasturlari bo'yicha 50 nafar, magistratura ta'lim dasturlari bo'yicha 10 nafar xotin-qizlarga har yili "El-yurt umidi" jamg'armasi orqali qo'shimcha grantlar ajratib borish.
- davlat ilmiy tashkilotlari yoki oliy ta'lim muassasalari doktoranturasiga xotinqizlar uchun har yili kamida 300 tadan maqsadli kvota ajratib borilish kabi muhim vazifalar tizimli amalga oshirilib borish belgilandi.

Oʻzbekistonda ayollar tadbirkorligi ham izchil qoʻllab-quvvatlanib borilmoqda. Biznes bilan shugʻullanish istagidagi ayollarga 6,9 trillion soʻmlik imtiyozli kreditlar ajratildi. Tashabbuslarni qoʻllab-quvvatlash, mavjud kredit majburiyatlarini yengillashtirish maqsadida kredit qarzdorligi boʻlgan 8 919 nafar ayolga 6,8 milliard soʻmlik kafolat mablagʻi berildi.

Besh muhim tashabbus doirasida 21 500 nafar xotin-qiz qisqa muddatli kasb-hunar kurslarida oʻqitildi. Natijada oʻz biznesini boshlaganlar soni bir yilda deyarli 45 000 nafarga oshdi

Bugungi kunda ayollarimiz xalq amaliy san'atining 27 yoʻnalishida faol ish olib bormoqda. Ular uchun tajribali hunarmandlar ishtirokida mahorat darslari tizimli ravishda oʻtkazilib borilmoqda.

Mamlakatimizda ota-onasini yoki ulardan birini yoʻqotgan qizlar, boquvchisi boʻlmagan yolgʻiz ayollar va kam ta'minlangan oilalardan boʻlgan qizlar uchun oliy ta'lim muassasasiga kirishda taqdim etiladigan grantlar ikki baravarga oshirildi.

Jahon bankining Ayollar, biznes va huquq indeksi e'lon qilindi. Unda O'zbekiston 2020 yil yakuni bo'yicha xotin-qizlar huquqlari va gender tenglik borasida muhim islohotlarni amalga oshirgan 27 davlat safiga kirdi[2].

Ayollar va qizlarning ilm-fan bilan toʻlaqonli foydalanishlariga teng imkoniyatlar yaratilishi, xotin-qizlarning huquqlari va imkoniyatlarini kengaytirish maqsadida BMT Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan «Taraqqiyot maqsadlaridagi fan, texnika va innovatsiyalar» toʻgʻrisida rezolyutsiyada 11 fevral — Xalqaro ilm-fan sohasidagi xotin-qizlar kuni deb e'lon qilingan.

Bugungi kunda keng koʻlamli demokratik islohotlarimiz natijasida ayollarimizning siyosiy-ijtimoiy jarayonlardagi ishtiroki tobora kuchayib bormoqda. Oliy Majlis Senati raisi xotin-qizlar vakilasi ekanligi, tumanlarda ayol hokimlar faoliyat boshlayotgani nafaqat mintaqamizda, balki xalqaro miqyosda ham e'tiborga molik hodisa. 2020 yil dekabrь oyida

mamlakatimiz parlamenti va mahalliy kengashlarga boʻlib oʻtgan saylovlar natijasiga koʻra, Oliy Majlis Qonunchilik palatasiga saylangan 150 nafar deputatning 48 nafari yoki 32 foizini,Senatda va mahalliy kengashlarda 25 foizni xotin-qizlar tashkil etdi. Bu koʻrsatkich Oʻzbekiston tarixida birinchi marta milliy parlamentda ayollar soni Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan belgilangan tavsiyalarga mos darajaga yetganligidan dalolatdir. Hozirda mamlakatimizda ayollar jamiyatning barcha sohalarida oʻz iqtidor va imkoniyatlarini namoyon qilmoqdalar. Ishlab chiqarish, ta'lim-tarbiya, tibbiyot, ilm-fan, madaniyat va sport sohalari rivojida ham ayollarimizning munosib hissasi bor.

Vatanimizning eng oliy mukofoti – "O'zbekiston Qahramoni", shuningdek "Xalq o'qituvchisi", "Xalq shoiri", "Xalq artisti" unvonlariga sazovor bo'lganlar orasida ayollar ko'pchilikni tashkil etadi. Akademik, professor, fan doktori maqomiga ega xotin-qizlarimiz O'zbekiston ilm-fani taraqqiyotiga munosib hissa qo'shmoqdalar[3, B 9].

Azal azaldan aqlan yetuk, jismonan sogʻlom va ma'nan barkamol avlodni aynan oila deb tarbiyalaydi hamda voyaga etkazadi[4]. Oʻzbek oilasida qadimdan patriarxat tizim saqlanib kelar ekan oila boshining erkak kishi ekanligi va uning oiladagi oʻrni muhim sanaladi[5]. Ammo jamiyatimizda ayollarga nisbatan past nazar bila qarash va ularga adolatsiz munosabatda boʻlish kabi holatlar mavjud emas, zero ayol ona, singil, turmush oʻrtoq va yaqinimizdir.

Xotin-qizlarni ijtimoiy-iqtisodiy, psixologik qoʻllab-quvvatlash, ular bilan manzilli ishlash maqsadida "Ayollar daftari" tizimi, ayollar tadbirkorligini rivojlantirish, xotin-qizlarni ish bilan ta'minlashning yangicha mexanizmlari joriy etildi. Ota-onasi yoki ularning biridan ayrilgan muhtoj qizlar, boquvchisi yoʻq yolgʻiz ayollarning oʻqish toʻlovlarini qoplab berish tizimi amaliyotga tatbiq etilib, oliy ta'lim muassasalariga qabul qilishda ehtiyojmand oilalar qizlari uchun grantlar soni ikki barobar ortdi. Bu muhim islohotlar Oʻzbekistonning xalqaro maydondagi imijini oshirish bilan birga, mamlakatimizda xotin-qizlarning ijtimoiy mavqeyini yanada kuchaytirish, shu orqali oilani mustahkamlash, yuqori intellektual darajadagi yosh avlodni voyaga yetkazish, jamiyat barqarorligini ta'minlashning garovi hisoblanadi[6, B 5].

Xulosa va takliflar. Xulosa oʻrnida shuni ta'kidlash mumkinki, jamiyatda ayol oʻzi bilan birga bir qancha muhim vazifalarni amalga oshirib boradi. Ayollarning donoligi bu jamiyat kelajagining poydevoridir. Shu bois mavzu mazmunidan kelib chiqib quyidagilarni taklif sifatida kiritishni ma'qul koʻrdik:

- ayollar tashabbuslarini qoʻllab-quvvatlovchi dasturlar doirasini kengaytirish va amalga oshirishda koʻmak berish;
  - olima ayollar uchun xorijiy mamlakatlarda tajriba olishlariga moddiy koʻmak berish;

- oilada xotin qizlarni ta'lim olishiga xalaqit beruvchi ba'zi eskicha odatlarga qarshi kurashishda huquqiy savodxonlikni oshiruvchi kurslarni ochish;
  - ayollarga psixologik yordam koʻrsatuvchi davlat markazlari sonini oshirish;
- ish jarayonida va mehnat munosabatlarida ayollarga qulayliklar yaratish tizimini takomillashtirish va hokazo.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

- [1] "Oila va xotin-qizlarni tizimli qo'llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" P.F. 2022.7.03. https://lex.uz/uz/docs/-5899498
  - [2]https://xs.uz/uzkr/post/saj-harakatlarni-birlashtirib-salohiyatni-royobga-chiqaramiz
- [3] Ўзбекистоннинг маърифатпарвар аёллари. І жилд. Oʻzbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi "Fan" nashriyoti, Toshkent.: 2021, 9-бет
- [4] ЯР Турабоева//Обеспечение патриархальной системы в семейном институте: анализ проблем и решений// Life Sciences and Agriculture, 140-144.2020//https://cyberleninka.ru/article/n/obespecheniepatriarhalnoy-sistemy-v-semeynom-institute-analiz-problem-i-resheniy/viewer
- [5] YR Turaboyeva//<u>Traditions and values in uzbek families</u>// НАУКА И ТЕХНИКА. МИРОВЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ, 32-34.2020// https://www.elibrary.ru/item.asp?id=42637357
  - [6] Янги Ўзбекситон. Ижтимоий-сиёсий газета. № 49 (571), 2022.08.03, 5-бет

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ЖАННАТ ОНАЛАР ОЁҒИ ОСТИДАДИР

Малохат Пулатова

Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) Тошкент давлат шарқшунослик университети Кенгаши котиби

maloxat16685@gmail.com

Калит сўз: "Қурьон" оятлари, ҳадислар, арбаъин, "Арбаъин" — "Чиҳил ҳадис", араб, форс, туркий тиллар, анъана, Абдураҳмон Жомий, Алишер Навоий, Муҳаммад Фузулий.

Аннотация: Ушбу мақолада Шарқ халқлари адабиёти тарихида арбаъин асарлар ёзиш анъана бўлганлиги ва бу анъананинг ўзига хослиги ёритиб берилган. Жумладан, аръбаин анъанаси, унинг жанр хусусиятлари, наср ва назмда яратилган арбаъинларнинг бадиияти унинг араб, форс-тожик, туркий халқлар орасида кенг тарқалганлиги арбаъин жанрининг адабий анъана даражасига кўтарилганлиги, унинг Қуръон ва ҳадислар билан узвий боғлиқлиги очиб берилган.

PARADISE UNDER THE FEET OF MOTHERS

Keywords: The verses of the Qur'an, Hadith, Arbain, "Arbain"—"Chihil Hadith", Arabic, Persian, Turkish languages, tradition, Jami, Nayai, Fusuli.

Abstract: This article highlights the traditions of writing the Arbain's works in the history of Eastern literature and their features. In particular, the popularity of the Arbain's tradition, its genre features, prose and poetry among the Arab, Persian-Tajik and Turkic peoples, their elevation to the literary tradition, as well as its relationship with the Qur'an and Hadith are revealed.

РАЙ ПОД НОГАМИ МАТЕРЕЙ

Ключевое слово: Аяты Корана, хадисы, арбаъин, "Арбаъин"—"Чихил хадис", арабский, персидский, турецкий языки, традиция, Абдурахман Жами, Алишер Наваи, Мухаммад Физули.

Аннотация: В данной статье освещаются традиции написания произведений арбаъин в истории литературы народов Востока и их особенности. В данной статье освещаются традиции написания произведений "арбаъин" в истории восточной литературы и их особенности. В частности, раскрыты популярность традиции "арбаъин", его жанровые особенности, проза и поэзия среди арабского, персидско-таджикского и тюркского народов, их возведение в литературную традицию, а также показана ее связь с Кораном и хадисами.

Жаҳон халқлари бир-бирларининг санъати, адабиёти, илм-фани ва маданияти ютуқларидан баҳраманд бўлиши умуминсоний маънавий ҳамда маданий қадриятларнинг шаклланиши, инсониятнинг маънавий юксалишида муҳим аҳамиятга эга.

Ўзбекистонда кенг кўламли ислохотлар олиб борилаётган бугунги кунда, барча сохалар катори илмий меросимизнинг таркибий кисми бўлган мумтоз адабиётимиз намояндаларининг диний, маънавий, бадиий асарларини ўрганишда янги ёндашувлар жорий этилмокда. Шарк мумтоз адабиётида ўзига хос анъанага эга бўлган буюк алломаларимизнинг бадиий-маърифий, диний меросига оид кўп асрлик арбаъин кўлёзма манбаларини жумладан, Жомий, Навоий ва Фузулий "Арбаъин" — "Чихил хадис" асарларини ўрганиш бугунги авлодларнинг таълим-тарбияси ва маънавий камолотида мухим ахамият касб этади.

Ислом дини ўз тараққиёти ва бутун шарқ худудига кенг ва чукур кириб бориши натижасида ислом минтақа маданияти доирасидаги халқларнинг тафаккурини маънавий қадриятлар асосида бирлаштириб, мохиятан барча мусулмон халқлари учун ягона бўлган яхлит маданиятни, хусусан яхлит фалсафа, илм фан, бадиий адабиётни шаклланишига асос бўлиб хизмат қилди. Ислом энциклопедиясида қайд этилишига кўра, "ислом дини дунё динларининг бири сифатида инсоният тамаддуни тарихида жуда катта роль ўйнади ҳамда ҳозиргача ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида дунё бўйлаб таъсир ўтказиб келмокда. Шу боис ҳам, мусулмон давлатлари халқларининг маданий мероси ва мафкуравий-маънавий қадриятларига нисбатан қизиқиш кундан кун ортиб бормокда" [7.Б.3].

Ислом динининг халқимиз тарихи, маданияти, урф-одатида тутган ўрнини холис бахолаш мақсадида миллий ўзликни англаш ва аждодларимизнинг бой илмий-фалсафий ва маданий-маърифий меросини қайта тиклаш борасида изчил давлат сиёсати олиб борилмоқда. Чунки, дин инсон мафкураси ва эътиқодида ўзига хос ўринга эга бўлиб, диний эътиқод одамлар учун зарур маънавий эҳтиёждир.

Дин инсонларнинг маънавий покланиши, ахлокий тарбияси, инсоний комиллиги, ҳаёт зарбаларига қарши курашидаги таянчи, халқлар ва миллатлар маънавий бойлиги ва бой маданиятининг ажралмас бир бўлаги, инсон ижтимоий тараққиётининг узвий таркибий қисми ҳисобланган. Дин инсон маънавий шаклланишида унинг табиатида чуқур илдиз отган инсоний етуклик ва баркамоллик, инсонпарварлик меъёрларидан биридир.

Ислом дини арконларини кенг тарғиб ва ташвиқ этиш мақсади XII асрга келиб, мусулмон шарқ халқлари мумтоз адабиётида "Арбаъин" – "Чиҳил ҳадис" асар ёзиш, яъни

қирқта ҳадисни бир ерга жамлаб, унинг маъносини авом ҳалққа тушунтириб бериш, унга шарҳ ёзиш анъанага айланиб борди.

Қўлёзма манбаларда барча арбаъинларнинг келиб чикишига сабаб қилиб қуйидаги хадис келтирилади: "Менинг умматимдан кимки дин амри билан қирқ ҳадисни ёд олса, охират кунида алломалар ва фақиҳлар жамоасидан ўрин олади".

Шунга кўра, Шарк мумтоз адабиётида мавжуд анъаналардан бири бу –муайян қиркта хадисга наср ёки назмда шарх ёзиш анъанасидир. Шарк халклари адабиёти тарихида Пуроний, Жомий, Навоий, Фузулий, Мухаййир, Махмудхон Махдум, Анвар Хожиахмедов, Шукур Қурбон кабиларнинг қирқ ҳадис шархига бағишланган шеърий "Арбаъин" асарлари кенг шухрат қозонган. Адабий анъана бадиий асар мавзуси, ғояси, унинг тузилиши, жанр, вазн, сюжет, композицион қурилиш критерийларига доир мунтазам такрорланувчи хусусиятлар мажмуининг нормага айланиши, қонуният даражасида амал қила бошлаши негизида шаклланади. Арбаъин ҳам мумтоз адабиёт даврида, ҳам замонавий даврда анъана даражасида амал қилган адабий шакллардан биридир.

Арбаъин — муаллиф эстетик тасаввури асосида ҳадисларнинг бадиий талқинига бағишланган асар бўлиб, муаллиф ўз маҳорати орқали ҳадислар мазмуни ва моҳиятини ҳайта яратишга уринади.

"Арбаъин ҳадис", "Чиҳил ҳадис", "Қирқ ҳадис" номи билан машҳур бўлган ҳамда диний арконлар мазмунини тушунтиришга бағишланган асарлар кўпчилик шарқ ҳалқлари шоирлари ижодидан ўрин олган.

Мана шундай вазифани бажарган, яъни адабий тарзда шундай солих бахоланувчи амални бажариб, мусулмон умматига хадислар мазмунини англатган инсон мавкейи эъзозланиб, унинг фаолиятига алохида эътибор ва хурмат билан қаралган, унинг мартабаси кутарилган ва улуғланган.

Шарқ мумтоз адабиётида Қуръон ва ҳадисларнинг мазмун-моҳияти ижодкорларни қизиқтирган, улар муқаддас манбалардан илҳомланган, муқаддас манбаларда келтирилган ғоялар ва қарашлар ижодкорларни янги асарлар яратишга ундаган ва шу тариқа кейинчалик ижод вакилларининг аҳлоқий-ғоялар акс этган маҳсус асарлари, яъни "Арбаъин"лар вужудга келган. Пайғамбар (с.а.в.) ҳадислари ва уларга битилган бадиий шарҳлар шарқ адабиётида қадимдан мавжуд бўлиб, масалан, Адиб Аҳмад "Ҳибат улҳақойиқ" асарида жами 21 ҳадиснинг туркий тилдаги шеърий шарҳини келтирган [2.Б.71-104].

237

Биз тадқиқ қилаётган Абдураҳмон Жомий, Алишер Навоий ва Муҳаммад Фузулийларнинг "Арбаъин"лари ўрта асрлар шарқ мумтоз адабиётида ҳадисларнинг шеърий талқини сифатида ҳос ўрин эгаллаганлигини намоён этади. Уларда мазкур шеърий "Арбаъин"ларнинг асосчиси Абдураҳмон Жомий деб келтирилади.

Жомий танлаган ҳадислари Қуръон оятлари билан муштарак маънода бўлиб, қисқа ва равонлиги, ўқувчининг ёдлаши ва тушунишига қулайлик келтиради.

Хадисларни шархлашда, унинг маъно-мохиятини кенг оммага осонрок етказишда адабиётнинг турли жанрларидан, чунончи, назмдан самарали фойдаланганлар. Мусулмон оламининг мукаддас китоби Куръон ва унга асосланган хадис китоблари турли даврларда катта кизикиш уйготгани боис, уларнинг ахлокий негизи бадиий адабиётга сингдирилиб келинган. Уларнинг талкин ва шархлари классик адабиётда кенг ўрин тутади. Шу сабаб, хадисларнинг шеърий талкинлари ўша даврдаги арбаъин анъаналарига хос равишда мустакил асарларга айланди. Бу "Арбаъин"лар адабиётшуносликда кўп маротаба тадкик килинган бўлса-да, хар бир хадиснинг арабий, форсий ва туркий матнлари биргаликда тахлил этилмаган.

Хадисларни шеърий шархини талкин этиш аслият тилини ва Куръон оятларининг тафсирини мукаммал билган кишилар томонидан амалга оширилган. Хадисларни тўғри шархлашда тафсир илмини билиш мухим хисобланади. Бу эса нихоятда мухим хисобланади. Шу боис биз ўз тадкикотимизда хар бир хадисни кувватловчи оятларни хам (кўрсатиб) келтириб ўтдик.

"Арбаьин" даги ҳадислар ўзгармайди, қўлёзмаларда аввал аслиятдаги араб тилидаги ҳадис келтирилиб, ундан кейин унинг шеьрий-шарҳи қитьа шаклида талқин этилган.

Биринчи хадис:

(тарж.: Бегона аёлларга ташланган ҳар бир назар шайтоннинг заҳарли ўқларидан бир ўқдир).

Жомийда:

هيدن ازف و خال نام حرم لان ه المي المحالي ساست مرن ظريق الكيست زور آلود لكونشست كم الني العساست

(яъни: Номахрамнинг зулфу холига қараш иблис тузоғидаги хийла донининг уруғидир. Хар бир назар шайтон камонининг отилажак захарли ўқидир)

Жомий хадис мазмунини 4 мисрада шундай берадики, араб тилидаги сўзлар кетмакетлиги бузилмайди, биринчи жумладаги "номахрамга қараш" ифодаси китъанинг 1 ва 2 мисраларида жуда чиройли шархланади, яъни аёлларнинг кўрки бўлган сочи ва холига караш шайтон тузоғининг хийла уруғидир, - деб тамсил санъатидан мохирона фойдаланилади ва хадисдаги биринчи жумлада англашиладиган маънонинг ёркин бадиий тасвирига эришилади. Бунда ифодаланаётган аёл юзидаги "хол" иблиснинг хийла уруғи (дон) бўлса, унинг "зулфи" иблиснинг тузоғидир. Демак, зулф иблиснинг тузоғи бўлса, унга кўйилган дон – аёл зулфи ёнидаги дона холидир. Жомий бу икки мисра оркали хадис таъсирини оширади ва ўкувчи калбига янада якинрок кириб боради. Сўнгра "хар назар шайтон камонининг захарли ўкидир"-дея, араб тилидаги матннинг иккинчи жумласи хеч кандай ўхшатишларсиз, назмий таржимада баён килинади. Хадиснинг асл мохияти ва таьсир кучи юкори савияда очиб берилади.

Навоийда:

Солма кўз, кимки бўлса номахрам,

Гарчи нафсинг назорада суд

Ки, назарким, харом шайтоннинг

Новакедур валек захролуд.

(яъни, номахрамга назар солмагин, бундан нафсинг фойда кўрса ҳам, бу назар шайтон камонининг заҳарли ўқидир)

Навоий Жомий талқинидаги услубини такрорлайди, бирок, биринчи байтни ўзгача талқин қилади ва "номахрам аёлларга қарашдан кўнгил нафсинг бахра олса ҳам, уларга қарама",—дея, "нафс" ва "суд" сўзларини кўллаган ҳолда қитъанинг 1, 2- мисраларидаги бадиий ифода Жомий талқинидан фарқ қилишига эришади. Охирги икки мисра эса, Жомий талқинидаги сўнгги байтни такрорлайди.

Фузулийда:

Ачма көз мәһрәм олмајан јузунә

Ки, бу севдадэһасил олмаз суд.

Бил ки, иблисин охларындандыр

Һәр нәзәр бир хәдәнки-зәһралуд.

(яъни, номахрам юзига боқмагинки, бу савдодан фойда бўлмас. Билгинки, ҳар бир назар иблис камонининг заҳарли ўқидир)

Фузулий ҳадисни шарҳлашда Жомий ва Навоий талқинидан унумли фойдалангани яққол кўзга ташланади. Фузулий ҳам Жомий йўлидан бориб, араб тилидаги матн кетма-кетлигини сақлайди, бироқ, ҳадиснинг бадиий талқинини ўзгача ифода этади. Фузулий

хам "суд" сўзини қўллайди, аммо, Навоийдан фаркли равишда "бу севдадэ һасил олмаз суд"-дея, суд сўзининг инкор шаклини беради ва бунда, "сенга махрам бўлмаган, бегона аёлларга кўз ташлама,бу савдо (1. кучли эхтирос, берилиш, ишк, шайдолик; 2. истак, хавас, орзу)дан фойда бўлмас", — деган чукур маъно англашилади. Натижада, Фузулий хадис мазмунини 1 ва 2-мисраларда кенгрок очиб беришга эришади. Араб тилидаги матннинг кейинги жумлалари мазмуни китъанинг сўнгги байтларида келтирилади. Демак, Фузулийбу шеърий таржима-шархида Жомий ва Навоий талкинидаги сўнгги мисраларни такрорлайди халос.

Бир ҳадиснинг уч шоир томонидан амалга оширилган шеърий шарҳлар таржимаси уч тилда ўзига хос оҳангда жаранглаган. Асл матнда,яъни ҳадисда келтирилган "иблис" сўзи Жомий ва Фузулий таржима шарҳида ҳам "иблис" деб берилган, Навоий эса, "шайтон" сўзини беради. "Иблис" ҳам, "шайтон" ҳам арабий сўз бўлиб, луғавий маъно жиҳатдан бироз фарҳ қилади [3.Б.22; 7.Б.265-266]. Ҳадисдаги "قوي أن المراقة وأن المر

Юқоридаги ҳадисда баён этилаётган маънони чуқурроқ англаш учун Қуръоннинг Нур сураси, 30-ояти мазмунини билишимиз керак. Унда "(Эй Муҳаммад алайҳиссалом), мўминларга айтинг, кўзларини (номаҳрам аёлларга тикишдан) тўссинлар", – дейилади.

Кейинги хадис:

(тарж.: Жаннат оналар оёғи остидадир).

Бу машхур хадисни Жомий шундай талқин қилади:

яъни, онага беэътибор бўлма, шон-шараф тожи онанинг оёғи гардидадир, унинг оёғи остидаги туфрок бўлгинки, жаннат оналар қадами остидадир.

Жомий ҳадис мазмунинижуда гўзал тарзда ифодалайди. Қитъанинг биринчи байти фарзандга насиҳат оҳангида бўлиб, "сен онангдан бош товлама чунки, сенинг шонушарафинг, соғ-омонлигинг, камолинг онангнинг босган қадами изининг гардидандирдея,

тазод санъатидан мохирона фойдаланади. Байтда тож-гард, бош-оёқ каби қарама-қарши бўлган сўзларни қўллаб, таъсирчан бадиий тимсолларни акс эттирган. Жомий 3-4-мисраларда биринчи байтдаги таъсирчангликни оширган холда, онанг оёги тагидаги туфрок бўл, жаннат оналар оёги остидадир — деб, хадиснинг шеърий таржимасини нозик иборалар орқали беради.

Навоийда:

Оналарнинг оёғи остидадур,

Равзайи жаннату жинон боғи.

Равза боғи висолин истар эсанг,

Бўл анонинг оёғи туфроғи.

Навоий ҳадиснинг шеърий таржимасини 1-2-мисраларда беради. Бунда равзаи жаннат, жинон боғи каби арабий ва туркий иборалар орқали таъдил санъатини қўллаб, ҳадиснинг бадиий ифодасини кучайтиради. 3-4- мисралар эса бир қарашда Жомий талқинининг таржимасидек туюлади, бироқ, Навоий жаннатнинг энг гўзал боғларидан бири –равза боғини истасанг онанинг оёғи остидаги туфроқ бўл,дейди.

Фузулийда:

Аналар һәрмәтин дутун ки, мудам

Габили-рәһмәти-илаһ оласыз.

Истәк анлар ајағы алтында

Кәр диләрсиз ки, јәннәти буласыз.

яъни, Оналарнинг хурматини доим жойиги қуйинг, Аллох рахматига эришасиз. Жаннатий булишни истасангиз, бу истагингиз онанинг оёғи тагидадир.

Фузулий бу ҳадис маъносини жуда чиройли талқин қилади: оналарни ҳурмат қилаган Аллоҳ раҳматига муяссар бўлади-дея, Жомий ва Навоий талқинида қўлланган тимсоллардан фойдаланмайди, балки, "Аллоҳ раҳмати" ва "истак" каби ўзга тимсоллар орқали ҳадис мазмунини очиб беришга ҳаракат қилади. Қитъанинг сўнги икки мисраси Жомий ва Навоий талқинига ҳамоҳангдир.

Жомий, Навоий ва Фузулий юқоридаги ҳадиснинг шеърий таржима шарҳларини ўз она тилларида талқин қилар эканлар, унда ифодаланган аҳлоқий ғоянинг моҳиятини бадиий тимсоллар орқали жилолантириб, ҳадиснинг таъсир доирасини кенгайтира олганлар.

Бу ҳадиснинг таъсири ислом таълимотидаги аёл – она тимсолида ниҳоятда улуғланиши "Биз инсонга ота-онасини (рози қилишни) амр этдик...!" [13.Б.412] – деган, илоҳий ҳукм билан изоҳланади. Она ҳомиладорлик вақтидан, то фарзанд дунёга келгунга

қадар бир қанча машаққатларни бошидан кечиради. Шу важдан Пайғамбаримиз (с.а.в.) юқоридаги ҳадислари орқали жаннатни оналар оёғи остига тўшаб қўядилар. Демак, Жомий бу ҳадисга бесабаб мурожаат этмаган. Мусулмон оламида оналарнинг ҳурмати фарз даражасига кўтарилган.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, пайғамбар (с.а.в.) ҳадислари ва уларнинг мазмунмоҳияти даврлар оша халқ эътибори марказида бўлиб келган. Шу сабаб, оят ва ҳадислар мазмуни асрлар давомида мусулмон халқларининг миллий адабиётига сингдириб келинди. Натижада, диний ва миллий таълимотлар уйғунлашиб, адабиётлар муштараклиги вужудга келди. Мусулмон халқлари адабиётининг бир-бирига узвий боғлиқлиги шарқ мумтоз адабиёти ривожига жуда катта ҳисса қўшган муштарак асарлар мисолида ўз ифодасини топади.

"Арбаъин" жанри бадиий услубининг юзага келганлиги бадиий тафаккур ва эстетик карашнинг шаклланиши ва ривожига катта таъсир кўрсатганлигини жумладан, арбаъинлар минтака адабиётида дин арконлари билан бадиий тафаккур уйғунлигини вужудга келтирган тарихий-адабий вокелик сифатида ўзлигини намоён килади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

- [1]. ARAYANA Vol. XXIV, 1-2, Jan-Feb. Kabul. P. 1996.
- [2]. Адиб Аҳмад Югнакий. "Ҳибату-л-ҳақойиқ". Қосимжон Содиқов транскрипцияси, талқини ва таҳлилида. Т.: Академнашр, 2019. 71-104 б.
- [3]. Х.К. Баранов Х.К. اب لى дьявол; شيطان чёрт, сатана, дьявол, бес, демон. С.22. Қаранг: Ислом энциклопедия. Т. 2004. —265-266 -б. 320 б.
- [4]. Жабборов Н. Алишер Навоийнинг "Арбаъин" асарида маърифий мазмун ва бадиий шакл уйғунлиги // "Алишер Навоий ва XXI аср": республика амалий-назарий анжуман материаллари, Т.: 2019. 556 б.
- [5]. Имом Мухиддин Закарий ибн Шараф Нававиё. Қирқ ҳадис. Тошкент: "Моварауннаҳр", 2005. –116 б.
- [6]. Имом Ғаззолий. Қирқ ҳадиси Қудсий. Тошкент: Тошкент ислом университети, 2008. 44 б.
  - [7]. Ислам энциклопедический словарь. Москва: Наука, 1991. 320 с.
  - [8]. Мәһәммәд Фузули әсәрләри. ІІ-чилд. Бакы. 1958.
  - [9]. Мирзаев А. "Жомий, Навоий, Фузулий яратган 40 хадис".- Баку: "Озан", 1997.
- [10]. Наджафов А. Подарок к сорокалетию (Опыт исследования поэтического толкования хадисов Джами и Навои) // Звезда Востока, 2003. №2.
- [11]. Рустамов Алибек. Шарх ва изохлар. Алишер Навоий. Арбаъин. Тошкент, Мерос, 1991, 32 б.
- [12] Каюмов А., Хасанов Б. Жемчужины мудрости и тайны «Семи морей». Т.: Абдулла Кадыри, 2002. 108 б.
- [13] Қуръони Карим маъноларининг таржима ва тафсири // Таржима ва тафсир муаллифи: А. Мансур. Тошкент: Тошкент ислом университети, 2004. Б. 412 (624 б). "Луқмон" сураси. 14-оят.

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ILM-FAN VA TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHDA XOTIN-QIZLARNING QOʻSHGAN HISSASI (OʻZBEKISTONNING JANUBIY VILOYATLARI MISOLIDA)

Oksana Raxmonkulova.

Qarshi davlat universiteti Tarix fanidan falsafa fanlar doktori (PhD). a.ahmedov80@mail.ru

Kalit so'zlar:
O'zbekiston, janubiy viloyatlar,
xotin-qizlar, mukofot,
sovrindor,ta'lim, ilm-fan,
taraqqiyot.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Oʻzbekistonda ta'limga berilgan e'tibor va undagi muammolarini hal qilishning yangicha tamoyillarini ishlab chiqishni kun tartibiga dolzarb qilib qoʻyilganligi izohlangan. Ilm-fan rivojida xotin-qizlar oʻrni koʻrsatilgan. Bunga turtki beruvchi Oʻzbekistonda ta'sis etilgan "Zulfiya" nomli Davlat mukofotining ahamiyati izohlangan. Maqolada Qashqadaryo va Surxondaryo misolida mukofotlangan sovrindorlar tahlili yoritilgan.

JOINT CONTRIBUTION OF WOMEN AND GIRLS TO THE DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION (BY THE EXAMPLE OF THE SOUTHERN REGIONS OF UZBEKISTAN)

Keyword: Uzbekistan, southern regions, women, prize, laureate, education, science, development.

Abstract: This article explains that the attention paid to education in Uzbekistan and the development of new principles for solving its problems are on the agenda. The role of women in the development of science is shown. The significance of the Zulfiya State Prize established in Uzbekistan, which is the impetus for this, is explained. The article analyzes the prize winners on the example of Kashkadarya and Surkhandarya regions.

СОВМЕСТНЫЙ ВКЛАД ЖЕНЩИН И ДЕВУШЕК В РАЗВИТИЕ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ (НА ПРИМЕРЕ ЮЖНЫХ ОБЛАСТЕЙ УЗБЕКИСТАНА)

Ключевые слова: Узбекистан, южные регионы, женщины, премия, лауреат, образование, наука, развитие.

Аннотация: В данной статье поясняется, что на повестке дня внимание, уделяемое образованию в Узбекистане, и разработка новых принципов решения его задач. Показана роль женщин в развитии науки. Объясняется значение учрежденной в Узбекистане Государственной премии «Зульфия», которая является толчком к этому. В статье проведен анализ лауреатов премии на примере Кашкадарьинской и Сурхандарьинской областей.

Dunyo mamlakatlarida sohalarning rivojlanishing asosiy omillaridan biri ilm-fanga bo'lgan e'tiborning mavjudligidan dalolat beradi. Mazkur sohani rivojlantirish bo'yicha O'zbekistonda doimiy ravishda o'zgarishlar va yangilanishlar amalga oshirildi. Bu jarayonda xotin-qizlar ham faol ishtirok etib, olib borilayotgan islohotlarda o'zlarining salmoqli hissalarini qo'shdi.

Hayotiy tajriba ilmli, o'qimishli bo'lishdan nafaqat insonning o'zi, balki butun jamiyat va davlat manfaatdor ekanligini tasdiqlaydi. Ayniqsa, hayotiy naqllarga tayanib aytadigan bo'lsak, ayol bilimli bo'lsa — millat ilmli bo'ladi. Jamiyatda xotin-qizlarning yuksak ma'naviyatli, ilmli bo'lishi kelajak avlodning ta'lim-tarbiyasida o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatdi.

Davlat va jamiyat boshqaruvi, ilm-fan rivojida munosib hissasini qo'shib kelayotgan qizlarni qo'llab-quvvatlash, ularning noyob qobiliyatlarini rivojlantirish maqsadida 1999 yil 10 iyunda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Zulfiya nomidagi Davlat mukofotini ta'sis etish bo'yicha takliflarni qo'llab-quvvatlash to'gʻrisida''gi PF-2326-sonli Farmoni qabul qilindi [1]. Mazkur farmonga ko'ra, Zulfiya nomidagi Davlat mukofoti ta'sis etildi. Ushbu mukofot asosan beshta yo'nalish bo'yicha o'tkazilib, unda a'lo xulqi, olijanob insoniy fazilatlari, zukkoligi, bilimdonligi va alohida iste'dodini namoyon etishi uchun adabiyot, san'at, fan, ta'lim, madaniyat yo'nalishlarida tanlov asosida qizlar aniqlab olinishi belgilandi. Zero, ushbu sayharakatlarning zamirida xotin-qizlarning boshqaruv tizimidagi faolligini oshirish, rahbar ayollar uchun kadrlar zaxirasi yaratishdek muhim vazifa turdi.

Zulfiya nomidagi davlat mukofoti 14 yoshga to'lgan va 30 yoshdan oshmagan qizlarga berilishi belgilandi. Jumladan, oliy ta'limning bakalavriat bosqichida tahsil olayotgan talaba qizlar ushbu mukofot bilan taqdirlansa, ularga magistratura bosqichiga imtihonlarsiz davlat granti asosida o'qishga qabul qilinish tartibi joriy etildi [2].

1-jadval[3]
2000–2019 yillarda Qashqadaryo viloyati bo'yicha Zulfiya nomidagi Davlat mukofotiga sazovor bo'lgan sovrindorlar soni

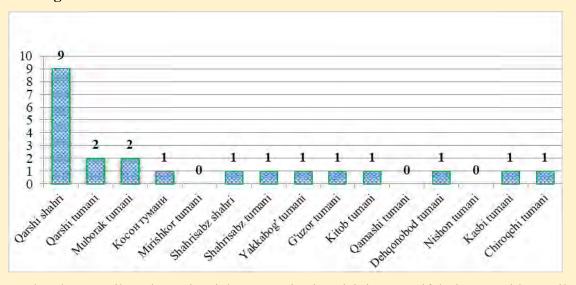

Shu kunga qadar Zulfiya nomidagi Davlat mukofotiga sazovor bo'lgan qizlarning ko'pchiligini fan va ta'lim yo'nalishi bo'yicha ishtirok etganlar tashkil etdi [4]. Masalan, Qashqadaryoda 2000–2019 yillarda "Zulfiya" mukofoti bilan mukofotlanganlar 24 nafarni tashkil etdi. Shahnoza Rahmonova, Gulruh Ochilova , Xurshida Xoliqova, Nilufarxon Abbosxonova, Aziza Almanova, Malika G'ulomova, Maftuna Nodirova, Yulduz Ne'matova, E'zoza Alisherova, Mohigul Shukurova shular jumlasidandir [5]. Qashqadaryoda 2020 yilda ushbu mukofotga Begoyim Olimjonova sazovor bo'lgan bo'lsa, Surxondaryoda esa Ruxshona Abdurazoqova, Sabina Qayimova [6] lar fan va ta'lim bo'yicha mukofotni qo'lga kiritdi.

Shuningdek, 2000–2019 yillarda Zulfiya mukofoti sovrindorlarini Qashqadaryo viloyati tumanlari kesimida tahlil etganda, eng ko'p mukofotni Qarshi shahrida istiqomat qilgan qizlar olgan bo'lsa, viloyatda 19 yil ichida Mirishkor, Qamashi, Nishon tumanlaridan mukofotga sovrindorlar chiqmaganligi kuzatildi. Buni quyidagi jadval orqali ko'rish mumkin.

2-jadval [7]

Qashqadaryo viloyati tumanlari kesimida Zulfiya nomidagi Davlat mukofotiga sazovor bo'lganlar soni

Qashqadaryo viloyati xotin-qizlar qo'mitasi raisining vazifalari yuzasidan viloyat hokimining o'rinbosari, xotin-qizlar qo'mitasining 2018 yilgi hisobot-saylov konferensiyasida ta'kidlab o'tgan muammolaridan biri Zulfiya sovrindorlaridan Xurshida Xoliqova, Maftuna Nodirova, Zarnigor Ahmedova kabi qizlar ilmiy-ijodiy ishlarini davom ettirib, viloyat hayotining turli sohalarida faol ishtirok etib kelayotgan bo'lsa-da, ularning ayrimlari uy-ro'zg'or tashvishlari bilan band bo'lib qolganligi, qolgan aksariyat holda mukofotlangan qizlarning 90 foizi Toshkent shahrida o'qib, yashab kelayotgani bildirilgan [8].

Surxondaryo viloyatida Zulfiya mukofotini qo'lga kiritgan Shohista Mahmaraimova (2000), Zebiniso Xolmurodova (2001), Manzura Xolmirzayeva (2002), Aziza Shoymardonova (2003), Feruza Qurbonova (2004), Shahnoza Tursunova (2005), E'tiqod Otaqulovalar (2006)

mukofot imtiyozlaridan foydalangan holda mamlakatimizning oliy o'quv yurtlarida tahsil oldi [9].

Joylarda olib borilgan targʻibot va tashviqot ishlari shuni koʻrsatdiki, viloyatlarda mavjud universitet iqtidorli talabalari orasida aksariyati qizlardan iborat. Masalan, N.Abbosxonova (2008) Zulfiya nomidagi davlat mukofotiga hamda Qarshi davlat universitetida birinchilardan boʻlib Prezident stipendiyasiga (2010) sazovor boʻldi. Shuningdek, I.Jabborova (2007), M.Tosheva (2008), M.Mamatova (2009) Navoiy nomidagi davlat stipendiyasi sovrindorlari boʻldi. Dilnoza Novotova (2010), Shahlo Xolliyeva (2011) va Mubina Shodiyeva (2015) Ulugʻbek nomidagi davlat stipendiyasiga [10.61], Shahnoza Nazarova, Muhayyo Saydullayeva Navoiy nomidagi stipendiyasiga (2014, 2015), Aziza Nabiyeva (2014, 2015) "Kamolot" YOIHning stipendiyasiga sazovor boʻldi, Ma'mura Musurmonova Ulugʻbek nomidagi Davlat stipendiyasini qoʻlga kiritdi [11]. I.Karimov nomli Davlat stipendiyasi sovriniga Gulnoza Kattaboyeva (2017), Aziza Suyarova (2018), Gulnoza A'zamova (2019)lar ega boʻldi. Navoiy nomli stipendiyaga 2017 yilda Sarvinoz Omonova, Dilshoda Boymirovalar sazovor boʻlgan boʻlsa, 2019 yilda Mushtariy Yusupova, Shalola Rahimova, Mohira Joʻrayevalar ushbu stipendiyaga ega boʻldi [12].

Qarshi davlat universitetida 2017–2020 yillar davomida respublika olimpiadalarida va nufuzli tanlovlarda sovrinli o'rinlarni qo'lga kiritgan va mukofot (diplom)larga sazovor bo'lgan talabalar 10 nafar, shundan 5 nafarini qizlar tashkil etdi. Masalan, Malika Qurbonova (servis fani, 2017 y), Gulnoza Kattaboyeva (biologiya (mutaxassislik) fani 2017 y.), Maftuna Mahmanazarova (tasviriy san'at va uni o'qitish metodikasi, 2018 y.), Marjona Jabborova (matematika va uni o'qitish metodikasi (boshlangʻich sinflar uchun) (mutaxassislik) fani, 2019), Parizoda Nariddinova (biologiya (mutaxassislik) fani 2019 y.)lar sazovor bo'ldi [13].

Qarshi MII da iqtidorli talabalar orasida 2017 yildan 2021 yilgacha bo'lgan davrda 67 nafar talaba stipendiyaga sazovor bo'lgan bo'lsa, shundan 12 nafarini qizlar tashkil etdi. Masalan, bular orasida Rohilabonu Xo'jayeva, Nilufar Shabarova, Mahzuna Qorjonova, Asila Abdullayeva, Sitora Safarovalar Beruniy nomidagi Davlat stipendiyasiga sazovor bo'ldi [14].O'zbekistonda ta'lim tizimidagi islohotlar natijasida ta'limning yagona va uzluksizligi ta'minlandi [15].

Shuningdek, talaba, ilmiy tadqiqotchi va mustaqil izlanuvchi, doktorant qizlarning intellektual salohiyati, ongi va tafakkurini yuksaltirishda respublikada jamoatchilik asosida tuzilgan uyushmalar – "Ilm-fan va ayollar", "Ijodkor ayollar", "Ixtirochi ayollar", "Olima" (1992 yil 9 yanvarda tashkil topgan) ayollar uyushmasi faoliyati alohida muhim ahamiyatga ega. Olima ayollar safining kengayishi jamiyatda xotin-qizlar nufuzining ortib borishiga xizmat qildi.

Mustaqillikkacha Qashqadaryo viloyatida jami 19 nafar ilmiy darajali ayollar bor edi. 1997 yilda Yevropa Ittifoqining Ta'sis dasturi boʻyicha "Ayol va demokratiya" loyihasida Angliyaning London shahrida Qarshi davlat universitetidan 2 nafar olima, ya'ni T.Gʻafforova va S.Abdunazarovalar qatnashdi. Natijada Tempus dasturi doirasida "Oʻqituvchilarni tayyorlash va qayta tayyorlashda innovatsion texnologiyalardan foydalanish" granti qoʻlga kiritildi [16]. Qashqadaryo viloyatida olima ayollar faoliyati yildan-yilga jonlanib, ilmiy anjumanlar oʻtkazish an'anaga aylanib bordi. 2006 yil "Fan va texnika taraqqiyotida Qashqadaryo olimalarining roli", "Savob –adolat ustuni", 2009 yil "Ayol ma'naviyati–jamiyat tayanchi", 2012 yil "Ayol, jamiyat – taraqqiyot: muammo va yechimlar" mavzusida ilmiy-amaliy anjumanlar, forumlar oʻtkazildi. "Olima" ayollar uyushmasi viloyat xotin-qizlar qoʻmitasi bilan hamkorlikda viloyatning barcha tumanlarida huquqiy, ma'naviy-axloqiy mavzularda seminar kengashlar oʻtkazdi [17]. Natijada Olimalikga da'vogar boʻlgan xotin-qizlar safi kengaydi.

2016 – 2020 yillarda Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlari oliy ta'lim muassasalaridagi professor-oʻqituvchilar tarkibidagi ayollar ulushi (% hisobida) 8-diagramma[18]

Unga ko'ra, Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlarida 2016 – 2020 yillar oraligʻida ayollar ulushi o'sganligi kuzatildi. Masalan, Qashqadaryoda oliy ta'lim muassasalaridagi professor-o'qituvchilar tarkibidagi ayollar ulushi 2016 yilda 30,8 foiz bo'lsa, 2020 yilga kelib 3,5 foizga o'sib, 34,3 foizni tashkil etdi. Surxondaryo viloyatida esa ayollar ulushi 2016 yili 34,1 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2020 yili esa 36,8 foizga yetib, 2,7 foiz ortgan [19].

Xulosa qilib aytganda O'zbekistonda ilm-fan rivoji uchun yaratilayotgan shart-sharoitlar, ilmiy va innovatsion faoliyatning hukumat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi, barcha sohalarga xizmat qiluvchi fanlarni hozirgi zamon talablariga mos moddiy-texnik resurslar bilan ta'minlash, mutaxassis kadrlar tayyorlash kabi masalalar davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Bu jarayonda

xotin-qizlar ham faol ishtirok etib, olib borilayotgan islohotlarda oʻzlarining salmoqli hissalarini qoʻshdi. "Olima" ayollar uyushmasi fanning turli sohalarida ilmiy faoliyat bilan shugʻullanayotgan, oliy ma'lumotli, ilmiy darajali va unvonli xotin-qizlarni oʻz atrofiga birlashtirdi. Oʻzbekistonda ta'lim tizimidagi islohotlarda yosh olimalarimizning oʻz ulkan hissalarini qoʻshish imkonini berdi.

Taklif va tavsiyalarimiz: Ta'lim tizimida davlat tomonidan xotin-qizlar uchun yaratilgan shart-sharoitlar va imtiyozlarning targʻibotini kuchaytirish shuningdek, oliy ta'lim muassasalari va "Olima" ayollar uyushmasi hamkorligida bo'lajak yosh olimalar bilan seminar treninglar o'tkazib o'rgatib borish maqsadga muvofiq bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- [1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1999 yil 10 iyundagi "Zulfiya nomidagi Davlat mukofotini ta'sis etish bo'yicha takliflarni qo'llab-quvvatlash to'g'risida''gi PF-2326-sonli Farmoni // https://lex.uz/docs/213812
- [2] O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.Mirziyoyevning Xalqaro xotin-qizlar bayramiga bagʻishlangan uchrashuvdagi nutqi. 2018 yil 8 mart.
- [3] Qashqadaryo viloyat hokimligi joriy arxivi, 2000–2019 yillarda Zulfiya nomidagi Davlat mukofotiga sazovor bo'lgan sovrindorlar haqida ma'lumot.
- [4] Вопросник по виполнению Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин для Комитета женщин// Республика хотин-кизлар кумитаси, 2010 йил жорий архив материаллари.
- [5] Qashqadaryo viloyat hokimligi joriy arxivi, 2000–2019 yillarda Zulfiya nomidagi Davlat mukofotiga sazovor bo'lgan sovrindorlar haqida ma'lumot.
  - [6] https://uza.uz/uz/posts/zulfiya-nom 2020
- [7] Qashqadaryo viloyat hokimligi joriy arxivi, Qashqadaryo viloyati 2019 yilda xotinqizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligi holati yuzasidan ko'rsatkichlar.
- [8] Qashqadaryo viloyati hokimligi joriy arxivi, Xotin-qizlar qo'mitasining vazifalari yuzasidan viloyat hokimining o'rinbosari, xotin-qizlar qo'mitasi raisi M.Mustafayevaning 2018 yilgi hisobot-saylov konferensiyasi hisoboti.
  - [9] Surxondaryo viloyat davlat arxivi, 1091-fond, 1-ro'yxat, 2656-ish, 127-varaq.
  - [10] Egamov N., Sodiqov T. Janub javohiri. T.: "Akademnashr", 2016. B.61 62.
- [11] Qarshi davlat universiteti joriy arxivi, Ilmiy va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limining 2014 yil hisobotlari ma'lumotnomasi papkasi.
- [12] Qarshi davlat universiteti joriy arxivi, Iqtidorli talabalar bilan ishlash bo'limining 2017 2019 yil hisob papkasi.

- [13] Qarshi davlat universiteti joriy arxivi, Iqtidorli talabalar bilan ishlash bo'limining 2017–2020 yil hisob papkasi.
- [14] Qarshi MII joriy arxivi, Iqtidorli talabalar bilan ishlash bo'limining 2017-2021 yil hisob papkasi.
- [15] O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 2020 yil 23 avgustdagi O'RQ-637-sonli 2-bob 7-modda https://lex.uz/docs/5013007.
  - [16] QVHA, 829-fond, 15-ro'yhat, 56-ish, 3-varaq.
- [17] Rahmankulova O. A. O'zbekiston janubiy viloyatlari ta'lim sohasini rivojlantirishda xotin-qizlarning o'rni //Взгляд в прошлое. 2021. Т. 4. №. 4.
- [18] O'zbekiston Respublikasi davlat statistika qo'mitasi. Gender statistikasi. http://gender.stat.uz/
- [19] Темирова Ч. Х., Рахмонкулова О. А. Процесс обновления в дошкольних образовательних учреждениях //Актуа́лні́ Педагогика. 2020. №. 4. –

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ХОТИН-ҚИЗЛАР МАДАНИЙ-МАЪРИФИЙ ВА СОҒЛОМЛАШТИРИШ МАРКАЗИНИ ЯРАТИШ ДАВР ТАЛАБИДИР

Хилола Якубова

Самарқанд давлат архитектура қурилиш университети, "ММОАЛ" кафедра ўқитувчиси yakubova.h@mail.ru

Калит сўзлар: Хотинкизларнинг жамиятдаги ўрни ва мавкеини мустахкамлаш, хотин-кизларнинг ижтимоийсиёсий фаоллигини ошириш, замонавий шахарсозлик тамойиллари асосида курилган хотин-кизларнинг марказлар яратиш.

Ўзбекистон Республикасининг Аннотация: мустақиллик йилларида хотин-қизларнинг жамиятдаги ўрнига ажратилаётгани алохида эътибор Республикада хотин-қизлар маданий-маърифий марказини шакллантириш ва архитектурасини яратиш хисобланади. долзарб масала Бугунги республика бўйлаб хотин-қизлар учун турли марказлар ташкил этилган ва улар ўз функциялари асосида бормокдалар. фаолият олиб Аммо замонавий шахарсозлик тамойиллари асосида курилган хотинқизларнинг марказлашган маданий-маърифий биноси хали яратилмаган.

Дозирги кунда аёллар учун маслахат марказлари, гўзаллик марказлари, бичув-тикув ва пазандачилик ўкув марказлари ташкил этилгани барчамизга маълумдир. Бизнинг фикримизча хар бир шахар ва ахоли пунктида ушбу марказларнинг бирлашган ягона марказлари ташкил этилса ва бир бинонинг ўзида аёлларга турли хизмат кўрсатиш амалга оширилса, янада самаралирок натижага эришиш мумкин. Бу жуда кенг ва атрофлича ўрганишни талаб этиладиган масала хисобланади.

CREATION OF WOMEN'S CULTURAL-EDUCATIONAL AND HEALTH CENTER IS A REQUIREMENT OF THE TIME

Key words: Strengthening the place and status of women in society, increasing social and political activity of women, creating women's centers based on the principles of modern urban planning.

Abstract: In the years of independence of the Republic of Uzbekistan, special attention was paid to the place of women in society, so the formation and architecture of the women's cultural and educational center in the Republic is an urgent issue. Until today, various centers for women have been established throughout the republic and they are operating on the basis of their functions. But the centralized cultural and educational building of women, built

on the principles of modern urban planning, has not yet been created.

We all know that counseling centers, beauty centers, sewing and cooking training centers have been established for women. In our opinion, a more effective result can be achieved if a unified single center of these centers is established in each city and settlement and various services for women are provided in one building. This is an issue that requires extensive and detailed study.

СОЗДАНИЕ ЖЕНСКОГО КУЛЬТУРНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО И ОЗДОРОВИТЕЛЬНОГО ЦЕНТРА – ЭТО ТРЕБОВАНИЕ НЫНЕШНЕГО ВРЕМЕНИ

Ключевые слова: усиление роли И статуса женщин обществе, R повышение социальнополитической активности женщин, создание женских центров принципах современного городского планирования, архитектура женских центров.

Аннотация: Целью и задачей статьи является: определение необходимости, целей и задач создания женского культурного центра в Узбекистане; изучение существующей базы женских центров; разработка принципов формирования женских культурных центров; создание теоретической и практической основы архитектуры женских культурных центров.

Данное исследование создает основу ДЛЯ формирования женского культурно-просветительского рекомендаций, центра. Исходя ИЗ его онжом использовать практике градостроительства В республики. В центре разработана функциональнотипологическая схема для женщин всех возрастов.

Аёлни эъзозлаш, унга эҳтиром кўрсатиш- халқимизнинг ўзига хос энг гўзал фазилатлардан бири. Аёлни улуғлаш - оилани, Ватанни, ҳаётни улуғ- лаш деб тушунади элимиз. Айниқса, мустақилликка эришилгач, Ўзбекистонда хотин-қизларнинг жамиятдаги ўрни ва мавқеини мустаҳ- камлаш борасида давлат аҳамиятига молик тарихий ишлар амалга оши- рилмоқда.

Мухтарам Президентимиз Шавкат Миромонович Мирзиèев рахнамолигида хотинкизларнинг ижтимоий-сиèсий фаоллигини ошириш, саломатлигини мухофаза килиш, интилиш ва ташаббусларини кўллаб-кувватлаш, уларга муносиб мехнат ва яшаш шароитларини яратишга алохида эътибор каратилмокда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 2 февралдаги —Хотинкизларни кўллаб-кувватлаш ва оила институтини мустахкамлаш сохасидаги фаолиятни тубдан такомиллаштириш чоратадбирлари тўғрисида Ги ПФ-5325- сонли Фармони кабул килинганлиги бунинг èркин ифодасидир. Мазкур Фармон билан хотин-кизларнинг ижтимоий-сиèсий ва социал фаоллигини ошириш, уларнинг турли соҳа ва тармокларда ўз кобилият ва имкониятларини рўèбга чикариши учун шарт-шароит яратиш, хукук ва конуний манфаатларига сўзсиз риоя килинишини таъминлаш, оналик ва болаликни ҳар томонлама қуллабқувватлаш, шунингдек, оила институтини мустаҳкамлашга алоҳида эътибор қаратилди.

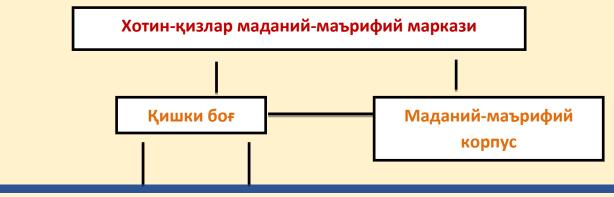
Бугунги кунгача республика бўйлаб хотин-қизлар учун турли марказлар ташкил этилган ва улар ўз функциялари асосида фаолият олиб бормокдалар. Аммо замонавий шаҳарсозлик тамойиллари асосида қурилган хотин-қизларнинг марказлашган маданий-маърифий биноси ҳали яратилмаган.

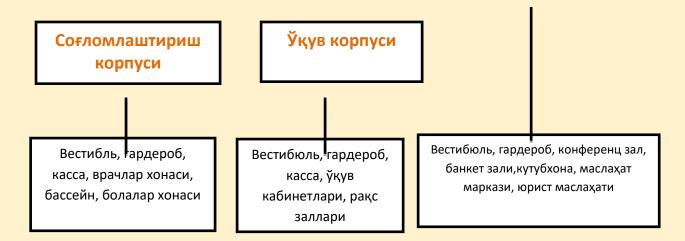
Хозирги кунда аёллар учун маслахат марказлари, гўзаллик марказлари, бичувтикув ва пазандачилик ўкув марказлари ташкил этилгани барчамизга маълумдир. Бизнинг фикримизча хар бир шахар ва ахоли пунктида ушбу марказларнинг бирлашган ягона марказлари ташкил этилса ва бир бинонинг ўзида аёлларга турли хизмат кўрсатиш амалга оширилса, янада самаралирок натижага эришиш мумкин. Бу жуда кенг ва атрофлича ўрганишни талаб этиладиган масала хисобланади.

Хотин-қизлар учун яратилган турли марказлар (ўқув марказлари, гўзаллик марказлари ва бошқалар)нинг назарий асосларини лойихалаш амалиётида қўллаш; хотин-қизлар маданий-маърифий марказларининг назарий асослари Республикада биринчи маротаба тадқиқи этиляпти; тадқиқотларнинг натижалари ва тавсиялари асосида шахарнинг шаклланган архитектуравий мухитини янада гўзаллаштириш; маданий-маърифий марказларнинг норматив базасини ислох этиш; шахарнинг маркази, магистрал кўча ё бошқа кўзга кўринарли қисмида марказ учун қулай жой танлай олиш; хотин-қизлар маданий-маърифий марказининг янги авлодини яратишда-марказннг экспериментал лойихасини яратишнинг дастур ва топширишларини тузиш имконияти ва хотин-қизларнинг талабларини хисобга олган холда, марказни замонавий талабларга мослаштириш асосида замонавий лойихаларни ишлаб чикиш имконияти.

Марказ лойихаси замон талабларига жавоб бера оладиган функциявий ечимларига эга. Унинг хажмий-фазовий ечимлари уч блок: маданий-маърифий, ўкув ва соғломлаштириш блокларининг ўзига хос ечимига эга бўлиб, қишги боғ воситасида бирбирига боғланган.

Хотин-қизлар маданий-маърифий маркази қуйидаги структурага эга булади:

Хотин қизлар маданий-маърифий марказини ягона комплекс сифатида лойиҳалашдан мақсадимиз қуйидагилардан иборат:

- хотин-қизларга кўрсатилган хизматларда аёллар вақтини тежаш;
- уларнинг маданий-маърифий савиясини юқори даражага кўтаришда имкониятлар яратиш;
- болалик аёлларнинг ўқиши, соғлигини тиклаши, гўзаллик салонлари хизматидан фойдаланиши вақтида болалари учун кундузги соатбай болалар дам олиши ва ўйин хоналарини ташкил этиш;
- аёлларнинг ҳаётга бўлган қизиқиши ва кайфиятини кўтаришга, унинг ҳаётий фаоллигини оширишга бевосита хизмат қилиш;

аёлларга тегишли муаммоларни бир жойнинг ўзида, чўзмасдан узил-кесил ҳал этиш.[2]

Марказнинг замон талабларига жавоб бера оладиган функциявий ечимларига эга. Унинг хажмий-фазовий ечимлари уч блок: маданий-маърифий, ўкув ва соғломлаштириш блокларининг ўзига хос ечимига эга бўлиб, қишги боғ воситасида бир-бирига боғланган.

Марказнинг интерьери масалалари замонавий талаблар асосида ечилди. Энг таъсирчан интерьер кисми – бу уч блокни боғлаб турган метал ва шиша конструкциядан иборат кишги боғ хисоланади. Интерьерларини жихозлашда замонавий ва экологик материаллардан фойдаланиш тавсия этилади. Интерьерда вестибюль, галерея, фойе ва оранжереялар ҳаракатдаги меъёр ва қоидалар асосида олинган.[4]

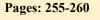

Хотин-қизлар маданий-маърифий марказларининг назарий асослари Республикада биринчи маротаба яратиляпти. Лойиҳамнинг натижалари ва тавсиялари асосида шаҳарнинг шаклланган арҳитектуравий муҳитини янада гўзаллаштириш; маданий-маърифий марказларнинг норматив базасини ислоҳ этиш; шаҳарнинг маркази, магистрал кўча ё бошқа кўзга кўринарли қисмида марказ учун қулай жой танлаш имкони яратилиши кўзда тутилган.

Хотин-қизлар маданий-маърифий марказининг замонавий янги авлодини яратишда марказнинг экспериментал лойиҳаси хотин-қизларнинг талабларини ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқилган.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

- [1] Ўзбекистон Хотин-қизлар қўмитаси Устави
- [2] Ўзбекистон Республикаси қизлар кенгаши низоми
- [3] Уралов А.С., Рахимов А., Саидова Б.А. "Архитектуравий композицияси ва лойихалаш асослари". Самарканд, -2004. 23-стр
- [4]Убайдуллаев Х.М., Хидоятов Т.А., Абдурахмонов Й.И., Коробовсев Г.И., Мансуров Я.М. "Архитектуравий лойихалаш". Тошкент, ТАҚИ, 2012 й. Ўқув қўлланма. 221-стр.
- [5] Иногомов Б.И. "Замонавий бино ва иншоотларни лойихалаш". Тошкент, ТАҚИ, 2012 й. Ўкув кўлланма.
- [6] Bakhtiyarovna, Y. K. (2022). Winter garden-rest for the soul. *Journal of Architectural Design*, 10, 1-5.

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

YANGI OʻZBEKISTON TARAQQIYOTIDA XOTIN-QIZLAR ROLINI YANADA OSHIRISHNING GENDER MASALALARI

Mahsuma Ismoilova

Axborot texnologiyalari fakulteti xotin-qizlar masalalari boʻyicha dekan maslahatchisi Buxoro davlat universiteti Amaliy matematika va dasturlash texnologiyalari kafedrasi, maxsuma.ismoilova@mail.ru

Kalit soʻzlar: gender tengligi, qabul kvotalari, kontrakt toʻlovi, xotin-qizlar ta'limini qoʻllab-quvvatlash, tazyiq, zoʻravonlik, tadbirkorlik.

Annotatsiya: Bugungi kunda mamlakatimizda ayollarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, igtisodiy, ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, sogʻligini saglash. kasbga oʻqitish va bandligini ta'minlash, tadbirkorlikka keng jalb etish, ehtiyojmand xotin-qizlarni har tomonlama qoʻllab-quvvatlash, gender tenglikni ta'minlash borasida olib borilayotgan izchil islohotlarni tizimli davom ettirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada Respublikasida O'zbekiston oxirgi yillarda oshirilayotgan gender tenglikka oid islohotlarning mazmuni, jamiyat taraqqiyotida xotin-qizlar rolini yanada oshirishning gender masalalari haqida soʻz boradi.

GENDER ISSUES OF INCREASING THE ROLE OF WOMEN IN THE DEVELOPMENT OF THE NEW UZBEKISTAN

Key words: gender equality, admission quotas, contract payment, support for women's education, oppression, violence, entrepreneurship

Abstract: Today, in our country, the systematic continuation of consistent reforms to protect the rights and legitimate interests of women, increase economic, sociopolitical activity, health protection, vocational training and employment, broad involvement in entrepreneurship, comprehensive support for women in need, and gender equality is becoming urgent. This article examines the content of the reforms carried out in recent years in the Republic of Uzbekistan in the field of gender equality, gender issues of further increasing the role of women in the development of society.

ГЕНДЕРНЫЕ ВОПРОСЫ ПОВЫШЕНИЯ РОЛИ ЖЕНЩИН В РАЗВИТИИ НОВОГО УЗБЕКИСТАНА

Ключевые слова: гендерное равенство, квоты приема, контрактная оплата, поддержка женского образования, угнетение, насилие, предпринимательство.

Аннотация: Сегодня в нашей стране приобретает актуальное значение системное продолжение последовательных реформ по защите прав и законных интересов женшин. повышению экономической, социально-политической активности, охране здоровья, профессиональному обучению и занятости, широкому вовлечению В предпринимательство, всесторонней поддержке нуждающихся женщин, обеспечению гендерного равенства. В данной статье рассматривается содержание проводимых в последние годы в Республике Узбекистан реформ в области гендерного равенства, гендерные вопросы дальнейшего повышения роли женщин в развитии общества.

Gender tenglik – jamiyatda erkaklar va ayollar o'rtasida teng huquqlilikka erishish uchun teng ijtimoiy imkoniyatlarni yaratishdan iborat. Gender tenglik xotin-qizlar va erkaklarning inson huquqlari, shu jumladan, zo'ravonlikdan xoli bo'lgan, oila va jamiyatda xavfsiz va qulay sharoitda hayot kechirish huquqlari himoyalanishini o'z ichiga oladi. Ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy sohalarda xotin-qizlar hamda erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlarni ta'minlash jamiyatda barqarorlikni saqlashning asosiy omillaridan biridir. Shu boisdan mazkur mavzu bugungi davrning dolzarb masalalari qatorida baholanmoqda.

Soʻnggi yillarda milliy qonunchiligimiz va xalqaro konvensiyalar orqali bu yoʻnalishda zimmaga olingan majburiyatlarni bajarish yuzasidan amalga oshirilgan keng qamrovli ishlar natijasida yigirmadan ortiq normativ-huquqiy hujjat imzolandi. Xususan, "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari toʻgʻrisida"gi, "Xotin-qizlarni tazyiq va zoʻravonlikdan himoya qilish toʻgʻrisida"gi qonunlar, Prezidentimizning xotin-qizlar huquqlarini va gender tenglikni ta'minlash, ayollarni zoʻravonlik va zulmdan himoya qilish, ularning tadbirkorlik maqomini kuchaytirish toʻgʻrisidagi farmon va qarorlari shular jumlasidandir. Gender tenglikni ta'minlash strategiyasining ishlab chiqilishi va qabul qilinishi esa mamlakatda inson huquqlariga nisbatan hurmat bilan qarashni shakllantirish, Oʻzbekistonning xalqaro maydondagi nufuzini yanada yuksaltirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Gender tenglik haqida soʻz borganda, ushbu tushuncha faqat ayollar manfaatlarini ifodalash bilangina cheklanmasligiga e'tibor qaratish lozim. Aksincha, gender tenglik tamoyili har ikki jins vakillarining oʻz orzu va maqsadlari sari dadil odimlashi, hayot sifatini oshirish uchun bir xil imkon berish kerakligini koʻzda tutadi.

Rivojlangan huquqiy davlat va demokratik jamiyat talablaridan biri — erkak va ayol huquqlari tengligining ta'minlanishidir. Binobarin, gender tenglik, ya'ni erkaklar va xotin-qizlar tengligi insonning asosiy huquqlaridan biri hisoblanadi.

Soʻnggi tadqiqotlar shuni koʻrsatmoqdaki, ushbu omil eng yuqori darajadagi iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy taraqqiyotning ham negizidir. Mutaxassislarning fikricha, faqat erkaklardan iborat jamoaga nisbatan 50/50 foiz erkak va ayollardan iborat mehnat jamoalari, ayniqsa agar ular aqliy mehnat bilan band boʻlsa, oʻz ish faoliyatida bir necha barobar yuqori natija koʻrsatar ekan.

Shu ma'noda Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev tomonidan "Xotin-qizlarning mehnat huquqlari kafolatlarini yanada kuchaytirish va tadbirkorlik faoliyatini qoʻllab-quvvatlashga oid chora-tadbirlar toʻgʻrisida"gi qarori qabul qilingani ayni muddao boʻldi. Qaror ijrosi doirasida, jumladan, Oʻzbekiston Respublikasining Gender tenglikni ta'minlash masalalari boʻyicha komissiyasi, Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatida Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari qoʻmitasi tashkil etildi.

Xotin-qizlarni ijtimoiy-iqtisodiy qoʻllab-quvvatlash alohida e'tibor markazida turibdi. Shu maqsadda «Ayollar daftari» tizimi joriy etilib, Davlat byudjetidan har yili mablagʻ ajratib borish yoʻlga qoʻyildi.

Ota-onasi yoki ularning biridan ayrilgan muhtoj qizlar, boquvchisi yoʻq yolgʻiz ayollarning oʻqish toʻlovlarini qoplab berish tizimi joriy etildi. Oliy oʻquv yurtlariga qabul qilishda ehtiyojmand oilalar qizlari uchun grantlar soni ikki baravarga ortdi.

Bularning barchasi soʻnggi yillarda gender tenglikni ta'minlash, ayollarning ijtimoiy va siyosiy hayotdagi rolini oshirish borasidagi tizimli ishlarning samaralaridir. Ayni sohadagi ishlar, xususan:

- ayollar huquqlari toʻgʻrisidagi qonun hujjatlarini takomillashtirish;
- ayollarni himoya qilishning institutsional asoslarini takomillashtirish;
- aholining gender tenglik va ayollar huquqlari toʻgʻrisida xabardorligini oshirish;
- huquqni qoʻllash amaliyotida ayollar huquqlari toʻgʻrisidagi qonun hujjatlariga rioya etilishini ta'minlash uchun mas'ul mansabdor shaxslarni tegishli huquqiy normalar asosida oʻqitish kabi muhim yoʻnalishlarda olib borilmoqda.

Bugungi kunda Oʻzbekistonda xotin-qizlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ayollarning mamlakat ijtimoiy-siyosiy hayotida toʻlaqonli ishtirok etishiga erishish, gender tenglik va reproduktiv salomatlikni ta'minlash boʻyicha olib borilayotgan davlat siyosatini jahon hamjamiyati e'tirof etmoqda. Yangi Oʻzbekistonda bu borada qoʻlga kiritilayotgan yutuqlar BMT, Xalqaro mehnat tashkiloti, YuNISEF, Jahon sogʻliqni saqlash tashkiloti kabi nufuzli

xalqaro tashkilotlar tomonidan yuqori baholanmoqda. Qoʻshimcha qilib shuni aytish mumkinki, BMT tomonidan ayollar uchun alohida rasmiy kunlar belgilab qoʻyilgan:

11-fevral – Xalqaro ilm-fan boʻyicha ayollar va qizlar kuni;

8-mart – Xalqaro xotin-qizlar kuni;

9-iyul – Xalqaro zoʻravonlikka qarshi kun;

11-oktabr – Xalqaro qizlar kuni;

15-oktabr – Xalqaro qishloq ayollari kuni;

25-noyabr – Xalqaro ayollarga nisbatan zoʻrovonlikni bartaraf etish kuni.

Ushbu ma'lumotlardan koʻrish mumkinki, butun jahonda xotin-qizlarga boʻlgan e'tibor juda kuchli boʻlib hisoblanadi. Jamiyatning demokratik oʻzgarishlar yoʻlidan nechogʻlik ilgarilab ketgani — shu jamiyatning ayollarga munosabati, bu boradagi madaniy-ma'naviy saviyasi bilan belgilanadi. Zero, oqila, goʻzal ayollar oʻzlarining gʻamxoʻrligi, mehribonligi, qalbi daryoligi bilan oilalardagi, qolaversa, butun jamiyatdagi muvozanatni, poklik, halollik, samimiyat va adolat muhitini saqlab turadilar.

2022-yil, ayniqsa, xotin-qizlarning oliy ta'lim muassasalariga qabul qilinishi bo'yicha imtiyozlar bilan tarixda qoladigan bo'ldi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2022-yil 7-martdagi Xalqaro xotin-qizlar kuniga bagʻishlangan tantanali marosimdagi nutqida mamlakatimiz xotin-qizlariga berilgan imkoniyatlarga va ularni yanada kengaytirishga alohida e'tibor berildi, bundan tashqari, shu sanada "Oila va xotin-qizlarni tizimli qo'llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to'gʻrisida''gi Prezident Farmoni (PF–87-son, 07.03.2022-y.) qabul qilinib, unga koʻra: 2022/2023 oʻquv yilidan:

- 1) OTM, texnikum va kollejlarda, sirtqi va kechki ta'limda oʻqiyotgan xotin-qizlar kontraktlarini toʻlash uchun 7 yilga foizsiz kredit berish uchun banklarga byudjetdan har yili 1,8 trillion soʻm yoʻnaltiriladi;
- 2) davlat OTMlarida magistraturada oʻqiyotgan barcha xotin-qizlarning kontrakt toʻlovlari qoplab beriladi va bunga har yili kamida 200 milliard soʻm ajratiladi;
- 3) xorijiy OTMlarga bakalavriat uchun 50 nafar, magistratura uchun 10 nafar xotinqizlarga har yili "El-yurt umidi" jamgʻarmasi orqali qoʻshimcha grantlar ajratiladigan;
- 4) har yili 2 100 nafar ijtimoiy ehtiyojmand oila vakillari, yetim yoki ota-onasining qaramogʻidan mahrum boʻlgan talaba xotin-qizlarning ta'lim kontraktlari mahalliy byudjetdan toʻlab beriladi;
- 5) mutaxassisligi boʻyicha kamida 5 yil mehnat stajiga ega, lekin oliy ma'lumotga ega boʻlmagan 500 nafar xotin-qizlar har yili Oila va xotin-qizlar davlat qoʻmitasi tavsiyanomalariga

asosan davlat OTMlariga umumiy kvotadan tashqari alohida test sinovlari natijalariga muvofiq kontrakt asosida oʻqishga qabul qilinadigan;

6) davlat ilmiy tashkilotlari yoki OTM doktoranturasiga xotin-qizlar uchun har yili kamida 300 tadan maqsadli kvota ajratib boriladigan boʻldi.

Shu bilan bir qatorda, yuqoridagi farmon asosida, 2022–2026-yillarda xotin qizlarning mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida faolligini oshirish boʻyicha milliy dastur ishlab chiqilib, unga koʻra, Oʻzbekistonda "2030-yilgacha boʻlgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi Milliy maqsad va vazifalar" doirasida ustuvor maqsadlardan biri sifatida "Gender tenglikni ta'minlash va barcha xotin-qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish" belgilandi. Xalqaro xotin-qizlar kuniga bagʻishlangan tantanali marosimdagi nutqida, prezidentimiz "Xotin-qizlar ta'limini qo'llab-quvvatlash milliy dasturi"ni qabul qilish, "Olima ayollar jamiyati" va "Oqila ayollar" harakati [2.B.8] tuzilishi haqida ham gapirgan edi. Oradan, 5 oy o'tib, Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 8-avgustdagi "Oqila ayollar" harakati faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori asosida ayollar, ayniqsa, yosh qizlarda oilaga va vatanga sadoqat, fidoyilik, tashabbuskorlik tuygʻularini singdirish, "odobli qiz" va "ma'rifatli ona" qiyofasini shakllantirishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish; farzand, ayniqsa, qizlar tarbiyasi, oila, onalar ma'naviyatini yuksaltirish, oilalarda kitobxonlik, mutolaa madaniyatini targ'ib etish, o'zaro mehr-oqibat va hamjihatlikni shakllantirish, oila tarbiyaviyta'lim salohiyatini mustahkamlashga ko'maklashish; yoshlar o'rtasida oilaviy-huquqiy munosabatlar, oilaviy hayot psixologiyasi, oila iqtisodi va byudjeti, reproduktiv salomatlik asoslari, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarga nisbatan hurmat ruhida bo'lish masalalarini hamda "Oila – muqaddas" tushunchasini keng targʻib qilishga qaratilgan "Oqila ayollar" harakati oʻz faoliyatini boshladi.

Oldingi yillarda ham hukumatning bir necha qarorlari asosida oliy ta'lim muassasalariga qo'shimcha davlat granti asosidagi qabul ko'rsatkichlari doirasida ayrim toifadagi xotin-qizlarga tanlovda ishtirok etish uchun tavsiyanoma berish va ularni o'qishga qabul qilish, jumladan, kam ta'minlangan oiladan chiqqan xotin-qizlar; to'liqsiz oilada tarbiyalanayotgan, ya'ni ota yoki onasi vafot etgan xotin-qizlar; 14 yoshgacha bo'lgan ikki va undan ortiq farzandlarni tarbiyalayotgan, boshqa qarindoshlaridan alohida yashayotgan yolg'iz ayol (erkak)larning qizlari; ota-onalardan biri yoki har ikkisi ishsiz bo'lgan va ish qidiruvchi shaxs sifatida aholi bandligiga ko'maklashish markazlarida hisobda turganlar; nogironligi bo'lgan farzandi bor oilalardan chiqqan xotin-qizlar; oliy ma'lumotli xotin-qizlar bilan qamrab olish darajasi respublikaning o'rtacha ko'rsatkichlaridan ikki yoki undan ortiq marotaba past bo'lgan tumanlar,

shuningdek, olis va borish qiyin boʻlgan hududlarda yashovchi oilalardagi qiz farzandlar (ularni oʻz hududida 3 yil ishlash sharti bilan) uchun tavsiyanomalar berish belgilandi.

Yaqindagina ijtimoiy ehtiyojmand oila vakillari, etim yoki ota-onasining qaramogʻidan mahrum boʻlgan talaba xotin-qizlarning oliy ta'lim olishini moddiy jihatdan qoʻllab-quvvatlash chora-tadbirlari toʻgʻrisida Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yildagi 585-son qaroriga [3.B.12] asosan, Buxoro davlat universitetida xotin-qizlar uchun toʻlov-kontrakt summasini toʻloviga yordam sertifikatlari topshirildi.

Ushbu islohotlarning barchasi xotin-qizlarning mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida faolligini oshirishga qaratilgan. Oʻylaymizki, ushbu islohotlar yaqin kelajakda oʻz mevalarini beradi, ayollarimiz oilada va jamiyatda oʻz saviyalariga mos oʻrinlariga ega boʻladilar.

Xulosa qilib aytganda, hozirgi vaqtda xonadonlarimizning fayz-u farishtasi boʻlgan, farzandlarimizni barkamol insonlar etib tarbiyalashga munosib hissa qoʻshayotgan ayollarimiz barcha islohotlarimizda faol ishtirok etmoqdalar. Bu, oʻz navbatida, hurmatli onalarimiz, opasingillarimizga doimiy e'tibor va gʻamxoʻrlik koʻrsatish Oʻzbekistonda olib borilayotgan davlat siyosatining uzviy qismi boʻlib kelayotganining yorqin dalolatidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- [1]. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining "Oila va xotin-qizlarni tizimli qoʻllab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida"gi Farmoni. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 07.03.2022-y., 06/22/87/0198-son
- [2]. "Oqila ayollar" harakati faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari toʻgʻrisida"gi Hukumat qarori (437-son, 08.08.2022-yil)
- [3]. Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 17-sentabrdagi "Ijtimoiy ehtiyojmand oila vakillari, yetim yoki ota-onasining qaramogʻidan mahrum boʻlgan talaba xotin-qizlarning oliy ta'lim olishini moddiy jihatdan qoʻllab-quvvatlash chora-tadbirlari toʻgʻrisida"gi qarori. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 18.09.2021-y., 09/21/585/0888-son; 09.06.2022- y., 09/22/322/0506-son

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ЁШЛАРНИ ОИЛАВИЙ ХАЁТГА ТАЙЁРЛАШНИНГ ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Фарида Эшназарова ф.ф.б.ф.д (PhD)

Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти Самарқанд филиали ўқитувчиси,

E-mail: faridaeshnazarova4@gmail.com

Калитсўзлар:оила,турмушгатайёргарлик,никохданолдингиомил,мотив, севги-мухаббат.

Аннотация: Ушбу мақолада ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлашнинг психологик хусусиятлари, оила куришнинг никоҳгача бўлган омиллари, оилага тайёргарлик мезонлари каби масалалар атрофлича ёритилган.

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF PREPARING YOUNG PEOPLE FOR FAMILY LIFE

Key words: family, preparation for marriage, factor before marriage, motive, love.

Abstract: This article discusses the psychological characteristics of preparing youth for family life; in detail explained the premarital factors of starting a family, motivation, criteria of readiness to family, marriage age, the terms and conditions dating young.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ МОЛОДЕЖИ К СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНИ

Ключевые слова: семья, подготовка к браку, предбрачный фактор, мотив, любовь.

Аннотация: В данной статье рассматриваются психологические особенности подготовки молодежи к смейной жизни: подробно объясняются предбрачнь факторь создания семьи, мотивь, критерии подготовленности к семье, возраст вступления в брак, сроки и условия знокомства молодьх.

«Энг катта бахт, мен буни минг марта қайтаришдан чарчамайман, оиламиз тинч булсин! Оила кичик ватан, оила тинч булса, бахтли булса, ватан тинч булади. Уша бахтли кунларни, ватанимизнинг, ёшларимизнинг камолини ҳозир ният қилаётганимиз каби куриш ҳаммамизга насиб этсин!», - дея таъкидлаган эди Узбекистон Президенти.[1]

Инсон оилада дунёга келади. Мурғак фарзанд ота-онадан нафақат ирсий хусусиятларни қабул қилиб олади, балки у ҳаётда одамзодга хос бўлган барча хатти-ҳаракат, кўникма, малака ҳамда одоб-ахлоқ қоидаларини ҳам ўз оиласида эгаллайди, камол топтиради. Инсоннинг ҳам жисмоний, ҳам маънавий-руҳий камолоти албатта оиладан бошланади.

Оила жамиятнинг бир бўлаги, у бутун инсоният ва ҳар бир ҳалқ тараққиётининг бешигидир

Оила —арабча "Оил" сўзидан олинган бўлиб, у "аёлманд", "ниёзманд" деган маъноларни билдиради. "Ўзбек тилининг изохли луғати"нинг учинчи китобида бу сўзнинг бош маъноси, яъни "эр-хотун, уларнинг бола-чақалари ва энг яқин туғишганлари яшовчи хонадон", "Бир мақсад билан бирлашган кишилар" маъносини англатади.

Инсон борки, туғилган кунидан бошлаб, ўзининг маънавий ва моддий эҳтиёжларини оилада қондиради. Шундай экан, оиладаги муҳитнинг қай тарзда бўлиши боланинг тарбиясига таъсир этувчи муҳим омил ҳисобланади. Миллий мафкурамизга мос бўлган илк тушунчалар, аввало оила муҳитида шаклланади. Бу жараён боболар ўгити, ота ибрати ва она меҳри орқали амалга оширилади. Демак, оиладаги соғлом муҳит соғлом авлод тарбиясининг муҳим манбаи саналади.

Оилада боланинг шахс сифатида шаклланиши унинг гўдаклик давридан бошланади. Болалар тарбиясига биринчи навбатда ота ва онанинг ўзаро муносабатлари катта таъсир кўрсатади. Оиладаги соғлом мухит, оила аъзоларининг ўзаро самимий муносабатлари, мехрибончиликлари, бир-бирига бўлган ғамхўрлик, ўзаро хурмат боланинг рухиятига ижобий таъсир кўрсатади. Ота-она фарзанди олдида ўз акл-заковати, муомаласи, ширинсўзлиги, ростгўйлиги, билимдонлиги, мехнатсеварлиги билан намуна бўлиши зарур. Оиладаги носоғлом мухит, яъни отаси ичувчи ва онасини хакоратловчи, ота-онанинг ўзаро жанжаллари, мехрсизлик, бепарволик, оиладаги пала-партишлик бола ривожланишига салбий таъсир кўрсатади.

Турмушдаги самимий ва оқилона муносабатлар, илиқ рухий иқлимий таъсири натижасида оила аъзоларида камтарлик, кўнгилчанлик, илтифот, сабр уятчанглик, яхшилик, юмшоклик, дилкашлик, мехрибонлик, талабчанлик, мехнатсеварлик, виждонлилик, мехнатга масъулият, озодалик, иззат-нафс, тежаб тергашлик каби шахс хислатлари таркиб топади. Агарда оилалардаги турмуш муносабатлари кўполлик, андишасизлик негизига курилган бўлса, у оила аъзолари рухий дунёсида кеккайиш, писмиклик, кўпчилик томонидан қабул қилинган хатти — ҳаракатлар қоидаларини

сезмаслик, уларни менсимаслик, ялқовлик, маъсулятсизлик, ифлослик, бағритошлик, шухратпараслик, димоғдорлик иллатлари униб чикади.

Ота-она фарзандларнинг биринчи тарбиячиси. Чунки бола илк тарбияни оиладан олади. Фарзанд оиладан, ота-онанинг оғушидан, қалб ҳароратидан, илиқ нафасидан баҳра олиб улғаяди. Оиладаги тотувлик, ўзаро ҳурмат, меҳр-муҳаббат ота-оналар билан болалар ўртасида ижобий муҳитни қарор топтиради, уларнинг камолотига ижобий таъсир кўрсатади.

Шуни таъкидлаб ўтиш жоизки, никох олди омиллари у ёки бу никохнинг юзага келишига асос бўлган кўплаб ижтимоий, иктисодий, биологик, физиологик, маънавий, ахлокий ва бугунги кунларимиз учун энг мухим бўлмиш психологик омилларни ўзида мужассамлаштирган, кўп киррали омиллар комплексидан иборат бўлиб, оила кураётган ёшларнинг, шу ўзлари кураётган оилавий ҳаётларига қай даражада «етилган»ликларини белгилаб беради. Бу ерда энг мухими шу ёшларнинг оилавий ҳаётга, никоҳ талабларига қай даражада жавоб бера олишлиги назарда тутилади. [2.Б.104]

Инсон ўзини оила қуришга тайёрман, дейиши учун унда қуйидаги сифатлар мажмуи бўлиши лозим.

Ахлокий фазилатлар-яъни оила қураман, турмушга чиқаман, дейиш, шахснинг бўлғуси турмуш ўртоғи, бўлажак фарзандлари, янги қариндошлари олдида илгари тажрибасида бўлмаган масъулиятни бўйнига олишни такозо этади.

Шахслараро муносабатларга, ҳамкорлик қилишга руҳан тайёргарлик-муомала қилиш одобининг бўлиши, янги қариндошлар билан ҳамкорлик қилишга руҳан тайёр бўлиши.

Альтруизм-турмуш ўртоғи ва оила аъзоларига биринчи навбатда фарзандларига нисбатан фидоийлик, севган инсонининг кўнглини билиш ва шунга қараб иш тутиш.

Эмпатия хисси-турмуш ўртоғини хис-кечинмаларига ўртоқ бўлиш, унинг ўрнига ўзини қшя билиш, кўнглига йўл топиш.

Юксак маданиятга эга бўлиш-никоҳга кириш учун инсон эстетик жиҳатдан ўзини юксак маданият соҳиби сифатида тасаввур эта олиши зарур.

Бундан ташқари оилада бўладиган низоли вазиятларда зиддиятли холатлардан конструктив тарзда чиқиб кета олишга ҳам ёшлар тайёр бўлиши лозим.

Кўпчилик ёшларимиз, айниқса муваффақиятли оилаларда тарбия топган ёшлар, оила куриш арафасида бўлар эканлар аксарият холларда ўзларининг бўлажак оилавий ҳаётлари учун ўз ота-онаси оиласини идеал қилиб оладилар. Чунки улар оилада тарбияланар экан

ота – онасини низолашиб тортишганини, бир – бирларини хурматсизлик қилганларини эслай олмайдилар.

Республика "Оила" илмий-амалий маркази томонидан никох ажримларининг сабаблари ўрганилганда, аксарият холатларда бу биринчи ўринда эр-хотинларнинг ўзаро келишмовчиликлари, феъл атворнинг бир-бирига мос келмасликлари, рашк, хиёнат, келин билан қайнона ва бошқа яқин қариндошларнинг чиқишмасликлари, эркакнинг зарарли одатларга берилиб кетиши (ичкиликка, гиёхванд моддаларга ва шу каби), моддий қийинчиликлар (асосан эрнинг ишламаслиги, мустақил оилани бошқара олмаслиги), қудаларнинг тўйдан кейин ўзаро келишмай қолишлари, эрнинг дараксиз кетиб қолиши кабилар қайд этилади. Пойтахт бўйича ажримлар сабаблари ўрганилганда, иктисодий қийинчиликлар туфайли оиланинг бузилиши энг охирги ўринда қайд этилади, чунки аксарият ўзига тук, бой-бадавлат оилаларда ёшлар асосан уч сабаб туфайли ажрашиб кетмокда: рашк ва хиёнат, келин-қайнона муносабатларидаги келишмовчилик ва турмуш шароитидаги нокулайликлар. Умуман олганда, никох ажримларининг бош омили ёшларни маънавий жиҳатдан турмуш қуришга тайёр эмасликларидир.[3.Б.89]

Оила тарбияси масаласи буюк аллома Абу Али ибн Синони хам бефарк қолдирмаган. У ўзининг кўплаб асарларида оилада бола тарбияси, уларнинг саломатлиги, энг мухими мутафаккирлар ичида биринчи бўлиб бола рухиятини ўрганиш асосида тарбиявий муносабатда бўлиш хакидаги фикрни кўтариб чикди. Унинг "Ишороат", "Донишнома", "Тиб қонунлари", "Тадбири манзил" ва бошқа асарларида оила ва оилавий тарбия масаласида кимматли фикрлар билдирилган. Унинг таъкидлашича: "Агар оилада, оила бошлиғи тажрибасизлик, нўноклик килса, у оила аъзоларини яхши тарбиялай олмайди ва окибатда ёмон натижалар келиб чикади". Ибн Сино оила ва бола тарбиясида шундай дейди: "Ота-онанинг ким булишидан қатъий назар уларнинг биринчи ва энг мухим вазифаси бола тарбиясидир". Ибн Сино оилада болаларни тарбиялашда унинг ёшлигидан бошлаб фақат яхши қилиқларга ўргатишни, бу қилиқ эса келажакда унинг характерига айланиб мустахкам иродали булиб етишишини таъминлайди. Шунингдек, Абу Али ибн Сино бола ахлокининг шаклланишида эр-хотиннинг бир-бирига бўлган муносабати, бир-бирини хурмат қилишлари ижобий таъсир кўрсатиши хақида таъкидлайди. Унинг фикрича, оилада болаларни соғлом, ақлли, ахлоқан пок, мехнатсевар қилиб тарбиялаш ота-оналарнинг муқаддас бурчи саналади.

Фикримизни якунлар эканмиз, юртимизда ўсиб, улғайиб келаётган ёшларни мустақил ҳаётга қадам қўйишлари, етук шахс сифатида шаклланишлари, жамиятда ўз ўрнини топишлари учун, аввало оилада осойишталик, иноқлик, тоза психологик мухитни барқарорлаштирайлик. Зеро бу фарзандларимизнинг ўзига, келажакка бўлган ишонч ҳиссини уйғотишга асосий омил бўлиб хизмат қилсин.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

- [1]. Ш. Мирзиёевнинг 2018 йил, 19 январь куни халқ депутатлари Сурхондарё вилояти кенгашининг навбатдан ташқари сессиясидаги нутқи.
  - [2]. Оила психологияси. Шоумаров Ғ. Б тахрири остида. Т.:2011.-244 б.
  - [3]. В.М. Каримова. Оила психологияси. Т.:2007.-151 б.

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ВОЯГА ЕТМАГАН КИЗЛАР ОРАСИДА ЖИНОЯТЧИЛИКНИ ОЛДИНИ ОЛИШДАГИ МУАММО ВА ЕЧИМЛАР

Мубинабону Рузиева

ИИВ Академиси, 221 гурух курсанти

e-mail: mr.abdulxamit@mail.ru

Калит сўзлар: вояга **Аннотация.** Ушбу мақолада вояга етмаган қизлар етмаганлар, жиноятчилик, орасида жиноятчиликни олдини олишда муаммо ва маънавият, ҳуқуқ, жамият, ечимлар хамда уларнинг статистика маълумотлари жиноят кодекси, таълим- ҳақида сўз юритилган. тарбия, статистика.

PROBLEMS AND SOLUTIONS IN THE PREVENTION OF CRIME AMONG UNDERAGE GIRLS

Key words: Minors, crime, spirituality, law, society, criminal code, education, statistics. **Annotation.** This article discusses the problems and solutions to prevent crime among underage girls, as well as their statistics.

ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ В ПРОФИЛАКТИКЕ ПРЕСТУПНОСТИ СРЕДИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ДЕВУШЕК

Ключевые слова: Аннотация. В этой статье рассматриваются Несовершеннолетние, проблемы и решения по предотвращению преступности преступность, духовность, среди несовершеннолетних девочек, а также их право, общество, УК, статистические данные. образование, статистика.

Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий сиёсатида миллий ўзликни англаш, миллий ва умумбашарий қадриятларни ўзлаштириш орқали шахс билан жамият ўртасида уйғунликни вужудга келтириш мухим аҳамият касб этади. Бу борада мамлакатимизда ёшлар, ўқувчи қобилиятлари, истеъдодлари, ички имкониятлари, ўзига хос индивидуалпсихологик хусусиятларини тадқиқ этиш учун барча имкониятлар мавжуд. Ёш авлоднинг шахс ва субъект сифатида шаклланиши, ақлий ривожланиши, тарбияланганлик даражаси жамият томонидан белгиланган одоб-ахлок, хулқ нормаларига мос бўлиши уларнинг

комил инсон бўлиб етишишларига замин яратади, узлуксиз таълим-тарбия тизими самарадорлигини оширишга хизмат килади.

Давлатимизнинг ривожи учун янги иқтисодий–ижтимоий асослар, давлатчилик тараққиёти бўйича демократик қадриятларнинг белгиланиши билан, яъни мустақилликнинг дастлабки йилларидаёқ ёшларга оид давлат сиёсатининг замонавий талабларини ўзида акс эттирган ривожланиш стратегияси, мақсад йўналишлари аниқлаб олинди, ёшларга оид қонунлар қабул қилинмокда Ўзбекистон тараққиётининг барча даврларида ҳам ривожланишнинг моҳияти, унинг суръати инсонларнинг маънавий камолоти даражасига боғлиқ бўлган. Ёш авлодни ҳар томонлама камол топтириш учун таълим-тарбиянинг барча соҳаларида, уларнинг омиллари ва воситаларини ишга солишни тақозо этмоқда.

Шунингдек юртимизда вояга етмаганлар орасида хукукбузарликни олдини олиш механизмларини яратиш ва уларни ҳаётда қўллаш, бу соҳадаги ишларни такомиллаштириш муҳим ва зарурий бўлиб, унинг долзарблиги қуйидагилар билан белгиланади:

Давлатимиз ўз мустақиллигини қўлга киритиши билан буюк маънавиятимизни тиклаш, соғлом турмуш тарзини барча фукароларга, энг аввало, ёшларга сингдириш давлатимиз сиёсатида устувор йўналиш килиб белгиланиши, ижтимоий ҳаётимизнинг барча соҳаларида тарбияланаётган ёшларда юксак маънавий маданият, ахлок ва маърифат фазилатларини шакллантириш ва сингдириш муаммоларининг ечимини давр такозо этиши;

Мустагилигимизни энг мухим вазифаларидан бири маънавий жихатдан баркамол, жисмоний ва рухий жихатдан соғлом, Ватан сархадларини химоя қилиш учун жисмонан чиниққан, фидойи инсонни тарбиялаш, таълим тизимини такомиллаштириш, миллий истиқлол ғояси асосида маънавий ва рухий жихатдан янги авлодни вояга етказишга ижтимоий зарурат туғилиши;

- Халқимиз тинчлиги йолида олиб борилган, давом этаётган ишлар, халқ таълимининг тубдан ислох қилинаётгани жамиятимизда ҳар томонлама баркамол, соғлом авлод тарбиясига кенг эътибор қаратилиши тенденциясининг кучайиши;
- Хозирги кунда универсал технологиялар билан боғлиқ глобаллашув жараёнида инсон хуқуқлари ва манфаатларини химоя қилишга зарурат туғилиши;
- Қонунчилик томонидан белгиланган ҳуқуқ нормаларига риоя қилиш ҳамда унинг натижаси жамият манфаатлари билан боғлиқлиги, ёшларни ижтимоий муносабатлар

томон йўллаши, ижтимоий тажриба орттириш учун инсондаги табиий имкониятларни рўёбга чиқариши;

- Вояга етмаганлар орасида хукукбузарликни олдини олиш ва улар билан ишлашда профилактик механизмларини яратиш заруратининг ошиши;
- Ўқув таълим тарбия педагогик жараёнда вояга етмаганлар фаолиятини бошқариш, уларни баркамол шахс қилиб тарбиялаш тенденциясининг кучайиши.

Бугунги кунда буларнинг барчаси хозирги замоннинг долзарб муаммоларидан бири бўлмиш — бола хукуклари ва эркинликларининг хар томонлама таъминланиши ва химояланишини конунлар асосида бажарилишини таъминлаш билан уйғун холатда олиб борилишига замин яратади.

Юртимиз жабҳасида қачонки "Она ва бола соғлом бўлса, оила бахтли, оила бахтли бўлса, жамият мустаҳкам бўлади", - деган ҳаётбахш қадрият ва олижаноб ғоя жамиятда чуқурроқ англаб етилишига ва қарор топишига мамлакатимизда замин яратилган бўлишига қарамасдан, афсуски, жамиятимизда тарбияси оғир ўсмирлар ва ўспиринлар билан боғлиқ муаммолар ҳам мавжуд. Бу муаммолар ёшларнинг ўқиш жараёнида ва ҳулқида намоён бўлади.

Шунингдек тарбияси оғир "болалар - жамият томонидан ўрнатилган нормаларга зид равишда хатти-харакат қилишади. Улар беқарор ахлоқли, иродаси бўш, педагогик таьсирга доим қаршилик кўрсатиб келувчи ёшлардир. Мактаб миқёсида улар кўп учрамайди (бир синфда бир ёки иккитадан, айримларида умуман йўк). Аммо улар синф, мактаб ҳаётига, унинг ахлоқий муҳитига жиддий таьсир кўрсатади. Тарбияси оғир болалар ўкувчиларнинг кам қисмини ташкил этса ҳам, улар ўкув — тарбиявий ишларда баркарорликка жиддий тўсиқ бўладилар. Улар мактабда ва ундан ташкарида (оилада, кўчада, дам олиш жойларида ва бошқа) тартибсизликни вужудга келтирувчилар ҳисобланади. Шунинг учун ҳам тарбияси оғир болалар мактабда ҳам, ундан ташқарида ҳам педагогик жамоа ва кенг жамоатчилик эьтиборида туради. Шу сабабли бугунги кунда тарбияси оғир вояга етмаганлар билан ишлашни жонлантириш, вояга етмаганлар орасида ҳуқуқбузарликнинг олдини олиш масалаларига эьтиборни кучайтириш, педагогик ва психологик коррекция методларига мурожаат этишни талаб этади.

Асосий қисм. Бугунги кунда вояга йетмаган қизлар орасида куйдаги жиноятлар курсаткичлари ошиб бормоқда.

Жиноят кодексининг II боби "Соғлиққа қарши жиноятлар" деб номланган. Моддаларни тахлил қиламиз. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси. Расмий нашр. – Т.: Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги, 2021

105-модда. Қасддан баданға ўртача оғир шикаст етказиш

Содир этилаётган пайтда ҳаёт учун ҳавфли бўлмаган ва ушбу Кодекснинг 104-моддасида назарда тутилган оқибатларга олиб келмаган, лекин соғликнинг узок вақт, яъни камида йигирма бир кун, аммо тўрт ойдан кўп бўлмаган даврда ёмонлашувига ёки умумий меҳнат қобилиятининг ўн фоизидан ўттиз уч фоизигача йўқолишига сабаб бўлган қасддан баданга ўртача оғир шикаст етказиш —

уч юз олтмиш соатгача мажбурий жамоат ишлари ёки уч йилгача ахлок тузатиш ишлари ёхуд бир йилдан уч йилгача озодликни чеклаш ёки уч йилгача озодликдан махрум килиш билан жазоланади.

- а) икки ёки ундан ортик шахсга нисбатан;
- б) хомиладорлиги айбдорга аён бўлган аёлга нисбатан;
- в) ўз хизмат ёки фукаролик бурчини бажариши муносабати билан шахсга ёки унинг яқин қариндошларига нисбатан;
  - г) ўта шафқатсизлик билан;
  - д) оммавий тартибсизликлар жараёнида;
  - е) тамагирлик ниятида;
  - ж) миллатлараро ёки иркий адоват замирида;
  - з) диний таассуфлар замирида;
- и) бир гурух шахслар ёки уюшган гурух аъзоси томонидан ёхуд шу гурух манфаатларини кўзлаб;
  - к) такроран, хавфли реццидивис томонидан

мумкин бўлган ашёларни ишлатиб содир этилган бўлса, уч йилдан беш йилгача озодликни чеклаш ёхуд уч йилдан беш йилгача озодликдан махрум қилиш билан жазоланали.

Жиноят кодексининг V боб. Оилага, ёшларга ва ахлоққа қарши жиноятлар деб номланган.

122-модда. Вояга етмаган ёки мехнатга лаёқатсиз шахсларни моддий таъминлашдан бўйин товлаш.

Моддий ёрдамга мухтож бўлган вояга етмаган ёки мехнатга лаёқатсиз шахсни моддий таъминлашдан бўйин товлаш, яъни уларни моддий жихатдан таъминлаш учун суднинг хал қилув қарорига ёки суд буйруғига биноан ундирилиши лозим бўлган маблағни жами бўлиб икки ойдан ортиқ муддат мобайнида тўламаслик, шундай қилмиш учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса, икки йилгача ахлок тузатиш ишлари ёки бир йилгача озодликдан махрум қилиш билан жазоланади.

Ўша қилмиш хавфли рецидивист томонидан содир этилган бўлса, икки йилдан уч йилгача ахлок тузатиш ишлари ёки уч йилгача озодликдан махрум қилиш билан жазоланади.

Агар шахс алимент мажбуриятлари бўйича қарздорликни тўлиқ тўлаган бўлса, у жавобгарликдан озод қилинади.

Вояга етмаганларнинг шахс ва субъект сифатида шаклланиши, ақлий ривожланиши, тарбияланганлик даражасининг ўсиши, жамият томонидан белгиланган одоб-ахлок, хулк нормаларига мослиги уларнинг келажакда жамиятнинг тенг хукукли фукароси сифатида фаолият юритишига замин яратади. Тарбияси оғир ўсмирлар билан коррекция жараёнида ёшларнинг маънавий-маърифий соҳаларда олдиндан йўл қўйилган нуқсонларни бартараф этишга имкон туғилади.

Хулоса. Хар бир девиант хулқ-атворли бола ўзига хос хулқий бузилишлар тизимига эга бўлиб, уларга боланинг дарс қолдириши, ўз тенгдошларига жисмоний тазйиқ ўтказиши, атрофидагилар билан кўпол муносабатда бўлиши, одамларга душманлик қилиши, ўз мажбуриятларига бефарқ қараши, педагогик талабларга агрессив тарзда қарши туриши, ота-онаси ва ўкитувчисига ишонмаслиги, ўзига юкори бахо бериб, манманлик қилиши кабилар киради.

Халқимизда оила – болани тарбиялашнинг асосий дорилфунуни хисобланади.

Болалар хулқ намуналарини ўз ота-оналаридан ўрганадилар, чунки айнан ота-оналар хулқ-атворни бахолаш меъёрларини аниклаб берадилар. Болалар кўпинча ота-оналарига таклид киладилар, улар каби хатти-харакатларни бажарадилар, уларнинг ролини ижро этадилар, шу сабабли боладаги хулкий бузилишлар коррекция килинар ва зарур маслахатлар берилар экан, буни нафакат болалар билан, балки уларнинг ота-оналари билан хам амалга оширишга тўғри келади.

Адабиётлар

- [1]. Ўзбекистон Республикасининг "Вояга етмаганлар орасида назоратсизлик ва хукуқбузарликларни олдини олиш тўғрисида" ги Қонуни (2010й.)
- [2]. Ўзбекистон Республикасининг «Хуқуқбузарликларни олдини олиш тўғрисида"ги Қонуни (2014й.)
  - [3]. Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодекси. Тошкент: «Адолат», 2021й
- [4]. Абдурасулова Қ., Акназаров Ш. Оилада вояга етмаганларга нисбатан содир этиладиган жиноятларнинг олдини олиш масалалари. "Болаликдан улғайиш сари: ижтимоий химоя, ижтимоий иш, ижтимоий интеграция" халқаро форумининг материаллари. –Т.: 2009 йил –Б. 34.

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

FARG'ONA VODIYSINI O'RGANGAN AYOL ARXEOLOGLAR

Alisher Doniyorov

TDSHU professori, Tarix fanlari doktori, professor

Mahliyo Turdixoʻjayeva

TDSHU tayanch doktoranti turdixujayevamakhliyo@gmail.com

Kalit soʻzlar: Fargʻona vodiysi, arxeologiya, jihatdan fargʻonashunos, arxeolog, mehnatse Tatyana Grigorevna Oboldueva, Tatyana Vera Andreevna Bulatova, Natalya Natalya Grigoryevna Gorbunova, fotograf, kartograf, Fargʻona ekspeditsiya.

Annotatsiya: Maqolada Fargʻona vodiysini arxeologik jihatdan tadqiq etishga umrini sarflagan sergʻayrat, mehnatsevar va nomdor rus fargʻonashunos arxeolog ayollari Tatyana Grigorevna Oboldueva, Vera Andreevna Bulatova, Natalya Grigoryevna Gorbunovalar haqida soʻz boradi. Vodiyning arxeologik jihatdan oʻrganganilishi hamda Fargʻona vodiysi arxeologik muammolari yechimiga oid ushbu ayol arxeologlarning turli fikr va mulohazalari va ilmiy tadqiqot natijalari maqolada yoritilgan boʻlib, ushbu masalada sezilarli iz qoldirgan olimalarning ilmiy merosi va ularning xulosalari keltirilgan

FEMALE-ARCHEOLOGISTS EXPLORE THE FERGANA VALLEY

Key words: Fergana
Valley, archeology, Fergana
specialist, archeologist, Tatyana
Grigorievna Oboldueva, Vera
Andreevna Bulatova, Natalya
Grigorievna Gorbunova,
photographer, cartographer,
expedition.

Abstract: The article provides about hardworking and famous Russian female archaeologists Grigoryevna Obolduyeva, Vera Tatyana Andreevna Bulatova, Natalya Grigoryevna Gorbunova, who devoted their lives to archaeological research of the Ferghana Valley. The article highlights the different views and judgments of these women archaeologists regarding the archaeological study of the valley and the solution of the archaeological problems of the Fergana Valley and the results of scientific research, as well as the scientific heritage of scientists who left a significant mark on this issue and their conclusions.

АРХЕОЛОГИ-ЖЕНЩИНЫ ИЗУЧАЮЩИХ ФЕРГАНСКОЙ ДОЛИНЫ

Ключевые	слова:	Аннотация: В статье рассказывается об активных,
Ферганская	долина,	трудолюбивых и известных российских женщинах-
археология,	фергановед,	археологах Татьяне Григорьевне Оболдуевой, Вере
археолог,	Татьяна	Андреевне Булатовой, Наталье Григорьевне Горбуновой,

Григорьевна Оболдуева, Вера Андреевна Булатова, Наталья Григорьевна Горбунова, фотограф, жартограф, экспедиция.

посвятивших свою жизнь археологическим исследованиям Ферганской долины. В статье освещаются различные взгляды и суждения этих женщин-археологов относительно археологического изучения долины и решения археологических проблем Ферганской результаты научных долины исследований, а также научное наследие ученых, значительный след в представлен этот оставивших вопрос и их выводы.

Farg'ona vodiysi tarixidagi haqiqatlarni ochib berishda olimlar bilan bir qatorda olimalar ham tinimsiz mehnat qilganlar. Shunday sergʻayrat tadqiqotchilardan biri Tatyana Grigorevna Oboldueva 1908 yil 22 yanvarda Rossiyaning Tyumen shahrida vrach oilasida tugʻilgan. Talabalik yillarida Oʻrta Osiyo tarixi muzeyining arxeologiya boʻlimida ishlashni boshlagan, 1930 yildan boshlab Fargʻona arxeologik ekspeditsiyalarida ishtirok etgan. Aynan vodiy qadimgi tarixini oʻrganuvchi birinchi maxsus 1933 va 1934 yillardagi ilmiy ekspeditsiyada ishtirok etishi Oboldueva uchun ulkan yutuq edi. U ushbu ekspeditsiyada nafaqat arxeolog, fotograf, kartograf vazifasini ham bajargan[1.B 73]. T.G. Obolduyeva asosan Fargʻona vodiysining shimoli-sharqiy va janubi-gʻarbiy hududlaridagi arxeologik ekspeditsiyalarda ishlagan.

1939 yilda Katta Farg'ona kanali qurilishi bo'yicha arxeologik ekspeditsiyaning birinchi otryadiga rahbarlik qilgan. T.G. Obolduyevaning bronza davri, keyinchalik Chust deb ataladigan Farg'ona dehqonlar madaniyatini kashf etishda katta mehnati bor. Shuningdek, u Eylaton madaniyatini ham bir qancha o'rgangan. U o'zbek tilini yaxshi bilganligi uchun qazilma ishlari jarayonida yaqin atrofdagi qishloq odamlari bilan juda yaxshi muloqot qilardi. Ular ham Tatyana Grigoryevnani "Tanya opa" deb chaqirishar edi [1.B 78]. Arxeolog Gorbunovaga yozgan maktubida Farg'onani o'rganganidan baxtli ekanligi, bu yerdagi faoliyati qadrli ekanligini ta'kidlagan. Uning mavjudligi barcha ekspeditsiyalarda o'ziga xos muhit yaratdi, u yerda taslim bo'lmaslik va qiyinchiliklardan nolishning iloji yo'q edi, chunki u yoshi eng kattasi edi. ("Men o'zimni dinozavr kabi his qilaman", dedi u N.G. Gorbunovaga yozgan maktubida) [2.C 253]. Olimaning 17 ta aynan oʻzi yozgan ilmiy ishlarida Fargʻonaning arxeologik qiyofasi aks etganligini koʻrishimiz mumkin. Tatyana Grigorevnaning vodiy tarixi va arxeologiyasiga bagʻishlagan ilmiy ishlaridan bir qatori halicha tarixshunoslikda eng koʻp foydalaniladigan ishlar qatorida turadi. Masalan, Shimoliy Farg'ona kanalidagi arxeologik kuzatuvlar, Katta Farg'ona kanali qurilishidagi arxeologik ekspeditsiyaning birinchi otryadi ishlari to'g'risida hisobot, Farg'ona viloyatining janubi-sharqidagi manzilgoh qazilmalari, Farg'ona ekspeditsiyasi va boshqalar.

Farg'ona vodiysi tarixini mukammal tadqiq etgan va bir qator yangiliklarni fanga ma'lum qilgan ayol arxeologlardan yana biri Vera Andreevna Bulatovadir. Moskva shahrida tavallud

topgan Bulatova mashhur arxeolog M.E.Massonning dastlabki shogirdlaridan biri boʻlgan. Vera Andreeyevnaning ilmiy tadqiqotlaridagi boshqalardan farqli jihati, u obyektlarni arxeologik jihatdan oʻrganishda etnografik materiallar bilan hamohang ravishda tadqiqot olib borgan. Uning aynan manashu ish uslubi tadqiqotlarini har doim kompleks tarzda olib borishiga sabab boʻlgan. U irodali, oʻziga nisbatan qattiqqoʻl, talabchan, tartibli va mehnatkashligi bilan koʻpchilikning xurmatini qozongan edi. Bulatova oʻzining arxeologiya sohasidagi toʻlaqonli faoliyatini 1957 yilda Oʻzbekiston FA Tarix va arxeologiya institutiga katta ilmiy xodim boʻlib ishga kirganda boshladi. U Yahyo Gʻulomov boshchiligidagi arxeologik ekspedisiyalarda doimiy a'zo edi. Aynan mana shu yillarda u Fargʻona vodiysidagi oʻrta asrlarga oid koʻplab shaxristonlarda tadqiqotlar olib bordi. Ayniqsa, Fargʻona viloyatining Quva shahristonida olib borgan tadqiqotlari uni dunyoga mashhur qildi[3.C 7-11].

Bulatova Quva materiallari asosida "Quvadagi Budda ibodatxonasi" (1961), "Quvadagi X-XI asr qabristoni" (1963) va "Quvadagi VII asr uy-joy kompleksi"(1966) nomli bir necha maqolalarni e'lon qilgan edi. Bulatovaning Quva shaxristonida olib borgan izlanishlari nafaqat Fargʻona vodiysi, balki butun Markaziy Osiyoning VII-VIII asrlardagi shaharsozlik madaniyatini namoyon qilib berdi. Uning izlanishlari tufayli Fargʻona xalqlarining islomgacha boʻlgan ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy, diniy-estetik dunyoqarashlari va ularning turmush tarzi toʻgʻrisida tasavvur hosil qilish imkoniyati tugʻildi. Keyingi davr tarixchilari Markaziy Osiyoning, xususan Fargʻonaning islomgacha boʻlgan davri haqida tadqiqot olib borganda, V.A.Bulatovaning izlanishlariga murojaat qilmasdan oʻtolmaydi[4.C 2-4]. Vera Andreyevna Bulatova (Levina) salkam bir asr umr koʻrib, 2014 yil 11 dekabrda Toshkent shahrida olamdan oʻtdi[1.B 115]. Undan Markaziy Osiyo tarixiga oid oʻnlab kitoblar, ilmiy maqolalar, olamshumul ixtirolar qoldi. Xususan, Fargʻona arxeologiyasiga va tarixiga oid ma'lumotlar bizga meros boʻlib qoldi.

Ziyolilar oilasi vakili, dastlabki tadqiqotlarini qabr va qoʻrgʻonlar bilan boshlagan yana bir yirik fargʻonashunos areolog Natalya Grigorovna Gorbunova 1927 yil 2 mart kuni Lelingradda tavallud topgan. Talabalik yillaridanoq mashhur yirik A.Bernsham rahbarligidagi Pomir-Oloy, Tyan-Shan va Pomir-Fargʻona ekspeditsiyalarida ishtirok etgan Gorbunova 1951 yili Fargʻonaga keladi va viloyat oʻlkashunoslik muzeyida, ilmiy ishlar boʻyicha direktor oʻrinbosari sifatida ish boshlaydi. Uning bir yaxshi odati bor ediki, manzilgohda tadqiqot boshlansa, shu hududni kompleks tarzda, toʻlaligicha oʻrgangan [1.B 155]. Gorbunovaning noyob iste'dodlaridan biri shunda ediki, u muzey ishi bilan dala tadqiqotlarini uygʻunlashtira olgan olima edi. Uning fanga kiritgan yangiliklaridan biri Fargʻonadagi qadimgi temir davri madaniyatini ikki davrga, ya'ni

Eylaton-Oqtom(m.a. VI-mil. II asrlar) va Qoʻgʻay-Qorabuloq(mil. II-VII asrlar) davrlariga boʻlib oʻrganish lozimligini haqidagi qarashlari edi[5.C 184-187].

Fargʻona tarixi tadqiqotlarini umumlashgan natijalarini N.Gorbunovaning 1986 yilda Londonda chop etilgan "Qadimgi Fargʻona madaniyati" nomli kitobida koʻrishimiz mumkin. Olima tadqiqotlarida koʻchmanchi xalqlarning etnografik materiallarini har bir geografik hududning arxeologik materiallari bilan taqqoslab chiqilishi yutuqli taraflaridan hisoblanadi. Umumiy miqdorda oladigan boʻlsak Gorbunova 130 dan ortiq ilmiy ishlar muallifi va ularning aksariyati nashr etilgan. Haligacha olimaning ilmiy merosi koʻplab bugungi kun tadqiqotchilari uchun muhim manba boʻlib xizmat qilmoqda.

Xulosa sifatida aytadigan boʻlsak, nafaqat bugungi kunda qolaversa yaqin oʻtmishda ham ayollar barcha yoʻnalishda ayniqsa ilm sohasida yetarli darajada yutuqlarga erishib kelmoqda. Yuqorida ismlari zikr etilgan ayol arxeologlar qiyinchiliklarga duch kelsa-da tinimsiz mehnatlari va harakatlari bilan tarixda qoldilar. Olimlar bilan bir qatorda olimalar tarixi va ularning ilmiy tadqiqotlari natijalari haqida ilmiy izlanishlar olib borish va bu orqali ularning yutuqlaridan foydalangan holda bugungi kun uchun ham ayol arxeolog fargʻonashunoslarni yetishtirish jamiyatimiz oldida turgan muhim masalalardan biri ekanligi namoyon boʻlmoqda.

FOYDALANILGAN DABIYOTLAR

- [1]. Хошимов Б Фарғонашунос археологлар Фарғона: 2020. 356 b
- [2]. Горбунова Н.Г. Брыкина Г.Л. Заднепровский Ю.А. Памяти Татьяны Григорьевны Оболдуевой (1908-1995) // РА. 1996 Вып.1 252 с
- [3]. Филанович М. И. Вера Андреевна Булатова // Археологические исследования в Узбекистане -2004—2005 годы. Выпуск 5. — Ташкент: «Фан», 2006. 284 b
- [4]. Арапов, Алексей. Булатова (Левина) Вера Андреевна. Письма о Ташкенте (12 декабря 2014). Дата обращения: 8 июня 2019.
- [5]. Козенкова В. И. Памяти Натальи Григорьевны Горбуновой (1927—2000) // Российская археология : журнал. Москва: Наука, 2001. № 3. 194 с.

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

O'QUV-TARBIYAVIY ISHLARINI TASHKIL ETISHDA XOTIN-QIZLARNING KASBIY KOMPETENTLIGI VA GENDER YONDASHUV

Sevara Yarova

tayanch doktoranti "Toshkent irrigatsiya va qishloq xoʻjaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti sevara.yarova@gmail.com

Kalit soʻzlar: Xotinqizlar, ta'lim tizimi, davlat, yoshlar, islohot, qonun, taraqqiyot, ayollar

Annotatsiya: Bugungi kunda mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlar zamirida, Konstitutsiyasiga asoslangan holda ayollarga adolatli munosabatda boʻlish, ularning ham xuddi erkaklar singari imkoniyatlardan foydalanish huquqi borligini eslatishdan iboratdir. Maqolada Oʻzbekistondagi ta'lim tizimidagi yangiliklar tahlil qilingan, shuningdek, mamlakatimizda demokratik islohotlarni amalga oshirish, igtisodiyotning bargaror rivoilantirish hamda jahon hamjamiyatiga integrasiyalashuvda sivosatning elementlaridan biri uzluksiz ta'lim tizimi ekani ta'kidlangan.

PROFESSIONAL COMPETENCE AND GENDER APPROACH OF WOMEN IN THE ORGANIZATION OF EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL WORK

Key words: Women, girls, education system, state, youth, reform, law, development, women.

Abstract: At the core of the reforms being carried out in our country today, based on the Constitution, is to treat women fairly, to remind them that they have the same right to use the same opportunities as men. In the article, the innovations in the education system in Uzbekistan were analyzed, and it was also noted that one of the main elements of the policy in the implementation of democratic reforms, sustainable development of the economy and integration into the world community is the continuous education system.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ЖЕНЩИН И ГЕНДЕРНЫЙ ПОДХОД В ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ

Ключевые слова: женщины, девушки, система образования, государство, молодежь, реформа, закон, развитие, женщины.

Аннотация: В основе реформ, проводимых сегодня в нашей стране на основе Конституции, лежит справедливое отношение к женщинам, напоминание им о том, что они имеют такое же право на использование тех же возможностей, что и мужчины. В статье были проанализированы инновации в системе образования

Узбекистана, а также отмечено, что одним из основных элементов политики в осуществлении демократических реформ, устойчивого развития экономики и интеграции в мировое сообщество является непрерывная система образования.

Bugungi kunda mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlar zamirida, Konstitutsiyasiga asoslangan holda ayollarga adolatli munosabatda bo'lish, ularning ham xuddi erkaklar singari imkoniyatlardan foydalanish huquqi borligini eslatishdan iboratdir.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2021 yil 26 fevral kuni xotin-qizlarning muammolarini hal qilish va ularni ijtimoiy qoʻllab-quvvatlash masalalari muhokamasi yuzasidan oʻtkazilgan videoselektor yigʻilishidagi soʻzlarini tinglar ekanman, xayolimdan shu oʻylar oʻtdi.

Davlat rahbari, jumladan: "Oliy ma'lumotli boʻlishni istagan, qobiliyati, bilimi bor, lekin taqdir taqozosi bilan orzusiga erisha olmagan xotin-qizlarni ragʻbatlantirish tizimi joriy qilinadi. Ya'ni, ota-onasining biridan ayrilgan muhtoj qizlar, boquvchisi yoʻq yolgʻiz ayollarning shartnoma toʻlovi hokimlik va oliy oʻquv yurti hisobidan qoplab beriladi. Bu yangi tizim. Ilgari bunday qilolmasdik. Endi imkoniyat bor", deb ta'kidladi.

Shu munosabat bilan mazkur yigʻilishda muhokama qilingan yurtimiz xotin-qizlariga daxldor koʻplab masalalarning faqat bittasiga toʻxtalishga jazm etdik. Bu ham boʻlsa, ayollar va qizlarning ilm-fan, texnika-texnologiya sohalarida munosib joy egallashi muammosidir.

Yangi Oʻzbekiston sharoitida xotin-qizlarni ilmiy tadqiqot va innovatsiyalar faoliyatiga keng jalb qilish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shuning uchun, bir tomondan, yurtimiz ayollari va qizlarining ilm-fandagi faolligini xalqaro miqyosda kuchaytirish, ikkinchi tomondan, ta'lim va ilm-fan sohalarida gender tenglikka erishish nihoyatda zarur.

Chunki, aslida ham, ayol bilimli boʻlsa, tarbiya qilgan farzandlari zukko, salohiyatli boʻladi. Yanada muhimi, ayol ilmli boʻlsa, millat ilmli boʻladi.

Mamlakatimiz aholisining qariyb yarmi — 17 millioni xotin-qizlardir. Shu ma'noda, qizlarning sifatli ta'lim olishi, kasb egallab, ishli boʻlishi uchun katta imkoniyatlar yaratilgani natijasida bugungi kunda talabalarning 48 foizini xotin-qizlar tashkil etayotgani diqqatga sazovor.

Bunda oʻtgan yildan boshlab ijtimoiy himoyaga muhtoj qizlarning bilim olish imkoniyatlari yanada kengaytirilib, oliy ta'lim muassasalariga 4 foizli davlat grantlari ajratilgani muhim ahamiyat kasb etmoqda. Mazkur yangi tizim asosida 2020 yilda 950 nafar ijtimoiy himoyaga muhtoj qiz oliy ta'lim muassasalariga davlat granti asosida oʻqishga qabul qilingani bu fikrimizni tasdiqlaydi.

Innovatsion rivojlanish vazirligi Axborot xizmati ma'lumotlariga qaraganda, vazirlik tomonidan 2020 yili e'lon qilingan «Olima ayollar» tashabbuskor ilmiy loyihalar tanlovi ham aynan xotin-qizlarning ilm-fandagi oʻrnini mustahkamlashga qaratilgan. Mazkur tanlov natijalariga koʻra hozirgi kunda jami 8 mlrd. 467.5 million soʻmlik 16 ta loyiha moliyalashtirilgan.

Bugungi kunda mamlakatimiz ilmiy-ta'lim muassasalarida faoliyat olib borayotgan fan doktorlarining 700 nafardan ortig'i va akademiklarning 6 nafari ayollardir. Olimalarimizning, ayniqsa, kimyo, biotexnologiya, qishloq xo'jaligi kabi sohalardagi intellektual mehnati samaralari nafaqat yurtimizda, balki xorijiy ilmiy markazlar tomonidan ham yuksak baholanib kelmoqda. O'zbekiston Fanlar akademiyasi huzuridagi ilmiy institutlarda qariyb 3 ming nafar xotin-qizlar tadqiqotlar olib bormoqda.

Bu raqamlar yurtimizda yashaydigan xotin-qizlarning jami soniga nisbatan necha foizni tashkil etadi? Agar qiyosan hisoblab koʻrilsa, albatta, hosil boʻladigan salmoqdan hozircha koʻngil toʻlmaydi. Ayni paytda bu boradagi ahvol butun dunyo miqyosida ham maqtagulik emas[1]

YUNESKOning ilm-fan toʻgʻrisidagi yangi ma'ruzasida qayd etilishicha, hozirgi vaqtda dunyo miqyosida texnika fakultetlari bitiruvchilarining atigi 28 foizini hamda kompyuter va informatika fanlari boʻyicha fakultetlar bitiruvchilarining 40 foizini xotin-qizlar tashkil etmoqda. Ya'ni, ayollar ilm-fanda va texnologiyalar sohasida haligacha yetarli darajadagi mavqeni egallamagan.

Ushbu ma'ruzaning asosiy mavzularidan biri ilm-fan sohasidagi gender tenglik masalasiga bag'ishlangan bo'lib, xususan, unda "raqamli inqilob" samaralaridan ayollar va erkaklar teng foydalanishi zarurligi ta'kidlangan. YUNESKO Bosh direktori Odre Azule ta'biri bilan aytganda, "Hatto hozirgi kunda ham, XXI asrda yashayotganimizga qaramay, ilm-fan bilan bog'liq sohalarda xotin-qizlarning chetda qolayotgani kuzatilmoqda"[2]

Xotin-qizlar ilm-fan, texnika, muhandislik va matematika sohalarida oʻzlari uchun munosib oʻrin borligini, ular ilmiy taraqqiyot jarayonlarida ishtirok etish huquqiga egaligini anglab yetishlari kerak. Ammo, hozircha butun jahonda, ayniqsa, sanoati rivojlangan mamlakatlardagi ilm-fan sohasida erkaklarning son jihatdan ustunligi odatiy hol hisoblanadi.[3]

YUNESKO ma'ruzasida arab davlatlarida aniq fanlar boʻyicha xotin-qizlarning ta'lim olishi sohasidagi holat ancha yaxshi ekaniga e'tibor qaratilgan. Masalan, Jazoirda texnika oliy oʻquv yurtlari va fakul'tetlari bitiruvchilarining 48,5 foizi xotin-qizlardir. Bu boradagi koʻrsatkich Marokashda – 42,2 foiz, Oʻmonda – 43,2 foiz, Suriyada – 43,9 foiz va Tunisda – 44,2 foizdan iborat ekani ham diqqatga loyiq.

Lotin Amerikasi mintaqasida esa muhandislik bilan bogʻliq ixtisosliklarni tanlagan talaba qizlar koʻpchilikni tashkil etadi. Lekin yirik texnologiya kompaniyalaridagi rahbarlar tarkibida hali ham erkaklar miqdori koʻp.

Xotin-qizlar texnologiyaga taalluqli sohalarda ishlasa-da, mansab pillapoyalaridan koʻtarilib borishda jiddiy toʻsiqlarga duch kelmoqda. Masalan, kimdir homilador boʻlgani uchun ta'tilga chiqib ketsa, yana kimdir rahbariyatning noxolis muomala-munosabatidan aziyat chekadi.

Keyingi yillarda korporativ dunyoda xotin-qizlarga nisbatan munosabat bir qadar oʻzgarayotgani kuzatilmoqda. Binobarin, ishchi kuchini diversifikatsiya qilish – daromadni oshirishning qulay yoʻli ekanini aksariyat kompaniyalar yetakchilari tushunib yetmoqda.

Biroq xotin-qizlarning ilm-fan sohasida jadal sur'atlarda ilgarilashi yoʻlida hali-beri toʻsiqlar bisyor. Shunday gʻovlardan biri — zarur darajada ta'lim olish imkoniyatining cheklanganidir.

YUNESKO ekspertlarining fikricha, xotin-qizlar raqamli iqtisodiyotning uzviy bir qismiga aylanishlari darkor. Toki, Toʻrtinchi industrial inqilobda gender tengsizlik kabi nomaqbul an'anaga oʻrin qolmasin.

Shu nuqtai nazardan, keyingi yillarda mamlakatimizda Harakatlar strategiyasi doirasida ilm-fan sohasida xotin-qizlar ulushini koʻpaytirishga qaratilgan bir qancha qonunlar, davlat dasturlari va amaliy mexanizmlar ishlab chiqilib, hayotga keng tatbiq etilayotgani juda muhim.

Ayni chogʻda, yurtimiz va xorijiy mamlakatlardagi mashhur olimalarning ta'lim, ilm-fan sohalaridagi ibratli tajriba hamda yutuqlari bilan tanishish, ilmiy an'analari borasida fikr almashish, xotin-qizlarimizning salohiyatini ilmiy-innovatsion faoliyatga ragʻbatlantirish va keng jalb qilish boʻyicha aniq maqsadli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda[4]

MUHOKAMA VA NATIJALAR:

Prezident SHavkat Mirziyoyev shu yil 22 fevral kuni BMT Inson huquqlari boʻyicha kengashi 46-sessiyasida soʻzlagan tarixiy nutqida gender tenglik siyosatiga doir yangi tashabbuslarni ilgari surgani bejiz emas. Darvoqe, Yurtboshimiz xotin-qizlarning davlat va jamiyat oldidagi fidokorona xizmatlari, oʻz sohalarida erishgan yutuqlarini ragʻbatlantirish uchun Oʻzbekistonda alohida davlat mukofotini ta'sis etish taklifini ham bildirdi[5]

XULOSA VA TAVSIYALAR:

Ayollar va erkaklar tengligi madaniyatini shakllantirish – bu tizimli va doimiy jarayon boʻlib, keng jamoatchilik va fuqarolik institutlari bilan hamkorlikni talab etadi. Bu borada jamiyatning barcha jabhalari – davlat tuzilmalari, jamoat tashkilotlari, biznes subyektlari, kasaba uyushmalari va keng aholi qatlamlarining birgalikdagi va hamjihatlikdagi faoliyati muhim

ahamiyat kasb etadi. Jamiyat barcha qatlamlarining maqsadli faoliyatini tashkil etish zarur gender-dezagratsiyalangan axborot bazasini yaratish, barcha hududlar darajasida gender vaziyatining gender tahlili va monitoringini oʻtkazishni talab etadi. Ta'kidlash joiz, uzoq yillar davomida ta'lim sohasiga yetarlicha e'tibor berilmagani, mablagʻ bilan ta'minlanishdagi tizimli kamchiliklar va bir qator boshqa sabablar ushbu sohada koʻplab yirik muammolarni keltirib chiqardi. Uning izchil rivojlanishiga toʻsqinlik qildi. Hozirgi davrda shu muammolarni samarali hal etish uchun nafaqat tegishli qonunlar va boshqa normativ hujjatlarni qabul qilish va amaliyotini ta'minlash, balki sohada keng qamrovli islohotlarni bosqichma-bosqich amalga oshirish zarur.

Bugungi kunda mamlakatimiz iqtisodiyoti rivojlanishining asosiy drayveri sifatida ta'lim va ilm-fan deb tan olingan ekan, uning oʻzi qanday rivojlanishi kerak? Iqtisodiyotning tarmoqlari uchun intellektual va ma'naviy salohiyatga ega, yuksak texnologiyalarga asoslangan ishlab chiqarishni boshqara oladigan mutaxassislar tayyorlash uchun nimalarga e'tibor berish kerak? Tizimning jonkuyarlari – tarbiyachi-oʻqituvchilar, murabbiylarning faoliyatini samarali tashkil etish, ularning nufuzini oshirish va zarur shart-sharoitlarni yaratish ishlari mamlakatimizning turli hududlarida qanday tashkil etilgan? Shu masalalar kesimida viloyatlar, tumanlardagi holat toʻgʻrisida hududlarning mutasaddi rahbarlari va ta'lim tizimi xodimlari, pedagog-oʻqituvchilar majlisda gapirib berishdi. Soʻnggi davrda ta'lim tizimiga davlatning doimiy e'tibori tufayli oʻqituvchi murabbiylarning maoshlari bosqichma-bosqich oshirib borilyapti. Ta'lim muassasalarini ta'mirlash, ularni jihozlash, darslik va oʻquv qoʻllanmalar bilan ta'minlash boʻyicha katta ishlar amalga oshirildi.

Lekin tizim faoliyatini yuksak xalqaro andozalar asosida qaytadan tashkil etish uchun yana juda koʻp, muhim chora-tadbirlarni amalga oshirish lozimligini davlat rahbari koʻrsatib oʻtdi. Bu borada ilgʻor xorijiy tajribani oʻrganish zarurligi ta'kidlandi. Xususan, ta'lim sohasida yuksak koʻrsatgichlarga erishgan Finlyandiya davlatining tajribasini mamlakatimizning ta'lim tizimiga qoʻllash vazifasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish komissiyasiga topshirildi.

Shuningdek, umumta'lim tizimida yuksak pedagogik mahoratga ega bo'lgan mutaxassislarni, xususan erkak o'qituvchi-pedagoglarni jalb etishning muhim amaliy ahamiyati Xalq ta'limi vazirligi va hududlarning rahbarlariga tushuntirildi. Shu bilan birga, mamlakatimizdagi yirik oliy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilarini umumta'lim maktablari o'qituvchilarini malaka oshirishi tizimiga jalb etib, ularga ilm-fanning so'nggi yutuqlari asosida ilg'or malaka oshirish tizimini tashkil etish topshirig'i berildi. Bunday muhim

ishlarga nafaqat poytaxtdagi universitetlar, balki viloyatlarda faoliyat koʻrsatayotgan oliygohlar ham jalb etiladi.

Ta'lim tizimi faoliyatini tashkil etishda vujudga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni hal etishda viloyatlarning rahbarlari bevosita va faol ishtirok etishi zarurligi ko'rsatildi. Har bir viloyat, har bir tuman hokimini davriy ravishda o'z hududidagi maktablarni o'rganishi, vaqt topib o'qituvchining dardini eshitishi va ularga amaliy yordam berishi ta'lim tizimining hayotimizdagi muhim rolini e'tirof etilishini namoyon qiladi.

Ta'lim tizimiga davlat rahbari tomonidan bunday e'tibor, ta'lim – bu umumxalq ishi deb qaralishi, tizim uchun barcha zarur mablag'larni pandemiya cheklovlari va iqtisodiy inqirozga qaramay to'liq miqdorda ajratilishi, O'zbekistonning kelajagi zamonaviy ta'lim tizimiga asoslanganligining dalilidir.[6]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- [1]. Mirziyoev SH.M. "Bilimli avlod buyuk kelajakning , tadbirkor xalq farovon hayotning, do'stona hamkorlik esa taraqqiyotning kafolatidir" mavzusidagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 26 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi "Xalq so'zi" gazetasi 2018 yil 8 dekabr
- [2]. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 16 fevraldagi "Oliy oʻquv yurtidan keyingi ta'lim tizimini yanada takomillashtirish toʻgʻrisida"gi PF-4958 sonli Farmoni.
- [3]. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim- tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qoʻshimcha chora- tadbirlar toʻgʻrisida"gi qarori 2020-yil 6 noyabr
- [4]. Xaliqulova N. "Oʻzbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish borasida xalqaro hamkorlik ijtimoiy fikr inson huquqlari" 2015 N2
  - [5]. Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi T: Oʻz 2014
- [6]. "Xotin qizlar va erkaklar teng huquq hamda imkoniyatlari kafolatlari toʻgʻrisida"gi qaror (02.09.2019.).

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

KICHIK YOSHDAGI BOLALARGA SUN'IY INTELLEKTNI O'RGATISH AFZALLIKLARI

Rustam Toxirov

Qoʻqon universiteti doktoranti tohirov7771@gmail.com

Kalit soʻzlar: sun'iy intellekt, erta ta'limga , vositalar, dasturlash, algoritm.

Annotatsiya: Kelajakda sun'iy intellekt sohalarda qoʻllanilishi alla qachon oydinlashib ulgurdi. Sun'iy intellektning rivojlanishi zamonaviy jamiyatning asosiy omillaridan biriga aylandi. O'rganish uchun mavjud boʻlgan va oʻrganish uchun ishlatiladigan intellektual tizimga e'tibor qaratish lozim. Demak barchamizga ma'lum bo'lib ulgurgan tushuncha vosh avlod sun'iv intellektga yoshligidanoq duchor boʻladi, shuning uchun ularning ta'limga -tarbiyasi katta ahamiyatga ega. Maqola asosan yosh bolalarga sun'iy intellekt tushunchasi yoshligidan singdirish, ularni shu tushunchani anglagan holda ulgʻayishlariga zamin yaratib berish bo'yicha tavsiyalar va uslublar qo'llashga garatilgan. Bolalarning erta yoshdan ushbu tushunchaga moslashgan xolda ulgʻavishi, sun'iy kontseptsiyasining ulushi ta'limga da juda katta ekanligini koʻrsatadi. Bu bolalar ijodiyoti, xodimlar, tushunish va boshqa uygʻunlikni rivojlantirishga katta hissa qoʻshishi mumkin. Erta yoshda badiiy aqlni rivojlantirish uchun koʻplab vositalar mavjud. Bu maqolada turli yoshdagi bolalarga sun'iy intellektni o'rgatish vositalarining qisqacha koʻrinishi keltirilgan.

THE BENEFITS OF TEACHING ARTIFICIAL INTELLIGENCE TO YOUNG CHILDREN

Key words: artificial intelligence, early education, tools, programming, algorithm

Abstract: It has already become clear that artificial intelligence will be used in all fields in the future. The development of artificial intelligence has become one of the main factors of modern society. Attention should be paid to the intellectual system available for learning and used for learning. Therefore, the concept that has become known to all of us is that the young generation is exposed to artificial intelligence from a young age, so their education is of great importance. The article is mainly aimed at teaching young children the concept of artificial intelligence from a young

age, creating a foundation for them to grow up with an understanding of this concept, and applying methods. The fact that children grow up adapting to this concept from an early age shows that the share of the concept of artificial intelligence in education is very large. It can greatly contribute to the development of children's creativity, staff, understanding and other harmony. There are many tools for developing artistic intelligence at an early age. This article provides a brief overview of tools for teaching artificial intelligence to children of various ages.

ПРЕИМУЩЕСТВА ОБУЧЕНИЯ ИСКУССТВЕННОМУ ИНТЕЛЛЕКТУ МАЛЕНЬКИХ ДЕТЕЙ

Ключевые слова: искусственный интеллект, раннее обучение, инструменты, программирование, алгоритм.

Аннотация: Уже стало ясно, что в будущем искусственный интеллект будет использоваться во всех сферах. Развитие искусственного интеллекта стало одним из главных факторов современного общества. Следует обратить внимание на интеллектуальную систему, доступную для обучения и используемую для обучения. Поэтому ставшая известной всем нам концепция заключается в том, что молодое поколение подвергается воздействию искусственного интеллекта с юных лет, поэтому их образование имеет большое значение. Статья в основном направлена на обучение маленьких детей концепции искусственного интеллекта с раннего возраста, создание основы для их взросления с пониманием этой концепции и применением методов. Тот факт, что дети растут, адаптируясь к этой концепции с раннего возраста, показывает, что доля концепции искусственного интеллекта в образовании очень велика. Это может в значительной степени способствовать развитию детского творчества, персонала, понимания и другой гармонии. Существует множество инструментов для развития художественного интеллекта в раннем возрасте. В данной статье представлен краткий обзор инструментов для обучения искусственному интеллекту детей разного возраста.

Hozirgi kunda bolalar raqamli axborot asrida dunyoga kelmoqda. Bolalar hayotining boshidanoq turli xil sun'iy intellekt mahsulotlari bilan tanishadilar. Sun'iy intellekt (AI) hozirgi avlod bolalarining hayoti, oʻyinlari va oʻrganishiga allaqachon ta'sir koʻrsatmoqda va butun jamiyat kelajagiga katta ta'sir koʻrsatadi. YUNESKOning yaqinda chop etilgan ishchi hujjatida sun'iy intellektning ta'limga ta'siri bashorat qilinadi va sun'iy intellektga natijalarini individuallashtirish va yaxshilashga, rivojlanayotgan mamlakatlarda ta'lim sifatiga va ta'lim sifatini yaxshilashga hamda kelajakda talabalarning raqobatbardoshligini oshirishga hissa qoʻshishi mumkinligini koʻrsatadi [1]. Hozirgi vaqtda sun'iy intellekt qobiliyatiga boʻlgan talab va mavjud iste'dodlar miqdori oʻrtasida katta tafovut mavjud [29]. Yaqin kelajakda ish oʻrinlari

asosan sun'iy intellekt bilan bogʻliq boʻladi. Shu nuqtai nazardan, sun'iy intellekt va informatika savodxonligi an'anaviy savodxonlik (o'qish/yozish) kabi muhim ahamiyat kasb etadi. Sun'iy intellektni ta'limga kiritishni keyinga qoldirmaslik kerak. Erta sun'iy intellektni o'rgatish bolalarga aqlli qurilmalarni tushunish va ulardan foydalanishga yordam beradi. Tegishli tuzilish mazmuni kontseptsiyasini oʻrganib, maktabgacha yoshdagi bolalar, masalan, uyda aqlli oʻyinchoqlar va aqlli dinamiklar bilan oʻzaro aloqada boʻlishlari mumkin, va yosh bolalar kashfiyot hamda ijodkorlik uchun sun'iy intellektdan foydalanishlari mumkin. Ushbu tadbirlar bolalarning sun'iy intellektni qanday qabul qilishiga va o'zlarini muhandis sifatida ko'rishlariga ta'sir qiladi [2.5.232]. Erta yoshda sun'iy intellektni o'rganishning afzalliklarini ko'rsatadigan koʻplab tadqiqotlar mavjud. Sun'iy intellekt va ayniqsa robototexnika yosh bolalarga turli kognitiv qobiliyatlarni, jumladan, sonlarni his qilish, til koʻnikmalarini va vizual xotirani rivojlantirishga yordam beradi. Bu bolalarga matematika, o'lcham va shakl kabi matematik tushunchalarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Robotik manipulyatsiya ularga nozik vosita mahoratini rivojlantirish va qoʻl-koʻzni muvofiqlashtirishni yaxshilash imkonini beradi. Shuningdek, u bolalarni hamkorlikka va jamoa bo'lib ishlashga undaydi. Robototexnika va kompyuter dasturlash kurslari, shuningdek, yosh bolalarda hisoblash fikrlash, ya'ni kompyuter fanida qo'llaniladigan ko'nikmalar, odatlar va usullarni rivojlantiradi. Sun'iy intellekt, internet, katta ma'lumotlar va boshqa tegishli texnologiyalar bo'yicha o'qitish ham kelajak fabrikalarida, aqlli va kognitiv shaharlarda, aqlli binolarda (masalan, mehmonxonalar) ishchi va xodimlarning keyingi avlodini tayyorlashning muhim elementi boʻladi.), turli sohalar va boshqalar. Hozirgi vaqtda koʻplab mamlakatlar kompyuter va sun'iy intellekt koʻnikmalarini boshlangʻich maktablarning majburiy kurslariga kiritgan, masalan, Ispaniya [3.5.34], Buyuk Britaniya [4.5.67], Avstraliya [5.5.88] va boshqa koʻplab davlatlar bunga tayyor. Kompyuter koʻnikmalari va sun'iy intellekt bo'yicha dastlabki tayyorgarlikdan boshlang, masalan, Shvetsiya [6.5.123], Meksika [7.5.543], Yaponiya [8.5.45]. Ushbu maqola sun'iy intellekt va kompyuter ko'nikmalarini erta o'rganishga yordam beradigan mavjud vositalar haqida qisqacha ma'lumot beradi. Ushbu maqolaning qolgan qismi quyidagicha tuzilgan: sun'iy intellektni erta o'rganish muammosi va afzalliklari umumlashtirilgan. Maqolaning quyi boʻlimlarida sun'iy intellekt va kompyuter koʻnikmalarini bolalarga samarali oʻtkazish uchun muhim boʻlgan funktsiyalar va xususiyatlar tasvirlangan.

Hozirgi kunda kompyuter mutaxassisi boʻlmagan va dasturlash koʻnikmalariga ega boʻlmagan odamlarga sun'iy intellektni oʻrganishga yordam beradigan koʻplab vositalar mavjud. Yaqin kelajakda sun'iy intellekt ilovalari uchun amaliy va qulay vositalar keng tarqaladi va ulardan foydalanish osonroq boʻladi. Sun'iy intellektning rivojlanishi odatiy holda, oxirgi

koʻrinishlari (masalan, ma'lumotlar tahlilchilari, ekspert tizimlari, davlat idoralari) ular foydalanadigan vositalarning texnologik murakkabligidan tobora koʻproq izolyatsiya qilinmoqda. Bu oxirgi foydalanuvchi (haydovchi) ichki yonuv dvigatellari, elektr uzatish kabi komponentlarning ishlashi haqida batafsil ma'lumotga ega boʻlishi shart boʻlmagan avtomobil transporti kabi boshqa sohalardagi oʻtmishdagi va hozirgi ishlanmalarga toʻgʻridan-toʻgʻri oʻxshashdir. Aksincha, ular avtomobilni transport vositasi sifatida ishlatishga toʻgʻri oʻrgatishlari kerak. Biroq, avtomobil sanoatidagi oʻzgarishlar shuni koʻrsatadiki, oxirgi foydalanuvchining malaka talablari vaqt oʻtishi bilan oʻzgaradi va kelajakda oʻz-oʻzidan boshqariladigan avtomobillarda boʻlgani kabi yanada ilgʻor texnologiyalar bilan yengillashtirilishi mumkin. Sun'iy intellektning jadal rivojlanishi zamonaviy jamiyatning asosiy omili bo'lib, qisqa vaqt ichida texnologiyani, jamiyatni va dunyoni tubdan oʻzgartirishi mumkin. U allaqachon butun dunyo bo'ylab turli sohalarning ko'p jihatlarida qo'llaniladi. Sun'iy intellekt asosiy strategik imkoniyat sifatida qabul qilinganidek, sun'iy intellekt va kompyuter ko'nikmalarini samarali va barqaror oʻqitish strategik kun tartibiga aylanmoqda. Bir qator tadqiqotlar shuni koʻrsatdiki, sun'iy intellektni erta yoshda o'rgatish bolalarga texnologiyaning asosiy tushunchalarini tushunishga yordam beradi va kelajakda bu sohadagi yangi ishlanmalarga osonroq moslashishga yordam beradi. Erta yoshda sun'iy intellektni o'rganish nafaqat zarur ko'nikmalarni ta'minlashi, balki bolalarning ijodkorligini, tasavvurini va hamkorlikni ragʻbatlantirishi mumkin. Bu bolalarda mantiqiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi, bu esa o'z navbatida bolalarda oʻziga ishonchni rivojlantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, ota-onalar sun'iy intellekt va kompyuter ko'nikmalarining muhimligini tan olishmoqda va farzandlarining ushbu sohalarda sifatli ta'lim olishiga sarmoya kiritmoqdalar. Bu aniq biznes imkoniyati sifatida qaralmoqda va bu jarayonga yordam berish uchun turli vositalar ishlab chiqilmoqda.

Erta yoshda sun'iy intellektni oʻrgatish soʻnggi paytlarda bir nechta tadqiqotlar mavzusi boʻldi. 2019 yilda Burgsteiner va boshqalar yetti hafta davomida oʻrta maktabda (9-11, 9-sinf oʻquvchilari) sun'iy intellekt va asosiy informatika fanlarini oʻqitish boʻyicha sinovini oʻtkazdi. Sinovning vaqti haftasiga ikki soat edi. Tajriba natijalari shuni koʻrsatdiki, oʻrta maktabda sun'iy intellektni oʻrgatish juda samarali. Bolalar oʻrgatilgan tushunchalar bilan tanishdilar va olingan bilimlardan kelajakdagi oʻquv hayotida foydalandilar. Gap shundaki, turli yoshdagi bolalar turli xil xususiyatlarga ega. Sun'iy intellektni erta bosqichda oʻrganishni boshlash xato boʻlmaydi. Xuddi shu yili, Sullivan va boshqalar. [10.5.144] bolalar bogʻchasidan ikkinchi sinfgacha boʻlgan 60 nafar bola uchun 8 haftalik robot dasturlash kursini oʻtkazdi. Kurs haftada bir marta boʻlib oʻtdi va har safar taxminan 1 soat davom etdi. Sinovni baholash shuni koʻrsatdiki, bolalar qaysi sinfda boʻlishidan qat'i nazar, robotlar tushunchasini yaxshi oʻrganish mumkin. Dasturlash

bo'yicha o'rtacha ball ko'rsatadiki, bolalar barcha sinflarda yaxshi o'qiydilar. Natijalar shuni koʻrsatdiki, bolalar bogʻchasi, birinchi va ikkinchi sinf oʻquvchilari sun'iy intellekt va kompyuterdan foydalanish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni o'rganishlari mumkin. O'zoʻzidan ma'lumki, oʻqitish sur'ati va usulini bolalarning rivojlanish bosqichini hisobga olgan holda, ularning yoshi va imkoniyatlariga moslashtirish kerak. Sun'iy intellekt ko'nikmalarini o'rganish bosqichma-bosqich jarayondir. U bolalar bog'chasidan boshlanib, universitet darajasiga koʻtarilishi kerak. Turli bosqichlar uchun turli xil oʻrganish usullari va koʻnikmalar toʻplami mavjud. 4 yoshdan 8 yoshgacha boʻlgan bolalar uchun informatika boʻyicha bilimlar qiziqarli tarzda taqdim etilishi, ularni informatika bo'yicha bilimlarni o'rganish va ishtirok etishga undash kerak [11.5.156]. Masalan, kashfiyot va so'rovga asoslangan o'rganish, hikoya qilish texnikasi, o'quv robotlari va aqlli ishlab chiqarishdan foydalanish samarali. Maktabgacha ta'limga muassasalarida sun'iy intellektdan foydalanish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, bu yondashuv sun'iy intellekt ko'nikmalarini singdirishning samarali usuli hisoblanadi. Bolalar sun'iy intellekt kurslariga qiziqishadi va kompyuterlardan foydalanish hamda dasturlashni foydali, qiziqarli deb bilishadi. Ular uzoq vaqt davomida oʻrganishga tayyor va ularning ba'zilari maxsus ehtiyojlarga ega boʻlganlar sun'iy intellektni o'quy dasturlariga erta joriy etishdan foyda ko'rdilar [12.5.23]. Tajribalar shuni ko'rsatdiki, to'g'ri usul va vositalar qo'llanilganda, 4 yoshli bolalar bog'chalarida robototexnika, dasturlash va hisoblash tafakkuriga qiziqishadi va ular bilan bogʻliq bilimlarni oʻzlashtira oladilar [1.5.344]. O'quv robotlaridan foydalanish ham muvaffaqiyatli bo'ldi [10.5.27]. Agar gumanoid robotlar 2 yoshgacha boʻlgan bolalar bilan joylashtirilsa, bolalar ularni qabul qiladilar va ularni mashina emas, balki hamroh deb bilishadi. Ular robot bilan 10 soatdan koʻproq vaqt davomida o'zaro aloqada bo'lishga qiziqishlarini saqlab qolishlari va o'zaro ta'sir dan zavqlanishlari ko'rsatildi [7.5.233]. Bu konstruktiv ta'limga asosiy prinsipiga mos keladi, unga ko'ra o'rganish o'quvchi bilimlarni shakllantirish jarayonida faol ishtirok etganda sodir bo'ladi [8.5.213]. LEGO kabi o'yinchoqlardan foydalanish bolalarni o'quv jarayonida faol ishtirok etishga undaydi. Bolalar mamnun bo'lishadi va kelajakda turli sohalarda mantiqiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirish uchun foydali boʻlgan koʻnikmalarga ega boʻlishadi [3.5.78].

Moddiy vositalardan foydalanish bolalarni dasturlashni oʻrgatish jarayonida oʻzlarini qulayroq va zavqli his qiladilar [2.5.25]. Kompyuterning yoʻqligi bolalarning diqqatini oʻziga jalb qilish va koʻnikmalarga ega boʻlishini osonlashtiradi va jismoniy dasturlash odamlarni ushbu ta'limga dasturini qabul qilishga koʻproq tayyor qiladi [2.5.58]. Erta yoshdagi ta'lim ning muhim jihati — bu oʻquvchilarning qiziquvchanligi. Bu ularni ushbu mavzuni, jumladan, sun'iy intellekt va kompyuter qobiliyatlarini uzoq va chuqur oʻrganishga undaydi. Ushbu sohalardagi

mavzular bolalarga jozibali va qiziqarli tarzda taqdim etilishi va ularni oʻyin va interaktiv xattiharakatlar orqali oʻz-oʻzini oʻrganishga undashi kerak. Kompyuter koʻnikmalarini oʻrgatish uchun koʻplab vositalar ushbu printsipdan foydalanadi. Ulardan ba'zilari 1-jadvalda keltirilgan.

No॒	Nomi	Xususiyatlari	Mos keladigan yosh
1	Lego Mindstorms	Block, robot	6+
2	App Inventor	Block, for android app	10+
3	Alice	3D animation, story	10+
4	Codea	Code	10+
5	Etoys	Free, simple	7+
6	Hopscotch	For ipad, block	7+
7	Kadable	For ipad, free, game	5+
8	Stencil	Complex, game, block	10+
9	Waterbear	Complex, code	10+
10	Robomind	Game & sun'iy intellekt, pay	10+

1-jadval. Bolalar uchun mashhur dasturlash vositalari.

1-jadvaldan koʻrinib turibdiki, 12 yoshgacha boʻlgan bolalar uchun dasturlash vositalarini taxminan ikki toifaga boʻlish mumkin. Birinchisi vizual qurilish bloklari asosida dasturlash imkonini beradi, ikkinchisi esa stub oʻyinlarining kengaytmalariga asoslangan. Ikkala usul ham jozibali va bolalarni original, yangi mahsulotni loyihalash va ishlab chiqishda ishtirok etishlarini his qilishadi. Boshqa tomondan, 12 yoshdan oshgan oʻrta va oʻrta maktab oʻquvchilari Python, C/C++, Java, Javascript va boshqalar kabi toʻgʻri dasturlash tili orqali samarali oʻqitishga moyil.

Sun'iy intellekt va kompyuter ko'nikmalarini o'rgatish vositalarining xususiyatlari.

Bolalarni kompyuter va dasturlash koʻnikmalariga oʻrgatish asosan grafik,kod, algoritmning uch bosqichli tizimiga amal qiladi. Grafik oʻrganishning birinchi bosqichi juda muhim va oʻquv jarayoniga katta ta'sir koʻrsatishi mumkin. Agar bu juda qiyin boʻlsa, bu sabrsiz bolalarning oʻrganishga boʻlgan qiziqishini yoʻqotishiga olib kelishi mumkin, ammo bu juda oddiy boʻlsa, kelajakda yangi koʻnikmalarni oʻzlashtirishga va jarayonning haqiqiy qiymatiga ozgina hissa qoʻshadi. yuqori emas. Shuning uchun bolalarni sun'iy intellekt, kompyuter va dasturlash koʻnikmalariga oʻrgatishning samarali vositasi quyidagi xususiyatlar asosida tanlanishi kerak: jozibali (qiziqarli), foydalanish qulayligi (oddiyligi) va kelajakda oʻrganish uchun qoʻshimcha qiymat (bilimlarni uzatish). va koʻnikmalar).

Jozibadorlik oʻquv jarayonining asosiy jihati boʻlib, bolalarning diqqatini faoliyatga qaratishga yordam beradi. Jozibadorlikka hissa qoʻshadigan tushunchalar: vizual ifoda, animatsiya, oʻyin, vizual kodlash, hikoya qilish, raqobat va boshqalar. Jozibali vosita uchun

bolalarni oʻyin orqali oʻrganishga jalb qilish osonroq. Keyin bolalar oʻqitish ketma-ketligi nima ekanligini va muammolarni hal qilish uchun ularni yanada murakkab kompyuter dasturlariga qanday birlashtirishni aniq tasvirlaydilar.

Foydalanish qulayligi sun'iy intellekt va kompyuter koʻnikmalari boʻyicha ta'limga yordam beradigan vositalarning yana bir muhim xususiyatidir. Uskunalarning soddaligi bolalarning yoshiga, ijtimoiy va madaniy sharoitlariga moslashtirilishi kerak. Ba'zi bolalar lotin (ingliz) alifbosining 26 ta harfini tanimasliklari mumkin, ammo belgilarni osongina koʻrishlari va vizual qurilish bloklarini boshqarishlari mumkin. Keyin dasturni tashkil etuvchi buyruqlar va parametrlar modullarni dasturni tahrirlash satriga joylashtirish orqali bola tomonidan tuziladi. Oʻquv jarayoni dastur yozish jarayoniga oʻxshaydi, lekin oʻyin shaklida. Robotga bir nechta asosiy koʻrsatmalar berilishi mumkin, jumladan dasturlash tillarida ketma-ketlikni, shartli tarmoqlanishni va tsiklni boshqarish tuzilmalarini amalga oshirish. Maqsadni cheklangan miqdordagi koʻrsatmalar doirasida amalga oshirish uchun funktsiyalarni yozish va funktsiyalarni chaqirish kerak. Oʻyinni oʻynash jarayonida bolalarda analitik va dasturiy fikrlash oʻrgatiladi.

Bolalar bogʻchasi va boshlangʻich maktabda oʻqish bolalar hayotidagi muhim davrlarni anglatadi. Ularda kuchli qiziqish va oʻrganish istagi bor. Ular oʻzlari yashayotgan dunyoni, jumladan, haqiqiy jismoniy dunyoni va kundalik hayotimizda tobora koʻproq mavjud boʻlgan sun'iy virtual dunyoni o'rganishni xohlashadi. Bolalar o'zlarining kelajakdagi hayoti va kasbi uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni texnik jihatdan yuqori darajada rivojlangan muhitda erta oʻrganishlari va butun hayotidagi oʻzgarishlarga moslashishga tayyor boʻlishlari kerak. Toʻgʻri ishlab chiqilgan va toʻgʻri vaqtda foydalanilgan qoʻllab-quvvatlash vositalari bu maqsadga sezilarli darajada yordam beradi. Hammani kompyuter mutaxassisi va muhandisi qilib tayyorlash mumkin emas. Biroq, zamonaviy dunyodagi deyarli har bir inson zamonaviy texnologiyalardan, jumladan, sun'iy intelekt va kompyuterlardan samarali foydalanuvchi bo'lishdan foyda ko'radi. Bugungi kunda tobora koʻproq kasblar raqamli kontent ishlab chiqarishni oʻz ichiga olganligi bilan yanada mustahkamlanadi. Bu, shuningdek, iste'dodlarni erta aniqlash va o'zlari xohlagan narsani qila oladigan bolalarning qoniqishini oshirish uchun toʻgʻri, shaxsiylashtirilgan ta'limga yordam beradi. Xorijda sun'iy intellekt texnologiyasini o'z soliq tizimida qo'llayotgan mamlakatlar soni yildan yilga ortib bormoqda. Jumladan, Daniya 2018-yilda soliq toʻlashdan bo'yin tovlash natijasida qariyb 325 million AQSH dollari zarar ko'rgan. Mamlakat hukumati sun'iy aql vositalarini o'z soliq tizimiga tatbiq etishi natijasida soliqlarni to'lashdan bo'yin tovlashning har 100 holatidan 85 tasini muvaffaqiyatli aniqladi. Shuningdek Hindiston hukumati soliqlarni toʻlashdan boʻyin tovlash bilan kurashish va soxta firmalarni aniqlash uchun sun'iy aql vositasidan foydalanishga kirishgan yetakchi mamlakatlar qatorida turadi. Ushbu davlatlardaning

yetakchi tajribalari shuni koʻrsatadiki bolalarning ushbu zamon va makonga moslashishi ularni yoshligidan xos bilimlar bilan ulgʻayishlariga bogʻliqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1]. References 1. Pedro, F., Subosa, M., Rivas, A., Valverde, P.: Artificial intelligence in education: challenges and opportunities for sustainable development. UNESCO Working Papers on Education Policy (07) (2019)
- [2]. Williams, R., Park, H.W., Breazeal, C.: A is for artificial intelligence: the impact of artificial intelligence activities on young children's perceptions of robots. In: Proceedings of the 2019 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems (2019).
- [3]. Muñoz-Repiso, A.G.V., Gómez-Pablos, V.B., Garcá, C.L.: ICT in collaborative learning in the classrooms of primary and secondary education. Comunicar Revista Científica de Comunicación y Educación 21(42), 65–74 (2014)
- [4]. Brown, N.C., Sentance, S., Crick, T., Humphreys, S.: Restart: the resurgence of computer science in UK schools. ACM Transactions on Computing Education (TOCE) 14(2), 9 (2014)
- [5]. Falkner, K., Vivian, R., Falkner, N.: The Australian digital technologies curriculum: challenge and opportunity. In: Proceedings of the Sixteenth Australasian Computing Education Conference, vol. 148, pp. 3–12 (2014)
- [6]. Otterborn, A., Schönborn, K., Hultén, M.: Surveying preschool teachers' use of digital tablets: general and technology education related findings. Int. J. Technol. Des. Educ. 29, 717–737 (2019) 704 F. Liu and P. Kromer
- [7]. Ponce, P., Molina, A., Mata, O., Baltazar, G.: Lego EV3 platform for stem education in elementary school. In: Proceedings of the 2019 8th International Conference on Educational and Information Technology, pp. 177–184 (2019)
- [8]. Ohashi, Y., Kumeno, F., Yamachi, H., Tsujimura, Y.: Readiness of Japanese elementary school teachers to begin computer-programming education. 12, 807–810 (2018)
- [9]. Burgsteiner, H., Kandlhofer, M., Steinbauer, G.: IRobot: teaching the basics of artificial intelligence in high schools. In: Thirtieth AAAI Conference on Artificial Intelligence, pp. 4126–4127 (2016)
- [10]. Sullivan, A., Bers, M.U.: Robotics in the early childhood classroom: learning outcomes from an 8-week robotics curriculum in pre-kindergarten through second grade. Int. J. Technol. Des. Educ. 26(1), 3–20 (2016)
- [11]. Kandlhofer, M., Steinbauer, G., Hirschmugl-Gaisch, S., Huber, P.: Artificial intelligence and computer science in education: from kindergarten to university. In: 2016 IEEE Frontiers in Education Conference (FIE), pp. 1–9 (2016)
- [12]. Sáez-López, J.M., Román-González, M., Vázquez-Cano, E.: Visual programming languages integrated across the curriculum in elementary school: a two year case study using â €œscratch†in five schools. Comput. Educ. 97, 129–141 (2016)

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

BARQAROR TARAQQIYOTDA AYOLLARNING OʻRNI, ILM-FAN VA SIFATLI TA'LIM

Nodira Saidnazarova

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti saidnazarova1997@gmail.com

Kalit soʻzlar: oila, farzand tarbiyasi, din omili, sharqona mentalitet, nikoh, gender tengligi

Annotatsiya: Har qanday davlat va jamiyat taraqqiyoti bir qator omillar asosida yuz beradi. Bu jarayonda ayollar, ularning ijtimoiy-siyosiy munosabatlardagi ishtiroki, huquq va erkinliklari amalda ta'minlanganligi masalasi – davlatlar rivojining hamda demokratiyaning muhim indeksi sanaladi. Zotan, ayol va uning jamiyat hayotidagi oʻrni hamisha muhim mezon bo'lib kelgan. Har qanday ijtimoiy tuzilma asosida ayollarning reproduktiv imkoniyatlari bilan bir qatorda yangi avlodning shakllanishi va rivojlanishida ham ularning oʻrni beqiyos. Jamiyatda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlarini ta'minlashning asosiy prinsiplari mavjud bo'lib, bular: qonuniylik, demokratizm, xotin-qizlar va erkaklarning teng huquqliligi, jins bo'yicha kamsitishga yoʻl qoʻyilmasligi, ochiqlik va shaffoflikdir. Dunyo mamlakatlari qatorida va xalqaro hamjamiyatda munosib oʻringa ega boʻlgan Oʻzbekistonning davlat va jamiyat sifatidagi taraqqiyoti silsilasida ayolning oʻrni, uning siyosiy va huquqiy madaniyati alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada jamiyat rivojida ayollarning oʻrni, ilm-fan va ta'lim to'g'risidagi fikrlar bayon qilingan

ROLE OF WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT, SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

Key words: family, child upbringing, religious factor, oriental mentality, marriage, gender equality

Abstract: The development of any state and society is based on a number of factors. In this process, the issue of women, their participation in social and political relations, the fact that their rights and freedoms are ensured is an important index of the development of states and democracy. After all, a woman and her role in the life of society have always been an important criterion. Based on any social structure, along with the reproductive capabilities of women, their role in the formation and development of the new generation is incomparable. There are basic principles of guaranteeing equal rights and opportunities for women and

men in society, which are: legality, democracy, equal rights of women and men, non-discrimination on the basis of gender, openness and is transparency. The role of women, their political and legal culture is of particular importance in the chain of development of Uzbekistan as a state and society, which has a worthy place among the countries of the world and in the international community. This article describes the role of women in the development of society, the views on science and education.

РОЛЬ ЖЕНЩИН В УСТОЙЧИВОМ РАЗВИТИИ, НАУКЕ И КАЧЕСТВЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ

Ключевые слова: семья, воспитание детей, религиозный фактор, восточный менталитет, брак, гендерное равенство

Аннотация: Развитие любого государства общества базируется на ряде факторов. В этом процессе вопрос о женщинах, их участии в общественнополитических отношениях, обеспечении их прав и свобод является важным показателем развития государства и демократии. Ведь женщина и ее роль в жизни общества всегда были важным критерием. Исходя любого социального устройства, наряду репродуктивными возможностями женщин, их роль в формировании нового развитии поколения несопоставима. Основными принципами обеспечения равных прав и возможностей женщин и мужчин в законность, демократичность, обшестве являются: равноправие женщин и мужчин, недискриминация по признаку пола, открытость и прозрачность. Роль женщин, их политическая и правовая культура имеет особое значение в цепочке развития Узбекистана как государства и общества, занимающего достойное место среди стран мира и в международном сообществе. В данной статье описывается роль женщины в развитии общества, взгляды на науку и образование.

Kundalik hayotimizda ko'p ishlatiladigan tushunchalar borki, bular inson huquq va manfaatlari, ularni himoya qilish mexanizmlaridir. Bular o'z ichida tarmoqlarga bo'linib, jinslar o'rtasidagi munosabatlarda me'yoriy muvozanatni saqlaydi. Kishilik jamiyati ijtimoiy jarayonlar ta'sirida rivojlanib kelmoqda. Jamiyatdagi barqaror munosabatlarni saqlab turish uchun davlat tomonidan o'rnatilgan qonun-qoidalar amalda o'z tasdig'ini topishi zarur. Jinslar o'rtasidagi farqlarning tashkil topishi ijtimoiylashtirish jarayoni bilan bog'liq bo'lib, ijtimoiylashtirishning asosiy institutlari sirasiga oila, maktab, tengdoshlar guruhi, atrofdagilar, jumladan, qo'shnichilik munosabatlari, ota-ona, do'stlar va boshqalar kiradi. Umuman olganda, bular tegishli madaniy-me'yoriy andozalarni o'zlashtirish, qabul qilish va ifodalash jarayoni sodir bo'ladigan muhitdir. Shu sabab ham, ayollarning jamiyatdagi faolligini oshirish uchun ilk harakatlar, avvalo, oiladan boshlanmog'i darkor. Ayollar ham jamiyatda, ilm-fanda qanchalik faol bo'lsa, kelajak avlod ham shunchalik ilmli, tarbiyali va mamlakatiga sadoqatli, jonkuyar bo'lib yetishadi.

1995-yilda "Tinchlik, taraqqiyot va tenglik" shiori ostida Pekin shahrida o'tkazilgan Butunjahon xotin-qizlarining konferensiyasida mamlakatimiz xotin-qizlari vakillari ishtirok etib, xotin-qizlar ahvolini yaxshilashga qaratilgan Pekin deklaratsiyasi platformasi (dastur) ga qoʻshildi. Xotin-qizlar teng huquqliligi va gender masalalarining iqtisodiy hayot bilan uzviy bogʻliqligini BMT Bosh Assambleyasining 2000-yil iyun oyidagi "Ayollar 2000: Gender tenglik, rivojlanish va jahon XXI asrda" maxsus sessiyasiga tayyorgarlik chogʻida Jahon banki tomonidan o'tkazilgan tadqiqot doirasida ham isbotlab berilgan. Davr nuqtai nazaridan qaralganda, gender tengligi, gender masalalari tushunchalari Markaziy Osiyo mintaqasida rivojlanishning yangi bosqichini vujudga keltirgan. Yillar davomida olib borilgan izlanishlar, rivojlanish amaliyotining tahlillari xotin-qizlar koʻpincha rivojlanish jarayonlaridan chetda qoladi, va hatto ishtirok etgan taqdirda ham rivojlanish loyihalari natijalari erkaklar va xotinqizlarga turlicha ta'sir ko'rsatadi degan xulosalarni keltirib chiqargan. Shu tariqa, ushbu mintaqada xotin-qizlarning rivojlanishda ishtirokiga yondashuvni qayta koʻrib chiqish va rivojlanish loyihalarini xotin-qizlar va bolalar ahvoliga salbiy ta'sirini yengib o'tish zarurati vujudga kelgan. Qarama-qarshi jins vakillari oʻrtasidagi bu kabi tafovutlar davlatning ichki siyosati, islohotlar koʻlami, ulardan kutilayotgan maqsad hamda millatning etnik xususiyatlarga bogʻliq jihatlarni ham qamrab olishiga koʻra Markaziy Osiyo mintaqasi ajralib turadigan hududga aylangan. Mintaqaning Qozogʻiston va Qirgʻiziston mamlakatlarida "kelin oʻgʻirlash" holati hanuzgacha saqlanib qolgan. Tojikiston hukumati tomonidan ayollarga kiyinish tartibi belgilab berilganligi hamda xotin-qizlar va oila ishlari qo'mitasi tomonidan kiyinish tartibi qoʻllanmasi chop etilganligi hozirgi vaqtda ham ayollar masalalari bilan jiddiy muammolar mintaqaning asosiy hal qilinishi kerak boʻlgan vazifasi ekanligini koʻrsatadi.

Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish davrida Oʻzbekiston xotin-qizlarining ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy-madaniy hayotdagi ishtirokini kengaytirish boʻyicha tarixiy ahamiyatga molik oʻzgarishlar amalga oshirildi.

Birinchidan, ayollar ijtimoiy-iqtisodiy faolligini ta'minlashning huquqiy-normativ bazasi shakllantirildi;

Ikkinchidan, ayollarning iqtisodiy va ma'naviy-madaniy hayotdagi ishtirokini ta'minlaydigan ijtimoiy tizim tashkil qilindi;

Uchinchidan, jamiyatda ayollarning ijtimoiy-iqtisodiy hayotda faol ishtirok qilishi uchun demokratik qadriyatlarni qoʻllab-quvvatlovchi ijtimoiy va ma'naviy muhit shakllantirildi.

Ta'kidlash joizki, mamlakatda ayollar tadbirkorligini, ijtimoiy-iqtisodiy faolligini yuksaltirishga oid bir qator tadbirlarni amalga oshirayotgan siyosiy partiyalar bo'lsa-da, ularning ko'lami, salmog'i va ayollarning siyosiy madaniyatini yuksaltirishga ta'siri hali dunyo talablari

darajasida emas. Hozirgi davrda siyosiy partiyalar faoliyatida qatnashayotgan ayollar 40-44 % ini tashkil etadi.

Ayni paytda ta'lim tizimi "Yangi Oʻzbekiston maktab boʻsagʻasidan, ta'lim va tarbiya tizimidan boshlanadi" gʻoyasi asosida tubdan isloh qilinmoqda. Shunday qilib, 2020-yil 6-noyabrda Prezidentimizning "Oʻzbekiston taraqqiyotining yangi davrida ta'lim va tarbiya sohalarini, fanni rivojlantirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida"gi qarori qabul qilingan boʻlib, unda hujjatning muhim bandlari qatorida ta'lim va tarbiya muassasalarining rahbar xodimlari, oʻqituvchi va murabbiylari, professor-oʻqituvchilari, shuningdek, fan sohasi vakillarining roli va nufuzini oshirish, ularning mashaqqatli mehnatini munosib e'zozlash va amalga oshirilayotgan ishlar samaradorligiga qarab ularning faoliyatini moddiy ragʻbatlantirishga alohida e'tibor berilgan.

Shuningdek. ta'lim sohasidagi islohotlarni amalga oshirishning asosiy ishtirokchilari – oʻqituvchilarga yuksak talablar qoʻyilmoqda. Rivojlangan ilgʻor jamiyatni shakllantirishda oʻqituvchilarning roli beqiyosdir. Ayniqsa, bugungi kunda ilm-fan sohasida ayollarning faolligini har doimgidan-da koʻproq oshirishga harakat qilinmoqda va davlat tomonidan turli ragʻbatlantirishlar amalga oshirilmoqda va bularning doirasini yanada kengaytirib borish zarur.

Pedagog kadrlar tayyorlash, tuzilmasi, mazmuni, texnologiyalari, tashkil etilishiga oid savollarga javob izlash zarur. Koʻpgina mamlakatlar bu borada yetarlicha tajriba toʻplagan. Yagona ta'lim makonini takomillashtirishda xatolarni takrorlamaslik, qator muammolarni hal qilishda yangi yondashuvlarni kashf etish imkonini beradigan noyob ishlanmalardan toʻgʻri foydalanish biz uchun muhimdir. Shu bois, bugungi kunda pedagogik ta'lim muassasalarida pedagog kadrlar tayyorlashda jamiyat chaqirigʻini qabul qilishga tayyor, oʻqituvchining ijtimoiy mavqeyini koʻtarishga qodir boʻlgan oʻqituvchi shaxsini shakllantirish masalasi dolzarb boʻlib qolmoqda.

Prezidentimiz, shuningdek, qonunda oʻquvchilarga ta'lim-tarbiya berish jarayonida pedagog kadrlar salohiyatini toʻliq roʻyobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, ularni ijtimoiy, huquqiy, moddiy qoʻllab-quvvatlash chora-tadbirlari kafolatlanishi zarurligini ta'kidladi. Shu tariqa, Prezidentimiz ma'ruzasi asosida Oʻzbekiston Respublikasi Adliya vazirligi "Pedagog maqomi toʻgʻrisida"gi qonun loyihasini ishlab chiqib, quyidagilarni belgilash taklif etiladi:

- 1. Mansabdor shaxslarning sha'ni, qadr-qimmati va xatti-harakatlarini himoya qilish masalalari boʻyicha sudga murojaat qilganda davlat boji toʻlashdan ozod qilinadi.
- 2. Toʻgʻridan-toʻgʻri rasmiy vazifalar va kasbiy faoliyat bilan bogʻliq boʻlmagan ishlarga, yigʻilishlarga va boshqa tadbirlarga jalb qilishni taqiqlash.

- 3. Umumiy belgilangan yoshni besh yilga qisqartirgan holda imtiyozli pensiya olish huquqini ta'minlash.
- 4. O'qituvchining oylik maoshidan uy-joy va transport vositalari sotib olishga yo'naltirilgan mablag'lari jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i to'lashdan ozod etilish.
- 5. Ta'til berishda 56 ish kunidan iborat yillik toʻlanadigan uzaytirilgan ta'til, sogʻligʻini tiklash uchun kalendar yilda bir marta asosiy ish haqi miqdorida moddiy yordam koʻrsatilishi.
- 6. Oʻqituvchilarning eng kam bazaviy ish haqini belgilash va ish stajiga doir ustama toʻlash tizimini yaratish va hokazo.

Shuningdek, qonun loyihasida ta'lim va tarbiya jarayoni sifatini oshirishda pedagog kadrlarni ijtimoiy, huquqiy va moddiy qoʻllab-quvvatlash, ular uchun zarur shart-sharoit yaratish alohida ahamiyat kasb etishi belgilab qoʻyilgan. Oʻz navbatida, ayrim xorijiy mamlakatlarda oʻqituvchining huquqiy maqomi va ijtimoiy himoyasi ham qonun darajasida belgilab qoʻyilgan.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Oliy Majlisga Murojaatnomasida oʻqituvchilik kasbi jamiyatda eng nufuzli va obroʻli kasbga aylanishi kerakligi, davlatning vazifasi esa oʻqituvchilar, eng avvalo, bolalarning sifatli ta'lim-tarbiya olishi, oʻzini-oʻzi kamol toptirishi haqida gʻamxoʻrlik qilishi uchun barcha sharoitlarni yaratishdan iborat ekanligi haqida alohida ta'kidlaganlari ham bejiz emas, albatta.

Ta'kidlash joizki, soʻnggi yillarda Gender tenglik masalasi davlat siyosati darajasiga koʻtarilib, sohaga oid 25 ta qonun hujjati qabul qilindi. Hozirgi kunda xotin-qizlarimizning jamiyatdagi rolini oshirishga, ularni qoʻllab-quvvatlashga alohida e'tibor qaratilayotgani natijasida ijtimoiy munosabatlarda ham, qonunchilikda ham juda katta oʻzgarishlar roʻy bermoqda. Jumladan, 02.09.2019 yilda "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari toʻgʻrisida"gi Oʻzbekiston Respublikasining Qonuni [2] qabul qilindi. Qonun bilan ilk bor milliy qonunchiligimizda "gender" tushunchasiga ta'rif berilib, davlat xizmati, saylov jarayonlari, ijtimoiy-iqtisodiy, ta'lim, ilm-fan, madaniyat hamda sogʻliqni saqlash sohalarida xotin-qizlar va erkaklar uchun davlat tomonidan teng huquq va imkoniyatlar yaratilishi kafolatlandi. Gender tenglikni ta'minlash masalasi davlat siyosati darajasiga koʻtarilib, parlament yuqori palatasida Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari qoʻmitasi, Oʻzbekiston Respublikasining Gender tenglikni ta'minlash masalalari boʻyicha komissiyasi, Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash masalalari boʻyicha Maslahatkengashlari tashkil etildi.

"Yurtboshimiz ta'kidlaganlaridek, "Ayoli e'zozlangan yurt qudratli bo'lur". Bizning yurtimiz ayollari hamisha e'tibor va e'zozdadirlar. XXI globallashuv asrida ilmli insonlar har bir

292

davlatning intellektual mulki, resursi hisoblanadi. Ilmli ayol — millat tarbiyachisi, olima ayol ilm-fanda, oilada, hayotda, jamiyatda yetakchi, peshqadam inson. Universitetlarimiz olima ayollari ham ilm-fanning barcha tarmoqlarida oʻz iqtidor va imkoniyatlarini namoyon qilmoqdalar. Ularning respublikada amalga oshirilayotgan ilmiy faoliyatga oid davlat dasturlari doirasidagi loyihalarda faol ishtirok etayotganligi ham e'tiborga molik. Universitetlarda olima ayollar tomonidan bajarilayotgan ilmiy tadqiqotlar, ijtimoiy-ma'rifiy va madaniy sohalarning rivojiga munosib hissa boʻlib qoʻshilmoqda. Umuman, barcha olima ayollarimizning safi kengayib borayotgani, ularning zamonaviy dasturiy ishlanmalari, innovatsion gʻoyalari, ixtirochilik, izlanuvchilik faoliyati, ta'lim va ilm-fan sohasi rivojiga salmoqli hissa qoʻshayotgani mamlakatimizda xotin-qizlarga berilayotgan yuksak e'tibor, yaratilgan shartsharoit hamda keng imkoniyatlar samarasidir". Xulosa oʻrnida ta'kidlashimiz joizki, ayollarning ushbu faolliklarini yanada oshirish maqsadida ochiq va shaffof boʻlgan yangi tanlov va grantlar tashkil qilish, iqtidorli, bilimli va ilgʻor ayollarni ragʻbatlantirishning zamonaviy shakllari joriy qilish ham yanada samarali natijaga erishishga yoʻl ochadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- [1]. "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari toʻgʻrisida"gi Oʻzbekiston Respublikasining Qonuni (02.09.2019)
  - [2]. Народное хозяйство Узбекской ССР в 1987 году. Тошкент: Фан, 1989. С. 209.
- [3]. Бобожонова Д. Ўзбекистонда ижтимоий-иктисодий муносабатлар (70-80- йиллар мисолида). Тошкент: Шарқ, 1999. Б. 109–110.
- [4]. Шарифхўжаев М. Ўзбекистон: янги ғоялар, янги ютуқлар. Т., Шарқ. 2002. Б. 177.
- [5]. Аминова Р. Қайта қуриш шароитида Ўзбекистонда социал ривожланишнинг долзарб муаммолари. Тошкент: Фан, 1991. Б. 106.
  - [6]. https://yuz.uz/ru/news/status-pedagoga-v-obestve---faktor-progressa
- [7]. Oʻzbekiston Respublikasining 2019-yil 17-avgustdagi "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari toʻgʻrisida"gi qonuni
- [8]. A. Saidov. "Ayollar huquqlari boʻyicha boʻyicha xalqaro va milliy qonun hujjatlari rivojlanishining asosiy yoʻnalishlari", T.:1999 y. b-82.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

BARKAMOL FARZANDLAR YETUK OILADA SHAKLLANADI

Gulzodaxon Teshaboyeva

Farg'ona politexnika instituti 2-bosqich Magistranti. gulzodaxonteshaboyeva@gmail.com

Dildoraxon Saidjonova

Farg'ona politexnika instituti, 2-bosqich magistranti saidjonovadildora8@gmail.com

Kalit soʻzlar: Xotinqizlar, vatanimiz, taraqqiyotida, ilm- fan, ayollar, falsafa doktori, manfaatlarini, kasb-hunar, deputatlar, ma'rifat, madaniyat, milliy, qobiliyat, imkoniyat, huquqlari, kredit, subsidiya, tadbirkorlik, ijtimoiy- siyosiy.

Annotatsiya: Ushbu maqolada biz Oʻzbekistonda xotin qizlarni qoʻllab quvvatlash maqsadida chiqarilgan qarorlar va imkoniyatlardan foydalanish va qarorlar ijrosi yuzasidan erishilgan yutuqlari , shu oʻrinda imkoniyatlardan samarali foydalanishni bosqichma —bosqich, yoshlikdan, oila muhitidan shakllantirilgan holda amalga oshirilishini ta'minlash toʻgʻrisida fikrlar bildirilgan.

PERFECT CHILDREN ARE FORMED IN A MATURE FAMILY

Key words: women, motherland, Development, Science, Doctor of philosophy, profession, deputies, Enlightenment, culture, National, abilitiy, opportunity, rights, credit, subsism, Entrepreneurship, socio-political

Abstract: In this article, we expressed thoughts about the achievements made in Uzbekistan in order to use the decisions and opportunities made in order to support women and the implementation of the effective use of opportunities in this regard in stages, from youth to family environment

ИДЕАЛЬНЫЕ ДЕТИ ФОРМИРОВАНЫ В ЗРЕЛОЙ СЕМЬЕ

Ключевые слова:
Женщины, наша страна, развитие, наука, женщины, доктор философии, льготы, профессия, депутаты, просвещение, культура, национальность, способность, возможность, права, кредит, субсидия,

Аннотация: В этой статье мы поговорим о решениях, принятых в Узбекистане в целях поддержки женщин и девочек, и о прогрессе, достигнутом в реализации решений и возможностей, и о том, как обеспечить, чтобы эффективное использование возможностей осуществлялось шаг за шагом. шаг, сформированный из молодежи и семейного окружения.Высказанные мнения..

Hammamizga ma'lumki bugungi kunda zamon bilan hamnafas bo'lgan holda vatanimiz taraqqiyotida, oila va jamiyat hayotida xotin-qizlar muhim o'rin va mavqega ega. Mamlakatimiz aholisining qariyb 50 foizini tashkil etadigan ayollar ijtimoiy-ma'naviy, siyosiy-iqtisodiy hayotning barcha sohalarida xususan, davlat boshqaruvi va vakillik organlarida, ishlab chiqarish, tadbirkorlik, fermerlik, sogʻliqni saqlash, ta'lim, ma'rifat, madaniyat va boshqa ijtimoiy sohalarda samarali mehnat qilib kelmoqda. Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Miromonovich ta'kidlaganidek: "Bugungi farovon hayotimiz ham, yorug' kelajagimiz ham ayollarga bogʻliq. Agar xalqimiz bizdan rozi boʻlishini xohlasak, avvalo, moʻtabar onalarimiz, opa-singillarimiz uchun munosib turmush sharoitlari yaratishimiz kerak. Ona rozi bo'lsa, oila rozi bo'ladi, oila rozi bo'lsa, jamiyat rozi bo'ladi". Davlat rahbarimizning ushbu jumlalaridan oʻzimizga xulosa qilishimiz mumkinki jamiyatda muvaffaqiyatga erishish uchun avval oilada muvaffaqiyatga erishish kerak. Hayotda ona roziligiga erishmay, oʻz yaqinlarimizni qadrlamay turib hech qanday muvaffaqiyatga erishib boʻlmaydi. Buning uchun esa farzandlarimizga berilayotgan tarbiyada oqilona usullardan foydalanish oiladagi muhitning ma'naviy va madaniy boy merosiga bogʻliq boʻladi. Statistik koʻrsatkichlarga mamlakatimiz xotin-qizlari orasida 731 nafar fan doktori (SeD), 2427 nafar fan nomzodi. 1545 nafar falsafa doktori (PhD), 7 nafar akademik, 17 nafar O'zbekiston Qahramoni, 23 nafar senator, Olib borilgan amaliy ishlar natijasida o'tgan yilgi saylov yakunlari bo'yicha parlamentning quyi palatasiga 48 nafar ayol deputat etib saylandi. Bu deputatlar umumiy sonining 32 foizini, Senatda esa 25 foizni tashkil etmoqda. Oʻzbekiston tarixida ilk marotaba milliy parlamentda xotin-qizlar soni BMT tomonidan belgilangan tavsiyalarga mos darajaga etdi. Mamlakatimiz parlamenti xotin-qizlar soni bo'yicha dunyodagi 190 ta parlament orasida 37-o'ringa ko'tarildi.[6]

Xotin-qizlar ishtirokida qabul qilingan muhim qarorlar jamiyatni demokratlashtirish borilayotgan islohotlarning muvaffaqiyatini ta'minlaydi. Shu jihatdan mamlakatimizda xotin-qizlar huquq va manfaatlarini ta'minlash, ularni har tomonlama qo'llabquyvatlash davlat siyosatining muhim yoʻnalishi hisoblanadi Mamlakatimizda xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, huquq va qonuniy manfaatlariga so'zsiz rioya qilinishini ta'minlash, onalik va bolalikni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning turli soha va tarmoqlarda o'z qobiliyat va imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishi uchun shart-sharoit yaratish, shuningdek, oila institutini mustahkamlash borasida keng koʻlamli ishlar amalga oshirilmoqda. Biroq ushbu sohadagi ishlarning holati xotin-qizlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ular bilan maqsadli ishlarni tashkil etish, oilalarda ma'naviy-axloqiy muhitni mustahkamlash va sogʻlomlashtirishning samarali mexanizmini yaratishga toʻsqinlik qilayotgan bir qator tizimli muammo va kamchiliklar mavjudligini koʻrsatmoqda. Mavjud muammo va kamchiliklarni bartaraf etishda xotin-qizlar ishtirokida tuzilayotgan qaror va imkoniyatlardan mamlakatimizdagi barcha xotin- qizlarni xabardor etish va toʻlagonli tushunchalarni yetkaza olishimiz muhim vazifa hisoblanadi. Yetarlicha ma'lumotga ega bo'lmay turib berilgan imkoniyatlardan yuqori natijalar olish qiyin. Xotin-qizlarni yaxshi ta'lim olishi, kasb-hunar egallashi Prezidentimizni hamisha oʻylantiradigan masalalardan biri. Shu boisdan ta'lim sohasida ham xotin-qizlar uchun juda katta imkoniyatlar berilmoqda. Mamlakatimizdagi deyarli barcha ayollar har bir sohada qoʻllab quvvatlanmoqda. Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Miromonovich ta'kidlaganidek: "Bugungi farovon hayotimiz ham, yorug' kelajagimiz ham ayollarga bog'liq. Agar xalqimiz bizdan rozi boʻlishini xohlasak, avvalo, moʻtabar onalarimiz, opa-singillarimiz uchun munosib turmush sharoitlari yaratishimiz kerak. Ona rozi bo'lsa, oila rozi bo'ladi, oila rozi bo'lsa, jamiyat rozi bo'ladi". Davlat rahbarimizning ushbu jumlalaridan o'zimizga hulosa qilishimiz mumkinki jamiyatda muvaffaqiyatga erishish uchun avval oilada muvaffaqiyatga erishish kerak. Hayotda ona roziligiga erishmay, o'z yaqinlarimizni qadrlamay turib hech qanday muvaffaqiyatga erishib boʻlmaydi. [5]

Jumladan, 2022-2026-yillarga moʻljallangan Xotin-qizlar ta'limini qoʻllab-quvvatlash dasturi ishlab chiqiladi. Dastur doirasida, poytaxtimizda asosan xotin-qizlarni o'qitish uchun davlat-xususiy sherikchilik asosida toʻqimachilik sohasida alohida universitet tashkil etiladi. Paxta-toʻqimachilik va pillachilik klasterlari ishtirokida joylarda universitetning texnikumlari ham ochiladi. 2022/2023 o'quv yilidan boshlab, ta'lim kontraktlarini to'lash uchun qizlarga ilk marotaba 7 yil muddatga foizsiz kredit berish joriy qilindi. Buning uchun, joriy yilda banklarga 1 trillion 800 milliard so'm, kelgusi besh yilda 8 trillion so'm mablag' ajratiladi, magistraturada oʻqiyotgan qizlarning kontrakt pullari toʻliq byudjetdan qoplab berilmoqda. Shuningdek, ehtiyojmand oila vakillari, ota yoki onasini yoʻqotgan talaba qizlarning ta'lim kontrakti mahalliy byudjetdan toʻlanmoqda. Jamiyatimizda olima ayollar ulushini sezilarli oshirish uchun doktorantura yoʻnalishida xotin-qizlar uchun har yili kamida 300 tadan maqsadli kvota ajratildi. Monomarkazlar va oliygohlar qoshida Malakani baholash markazlari tashkil etish, ayollarni talab yuqori bo'lgan ishchi kasblarga o'qitish bo'yicha ko'rsatmalar berildi. 2022-2024-yillar uchun "Biznes ayollar" dasturi qabul qilinishi belgilandi. Uning ijrosiga jami 8 trillion so'm yoʻnaltiriladi. Ayollar uchun tadbirkorlik kurslari tashkil etilib, imtiyozli kreditlar berilmoqda. Yana bir qancha imkoniyatlarga qoʻshimcha qilib aytishimiz mumkinki xotin-qizlarga imtiyozli kredit, mikrokredit, imtiyozli ravishdagi ijara, davlat grantlari va subsidiyalar ham keng koʻlamda ajratilmoqda. Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Oliy ta'lim muassasalariga qoʻshimcha davlat granti asosidagi qabul koʻrsatkichlari doirasida xotin-qizlarga tanlovda ishtirok etish uchun tavsiyanoma berish va ularni oʻqishga qabul qilishni tashkil etish tartibi toʻgʻrisidagi nizomni tasdiqlash haqida" 2020-yil 23-iyundagi 402-sonli qarori asosida Respublika oliy ta'lim muassasalariga ajratilgan qo'shimcha davlat granti asosidagi qabul koʻrsatkichlari doirasida oliy ma'lumot olish istagida boʻlgan iqtidorli xotin-qizlarning tanlovda ishtirok etishi uchun tavsiyanoma berish tartibi joriy etildi. O'z navbatida, mazkur tavsiyanoma kam ta'minlangan oiladan chiqqan xotin-qizlarga; to'liqsiz oilada tarbiyalanayotgan, ya'ni ota yoki onasi vafot etgan xotin-qizlarga; 14 yoshgacha boʻlgan ikki va undan ortiq farzandlarni tarbiyalayotgan, boshqa qarindoshlaridan alohida yashayotgan yolgʻiz ayol (erkak)larning qizlariga; shaxsiy uy-joyga ega boʻlmagan, ijarada yashayotgan oilalarga; ota-onalardan biri yoki har ikkisi ishsiz bo'lgan va ish qidiruvchi shaxs sifatida aholi bandligiga ko'maklashish markazlarida hisobda turganlarga; nogironligi boʻlgan farzandi bor oilalardan chiqqan xotinqizlarga; oliy ma'lumotli xotin-qizlar bilan qamrab olish darajasi respublikaning o'rtacha koʻrsatkichlaridan ikki yoki undan ortiq marotaba past boʻlgan tumanlar, shuningdek, olis va borish qiyin hududlarda yashovchi oilalardagi qiz farzandlarga (ularni oʻz hududida 3 yil ishlash sharti bilan) berilishi nazarda tutildi.[4] Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining

"Yoshlar va xotin-qizlarni kasb-hunar va tadbirkorlikka o'qitish dasturlarini samarali amalga oshirish hamda ularning tadbirkorlik faoliyati uchun mikrokreditlar ajratish chora-tadbirlari toʻgʻrisida" 2021-yil 22-iyundagi 388-sonli qarori bilan tadbirkorlik tashabbusiga ega jismoniy shaxslar, shu jumladan, yoshlar va xotin-qizlarga mikrokreditlar ajratish tartibi toʻgʻrisidagi nizom tasdiqlandi.[2] Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining "Aholini tadbirkorlikka jalb qilish tizimini takomillashtirish va tadbirkorlikni rivojlantirishga doir qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida" 2021-yil 13-oktyabrdagi 4862-sonli qaroriga koʻra, aholini tadbirkorlikka jalb qilish tizimini takomillashtirish, kambagʻallikni qisqartirish va tadbirkorlikni rivojlantirish boʻyicha amalga oshirilayotgan islohotlarni izchil davom ettirish maqsadida yoshlar va xotin-qizlarni kasb-hunar va tadbirkorlik ko'nikmalariga o'qitishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning tartibi amalga kiritiladi. Shuningdek, tadbirkorlik tashabbusiga ega jismoniy shaxslar, shu jumladan, yoshlar va xotin-qizlarga o'z biznesini tashkil etish uchun 33 million so'mgacha bo'lgan miqdordagi mikrokreditlar ta'minotsiz ajratiladi.[3] Qabul qilingan farmonlar xotin qizlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini ta'minlashni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqib, ularning ularning oila va jamiyatdagi oʻrni va mavqeyini mustahkamlashga, salohiyatini to'la namoyon etishga, oilalardagi ijtimoiy-ma'naviy muhitni yanada sog'lomlashtirishga xizmat qiladi. Mazkur qaror va farmonlarda xotin-qizlarga berilgan imkoniyatlardan yetarlicha foydalanib mamlakatimiz ravnaqiga oʻz hissamizni qoʻshishlik biz ayollar uchun ulkan imkoniyatdir. Jamiyatda oliy ma'lumotga ega xotin-qizlarning o'rni juda muhim. Nafaqat jamiyatda balki oilada farzand tarbiyalashda juda muhim rol oʻynaydi. Oliy ma'lumotli onadan kelajagi buyuk farzandlar dunyoga keladi va tarbiyalanadi. Zero ajdodlarimiz ta'kidlaganidek ma'naviyatli yetuk shaxslarni shakllantirish uchun avval ma'naviyatda yetuk onalarni shakllantirmoq zarur. Bizga berilayotgan bu imkoniyatlardan foydalanib yurtimiz ayollarini qanday salohiyatga ega ekanligini butun dunyoga nomoyon etishimiz darkor. Bu yoʻlda esa berilayotgan imkoniyatlardan foydalanib ilm- fan taraqqiyotiga hissasini qoʻsha oladigan kadrlarni tanlay olishimiz, kasb- hunarga boʻlgan qiziqishni maktab davridan shakllantirish, iqtidorli qizlarni aniqlab ularni qoʻllab quvvatlash va kasbga yoʻnaltira olishni ta'minlashimiz kerak. Bu yo'lda birinchi qadamni oiladan boshlash muhim. Oiladan boshlab, maktab davrida davom ettirish va uni mustahkamlab borish kabi bosqichma –bosqich amalga oshirilishi kerak. Ota-onalarning pedagogik mahoratini oshirib ta'limda farzandlar bilan qadamma-qadam rivojlanishda boʻlishligi esa, bugungi kun yoshlarining barkamol boʻlib ulgʻayishida juda yuqori koʻrsatkichda ta'sir etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1].Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining "Aholini tadbirkorlikka jalb qilish tizimini takomillashtirish va tadbirkorlikni rivojlantirishga doir qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida" 2021-yil 13-oktabrdagi 4862-sonli qarori
- [2]. Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Yoshlar va xotin-qizlarni kasbhunar va tadbirkorlikka oʻqitish dasturlarini samarali amalga oshirish hamda ularning tadbirkorlik faoliyati uchun mikrokreditlar ajratish chora-tadbirlari toʻgʻrisida" 2021-yil 22-iyundagi 388-sonli qarori
- [3].Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining "Aholini tadbirkorlikka jalb qilish tizimini takomillashtirish va tadbirkorlikni rivojlantirishga doir qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida" 2021-yil 13-oktabrdagi 4862-sonli qarori
- [4].Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Oliy ta'lim muassasalariga qoʻshimcha davlat granti asosidagi qabul koʻrsatkichlari doirasida xotin-qizlarga tanlovda ishtirok etish uchun tavsiyanoma berish va ularni oʻqishga qabul qilishni tashkil etish tartibi toʻgʻrisidagi nizomni tasdiqlash haqida" 2020-yil 23-iyundagi 402-sonli qarori
- [5].Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining "Xotin-qizlarni qoʻllab quvvatlash va oila institutini mustxkamlsh soxasidagi faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisidagi farmoni 6.stat.uz

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

O'ZBEKISTON QONUNCHILIGIDA GENDER TENGLIGI MASALASI

Maftunabonu Abdukarimova

AnDQXAI talabasi

Kalit soʻzlar: gender tengligi, "Olima ayollar" uyushmasi, ayollar huquqlari, Xotin-qizlar tadbirkorligi markazi. Annotatsiya: maqolada Mustaqillik yillarida Oʻzbekistonda davomiy amalga oshirib borilayotgan islohotlarning mazmuni hamda davlat va jamiyat hayotida xotin-qizlarning ishtiroki masalasi yoritilgan. Respublikamizda olib borilayotgan gender siyosati, bu boradagi davlatimiz tashabbuslari, amaldagi qonun va qarorlarning ijro etilishi tahlil etiladi

THE ISSUE OF GENDER EQUALITY IN THE LEGISLATION OF UZBEKISTAN

Key words: hendr equality, Association of "Olima women", Center for women's rights, women's entrepreneurship.

Abstract: the article covers the content of ongoing reforms carried out in Uzbekistan during the years of independence and the participation of hotin-girls in the life of the state and society. The gender policy pursued in our republic, the initiatives of our state in this regard, the implementation of current laws and decisions will be justified.

ВОПРОС ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ УЗБЕКИСТАНА

Ключевые слова:
гендерное равенство,
Ассоциация женщин-ученых,
права женщин, центр
женского
предпринимательства.

Аннотация: в статье освещается содержание проводимых в Узбекистане в годы независимости реформ, а также вопрос участия женщин в жизни государства и общества. Анализируется проводимая в республике гендерная политика, инициативы нашего государства в этом отношении, исполнение действующих законов и решений.

Mustaqillik yillarida O'zbekistonning ijtimoiy va siyosiy sohalarida tub o'zgarishlar sodir bo'la boshladi. Shu jihatdan ayollar va ularning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish, ta'lim olishlari va ish bilan band bo'lishlarida imtiyoz va yengilliklar berib borishda mamlakatimiz islohotlarni tizimli amalga oshirib borish yo'lini tanladi. Xususan xotin-qizlar va erkaklar o'rtasidagi munosabatlarning jamiyat hayoti, faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan siyosat, iqtisodiyot, huquq, mafkura va madaniyat, ta'lim hamda ilm-fan sohalarida gender tenglikni ta'minlash bosh mezon qilib olindi. Shu o'rinda gender tenglik o'zi nima degan savolni

olsak, Gender tengligi — bu patriarxal tizimdan keyingi ijtimoiy-jinsiy munosabatlarning keyingi bosqichi [1]dir. Gender tengligi tamoyili insonning shaxs sifatida paydo bo'lishiga to'sqinlik qiladigan barcha ijtimoiy to'siqlarni o'rganish va yo'q qilish, shuningdek, hayotning barcha sohalarida erkaklar va ayollar shaxsiyatini anglash uchun teng ijtimoiy imkoniyatlarni yaratishdir.

Bugungi kunda jamiyatimizda ayollar ham, erkaklar ham teng huquqlidir. Bu bosh qomusimiz boʻlmish konstitutsiyamizning 46-moddasida "Xotin-qizlar va erkaklar teng huquqlidir", 18-moddasida "Oʻzbekiston Respublikasi barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega boʻlib, jinsi, irqi, millati,dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeyidan qat'iy nazar, qonun oldida tengdirlar"[2] deb belgilab qoʻyildi. Demak yurtimizda ayollar oʻz yurtlari ravnaqi uchun hissa qoʻshishlari, haq-huquq borasida teng ekanligini bilishimiz mumkin. Mamlakatimizning barcha sohalarida ayollarni ishtiroki ortib borayotgani ma'lum. Masalan, ta'lim, xizmat koʻrsatish, harbiy, qurilish, sanoat, qishloq xoʻjaligi yoki biron bir jamiyat rahbari, tadbirkorlik va shunga oʻxshash sohalarda ayollar peshqadamlik qilishmoqdalar. Ayniqsa, ayollarning ilmiy sohalardagi yutuqlari ortib borayotgani, Oʻzbekiston xotin-qizlar "Olima ayollar" uyushmasi raisi, professor Rahbar Murtazayeva, Oʻzbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Immunologiya va inson genomikasi instituti direktori, akademik T.Aripova, Rivojlanayotgan davlatlar olima ayollarining jahon tashkiloti OWSD ning Markaziy Osiyodagi rahbari, professor D.Egamberdiyeva, Oliy Majlis Senati raisi Tanzila Narbayeva kabi ayollarni jamiyatda oʻrnak boʻla oladigan olimalar sifatida keltirib oʻtish joiz.

Shuningdek qonunchilikda ayollar huquqlarini himoya qiluvchi va har tomonlama qoʻllab-quvvatlashga doir 30 dan ortiq me'yoriy-huquqiy hujjat qabul qilinib, amaliyotga tatbiq etildi. Gender tengligi masalalari milliy qonunchiligimizda ham oʻz aksini topgan, ya'ni 2019-yil 2-sentyabrda Oʻzbekiston Respublikasining "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari toʻgʻrisida"gi OʻRQ-562-son Qonuni qabul qilindi[3].

Gender tenglik boʻyicha institutsional choralarga kelsak, ayni paytda Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati tarkibida ayollar huquqlarini ta'minlash va kamsitishning har qanday shakliga barham berish boʻyicha milliy qonunchilikda xalqaro standartlarni uygʻunlashtirish bilan shugʻullanuvchi yangi Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari qoʻmitasi tashkil qilingan. Bundan tashqari, mehnatga oid huquqlarning kafolatlari va qoʻllab-quvvatlashni yanada kuchaytirish, uydagi zoʻravonlik qurbonlariga yordam berish maqsadida zoʻrlik ishlatishdan jabr koʻrgan shaxslarni reabilitatsiya qilish va moslashtirish hamda oʻz joniga qasd qilishning oldini olish respublika markazi va Xotin-qizlar tadbirkorligi markazi kabi yangi Yalpi majlis materiallari 13 tuzilmalar tashkil topdi. Bu, oʻz navbatida, Sharqona gender tengligining

oʻziga xos huquqiy tomoni hisoblanadi. Mazkur yangi tashkil etilgan barcha institutsional mexanizmlar Oʻzbekiston Oila va xotin-qizlar davlat qoʻmitasi bilan birgalikda BMT Konvensiyasiga muvofiq ayollar huquqlari, gender tengligi va xotin-qizlarga nisbatan kamsitishlarga barham berishning yagona yaxlit mexanizmiga aylanishi masalaning muhim tomonidir. Ta'kidlash joiz, qabul qilingan normativ-me'yoriy hujjatlar va amaliy choratadbirlar Oʻzbekistonning gender siyosati sohasidagi muhim qadamidir va u qonunchilik hamda amaliyotning xalqaro me'yor va standartlariga toʻliq mos keladi, shu bilan birga, ularning bir qismi BMTning inson huquqlari boʻyicha idoralari tavsiyalariga asoslangan[4].

Shuningdek, "Xotin-qizlarni tazyiq va zoʻravonlikdan himoya qilish toʻgʻrisida"gi[5] Qonuni, 2022 yilning 1-mart sanasida qabul qilingan "Oila va xotin-qizlar bilan ishlash, mahalla va nuroniylarni qoʻllab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida"gi Prezident Farmoni[6] hamda 2022 yilning 7-martida qabul qilingan "Oila va xotin-qizlarni tizimli qoʻllab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida" Prezident Farmoni xotin-qizlar bilan ishlash tizimining yangi bosqichga koʻtarilishiga olib keldi, farmonda "2022–2026-yillarda xotin-qizlarning mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida faolligini oshirish boʻyicha Milliy Dastur" [7]qabul qilindi.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash mumkinki, mamlakatimizning ijtimoiy-siyosiy sohalarida ayollarning rolini oshirishga qaratilgan islohotlar jadallik bilan amalga oshirib borilmoqda. Keyingi vaqtlarda davlat boshqaruv organlariga ayol rahbarlarni tayinlash, oliy ta'lim muassasalariga ayol kishini rektor qilish, ayol vazirlar va vazir oʻrinbosarlari, ayol elchilar boʻlishi kabi tashabbuslar ilgari surilmoqda. Demak Sharqona an'analarga sodiq boʻlgan holda ayollar tashabbuslarini qoʻllab quvvatlash borasidagi islohotlar koʻlamini kengaytirib borish orqali jamiyat rivojiga munosib hissa qoʻshuvchi ayollar safini kengaytirish lozim deb oʻylaymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1. I.Ye Kalabixina Kratkiy ponyatiyniy slovar po gendernim issledovaniyam // Sotsialniy pol: ekonomicheskoe i demograficheskoe povedenie Uchebno-metodicheskie materiali po kursu. M., 1998.
- 2. Oʻzbekiston Respublikasi Konistitutsiyasi. Oʻzbekiston nashriyoti. -T.: 2019, 3-7 betlar
- 3. "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari toʻgʻrisida" OʻR Q// 2019. 09.02 https://lex.uz/docs/-4494849
- 4. "Oʻzbekistonda gender tengligini ta'minlashning dolzarb masalalari: joriy holat, vazifalar va istiqbol" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari

toʻplami.// "Oila va xotin-qizlar" ilmiy-tadqiqot instituti. – Toshkent: Mahalla va oila nashriyoti, 2022. – 228 b. 13-bet

- 5. Xotin-qizlarni tazyiq va zoʻravonlikdan himoya qilish toʻgʻrisida// 561-son Oʻzbekiston Respublikasining Qonuni, 02.09.2019.-T.: https://lex.uz/docs/-4494709
- 6. "Oila va xotin-qizlar bilan ishlash, mahalla va nuroniylarni qoʻllab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida"gi Prezident Farmoni. 01.03.2022.-T.: https://lex.uz/uz/docs/-5884143
- 7. "Oila va xotin-qizlarni tizimli qo'llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" Prezident Farmoni//2022.03.07 https://lex.uz/uz/docs/-5899498

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

Pages: 304-309

ЎЗБЕКИСТОН ХОТИН ҚИЗЛАРИ: ЎТМИШ ВА БУГУН

Мохинур Рўзиева

магистрант

Mokhinurruzieva99@gmail.com

Калит сўзлар: гендер тенглик, патриархал конунлар ва урф-одатлар, феминизм, БМТ нинг халкаро хукук нормаларида аёллар

Аннотация: Ушбу мақолада аёлларнинг жамият ижтимоий-иктисодий ва маданий хаётдаги ўрни кеча ва бугун мисолида талқин қилинди хамда аёлларнинг хаётнинг бу сохаларида мухим ўрин тутганликлари аникланди. Мозийда аёлларнинг жамият хаётидаги роли доим хам бир хилда бўлмаганлиги аёлларнинг сиёсий ижтимоий-иктисодий хукуқлари чекланиб қўйилганлигини тарихий адабиётларда келтирилган маълумотлардан билишимиз мумкин. Жамият ривожининг тарихий боскичларида аёлларнинг урушда жасорат кўрсатганлигини йўлбошчи бўлганлигини хамда ва доно хукмдор бўлганлиги уларнинг мулкдор дипломатик сиёсати натижасида давлатнинг иктисодийижтимоий жихатлари анчайин ўсган. Айнан аёлларнинг мана шундай оқилона сиёсат юритиши кўплаб давлатлар хукумдорларига ўрнак бўлганлигини манбалар қайд этиб ўтган.

WOMEN OF UZBEKISTAN: PAST AND PRESENT

Keywords: gender equality, patriarchal laws and customs, feminism, women in international law UN

Annotation: This article discusses the role of women in the socio-economic and cultural life of society yesterday and today, and identifies the important role of women in these areas of life. We can learn from historical literature that the role of women in modern society was not always uniform, and women's political, social and economic rights were limited. In the historical stages of the development of the society, women showed bravery in war, they were leaders, and they were owners and wise rulers. Sources have noted that this kind of rational policy of women has become an example for the rulers of many countries.

ЖЕНЩИНЫ УЗБЕКИСТАНА: ПРОШЛОЕ И НАСТОЯЩЕЕ

Ключевые слова: Аннотация:В этой статье рассматривается роль гендерное равенство, женщин в социально-экономической и культурной

патриархальные законы и обычаи, феминизм, женщины в международном праве ООН

жизни общества вчера и сегодня, а также указывается на важную роль, которую женщины играют в этих сферах жизни. Из исторической литературы мы можем узнать, что роль женщины в современном обществе не всегда была одинаковой, а политические, социальные и экономические права женщин были ограничены. На исторических этапах развития общества женщины проявляли храбрость на войне, были лидерами, собственниками и мудрыми правителями. Источники отмечают, что такая рациональная политика женщин стала примером для правителей многих стран.

Аёллар хукуқлари масаласи бир неча минг йиллар давомида шаклланиб сиёсий хукукий ахлокий диний фалсафий тафаккурнинг доимий диккат марказида бўлиб келган. Аёллар хукукларининг тарихий-хукукий шаклланиш даврларини шартли равишда куйидаги боскичларга бўлиб ўрганиш максадга мувофикдир:

- 1. Қадимги давр аёл хуқуқлари бўйича илк қарашлар пайдо бўлган пайтдан то эрамизнинг VII асргача бўлган давр.
  - 2. Ўрта асрлар даври VII-XVIII асрлар.
  - 3. Классик давр XIX-XX асрнинг ярми.
  - 4. Замонавий давр XX асрнинг биринчи ярмидан хозирги кунга қадар[1.Б.31-45].

Қадимги даврларда аёллар ҳуқуқларига оид илк қарашлар қадимги Греция ва Рим Месопатамия Миср Хитой Хиндистон ва Марказий Осиёда шаклланган. Тараққиётнинг маълум босқичларида ҳар қандай жамиятда гендер тенгсизлиги мавжуд бўлишига қарамасдан, аёллар алоҳида ижтимоий гуруҳ сифатида жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий ва маданий соҳаларида ўз ўрнига эга бўлган.

Шу ўринда, Марказий Осиё анъанавий жамиятларида муайян даражада гендер тенгсизлик мавжуд бўлганлигини қайд этиш лозим. Аммо бу билан "аёлларнинг ижтимоий хаётда иштирок этиш хукуки таъкикланган, улар факат уй-рўзғор юмушлари, фарзанд тарбияси билан машғул бўлиши жоиз саналган"[2.Б.27-28] деган бир ёқлама қарашларни инкор килган холда, аёлларнинг хам ижтимоий-иктисодий хаётда (ишлаб чиқариш, мулкчилик ва бошқа) ва ижтимоий муносабатларда иштирок этганлигини алохида таъкидлаш лозим. Марказий Осиёда ислом дини ўрнатилгунга қадар қадимий турк халқларида она уруғи имтиёзга эга бўлган. Аёл хукукларининг мухофаза этилганлиги турк одат хукуклари ва Сўғд хужжатларида яккол намоён бўлади. Турк хоконлигида қадимий туркийларнинг одатига кўра аёл киши — она қадрланган. Хотин-қизлар тўла ворислик хукукига эга бўлган қонун аёлларни қаттиқ химоя қилган[3.Б.56-61]. Бу хусусида сўз борар экан энг аввало Ўзбекистон тарихида милоддан аввалги VI асрнинг

иккинчи яримида давлатни бошқарган малика Томур хотун жасорати ҳақида тўхталиб ўтиш лозим. Рим тарихчи Помпей Трог (милоддан аввалги І аср) томонидан ёзиб қолдирилган манбаларнинг гувоҳлик беришича малика Томур хотун саркардалик қилган турк қўшини ҳужумидан эронлик лашкарларидан бирор киши ҳам қутулиб қолмаган.[4.Б.4-10]

Ўзбекистон тарихининг кўплаб даврларида миллатлараро муносабатлар ижтимоийиктисодий тараккиётнинг асосий омилларидан бири сифатида эътироф этиб келинган. XIX аср охири — XX асрнинг биринчи чораги, яъни мустамлака ва совет тузумининг дастлабки давридаги туркий халклар хамкорлиги ўзига хос тарзда тараккий этиб борди. Буни биз жадидчилик харакати ва бошка бир катор маданий-маънавий хамкорлик алокаларида кузатишимиз мумкин. Жумладан, XIX аср охири — XX асрнинг биринчи чорагидаги халкаро муносабатларда хотин-кизларнинг тутган ўрни,

уларнинг жамият тараққиётидаги иштироки масалалари Туркистон маърифатпарварларининг диққат марказида бўлди. Чунки аёл миллат фарзандлари тарбиячиси хисобланиб, уларнинг маърифатли бўлиши мухим ахамиятга эгалиги боис, хотин-қизлар маорифи масалалари мазкур даврнинг долзарб муаммоларидан бири саналиб келган. Ўша даврда аёлларнинг жамиятдаги ролини оширишда уларнинг билим салохиятини юксалтиришда эркаклар билан жамият ҳаётида, ўзаро тенглик асосида, ижтимоийлашган ҳолда фаолият олиб боришда, биринчи навбатда, маориф соҳасини ислоҳ қилишдан бошланганлиги бежиз эмас, албатта.

«...Собиқ совет мустамлакачилиги даврида яратилган адабиётларда коммунистик мафкура асосидаги ёндашув, яъни ўтмишда Туркистон аёлларининг «мутлако саводсиз» бўлганлиги, жиддий қаршиликларга қарамай, Шарқ аёлларининг «озодликка чиқиш» учун уларнинг ўзида ички интилишлар кучли бўлганлиги таъкидланган. Туркистондаги маърифатпарварлик ҳаракати намояндаларининг олиб борган фаолиятини салбий баҳолаб, ўкитиш ишлари хам сезиларли даражада тарақкий этмаган деб қайд этилган. Жумладан, собиқ совет даврида чоп этилган адабиётларда янги усул мактабларида жорий қилинган янгиликларга қарамай олинган билим даражаси қамрови юқори бўлмай, мазкур билим масканларида ягона илмий фан, яъни арифметика ўкитилган деб нотўгри маълумот келтирилган.»[5.Б.190-191] Ана шундай даврда аёлларнинг жамият маданий-маьрифий ҳаётида эркаклар билан тенглик ҳуқуқи аста секинлик билан тенглаша борди.

Хотин-қизларга алоҳида шахс сифатида ҳурмат эьтибор билан муносабатда бўлмасдан туриб янги жамият барпо этиб бўлмаслиги бизга асрлар давомида азалий ҳақиқатга айланиб бораётгани маьлум. Шарқда қадимдан шариат ва одат нормаларидаги

тамойиллар ўзбек аёлининг ҳаёт тарзини белгилаб берган. "...Шарқ мамлакатларида аёллар ва қизлар билан савдо қилувчи қул бозорлари ҳам мавжуд бўлган. Бухоронинг сўнгги амири харамида 300 га якин аёл, яьни чўри ва канизаклари бўлган. Бухорода шундай аёллар қамоқхоналари бўлганки, у ерларда эрларига бўйсунмаган, қизларга таьлим бермоқчи бўлган аёллар қозилар хукмига биноан, баьзан эса суд қилинмасдан сакланган. Кўпхотинлилик, кизларни ёшлигида сотиш акидапараст рухонийлар томонидан қонунийлаштирилган..."[6.Б.3-4] Хар қандай шаклда амалга оширилган камситилиш аёлни эркаклар эга бўлган имкониятлардан махрум килиб, мукаррар равишда унинг амалдаги тенгсизлигига олиб келади. Вахоланки, ислом динида аёлларни хурмат килиш ва севишга даьват қилинган. "...Қурьони каримда таькидланишича, эркак ва аёл, уларнинг қобилияти ва лаёқати тенг хисобланади. Қуръони каримнинг "Нисо" сурасида аёл, уй, оила, давлат, жамиятга алоқадор бўлган мухим масалаларга жавоб берилади. Хусусан, эрхотин ўртасидаги алоқалар – уларнинг бир-бирлари олдидаги хукук ва бурчлари хамда эр оилада бошлиқ экани ва бу ҳуқуқдан у қандай фойдаланиши лозимлиги ҳақида йўлйўриклар берилади. Сўнгра оила доирасидан жамият микёсига чикиб, жамият мустахкам бўлиши учун кишилар ўртасида бирдамлик ва мехр-шафкат, хослик ва бағрикенглик барқарор бўлиши зарурлиги ўзига хос услубда уктирилади. Бу сурада бошқалардагига нисбатан аёлларга оид шариат хукмлари кўп ва батафсил баён этилганлиги сабабли унга «Нисо – аёллар» номи берилган.[7.Б.76-79]

Мисрлик олим Муҳаммад Қутб мусулмон аёлларнинг ҳуқуқий ҳолати ҳақида «Европада аёллар ўз ҳуқуқларига асрлар давомида узок ва шиддатли курашиб эришган бўлсалар мусулмон аёллар эса ўз иқтисодий ва ҳуқуқий мустақилликларини ислом дини орқали қўлга киритганлар...»[8.Б.103-104] дея таьрифлаган.

Аёллар хукуклари инсон хукукларининг ажралмас кисмини ташкил этади. Тарихдан маьлумки, хотин-кизларнинг тенг хукуклиликка эришиш йўлидаги назарияси феминизм номи билан аталган. Социологлар кўп йиллар давомида патриархал конунларни жамиятда ва оилада доминантлик эканлигини таьрифлаб келишган Феминистлар эса бу карашларни нотўгри эканлигини исботлашга уринишди. Бундай окимлар якин тарихда вужудга келган бўлса-да, феминизм — хотин-кизлар хукукларини химоя килиш ва уларни кенгайтириш учун кураш — узок тарихга эга бўлиб, XVIII асрга бориб такалади. «...Патриархал конунлар ва урф-одатларга карши чиккан дастлабки исёнчи аёллар сафига биринчилардан бўлиб француз Олимпия де Гуж, ингилиз Мери Уолстонкрафт, америкалик Абигайль Адамсларнинг номларини келтиришимиз мумкин. Уларнинг фикрича, аёл — «femme» (Феминизм атамаси ана шундан келиб чиккан) тўлаконли инсон шунинг учун хам у

эркаклар буржуа инқилоблари жараёнида қўлга киритган фукаролик хукуклари ва эркинликларидан фойдаланиш имконига эга бўлиши лозим. Эркак ва аёлнинг фукаровий хукуклилиги ғояси бўлган қарашлар тизими «феминизм» деб аталди...»[9.Б.11-12]

Бирлашган Миллатлар Ташкилоти аёллар ва эркакларнинг тенглик принципи тарафдоридир. Давлатимиз хам БМТнинг аёллар хукуклари, эркинликлари хамда конуний манфаатларини таьминлашга қаратилган барча ташаббусларини қўллаб- қувватлайди ва маькуллайди. Мамлакатимизда хотин-кизлар ва эркакларнинг жамиятдаги тенглик принципига амал қилишининг ёрқин кафолати сифатида асосий қонунимиз – Конституциямизнинг 46-моддасида «Хотин-қизлар ва эркаклар тенг хуқуқлидирлар»[10.Б.17] тамойили билан мустахкамлаб қўйилган. Аёл хукуқлари халқаро хукукнинг энг долзарб ва изчил ривожланиб бораётган тармоклардан бири бўлиб, аёл хуқуқлари ғояси азалдан инсониятни ўзига жалб этган. Мустақилликка эришгач, Ўзбекистонда аёлларнинг хукуклари ва уларнинг конуний манфаатларини химоя килиш бўйича катта муваффакиятлар кўлга киритилди. Ўтган йиллар мобайнида аёллар манфаатларини химоя қилишга йўналтирилган қарийб 100 дан ортиқ миллий ва халқаро хукукий хужжатлар кабул килинди ва ратификация килинди. Хотин-кизларнинг гендер тенглигини таъминлаш хозирда жадаллик билан ривожланиб бораётган замонда мухим касб этади. Чунки жуда кўплаб касбларда аёллар мехнатига эхтиёж бор. Узбекистон Республикаси президенти Ш.Мирзиёевнинг ташаббуси билан ёшлар таьлимтарбияси учун қўшимча шароитлар яратиш хотин-қизлар бандлигини оширишга қаратилган комплекс чора-тадбирларни ўз ичига олган 5 та ташаббус ишлаб чиқилди ва бешинчи ташаббус айнан хотин-қизларни иш билан таьминлаш борасида алохида чора тадбирлар жорий қилинишига бағишланди. Мамлакатимизда хотин-қизларнинг таълим олиш хукуки хам тўла таъминланган бўлиб, давлат бошкарувида аёлларнинг иштироки борган сари фаол тус олмокда. Жумладан, бугунги кунда Олий Мажлис Сенати аъзоларининг 17 фоизи, Конунчилик палатаси депутатларининг 16 фоизи хотин-кизлардан иборатдир. Бугунги кунда аёлларимиз барча сохаларда эркин ишлаш имкониятига эга бўлиб, хох маориф бўлсин, хох санъат ёки ижтимоий-сиёсий сохалар хамда тадбиркорлик ва фермерлик сохалари бўлсин барчасида аёллар мехнат қилиш хукуқига эгадирлар. Бугунги кунда давлат ва жамоат ташкилотлари тизимида 1400 га якин аёлларимиз рахбарлик лавозимларида ишламокда. Хотин-кизларнинг улуши соғликни сақлаш ва ижтимоий хизматлар сохасида 82 фоиздан зиёдни, илм-фан, таълим-тарбия маданият ва санъат сохаларида 72 фоизни, кишлок хўжалигида 45 фоиздан ортикни саноатда 38 фоизни ташкил этмокда. Шунинг баробарида, аёлларнинг сидкидилдан килаётган мехнатлари давлатимиз ва халқимиз томонидан муносиб тақдирланиб келинмокда. Мамлакатимизда гендер тенглиги бўйича миллий институтлар, яьни Конституциявий суд, Олий Мажлиснинг инсон хукуклари бўйича вакили (Омбудсман), Инсон хукуклари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий маркази, Ўзбекистон Республикасининг Президенти хузуридаги Амалдаги конун хужжат лари мониторинги институти фаолияти йўлга кўйилиб уларни ривожлантиришга алохида эътибор кўрсатилмокда. Шу билан бирга, хозир Адлия ва Ички ишлар вазирликларида, Бош прокуратурада гендер тенглигини химоя килиш бўйича махсус тузилмалар самарали ишлаб турибди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН МАНБА ВА АДАБИЁТЛАР

- [1]. Саидов А.Х. Халқаро хуқуқ: дарслик. Т.2001. –31-45-б.
- [2]. Гребенкин Г. Узбеки \\ Туркестанские ведомости.1871, № 30. –27-28-б.
- [3]. Муқимов З. Ўзбекистон давлати ва хуқуқи тарихи. Т. 2003. –60-61-б.
- [4]. Азамат Зиё. Ўзбек аёллари тарих сахнасида. Т. 2002.- 4-10-б.
- [5]. История Узбекской ССР.—Т.: «Фан», 1974. С. -190- 191-б.
- [6]. Инагамова.М. «Халқаро ва миллий қонунчиликда аёл ҳуқуқлари»: Ўқув қўлланма T.; 2010. 3-4-б.
  - [7]. Абдулазиз Мансур. «Қурьони Карим» маьноларининг таржимаси:.
  - [8]. «Нисо» сураси.; Т. 2001-й. –76-79-б.
- [9]. Муҳаммад Қутб.Ислам ва-ал-марьа.Шабухат хавла-л-ислам. Қоҳира,1954. 103-104-б.
  - [10]. Women in Revolutionary Paris 1789 1795: Selected Documents. –11-12-б.
- [11]. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Тошкент: "Ўзбекистон" НМИУ, 2019. –17-б.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ШАРҚ ДАВЛАТЛАРИДА ГЕНДЕР ВА ХУҚУҚИЙ КОММУНИКАЦИЯ

Мухаббат Салиева

ТДШУ "Таржимашунослик ва халқаро журналистика" кафедраси, доцент

Muhabbat2962@mail.ru

Дилшода Мубаракова

ТДШУ "Таржимашунослик ва халқаро журналистика" кафедраси доиент в.б

dilim 12@yahoo.com

 Калит сўзлар:
 Жамият,

 давлат, маънавият, ахлок,
 ахлока,

 коммуникация, ибодатхона, ибодатхона, мадраса,
 мадраса,

 Марказий Осиё, мамлакат,
 сиёсат.

Аннотация: Мақолада шарқ давлатларида илм-фан маданият қадим замонлардан ривожланганлиги, бугунги даврнинг мураккаблиги замонавий халқаро ва миллий оммавий ахборот воситалари таъсирида куп асрлар шаклланган қадриятларнинг ахамиятига давомида эътибор қаратишни мақсад қилинди. Шунинг учун куннинг мухим вазифаларидан бири – ўрта асрлар тажрибасига яна бир бор мурожаат этиб, минг йиллик синовларидан ўтган ижобий натижа ва маданий инсонпарварлик ўзлаштириш, бойликларни тўлароқ ғояларидан самарали фойдаланишга алохида эътибор қаратилди.

GENDER AND LEGAL COMMUNICATION IN EASTERN COUNTRIES

Key words: Society, state, spirituality, morality, communication, connection, temple, madrasa, Central Asia, country, politics.

Abstract: The article aimed to draw attention to the fact that science and culture in the eastern countries have developed since ancient times, the complexity of today's era and the importance of values formed over many centuries under the influence of modern international and national mass media. Therefore, one of the important tasks of the day is to refer once again to the experience of the Middle Ages, and special attention was paid to the positive results of the thousand-year tests and the full assimilation of cultural wealth, the effective use of humanitarian ideas.

ГЕНДЕРНО-ПРАВОВАЯ КОММУНИКАЦИЯ В ВОСТОЧНЫХ СТРАНАХ

Ключевые слова: Аннотация: В статье ставится задача обратить общество, государство, внимание на то, что наука и культура в восточных

духовность, нравственность, общение, связь, храм, медресе, Средняя Азия, страна, политика.

странах развивались с древнейших времен, сложность современной эпохи И важность ценностей, формировавшихся на протяжении многих веков под современных интернациональных влиянием национальных масс. СМИ. Поэтому одной из важных задач дня является обращение еще раз к опыту Средневековья, причем особое внимание уделялось положительным результатам тысячелетних испытаний и усвоению полному культурных ценностей, эффективному использованию гуманитарные идеи.

ижтимоий-сиёсий фаоллигини Хотин-қизларимизнинг оширишда эътибор кучайтирилаётганлигининг яна бошқа жихатлари хам бор. Хусусан, уларнинг хуқуқий маданияти ва хукукий саводхонлигини ошириш, иктисодий фаолиятни кенг йўлга кўйиш, ижтимоий химоя тизимини такомиллаштириш масалалари давлатнинг мухим максадлари қаторидан жой олди. Мамлакатимизда амалга оширилаетган ислохотлар таълим ва тарбияга эътиборнинг кучайтирилиши билан янада мустахкамланди. Юртимиз равнаки, фарзандларимизнинг, хусусан қизларимизнинг билимли, ҳар жиҳатдан баркамол бўлиб улғайишида, жамиятимизнинг маънавий-маърифий жихатдан юксалишида хотин-Буюк аждодларимиз, миллатимиз тарихидан қизларимизнинг хиссаси каттадир. маълумки, ўзбек аёли, ўзбек оналари нафақат ўз элимиз, балки дунё хамжамияти, умумбашарият тараққиётига улкан хиссасини қушган машхур уғлонлари – жасур, ботир Амир Темур, Жалолиддин Мангуберди каби саркардалари, Бахоуддин Накшбанд, Абдухолиқ Ғиждувоний, хазрат Хўжа Ахрор Вали каби азиз авлиёлари, жахонни турли жабхаларда лол қолдирган олимлари – Абу Наср Форобий, Абу Райхон Беруний, Имом Ал Бухорий, Абу Али ибн Сино, Ал Хоразмий, Мирзо Улуғбек, адиблари – Алишер Навоий, Захириддин Мухаммад Бобур, Умар Хайём, Фитрат, Чўлпон, Абдулла Қаххор, Ойбек сингари инсонлар билан машхурдирлар. Мағрур, жасур ва доно Тўмарис, Бибихоним, Нодирабегим, 50 Увайсийлар номлари нафақат биз учун, балки илғор фикрли дунё аҳли учун хам илиқ ва улуғ эканини хаммамиз яхши биламиз

Ўрта асрлардаги Шарқ маданиятини ўрганиш глобаллашув даврида янада долзарблашмокда. Ахборий тажовузлар натижасида бугунги кунга келиб, инсоният хаётида ўрнатилган маънавий-ахлокий меъёрлар аста-секин емирилиб, одамзот постмавжудлик (постсуществование) даврига ўтмокда. Даниэлл Беллдан кейин "пост" сўзи оммалашиб кетди. Постиндустриал жамият, постмодернизм, постинсоний келажак (постчеловеческое будущее), постзамонавийлик (постсовременность) тушунчалари кенг истеъмолга кирмокда, бу эса ҳар бир инсонни чукур билим олиш даврдан оркада колмасликка чорлайди десак муболаға бўлмайди.

Ўрта асрларда Марказий Осиё мамлакатлари худудида ижтимоий ривожланиш кучли бўлганки, натижада, одамларда маълумотларни етказиш воситаларига бўлган эхтиёж ортган. Бугунги кунда биз бу холни ўша даврлардаги оммавий маданий коммуникацияларнинг юксалиши деб бахолашга хаклимиз. Шарк халклари мутафаккирлари Алишер Навоий, Ибн Сино, Ал Бухорий, Фаробий ва бошкалар ўз асарларида комил инсонни юзага келишида аѐлларнинг ўрни мухим эканини кўп бора таъкидланган. Лекин ўтган асрларда аѐлларнинг хукуклари эркакларникидан анчагина пастда эди. Замон ривожланган сари дунѐда аѐлларнинг ўрни ошиб борди.

Абу Наср Форобий кўрсатганидек, маданият одамзод ҳаётида муҳим ўринга эга эканини Афлотун шундай таърифлайди: «Афлотун ниҳоятда фойдали бўлган бир фикрни тушунтиришга интилади, бу — адолатнинг гўзаллигидир». ,[10.Б.50] Ўша даврда алоқа воситаларининг аҳамияти нечоғли муҳим бўлганлиги давлат ва жамиятни бошқаришда ёзма ҳамда оғзаки алоқа турлари оммавий тарзда амалга оширилганлиги билан ойдинлашади.

Мазкур бўлимда маданий коммуникациянинг ахамияти ва унинг хусусиятларини ўрганиш, хамда ўрта асрларда Марказий Осиё худудида коммуникациялар қандай бўлганлиги хакида сўз юритилади.

Ўрта асрлардаги оммавий коммуникация объектлари бизгача кўпрок моддий, яъни мадраса, масжид, миноралар ва шу каби шаклларда етиб келган. Бундай объектлар, биринчидан, ўша даврлардаги маданиятнинг хосиласи бўлса, иккинчидан, кейинги авлодларни тарбиялаш учун таъсирчан восита сифатида хизмат килган. Бу гап нафакат ўзбекистонликлар, балки бизнинг ёдгорликларимиз билан танишишга келган барча мамлакат ва халклар вакилларига тегишли хам. Фикримизни исботлайдиган мисоллар ўрта асрларда фаолият юритган кўпгина муаллифлар ва, шунингдек, бугунги кундаги олимларнинг асарларида хам учраб туради. Масалан, Абу Наср Форобий ўзининг «Фозил одамлар шахри» асарида бу хакда: «Нихоят, сохиби конун, тавоф килинадиган ерлар, ибодатхоналарга катта эътибор бериши керак, токи улар нураб, бузилиб кетмасин, уларнинг ёмон ахволга келиши, шахар ахолисининг юракларини хамда шахар ишларига мутасадди одамларнинг калбларининг бузилиши, кабихлашишига олиб келади», [2.Б.47]дея таъкидлайди.

Бинобарин, кишилар онги, рухиятига таъсир қилувчи кўпгина моддий коммуникация объектларининг хароб ахволи салбий маънавий окибатларга олиб бориши мумкин. Шу ўринда алломанинг яна бир сўзларини келтириш жоиздир: «Шу қатори одамларга зарур бўлган асбоб-ускуна билан таъминлаш, қадамжолар, ибодатхоналар, кошоналар, уруш

хакида, сўнгра, шартномалар тузиш, чегаралар, динларга мансублик ва динлар хакида ёзади». [10.Б.48]Салбий киёс сифатида биз собик совет давридаги Самарканд, Бухоро ва Хива маданий ёдгорликларининг ёмон ахволини келтиришимиз мумкин.

Оммавий коммуникация жараёнида ҳар бир инсоннинг баҳайбат биноларни кўриши, тасаввур қилиши натижасида унинг ички дунёси бойиб бориши табиий. Чиндан ҳам бундай оммавий коммуникация орқали ўзлаштирилган маданият кишиларнинг ҳистуйғулари, фикр ва ғояларининг ривожланишига олиб келадиган кучдир.

Маълумки, Амир Темур давлат рахбари сифатида шаҳар ва қишлоқлар гўзаллигига, йўллар ётқизилиши, боғлар яратилиши, бозорлар ишлаб туришига кўп эътибор берган. «Темур тузуклари» асарида таъкидланишича, «хароб бўлиб ётган ерларда коризлар курсинлар, бузилган кўприкларни тузатсинлар, ариқлар ва дарёлар устига янги кўприклар курсинлар. Йўлларга кузатувчи ва сокчилар кўйсинлар, ҳар бир работга бир нечта одамни жойлаштирсинларки, йўлларни кузатиш ва саклаш ишлари шуларга тегишли бўлсин». [1.Б.124]

Ўрта асрларда қобилиятли давлат раҳбарлари, диний пешволар, ҳарбий саркарда ва бошқалар жамоатчилик фикри, кенг омма ўзини қандай сезишининг аҳамияти нақадар муҳим эканлигини яҳши тушунган ва унга эътибор бериб келган. Бундай вазифаларни бажаришда маданий моддий коммуникациянинг яққол кўзга ташланадиган воситалари муҳим роль ўйнаган, ҳалқда тегишли кайфият уйғотган, ўз шаҳри, қишлоғи, мадрасаси, масжиди, минораси билан фаҳрланишига олиб келган.

Энди маданий коммуникациянинг маънавий турларига ўтамиз. Ўзбекистон фанида кўпрок қабул қилинган меъёрларга мувофик, биз ўз тахлилимизни илм ва таълимдан бошлашимиз мумкин эди, аммо бундай ёндашув ўрта асрларда мавжуд бўлган реал ижтимоий мухит, хакикий вазиятга унча хам тўғри келмас эди. Чунки ўша даврларда маданият, илм, таълим ва бошка сохалар энг аввало, диний шаклда ривожланаётган эди. Масалан, Бухоро амири Тоғшоданинг Ислом динини 690 йилдан кейин қабул қилиши [8.Б.93]ушбу худудда маданият гуркираб ривожланишига сабаб бўлди.

Тадқиқотимиз учун танланган даврда Бухоро ислом дунёсида машхур «Қуббат ул-Ислом» унвонига сазовор бўлган. Ушбу факт дунё микёсида тан олинган илмий-тарихий манбаларда ўз ифодасини топган. Масалан, «Бухоро тарихи»да ёзилишича: «Мархум Хожа имом Абу Ҳафс Қабир Бухорий ўша маҳаллада турар эди; у киши Бухородан Бағдодга бориб, мархум Имом Муҳаммад Ҳусайн Шайбонийга шогирд бўлган». [8.Б.130]

Ўша даврда Бухорода унинг даражасига тенг келадиган илмли киши топилмаган. У Бухоронинг муаррихлари жумласидан бўлиб, ҳам зоҳид, ҳам олим эди. Ўрта асрларда

битилган китобларда ёзилишича, бу ерда маданиятнинг кенг тарқалиши, махаллий имомлар ва уламоларнинг эса дунёга танилиши у кишининг номи билан хам боғлик.

Яна бир мисол. «Бухоро тарихи»да баён қилинишича, Хожа Имом Абу Ҳафс Кабир Бухорийнинг «ўғли Абу Абдуллоҳнинг илми шу даражада эдики», [9.Б.130]ундан маслаҳат сўраб турганлар. Бу эса отанинг ўз фарзандларига эътиборли бўлганлиги, уларни ҳам маърифатли кишилар сифатида тарбияланганининг далолатидир, яъни, бу сулолавий маданий меросликнинг кўрсаткичидир.

Ўша даврларда темир босма шакл бўлмаганлиги, қўлёзмалар эса кам эканлиги сабабли, халклар маданиятининг негизини асосан оғзаки ижод намуналари ташкил этган эди. Бу ҳакда Абу Райҳон Берунийнинг «Қадимги ҳалқлардан қолган ёдгорликлар» асарида қуйидаги сўзлар бор: «Асарни ёзишга бошлаб айтаманки, мендан сўралган нарсага етказувчи воситаларнинг энг муҳими — қадимги миллатлар ҳақидаги ривоятлар, ўтмиш авлодлар тўғрисидаги ҳабарларни билишдир, чунки буларнинг кўпчилиги у миллатлар авлодидан ва уларнинг расму-русум ва қоидаларидан иборатдир».[3.Б.40]

Табиийки, ўша вақтларда оғзаки коммуникация ёзмага нисбатан анча кенг ривожланган эди, аммо улар ҳақидаги маълумотлар бизга фақат ёзма манбалар орқали етиб келган. Беруний, Форобий, ибн Сино ва бошқа олимлар асарларида ҳалқнинг кўп асрлик оғзаки илмий ва адабий анъаналар тизими, образлари ва ғоялари ўз аксини топган. Натижада ушбу китоблар кўп авлодларни гуманизм, бағрикенглик руҳида тарбияланган, маданиятли одамлар бўлишига ундаган. Мазкур асарларнинг тарбиявий аҳамияти бугун республикамизда яшаётган ёшлар, бутун аҳоли учун ҳам баланд десак, ҳато қилмаймиз. Чунки улар минг йилдан кўпроқ даврдаги ҳалқ тажрибасини ўзида мужассамлашган.

Ўз асарларини тайёрлашда муаллифлар илмий, тарихий китоблар, подшох ва саркардаларнинг зафарномаларидан, дипломатик ёзишмалардан, сиёсий йиғинлар баённомаларидан, қисқаси турли ахборот манбаларидан фойдаланганлар. Бундай манбалар сифатида шахсий суҳбат, кузатув, саёҳат, турли ҳужжат ва буюмлар, оғзаки мулоқотлар ҳамда бошқа воситалар ҳизмат қилган.

Биз ўрганаётган асарларда муаллифлар ўз ғоя ва шахсий фикрлари билан чекланиб колмасдан, балки халқ ичида юриб одамлар билан учрашган, реал вокеаларнинг гувохи бўлган, кулок билан эшитиб ва кўз билан кўрганларини, ёзиб олиб, ҳақиқий ҳаётни акс эттиришга ҳаракат қилган.

Маданий коммуникациянинг энг улуғ намунаси сифатида китобни таърифласак, адашмаймиз. Агар бундай китоблар санокли булганида эди, уларни оммавий коммуникация воситаси деб баҳолашнинг иложи булмасди. Ҳамма гап шундаки, бундай

китоблар қўлёзма бўлса-да, жуда кўп муаллифлар томонидан ёзилиб, ўнлаб юзлаб, айрим пайтларда эса ундан ҳам кўп нусхаларда кўчирилган. Натижада китоб ўрта асрларда мусулмон дунёсида халқлар маданиятини ривожлантиришнинг энг йирик воситасига (каналига) айланган.

Китоб халкнинг хаётий фикрлари ва тажрибасини ўзида акс эттирган буюк ахборот хазинасидир. Ўша даврларда хам китобда бундай кудратли куч борлигини кўпчилик жуда яхши тушунган. Китобга муносабат бир текис бўлмаган. Бир томондан, асарларни ёзиш ва кўпайтиришга харакат килинган бўлса, иккинчи томондан, уларни йўкотиш хам вактивакти билан авж олиб турган. Афсуски, ўша даврларда китобларни йўк килиш, ёкиб юбориш каби ходисалар одатий хол бўлиб, улар маданий фожиаларга хам олиб келган. Бу, албатта, ғоявий курашнинг далолатидир. Хар бир даврнинг ўзига хос тарздаги ғоявий курашлар жўшкинлиги бугунгидан паст бўлмаган. Мисол сифатида мусулмон дунёсида энг йирик ва машхур Александрия кутубхонаси икки марта христианлар, бир марта араблар томонидан ёкиб юборилганлигин айтиш мумкин. «Авесто» китоби хам Искандар Зулкарнайн томонидан ёкиб юборилганлиги хакидаги маълумотлар бор. «Хиндистон» асарида эса шундай фактга дуч келамиз: «Искандар ва унинг ворислари румликлар томонидан (эронликлар) рағбат қилган барча илмий китоблари куйдирилиб, хаёт воситаси бўлган ва фахр қилинадиган гўзал санъатлари барбод этилган эди».[4.Б.147]

Искандар Зулқарнайн каби саркарда ва подшохлар улар забт этган халқлар маданияти ва китобларининг сақланишини хоҳламаган. У китоблар қанчалик тез йўқ қилинса, бизнинг маданиятимизга, динимизга халқ шунчалик тез эътиқод қила бошлайди деган, фикрда бўлган.

Китоб ёзувчиларни Абу Райҳон Беруний шундай ифодалайди: «Пурона китобларини риши деб аталадиган гуруҳ ишлаган. Бу китобларнинг кишилар оғизларидан менга эшитилгани қуйидагилар: «Оди-пурона, яъни энг аввалги (пурона); 2. Мачья-пурона, яъни балиқ; 3. Кўрма-пурона, яъни тошбақа» [4.Б.110] ва бошқалар, жами 18.

Демак, қадим замонларда ҳам кишилар бир-бирларига турли афсоналар, латифалар айтишган, хабарларнинг баъзи бирлари ҳаётий воқеалар бўлса, бошқалари тўқима бўлган. Лекин уларнинг барчаси оммавий коммуникациянинг у ёки бу шаклини ифодалайди. Китобдан таралаётган зиё ҳақида Абдураззоқ Самарқандий шундай деб ёзади: «Ахборотлар чеҳраси ва ёдгорликлар рухсорида маъний ҳарфлари ва бинолар изларидан бирор асар (мавжуд) экан, бу китобнинг ҳам ёрқин нурлари барча уфқларга худди офтоб шуъласидек ёруғлик бағишлаб турсин ва унинг жаҳонга нур сочувчи талъати олам атрофида күндуз ёруғлигидек жилолансин; мақсад жавҳарлари олий ҳимматга мувофик

тартибда терилсин ва саодат офтоби исталган тарзда замона чехрасида порласин». [10.Б.50] Умуман олганда, ушбу китоб ўзининг эстетик хусусиятлари билан бошқаларидан ажралиб туради.

Инсоннинг маданий тарбияси кўп вақт талаб этадиган жараён. Форобий кўрсатишича, Афлотун ахлокий-маданий фазилатларни кенг омма томонидан қандай ўзлаштирилиши кераклиги ҳакида куйидагича ёзади: «Бундай яхши одатлар вақтинча ўзлаштан бўлади, чунки жамиятлар ва барча одамларда одатлар узок муддат ўтиб ўзлаштирилади. Адолатли, пок, жасур бўлишга одат килиш, шу билан бирга ёмон киликлардан кутулиш учун ҳам маълум муддат ўтиши керак. Бу вакт давомида инсон ўзининг ёмон киликларидан воз кеча олади. Агар одамда туғма, кучли ғурур туйғулари бўлмаса, у ҳолда ўша одам ўз руҳини машк ила тарбиялаши зарур, чунки ўзи севган инсоннинг кўп жиноятларини сезмаслик одамнинг туғма хислатидир». [10.Б.36] Албатта, ушбу фикрдаги тарбия жараёни энг аввало, оилавий мулокотларда, маҳаллалардаги муносабатларда ёки кенгрок қилиб гапирсак ижтимоий коммуникациялар ёрдамида амалга оширилади.

Маданий коммуникация нормаларига риоя килмаган шахслар, айникса, рахбарлар вакти келиб, албатта инкирозга учраши ҳакида кўп гувоҳлар бор. Жумладан, Низомиддин Шомий ҳадисдан иктибос келтириб куйидагича ёзади: «Ҳакикатда Тангри ҳазрати баланд ҳимматлилик ва кенг табиатлиликка алокадор кишиларни дўст тутади. Сустлик ва паст ҳимматлиликка тортадиган ишларни душман тутади. Бу сўзлардан ғараз шулки, амир Ҳусайн паст ҳимматлик мақомига қадам қўйиб, тубан фикрлар қилганлиги учун охирокибат, ўз ҳиммати ниҳоясига етди».[11.Б.49] Бундай фикрлар бошка асарларда ҳам учрайди. Албатта, киши кўзи ўнгида намоён бўлаётган ўзгаришларга бефарк бўлиши мумкин эмас, чунки паст ҳимматлилик ҳалқ орасида кишининг обрўсини тушириб қўяди, кимки давраларда ўзини ҳимматсиз қилиб кўрсатса, яъни арзимаган фойда учун ғурурини унутса, атрофидагилар орасида унинг ҳурмати йўколади. Бундай сўзларда маданиятнинг асл маъноси мужассамлашган.

Аёлларнинг кучли жинс вакиллари билан тенгма-тенг хукуққа эга бўлиш жараёни юртимизда XX аср бошларидан авж олди. Сабаби фарзанд тарбиялаётган оналарнинг ўзлари хам зиёли бўлиши лозимлигини кўпчилик тушуна бошлаган эди. Турмуш ва оила одобларига оид рисолалар кенг тарқала бошлади. Аёлларимиз хам оилани, хам касб-хунарни бирдек бошқариб, жамият учун керакли шахсларга айландилар. XIX аср охири ва XX аср бошларининг етакчи маърифатпарварлари М. Бехбудий, А. Фитрат, А. Авлоний хотин қизларнинг жамиятдаги ўрни борасида кенг фикрлар билдирдилар. Масалан,

Фитрат —Оила асарида шундай фикрлар бор: —Аёлларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллиги миллий озодлик, эрк учун зарур: аёллар фақат уй-рўзғор, бола тарбияси билан банд қолмаслиги керак, - дейди. Аелларнинг хуқуқлари албатта, дин ва миллий қадриятлар билан хам боғлиқдир. Ислом дини кириб келгунга қадар қизлар туғилибоқ тириклайин ўлдирилгани кўпчиликка маълум. Мукаддас Ислом дини хамиша аелларни эъзозлашга буюради. Жаннат оналар оети остидадир, деган накл асрлар оша ўз мавкени йўкотгани йўк. Ислом таълимоти аёлларни илм олиш, мехнат килиш, мерос хукуки, жамият тараққиётида фаол қатнашишда эркаклар билан тенг хуқуқли қилди. Хадисларда илм олиш хар бир муслим ва муслимага хосдир, дейилган. Исломда оила, никох, мерос масалаларида аёлга кўпрок ён берилади, никохсиз яшашга рухсат берилмай, шу тарика аёлнинг хукуки таъминланади. Никох шартларидан бўлмиш – махр хам айнан аёлларнинг фойдаси учун жорий этилган. Хулоса сифатида айтишимиз мумкинки, ўрта асрларда маданий коммуникациянинг иккала – моддий ва маънавий турлари хам мухим ахамиятга эга эди. Чунки, оғзаки сўздан ташқари, барча боғланишларни моддий коммуникация деб айтишга хаклимиз. Масалан, маънавият манбаси сифатида бахолаб келаётган китоб хам қоғоз, мато ва бўёкдан иборат моддий жисмдир. Тарихий асарларнинг хар бирида хам мадраса биносидан кўра маънавият кўпрок деб айтолмаймиз, чунки мадраса, масжид, миноралар хам инсоният маданиятини ўзида акс эттирган, кўп маънога эга бўлган буюк китоблардир.

Буюк соҳибқирон Амир Темур тузукларида — Аёлларга имкон қадар илиқ муомалада бўлишга ҳаракат қилдим", дейилган. Аёл азалдан мўътабар зот сифатида эъзозланувчи табиатнинг нозик хилқати. Аёл бир қўли билан дунёни, бир қўли билан бешикни тебратадиган, қирқ жонини ишга солиб, оилам, болам, чақам деб тиним билмайдиган мавжудот. Аёлнинг бахти — жамият тараққиѐтининг асоси десак, муболаға бўлмайди. Бугунги кунда жамиятимизда аёлларимизнинг ҳар томонлама эркин, бахтли ҳаёт кечиришлари ҳамда тадбиркорлик билан шуғулланишлари учун ҳамма имкониятлар ва шарт-шароитлар яратилган.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

- [1]. Амир Темур. Темур тузуклари. Форсчадан А. Соғуний ва Х. Кароматов тажримаси. Б. Аҳмедов Таҳр. остида. Т.: "Ғафур Ғулом", 1996. 344 б.
  - [2]. Байхаки, Абул Фазл. История Масъуда (1040-1041) М.: «Наука», 1969. 983 б.
- [3]. Беруний Абу Райхон. Қадимги халқлардан қолған ёдгорликлар. // Танланған асарлар. Т. 1. Т.: "Фан", 1968., 2020 465 б.

- - [5]. Бобур, Захириддин Мухаммад. Бобурнома. Т.: Юлдузча. 1989. 368 б.
  - [6]. Мец А. Мусульманский Ренессанс. М.: "Наука", 1973. 472 б.
  - [7]. Низомиддин Шомий. Зафарнома. Т.: Ўзбекистон. 1996. 527 б.
- [8]. Наршахий, Абу Бакр. Бухоро тарихи. // Самария / Абу Тохирхожа. Ьухоро тарихи / Наршахий. Шажараи Хоразмшохий / Баёний. Фарғона тарихи / Ибрат. / Тарихий эссе / Тахрир ҳайати: Б. Аҳмедов ва бошқ. Т.: "Камалак", 1991. Б. 82-174.
- [9]. Самарқандий Камолуддин Абдураззоқ. Матлаи саъдайн ва Мажмаи Бахрайн. Т.: "Фан", 1969. б.
  - [10]. Форобий, Абу Наср. Фозил одамлар шахри. Т.: "Халқ мероси", 1993. 223 б.
- [11]. MEDIA MATN TARJIMASIDA LINGVOMADANIY VA SOTSIOLINGVISTIK ASPEKTLAR "Uzbekistan-China: development of cultural, historical, scientific and economic relations" VOLUME 2 | SPECIAL ISSUE 26 ISSN 2181-1784 SJIF 2022: 5.947 | ASI Factor = 1.7

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

КОРЕЙС ВА ЎЗБЕК ОИЛАСИДА АЁЛЛАРГА МУРОЖААТЛАР

Дилорам Аширбаева

PhD

Тошкент давлат шарқшунослик университети корейс тили ўқитувчиси hangook2019@gmail.com

Калит сўзлар: она, келин, аёлим, хотин, уй бекаси,буви, опа.

Аннотация: Корейс ва ўзбек тиллари бир оилага мансуб тил хисобланади. Шундай экан, хар иккала тилда жумлалар тузилиши ва мурожаатларда ўхшаш жихатларни кўплаб ўрганиш ва талқин қилиш мумкин. Мазкур маколада корейс ва ўзбек дискурсида оилада аёлларга нисбатан қўлланилувчи мурожаатлар кўриб тортилади. чикилади ва тахлилга Жумладан, мурожаатларнинг ўхшаш фаркли томонлари, ва таржимада берилиши мисоллар ёрдамида ёритилган.

APPEALS TO WOMEN IN KOREAN AND UZBEK FAMILIES

Key words: mother, daughter in law, wife, housewife, grandmother, sister.

Abstract: This article is devoted to speech appealing units in the Korean and Uzbek family discourse. It displays the area of use, similar and distinctive aspects of translating in two languages. Korean and Uzbek are languages that belong to the same family. Therefore, in both languages, you can learn and interpret the structure of sentences and addresses. This article will review and analyze Korean and Uzbek discursive references to women in the family. In particular, similar and different differences in appeal are highlighted using the examples provided in the translation.

ОБРАЩЕНИЯ К ЖЕНЩИНАМ В КОРЕЙСКИХ И УЗБЕКСКИХ СЕМЬЯХ

Ключевые слова: мать, невеста, жена, домохозяйка, бабушка, сестра.

Аннотация: . Корейский и узбекский языки-это языки, принадлежащие к одной семье. Поэтому в обоих языках можно изучить и интерпретировать структур предложений и обращений. В данной статье будут рассмотрены и проанализированы корейские и узбекские дискурсивные обращения к женщинам в семье. В частности, сходные и разные отличия в обращении освещаются с помощью примеров, приведенных в переводе.

Қариндошчилик — умумий аждоддан келиб чиққанлиги ёки турмуш қуриш орқали юзага келган ижтимоий гурух ва ролини ташкил қилиш орқали индивидлар орасидаги алоқадир. Қариндошлик терминлари қадим даврлардан бошлаб нутқ жараёнида бир кишининг иккинчи кишига мурожаати ёки учинчи кишини англатиш учун ишлатилади. Шундай экан, қариндошлик муносабати билан боғлиқ мурожаат бирликлари орқали ифодаланган муносабатлар марказида сўзловчи туради, бунда сўзловчи қариндошлик термини билан ёки унга тингловчининг исмини қўшган холда мурожаат қилади¹.

Корейс оиласидаги муносабатлар ғоятда мураккаб бўлиб, "мендан катта //кичик" шартига қатъиян амал қилинади. Катталарга ҳар доим "сизлаб" гапирилади. Бир қарашда осон бўлиб туюлган мурожаат шакллари, аслида бир мунча қийинчиликларни юзага келтиради. Хусусан корейс тилидаги поғонали муносабатлар кишининг диққатини талаб этади.

Бувига 할머니 [halmoni], онага 어머니 [omoni] деб мурожаат қилинади. Ҳозирги кунда шаҳар ва шаҳар атрофи шеваларида фарзандларнинг бувига нисбатан 할미 [halmi], онага 엄마 [omma] сингари нейтрал мурожаат шаклларининг қўлланиши кенг тарқалиб бормокда:

엄마, 학교에 다녀 왔습니다. [Eomma, hakkyeoe danyeo wasseupnimda]

"Ойи, мактабдан келдим."

Корейс тилида онага нисбатан қўлланиладиган мурожаат сўзларини уч гурухга ажратиш мумкин: ўз онасига, ўзгаларнинг онасига ва мархум она ҳақидаги мурожаат бирликларига. Онасига 이 마니 [omoni] (ойи) деб мурожаат қилинади. Ушбу мурожаатларнинг муқобил варианти 이 마니 [omonim] шакли эса турмуш ўртоғининг онасига, шунингдек, яқин дўстининг онасига нисбатан ишлатиш мумкин. Қадимги корейс тилида мархум она ҳақида 선비 [sonbi] деб хитоб қилинган. Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, ўзбек мулоқот маданиятида марҳумларга нисбатан қўлланиладиган махсус мурожаат шакли мавжуд эмас. Бироқ марҳумлар ёдга олинганда, уларнинг исмлари олдидан *раҳматлик* сўзи ишлатилади.

"아버지, 이 산소에 계신 엄마가 그리도 저를 귀여워하셨습니까?" [Abeoji, i sanso-e gyesin eommaga geulido jeoleul gwiyeowohasyeossseubnikka?]

"Дада, (қабрда) бу ерда ётган онам мени яхши кўрармидилар?"

-

¹ Ахмедова Н.Ш. Ўзбек тилида мурожаат бирликларининг семантик-коннотатив тадкики. Филол. фанл. номз. ... дисс. – Тошкент, 2008. – Б. 131.

"그래, 너의 **모친이** 너를 낳고 세상을 다 얻은 듯 좋아했느니라" (박세정. 슬프도록 아름다운 황후 심청, 133) [**Geulae**, neoui mochin-i neoleul nahgo sesang-eul da eod-eun deus joh-ahaessneunila]

"Ха, **рахматлик** онанг сени дунёга келтириб, худди дунёни забт этгандек сени яхши кўрарди".

어머님 [omonim] сўзи ўзгалар олдида оналарини хурмат килиб гапираётганда кўлланилади. Бу ўзбек тилида *онамлар* деб мурожаат килишга тенгдир. 엄마 [omma] (ойижон) деб ёш болалар оналарига мурожаат килишади. Онаси туғишган эканлигини билдириш максадида 친 [chin] "якин/кондош" сўзи кўшилиб айтилади. 친 엄마chin [omma] кондош онам. Мазкур мурожаатларнинг хитой тилидан ўзлашган хурмат шакли모친 [mochin] дир.

Оила жамиятнинг энг кичик бўғини бўлса ҳам, эр ва хотин оиланинг асосидир. Куйида эркак кишининг аёлига нисбатан бир неча кўринишдаги мурожаатларини таҳлилга тортамиз.

여보 Азизам.

Эр-хотин муносабатларида хитоб сўзларининг хилма-хиллиги жиҳатидан корейс тили дунёда энг бой тил ҳисобланади. Эр-хотинлар (40%) кўпинча бир-бирига 역보 [yobo] (азизим) ёки 자기 [chagi] (азизим) деб мурожаат қилишади:

여보, 내 말 좀 들어봐요. [Yeobo, nae mal jom deureobwa]

"Aзизам, гапимга қулоқ сол" ^{l}

Эр-хотин муносабатларида хитоб сўзларининг хилма-хиллиги жиҳатидан корейс тили дунёда энг бой тил ҳисобланади. Эр-хотинлар (40%) кўпинча бир-бирига 여보 [yeobo] *азизим/азизам* ёки 자기 [jagi] деб мурожаат қилишади². Оила қургандан сўнг турмуш ўртоқлар ўзаро 여보 [yeobo] *азизим/азизам* деб мурожаат қиладилар.

Шарқона тарбиянинг ўта кучлилиги мурожаат бирликларида яққол намоён бўлади. Кореяда эр-хотиннинг бир-бирини исми билан чақириши уят ҳисобланади. Шу боис эр-хотинлар бир-бирига 역보 [yeobo] яъни, ўзбек тилига таржима қилинганида азизим/азизам дея мурожаат қиладилар. Ушбу хитобнинг келиб чиқиш тарихига назар соладиган бўлсак, қадимда бу мурожаат икки сўздан, яъни, 역기에 보세요 [yeogie boseyo] мурожаатидан келиб чиққан бўлиб, таржимаси "бу ерга қараб юборинг"дир. Бугунги кунда ушбу

-

¹ Ким Г. О категории обращения в речевом этикете в корейском языке. 23.08.2004

² https://www.ytn.co.kr/_ln/0103_201508281159178845

мурожаат тўлалигича айтилмасдан 역보 [yeobo] яъни, *азизим/азизам*га қисқариб, фақат эрхотинлар орасидагина ишлатилаётганлигини кўриш мумкин¹. Куйидаги мисолларга эътиборни қаратинг:

1) 남편: **여보,** 나 오늘 술 마시고 들어오면서 당신 생각뿐이었어요. [Nampyeon: **Yeobo,** na oneul sul masigo deureoomyeonseo dangsin saenggagppunieosseoyo.]

아내: 무슨 생각을 해요? (박인옥, 최미애. 인생 2 막까지 멋지게 사는 기술 재미, 145) [Anae: Museun saeng-gag-eul haeyo?]

Эр: Азизам, мен бугун ичиб келиб фақат сени ўйлайман.

Хотин: Нимани ўйлайсиз?

Қайд этилганлар билан бирга, корейс эркаклари аёлига 여보 [yeobo], 부인 [buin], 자기야 [jagiya], 마누라 [manura], 영감 [yeongam], 집사람 [jipsaram], 애기 엄마 [aegi eomma] деб хитоб қилсалар, аёллар турмуш ўртоғига нисбатан 여보 [yeobo], 오빠 [орра], 서방님 [seobangnim], 애기 아빠 [aegi abba] каби мурожаатларни ишлатадилар.

부인 [puin] аёлим. Корейс оиласида эр аёлига қарата부인 [puin] деб хитоб қилади. Шунингдек, корейс эркаклари ўз аёллари ҳақида суҳбатдошига сўзлаётганида кўп ҳолларда 부인 [puin], яъни аёлим деб айтадилар. Таржима жараёнида эрнинг хотинига қарата хитобини аёлим деб эмас, балки хотинжон деб ўгириш мақсадга мувофикдир. Масалан:

부인 내 양말 어디 있어? [Puin, nae yangmal eodi isso?]

Хотинжон, менинг пайпогим қаерда?

부인 [puin] аёлига нисбатан анча юқори бўлган хурматни билдирувчи мурожаат бирлиги хисобланади. Айни маънода 집 사람 [jip saram] мурожаати ҳам қўлланади, бирок унда ҳурмат даражаси паст бўлади². Мазкур мурожаат шаклини ўзбек тилига сўзма-сўз *уй одами* деб таржима қилиш мумкин. Контекст ичида эса *уй одами* деб эмас, балки *уй бекаси, хотини, аёли* деб ўгириш ўринли бўлади. Бирок, шуни назарда тутиш керакки, ўзбек тилида *уй бекаси* қуйи мурожаат бирлиги саналмайди.

그는 집사람에게도 말 못 할 사정이 생겼다. [Keuneun jipsaramaegedo mal mot hal sajongi sengyotta]

У аёлига хам сўзлай олмайдиган вазият юзага келганди.

Бугунги глобаллашув жараёнлари ҳар соҳага жадаллик билан кириб бораётган бир пайтда мурожаат бирликлари ҳам ушбу таъсирдан четда қолмади. Маълумки, корейс тили

_

¹ 김혜숙. 한국인 부부의 관계 변화에 따른 호칭어 사용 변화. 사회언어학 12(2), 서울, 2004. 131-156 쪽 .

² 이무영. 예절바른 우리 말 호칭. 서울 출판사. 2005. -53 쪽.

лексик қатламининг 70% келиб чиқишига кўра хитой иероглифларидан ўзлашган. Бугунги глобаллашув даврида корейс тили лексик қатламининг инглиз ўзлашмалари ҳисобига бойиб бораётгани табиий ҳол ҳисобланади. Бинобарин, таҳлилга олинган мурожаат бирликлари ҳам ушбу таъсирдан четда қолмаган. Ҳозирги кунда корейс эркакларининг нутқида 와이프 [waipue], wife, яъни аёл, аёлим мурожаатининг кенг тарқалганини кўриш мумкин.

남편의 "마누라" [Nampyeonie "manura"] *Эр учун "манура*". Юқорида қайд этилганидек, эркаклар ҳам ёшликда аёлига 역보*yeobo азизам* деб мурожаат қилишади. Аёлининг ёши улуғлашгани сари улар меҳр-муҳаббатга тўла бўлган마누라 [manura], яъни *онаси, кампир(им), бувижониси* мурожаатини қўллашни афзал кўра бошлайдилар. Масалан:

"**마누라**, 그렇게 하리다. 내가 다녀오겠소" [Manura, geuleohge harida. Naega danyeoogessso] (박세정. 슬프도록 아름다운 황후 심청, 22)

Онаси, унда шундай қиламан. Бориб келай энди.

Оилада фарзанд туғилгач, эр-хотин муносабатлари ўзгача тус олади. Уларнинг бир-бирига бўлган хурмати ортади. Бу хурмат катта фарзанднинг исмини кўшиб, мурожаат килиш оркали амалга оширилади. Жумладан, корейс тилида эр хотинига (фарзанднинг исми+엄마) 수미의 엄마 [Sumie eomma] *Сумининг онаси = онаси, ойиси*, аёли эса эрига (фарзанднинг исми+아빠) 수미의 아빠 [Sumie appa] *Сумининг отаси = дадаси*, ёки에기 아빠 [egi appa] *боламнинг отаси = дадаси* деб мурожаат қилади¹.

Баъзи ўзбек оилаларида эркак аёлига катта қизининг исми билан, аёл эса эрига катта ўғлининг исми билан мурожаат қилади. Аёлига *онаси, ойиси, аяси,* эрига *отаси, дадаси, адаси* каби мурожаатлар воситасида мурожаат қиладиган кишилар ҳам бор:

- 1. *Хой онаси*, суюнчини чўз².
- 2. "**Ойиси,** бир ялпиз сомса қилсанг-чи!" (А.Саид. Қария, 198)

Қадимги туркий халқларда кишиларнинг исмига хурмат билан муносабатда бўлиш шахснинг ўзига нисбатан ҳам ҳурмат-эҳтиром белгиси сифатида қабул қилинган. Бундай ҳурмат изҳор қилишнинг асосий йўли эса киши исмини айтиб чақирмасликдир. Шунга кўра туркий халқларнинг кўпчилигида ёшлар ўзидан катталарнинг, эр-хотинлар бирбирининг исмини айтиш мумкин эмаслиги ҳақидаги расм-русумлар пайдо бўлган³. Ёшлар

-

¹ 왕한석 등. 한국 사회와 호칭어. 도서출판 역락. 2005. 247 쪽

² Усмонова Ш. Корейс ва туркий тилларда ундалмалар // Тилшуносликнинг долзарб масалалари. – Тошкент: "Университет", 2004. – Б. 74-77.

³ Бегматов Э. Номлар ва одамлар. –Тошкент: Фан, 1996. –Б. 25.

катталарга қариндошлик терминлари билан, эр-хотинлар эса бир-бирига фарзандларининг исми ёки онаси, отаси каби сўзлар билан мурожаат қилган.

Корейс мулоқот маданиятида келинлар қайнона ҳақида ота уйидагиларига ёки бошқа кишиларга시어머니 [shieomeoni] деб, шунингдек. ушбу мурожаат бирликларидан олдин 우리/저희 [uri/jeoui], яъни *бизнинг* кишилик олмошини қушиб гапирадилар. Агар келиннинг суҳбатдоши қайнонаға нисбатан ёшроқ булса, унда시어머니 [shieomeoni] мурожаатидан кейин, албатта, ¬님 [¬nim] ¬жон аффиксини қушиш керак булади¹.

Агар келин фарзандлик бўлса, қайнонаси ҳақида фарзандининг исмини айтиб, сўнг.....*нинг бувиси* деб сўзлайди.

Умуман, -님 [nim] ва -жон аффиксли мурожаат бирликлари корейс ва ўзбек муомала маданиятидаги хурмат ва эҳтиромни ифодаловчи миллий қадриятлардан бири ҳисобланади.

Корейс тилида бувига нисбатан қўлланадиган мурожаатлар ўзбек тилига нисбатан фарқланади. Бинобарин, буви нинг ота ва она томондан эканлигига қараб турлича номланади. Ота томондан бувига — 할머니[halmeoni], деб мурожаат қилинса, она томондан бувига — 외할머니 [oehalmeoni] деб мурожаат қилинади. Масалан:

1) "**할머니,** 제가 좀 거들어 드리겠습니다. 할머니는 조금 쉬세요." (박세정. 슬프도록 아름다운 황후 심청, 155) [**Halmeoni**, jega jom geodeureo deurigessseubnida. Halmeonineun jeogeum swisevo.]

"Буви(жон), мен ёрдамлашиб юбораман. Сиз бироз дам олинг."

2) **외할머니,**저도 언젠가 나이가 들면어머니와 똑같은 모습으로 기도하고 있을까요? (최의선. 임춘애, 250) [**Wihalmeoni**, jeodo eonjenga naiga deulmyeon eomeoniwa ttoggateun moseubeuro gidohago isseulkkayo?]

Буви(жон), мен хам катта бўлганимда онам каби ибодат қиламанми?

Демак, ўзбек тилида онанинг онаси // отанинг онаси каби тушунчалар мавжуд бўлсада, уларни ифодалаш учун фақат *буви* мурожаатидан фойдаланилади. Корейс тилида эса бу тушунчаларнинг ҳар бири алоҳида сўзлар воситасида ифодаланган. Мазкур сўзлар ўзбек тилида лакуналарни юзага чиқаради.

Хулоса ўрнида шуни айтиш жоизки, корейс оиласида ҳам аёлларга худди ўзбек тили каби узок тарихга эга бўлган миллий қадриятларни ўзида мужассамлаштирган мурожаат шаклларини кузатиш мумкин. Корейс ва ўзбек дискурсида оилада турмуш ўртоклар

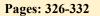
-

 $^{^1}$ Усмонова Ш. Корейс ва туркий тилларда ундалмалар // Тилшуносликнинг долзарб масалалари. –Тошкент: "Университет", 2004. – Б. 74-77.

ўртасидаги ўзаро муносабат ва мурожаатда ўхшаш томонлар кўп. Айниқса, фарзанд туғилгач *онаси* каби мурожаатлар айнан ўхшашдир. Шу билан бир қаторда, қайнонага мурожаат қилиш одобида ҳам умумийлик мавжуд. Корейс оиласида келинлар қайнонасига시아마니 [shieomeoni] деб мурожаат қилади ва бу ўзбек одатларидаги *ойижон* мурожаатига муқобил бўла олади.

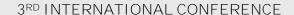
ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

- 1. Аҳмедова Н.Ш. Ўзбек тилида мурожаат бирликларининг семантик-коннотатив тадқиқи. Филол. фанл. номз. ... дисс. Тошкент, 2008.
  - 2. Бегматов Э. Номлар ва одамлар. -Тошкент: Фан, 1996.
  - 3. Ким Г. О категории обращения в речевом этикете в корейском языке. 2004
- 4. Усмонова Ш. Корейс ва туркий тилларда ундалмалар // Тилшуносликнинг долзарб масалалари. –Тошкент: "Университет", 2004.
  - 5. 이무영. 예절바른 우리 말 호칭.. 서울 출판사. 2005.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

ЎЗБЕКИСТОНДА ТАЪЛИМ ДАСТУРЛАРИ ОРҚАЛИ ТАКАФУЛНИ ЎРГАНИШ МАСАЛАЛАРИ

Ойбек Исаев

Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси Кенгаш котиби, isaev@bfa.uz

Калит сўзлар: Ислом молияси, исломий суғурта, такафул, қалтисликлар, жахон амалиёти.

Аннотация: Ушбу маколада Ўзбекистонда жуда катта потенциал талабга эга бўлган соҳа – Ислом молияси хизмат турларидан бири ҳисобланган такафулни кенг жорий қилишнинг иқтисодий аҳамияти ва таълим дастурларида орқали ўрганишда ва кадрлар етиштиришда муҳимлиги очиб берилган.

Маколада такафулнинг кенг жорий этилиши аввало бу сохада таълимнинг кенгайишига туртки бўлиши баробарида юридик ва жисмоний шахслар учун ушбу йўналишнинг афзалликларига эга бўлишлари, Ўзбекистон суғурта бозорини янада ривожлантириши, қадриятлари туридан бўйича ушбу хизмат фойдаланмаётган **Ўзбекистондаги** кўплаб юртдошларимиз учун суғурталанишга имкон яратилиши, натижада айрим мавжуд долзарб муаммоларни хал этишга хизмат қилиши кўрсатиб берилган ва албатта Ислом молиясининг ушбу хизмат туридан кенг қўллашга зарурият борлиги асосланган.

Узбекистонда Шунингдек, суғурта бозорида анъанавий суғурта махсулотлари билан биргаликда Ислом молияси махсулотларидан бири хисобланган такафулни ҳам қўллаш мумкинлиги, буни дунёдаги муваффакиятли етакчи давлатлар амалда хам қўллашаётгани ва Ўзбекистондаги такафул бўйича хизмат турларини кенгайтириш, шунингдек такафулни олий таълимда иктисодий фанлар каторида таълимга киритиш долзарблиги кўрсатилган. Бундан ташқари Ўзбекистонда такафулни кенг жорий қилиш бўйича илмий хулоса ва таклифлар такдим этилган.

ISSUES OF LEARNING TAKAFUL THROUGH EDUCATIONAL PROGRAMS IN UZBEKISTAN

Key words: Islamic finance, Islamic insurance, takaful, calisthenics, Risks, Global Practice.

Abstract: This article reveals the economic significance of the wide introduction of takaful, which is considered one of the services of Islamic finance, an area with a great potential demand in Uzbekistan, and the importance of learning and training through educational programs.

In the article, the wide introduction of takaful, first of all, will stimulate the expansion of education in this field, so that legal entities and individuals will have the advantages of this direction, further develop the insurance market of Uzbekistan, create an opportunity to get insurance for many of our compatriots in Uzbekistan who do not use this type of service according to their values, and as a result, solve some current problems It has been shown that this type of service can be widely used in Islamic finance.

It is also shown that takaful, which is considered one of the products of Islamic finance, can be used in the insurance market in Uzbekistan together with traditional insurance products, which is successfully used by the world's leading countries, and the importance of expanding the types of takaful services in Uzbekistan, as well as including takaful in higher education as part of economic sciences. In addition, scientific conclusions and proposals on the wide introduction of takaful in Uzbekistan are presented.

ВОПРОСЫ ИЗУЧЕНИЯ ТАКАФУЛА ЧЕРЕЗ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПРОГРАММЫ В УЗБЕКИСТАНЕ

Ключевые слова: Исламские финансы, исламское страхование, такафул, риски, мировая практика.

Аннотация: В данной статье раскрывается экономическое значение широкого внедрения такафул, который считается одной из услуг исламских финансов, областью с большим потенциальным спросом в Узбекистане, и важность обучения и повышения квалификации по образовательным программам.

В статье дается обоснование широкому внедрению такафул, что в первую очередь, это будет стимулировать расширение образования в данной сфере, что позволит юридическим и физическим лицам пользоваться преимуществами этого направления, еше больше развивать страховой рынок Узбекистана, получать страховые услуги многими нашими соотечественниками в Узбекистане, которые не используют этот вид услуг по некоторым причинам (ценности). В итоге показано, что подобных служит создание услуг ДЛЯ решения некоторых текущих проблем, основанных необходимости широкого применения данного вида услуг исламских финансов.

Также показано, что такафул, считающийся одним из продуктов исламского финансирования, может использоваться на страховом рынке Узбекистана вместе

с традиционными страховыми продуктами, что успешно используется ведущими странами мира, а также важность расширения видов такафул-услуг в Узбекистане, а также включение знание по такафулу в высшее образование как часть экономических наук. Кроме того, представлены научные выводы и предложения по широкому внедрению такафул в Узбекистане.

Кириш. Ислом оламида суғуртага муносабат ноаниқ эди, чунки исломнинг илк даврларида суғурта бўлмаган. Ибн Обидин (1836 йил) мусулмон хукукшунослари орасида суғурта ва унинг Исломдаги ўрнини ўрганган биринчи олимдир, чунки суғурта айнан ушбу олим яшаган даврда, яъни хижрий XIII асрда Шарк мамлакатлари ҳаётига илк бор кириб келган. Бу вақтда Европа саноатининг ривожланиши билан параллель равишда Ғарб ва Шарк ўртасидаги савдо алоқалари мустаҳкамлана бошлади. Бу тушунча ислом оламига мусулмон мамлакатларига музокаралар олиб бориш учун келган хорижий компаниялар вакиллари орқали, шунингдек, Европадан олиб келинган товарларни суғурта қилиш орқали кириб келган. Ибн Обидин ўзининг "ар-Радд ал-муҳтор" китобида «Мустаман» ("паспортли ғайримусулмон мусофир") сарлавҳаси остида бу мавзуга тўҳталиб ўтган, чунки ўша даврларда ана шундай келишувларни тузадиган номусулмон савдогарларни шундай аташган [1.Б.1].

Суғурта моли эҳтимолий талофатга учраса, уни тўлаб бериш эвазига маълум маблағ ёки хизмат ёки бошқа бир молиявий тўлов тўлашни зиммасига олиб, суғурта қилувчи томонидан тўлаш орқали пул олиб тузиладиган шартнома. Бугунги кунда аксарият исломий олимлар ва ҳуқуқшунослар анъанавий суғуртани ножоиз деганлар, чунки унда тақиқланган учта элемент мавжудлигини кўришади, яъни: 1) ноаниқлик (ғарар); 2) қимор (майсир); 3) судхўрлик (рибо).

Албатта суғуртанинг тури кўп бўлиб, замонавий жамиятнинг жуда кўп жабҳаларида молиявий маҳсулот сифатида ишлатилади. Ислом дини жамиятда юзага келадиган барча масалаларга адолатли ечим берувчи дастур бўлгани сабабли, исломда такафул маҳсулоти анъанавий суғуртанинг ўрнига ечим сифатида таклиф қилинган. ХХ асрнинг охирги чорагидан бошлаб, шарқ мамлакатларида такафул жадал ривожланиши кузатилди. Такафул сўзи араб тилидаги кафала — "кафиллик", "бир-бирига кафолат бериш" сўзидан олинган. Ислом суғуртасининг асосий мақсади - жабрланувчиларнинг зарарларида биргаликда иштирок этиш орқали унинг иштирокчилари манфаатларини кутилмаган нохуш ҳодисалардан ҳимоя қилишдир, шунингдек суғурта иштирокчилари томонидан фойда олиш (ўзаро эвазсиз молиявий ёрдам). Инсонда имконият бор экан, қўлидан

келганча сабабларини қилиб, ўзига ёки мол-мулкига етиши мумкин бўлган зарарларнинг олдини олишга харакат қилиши табиий хол. "Такафул" ва "ислом суғуртаси" атамалари бир-бирининг ўрнини боса оладиган атамалардир. Ислом суғуртаси – бу ўзаро ёрдам, бирдамлик ва кўмак тамойилларига асосланган бўлиб, бенефициарлар (яъни ёрдам лойихасидан манфаат олиши мумкин бўлган томонлар) дуч келадиган турли фалокат ва кўнгилсиз холатлар, масалан, мол-мулкдан айрилиш ёки уларга зарар етиш каби холатларда ечим хисобланади. Ислом молия муассасалари бухгалтерия хисоби ва аудити (AAOIFI) халкаро ташкилотининг 26-сонли стандартида, такафулга куйидагича таърифланган: "Ислом молиясига мувофик суғурта – Шариат қоидалари ва тамойилларига риоя этадиган махсус компания бошқаруви остидаги, барча турдаги хавф-хатарларни қамраб олган суғуртанинг бир шаклидир". Исломий суғурта шартномаси ўзаро ёрдам ва хайр-эхсон асосида (жамғарма шаклида) тузилади, турли қалтикликлар туфайли вужудга келган зарар ёки йўқотишлар жамғарма аъзолари ўртасида адолатли тақсим этилади (яъни кўрилган зарар аъзолар томонидан киритилган маблағлар хисобидан копланади)". Такафул "ўзаро кафолатлаш", Ўзбекистон қонунчилигида ҳам кўзда тутилган амалиёт бўлиб, фукаро ва ташкилотлар томонидан муайян пул маблағларини бирлаштириш йўли билан, амалга оширилиши мумкин бўлган икки томонлама суғуртага мос келади. Такафул тўғри амалга оширилиши учун махсус суғурта жамғармаси тузилади. Жамғарма аъзолари олдиндан эълон қилинган тартиб-қоидага кўра суғурта учун бадалларни эхсон сифатида жамғармага киритишади, жамғарма эса ўз мулкига айланган ушбу маблағлар хисобидан аъзоларининг келишилган зарарларини қоплаб туради. Йил якунида суғуртадан ортган маблағларнинг бир қисми жамият низомидаги тартиб-қоидалар асосида кейинги йиллар захирасига олиб қўйилиши ёки аъзолар ўртасида тақсимланиши, вакф шаклида тузилган жамғарманинг қолдиғидан эса мухтожларга моддий ёрдам ҳам кўрсатилиши мумкин. Жамғарма бошқаруви одатда тижорат ташкилотига топширилади. Бунда бошқарувчи ташкилот жамғармага эгалик қилмайди, балки жамғарма фаолиятини вакил сифатида бошқаради ва ўзининг хизматлари эвазига жамғармадан хак олиш хукукига эга бўлади. Бунда, бошқарувчи ташкилот ва жамғарма аъзолари ўртасида манфаатлар қарамақаршилиги юзага келмайди, чунки жамғарма хисобидан зарарларни тўламасликдан бошқарувчи ташкилот хеч қанақасига манфаатдор бўлмайди. Шу ўринда бир нарсани таъкидлаш лозим: жамғарманинг товон тўловидан ортган қисми жамғарма ва унинг аъзолари ихтиёрида қолдирилади, яъни бошқарувчи ташкилот тасарруфига ўтказилмайди. Баъзида курилган зарар тахмин килинган курсаткичлардан юкори булиб колиши ва шу сабабли жамғарилган бадаллар зарарларни қоплашга етмай қолиши мумкин. Шундай пайтларда товон тўлови учун керак бўлган маблағ жамғарманинг бошқарувчи ташкилотидан қарз ёки бошқа ўзаро суғурта жамиятларидан (аввалрок тузилган келишув асосида) ёрдам сифатида олинади. Олинган қарзлар кейинги йиллардаги суғурта тўловларидан ортган захира хисобидан қайтарилади. Агар бошқа жамғармалардан, уларга олдиндан бадал ўтказиб туриш хисобига, ёрдам пули олинган бўлса, ушбу ёрдам пули қайтарилмайди [2.Б.1].

Асосий кисм

Шуни таъкидлаш лозимки, такафул, иктисодиётта анъанавий тижорий суғурта туридан кўра фойдалирокдир. Анъанавий тижорий суғуртада суғурта килган шахс суғурта компаниясига суғурта учун пул тўлайди, лекин эвазига реал мол ёки хизмат эмас, келажакда содир бўлиши мумкин бўлган суғурта холатида унга етган талафотни коплаб бериш ваъдасини олади холос (бу — ғарар), суғурта компаниялари турли шахслардан суғурта бўйича тушган пулларни тижорат банкларига кўйиб фоиз олиб кўпайтиришади (бу — рибо). Такафул тизимида эса турли инсонлар томонидан жамғармага киритилган пуллар жамғармани бошқарувчи компания тарафидан (жамғарма аъзолари розилиги билан албатта) турли ҳалол лойиҳаларга муддатли ёки муддатсиз инвестиция килинади (музораба капитали сифатида киритилади). Бундай фаолият доирасида олинган фойда исломий конунчилик асосида келишувга асосан тақсимланади.

Замонавий дунёда такафулнинг асосий фаолияти сифатида куйидагиларни ажратиб кўрсатиш мумкин: 1) умумий такафул (general takaful); 2) оилавий такафул (family takaful).

Умумий такафул мулкни суғурталаш соҳасини қамраб олади, суғурталовчилар эса тўланган маблағлардан харажатларни чиқариб ташлагандан кейинги суғурталовчи ихтиёрида қоладиган фойданинг бир қисмига шерик бўладилар. Одатда умумий такафул доирасида қуйидаги суғурта турлари ажратилади: уй-жой суғуртаси (уй такафули), авто такафул, бахтсиз ҳодисадан мулкий манфаатларни суғурта қилиш.

Оилавий такафул бу анъанавий суғуртадан сезиларли фарқ қиладиган шахсий суғуртадир. Оилавий такафул доирасида куйидаги суғурта маҳсулотлари ажратилади: оилавий такафул, инвестиция такафули, таълим олиш учун такафул, тиббий такафул ва соғликни суғурталаш бўйича такафул, чет элга чикувчи шаҳслар учун тиббий такафул, баҳтсиз ҳодисаларга қарши такафул. Ҳозирда Ўзбекистон суғурта бозорида қуйидаги исломий суғурта хизматлари мавжуд:

- автотранспорт воситаларини ихтиёрий суғуртаси (йўл-транспорт ходисаси, учинчи шахсларнинг ноқонуний хатти-ҳаракатлари, табиий офатлар, бошқа кутилмаган ҳодисалар). Суғурта шартномаси бўйича суғурта суммаси томонлар келишуви билан

белгиланади, лекин шартнома тузилган пайтдаги транспорт воситасининг бозор кийматидан ошмаслиги керак;

- Мулкнинг суғуртаси (такафул операторлари ўз мижозлари ва ҳамкорларига мулкчилик шаклидан қатъи назар, корхона ва ташкилотлар учун исломий мулк суғуртасининг кенг ассортиментини таклиф этишмокда. Суғурта объектлари: бинолар, иншоотлар, жиҳозлар, мебеллар, оргтехника ва бошқалар. Такафул оператори (компанияси) қуйидаги қалтисликлар натижасида юзага келган жисмоний йўқотиш ёки суғурталанган мол-мулкнинг шикастланишидан бевосита зарарни қоплайди);
- Бахтсиз ҳодисалардан суғуртаси (бахтсиз ҳодисалардан исломий суғурта қилиш ижтимоий пакетнинг муҳим қисми ва ходимлар ва иш берувчи учун қушимча ижтимоий кафолатдир. Полис бахтсиз ҳодиса ёки касаллик натижасида ходимнинг ҳаёти ва соғлиғига етказилган зарарни қоплашга, унинг оиласининг моддий фаровонлигини ҳимоя қилишга имкон беради. Бундай кафолат ходимларнинг ижтимоий ҳавфсизлик ҳиссини уйғотади, жамоада маънавий муҳитни яхшилайди ва раҳбариятнинг обрусини оширади).

Глобал Ислом молияси (ИМ) активларининг таксимланиши:

№ Тармок/актив тоифаси ИМ активларининг улуши Хажми (млн.АҚШ доллари Муассасалар сони Давлатлар сони

1 Ислом банклари 71% 1.721 505 69

2Такафул 2% 46 324 47

3 Бошқа ислом молия муассасалари 6% 135 560 49

4 Сукук (исломий облигация) 17% 426 2.590 (чиқарилган сукук сони) 25

5Исломий жамғармалар 4% 110 1.410 28

ЖАМИ 100% 2.438

Жадвалда [3.Б.1] 2020 йилдаги глобал ислом молияси активларининг таксимланиши кўрсатилган, шу жумладан такафул хам.

Ўзбекистон Республикасининг 2021 йил 23 ноябрдаги "Суғурта фаолияти тўғрисида" ги Қонуни [4.Б.1], Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 2 августдаги "Ўзбекистон Республикасининг суғурта бозорини ислох қилиш ва унинг жадал ривожланишини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида" ги ПҚ-4412-сон қарори [5.Б.1] ва Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 23 октябрдаги "Суғурта бозорини рақамлаштириш ва ҳаёт суғуртаси соҳасини ривожлантириш бўйича қўшимча чоратадбирлар тўғрисида"ги ПҚ-5265-сон Қарори [6.Б.1] суғурта хизматларига оид асосий

қонунчилик хужжатлари ҳисобланади. Шу қонунлар ва қарорлар бўйича маълумотларга таяниб ислом молиясига алоқадор қуйидагиларни таъкидлаш жоиз бўлади:

- ислом молия махсулотлари ва хизматларини, жумладан, ислом суғуртаси бўлган «такафул»ни тартибга солувчи қонунлар йўк;
- амалдаги банк фаолияти ва солиқ бўйича қонунчилик ислом ҳуқуқи тамойиллари асосида ишлайдиган банклар учун мослаштирилмаган;
- банклардаги мавжуд дастурий таъминот тизимлари ислом молия битимлари бўйича амалиёт ўтказишга мос эмас;
- ислом молияси ва банки бўйича мутахассислар олий таълим тизимида тайёрланмайди. Шу боис, мутахассислар кам, амалий тажриба эса йўк. Шунингдек, аҳолининг ислом молияси ҳақида билим ва тушунчалари ҳам етарли эмас.

Юртимизда такафул ва унинг афзаллиги ҳақида ҳалигача тушунча ва билимлар етарли эмас, чунки бундай исломий суғурта ҳали кенг тарқалмаган ва ташвиқот етарлича олиб борилмаган.

Хулоса ва таклифлар

Такафулни Ўзбекистонда кенг жорий қилиш ва таълим дастурларида чуқур ўрганиш учун қуйидаги зарурий чоралар кўрилиши лозим:

- 1) Исломий молияни, хусусан исломий суғурта «такафул»ни тартибга солувчи қонунларни ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш;
- 2) Олий таълим тизимида исломий суғурта "такафул" бўйича мутахассислар тайёрлашни, қайта тайёрлашни йўлга қўйиш ва ошириб бориш, бунда албатта иқтисодий таълим дастурларига такафул тўғрисида алохида мавзулар киритилиши;
  - 3) Такафул борасида ахолининг саводхонлигини ошириш.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

- [1]. islommoliyasi.uz веб-сайти маълумотлари.
- [2]. "Арех Insurance" суғурта компанияси сайти маълумотлари https://apexinsurance.uz.
  - [3]. www.internationalinvestor.com веб-сайти маълумотлари
- [4]. Ўзбекистон Республикасининг "Суғурта фаолияти тўғрисида" ги Қонуни. 2021 йил 23 ноябрда қабул қилинган. https://lex.uz/docs/5739117.
- [5]. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 2 августдаги "Ўзбекистон Республикасининг суғурта бозорини ислох қилиш ва унинг жадал ривожланишини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида" ги ПҚ-4412-сон қарори.
- [6]. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 23 октябрдаги "Суғурта бозорини рақамлаштириш ва ҳаёт суғуртаси соҳасини ривожлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги ПҚ-5265-сон Қарори
  - [7]. https://lex.uz/docs/5692504

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

QIZLARNI BELBOGʻLI KURASHGA OʻRGATISH VA SOGʻLOM TURMUSH TARZINI TARGʻIB QILISH MEXANIZMLARI

Abdulxamit Mirzayev

Oʻzbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, Jangovar va jismoniy tayyorgarlik kafedrasi, (PhD) dotsent

e-mail: mr.abdulxamit@mail.ru

Kalit soʻzlar:
belbogʻli kurash,
universitet jismoniy
tarbiya, sport
tanlovi, sport
mashgʻulotlari,
motivatsiya.

Annotatsiya: Zamonaviy jamiyatda kuchli hayotiy va fuqarolik pozitsiyasiga ega, jismonan faol yosh avlodning oʻrni ortib bormoqda. Universitet sharoitida qizlarning jang san'ati bo'yicha mashg'ulotlari ularning shaxsini shakllantirish va rivojlantirishga ijobiy ta'sir koʻrsatmoqda. Sport faoliyati sport tarbiyasi jarayoni bilan chambarchas bogʻliq boʻlib, ular harakatga boʻlgan ehtiyojni qondirishga va sogʻlom turmush tarziga intilishni shakllantirishga qodir. Koʻp qizlar kuchli sport va jang san'ati bilan shug'ullanishni xohlashadi. Qizlar sport seksiyalari uchun taqdim etilgan tanlov tizimi asosida tanlanishi kerak. Salomatlik darajasini, jismoniy tayyorgarligini, ayol tanasining xususiyatlarini hisobga olish kerak. Maqolada Belbogʻli kurash vositalaridan foydalangan holda universitetda qizlarni jismoniy tarbiyalash jarayoniga asosiy kontseptual yondashuvlar koʻrsatilgan. Oʻquv yuklarining hajmi va intensivligining optimal nisbati aniqlandi. Universitetning erkin kurash seksiyasida qizlarni tanlash texnikasi keltirilgan.

MECHANISMS FOR TRAINING GIRLS IN BELT WRESTLING AND PROMOTING A HEALTHY LIFESTYLE

Key words:
freestyle wrestling,
physical education
at the university,
sports selection,
sports training,
motivation.

Annotation: In modern society, the role of the physically active young generation, which has a strong vital and civic position, is increasing. Martial arts training of girls in university conditions has a positive effect on the formation and development of their personality. Sports activities are closely related to the process of sports education, they are able to satisfy the need for movement and form a desire for a healthy lifestyle. Many girls want to do strength sports and martial arts. Girls should be selected based on the selection system provided for the sports sections. It is necessary to take into account the level of health, physical fitness, characteristics of the female body. The article shows the main conceptual approaches to the process of physical education of girls at the university using belt wrestling tools. The optimal ratio of volume and intensity of training loads was determined. The technique of selecting girls in the freestyle wrestling section of the university is presented.

МЕХАНИЗМЫ ОБУЧЕНИЯ ДЕВУШЕК БОРЬБЕ НА ПОЯСАХ И ПРОПАГАНДЫ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ

Ключевые слова: борьба на поясах, физическое воспитание в вузе, спортивный отбор, спортивная подготовка, мотивация.

Аннотация: В современном обществе возрастает роль молодого физически активного поколения с сильной жизненной и гражданской позицией. Занятия девушек боевыми искусствами в условиях вуза положительно влияют на формирование и развитие их личности. Занятия спортом тесно связаны с спортивного воспитания, процессом ОНИ способны удовлетворить потребность в движении и сформировать стремление к здоровому образу жизни. Многие девушки хотят заниматься силовыми видами спорта и единоборствами. Девочек отбирать спортивные следует В секции основе системы представленной отбора. Необходимо учитывать уровень здоровья, физическую подготовку, особенности женского организма. В статье изложены основные концептуальные подходы к процессу физического воспитания вольной девушек в вузе средствами борьбы. Выявлено оптимальное соотношение объема интенсивности И тренировочных нагрузок. Приведена методика отбора девушек в секцию борьба на поясах в вузе.

Ibn Sino aytganidek, sogʻlom aql sogʻlom tanadadir. Ayni paytda davlatimiz rahbari tomonidan ayollar sportining barcha turlarini zamon talablari darajasida rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Ayollar tanasi erkaklarnikidan bir qator morfologik va funksional xususiyatlari bilan farqlanadi. Bu holat ular bajaradigan jismoniy faoliyatga ta'sir qilmaydi, shuning uchun ayollar sport bilan shugʻullanishda ayol tanasining oʻziga xos xususiyatlarini hisobga olish kerak. Bu yosh sportchilarni tayyorlash, ularning mahoratini oshirish uchun sport mashgʻulotlarini qanday tashkil etish va oʻtkazishga bogʻliq. Sport mashgʻulotlarini tashkil qilishda sportchi ayolning shaxsiy xususiyatlarini oʻrganish kerak. Bu mashgʻulotlar davomida guruhlarni yangi va kam malakali sportchilar bilan toʻldirishda juda muhim rol oʻynaydi. Biroq, universitetlarda, shuningdek, boshqa darajadagi ta'lim muassasalarida, motorli faoliyatni ragʻbatlantirish muammosi dolzarbdir, ba'zi talabalarda jismoniy tarbiya mashgʻulotlariga borish istagi va qiziqishi yoʻq. Shuning uchun mashgʻulotlarni tashkil etishning differensiyalangan shakllaridan foydalanish, jalb qilingan shaxslarning manfaatlarini hisobga olish kerak. Bunday guruhlardagi mashgʻulotlar jismoniy fazilatlarni har tomonlama rivojlantirishga yordam beradi. Bundan tashqari, Belbogʻli kurashning texnika va taktikasi oʻzlashtirilib, takomillashtirilmoqda, musobaga faoliyatining turli sharoitlarida muvaffaqiyatli foydalanish ko'nikmalari shakllantirilmoqda. Tanlov kurslari ishtirokchilarning qiziqishlari va moyilligini hisobga olishni ta'minlaydi, sport seksiyasini mustaqil va ongli ravishda tanlashni ta'minlaydi. Sportni ommalashtirish jismoniy tarbiya va sportga ijobiy motivatsiyani shakllantirish usullaridan biridir.

Asosiy qisim. Jismoniy tarbiya jarayonini sportni ommalashtirish jismoniy faoliyatga boʻlgan ehtiyojni qondirishni ta'minlaydi, nafaqat sogʻlom turmush tarziga, balki sport turmush

sodiqlikni tarbiyalaydi. Talabalar gʻalabalar quvonchini tarziga ham o'rganadilar, magʻlubiyatlarni tahlil qilish va qabul qilishni oʻrganadilar, halol oʻyin qoidalariga rioya qilishadi. Sport mashgʻulotlariga qabul qilish shartlaridan biri ishtirokchilarning sogʻligʻi holatidir. Avvalo, sport bilan shugʻullanishga ruxsat berishdan oldin tibbiy koʻrikdan oʻtish kerak. Natijada abituriyentning sport bilan shugʻullanishi mumkinmi, sportning qaysi turi sogʻliq uchun foydali bo'lishi aniqlanadi. Guruhlarni tuzish va to'ldirishda hamda mashg'ulotlar rejasini tuzishda sportchilarning umumiy jismoniy tayyorgarligi va sport tajribasini hisobga olish zarur. Chunki, yangi boshlanuvchilarga nisbatan professional sportchilar murakkab mashqlarni tez bajaradilar va jismoniy mashqlarga uzoq vaqt chidashadi. Oʻquv rejasini tuzishda ishlaydigan ayollar organizmining xususiyatlarini, oʻqish, yashash va kasbiy sharoitlarini hisobga olish kerak. Shuning uchun, murabbiy va tibbiyot xodimlari, ayollar tanasi haqida. Muayyan bilimga ega boʻlganlar kasb, oʻqish va yashash sharoitlarini yaxshi bilishlari kerak. Hayot sharoitlari asab tizimiga, uyqu sifatiga, ishdan va sportdan keyin toʻliq dam olishga salbiy va ijobiy ta'sir koʻrsatishi mumkin. Murabbiy ana shu shartlarni hisobga olgan holda sportchining hayotini yaxshilashga imkon qadar yordam berishi kerak. Aytish kerakki, ayollar terma jamoamiz jahon miqyosida yaxshi natijalarga erisha olmayapti. Buning birinchi sababi shundaki, oʻzbek milliy belbogʻli kurashni ayollar oʻrtasida ommalashtirish erkaklarnikiga qaraganda ancha qiyinlashgan, kurash faqat erkaklar sporti sanaladi. Ikkinchi sabab, ayollar belbogʻli kurashidan oldin erkaklar bilan mashgʻulot oʻtadigan murabbiylarning jalb etilishi. Amaliyot shuni koʻrsatadiki, ayollar mashgʻulotining barcha murabbiylari erkaklar boʻlib, koʻp joylarda oʻgʻilqizlar birgalikda mashgʻulotlarda qatnashadilar. Uchinchi sabab, erkak kurashchilarning mashq qilish usullari, tuzilishi va yuklama me'yorlari ayollarnikidan tubdan farq qiladi. Xotin-qizlarni sportga keng jalb etish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biridir. Xalqimizning an'anaviy uyinlaridan biri belbog'li kurash hisoblanadi. Albatta, har bir xalq o'z tarixi davomida koʻplab musobaqalar, musobaqalar tashkil etgan. Odamlarning epchilligi, chaqqonligi, kuchi va irodasini sinash maqsadida koʻplab sport musobaqalari ixtiro qilingan va bu musobaqalarning tarixi insoniyat tarixi kabi qadimiy va uzluksizdir. Oʻzbekiston milliy sport turlaridan biri bo'lgan madaniyatining ajralmas bir qismi belbog'li kurashdir. Bu yoshlarni yuksak ma'naviyaxloqiy ruhda tarbiyalash, salomatligini mustahkamlashda muhim vositalardan biridir. Bu yoshlarni yuksak ma'naviy-axloqiy ruhda tarbiyalash, salomatligini mustahkamlashda muhim vositalardan biridir. Yurtimizda istiqomat qiluvchi xalqlar tomonidan asrlar davomida jismoniy mashqlarning turli turlari, milliy musobaqalar yaratilgani oʻz navbatida yoshlarning jismoniy va ma'naviy tarbiyasiga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Belbog'li kurash eng qadimiy sport turlaridan biri bo'lib, juda qiziqarli va yorqin tarixga ega. Ko'p ming yillar davomida qadimgi

inson instinktiv hujum va mudofaa harakatlaridan zamonaviy kurash usullariga yaqin muvofiqlashtirilgan harakatlargacha boʻlgan qiyin yoʻlni bosib oʻtdi. Belbogʻli kurash boshqa jismoniy mashqlar bilan bir qatorda san'atga tenglashtirilgani ham oʻsha davrga xos xususiyat edi. Belbogʻli kurash bilan oʻsha davrning yirik vakillari — olimlar, shoirlar, davlat arboblari, sarkardalar shugʻullangan. Oʻzbek milliy belbogʻli kurashi qadim zamonlarda tugʻilgan boʻlib, u koʻplab tarixiy obidalarda oʻz ifodasini topgan. Hozirgi hududda olib borilgan arxeologik qazishmalar davomida. Oʻzbekistondan nizolarni tinch yoʻl bilan hal qilish, dushmanni qoʻlga olish usullarini oʻz ichiga olgan jangovar usullarni aks ettiruvchi qadimiy rasmlar topildi. Aytish joizki, musobaqalar oldidan uloqtirish, sakrash va kuch koʻrsatish kabi mashqlar bajarildi. Ular musobaqa oldidan raqiblarni qoʻrqitish vositasi boʻlib xizmat qilishdi. Polvonlar bir-birlarining charm kamarlaridan yoki ustki kiyimlarining turli qismlaridan ushlab, mushtlashishga kirishdilar. Raqibni yerga uloqtirish usulini bajarishda e'tibor beriladi.

Xulosa Belbogʻli kurashchilarni tayyorlashda quyidagi tamoyillar amalga oshiriladi.

- 1. Pedagogik (didaktik) tamoyillar (ogohlik va faollik tamoyili, koʻrgazmalilik tamoyili, muntazamlik va ketma-ketlik tamoyili, tushunarlilik va individuallashtirish tamoyili).
- 2. Sport mahoratini takomillashtirish tamoyillari (mahoratning mustahkamligi va oʻzgaruvchanligi printsipi, muvofiqlik printsipi va yoʻnaltirilgan holda birgalikdagi yurish tamoyili).
- 3. Sport mashgʻulotlarini oʻtkazish tamoyillari (umumiy va maxsus jismoniy tayyorgarlikning birligiga erishish tamoyili, mashgʻulot jarayonining takror va uzluksizligi tamoyili, gradatsiya tamoyili, mashgʻulot yuklamalarini bosqichma-bosqich oshirish tamoyili). Belbogʻli kurashchining jismoniy tayyorgarligi sport tayyorgarligining muhim tarkibiy qismlaridan biri boʻlib, jismoniy sifatlarni kuch, chidamlilik, moslashuvchanlik, chaqqonlik va tezkorlikni rivojlantirishga qaratilgan jarayondir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1] Axmatov M.S. Uzluksiz ta'lim tizimida ommaviy sport-sogʻlomlashtirish ishlarini samarali boshqarish. T., OʻzDJTI, 2005.
  - [2] Мирзаев А.М. Белбоғли кураш машғулотлари учун ўқув қўлланма Тошкент, 2018.
- [3] Неробеев Н.Ю., Неробеева Л.В., Неробеева О.В. Повышение эффективности подготовки женских сборных команд занимающихся борьбой // Спортивно-массовая работа и студенческий спорт: возможности и перспективы: Материалы Международной научно-практической конференции. 2016. С. 65-71.
  - [4] Мирзакулов Ш.А. Белбоғли кураш назарияси ва услубиёти Тошкент- 2016.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

"MAN MALALAMAN" KITOBI HAQIDA

S.A. Khashimova

DSc, dotsent sabohat15@mail.ru

Kalit soʻzlar: qochqinlar, mentalitet, axloq, oʻzini oʻzi anglash. **Annotatsiya:** ushbu tezisda "Men Malalaman" kitobi haqida boʻlib, unda butun dunyoni larzaga solgan 17 yoshli qizning oʻziga xos avtobiografik hayot hikoyasi bayon etiladi.

ABOUT THE BOOK "I AM MALALA"

Key words: refugees, mentality, morals, self-realization.

Abstract: this thesis provides a brief overview of the book "I am Malala", a kind of autobiography of a 17-year-old girl, whose unique story shocked the whole world.

О КНИГЕ «Я — МАЛАЛА»

Ключевые слова: беженцы, менталитет, нравы, самореализация.

Аннотация: в данном тезисе даётся краткий обзор о книге «Я — Малала», своегорода автобиография 17-летней девушки, уникальная история которой потрясла весь мир.

A wonderful book about a teenage girl who was born and raised in a Pashto family. Autobiography of a 17 year old girl. A unique story of courage that shocked the whole world. Thanks to the excellent upbringing of her father, Malala was able to get an education at school, unlike most girls in Pakistan, she fought for the right of girls to get an education and be able to fulfill themselves in their country. For which she was wounded by militants. Unconscious, she was transported to Birmingham, where she continued her studies. Such a change in her life allowed her to take a fresh look at the education system in Pakistan. Subsequently, she created a fund to them. Mom and traveled to many countries to help girls and children gain access to education. The book tells about the history of India and Pakistan, the way of life of families, customs and traditions. She writes a lot about her family, about the nature and environment that she had to leave. In addition, Malala describes the pain she experienced when she saw Syrian refugees, children who are forced to leave their studies and earn their family's bread. The book contains color photographs of her family and the events that changed her life.

An ordinary Pakistani girl was sentenced to death by the Taliban, but miraculously survived and escaped. She is fighting for the right to education in Pakistan. The book takes us to another corner of the world — Pakistan. The main character tells not only about herself. To make it clearer to the reader, the author decided to write the truth about the mentality and customs of the Pakistani people. The girl shares her experiences and fears, tells about the history of her country, tells the customs and lives of ordinary people. It plays an important role in the book. Two-thirds of the book is devoted to events and traditions and history. They serve as an addition to the autobiography and allow the reader to see the world through the eyes of a small child. The main character's name is Malala. She was born in the Swat Valley. The girl willingly shares with readers memories of her childhood and adolescence. Malala treats her father with great respect and honors her mother. He talks a lot about his family, about his beloved native land, about his ancestors. Already in childhood, our heroine has to make difficult decisions. From chapter to chapter we watch our little girl grow up. At the very end of the autobiography, we find out which path she chooses for herself.

The main idea of the book is to convey the truth to its readers. The circulation of the book diverges in all corners of the world. Including the book is translated and printed in our country. Completely without fear, the girl talks about a series of terrorist attacks and the invasion of the Taliban into their state. This book was not written to condemn or accuse anyone. The author wants to show how hard life is for people after trying to introduce Islamic laws into the country: "It turns out that I prevented the implementation of Islamic laws, and therefore they decided to destroy me." Malala was shot while she was traveling to school by bus. On that fateful day, two more girls were wounded.

One of Pakistan's problems is education. More precisely, its absence. Few children manage to complete primary school, let alone complete it. Malala and her father are actively involved in ensuring that the children from the Swat Valley receive a decent education. Malala describes the difficulties that every child who attends classes faces. What a labor it takes for young people to finish school and find themselves in this world! You can learn a lot from the book. You can learn about the difficult female burden. About what responsibilities women assumed, what problems they faced in front of society. About big and small events in Pakistan. How the country experienced the Taliban invasion, how the authorities reacted to the threat. How they restored the native land of Malala, and what happened next.

Malala's story makes you plunge headlong into places where war is raging. Somewhere you involuntarily think, somewhere you empathize. But there are things in the book that make you cry. Malala's autobiography will not leave anyone indifferent. The heroine herself appears before readers not only as an eyewitness, but also as an activist in the struggle for education. It's not as easy as it seems. The little girl is trying to do something and prove by her own example that everyone has a chance. "I am Malala. The world I live in has changed, but I have remained the same." I would recommend this book to today's teenagers as a must-read.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

XOTIN-QIZLARNI IJODIY QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHDA STEAM TA'LIM IMKONIYATLARI

Nilufar Matkarimova

Oʻzbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi markaziy apparati Ijtimoiy himoyaga muhtoj yoshlar bilan ishlash boʻlimi, bosh mutaxassisi

www.nilufarmatkarimova 21@gmail.com

Kalit soʻz: qobiliyat, ijodiy qobiliyat, uzluksiz ta'lim, innovatsion texnologiya, kooperativ ta'lim, STEAM yondashuv, shaxsga yoʻnaltirilgan ta'lim shakli.

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'limda innovatsion yondashuv asosida, STEAM texnologiyalarni qoʻllash orqali oʻquvchi yoshlarni, shu jumladan qizlarni bilim, koʻnikma, malakalarini oshirish ularni tanlagan soha yoʻnalishlari, individual qiziqishlari boʻyicha maxsus texnologiya asosida oʻqitishning pedagogik oʻziga xosliklari hamda natijadorligi haqida tegishli ma'lumotlar hamda uslubiy tavsiyalar berilgan. Shuningdek maqolada, ijodiy qobiliyat tushunchasini ilmiy manbalardagi tavsifi, bu borada olib borilgan tadqiqotlarning oʻrganilganligi hamda qobiliyatning komponentlariga alohida toʻxtalib oʻtilgan.

STEAM LEARNING OPPORTUNITIES IN DEVELOPING WOMEN'S CREATIVE SKILLS

Key words: ability, creative ability, continuous education, innovative technology, cooperative education, STEAMapproach, person-oriented form of education

Annotation: In this article, based on an innovative approach to education, using STEAMtechnologies to increase the level of knowledge, skills, qualifications of young students, including girls, in areas of their choice, individual interests, based on special technology, the relevant information is described and given in detail and methodological recommendations on the effectiveness of activities. Also in this article, this article describes the concepts of creativity in scientific sources, studies conducted in connection with research, components of abilities.

ВОЗМОЖНОСТИ ОБУЧЕНИЯ STEAM В РАЗВИТИИ ТВОРЧЕСКИХ НАВЫКОВ ЖЕНЩИН

Ключевые слова: способность, творческая способность, непрерывное образование, инновационная технология, кооперативное **Аннотация:** В данной статье на основе инновационного подхода к образованию, с использованием STEAM-технологий для повышения уровня знаний, умений, квалификации учащейся молодежи, в том числе девушек, в областях по выбору,

обучение, STEAM-подход, личностно-ориентированная форма обучения.

индивидуальным интересам, на основе специальной технологии, конкретизируется описана И дана соответствующая информация И методические рекомендации об эффективности деятельности. Также в описание статье освещены понятия творческой способности В научных источниках, изучение проведенных в связи с этим исследований, компоненты способности.

Yoshlarning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirish, iqtidorli qizlarni qoʻllabquvvatlash va ragʻbatlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, ularning huquqiy ong va huquqiy madaniyati darajasini yuksaltirish ta'lim sohasidagi davlat siyosatining eng muhim yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi.

Mamlakatning kelgusidagi jadal taraqqiyoti yosh iste'dodlarni aniqlash, iqtidorli yoshlarni tanlab olish va o'qitish tizimini tashkil qilish, o'sib kelayotgan avlodning intellektual imkoniyatlarini namoyon etishga yordam beruvchi ko'p tarmoqli ta'lim muhitini yaratish bo'yicha ishlar sifatini oshirish zaruratini taqozo etmoqda.

Shuningdek mazkur jarayonda ta'lim tashkilotlarida innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash va o'quv dasturlarini innovatsion texnologiyalarni qo'llagan holda amalga oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. [1;2-b.].

Qobiliyatli yoshlarni aniqlash, ta'lim jarayonida ilg'or texnologiyalarni qo'llagan holda ularni o'qitish va tarbiyalash bo'yicha yaxlit tizim yaratish, iste'dodli yoshlarni yanada qo'llabquvvatlash va ragʻbatlantirish, ma'nan yetuk va intellektual jihatdan barkamol avlodni shakllantirish, qobiliyatli o'quvchini aniqlash, tanlash va o'qitish, ularning har tomonlama rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, shuningdek, oʻquvchilarning intellektual, ilmiy va ijodiy salohiyatini ochib berish, tabiiy va aniq fanlarni chuqur o'rganish, xorijiy tillar, muhandislik va axborot texnologiyalarini oʻzlashtirishni tashkil qilish, oʻquvchilarning innovatsion g'oyalari va ishlanmalarini rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, oʻquvchilarni oʻqitish va ular bilimini baholashning zamonaviy uslublarini, shuningdek, ta'lim dasturlarining integratsiyalashuviga asoslangan oʻqitishning fanlararo yondashuvini joriy qilish va keyinchalik ijobiy tajribani respublika ta'lim tizimiga tatbiq etish, o'quv dasturlarining uzluksizligini ta'minlash masalalarida xuddi shu yo'nalishdagi milliy va xorijiy umumiy o'rta va oliy ta'lim muassasalari bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish, bitiruvchilarning ilg'or xorijiy oliy oʻquv yurtlarida va ularning respublikamizdagi filiallarida oʻqishini davom ettirish bugungi ta'lim jarayonida amalga oshirilishi ko'zda tutilgan istiqbolli vazifalardan biri kunda hisoblanadi

Hozirgi kunda aholi soni 35 mln 273 ming 700 nafarni tashkil etib, yoshlar soni 9 mln 746 ming 770 nafar, yosh xotin-qizlar soni 2 mln 836 ming 703 nafarni tashkil etmoqda. Shundan kelib chiqqan holda, bugungi kunimizning tayanchi, ertangi kunimizning ishonchi boʻlgan yoshlar ta'limi islohotlari, jumladan qizlarning salohiyati, bilimi, qobiliyatlarini rivojlantirish masalasi bugungi kunning muhim masalalaridan biridir.

Umuman olganda, qobiliyatli yoshlarni erta aniqlash, ularni iqtidorini, ijodiy qobiliyatini rivojlantirish va mahoratini roʻyobga chiqarish masalasi barcha fan sohalari qatori, akmeologiya, psixologiya jumladan pedagogika fanlarini doirasida oʻrganib kelinmoqda.

R.F.Jukov ta'kidlaganidek, bugungi kunda "Bilim – bu kuch" mashhur shiori oʻrniga "Kuch – bu olingan bilimlarni koʻnikmaga, harakatga va natijaga aylantirish qobiliyati" deydi[3;340-b.]. Bunda u oʻquvchi faoliyatida ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun faol oʻqitish usullaridan keng foydalanilish masalalariga toʻxtalib oʻtadi.

K.D.Ushinskiy tadqiqotlarida ta'lim jarayoni quyidagicha ta'riflanadi: "Ta'lim – bu insonning aqliy va axloqiy rivojlanishining yagona jarayoni. Ongni zarur bilimlar bilan boyitish shaxs qobiliyatlarni rivojlantirishga yoʻnaltirilishi kerak. Ongga toʻliq singdirilgan bilimlar shaxsiyatni har tomonlama rivojlantirishga sabab boʻladi' deydi [4;168-b].

"Qobiliyatli shaxs" iborasi ma'lum bir eksklyuzivlik bilan belgilanadi. Bu qobiliyatli shaxs tengdoshlaridan sifat jihatidan farq qiladi: ular rivojlanishdan oldinda bo'ladi. Garchi iste'dodni tushunishning bunday yondashuvi tanqid qilinayotgan bo'lsa-da, bu o'quvchi guruhining mavjudligi statistik jihatdan aniqlanadi va shubha tug'dirmaydi.

Shunga koʻra, pedagogik amaliyotda ikkita teng vazifalar paydo boʻladi:

1. Qobiliyatli oʻquvchini tarbiyalash tizimini yaratishdir;

Har bir bolaning salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan amaliy chora-tadbirlarni ishlab chiqish. [5;23-b].

Qobiliyatni faqat aqlning xususiyatlari sifatida tushunish butunlay toʻgʻri emas. Qobiliyatli inson psixikaning sifatli oʻziga xosligi bilan ajralib turadi, bu esa boshqa odamlarga nisbatan juda yuqori (gʻayritabiiy, noyob) natijalarga erishish imkoniyatlarini belgilaydi.

Maxsus psixologik xarakter xususiyatiga koʻra qobiliyatli oʻquvchi tengdoshlaridan ancha oldindaligi bilan ajralib turadi.

Qobiliyatli shaxs turli xil vazifalarga qiziqish ortib borayotganligi bilan ajralib turadi, bu ularning konvergent turdagi vazifalarini afzal koʻrishida namoyon boʻladi. Ushbu vazifalar tomonidan yaratilgan yuqori darajadagi noaniqlik holatlari bostirilmaydi, aksincha, shaxsning faoliyatini ragʻbatlantiradi.

Ijodiy faoliyat – bu subyekt faoliyatining oʻz mehnatiga (ishdan qoniqish, uni bajarish jarayonida yangilikka intilish, muammo yechimini topishda ijodiy motivatsiya) munosabati va masalani ijodiy hal etish (avval oʻzlashtirilgan bilim, koʻnikma va malakalarni hamda faoliyat usullarini yangi holatga mustaqil koʻchirish, muammoli, ma'lum obyektni yangi funksiyasini koʻra bilish) jarayonidir. [6;256-b].

Ijodiy faoliyat oʻzida quyidagi muhim jihatlarni aks ettiradi: tizim ichida va tizim oʻrtasidagi bilim va koʻnikmalarni yangi tizimga qisqa va uzoq muddat ichida oʻtkazishni mustaqil amalga oshirish; kutilmagan vaziyatda (holatda) yangi muammoni koʻra bilish; obyekt tuzilishini koʻra bilish; muammoni hal etishda muqobillikni hisobga olish; yangi muammolarning yechimini izlab topishni ijodiy faoliyatning avvaldan ma'lum boʻlgan usullari bilan uygʻunlashtirish; muammolarni hal etishda butunlay yangicha yondashuvni qaror toptirish.

Qobiliyat taraqqiyotining dastlabki tabiiy sharti sifatida namoyon boʻladigan miya tuzilishining sezgi a'zolariga va funksional xususiyatlariga layoqat deb ataladi. Layoqat koʻp qirralidir. Shaxs tomonidan qoʻyilgan talablarning tabiatiga bogʻliq ravishda aynan bir xil layoqatlar asosida har xil qobiliyatlar rivojlanishi mumkin.

Amerikalik tadqiqotchi J.Gildford iste'dod, ijodkorlik nazariyasiga katta hissa qoʻshgan olimlardan biri hisoblanadi. Olim oʻz tadqiqotlarida divergent fikrlashning tarkibiy qismlarini ishlab chiqib, uning barchasi qobiliyatli oʻquvchilarini rivojlantirish, oʻqish va oʻqitish sohasida amaliy faoliyatga yangi oʻzgartirishlar kiritish masalalariga qaratilganini koʻrishimiz mumkin.

J.Gildford tomonidan taklif qilingan fikrlashning konvergent va tafovutga boʻlinishi aqliy qobiliyat tarkibiy qismlarini farqlashda muhim qadam boʻlib, aslida "intellektual qobiliyat" va "ijodiy qobiliyat" tushunchalarini oʻstirishga asos boʻldi.

Taniqli amerikalik olim P.Torrens oʻz shogirdlari faoliyatini kuzatib, yaxshi oʻqiydigan oʻquvchi va yuqori darajadagi IQga ega boʻlgan oʻquvchi ijodiy faoliyatda muvaffaqiyat qozonmaydi,—degan fikrni ilgari surganlar. Oʻz xulosalaridan kelib chiqqan holda ular qobiliyat konsepsiyasida uchlik mavjudligi ta'kidlaydi. Mazkur uchlikka:

- ijodkorlik
- ijodiy mahorat;
- ijodiy motivatsiyalarni kiritadilar.

Ijodkorlikni oʻrganishda katta tajriba qator olimlar L.S.Vigoskiy, Y.A.Ponomarev, P.M.Yakobson, A.M.Matyushkinlarning hamda xorijiy mutaxassislardan J.Gilford, E.Torrensning tadqiqot ishlarida oʻz ifodasini topgan.

Bugungi kunda ta'lim islohotlarida STEAM ta'lim tushunchasi keng ko'lamda qo'llanilmoqda. STEAM ta'lim- innovatsion ta'lim texnologiyasi asosida dars jarayonini tashkil

etishga qaratilgan ta'lim texnologiyasi hisoblanadi. Mazkur tizim yangicha o'qitish metodikasi bo'lib, an'anaviy o'qitish metodikasidan farqli hisoblanadi.

STEAM bir vaqtning oʻzida toʻrtta – fan "STEAM — ta'lim" (Science — tabiiy fanlar, Technology — texnologiyalar, Engineering — texnik ijodkorlik, Art — san'at, Mathematics — matematika) dasturi boʻyicha oʻqitishga moʻljallangan. Shu oʻrinda STEAM — fan boʻyicha emas, balki mavzular boʻyicha integratsiyalashgan oʻqitish tizimidir. [2;1-b.].

STEAM ta'limi shaklida nazariy ma'lumotlarni amaliy mashg'ulotlar yordamida ilmiytexnik bilimlarni real hayotda qo'llash orqali mukammallashtiriladi.

Bugungi kunda ijodiy qobiliyatni shakllantirishga doir qator zamonaviy yondashuvlar mavjud. Oʻquvchilarda ijodiy qobiliyatni shakllantirishning umumiy metodologik asosini mazkur jarayonini oʻzaro aloqador tarkibiy asoslardan iborat yaxlit pedagogik tizim sifatida talqin qilish imkonini beruvchi tizimli yondashuv tashkil etadi.

Tizimli yondashuv asosida shaxsning ijodiy qobiliyatlari haqidagi tasavvurlar tarkib topadi. Mazkur yondashuv oʻquvchilarda ijodiy qobiliyatni shakllantirish jarayoni modelini ishlab chiqish, uni amalga oshirishning samarali yoʻllarini aniqlash imkonini beradi.

Ijodiy qobiliyat tuzilmasi va komponentlariga asoslanish tadqiqot doirasida mazkur jarayonni amalga oshirish samaradorligini ta'minlashga xizmat qiluvchi pedagogik modelni ishlab chiqish imkonini berdi.

Xulosa oʻrnida aytish mumkinki, ijodiy qobiliyat — bu yangilik yaratish zarurligi va mumkinligini tushunish, muammoni ifodalay olish, gʻoya farazini ilgari surish uchun kerak boʻladigan bilimlardan foydalanish, farazni nazariy va amaliy tasdiqlash, muammoni hal qilishni izlash hamda yechimini topish, natijada yangi original mahsulotlar yaratish (ilmiy kashfiyot, ixtiro, san'at asari, tavsifnoma va boshqalar) sifatlari majmuidir.

Xususan, bir qator tadqiqotlarda maxsus uyushtirilgan mashgʻulotlar yordamida shaxs ijodiy qobiliyati taraqqiyotida ijobiy dinamikaga erishish mumkinligi isbotlanmoqda. Jumladan, qizlar bilan art-terapiya va improvizatsiya usullari vositasida amaliy mashgʻulotlar oʻtkazilganda kreativlikning qator koʻrsatkichlari boʻyicha sezilarli oʻsishga erishish mumkinligini koʻrsatdi. Ta'lim muassasalarida ijodiy qobiliyatini shakllantirishning didaktik vositalari hamda pedagogik va psixologik oʻziga xosliklari mantiqiy, muammoli masalalarni adekvat yechish, bilim, koʻnikmalarni vizual tarzda ulashish asosida ijodiy tafakkur mustaqilligiga erishish, tahliliy-qiyosiy fikrlash, oʻquv faoliyatiga nisbatan ijodiy yondashish, kooperativ hamkorlik hamda ijodkorlikning individual imkoniyatlarini ta'limiy maqsadlarga mos ravishda foydalanish ijodkorlik koʻrsatkichlarini oshishiga zamin yaratadi.

Ijodiy qobiliyatlar pedagogik funksional sistemaning individual xususiyati hisoblanib, ijodiy jarayon samradorligini belgilaydi. Iqtidorga ega qizlar bilan ishlashda ularning ijodiy qobiliyatini shakllanish tuzilmasi va komponentlari ijodkorlik, interfaollikni ta'minlash, amaliy tadbirlarni tashkil etishning algoritmik bosqichlarini aniqlash, ijodiy-ijtimoiy loyihalarni ishlab chiqish va taqdimotini oʻtkazish, mustaqil ta'lim mashgʻulotlarda kompleks yondashuvni tatbiq etish imkoniyatini ta'limiy maqsadlarga mos ravishda qiyosiy aniqlashtirish samarali boʻladi deya ayta olamiz.

Shundan kelib chiqib quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

- 1. Ta'lim muassasalarida tahsil oluvchi yosh xotin-qizlar uchun ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishga doir "Leadres club" faoliyatini yo'lga qo'yilishi samarali natija beradi.
- 2. Yosh xotin-qizlarni ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishga milliy tarbiya usullarini raqamli texnologiyalari bilan integratsiyalarini ta'minlash maqsadga muvofiq.
- 3. Ta'lim muassasalarida tahsil oluvchi yosh xotin-qizlar oʻrtasida "Iqtidor" loyihasini tashkil etish asosida ijodkor oʻquvchilar faoliyatini ragʻbatlantirish jarayonini tizimli yoʻlga qoʻyish ijodiy qobiliyatni rivojlantirishga samarali ta'sir koʻrsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1]. Oʻzbekiston Respublikasining "Ta'lim toʻgʻrisida"gi qonun. OʻRQ-637-son, Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020-y., 03/20/637/1313-son.
- [2]. Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Ijod maktablari va ixtisoslashtirilgan maktablar faoliyatini yanada takomillashtirish chora tadbirlari" toʻgʻrisidagi 141-sonli qarori, Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 12.03.2020-y., 09/20/141/0286-son.
- [3]. Веретенникова Л.К. "Подготовка будущих учителей к формированию творческого потенциала школников" док.пед.наук дисс. –М. 340 ст.
- [4]. Садовникова И.Е, Развитие творческого потенциала школников в образователном процессе дис.канд. пед.наук Екатеринбург, 2003.-168 ст.
- [5]. Добрякова Л.Н. Акмеологическая деятелност в управленческих структурах образования. Автореферат дис. канд. пед. наук. СПБ, 1999. 23 ст
  - [6]. Лернер И.Я. Проблемное обучение, М.: Знание, 1974. 256 ст.
- [7]. Матюшкина А.А., "Что такое одаренност: выявление и развитие одаренных детей" классические тексты под. ред. М.: Омэга-Л, 2008. 368ст.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND **OUALITY EDUCATION**

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ПРОФЕССОР-ЎКИТУВЧИЛАР ИННОВАЦИОН САЛОХИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ТАЪЛИМ СИФАТИНИ ОШИРИШ ОМИЛИ СИФАТИДА

Нуриддин Аликариев

Калит

технология.

Иқтисод фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Миллий университети Социология кафедраси nur.aliq.1937@gmail.com

сўзлар: олий таълим, профессорўқитувчилар, инновацион салохият, ривожлантириш, таълим сифати, жараёнлар, инновацион менежмент, янгилик, инновацион

Аннотация: Маълумки, олий таълим профессорўкитувчилари нафакат касбий фаолиятнинг барча турларини ташкил қилиши, балки ўз вақтида тузатишлар киритиши ва педагогик амалиётга ижодий ечимларни киритиши зарурдир. Шунингдек, таълим сифатини ошириш ва етук кадрларни тайёрлаш замон талаби эканлигини инобатга олган холда профессор-ўкитувчиларнинг малакасини хамда инновацион салохиятини ривожлантиришни тадкик этиш ва бу сохада изланишлар олиб бориш таълим тизимидаги энг долзарб масалалардан бири хисобланади. Ушбу маколада муаллиф профессор-ўкитувчилар томонидан олий таьлимла ривожлантиришнинг назарий инновацион салохиятини асослари атрофлича тахлил килинган. Профессорўқитувчилар инновацион салохиятини ривожлантириш бўйича турли олимларнинг фикр-мулохазалари келтирилган. Шунингдек, маколада "инновация" тушунчасига тадқиқотчиларнинг илмий ёндашувлари ҳамда "салоҳият" тушунчасининг асосий талкинлари асослаб берилган хамда макола сўнггида таклиф ва хулосалар берилган.

DEVELOPMENT OF THE INNOVATION POTENTIAL OF PROFESSORS AND TEACHERS AS A FACTOR IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION

words: higher Kev education, professors, innovation potential, development, quality education, processes, innovation management, innovation, innovation technology.

Abstract: It is known that professors and teachers of higher education need not only to organize all types of professional activities, but also to make timely adjustments and creative solutions in pedagogical practice. Also, taking into account that improving the quality of education and training mature personnel is a need of time, the study of the development of qualifications and innovative potential of the teaching staff and conducting research in this area is one of the most pressing issues in the education system. In this article, the author analyzes in detail the theoretical foundations of the development of the innovative potential of the teaching staff of the higher school.

The opinions of various scientists on the development of the innovative potential of the teaching staff are presented. The article also substantiates the scientific approaches of researchers to the concept of "innovation" and the main interpretations of the concept of "competence", and at the end of the article offers suggestions and conclusions.

РАЗВИТИЕ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРОФЕССОРСКО-ПРЕПОДОВАТЕЛЬСКОГО СОСТАВА КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Ключевые слова:
высшее образование,
преподаватели,
инновационный
потенциал, развитие,
качество образования,
процессы, инновационный
менеджмент, инновации,
инновационные
технологии.

Известно, Аннотация: что профессорам преподавателям высшей школы необходимо не только организовывать все виды профессиональной деятельности, но и своевременно вносить коррективы и творческие решения в педагогическую практику. Также, принимая во качества образования внимание, что повышение подготовка зрелых кадров является потребностью времени, исследование развития квалификации и инновационного потенциала профессорско-преподавательского состава и проведение исследований в этой области является одним из наиболее актуальных вопросов в системе образования. В данной статье автор подробно анализирует теоретические основы развития инновационного потенциала профессорскопреподавательского состава высшей школы. Представлены мнения различных ученых о развитии инновационного потенциала профессорско-преподавательского состава. Также статье обосновываются научные В подходы исследователей к понятию «инновация» И основные трактовки понятия «компетентность», а в конце статьи даются предложения и выводы.

Кириш. Олий таълим тизимини ислох килиш боскичида замонавий профессорўкитувчиларнинг ижодкор, инноватор ва ислохотчи сифатидаги идеал киёфаларини излаш таълим парадигмаси ривожланишидаги жахон тенденцияларининг кучли таъсири остида остида амалга оширилади. Биринчидан, бу замонавий ижтимоий-иктисодий вокеликларда вужудга келадиган таълимга янги ёндашув учун жамоатчилик сўрови, иккинчидан, бу олий таълимнинг тизимли инновацион ривожланиши учун курс олиб бориладиган олий ўкув юртининг таълим доктринаси векторининг ўзгаришидир. Жахон ва илмий хамжамият хозирги боскичда профессор-ўкитувчиларнинг роли кескин ўзгарган, деган умумий фикрга келишмокда. Олий таълим профессор-ўкитувчилари энди талабалар учун ягона билим манбаи эмас. Бугунги кунда олий таълим шундай курилганки, профессорўкитувчиларнинг асосий вазифаси талабаларнинг билим ва танкидий фикрлашини рағбатлантиришдир. Хозирги боскичда олий таълим профессор-ўкитувчилари нафакат касбий фаолиятнинг барча турларини ташкил килиши, балки ўз вактида тузатишлар киритиши ва педагогик амалиётга ижодий ечимларни киритиши керак. Янги таълим максадларига эришиш учун янги ва инновацион нарсаларга очик бўлган профессорўкитувчилар, янги шаклланишлар керак [1,— Б. 203-207].

Мавзуга оид адабиётларнинг тахлили. Илмий назарияда "шахснинг инновацион салохияти" таърифи турли нуктаи назардан кўриб чикилган бўлиб, бизнинг тадкикотимиз доирасида ушбу тушунча ва унинг мазмуни дидактик жараён нуктаи назаридан кўриб чикилади. Ўрганилаётган ходисанинг мохиятини аниклаш ва илмий-педагогик тушуниш, олий таълим профессор-ўкитувчиларининг инновацион салохиятининг тузилишини аниклаш ва тавсифлаш учун куйидаги тарзда такдим этилган занжирни кўриб чикиш ва тахлил килиш керак: "инновация", "салохият", "шахс салохияти", "олий таълим профессор-ўкитувчилари".

Илк бор 1912 йилда "инновация" тушунчаси австриялик олим Й.А.Шумпетер томонидан томонидан қўлланилган ва "иктисодий инкирозларни енгиш воситаси" сифатида талқин қилинган [2,—Б.37]. Ф.Удвадянинг фикрича, инновация шахс учун янги бўлган фаолият ёки технологияни қабул қилиш сифатида қабул қилинган; шахснинг тез ўзгарувчан ноаниқ шароитларга мослашишидир [3,— Б. 65-80].

Рус олими Р.Д.Китайгородский, "инновация" ни "янги илмий академик билимларни, янги махсулотни, янги хизматни, технологияни тижоратлаштириш жараёни" деб хисоблайди [4,—Б.315-317]. Т.Ф.Берестова эса "инновация" тушунчасини ўрганиб чикиб, "инновация — бу ғоя пайдо бўлишидан, уни технологик ишлаб чикиш ва хужжатлаштиришдан то зарур тижорат процедураларини амалга оширишгача бўлган тўлик технологик циклдан ўтган янгилик, бозорга махсулот, хизмат ёки технология шаклида кириш максадидир" деган хулосага келади [5,—Б.70-76].

"Инновация" ни "ҳақиқат ва инсон фаолиятида туб ёки босқичма-босқич ўзгаришларга олиб келадиган инновацион жараённинг конструкцияси" деб ўрганган рус олими В.П.Делиянинг ёндашуви диққатга сазовордир [6,— Б.25].

Тадқиқот методологияси. "Инновация" тушунчасини аниқлашда олимларнинг илмий ёндашувларининг назарий тахлили, ушбу концепцияни аниклашда ягона ёндашув йўк, деган хулосага келишимизга имкон беради. Бизнинг тадкикотимиз контекстида бизга энг якин бўлган "инновация" тушунчаси — бу билимларни чукурлаштиришга, ижодий фикр ва фикрлаш услубини ўзгартиришга, ушбу янгилик билан боғлиқ фаолиятнинг тузилиши ва тартибини ўзгартиришга олиб келадиган инновацияларни яратиш, ўзлаштириш ва кўллашнинг умумий жараёни ёки натижасидир. Турли тадкикотчиларнинг концепцияга асосий талкинлари бир канча илмий ва фанлараро ёндашувларда кенг қўлланиладиган "инновация" тушунчасини 1-жадвалда келтирамиз.

"Инновация" тушунчасига тадқиқотчиларнинг илмий ёндашувлари 1-жалвал

Тушунча мазмуни	Тадқиқотчилар
Инновация — бу нафакат янгисини яратиш ва таркатиш, балки трансформация, фикрлаш услубини ўзгартириш, ушбу янгилик билан боғлик фаолиятнинг тузилиши ва тартибини ўзгартиришдир.	М.В.Кларин
Инновация — бу ўз эхтиёжларини қондириш учун маълум бир маҳсулотнинг келиб чиқиши, яратилиши, тарқалиши ва ишлатилишининг умумий жараёнидир	В.Я.Ляудис
Инновация — бу интеграциялашган тизим доирасида янги усуллар ва махсулотларни яратишдир	Н.И.Лапин
Инновация – бу янги ёки такомиллаштирилган жараён, ғоялар, таклифлар ва бошқалар кўринишидаги ижодкорлик натижасининг якуний маҳсулидир.	Т.П.Лакоценина, Е.Е.Алимова, Л.М.Оганезова
Инновация — бу янги элементларни таълим тизимига киритилган ва танланган параметрларга нисбатан ижобий ўзгаришлар билан бир турдан (холатдан) бошқасига ўтишни таъминлайдиган янгиликлардир.	А.В.Хуторской
Инновация — бу инсон фаолиятининг ҳар ҳил турларига янги элементлар (турлари, усуллари) ни киритиш ва фаолият самарадорлигини оширадиган инсон онгининг ютуқларидан (кашфиётлар, ихтиролар, ишланмалар) фойдаланишдир.	О.С.Советова
Инновация — бу одатий анъанага янги ёндашув бўлиб, у катта ижобий самара беради ва одамлар ҳаётини яхши томонга тубдан ўзгартиради.	В.П.Беспалько

Кўпгина олимлар (В.И.Андреев, С.А.Домрачева, В.И.Загвязинский, Т.Г.Новикова, А.В.Хуторской ва бошқалар) инновацияларни қуйидагича белгилайдилар. "Назарий жиҳатдан, бу янги тушунчалар, ёндашувлар, гипотезалар, йўналишлар, қонуниятлар, таснифлар, ўкитиш ва таълим тамойилларини яратишдир; амалий жиҳатдан бу илгари номаълум бўлган жараёнлар, объектлар, усуллар, янги воситалар, усуллар, техникалар, дастурлар, технологиялар, қурилмалар, асбоблар, моделларни ишлаб чиқиш ёки илгари маълум бўлган янги усуллардан сифат ёки сезиларли даражада ўзгарган шароитларда фойдаланишдир" [7, — Б.97-100].

"Салохият" тушунчаси тадқиқотчилар (Л.В.Абдалаина, П.И.Андреева, Т.И.Артемева, В.И.Белов, С.Н.Бобылев, Л.А.Витвицкая, Н.Ф.Воронина, А.Г.Гатауллина ва бошқалар) томонидан турли институционал ёндашувлар ва жиҳатларда ўрганилади. Бизнинг диссертациямиз доирасида "салоҳият" касбий қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнида шаҳснинг ривожланишини ўрганиш контекстида кўриб чиқилади.

Бунда кўп даражали тузилмаларнинг бирлиги: "муносабатлар ва мақсадга мувофиклик (қадриятлар ва ахлокий фазилатлар тизими: идеаллар, эътикодлар, истаклар,

интилишлар, мақом, қизиқишлар, мотивлар, эхтиёжлар, дунёқараш); шахсий тажриба ва генетик хусусиятлар (билим, кўникма, малака, компетенция ва компетентлик, одатлар, анъаналар); ақлий жараёнлар (фикрлаш, хис-түйғулар, хиссиётлар, ирода, хислар, диққат, хотира, тасаввур, ассоциациялар); биопсихик хусусиятлар (ёши, жинси, типологик)"; "эхтиёж функциялари (органик, физиологик, ижтимоий)"; "қобилиятлар (иродавий, хиссий ва интеллектуал хусусиятлар тизими)"; "биологик хусусиятлар (темперамент, табиий мойилликлар, инстинктлар, жинс ва ёш хусусиятлари (ўзгаришлар) ва бошқалар)", "ижтимоий ахамиятга эга натижаларга эришишга қаратилган фаолиятда намоён бұладиган қайта тикланадиган ресурслар тизими", "фаолиятни амалга ошириш учун зарур бўлган хар хил турдаги ресурслар (моддий, молиявий, интеллектуал, ахборот, илмий-техникавий ва бошқалар) мажмуи", "шахс етуклик даражасининг интеграл характеристикаси, бу ерда шахсий камолотнинг асосий ходисаси ва шахсий салохиятнинг намоён бўлиш шакли шахснинг ўзини ўзи белгилаш феномени бўлиб, у фаолиятни нисбатан эркинликда амалга оширишда намоён бўлади. биологик, хусусан, тана шарт-шароитлари, шунингдек, эхтиёжлар, характер ва бошка баркарор психологик тузилмалар тушуниладиган белгиланган ташқи ва ички шароитлар" [8, – Б.56], "инсоннинг ижтимоий-педагогик шароитларга жавоб бериш қобилияти меъёрини белгилайдиган, атрофдаги воқелик билан боғлиқ бўлган туғма ва орттирилган қобилиятлари йиғиндисини акс эттирувчи мухим хусусият" [9, - Б.107]. "Салохият" ва "шахс салохияти" тушунчаларининг таърифини тахлил килиш илмий адабиётларда үшбү түшүнчаларни түшүнтириш бүлинган холда такдим этилган, деган хулосага келишимизга имкон беради. Энг умумий маънода, салохият шахсий етуклик даражаси, максадларга эришиш учун яширин имконият, маълум бир фаолиятнинг маъносини очиб берадиган йўналиш сифатида қаралади. Ушбу ходиса мумкин бўлган сохани, маълум шароитларда намоён бўладиган кучни акс эттиради. Ушбу тушунча турли нуқтаи назардан конкретлаштирилади: ижтимоий, иқтисодий, экологик, бошқалар. "Салохият" тушунчасининг психологик ва асосий талкинлари тизимлаштирилган холатда 2-жадвалда келтирилган.

"Салохият" тушунчасининг асосий талкинлари

2-жалвал

Тушунчанинг мазмуни	Муаллифлар
Салохият – бу ҳар қандай маънода куч даражаси, бирон бир	Рус тили замонавий
нарса учун зарур бўлган барча воситалар, имкониятларнинг	изохли луғати
умумийлиги	

Салохият – бу "яширин имкониятлар ёки манбалар" бўлиб,	М.И.Ситникова
шахс маълум бир максадга эришиш учун фойдаланади, маълум	
бир "ички мақсад", шу билан маъно ва қадриятларни янги	
даражага кўтариш имконини беради.	
Салохият – бу касбий фаолият жараёнида инновацияларни	П.В.Хайдакин
яратиш, ўзлаштириш ва улардан фойдаланиш имкониятларидир	
Салохият – бу ресурс кисм (имкониятлар) ва ушбу	В.Е.Клочко,
имкониятларни амалга оширишга тайёрлик даражаси	О.М.Краснорядцева

Кўпгина олимлар шахсий ривожланишнинг таркибий қисмларини ўрганишга комплекс ёндашув орқали инновацион инсоний фазилатларнинг пайдо бўлишининг мохиятини ўрганишга харакат қилмокдалар. Улардан базавий ва асосийлари ажралиб туради: профессор-ўкитувчиларнинг шахсий хусусиятларига асосланган инновацион ўзига хослик, шахсий ва ижтимоий ўзини ўзи идентификация қилишнинг асоси сифатида инновацион саводхонлик ва шахснинг ички ва ташқи ресурслари ва инновацион хулқатворни шакллантириш учун асос сифатида инновацион хаётийлик. Шу билан бирга, шахснинг инновацион салохиятини, шахс ривожланишининг мотивацион ва семантик сохасини, шунингдек, яратилган экологик ва психологик-педагогик шароитларни самарали ривожлантириш тизимини яратишдир.

Тахлил ва натижалар. Инновацияларга чидамлилик олий таълимда профессорўкитувчилар инновацион таълим технологияларига замонавий ёндашувни танлашда таяниши мумкин бўлган зарур ресурс бўлиб, улардан фойдаланишдаги ноаниклик ва касбий ташвиш билан бирга, янги инновацион тажрибани таъминлайди ва инновацион салохият ва инновацион ривожланиш истикболларини яратади.

Илмий ёндашувларнинг қиёсий таҳлили ва катта амалий тажриба кейинги тадқиқотлар ва сифат ўзгариши учун шахснинг инновацион салоҳиятининг асосий таркибий қисмларини аниқлашга имкон берди. Бу мотивацион-мақсадли, когнитив, мавзуфаолият ва рефлексив компонент. Олий таълимда профессор-ўқитувчиларнинг кейинги тадқиқот ва ишланмалар учун инновацион салоҳиятининг тузилиши ва мазмунини ёритишга муаллифнинг ёндашуви 1-расмда кўрсатилган.

1-расм. Олий таълимда профессор-ўкитувчилар инновацион салохияти структураси ва мазмуни

Олий таълимда профессор-ўкитувчиларнинг инновацион салохиятини шахснинг мураккаб интегратив хусусияти сифатида хисобга олган холда, биз олий ўкув юртлари профессор-ўкитувчилари инновацион салохиятининг структураси бўлган ва уни амалга оширишга хисса қушадиган асосий шахсий фазилатларни аникладик:

- мотивацион-мақсадли компонент, инновацион таълим ғоялари ва олий таълим соҳаларига (қизиқиш) шахсий қизиқишнинг намоён бўлишини ўз ичига олади;
- когнитив компонент инновацион билимларни ўз ичига олади, бу олий таълимнинг инновацион таълим йўналишлари ва тенденцияларида ҳаракат қилиш қобилиятида намоён бўлади (муаммони кўриш);
- субъект-фаолиятли компоненти инновацион услубни акс эттиради, у инновациялар ва янгиликлар билан ишлашда таваккал қилиш ва тажриба қилиш қобилиятида ифодаланади (таваккал қилиш);
- рефлексив компонент ўз-ўзини бахолашни, инновациялар билан ишлаш натижасини етарли даражада тахлил қилиш қобилиятини (танқидийликни) ўз ичига олади.

Хулоса ва таклифлар (Conclusion/Recommendations). ЮНЕСКО хужжатига мувофик, олий таълим сифатига энг катта таъсир кўрсатадиган таълим фаолиятининг учта жихати мавжуд. Биринчидан — олий ўкув юртлари профессор-ўкитувчилари ва илмий ходимларининг юкори академик малакаси билан кафолатланган ходимларнинг сифати хамда таълим бериш ва тадкикотларнинг интеграцияси, уларнинг ижтимоий талабга мувофиклиги билан таъминланган таълим дастурларининг сифатидир. Иккинчидан — оммавий олий таълим хакикатга айланган шароитда, факат таълим дастурларини диверсификация килиш, ўрта ва олий таълим ўртасида мавжуд бўлган турли тафовутларни бартараф этиш хамда ёшларни таълим ва касбий йўналтириш ва рағбатлантириш механизмларининг ролини оширишдир [10, — Б.8].

Биз олий таълимда профессор-ўкитувчиларнинг инновацион салохиятини ривожлантиришни самарали инновацион педагогик фаолиятга йўналтирилган шахснинг ресурс имкониятлари ва инновацион кобилиятлари таркибида микдорий ва сифат ўзгаришларининг прогрессив ва максадли тўпланиши билан тавсифланган мураккаб ва узок давом этадиган жараён сифатида кўриб чикамиз. Олий таълимда профессор-ўкитувчилар инновацион салохиятни ривожлантиришнинг мукобил даражасига эришган, инновацион техникага эга бўлган ва самарали инновацион фаолиятни шакллантиришда танкидий фикрлаш инерциясини енгишга кодирдир. Буларнинг барчаси профессор-

ўкитувчиларга ўзини касбий малакали ва илғор шахс сифатида муваффакиятли исботлаш имкониятини беради.

Ихтисослашган адабиётларда "олий таълимда профессор-ўкитувчилар инновацион салохияти" тушунчасининг мазмунини изохлашда бир хил ёндашув мавжуд эмас. Биз уни шахснинг комплекс интегратив хусусияти сифатида кўриб чикамиз, унга куйидагилар киради: олий таълим ўкитувчисининг инновацион ғоялари ва хатти-ҳаракатлар шаклларини яратишга имкон берадиган индивидуал қобилиятлари ва ресурслари, шахснинг ички имкониятлари ва фаолияти шароитларини ўзаро боғлаш қобилияти, замонавий таълим маконидаги вазиятларни таҳлил қилиш, анъанавий ёндашувларни ўкитишнинг инновацион усуллари ва технологияларига айлантириш.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

- 1. Миронова И.В. Инновационная образовательная парадигма высшей школы / И.В.Миронова // Профессионализм педагога: компетентностный подход в образовании. М.: МАНПО, 2012. 357 с.
- 2. Schumpeter J.A. Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung/J.A.Schumpeter // Duncker & Humblot. 1912. 105 p.
- 3. Udwadia, F. E. Creativity and innovation in organizations: two models and managerial implications /F.E.Udwadia // Technological forecasting and social change. 1990. Vol. 38, Issue 1. 210 p.
- 4. Китайгородский П.Д. К вопросу о понятии «инновация»/П.Д.Китайгородский//В сборнике: Юбилейные февральские чтения, 2012. 567 с.
- 5. Берестова Т.Ф. Инновация и инновационная деятельность: пределы понятий/Т.Ф.Берестова//Вестник Челябинской государственной академии культуры и искусств. 2008. № 3 (15). 211с.
- 6. Делия В.П. Инновационное мышление в XXI веке/В.П.Делия. Балашиха : из-во «Де-По», 2011. 232 с.
- 7. Домрачева С.А. К вопросу о педагогических новшествах и педагогических инновациях/С.А.Домрачева//Вестник Марийского государственного университета. 2011. N_2 6. 244c.
- 8. Игнатова В.В. Педагогические факторы духовно-творческого становления личности в образовательном процессе: дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.01 / Игнатова Валентина Владимировна. Красноярск, 2000. 365 с.
- 9. Личностный потенциал: структура и диагностика/Под ред. Д.А.Леонтьева. М.: Смысл, 2011. 680с.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ИЧКИ ИШЛАР ВАЗИРЛИГИ АКАДЕМИЯСИ КУРСАНТ ҚИЗЛАРИНИНГ ЖИСМОНИЙ СИФАТЛАРИНИ ФУНКЦИОНАЛ КЎПКУРАШ (КРОССФИТ) СПОРТ ТУРИ ОРКАЛИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Акром Мирзакулов

Ўзбекистон Республикаси Ички Ишлар Вазирлиги Академияси Жанговар ва жисмоний тайёргарлик кафедраси; ўкитувчи

e-mail: akrom.mir1988@gmail.com

Калит сўзлар: функционал кўпкураш, кроссфит, жисмоний тарбия, спорт, соғлом турмуш тарзи, жисмоний сифатлар, энергия, динамик ва статик юкламалар.

Аннотация: Юртимизда жисмоний тарбия ва спортни оммалаштириш, ахоли, айникса, ёшлар ўртасида соғлом турмуш тарзини тарғиб килиш учун зарур шартшароитлар ва инфратузилмани яратиш, мамлакатнинг халқаро спорт майдонларида муносиб иштирок этишини таъминлаш борасида изчил чора-тадбирлар амалга оширилмокда.

DEVELOPMENT OF PHYSICAL QUALITIES IN FEMALE CADETS OF THE ACADEMY OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS IN FUNCTIONAL ALL-AROUND (CROSSFIT)

Keywords: functional allaround, crossfit, physical education, sports, healthy lifestyle, physical qualities, energy, dynamic and static loads.

Abstract: Consistent measures are being implemented in our country to popularize physical culture and sports, create the necessary conditions and infrastructure to promote a healthy lifestyle among the population, especially among young people, and ensure the country's worthy participation in international sports venues.

РАЗВИТИЕ ФИЗИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ У ДЕВУШЕК-КУРСАНТОВ АКАДЕМИЯ МВД ПО ФУНКЦИОНАЛЬНОМУ МНОГОБОРЬЕ (КРОССФИТ)

Ключевые слова: функциональное многоборье, кроссфит, физкультура, спорт, здоровый образ жизни, физические качества, энергия, динамические и статические нагрузки.

Аннотация: В нашей стране реализуются последовательные меры по популяризации физической культуры и спорта, созданию необходимых условий и инфраструктуры для пропаганды здорового образа жизни среди населения, особенно среди молодежи, и обеспечения достойного участия страны на международных спортивных площадках.

Жисмоний тарбия ва спорт соҳасига катта эьтибор қаратилаётганлиги юртимизда спорт турлари бўйича янги чемпионлар етишиб чиқишига ҳамда спортчиларимиз Осиё ва жаҳонда юртимиз байроғини юқори кўтаришларига муҳим омил бўлиб хизмат қилмоқда. Мамлакатимиз аҳолисини ярмидан кўпроғини ташкил этувчи ёшларга, қолаверса бутун аҳолимиз яратилаётган кенг шароит ва қулайликлар, уларнинг замонавий билим олиши ва саломатлигини мустаҳкамлаш бўйича қабул қилинаётган давлат дастурлари, қарор ва фармонлари мақсадли режаларни амалга оширишга катта замин яратмоқда.

Функционал кўпкураш (кроссфит) — бу кўп энергия талаб қилувчи, кўп бўғимли харакатлардан фойдаланадиган спорт тури бўлиб, у эркин оғирликдаги машклар, шахсий тана оғирлиги билан машклар, циклик (кардио) машклардан фойдаланган холда махсус тузилган комплекслар тўпламларини бирлаштириб, бир вакт давомида узлуксиз бажаришларни ўз ичига олади.

Ушбу спорт турининг асосий вазифаси — тананинг турли тизимларини жадал ривожлантириш ва умумий соғликни мустаҳкамлашдан иборат. Қолаверса, комбинациялашган машқлар иштирокчиларни чиниқтириш, уларни чидамлилик даражасини ошириш, жисмоний имкониятларини ҳар қандай юкламага мослаштириш ҳисобланади.[1,2]

Машқлар комплексларини ишлаб чиқишнинг асоси бу кўп функционаллик тамойилидир, бу эса тананинг барча функцияларини рақобат йўли билан ишлатиш ва жисмоний жиҳатдан энг яхши тайёрланган спортчиларни аниқлаш имконини беради. Жисмоний қобилиятларни ошириш ва ривожлантириш ҳамда ҳар қандай ҳолатларга мослаштириш қобилияти функционал ҳар қандай шароитларда, ҳар қандай юкламаларга мослашувчанлик функционал афзаллигидир. Функционал кўпқирралилик кўникмаларга эришиш орқали зарур бўлган бошқа барча спорт турлари учун ҳам фойдали бўлади.

Асосий қисм. Функционал кўпкурашдаги (кроссфит) машқларнинг асосий кўп кисми ҳаракатларга асосланган бўлиб, уларнинг характеристикаси кундалик ҳаётда инсон томонидан амалга ошириладиган табиий ҳаракатлардир.

Ушбу ҳаракатларга мисол қилиб:

- Ўтириб-туришлар;
- Жисмларни кўтариш;
- Қўлларда ерга таяниб букиб ёзиш;
- Тортишлар;
- Даст кўтаришларни келтириш мумкин.

Функционал ҳаракатлар давомида кўп мушак бўғимлари иштирок этса мураккаб ёки кўп қисмли деб айтилади. Бундай ҳаракатлар инсон томонидан ўз танасининг ҳолатини ўзгартириш ва ҳар қандай предметларни ташиш (кўчириш) учун табиий ва самарали ишлатилади. Шу билан бирга, функционал ҳаракатларнинг энг муҳим жиҳати шундаки, улар катта оғирликларни узоқ масофаларга кўчиришга ва тезда бажаришга имкони беради. Ушбу учта (оғирлик, масофа ва тезлик) атрибутнинг комбинацияси туфайли ушбу ҳаракатлар юқори қувватни ишлаб чиҳариш учун ноёб тарзда мос келади.

Ушбу спорт тури шуғулланувчилардан асосан чидамлилик, тезкорлик ва куч сифатларини талаб этадиган асосан яккалик спорт тури хисобланади.

Фукционал кўпкураш (кроссфит) машғулотлари бутун тана аьзоларини назорат килиш орқали динамик ва статик юкламаларга нисбатан қобилиятини оширади. Тўғри тузилган ўқув комплекслари эса куч, тана оғирлиги ва эгилувчанлик сифатларини ўзаро нисбатини таьминлайди.[3]

Ушбу спорт туридаги ёшга боғлиқ чекловларга келадиган бўлсак, соғлиқлик ҳолати ва жисмоний тайёргарлик даражаси эьтиборга олинади. Яьни агар соғлиғидан шикоятлари бўлмаса, ёш болалар 12 ёшдан бошлаб шуғулланиши мумкин. Ёши кексаларга эса соғлиғидан шикояти бўлмай ўзини яхши ҳис қилса ва айрим ҳаракатлардан чекланишлар бўлмаса ҳамда оддий машқларни бемалол бажара олсагина тавсия этилади. Ушбу спорт туридаги яна бир муҳим бир жиҳатни шундаки, шуғулланувчиларни ҳар ҳил жисмоний тайёргарликка эга эканлигини инобатга олган ҳолда машғулот жараёнидаги юкламалар уларга мослаштирилади (масштаблаштирилади).[4,5]

Хулоса. Юқори натижаларга эришиш учун шуғулланувчи ўз ақл идрокига ва малакали мураббийнинг маслаҳатларига риоя қилиши керак. Мураббийлар ва спортчилар бошлаган машғулотида ўзгаришлар қилишдан қўрқмасликлари керак. Агар хавф туғдирадиган вазият пайдо бўлса спортчи ва мураббий машғулотни вақтида тугатиши ёки юкламани тўғри ўзгартириши керак.

 Хар бир янги бошловчилар учун иккита омилни масштаблаштириш талаб қилинади,

 булар:

- Интенсивлик;
- Хажм.

Янги бошловчилар учун икки ҳафта давомида икки баравар интенсивлик ёки ҳажмини камайтириш оқилона усулдир. Спортчини ривожланишига қараб интенсивлиги ва ҳажми келгуси ҳафталар, ойлар ва йиллар давомида аста-секин оширилиши мумкин.

Шундай қилиб, функционал кўпкураш (кроссфит) спорт турини организмнинг барча жисмоний имкониятларини ривожлантиришга ҳамда ҳар қандай мақсадларга эришишга имкон берувчи универсал спорт тури деб ҳисоблаш мумкин.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР / REFERENCES / ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

- [1] Лагутин А.Б., Михалина Г.М.Гимнастика в вопросах и ответах.-М.:2010.
- [2] Гавердовский Ю.К. Теория и методика спортивной гимнастики. М.:2014.
- [3] Бурухин С.Ф.Методика обучения физической культуре. Гимнастика. М.:2016.
- [4] Бенжерон Б. Достигая совершенства (Chasing Excellence).— США.: 2017.
- [5] Волков Н.И., Олейников В.И. Эргогенные эффекты спортивного питания. Научно-методические рекомендации для тренеров и спортивных врачей. -М.: 2016.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ХОТИН-ҚИЗЛАР БОШҚАРУВ КАРЬЕРАСИНИНГ ИЖТИМОИЙ ПЕДАГОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Элнура Турдиалиева

Андижон давлат педагогика институти Рус тили ва адабиёти кафедраси ўқитувчиси <u>bturdialiyev@bk.ru</u>

Дурдона Кодирова

Андижон давлат педагогика институти 2 боскич талабаси

Калит сўзлар: мартаба, аёллар карьераси, касбий мартаба, мартаба ўсиши, аёллар карьерасининг ўзига хослиги, мартаба ютуклари, менежмент

Аннотация: Ушбу мақоланинг кириш қисмида Ўзбекистон аёллари бошқарув карьерасининг ўзига хос хусусиятлари таҳлил қилинган. Аёлларнинг бошқариш фаолиятини муваффақиятли амалга оширишга ёрдам берадиган асосий омиллар кўриб чиқилган, бошқариш фаолиятининг ўзига хос хусусиятларига алоҳида эътибор қаратилган.

SOCIAL PEDAGOGICAL CHARACTERISTICS OF WOMEN'S MANAGEMENT CAREER IN THE EDUCATIONAL SYSTEM

Key words: career, women's career, professional career, career growth, specificity of women's career, career success, management

Abstract: The introduction of this article analyzes the specific features of the managerial career of Uzbek women. The main factors that contribute to the successful implementation of women's management activities are considered, special attention is paid to the specific characteristics of management activities.

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ КАРЬЕРЫ ЖЕНЩИН В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Ключевые слова: карьера, женская карьера, профессиональная карьера, карьерный рост, уникальность женской карьеры, карьерные достижения, менеджмент.

Аннотация: Во вступительной части данной статьи анализируются особенности управленческой карьеры узбекских женщин. Рассмотрены основные способствующие успешной факторы, реализации управленческой деятельности, женщинами особое внимание уделено специфике управленческой деятельности.

Хозирда Ўзбекистон Республикасида аёл ходимлар менежменти фаол ва қаттиқ талаблар асосида самарали шаклланиб келмокда. Бозор иктисодиётининг

ривожланиши мамлакатимиз аёлларини фақат касбий соҳага йўналтириб, асосан оиланинг моддий таъминотини яхшилаш максадида олий маълумотга эга булиш билан чегараланиб қолмай, балки бошқарув фаолиятига интилиши тенденциясини юзага келтирди. Бу фаолликнинг аник шартларини ўзини намоён этиш, хурмат козониш, жамият томонидан қобилиятларининг тан олиниши, иқтисодий мустақиллик, муваффақият, қатъиятлилик билан белгилаш мумкин. Бозор иқтисодиёти шароитида аёлларнинг ўз потенциал имкониятларини англашлари, ўзлари учун мухим бўлган қадриятларини фахмлаб олишлари, аёл мавкейининг ижодкор шахс сифатида шаклланиши, эркаклар билан тенг равишда жиддий муаммоларни қўйишлари ва муваффакиятли хал килишлари – нафақат уларнинг катта ютуқлари, балки олимларнинг тадқиқот предметига хам айланди. Уларнинг ютукларини ўрганишнинг мухим жихати –иктисодий ва ижтимоий мустақиллик, бошқарув фаолияти, хамда хар бир аёлнинг жамиятидаги ўз ўрни ва ахамиятлилигини англаб етишидир. Олиб борилган тадқиқотларимизнинг кўрсатишича, аёлларнинг касбий малакалари ўсиши стратегияси уларни бошкарув фаолиятига олиб келишининг сабаби бўлиб, ўзбек аёли учун, одатда, барқарор юқори хақ тўланадиган иш ўрни ва ижтимоий нуфузга эга бўлиш мотивидан кўра устунлик қилмокда. Сўровнома натижаларига кўра, барча рахбар аёллар маълумотлари даражасининг ўсишини кўтарилишнинг асоси, деб хисоблайдилар. Бошқарув пиллапоясидан фаолиятида ўзини намоён эта олган аёллар сифат жихатидан ўзгача максадларга эга бўлиб, иқтисодиёти юқори ривожланган мамлакатларга хос ўзгача хаёт тарзи, ёш, маълумот, оила, ташкилотчилик тури, яшаш жойи, шахсий сифатлар каби мослашув (адаптация) ресурсларидан фойдаланадилар. Шунингдек аёллар карьерасининг мухим тенденцияси мақсадли моделлаштириш ва шахсий ижтимоий-маданий, интеллектуал, ижодий, иктисодий салохиятини мукаммаллаштиришдан иборатдир. Аёлнинг профессионал сохадаги муваффакиятлари энг аввало якин кишисининг мадади ва ўзидаги харизмаларга боғлиқ экан. Хорижда ўтказилган тадқиқотлардан фаркли ўларок, бизда бевосита Аллох томонидан инсонга берилган иктидордан хам кура, аёл учун якин инсони – турмуш ўртоғининг бу ишга муносабати етакчи роль ўйнар экан. Уларда энг аввало биринчи ўринда шахсий интилиш, ўзини ўзи намоён этиш кабилар устунлик қилади.Биз ушбу қолатға янада ойдинлик киритиш мақсадида респондентларга "Бевосита оила аъзоларингиз, жумладан, турмуш ўртоғингиз ва унинг якин қариндошлари карьерангизга қарши бўлишса, нима қиласиз?" деган савол билан хам мурожаат қилдик. Жавоблардан шу нарса маълум бўлдики, профессионал йўналишда карьерага интилган хотин-қизлар учун бир томондан турмуш ўроғи ва яқин қариндошларининг муносабати аҳамиятли, лекин иккинчи томондан улар танлаган йўлларидан осонликча қайтмасликлари ҳам аниқланди. Масалан, мактаб соҳасида профессионал карьерга интилаётган хотин-қизларнинг жавоблари қуйидаги жадвалда келтирилган.

Мактаб тизимида ишлаётган респондентларнинг берган жавоблари тахлили (жами N= 70,фоиз хисобида)

Жавоб вариантлари	Абсолют рақамларда	фоизда
Уларнинг фикри мен учун мухим	10	14,3
Улар ҳеч қачон қарши бўлмайдилар	15	21,4
Мен мустақил шахс эканимни	9	12,85
исботлайман		
Барибир йулини топиб кўндираман	15	21,4
Жамоатчиликни аралаштириб бўлса	12	17,1
ҳам кўндираман		
Шундай бўлишидан куркаман	8	11,4
Билмайман	1	1.4

кўриниб турибдики, респондентларнинг Рақамлардан фикрларида хам хавотирланиш, ҳам иккиланиш, ҳам ўзига ишончни тасдиқловчи жавоблар мавжуд. Масалан, респондентларнинг 15 нафари (21,4%) якин кариндошлари, турмуш ўртоғининг хеч қачон улар профессионал карьерасига қарши чиқмасликларига ишонсалар, айнан шунчаси барибир нима қилиб бўлса хам уларни кўндира олишларига ишонадилар ("барибир йўлини топиб кўндираман" жавоби). Бундан позициясидаги амбивалентлик кўриниб турибди, хам бевосита ўраб турган мухитга ишонади, хамда параллел равишда ўзига хам ишонади. Кейинги ўринда бундай аёллар жамоатчиликка ишонади, яъни, катталарни, обрули шахсларни аралаштириб булса хам ўз максади сари интилишини очик баён этадилар (17.1%). Демак, ташки ижтимоий мухит ва "Мен" даги ишонч хотин-қизлар профессионал карьерасига ижобий мухит-омил ролини ўйнаши мумкин. Лекин хар ўн нафар сўралувчилардан биттаси (11,4%) вазиятнинг профессионал карьерага қарши ишлаб қолишидан хам қўрқади, хавотирланади, бу хам шарқ халқларидаги азалдан аёлларга хос бўлган психологик стерео типларнинг таъсири бўлиши мумкин. Чунки бу тоифа аёллар агар турмуш ўртоғи ёки қайноналари унинг профессионал ўсишига қарши бўлиб туриб олишса, қандай йўл тутишни билмайдилар. Шу сабабли хам эрининг профессионал карьерага муносабати улар учун ўта мухимдир.Шу ўринда уларнинг ушбу масала бўйича якинлари билан низога борган ёки бормаганлиги хусусиятдаги фикрлари билан хам қизикдик. Чунки агар профессионал карьера қилаётган аёлнинг мехнат самарадорлиги аввало уйидаги, хонадонидаги тинчлик ва хотиржамликка, кайфиятининг яхши ёки ёмонлигига боғлиқ эканлигини кўпчилик билади. Мунтазам низога борганлик сабабли кайфиятнинг ёмонлиги ишдаги холатида акс этиб, у жамоадагилар билан хам тез-тез низога бориши мукаррар. Айникса, таълим тизимида ишлаётган хотин-кизлар ёшлар таълими ва тарбияси билан, ёшларининг ота-оналари бевосита муомалада бўлганликлари учун хам бу омил жуда катта амалий ахамиятга эгадир. Жамоавий хамда оилавий ўзаро муносабатлар тизимида педагог-менежернинг хамкасблари ва якин кариндошлар билан ўзаро муносабати коммуникатив акт сифатида ундаги мулокатмандлик даражасининг юкори бўлишини такозо этади, у томонидан ўзгаларнинг хайри хохлигига сазовор бўлиш эсаунинг профессионал карьерасининг самарасини белгилайди ва ундан яхши рахбар чикиши мумкин. Инсоннинг ижтимоий табиатига хос бўлган мухим жихат —бу унинг ўзини ўраб турган якин инсонларининг доимий кўллаб-кувватлови, рағбатига эга бўлиш ва уларнинг кўнглидагидай хатти-харакат қилишга мойилликдир.

Бу ҳолат айниқса, шарқ ҳалқлари, жумладан, ўзбекистонлик ҳотин-қизларга ҳос бўлиб, бундай мотивация таълим ва тарбия соҳасида ишлаётган ҳотин-қизлар псиҳологиясига ҳосдир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

- [1].Постановление Президента Республики Узбекистан No ПП-4235«О мерах по дальнейшему усилению гарантий трудовых прав и поддержке предпринимательской деятельности женщин» от 7 марта 2019 года.
- [2]. Акперов И.Г., Маслиноваж В. Психология предпринимательства. М.: Финансы и статистика, 2013. 544 С. З.Бендас Т.В. Гендерная психология. СПб: Питер. 431 с
- [3].Бендас Т.В. Гендерные исследования лидерства // Вопросы психологии. –2010. No1. –С. 87–94
- [4]. Герасимова Е. Право на труд и на справедливые и благоприятные условия труда. Социальные и экономические правав России: сб. докл. российских неправительственных организаций за 2011 год. -М, 2012.
- [5].Женщина и карьера / Под ред. К.В. Солоед. –М.: МГОПУ им. М.А. Шолохова, 2004. –С. 214
- [6].Каримова В.Оилада ёшларни гендер муносабатларга тайёрлаш муаммолари // "Ёшлар муаммолари ва уларнинг ечими: ҳолат ва истиҳбол" мавзусидаги Респ. илмий-амалий анжумани материаллари—Т.: 2012.—Б.30-33.
- [7].Комаров Е.И. Женщина–руководитель –М.,2004 9.Коробейников А. Жизнь и карьера// Проблемытеории и практики управления.—2011г.—No68.Ильин Е. П. Дифференциальная психология профессиональной деятельности –СПб: Питер. –2008. 432С.
- [9].МарковаА.К. Выбор профессионального направления в карьере. Вопросы психологии. –2015. –No3. –С. 89–97.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ZAMONAVIY TADQIQOTLARDA XOTIN-QIZLAR MASALASI (SOGLIQNI SAQLASH VA TIBBIYOTDAGI O'RNI MISOLIDA)

Shaxlo Ubaydullayeva

Tarix fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD) Katta oʻqituvchi Oʻzbekiston Respublikasi Oliy harbiy aviatsiya bilim yurti Ubaydullayeva_shahlo@mail.ru

Kalit soʻzlar: Jahon sogʻliqni saqlash tashkiloti, tibbiy kadrlar, sogʻliqni saqlash tizimidagi islohotlar, ijtimoiy soha, sil kasalliklari, saraton kasalliklari, ginekologiya sohasi, reproduktiv salomatlik va bepushtlik muammosi.

Magolada O'zbekistonda Annotatsiya: saqlash tizimi islohotlarida xotin-qizlarning o'rni masalalari yoritilgan. Shuningdek, sogʻliqni saqlash sohasi tarixiga doir tadqiqot usullari va tibbiyot sohasi tarixiga ma'lumotlarni boyitishda hissa qo'shgan tibbiyot sohasi olimalari misolida nazariy xulosalar keltirilgan. Respublikada umumiy shifokorlar sonida ayollar ulushi katta foizni tashkil etadi. Ularning soha rivojidagi o'rnining yuqoriligi dalillangan. Ayniqsa, yuqumli kasalliklar, bolalarni davolash va pediatriya fanini yoʻlga qoʻyish, xotin-qizlar salomatligini muhofaza qilish yoʻnalishlarida xotin-qiz tibbiyot xodimlari hal qiluvchi rol o'ynadi. Tibbiy kadrlar masalasida gender tenglik bo'yicha olib borilgan siyosatga doir ma'lumotlar tahlil etilgan. Natijada oʻzbekistonlik ayollarning yetakchiligi va bu boradagi tajribaning boshqa davlatlardagi (ilmiy aniumanlarda va boshqa xalgaro yigʻinlarda ularni yutuqlarining qayd etilishi) targʻiboti ochib berilgan. Mustaqillik yillarida tibbiyotni rivojlantirishda xotinqizlarning oʻrni bilan bogʻliq tarixiy jarayonlarning tahlili xulosa va takliflarga asos boʻldi.

THE ISSUE OF WOMEN IN MODERN STUDIES (AS AN EXAMPLE OF ITS ROLE IN HEALTHCARE AND MEDICINE)

Key words: World Health
Organization, medical
personnel, health system
reforms, social sphere,
tuberculosis, cancer,
Gynecology, Reproductive
Health and infertility problem.

Abstract: The article describes the role of women in medical health system reforms in Uzbekistan. Furthermore, theoretical conclusions are presented on the examples of medical scientists who contributed to the enrichment of information on the history of healthcare and research methods on the history of healthcare. The share of women in the number of general practitioners in the republic is a large percentage. Their high role in the development of the industry has been proven. Female medical workers played a

decisive role, especially in the areas of infectious diseases, treatment of children and establishment of pediatrics, protection of women's health. The information on the policy on gender equality in the issue of medical personnel was analyzed. As a result, the promotion of the leadership of Uzbek women and the experience in this regard in other countries (recording of their achievements at scientific conferences and other international gatherings) has been revealed. The analysis of historical processes related to the role of women in the development of medicine in the years of independence became the basis for conclusions and proposals.

ПРОБЛЕМА ЖЕНЩИН В СОВРЕМЕННЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ (КАК ПРИМЕР ЕГО РОЛИ В ЗДРАВООХРАНЕНИИ И МЕДИЦИНЕ)

Ключевые слова: Всемирная организация здравоохранения, медицинский персонал, реформы системы здравоохранения, социальная cdepa. туберкулез, рак, гинекология, проблема репродуктивного здоровья и бесплодия.

Аннотация: В статье рассмотрены вопросы роли женщин в реформировании системы здравоохранения Узбекистана. Также представлены теоретические примерах ученых-медиков, выводы на которые способствовали обогащению сведений по истории здравоохранения и методов исследования здравоохранения. Доля женщин в числе врачей общей практики в республике составляет большой процент. Доказана их высокая роль в развитии отрасли. Решающую роль сыграли медицинские работникиженщины, особенно в области инфекционных болезней, лечения детей и учреждения педиатрии, охраны здоровья женщин. Проанализирована информация о политике гендерного равенства в вопросе медицинских кадров. В результате выявлено продвижение лидерства узбекских женщин и опыт в этом отношении в других странах (фиксация ИХ достижений научных конференциях и других международных собраниях). Анализ исторических процессов, связанных с ролью женщин в развитии медицины в годы независимости, стал основой для выводов и предложений.

Kirish. Oʻzbekiston mustaqillikni qoʻlga kiritgach, asosiy e'tiborni sohalar islohotiga qaratdi. Xususan, tibbiyot sohasida ham islohotlar jadallik bilan olib borildi. Bu tarixiy jarayonlarda xotin-qiz ham faol qatnashdi. Ular sohasidagi boshqaruv tizimida, sohaning turli yoʻnalishlarida, xususan, pediatriya, akusher-ginekologiya, terapiya, lor, nevrologiya kabi sohalarida faol ishtirok etdi. Qolaversa, xotin-qizlar tibbiyot boʻyicha Oʻzbekistonning xalqaro tashkilotlar va xorijiy davlatlar bilan boʻlgan hamkorligida ham asosiy oʻrinda turdi.

Tadqiqot usullari. Mustaqillik yillarida O'zbekistonda sog'liqni saqlash va tibbiyot sohasini boshqarish sohasida ham muayyan o'zgarishlar amalga oshirildi. Sohani huquqiy tartibga solish maqsadida 1996 yil 29 avgustda "O'zbekiston Respublikasida fuqarolarning sog'lig'ini saqlash to'g'risida" [1. 2569-ish, 22-varaq] gi Qonunning Oliy Majlis tomonidan

qabul qilinishi tizimda amalga oshirilayotgan islohotlarning samarasi uchun xizmat qildi. Qonunda tizimda inson huquqlariga rioya qilish, aholi orasida profilaktikani kuchaytirish, fuqarolarning ijtimoiy himoya qilinishi, tibbiyot fanini rivojlantirish omillari xususida ham fikrlar ilgari surildi. Oʻzbekiston mustaqillikning ilk davridan boshlab zamonaviy bilimlarni puxta egallagan tibbiyot kadrlarini tayyorlash vazifasini kun tartibidagi asosiy masalalar qatoriga kiritdi. Oʻzbekiston hukumati tomonidan keyingi yillarda ham islohotlarning huquqiy asoslarini yanada mustahkamlash choralari koʻrildi. Jumladan, 1996 yil 22 fevralda Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tibbiy patronaj tizimini tashkil qilish toʻgʻrisida"gi Qarori, 1998 yil 10 noyabrda "Sogʻliqni saqlash tizimini isloh qilish toʻgʻrisida" Prezident Farmoni e'lon qilindi [2. 482-ish, 97-varaq]. Mazkur Farmonda tibbiyot sohasi kadrlari masalasiga ham katta e'tibor berildi. Xususan, yuqumli kasalliklarga qarshi kurash jarayonida erkaklar bilan birga ayol tibbiyot xodimlari ham yonma-yon turib faol ishtirok etdi.

Natijalar. Oʻzbekistonda mustaqillikning ilk davrida tibbiyot xodimlarining katta qismini, shifokorlarning 65 foizini xotin-qizlar tashkil etdi. Sohada amalga oshirilgan islohotlar natijasida zamonaviy bilim va koʻnikmalarga ega boʻlgan, tibbiyotning soʻnggi yangiliklarini egallagan hamda ularni amaliyotda qoʻllay oladigan xotin-qizlardan iborat tibbiyot kadrlari salmogʻi oshib bordi. Jumladan, Oʻzbekistonda silga qarshi kurashishda respublikaning har bir viloyatlari fitiziator va pulmonologlari orasida xotin-qizlar faoliyat koʻrsatib, sil kasalligini davolash ishiga oʻzlarining munosib hissasini qoʻshdilar. Jumladan, Fargʻona sil kasalliklari dispanseri 2- oʻpka davolash boʻlimi mudiri E'zozxon Gʻulomova ham shu sohada faoliyat koʻrsatdi. E'zozxon Gʻulomova bemorlarga yangicha davolash usullarini qoʻllab xalq orasida tanildi. Xususan, kasallikni erta aniqlash, tashxis qoʻyish orqali ekspress testlardan foydalandi. Natijada silning dorilarga sezuvchanligi, ta'sirchanligi formalarini aniqlash mumkin boʻldi. Tekshirishlar natijasida, viloyatda qisman boʻlsa-da, sil kasalliklari va uning oqibatlaridagi oʻlim koʻrsatkichlarini kamaytirishga erishildi [3. № 11. B.4.].

Oʻzbekiston sil kasalligiga qarshi kurashda Jahon Sogʻliqni Saqlash Tashkiloti bilan yaqindan hamkorlik qilib keldi. Oʻzbekiston 1992 yil 25 mayda JSSTga a'zo boʻlib, 1993 yildan boshlab mazkur tashkilot bilan yaqin hamkorlik aloqalari boshlandi. JSSTning Oʻzbekistondagi vakolatxonasi bu borada samarali faoliyat koʻrsatdi. Bu tashkilot tomonidan Oʻzbekiston sogʻliqni saqlash sohasiga koʻrsatilayotgan yordam tizimda amalga oshirilayotgan islohotlarda muhim ahamiyatga ega boʻldi. JSSTning Oʻzbekiston bilan hamkorligida sil kasalligini oldini olish va ularga qarshi kurash asosiy oʻrinlardan birini egalladi. Bunda ayniqsa, Respublika ixtisoslashtirilgan ftiziatriya va pulmonologiya ilmiy tekshirish instituti, Toshkent tibbiyot akademiyasining xotin-qiz tibbiyot xodimlari faoliyati diqqatga sazovordir. Nargiza Parpiyeva,

Farida Abdusodiqova, Yekaterina Tuxtayeva, Yuliya Dolgusheva, Vera Belotserkovets, Nadejda Shklovets, Lola Qalandarova, Vazira Abdullayeva, Natalya Gafner va boshqalar bu sohada sermahsul faoliyat koʻrsatdi. Masalan, Nargiza Parpiyeva koʻp yillar Toshkent tibbiyot akademiyasi ftiziatriya va pulmonologiya kafedrasida faoliyat koʻrsatib, keyinchalik Respublika ftiziatriya va pulmonologiya ilmiy-amaliy tibbiy markaziga rahbarlik qildi. U qator xalqaro loyihalarda ishtirok etib, ilmiy anjumanlarni oʻtkazishda asosiy tashkilotchilardan biri boʻldi. 2015 yilning har oyida klinik fanlararo integratsion tibbiyotning dolzarb mavzulariga bagʻishlangan ma'ruzalar ingliz tilida olib borildi. 2015 yilning may oyidagi ma'ruza dunyo boʻyicha global muammolardan sanalgan tuberkulyoz kasalligiga bagʻishlandi.

Tadbirda ftiziatriya kafedrasi mudiri N.Parpiyeva, mikrobiologiya kafedrasi mudiri Z.Nuruzova ingliz tilida muammoli ma'ruzalar oʻqidilar. Ushbu tadbirda Jahon Sogʻliqni Saqlash Tashkilotining Oʻzbekistondagi bosh vakili Asmus Xammeriksi ma'ruzasi bilan qatnashdi. Mikrobiologiya kafedrasi mudiri, professor Z.Nuruzova sil qoʻzgʻatuvchisi, ya'ni kox batsillasi toʻgʻrisida umumiy tushuncha hamda laborator diagnostikasi haqida ma'lumotlar bergan boʻlsa, ftiziatriya kafedrasi mudiri, t.f.d. N.Parpiyeva oʻpka va oʻpkadan tashqari a'zolar tuberkulyozining patogenezi va klinikasi haqida ma'ruza qildi [4. № 5. B.5].

Oʻzbekistonda sogʻliqni saqlash sohasida nevrologiya yoʻnalishi taraqqiyotida xotin-qizlar oʻrni muhim ahamiyat kasb etdi. Nevrologiyaning yetuk dargʻasi sifatida butun Markaziy Osiyoga tanilgan, tibbiyot fanlari doktori, professor Xanifa Halimova Oʻzbekistonda nevrologiya fani rivojlanishiga ulkan hissa qoʻshdi. Xanifa Halimova kasbiy-ilmiy faoliyati davomida ilmiy maktab yaratishga harakat qildi. Parkinson kasalligini chuqur oʻrganib, parkinsonizmga bagʻishlangan ilmiy maktabida qator shogirdlarga ustozlik qilib, nevrologiya fani taraqqiyotida ilmiy asoslangan yangiliklar kiritishda rahbarlik qildi. Parkinson kasalligiga doir respublikada olib borilgan 2 ta grant loyihasiga rahbarlik qildi. 1995 yili olimaga «Shuhrat» medali bilan taqdirlandi. Shuningdek, Xanifa Halimova "Nevrologiya" va "Oʻzbekiston vrachlar assotsiatsiyasi byulleteni" ilmiy jurnallari tahrir hayʻatining a'zosi sifatida munosib oʻringa ega boʻldi [5. №12. B.7].

Muhokama. Ma'lumki, 2019 yilda respublikada onkologik xastaliklar bilan 24648 ta yangi kasallanish holati aniqlandi. Ularning orasida 14137 nafarni bemor ayollar tashkil etdi. Respublikada "Ishonch" xayriya jamoat fondi tashkil etildi va uning ijrochi direktori Dilnoza Agzamxodjayeva onkologiya sohasi rivojiga oʻz hissasini qoʻshdi. Fond orqali saraton kasalligiga chalingan bemorlarga tibbiy buyumlar, dori vositalari, muolajalar, tadqiqotlar va parvarish qilish, qoʻllab-quvvatlash, psixologik yordam berish kabi ishlarni tashkil etishda faol ishtirok etdi.

Statistik ma'lumotlarga koʻra, respublika boʻyicha kasalliklar tashxisining 60 foizini turli xildagi saraton kasalligi tashkil etadi. Bunda ham ayollarda uchraydigan xavfli oʻsma kasalliklar asosiy oʻrinlarda turdi. Onkologiya mutaxassisdan mukammallikni talab etadigan soha boʻlishiga qaramay, bunda Jamila Poʻlatova, Nargiza Zakirova, Yelena Boyko, Kamila Izrailbekova, Lola Alimxodjayeva, Nargiza Karimova kabi xotin-qizlar ilmiy-amaliy natijalarga erishdilar. Xususan, saraton kasalligining yosharish tendensiyasi, onkologik patologiyadan oʻlim sabablari va aholining onkologik hushyorligining ahamiyati boʻyicha Respublika ixtisoslashtirilgan onkologiya va radiologiya ilmiy-amaliy markazi tayanch harakat tizimi oʻsmalar boʻlimi ilmiy direktori Jamila Poʻlatova yetakchilik qildi. J.Poʻlatova Oʻzbekiston boʻyicha shifokor xotin-qizlar orasida yagona ayol ortoped-onkolog boʻlib hisoblanadi. U onkologiya sohasi rivojida onko-maktab yaratish gʻoyasi bilan tanildi. Bu gʻoya Oʻzbekistonda pandemiya sabab karantin davrida, onkologiya sohasida yuqori malakali kadrlarning tanqisligiga, xorijda davolanish va chet eldan mutaxassislarni taklif qilish imkoni mavjud boʻlmaganda paydo boʻldi. Onkomaktabining asosiy maqsadi onkologlarning yangi avlodini tarbiyalash va tibbiy ta'limni davom ettirishdan iborat boʻldi.

J.Poʻlatovaning fikricha, bitta malakali shifokorga mingta bemor toʻgʻri kelsa, mutaxassis maqsadiga erishgan boʻladi. Shuning uchun minglab bemorlarni bir shifokor davolashi uchun onko-maktabda tibbiy mutaxassislarni tayyorlash zarur. Qolaversa, tibbiy kadrlarni xorijda oʻqitishdan koʻra, Oʻzbekistonga xorijlik yetuk onkologlarni taklif etib, onko-maktab sifati samaradorligiga erishish mumkinligini aytib oʻtdi.

Tibbiyot sohasidagi qator taniqli olima ayollar fan va amaliyotni bir-biriga uygʻun holda olib borishga harakat qildi. Toshkent, Samarqand, Buxoro, Nukus shaharlari tibbiyot xotin-qizlari faoliyatida bu jarayon yaqqol koʻzga tashlandi.

Fan va amaliyotni birgalikda olib borgan olimalardan biri Dilbar Najmutdinova boʻlib, u bir vaqtning oʻzida akusherlik va ginekologiya sohasida jarrohlik amaliyotlarida ishtirok etish bilan birga tibbiy pedagogika va tibbiyot fani muammolari boʻyicha ham ilmiy-amaliy izlanish olib bordi. Dilbar Najmutdinova "Homilador ayollarda gemolitik kasalligining oldini olish va davolash" mavzusidagi doktorlik dissertatsiyasini himoya qildi. Dilbar Najmutdinova ilmiy faoliyat bilan birga tibbiyot sohasida rahbar lavozimlarida ham faoliyat koʻrsatdi. U 2005 yildan 2014 yilgacha — Toshkent tibbiyot akademiyasi ilmiy ishlar boʻyicha prorektori vazifasida ishladi. 300 dan ortiq ilmiy ishlar, jumladan, 3 ta oʻquv qoʻllanma, 20 dan ortiq uslubiy tavsiyanomalar muallifi hisoblanadi. Professor Dilbar Najmutdinova rahbarligida14 ta tibbiyot fanlari nomzodlari va 6 ta tibbiyot fanlari doktorlari ilmiy ishlari himoya qilindi. U amaliyotda ham faol boʻldi. Oʻz faoliyati davomida oʻn minglab akusherlik va ginekologiya jarrohlik

amaliyotlarini bajarib, onalar va bolalar oʻlimini kamaytirish va ayollarning reproduktiv salomatligini muhofaza qilish ishiga katta hissa qoʻshdi.

Ma'lumki, reproduktiv salomatlik va bepushtlik muammosi dunyo bo'yicha juda muhim tibbiy hamda jiddiy ijtimoiy-psixologik muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Xalqaro ekspertlarning tahliliy ma'lumotlariga ko'ra, jahonda reproduktiv yoshdagi oilaviy juftliklar o'rtasida bepushtlik muammosi o'rtacha 13-15%ni tashkil etadi. Bepushtlik oilada ijtimoiy va psixologik muammolar, shuningdek, ajralishlar sonining keskin ko'payishiga olib keladigan sabablardan biri hisoblanadi.

D.Najmutdinovaning ta'kidlashicha, respublikada ham bepushtlik muammosi mavjud. 2017 yil holatiga koʻra, respublika boʻyicha 15999,506 nafar xotin-qizlar boʻlib, 8 million nafardan ortigʻi reproduktiv yoshdagi xotin-qizlarni tashkil etadi. Oʻzbekistonda oʻtkazilgan tadqiqotlarga koʻra, bepushtlik bilan aziyat chekuvchi ayollar 4.9% dan 5.3% foizni tashkil etadi [6. №9, B.7]. Bundan koʻrinib turibdiki, ayollarda bepushtlik muammosini bartaraf etish vazifasini taqozo etadi. Bepushtlikdan aziyat chekayotganlar muolajalarni xorijda oʻtkazishga majbur boʻlmoqdalar. D.Najmutdinova bepushtlikni davolovchi zamonaviy texnologiyalarni Oʻzbekiston tibbiyotida tatbiq etish boʻyicha takliflarni ilgari surdi. Bu borada xalqaro hamkorlikni kuchaytirish, oʻzaro tajriba almashishning zamonaviy usullaridan foydalanishni dolzarb masalalari yuzasidan seminar-treninglar, xalqaro konferensiyalarda faol ishtirok etdi. Dilbar Najmutdinova akademiyada birinchilardan boʻlib yangi yetakchi pedagogik texnologiyalarni qoʻlladi hamda akusherlik va ginekologiyada simulyatsiya markazini tashkil etdi. U sogʻliqni saqlash sohasi islohotlaridagi xizmatlari uchun "Doʻstlik" ordeni bilan mukofotlandi.

Oʻzbekiston akusher-ginekologlar uyushmasi prezidenti, tibbiyot fanlari doktori, professor Janna Paxomova ayollar salomatligini muhofaza qilishda zamonaviy usullarni qoʻllash orqali tanildi. U ilgʻor tajribalarni oʻrganib oʻzlashtirishda chet mamlakatlardagi hamkasblari bilan hamkorlik aloqalarini yoʻlga qoʻyishda samarali natijalarga erishdi. Onalar oʻrtasida tabiiy tugʻruqni amalga oshirish va bolalarni koʻkrak suti bilan parvarish qilish boʻyicha maxsus dasturlar ishlab chiqish va amaliyotga joriy etishda samarali mehnat qildi.

Ma'lumki, dunyo miqyosida ayollarga boʻlgan munosabatdagi oʻzgarishlar, xususan sogʻliqni saqlashda xotin-qizlar salomatligi muammolarining ijobiy hal etilishi jamiyat rivojlanishining omili deb qarala boshlandi. Bu esa oʻz navbatida, xotin-qizlar salomatligi muammolarini hal qilishning yangicha tamoyillarini ishlab chiqish zaruratini keltirib chiqardi. Statistik tahlillarga koʻra, katta yoshli xotin-qizlarga nisbatan, 15–18 yoshli qizlarda homiladorlik bilan bogʻliq asoratlar va oʻlim xavfi yuqori boʻldi. Bu koʻrsatkichlar nisbatan

1990–2015 yillarda jahonda onalar oʻlimining 44 foizga kamayganligini koʻrsatdi. Yuqoridagi ma'lumotlardan kelib chiqib, ayollar salomatligini muhofaza etish, kasalliklarni erta aniqlash, homiladorlik bilan bogʻliq oʻlim holatlarini keskin kamaytirish, shuningdek akusherlik-ginekologiya fanining yoʻlga qoʻyilishida xotin-qizlarning ishtiroki muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etdi. Bunda ayollarning davlat va jamiyat hayotidagi faoliyati kengayib, ularning sogʻliqni saqlash islohotlarida, xususan akusher-ginekologiya sohalarini yoʻlga qoʻyishda bevosita ishtiroki ta'minlandi. Oʻzbekiston jahondagi 125 ta mamlakatlar orasida ayollar uchun qulay sharoitlarni yaratish darajasi boʻyicha yuqori oʻrinlardan birini egalladi.

Buxoro viloyatida ham reproduktiv yoshdagi va homilador ayollarga tibbiy yordam koʻrsatish sifatini oshirish va koʻlamini kengaytirish maqsadida shifokor xotin-qizlar faol ishtirok etdilar. Bunda asosan, Buxoro davlat tibbiyot instituti akusher va ginekologiya 1-sonli kafedrasi xotin-qizlari, jumladan, G.Ixtiyarova, N.Karimova, L.Sarkisova, N.Narzulloyeva, N.Doʻstova, F.Oripovalar sohada fan va amaliyotni birgalikda qoʻllash orqali respublikada tanildilar. Ayniqsa, mazkur institutning akusher va ginekologiya 1-sonli kafedrasi mudiri tibbiyot fanlari doktori, professor Gulchehra Ixtiyarova ginekologik kasalliklarni erta tashxislash, oldini olish, davolashni nazorat qilishning innovatsion texnologiyalarini ishlab chiqish, amaliyotga qoʻllashda milliy va xalqaro ilmiy-texnik loyihalarda ishtirok etishi bilan muhim ahamiyatga ega boʻldi.

G.Ixtiyarova ayollarda homiladorlik davri bosqichlarida uchraydigan kasalliklarni kechishi mavzusida tadqiqot olib borib, akusher-ginekologiya fani va sohasida ilmiy-amaliy yangilik kiritdi. G.Ixtiyarova Buxoro shahar tugʻruq kompleksida xotin-qizlar salomatligini muhofaza qilish, parvarishlash muammolarini ilmiy-amaliy oʻrgandi. Xususan, "Ginekologiyada gormonal terapiya", "Ginekologiyada hamshiralik ishi", "Reproduktiv ginekologiya" nomli darslik va oʻquv qoʻllanmalar chop etdi. 2019 yilda G.Ixtiyarova rahbarligida kafedrada ilmiy-amaliy va davolash ishlariga e'tibor kuchaydi. Kafedrada faoliyat olib boradigan xotin-qizlar viloyat va tuman sogʻliqni saqlash muassasalariga onalik va bolalikni muhofaza qilishda amaliy-uslubiy yordam koʻrsatdilar.

Xulosa va takliflar. Oʻzbekistonda sogʻliqni saqlash va tibbiyot sohasidagi islohotlar jarayonida xotin-qizlar eng faol ishtirokchi boʻldi. Respublikada umumiy shifokorlar sonida ayollar ulushi katta foizni tashkil etishi ham ularning soha rivojidagi oʻrnining yuqoriligidan dalolat beradi. Qolaversa, soha boshqaruv tizimida, tibbiyotning turli yoʻnalishlari rivojida xotin-qizlar muhim rol oʻynadi. Xususan, yuqumli kasalliklar yoʻnalishi boʻyicha bir qator olima ayollarimiz oʻzlarining ilmiy maktablarini yaratishga ham muvaffaq boʻldi. Ularning shogirdlari nafaqat Oʻzbekistonda, balki xorijiy davlatlarning tibbiyot muassasalarida ham faoliyat koʻrsatdi.

Shuningdek, ular Oʻzbekistonda yuqumli kasalliklar koʻrsatkichining pasayishiga, difteriya, qoqshol kasalliklarining butunlay tugatilishiga katta hissa qoʻshdilar. Oʻzbekiston tibbiyotini rivojlantirishda xotin-qizlarning ishtiroki muammosining oʻrganilishi yuzasidan quyidagi takliflarni asos qilib koʻrsatish mumkin:

Oʻzbekistonda sogʻliqni saqlash toʻgʻrisidagi qonunchilik hujjatlariga oid ayollar bilan bogʻliq bandlarini qayta koʻrib chiqish va ularga yanada kengroq imkoniyatlar yaratish zarur;

Tibbiyot xodimlari mehnatiga haq toʻlash tizimining talabga javob bermasligi, xotinqizlarning mehnat sharoiti, ularga imtiyozlar berish, ragʻbatlantirish masalasi qayta koʻrib chiqilishi lozim;

Oʻzbekiston davlat arxivlarining mavzuga doir fondlari oʻrganilganda, shunday xulosaga kelindiki, xotin-qiz tibbiyot xodimlarining shaxsiy fondlarini tashkil etish umuman talabga javob bermaydi. Shu bois, Respublika tibbiyot rivojiga katta hissa qoʻshgan xotin-qizlar haqidagi ma'lumotlarni toʻplab, ularni davlat arxivlariga topshirish va shu asosida ularning shaxsiy fondlarini yaratish zarur;

Toshkent shahrida Q.S.Zohidov nomli Sogʻliqni saqlash muzeyida tibbiyotni rivojlantirishda xotin-qizlarning oʻrni mavzusida ekspozitsiyani shakllantirish lozim;

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1]. O'zbekiston Milliy Arxivi (O'zMA) 37-fond, 1-ro'yxat.
- [2]. O'z ITTH MA, M-372-fond, 1-ro'yxat (davomi).
- [3]. Abdujabborov I. E'zozxon G'ulomova: Asosiy maqsadimiz kasallikni erta aniqlab, uni davolash // Farg'ona shifokori. 2021,
- [4]. Massavirov Sh.Sh. «Tuberkulyoz global muammo» mavzusidagi integratsion ma'ruza // Tibbiyotnoma. 2015 yil may
- [5]. Matmurodov R. Markaziy Osiyoning yetuk dargʻasi // Tibbiyotnoma. 2018 yil 25 dekabr
- [6]. Djurayeva G. Martaba va maftunkor xislat egasi // Tibbiyotnoma. 2019 yil, 24 sentyabr.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND **QUALITY EDUCATION**

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ТАЛАБАЛАРДА ПСИХОЛОГИК ХИМОЯНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ижтимоий психологик

Мавлуда Файзиева

Психология фанлари номзоди, доцент Карши Давлат университети

e-mail: m.fayziyeva@mail.ru

Калит	сўзлар:
қадрият, қадриятл	пар тизими,
и йиомитжи	қадриятлар,
қадриятлар	
трансформацияси	, маданий
ўзлик. метаморфо	зия

Аннотация: Маколада замонавий жамиятда кадриятлар трансформациясининг манбалари, қадриятлар трансформациясининг илмий ўрганилиш хамжамиятда даражаси, ижтимоий механизмлари ва бу йўналишдаги тадқиқотларнинг мухим илмий ахамиятга эга эканлиги ёритилган.

SOCIAL PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE FORMATION OF PSYCHOLOGICAL PROTECTION IN STUDENTS

Kev words: value, value transformation, cultural identity, metamorphosis

Abstract: The article describes the sources of the system, social values, value transformation of values in modern society, the level of study of the transformation of values in the scientific community, social mechanisms, and the important scientific importance of research in this direction.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ОСОБЕННОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЫ У СТУДЕНТОВ

Ключевые	слова:	Аннотация: В статье описаны источники
ценность, систе	ма ценностей,	ценностной трансформации в современном обществе,
социальные	ценности,	уровень изучения ценностной трансформации в научном
трансформация	ценностей,	сообществе, социальные механизмы и исследования в
культурная	идентичность,	этом направлении
метаморфоза		

Жамиятнинг ривожланиши факатгина иктисодий курсаткичлар, ахолининг турмуш даражасини ўсиши билангина эмас, инсон ва жамият муносабатларининг ўзгариши, шахснинг ўз-ўзини англаш жараёнлари ва ижтимоий, ахлокий кадриятларининг трансформацияси билан ҳам белгиланади. Яъни, ягона мафкура жамият ҳаётини буткул эгаллаган, ташқи дунёдан келаётган ахборотлар кучли цензура тўсиғига дуч келган. Ахборот воситалари тўлик расмий доиралар назорати остида бўлган. Бугунги кун билан белгиланаётган замонавий жамиятда эса жамият глобализм билан юзлашди.[1.201] Ахборотнинг ягона манбаи мавжуд эмас, ахборот олиш имконияти мисли кўрилмаган даражада кенгайди. Бу ўзгаришларнинг барчаси шахс онги ва дунёкарашига ўз таъсирини ўтказмасдан колмади. Замонавий жамият кўп векторли, жамият аъзолари олдида солиштириш ва танлов имконлари пайдо бўлди. Буларнинг барчаси шахснинг кадриятлар тизимига ва шахс йўналганлигига жиддий таъсир кўрсатмасдан колмади ва бундан кейин ҳам бу жараённинг метаморфозик характери ўзгармасдан колмайди.

Шахсни психологик химоя қилиш фаолияти унинг махсус механизмлари орқали амалга оширилади. Психологик химоя механизмлари остида "келиб тушадиган ахборотларни онгли равишда қайта ишлаш хисобидан шахснинг интрапсихик мослашув жараёнлари" юзага келади, деб тушуниш мумкин. Бу операцияларда барча рухий жараёнлар ва функциялар иштирок этади: хис-туйғулар, фикрлаш, тасаввур, диққат, хотира, идрок. Психик шикастланиш вазиятида химоя механизмлари ахборот филтрлари сифатида ўзига хос кўринишда намоён бўлади; ахборотни тартибсизлаштириш ёки рад этиш ёки бузиб ташлаш ёки бошқа бир маъкулроғи билан алмаштириш тарзида ифодаланади. Ҳолатнинг бундай ички ўзгариши атрофдаги воқеликка мослашувнинг махсус шаклига (химоя механизмига) сабаб бўлади.

Экспериментал тадқиқотлар, психологик химоя тизими ва унинг фаолият кўрсатиш хусусиятлари турли шахслар учун бир хил эмаслигини кўрсатади. Баъзиларда химоя заиф бўлади ва керакли нарсалардан химоя қилмайди, бошқаларда эса шахсни ривож топиши учун зарур бўлган маълумотларни идрок этмайдиган даражада шунчалик интенсив химоя шаклланади.

Юкорида айтиб ўтилганлар профилактик функцияларни ва жамиятда шахснинг бузилишига олиб келадиган патологик химояни бажарадиган нормал, доимий харакатланадиган заруриятни фарклаш талаб килинади. Химоя механизмларини нормал ва патологик таснифлашга ўринишлар замонавий психологияда тасвирланган (И.М. Грановская, Г.В. Грачев, Л.Р. Гребенников, Е.Л. Доценко, Б.В. Зейгарник, В.Г. Каменская, Ф. Кгатег, В.Ф. Моргун, И.М. Николская, Е.С. Романова, Р. Плутчик, А. Freud, Т.С. Яценко, ва хоказо.). Ушбу тадкикотларда психологик химояни таснифлаш учун турли ёндашувлар кўлланилади: 1. Клиник-нейропсихик бузилишларнинг етакчи белгиларига асосланган; 2. Онтогенетик-алохида химоя турлари шаклланишининг вактига асосланган; 3. Эволюцион-эмоционал- мослашув табиатига эга бўлган алохида асосий хис-туйгуларни назорат килиш тамойилига асосланган. Биринчи ёндашув патопсихологияда, тиббиётда ва психиатрияда кенг кўлланилади. Иккинчиси 4дан 36гача бўлган ибтидоий (боланинг

аклий ва ижтимоий ривожланишида биринчи бўлиб шаклланган ва намоён бўлган) ва ундан юкори (ривожланиш жараёнида ибтидоий ўзгартирилади)га ажратилади. Учинчи ёндашув Р. Плутчик томонидан илгари сурилган хиссиётларнинг психоэволюцион назариясига асосланган. Биринчи марта химоя механизмларининг таснифи А. Фрейднинг монографиясида берилган. Муаллиф куйидаги мезонларни таклиф килади: "мен" тахдидининг локализацияси, онтогенезда шаклланиш вакти. Бундан ташкари, А. Фрейд ривожланиш жараёнларининг нормаллиги муайян химоя жараёнлари ва тенденцияларнинг хукмронлигига боғлиқ эканлигини таъкидлаган. Агар шахс бир химоя усулини кунт билан кўлласа ва бошқа одамларга бўлган муносабатлар хам шу химояга асосланса, бу ходисани меъёрийми ёки патологик, кай даражада кўриб чикилишини аниклаш кийин. Кейинчалик, сўнги мезон психологик химоя механизмларининг замонавий бўлинмаларида бирламчи ва иккиламчи, ибтидоий ва ривожланган, адаптив ва мосланмайдиган, етарли ва кам, самарали ва самарасиз бўлган холда ишлатилган.

Психологик химоя ходисаси психология фанида энг мунозарали ходисалардан биридир.[2.105] Замонавий психологияда шахс ривожланишини белгилайдиган психологик химоянинг роли хакида ягона нуктаи назар мавжуд эмас.

1-жадвал Психологик химоя механизмларининг ички хусусиятлари

	Инкор этиш	Лойихала штириш	Орқагақа йтиш	Ўрин алмаштири	Сиқиб чиқариш	Рационал изация	Компенса ция	Гиперкомп енсация
Етакчи билим жараёни	Ў злаштириш	Ў злаштириш	Хотира	Фикрлаш	Хотира	Фикрлаш	Фикрлаш	Фикрлаш
Кечирган Хис туйғулар	Рад этиш	Ёқимси- злик	Журъат- сизлик	Ғазаб	Қўрқув	Хафсиз- лик	Ғам, қайғу, хорлик	Ғам-қайғу, хорлик
Мослашиш табиати	Суст	Фаол	Фаол	Аралаш	Суст	Суст	Тобе эмас	Тобе эмас
Конструк- тивлик даражаси	Қуйи	Суст	Қуйи	Ўрта	Ўрта	Юқори	Юқори	Юқори

Лойихалаштириш - Лойихалаштиришнинг функцияси субъект томонидан унинг шахсий фикрлари, кечинмалари, сикиб чикарилган мотивлари ва характер хислатларини ўзи англаган ва англамаган ҳолда бошқа одамларга кўчирилишида намоён бўлади. Баъзан ўз килмишлари учун жавобгарликни ўтказиш мақсадида кўлланилади. Бунда атрибутив лойихалашни ҳам фарклайдилар (ўз салбий сифатларини онгсиз рад этиш ва уларни атрофдагиларга таркатиш); рационалистик ўзига тегишли фазилатларни англаш ва ("ҳамма шундай қилади" формуласига кўра лойиҳалаш); хушомадгўй (ўзгаларнинг ҳақикий ёки хаёлий камчиликларини яхши фазилатлар сифатида талкин қилиш); симилятив (камчиликларни ўхшашлик билан мослаштириш, масалан, ота — бола). Ушбу

механизм ижтимоий мослашишнинг фаол турига эга бўлган шахслар учун хосдир. Конструктивликнинг куйи даражаси ифодаланади.

Орқага қайтиш - Орқага қайтиш кўпроқ хулқ-атворнинг ва қониқишнинг етилмаган усулларига қайтишни тахмин қилади. Регрессив хулқ одатда боланинг инфантилизацияси ва хиссий симбиозига муносабатда бўлган катталар томонидан рағбатлантирилади. Орқага қайтиш - ижобий ўз-ўзини хис қилиш учун қабул қилиниши мумкин бўлмаган ва тажовузкорга бевосита тобеликка тушиб қолиш хавфи бўлган қўрқув хиссини жиловлаш учун ишлатилади. Механизм мослашувнинг суст турига эга бўлган шахслар томонидан қўлланилади. Конструктивликнинг қуйи даражаси ифодаланади.

Ўрин алмаштириш - ғазаб туйғусини жиловлаш учун амал қилади. Ўрин алмаштириш ҳам фаол ва ҳам суст шаклларга эга бўлиб, шахслар томонидан уларнинг зиддиятли муносабат турларидан ва ижтимоий мослашишидан қатъи назар шахс муносабатларида фойдаланилади. Мазкур механизм фаол мослашиш турига эга бўлган шахслар учун хосдир. Бу ҳолатда конструктивликнинг ўртача даражаси намоён бўлади.

Ўрнини эгаллаш (сиқиб чиқариш) – бу психологик химоя механизмини дастлаб Зигмунд Фрейд ўрганиб чиққан (унинг аналоглари "бостириш"). Вахима ёки васвасага қарши тура олмайдиган ҳар бир кишида сиқиб чиқариш "ўзини" ҳимоя қилишнинг асосий усули ҳисобланади.

Рационализаторлик - стрессли холатларда юзага келадиган психологик химоя механизмларидан бири. Бунда якинлашиб келаётган салбий ходиса хар томонлама тахлил килинада, унинг ноаниклик даражаси пасайтирилади, ходисанинг ичига кириб, унга олдиндан мослашиб борилади, кутилмаганлик (тўсатданлик) эффекти бартараф килинади. Муаммонинг ечимига эришиш окилона ташкил этилади. Бу механизм, мослашувнинг суст турига эга бўлган шахслар томонидан кўлланилади. Конструктивлик даражаси юкори бўлади.

Компенсация - психологик химоя механизмларидан бири. Бунда, рухий ёки жисмоний функцияларни мақсадга мувофик ривожлантириш хисобига адекватлик хиссининг кечинилиши руй беради. Компенсация-ўрнини қопламок, ўрнини тулдирмок маъноларида келиб, бу камчиликларни тузатиш ёки яхши сифатларга ўрнини алмаштиришга уринишни ўз ичига олади.

Компенсация кластерига идеал даражадаги компенсация деб тушуниш мумкин бўлган **гиперкомпенсация** механизми ҳам киради. [3.22]Гиперкомпенсация-ҳаддан ташқари, оқилона ёки маҳорат билан ўрнини қопламоқ, ўрнини тўлдирмоқ маъноларини

ифодалайди. Механизмдан фойдаланиш ижтимоий мослашувнинг индивидуал турига боғлиқ эмас. Конструктивликнинг юқори даражаси амал қилади.

Психологик тадқиқотимизнинг диагностик натижаларини муҳокама қилишнинг навбатдаги босқичига ўтамиз. 2-жадвалда тақдим этилган психологик ҳимоя механизмларининг талабалар гуруҳларидаги сезиларли фарқларини таҳлил қилиш Стьюдент мезони ёрдамида амалга оширилди.

2-жадвал
1-курс талабаларини психологик химоя қилиш механизмларининг кескинлигини таққослаш Тг-1 ва Нг-1 ўзаро таъсирдан кейин

Психологик химоя	Тг-1курсда пси-хологик химоя Нг-1курсда психологик химоя		t< P
механизмлари	механизмларининг кучланиши (	механизмларининг кучланиши(	
	%)	%)	
У рнини эгаллаш	38	50	2,12
Орқага қайтиш	43	54	2,55
Ўрин алмаштириш	41	46	2,01
Рад этиш	44	60	2,15
Лойихалатириш	56	60	2,02
Компенсация	69	60	2,80*
Гиперкомпенсация	42	33	2,78*
Рационализация	54	51	1,99
ПҲУК	48	50	1,83

Эслатма: 1,11-0,05 (2.04) даражасида мухим ахамиятга эга.

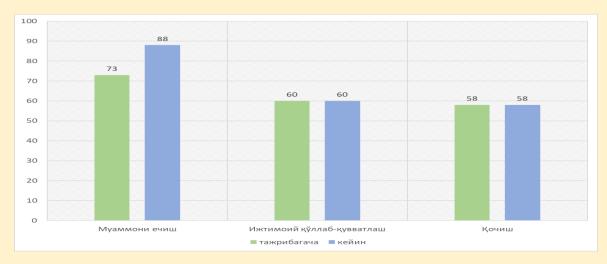
t< Р. - Стьюдент мезонининг ахамиятли кўрсаткичи.

Ибтидоий химоя гурухида механизмларнинг кескинлиги статистик жихатдан сезиларли даражада камайиб борди: "ўрнини эгаллаш" (фарқ-12%;), "орқага қайтиш "(фарқ-11%)," "рад этиш" (фарқ-16%). Психологик химоянинг юксак механизмлари гурухида "компенсация" (фарқ-9%), "гиперкомпенсация" (фарқ-9%) дан фойдаланиш частотасининг ошиши қайд этилди.

Таъкидлаш жоизки, Тг-1 ва Нг-1 талабаларида химоя механизмларининг умумий кескинлиги (ПХУК) нинг кўрсаткичлари статистик жихатдан сезиларли фарк килмайди, аммо хосил килувчи ўзаро таъсир натижасида хар икки гурух субъектларининг кийинчиликларни бартараф этишлари учун сифат жихатидан турли механизмлар кўрсаткичлари фаркланди.

1-расм

^{1,11* -} мухим ахамиятга эга бўлган 0,01 (2.75).

1. расм. 1-курс психология йўналиши талабаларининг тажриба гурухида копинг-хулк-атвор стратегиясини таксимланиши.

Талабаларнинг копинг хулқ-атвор хатти-ҳаракатларидаги ўрта гуруҳ ўзгариши фақат "муаммони ечиш" стратегиясини қўллашда (тажрибагача-73%, кейин-88%; фарқ-15%). Талабаларнинг қийинчиликларни енгиб ўтиш йўлларини мустақил излашга бўлган интилишлари кучайиб борган.

"Ижтимоий қўллаб-қувватлаш" стратегиясига амал қилиш интенсивлиги (тажрибагача -60%, кейин-60%), "қочиш" механизмидан фойдаланиш (тажрибагача -58%, кейин-58%) ўзгаргани йўқ.

Шундай қилиб психологик химояни шакллантириш бўйича тажриба-эксперимент ишлари давомида биринчи курс талабаларида психологик химоя механизмлари ва ўзлигини англаш стратегиялари муносабатларида ижобий ўзгаришлар юз берди. Бундай ўзгариш талабаларнинг мақсадга эришишларида фаол бўлишга, шахс хусусиятларининг намунали ва меъёрий намоён бўлишини таъминлашга имкон берди. Ушбу ўзгаришлар талабаларни психологик химоя тизимининг самарадорлигини оширишга ва уларнинг янги фаолият даражасига осонлик билан ўтишига олиб келди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН ДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

- [1].Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. Т.: "Ўзбекистон" НМИУ, 2017. -488 б.
- [2].Бассин Ф.В. Проблема психологической защиты // Психол. журнал. –1988. №9. С.79-86.
- [3]. Грачев Г.В. Информационно-психологическая безопасность личности: дис. ... доктора психол. наук. $M_{\odot}$ 456 с.
- [4]. М.Файзиева Шахснинг психологик химоя механзмлари. Монография.Қарши "Насаф" НМИУ-2021 йил.143 бет.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

GENDER TA'LIMNING GENDER TENGLIGINI TARQIBLASHDAGI O'RNI

Gulshada Urazalieva

Sotsiologiya fanlari nomzodi, dotsent NUU doktoranti g.urozaliyeva@yandex.ru

Kalit soʻzlar: gender, gender ta'limi, gender stereotipi, ayollar, oila, gender

tengligi, gender oʻziga xosligi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Yangi Oʻzbekistonning shakllanishi jarayonida gender ta'limining ahamiyati, uni yanada takomillashtirishning obyektiv shartlari va subyektiv omillari tahlil qilinadi. Ushbu masala boʻyicha zamonaviy falsafiy va ijtimoiy fanning nazariy va konseptual pozitsiyalari koʻrib chiqiladi. Oʻrganilayotgan muammo Oʻzbekistonda gender ta'limi shakllanishining tarixiy va milliy xususiyatlarini, shuningdek, uni zamon talablari asosida takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlarini hisobga olgan holda, gender ta'limini chuqur va har tomonlama tahlil qilish asosida ochib berilgan. muallif tomonidan oʻtkazilgan aniq sotsiologik soʻrov natijalari.

THE ROLE OF GENDER EDUCATION IN PROMOTING GENDER EQUALITY

Key words: gender, gender education, gender stereotype, women, family, gender equality, gender identity.

Abstract: This article analyzes the importance of gender education in the process of formation of the New Uzbekistan, objective conditions and subjective factors of its further improvement. The theoretical and conceptual positions of modern philosophical and social science on this issue are considered. The studied problem is revealed taking into account the historical and national features of the formation of gender education in Uzbekistan, as well as the theoretical and practical aspects of its improvement in accordance with modern requirements, on the basis of a deep and comprehensive analysis of the results of a specific sociological survey conducted by the author.

РОЛЬ ГЕНДЕРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПРОДВИЖЕНИИ ИДЕЙ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА

Ключевые	слова:	Аннотация:	В данной ста	тье анализируется
гендер,	гендерное	значение гендерн	ного образован	ия в процессе
образование,	гендерный	становления Нового	э Узбекистана, об	бъективные условия
стереотип, женщі	ины, семья,	и субъективные	факторы	его дальнейшего
гендерное	равенство,	совершенствования	. Рассмотрены	теоретические и

гендерная идентичность.

концептуальные позиции современной философской и обществоведческой науки по данному вопросу. проблема Исследуемая раскрывается c учетом исторических И национальных особенностей становления гендерного образования в Узбекистане, а также теоретических и практических аспектов его совершенствования в соответствии с современными требованиями, на основе глубокого и всестороннего анализа результаты специального социологического опроса, проведенного автором.

Повышение положения женщин в обществе, защита их прав и возможностей как одной из приоритетных ценностей стало одним из важных направлений политики Узбекистана. В частности, в новой стратегии развития Узбекистана вопрос создания достойных условий для женщин и поддержки их инициатив определен как одно из важнейших направлений, налажена система реализации новых подходов и новых решений гендерного вопроса. В этом контексте, следующие высказывания президента Узбекистана Шавката Мирзиёева еще раз подчёркивает актуальность исследуемой проблемы «И мы всегда будем делать все для того, чтобы жизнь каждого человека в нашей стране была мирной и счастливой, он был здоровым, получал хорошее образование, обеспечивал благополучие своей семьи».[1]

Безусловно, повышение качества образования – единственно правильный путь развития Нового Узбекистана

История человеческого развития свидетельствует, что процесс просвещения женщин являются важным фактором в обеспечении гендерного равенства. Шавкат Мирзиёев особо выделил важность образования для девочек: «Кто воспитывает детей? Женщины, конечно. Вот почему мы должны давать образование нашим дочерям и матерям. Так мы дадим образование обществу». [2]

Президент Шавкат Мирзиёев определил наиболее актуальные задачи, направленные на всестороннюю поддержку женщин, дальнейшее укрепление их положения в обществе и достижение гендерного равенства. Если коснуться некоторых задач, то эти направления принесут большие результаты в дальнейшем совершенствовании гендерного образования в Узбекистане.

Необходимо отметить, что 60% студентов, принимаемых в высшие учебные заведения, составляют женщины, что обусловлено большим вниманием, уделяемым образованию женщин в Узбекистане.

В том числе: — начиная с нового учебного года контрактные деньги девушек, обучающихся в магистратуре, будут полностью покрываться из бюджета (20 млн. долл. на 23 тыс. девушек);

- ежегодно 50 девушек направляются в престижные зарубежные вузы на бакалавриат и 10 на магистратуру;
- контракт на обучение 150 девушек, потерявших отца или мать (всего 2,1 тыс.), будет оплачен из местного бюджета;
- будут созданы условия для дистанционного обучения студентов с маленькими детьми;
  - ежегодно выделяется целевая квота не менее 300 женщин в докторантуре.
- При Государственном комитете по делам семьи и женщин будет создаётся «Общества женщины учёные».
  - Ежегодно «Обществу женщины учёные » выделяется 5 млн. долларов.

Принятие программы поддержки женского образования на 2022-2026 годы и увеличение доли (не менее 50% ежегодная квота) девушек-студенток в высших учебных заведениях по техническим и конкретным специальностям позволит содействию предотвращению гендерной сегрегации в узбекском обществе, дальнейшее совершенствование гендерного образования на местах, поддержание баланса гендерной асимметрии в системе образования.

«Мы должны придавать особое значение образованию наших девочек, подготовке их к самостоятельной жизни, приобретению современных знаний и навыков, трудоустройству, нахождению достойного места в обществе. Отныне ни одна женщина Узбекистана не останется без внимания государства и общества", — сказал президент Ш. Мирзиёев. [3]

Также следует отметить, что принятие Стратегии достижения гендерного равенства в Узбекистане до 2030 года также является созданием условий для реализации равных прав и возможностей мужчин и женщин в обществе и соблюдение основных прав человека, экономических, политических и социальных, несомненно, служит обеспечению гендерного равенства в жизни. В стратегии обеспечения гендерного равенства в Узбекистане освещены такие вопросы, как обеспечение равных прав и качественного образования для всех, получение высшего образования девочками в сельской местности, достижение гендерного равенства женщин и предотвращение насилия.[4]

Необходимо отметить, что обеспечение гендерного равенства, повышение грамотности женщин – одна из глобальных проблем общечеловеческого значения. Поэтому одним из проблем, обсуждавшийся на Четвертой Всемирной конференции женщин, состоявшейся в Пекине в 1995 г., был вопрос обеспечения образования женщин и повышения их профессиональной квалификации. Реализация данного проекта создает

возможность обеспечить активное участие женщин во всех сферах общественной жизни, повышая при этом уверенность в собственных силах и возможностях. Приобретение комплексных знаний помогает усваивать различную информацию, издаваемую для женщин, формировать необходимые практические навыки, осваивать новые технологии. В свою очередь, наличие этих возможностей у женщин улучшает их жизнь. Поэтому считается целесообразным инвестировать в образование женщин и повышение их знаний.[4]

Право женщин на образование является одним из основных прав человека и, что наиболее важно, одним из средств достижения таких целей, как равенство, развитие и мир. Но было бы ошибкой считать это право личным правом каждого. Современные темпы глобального развития ставит перед каждым человеком вопрос о постоянном совершенствовании знаний.

Современной женщине мало быть грамотной: уметь читать, писать, считать, перед ней встает проблема качества образования, и ей всегда необходимо работать над самостоятельным образованием, постоянно приобретая и углубляя своего знания.[5] Высокий уровень грамотности женщин помогает им заботиться о здоровье детей, питании, образовании в семье и т.д.

Исследования, проведенные в этой области, также показывают, что

-семьи с высшим образованием матерей имеют лучшее экономическое положение; детские преступления менее распространены в семьях с высоким образованием матерей;

- -дети образованных матерей обычно всегда сытно, лучше одеты и реже болеют;
- дети образованной матери быстро осваивают новые направления науки и техники.

Практика показывает, что образованная мать дает больше информации своим сыновьям и дочерям о создании семьи, заботе о ней, материальном обеспечении семьи, учит своих детей заботиться о своем теле и здоровье.

Наше исследование показало:

- -образованные женщины меньше умирают при родах, чем выше образование женщин, тем шире их жизненный выбор, они могут создать условия для осознания своего положения в обществе и семье;
- образованные женщины получат возможность помочь своим детям найти свое место в жизни, получить образование, выбрать профессию, получить специальность;
- если женщина образованна, то у нее будут сильные способности правильно анализировать происходящее вокруг нее, и она сможет давать правильную информацию

своим детям; дети, воспитанные мудрой матерью, обладают высокой культурой поведения;

- образованные женщины готовят своих детей к трудностям жизни и так далее.

Данные нашего исследование подтверждает, что процесс просвещения женщин дает большие результаты в обеспечении гендерного равенства.

Отметим, в истории женщинам получить образование было очень сложным явлением, и во многих случаях сделать это не представлялось возможным. Только начала с XX века у женщин появилась возможность получать образование в мировом масштабе. Во все времена женщины жили с бунтом в сердце против невежества и несправедливости. Если данный вопрос рассмотреть в контексте истории узбекского народа, то в период Тимуридов создается много возможностей для образования и повышения грамотности женщин. Образованные и стремящиеся женщины к просвещению как Сараймулкханим, Гавхаршодбегим, Ханзодабегим, Гулбаданбегим занимались наукой и просветительством и заслужили уважения в народе. Даже в трудные и нестабильные времена, царившие в обществе, женское стремление к знаниям и просвещению не угасало. Через просвещение они пытались передать духовное наследие, оставленное предками из поколения в поколение. Женщины, являющиеся великими представительницами туркестанских просветителей как Увайсий, Дильшод Барно, Анбар Отин были самыми просвещенными подвижницами своего времени. Например, Дильшод Барно в своих трудах считал невежество и безграмотность главной причиной отсталости общества. Анбар Отин, в своем известном памфлете «Каролар фалсафаси» («Философия тьма») описывает положение женщин того времени, их неспособность проявить свой талант, дарование и грацию в результате прямой и косвенной социальной дискриминации. Однако Анбар Отин с большой уверенностью смотрит в будущее, говорит и мечтает об этом: «Придет время, когда будет больше, чем тех, кто имеет благородную мечту, подобную камину... поколение угнетенных будет рождаться и умирать без опасности, о нем будут хорошо заботиться, все будут счастливы и добры.... В то время нравы людей, достигнут такого уровня, что мужики откажутся от многоженства, и каждый мужчина будет жить в мире с одной женой... В то время девушки смогут получить мировое образование. В то время у женщин будут все возможности и права, они будут помогать и поддерживать мужей в их работе, обретут авторитет, будут достойные уважения и почета».[6]

К концу XIX и началу XX-го века представители джадидского движения стали подчеркивать необходимость вовлечения женщин в сферу образования. Ведь всем стало ясно, что воспитание детей в семье, то есть воспитание подрастающего поколения, в

основном находится в руках женщин. Джадидисты часто появлялись в прессе, призывая женщин быть образованными и культурными. Одним из видных представителей джадидистского движения Фитрат сказал: «Наши жены и дочери – матери нации, они должны получать знания и образование, они должны совершенствовать свои нравственные знания. В противном случае наши жены будут более робкими, слабыми и немотивированными, чем мужчины, и наши дети будут такими же, как они».[7] Следует отметить, что передовые и интеллигентные женщины способствовали воспитанию будущих матерей не только открытием женских школ и преподаванием, но и написанием нравоучительных и воспитательных брошюр. В этом отношении большое значение в свое время имел труд «Этикет общения» Улимы уль-Банота.

«Если женщина учится, она без сомнения знает кто она и каковы ее обязанности. Она хорошо воспитывает своих детей, хорошо относится к мужу и, наконец, живет по заповеди Аллаха, — говорит автор. [8]

Анализ показывает, что в системе общего образования, несмотря на прогресс в области применения гендерного подхода в воспитании, в ряде аспектов общее образование по-прежнему остается, результаты исследования, проведенного в рамках проекта по планированию семьи, подтверждают, что выбор образования для женщин зачастую определяется родителями или мужьями и в основном ограничивается сферой образования и медицины. Например, на вопрос: кого из респондентов вы бы выбрали между созданием семьи и получением знаний (профессии)? — сказали, что создание семьи — первоочередная задача.

Многие девушки согласились с тем, что им следует прекратить учиться после замужества. С другой стороны, образованные и квалифицированные молодые женщины остаются неконкурентоспособными в рыночных условиях из-за увеличения детородных обязанностей, потери опыта и навыков. Большой стресс женщин, связанный с рождением детей, сказывается и на уровне их образования: в Узбекистане наибольшее число рождений приходится на женщин в возрасте от 20- 25 лет. В то время как участие девочек и женщин в образовании является высоким на этапе обязательного среднего образования, этот показатель снижается на более поздних этапах образования. Эти позитивные и негативные ситуации требуют нового подхода к женской проблеме, то есть серьезной корректировки гендерного образования, как по стилю, так и по содержанию.

Какую же альтернативу традиционному полоролевому подходу в образовании предлагает гендерный подход? Его центральной идеей является принципиальное равенство обоих полов в возможности участвовать во всех сферах жизни общества, в

выборе способов для самовыражения и самоопределения. Это не предполагает, что девочек нужно воспитывать похожими на мальчиков и наоборот, но это означает позволить и девочкам, и мальчикам, в полной мере приняв себя со всеми своими уникальными особенностями, реализовать заложенный в них потенциал, удовлетворить свои потребности и амбиции, обрести уверенность в себе и стать счастливыми людьми. Как отмечает Е. Н. Каменская, «в настоящее время современные приоритеты в воспитании мальчиков и девочек заключаются не в закреплении жёстких стандартов маскулинности и феминности, а в изучении потенциала партнёрских взаимоотношений, воспитании человеческого в женщине и мужчине; вариативности в овладении гендерным репертуаром; в искренности, взаимопонимании, взаимодополняемости» [9].

Завершая описание, отметим, гендерное образование — это непрерывный процесс, который не может быть ограничен каким-то одним видом образовательной деятельности. Еще одна важная цель гендерного образования — помочь детям понять социальную значимость традиционных женских занятий, таких как материнство, и таких качеств, как забота, внимание, сотрудничество и терпимость. Дети узнают, что различный вклад мужчин и женщин в семью и общество одинаково важен и что мужчины и женщины имеют равные права и равные обязанности. Это признание может привести к истинному сотрудничеству между мужчинами и женщинами, что является основной целью гендерного образования. Таким образом, стремление женщин к получению знаний станет большим толчком для дальнейшего формирования новой гендерной идеологии, где гендерное образование является важным и эффективным средством внедрения идей и обеспечения гендерного равенства в обществе.

ЛИТЕРАТУРА:

- [1] Послание Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева Олий Мажлису и народу Узбекистана. [Электронныйресурс] https://president.uz/ru/lists/view/5774
- [2] «Мы должны учить ребёнка так, чтобы это согласовывалось с его желаниями и запросами»-президент.[Электронныйресурс] https://www.gazeta.uz/ru/2022/12/29/teachers/
- [3]. Хотин-қизлар учун улкан имкониятлар белгиланди. Президент Шавкат Мирзиёев раислигида 1 март куни хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш тизими ҳамда уларнинг жамиятдаги мавкеини янада мустаҳкамлаш масалалари бўйича видеоселектор йиғилишидаги нутқи. [Электронный ресурс] https://xs.uz/uzkr/post/khotin-qizlar-uchun-ulkan-imkoniyatlar-belgilandi
  - [4] Ўзбекистон Республикаси Олий мажлиси Сенатининг «2030 йилга қадар

Ўзбекистон Республикасида гендер тенгликка эришиш стратегиясини тасдиқлаш ҳақида» ги қарори. [Электронный ресурс] https://lex.uz/docs/5466673

- [5] Хотин-қизлар хуқуқлари камситилишининг барча шаклларига барҳам бериш тўғрисидаги Конвенция. Т: БМТнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси. 1998.
- [6] Анбар отин. Танланган асарлар.-Т.: Fофур Fулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1970
  - [7] Фитрат А. Оила ёки оилани бошқариш тартиблари.-Т.: «Маънавият», 1998
  - [8] Олима ул-Банот. Муошарат одоби.Т., «Мехнат», 1991
- [9] Козырева, Ю. В. Актуальность гендерного подхода в современном образовании / // Молодой ученый. 2015. № 14 (94). С. 473-476. URL: https://moluch.ru/archive/94/21165/

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

TALABA QIZLARNING ILMIY TADQIQOT FAOLIYATIGA BOʻLGAN QIZIQISHLARINI RIVOJLANTIRISH

Shirin Zaynutdinova

TDSHU rektor maslahatchisi zajnutdinovasirin@gmail.com

Kalit soʻzlar: ilmiytadqiqot ishlar, talabalarning oʻzini oʻzi boshqarishi, shaxsiy oʻzini oʻzi rivojlantirish, tadqiqot ishlari, olima ayollar. Annotatsiya: Maqolada mamlakatimiz oliy ta'lim muassasalari uchun dolzarb boʻlgan talaba qizlarni ilmiy izlanishlarga jalb qilish, ilmiy yuksalish muhitini yaratish muammosi tahlil qilingan. Ushbu maqola Oʻzbekiston oliy oʻquv yurtlari talabalari va oʻqituvchilari, oliy ta'lim muassasalarining ayol rahbar organlari, shuningdek, tadqiqot muhitida ayollarning oʻrni muammosini oʻrganuvchi olimlar uchun qiziqish uygʻotadi.

DEVELOPING THE INTEREST OF FEMALE STUDENTS IN SCIENTIFIC RESEARCH ACTIVITY

Key words: research, student self-management, personal development, research, women scientists.

Abstract: The article analyzes the problem of attracting female students to scientific research, creating an environment for scientific development, which is relevant for higher educational institutions of our country. This article is of interest to students and teachers of Uzbekistan's higher educational institutions, women's governing bodies of higher education institutions, as well as scientists studying the problem of the role of women in the research environment.

РАЗВИТИЕ ИНТЕРЕСА СТУДЕНТОВ К НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Ключевые слова:
научно-исследовательская
работа, студенческое
самоуправление, личностное
саморазвитие, научноисследовательская работа,
женщины-ученые.

Аннотация В статье анализируется проблема привлечения студенток к научным исследованиям, создания атмосферы научного прогресса, что актуально для высших учебных заведений нашей страны. Статья представляет интерес для студентов и преподавателей высших учебных заведений Узбекистана, женских руководящих органов высших учебных заведений, а также ученых, изучающих проблему роли женщин в исследовательской среде.

Universitetlarda professor-oʻqituvchilarning ilmiy-tadqiqot ishlari va talabalarning ilmiy-tadqiqot faoliyati yagona boshqaruv va faoliyat tizimiga kiritilgan. Muammo universitet boshqaruvi va fanning oʻzini oʻzi boshqarish tizimida talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlarining umumiy rolini aniqlashda, shuningdek uni turli boʻlimlarda tashkil etish va boshqarishning oʻziga xos xususiyatlarini aniqlashda yotadi. Talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlari quyidagi asosiy yoʻnalishlarni oʻz ichiga olgan universitet boshqaruvi tizimiga uzviy mos keladi: oʻquv va ishlab chiqarish faoliyatini boshqarish, ilmiy-tadqiqot faoliyati va innovatsion ilmiy-texnikaviy ishlanmalarni boshqarish; yoshlar bilan tarbiyaviy va ommaviy-madaniy ishlarga rahbarlik qilish; ma'muriy-xoʻjalik ishlarini boshqarish, moliya-xoʻjalik faoliyatini boshqarish va boshqalar.

Ilmiy-tadqiqot ishlari universitetlarda ham (fundamental tadqiqotlar muhim oʻrin tutadi) va amaliy universitetlarda ham (amaliy, texnik va texnologik tadqiqotlar ustunlik qilgan holda) rivojlanmoqda. Oʻqituvchilar va talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlari sohasida universitet boshqaruvini tahlil qilishda tizimli yondashuv qoʻllanildi; universitet talabalarining, ayniqsa talaba qizlarning ilmiy-tadqiqot faoliyatini tahlil qilishda induksiya, deduksiya, taqqoslash, ekstrapolyatsiya usullari; talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlarini kompleks tahlil qilish usullari va turli kafedralardagi ilmiy mavzularning xilma-xilligi (mutaxassisligiga koʻra). Kafedralarda talabalarning aniq ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borishda ijtimoiy-gumanitar, madaniy-psixologik va pedagogik yondashuvlardan foydalanish katta ahamiyatga ega; o'z sohasi bo'yicha ilmiy tadqiqot sohasida empirik va eksperimental tadqiqot usullarini talabalar tomonidan oʻzlashtirish. Kirish qismida koʻrsatilganidek, talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlari ilmiy-pedagogik jarayonning ajralmas qismidir [1]. Bu avlodlar bogʻlanishini, ilmiy an'analarni davom ettirish va rivojlantirishni, universitetning moddiy-texnik bazasini rivojlantirishga ilmiy hissa qoʻshishni ta'minlaydi. Universitetning ilmiy faoliyatini, shu jumladan talaba qizlarning ilmiy-tadqiqot ishlarini boshqarish tizimi shaxs, talabalarning oʻzini oʻzi boshqarish va universitet ma'muriyatining ijodiy faoliyatini o'z-o'zini tashkil etishning samarali omilidir [2-3]. Ba'zilar gender — bu ayollarning hokimiyatga boʻlgan intilishlari deb hisoblashadi. Haqiqatda esa, bu erkaklar va ayollar masalalari bilan bogʻliq keng va dolzarb muammo — har ikki jinsning tengligi deb aytish mumkin. Shubhasiz, ayollarning jamiyatda muammolari koʻproq, shuning uchun ayollarga koʻproq e'tibor qaratilgan. Bugungi kunda dunyo bilan aloqalar, ta'lim, fan, madaniyat, ijtimoiy siyosat tizimidagi gender nuqtai nazari yangi qarash prototipi, jamoatchilik bilan aloqalar va oʻzaro munosabatlarning yangi moduli sifatida qabul qilinmoqda.

Talabalarning ilmiy ishlanmalarining bir qismi, qoida tariqasida, kafedralarning yetakchi oʻqituvchilari bilan birgalikda universitet faniga va tashkilotning moliyaviy bazasini

mustahkamlashga ma'lum hissa qoʻshishi mumkin. Universitetda ixtisoslashgan yoʻnalishlarda (universitetlar yoki fakultetlarda), ham turli profildagi universitetlarni qamrab olgan umumiy yoʻnalishlarda rivojlanmoqda. Ikkinchisiga gumanitar tadqiqotlar, fanning turli sohalarida, shuningdek, fakultet yoki universitetlarda ilmiy ishlar kiradi.

Shuningdek, mamlakatdagi gender tenglik muammolarini hal qilish uchun 14 mintaqadagi turli sohalardagi 180 dan ortiq ayollarni birlashtirishni maqsad qilgan. Asosiy maqsadlar quyidagilardan iborat:

- har bir mintaqada ayollarning tadbirkorlik, ilm-fan, axborot texnologiyalari, sport va ommaviy axborot vositalarida ishtirok etishidagi asosiy toʻsiqlarni aniqlash;
  - nogiron rahbar ayollarni qoʻllab-quvvatlash;
- gender asosidagi zoʻravonlik va tengsizlikni kuchaytiruvchi gender stereotiplari va zararli ijtimoiy normalarni yoʻq qilishga hissa qoʻshish;
- har bir hududda xotin-qizlarning mavqeyini barqaror yaxshilashga koʻmaklashish boʻyicha davlat organlari uchun dasturlar, chora-tadbirlar rejalari va tavsiyalar ishlab chiqish.

Rezolyutsiya dunyoning barcha davlatlarini mavjud muammoga e'tibor qaratishga, ilm-fan, texnika va innovatsiya sohalaridagi gender notenglikning sabablarini aniqlash uchun harakat qilishga, shuningdek, ayollar va qizlarni ilmiy faoliyatga jalb etishga qaratilgan chora-tadbir va dasturlarni tashkil etishga chaqiradi.

Oʻzbekiston tarixida birinchi marta Senat raisi lavozimi ayol kishiga ishonib topshirilgani va 2019 yil avgust oyida «Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar to'g'risida"gi qonun qabul qilingandan so'ng, hokim ayollarning paydo bo'lgani quvonarli rosti. Bularning barchasi umid borligidan dalolat beradi, ammo prezidentning siyosiy irodasi tufayli garorlarni qabul qilish darajasida ayollarning ishtiroki ortadi. Yuqorida qayd etilganidek, xalqaro kun ilk bor 2016 yil 11 fevralda BMT Bosh qarorgohida forum tarzida tantana qilindi. Ushbu kunni har yili nishonlash orqali ayollarning ilmiy faoliyatda ishtirok etish muammosiga e'tibor qaratish, ayollar va qizlarning ilm-fan, texnika va innovatsiyalar sohasida erishgan yutuqlarini alohida e'tirof etish maqsad qilingan. Bayramning rasmiy nomida nafaqat ayollar, balki qizlar soʻzining tilga olinishi bilan ilmiy guruhlar, toʻgaraklar va maktab davridagi shu kabi ilmiy ixtisoslik birlashmalarida nafaqat oʻgʻil bolalar, balki bunday faoliyatda ishtiroki sezilarli darajada past boʻlgan qizlar ham qatnashishi lozimligiga ahamiyat qaratishdan iborat. Bundan tashqari, xalqaro kun doirasidagi tadbirlar qatnashchilari faoliyatida gender tenglik tamoyillari ustuvor boʻlishi lozim boʻlgan maktab va maktabgacha ta'lim muassasalarining 116 oʻqituvchi va tarbiyachilari ishiga ham ahamiyat qaratiladi. BMT oʻz rezolyutsiyasida Ilm-fan sohasidagi ayollar va qizlar xalqaro kunini tashkil etish va nishonlashni nafaqat davlatlar va ularning hukumatlaridan, balki xalqaro tashkilotlar va fondlar, fuqarolik jamiyatlari tuzilmalari, ilm-fan vakillari, shuningdek, tadbirkorlardan ham so'rab murojaat qiladi. Yangi O'zbekistonda xotinqizlarning huquq va manfaatlarini, gender tenglikni ta'minlash, oila, onalik va bolalikni himoya gilish, ayollar oʻrtasida tadbirkorlikni rivojlantirish, ular uchun yangi ish oʻrinlari yaratish, mehnat va turmush sharoitlarini yaxshilash boʻyicha davlat siyosati yangi bosqichga koʻtarildi. Bu borada, jumladan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xotin-qizlarni qo'llabquvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida"gi 2018 yil 2 fevraldagi PF-5325-son farmoni hamda «Xotinqizlarning mehnat huquqlari kafolatlarini yanada kuchaytirish va tadbirkorlik faoliyatini qoʻllabquvvatlashga oid chora-tadbirlar toʻgʻrisida»gi 2019 yil 7 martdagi PQ-4235-son qarorining qabul qilinganligi buning yorqin ifodasidir. Mazkur huquqiy hujjatlar xotin-qizlarning ijtimoiysiyosiy faolligini oshirish, ularning turli soha va tarmoqlarda oʻz qobiliyat va imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishi uchun shart-sharoit yaratish, huquq va qonuniy manfaatlariga so'zsiz rioya qilinishini ta'minlash, onalik va bolalikni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, shuningdek, oila institutini mustahkamlashga xizmat qiladi. Oliy ta'lim muassasalarida 2020-2021 o'quv yilida xotin-qizlarga 4 foizli qo'shimcha davlat grantlarining ajratilganligi ularga berilgan yana bir imkoniyat va imtiyozdir. Bugun mamlakatimizda ayollar iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida oʻz iqtidor va imkoniyatlarini namoyon qilmoqdalar. Xotin-qizlarni yangicha yondashuv, yangicha gʻoya va tashabbuslar bilan chiqishlariga koʻmak berish davr talabiga aylanmoqda. Respublikada amalga oshirilayotgan ilmiy faoliyatga oid davlat dasturlari doirasidagi loyihalarda xotinqizlarning faol ishtirok etayotganligi ham e'tiborga molik. Bu esa o'z navbatida ilm-fan sohasida izlanishlar olib borayotgan xotin-qizlar zimmasiga ham alohida mas'uliyat yuklaydi. 2018 yildan buyon o'tkazib kelinayotgan "O'zbekiston ayollarining 100 ta eng yaxshi innovatsion loyihasi" tanlovi diqqatga sazovor. Unda oʻz texnik loyihalari, ratsionalizatorlik takliflari, innovatsion ishlanmalarini amaliyotga joriy etish istagida boʻlgan olimalar, doktorantlar, iste'dodli talaba va oʻquvchi qizlar, ixtirochilar, ratsionalizatorlar, muhandis konstruktor, dasturchi, tadbirkor ayollar ishtirok etib keladilar. Loyihalar ichidan 100 ta eng munosibi tanlab olinib, ularning mualliflari tanlov g'olibi sifatida e'tirof etiladi. Ilm-fan sohasida ayollarning o'rnini yanada oshirish uchun "Olima ayollar grantlari" tanlovini e'lon qilinishi ham ularni qo'llab-quvvatlashda muhim bo'lib, respublikamizda xotin-qizlarni ilm-fanga keng jalb qilish, fan-ta'lim va iqtisodiyotning turli tarmoq va sohalarida ilmiy faoliyat bilan shug'ullanayotgan xotin-qizlarning yangi g'oya va ishlanmalarini har tomonlama qoʻllab-quvvatlash va ragʻbatlantirishga xizmat qiladi. Soʻnggi uch yilda Toshkent davlat sharqshunoslik universitetida fan doktori (DSc) ilmiy darajasida tasdiqlanganlarning 32 foizini, falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasida tasdiqlanganlarning 37

foizini xotin-qizlar tashkil etmoqda. Yosh olimalarni turli fan sohalarida o'z intellektual salohiyatlarini namoyish etishlarida oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlarni maqsadli tayyorlovchi tayanch doktorantura va doktorantura katta ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunda respublikada mavjud oliy oʻquv yurtidan keyingi ta'lim institutlari ilmiy salohiyatni yuksaltirish, ta'lim samaradorligini oshirish hamda ilmiy va ilmiy pedagogik kadrlar tayyorlashni yanada takomillashtirishga xizmat qilmoqda. Natijada bugungi kunda Fanlar akademiyasi tizimida ishlayotgan 4 ming 760 nafar xizmatchining 40 foizini, ya'ni 1 ming 905 nafarini xotin-qizlar tashkil etmoqda. Yurtimizda ilmiy izlanishlar bilan mashgʻul 2 ming 146 nafar tadqiqotchidan 695 nafari ham ayollardir. Ta'lim, sog'liqni saqlash, ijtimoiy va gumanitar sohalar rivojida xotinqizlarimizning ishtiroki salmoqli oʻrin tutadi. Ammo, tabiiy fanlar, matematika, injiniring, texnologiya, sanoat va qurilish sohalarida nafaqat Oʻzbekiston, balki butun dunyoda ayollarning oʻrni hamda mavqeyi ancha quyida ekanidan ham koʻz yumib boʻlmaydi. Binobarin, Nobel mukofoti tarixida ilm-fan sohasida ushbu mukofotga sazovor boʻlgan xotin-qizlar soni atigi 3 foizni tashkil etishining oʻziyoq buni ochiq-ravshan tasdiqlaydi. Oʻz navbatida, oliy oʻquv yurti tahsilidan keyingi ta'limni muvofiqlashtirish yagona elektron tizimida 2020-2021 yillarda ro'yxatdan o'tgan va ilmiy-tadqiqot bilan shug'ullanayotgan o'zbekistonlik xotin-qizlar soni 2 ming 456 nafarni tashkil etmoqda. Shundan 1 ming 185 nafari – doktorantura negizida ilmiy tadqiqot olib borayotgan bo'lsa, 80 nafari doktoranturada tahsil olmoqda va 964 nafari mustaqil izlanuvchilar (PhD) qatoriga kiradi. Shu bilan birga, mamlakatimiz oliy oʻquv yurtlarida ta'lim olayotgan 440 ming 959 nafar talabaning 45,9 foizi xotin-qizlardan iborat. Davlatimiz rahbarining tashabbusi bilan ijtimoiy himoyaga muhtoj qizlarning bilim olish imkoniyatlari yanada kengaytirilib, oliy ta'lim muassasalariga 4 foizli davlat grantlari ajratildi. Mazkur yangi tizim asosida 2020 yilda 950 nafar ijtimoiy himoyaga muhtoj qiz o'qishga qabul qilindi. 2021 yilda ijtimoiy himoyaga muhtoj qizlarning 2 ming nafari uchun maxsus stipendiyalar ajratish yoʻlga qoʻyildi. Barcha vazirlik va idoralarda gender tenglik masalalari boʻyicha maslahat kengashlari faoliyati tashkil etildi.

Xulosa qilib aytganda, atoqli ma'rifatparvar bobomiz Abdulla Avloniy: "Qizlar hammadan koʻra bilim olishga intilishi kerak, chunki bu bilim bilan kelajak avlodni tarbiyalaydi", deb uqtirgani bejiz emas. Aslida ham, har qanday rivojlangan jamiyatda taraqqiyot va sivilizatsiya darajasi ayolga boʻlgan munosabat, xotin-qizlarga yaratilgan imkoniyatlar koʻlami hamda miqyosi bilan belgilanadi. Milliy yetakchi ayollar muloqoti ayollarni qoʻllab-quvvatlash tarmogʻini yaratish orqali ayollar ovozini kuchaytirishda muhim rol oʻynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- [1]. Алиев М.М., Ивлева Е.В. (2021). Научно-исследовательская деятельность женщины в Узбекистане. Науки об образовании. №5 (14), 31-39.
- [2]. Rasulova D.V. (2020) Universitetdagi tadqiqot ishlariga ayollarni jalb qilish. Innovatsiya. 8 (226). 96-104.
- [3]. Yuldosheva N.N., Chernikovskaya M.V. (2021). Talaba yoshlarning ilmiy tadqiqotlarga boʻlgan qiziqishini rivojlantirish: tajriba va muammolar // Kemerovo davlat universiteti axborotnomasi. Seriya: Siyosiy, sotsiologiya va iqtisodiy fanlar. № 1. 186–194.
  - [4]. UNICEF foundation of gender-transformaative Approaches https://cutt.ly/6hatOke
- [5]. Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining qarori, 28.05.2021 yildagi SQ-297-IV-son

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

STEM ФАНЛАРИНИ ЎРГАНИШДА ОЛИМА АЁЛЛАР

Хилола Очилова

Тошкент давлат иқтисодиёт университети, Иқтисодиёт фанлари номзоди, Доцент

hilola.ochilova20@gmail.com

Калит сўзлар: СТЕМ фани, аёл олимлар, гендер тенглиги

Аннотация. Малакали кадрлар йетишмовчилиги фаолиятга тўскинлик килувчи, инновацион унумдорлигини ўсиши ва иктисодиёт ривожланишига тўскинлик килувчи асосий омиллардан биридир. Хусусан, фан, технология, мухандислик ва математика каби СТЕМ фанлари бўйича тайёрланган мутахассисларнинг йетарли даражада таъминланмагани жамиятнинг инновацион салохиятини заифлаштириши мумкин. Маълумки, СТЕМ фанлари билан боғлиқ гендер тафовути бутун дунёда кўп йиллар давомида сақланиб қолган. Бугунги күнда Ўзбекистон Республикасида бу масалага катта еътибор қаратилаётгани хотин-қизларнинг олий таълим ва давлат бошқарувидаги фаоллиги ортиб бораётганидан далолатдир. Ўкимишли билимли аёлларнинг ва фойдаланилмаган салохияти нафакат аёлларнинг ўзлари, балки бутун жамият учун бой берилган имкониятдир.

WOMEN SCIENTISTS IN THE STUDY STEM DISCIPLINE

Key words: STEM science, women scientists, gender equality

Abstract. The shortage of qualified personnel is one of the key factors inhibiting innovation activities, hindering productivity growth, and economic development. In particular, insufficient supply of trained professionals in STEM disciplines such as science, technology, engineering and mathematics can weaken the innovation potential of society. As we know, the gender gap associated with STEM disciplines has persisted for many years all over the world. The Republic of Uzbekistan today attaches great importance to this issue, as evidenced by the increased participation of women in higher education and in public administration. The

untapped potential of trained and graduated women represents a missed opportunity, not only for the women themselves, but also for society as a whole.

женщины учёные в изучении этем дисциплин

 Ключевые
 слова:

 STEM
 наука,
 женщины

 учёные, гендерное равенство

Аннотация. Дефицит квалифицированных кадров является одним из ключевых факторов, сдерживающих инновационную деятельность, мешающих производительности труда, экономическому развитию. В частности, недостаточное предложение подготовленных специалистов по STEM дисциплинам, таким как наука, технология, инженерное дело и математика, может ослабить инновационный потенциал общества. Как нам известно, гендерный разрыв связанный с дисциплинами STEM сохраняется на протяжении многих лет во всём мире. В Республике Узбекистан сегодня придаётся большое внимание данному вопросу, свидетельствует повышение участия женщин в высшем образовании и в общественном управлении.

Неиспользованный потенциал подготовленных и дипломированных женщин представляет собой упущенные возможности не только для самих женщин, но и для общества в целом.

Пробелы в профессиональной подготовке являются ОДНИМ ИЗ ключевых сдерживающих факторов для инноваций, препятствующих росту производительности труда и экономическому развитию. В частности, нехватка квалифицированных специалистов по дисциплинам, связанным с наукой, технологией, инженерным делом и математикой (STEM) может ослабить инновационный потенииал Эмпирические исследования показывают, что страны с более высокой долей выпускников инженерных вузов, как правило, растут быстрее, чем страны с более высокой долей выпускников в других дисциплинах. Мы считаем, что будущие технические изменения и использование инноваций будут связаны со способностями и особенностями дисциплин STEM.

На протяжении многих лет на всех уровнях дисциплин, связанных со STEM, сохраняется значительный гендерный разрыв во всем мире. Несмотря на то, что женщины добились значительных успехов в своем участии в сфере высшего образования, они попрежнему менее представлены в этих областях. Эта проблема более остро стоит на высшем уровне академической и профессиональной иерархии и в Республике Узбекистан. Хотя 60 процентов выпускников высших учебных заведений и 65 процентов

исследователей в Узбекистане составляют женщины. Лишь 11 процентов женщин республики, получивших высшее образование, обучаются в системе STEM [3, C.15]. Также необходимо отметить, что участие женщин Узбекистана в высших аппаратах управления государственных органов достаточно активизировалось за последние четыре года. Гендерное равенство в науке, технологии и инновациях - это не просто вопрос справедливости. Как считает Европейская комиссия (2008), более справедливый гендерный баланс способствует найму наиболее талантливых специалистов, независимо от пола. Наличие ученых и инженеров с разнообразными происхождениями, интересами и культурой обеспечивают лучшие научные и технологические показатели, а также наилучшее использование этих результатов [1, С.7]. Мы считаем, что если будет гендерное равенство можно добиться развития науки и технологического совершенства, а также улучшения возможностей ДЛЯ женщин. Неиспользованный потенциал подготовленных и дипломированных женщин, которые могут быть не только заинтересованы в области STEM, но предпочитают не получать ученую степень в этих областях, или те, кто решили сменить профессию из-за препятствий, реальных или мнимых, представляет собой основную упущенную возможность не только для самих женщин, но для общества. Препятствия на пути карьерного роста женщин лишают общество ограниченными людскими ресурсами, наносит ущерб конкурентоспособности и развитию государства. На наш взгляд, необходимы дополнительные исследования для определения коренных причин гендерного неравенства в этих областях и на основе полученных результатов - разработать соответствующие ответные меры.

Целью данной статьи является внести вклад в научные дебаты Республики Узбекистан по вопросам гендерного равенства в области STEM. Кроме того, в статье рассматриваются основные гипотезы и факторы, выдвинутые в литературе для того чтобы объяснить неравенство при найме на работу, удержании и продвижении сотрудников по карьерной лестнице. И в заключении сделаны выводы относительно исследуемого вопроса и даны рекомендации.

Основная часть. Хотя первое взаимодействие с наукой и математикой происходит на начальном этапе образования, высшее образование - это решающий шаг, на котором студенты выбирают свою будущую карьеру. Тем не менее, решение продолжать заниматься наукой и техникой на более высоком уровне образования, и выбрать это в качестве карьеры, в значительной степени зависит от опыта, накопленного на более ранних ступенях школьного образования. Поэтому необходимо уделять большое

внимание обучению STEM дисциплинам во всех школах республики, чтобы пробудить заинтересованность к этим наукам. Открытые в 2019 году Президентские школы в Ташкенте, Намангане, Хиве и Нукусе, а в 2022 году были открыты во всех остальных регионах, направлены на углубленное изучение STEAM дисциплин по программе Cambridge. В настоящее время 14 Президентских школ предоставляют образовательные услуги во всех регионах республики. Как мы видим, в Узбекистане на уровне школьного образования уделяют внимание научным дисциплинам, которое даст свои плоды в ближайшем будущем. Кроме того, важен плавный переход от средней школы к высшему образованию, на которой наибольшая доля учащихся может покинуть научно-техническое направление, а доля уходящих женщин превосходит мужчин в наибольшей степени. Как представляется женщины, менее склонны, чем мужчины, выбирать дисциплину STEM при получении высшего образования.

Однако представленность женщин в дисциплинах, связанных с STEM, остается низкой из-за некоторых факторов, негативно влияющих на доступ к информации, отбор кадров на местах, удержание персонала и др. Мы считаем, что на это оказывают влияние предпочтения, мотивы, ценности, стереотипы и культурные нормы общества.

На наш взгляд, главными факторами, определяющими недостаточное участие женщин в науке, является сложность выбора профессии будущего. Девушки не выбирают STEM направления, несмотря на то, что получают более высокие оценки по математике и естественным наукам, чем мужчины на протяжении всего обучения. Девушки менее склонны, чем мальчики, к позитивному отношению к математике и к тому, чтобы рассматривать математику как предмет, который будет полезен для них. Решения учеников о будущей карьере зависит от их ожиданий относительно социальной роли профессии. Женщины чаще задумываются о будущих семейных обязанностях при выборе профессии и планировании направления образования [2, С.35].

По результатам опроса 600 своих студентов, которым были заданы вопросы о причинах, по которым они выбирают специальность, указывает, что женщины предпочитают карьеру, не противоречащую семейным обязанностям и полезные в воспитании детей, таких как образование, психология или медицина. Поэтому, как представляется, женщины не считают, что науки STEM ориентированы на семью. Кроме того, нам представляется, что трудно совмещать семью и работу в некоторых областях (например, в тех, которые требуют много лабораторных часов), чем в других (например, в социальных науках).

Мы считаем, что женщин привлекают направления науки, которые в большей степени связаны с людьми, чем с цифрами. Аналогичным образом, можно предполагать, что молодые мужчины делают свой выбор, главным образом, исходя из перспектив карьерного роста, в то время как женщины мотивированы социальными обязательствами. Людям, которые оценивают социальные навыки и ключевые компетенции как важные для работы в современной экономике, может помешать продолжение инженерных исследований, особенно для женщин.

Стереотипы, социальные нормы и культурная практика также ведут к усилению дискриминации в отношении женщин в определенных областях исследований. Мы считаем, что стереотипы имеют идеологические и социальные барьеры, не позволяющие женщинам существенно влиять на их профессию. Кроме того, стереотипы сдерживают женщин от карьеры в области STEM, потому что эти направления больше связаны с мужскими, чем с женскими характеристиками [1, С.8]. Мы считаем, что мужчины склонны преувеличивать свои математические компетенции по сравнению с женщинами, мужчины также с большей вероятностью будут заниматься своей карьерой в науке, математике и инженерии.

На наш взгляд, молодые люди делают карьеру, основываясь на опыте взрослых работников. Когда женщины будут успешными в своей области, следующее поколение с большей вероятностью будет подражать их успеху и выбирать их направления.

Гендерный разрыв в области STEM в отношении участия в трудовых ресурсах в большинстве случаев шире, чем гендерный разрыв в сфере образовательной траектории. Потому что мы - женщины сталкиваемся с более значительными препятствиями на пути карьерного роста, становясь учеными или инженерами, чем мужчины с аналогичным уровнем образования. Действительно, устранение гендерных различий в достижениях образования лишь незначительно сократит гендерный разрыв в участии в STEM профессиях.

Карьерный рост женщин в этих областях характеризуется тем, что женщины сконцентрированы на нижних ступенях иерархии, но не задействованы в процессе принятия решений или на лидерских позициях. Мы считаем, что это связано с высокой долей женщин, работающих там, где доминируют мужчины. Вследствие чего возникают трудности с которыми женщины сталкиваются при попытке подняться на высшие позиции из-за медленного карьерного роста.

После окончания учёбы женщинам приходится преодолевать несколько барьеров для того, чтобы поступить и продвинуться по карьерной лестнице. К ним относятся

необъективные процедуры найма на работу: ограничительные правила, предвзятая практика продвижения по службе, отсутствие доступа к сетям, стереотипы, трудовая активность, вопросы баланса и практики.

В ходе выдвижения кандидата на должность руководителя, женщины могут быть понести дисциплинарные взыскания по признаку пола, процедуре приема на работу, а также ограничительные положения и нормы. Одним из способов, привлечения профессионалов к определенной должности является проведение собеседования, оценивания и рекомендательные письма, которые оказывают влияние на трудоустройство женщин. Наши исследования в процессе найма на работу в высокотехнологичную организацию показывают, что гендерная разница может негативно сказаться на первоначально предложенной заработной плате.

По данным IPO, доля женщин-изобретателей удвоилась за последние 20 лет: с 6,8% в 1998 г. до 12,7% в 2017-м - это последний год, за который имеются подробные данные. За тот же период пропорция заявок, где среди авторов указана хотя бы одна женщина, выросла с 12% до 21%.

Изучая зарубежный опыт стран по привлечению женщин в STEM-профессии, мы убедились, что США является одним из мировых лидеров. Например, в 2013 г. Администрация Президента Б. Обамы утвердила пятилетний образовательный стратегический план, ключевой задачей которого утверждалось повышение участия женщин в STEM-отраслях и устранение социальных барьеров, препятствующих продвижению женщин в STEM-профессиях [3, C.15].

Заключение. Анализ зарубежного опыта позволяет сделать вывод: применяя лучшие практики, распространенные в зарубежных странах, целесообразно учитывать, что стратегия формирования сбалансированного гендерного состава кадров в STEM-сфере не может ограничиваться лишь наращиванием усилий по привлечению персонала. Она должна также включать деятельность, направленную на создание среды, не допускающей дискриминации в отношении работников, и удержание женщин в технических областях. На наш взгляд, целесообразно не копировать зарубежный опыт, а с его учетом принимать неотложные меры по обеспечению гендерного баланса в сфере подготовки кадров по STEM-специальностям в Республике Узбекистан.

Для привлечения женщин Узбекистана в STEM-сферу мы рекомендуем реализацию следующих мероприятий:

▶ Выделять государственные гранты на оплату обучения женщин в направлении развивающих STEM-дисциплин;

- ➤ Коллаборация учителей, предприятий, благотворительных фондов, некоммерческих объединений, ученых в проведении научно-практических исследований;
- Регулярное проведение семинаров по вовлечению девушек в STEMпрофессии с участием знаменитых женщин учёных, добившихся высоких результатов в науке и STEM-карьере;
- Организовывать открытые учебные курсы в областях STEM для всех желающих;
- ▶ Одним из эффективных методов вовлечения девушек в STEM-профессии является наставничество, которая обеспечивает взаимодействие женщин-ученых и девочек-учащихся;
- Для подготовки квалифицированных педагогических кадров для сферы STEM, целесообразно привлечь гранты некоммерческих фондов. Подводя итоги нашего исследования, надо отметить, что экономически и технологически республика должна занимаются проблемами STEM-отраслей активно a также подготовкой высококвалифицированных кадров и вовлечением девочек и женщин в STEMобразование и STEM-занятость. Основными технологиями в этом направлении являются государственные инвестиции в развитие STEM-сферы, гранты, конкурсы, программы, создание и продвижение новых STEM-профессий, расширение возможностей получения STEM-образования.

Таким образом, так как Узбекистан выбрал путь развития цифровой экономики, необходимо не только преодолеть гендерный разрыв в STEM-сфере, но и разработать эффективные меры по ликвидации гендерной дискриминации в STEM - профессиях. Мы считаем, что необходимо разрушить стереотипы, сложившиеся по поводу образования и дальнейшей карьеры, которые выбирают женщины, и воодушевлять их на то, чтобы они шли в точные науки - как с помощью специальных наставнических программ, так и пропаганды позитивных примеров среди женщин-ученых. Используя зарубежный опыт в качестве наглядного примера формирования и развития человеческого капитала женщин, важно объединить усилия органов государственного управления, педагогического и научного сообществ, бизнеса И общественных организаций ДЛЯ успешного технологического будущего нашей республики в эпоху цифровой экономики.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- [1] Калабихина И. Е. Новые подходы к измерению представленности женщин в STEM-образовании и STEM-занятости в России // Женщина в российском обществе. 2017. № 1. С. 5—16.
- [2] Савинская О.Б., Лебедева Н.В. ПОЧЕМУ ЖЕНЩИНЫ УХОДЯТ ИЗ STEM: РОЛЬ СТЕРЕОТИПОВ // Женщина в российском обществе. 2020. №2. URL:

https://cyberleninka.ru/article/n/pochemu-zhenschiny-uhodyat-iz-stem-rol-stereotipov обращения: 23.01.2023). (дата

[3] Проект Global Classrooms («Международные аудитории») Американской ассоциации содействия Организации Объединенных Наций — мини-тренинг. Тема: «Гендерные вопросы и наука». Комитет:ЮНЕСКО.URL:https://2009-2017.state.gov/documents/organization/240763.pdf

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

FIZIKA O'QITUVCHILARI GENDER TENGLIGI MASALASIDA MANTIQIY KOMPETENTLIKNINING AHAMIYATI

Gulnoza Nafasova

Guliston davlat universiteti oʻqituvchisi E-mail: gulnozanafasova544@gmail.com

Kalit soʻzlar: Mantiqiy kompetentlik, fizika, gender tenglik, ilmiy soʻrovnoma, dunyoqarash.

Annotatsiya: Ushbu maqolada fizika oʻqituvchilari gender tengligi masalasida mantiqiy kompetentliknining ahamiyati haqida soʻz boradi. Tadqiqotning maqsadi fizika fani oʻqituvchilik kasbini tanlashda erkakmi, ayolmi kim boʻlsa ham, avvalo egallagan kasbining yetuk mutaxassisi boʻlishi maqsadga muvofiqligi haqida mulohazalar hamda olingan natijalar va takliflarni taqdim etishdan iborat. Ilmiy izlanish, oʻqish, bilim olish jamiyatda gender tenglik masalasining maqbul yechimlardan biri degan xulosaga kelindi.

PHYSICS TEACHERS ARE THE ESSENCE OF LOGICAL COMPETENCE IN THE ISSUE OF GENDER EQUALITY

Key words: Logical competence, physics, gender equality, Scientific Survey, worldview.

Abstract: In this article, physics teachers will talk about the significance of logical competence in the issue of gender equality. The purpose of the study is to provide feedback, obtained results and suggestions about the feasibility of the physical science when choosing a teaching profession, whether it is a man, a woman, whoever is, first of all, a mature specialist in the profession he occupies. It was concluded that scientific research, study, knowledge is one of the optimal solutions to the issue of gender equality in society.

УЧИТЕЛЯ ФИЗИКИ ПРОЯВЛЯЮТ ЛОГИЧЕСКУЮ КОМПЕТЕНТНОСТЬ В ВОПРОСЕ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА

Ключевые слова:
Логическая компетентность, физика, гендерное равенство, научный опрос, мировоззрение.

Аннотация: В данной статье речь пойдет об основах логической компетентности учителей физики в вопросе гендерного равенства. Цель исследования состоит в том, чтобы представить соображения, полученные результаты и предложения о целесообразности выбора профессии учителя физики кем бы то ни было, мужчиной или женщиной, в первую очередь, если он является зрелым специалистом в своей

профессии. Был сделан вывод, что научные исследования , учеба, получение знаний-одно из оптимальных решений проблемы гендерного равенства в обществе.

Fizika fundamental fanlar orasida ham tabiiy ham aniq fanlar sirasiga kiradi. Bu fanni yosh avlodga oʻqitish ham hayotiy zarurat, ham kelajakdagi kashfiyotlar uchun zamin hozirlaydi. Fizika fanini oʻqitishda nima uchun oʻqitish, nimani oʻrgatish va qanday oʻqitish asosiy vazifa hisoblanadi. Sababi endilikda faqatgina ilmiy qonunlarni yod olish bilangina ilmiy taraqqiyotga xissa qoʻshib boʻlmaydi. Yangi gʻoyalar, kashfiyotlar, innovatsion rivojlanish uchun ilmiymantiqiy dunyoqarashi shakllangan kadrlar zarur.[1.B.139.]. Bunda ayniqsa fizika oʻqituvchilarining oʻrnini va ularga yuklatilgan vazifaning mas'uliyati katta. Agar biz kelajakda farzandlarimiz buyuk kashfiyotchi boʻlishini istasak, bugungi kunda boʻlajak fizika oʻqituvchilarining ilmiy- mantiqiy dunyoqarashini yuksak darajada shakllantirish dolzarb masala darajasida koʻtariladi [2.B.24]. Bunda oʻquv maqsadlariga mos keladigan oʻqitish usullari, vositalari va tashkiliy shakllarini toʻgʻri tanlashimiz lozim boʻladi.

Fizika kursida oʻrganilishi kerak boʻlgan fizikaviy bilimlar tarkibiga faktlar, tushunchalar, qonunlar, nazariyalar, dunyoning yagona fizik manzarasi, fizika fanining usullari va fizikaviy qonunlarni texnikada qoʻllash kiradi. Asosiy materialning mazmuni, shuningdek, oʻquvchilarning bilim va koʻnikmalari oʻquv yurtlari uchun fizika dasturi bilan belgilanadi. Jamiyatda esa kadrlarga boʻlgan ehtiyojlarini hisobga olish va talabalarning qiziqishlarini hisobga olish zarurati mavjud. Oʻrganish jarayonida dunyo bilan oʻzaro munosabatda inson ma'lum bir dunyoqarash tushunchasini oʻzi tanlaydi. Oʻqituvchining roli bu tanlovni amalga oshirishga yordam berishdir.[3.B.791]

Ammo bir muammo borki , undan koʻz yumib boʻlmaydi. Yuqori sinf bitiruvchilari kasb tanlash masalasida ikkilanish yuzaga keladi. Iqtidorli qizlar fizika oʻqituvchilik kasbni tanlashdan choʻchishadi. Sababi fizika koʻproq erkaklarga xos degan tushuncha mavjud. Ammo iqtidor qobiliyat masalasi oʻrtaga tashlanganida vaziyat oʻzgaradi.

Shu boisdan fizika oʻqituvchilik kasbini tanlashda gender mansublikning ahamiyatini aniqlash maqsadida ilmiy soʻrovnoma oʻtkazildi. Soʻrovnomada "Sizning fikringizcha fizika fani oʻqituvchilik kasbi kimlarga mosroq?" — degan savol bilan murojaat qildik. Soʻrovnomada maktab oʻquvchilari, abuturentlar, maktab oʻqituvchilari, Oliy ta'lim muassasalari professor oʻqituvchilari, texnik xodimlari, talabalar, uyushmagan yoshlar, shuningdek tasodifiy ishtirokchilar va hozirda farzandlari maktab yoshida boʻlgan ota- onalar ishtirok etdi. Soʻrovnomada ishtirokchilar qiziqish va oʻta faollik bilan ishtirok etishdi. Jami ishtirokchilar

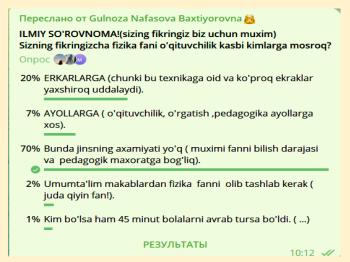
soni 1015 ta nafar boʻlib, soʻrovnoma telegram ijtimoiy tarmogʻida 26- yanvar 2023 yil kuni oʻtkazildi. Ishtirokchilarning yosh boʻyicha taqsimoti (1- jadvalga qarang).

1-jadval.

Respondentlar yoshi	12-	18	18-24		24-30		30-50		50-85	
Respondentlar soni	218	21,5%	314	30,9%	156	15,4%	281	27,6%	46	4,5%

Yosh bo'yicha taqsimotda kata yoshli ishtirokchilarning nisbatan kamligi ijtimoiy tarmoqlarda faol emasligi bilan izohlandi.

So'rovnoma natijasi quyidagicha bo'ldi (1-rasmga qarang).

1-Rasm. Fizika fani oʻqituvchilik kasbi tanlashda gender mansublikning ahamiyati soʻrovnomasi natijalari.

Natijalarni tahlil qilamiz (2- jadvalga qarang).

2- jadval

	Sizning fikringizcha fizika fani oʻqituvchilik kasbi kimlarga mosroq? Ilmiy soʻrovnoma natijalari tahlili									
	rga deb ovchilar	Ayollarga deb hisoblovchilar				Fizika fa emas hisoblo	deb	Befarqlar		
20	)%	7	%	70	%	2%	<u>′</u> 0		1%	
Erkaklar	Ayollar	Erkaklar	Ayollar	Erkaklar	Ayollar	Erkaklar	Ayollar	Erkaklar	Ayollar	
12%	8%	5%	2%	40%	30%	1%	1%	0%	1%	
Oliy ma'lumotlilar	Oʻrta ma'llumotlilar	Oliy ma'lumotlilar	Oʻrta ma'llumotlilar	Oliy ma'lumotlilar	Oʻrta ma'llumotlilar	Oliy ma'lumotlilar	Oʻrta ma'llumotlilar	Oliy ma'lumotlilar	Oʻrta ma'llumotlilar	

	14%	6	5%	5	%	2	2%	3	6%	34	.%	1	%	19	%	09	%		1%
Dedagoglar	Boshqa kasb egalari	Oʻquvchi-Talabalr	Uyushmagan yoshlar	Pedagoglar	Boshqa kasb egalari	Oʻquvchi-Talabalr	Uyushmagan yoshlar	Pedagoglar	Boshqa kasb egalari	Oʻquvchi Talabalr	Uyushmagan yoshlar	Pedagoglar	Boshqa kasb egalari	Talabalr	Uyushmagan yoshlar	Pedagoglar	Boshqa kasb egalari	Oʻquvchi-Talabalr	Uyushmagan yoshlar
%9	%8	2%	4%	3%	2%	2%	%0	14%	22%	22%	12%	%0	1%	%0	1%	%0	%0	%0	1%

Bir qarashda fizika fani o'qituvchilik kasbi erkaklar kasbi ekan degan hayolga borish mumkin (20% erkaklar , 7% ayollar), ammo ishtirokchilarning asosiy qismi umuman boshqa fikrni yoqlab ovoz berganlar. Natijalarga koʻra respondentlarning 70% qismi kasb tanlashda pedagogik mahorat, bilim koʻnikma asosiy koʻrsatgich ekanligini tasdiqlashdi. Soʻrovnomada fizika fanini kerak emas deb hisoblovchilar 2% va befarqlar 1% ni tashkil qildi.

Xulosa oʻrnida shuni ta'kidlaymizki boʻlajak fizika oʻqituvchilari qaysi ijtimoiy boʻgʻinga mansub boʻlmasin avvalo kasbiy mahoratlarini oshirishi, oʻz ustida ishlashi, mantiqiy kompetentlikligini oshirishi va zamon bilan hamnafas boʻlishi lozim. Ilmiy izlanish, oʻqish, bilim olish jamiyatda gender tenglik masalasining maqbul yechimlaridan biridir. Erkakmi ayolmi, kim boʻlsa ham, avvalo egallagan kasbining yetuk mutaxassisi boʻlsa maqsadga muvofiqdir. Qizlarni kasb tanlashida jamiyatda qotib qolgan fikrlarni emas, iqtidor, qiziqish, kompetensiyalarini asosiy omil deb bilish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

- [1] Nafasova G., Abdullayeva B. S. DEVELOPMENT OF LOGICAL COMPETENCE OF FUTURE PHYSICS TEACHERS BASED ON STEAM AND SMART EDUCATIONAL TECHNOLOGIES //Eurasian Journal of Academic Research. − 2023. − T. 3. − №. 1 Part 2. − C. 138-140.
- [2] Abdurashidovich, Nafasov Ganisher, and Jamuratov Kengash. "The Local Problem with Integral Gluing Condition for Loaded Mixed Type Equation Involving the Caputo Fractional Derivative." *Texas Journal of Engineering and Technology* 14 (2022): 20-26.
- [3] Abdurashidovich N. G. Theoretical Basis Of Development Of Cognitive Competence Of Students Of Higher Education Institutions In The Process Of Teaching Elementary Mathematics //European Journal of Molecular and Clinical Medicine. − 2021. − T. 8. − №. 1. − C. 789-806.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ANIQ FANLAR TALABALARINING JINSGA KOʻRA IRODAVIY REGULYATSIYA XUSUSIYATLARI

Nilufar Yuldasheva

Mirzo Ulugʻbek nomidagi Oʻzbekiston Milliy universiteti Psixologiya kafedrasi tayanch doktoranti nilukhanyuldasheva@mail.ru

Kalit soʻzlar: irodaviy harakat, irodaviy sifatlar, subyektiv nazorat, irodaviy tartibga solish Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalik davridagi shaxsning ixtiyori, irodaviy fazilatlari, irodaviy tartibga solinishi haqida nazariy ma'lumotlar keltirilgan. Bundan tashqari, aniq fanlar talabalarining subyektiv nazorat qilish qobiliyatining oʻziga xos jihatlarini va ularning gender farqlarini oʻrganish boʻyicha tadqiqotlar olib borildi. Unga koʻra, aniq fanlar yoʻnalishi boʻyicha tahsil olayotgan talabalarda subyektiv nazorat qilish qobiliyati samarali qarorlar qabul qilish va maqsadlarga erishish bilan bogʻliq imkoniyatlarni yaratish, salbiy oqibatlarni bartaraf etish imkoniyatlarini topish, shuningdek, ta'lim muassasalarining salbiy oqibatlarini bartaraf etishga yordam beradigan asosiy mexanizmlardan biri ekanligini kuzatishimiz mumkin.

CHARACTERISTICS OF VOLITIONAL REGULATION OF STUDENTS OF EXACT SCIENCES ACCORDING TO GENDER

Key words: volitional action, volitional attributes, subjective control, volitional regulation

Abstract: This article presents theoretical information about the volition, volitional qualities, volitional regulation of a person during the student period. In addition, research was conducted to study specific aspects of the subjective control abilities of students of exact sciences and their gender differences. According to it, we can observe that the ability of subjective control in students studying in the field of specific sciences is one of the main mechanisms that help in creating opportunities related to making effective decisions and achieving goals, finding opportunities to eliminate negative consequences, and their personal and educational activities.

ОСОБЕННОСТИ ВОЛЕВОЙ РЕГУЛЯЦИИ СТУДЕНТОВ ТОЧНЫХ НАУК В ЗАВИСИМОСТИ ОТ ПОЛА

Ключевые слова: Аннотация: В данной статье представлены волевое действие, волевые теоретические сведения о воле, волевых качествах, признаки, субъективный волевой регуляции личности в студенческий период.

контроль, волевая регуляция.

Кроме того, проводились исследования по изучению особенностей субъективных контрольных способностей студентов точных наук и их гендерных различий. По ней можно наблюдать, что способность к субъективному контролю у студентов, обучающихся в области конкретных наук, является одним из основных механизмов, помогающих в создании возможностей, связанных с принятием эффективных решений и целей, нахождением возможностей достижением устранения негативных последствий и Их личная и воспитательная деятельность.

I. Introduction

Studentship is a period at the crossroads of youth and maturity, which has its own characteristics. By this period, the personality characteristics of the student are also formed to some extent and reach the level of maturity. Students conduct study and work at the same time. Due to the increase in their vital functions and tasks in these activities, the strength of willpower and its management are necessary in the face of difficulties.

Student age is usually characterized by several characteristics. Researcher G. Craig said that in our time, young people are distinguished by age segregation, long-term economic dependence, instability in the world and the influence of mass media. The age distribution shows that during adolescence there is a tendency to actively communicate with peers, communication with younger and older people is less important. In addition, for a long time, young men do not have enough skills to find a well-paid job, so they become financially dependent on their parents. In addition, today the influence of mass media on maturity and development is much stronger.

By the time of the student period, the cognitive sphere of young people does not stop developing rapidly. The ability to use abstract thinking and metacognitive skills can already be formed in secondary school. These skills improve by late adolescence. As a result, cognitive processes become more refined and flexible, and the development of cognitive tools often takes precedence over actual personal development. Changes in thought processes occur in the university, and over time, students begin to think more flexibly and become more tolerant of competing viewpoints from others. This stage is called conceptual relativism. The final stage will be the stage of choosing an independent position and responsibility for such a choice.

II. Literature review

There is a concept of self-regulated education, which is devoted to the issue of voluntary regulation within the educational process. This concept was created based on Yu. Kuhl's movement control theory. The main idea of this theory is that if the student is consciously and meaningfully involved in his education, the learning process will be more effective. In its early versions, it was assumed that such student participation could be achieved through strong

intrinsic motivation. However, the learning environment is complex because students often do not have the initial level of motivation needed to learn new subjects, and there are many external factors that can distract the student. Later, it was concluded that students need special skills of volitional regulation to successfully implement their goals in action and to protect them from interfering influences.

Volitional processes in this theory are part of a larger self-regulatory system. They are understood as thoughts and actions aimed at maintaining the intention to achieve a certain goal in the face of internal and external obstacles. Another definition can be the definition of Lynn Cornot says "Volition is the tendency to focus and act to achieve goals despite possible distractions."

Volitional regulation is involved in maintaining motivation and planning to achieve goals through the strategic management of cognitive and affective processes during task performance [4.P.22]. When putting intentions into action, students can use two main types of strategies: cognitive and volitional. The active use of volitional strategies mediates between intentions and learning strategies, allowing better protection of learning intention. The use of effective cognitive strategies and metacognitive control of negative emotional states guarantee high efficiency of the educational process [2.P.301].

Volitional qualities include the following components: motivational and executive; moral (view of the world, ideals, attitudes, motives); psychophysiological (innate neuro-dynamic properties: strength, mobility and balance of nervous processes); clear horizontal and vertical structures; gnostic (intellectual activity); motivational (related to sthenic emotions); operational (organization and mobilization of specific actions and actions) [11.P.512].

The strength or inadequacy of the individual willpower of a person determines the specificity of his will regulation, which in turn determines the quality of a person's adaptation to society and the effectiveness of his behavior and activities [3.P.85].

Student age (18-25 years) is very important as a period of personality formation, social relations, roles, life and professional self-determination. It is characterized by the active formation of social relations, the formation and strengthening of the individual's volitional qualities, and the development of the mechanism of emotional and volitional regulation in general. The most important new formations of this period are self-education, self-knowledge (reflection), building life plans, searching for the meaning of life, and professional self-determination [5.P.136].

The characteristic features of the development of the emotional-volitional sphere in this period are the strengthening of the motives of conscious behavior, the strengthening of volitional qualities, but nevertheless, volitional regulation does not reach its maximum level due to the high

level of impulsivity and enthusiasm in this age. Student age is a sensitive period for the development of the basic sociogenic potentials of a person and stimulates the development of voluntary regulation in the field of behavior and professional activity [15.P.138].

Volitional qualities are specific features of volitional regulation, which are manifested in specific conditions, depending on the nature of the challenge to be overcome. Each volitional quality has its own psychophysiological structure.

When we talk about the composition of volitional qualities, we mean their totality (their number, differences and connections between them), different authors distinguish from 10 to 34 volitional qualities of a person (N.F. Dobriynin, V.K. Kalin, S.A. Petukhov, A. Ts. Pugni). P.A. Rudik, R. Assagioli). Russian psychologists define the existence of 20 volitional qualities. But it failed to consolidate the lists and definitions of volitional qualities in various psychology textbooks and manuals [7.P.3].

Willing qualities of a person can develop throughout life. Their development has two directions: general and specialized. If the general development of the will consists in the comprehensive development of volitional qualities and their manifestation in all types of activity (for example, education, work, sports), then specialized development is characterized by the improvement of qualities that have some specific characteristics in certain situations [16.P.145].

According to A.A. Nortov's research conclusion, there are two main characteristics of volitional qualities: the general activity of a person and the quality of performance of activity. Nevertheless, there was a positive relationship between volitional regulation strategies and the level of meaningfulness of life, as well as the development of volitional regulation, self-control and academic achievement among students. In addition, volitional regulation also has a gender-specific feature, which is clearly manifested at the student age [1.P.15].

Volition is one of the human qualities that are potentially inherent before birth and can also be developed throughout life. The circle of strong will is as large as the circle of weak will. The desire to strengthen one's will, to expand the range of application of voluntary action, is often found in people who localize internal control. Localization of control is the tendency of a person to assign responsibility for the results of actions to external or internal forces. Internal forces people often feel personal responsibility for their actions, explain them with their personal characteristics, so they strive to work on themselves, improve themselves, including developing their will [13.P.288].

III. Result

The purpose of the research conducted by us is to study the specific aspects of volitional regulation in students of a higher education institution studying in the field of specific sciences, the existence of differences according to gender characteristics. The table below shows the

number of respondents and their percentages, according to which the total number of respondents is 190, of which 107 are boys (56.3%) and 83 are girls (43.7%). The object of the study is a group of students who are all studying specific subjects.

Table 1
A contingent of research subjects

Respondents	Number	Percent %
Boys	107 of them	56.3 %
Girls	83	43.7 %
Total:	190	100.0 %

In psychology, internality is related to the problem of responsibility. Responsibility acts as an important personal characteristic and reflects the range of personal duties of a person. Obligation means a person's duty to someone or his conscience, and conscience means awareness and experience of responsibility.

A person's sense of responsibility is determined by a number of factors, including cognitive, motivational, characteristic, situational, and others. The psychological condition of responsibility is the possibility of choice, that is, the conscious preference for a certain course of action. The choice can be made in complex conditions, for example, in conflicting situations where the interests of an individual, a group of people or society collide. Therefore, we considered it appropriate to use Dj. Rotter's "Subjective control level" psycho-diagnostic methodology, which helps to research all aspects of internality.

The results obtained by checking the compliance of Dj. Rotter's "Subjective control level" methodology with the normal distribution law according to the Kolmogorov-Smirnov criterion were as follows: according to the general internality scale (Z=1.792; $r\le0.01$), according to the success internality scale (Z=3.200; $r\le0.001$), according to the scale of internality in failure (Z=1.823; $r\le0.01$), according to the scale of internality in family relations (Z=1.566; $r\le0.05$), according to the scale of internality in industrial relations (Z=1.107; z=0.05), according to the scale of internality in interpersonal relations (Z=2.043; z=0.001), according to the scale of internality in health (z=1.446; z=0.05). It was determined that 90% of the obtained results correspond to non-parametric criteria according to the law of normal distribution.

Table 2
Checking the compliance of Dj. Rotter's "Subjective control level" methodology with the law of normal distribution (n=190)

Indicators	N	Average value	st deviation	Z	р
General internality	190	27,53	23,18	1,792	0,003**
Internality in success	190	7,86	8,84	3,200	0,000***
Internality in failure	190	6,82	7,46	1,823	0,003**

Internality in family relationship	190	4,17	6,10	1,566	0,015*
Internality in producing relationship	190	3,98	5,60	1,107	0,172
Internality in interpersonal relationship	190	3,68	4,47	2,043	0,000***
Internality in health	190	3,33	4,44	1,446	0,031*

Explanation: * $p \le 0.05 (95\%)$, ** $p \le 0.01 (99\%)$, *** $p \le 0.001 (99.9\%)$.

The methodology used by us in the above research is a culturally adapted version of the American psychologist DJ Rotter's questionnaire. With its help, it is possible to assess the level of subjective control over various situations, in other words, it is possible to determine the level of responsibility of a person for his actions and life. Individuals differ in how they explain the causes of and localize control over important events. Two polar types of such localization are possible: external (external location) and internal (internal location). The first type manifests itself when a person believes that what is happening to him is the result of external causes (for example, chance or the intervention of other people) and is not due to him. In the second case, a person interprets important events as the result of his actions. Considering the two polar types of localization, it should be remembered that each person has his own subjective control over important situations. A particular individual's locus of control is less or less universal in relation to the various events in which he or she succeeds or fails.

In general, individuals with an external locus of control tend to be more conformist and conformist, prefer to work in groups, and are often passive, dependent, anxious, and insecure. Individuals with an internal location are more active, independent, independent at work, they often have a positive self-esteem, which is associated with self-confidence and tolerance for other people. Thus, the level of internality of each person is related to his development and personal growth.

Table 3
Gender difference according to the Mann-Whitney criterion of DJ Rotter's
"Subjective control level" method

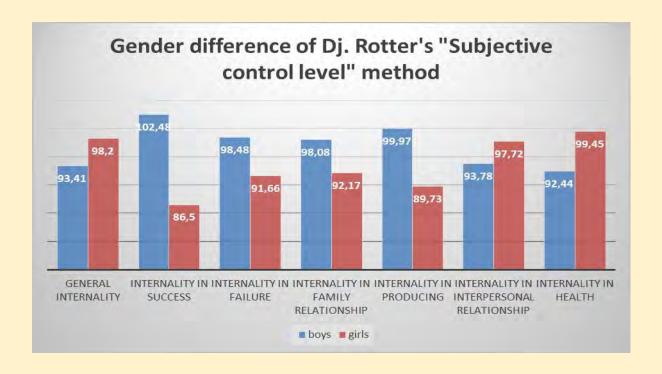
Indicators	Gender			
		N=190	Average color	U
General internality	Boys	107	93,41	4216,500
	Girls	83	98,20	
Internality in success	Boys	107	102,48	3693,500*
	Girls	83	86,50	
Internality in failure	Boys	107	98,48	4122,000
	Girls	83	91,66	
Internality in family relationship	Boys	107	98,08	4164,500
	Girls	83	92,17	
Internality producing relationship	Boys	107	99,97	3962,000
	Girls	83	89,73	
Internality in interpersonal relationship	Boys	107	93,78	4256,500
	Girls	83	97,72	
Internality in health	Boys	107	92,44	4113,000
	Girls	83	99,45	

Subjective level of control is a generalized personality trait that manifests itself in similar ways in different situations. According to scientists, the level of subjective control is related to a person's sense of responsibility for the events that are happening "here and now", as well as long-term consequences, that is, social maturity and personal independence.

Internal type individuals evaluate all important events that happen to them as a result of their activities. They work more efficiently in solitude, are more active in searching for information. In addition, introverts are better at work that requires initiative. They are more determined, self-confident, principled in interpersonal relationships, and not afraid to take risks. Research shows that internal individuals are able to successfully implement directive leadership.

The following results were observed when analyzing gender differences according to the Mann-Whitney criterion of Dj. Rotter's "Subjective control level" method. According to the index of general internality, the average color index of boys was lower than the average color index of girls, and no significant differences were observed between them (U=4216.500; p≤0.551). From the analysis of the obtained results, girls, like boys, have a strong sense of understanding that the most important events in their lives are the result of their actions and that they can control them. Girls feel responsible for events and the development of their lives in general. There is almost no difference in boys and girls from the point of view of the uniformity of the direction they study, the existence of responsibility, responsibility, normal response to various events.

Figure 1

According to the indicator of internality in success, the average colour index of boys was higher than the average colour index of girls, and significant differences were observed between them (U=3693.500; p≤0.05). Young men have high subjective control over emotionally positive events and situations, and they believe that they have achieved everything they have and have in their lives, and that they can successfully achieve their goals in the future. The lower level of internality in success in girls is also characterized by the fact that aspects such as being under the control of parents, not feeling alone, are the key to their success in terms of our mental characteristics.

According to the Internality in Failure index, the mean color index of boys was higher than the mean color index of girls, and no significant differences were observed between them (U=4122,000; p≤0.396). From this result, both boys and girls try to avoid possible failures in their personal lives. They do not have differences in subjective control over negative events and situations, which leads to differences in the manifestation of the tendency to blame oneself for various failures, problems and difficulties.

There were no significant differences between the results of the test subjects in terms of other indicators of this methodology, and these aspects show that both boys and girls are equally responsible for the events in their family life, their actions are an important factor in organizing production activities, developing relationships in the team, and in their development, and connecting themselves with other people. able to manage their informal relationships, to arouse respect and sympathy for themselves, allows us to evaluate as a result of the similarity of their views in the fact that they consider themselves mainly responsible for their health (if they are sick, they blame themselves for it, and recovery largely depends on their own actions).

Table 4
Indicator of intercorrelation of Dj. Rotter's "Subjective control level" methodology
(according to Ch. Spearman's criterion)

Indicators	General internality	Internality in success	Internality in failure	Internality in family relationship	Internality in producing relationship	Internality in interpersonal relationship	Internality in health
General internality	1,000	0,187**	0,430**	0,078	0,046	0,120	0,075
Internality in success		1,000	0,167*	0,213**	0,181*	0,048	0,278**
Internality in failure			1,000	-0,063	0,119	0,003	-0,087

Internality in family relationship		1,000	0,203**	0,080	0,049
Internality in producing relationship			1,000	0,107	0,076
Internality in interpersonal relationship				1,000	0,035
Internality in health					1,000

The analysis of the results of the correlation index of students studying in specialized fields of science based on the "Subjective control level" methodology was as follows: as a person develops a sense of internal control, which expresses the ability to assess the situation, be ready for various extreme situations, and be tolerant of events, in it, the search for success at the root of all events, mobility, ability to control oneself in achieving effective results, belief that the key to all achievements is voluntary self-control is increasing (r=0.187; $p\le0.01$).

The level of activity of a person in achieving his goals, the independence of his actions, the increase in his awareness that most of the important events in his life are the result of his actions lead to a person's search for the real, root cause of success in himself, and an increase in his sense of responsibility (r=0.430; $p\le0.01$). This makes it possible for a person to understand the ability to control the situation, personal responsibility for what is happening, and the important role that the person plays in solving various life situations.

Internality in success, in turn, is related to family (r=0.213; p $\le$ 0.01), resolution of conflict situations of a production nature (r=0.181; p $\le$ 0.05) and a positive attitude to the disease (studying the cause of the disease, a high desire for treatment, taking preventive measures to avoid getting sick) (r=0.278; p $\le$ 0.01), motivates to realize the need to fight for oneself.

Real acceptance of all ups and downs in family life, striving to find the right and acceptable solution to existing problems, increasing acceptance of family responsibility, cooperation in interpersonal relationships, correct understanding of one's partner, striving for effective communication process, self-management of informal relationships with other people, as it leads to an increase in the dynamics of efforts to arouse respect and sympathy for oneself $(r=0.203; p\leq 0.01)$.

Based on the analysis of the above research results, a person's ability to change the situation and quickly adapt to changing world conditions is determined by the degree of development of the level of subjective self-control. We can observe that the ability of subjective control in students engaged in specific sciences is important in their personal and educational activities as one of the main mechanisms helping to create opportunities related to making effective decisions and achieving goals, and finding opportunities to eliminate negative consequences.

REFERENCE

- [1]. Corno, L. The best laid plans // Educat. Researcher. 1993. Vol. 22. P. 14-22.
- [2].Corno, L., Kanfer, R., The role of volition in learning and performance // Review of research in education. 1993. Vol. 19. P. 301-341.
  - [3].Kalin V.K. Volitional regulation of activity. Tbilisi, 1989. P. 85.
  - [4]. Il'in E.P. Psychology of will. Petersburg: Peter, 2000. Pp. 20–38.
- [5]. Nartov A.A. (2017) Volevaya samoregulyatsiya studentov: analiz osnovnykh napravlenii issledovanii [Individually-psychological correlates of conflict behavior strategies for students]. Psikhologiya. Istoriko-kriticheskie obzory i sovremennye issledovaniya [Psychology. Historicalcritical Reviews and Current Researches], 6 (4A), pp. 136-145.
- [6]. Zimmerman B.J. Dimensions of academic selfregulation: A conceptual framework for education // Schunk D.H.,
- [7]. Zimmerman B.J. (eds). Selfregulation of learning and performance: Issues andeducational applications. Hillsdale, NJ: 1994.P. 3–21.
- [8].Иванников, В.А. Психологические механизмы волевой регуляции [Текст] / В.А. Иванников. М.: Питер, 2006. 208 с.
- [9]. Ильин, Е.П. Психология воли [Текст] / Е.П. Ильин. СПб: Питер, 2000. С. 20–38.
  - [10]. Ильин Е.П. Психология воли. 2-е изд. СПб.: Питер, 2009. 368 с
- [11]. Краткий психологический словарь / под общей ред. А.В. Петровского и М.Г. Ярошевского. Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. 512 с.
- [12]. Калин, В.К. Волевая регуляция деятельности [Текст] / В.К. Калин. Тбилиси, $1989.-85\ \mathrm{c}$
- [13] Лазурский, А.Ф. Избранные труды по общей психологии. Психология общая и экспериментальная / А.Ф. Лазурский. СПб. : Алетейя, 2001.- 288 с.
- [14]. Наливайко Т.В. Особенности проявления жизнестойкости в структуре социально-психологических свойств личности студентов / Т.В. Наливайко, З.А. Шакурова // Вестник южно-уральского государственного университета. − 2010. − № 27. − С. 44-49.
- [15]. Селиванов, В.И. Основные подходы к психологическому исследованию волевой активности личности [Текст] // Экспериментальные исследования волевой активности / В.И. Селиванов. Рязань, 1986. 138 с
- [16].Пуни, А.Ц. Некоторые вопросы теории воли и волевая подготовка в спорте // Психология и современный спорт [Текст] / А.Ц. Пуни. М.: ФиС, 1973. С. 144–162.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ISSIQXONALARDAGI INSON-OʻSIMLIKLAR-ATROF MUXIT TEXNOLOGIYASI TIZIMIDA ISHCHI AYOL-QIZLAR ISHTIROKI, ISSIQLIKNING NAZARIY ASPEKTLARI

Sadoqatoy O'rinova,

Andijon mashinasozlik instituti Transport va logistika fakulteti Mehnat muhofazasi kafedrasi doktoranti e-mail: <u>sadoqaturinova1983@gmail.com</u>

Gulnozaxon Xojimatova,

Andijon mashinasozlik instituti, 2-bosqich talabasi

e-mail: <u>ixojimatov0420@gmail.com</u>

Kalit soʻzlar: issiqxona, inson, ayol-qizlar, kasbiy kasallik, iqlim, ekologik muammo, xavfsizlik, texnik xizmat koʻrsatish.

Annotatsiya: Ushbu maqolada, hududlar aholisini sabzavot mahsulotlari bilan (mavsumiy yoki yil davomida) ta'minlash muammosi, ularning geografik joylashuvi va iqlimini hisobga olgan holda, mamlakatning aksariyat hududlari sharoitida qoʻriqlanadigan yerlarning eng keng tarqalgan inshootlari boʻlgan issiqxonalardan foydalanish orgali hal qilinadi. Ushbu tuzilmalar yetarlicha mashhurlikka erishdi va hozirgacha odamlarni kuz-qish-bahor davrida boyitilgan sabzavot mahsulotlari bilan ta'minlashning yagona ishonchli manbai hisoblanadi. Issigxona tizimida faoliyat olib borayotgan ayollar va qizlar roli, faoliyat jarayonida ortirilgan ayollar kasbiy kasalliklariga qarshi chora-tadbirlar, qishloq xoʻjaligi mahsulotlarini yetishtirishda notoʻgʻri oʻylangan qayta qurish islohotlaridan soʻng agrosanoat ishlab chiqarishining tiklanishi munosabati bilan himoyalangan tuproq ishlab chiqarishga ehtiyoj ortishi haqidagi ma'lumotlar voritildi.

THEORETICAL ASPECTS OF HEAT, PARTICIPATION OF WOMEN AND GIRLS WORKING IN GREENHOUSES IN THE TECHNOLOGY SYSTEM HUMAN-PLANTS-ENVIRONMENT

Key words: greenhouse, human, woman-girls, occupational disease, climate, environmental problem, safety, maintenance.

Abstract. In this article, the problem of providing the population of the regions with vegetable products (seasonally or year-round) in the conditions of most regions of the country, given their geographical location and climate are decided by the use of greenhouses — the most common structures of protected ground. These structures have gained sufficient popularity and are so far the only reliable source of providing people with fortified vegetable products in the autumn-winter-spring period. Information was covered about the role of women and girls operating in the greenhouse system, measures against female occupational diseases increased in the process of activity, the increased need for protected soil production in connection with the restoration of agro-industrial production after incorrectly thought-out reconstruction reforms in the cultivation of agricultural products.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ТЕПЛООБРАБОТКИ, УЧАСТИЕ ЖЕНЩИН И ДЕВУШЕК РАБОТАЮЩИХ В ТЕПЛИЦАХ В ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ ЧЕЛОВЕК-РАСТЕНИЯ — ОКРУЖАЮЩАЯ СРЕДА

Ключевые слова: теплица, человек, женщины, профессиональные заболевания, экологические проблемы, климат

Аннотация:Проблему обеспечения населения регионов овощной продукцией (сезонно ипи круглогодично) в условиях большинства регионов страны с учетом их географического положения и использование климата решает теплиц-наиболее распространенных сооружений защищенного грунта. Эти сооружения приобрели достаточную популярность и являются пока единственным надежным источником обеспечения населения витаминизированной растительной продукцией в осенне-зимне-весенний период. Освещена роль женщин и девушек, работающих в тепличной системе, меры по борьбе с женскими профессиональными заболеваниями, приобретенными в процессе деятельности, повышенная потребность в защищенном почвенном производстве агропромышленного восстановлением производства после непродуманных реструктуризационных реформ в сельском хозяйстве.

Consequently, greenhouse complexes will develop in the near and long term. This is especially important in areas close to large cities. Hopes for import substitution are not always adequate for domestic production; in addition, the feasibility of import substitution of vegetable products, taking into account a set of economic and qualitative indicators in terms of nutritional value, in some cases it is not only expedient, but also effective. Therefore, in the suburban agricultural zones of almost all regions of the country, cultivation facilities have become

widespread (and continue to expand). Protected ground — greenhouses and greenhouse complexes. The economic feasibility of such decisions is beyond doubt, as well as the social feasibility in terms of the supply of vegetables. At the same time, they need to be assessed and, as the results of studies [11.B.3] show, improve the working conditions of the personnel working in them (as a rule, the vast majority are women), since the production of fruit and vegetable products in cultivation facilities is accompanied by injuries and morbidity of workers. However, the theoretical provisions of the "greenhouse-man-plants-technologies-technology-environment" (T-Ch-P-Te-Tx-Sr) system have not been developed to date.

The purpose of the study is the theoretical substantiation of the system "Greenhousesman-plants-technologies-equipment-environment" in terms of labor protection parameters and analysis of their relationship and mutual influence on the operators working there.

Materials, methods and objects of research. As research materials, the results of studying and analyzing working conditions, the level and causes of injuries and production-related diseases of workers in cultivation facilities in the production of vegetable products (especially in hazardous and highly hazardous types of work, including maintenance, repair and replacement of glass ceilings of inclined surfaces of greenhouse roofs) are considered. The research methods were based on the results of field surveys of labor protection parameters at the objects under consideration, taking into account the features of work, production technologies, the equipment used and the environmental conditions characteristic of the object. The provisions of the logical analysis of the system under consideration in terms of labor protection parameters are used. The object of research was greenhouses and greenhouse complexes, the production technologies used in them, their maintenance and repair, greenhouse workers, the equipment used and the available environment, characteristic of the object.

Research results. Concerning this problem, we note that the labor activity of workers there is carried out in the system C "greenhouse T-man H — plant P — technology Technique Tx-environment Sr" (T-Ch-P-Te-TX-SR). An analysis of the components of this system C gives grounds to assert that each of them is intended to solve certain tasks of Zp provided for by the ultimate goal of C. These tasks, subject to the general expediency, are solved by specific ways of PS, which are distinguished by a large variety of Pm in terms of the implementation of the CPP, the technologies for implementing the TR, the agrobiological AB used for this, energy E resources and life support systems. Recall that the tasks implemented at different stages of production are subordinated to a common goal — obtaining products P. O operators have to adapt to the production conditions of the UE in order to comply with the requirements of the TN of the regulatory framework [14.B.8] in terms of conditions, safety and harmlessness of the work

of the UB. Thus, there is a complex greenhouse-technological human-machine system with complex relationships, interdependencies and mutual influence. In the general case, the description of the above in an analytical form can be represented by the following dependencies:

components of system C to achieve goal C:

$$C = f1 (T - Y - P - Te - TX - CP) SR$$

The analysis of the given dependencies shows that they are decisive in the system (T-Ch-R-TX-SR) in the intended purpose of the problem. Their inner content production, economic and labor protection parameters is the basis for a successful solution of the problem, taking into account the relationships and their mutual influence on each other and the final results (objective function). For analysis, it is expedient to present the outlined main provisions of the problem graphically, [4.B.5] which is shown in fig.1

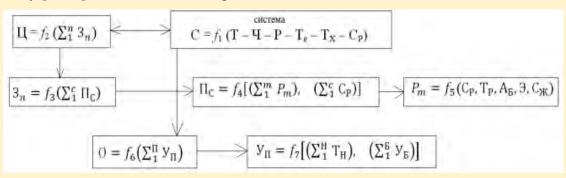

Figure. 1. Schematic diagram of functioning and interrelations in the system (T-Ch-R-T e-T X-S R); the decoding of the parameters is given above in the text

Let us give a brief description of the components of the last equality. The OT parameter refers to the greenhouse (object) as a whole as a socialized object for the production of vegetable products (cucumber, tomatoes, lettuce, dill, green onions, seedlings, radishes, parsley, celery, mushrooms, etc.) [17.B.8]. The named parameter is mainly characterized by the purpose for growing vegetable crops O TC, which determines its parameters O TP, internal equipment O TV, technologies O TE, microclimate O TM, etc. O T.D. sanitary standards are established by girls and women under the age of 18 in order to ensure optimal working conditions in the performance of work related to lifting and transporting heavy loads, to prevent violations of reproductive function and state of Health. It is mandatory to comply with these sanitary standards and rules by all enterprises, organizations and associations, as well as individual individuals, regardless of the form of ownership.

1. It is allowed to carry and transport goods to girls under 18 years of age if they do not exceed the norms listed below and are associated with the work they perform constantly and consist of a third of the working time.

- 2. Girls under the age of 18 are not allowed to engage in activities that carry loads weighing only 4.1 kg.
- 3. For girls under 18 years old, the mass of manual lifting and transportation of cargo should not exceed 7 kg.

Girls under 4.18 years of age are not allowed to transport goods in one-wheeled stretchers and in a two-wheeled stroller.

- 5. When transporting heavy goods in three-and four-wheeled trolleys, the limit weight of the cargo should not exceed 52 kg, while transportation on a flat surface is allowed with a limit lifting indicator of 0.01.
- 6. When heavy loads are transported in carriages, the limit weight of the load should not exceed 224 kg, in which it is allowed to move only on the rails, with a lifting indicator not exceeding 0.01.
- 7. For girls 14-15 years old, manual lifting and transportation of goods is allowed in exceptional cases, in which all regulatory loads recorded in 3 points are reduced by 2 times.
- 8. For girls 14-15 years old, cargo is not allowed to be transported in strollers, mattresses and carriages [5.B.6].

Mirziyayev SH. M. In his speech at a meeting dedicated to the analysis of reforms, "let the reforms in the field of Medicine serve the satisfaction of the population from life, the development of our country. Special attention has been paid to issues related to" further improvement of the health system, improving the quality and efficiency of medical services, strengthening the health of the population, providing quality medicines " and Development [7.B.3]. More than half of the world's population is employed, so the socio-economic development of each country depends on the health, safety, working capacity and well-being of workers. Healthy workers are productive workers. Dismissal due to work-related illness and incapacity for work disrupts the activities of enterprises and undermines their reputation, increasing costs such as attracting and training new employees to social and health care costs. Safety and health during operation also contribute positively to the profitability and national economy of the enterprise by increasing efficiency [8.B.96.].

At the initiative of, President of the Republic of Uzbekistan SH.M.Mirziyoyev information was provided by the Fergana Region Department of innovative development on greenhouses from 3 acres, which are planned to be built on the farm of each family included in the "iron and women's notebook". Earlier, 30 cases of apartments and apartments provided by the municipality of Sixtiariq district were studied at the address. From the list of 30 households, 15 families with the most serious condition were selected. These apartments are included in the

"iron and women's notebook" for various reasons: lost a family breadwinner, a family member became seriously ill and became disabled, and other reasons. It was determined that the greenhouses will be finished and put into operation by the date of August 31 of this year. When performing all, without exception, technological processes in the greenhouse sector, regulatory and legal working conditions for workers must be ensured. As practice and individual studies show, people working there (usually women) are exposed to elevated temperatures and humidity for a long time (about 80-88% of the shift). In addition, there are drafts leading to colds, as well as injuries associated with falls from a height (when harvesting) and on a flat surface. In case of violation of labor protection measures during dusting and spraying plants with various solutions, the air in greenhouses contains vapors of spraying liquids and dusting preparations, which does not contribute to air purity. With insufficient ventilation and ventilation of the internal volume of greenhouses, normalized air purity is not guaranteed even a few days after the measures taken. A number of internal equipment of greenhouses, carts used for harvesting and transporting crops, glass roofs, etc. do not meet elementary safety requirements, which creates risks of injury, which are often realized.

Conclusion. The stated situation, which lasts for decades, cannot be considered normal and requires a theoretical analysis of the system under consideration. The above theoretical aspects make it possible to determine the factors of each of the components of the system in their relationship and mutual influence on the safety and health of work. The specification of these factors in the system under consideration allows us to determine preventive measures. In the direction of the strategy and tactics of dynamic reduction and elimination of injuries and industrially caused diseases in the production of vegetable products in the cultivation facilities of protected ground. In this area of prevention, the most important is a set of labor protection measures, the priority of which in terms of production technologies, methods and means of their implementation are engineering and technical, sanitary and hygienic, socio-economic, ergonomic and organizational and technical. In this direction, the decisive word belongs to labor protection science and best practices for using its results.

REFERENCES

- [1]. "O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi" Toshkent. O'zbekiston, 2014y.
- [2]. "Inson huquqlari Umumjahon Deklaratsiyasi" 10.12.1948y 9-modda
- [3]. Oʻzbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining 2011 yil 24 noyabrda qabul qilingan "Oʻzbekistonda namunaviy issiqxonalarni barpo etish" loyihasini amalga oshirish choratadbirlari toʻgʻrisida"gi qarori

- [4]. "Тепличний хозаество". Е.Лян, С.Алимуҳамедов, "Ўқув қўлланма".-Тошкент. Алокачи 2019й.
- [5]. "18 yoshdan kichik boʻlgan qizlar va ayollarni ogʻir yuklarni qoʻlda koʻtarish va tashishda yoʻl qoʻyilishi mumkin boʻlgan yuklama me'yorlari" OʻzR SanQvaM № 0364-18 sonli
- [6]. Mirziyoev SH. M. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari toʻgrisida"gi qarori. Toshkent.: Oʻzbekiston, NMIU, 2017 uil 20 aprel.

Mirziyoev SH. M. "Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz". — Toshkent. Oʻzbekiston,NMlU,2017y.

- [7]. Mirziyoev SH. M. "Tibbiyot sohasidagi islohotlar aholining hayotdan roziligi, elyurtimiz taraqqiyotiga xizmat qilsin. Sogʻliqni saqlash tizimini yanada takomillashtirish, tibbiy xizmat sifati va samaradorligini oshirish, aholi salomatligini mustahkamlash, sifatli dori-darmon bilan ta'minlash" borasidagi islohotlar tahliliga bagʻishlangan yigʻilishida soʻzlagan nutqi. Toshkent.: Oʻzbekiston, NMIU, 18/10/2017yil.
- [8]. "Мониторинг безопасности рабочих в теплиwax" "Дальневосточная весна-2021". Материал 19-й Международной научнно-практической конференсии по проблемам и безопасности Россия Федератсия Хабаровского края (г.Комсомолск-на-Амуре, Россия, 30-31 марта 2021г.)
- [9]."Ishlab chiqarish xonalari mikroiqlimini sanitargigienik normativlari" OʻzR SanQvaN № 0324-16 Rasmiy nashr Toshkent 2016 y.
- [10]. Oʻzbeiston Respublikasining «Issiqxona komplekslarini rivojlantirish uchun qoʻshimcha shart-sharoitlar yaratish" chora tadbirlari toʻgʻrisida. 2018y.
- [11]. Ovchinnikova E.I., Shkrabak R.V. Usloviya i ohrana truda zhenshchin v APK i puti ih uluchsheniya: monografiya. / Pod red. ZDNT RF, d.t.n., akademika NAANU V.S. Shkrabaka. SPb: SPbGAU, 2012. 299 s.
- [12]. Gavrichenko A.I. Metody i sredstva ohrany truda na osnove modelirovaniya pesticidnogo zagryazneniya teplic: dis... doktora tekhn. nauk. SPb., 1992. 390 s.
- [13]. Shkrabak V.S. Biobibliograficheskij ukazatel' trudov / SPbGAU Biblioteka: sost.: N.V. Kubrickaya, N.S. Rozanova 3-e izd. pererab. i dop. SPb, 2017. 252 s.
  - [14]. Konstituciya Rossijskoj Federacii: ofic. tekst. Marketing, 2006. 39s.
  - [15]. Grazhdanskij kodeks Rossijskoj Federacii ot 30.11.94 g. N51-FZ.
- [16]. Trudovoj kodeks Rossijskoj Federacii (po sostoyaniyu na 1.06.2014 g.) M.: AST, 2014. 288 s.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

YOSHLARGA SIFATLI TA'LIM BERISHDA MA'NAVIY MADANIY TARBIYANING UZVIYLIGI

Elboy Arziqulov

Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti mustaqil tadqiqotchisi earziqulov94@gmail.com

Kalit soʻzlar: yoshlar, ta'lim, tarbiya, madaniyat, ma'naviyat, meros, sivilizatsiya, qadriyat, globallashuv Annotatsiya: ushbu maqolamizda bugungi kunda yoshlarimizning sifatli ta'lim olishlari, ularga yaratib berilayotgan shart sharoitlar, yoshlarimizning ma'naviy madaniy, ijodiy salohiyatini yanada oshirish borasida davlatimiz rahbariyati tomonida olib borilayotgan tizimli ishlar hamda ushbu soha rivoji uchun chiqarilayotgan farmon va qarorlari mazmun va mohiyatiga atroflicha toʻxtalib, ilmiy falsafiy fikrlar keltirib oʻtilgan.

CONTINUITY OF SPIRITUAL AND CULTURAL EDUCATION IN PROVIDING QUALITY EDUCATION TO YOUTH

Key words: youth, education, upbringing, culture, spirituality, heritage, civilization, value, globalization.

Abstract: in this article, we present the quality education of our youth, the conditions created for them, the systematic work carried out by the leadership of our country to further increase the spiritual, cultural and creative potential of our youth, as well as the content and context of the decrees and decisions issued for the development of this field. Scientific and philosophical thoughts are mentioned.

НЕПРЕРЫВНОСТЬ ДУХОВНО-КУЛЬТУРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КАЧЕСТВЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ МОЛОДЕЖИ

Ключевые	слова:	Аннотация: в данной статье мы представляем
молодежь,	образование,	качественное образование нашей молодежи, созданные
воспитание,	культура,	для них условия, планомерную работу, проводимую
духовность,	наследие,	руководством нашей страны по дальнейшему
цивилизация,	ценность,	повышению духовного, культурного и творческого
глобализация.		потенциала нашей молодежи, а также содержание и в
		контексте указов и постановлений, изданных для
		развития этой области, упоминаются научные и
		философские мысли.

Kirish. Ertangi kunimiz vorislari bo'lmish yoshlarimizga sifatli ta'lim berish, ularni har tomonlama bilimi, zukko, ham ma'nan ham jismonan sog'lom va barkamol qilib tarbiyalash har

bir davr uchun dolzarb masala bo'lib kelgan. Negaki? Kun kelib bugun ekkan nihollarimiz o'z mevasini bera boshlaydi. Zamon tez suratlar bilan rivojlanib, yangidan yangi ilm- fan sohasida kashfiyotlar qilinmoqda. Bugungi globallashuv davri jamiyat va davlat rivojlanishi, insonlarning farovon hayot kechirishlari uchun yoshlarimizga sifatli ta'lim — tarbiya berish, ularni ong-u tafakkurini sog'lom va raqobatbardosh bilimlar bilan to'ldirishni taqozo etmoqda. Dono xalqimizda bir gap bor "Qush uyasida ko'rganini qiladi" deganlaridek har-bir oilada o'z farzandlarini sifatli ta'lim va munosib tarbiyalashga ota-ona , mahalla-ko'y hamda o'qib tahsil oladigan dargohidagi kishilarning axloqiy sifatlari, ilmiy salohiyati hamda ma'naviy yuksak tarbiyasi muhim ahamiyat kasb etadi.

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev 2022-yil 20-dekabr kuni Oliy Majlisga yoʻllagan murojaatnomasida 2023- yilga "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili" deb nom berilganligining oʻzi ham ta'lim tizimimizni yanada isloh qilish kerakliligini, undagi muammo va kamchiliklarni keng qamrovli tarzda tizimli hal qilishimiz lozimligini koʻrsatib turibdi.

Oʻzbekistonda yoshlar tarbiyasini zamonaviy asosda ilmiy-texnologik isloh qilish borasida olib borilayotgan ishlar uni bugungi kun ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ilmiy asoslangan tayanch kompetensiyalar, fazilatlar asosida shakllantirishni talab etmoqda. Tarbiyaga yangicha, tizimli yondashuv, bolada tayanch fazilatlarni kafolatli shakllantirishda oila, maktabgacha ta'lim, umumiy ta'lim, oʻrta maxsus kasb-hunar va oliy ta'lim muassasalari, mahallalarning ijtimoiy-pedagogik imkoniyatlarini toʻliq yuzaga chiqarishni va ular orasida ilmiy-metodik uzviylikni yangi darajaga koʻtarishni taqozo etadi[1]. Binobarin yuqorida nomlari ta'kidlab oʻtilgan barcha muassasa va tashkilotlar bir butun mexanizm boʻlib ishlasagina oʻylagan maqsadimizga erishishimiz mumkin boʻladi.

Ma'lumki, qadimiy madaniyat va sivilizatsiyalar chorrahasi bo'lgan yurtimiz zaminidan o'rta asrlarda minglab olim-u ulamolar, buyuk mutafakkir va shoirlar, aziz-avliyolar yetishib chiqqan. Ularning aniq fanlar va diniy ilmlar sohasida qoldirgan bebaho merosi butun insoniyatning ma'naviy mulki hisoblanadi. Hozirgi kunda O'zbekistonimizning kitob fondlarida 100 mingdan ziyod qo'lyozma asarlar saqlanmoqda. Afsuski, bu nodir kitoblar hali to'liq o'rganilmagan, ular olimlar va o'z o'quvchilarini kutib turibdi. Ushbu noyob asarlarda bugungi davr o'rtaga qo'yayotgan juda ko'p dolzarb muammolarga javob topish mumkin. Lekin biz ana shunday noyob meros vorislari, shunday boylik egalari bo'la turib, ularni har tomonlama o'qisho'rganish, xalqimiz, avvalo, unib-o'sib kelayotgan yoshlarimizga, jahon hamjamiyatiga yetkazish bo'yicha, yetarli ish qilmaganimizni ham ochiq tan olish kerak[2]. Haqiqatdan ham, davlatimiz rahbarining Oliy Majlisga qilgan ushbu murojaatnomasi tag zamirida yosh avlodni

ilmiy salohiyatini oshirish, ularni har tomonlama komil inson boʻlishga qaratilgan harakat yotibdi.

Bugungi kunda Yangi O'zbekistonning boy madaniy merosini asrash va o'rganish, xalqimizning insoniyat sivilizatsiyasiga qo'shgan hissasini jahon miqyosida keng targʻib etishga tizimli ravishda katta e'tibor qaratib kelinmoqda. Diyorimizda taxminan 8000 taga yaqin moddiy madaniy meros bo'lib, ularni shu holda saqlash va avloddan-avlodga o'tishini ta'minlash soha xodimlari zimmasiga yuklatilgan eng muhim vazifalardan biridir.

Respublikamizda bugungi kunda 826 ta madaniyat markazlari faoliyat yuritmoqda. Bular havaskorlik san'atini rivojlantirishda asosiy poydevor boʻlib xizmat qiladi. Ushbu madaniyat markazlarida jami 4522 ta toʻgarak mavjud boʻlib, ularda 52 970 nafar havaskorlar faoliyat koʻrsatib kelmoqda. Shundan 37 340 nafarini yoshlar tashkil etadi. Shuningdek, madaniyat markazlarida 482 ta xalq havaskorlik unvoniga ega boʻlgan jamoalar mavjud boʻlib, ushbu jamoalarda jami 5000 dan ortiq havaskor ishtirok etib kelmoqda. Ammo, bu qamrov 34,7 million nafar aholi uchun juda kam hisoblanadi. Shu ma'noda madaniyat markazlari sonini koʻpaytirish, faoliyatini takomillashtirish, ularga zarur sharoitlarni yaratib berish muhim hisoblanadi. Bugungi kunga qadar 367 ta madaniyat markazlari ta'mirlanib, foydalanishga topshirildi [3].

Prezidentimizning 2020-yil 26 maydagi "Oʻzbekiston Respublikasi Madaniyat Vazirligi faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida" farmoni bilan tasdiqlangan farmonning 25-bandida Madaniyat vazirligiga madaniyat markazlari uchun yangi binolar qurish, rekonstruksiya qilish, kapital ta'mirlash va jihozlash vazifasi yuklatilgan. Mazkur topshiriq ijrosini ta'minlash maqsadida vazirlik tomonidan "2021-2024-yillarda madaniyat markazlarining binolari kompleksini qurish va jihozlash boʻyicha tashkiliy chora-tadbirlar toʻgʻrisida"gi Qarori loyihasi ishlab chiqildi. Loyihada 459 ta madaniyat markazlarini yangidan qurish, rekonstruksiya qilish va ta'mirlash rejalashtirilgan. Sohaga oid eng quvonchli holatlardan yana biri shuki, Prezidentimizning 2019 yil 14 mayda qabul qilgan "Baxshichilik san'atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida"gi Qarori asosida Termiz shahrida Respublika baxshichilik san'ati markazi va uning huzurida Baxshichilik san'atini rivojlantirish jamgʻarmasi tashkil etildi.

2020 — yil sentabr oyidan boshlab davlat muzeylarida har oyning birinchi yakshanbasi "ochiq eshiklar kuni" deb e'lon qilindi va ushbu "ochiq eshiklar kuni"da fuqarolar muzey ashyolari va muzey kolleksiyalarini kirib ko'rish uchun davlat muzeylariga bepul kiritilishi ko'zda tutildi.

Mustaqil davlat asoschisi, O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimov ushbu fikrlari e'tiborimizni tortdi.

Shu yurtda yashayotgan har bir inson o'zligini anglashi, qadimiy tariximiz va boy madaniyatimiz, ulugʻ ajdodlarimizning merosini chuqurroq o'zlashtirishi, bugungi tez o'zgarayotgan hayot voqeligiga ongli qarab, mustaqil fikrlashi va diyorimizdagi barcha o'zgarishlarga daxldorlik tuygʻusi bilan yashashi zarur [4.B.17] ligini ta'kidlab o'tgan edilar. Ushbu fikrga javob tariqasida mustaqil ona zaminimiz O'zbekistonning har bir o'gʻil-qizi yurti ravnaqi uchun xizmatga bel bogʻlashi zarur.

Sifatli ta'limni tashkil etish asnosida jamiyatda madaniy taraqqiyot va inson ma'naviy kamoloti, mamlakat ravnaqi hamda iqtisodiy va ijtimoiy farovonlikka erishishimiz mumkin boʻladi. Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev yoshlarni sifatli ta'lim olishlari eng soʻngi zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlangan oʻquv xonalarini foydalanishga topshirish borasida jonbozlik koʻrsatib, oʻz kuch va gʻayratini ayamay kelmoqda. Jumladan, soʻnggi yillarda respublikamizda madaniyat sohasida quyidagi keng miqyosli ishlar amalga oshirildi:

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 28 noyabrdagi PQ-4038-son Qarori bilan O'zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish konsepsiyasi va uni amalga oshirish bo'yicha "yo'l xaritasi" tasdiqlandi;

madaniyat va san'at tashkilotlarining "do'stlar klublari" faoliyatini yo'lga qo'yish orqali ularni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash bo'yicha mutlaqo yangicha samarali tizim yaratildi;

muzeylar renovatsiya dasturi qabul qilindi, o'zbek xalqining ko'hna va betakror san'ati namunasi bo'lgan "Xorazm lazgisi" YUNESKO ning insoniyat nomoddiy madaniy merosining reprezentativ ro'yxatiga kiritildi;

madaniy meros obyektlari va san'at ashyolarini restavratsiya qilish bo'yicha milliy maktab, shuningdek, xalq cholgʻulari, milliy raqs, maqom yo'nalishlarida respublika ko'rik-tanlovlari qayta tiklandi;

mamlakatimizda muntazam ravishda o'tkaziladigan Xalqaro maqom san'ati anjumani, Xalqaro baxshichilik san'ati festivali, "Sharq taronalari" xalqaro musiqa festivali, "Buyuk ipak yo'li" xalqaro folklor san'ati festivali hamda "Raqs sehri" xalqaro festivali tashkil etilib, o'zbek mumtoz va folklor san'atining noyob namunalari va an'analarini hamda madaniy muloqotni yanada rivojlantirish bo'yicha samarali tizim yo'lga qo'yildi.

Darhaqiqat, ta'lim — tarbiya jarayonlarida madaniyat va ma'naviyat tushunchalariga doimiy ravishda duch kelamiz. Bu haqda savol sifatida kishilar jamoasidan so'raganimizda ko'pchilik bu tushunchalar bir ma'noni anglatadi deb javob qaytargan holatlar ham uchraydi. Shu o'rinda ushbu tushunchalarning mazmun va mohiyatidan kelib chiqib, fikr yuritadigan

boʻlsak, ularning har biri oʻziga xos xususiyatlarga hamda bir-biridan nisbiy mustaqillikka ega boʻlgan alohida tushunchalar majmui ekanligini ham anglab yetamiz.

Keling bu haqda qisqacha toʻxtalib oʻtsak. Madaniyat tushunchasini falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilganimizda, uni bir butun ijtimoiy hodisa sifatida tushunamiz. Madaniyat insonning faoliyati jarayoni, uning oqibatida yaratilgan moddiy va ma'naviy qadriyatlar boʻlib, inson kamolotida muhim omil boʻlgan ijtimoiy hodisadir [5.B.217]. Madaniyat tushunchasini ham tarixiy, ham ilmiy-nazariy va amaliy ahamiyatga molik jihatlarini oʻrganishda, eng avvalo, bu tushunchaning kelib chiqishi etimologiyasiga ham alohida e'tibor berib oʻtish lozimdir.

Bugungi kunda ilmiy adabiyotlarda madaniyat tushunchasiga berilgan ta'riflarning aksariyati mazmunan bir-biriga yaqin. Ayrim manbalarda "madaniyat" lotincha "kultura" soʻzidan olingan boʻlib, ta'lim-tarbiya, shu jumladan, "yerga dastlabki ishlov berish", ayrimlarida esa "Madaniyat" soʻzi Arabchada madinalik, shaharlik degan ma'nolarni anglatadi.

Shuningdek, "Madaniyat- jamiyat, inson ijodiy kuch va qobiliyatlari tarixiy taraqqiyotining muayyan darajasi. Kishilar hayoti va faoliyatining turli koʻrinishlarida, shuningdek, ular yaratadigan moddiy va ma'naviy boyliklarda ifodalanadi [6.B.53], — deb yozilgan.

Madaniyat nafaqat insonlarning ijodiy faoliyati tufayli yaratilgan moddiy va ma'naviy boyliklari yigʻindisi, balki jamiyat taraqqiyotining mezoni hamdir. Ya'ni, jamiyatdagi bilim, mezon va qadriyatlarning yigʻindisi madaniyatda gavdalanadi. Madaniyatni oʻrganishda obyektiv qonuniyatlar, hodisalardagi sababiy bogʻliqlik haqidagi an'anaviy tasavvurlardan foydalanmaslik ham mumkin. Madaniyat doimo inson bilan chambarchas bogʻliq boʻladi va usiz yashay olmaydi. Lekin voqelikning murakkab, yaxlit birligi sifatida u oʻz rivojlanish qonunlarida va borliqqa nisbatan mustaqildir. U madaniy merosni oʻzida mujassamlashtirgan konkret sotsial guruhlarning ma'naviy hayotiga nisbatan boyroq va chuqurroqdir. Madaniyat doimo qadriyatlarning eng yirik zaxirasi, tajribalar xazinasi boʻlib qoladi. Insoniyat avlodlari undan foydalanadilar va unga oʻz hissalarini qoʻshadilar.

Oʻrta Osiyolik qomusiy olim Abu Nasr Forobiy oʻrta asrlar sharoitida birinchi boʻlib jamiyatning kelib chiqishi, maqsad va vazifalari haqida izchil ta'limot yaratdi. Bu ta'limotda madaniyatli jamiyatning koʻp masalalari — davlatni boshqarish, ta'lim-tarbiya, axloq, ma'rifat, diniy e'tiqod, urush-yarash, mehnat hamda boshqalar qamrab olingan. Madaniyat faqatgina moddiy va ma'naviy qimmatlar yigʻindisidan iborat emas, balki ijodiy faoliyat hamdir.

Yana shuningdek, Abu Nasr Forobiyning fikricha, madaniyatlilik — bu fozillik, aqliy kamolotga erishmoqlikdir. Shuningdek, Forobiy madaniyatlilik deganda, har bir kishisi kasbhunarli, teng huquqli, ular oʻrtasida farq boʻlmaydigan, har kim oʻzi istagan yoki tanlagan kasbhunari bilan shugʻullanish imkoniyatiga ega boʻlgan shahar (jamiyat)ni tushungan. U

madaniyatlilik deganda, ideal jamiyat tushunchasini ilgari suradi" [7.B.7]. Albatta ushbu fikrlar bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmay kelmoqda.

XULOSA

Yuqorida keltirib oʻtgan fikrlarimizni umumlashtirgan holda Yangi Oʻzbekistonni barpo etishda eng muhim omil bu yoshlarimizning sifatli ta'lim olishlari, ularning madaniy, ma'naviy, ilmiy salohiyatini yanada oshirish, ularga eng soʻngi zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda bilimlar berishimiz nihoyatda muhimdir. Shu oʻrinda buyuk mutafakkir olimlarimizdan biri boʻlmish Jaloliddin Rumiyning quyidagi gaplarini keltirib oʻtsak:

Zavq va orzular zinapoyaga oʻxshaydi. Zinalar oʻtirib, dam olishga moslashmagan. Umrni shu zinalarda behuda oʻtkazmaslik uchun gʻofillikdan tez uygʻongan va hayotning mohiyatini toʻgʻri anglab yetgan odam naqadar baxtli![8].

Haqiqatda ushbu fikrlar inson hayotida vaqtning qadri naqadar beqiyos ekanligi, uni behuda sarflamaslik lozimligi haqida ibratli va insonni undan toʻgʻri xulosalar chiqazishga undaydi. Bugungi kunda ommaviy axborot vositalari orqali tinimsiz ravishda olib borilayotgan mafkuraviy, gʻoyaviy urushlar ta'sirida oʻzlari bilib bilmay xato yoʻllarga kirib qolayotgan qanchadan qancha yoshlarimiz ming afsuski uchramoqda. Bu kabi holatlarni oldini olish uchun eng avvalo ota-ona oʻz farzandiga koʻproq vaqt ajratsa, uning ichki kechinmasi, undagi psixologik oʻzgarishlarni vaqtida aniqlab, zaruriy choralarni koʻrmogʻi lozimdir. Eng muhimi yoshlarimiz oʻzlarining ertangi kunning vorislari ekanliklarini teran anglab yetmoqliklari, hamda ta'lim dargohlarida ularga sifatli ta'lim bilan ma'naviy madaniy tarbiya uzviyligini hamohang ravishda olib borish talab etiladi. Har-bir yigit va qiz oʻz-oʻziga "ertangi kun bizniki marra bizniki" deb baxtli yashamogʻi lozimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1. Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 31.12.2019 yildagi 1059-son "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida"gi qarori. https://lex.uz/uz/docs/-4676839
  - 2. Mirziyoyev Sh.M. Oliy Majlisga murojaatnomasi. 2017-yil 22-dekabr.
- 3. Madaniyat va san'atsiz jamiyat rivojlanmaydi. https://yuz.uz/uz/news/madaniyat-va-sanatsiz-jamiyat-rivojlanmaydi
  - 4. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch. -Toshkent, 2008-yil -108 b.
  - 5. Falsafa oʻquv qoʻllanma. –Toshkent, Oʻqituvchi nashriyoti, 2005-yil-303 b.
- 6. Oʻzbek tilining izohli lugʻati. "Oʻzbekiston Milliy Inseklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti". www.ziyouz.com kutubxonasi. 2015-yil. "M" harfi 975 b.
- 7. Qoraboyev U. Oʻzbekiston madaniyati. Tafakkur boʻstoni nashriyoti –Toshkent, 2011-yil-188 b.
  - 8. https://hikmatlar.uz/quote/498

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ТЕХНОЛОГИЯ ДАРСЛАРИДА ЛОЙИХАЛАШ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ТАЛАБАЛАРНИНГ ИНДИВИДУАЛ- ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Тўлганой Саидназарова

Андижон давлат университети, Педагогика факультети, Умумтехника фанлари ва мехнат таълими; катта ўқитувчис saidnazarovatulganoy1974@gmail.com

Отабек Холиков

Андижон давлат университети, Педагогика факультети, Умумтехника фанлари ва мехнат таълими ўқитувчиси

Otabek69holiqov@gmail.com

 Калит сўзлар:
 лойиха,

 лойихалаш,
 ижодий

 кобилиятлар,
 техникавий

 кўникмалар,
 технология ва

 дизайн,
 сервис
 хизмати,

 мазмунан
 интеграциялаш,

 касбга
 йўналтириш,

Аннотация: Мақолада бўлажак технологик таълим йўналиши ўкитувчиларида ижодкорлик, моделлаштириш ,лойиҳалаш қобилиятларини ривожлантириш бўйича малака талаблари ва хозирги кундаги муаммолари ҳамда истиқболлари вазифалар ҳақида фикр юритилган.

технологик ёндашув

approach.

INDIVIDUAL-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF STUDENTS IN THE DEVELOPMENT OF DESIGN COMPETENCIES IN TECHNOLOGY CLASSES

Key words: project, design, creative skills, technical skills, technology and design, service, content integration, career orientation, technological

Annotation: The article discusses the requirements for creativity, modeling, and design skills of future teachers of technological education, as well as the current problems and prospects of tasks.

ИНДИВИДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ УЧАЩИХСЯ В РАЗВИТИИ ПРОЕКТНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГИИ

Ключевые слова: Аннотация: В статье рассматриваются требования проект, дизайн, творческие к творческим способностям, навыкам моделирования и

навыки, технические навыки, проектирования будущих педагогов технологического технология и дизайн, сервис, образования, а также актуальные проблемы и интеграция контента, перспективы задач. карьерная ориентация, технологический подход

Хар бир инсон ўзига хос индивидуал-психологик ва физиологик хоссаларга эга эканлиги билан бошқа бировлардан ажралиб туради. Индивидуал-психологик ва физиологик хоссалар инсон фаолиятини, аникроғи уни рухий дунёсини таъминлайди. Бунда, ахборот омили кўп функционаллиги билан алохида ўрин тутади. Хар бир инсон турли каналлар (сезги органлари) воситасида ахборотни идрок этиб, онг воситасида уларга ишлов беради ва ундан фойдаланиш максадида уни турли даражаларда мослаштиради. Шу сабабли, аник хажмдаги ахборот инсонлар томонидан идрок этилиши давомида ахборотни идрок этиш вақти, ахборотни етказилган манбанинг шакли, ахборотни идрок этаетганни психологик холати каби омилларнинг таъсири асосида бир хил мазмунда талқин этилмайди. Мазкур ўзига хослик иқтисодий, сиесий ва ижтимоий сохаларда тахлилий фаолият билан шуғулланувчиларнинг амалиетида куп намоен булади. Натижада, бир соха ва бир хил мавзуни тахлил этилаетган мутахассисларни фаолияти (онгли харакатлари) бир маромда кечмайди. Аникроғи, улар томонидан тайерланган тахлилий манба икки хил мазмун касб этади. Бу холат ўз навбатида инсон хулкини (шу жумладан касбий хулқни) онгдан айрим холда талқин этиш мумкин эмаслигини кўрсатади. Бугунги кунда таълим сохасидаги амалга оширилаётган янгиликлар талабаларнинг мустақил фаоллигини оширишни, ўқув машғулотларида ноанъанавийликка асосланилган усулларга кўпрок ёндашишни такозо этади. Талаба шахси камолотида берилаётган мустақил ўқув топшириқлари, муаммоли ечимга қаратилган мунозарали дарс шакллари ва аудиовизуал воситаларга асосланилган ўкув материаллари кучли ижтимоийлаштирувчи таъсир ахамиятига эга. Айнан мана шундай ўкитиш усуллари воситасида бўлажак ўкитувчиларни олий таълимдаги ўкув фаолиятига тайёрлаш, мантиқий ва танқидий тафаккурини шакллантириш, мавжуд қобилиятларини юзага чиқаришга имкон яратилади. Бу эса ўз-ўзидан ўқитувчи-талаба хамкорлигини талаб этадиган педагогик фаолиятдан иборат бўлади. Педагогик ва психологик адабиётларни ўрганишда тажрибани тушунишга бўлган икки хилдаги аник ёндашувларни ажратиб кўрсатиш мумкин: дидактикада тажриба – бу мактаб ўкувчиларини ўкитиш методи;

Маълумки, инсон дунёга келибдики, у ташки дунё билан ўзига хос тарзда алокага кириша боради. Гарчи бола бутун бир ижтимоий ва биологик фукцияларни мустакил бажара олмасада, яшаш учун шарт саналган эхтиёжлар билан ҳаёт кечира боради. Вакт

ўтиб, болада ижтимоийлашиш яъни шахслараро муносабатлар тизими ҳам шакллана бошлайди.

Шахснинг фаолиятига кўра - организм, ижтимоий индивид ёки шахс даражасида намоён бўлишига қараб, "Мен" концепция нинг учта боскичи ажратилади:

- 1) "организм-мухит" даражаси жисмоний "Мен" образ, организмнинг жисмоний самарадорликка булган эхтиёжи;
- 2) "ижтимоий индивид" даражасида ижтимоий ўзликни, жинс,ёш, этник фукаролик, ижтимоий рол булар шахснинг жамиятга аъзо бўлиши эхтиёжи билан боғланган.
- 3) "Шахс" даражасида "Мен"нинг фаркланувчи образи, ўзи ҳақидаги фикрларни аниклаш эҳтиёжини таъминлайдиган, бошқа шахслар билан солиштирганда ўзи ҳақида таърифловчи фикрларини ва ўзининг ноёблик ҳиссини берувчи, ўзини кўрсатишга бўлган эҳтиёжни таъминловчи даража.

"Мен"концепция шахснинг хаётий тажрибасида шаклланади, аввало ота-она ва бола муносабатида. Бирок у болалик давридан бошлаб актив фаолият кўрсатади. Ушбу тажрибани тўғри ўрганишга шахс ўз олдига кўйган максадларига,кутилаётган натижалар тизими, уларнинг бахоланишига ва шу билан бирга шахснинг ривожланишига, унинг фаолиятига ва ахлокига таъсир кўрсатади. "Психологик интилишлар даражасини пасайтириш холларидан иборат Бу психологик қулайликнинг эмас. бузилиши"Мен"сиймосининг мавжуд бўлишига хавф туғдирадиган хис-туйғуларни бартараф этиш ва уни мазкур холатлар учун макбул ва мумкин бўлган даражада саклаб қолиш мақсадида шахс қўллайдиган алохида йўналтирувчи тизимдан иборатдир. Ижодкор шахсининг рухий тип сифатидаги мураккаблиги шундаки, унда бир эмас, икки "Мен" яшайди. Биринчиси, ташқаридан қараганда күзга ташланадиган, сиз билан бизнинг орамизда юрадиган,жамият конун-коидалари,миллий урф-одатлари,оилавий ёки касбий шарт-шароитлар мезонлари билан,тўлик бўлмасада,маълум маънода ўлчайдиган ва бахоланадиган. Мен иккинчиси –хеч қайси қонун-қоидани тан олмайдиган ички ботиний Мен, уни юқоридаги мезонлар билан ўлчаб,бахолаб бўлмайди. Биринчи Мен хамма инсонларга хосдир. Иккинчи Мен эса факат

ижодкорликда мавжуд бўлади. У кўзга ташланмаган, лекин хис этилган холда ижодкорнинг қиёфасини белгилаб беради.

Бизнинг назаримизда, нисбатан мақбул таъриф қуйидагича ифодаланади: «Тажриба – бу махсус шароитларда тадқиқ қилинаётган предмет, жараён ёки ходисани ўрганишга йўналтирилган, уларнинг боришини кузатиш ва такроран амалга ошириш имконини

берадиган, ўзида мукаммал илмий бажарилган тажрибаларни намоён қиладиган хиссийпредметли фаолият» [2] Маълумки, мактаб ўкитувчиси, икки муаммони дидактик масала ва уларни хал килиш технологиясини амалга ошириш "Кадрлар тайёрлаш миллий дастури"да назарда тутилган. Мазкур масала таълим-тарбия жараёнига янги педагогик технологияни татбик килиш оркали хал этилиши мумкин. Педагогик технология тизимида ўкув машғулотларни лойихалаштириш мухим ахамият кашф этади. Ўкув машғулотини лойихалаштиришда ўқитувчи аввало ўқитиш жараёнини натижаларини тахлил қилиши, ўқувчиларни мустақил фикрлаш мустақил ўқиш ўзлаштирилган билимларни кўникмаларни айлантириш учун ўкув мавзулари бўйича методик тизимни яратади ўкувчилар эгаллаши лозим бўлган билим, кўникма ва малакалар мазмунини ишлаб чиқади. Яратилган метод тизими ва ўкув маълумотлар мазмуни ёрдамида ўкувчиларнинг ўкув-билув фаолиятини ташкил этади ва ўкув машғулотлари учун билиш фаолиятининг ташкилий шаклларини максадга мос танлашга йўллайди. Бунинг учун ўқитувчи аввало ўкитиш жараёнини унинг тузилиши аник тасаввур килиш лозим. Педагогик технология усулини ўзига хусусияти шундаки унда таълимнинг режалаштирилган максадига инишиде кафолатлайдиган ўкув-билиш жараёни лойихалаштирилади. Лойиха тасвир асосланма аник хисоб-китоб чизмалар шаклида акс эттирилган ғоя маълумотнинг мохиятини очиб берувчи уларни амалга оширишнинг аниқ йулларнин белгилаб берувчи ғоялар фикрлар образлардир. Ўқув лойихаси тадқиқотчилик изланувчанлик ижодкорлик иш туридир Ўқитишни лойихалаш эса таълимнинг умумий мақсади мазмуни ўқув мақсадлари ўқиш ўқитиш ўзлаштиришни бахолаш тузатишларни киритишдир. Замонавий шароитда бўлажак ўкитувчи шахсига кўйилаётган талаблар нафақат касбий билим, кўникма ва малакаларни, балки уларни ижтимоий, касбий ва шахсий ривожлантиришда алохида ахамият касб этади. Бўлажак ўкитувчиларда касбий компетентликни такомиллаштириш уларни рақобатбардош кадрлар сифатида тайёрлашнинг мухим кўрсаткичларидан биридир. Мазмун-мохиятига кўра, бўлажак технологик таълим йўналиши ўкитувчиларининг касбий компетенцияси куйидаги билимлардан иборат: функционал (турли фан сохаларини ташкил этиш принциплари хакидаги билимлар), харакат хакидаги амалий билимлар (методик ва технологик) хамда шахснинг ўз билимларидан иборат. Буларнинг натижасида мутахассиснинг касбий, коммуникативлик махорати ва кўникмалари шаклланади, лойихалаш, тажрибавий ва технологик вазифаларни ижобий хал этиш имкониятлари пайдо бўлади. Шу билан бирга компетенция эгаси бўлган ўкитувчини ижодкор ўкитувчи сифатида хам кабул килиш мумкин. Компетенция ва ижодкорлик тушунчалари бир-бири билан узвий чамбарчас

боғланган ва бир-бирини тўлдириб туради. Бўлажак технологик таълим йўналиши ўқитувчиларининг ижодкорлик фаолиятига оид билим, кўникма ва малакаларни эгаллаши педагогик жараен хисобланади. Бўлажак технологик таълим йўналиши ўкитувчиларидан келажак авлодни ижодкорлик фаолиятига ўргатиш бажариладиган ишларни лойихалаш конструкциялаш учун фанга қизиқиш уйғота олиш мухим ахамият касб этади. Бўлажак технологик таълим йўналиши ўкитувчилари олдида турган вазифалардан бири ижодий èндашиш кўникмаларини эгаллаш, уларга қандай қўшимча имкониятлар беришини билишлари керак. Қуйида уларнинг баъзиларини келтириб ўтамиз: - жамиятдаги янги фаолият турларига, янги жамоага тез мослашиб кета олиш; - ижодкорлик инсон ҳаетининг маъносига, унинг ўзини намоен қилиш усулига айланиши мумкин; - ижодий ендошув техник ва ишлаб чиқариш масалаларини ечиш жараенида, шунингдек, оилада, жамоада, жамиятда юзага келувчи қарама-қаршиликларни муваффақиятли хал қилиш имконини беради; - ижодкорлик фаолияти жараенида шахсда мехнатсеварлик, максадга эришишдаги катъиятлилик, танкидни тўгри кабул кила олиш каби энг олийжаноб шахсий сифатлар таркиб топади; - одатда, техник ижодкорлик жараенида ақлий ва жисмоний мехнатнинг ўзаро уйғунлашувига эришилади. Ижодкорлик фаолиятининг инсон хаетида энг еркин намоен булувчи жабхалари саналган санъат ва умумий бадиий фаолият, тасаввурни ривожлантириш орқали идрок қилиш шаклларини, яъни борлиқни кўриш ва фикрлай олишдир .Хозирда амалий таълимда замонавий ва тобора оммалашиб бораётган таълим технологияларидан бири бу "Мастер класс" технологияларидир. Мастер класс бу таълим тури бўлиб, ўз ишининг мохир усталари томонидан ўтказилади. Машғулот маълум бир соханинг (тиббиёт,ошпазлик, сартарошлик, рассомчилик, тикувчилик ва дизайн ва бошка сохалар) етук мутахассиси, ўз ишининг мохир усталари (мастерлар) томонидан ўтказилади. Мастер классларни оддий дарс турлардан фарки шундаки: Мастер классларда бевосита ўз ишининг усталари фаолияти билан бевосита танишиш, ўрганиш имконияти бор. Мастер класслар хорижий давлатлар таълим тизимида жуда оммалашган бўлиб инглиз тилида Masterclass, немис тилида Meister, Werkmeister, рус тилида мастер класс, авторская мастерская. Ўзбек тилида "Мохир усталар дарси" деб аталиши мумкин. Мастер класслар талабаларга ўзлари танлаган мутахассисликлари бўйича касбий муносабатларни асосини ўргатади. Шу билан бирга ўз мутахассисликларининг сир асрорларини ўргатади. Мастер класслар "ўкитувчи -талаба" икки томонлама жараёндир.

Хозирги кунда профессионал таълим сохасида Мастер класслар турли сохаларда кенг кўлланилмокда. Булар: медицина, мусика, ошпазлик, сартарошлик, тикувчилик ва бошка сохаларда. Мастер Класслар бевосита таълим муассасасида амалий машғулотлар

жараёнида ташкил этиш мумкин. Шунингдек Мастер классларда Интернет оркали, Масофавий ўкитиш оркали очик Мастер классларда иштирок этиш мумкин. Мастер классларда ўз касбининг сир асрорларини ўрганиш билан бирга талабаларда фанлар бўйича амалий фаолиятни ривожлантириш, интеллектуал ва эстетик тарбия беришдир. Мастер классларда талабаларнинг ўз мустакил фикрлари ривожланади ва бир колипда ишлашдан воз кечадилар. Педагогика олий таълим муассасаларидаги ўкув жараёни талабаларнинг инсон ва жамият, тарих ва маданият, маънавият ва маърифат хакидаги билимларни ўзлаштириш, таянч фундаментал билимларни эгаллаш, илмий фаолиятга йўналтириш, касбий педагогик билим асосларини сингдириш, педагогик креативликни ривожлантириш имкониятларини кенгайтириш имконини беради. Шу билан бир қаторда бўлажак ўкитувчиларнинг таълим олиш ва ижодий педагогик фаолиятини давом эттириш хуқуқини таъминлашдан иборат. Бўлажак ўқитувчи шахсини ривожлантиришнинг умуммиллий, психологик-педагогик асосларини ижтимоий хис-туйгулар ва мослашиш асосида ижтимоий кийинчиликларни бартараф этиш, таълим жараёнини тавсифловчи омил сифатида ижтимоий мухитнинг устуворлиги, жамиятга муносабат ва жамият олдидаги бурчни адо этишга касбий фаолият нуктаи назаридан ёндашиш,шахснинг шаклланиш асоси сифатида майлларнинг ривожланишига оид назарий ёндашувлар ва ижтимоий педагогик ғоялар ташкил этади. Хар қандай шахс билимларнинг ривожланиши натижасида муайян фаолият тажрибасини эгаллайди. Шунинг учун хам шахс ўзининг ижодкорлиги, компетентлиги билан касбий фаолият тажрибасини яратиши, бойитиши, тўлдириши лозим. Бундай тажрибаларни бўлажак ўкитувчилар педагогика олий таълим муассасаларида ўзлаштириб, бутун хаёти давомида бойитиб боради. Ўкитувчиларнинг шахси хар доим мухим ахамиятга эга бўлган ижодий фаолият кўникмаларини намоён эта олиши керак. Шундагина у ўз фаолияти давомида касбий компетентлигини намоён эта олади. Олий таълим муассасаларидаги ўкув-тарбия жараёнини модернизациялаш, педагог мутахассислар тайёрлаш тизими сифат даражасини оширишда бўлажак ўкитувчиларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш, уларни сохага оид замонавий касбий билим, малака ва кўникмалар билан қуроллантириш, илмий-техник инновациялардан мустақил равишда, ижодий фойдаланиш хамда истикболли вазифаларни хал кила олиш кўникмаларини ривожлантириш мухим вазифалардан саналади. Олий таълим тизимини модернизациялаш (ингл. modern – янгиланган, замонавий, тезкор ўсиш) таълим жараёнига нисбатан инновацион ёндашувни талаб этади. В.А.Сластенин педагогик жараёнга инновацион ёндашишни ўкитувчи ва талабаларнинг хамкорликдаги фаолиятини ташкил этиш, ўкитиш ва тарбиялашнинг максади, мазмуни ва шаклига янгилик киритиш билан

изохлайди. Олдинги даврларда касбий таълимда таълим олувчиларда билимларни тизимли шакллантириш хисобланар, кўникма ва малакаларга ўргатиш жараёнининг иккинчи даражали компонентлари сифатида қаралар эди. Психологик нуқтаи назардан компетентлик "ноанъанавий вазиятлар, кутилмаган холатларда мутахассиснинг ўзини қандай тутиши, мулоқотга киришиши, рақиблар билан ўзаро муносабатларда янги йўл ноаник вазифаларни бажаришда, зиддиятларга тўла маълумотлардан фойдаланишда, изчил ривожланиб борувчи ва мураккаб жараёнларда харакатланиш режасига эгалик"ни англатади. Психологик нуктаи назардан компетентлик "ноанъанавий вазиятлар, кутилмаган холатларда мутахассиснинг ўзини қандай тутиши, мулоқотга киришиши, рақиблар билан ўзаро муносабатларда янги йўл тутиши, ноаник вазифаларни бажаришда, зиддиятларга тўла маълумотлардан фойдаланишда, изчил ривожланиб борувчи ва мураккаб жараенларда харакатланиш режасига эгалик"ни англатади. Юқоридаги фикрлардан келиб чиққан холда компетентлик бу инсоннинг мавжуд билим ва хаётий тажрибаларга таянган холда маълум бир муаммони хал этишга доир иктидори деган хулосага келиш мумкин. Олий таълим муассасаларидаги ўкув жараёнига инновацияларни татбиқ этишдаги мухим компонентлардан бири – ўкитувчининг касбий компетентлиги ва инновацион фаоллиги хисобланади. Олий таълим муассасаларидаги ўкув жараёнига инновацияларни татбик этишдаги мухим компонентлардан бири – ўкитувчининг касбий компетентлиги ва инновацион фаоллиги хисобланади. Хар бир педагог педагог фаолияти давомида олиб борадиган ишларини тартибга солиш лойихалащ, хамда лойихалаш маданиятига эътибор қаратиш керак

Педагогнинг лойихалаш маданияти": педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш курси тингловчиларини лойихавий фаолиятга доир билимларини такомиллаштириш, педагогик лойихалаш босқичлари ва шаклларини ўзлаштиришга доир замонавий ёндашувларни ўзлаштириш, жорий этиш, таълим амалиётида қўллаш кўникма ва малакаларини таркиб топтириш. "Педагогнинг лойихалаш маданияти" вазифалари:

- лойиҳавий фаолиятни амалга ошириш тамойиллари ва алгоритмини аниҳлаштириш;
- тингловчиларнинг педагогнинг лойихалаш маданиятига доир билимларини такомиллаштириш;
- тингловчиларда педагогик фаолиятнинг турли кўринишларида лойихавий фаолиятни татбик этиш малакаларини таркиб топтириш. "Педагогнинг лойихалаш маданияти" модулини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар юзасидан куйидагиларга эьтибор қаратиш лозим;

- лойихалаштириш ва лойихавий фаолият;
- лойихавий фаолиятнинг ўзига хос хусусиятлари;
- лойихалаш маданияти ва унинг таркибий қисмлари;
- ўкув лойихалари хакида билимларга эга бўлиши;
- ўкув жараёнини лойихалаштириш;
- ўкув лойихаларининг хилма-хил турларидан фойдаланиш;
- талабаларнинг лойихавий фаолиятини ташкил этиш;
- ўкув лойихаларини ишлаб чикиш кўникмаларни эгаллаши;
- педагогик лойихалашга интегратив-психологик ёндашиш;
- илғор иш тажрибалардан фойдаланиш;
- лойихавий фаолиятда юзага келадиган тўсикларни самарали бартараф этиш;
- ўкув лойихаларини моделлаштириш малакаларини эгаллаши;
- педагогик фаолиятнинг қайта тушунилиши ва мустақил равишда такомиллаштирилишини таъминловчи мустақил таҳлилни эгаллаш
- мустакил таълим ва ўз касбий-методик даражани ошириб бориш ;
- конструктив равишда ҳаракат қилишга имкон берадиган ахборотни олиш, қайта ишлаш ва татбиқ қилиш, технологик қарорлар, тамойил ва ёндашишлар тизимини лойиҳалаштириш;

Лойихалаш усули талабаларнинг ижодий кобилиятларини ривожлантиришга ўз билимларини мустақил равишда лойихалаш қобилиятига ахборот мақомида харакат қилиш қобилиятида танқидий фикрлашни ривожлантиришга асослангандир. Лойиха усули педагогикада янги ходиса эмас У махаллий дидактикада хам чет элда хам қўлланилган.Сўнгги пайтларда бу усул дунёнинг кўплаб мамлакатларида катта эътиборга сазовор бўлди. Дастлабки муаммолар усули деб аталган ва америкалик файласуф ва педагог Ж.Дюьи хамда унинг шогирди В.Х.Килпатрик томонидан ишлаб чикилган фалсафа ва таълимдаги гуманистик йўналиш ғоялари билан боғланган. Ж.Дюьи ўрганиши фаол асосда талабанинг мақсадга мувофиқ фаолияти орқали унинг билимга боғланган шахсий қизиқишига мос равишда қуриш деган фикрни илгари сурган. Лойихалаш усули хар доим ўкувчиларни мустакил фаолиятига йўналтирилган-индивидуал, жуфтлик, гурух талабалар маълум вакт давомида бажарадилар . Ушбу ёндашув хамкорликда ўрганиш билан узвий боғлиқдир. Лойихалаш усули хар доим қандайдир муаммони хал қилишни назарда тутади,бу бир томондан турли хил усуллардан фойдаланишни бошка томондан фан техника технология ва ижодий сохаларнинг турли сохалардаги билим ва кўникмаларни бирлаштириш назарда тутилади. Хозирги вактда талабаларнинг мустакил

ишини самарали ташкил этиш имконини берувчи лойихавий ўкитиш технологиясига катта эьтибор берилмоқда. Университетда "Жанубий федерал университетнинг таълим дастурларини ишлаб чикиш ва амалга ошириш стандарти"тасдикланган.Стандарт ижодий мустакил иш жараёнида ижтимоий шахсий ва касбий ваколатларни шакллантиришни таъминлайдиган лойихалаш компонентининг ролини кучайтиришни назарда тутилади. Стандартга мувофик ,олий таълимнинг барча таълим дастурига лойиха фаолиятига модули жорий қилинган. Мазкур модул ўкув режасига киритилган бўлиб, "Лойихавий фаолиятга кириш " буйича лойиха модулининг бир кисми сифатида амалга оширилади , у талабаларни олинган билим ва кўникмаларни кейинчалик қўллаш мақсадида лойиха фаолияти асослари билан таништиришга мўлжалланади .Талабаларнинг лойихалаш фаолияти катта ахамиятга эгадир, сабаби талабага амалий, назарий масалалар ёки турли хил фан сохаларидаги билимларни бирлаштиришни талаб қиладиган муаммоларни хал килиш жараёнида мустакил равишда билим олиш имкониятини беради. Лойихада ўкувчига координатор, эксперт, мураббий роли берилади, лекин ижрочи эмас. Демак, «лойихалаш — мухим масалани амалий ёки назарий жихатдан ечиш максадида ўкувчилар томонидан мустакил равишда, лекин ўкитувчи рахбарлигида бажариладиган изланиш, тадкикот, хисоблаш, график ва бошка турдаги ишлар мажмуаси бўлиб хизмат қилади ». Умуман олганда, дизайн технологиясини ўргатиш учун, ўрганилаётган фан ёки лойиханинг максадларидан қатьий назар, беш босқич зарур булиб улар :мотиватция ва сифатни белгилаш,режалаштириш, лойихани амалга ошириш, лойихани килиш,натижаларни текшириш ва бахолашдан иборатдир. Лойихалаш методологияси юқори мулоқот билан ажралиб туради ва талабалар томонидан ўз фикрларини ифода этиш, реал фаолиятда фаол иштирок этиш ва ўкишдаги муваффакият учун шахсий жавобгарлик ўз зиммасига олишини ўз ичига олади. Бу фикр эркинлиги ва идрок. Бу фикр эркинлиги ва идрок этилаётган нарсани тушуниш учун шароит яратади. Бундан ташқари, лойихани таййёрлаш , тартибга солиш ва такдим этиш анъанавий топширикларни бажаришдан кура қизиқарли булиб, бу услуб талабаларда ижобий мотиватцияни шакллантиришда мухим роль ўйнайди. Таълимда лойихалаш талабалар нафақат турли хил фаолият турлари ҳақида билимга эга бўлишади,балки келгуси касб учун тажриба тўплаган фаолиятни амалга оширадилар. Лойихалаш жараёнида ўкувчилар турли умумий техника фанларидан эгаллаган назарий билимларини амалда кўллашга фанлараро боғланишларга эхтиёж сезадилар, техник хисоблашлар ишларини бажарадилар, маълумотномалардан фойдаланадилар. Шундай килиб, комепетентлик тайёргарлик моделига ўтиш шароитида олий мактабда компетентли ёндашишни қўллайдиган ўкитиш технологияларини аниклаш ўзига хос долзарбликка эга бўлади. Бошида "тушунчалар"ни тахлил килиб оламиз. Компетенция (лот.Competentio competo дан олинган булиб, эришаман, тўгри келаман деганини билдиради) – субъектнинг максадни кўйиш ва унга эришиш учун ташқи ва ички захираларни самарали бирга ташкил қила олишликка тайёргарлиги. Ёки, бу субъектнинг муайян касбий масалаларни еча олишга шахсий қобилиятидир. Компетенцияларнинг йиғиндисини компетентлик деб аташади (лотинчадан Технологик таълимнинг асосий максади технологик маданиятни competence). шакллантириш бўлиб, у моддий ва маънавий қадриятларни яратиш бўйича яратувчанлик фаолияти методлари ва воситалари тизимини эгаллашни кўзда тутади. У замонавий ва истикболли энергия тежовчи, моддий тежамкор ва чикимсиз технологияларни материаллар, энергияга айлантириш ва ахборотларни ишлаб чиқариш сохаси ва хизматларига компьютердан фойдаланган холда технологияларни кўллашнинг ижтимоий ва экологик окибатлари, атроф мухитни ифлосланишига карши курашиш методлари, мехнат қилиш маданиятини ўзлаштириш: мехнат қилиш жараёнини режалаштириш ва ташкил қилиш, технологик интизом, иш жойини асбоб-ускуналар билан тўғри таъминлаш, мехнат мухофазаси, хужжатларни компьютерда кайта ишлаш, муомала маданияти, ижодий ва тадбиркорлик фаолияти асослари, лойихаларни бажариш: лойихавий фаолият имкониятлари ва талабларини аниклаш, ахборотларни йиғиш ва тахлил қилиш, лойиха ғоясини илгари суриш, ушбу ғояни тадқиқ қилиш, режалаштириш, ташкиллаштириш, ишларни бажариш ва уни бахолашни ўрганишни кўзда тутади.

Лойихавий компетентлик, биринчидан, касб таълими ва замонавий педагогнинг ракобатдошлигини таъминлаш масалаларини хал этишда мухим ўрин тутади, сабаби тахсил олувчилар таълими сифатини оширувчи педагогик гуманистик таълимий парадигма педагогнинг лойихалаш маданиятини ривожлантириш асосий модели сифатида лойихаларни таълим жараёнига тайёрлаш ва жорий этиш учун зарурий бўлган билим, кобилият ва шахс хислатлари йигиндисини билдиради. Иккинчидан, педагогнинг лойихавий компетентлиги лойихавий фаолият самарадорлигини таъминловчи педагогик вазифаларни хал этиш шартларининг ўзгаришларига кўра ўзгарувчан, динамик, ўз вактида тўгриланадиган компетенциялар мажмуасини билдиради. Умумий кўринишда у касбий амалиётда мавжуд бўлган лойихавий фаолиятнинг амалга оширилиши тажрибасини натижавий кўллаш кобилияти ва тайёрлигида ифодаланади ва умумий касбий-педагогик компетентликнинг кисми бўлиб хисобланади, унинг шаклланиши бўлажак мутахассислар тайёргарлигининг барча асосий йўналишлари бўйича амалга оширилади. Учинчидан, лойихавий компетентлик - ностандарт лойихавий фикрлашнинг шаклланиши, инновацион

педагогик стратегияларнинг эгалланиши юкори даражаси ва педагогик фаолият мазмуни, воситалари ва методлари, шартлари ўзгаришига мослашишга қаратилган лойихавий кобилиятлар ва компетенциялар мажмуасини эгаллашнинг юкори даражаси хисобланади. Конструктив-лойихалаш кўникмалари фаолиятли ёндашуви талабларини инобатга олган холда, дарс ва дарс тизимини режалаштириш кобилиятида ифодаланади; дарснинг таълимий, ривожлантирувчи ва тарбиявий максадларини аниклаш; ўкувчиларнинг ўкувбилиш фаолиятини ва дарсдаги ўз фаолиятини, ўкувчилар билан хамкорлик ва ўзаро муносабатлар вазиятларини лойихалаш; таълим олувчилар фаолиятини ташкил этувчи оптимал методлар, усуллар, воситалар ва шаклларни танлаб олиш; дарснинг хар бир боскичида таълимни бошкариш ва бошкарувчалик сифатини, ўкувчилар учун юзага келиши мумкин бўлган кийинчиликларни аниклаш; керакли ўкув материалини танлаш; дарсда ўкув-билиш мотивацияси, умумтаълим кўникма ва малакаларини шакллантириш ва ривожлантиришни кўзда тутиш; ўкувчиларнинг режалаштирилган фаолиятида ўзига хос харакатлар ва операцияларни ажратиб олиш.

Олиб борилган тахлиллардан аникландики, бўлажак технологик таълим ўкитувчиларини тайёрлашда касбий билим, кўникма ва малакаларни шакллантиришда технологик билимлар тизимини яратиш, ўкитувчи шахсини шакллантириш куйидагиларга асосланади:

- -технологик таълимни амалга оширишнинг мазмуни ва вазифалари, ушбу жараёнда ҳал этилувчи муаммолар ва юзага келиш эҳтимоли бўлган қийинчиликлар хусусида яҳлит тасаввурга эга бўлган холда шаҳсий фаолликка эриша олиши;
- технологик, педагогик ва психологик билимларнинг анъанавий тизимга эмас, балки технологик таълимининг ўзига хослиги билан белгиланадиган тузилмаси ва мазмунига йўналтирилиши;
  - талабанинг йўналиши бўйича фанларга қизиқиши ва онгли фикрлаши, билим, кўникма, махоратлари, билимларини доимий равишда бойитишга интилиши;
  - тарбияланиш даражаси (ахлокий, эстетик, жисмоний, мехнат);
  - ижтимоийлашуви (касбий ва ижтимоий фаолиятни амалга оширишга тайёрлиги);
  - -маданиятлилиги (ижтимоий-маданий қадриятларини қабул қила олиши,
- экологик, маданият, ақлий ва жисмоний мехнат маданияти)кабиларда намоён бўлади.

Хулоса

Таълим жараёнида ўқитувчилар машғулотларида томонидан ўқув ва фойдаланилаётган инттерфаол таълим технологиялари ва методлари бўлажак ўкитувчиларнинг лойихалаш компетентлигининг ривожлантиришга, ўз касбини эгаллашнинг ахамиятли бўлган билим кўникма, малакаларини эгаллаш учун назарий, амалий ва мотивацияли тайёргарликнинг ривожлантиришга ёрдам бериши илмий асосланди.

Лойиҳалаш фаолияти мотивларининг йиғиндиси юқори даражадаги интилиш билан боғлиқ ҳолда бўлажак технологик таълими ўқитувчиларнинг лойиҳалаш компетенцияларини муваффақиятли ривожланиши учун энг қулай шароитни юзага келтириши таҳлилларда аниқланди.

Бўлажак ўқитувчиларда лойиҳалаш компетентлик шахснинг мураккаб тузилмаси бўлиб, умуммаданий, лойиҳалаш соҳаси бўйича билимлар, малака, кўникмалар, ижодий ёндашув, шахснинг ижтимоий йўналтирилганлиги, умуман, технология соҳасидаги вазифалар ижросини таъминловчи мажмуадир.

Бўлажак ўқитувчининг лойиҳалаш компетентлиги мазмун ва моҳияти бўйича тадқиқотлар таҳлилига лойиҳалаш компетентлик доимо ўсиб борувчи динамик ҳодисадир, малака ошириш ва ўз устида ишлаш жараёнининг натижаси ҳисобланади. Технологик таълимда лойиҳалаш компетентликда таълим олувчининг ижодий фаолияти катта роль ўйнайди, чунки ижодий фаолиятда синчковлик, эътиборлилик, кузатувчанлик, ҳиссиёт, мушоҳада, тасаввур, ирода ва бошқа жараёнлар сафарбар қилинади.

Бўлажак технологик таълими ўкитувчиларининг фанлараро интеграция яъни чизма геометрия, мухандислик графикаси, математика, физика, химия хамда умум касбий фанларини узвий алокада ўрганишлари уларнинг бевосита лойихалаш компетентлигининг шаклланишида мухим омил бўлиб хизмат қилади.

Бўлажак технологик таълим ўқитувчиларни лойиҳалаш, моделлаштириш, ижодкорлигининг шаклланиши олий таълим муассасасидаги таълим жараёнида уларнинг мажбурияти ва вазифаларига ва мустақил шуғулланишларига имкониятларини юзага олиб чиқишга ҳаракат қилишлари ривожланиш даражаси билан белгиланади.

АДАБИЁТЛАР

[1]. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 6 апрелдаги "Умумий ўрта ва ўрта маҳсус, касб-ҳунар таълимининг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида" 187-сонли Қарори. — Т.: Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 14-сон, 230-модда.

- [2]. Азизхўжаева Н.Н. Педагогик технология ва педмахорат. Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2003 176 б.
  - [3]. Алдакаева, Н. Г. Тетрадь по самообразованию с заметками на полях / Н.
  - [4]. Бабанский, Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса М.:
  - [5]. Просвещение, 1982. 192 с.
  - [6]. <u>Бабанский, Ю.К.</u> Проблемное обучение как средство повышения
  - [7]. эффективности учения школьников [Текст] : (Пособие) / Ю. К. Бабанский ;
  - [8]. Рост. н/Д..
- [9]. Белкин А С. Ситуация успеха. Как ее создать: кн. для учителя М.: Просвещение, 1991. 3. Белкин А.С. Витагенное обучение М ...
- [10]. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. М.: «Просвещение», 1995. 336 с.
  - [11]. Брязгунова, Е. Н. Самообразование как основа успешности человека
  - [12]. Брязгунова Е. Н. [Электронный ресурс] / Режим доступа:
  - [13]. http://moluch.ru/conf/ped/ archive/22/2175/. Загл. с экрана (дата обращения:
- [14]. Berger R. Interpersonal communication: theoretical perspectives, future prospects. Journal of Communication, 2005. №55, P. 415-447.
- [15]. Брякова, И.Е. Методическая система формирования креативной компетентности студентов-филологов педагогического вуза: автореф. дис. ...докт. пед. наук: 13.00.02 / И.Е. Брякова. Санкт-Петербург, 2010. 51 с.
- [16]. Введенский В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога // Педагогика. 2003. №10. С. 51-55.
- [17]. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. М.: Высшая школа, 1991. 207 с.
  - [18]. Алдакаева Г., Яковлева Л. Ю.. Салехард : ИМЦ, 2009. 32 с.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

СИФАТЛИ ТАЪЛИМДА ГЕНДЕР ТЕНГЛИГИ – ЮНЕСКО МИССИЯСИНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШИ

Маъмурахон Алишерхўжаева

Тошкент давлат шарқшунослик университети докторанти xubsurat@mail.ru

Калит сўзлар: таълим барча учун, дискриминация, гендер тенглиги, сифатли таълим, Барқарор Ривожланиш Мақсадлари(БРМ)

Аннотация-: Статистик манбалар ва олиб борилган тадкикотлар натижалари таълимни ислох килиш йўлида энг катта бартараф этиш лозим бўлган муаммолардан бири бу — айнан аёл ва кизларнинг саводхонлигини ошириш эканлигини кўрсатади. Сабаби, заиф катлам — нафакат мактаб ёшидаги болалар орасида, балки катталар орасида эркаклардан кўра аёлларнинг таълим олишга имконияти 2 баравар паст даражада эканлиги хисобланади.

GENDER EQUALITY IN QUALITY EDUCATION IS A PRIORITY LINE OF THE MISSION OF UNESCO

Key words: education for all, gender equality, discrimination, quality education, Sustainable Development Goals (SDG),

Abstract: Statistical data and research results show that one of the biggest problems to be solved in the way of education reform is to increase the literacy of girls and women. The reason is a weak layer - not only among schoolage children but also among adults, the opportunities for women to receive education are 2 times lower than for men. A few scientists emphasize that the most effective way to achieve sustainable development of the world in the modern era is to reform education at the global level, which should ensure gender equality.

ГЕНДЕРНОЕ РАВЕНСТВО В КАЧЕСТВЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ – ПРИОРИТЕТНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ МИССИИ ЮНЕСКО

Ключевые слова: образование для всех, гендерное равенство, дискриминация, качественное образование, Цели в области устойчивого развития (ЦУР),

Аннотация: Статистические данные и результаты проведенных исследований показывают, что одной из самых больших проблем, которую предстоит решить на пути реформы образования, является повышение грамотности девочек и женщин. Причина в слабой прослойке - не только среди детей школьного возраста, но и среди взрослых возможности получения образования у женщин в 2 раза ниже, чем у мужчин. Ряд ученых подчеркивают, что наиболее эффективным

способом достижения устойчивого развития мира в современную эпоху является реформирование образования на глобальном уровне, при котором должно быть обеспечено гендерное равенство

Кириш. Инсониятнинг ривожланиши, унинг тарихи ва келажаги илм-фан ва таълим билан чамбарчас боғлик. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти томонидан «ёшлар» категориясига 15 ёшдан 24 ёшгача бўлган шахслар киритилади¹. Таълимнинг энг асосий истеъмолчилари ёшлар хисобланса, бу категория хозирда дунё ахолисининг деярли 1,2 млрд кисмини ташкил этади. Шунингдек, илм-фаннинг, таълимнинг ёш чегараси хам йўк эканлигини инобатта олган холда ушбу секторнинг доимий эътиборда, ривожлантиришда олиб борилиши давлатларнинг баркарорлиги, ахоли яшаш сифатини белгиловчи бирламчи сохалар эканлиги маълум бўлади. Қолаверса, ривожланишда энг бирламчи тўскин хисобланувчи камбағаллик ва қашшоқликни бартараф этишнинг бирдан бир йўли сифатли, истисноларсиз(жинси, ёши, ижтимоий келиб чикиши ва молиявий холати, этник келиб чикиши хамда ногиронлик холати кабилар) таълимни йўлга кўйиш эканлиги қатор тадкикотлар томонидан исботланди. Демак, фан ва таълимни ривожлантириш, барча учун ва сифатли бўлишини таъминлаш доимий ва глобал максаддир.

Маълумки, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти томонидан бу борада узлуксиз чоратадбирлар олиб борилади, дастурлар ишлаб чикилади. Статистик манбаларга ва олиб борилган тадкикотлар натижаларига кўра таълимни ислох килиш йўлида энг катта бартараф этиш лозим бўлган муаммолардан бири бу — айнан аёл кизларнинг саводхонлигини ошириш хисобланади. Сабаби саводхонлик ва функционал саводхонлик кўрсаткичларини аниклаш учун олиб борилган тадкикотлар натижаси заиф катлам нафакат мактаб ёшидаги болалар орасида балки катталар орасида эркаклардан кўра аёлларнинг таълим олишга имконияти 2 баравар паст даражада эканлиги маълум бўлган. Доимий эътиборни ва рағбатлантиришни талаб этувчи ушбу соха ўз хусусиятларига кўра давлатлараро хамкорлик ва тегишли ташкилотлар доирасидаги кўп томонлама дипломатияни хам талаб этади. БМТнинг айнан таълимга оид дастурлари ижросини ғоялар бўйича лабораторияси вазифасини таълим, фан ва маданият бўйича махсус ташкилоти(ЮНЕСКО) бажаради.

Таълим ва фан ЮНЕСКО фаолияти соҳалари орасида энг муҳими ҳисобланади. Бу эса табиий ҳодиса бўлиб – таълимга эътибор инсониятнинг барҳарор ва сифатли турмуш тарзини, тегишлича ҳалҳ ва давлатнинг ҳам фаровонлигини белгилаб берувчи бирламчи

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

439

¹ Ушбу манбада аслида «ёшлар» категорияси глобал микёсда айнан белгиланмагани, 15 дан 24 гача ёшлар оралиғи эса статистик мақсадларда БМТ томонидан танлаб олингани келтирилган. Youth/peace, dignity, and equality on a healthy planet. Available at: un.org/en/global issues/youth

омил эканлигидандир¹. ЮНЕСКО ўз фаолияти давомида дунё давлатлари ахолисининг барчаси учун таълимни таъминланиши ва сифатли таълимдан бахраманд бўлиш хар қандай инсоннинг асосий хуқуқи эканлигини илгари суради. Шунингдек ушбу соҳа давлат ижтимоий ислохотлари оркали ривожлантирилишини эътиборга олган холда, иктисодий ислохотларнинг хам салмокли кисмини сафарбар килиш эффектив натижаларни келтириб чикариши белгиланган. Давлатларнинг деярли барча сохалардаги ривожланиши учун салбий таъсир кўрсатган Жахон уруши окибатларини бартараф этиш, давлатлар дўстлигини муайян давр учун эмас абадийлигини турли сохаларда хамкорлик оркали йўлга қўйиш, мақсадида ЮНЕСКО 1945 йилда ташкил этилиб, хозирги пайтда 200га якин давлат, таркибида эса 60 бўлинма ва бюролар фаолият юритади². Ташкилотнинг тузилишидан бошлаб ҳозирга қадар бўлган давр мобайнида бир қатор чора тадбирлар ва дастурларнинг амалга оширилиши таълимдаги тенгсизликнинг, сифатсизликнинг, шу билан бирга хатто аёллар ва кизларнинг таълимдаги дискриминацияси холатлари билан курашиш бўйича амалга оширилган ишлар ўз натижасини бирин кетин кўрсатиб келаётганига қарамай, юқорида таъкидланганидек, хамон аёллар ва эркаклар орасида сезиларли фарк борлиги маълум бўлади. Тахлилларга кўра, бу борада камбағаллик даражасидаги Осиё давлатлари хамда ривожланаётган давлатлар кўмак учун энг эхтиёжманд давлатлар хисобланади.

ЮНЕСКО, аввало, глобал микёсда «Таълим барча учун» дастурини амалга ошириш вазифаси юклатилган ташкилот хисобланиб, саводсизлик, тенгсизликни бартараф этиш ва сифатли таълимни таъминланиши учун фаолият олиб боради. Иккинчидан, аъзо давлатлар таълим тизими шаклланиши ва янгиланишида ўз тажрибаси билан кўмак беради. Ижтимоий фанларда муайян мавзу тадкик этилар экан, «замонавий » калимаси шартли хисобланиши маълум. Ушбу маколада, ЮНЕСКОнинг гендер тенглиги ва истисноларисиз, глобал ва бутун хаёт давомидаги таълим мухитини яратиш борасидаги замонавий даври ўзига хос жихатлари ва мавжуд муаммоларнинг ечимида олиб бораётган фаолияти тахлил этилиб кўриб чикилади.

Асосий кисм. Ўзбекистон Республикаси таълим тўғрисидаги қонунда, таълим шундай тизимли жараёнки, умумтаълим ва касбий билим, малака ҳамда кўникмаларини шакллантиришга, қобилиятини ривожлантиришга қаратилиб, таълим олувчиларга назарий илм билан биргаликда амалий кўникма ва малакаларни такдим этади дея келтирилади.

_

¹ Рахимов М. 1991-1999йй Ўзбекистон Республикасининг БМТ ихтисослашган муассасалари билан хамкорлиги(ЮНЕСКО мисолида).Тарих фан.номз ... дис.автореф. -Т., 2000. Б. 67-77.(охирида 150бет хаммаси)

² Сайфуллаев Д. Инициатива основанная на доброте. Ўзбекистонда ижтимоий фанлар. №4. 2020. Б.18.(18-24)

ЮНЕСКО хисоботларида эса, таълимга билим олишни, кобилият, кадрият, ишонч ва интизомни ўзлаштириш/йўлга кўйиш жараёнидир - сифатли таълим эса - кўникмаларни ривожлантириш, гендер тенглиги, зарурий мактаб инфратузилмаси, жихозлар, ўкув материаллари ва ресурслари, стипендиялар ёки ўкитувчилар билан таъминлаш каби масалаларни ўз ичига олади деб таъриф берилган¹. Хамда таълим олишнинг узлуксизлиги ва барча учун тенг имкониятлар яратилиши Ўзбекистон таълим тизимининг энг асосий принциплари хисобланиб, жинси, ирки, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чикиши, эътикоди, шахсий ва ижтимоий мавкейидан катъи назар, хар кимга таълим олиш учун тенг хукук, илик кафолатланади². Таъкидлаш лозим бўлган жихати ушбу конуннинг илк ишлаб чикилиши ва жорий килинишида Ўзбекистон хукумати билан бирга ўзининг тажрибаси билан нихоятда катта ёрдам билан ЮНЕСКО иштирок этган.

Бирлашган Миллатлар Ташкилоти томонидан 2015 йилдан бошлаб олиб борилаётган Барқарор Ривожланиш Мақсадлари (БРМ) инсон, Ер курраси, фаровонлик учун ишлаб чиқилган кун тартиби ҳисобланади. Унинг 17 мақсади ва 169 вазифаси орасида тўртинчи мақсад «Умумқамровли ва адолатли сифатли таълимни таъминлаш ҳамда барчага бутун умри давомида таълим олишни рағбатлантириш» деб номланади ва 2030 йилга қадар глобал микёсда амалга оширилади. Ушбу мақсадни амалга ошириш учун 7 вазифа илгари сурилган бўлиб улар қуйидагилардан иборат³:

- 4.1. 2030 йилга қадар қизлар ва ўғил болаларнинг бепул, адолатли, сифатли, шу билан бирга, тегишли ва самарали таълим натижаларини берувчи бошланғич ва ўрта таълимни тамомлашини таъминлаш;
- 4.2. 2030 йилга қадар қиз ва ўғил болаларнинг сифатли ривожланиш тизимларига эга бўлишларини, шунингдек, кичик ёшдаги болаларнинг бошланғич таълимни олишлари учун мактабгача таълим ва парваришга эга бўлишларини таъминлаш;
- 4.3. 2030 йилга бориб барча аёллар ва эркакларнинг арзон ва сифатли касб-хунар ва олий таълим, жумладан, университет таълимидан тенг фойдаланиш имкониятини таъминлаш;
- 4.4. 2030 йилга қадар бандлик, муносиб меҳнат ва тадбиркорлик учун талаб қилинадиган кўникмаларга, жумладан, теҳник ва касбий кўникмаларга эга бўлган ёшлар ва катталар сонини сезиларли даражада ошириш;

¹ SDG Resources for Educators - Quality Education. Available at: https://en.unesco.org/themes/education/sdgs/material/04

² Ўзбекистон Республикасининг қонуни. «Таълим тўғрисида»// 23.09.2020 йилдаги ЎРҚ-637-сон. Қонун хужжатлари маълумотлари миллий базаси, 12.10.2021 й., 03/21/721/0952-сон

³ 17ta dunyoni o'zgartirishga yo'naltirilgan Barqaror Rivojlanish Maqsadlari// 03 fevral 2021//Available at: https://uzbekistan.un.org/index.php/uz/110345-17ta-dunyoni-ozgartirishga-yonaltirilgan-barqaror-rivojlanish-maqsadlari

- 4.5. 2030 йилга қадар таълимдаги гендер тафовутларини бартараф этиш ва аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламлари, шу жумладан ногиронлар, маҳаллий ҳалқлар ва ҳимояга муҳтож болалар учун барча даражадаги таълим ва касб-ҳунар таълимидан тенг фойдаланиш имкониятини таъминлаш;
- 4.6. 2030 йилга бориб барча ёшлар ва катта ёшдаги ахолининг салмоқли қисми, ҳам эркаклар, ҳам аёлларнинг ўқиш, ёзиш ва ҳисоблай олишларини таъминлаш;
- 4.7. 2030 йилга қадар барқарор ривожланиш ва барқарор турмуш тарзи, инсон хуқуқлари, гендер тенглиги, тинчлик ва зўравонликсизлик маданиятини тарғиб қилиш, глобал фукаролик ва маданий хилма-хиллик ва маданиятнинг барқарор ривожланишга кўшган хиссасини тан олиш;
- 4.а. Болалар манфаатлари, ногиронларнинг эҳтиёжлари ва гендер тенглигини назарда тутувчи таълим муассасаларини куриш ва такомиллаштириш ҳамда барча учун хавфсиз, зўравонликсиз, ижтимоий тўсиқларсиз, самарали таълим муҳитини таъминлаш;
- 4.b. 2020 йилга келиб бутун дунё бўйлаб ривожланаётган мамлакатлар, айниқса, ривожланиши паст давлатлар, ривожланаётган кичик орол давлатлар ва Африка мамлакатлари учун ривожланган мамлакатларда мамлакатларда олий таълим, жумладан, касб-хунар таълими ва ахборот-коммуникация технологиялари, техник, мухандислик ва илмий дастурлар бўйича таълим олиш учун бериладиган стипендиялар сонини сезиларли даражада ошириш;
- 4.с. 2030 йилга қадар ривожланаёттан мамлакатларда, айниқса, ривожланиши паст мамлакатлар ва ривожланаёттан кичик орол давлатларда халқаро ҳамкорлик орқали малакали ўқитувчилар сонини сезиларли даражада ошириш¹.

Вазифаларнинг учинчи ҳамда бешинчи пунктлари тадқиқот мавзу ва муаммосини айнан таъкидлашини кузатиш мумкин. Ушбу мақсад ва вазифалар 2030 йилга қадар эришишга қаратилган бўлса, Ўзбекистон Республикаси томонидан 2015 йилнинг сентябрь ойида маъкулланган. Таъкидлаш жоизки, 2019 йилда давлат Президентининг « Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги фармони эълон қилиниб, кўрсатилган даврга қадар ҳар йили тегишли йўналишларда йўл хариталари ишлаб чиқилиши ва унинг мазмуни айнан юқорида кўрсатилган вазифаларни амалга оширишни назарда тутади².

442

¹ Цель 4: Обеспечение всеохватного и справедливого качественного образования и поощрение возможности обучения на протяжении всей жизни для всех. Цели в области устойчивого развития. Available at: https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/education/

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони. « Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиклаш тўғрисида»(2019 йил 8 октябрдаги ПФ-5847-сон) URL: https://lex.uz/docs/4545884

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси давлат сиёсати ҳар томонлама тенгликни таъминлашга қаратилган бўлиб, бу аввало, бош қомус — давлат Конституцияси, норматив ҳуқуқий асослари билан белгилаб қўйилган¹. Сифатли таълимни таъминлаш, уни ривожлантириш — инсониятнинг ижтимоий ва иқтисодий шароитларини яхшилаши учун энг муҳим вазифа эканлиги, ривожланиш ва ислоҳотларнинг эса айни шу соҳадан бошланишини кўриш мумкин.

ЮНЕСКО ўзининг расмий ахборот сахифасида, фаолияти доирасида бир катор вазифаларни бажарар экан, ҳамкорлик, йўл йўрик кўрсатиш, салоҳиятни ривожлантириш, мониторинг ва муҳофаза каби воситаларни қўллаш орқали фан ва таълимни ривожлантиришни ўзининг энг устувор йўналиши сифатида эътироф этади. Шу билан бирга, асоси илм бўлган айнан ушбу махсус Ташкилот зиммасига Баркарор ривожланиш мақсадларининг таълим соҳасига оид мақсад ва вазифаларини амалга ошириш юклатилган. Йиллар давомида амалга оширилган ислоҳотлар ва бунинг натижасидаги улкан ўзгаришларга карамай дунё бўйлаб ҳали ҳамон таълимдаги тенгсизлик, истиснолар(қизлар ҳозирги кунда ҳам ўғил болаларга қараганда кўпроқ синфҳоналарга ҳатто қадам босмайдилар) мавжудлигини ЮНЕСКО тадқикотлар ва статистикалар институти келтиради. Аслида, ЮНЕСКОнинг амалга оширувчи ишларидан бири ҳам — маълумотлар йиғиш ва муаммоларни бирма бир ўрганиб ечим таклиф этишдан иборат. Жаҳон бўйлаб 103 миллион ёшларнинг саводсизлиги, бунинг 60% улуши эса аёлларга тўғри келишини кўрсатувчи хулосалар асосий сабаблар сифатида куйидагиларни келтиради:

- камбағаллик;
- этник-ижтимоий чекловлар;
- низолилар таъсиридаги худудлар;
- уруш давом этаётган ёки урушдан кейинги холатлар.

Таълимда ва таълим орқали гендер тенгликни таъминлаш учун ЮНЕСКО тарафидан 2019-2025 йилларга қаратилган «Имкониятдан - уни кенгайтириш томон»² стратегияси ишлаб чиқилган бўлиб, ушбу стратегиянинг қўйилган мақсадга эришиш учун уч асосий устуни илгари сурилади. Улар чора тадбирларни аниқ ахборот билан таъминлаш, хуқуқларни илгари суриш учун янада яхшиланган қонуний, сиёсий ва режавий чора-

⁻

¹ Ниязова Н. Проблема обеспечения гендерного равенства в системе международных отношений. Дисс.на соис.уч.степени PhD по полит.наукам. -Т., 2019.С.5.(159)

² From access to empowerment. UNESCO strategy for gender equality in and through education 2019-2025. Published in 2019 by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Paris 07 SP, FranceAvailable at: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000369000

тадбирлар, имкониятларни кучайтириш учун яхшиланган ўқитиш ва ўрганиш амалиётларидан иборат.

	Сохалардаги	Аниқ ҳаракатлар у	Қонуний, сиёсий ва режавий			Ўқитиш ва			
_	устуворликлар	ахборот	чора-тадбирлар			ўрганишнинг			
ю							яхшиланган		
режаси							амалиётлари		
l p	Жорий қилиш	Стратегия	Гендер	Глобал	Глобал,		атик	<i>Хар йил у</i>	чун
ошириш	механизмлари	координацияси	мувофиқлигі	и минта	минтақавий ва		устувор		,
Пир		Таълимда гендер Таълим		миллий		йўналишларда		режаси иш	лаб
10		тенглик секцияси	сектори	дараж	-	лидерлик	ва	чиқилади	ва
Па		назоратида	доирасида	кенгайтирилган		тарғибот		манбалар	
амалга		амалга оширилади	тузилади	ҳамкорликлар олиб борилади		олиб бори.	лади	йўналтирил	ади
			A		•				
НИ	Асосий тамойиллар								
ВИ	Қонунга	Яхшиланиш -	Давлат	1	Аниқ далилларға			<i>Хамкорлик</i>	ка
Гег	асосланган	трансформацияга	молиявий	қўллаб	асосланган фаолия		am	асосланга	
Стратегияни	фаолият	қаратилган			таш			фаолият	ı
CTJ		фаолият							

Мухокама. Жадвалга биноан шуни келтириш мумкинки, ЮНЕСКОнинг «Таълим учун ва таълим оркали» фаолияти халкаро майдонда БМТнинг дунёнинг Баркарор Ривожланиши Максадлари режаси илдизи булмиш таълим ва унда гендер тенгликни, аёлларнинг илм ва фандаги иштирокини таъминлаш бўйича лейтмотиви хисобланади. Биринчидан, давлатларга бу борада хар қандай тадқиқот учун, тажриба тўплаш ва натижа олиш учун ахамиятли хисобланган далилларни йиғиш, статистик маълумотларни тахлил қилиш, қисқаси, аниқ маълумотни аниқ натижа учун фойдаланишда кўмак беришни ўз зиммасига олган. Бунинг учун эса ЮНЕСКОнинг Статистикалар институти БРМнинг 4 мақсади вазифаларини бажариш учун махсус сафарбар қилинган институт хисобланади. Иккинчидан, Ташкилотнинг тузилишидаги унга қўйилган мақсадни эсласак, тинчликни доимийлаштириш йўлида таълим, фан ва маданий хамкорлик эканлиги бўлса, хозирга қадар таълимда аёллар дискриминацияси ёки тенгсизлигини бартараф этиш фаолияти бўйича ўнлаб конвенциялар ишлаб чикилгани, халкаро хукукий базанинг йиллар давомида такомиллашаётгани қуйилган вазифанинг қонуний жихатларининг холатини хам кўрсатади². Юқорида келтирилган стратегияга кўра янада замонавийлаштирилган қонуний, сиёсий жихатлама фаолият – ушбу конвенцияларга давлатларнинг кириши, қўйилган мажбуриятларни эса амалга ошишида катта ёрдам беради. Давлатларнинг миллий қонунчилиги томонидан келтириб ўтилган конвенцияларни қабул қилиш йўлга

-

¹ Ўша ерда.

²Бунга Таълим сохасидаги дискриминацияга қарши конвенция (1960), Иқтисодий, ижтимоий ва маданий хуқуқлар тўгрисидаги халқаро пакт (1966), Аёлларга нисбатан дискриминациянинг барча шаклларига бархам бериш тўгрисидаги конвенция (1979) ва Бола хукуқлари тўгрисидаги конвенция (1989. Батафсил қаранг: ЮНЕСКО ва Таълим хуқуқи ташаббуси(2019) Таълим олиш хукуки бўйича қўлланма. Париж, ЮНЕСКО ва Лондон.

куйилган мақсадларга янада яқинлашишга сабаб булади, бу ЮНЕСКО тарафидан доимий қуллаб қувватланади. ЮНЕСКО ваколатига кирувчи соҳаларда, шу жумладан соғлиқни сақлаш ва ҳар томонлама жинсий таълим, эрта ва кутилмаган ҳомиладорлик, мактаб билан боғлиқ гендер зуравонлик каби соҳаларда қонунлар, сиёсат ва тартибларни қабул қилиш ва амалга ошириш учун вазирликлараро ва секторлараро сиёсат мулоқоти ва ҳамкорликка кумаклашиш ушбу кумакнинг бир қисми ҳисобланади. Қолаверса, ушбу стратегия бир бирига боғлиқ ва уз натижадорлигини исботлаган соҳаларга қаратилган ҳисобланиб, учинчи устунни бажаришда «Янада купроқ малакали укитувчилар, яхшироқ таркиб ва такомиллаштирилган укув жараёнлари» шиорига амал қилади.

Хулоса. Таълим – инсоннинг энг асосий хукукидир, ЮНЕСКОнинг буни хеч бир истисносиз таъминлашга каратилган улкан фаолияти келтириб ўтилган чора тадбирларни доимий равишда ва энг мухими – узок йиллик кўп томонлама хамкорликка асосланади. Маълумки, халкаро муносабатларда стратегия айнан узок муддатли самарага каратилган режаларни назарда тутади. ЮНЕСКО Бош кароргохи, 53 та соха идоралари ва саккизта ихтисослашган институт ходимларини сафарбар этади. Шунингдек, у ЮНЕСКО кафедралари тармоғи, ассоциялашган мактаблар, техник ва касб-хунар таълим муассасаларининг тажрибаларига таянади.

Ўрганилган ҳисоботларга кўра, истикболда давлатлар бюджетининг 20 фоизини таълимга сарфланишига эришиш, сўнг бу даражани янада кўтариш - кўйилган максадларни амалда кўлга киритишни таъминлайди. Шу ўринда, Ўзбекистон мисолида ушбу ҳолатга аниклик киритилиши учун, юқорида кўрсатилган фармон ҳамда концепцияга мувофик — таълимни такомиллаштириш ва ривожлантириш учун фойдаланилувчи молиявий маблағ манбаи, аввало давлат бюджети ҳисобланади ва сўнгра бошка манбалар келтирилади.

Умуман олганда, аёлга берилган имконият ва шароит — давлатлар келажаги учун киритилган энг катта сармоялардан бўлиб хизмат қилади. Бу бошқа соҳаларда ҳам олиб борилган ўнлаб илмий тадқиқотлар натижаси билан ҳам, аввало, аёл кишининг салоҳияти фарзандларига ўтиши қолаверса, онанинг болани вояга етказиш жараёнидаги фаол иштироки билан исботланган. Келтириб ўтилган бир қатор вазифаларни ўз зиммасига олган ЮНЕСКОнинг бу борада энг муҳим тамойили мақсадга эришиш — эришилган мақсадни кейинги олий мақсад учун воситага айлантириш экани маълум бўлди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

- [1]. Ўзбекистон Республикасининг қонуни. «Таълим тўғрисида»// 23.09.2020 йилдаги ЎРҚ-637-сон. Қонун хужжатлари маълумотлари миллий базаси, 12.10.2021 й., 03/21/721/0952-сон
- [2]. Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони. « Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиклаш тўғрисида»(2019 йил 8 октябрдаги ПФ-5847-сон) URL: https://lex.uz/docs/4545884
- [3]. Youth/peace, dignity, and equality on a healthy planet. Available at: un.org/en/global issues/youth
- [4]. Рахимов М. 1991-1999йй Ўзбекистон Республикасининг БМТ ихтисослашган муассасалари билан ҳамкорлиги(ЮНЕСКО мисолида).Тарих фан.номз ... дис.автореф. -Т., 2000. Б.150.
- [5]. Сайфуллаев Д. Инициатива основанная на доброте. Ўзбекистонда ижтимоий фанлар. №4. 2020. Б.18-24.
- [6]. SDG Resources for Educators Quality Education. Available at: https://en.unesco.org/themes/education/sdgs/material/04
- [7]. 17ta dunyoni o'zgartirishga yo'naltirilgan Barqaror Rivojlanish Maqsadlari// 03 fevral 2021//Available at: https://uzbekistan.un.org/index.php/uz/110345-17ta-dunyoni-ozgartirishga-yonaltirilgan-barqaror-rivojlanish-maqsadlari
- [8]. Цель 4: Обеспечение всеохватного и справедливого качественного образования и поощрение возможности обучения на протяжении всей жизни для всех. Цели в области устойчивого развития. Available at: https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/education/
- [9]. Ниязова Н. Проблема обеспечения гендерного равенства в системе международных отношений. Дисс.на соис.уч.степени PhD по полит.наукам. -Т., 2019.С.159
- [10]. From access to empowerment. UNESCO strategy for gender equality in and through education 2019-2025. Published in 2019 by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Paris 07 SP, FranceAvailable at: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000369000

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND **QUALITY EDUCATION**

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

EKOLOGIK MADANIYATNI TA'LIM TIZIMI ORQALI RIVOJLANTIRISHDA ELEKTRON PLATFORMALARDAN FOYDALANISH

Zarnigorxon Meliqoʻziyeva

Qoʻqon davlat pedagogika instituti Pedagogika nazariyasi va tarixi (faoliyat turi boʻyicha) mutaxassisligi magistranti goldbeauty1307@gmail.com

Kalit soʻzlar: ta'lim tizi, ong, ekologik bilim, elektron platformalar, zamonaviy pedagogik texnologiyalar

Annotatsiya: Mazkur maqolada Yangi Oʻzbekiston ekologik madaniyat, ekologik ta'lim sohasini rivojlantirishda ilmiy salohiyatli yoshlarning oʻrni hamda tizimda atrof-muhitga e'tiborli va ekologik bilimlarga ega yosh avlodni yetishtirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati yoritilgan. Shu bilan birga, ekologik madaniyatni ta'lim tizimiga uzviy bogʻliq tarzda rivojlantirishda elektron platformalarning roli haqida soʻz borgan.

USE OF ELECTRONIC PLATFORMS IN THE DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL CULTURE THROUGH THE EDUCATIONAL SYSTEM

Kev words educational ecological culture, system, ecological awareness, ecological knowledge, electronic platforms, modern pedagogical technologies

Abstract: This article describes the role of young people with scientific potential in the development of the educational system of New Uzbekistan, as well as the importance of using modern pedagogical technologies in raising a young generation with environmental awareness and ecological knowledge in the system. At the same time, there is given ideas about the role of electronic platforms in the development of ecological culture in a way that is integral to the education system

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭЛЕКТРОННЫХ ПЛАТФОРМ В РАЗВИТИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ЧЕРЕЗ СИСТЕМУ ОБРАЗОВАНИЯ

Ключевые слова: образования, система экологическая культура, сознание, экологическое знания, экологические электронные платформы, современные педагогические технологии.

Аннотация: В данной статье описывается роль молодежи с научным потенциалом в развитии образовательной сферы Нового Узбекистана, а также важность использования современных педагогических технологий в воспитании молодого поколения с экологическим сознанием и экологическими знаниями в системе. В то же время речь шла о роли электронных площадок в развитии экологической культуры в неотъемлемом для системы образования ключ

Bugungi kunda Yangi Oʻzbekistonda ta'lim sohasini rivojlantirish ta'lim jarayonini har tomonlama takomillashtirish boʻyicha chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu borada ekologik ta'lim sohasiga ham alohida e'tibor berib kelinmoqda. Davlatimiz tomonidan ekologik ta'limni rivojlantirish borasida qilinayotgan ishlarning barchasi yosh avlodning har tomonlama yetuk va barkamol boʻlib yetishishiga xizmat qilmoqda. ta'lim jarayonida ekologik madaniyatni singdirish hamda talabalarni faoliyatga oʻrgatish har bir professor — oʻqituvchidan yuksak mahorat, ta'limni tashkil etish toʻgʻrisidagi bilimlar tizimini mukammal egallash, ular bilan ishlash va ularning mustaqil faoliyatlarini tashkil etishni uyushtira olish koʻnikma va malakalariga ega boʻlishlikni talab etadi.

Ta'lim muassasalarining asosiy vazifalaridan biri, o'quvchilarga insoniyat tarixi davomida yaratilgan bilimlarni yetkazish, fanlar asoslari boʻyicha muntazam bilim olishlari uchun tegishli sharoit yaratish, zarur axborotlarni tanlash va mustaqil oʻqishni oʻrgatish orqali bilim olishga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish va qiziqishlarini orttirishdan iborat. Kompyuter va dasturiy mahsulotlarning beqiyos darajada rivojlanishi axborot texnologiyalarni tabiiy fanlarda ham qoʻllashga keng imkoniyatlar ochib bermoqda. Kompyuter texnologiyalari dasturlashtirilgan o'gitish g'oyalarini rivojlantiradi, o'gitishning zamonaviv kompyuterlar telekommunikatsiyalarning imkoniyatlari bilan bogʻliq boʻlgan mutlaq yangi, hali tadqiq qilinmagan o'qitishning texnologik variantlarini ochadi. Yagona axborot gipermaydonidan birgalikda foydalanish amaliy bilimni olishda oʻqituvchi va talaba oʻrtasida ijodiy hamkorlikni ta'minlaydi. O'quv-tarbiya jarayonida elektron ta'lim resurslarining o'rni haqida gapirganda, ta'lim tizimi hozirgi holatining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish zarur, ular uchun esa, mustaqil ish tegishlicha metodik ta'minlanishi juda muhim. Bularga ko'ra, o'quv-metodik materiallarni elektron koʻrinishda taqdim etishning strukturasi va usuli, ulardan foydalanishning aniq bir shakliga bogʻliq holda oʻzgarib turishi kerak. Pirovardida, oʻquv-metodik resurslarning katta hajmidan, koʻp sonli foydalanuvchilar foydalana olishini, shuningdek, individual yondashuv, oʻqitishning faol metodlari va teskari aloqa qoʻllab-quvvatlanishini ta'minlash zarur. Pedagogik faoliyat amaliyotiga, ma'ruzalar, amaliy mashg'ulotlar, ensiklopediya, lug'atlar, kartalar, sxemalar, illyustratsiyalar, masalalar va mashqlar toʻplamlari, ularni bajarish boʻyicha metodik tavsiyalar, oʻzini oʻzi tekshirish uchun savollar va testlar kabi turli elektron oʻquv materiallaridan foydalanish keng kirib bormoqda. Xususan, hozirda ommalashib borayotgan Kahoot (https://kahoot.it.com), elektron platformasiga o'xshash https://www.brightful.me/play/, https://wordwall.net/, https://quizizz.com/, https://www.polleverywhere.com/, https://www.brainshark.com/, https://www.lessonly.com/, https://quizlet.com/,

<u>https://www.mindtickle.com/</u>, <u>https://www.sli.do/</u> saytlardan foydalanib ekologik madaniyat ta'lim tizimida rivojlantirish samarali natija beradi.

Elektron ta'lim resurslaridan o'quv jarayonida to'liq foydalanish natijasida quyidagilarga erishiladi:

- 1) xotiraga qabul qiladilar, anglaydilar, yigʻadilar, biroq xatosiz, ongli ravishda qayta tiklamaydilar;
- 2) bevosita oʻqituvchi hamkorligida tahlil qiladilar, taqqoslaydilar, umumlashtiradilar, namuna boʻyicha amaliy harakatlarni bajaradilar;
- 3) muammolarni yechish jarayonida mustaqil izlanadilar, kutilayotgan natijaga erishishning yoʻl va vositalarini mustaqil ravishda aniqlaydilar [1].

Zamonaviy dasturlash vositalarida tayyorlangan elektron ta'lim resurslarining sifati darajasi qanchalik yuqori boʻlsa, ta'lim berish jarayoni shuncha natijali boʻladi. Bu jarayonni amalga oshirishda, ta'lim sifati va samaradorligini ta'minlashda zamon talabi darajasida darslarni loyihalashtirish va rejalashtirishni taqozo qiladi. Oʻqitishning interfaol usullarini bilish kommunikativ faoliyatni tashkil etishning maxsus shakli boʻlib, unda ta'lim oluvchilar bilish jarayoniga jalb qilingan va biladigan, oʻylayotgan narsalarini tushuntirish imkoniyatiga ega boʻladilar. Elektron ta'lim resurslari internet orqali axborot yigʻishning yangi usullarini, ulardan foydalanishni oʻrgatadi, ularning dunyoqarashi kengayadi, oʻqishga boʻlgan motivatsiyasini, qiziquvchanligini, mustaqil ishlarning samaradorligini oshiradi va oʻqish va ijodkorlikda yangi imkoniyatlarni taqdim etadi, shu bilan birga ekologik ongni shakllantirish hamda ekologik madaniyatli shaxslarni yetishtirishga yordam beradi. Elektron ta'lim resurslari qoʻllanilgan darslarida oʻquvchi va oʻqituvchi oʻrtasidagi pedagogik hamkorlik oʻquvchini dars davomida befarq boʻlmaslikka, mustaqil fikrlashga, ijodiy izlanishga olib keladi, fanga boʻlgan qiziqishlari doimiyligini ta'minlaydi.

An'anaviy o'quv jarayonida mustaqil ta'limini tashkil etish uchun elektron o'quv-uslubiy majmualar yaratish va joriy etishning dolzarbligi quyidagi omillar bilan belgilanadi[2]:

- talabalarning mustaqil ta'lim olishga boʻlgan ehtiyojini e'tiborga olish va uni amalga oshirish uchun yetarli shart-sharoitlar yaratib berish;
- ta'lim tizimining turli yoʻnalishlarida talabalarning faol ta'lim olish shakllariga boʻlgan ehtiyojini aniqlash va uni joriy qilish;
- talabalar tomonidan ta'lim mazmuni, metodi va zamonaviy vositalarini mustaqil tanlashlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratish;
- fan va texnika taraqqiyotining bugungi darajasi bilan mukammal tanishtirish va boʻlajak mutaxassislarni kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirish;

- oliy talim muassasalarining elektron axborot-ta'lim muhiti va integrallashgan o'quv-ilmiy resurslarini yaratish;
- ta'lim jarayonini axborotlashtirish borasida toʻplangan ilgʻor tajribalarni amaliyotga joriy etish;
- zamonaviy axborot texnologiyalari muhitida talabalar mustaqil ta'limini tashkil etish imkonini beruvchi elektron oʻquv-metodik majmualar yaratish;
- talabalar mustaqil ta'lim olishlarini tashkil etish, amalga oshirish va nazorat qilishga oid oʻquv-metodik adabiyotlar, tavsiyalar, ishlanmalar, yoʻriqnomalar, koʻrsatmalar ishlab chiqish va boshqalar.

Oʻquv jarayoni uchun elektron oʻquv-uslubiy majmualar yaratishning asosiy maqsadi — ta'lim jarayonini individuallashtirish va tabaqalashtirish tamoyillari asosida tashkil etishni ta'minlash, ta'lim tizimida faoliyat koʻrsatayotgan yetakchi professor-oʻqituvchilarning kasbiy salohiyatlariga tayangan holda, ta'lim sifatini oshirish, talabalar uchun uzluksiz ta'lim olish imkoniyatini yaratish, ta'limning turli shakllari bilan ekologik madaniyatni oʻzaro bir-biriga muvofiqlashtirishdan iborat. Oʻquv jarayonida elektron oʻquv-uslubiy majmualardan foydalanishning afzalliklari quyidagilardan iborat:

- -ta'lim jarayonida berilayotgan materiallarni chuqurroq va mukammalroq o'zlashtirish;
- -ta'lim olishning yangi shakllarini joriy qilish;
- -dars jarayonida bilim olish vaqtining qisqarishi natijasida vaqtni tejash imkoniyati;
- -o'quvchilarda ma'lum malakalarni shakllantirish vaqti qisqaligi, shu orqali atrof-muhit to'g'risida bilimlarni bera olish;
- -mashgʻulotlarda bajariladigan topshiriqlar sonining oshishi hamda ularda ekologik madaniyatni rivojlantiruvchi mashqlarning ham boʻlishi;
- -kompyuter tomonidan faol boshqarishni talab qilinishi natijasida oʻquvchi ta'lim subyektiga aylanishi;
- -oʻquvchilar kuzatishi, mushohada qilishi qiyin boʻlgan jarayonlarni modellashtirish va bevosita namoyish qilish imkoniyatining hosil bolishi va bugungi kundagi dolzarb global ekologik muammolarni anglash va shaxsiy burch va vazifalarini tushunish.[3]

Demak, fanlar boyicha elektron oʻquv-uslubiy majmualarni ishlab chiqish va ular asosida oʻquv jarayonini tashkil etishni pedagogik jarayon deb qarash lozim. Pedagogik jarayonda talabalarning ijodiy fikrlash qobiliyati oʻsib boradi va mustaqil bilim olish uslubiyoti shakllanib, talaba texnik, ekologik va ilmiy masalalarni yechish jarayonida bilimlar va ma'lumotlar mujassamlashgan elektron oʻquv-uslubiy majmualardan hamda global tarmoq resurslaridan foydalanishga intiladi. Bunday jarayonni togʻri tashkil etishni ilmiy asoslash, shuningdek undagi

har bir subyektning vazifalarini aniq belgilash orqali oʻquv jarayonini intensifikatsiyalash va uning samaradorligini oshirishga erishishimiz mumkin.

Ekologik madaniyatni ta'lim tizimida o'qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanish hozirgi zamon talablari darajasida talabalarning fanga bo'lgan qiziqishini orttiradi hamda axborot texnologiyalaridan foydalanishni o'rganadi va ularda tabiatni muhofaza qilish bilimlari, ko'nikma va malaka shakllanadi.[4]

Xulosa qilib aytganda, talabalar ekologiyaga oid bilimlar hamda ekologik madaniyatlilik darajasini oshirishni ta'lim jarayonida uzviy tashkil etish ishi hozirgi kunda ta'lim sohasining dolzarb masalalaridan biri sifatida qaralib kelinmoqda va bu jarayonda axborot texnologiyalarining oʻrni beqiyosdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1].Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. "Ta'limda innovatsion texnologiyalar". Toshkent "Iste 'dod", 2008 y.
- [2.]Begimqulov U.SH. Pedagogik ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. Monografiya. Toshkent: Fan, 2007. 160 b
- [3].Yangi pedagogik texnologiya nuqtai nazaridan ta'limni didaktik loyihalash. Pedagogik ta'lim. 2000, 3-son. 38-41-6.
- [4].Maxmudova M. A., Nasirova Sh.N. Elektron resurslarni ta'limda qo'llashdagi imkoniyatlar samaradorligi. Oriental art and culture ISSN 2181-063X Scientific methodical journal special issue, I/2020, Kokand, 204-21lb.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

АЁЛЛАРНИНГ ИЖТИМОИЙ ТАРМОҚДАН ФОЙДАЛАНИШ МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ЖИХАТЛАРИ

Алишер Мадрахимов,

Ижтимоий-маънавий тадқиқотлар институти кичик илмий ходими,

институти мустақил изланувчиси. e-mail: <u>aliyusufjonovich@gmail.com</u>

Калит сўз: Ижтимоий тармок, маънавият, ахлок, ахборот, челленж, виртуал дунё, хулк, "ўзрус" тили.

Аннотация: Мамлакатимиз келажаги ва гуллари аёл-қизларимизни бўлмиш ёшларимизни айникса маънавий-ахлокий жихатдан баркамол бўлиши юртимиз келажаги саналади. Ушбу мақолада аёлларнинг бугунги кунда ижтимоий тармоқлардан фойдаланишда йўл қўяётган айрим маънавий-ахлоқий жихатлари санаб ўтилган ва турли статистик маълумотлар келтирилган. Хусусан, тармоқларда кузатилувчи вактни сарфланиши, хулкнинг бузилиши, бегоналар билан мулокот қилиш натижасида оилаларнинг бузилиши, бехаё сурат ва видеолавхаларнинг таркалиши ва бошка шу кабилар.

SPIRITUAL AND ETHICAL ASPECTS OF WOMEN USING SOCIAL NETWORKS

Key word: Social network, spirituality, morality, information, challenge, virtual world, behavior," o'zrus" language.

Abstract: The future of our country is the development of our youth, especially women, who are the future and flower of our country. This article lists some of the moral and ethical aspects of women's use of social networks today and presents various statistics. In particular, the waste of time observed on networks, conduct disorder, family breakdown as a result of communicating with strangers, the distribution of obscene photos and videos, and others.

ДУХОВНО-ЭТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЖЕНЩИН, ИСПОЛЬЗУЮЩИХ СОЦИАЛЬНЫЕ СЕТИ

Ключевое слово: Социальная сеть, духовность, нравственность, информация, вызов, виртуальный мир, поведение, "ўзрус" язык.

Аннотация: Будущее нашей страны — это развитие нашей молодежи, особенно женщин, которые являются будущим и цветком нашей страны. В этой статье перечислены некоторые морально-этические аспекты использования женщинами социальных сетей сегодня и представлены различные статистические данные. В частности, трата времени, наблюдаемая в

Дунё яралибдики, ҳеч қачон бир жойда тўхтаб қолмаган ва муаллақ ҳолатда қотиб қолмаган. У доимий равишда ривожланиш ҳамда ўзгаришларда бўлди. Шундай ўзгаришлар ва ривожланишлар натижаси ўларок инсоният йигирманчи асрнинг энг буюк кашфиётларидан бўлмиш интернетни ихтиро қилди. Бу кашфиёт қисқа давр ичида бутун дунёни эгаллади ва телевидение, радио, газета ва журналларни орқада қолдирди. Дунё бўйича сон-саноқсиз одамлар интернет хизматларидан фойдаланадилар, ахборот алмашадилар, турли масалаларни ҳал қиладилар.

Бугун интернетдан фойдаланувчиларни шартли равишда икки тоифага ажратиш мумкин. Биринчи тоифадагилар касби талабидан келиб чиккан холда зарур маълумот ва ахборот олиш максадида интернетга мурожаат килса, иккинчи тоифадагилар шунчаки, танишув сайтларига кириб ёки турли ўйинлар билан кун ўтказиш кайфиятида бўлганлардир.

Интернетнинг ривожланиши ва тараққиёти натижасида "ижтимоий тармоқлар" вужудга келди. Бугунги кунга келиб у сиз ҳаётни тасаввур қилиши мушкулотга айланиб қолди. "Ижтимоий тармоқ" ҳақидаги биринчи илмий жиҳатдан асосланган қарашлар 1954 йилда пайдо бўлган ва унинг мазмуни ҳозирги кундаги маънони ифодаламаган. У ҳақидаги дастлабки тушунча инглиз социологи Жеймс Барнс томонидан берилган бўлиб, "ижтимоий тармоқ" — бу ижтимоий объектлар (одамлар ёки ташкилотлар) ва улар ўртасидаги алоқалар (яъни, ижтимоий муносабатлар) бўлган тугун гуруҳларидан ташкил топган ижтимоий тузилмадир. Оддий қилиб айтганда, ижтимоий тармоқ — бу бир-бирини таниган кишиларнинг аниқ бир гуруҳи [1].

Ижтимоий тармоклар глобаллашув жараёнларини жадаллаштириш билан бир каторда, инсоният ўртасида алока алмашишнинг энг мухим ва ажралмас воситаси бўлиб колмокда. Ўзбекистон Республикаси Инновацион ривожланиш агентлигининг маълумотларига кўра айни дамда бутун инсониятнинг 63 % кисми интернетдан фойдаланиши кайд этилган. Қарийб 1 йиллик давр ичида интернет фойдаланувчилари сони 200 миллионга ортган. Интернет фойдаланувчиларининг асосий кисми (92,4 %) мобил курилмалар воситасида интернетдан фойдаланишади. 4,65 миллиард фойдаланувчи ижтимоий тармоклардан фаол фойдаланишади [2]. statista.com сайтининг маълумотлари хам 2022 йил апрель холатига кўра, бутун дунё бўйлаб беш миллиарддан ортик интернет фойдаланувчиси борлигини, бу дунё ахолисининг 63,1 фоизини ташкил килишини ва уларнинг 4,7 миллиарди ёки дунё ахолисининг 59 фоизи ижтимоий тармок

фойдаланувчилари эканлигини таъкидламокда [3]. Ушбу рақамлар виртуал дунёни инсонлар учун нақадар мухимлигини яна бир марта исботламокда.

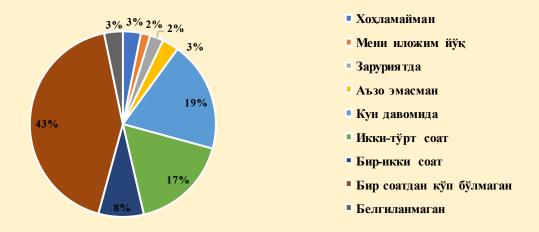
Тўгри ижтимоий тармоклар инсониятнинг бир бўлагига айланиб улгурди аммо, баьзилар уни ижобий бахолашса, баьзилар салбий томонларини гапиради. Бу мавзудаги энг холис ва макбул қараш шуки, ижтимоий тармоклар хам кундалик хаётимизда ишлатиладиган пичок каби бир воситадир. Уни яхшиликка ишлатсак — яхши, ёмонликка ишлатсак, ёмон нарсага айланади. Демак, бизнинг энг мухим вазифамиз — ижтимоий тармоклардан ёмон максадда фойдаланаётган инсонларга, айникса ёш авлодга, тўгри йўлни кўрсатиш, зарарли окибатлардан огохлантиришдир. Бошка томондан эса ижтимоий тармоклар оркали миллий, маънавий-ахлокий қадриятларимизга зид нарсаларни таргиб килаётган шахслар таъсирига тушмаслик йўлларини ўргатишдир. Зеро бу жихатлардан келажагимиз тарбиячилари бўлмиш аёлларимиз хабардор бўлгани нур устига аъло нур бўлар эди. Жумладан, ижтимоий тармоклар оркали таркаладиган аксарият салбий контентларнинг иштирокчиси аёл ва кизлардан иборат бўлаётганлиги ачинарли холдир. Ижтимоий тармоклардан фойдаланишнинг маънавий-ахлокий жихатларини куйида санаб ўтсак:

1. Ижтимоий тармоққа киришдан аввал умрнинг қадрини ёдга олиш. Ижтимоий тармоқлар кундалик интернетдан фойдаланишнинг ажралмас қисмидир. Интернет фойдаланувчилари кунига ўртача 144 дақиқани ижтимоий тармоқлар ва хабар алмашиш иловаларида ўтказишади, бу 2015 йилдан буён ярим соатдан купроққа турри келади. Уртача хисобда Лотин Америкасидаги интернет фойдаланувчилари ижтимоий тармоқларда кунига ўртача вақт ўтказишнинг энг юкори курсаткичига эга [4]. Айтиш мумкинки, юртимизда хам бу курсаткичлар жуда паст даражада эмас. 2022 йилнинг авгуссентябрь ойларида Республика Маънавият ва маърифат маркази хузуридаги Ижтимоиймаънавий тадқиқотлар институти томонидан жамият ижтимоий маънавий мухитини бахолаш юзасидан худудларда суровнома ташкил этилган булиб, унда 4 минг нафардан зиёд ахолимиз иштирок этди. Тадқиқотда иштирок этган респондентларнинг 58,1% "Аёл" жинсига мансуб булиб, колган респондениталар, яъни 41,9% "Эркак" жинсига мансуб респондентларни ташкил этди.

Респондентларга такдим этилган "Ижтимоий тармоқларга аъзо бўлсангиз (масалан, telegramm, facebook, odnoklassniki ва б.) ундан фойдаланиш учун кунига канча вакт сарфлайсиз" — деган саволга жами респондентлардан 34,0% "Бир соатдан кўп бўлмаган", 26,3% респондентлар "Бир-икки соат", 15,4% фукаролар "Кун давомида" жавоб вариантларини белгилаганлар (1-расм).

Олинган статистик маълумотларга қараганда, ижтимоий тармоқларга аъзолиги бор шахслар асосан шаҳар ҳудудларида кўпчиликни ташкил этиши, 60,0% ҳолатда респондентлар ижтимоий тармоқларга сарфлайдиган вақтларини кунига икки соат ва ундан ортиқ ташкил этмаслиги аниқланди. Кунининг асосий қисмини тармоқларда ўтказувчилар улуши 36% ни ташкил этмоқда. Бу жиддий кўрсаткич.

1-расм Ахолини ижтимоий тармокларга канча вактини сарфлаши.

Албатта вақтни қадрига етиш ва ундан унумли фойдаланиш долзарб масала саналади. Бу борада муқаддас ҳадиси шарифда умрнинг қадри ҳақида шундай марҳамат қилинади: "Қиёмат куни беш нарса ҳақида сўралмагунича, Одам боласининг қадами Парвардигори ҳузуридан силжимайди: умрини қандай ўтказгани; ёшлигида қандай ишлар қилгани; бойликни қаердан топиб, қаерга сарфлагани ва билган нарсаларига қай даражада амал қилгани сўралади" (Имом Термизий ривоятлари) [5].

Шундай экан кўча кўйда ва жамоат жойларида кўзимиз тушиб ўрганиб қолган аёлларимизнинг телефон ушлаб бехуда вақтларини сарфлаётганликларини тушуниш анча мушкулдир.

2. Ижтимоий тармоклардаги хулкнинг бузилиши. Афсуски, бугунги кунда ижтимоий тармокларда инсонлар бир-бирини хакорат килиши, тухмат, хаттоки бўхтон килиши, обрўйига путур етказиши, ғийбат килиши, ўзининг она юрти ва жамиятида фитна уруғларини сочиши кузатилиб турибди. Энг ёмони — бундай ишларни амалга оширишда аёлларнинг иштирок этаётганлигидадир. Гохида ўзлари нима исташаётганини хам англамай колишмокда.

Биз кўп ҳолларда кўрамиз ёки эшитамизки, аёлларнинг ижтимоий тармоқлар орқали сўкиниш ҳолатларини. Аёллар нозиклик, иффат, ҳаё белгисидир. Улар учун бир-бирини ҳақорат қилиши, туҳмат, бўҳтон ва ғийбат қилиши ноўрин ҳаракатлардир.

Шунингдек, бутун дунё бўйлаб челленж даражасига айланиб улгурган турли рақслар. Маънавий қашшоқликнинг бир кўриниши сифатида турли хорижий куй ва кўшикларга ракс тушиб, тармоққа жойланиши ва унга жавоб тариқасида бошқа бир қизнинг худди шундай рақсини кўриш одатий тусга айланмокда. Ачинарлиси бундай харакатларни миллатга маданият нималигини улашадиган санъаткорларимиз томонидан амалга оширилишидир.

Яна бир жиҳат ҳам борки, бу ҳам булса муаллифларнинг сленги, яъни сузлашув (куп ҳолатларда ҳақоратли) услуби. Мазкур мулоқот тилини "узрус тили" деса булади. "Узрус" тили – бу узбек ва рус тилларининг қоришмасидан иборат воқеликдир [6].

- 3. Ижтимоий тармоқларда бегоналар билан сухбат. Бу масала кўпчилик учун оддий холатга айланиб бормокда. Унинг оқибатлари эса салбий натижалар билан тугамокда. Ижтимоий тармокларда бир-бирига нотаниш бўлган шахсларнинг ўзаро ножўя сухбатлари кўплам оилалар ўртасидаги ажримларга сабаб бўлмокда. "Оила" илмий-амалий тадкикот маркази (хозирги "Махалла ва оила" илмий-тадкикот институти) томонидан такдим этилган статистик маълумотларига кўра, 2018 йил апрель-сентябрь ойларида 18.521 нафар ажрашиш арафасида турган оилаларда турмушнинг бузилишига сабаб сифатида куйидаги омиллар кўрсатилган:
  - 48,4 фоиз эр-хотин ўртасидаги маиший келишмовчиликлар;
- 17,4 фоиз қайнона, қайнота ёки учинчи шахс, умуман бошқаларнинг оила ишига аралашуви;
  - 5,3 фоиз бепуштлик;
- 6,3 фоиз моддий етишмовчиликлар, турмуш ўртоғининг ишсизлиги ва иктисодий муаммолар;
  - 5,5 фоиз ичкиликбозлик ва бошка зарарли одатлар окибати;
  - 3,5 фоиз ички ва ташки миграция;
  - 11,3 фоиз бошқа турли сабаблар [7].

Бундан қарийб 5 йил олдинги ажралиш арафасига келиб қолган оилалардаги сабаблар орасида ижтимоий тармоқларни кўрмаслигимиз мумкин. Лекин, ушбу қисқа давр ичида ижтимоий тармоқларнинг оилавий ажримларга сабабга бўлаётганлигини "Ижтимоий фикр" республика жамоатчилик фикрини ўрганиш маркази томонидан жорий йил ўтказилган сўровнома натижаларидан кўришимиз мумкин.

Сўров глобаллашув ва оммавий маданият оила институти барқарорлиги пасайишининг омили эканлигини аниқлаб берди (24,0 фоиз). Оммавий ахборот воситалари ва ижтимоий тармоқлар ёшларнинг дунёқараши, қадриятлари ва қарашларига таъсир кўрсатишини, барқарор оила қуриш қобилиятини пасайтиришини билдирган. Эр билан хотин ўртасидаги можароларга сабаб бўлаётган ижтимоий тармоқлардан фаол фойдаланиш, кўп вақт ва эътиборни олиши ҳамда рашкни қўзғатиши (12,2 фоиз) аниқланган [8].

Ўзаро ахлокий меъёрларга асосланган холда беғараз мақсадлар билан, зарурат микдорда бирор маълумот олиш, сўраб ўрганиш мумкин. Хали оила курмаган ёшлар орасида хам ижтимоий тармокларда турли номакбул муносабатлар, хаёсизларча сухбатлар кузатилмокда. Яна шуни хам таъкидлаш жоизки тармокларда "онлайн мухаббат" авж олаётганлигидир.

4. Бехаё сурат ва видеоларни тарқалиши. Тармоқлардаги сохта эркинлик ва чегарасизлик инсонларга кўнглига келган ишни қилишга имконият яратиб бермокда. Бизнинг муқаддас анъана ва одатларимизга кўра аёлларимиз ўзининг иффати ва ҳаёси ўлароқ эр кишининг олдига чиқишга ҳам уялган. Тармоқлар ўша мезонни инсонлардан олиб ташламокда.

Статистик маълумотларга кўра мамлакатимизда айни вақтда "Facebook"да 4,7 млн, "Instagram" да 3,7 млн, "Linkedln"да 288 минг, "Телеграм"да 18 млн, "Odnoklassniki"да 16,7 млн, "Twitter"да 51,6 минг ва "В-контакте"да 2,6 млн фойдаланувчи мавжуд бўлиб, уларнинг кўпчилигини ёшлар ташкил қилмокда [9]. Ижтимоий тармокларни кузатар экансиз, ҳали оқ-қорани тўлиқ ажрата олмайдиган айрим ёшларнинг тармоқ орқали бирбирини ҳақоратлаши, бир-бирига шарм-ҳаёсиз расмлар, видеолавҳалар, беҳаё сўзларни "тортиқ" қилишаётганини кўриш мумкин.

Биргина 2021 йилнинг декабрь холатига кўра миллий домен худудидаги 289 та вебсайтда порнография, 91 та веб-сайтда эса бехаёлик ва маънавий бузукликка тарғиб килувчи холатлар аникланган бўлиб, 2 097 та конун бузилиши холати кайд этилган.

Шунингдек, ижтимоий тармоқларнинг ўзбек сегментида маънавий бузуқликни тарғиб қилувчи 130 га яқин гурух, сахифа ва каналлар мавжудлиги аниқланган, уларда 2 646 та материал (фото, видео, матнли ва бошқалар) тарқатилган [9].

5. Турли "лайк" бозликнинг авж олиши. Ижтимоий тармок орқали фикр билдириш ва бунинг ортидан мақтов ("лайк") ларни қўлга киритишга уриниш бугунги ёшларини тобора ўз домига тортмокда. Бунда айникса қизлар жуда фаол саналади. Унинг салбий томони шундаки, фойдаланувчи бундай мақтов ("лайк") ларни яна ва яна олишни истайди

ва роҳатланади. Бунинг оқибатида улар виртуал дунёга буткул шўнғиб кетадилар ва ташки дунёдан узиладилар. Ижтимоий тармоқларга боғланиб қолган ёшлар бошқалар билан жонли мулоқотда қийналади, одамови бўлиб қолади, дўстлашишда адашади. Фақат ижтимоий тармоқда топган "дўст"ларининг фикри билан иш кўрадиган бўлиб қолади.

Мутахассисларнинг ўрганишлари натижаларига кўра, ижтимоий тармоқларда бачкана, маъносиз ва беҳаё мазмундаги, ҳақоратли сўзлардан иборат видеолавҳалар ҳамда ҳабарларнинг кўплиги аниқланган. Бундай мазмундаги контентнинг муаллифлар томонидан қўйилишига сабаб, кўп "лайк" олиш ва мухлислар сонини кўпайтириш ҳам ўзини ўзи кўз-кўз қилишдир [6].

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, келажагимиз бунёдкорлари бўлмиш ёшлар айникса ибо ва ҳаёда бутун дунёга ўрнак бўлувчи аёлларимиз турли ғаразли максадларни кўзлаб фаолият олиб борувчи кимсаларнинг найрангларига учган ҳолда кўр-кўрона турли ҳаракатларни амалга ошириши ножойиздир. Манфур кимсалар ўзларининг максадларини ёшлар онгига сингдириш учун ижтимоий тармоклардан кенг кўламда фойдаланмокдалар. Халкнинг ўзлигини емириш ва ўзлигида мосуво қилишда жамиятда маънавий-ахлокий бузукликни ёйишдир.

Албатта, ижтимоий тармокни буткул ёмонга чикаришга ҳаққимиз йўқ. Унинг фойдали жиҳатларини саналса, анча қулайлик ва имкониятларни кўришимиз мумкин. Фақатгина ундан фойдаланишда маълум меъёр ва мезонларга амал қилишни замоннинг ўзи талаб этмокда.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

- [1].https://www.sutori.com/en/story/poiavlieniie-sotsial-nykh-sietiei-e49R2CgdBTAM8t5gRu92G13Q
  - [2] https://mininnovation.uz/news/post-745
  - [3] https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/
  - [4]https://www.statista.com/statistics/278414/number-of-worldwide-social-network-users/
- [5] Ривоят санади ҳасан. Термизий, Доримий, Табароний ва Абу Яъло ривояти. http://old.muslim.uz/index.php/maqolalar/item/6965
  - [6] https://zamon.uz/uz-to/detail/kim-ozarga-yigilayotgan-layklar-jamiyat
  - [7] https://kun.uz/49102468
- [8].https://uza.uz/uz/posts/ozbekistonliklar-21-25-yoshni-oila-qurishga-eng-yaxshi-yosh-deb-hisoblashadi 267440
  - [9] https://pravacheloveka.uz/uz/news/uz6719

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

OLIMA AYOLNING SIFATLI TA'LIM UCHUN OLIB BORAYOTGAN IZLANISHLARI

Bonu Sarimova

Toshkent davlat oʻzbek tili va adabiyoti universiteti talabasi Shaxbozsarimoy@gmail.com

Kalit soʻzlar: Xotinqizlarni ijtimoiy-himoya qilish, inson kamoloti, oʻqituvchi, yosh olima, pedagogik yutuqlar, muvaffaqiyatlar. Annotatsiya: Ushbu maqolada mamlakatimizda xotin-qizlarga e'tibor berilayotgani, yaratilayotgan imkoniyatlardan samarali foydalanayotgan yosh olima va uning ijodi haqida ma'lumotlar keltirilgan. Ana shunday imkoniyatlardan oqilona foydalanayotgan yosh, iqtidorli, izlanuvchan pedagog sifatida o'z bilimi va pedagogik mahorati, zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarni mohirona qo'llashi bilan jamiyatda pedagoglar e'tirofiga sazovor bo'lib, bilimi bilan jamiyat taraqqiyotiga o'z hissasini qo'shayotgan xotin-qizlar safida pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Sarimova Dildora Soataliyevnaning alohida e'tirof etishni joiz deb topdik.

A WOMAN SCIENTIST'S RESEARCH FOR QUALITY EDUCATION

Key words: Social protection of women, human development, teacher, young scientist, pedagogical achievements, successes.

Abstract: This article provides information about the attention paid to women in our country, the young scientist who is effectively using the opportunities created, and her work. The allocation of separate state quotas in higher educational institutions and the creation of conditions for our women to conduct scientific research are a proof of our word. In our country, the attention of the state policy is aimed at increasing the efficiency of the social protection system for women, raising their position in society and state management to higher heights. As a young, talented, aspiring pedagogue who wisely uses such opportunities, he is recognized by pedagogues in society with his knowledge and pedagogical skills, skillful use of modern pedagogical and information technologies, and contributes to the development of society with his knowledge. We found it permissible to give special recognition to Sarimova Dildora Soataliyevna, Ph.D.

ИССЛЕДОВАНИЕ ЖЕНЩИНЫ-УЧЕНОГО ДЛЯ КАЧЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Ключевые слова: Социалная защита женщин, развитие человека, педагог, молодой ученый, педагогические достижения, успехи.

Аннотация: В данной стате представлена информация о том внимании, которое уделяется женщине в нашей стране, молодой ученой, эффективно исползующей созданные возможности, и ее работе. Как молодой, талантливый, амбициозный педагог, грамотно использующий такие возможности, педагогами обществе СВОИМИ педагогическим мастерством, умелым использованием современных педагогических информационных И технологий, своими знаниями вносит свой вклад в общества. женщин-участниц, развитие сочли допустимым особо отметить Саримову Дилдору Соаталиевну, доктора философии педагогических наук (PhD).

There are many professions in the world, each of them has its place and importance in life. But among them there is one great profession, on the basis of which all other professions are formed and develop. This is a teaching profession. The services of teachers are great in human education and development. We always feel that teachers have an inestimable contribution to any success and results that each of us has achieved in life.

The leader of our country said, "We are the representatives of the enlightened nation, who considered the teacher as great as a father and always honored him. When I think of a teacher, I imagine intelligent and modern, sincere and kind people who are the most dear and respected to me. Because this teacher gave lessons and education to all of us and raised us among our loving parents," he explains(1; 4 p).

Today, our women show selflessness not only in raising children, but also in various aspects of society. It's no secret that the place and status of women in social life has acquired a special essence today. Because in her image lives the symbol of mother and coach. After all, in recent years, large-scale work has been carried out for the education of women in our country. The allocation of separate state quotas in higher educational institutions and the creation of conditions for our women to conduct scientific research are a proof of our word. In our country, the attention of the state policy is aimed at increasing the efficiency of the social protection system for women, raising their position in society and state management to higher heights. As a young, talented, aspiring pedagogue who wisely uses such opportunities, he is recognized by pedagogues in society with his knowledge and pedagogical skills, skillful use of modern pedagogical and information technologies, and contributes to the development of society with his knowledge. We found it permissible to give special recognition to Sarimova Dildora Soataliyevna, Ph.D.

D.S. Sarimova was born on July 22, 1988 in Chust district of Namangan region in an intellectual family. Graduated from Tashkent State Pedagogical University named after Nizomi, majoring in Chemistry and Ecology. He started his career in 2009 as a chemistry teacher at the 82nd general education school of the Shaikhontokhur district of Tashkent city. In 2009, Dildora Sarimova, who started her creative career, took the first place in the city stage of the "Young Teacher" competition, which made her love her chosen profession even more. In 2010, he graduated from this university with honors. In 2012, he graduated from Nizamiy Tashkent State Pedagogical University. From 2013 until now, he has been working in various positions at the National Center for Training Teachers in Tashkent Region in New Methods. The scientist, who dedicated his life to science, is constantly working on himself in order to improve his pedagogical skills and experience. In addition, he created a video lesson on "Sulfur and its compounds" in cooperation with the Republican Multimedia Center, an electronic methodical guide called "Using the FLASH MX program to improve the creativity of chemistry teachers" and issued a certificate No. DGU No. 000763, "Production of necessary substances in laboratory make and take apart. He created an electronic methodological manual entitled "Organization of a chemical experiment" and received IP CONSULTING CENTER Certificate No. 003259.

As a result of his regular participation in international and republican conferences with his scientific articles and theses during his pedagogical activity, he aimed to study the global experience and contribute to the development of the system of professional development. In 2016, she presented his experiences to chemistry teachers in the Republic at the Republican Forum in the field of "Education of Natural and Exact Sciences" as a moderator. received recognition. In 2016, in cooperation with the Center for the Development of Multimedia General Education Programs, created a video lesson on "Sulfur and its compounds" for the 8th grade and posted it for users on educational sites such as eduportal.uz, multimedia.uz, and the 10th grade held in August 2017 acting as a trainer at the training seminar on the implementation of the classroom textbook, on the implementation of the order of the Ministry of Education and Culture No. 34 "On continuous improvement of the professional skills of chemistry teachers of secondary schools" He took an active part in the video seminars held at the Republican Education Center with his lectures and popularized his work experience on the scale of the Republic and was awarded with the certificate of honor of this center. In 2018, he took an active part in the "Young Scientists" competition held by the trade union of the Republic of Uzbekistan and was awarded with a III degree diploma. In the same year, at Tashkent State Pedagogical University named after Nizomiy, 13.00.02 — Theory and Methodology of Education and Training (Chemistry)" specialty "Improving the Competencies of Using Information and Communication Technologies of Chemistry Teachers in the Training System" as an independent researcher. accepted. During his scientific research, more than 50 articles and theses were published in scientific journals, republican, international and foreign conferences and magazines: "Using information technologies in teaching chemistry", educational- methodological and methodological manuals have been published. In addition, he created a video lesson on "Sulfur and its compounds" in cooperation with the Republican Multimedia Center, an electronic methodical guide called "Using the FLASH MX program to improve the creativity of chemistry teachers" and issued a certificate No. DGU No. 000763, "Production of necessary substances in laboratory make and take apart. He created an electronic methodological manual entitled "Organization of a chemical experiment" and received IP CONSULTING CENTER Certificate No. 003259.

According to the idea that the value of progress lies in renewal and improvement, Dildora Sarimova is constantly improving her skills in the areas of industry. In the course of their activity, according to the reference number 02-02/4-406 of the Ministry of Public Education dated August 13, the methodical manual entitled "Methodology of using information technologies in teaching chemistry", "Increasing the creativity of chemistry teachers" Using the Flash MX program", "Formation and isolation of necessary substances in laboratory conditions", "Organization of a chemical experiment" electronic educational resource has been put into practice. Based on the requirements (modernity, informativeness, competence) set for the use of educational technologies and information and communication technologies in the process of professional development through these electronic methodical manuals, pedagogical and psychological aspects of the development of competence in the use of information and communication technologies in pedagogues, retraining and improving the qualifications of public education workers applied to the educational process in regional centers. The model of formation of information and communication competence of pedagogues in the process of professional development is based on the creation of active attitude of teachers (activity, motivation, mutual cooperation, self-development in the subject) and optimization of educational components based on special (professionally oriented knowledge and (reflecting the objective and subject orientation of skills) competencies were developed and put into practice. As a result, chemistry teachers have been using the opportunity to increase their professional competence and improve their educational efficiency in the training courses. Dildora Sarimova has been awarded several times by regional, city, district authorities, women's committee of Uzbekistan for her work not only in education, in other public works, pedagogy, and community work, but also for her In recognition of his knowledge, activity, organization, and dedication to his profession, he was awarded the 2019 "Excellence of Public Education" badge by the Ministry of Public Education.

In 2021, D.S.Sarimova will receive a Doctor of Philosophy (PhD) degree in pedagogic sciences. 13.00.02 – Theory and methodology of education and training (chemistry)" Dissertation work on the topic of "improvement" is awarded by DSs. 02/30.01.2020. K/T. Successfully defended at the One-time Scientific Council formed on the basis of scientific council number 104.01.(2;21.p)

Currently, Dildora Sarimova works as the head of the "Methodology of Exact and Natural Sciences" department at the National Center for Training Teachers in New Methods of Tashkent Region. During the period of leadership and pedagogical activity, not only the National Center, but also the development of general secondary schools, improvement of the educational process, improvement of the quality of teachers' lessons, educational-methodical and material-technical education has been making a great contribution to the enrichment of resources with his advice. She works in cooperation with higher educational institutions of the United States of America, Germany, England and other foreign countries, actively participates in international scientific and practical conferences with his lectures.

Since 2021, he has been a member of the editorial board of For Joining Editorial Board of Eurasian Journal Of Humanities and Social Sciences ISSN Belgium. It makes a significant contribution to improving the professional skills of chemistry teachers in the region. Due to the fact that he was able to establish a disciplined and effective dialogue with the people around him in the region, he has been actively participating in the organization of various holidays and spiritual-educational events in the center and in other public works

SUMMARY

Promotes the content and practical effects of large-scale reforms implemented in the field of education in our country.

In the course of his pedagogical activity, she has her place and position among the team of the center with his diligence, responsible approach to tasks, inquisitiveness, tireless work to increase his professional and scientific potential.

As a highly qualified pedagogue, selfless and passionate person, he gained respect among his colleagues and listeners. In addition to being pedagogues and leaders in society, they are also mothers and beloved wives in the family. She is a loving mother of two daughters and two sons. D.S. Sarimova has her place both in the family and in society and is a strong-willed woman who sets an example for today's youth and can use every moment of her life meaningfully. and we wish his students to be happy forever.

REFERENCES

- [1]. Sh. Mirziyoev. greetings to teachers and coaches. Tashkent-2021. https://uznews.uz/uz/posts/867 (1.P)
- [2]. D.S. Sarimova. Improving the competencies of chemistry teachers in the use of information and communication technologies in the system of professional development. Ped.f.f.d.diss. Tashkent-2021. (21.P)

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

NODIRABEGIM — QO'QON MADANIYATI HOMIYSI

Ra'no Nosirova

JDPU tarix fakulteti,

tarix yoʻnalishi 204- guruh talabasi e-mail: nosirovarano3@gmail.com

Kalit soʻzlar:

Nodirabegim, Mohlaroyim,
Rahmonqul otaliq, Nodir shoir,
Haft gulshan, Komila,
Madalixon, gʻazallar,
muxammaslar, masjidlar,
madrasalar, Qoʻqon
hammomlari

Annotatsiya: Ushbu maqolada XIX asrning birinchi yarmida ijod qilgan taniqli oʻzbek shoirasi Nodiraning hayotiy faoliyati hamda ijodi xususida fikr yuritilgan. Shuningdek, Mohlaroyimning Qo'qon adabiy muhitiga qoʻshgan hissasi haqida keltirib oʻtiladi.Shuningdek,Nodirani farzandlari haqida, ayollarni ilm-fanga chorlashi haqida, Nodira davrida Qoʻqon xonligidagi siyosiy,ijtimoiy,iqtisodiy vaziyat, Nodira haqida yozilgan manbalar haqida, oilasi haqida, adabiyot olamiga qiziqishi haqida yoritilib berilgan, shogirdi Uvaysiy,oʻgʻillari Muhammad Ali haqida,xotinqizlarni ta'lim olishiga yordam bergan, Mohlaroimni turli taxalluslarda gʻazallar yozgani haqida ma'lumotlar berganmiz, Maqolamizda shuningdek, turkiy adabiyotiga ulkan go'shgan Navoiy, Mashrab ijodidan ilhomlanib adabiyotga qiziqqan. Nodirani fojiali oʻlimida Amir Nasrulloni qoʻli borligini koʻrishimiz mumkin.

NADIRABEGIM — PATRON OF KOKAN CULTURE

Key words: Nodirabegim, Mohlaroyim, Rahmonqul ataliq, Nadir shair, "Haft gulshan", Komila, Madalikhan, divans, gazels, mukhammasy, patroness of culture, mosques, medreses, Kokand bath-houses.

Abstract: This article discusses the life and work of the famous Uzbek poetess Nodira, who created in the first half of the 19th century. It also mentions the contribution of Mohlaroyim to the literary milieu of Kokan. Also, about Nadira's children, about calling women to science, the political, social, and economic situation in the Kokan Khanate during Nadira's time, about the sources written about Nadira, about her family., about his interest in the world of literature, about his student Uvaysi, about his sons Muhammad Ali, who helped women to get an education, we gave information about Mohlaroim writing ghazals under different pseudonyms, in our article we also gave information about Navoi, who made a great contribution to Turkish literature., inspired by Mashrab's work, he was interested in literature. We can see that Amir Nasrullah had a hand in Nadira's tragic death.

НАДИРАБЕГИМ — ПОКРОВИТЕЛЬ КОКАНСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Ключевые слова:
Нодирабегим, Мохлароим,
Рахмонгул аталык, Надир
шаир, Хафт гюльшан,
Комила, Мадалихан, газели,
мухаммы, мечети, медресе,
коканские бани.

Аннотация: В данной статье рассматриваются жизнь и творчество известной узбекской поэтессы в первой половине 19 века. Нодиры, творившей Упоминается также вкладе Мохлароима 0 литературную среду Кокана, о детях Надиры, призвании женщин к науке, о политической, социальной и экономической ситуации в Коканском ханстве во времена Надиры, об источниках, написанных о Надире, о ее семье., о его интересе к миру литературы, о его ученице Увайси, о его сыновьях Мухаммеде Али, которые помогали женщинам получить образование, мы дали информацию о Мохлароим, писавших газели под разными псевдонимами, в нашей статье мы также дали информацию о Навои, внесшем большой вклад в турецкую литературу. , вдохновленный творчеством Машраба, он интересовался литературой. Мы видим, что к трагической гибели Надиры приложил руку Амир Насрулла.

Ushbu maqola Qo'qon xonligi tarixi va madaniyatidagi yorqin shaxslardan biri Shoira, XIX asr siyosiy va jamoat arbobi hayoti va ijodiga bag'ishlangan bo'lib, u o'zining taxallusi bilan mashhur – Nodirabegim haqida ta'kidlanadi. Ushbu maqolada biz uning she'riy va ayniqsa ijtimoiy — siyosiy faoliyatining ba'zi xususiyatlarini ta'kidlamoqchimiz. Nodirabegim nomi XIX asrning birinchi yarmidagi shoir va siyosatchi sifatida she'riy va ijtimoiy — siyosiy doiralarda yaxshi tanilgan. Uning adabiy merosi, ayniqsa, yozuvchi tadqiqotchilar professor T. Jalilov va akademiklar A. Qayumov va P. Qayumovlar tomonidan batafsil yoritilgan¹.

Nodira — XIX asrning birinchi yarmida Qo'qon xonligida ijod qilgan taniqli o'zbek shoirasi hisoblanadi. Uning asl ismi Mohlaroyim bo'lib, Nodira adabiy taxallusi. Bundan tashqari, Komila taxallusi bilan ham oʻzbekcha she'rlar bitgani ma'lum. Forsiy asarlarini Maknuna taxallusi bilan yozgan. U ijod qilgan davrda Qo'qon adabiy muhitida oʻzbek va tojik tillarida badiiy asarlar yaratish qariyb teng darajada edi. Nodira 1792-yili Andijonda tavallud topgan. Andijon hokimi Rahmonqul otaliqning qizi. Nodiraning ota-onasi buyuk Sohibquron Amir Temurning xonadoniga mansub edi. Nodiraning onasi — Oysha-begim qizining komila shaxs bo'lib yetishuviga ko'p hissa qo'shdi. Bo'lg'usi shoira zamona xoni oilasiga yaqin qarindosh bo'lgan xonadonda voyaga yetdi. Rahmonqul otaliq Qo'qon xoni Olimxonning togʻasi edi. Shuning uchun 1807-yili Olimxon ukasi Umarxonni togʻasining qizi Mohlaroyimga uylantirdi. Umarxon Margʻilon begi lavozimiga tayinlanganidan keyin oilasini shu shaharga olib ketdi. 1810-yili Qoʻqon xoni ya'ni Olimxon qatl etildi. Uning taxtiga ukasi Umarxon oʻtirdi. Shoiraning bundan keyingi hayoti mamlakat poytaxti

_

¹ Jalilov, T. Oʻzbek shoiralari. – Toshkent, 1959 yil. 19 bet.

boʻlgan shu shaharda –xon saroyida oʻtdi. Shoira yashagan zamonda Qoʻqon adabiy muhiti gullab yashnagan edi. Umarxon uning umr yoʻldoshi, mamlakat rahbarigina emas, ustoz shoir ham edi. U Amiriy taxallusi bilan she'rlar ijod qilar, shoir sifatida mashhur edi.

Nodirabegim 1792 yilda Andijonda tugʻilgan, uning toʻliq ismi Mohlaroyim, ammo yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, u Nodirabegim taxallusi bilan yaxshi tanilgan. Uning otasi Rahmangulbiy o'z davrining obro'li kishisi bo'lgan va Andijonning Hokimi (oliy hukmdorning noibi) bo'lgan va Qo'qon xonligining hukmdori xon bilan mustahkam qarindoshlik aloqalariga ega boʻlgan, singlisini Norboʻtabiyga (1770-1800) nikohlagan. Shuning uchun u 1800-1810 yillarda hukmronlik qilgan Olimxonning amakisi (onasi tomonidan) edi¹ va Nodirabegim taqdirida alohida rol oʻynadi. Mohlaroyim bolaligidanoq yaxshi tarbiya va ta'lim olgan. U Andijonda o'sgan va taqdirning irodasi bilan bo'lajak shoiraning keyingi taqdiri yuqorida qayd etilgan Qo'qon xonligi hukmdorining ikkinchi o'g'li Umarxon bilan bog'liq edi. Umarxon tayinlaganidan soʻng, 1808 yilda u Mohlaroyimga uylandi. Umarxon olimxonning ukasi edi, ular Norbutaning turli xotinlardan boʻlgan oʻgʻillari edi. Muhammad Hakimxonning xronikasida bu nikoh shunday tasvirlangan:"...Keyin Andijonda onasi tomonidan Olimxonning amakisi Rahmankulbi hukmronlik qildi va Mohlaroyim ismli qizi bor edi. Olimxon unga ukasi Amir Umarxon bilan turmush qurish istagini bildirdi. Shu maqsadda u Ma'sumxon-Turani Andijonga sovgʻalar bilan yubordi va unga toʻy uyushtirib, yoshlarni Margʻilonga olib borishni buyurdi, chunki oʻsha kuni Umarxon Margʻilon hukmdori etib tayinlandi. Ma'sumxon-toʻra xonning topshirig'ini sharaf bilan bajardi, yoshlarning to'yini tashkil qildi va ularni Marg'ilonga kuzatib goʻydi"². Ammo biroz vaqt oʻtadi va tarixiy xronikalarda ta'kidlanganidek, shunday qilib, 1810 yil boshidagi davlat toʻntarishidan soʻng Umarxon davlat hukmdori boʻldi.

Shoira Nodiraning keyingi taqdiri haqida gapiradigan boʻlsak, u adabiy muhitda turmush oʻrtogʻi Umarxon saroyida hukmdorning oʻzi tomonidan tashkil etilgan she'riyat kechalarida shuhrat qozongan. Umarxon ham oʻz davrining mashhur shoiri boʻlgan, bizga ma'lumki, u Amiriy taxallusi bilan she'rlar yozib, oʻziga xos ijodiy meros qoldirgan. Boʻlajak shoira va davlat arbobining ilk she'rlari, shubhasiz, turmush qurgandan keyin yaratilgan. Shoiraning oʻzi ham bu haqida ma'lumotga ega, "... Sayyid Muhammadumar Bahodirxon kechki ovqat va kechki majlislarda tez-tez she'r oʻqirdi, men ham bora-bora unga taqlid qilib, bastalay boshladim, u

¹ In addition to Norbut-biy see: Abdulkhamidhan ibni Abdurakhimkhan "Norbutabi" Norbotur – Nor-Hercules (born on the third day of muharram-month 1163 of hijra. – December, 1749 – died in 1213 of hijra or in 1798) who ruled over Kokand khanate in the period of 1762 -1798) Mirza Olim Makhmud Khoji. History of Turkestan. – Tashkent, 2009. Jalilov T. Uzbek Poetesses. – Tashkent, 1959; Kaynov A. Literary Atmosphere of Kokand (XVIII-XIX centuries). – Tashkent, 1961; http://testhistory.ru/history.php?id=his-2-139.

 $^{^2}$ Мухаммад, Хакимхон. Мунтахаб ут таворих. Рукопись ИВ АН Уз № 594 в., 161 а, также подробный рассказ об этом имеется на страницах — 253 б., — 254 б. указанной книги.

meni tuzatdi. Keyinchalik u lirik savollar bilan murojaat qila boshladi, men ularga javob berishga harakat qildim"¹.

Ta'kidlash joizki, Oʻrta Osiyoda sovet tuzumidan oldingi davrdagi forsiyzabon va turkiyzabon ijodkor shaxslar adabiy muhitining asosiy xususiyati zullisonayin uslub (arabcha "ikki tillilik"dan) – ijodkorlikning keng qoʻllanilishi edi. Oʻnlab shoir va yozuvchilar hamisha oʻz asarlarini hatto uch tilda — arab, tojik, oʻzbek, keyinroq ikki tilda — tojik va oʻzbek tillarida yozganlar. Qoʻqon adabiy muhitining 18-19-asrlardagi yuqorida tilga olingan koʻpchilik shoirlari ijodi uchun ikki tillilik xarakterli hodisa boʻlgan. Bu ham Nodira ijodiga xos edi. U oʻz asarlarini asosan oʻzbek tilida yozgan boʻlsa kerak, oʻsha davrdagi Moverannahrning ma'rifiy muhiti vakili sifatida arab tili — Qur'oni Karim tilini ham bilgandir. Mohlaroim oliy hukmdorning rafiqasi sifatida saroyda katta obroʻga ega boʻlgan, yaxshi tarbiyasi, yaxshi xulq-atvori va bilimi tufayli u tezda xalq tomonidan tanilib, sevilib qolgan, balki bu uning xotirasini yaxshi saqlashga yetarli boʻlar edi. Lekin u ijodkor odam edi, shuning uchun tez orada uning bosh homiysi, Qoʻqon xonligi hukmdori va turmush oʻrtogʻi Umarxon (Omarxon) saroyda ijodiy kechalar oʻtkaza boshlashi bilanoq Mohlaroyim ana shunday kechalarning faol ishtirokchisiga aylandi. Oʻshanda har jihatdan jiddiy, dadil qadam — diniy-ma'naviy muhitda ijodiy kechalar tashkil etish har doim ham erkak va ayolning bir zalda boʻlishini oqlamas edi.

Shoira Mohlaroyim oʻzbek tilida yozilgan asarlariga Nodirabegim taxallusi bilan imzo chekkan ("Nodira" arabcha "ogohlantirish", forscha "nodir, noodatiy", "begim" – toj "xonim, suveren")². Uning tojik tilidagi asarlari Kamila (arabchadan "mukammal"³ va Maknuna (arabchadan "yashirin firuza") deb tarjima qilingan) taxallusi bilan imzolangan. Mohlaroyim ijodining ahamiyatini hisobga olib, olimlar uning turli taxalluslar bilan imzolangan asarlari sonini aniqlab, ularni adabiy janrlarga ajratganlar. Mohlaroyim Nodira taxallusi bilan 180 she'rdan iborat devon yaratgan. Komila – 19 gʻazal, Maknuna – Devon (divan) taxallusi bilan 333 gʻazaldan iborat. U oʻzidan 10 ming misraga yaqin ulkan ijodiy meros qoldirgan. Adabiyotshunoslar ta'kidlaganidek, she'riyatining asosini lirika tashkil etgan.

Olimlar – adabiyotshunoslar ta'kidlaganidek, NodiraBegim she'rlari o'ziga xosligi va ayniqsa, ohangdorligi bilan ajralib turadi⁴. U Fuzuliy, Navoiy, Bedil kabi buyuk shoirlar – Sharq mumtozlarining g'azallariga ham muxammaslar yozgan. Bularning barchasi shoiraning qobiliyatlarini ochib beradi va Moxlaroyim-Nodira-begimning tojik va o'zbek adabiyotiga

¹ Jalilov, T. Oʻzbek shoiralari. – Toshkent, 1959 yil.42-43 betlar.

²Gafurov A. Name and History. – M., Science, 1987. – p. 174; Gafurov A. Lion and Cypress (about oriental names). –M., Science, 1971. P.174.

³ Jalilov, T. O'zbek shoiralari. – Toshkent, 1959 vil. 155-b.

⁴ Qayumov, A.Qoʻqon adabiyot muhiti (XVIII — XIX asrlar). — Toshkent, 1961 yil, 226 bet.

qoʻshgan ijodiy hissasidir¹. Adabiy manbalarda, tarixiy yilnomalarda shoiraning shaxsiy fazilatlari haqida yetarlicha ma'lumotlar mavjud. Uning zamondoshlaridan biri shoir Nodir "Haft gulshan" asarida Yaratganni, uning paygʻambarini va birinchi toʻrt xalifani (choryoron) madh etib, ulardan keyin Moxlaroyim – Nodirani madh etadi. uning insoniy fazilatlari, mehribonligi alohida qayd etilgan. Shuningdek, shoira oʻz davrining olijanob, iste'dodli va xudojoʻy ayollari bilan oʻrab olingani ta'kidlanadi. Ularga Yaratganni oʻrganish va tarannum etish, ezgu amallarni bajarish xos edi³. Akademik A.Qayumov manbalarga tayanib, Nodir "Haft gulshan" asarini Mohlaroyim shoiri va hukmdori – Nodirabegimga bagʻishlaganini qayd etadi⁴.

Mohlaroyim turmush oʻrtogʻi Umarxon Oʻrta Osiyoning yirik davlatlaridan biri – Qoʻqon xonligi hukmdori boʻlgandan soʻng, farzandlar tarbiyasiga e'tibor qaratadi va ayni paytda adabiyot bilan yanada chuqur shugʻullanadi. Oʻsha davrdagi Qoʻqon adabiy muhitining taniqli namoyandalaridan biri Jahonotun Uvaysiy bilan uchrashgach, Mohlaroyim uni farzandlarining tarbiyachisi, ustozi sifatida taklif etadi. Ijodkorlar – ayollar doirasi kengaydi. Uvaysiy uning ustozi, uning yordami bilan she'riyatni chuqurroq oʻzlashtirgan degan fikr bor (8, 219-220-betlar), lekin manbalarda bu haqda toʻgʻridan-toʻgʻri dalil yoʻq. Nazarimizda, agar shunday boʻlganida Nodiraning oʻzi ham sharqona ta'lim qoidalariga koʻra, hech boʻlmaganda qayerdadir bunga shama qilgan boʻlardi, lekin bu hech qayerda qayd etilmagan. Uvaysi saroyida ishlagan vaqtlarida oʻz davrining ikki iqtidorli ayoli, shubhasiz, bir-biriga ijobiy ta'sir koʻrsatgan.

1822 yilda Umarxon vafot etib, uninq oʻgʻli, 14 yoshli Muhammad Alixon (Ma'dalixon) taxtga koʻtarildi. Lekin davlatni, asosan, Nodiraning oʻzi idora qildi. U madaniyat va san'atni rivojlantirishga intildi. Nodiraning zamondoshi qozi Abdunabi Xotifning tamomlanmay qolgan voqeaband dostonida Nodiraning hayoti va ijtimoiy faoliyati ishonarli dalillar bilan koʻrsatib berilgan: "Asar yozishdan maqsadim Nodiraning oqila, fahmli, ilm va soʻzning qadriga yetadigan donishmand ayol ekanligini koʻrsatishdir."

Umarxon vafotidan soʻng bu iffat sadafining injusi kunlarni hasratu firoq bilan shu tariqa oʻtishini noshukurlik deb bildi. U gulistondek Chahorchaman bogʻiga borib, Fargʻona, Toshkent, Xoʻjand, Andijon va boshqa shaharlardan fozillar, olimlar, xattotlar, naqqoshlarni oʻz xizmatiga chaqirtirib keldi".

468

¹ In addition to Norbut-biy see: Abdulkhamidhan ibni Abdurakhimkhan "Norbutabi" Norbotur – Nor-Hercules (born on the third day of muharram-month 1163 of hijra. – December, 1749 – died in 1213 of hijra or in 1798) who ruled over Kokand khanate in the period of 1762 -1798) Mirza Olim Makhmud Khoji. History of Turkestan. – Tashkent, 2009. Jalilov T. Uzbek Poetesses. – Tashkent, 1959; Kaynov A. Literary Atmosphere of (XVIII-XIX centuries). – Tashkent, 1961; http://testhistory.ru/history.php?id=his 2.

² Nodir. Haft Gulshan. IV AN Uz, 1801-son. 5-17 bet.

³ Qayumov, A.Qoʻqon adabiyot muhiti (XVIII — XIX asrlar). — Toshkent, 1961 yil, 250-254 bet.

⁴ O'sha asar. 252-b.

Oʻz asarlarini Mushrif nomi bilan yozgan Mirzo Qalandar isfaragiy asari "Shohnomai nusratpay"deb nomlangan. Shoirlar majburiy koʻchirilishi haqida hikoya qiluvchi yana bir asar "Tavrihi muhojiron", kitob muallifi — shoir Dilshodi Barno, "shohnomai devona Mutrib" — Mutrib muallifi boʻlgan tarixiy xarakterdagi Doston, "shohnomai devona Andalib", shuningdek, Doston, Muallif Andalib edi, yuqorida aytilganlarning yorqin namunalari shular jumlasidandir. Uning marhamati bilan xattotlar turli xil xarakterdagi koʻplab asarlarni qayta yozdilar, ularning aksariyati, shubhasiz, tojik va oʻzbek tillarida boʻlib, koʻplab yozma manbalarni shu kungacha saqlanib qolishdi. Nodira-begim mintaqaning moddiy madaniyatini rivojlantirish uchun koʻp ish qildi. Uning bilimi va homiyligi bilan Qoʻqon va xonlikning yirik shaharlarida masjidlar va madrasalar, vannalar qurildi. Buni yozma manbalar tasdiqlaydi. Kitob muallifi Attor "Tuxfat-ut-tavarix" kitobida faqat Qoʻqonda ikkita madrasa qurganini, biri kvartalida, ikkinchisi katta Guristonlik hududida qurilganini ta'kidlaydi. Shuningdek, uning marhamati bilan yopiq bozor va sara – hukmdorning qarorgohi qurilgan¹.

Xulosa qilib aytganda, Nodira bir necha kitoblarni koʻchirtirdi va shoirlarni yangi-yangi asarlar yozishga tashviq qildi. Shoira devonlarning chiroyli yozilishi, muqovasining bezatilishini oʻzi shaxsan koʻzdan kechirib turgan. U yaxshi ishlagan kotiblarga tilla qalam, kumush qalamdon berib, ularni "Zarrin qalam"lik mansabiga koʻtargan. Nodira bozor va rastalar, masjid va madrasalar, karvonsaroylar qurilishiga e'tibor bergan. Goʻristoni kalondagi Madrasai Chalpak, Taqagarlik rastasidagi Mohlaroiim madrasasini bino ettirgan. Buxoro amiri Nasrullo 1842 yilda Qoʻqonga bostirib kirib, Ma'dalixonni, ukasi Sulton Mahmudxonni, 14 yashar oʻqli Muhammad Aminxonni va Nodirani fojiali ravishda oʻldiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- [1] Мухаммад, Хакимхон. Мунтахаб ут таворих. Рукопись ИВ АН Уз № 594 в., 161 а, также подробный рассказ об этом имеется на страницах 253 б., 254 б. указанной книги
- [2] Вохидов, Ш. История Кокадского ханства (история ханства в источниках). Ташкент, 2012. 1770 с.
- [3] Гафуров, А. Имя и история. М., Наука, 1987. -С. 174.; Гафуров А. Лев и Кипарис(о восточных именах). М., Наука, 1971.
- [4] Аттор, Мухаммадамин. Тухфатут таворих. Рукопись СПб., ОИВ АН России. № 667.
  - [5] Нодир. Хафт гулшан. ИВ АН Уз, № 1801
  - [6] Qayumov, A.Qoʻqon adabiyot muhiti (XVIII XIX asrlar). Toshkent, 1961 yil.
  - [7] Jalilov, T. O'zbek shoiralari. Toshkent, 1959 yil. 155-b.

-

¹ Аттор, Мухаммадамин. Тухфатут таворих. Рукопись СПб., ОИВ АН России. № 667. С. 227.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

TUGʻURUQ TRAVMALARI — NOGIRONLIKKA SABAB BOʻLUVCHI OMILDIR

Oydin Nurullayeva

Toshkent tibbiyot akademiyasi davolash ishi yoʻnalishi birinchi bosqich talabasi Angren shahar 3- sonli oilaviy poliklinika II toifali hamshira nurullaevaojdin@gmail.com

Kalit soʻzlar.
Homiladorlik, tugʻruqqa
tayyorlash, maxsus gimnastik
mashqlar, tarqatma material,
video rolik.

Annotatsiya. Tugʻruq travmalari bu bolaning tugʻilishi paytida iarohatlanishi hisoblanadi. Bu uzoa davolanishini talab etadi. O'z vaqtida to'g'ri tashxis boʻlmagan davolanmagan bolalarda nogironlikka olib keluvchi asosiy omildir. Oldini olish chora tadbirlari sifatida homilador ayolga tugʻruqning yengil va asoratsiz oʻtishini ta'minlash magsadida maxsus gimnastika mashqlarini o'rgatib borish lozim. Birlamchi bo'g'inda faoliyat olib borayotgan tibbiyot xodimlari, homiladorlar uchun maxsus gimnastika harakatlarini o'rgatuvchi kurslarda o'qitilishi zarur. Bu kurslarni tugatgan tibbiyot xodimlari homilador asoratsiz oʻtishini ta'minlaydigan ayollarga tugʻruqni borishi kerak, tibbiy malakasini mashqlarni o'rgatib muntazam oshirib borish homilador ayollarni tugʻruqqa ham ruhan ham ma'nan tayyorlashda, tibbiyot xodimlarining rolini kuchaytirish lozim.

THE FACTOR OF BIRTH TRAUMA THAT CAUSES DISABILITY

Key words. Pregnancy, preparation for childbirth, special gymnastic exercises, handouts, video roller.

Abstract. Maternity trauma is the injury of this child in the birth pyti. It takes a long time to heal. Timely diagnosis is the main factor leading to disability in untreated children. As a preventive measure, a pregnant woman should be instructed to perform special Gymnastics exercises in order to ensure a light and uncomplicated course of childbirth. Medical workers operating in the primary Joint, it is necessary to be trained in courses that teach special gymnastic movements for pregnant people. Medical staff who run these courses should teach pregnant women exercises that ensure the transition of childbirth without complications, regular improvement of medical qualifications pregnant women should be trained both mentally and spiritually, and the role

ФАКТОР РОДОВОЙ ТРАВМЫ, ОБУСЛАВЛИВАЮЩИЙ ИНВАЛИДНОСТЬ

Ключевые слова. Беременность, Подготовка к родам, специальные гимнастические упражнения, раздаточный материал, видеоролик.

Аннотация. Родовые травмы это родовая травма ребенка. Это требует длительного лечения. Отсутствие своевременного правильного диагноза является основным фактором, приводящим к инвалидности у нелеченных детей. В качестве профилактических мер беременной женщине следует научить специальным гимнастическим упражнениям, чтобы роды прошли легко и без осложнений. Медицинский персонал, осуществляющий деятельность в первичном суставе, должен пройти обучение на курсах, обучающих гимнастическим специальным движениям беременных. Медицинские работники, прошедшие эти курсы, должны обучать беременных женщин обеспечивающим беспроблемное упражнениям, регулярно протекание родов, повышать свою медицинскую квалификацию, усиливать роль медицинских работников в подготовке беременных женщин как к родам, так и к родам.

Har bir yosh oila qurar ekan, ularga bir yildan so'ng beshik to'ylarga kelaylik deb niyat qilishadi.Sog'lom farzand kelajagimiz davomchisi hisoblanadi. Homilador ayol to'qqiz oy mobaynida o'z vujudida bir murg'ak jonni yorug' dunyoga keltirish uchun o'z xohish istaklari,halovatidan kechadi.Hammasi farzand deb atalmish ulug' ne'matni sog'-salomat bag'riga bosish uchun qilingan harakat hisoblanadi. Ba'zida chaqaloqlar tug'ilish jarayonida turli jarohatlarni olishi mumkin. **Bugungi maqolamiz tug'ruq travmalari haqida.**

Respublikamizda kelajak avlod genofondini yaxshilashga doir bir necha qaror va farmonlar imzolangan. Jumladan yoshlarni turmush qurishdan oldingi tibbiy koʻriklar, homilador ayollarimizni homilaning erta muddatlarida roʻyxatga qoʻyilishi,skrining tekshiruvlari bilan qamrab olinishi ,yosh bolalar hamda emizikli ayollarga kamqonlik va endemik kasalliklarning oldini olish uchun vitamin va minerallarning davlat byudjeti hisobidan tekin berilayotgan Lekin shuncha sa'yi harakatlarga qaramasdan u yoki bu sabab bilan bunga yorqin misoldir. nuqsonli tugʻilayotgan bolalar soni kamaytirilmaganligi kishini oʻyga toldiradi. Mening nazarimda oddiy hol deb qaralayotgan koʻpchilikning e'tiboridan chetda qolayotgan tugʻruq travmalari nogironlikka olib keluvchi asosiy omillardan biridir. Statistik ma'lumotlarga qaraganda tugʻruq travmalar yangi tugʻilgan chaqaloqlar kasalliklari orasida 26.3 % dan 41.9% gacha ,muddatida tugʻilgan **oʻlik** chaqaloqlar orasida esa 37.9% gacha uchrar ekan.Raqamlarning oʻzi ushbu holat nogironlikka olib keluvchi sabablar ichida salmoqli oʻrin

egallashini aytib turibdi. Xoʻsh nega bunday .Shuncha sa'yi harakatlarimiz qayerda qoldi? Nima uchun tugʻruq travmalariga imkon boricha barham berilmayapti? Savollar bisyor. Avvalo biz bilib olishimiz kerak bo'lgan bir narsa bu-tug'ruq travmasi o'zi nima? Qanday sodir bo'ladi va aybdor kim? Ushbu savollar yuzasidan qirq besh yillik umrini gnikalogiya sohasiga bagʻishlagan, koʻp yillardan buyon Angren shahrida faoliyat yuritayotgan oliy toifali Akusher-Karimova Mamlakat Mahmadaliyevnaga yuzlanganimda quyidagi javoblarni oldik.Tugʻruq travmalari bu-Tugʻruqning faol bosqichlarida kuzatiladigan holat hisoblanadi. Asosiy sabablaridan biri onaning 18 yoshdan kichik bo'lishi hamda 35 yoshdan yuqori boʻlishi,har xil infeksiya va ekstragenital kasalliklarga chalinganligi,homila boshini kattaligi,ayol chanogʻining torligi, homilaning notoʻgʻri joylashuvi (masalani koʻndalang, dumba bilan) ba'zi hollarda akusherlik amaliyotining noto'g'ri bajarilishi va eng ko'p tarqalgani tug'ruqning faol bosqichida homilador ayollarning tugʻruqxonaga kelishidir eng achinarlisi boʻlib tugʻruqning faol bosqichida ,ayollarimizning ogʻriqlarga chiday olmaganligidan shifokor koʻrsatmasiga amal qilmasligi,nafas olish harakatlarini notoʻgʻri bajarishdir. Ushbu vaziyatlar tufayli jajji goʻdak

tugʻilish jarayonida, travma olishi mumkin. Bunda bola tugʻilish kanali boʻylab jarohatlanadi,bosh qismi siqilib ,qon aylanishi buzilishi mumkin. Erta muddatlarda tashxis qoʻyish va davo

choralari olib borilmasa bolajonlarda ogʻir kasalliklar kelib chiqishi mumkin. Asoratlari esa barchamizga ayon ,tugʻruq jarohatlari bilan tugʻilgan bolakay yillar davomida tegishli mutaxassislar nazorati ostida davolanishga muhtoj boʻladi. Mening nazarimda sabablari aniq, ularga qarshi chora tadbirlar ishlab chiqilgan lekin ,ming afsuslar boʻlsin natija qoniqarli emas. Koʻpchilik bolalarimiz tugʻilishi bilan davolanishga muhtoj boʻlib qolishyapti. Buning yaqqol isboti qaysi shifoxonaga bormang xoh u davlat xoh xususiy sektorga tegishli boʻlsin, shifokor nevropatolog qabuli uchun , murgʻakkina goʻdagini bagʻriga bosib, uzundan uzoq navbatda turgan ota-onalardir.

Yurtimizda yuzga yaqin yordamchi, maxsus maktab internatlari va yana bolalar muruvvat uylari faoliyat olib boradi.U yerda jismoniy,ruhiy jihatdan tengdoshlaridan ortda qolgan bolalar davolanadi,tarbiyalanadi .

Ushbu muassasalarda ta'lim olayotganlarning necha foizi aynan tug'ruq travmalari oqibatida shu yerga kelib qolganligini aniq bir raqamlari yo'q. Eng achinarlisi davlatimiz tomonidan yuqorida aytib o'tilganidek barcha imkoniyatlar sog'lom

avlod uchun taqdim etilgan, moliyalashtirilgan, lekin natija qoniqarli emas.

Aynan tugʻruq jarohatlarining oldini olish uchun aniq bir «yoʻl xaritasini» tuzib chiqish vaqti keldi. Yurtimizdagi tibbiyot kollejlari, texnikum va oliy ta'lim muassasalarida aynan tugʻruq travmalarini oldini olishga qaratilgan maxsus gimnastika kurslari tashkil etilishi kerak. U yerda tibbiyot xodimlari oʻz malakasini muntazam oshirib borishi lozim. Unga koʻra homilador ayollarga, homilasining erta muddatlaridan barcha maslahat va ko'nikmalar bilan bir qatorda, tugʻruq jarohatlari (aynan homilaning tugʻilish jarayonida, onaning notoʻgʻri xatti harakatlari natijasida) uning oqibatlari haqida tushuncha berib borilishi maqsadga muvofiq (odatda koʻpchilik hollarda tugʻruq jarohatlari haqida aynan tugʻruqning faol bosqichida, jumladan go'dak yorug' dunyoga kelish paytidagida onaga eslatib qo'yishadi shunda ham nafas oling,yoki to'xtang, bola siqilib qolishi mumkin, degan jumlalar bilan) Homilador ayollar bilan birlamchi tizimda ish olib boruvchi oilaviy poliklinikalar, qishloq vrachlik punktlarida, homilador ayollar uchun maxsus tugʻruq jarayonlari, unda boʻlajak ona oʻzini qanday tutishi ,tugʻruq jarayonida nafas olish harakatlari, shifokor koʻrsatmasiga amal qilish majburiyatlari, tugʻruqning oson va ogʻriqsiz oʻtishini ta'minlovchi usullar haqida yozilgan kichik qoʻllanmalar tarqatish va video roliklar qoʻyib berish lozim deb hisoblayman. Yana homilador ayollar uchun tibbiyot muassasasida maxsus jihozlangan zallar va u yerda maxsus GIMNASTIKA mashqlardan xabari bor tibbiyot xodimlarining faoliyatini yoʻlga qoʻyish foydadan holi boʻlmasdi. Maxsus gimnastika harakatlari homilani notoʻgʻri joylashuvlarida yaxshi yordam beradi.To tugʻruq jarayoni boshlanguncha homila tugʻruq yoʻllariga toʻgʻri joylashib oladi, bu esa tugʻruq jarayonini asoratsiz oʻtishiga yordam beradi. Ushbu gimnastika harakatlarini tibbiyot xodimalari homilador ayollarimizga tugʻruqqa tayyorlanish ,tugʻruq vaqtida ogʻriqlarni kamaytirishga xizmat qiladigan usullarini bajarishni o'rgatishsa maqsadga muvofiq bo'lar edi. Ko'pchilik yosh onalarimiz tugʻruq jarayonlariga ruhan tayyor emas. Ular homiladorlik -bu kasallik emas, balki fiziologik holat ekkanligini toʻla anglab yetmayapti . Maqsadimiz bitta -bolalarimiz sogʻlom boʻlsin. Zero buyuk bobokalonimiz aytgandik FARZANDLAR SOGʻLOM YURT QUDRATLI BOʻLUR.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

- [1] "Onalik va bolalikni muhofaza qilish" davlat dasturi.
- [2] K.Z Yaxyayeva- t.f.n " tugʻruq travmalari " oʻquv uslubiy qoʻllanmasi 2019.-5-7 sahifa
  - [3] Uz.inditics.com/yangi-tugʻilganlaning -kasalliklari -tugʻilish-travma/

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ISLOM OLAMIDAGI FOTIMA ISMLI AYOLLARNING ILMGA BOʻLGAN RAGʻBATI

Sabrina Salimova

Oʻzbekiston xalqaro islom akademiyasi Islomshunoslik yoʻnalishi 2-bosqich talabasi ssalimova981@gmail.com

Kalit soʻzlar: Ayol qadri, e'tibor, ulamolar yetishtirgan onalar, olima ayollar, islomshunos olimalar, gender tenglik, ta'lim, ilm-fanda ayollar, O'zbekistonda ayol qadri

Annotatsiya: Bugungi kunda ayollarimizning barcha soha va ayollarga tarmoqlardagi oʻrni va ta'siri yanada ortib bormoqda. Buning tasdig'ini respublikamizda mehnat bilan band aholining 45 foizini xotin-qizlar tashkil etayotganida ham yaqqol koʻrish mumkin. Ayollarimiz orasida taniqli davlat va jamoat arboblari, jumladan, o'nlab senator va deputatlar, vazir va hokimlar, O'zbekiston Qahramonlari, akademiklar, professorlar, Oʻzbekiston xalq shoirlari, Xalq o'qituvchilari, Xalq artistlari, nodavlat tashkilotlarning faol vakillari borligi barchamizni quvontiradi. Maqolada Islom olamida ayollarning jamiyatdagi oʻrni, ilmga boʻlgan ragʻbati, ilm olish yoʻlida chekkan mashaqqatlari, erkaklar bilan bir safda ayollarning ham ilm olishlari, jamiyatda olim yetishib chiqishida ayollarning o'rni, islom ta'lim muassasalarining barpo etilishida ayollarning roli, asosiy muhokama mavzusi hisoblanadi. Jumladan, Imom al-Buxoriyning onalari farzandlarining olim boʻlib yetishtirishdagi sayharakatlari, Fotima al-Fihriyning Al-Qaravin universitetiga asos solganligi, hadis va fiqh ilmining rivojlanishida ayollarning hissalari hatto islom ta'lim muassasalariga asos solgan olimalarning hayot yoʻllari bayoni keltirilgan.

THE ENCOURAGMENT FOR SCIENCE OF WOMEN NAMED FATIMA IN THE ISLAMIC WORLD

Key		words:
Women's		dignity,
attention	to	women,
mothers	who	raised
scholars,		women
scholars,		Islamic
scholars,		gender
equality,	e	ducation,
women	in	science,
women's	va	lue in
Uzbekista	n	

Abstract: Today, the role and influence of our women in all fields and sectors is increasing. This can be clearly seen in the fact that 45% of the working population in our republic are women. Among our women are well-known state and public figures, including dozens of senators and deputies, ministers and governors, Heroes of Uzbekistan, academicians, professors, national poets of Uzbekistan, national teachers, national artists, and active representatives of non-governmental organizations. pleases In the article, the role of women in society in the Islamic world, their enthusiasm for knowledge, the hardships they have endured in the path of learning, the education of women along with men, the role of

women in the development of scientists in society, the role of women in the establishment of Islamic educational institutions. , is the main topic of discussion. For example, the efforts of Imam al-Bukhari's mothers to raise their children to become scholars, Fatima al-Fihri's founding of Al-Qarawin University, women's contributions to the development of hadith and jurisprudence, and even the life paths of scholars who founded Islamic educational institutions are presented.

ИНТЕРЕС ЖЕНЩИН ПО ИМЕНИ ФАТИМА К НАУКАМ В ИСЛАМСКОМ МИРЕ

Ключевые слова: Ценность женщины, внимание к женщине, матери воспитавшие ученых, женщины-ученые, ученые-исламоведы, гендерное равенство, образование, женщины в науке, ценность женщин в Узбекистане

Аннотация: Сегодня возрастает роль и влияние наших женщин во всех областях и сферах. Это хорошо видно по тому, 45% работающего населения в нашей республике составляют женщины. Нас радует, что среди наших женщин есть известные государственные и общественные деятели, в том числе десятки сенаторов и депутатов, министры и губернаторы, Герои Узбекистана, академики, профессора, народные поэты Узбекистана, народные педагоги, народные артисты и активные представители общественных организаций. В статье главной темой обсуждения является роль женщин в обществе в исламском мире, их энтузиазм к знаниям, трудности, которые они пережили на пути обучения, образование женщин наравне с мужчинами, роль женщин в развитии ученых в обществе, роль женщин в создании исламских учебных заведений. Например, представлены сведения о усилиях матери имама аль-Бухары по воспитанию своих детей учеными, основание Фатимой аль-Фихры университета Аль-Каравина, вклад женщин в развитие хадисов и юриспруденции и даже жизненные пути ученых.

KIRISH. Bugungi kunda jamiyatda ayollarning o'rni har qaysi davrga nisbatan ortib, O'zbekiston diyorida ham bu borada tizimli ishlar olib borilmoqda. Xalqaro xotin-qizlar kuni munosabati bilan o'tkazilgan tantanali tadbirda davlatimiz rahbari: "Ilm-fan bilan shug'ullanish, ilmiy yangilik yaratish — bu igna bilan quduq qazishga barobar. Men o'zim shu sohadan chiqqanim uchun bu ishning naqadar qiyin va murakkab ekanini yaxshi bilaman. Shuning uchun ham oila tashvishlari va farzand tarbiyasini ilmiy-tadqiqot bilan birga olib borayotgan, bu borada amaliy yutuq va natijalarga erishayotgan olima ayollarni shaxsan men chinakam matonat va jasorat sohibalari deb bilaman va yuksak qadrlayman", deya ta'kidlab, ayollarni e'zozlashlari so'zimiz isboti hisoblanadi.¹

Hozirgi vaqtda mamlakatimiz boshqaruv tizimida ayollarning ulushi 33 foizga yetdi. Yurtimiz boʻyicha bir yarim mingga yaqin xotin-qizlar turli darajadagi rahbarlik lavozimlarida ishlamoqda. Xususan, tashkilotchi va tashabbuskor opa-singillarimiz 6 ta tumanda hokim vazifasida, yuzlab hududlarimizda oʻrinbosar va maslahatchi lavozimlarida samarali faoliyat koʻrsatmoqda. Yirik korxonalar, banklar va kompaniyalar, tadbirkorlik subyektlarini

¹ Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Xalqaro xotin-qizlar kuniga bagʻishlangan tantanali marosimdagi nutqi 06.03.2021, batafsil: https://president.uz/oz/lists/view/4212

boshqarmoqda. Ana shunday katta salohiyatni yanada oshirish, davlat va jamiyat boshqaruvida ularning ishtirokini kuchaytirish maqsadida 6 mingdan ziyod faol xotin-qizlardan iborat kadrlar zaxirasi shakllantirildi.

ASOSIY QISM

Dunyo boʻylab ilmlarning yoyilishida ayollarning oʻrni ham beqiyos hisoblanadi. Sababi shuki, agar oʻgʻil bolaga ta'lim bersangiz, shaxsga ta'lim bergan boʻlasiz, agar qiz bolaga ta'lim bersangiz, butun ummatga ta'lim bergan boʻlasiz¹. Paygʻambarimiz sollallohu alayhi vassallamdan rivoyat qilingan hadisda: "*Ilm talab qilish har bir muslim va muslima uchun farzdir*" deganlar. Ayol kishi nafaqat ta'lim olish, dars, xutba va va'z eshitishgagina haqli, balki ta'lim berish, dars berish va boshqa ilmiy ishlar bilan shugʻullanish huquqiga ham egadirlar. Ular farzandlariga ta'lim berish orqali ummatni ilmli qilishadi. Jumladan, koʻplab muslima ayollar ilm-fan va madaniyat sohasida ulkan hissa qoʻshganlar.

Fikrimizning yorqin dalili sifatida, Qur'oni Karimdan keyingi oʻrinda turuvchi ikkinchi muqaddas manba sifatida e'tirof etilgan "Sahihi Buxoriy" hadis to'plamining muallifi Imom Buxoriyning onalari Fotima bintu Orif ilmli, taqvodor, diyonatli va karomatlarga ega oqila va Allohga juda koʻp duo qiluvchi ayol boʻlganlar. Uning duosi ijobat boʻlgani haqidagi quyidagi mashhur rivoyat mavjud: "Imom Buxoriyning koʻzlari yoshligida ojiz boʻlib qoladi, dardning qarshisida ojiz qolgan tabiblar shifo yoʻlini topolmaydilar. Noiloj qolgan ona kunlarini joynamoz ustida Allohga yolvorib oʻtkaza boshlaydi. Kunlarning birida tushida Ibrohim alayhissalomni koʻrganda u zoti sharif bu mushfiqa onaga qarab: "Ey volida! Sening duolaringning koʻpligidan Alloh taolo o'g'lingga qayta nur baxsh etdi", deb xitob qiladi. Ayol uyg'onib qarasa o'g'li Muhammadning koʻz nuri toʻliq qaytib, tuzalib ketganini koʻradi" [2.B.27]. Imom Buxoriyga homilador bo'lgan chog'laridan to ko'zlari yoriguncha har uch kunda bir marotaba Qur'oni karimni xatm qilganlar, qoria murattaba boʻlganlar. Imom Buxoriy boshlangʻich ilmni onalaridan olganlar, yosh boʻlishlariga qaramasdan onalari u kishini masjiddagi olimlarning dars halqalariga olib borganlar, oʻzlari yodlagan hadislarni ham yod oldirganlar. Onalari bir rivoyatga koʻra sakkiz ming, boshqa bir rivoyatga koʻra oʻn uch ming hadisni yod bilganlar. Albatta, har bir buyuk inson ortida buyuk bir ayol bor.

Imom Molikning Fotima ismli qizlari bor edi. U eshik ortida turar, imomga dars topshirayotganni tinglar edi. Agar oʻquvchi xato qilsa, Fotima eshikni chertardi va bundan imom hushyor tortardilar. Imom Molikning Muhammad ismli oʻgʻillari boʻlib u kabutar boqishga qiziqar edi. Imom ilmni unga suydirish uchun barcha ishni qildilar, ammo foydasi boʻlmadi. Bir kuni imom oʻgʻillarining kabutarning ortidan yugurib yurganini koʻrib qizlariga ishora qilib

_

¹ Abdulhamid ibn Bodis

dedilar: "Odob Allohning odobidir. Bu oʻgʻlimning ahvoli, mana bu esa qizim". Imomning qizlari Qur'onni toʻliq yod olgan ediki shu sababli ham ayollar jamoasiga imom boʻlishlariga ruxsat berilgan [1.B. 343].

XI-XII asrlarda Movarounnahr fiqh maktabining yirik vakili, Oʻrta Osiyoda hanafiylarning buyuk imomlaridan biri, aqoid, tafsir, usul fiqh, furu' fiqh, kalom ilmlari sohibi, davrining yetuk faqihi Alouddin Muhammad ibn Ahmad Samarqandiy merosi va uning qizi "buyuk faqiha" Fotima bintu Muhammad haqidagi ma'lumotlar fiqh ilmi tarixida alohida ahamiyat kasb etadi. Fotima bintu Muhammad Samargandiyga otasi yoshlik chogʻlaridan qiroat, arab nahvi, fiqhdan dars bergan. U otasidan fiqh ilmini oʻrganib oʻzi yashagan davrdagi ayollar orasida buyuk faqiha-olima darajasiga yetishadi, hadis va husnixatda benazir bo'lgan. Xattotlik bo'yicha mashhur darajalarga erishadi. "Bu ayol fiqh ilmida shunday mahorat kasb etdiki, – deyiladi manbalarda, – otasining chiqargan fatvolarida uning ham muhr va imzosi qoʻyiladigan boʻldi". U otasining mashhur "Tuhfatul fuqaho" asarini yoddan bilgan. Bu olima haqida Ibn Adim shunday deydi: "Mening otam u ayolning hanafiya mazhabini nihoyatda yaxshi bilganligi, ko'p marotaba umr voʻldoshi Kosoniyning² fatvolaridagi xato-kamchiliklarni koʻrsatib bergani, Kosoniy ham uning ra'yini qabul qilgani haqida hikoya qilardi". Manbalarda yozilishicha, Fotima fatvo berish sohada otasi bilan hamkorlik qilib kelgan. "Tabaqot"da yozilishicha, Ibn Adimning otasi unga Fotima haqida quyidagidek ma'lumotni keltirib o'tadi: "U mazhabni yangicha naql qilar ekan, fatvo birinchi uning ijozati bilan chiqar, keyin otasining xati bilan". Faqihlardan biri Dovud ibn Ali aytishicha ramazon oyida faqihlarga fitr sadaqasini berishni birinchi marta Fotima bintu Samarqandiy joriy qilgan". Faqiha Halab shahrida vafot etadi va Maqomi Ibrohim Xalil qabristoniga dafn etilgan. Fotimaning vafotidan soʻng Alouddin al-Kosoniy to soʻngi kuniga qadar haftaning har juma kuni suyukli faqiha ayolining qabrini ziyorat qilgan. Olimaning islom fiqhiga oid "Sultonul mubin fiy usul ad-din" va "Al-kitob al-jalil" nomli asarlari borligi ta'kidlanadi.

Koʻpgina islom ta'lim muassasalarining barpo etilishida ayollar muhim rol oʻynagan, masalan, Fotima al-Fihriy al-Qurashiya eramizning 800-yillarida hozirgi Tunisning Qayruan shahrida tugʻilgan. Uning oilasi Qayruandan Fessga koʻchgan katta jamoaning bir qismi edi. Uning oilasi badavlat boʻlmagan boʻlsa-da, otasi Muhammad al-Fihriy savdogarga aylandi. U va singlisi Maryam olimalardan boʻlib, fiqhi ilmini va hadis ilmini oʻrgangan, oʻz davrini fahiqa va

-

¹ Yuqoridagi jumlani arablar tasalli va yupanch uchun ishlatishadi. Agar ota-ona farzandi tarbiyasi uchun yetarlicha sa'y va harakat qilsa-yu ammo natija boʻlmagan oʻrinda qoʻllaniladi.

² Alouddin Abu Bakr ibn Mas'ud ibn Ahmad Qoraxoniylar davrining buyuk faqihi imom Abu Bakr ibn Mas'ud Kosoniy oʻz ustozining "Tuhfatul-fuqaho" (faqihlar tuhfasi) nomli kitobi ustidan "Badoi'us-sanoi fiy tartibish-sharoi" nomli uch jildlik sharh yozib, oʻz ustoziga taqdim etgan. Hoji Xalifa rivoyatiga koʻra, uning sharhi ustozga manzur boʻlib, oʻzining chiroyli qizi Fotimaga uni uylantirgan. Ushbu sharhni esa mahr sifatida qabul qiladi.

muhaddisalari boʻlishgan. IV asr tarixchisi Ibn Abi-Zara yozganlaridan tashqari, uning shaxsiy hayoti haqida juda kam narsa ma'lum. Bu asosan 1323-yilda Al-Qaraviyyin kutubxonasida katta yongʻin sodir boʻlganligi bilan bogʻliq. Har ikkisi ham Fessda masjidlar qurishagan: Fotima Al-Qaraviyyin va Maryam Al-Andalusga asos soldi. Tarixchilar uni dunyodagi eng qadimgi universitet deb nomlashadi, u dunyodagi eng qadimgi oliy ta'lim muassasasi va tibbiyot darajasiga ega boʻlgan birinchi universitet hisoblanadi. Universitetda ta'lim islom ilohiyoti va fiqhiga qaratilgan boʻlib, klassik arab grammatikasi va molikiy huquqshunosligiga katta e'tibor beradi, haligacha toʻxtovsiz oʻqitiladi.

Abul Hasan Sa'dul Xoyr qizi Fotimani kichikligida Isfahonning hadis ilmida taniqli boʻlgan Fotima bintu Abdulloh Juzdoniyyaning hadis darsiga olib borgan. [3.B.56]. U paytlarda Fotima bintu Abdulloh Tabaroniyning "Moʻjamul Kabir»"ini oʻqitar edi. Fotima bintu Abul Sa'dul Xoyrning otasi oʻz davrining eng mohir hadis olimlaridan ilm oʻrganishi uchun unga bor imkoniyatni yaratib berishga harakat qilgan. Qizini Bagʻdodga olib borib, Hibatulloh ibn Husaynning vafotidan biroz oldin undan hadis tinglashiga sharoit yaratib berdi. Shu bilan birga, Abul Hasan ayni shu shaharda hayotining soʻnggi vaqtlarini yashagan Abu Gʻolib ibn Bannodan va Zohir ibn Tohirdan hadis tahsil oldirdi.

XULOSA

Xulosa qilib aytadigan boʻlsak, yuqorida ta'kidlaganimizdek, har bir buyuk inson ortida buyuk bir ayol bor. Faqat, ayollar oʻzlarini farzandlarida namoyon qilishida. Har bir zamonda ayollar orasida ilmga boʻlgan ragʻbat kuchli boʻlgan, fikrimizga yuqoridagi olimalar dalil boʻla oladi. Bizning hayotimizda katta oʻrnak boʻla oladigan ilmli, taqvodor, parhezkor, faqiha, muhaddislarning hayot yoʻllarini oʻrganishda juda koʻp hikmat va jamiyat uchun manfaatlarni uchratishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- [1]. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Kifoya. Toshkent: "Hilol-Nashr" nashriyot matbaasi 2017.-B 582
- [2]. Ahmad Muhammad Tursun. Sohilsiz dengiz. Toshkent:"Hilol-Nashr" nashriyot matbaasi 2022.-B 256
  - [3]. Murat Tosun. Olim yetishtirgan onalar. Toshkent:"Factor press", 2021.-B 160

INTERNET MANBALAR

- (bnfsj.net) با إنا المناصر وترا المناص اعن عض ما أوريته حضارتنا [1]
- [2]. هضوع (mawdoo3.com)المرأف يا المصر المسي مصوع
- (arrabita.ma)فاطمقين تمال السبن أنس)من رواة الموطأ (بوباة الرباطة لمحمولة ل في ماء
- (arrabita.ma)ف اطمقين تم الكين أنس)من رواة الموطأ (بوب قال رباطة لم حمولة ل عماء [4]
- [5]. https://islom.uz
- [6]. www://muslimaat.uz

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

YANGI OʻZBEKISTONDA AYOLLARGA E'TIBOR HAMDA YURTIMIZNING TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANISHIDA ULARNING OʻRNI VA AHAMIYATI

Farzona Tajimatova

Bosh prokuratura akademiyasi negizidagi Oʻzbekiston Respublikasi huquqni muhofaza qilish akademiyasi 2-bosqich kursanti

farzonatajimatova@gmail.com

Kalit soʻzlar: HEMIS, kundalik com, PISA, PIRLS, TIMSS, TALIS, Vazirlar mahkamasi, Jinoyat Kodeksi.

Annotatsiya: ushbu maqolada Yangi Oʻzbekistonda ta'lim sifati uchun kuzatilayotgan o'zgarishlar ayniqsa xotinberilayotgan imkoniyatlar, shart-sharoitlar, qizlarga imtiyozlar, oliy ta'lim hamda maktablardagi tizimni elektronlashtirilganligini qulayligi shu bilan birga ta'lim sohasidagi ilg'or deb e'tirof etilgan Yaponiya, Hindiston, Rossiya davlatlari tajribalari asosida soha sifatini oshirish, ilmiy salohiyatni rivojlantirish boʻyicha tahlil, jahon tajribalarni mukammal o'rganib uni yurtimizga tatbiq etish, ayollarga boʻlgan e'tibor haqida, gender tengiligi masalasida Yangi Oʻzbekistonda inson uchun shiori ostida amalga oshirishga doir elektron hukumatni rivoji afzalliklari haqida. amalga oshirilayotgan islohotlarni tahlil qilingan va ta'limni rivojlantirish uchun ayniqsa soha mutaxassislariga foydali, amaliyotga joriy etishga oid tavsiyalar berilgan.

ATTENTION TO WOMEN IN THE NEW UZBEKISTAN AND THEIR ROLE AND IMPORTANCE IN THE DEVELOPMENT OF THE EDUCATION SYSTEM OF OUR COUNTRY

Keyword: HEMIS, daily com, PISA, PIRLS, TIMSS, TALIS, Cabinet, Criminal Code.

Abstract: In this article, the observed changes for the quality of education in New Uzbekistan, especially the opportunities, conditions, privileges given to women, the convenience of higher education and the electronic system in schools, at the same time, are considered advanced in the field of education. On the basis of the experiences of recognized countries such as Japan, India, Russia, improving the quality of the industry, analyzing the development of scientific potential, thoroughly studying the world experience and applying it to our country, attention to women, gender equality, people in New Uzbekistan about the development advantages of e-government under the slogan for the implementation, analyzed the ongoing reforms and gave

ВНИМАНИЕ К ЖЕНЩИНАМ В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ И ИХ РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ В РАЗВИТИИ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ НАШЕЙ СТРАНЫ

Ключевое слово:HEMIS, daily com, PISA,
PIRLS, TIMSS, TALIS,
Кабинет, Уголовный кодекс

Аннотация: В данной статье передовыми на данный момент признаны наблюдаемые изменения в качестве образования в Новом Узбекистане, особенно возможности, условия, привилегии, предоставляемые женщинам, простота получения высшего образования, электронная система школах. образование. Основываясь на опыте признанных стран, таких как Япония, Индия, Россия, повышение качества развития области, анализ научного потенциала, всестороннее изучение мирового опыта и его внедрение в нашей стране, внимание к женщинам, гендерное равенство, резидентов Анализируются преимущества внедрения системы «Электронное правительство» «Нового Узбекистана», реализуемые реформы, даются рекомендации по внедрению, особенно по развитию образования, полезные для специалистов в данной области.

Ayollarni har tomonlama ilmli qilib tarbiyalash bu Oʻzbekistonning rivojlanish uchun qoʻygan eng katta qadami hisoblanadi. Respublikamizda soʻngi yillarda amalga oshirilgan islohotlarga ahamiyat bersak, birgina ta'lim sohasida Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 19-yanvardagi 21-sonli qaroriga muvofiq: Yoshi 18 dan kichik 30 dan katta boʻlmagan, umumiy oʻrta yoki oʻrta maxsus ma'lumotli, biriktirilgan hududda doimiy yashovchi hamda muloqotga kirishuvchan va tashkilotchilik qobiliyatiga ega xotin-qizlarni koʻngilli asosda jalb qilish orqali "Toʻmaris izdoshlari" jamoaviy guruhlari faoliyatini tashkil etiladigan boʻldi. Shu bilan birga Oliy ta'lim muassasalariga qoʻshimcha davlat granti asosidagi qabul koʻrsatkichlari doirasida xotin-qizlarga tanlovda ishtirok etish uchun tavsiyanoma berish tartibi joriy etilishi ham shubhasiz xotin-qizlarni jamiyatimiz hayotida tutayotgan yuksak oʻrni va ahamiyatini nechogʻlik baland ekanligini anglatadi.

2021-yilda Mahalla va oilani qoʻllab-quvvatlash vazirligi tavsiyanomalari asosida 2 ming nafar qizlar qoʻshimcha grand asosida talabalikka qabul qilindi. Bu grandlar soni esa 2020-yilda 940 tani tashil etardi [1. B.18]. Ijtimoiy jihatdan qiynalgan ayollarga ya'ni kam ta'minlangan oilalardagi xotin-qizlarga, toʻliqsiz oilada tarbiyalanayotgan, ota yoki onasi vafot etgan, yoxud ikkalasi ham vafot etgan ijtimoiy himoyaga muhtoj ayollar, nogironligi boʻlgan farzandi bor ehtiyojmand oilalardagi xotin-qizlarga ajratilishi va bu koʻrsatkichlar xotin-qizlar uchun ajratilayotgan imkoniyat, imtiyozlar koʻrsatkichi 2026-yilda 6 ming nafarga yetkazilishini koʻzda tutishi mamlakatimizdagi oilalardagi xotin-qizlarni jamiyatga foydasi tegadigan qilib

tarbiyalashda asos boʻlishi alohida ahamiyat kasb etadi. Birgina ta'lim imtiyozlari 2023-yildan boshlab magistraturada oʻqiyotgan qizlar kontrakt puli toʻliq budjetdan qoplab berilishi, (bu son koʻrsatkichida 23 ming qizlarga 200 mldr soʻm ajratilganligi), har yili 50 nafar nufuzli xorijiy oliygohlarga bakalavr va 10 nafari magistraturaga yuborilishi, har bir viloyatda ehtiyojmand oila vakillari, ota yoki onasini yoʻqotgan 150 nafar (bu son koʻrsatkichida jami 2,1 ming nafar) ta'lim kontrakti milliy budjetdan qoplab berilishi, yosh farzandi bor ayollarga masofaviy ta'lim sharoiti yaratilishi, doktorantura yoʻnalishida xotin-qizlar uchun yiliga kamida 300 tadan maqsadli kvota ajratilishi, oliygoh, texnikum va kollejlarda oʻqiyotgan qizlarga ta'lim kontraktlarini to'lash uchun ilk marta 7 yil muddatga foizsiz kredit berish tartibi joriy qilinishi yurtimiz rivojlanishi uchun ahamiyat kasb etadigan katta sakrash bo'lishib Yangi Oʻzbekistonning e'tiborga sazovorli holati hisoblanadi. Yoshlar va xotin-qizlarni kasb-hunar va tadbirkorlikka oʻqitish dasturlarini samarali amalga oshirish hamda ularning tadbirkorlik faoliyati uchun mikrokreditlar ajratish chora-tadbirlari toʻgʻrisidagi hukumat qarori bilan tadbirkorlik tashabbusiga ega yoshlar, xotin-qizlarga, mikrokreditlar ajratish toʻgʻrisidagi nizomning tasdiqlanishi, mikrokreditlar 3 yil muddatgacha 6 oygacha imtiyozli davr bilan, yoshlarning biznes loyihalariga esa 7 yilgacha muddatga, 3 yilgacha imtiyozli davr bilan Markaziy bankning asosiy stavkasida ajratiladi.

Huquq sohasida ya'ni xotin-qizlarning voyaga yetmaganligi yoxud homilador holatda jinoyat sodir qilishi aybni yengillashtiruvchi holatlardan deb hisoblanishi, hamda mahkum homilador ayollar, emizikli onalar, voyaga yetmaganlarga shuningdek, I va II guruh nogironlariga beriladigan ovqat oshirilgan normalarda berilishi, tibbiy xulosaga asosan ularga qoʻshimcha oziq-ovqat mahsulotlari berilishiga ruxsat berilgan insoniylikning oliy koʻrinishlaridandir [2.B.112]. 2022-yilda Oʻzbekistonda 469 nafar odam voyaga yetmaganlarga nisbatan jinsiy zo'ravonlik uchun jazoga hukm qilinganligi ta'bir joyiz bo'lsa dilni xufton qiladigan holat hisoblanadi [3.B.9]. Shulardan 23 nafari – 14 yoshga yetmagan shaxsning nomusiga tekkan (Oʻzbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksining 118-modda 4-qismi) va undan 4 baravar koʻpi – 99 nafari – 14 yoshga toʻlmaganligi aybdorga ayon boʻlgan shaxsga nisbatan jinsi ehtiyojini g'ayritabiiy usulda qondirish (O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksining 119-modda 4-qismi) holatlari. 249 nafar shaxs 16 yoshga toʻlmagan shaxs bilan jinsiy aloqa qilganligi uchun jazoga tortilgan (Oʻzbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi 128-modda). 7 nafar shaxs 16 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan shaxs bilan moddiy qimmatliklar berish yoxud mulkiy manfaatdor etish orqali jinsiy aloqa qilgani uchun jazoga tortilgan (Oʻzbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi 128-modda 1-qismi). 91 nafar shaxs esa 16 yoshga toʻlmagan shaxsga nisbatan uyatsiz-buzuq harakatlar qilgani uchun jazolangan (O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi 129-moddasi). Bu koʻrsatkichlardagi jabrdiyda voyaga yetmaganlarning koʻpchilik qismi aynan nosogʻlom oilada tarbiyalanganligi. Ota-onasidan birini vafot etishi, vasiyi boʻlmagan voyaga yetmaganlar hisoblanadi. Nazoratsiz qoldirilgan farzandlar jabrdiyda boʻlishdi. Prezidentimiz SH. Mirziyoyev aytganidek: "sogʻlom onadan sogʻlom bola dunyoga keladi" bu faqatgina jismoniy tomondan emas ham ma'nan sogʻlom onadan oʻqimishli, olim-u fozil farzandlar dunyoga kelishini ushbu gapning tag mohiyati hisoblanadi.

Ta'lim sohasida Hindiston misol qilish mumkin. Jumladan Hindistondagi aksariyat ayollar savodsiz. Buning sababi jamiyatidagi hali ham hukm surayotgan ijtimoiy urf-odatlar va an'analar hisoblanadi. Hind jamiyatida hamon ayolning oʻrni faqat uy-joy, oilaga gʻamxoʻrlik bilan cheklanadi. Bu fikrlar asta-sekin oʻzgarib bormoqda. Mustamlaka hukmronligidan mustaqil boʻlgandan beri Hindiston turli bosqichlarda moʻjizalar yarata olgan mamlakat hisoblanadi. Bu rivojlanish, shuningdek, xotin-qizlarning ta'lim olishi va hukumat tomonidan ko'rilayotgan chora-tadbirlar bilan bogʻliqdir. Ayollar uchun ta'limni targʻib qilish orqali Hindiston ham juda tez savodxonlik darajasiga erishmoqda. Hind mustaqilligidan keyin ayollarning savodxonlik darajasi 8,6 % ni tashkil etgan bo'lsa, 70 yil Ichida bu ko'rsatkich 64% ga oshdi. Ayollar ta'lim olishining muhimligi ortida sabablar bisyor, jumladan; ayollarning bilim olishi taraqqiyotga katta ta'sirii ko'rsatadi. Hind xalqida bir fikr hukm suradi bu esa Ayollar bilimli bo'lsagina davlat rivojlanadi. Bilimli ayollar oʻz oilalarining taraqqiyotida muhim rol oʻynashadi. Bilimli ayollar kelajak avlodga oʻrnak boʻlishadi. Yana bir rivojlangan mamlakatlardan biri Yaponiyada ayollar ta'limi bo'yicha 2003-yilda Yaponiya hukumati "2020-yilga kelib jamiyatning barcha sohalarida rahbarlik lavozimlarida ayollar ulushini kamida 30% ga oshirish" maqsadini qo'yadi. Yapon mutafakkirlaridan biri shunday deydi Edo davrida erkaklar yuqori maqomga ega deb hisoblangan. Biroq afsuski, Yaponiyada erkaklar ustunligi tushunchasi hali hanuz saqlanib qolayotganligidan xafa bo'lishini ta'kidlab, shunga qaramay, o'z navbatida so'ngi 30 yilni hisobga olsam, odamlarning ayniqsa yoshlarning munosabatida oʻzgarishlar boʻlganini his gilishini aytadi u koʻzda yosh bilan. Yaponiya rivojlangan davlatlar ichida oʻqituvchining maoshi davlat rahbarlari orasida ham yuqori boʻlgan yagona mamlakat hisoblanadi. Yaponiyada oliy ta'lim majburiy hisoblanib, u kasbiy ta'lim bilan bevosita bog'liq hisoblanadi. Yana bir misol qilib Rossiya Federatsiyasini keltirish mumkin. Bu davlatda oliy ma'lumotga ega bo'lganlarni 37% i ayollarning ulushiga tengdir, rossiyalik erkaklarning atigi 29% i oliy ma'lumotga ega. Lekin shunga qaramasdan rahbarlik lavozimiga hali hanuz erkaklar qo'yilishi fakti saqlanib qolganligini yozmoqda mashhur Московиский комсомолец gazetasi.

Bola yaxshi oʻqishi uchun yaxshi oilada ya'ni yaxshi muhitda oʻsishi lozim. Ta'lim sifati tubdan yangilanayotgan Oʻzbekistonda ta'lim sifatini baholash boʻyicha xalqaro tadqiqotlarda,

xususan PISA, PIRLS, TIMSS va TALIS dasturlarida ishtirok etib xalqaro reytinglarda yuqori oʻringa ega davlat tajribasini oʻrganilmoqda. Bundan koʻrinadiki, oliy ta'limda ilgʻor natijalarga erishish uchun qulay shart-sharoitlar yoritilmoqda. Shu oʻrinda oʻz tavsiyam Oliy ta'limdagi aniq fanlar salohiyati gumanitar fanlarga qaraganda ancha jadal rivojlanmoqda. Xo'sh, nega gumanitar fanlar oqsamoqda? Sababi esa aniq fanlarni o'qib yurgan abituriyent, talaba bo'lgach bu davrgacha yig'ilgan bilim va ko'nikmalarni davom ettirib, uni yanada mustahkamlab, shu zaylda o'qishda davom etadi. Masalan, gumanitar fan hisobida TDYU ga oʻqishga kirishda shu davrgacha tarix fani asosiy fan sifatida e'tirof etilgan, lekin oliy ta'limda oʻqish jarayonida tarix fanini oʻrni yoʻqligi va tarixga deyarli daxldor boʻlmagan fanlarni oʻtilishi esa Talabani yana 0 dan boshlashiga sabab boʻladi. Ta'limda amalga oshirilayotgan quvonarli holatlardan biri "HEMIS" axborot tizimini ishlab chiqilganidir. Endilikda talabalar mazkur ilova orgali o'quv jarayoniga tegishli bo'lgan reyting daftarchasi, transcript, oʻzalashtirish koʻrsatkichlari, nazorat jadvallari, fanlarning elektron resurslari kabi ma'lumotlarni olishlari mumkin. Bu ta'lim sohasida inson omilini qisqarishini ta'minlaydi. Talabalarni oʻziga qulay vaqtda, qulay joyda kerakli hujjatlarni fayl koʻrinishida yuklab olishlari osonlashadi. Bu elektron platforma oliy ta'lim muassasalarining asosiy faoliyatlarini avtamatlashtirish hisobiga ma'muriy xodimlar, professorlar-o'qituvchilar va talabalarga elektron ta'lim xizmatlarini taqdim etadi. Axborot tizimi oliy ta'lim muassasalari bilan oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi o'rtasida axborot ko'prigi vazifasini o'taydi bu esa o'z navbatida boshqaruv tizimini raqamlashtirishga xizmat qiladi. Inson faktorini kamaytiradi. maktab masalasiga qarasak, maktablarda bugungi kunda 1-sinfdan 11-sinfga qadar oʻquvchilarga taxminimcha 20 ga yaqin fanlar oʻqitiladi. Men bu fanlarni oʻqitilishiga qarshi emasman. Lekin fikrimcha 8-sinfgacha bolalarga umumiy fanlar oʻtilishi, 9,10,11-sinflarda esa faqat yoʻnaltirilgan fanlarni oʻqitilishi maqsadga muvofiqdir. Bu oʻqish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi deb o'ylayman. Chunki endi 11-sinf o'quvchisi umumiy 10 dan ziyod fanlarni emas, davlat rivojiga hissa qoʻshish uchun tashlamoqchi boʻlgan qadami uchun kerak boʻladigan, Oliy ta'lim muassasasiga kirish uchun kerak bo'ladigan fanlarnigina o'qiydi. Bu esa o'z navbatida oʻzini-oʻzi oqlaydigan tizim boʻlishi ehtimolligi katta. Bugungi kunda maktablarda oʻqituvchilarni byurokratiyasini qisqartirish uchun kundalik.com sayti ochilganligi quvonarli holatdir. Endi o'qituvchi jurnal to'ldirish uchun o'qitish uchun ajratilgan 45 daqiqasini sarflamaydi. Sayt ota-onalar va maktab hamkorlikdagi mustahkamlash maqsadida joriy etilgan ta'lim resursidir. Raqamli ta'lim platformasi o'qituvchilar uchun onlayn rejimda darslarni rejalashtirish, dars ishlanmalarini tuzish, oʻquvchilarning davomati va yutuqlarini jurnal hamda kundalikning elektron shakllarida yuritish imonini yaratadi. Bu esa o'z navbatida ota-onalar

farzandini darsga qatnashayotganini, uchun onlayn tarzda darsni darajada qay oʻzlashtirayotganini qisqa qilib aytganda bu elektron platforma ota-ona va oʻqituvchilar uchun ishonchi koʻprik boʻlib xizmat qiladi. Oʻz navbatida bu ta'lim tizimini raqamlashtirish, ilmiytexnik jihatdan oldinga harakatlanish demakdir. Xulosa qiladigan boʻlsam, bugun zamon shiddat bilan o'zgarib, barcha sohalar qatori ta'lim tizimi oldiga ham o'ta dolzarb va murakkab vazifalarni qoʻymoqda. Oʻzbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini oliy ta'lim sohasida davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish, hududlarda davlat va nodavlat muassasalari faoliyatini tashkil etish, sohada sogʻlom raqobat muhitini nazarda tutilgan. O'tgan 2019-yilda aholini oliy ta'limga qamrab olish darajasi jami bitiruvchilar soniga qarab 20% ni tashkil etgan bo'lsa bu ko'rsatkich 2030-yilgacha borib 50%dan oshishi prognoz qilinmoqda. Bugun qaysi sohada boʻlmasin bizni bitta maqsad birlashtiradi. U ham boʻlsa Vatan taraqqiyoti va xalqimiz farovonligidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1] Yoshlar ovozi gazetasi № 43
- [2] Jinoyat-ijroiya kodeksi
- [3] "Xalq so'zi" gazetasi № 22

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

"АЁЛЛАР БАРҚАРОР РИВОЖЛАНИШДА: ФАН ВА СИФАТЛИ ТА'ЛИМ"

Мохинур Розубаева

Низомий номидаги ТДПУ "Педагогика ва психология" факултети, Ёшлар иттифоки етакчиси,

3-курс талабаси

rozubayevamohinur@gmail.com

Калит сўзлар: жинс, таълим, аёл, сифат, фан, педагогика, ижтимоий, роллар, вакиллар

Аннотация: Ушбу мақола таълим мавзусига ва бу соҳада аёлларнинг ролига бағишланган. Шунингдек, таълим соҳасида ҳам хорижда, ҳам Ўзбекистонда тарихда ўз из қолдирган вакиллар мисоллари кўриб чиқилган.

"WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION"

Keywords: gender, education, woman, training, science, pedagogy, social, roles, gender, representatives

Annotatsion: This article is devoted to the topic of education and the role of women in this field. Also, examples of representatives who left their mark in the history of education both abroad and in Uzbekistan were considered.

ЖЕНЩИНЫ В УСТОЙЧИВОМ РАЗВИТИИ: НАУКА И КАЧЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ"

Ключевые слова: гендер, образование, женщина, обучение, наука, педагогика, социальные , роли, пол, представительницы

Аннотация: Данная статья посвящена тематике образования и роли женщин в данной сфере. Также, в ней рассмотрены примеры представительниц оставивших свой след в истории в сфере образования, как за рубежем, так и в Узбекистане.

Как говорит Хилари Клинтон «Женщины - самый большой нереализованный резервуар талантов в мире». И в правду, женщины это- те, кто смогут изменить все, лишь стоит им этого захотеть. Но так было не всегда...Буквально 40-50 лет тому назад женщин дискриминировали по гендерному различию, считая, что место женщины на «кухне». И все же, сейчас, благодаря интеграции и урбанизации, общество эволюционирует. Уже особо нет тех шаблонных мнений о том, что только мужчина может заниматься общественно-развивающей деятельностью, теперь властвует эра «равноправия». Сейчас женщины могут получать образование, работать и даже руководить. Сфера образования ежедневно обновляется, вводятся инновации, происходят кардинальные изменения.

Сейчас, образование все больше и больше стремиться повысить уровень духовнонравственного воспитания нового поколения.

Если говорить об образовании, как об отрасли развития человека в обществе, мы в первую очередь должны обратить свое внимание на «фундамент», а именно, на образование. Благодаря инициативности нашего многоуважаемого президента, в нашей Республике прошел ряд новведений. Президент Узбекистана Шавкат Мирзиёев 8 мая подписал постановление об утверждении Концепции развития системы дошкольного образования до 2030 года и утвердил дорожную карту по ее реализации в 2019 году. Сообщение об этом размещено на сайте Министерства дошкольного образования (МДО)[1, С. 1-4]. Концепция определила цели, задачи, приоритеты и этапы развития дошкольного образования на среднесрочную и долгосрочную перспективу. Документ предусматривает решение проблем нехватки квалифицированных кадров, перегруженности государственных ДОУ, ненадлежащего материально-технического состояния и низкого процента обеспеченности учебнометодическими материалами государственных ДОУ.«Поставлена задача повысить к 2030 году охват детей дошкольным образованием с текущих 38,1% до 80,8%. Также МДО продолжит наращивать мощности образовательных учреждений: к 2021 году количество мест вырастет на 56.8% (к 2030 г. - на 132.3%) за счет открытия новых ДОУ, а также развития государственно-частного партнерства и альтернативных форм дошкольного образования, актуальных для отдаленных районов Республики» – сказала начальник главного управления организации деятельности дошкольных учреждений стратегического развития Елена Тен.[2, С. 4-5] Среднее, но при этом очень важное звено образования- школа. За последние годы в нашей стране произошли еще ряды различных изменений. В 2023 году в Узбекистане стартует кардинальная реформа школьного образования. Кроме того, во всех школах будет введено бесплатное питание для учеников начальных классов, заявил Шавкат Мирзиёев в ходе обращения к Олий Мажлису. "Одна из наших основных задач в 2023 году – повышение качества школьного образования и авторитета учителей в обществе, улучшение условий их труда и жизни. Считаю, что настало время закрепить в Конституции статус учителя, гарантии защиты его чести и достоинства", - сказал президент. По словам Мирзиёева, сегодня передовые методики внедрены только в президентских, специализированных и частных школах, а в остальных применяются устаревшие методы обучения. Несмотря на выделение средств на оснащение школ компьютерами, эта работа в Каракалпакстане, Андижанской, Джизакской, Кашкадарьинской, Наманганской и Ташкентской областях идет медленно..Система

обучения НОВЫМ методикам начнется с Национального центра образования и Ташкентского государственного педагогического университета. Университет будет Министерству народного образования и станет базовым учреждением по подготовке и переподготовке школьных учителей. В целях создания наиболее благоприятных условий для женщин к постановлению Президента Республики Узбекистан от 18 июля 2022 года № ПП-323, желающих учиться в образовательных учреждениях, а также поддержки системного повышения их научного потенциала и квалификации: в соответствии с Указом Президента Республики Узбекистан от 7 марта 2022 года № УП-87 «О мерах по дальнейшему ускорению работы по системной поддержке семьи и женщин» с 2022/2023 учебного года внедрена система выделения средств Государственного бюджета коммерческим банкам в целях финансирования на льготных условиях образовательных кредитов для обучения женщин во всех частных, зарубежных, государственных высших, средних специальных и профессиональных образовательных учреждениях в республике по дневной, заочной и вечерней формам образования на платно-контрактной основе.[3, С.1-2]Все данные сведения внедрены законом для улучшения сферы образования и предоставления удобств женщинам и девушкам, которые стремятся получить образование.

Если посмотреть с другой точки зрения, применив знания по психологии и социологии, можно с уверенностью сказать, что для повышения эффективности учебного мотивационные процесса ОНЖОМ внедрить приемы a так конкуренцию. Конечно для наших девушек и женщин, которые являются поколением Зульфии, очень важна самореализация, которая происходит в многоэтапном режиме. Стоит отметить, что реализация путем повышения профессиональной квалификации набирает все большие обороты. В пример можно привести социальную программу Агентства по делам Молодежи Республики Узбекистан под название «Шаг вслед за PhD», которая привлекла внимание более 750 женщин и девушек. Потенциальные участницы подавали заявки и из 750, лишь 55 студенток были приняты на бюджетной основе в этот проект. Недавно, прошел прощальный сбор участниц ,по итогам которого выяснилось ,что 5 участниц уже полностью закончили свою диссертацию, что, непосредственно, указывает на факт быстрой ответной реакции. Этот проект помог участницам раскрыть их внутренний потенциал, что очень важно. Учредителем данного проекта выступила талантливая женщина, обладательница многочисленных наград- Каттаханова Дилнозахон Собировна-Заместитель директора Агентства по делам молодежи Республики Узбекистан. За последние месяцы Агентство по делам Молодежи приуспело во многих

проектах, которыми как раз руководили женщины .Примером таких талантливых женщин является - Мехриноз Аббасова— узбекская поэтесса. Международный журналист и литературный критик. Первый председатель Совета молодых художников республики (2017-2022). Член Союза писателей Узбекистана (2018). Обладатель Почетной медали (2017 г.). Лауреат государственной премии имени Зульфии (2012). Книги поэта «Я молод» (2011 г.) и «Юлдузранг кошех» (2014 г.) изданы по рекомендации Союза писателей Узбекистана. В настоящее время работает советником по вопросам государственного языка директора Агентства по делам молодежи Республики Узбекистан.В 2017 году Мехриноз Аббасова попала в поле зрения президента Узбекистана Шавката Мирзиёева и была назначена председателем вновь созданного Совета молодых художников республики, еще будучи студенткой, по приглашению президента. Множество форумов, фестивалей, конкурсов, конференций и социальных проектов проводились при нем советом по поддержке художников. В настоящее время участвует в нескольких крупных проектах, в частности, в организации и проведении марафона WikiStipendia В данное время Агентство по делам молодежи стремительно публикует на всех платформах различные видео-уроки ПО иностранным языка. которые необходимы ДЛЯ самостоятельного бесплатного самообразования онлайн.

Данный проект называется "Ibrat farzandlari" Но не только Агентство по делам молодежи занимается развитием образовательной и духовно-нравственной сфер, но и Государственный Республики комитет семьи И женщин Узбекистан В развитии страны важную роль играют наши ученые-женщины. Помимо своих забот по дому, по воспитанию детей, они проявляют твердую решимость и ответственность в своей научной деятельности. Чувство гордости порождает тот факт, что среди них имеются академики, профессора, доктора и кандидаты наук, лауреаты государственных премий. Обретение нашей страной независимости открыло широкие возможности по сотрудничеству с ведущими научными центрами мира, крупными учеными и различными специальностями. Это значительно обогатило знания и опыт наших ученых, в том числе женщин, большая часть из которых (70,7%) имеют возможность поддерживать постоянное взаимосвязи со своими коллегам в ведущих странах мира.

На сегодня наши женщины-ученые сотрудничают с учеными таких стран как Россия (25,3%),США (17,3%), Англия (16,0%), Германия (14,6%), Франция (6,6%), Япония (6,6%), Бельгия (6,6%), Испания (5,3%), Израиль (4,0%), Турция (4,0%), Греция (4,0%), Швейцария (4,0%) и др., а также соседних государств, в том числе Казахстана, Кыргызстана, Таджикистана [1]. Проведенная в рамках проекта «Гражданский форум»

конференция на тему: «Роль женщин-ученых в социально-экономической жизни Республики Узбекистан» была совместно организована Комитетом женщин Республики Узбекистан, Центром «Ижтимоий фикр» («Общественное мнение») по изучению общественного мнения, объединение женщин «Олима», Фондом им. Фридриха Эберта (Германия). Широкое участие ученых-женщин различных центров, научно-исследовательских и учебных учреждений позволило провести оперативный опрос.

В опросе приняли участие 175 женщин-ученых, в числе которых 119 кандидатов наук, 51 доктор наук, 5 академиков, 36 доцентов, 14 профессоров. Возраст респондентов: 21-30 лет составляет 1,3%, 31-40 лет -17,3%, 41-50 лет -33,4%, 51-60 лет -36,0%, 60 лет и старше составляют 12,0%.

В результате проведенного опроса было установлено следующее распределение отраслей науки:

- естественные науки (математика, кибернетика, программирование, биология, биотехнология, физика, химия) -35%;
- -технические науки 10%, общественные гуманитарные науки (экономика, юриспруденция, педагогика, психология) 35,0%;
  - (история, политология, философия, филология) 15,5%.

Как можно видеть, наибольший процент женщин-ученых приходится на естественные и общественные науки.

Ответы респондентов на вопрос «Какие проблемы, стоящие перед нашей страной, заставляют Вас задуматься в первую очередь?»

Ответы распределились следующим образом:

- развитие и совершенствование экономических реформ 29,3%;
- проблема воспитания и обучения подрастающего поколения 25,3%;
- условия работы ученых 11,9%;
- проблема трудового обеспечения 10,6%;
- ускоренная реализация новых технологий 9,3%;
- здоровье население, проблемы экологии 9,3%;

В целом по республике доля женского труда составляет – 5,3%.

Как можно видеть, поднимаемые в данном случае проблемы весьма разнообразны, поскольку они связаны с различными сферами науки, в которых происходит деятельность женщин. Однако несмотря на это, большинство опрошенных особо выделили проблемы развития и совершенствования экономических реформ воспитания и образования

подрастающего поколения, обеспечение необходимых условий для трудовой деятельности ученых, более широкое использование новых эффективных технологий.

Ученые отметили следующие основные достижения, которых добился Узбекистан за годы независимости:

- обретение национальной независимости, создание светского демократического государства;
- вхождение в мировое сообщество, возможность сотрудничества с международными организациями;
- реализация социально-экономических реформ в стране, улучшение социального обеспечения населения;
  - укрепление системы безопасности, обеспечение стабильности и мира;
  - реформирование системы образования;
  - повышение статуса женщин Узбекистана;
  - разработка демократического законодательства.

По мнению женщин-ученых наиболее крупные достижения связаны со следующими отраслями жизни нашего государства:

- -политическая жизнь страны, права человека, в том числе женщин 41,3%;
- социально-экономическая сфера 32,0%;
- общественно-культурная жизнь, образование 20,0%;
- сотрудничество с другими странами, международные отношения 17,4%.

Современная научная деятельность требует от специалистов постоянного ознакомления и использования новейших достижений в своей области. В настоящее время значительно расширились масштабы этих источников, в частности реализация в науке таких достижений, как компьютеры, Интернет, электронная почта и др.

Большинство ученых Узбекистана (93,2%) использует эти источники. Президент нашей страны в своих выступлениях придает особое значение вопросам эффективного использования Интернета, особенно в сфере образования и воспитания.

В результате опроса выяснилось, что респонденты привлекают информацию для своей научной деятельности из таких источников, как:

- Интернет, электронная почта (48,0%);
- специальная литература, информационные материалы (45,3%);
- научные труды (40,0%);
- семинары, конференции и т.д. (12,0%);
- средства массовой информации (8,0%);

- переписка с зарубежными учеными (4,0%).

Вместе с тем опрошенные на предложение отметить то, чем отличается женщина-ученый от мужчин, указали следующие:

- решительность, целенаправленность (33,3%);
- деловитость, собранность, внимательность (18,3%);
- деловая активность, высокий творческий потенциал (16,3%);
- ответственное отношение к жизни (12,0%);
- интуиция (8,0%) и др.

Все это свидетельствует о том, что наше государство создало необходимые условия не только для учащихся, но и для ученых, в том числе ученых-женщин.В настоящее время представляет большой интерес мнение женщин-ученых о том, как решаются различные проблемы, стоящие перед Узбекистаном. В частности они считают, что для решения этих проблем первостепенное значение имеют: развитие экономики, воспитание и образование подрастающего поколения; подготовка высококвалифицированных кадров, мир и спокойствие, сокращение безработицы, повышение уровня жизни населения, социальная защита, развитие науки, углубление правовых реформ.Полученые сведения позволяют заключить, что женщины-ученые как подлинные граждане своей страны в первую очередь задумываются о благосостоянии государства и народа, всестороннем развитии всей жизни нашей страны.[4, С. 8]

Фойдаланилган адабиётлар

- [1]. Постановление Президента Республики Узбекистан, от 08.05.2019 г. № ПП-4312 , URL: https://lex.uz/ru/docs/4327240
- [2]. Постановление «Об утверждении Концепции развития системы дошкольного образования РУз до 2030 года». URL :https://www.gazeta.uz/ru/2022/05/26/schools/
- [3]. З.Изучение мнения общества Республики Узбекистана от центра «ижтимоий фикр» на основании социологических исследовании в 2009 г. URL: https://ia-centr.ru/experts/iats-mgu/sotsiologicheskiy-opros-ob-itogakh-2009-goda-v-uzbekistane/
- [4]. Исматова м. Ўз ўрнимиз, ўз сўзимиз бор! //"ўзбекистон овози".6 марта 2011 года. URL :http://intelros.ru/readroom/credo_new/credo-new-2012-1/

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

YANGILANAYOTGA OʻZBEKISTONDA LIDER AYOLLARNI TAYYORLASHNING OʻZIGA XOS JIHATLARI

Zarnigor Xoliqova

JDPU Pedagogika va psixologiya fakulteti maktab menejmenti yoʻnalishi 3-bosqich talabasi

Xoliqovazarnigor5@gmail.com

Kalit soʻzlar: Liderlik, Uvaysiy, Zulfiyaxonim, Nodirabegim, Empatiya, Karnegi Mellon, Isterik, Jo Miller, Entuziazm, pozitsiya, strategiya.

Annotatsiya: Ushbu maqola jamiyatimiz miqyosida lider ayollarni tayyorlash hamda ular uchun zaruriy boʻlgan sifatlarni alohida ta'kidlab, tahlil qilish maqsadida yozildi. Ayol liderlarning rahbarlikda ahamiyati toʻgʻrisidagi fikrlar orqali ularni qanchalik rahbarlik lavozimiga munosib shaxs ekanligi ochib berildi. Tarixiy shaxslardagi ayrim liderlik sifatlari milliy qadriyatlarimiz bilan hamnafasligi toʻgʻrisidagi fikrlar orgali liderlik sifatlarining zamirida milliylik poydevor yoritilgan. Liderlikning turgani bosqichlari ba'zida tug'ma iste'dod sifatida boshlanib davom etadigan hamda uning boyitilish manbalari insonlarning shaxsiy sifatlari ekanligi hamda lider bo'lish kuchlik iroda tufayligina boʻlishiga urgʻu berilgan. Lider ayollarni tayyorlash kelajak avlod uchun ahamiyatli va yechilishi shart bo'lgan muammo sifatida keltirilgan. Sababi maqolada nazarda tutilganidek, Ayol oila lideri sifatida yurtimiz avlodlarining tarbiyachisi va aynan ma'lum jarayonga emas balki oila davrasidagi liderlikda ham zaruriy sifatlar talab qilishi va bu sifatlar har qanday jarayon samaradorligini ta'minlashga xizmat qilishi yoritilib berilgan.

SPECIFIC ASPECTS OF TRAINING WOMEN LEADERS IN UZBEKISTAN

Key words: Leadership,
Uvaisi, Zulfiyakhanim,
Nodirabegim, Empathy,
Carnegie Mellon, Hysteric, Joe
Miller, Enthusiasm, position,
strategy.

Abstract: This article was written for the purpose of training women leaders in our society, highlighting and analyzing the necessary qualities for them. Through opinions on the importance of female leaders in leadership, it was revealed how much they are suitable for leadership positions. It is highlighted that nationalism is the foundation of leadership qualities through the opinions about the compatibility of certain leadership qualities of historical figures with our national values. It is emphasized that the stages of leadership formation sometimes begin as an innate

talent and that the sources of its enrichment are the personal qualities of people and that becoming a leader is only due to a strong will. The training of women leaders is presented as an important problem for the future generation and must be solved. The reason, as mentioned in the article, is that a woman as a family leader is the educator of the generations of our country and requires necessary qualities not only for a specific process, but also for leadership in the family circle, and these qualities serve to ensure the effectiveness of any process.

ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ ЖЕНЩИН-ЛИДЕРОВ В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация: Данная статья написана с целью женщин-лидеров В нашем обществе, подготовки выделения и анализа необходимых им качеств. Через мнения о важности женщин-лидеров в руководстве было выявлено, насколько они подходят для руководящих должностей. Подчеркнуто, что национализм является основой лидерских качеств через мнения совместимости тех или иных лидерских исторических деятелей с нашими национальными ценностями. Подчеркивается, что этапы формирования лидерства иногда начинаются как врожденный талант и что источниками его обогащения являются личностные качества людей и что стать лидером можно только благодаря сильной воле. Подготовка женщин-лидеров представлена как важная проблема для будущего поколения и должна быть решена. Причина, как указано в статье, в том, что женщина как семейный лидер является воспитателем поколений нашей страны и требует необходимых качеств не только для конкретного процесса, но и для лидерства в семейном кругу, а эти качества служат для обеспечения эффективности любого процесса.

Liderlik bu keng qamrovli tushuncha sababi bu shunday fazilatki, insonlarda shakllanishi ba'zida uzoq muddatli tajriba yoki tug'ma iste'dod yuzasidan paydo bo'ladi. Va uning shakllanish jarayoni bir qancha faoliyat ta'siri ostida bo'ladi. Bu kabi faoliyatga biz agar liderlikni kichik doirada tasavvur qilsak, oila boshining zimmasidagi vazifalarni sidqidildan bajarishi bilan yuzaga keladigan jarayonlar ta'sirini ko'ramiz, korxona yoki katta tashkilotlar miqyosida esa bu zimmaning oshishi va liderlik fazilatining yuzaga chiqishidagi asosiy rolni egallovchi shaxsiy qobiliyatlarni aytishimiz mumkin. Aslida insonlarning hammasida shaxsiy liderlik fazilati mavjud chunki siz o'zingiz bilan bogʻliq jarayonlarni nazorat ostiga ola olasiz. Masalan, maqsad qoʻyasiz unga erishish uchun rejalar tuzasiz va strategiya ishlab chiqasiz. Liderlik aslida shu sizning maqsad uchun strategiyangiz bo'lishi va u sizni muvaffaqiyatga yetaklashi, lekin oʻylab koʻring siz faqat oʻzingizni rivojlantirsangiz atrofingizdagilar ham shu

yoʻsinda davom etsa, xoʻsh ishda unumdorlik boʻladimi? agar boʻlsa, bizga jamoaning nima keragi bor? Albatta jamoa bilan bajarilgan ish sizga koʻproq foyda keltiradi va eng qimmatli hisoblanmish vaqtingiz tejaladi, hamda jamoa uchun ishning samarali ketishi, muntazam tartibning oʻrnatilganligi ushbu jamoaning yakka lideriga bogʻliq. Sababi lider innovatsion gʻoyalar muallifi va ularning ijrochisi hisoblanadi[9,B.8]. Jamiyatimiz ayollarining lider sifatida jahon miqyosiga chiqishi aynan davr talabi hisoblanadi. Masalan amerikalik psixologlar fikriga koʻra ayollar jamoaviy harakatlarga koʻproq moyil ekanligi erkaklar esa asosan buyruq berish va jiddiy qiyofada boʻlishga urgʻu berishar ekan. Xoʻsh bizning mentalitetimizga bizning sharqona qarashlarimizda ayollarning lider sifatida rivojlanishiga qanday qaralmoqda?[8, B.5].

Bu albatta ijobiy hatto keng imkoniyatlar ham ochib berilgan. Chunki har bir oʻzbek ayoli oʻzining milliy qadriyatlari urf odatlaridan yiroqlashmagan holda jamiyatimiz rivojining bir bo'lagi sifatida bugungi kun qahramoni bo'lishga haqlidir. Biz dunyoni o'z odobi-yu milliy mafkurasi bilan lol qoldirgan Uvaysiy, Nodirabegim, Zulfiyaxonim avlodlaridanmiz axir. Shu oʻrinda taniqli shoira Zulfiyaxonimning Hindiston davlatiga qilgan ijodiy sayohatlarida Oʻzbekiston mevalaridan nega olib kelmaganligi haqida soʻralganda, bizning davlatimiz erkaklari ayollarga yuk ko'targ'izmaydi, deya oqilona jayob berganligi va muxbirni agarda mevalarimiz ishqibozi boʻlsa davlatimizga tashrif buyurishi haqidagi oʻta mushohadali fikrlari yurtimiz ayollarining naqadar e'zozda ekanligini ko'rsatib berganligi ham mubolag'a emas. Ayol kishining lider sifatida koʻrinishi uning aynan bir soha yuzasidan kasbi yoki hunari borligida koʻrinib qolmay, balki, oila atalmish muqaddas qoʻrgʻonning ajoyib maslahatchisi, avlod tarbiyachisi sifatida ham o'z qiyofalarini ko'rsatadi. Masalan oila rahbarining biror bir ishni qilishda ayoli bilan hamfikr boʻlishi yoxud, farzandlariga boʻlgan munosabatda umumiy prinsiplarga ega ekanligi oila rahbari erkak kishi va uning ayoli esa shu dargohning lideri ekanligidan dalolatdir. Nima uchun jamiyatimizda ayol liderlarni tarbiyalashga ahamiyat garatishimiz kerak? Yuqorida ta'kidlaganimdek avvalo ayol barkamol avlod tarbiyachisidir. Ma'nan yetuk, maqsadli, jamiyatda o'z o'rniga ega ayollar yurtimiz kelajagi uchun eng kamida oʻzidek farzandlarni yoki undan-da ortiglarini yetkazib beradi. Lider oʻz sohasining haqiqiy mutaxassisi bo'lganligi bilan jamoa e'tirofiga sazovor bo'lgan. Bundan ko'rinib turibdiki liderlarni tayyorlashga boʻlgan e'tiborni oshirish jamiyatimizning yetuk mutaxassislarini koʻpaytirishga boʻlgan jarayon bilan ekvivalent hisoblanadi. Liderlik bu alohida insoniy sifat va har bir kishining shaxsiy qobiliyati sifatida shakllanishi maqsadga muvofiq jarayondir.

Ayol liderlarni tayyorlashda yaqqol koʻrinib turgan global muammolardan biri jamiyatimizda ayol liderlarning kamligi ularning rivojlanish strukturasi tanqisligini keltirib

chiqaradi.[1,B.134] Ammo ayollarda shakllangan ayrim tabiiy qobiliyatlar ularning rahbarlik faoliyatida ancha muvaffaqiyatga erishishiga sababchi boʻlishadi. Ularga quyidagilar kiradi:

- Empatiya: Ayollar boshqalarning his-tuygʻularini tushunishda juda yaxshi va koʻpincha odamlar bilan aloqa oʻrnatish uchun bu mahoratdan foydalanadilar.
- Oʻzaro munosabatlarni oʻrnatish: Ayollar munosabatlarni rivojlantirishda va atrofdagilarni qoʻllab-quvvatlashda yaxshi.
- Aniq ifodali boʻlish: Ayollar oʻz his-tuygʻularini koʻrsatishdan yoki ulardan boshqalar bilan bogʻlanish yoki qoʻllab-quvvatlash uchun foydalanishdan tortinmaydilar.[2,B.85]

Nima uchun yyetakchilik mahorati ayollar uchun muhim? Ayollar uchun yyetakchilik qobiliyatlari muhim, chunki ular hali ham yyetakchilik rollarida kam namoyon boʻladi. Ayollar dunyo aholisining yarmini tashkil qiladi, ammo 2021- yilda butun dunyo boʻylab bosh direktor yoki boshqaruvchi direktor lavozimlarining atigi 26 foizini egallagan.

Ushbu nomutanosiblikka qoʻshimcha ravishda, ayollar yyetakchilik imkoniyatlariga ega boʻlganda, koʻpincha jinsi bilan bogʻliq muammolarga duch kelishadi. Misol uchun, Karnegi Mellon universitetining Joanna Vulf tadqiqotiga koʻra, erkaklar ayollarga qaraganda tez-tez gaplashadi va gaplarini toʻxtatadi.[7, B.2]. Ayollar soʻzlashuv va yigʻilishlar paytida erkaklarnikiga qaraganda koʻproq toʻxtatiladi. Boshqa bir tadqiqot shuni koʻrsatdiki, qat'iyatli boʻlish yoqimlilik reytinglari bilan salbiy bogʻliqdir va ayollar ham kuchli muloqotdan foydalanishlari kerak boʻlganda "isterik" deb etiketlanadilar. Ayollar uchun amaliy yyetakchilik koʻnikmalarini rivojlantirish sizga yyetakchilik nuqtai nazarini yaratishga yordam beradi va jamoani rivojlantirish, muammolarni hal qilish va haqiqiy tashkiliy oʻzgarishlarni amalga oshirish uchun nufuzli yyetakchilikdan qanday foydalanishni tushunishga yondashuvingizni qoʻllashga yordam beradi.

Xoʻsh ayollar uchun muhim boʻlgan yyetakchilik qobiliyatlari qaysilar?

Ayollar yyetakchilik, muammolarni hal qilish va jamoani rivojlantirish boʻyicha oʻziga xos istiqbolga ega, bu ularning jamoasi va tashkiloti uchun eng yaxshi natijalarga olib kelishi mumkin.

Ayol sifatida yyetakchilik qilishda muvaffaqiyat qozonish uchun bir nechta koʻnikmalarni rivojlantirish kerak. Ularga quyidagilar kiradi:[3,B.18]

1. Ishonch

Ishonch — bu sizning instinktlaringizga, toʻgʻri qarorlar qabul qilish qobiliyatingizga va siz tanlagan tanlovingizga ishonish qobiliyatidir.

Ishonch, albatta, muvaffaqiyat kalitidir.

Rahbarlikdagi ayol sifatida yuqori darajadagi ishonch bilan siz oldingizga kelgan har qanday qiyinchilikka dosh bera olasiz va muvaffaqiyatga erishasiz. Ishonch — bu ayol sifatida ega boʻlishi mumkin boʻlgan eng kuchli yyetakchilik qobiliyatidir. Shunga qaramay, bu hamma uchun oʻz-oʻzidan boʻlavermaydi.

Katta ehtimol bilan siz imposter sindromini boshdan kechirasiz yoki "buni qilguningizcha soxta boʻl" degan maslahat juda yaxshi fikrmi deb oʻylaysiz.

Ishonch shunchalik katta omilki, ayollar odatda 100% malakaga javob bergan taqdirdagina lavozimga murojaat qilishadi. Aksincha, erkaklar faqat 60% ga javob bersalar ham murojaat qilishadi.

Yaxshiyamki, oʻzingizning ishonchingizni oshirishning koʻplab usullari mavjud. Agar siz ishda oʻzingizga ishonch hosil qilish yoʻlini izlayotgan boʻlsangiz, quyidagi maslahatlar sizga yordam beradi:

- Haqiqiy va erishish mumkin boʻlgan kichik maqsadlarni qoʻyishdan boshlang
- Muvaffaqiyat uchun maqsad qoʻying
- Boshingizni baland tuting
- Ruhiy va jismoniy sogʻligingizga gʻamxoʻrlik qiling
- Boshqa muvaffaqiyatli va ishonchli ayollar bilan muloqot qiling
- Ishingizni ichkaridan ham, tashqaridan ham bilib oling (bu bir kechada sodir boʻlmaydi, lekin asta-sekin ustida ishlash kerak)

Xoʻsh, ishonch amalda qanday koʻrinadi? Bu tavakkal qilishdan qoʻrqmaslik haqida, garchi bu xavflar har doim ham natija bermasa ham.

Bu xatolardan saboq olish va ulardan oʻsish uchun imkoniyat sifatida foydalanish orqali oldinga muvaffaqiyatsizlikka tayyor va qobiliyatli boʻlishdir.

Ishonch sizga boshqalar bilan suhbatda yoki soʻrov yoki takliflar bildirishda dadil boʻlishga imkon beradi. Shuningdek, u odamlarga sizga ishonishi mumkinligini bilish imkonini beradi, chunki ular sizdan kutilmagan javob olmasliklarini bilishadi.

2. Aniqlik

Aniqlik — bu narsalarni aniq koʻrish qobiliyati. Bu narsalarni qanday boʻlsa, shunday qilib toʻgʻri idrok etish va tushunish qobiliyatidir. Aniq boʻlish qobiliyati yyetakchilikdagi ayollar uchun muhim mahoratdir. Siz oʻz maqsadlaringiz va umidlaringiz haqida doimo aniq boʻlishingiz kerak, shunda siz rahbarlik qilayotgan odamlar ularga erishishingizga qanday yordam berishini bilishadi[4,B.25]. Shuningdek, ular sizdan yetakchi sifatida nima kutishlari mumkinligini va ularning ishi bu maqsadlarga erishishga qanday hissa qoʻshishini bilishlari kerak.

"Biz koʻpincha zaif tomonlarimizni tuzatishga shunchalik e'tibor qaratamizki, biz kuchli tomonlarimizni e'tiborsiz qoldiramiz." — Jo Miller [5,B.18].

3. iroda

Koʻpgina koʻnikmalar buyuk liderni yaratadi, ammo ularning bir qismi tavakkal qilish va ayol nuqtai nazaridan ishlashga tayyor boʻlishdan koʻra muhimroqdir.

Agar siz biron bir yangi narsani sinab koʻrmoqchi boʻlmasangiz yoki oʻzingiz xohlagan narsaning ortidan borishga tayyor boʻlmasangiz, yetakchi sifatida oʻz salohiyatingizni toʻliq amalga oshira olmaysiz.

Oʻz pozitsiyasini egallab turganda, eng yaxshi rahbarlar boshqa birovning ularga nima qilish kerakligini aytishini kutishmaydi. Buning oʻrniga, ular oʻzlarining qadriyatlari va e'tiqodlarini bilishadi va atrofida nima boʻlishidan qat'i nazar, ularga rioya qilishadi. Har qanday jamoa yoki biznes muvaffaqiyatga erishish uchun unga oʻzgarishga tayyor odamlar kerak. Atrofimizdagi dunyo doimiy ravishda oʻzgarib bormoqda — va agar biz bu oʻzgarishlarga rioya qilmasak, raqobatchilarimizdan orqada qolamiz. Demak, u oʻzgarishlar davrida qoʻllabquvvatlashni taklif qiladigan jasur rahbarga ham muhtoj. Agar siz qattiq mehnat qilsangiz va qutidan tashqarida oʻylashga tayyor boʻlsangiz, bu har doim ham sizning foydangizga ishlamasligi mumkin. Ammo agar siz yangi narsalarni sinab koʻrsangiz, siz hali ham undan oʻrganasiz va ayol va yetakchi sifatida oʻsasiz! Yevropaning bir qancha yetakchi universitetlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarga koʻra, ayollar erkaklarnikiga qaraganda jamoa yetakchisi boʻlishni xohlamaydilar.[6,B.332]

Rahbarlik rollariga ariza berishga tayyor boʻlish ayollar uchun rivojlantirish uchun eng muhim koʻnikmalardan biridir. Imkoniyat paydo boʻlganda oʻzingizni qoʻyishga va haqiqiy salohiyatingizga erishishga tayyor boʻling.

4. Tushunish

Jamoangizda nima uchun ijobiy oʻzgarishlarni amalga oshirayotganingizni tushunish shaxsiy va professional oʻsish uchun juda muhimdir. Bundan tashqari, siz oʻzingizning ishingizning atrofingizdagi odamlarga ta'sirini va ularga qanday ta'sir qilishini koʻrishingiz kerak. Misol uchun, agar siz menejer boʻlsangiz, vaziyatni tushunish kompaniyaning maqsadlari va har bir boʻlim ularga qanday mos kelishini tushunishni oʻz ichiga oladi. Odamlarni tushunish ularni nimaga undayotganini, muvaffaqiyatga erishish uchun nima kerakligini va qanday ishlashni yoqtirishini tushunishni oʻz ichiga oladi. Muammoni hal qilish uchun avvalo uni tushunishingiz kerak. Nimani hal qilmoqchi ekanligingizni va bu sizning jamoangiz va biznesingizning boshqa jihatlariga qanday ta'sir qilishini bilish juda muhimdir. Qarorlaringiz oqibatlarini va ular sizning jamoangiz va tashkilotingizdagi boshqalarga qanday ta'sir qilishini

tushunish ham juda muhimdir. Kuchli ayol lider boʻlish xavflarni baholash va davom etishga qaror qilishni anglatadi.

5. Entuziazm

Gʻayrat — bu kuchli yyetakchilik vositasi. Bundan tashqari, uni oʻrganish, mashq qilish va rivojlantirish mumkin. Bu yuqumli va jamoani yaratishning ajoyib usuli. Yyetakchilikda siz jamoangiz qilayotgan ishiga ishtiyoq bilan qarashlarini xohlaysiz, chunki bu ularni ilhomlantiradi va samaraliroq qiladi. Sizning jamoangiz qanchalik gʻayratli boʻlsa, siz yetakchi sifatida shunchalik muvaffaqiyatli boʻlasiz! Ishtiyoqni rivojlantirish uchun hayotimizda biz qilayotgan ishimizga ishtiyoq yoki ishtiyoq uygʻotadigan narsani topishimiz kerak. Masalan, ishingizda sizga yoqadigan ba'zi jihatlar bormi? Bundan tashqari, oʻzingizni qiziqtirmaydigan vazifalaringiz boʻlishi tabiiydir va bu sizning rolingizning bir qismi boʻlmasa. Bunday holatlarda, ularni yakunlash natijasi haqida oʻylashga harakat qiling va tugallangandan soʻng u beradigan imtiyozlar haqida gʻayratli boʻling. Shuningdek, jamoangizga maqsadga erishilgandan keyin kutish uchun ragʻbat bering.

6. Aniqlik

Qat'iylik — bu nima boʻlishidan qat'iy nazar, maqsadlaringizga e'tibor qaratish qobiliyatidir. Bu qiyin boʻlganda ham davom etish qobiliyati va siz endi buni his qilmaysiz. Bundan tashqari, agar hozir umidsiz boʻlib tuyulsa ham, ertaga ular boshqacha boʻlishi mumkinligini bilishdir. Ayollarning yyetakchilik qobiliyatlariga kelsak, noaniqlik yoki hissiy notinchlik paytlarida muvaffaqiyatsizliklarni yengish, talabchan sur'atda qolish va ishonchni saqlab qolish uchun qat'iyat muhim ahamiyatga ega. Qat'iylik ichkaridan keladi — va bu erda biz erkaklar va ayollar oʻrtasidagi yyetakchilik rollarida (va ulardan tashqarida) juda sezilarli farqlarni koʻramiz. Tadqiqotlarga koʻra, erkaklar ayollarga qaraganda koʻproq maqsadga yoʻnaltirilgan; va oʻz hayotlarini maqsadlar bilan belgilab beradi. Bu barcha ayollar yetarlicha maqsadga yoʻnaltirilgan emas degani emas; u erda koʻpchilik oʻz oldiga shuhratparast vahiylar qoʻyadi va ularga ishtiyoq va maqsadlilik bilan intiladi.

Ammo umuman olganda, ayollar oʻzlarining hayot yoʻnalishi boʻyicha qaror qabul qilishda muvaffaqiyatdan koʻra munosabatlar maqsadlarini birinchi oʻringa qoʻyishadi.

7. O'z-o'zini anglash

Oʻz-oʻzini anglash ayollar uchun ega boʻlishi kerak boʻlgan yyetakchilik qobiliyatidir. Agar siz oʻzingiz bilan uygʻun boʻlsangiz va kuchli va zaif tomonlaringizni toʻgʻri baholay olsangiz, bu boshqalar sizni qanday qabul qilishini yaxshiroq tushunishga imkon beradi. Oʻz-oʻzini anglash stress yoki nizolar ostida samaraliroq javob berishga imkon beradi. Buning sababi shundaki, u sizning ichingizda nima sodir boʻlayotganini tushunish imkonini beradi, bu sizning

qaror qabul qilish yoki harakat qilish qobiliyatingizga xalaqit bermaydi. Ushbu xabardorlikka ega boʻlish bizga oʻz his-tuygʻularimizga koʻproq kirish imkonini beradi. Bu sizga rahbar sifatida ular tomonidan nazorat qilinmasdan koʻproq nazorat qilish imkoniyatini beradi.

Qanday qilib jasur rahbar boʻlish mumkin?

Jasoratli rahbar boʻlish mukammal boʻlishni anglatmaydi. Bu tavakkal qilish va haqiqiy boʻlish uchun yetarlicha jasur boʻlish haqida. Ayollar uchun asosiy yyetakchilik qobiliyatlarini turli yoʻllar bilan rivojlantirishingiz mumkin. Birinchidan, siz ish joyidagi murabbiyni topishga harakat qilishingiz yoki boshqa jasur ayollar yetakchilari bilan koʻproq vaqt oʻtkazishingiz mumkin. Tarmoqqa kirish qiyin yoki hech kimni tanimasangiz ham, yordam soʻrashingiz mumkin. Yana bir ajoyib variant — ayollarga kuch va jasorat va noyob yyetakchilik salohiyatini ochishga yordam beradigan jasoratli ayollar yyetakchilik dasturi yoki seminarini oʻtkazish.

Yakuniy fikrlar — Ayollar uchun yyetakchilik mahorati

Umid qilamanki, siz muvaffaqiyatli va jasur rahbar boʻlishingizga yordam beradigan ayollar uchun asosiy yyetakchilik qobiliyatlarini yaxshiroq tushundingiz.

Yetakchilik — bu siz oʻrganishingiz mumkin boʻlgan mahoratdir. Busiz tugʻilgan boʻlishiz yoki uni rivojlantira olish imkonsiz emas Eng muhimi, rahbarlik faqat unvon yoki lavozimga bogʻliq emas. Ayollar oʻzlarining yetakchilik qobiliyatlarini rivojlantirishlari kerak, chunki ular tashkilotning yetakchilik mavqeyini qadrlashadi. Bundan tashqari, ayollar yangi istiqbollar, gʻoyalar va yondashuvlarni qoʻshib, boshqalarning eng yaxshi fazilatlarini namoyon qiladi.

Shunday qilib, endi bu koʻnikmalarni mashq qilishni va rivojlantirishni boshlash vaqti keldi. Bu ishda (va hayotda) qiyin qarorlar yoki qiyinchiliklarga duch kelganingizda sizga yordam beradi. Siz ularni qanday qilib eng yaxshi tarzda boshqarishni va ustunlik qilishni aniq bilib olasiz. Ayollarga jamoa va tashkilotni samarali va muvaffaqiyatli boshqarish uchun oʻziga ishonch, aniqlik, tayyorlik, tushunish, gʻayrat, qat'iyat va oʻz-oʻzini anglash kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1]."The 7 habits of highly effective people" Stephen.R. Covey, Infographic Edition, 2018, 345 pages
- [2.] "Immunity to change" Robert Kegan and Lisa Laskow Lahey, Harward business press, 2017, 229 pages
- [3]."Lean in" (women work and the will to lead) Sheryl Sandberg Marcus Buckingham edition, 2019, 156 pages
  - [4.] Teoder Ruzvelt "Liderlik qonunlari" The Weston review press 2020 334 pages
  - [5]. Micheal Watkins "the first 90 days", harward business review press 2018, 196 pages
- [6]. "Barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali" Xoliqova Zarnigor science box press 2021 475 b
- [7].https://www.worldbusinessculture.com/countryprofiles/china/businessmanagement-style/
- [8].https://www.crossculture.com/6-leadership-styles-around-the-world-t buildeffective-multinational-teams/?cn-reloaded=1
- [9]. https://books.google.co.uz/books/about/Japanese_Management_Techniques.html?id=9O9geQKagioC&redir esc=y

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

TILSHUNOSLIKDA GENDER TUSHUNCHASINI OʻRGANISH: TIL VA JINS FARQLARI VA OʻXSHASHLIKLARI

Zarnigor. Safarova
OʻzDJTU talabasi
safarova.zarnigor@list.ru

Kalit soʻzlar: til, jins, kognitiv, oʻxshashliklar, gender, feministik tilshunoslik, ayol nutqi, erkak nutqi, umumiy nuqtai nazar.

Annotatsiya: Maqolada tilshunoslikda gender tushunchasini o'rganish bo'yicha ishlarga umumiy nuqtai nazar berilgan. Magolada genderalogiyani o'rganish xronologik tartibda tasvirlangan. Mahalliy va xorijiy tilshunoslikda genderni o'rganishning turli jihatlari bo'yicha tadqiqotlarning olib borilishi haqida soʻz ketgan. Gender masalasi tarixi, kelgusi rivojlanish istiqbollari koʻrsatilgan. Gender va til o'rtasidagi munosabatlar, asosiy e'tibor erkak va ayol tili oʻrtasidagi farqlarga turli xil usullar bilan turli tomonlardan oʻrganilgan.

STUDYING THE CONCEPT OF GENDER IN LINGUISTICS: THE DIFFERENCES AND SIMILARITIES OF LANGUAGE AND GENDER

Key words: language, gender, cognitive, similarities, gender, feminist linguistics, female speech, male speech, overview.

Abstract: The article provides an overview of the work on the study of the concept of gender in linguistics. The article describes the study of genderology in chronological order. There is talk of conducting research on various aspects of gender studies in local and foreign linguistics. The history of the gender issue, future development prospects are shown. The relationship between gender and language has been studied from different perspectives, with a focus on the differences between male and female language.

ИЗУЧЕНИЕ ПОНЯТИЯ ПОЛА В ЛИНГВИСТИКЕ: РАЗЛИЧИЯ И СХОДСТВА ЯЗЫКА И ПОЛА

Ключевые слова: язык, гендер, когнитивность, сходство, гендер, феминистская лингвистика, женская речь, обзор.

Аннотация: В статье представлен обзор работ по изучению понятия гендера в языкознании. В статье описывается изучение гендерологии в хронологическом порядке. Речь идет о проведении исследований по различным аспектам гендерных исследований в отечественной и зарубежной лингвистике. Показана история гендерного вопроса, перспективы его дальнейшего развития. Отношения между полом и языком изучались с разных точек зрения, с акцентом на

Kirish

Mustaqillik davri talabi O'zbekistonda o'zbek tilshunosligining hozirgi holati bu sohada yangi yo'nalishlarning shakllanishini taqozo qilmoqda. O'zbek tilshunosligida XX asr so'nggida shakllanib, jadal rivojlanayotgan tilshunoslik fanining yangi yo'nalishlari sotsiolingvistika, psixolingvistika, pragmalingvistika, lingvopoetika, etnolingvistika, sistem tilshunoslik, til va nutqni farqlash, til va millat, jamiyat va til kabi ilg'or fan yo'nalishlari yuzaga keldi. Hozirgi davr tilshunosligida shunday fanlar qatorida insonning, ya'ni erkak va ayolning jamiyatda tutgan o'rni, ularning ruhiy olami va til xususiyatlari bilan bog'liq bo'lgan gender lingvistikasi fani yo'nalishidagi tadqiqotlar kuchaydi. Gender tadqiqotlar jinslararo biologik emas, balki ijtimoiy farqlarga alohida e'tibor qaratgan bo'lib, bunda xotin-qizlarning ijtimoiy, intellektual shaxsiy imkoniyatlarini to'liq namoyon etishi muhim jarayon hisoblanadi. Shu bois mamlakatimizda bu masalaga jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Prezidentimizning bir qator Farmon va qarorlari asosida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qabul qilgan qarorlari bu borada o'ziga xos tarixiy voqea bo'lmoqda. Xotin-qizlarning oilada, davlat va jamiyat sohasida faolligini oshirishga qaratilgan Farmon va qarorlarining ijrosi ko'p jihatdan ayollarning ongi, tafakkuri, intellektual salohiyati darajasiga bog'liq. Ularning ilm-fan sirlarini puxta egallashlari, shu tariqa o'z qobiliyatlari va imkoniyatlarini jamiyat taraqqiyoti uchun yo'naltirishlari xalq, millat, mamlakat kelajagi yo'lida ijtimoiy faol bo'lish garovidir. Bugun jamiyatning deyarli hech bir muammosini ayollar ishtirokisiz tasavvur etib boʻlmaydi. Prezidentimiz Islom Karimov mustaqil mamlakatimiz xotin-qizlari haqida soʻz yuritib, "Ayollarni qanchalik ulugʻlasak, hayotimizning chirog'i, umrimizning guli deb e'zozlasak, demakki, oilamizni, Vatanimizni e'zozlagan bo'lamiz", — deya yuksak baho bergan edi.

"Gender" atamasi 1968-yilda amerikalik olim Stoller tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan. Ilmiy adabiyotlarda gender tushunchasining bir necha talqini mavjud. Gender – inglizcha "gender" – "zot" soʻzidan olingan boʻlib, jins tushunchasini fiziologik voqelik ustqurmasi boʻlgan ijtimoiy qurilma sifatida belgilaydi. Shu bois erkaklar va ayollar oʻrtasidagi biologik tabiiy farqlar bilan erkaklar va ayollar xatti-harakatini, ijtimoiy va madaniy tavsiflarini aniqroq farqlash uchun gender atamasi qabul qilingan. Erkak va ayollarga tegishli ijtimoiy bogʻliqlik, xulq-atvor va kutilgan natijalarni ifodalaydi. "Gender feministik nazariyaning davomi sifatida vujudga kelgan yondashuvlar, feminizm (fransuzcha "feministe", lotincha "femina" — ayol) xotin-qizlarni kamsitishlardan xalos etishni targʻib etuvchi, ular mavqeyini jamiyatdagi ijtimoiy voqealar hosilasi sifatida oʻrganuvchi oqimdir." Demak, inson jinsda nafaqat fiziologik jihatdan farqlanadi, balki uning atrofidagilar bilan muomalasi, nutqi, va hatto, dunyoqarashida

ham jinsdagi oʻziga xos, farqli yoki mushtarak jihatlar namoyon boʻladi. Sofiya Babayan bu haqda: "Gender ijtimoiy tushuncha. Ayol yoki erkakning benuqson timsoli berilgan, xronologik va geografik muhit rang-barangligi, milliy an'analari, etnopsixologiyasi, dini, tarixi va milliy mentaliteti va boshqalarda ifodalanadi" – deb yozadi.

Gender- umumiy mazmuniga koʻra erkak va ayollar oʻrtasidagi farq. Ikkala jins vakillari nutqiy xulqini jahon tilshunosligida nemis olimi Joul Oates oʻzining "ayol, erkak va til" asarida ham ayol va erkaklarning nutqidagi oʻzaro farqlanuvchi jihatlarni ochib beradi. U koʻproq ayol va erkaklardagi salbiy va ijobiylarini olib, oʻzaro qiyoslab gender nuqtai nazardan taxmin qiladi.

Gender- tabiatan belgilanmagan, ijtimoiy hodisalar ato etgan xususiyatlar yigʻindisidir. Gender- jinsning madaniy niqobi, bizning oʻz ijtimoiy-madaniy tasavvurlarimiz doirasidagi jins haqidagi qarashlarimizdir. Buning ustiga jins, faqat gender demakdir, ya'ni uning ijtimoiylashtirilishi natijasida jinsni tashkil etgan narsadir. Jins insonga tegishli emas, balki inson jinsga oiddir, u esa hokimiyat va tilga ega. Gender lingvistikaning jamiyatda ahamiyati katta. Birgina jinoyat-qidiruv sohasini oladigan boʻlsak, aybdorni izlash jarayonida izquvar uning kimligini aniqlash uchun, avvalo, oʻsha jinoyatni qilgan odamning shaxsini hamda jinsini aniqlashga harakat qiladi. Ularning yozuvlari, imzosi, xatti-harakatlari, gap-soʻzlariga qarab jinoyat sodir etgan shaxs aniqlanadi. Gender tilshunosligi ana shu muammolarni hal etishda asosiy manba boʻlib xizmat qiladi.

Til voqelikka va tasvirlar olamiga qaratilgan boʻlib, voqelik va inson oʻrtasida oʻrnatiladi, dunyoning rasmini yoki modelini tashkil etadigan koʻplab bilimlar sifatida gapiradi. Dunyoning ongda lokalizatsiya qilingan bu tasviri dunyoning ba'zi qismlari haqidagi bilimlar shaklida doimiy ravishda toʻldiriladi va "tuzatiladi". Til bilimlarni toʻplash va xotirada saqlashda muhim rol oʻynaydi, uni tartibga solish, tizimlashtirishga hissa qoʻshish, ya'ni qayta ishlashda ishtirok etish uchun xizmat qiladi. Shunday qilib, insonning bilish faoliyati va tilning kognitiv funktsiyasi ta'minlanadi. Bu shunchaki transport vositasi emas, u bizning fikrlarimizni ifodalaydi. Asosiysi, bu shakllantiruvchi qurilma; bu aqliy faoliyat dasturidir. Til belgilar tizimi orqali muloqot qilish usuli sifatida ham izohlanadi. U obyektiv voqelik, odamlar bir-birini tushunish istagida foydalanadigan tuzilma sifatida mavjud. Demak, til shunchaki belgilar tizimi emas, balki uning mazmunidagi alohida harakatdir.

Hozirgi kundagi gender muammosiga oid tadqiqotlarni V.A.Kirilina ikki yoʻnalishga ajratadi:

1. Gumanitar fanlar doirasida gender muammosi. Bunda sotsiologiya, psixologiyada oʻrganilgan tadqiqotlar tilshunoslik uchun asos boʻladi. Genderning kategoriya sifatidagi va antologik maqomi oʻrganiladi.

- a) gender tahlilining umumilmiy prinsiplari.
- gender madaniyat va jamiyat taraqqiyotining hosilasi boʻlib qiyosiy xarakterga ega; konvensional mohiyat sifatida tan olinadi.
  - gender boshqa sotsiomadaniy konstruktlar kabi oʻzgaruvchandir.
- gender umumilmiy kategoriyadir; har bir fan doirasida genderning oʻziga xosligini va qaysi metodlar yordamida oʻrganilishini e'tiborga olish kerak.
  - b) gender tahlilining lingvistik prinsiplari.
  - gender kommunikativ muloqotning muhim mezoni sanaladi.
- genderning madaniy simvolik tabiati gender bilan bogʻliq oʻxshatishlarning yuzaga kelishiga olib keladi.
- til va kommunikatsiyalarning gender aspektlarini oʻrganish uchun lingvistik metodlar qoʻllaniladi. Umuman tilshunoslikda qoʻllanilayotgan (sotsiolingvistik, psixolingvistik, lingvomadaniyatshunoslik va boshqa) metodlardan foydalaniladi.
- 2. Lingvistik genderologiya yoki gender lingvistikasi muammosi. Gender lingvistikasiilmiy yoʻnalishdagi gender tadqiqotlari tarkibiga kirib, lingvistik tushunchalar yordamida
  genderni oʻrganadi. "Gender bu nutqning turli qismlariga xos boʻlgan va an'anaviy ravishda
  gender xususiyatlari yoki ularning yoʻqligi bilan bogʻliq boʻlgan soʻzlarni ikki yoki uch sinfga
  taqsimlashdan iborat boʻlgan grammatik kategoriya". Bularning barchasi shuni koʻrsatadiki,
  "Ismning grammatik jinsi haqiqatni idrok etishga ta'sir qiladi, ongda biologik jins tushunchasi
  bilan bogʻliq boʻlgan ramkalarni faollashtiradi va ijobiy yoki salbiy ma'nolarni shakllantirishda
  sezilarli darajada ishtirok etadi".

Muhokama va natijalar

XX asr boshlarida "Til va jins" mavzusi Mautner va Jespersenning e'tiborini tortdi. Mautner tildagi farqlarni ijtimoiy va tarixiy sabablar bilan izohlagan. Mautnerning fikricha, tildan ijodiy foydalanish erkaklarning vakolati, ayollar esa faqat erkaklar yaratgan tilni oʻzlashtira oladi. Espersen, shuningdek, ayollar tildan foydalanishda konservativ ekanligiga ishongan. Bunday holda, erkaklar tezda oʻrganadilar yangi tilni. Biroq, erkaklar tomonidan chet tilini oʻrganish yangi tilda ishlash va tushuntirishlar berish zarurati bilan bogʻliqligi hisobga olindi. Uy mehnati bilan shugʻullanadigan ayollarda esa bunday ehtiyoj yoʻq edi. 60-yillarning oxiri va 70-yillarning boshlarida tilda gender tadqiqotlari AQSh va Germaniyadagi yangi ayollar harakati tufayli kuchli turtki oldi, natijada tilshunoslik feministik tilshunoslikning yangi sohasi paydo boʻldi. R.Lakoffning ishi androsentrizm (erkakka e'tibor) va ayol obrazining nomukammalligini asoslab bergan asosiy ish boʻldi. "Til va jins" erkak va ayol tili ya'ni nutqi oʻrtasidagi munosabatni anglatadi. Gender farqi nafaqat nutqlarning aksidir, balki ularning turli

xil turmush tarzi va munosabatlarining ham. Gender psixologiya, sotsiolingvistika va ayollarni oʻrganish kabi koʻplab sohalarda mashhur tadqiqotdir. Ushbu sohalarda koʻp jihatdan erkak va ayol oʻrtasidagi farqlar turli metodologiyalar bilan turli tomonlardan oʻrganilgan. Tadqiqot natijalari farqlariga turlicha urgʻu bergan boʻlsa-da, ular orasida hali ham ba'zi oʻxshashliklar mavjud. Bugungi kunda til va muloqotning gender jihatlarini oʻrganishning eng muhim omillaridan biri bu genderning toʻgʻridan-toʻgʻri talqinini bartaraf etishdir. Ayollik va erkaklik dizaynini lingvistik tadqiq qilishda tilshunoslikdagi tilning oʻziga xos xususiyati koʻp qirrali va murakkab tizim boʻlgan obyektning oʻziga xos xususiyatlarini hisobga olish kerak.

Xorijiy tilshunoslikning ba'zi tadqiqotchilari kognitiv yondashuvga e'tibor berishadi, chunki gender tadqiqotlarining muhim jihati ham soʻzlovchilarning lingvistik ong sohasi — turli xil nutq konstruktsiyalari shaklida mavjud boʻlgan va kognitiv birlikni ifodalovchi dinamik va murakkab muhitdir. Masalan, birinchi shaxs olmoshlaridan foydalanish ayollar va erkaklarning lingvistik ongidagi ma'lum bir farqni ajratib ko'rsatishga imkon beradi. Ingliz tilida soʻzlashuvchi erkaklar va hatto ingliz tili ona tili boʻlmagan boshqa tillarda soʻzlashuvchilarning nutqini kuzatish shuni koʻrsatadiki, erkaklar koʻpincha olmosh bilan ishlaydi ya'ni "menga" ekvivalenti sifatida. Ayollar "biz" olmoshini kiritishga har xil moyillikka ega. Tirik mavjudotni bildiruvchi bir qator otlar erkak va ayol jinsi bo'lishi mumkin: o'quvchi, do'st, o'qituvchi, qarindosh va hokazo. Ular berilgan odam yoki hayvonning jinsini bildirmoqchi boʻlganida, otga jinsni bildiruvchi so'z qo'shiladi: o'g'il bola –do'st, qiz bola- do'st. Bir qator ayol otlari mos keladigan erkak otlaridan: aktyor — aktrisa; shoir-shoira. Masalan, erkaklar hokimiyatga koʻproq e'tibor berishadi, ular yetakchi boʻlishni xohlashadi, ayollar esa tabiatan boʻysinuvchi, erkaklar toʻgʻridan-toʻgʻri gapiradi va ma'lumot uzatishni birinchi narsa sifatida qabul qiladi, lekin ayollar bilvosita gapiradi ya'ni bilvosita va yumshoq tarzda. Ular uchun his-tuyg'ularni ifodalash juda muhimdir. Erkaklar oʻrtasidagi oʻzaro nutq siyosiy mavzular, dunyoda bo'layotgan yangiliklar, sport va mashinalar haqida kechadi. Shuningdek, nutqlarida ko'proq bosiqlik, vazminlik va ular ruhiyatida boshqaruvchilik aks etib turadi. Ayollar nutqida koʻproq nolish, xasrat qilish uy-roʻzgʻor, oila kabi mavzular uchraydi. Ayollar oʻz xursandchiligini bazan yuqori darajadagi emotsiya va turli noverbal hodisalar (qichqirib yuborish,qarsak chalish kabi holatlar bilan ifodalaydi) orqali namoyon etsa, erkaklar oʻz quvonchini bosiqlik bilan ifodalaydi. Ammo shaxsning salbiy hislati boʻlmish jahl qilish, gʻazablanish ayollarga nisbatan erkaklarda kuchliroq namoyon bo'ladi. Ayollar jahli chiqqanida sukut saqlash, jim turish bilan ifodalasa, erkaklar koʻpincha oʻz gʻazabini baqirish, soʻkish va boshqa noverbal hodisalar orqali namoyon etadi. Nutqda uchraydigan shunday ibora va so'zlar borki, ular faqat ayollar nutqiga xos yoki aksincha ayrimlari erkaklar nutqiga xoslangan. Masalan, erkaklar va ayollar tomonidan

qo'llanuvchi iboralar bir-biridan tubdan farqlanadi. O'zbek tilida shunday iboralar borki, ular faqat erkaklar nutqidagina qo'llaniladi. Jumladan, "Burnini yerga ishqamoq", "Dabdalasini chiqarmoq", "Jagʻini ezib qo'ymoq", "Abjagʻini chiqarmoq", "Yulduzni benarvon uradigan" kabi ko'plab iboralar asosan erkaklar nutqida qo'llanishi bilan o'ziga xoslik kasb etadi. Xotinqizlar nutqiga esa ko'proq "aylanay", "o'rgulay", "qoqindiq", "girgitton bo'lay" singari so'z va iboralar xos bo'lib, ular turli nutqiy vaziyatlarda ijobiy ma'no nozikliklarini ifodalaovchi leksik vositalar hisoblanadi.

Xulosa

O'zbekiston davlat jahon tillari universitetida 2011-yilda "Jahon adabiyoti" fanini oʻqitishning dolzarb muammolari" respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi toʻplamiga kiritilgan N.M.Yuldashovaning "Тендерные аспекты при изучении зарубежной литературы" va Sh.R.Sultonovaning "Badiiy asarlarda ayollar nutqining ta'sirchanligini ifodalash vositalari" nomli maqolalarida ham gender xususiyatlar oʻzbek tili materiallari misolida tadqiq qilinadi. Xulosa oʻrnida shuni aytish mumkinki, oʻzbek tilshunosligida ma'lum darajada gender lingvistikasi sohasida izlanishlar olib borilmoqda. Tadqiqotlarning asosan qiyosiy planda ekanligi, genderning faqat oʻzbek tiliga xos ogʻzaki va yozma shakli alohida oʻrganilishi va tahlil qilinishi galdagi vazifa sifatida bugungi tilshunoslar oldida turgan dolzarb masalalardan biridir. Nafaqat oʻzbek tili hattoki arab, ingliz va rus tillari oʻrtasidagi gender lingvistikasini taqqoslab oʻrganish haqida ham Oʻzbekiston davlat jahon tillari universiteti talabasi Safarova Zarnigorning ham bir qancha izlanishlari natijasida "Comparative analysis of Arabic and English noun usage in gender linguistics" "The problematic issue of grammatical gender Arabic as a foreign language and grammatical differences compared to English", "A comparative analysis of gender linguistics between Arabic and English noun usage" va boshqa bir qancha gender lingvistikasiga oid magolalari chop etilgan.

Ushbu maqolada olingan ma'lumotlarga koʻra, jamiyatdagi madaniyatlararo muloqot jarayonlariga gender rollaridagi farqlar ta'sir qiladi, degan xulosaga kelish mumkin. Bunday qiyinchiliklarni keltirib chiqaradigan koʻplab omillar mavjud, gender stereotiplari hali ham eng keng tarqalgan. Bundan tashqari, koʻp hollarda, inson bu gender stereotiplarini alohida tanlamaydi. Ular jamiyat va shaxs tomonidan unga ergashuvchi jamiyat a'zosi sifatida yuklanadi. Gender tadqiqotlarda erkaklik va ayollikka xos axloq me'yorlari tushuniladi. Ana shunday axloq me'yorlari ichida muloqot xulqi masalasi markaziy masalalardan biri boʻlganligi bois genderologik muammolarni lingvistik aspektda oʻrganish zarurati tugʻildi va genderolingvistika ana shu zarurat tufayli alohida bir soha sifatida paydo boʻldi. Ayollar va erkaklar nutqining fonetik, leksik-frazeologik, grammatik, stilistik va boshqa turdagi farqlari yaqqol koʻzga

tashlanadi. Muloqot jarayonida erkak va ayol murojaatida ijobiy hamda salbiy boʻyoqdagi munosabatni yaqqol sezish mumkin. Erkaklar va ayollar nutqidagi yana bir oʻziga xoslik ularning barqaror birikmalarni qoʻllash jarayonida ham yuzaga chiqadi. Iboralarda boshqa ma'nolardan koʻra jins ma'nosi ustunlik qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- [1]. Алимасов В. Гендер фалсафаси. Тошкент, 2008, 5 б.
- [2]. Ахманова О.С. Словар лингвистических терминов, М., 1969. 608 с.
- [3]. A. Hudson, Sociolinguistics. Beijing: Foreign
- [4]. Бегматов Е. Хозирги ўзбек адабий тилининг лексик қатламлари. Т.: Фан. 1985. 200 б.
  - [5]. Crawford. M. Talking Difference: On Gender and language
  - [6]. Difference and Dominance. Rowley: Newbury
- [7]. Kirilina A.V. Tomskaya M. Lingivisticheskie gendernie issledovaniya//Otechestvennie zapiski: Jurnal dlya medlennogo chteniya.-M.:Visshaya shkola ekonomiki,2012.-C.52
  - [8]. Lakoff, R. Language and Women's Place. New
  - [9]. N.M. Yuldashova "Гендерные аспекты при изучении зарубежной литературы"
- [10]. Safarova Zarnigor "Comparative analysis of Arabic and English noun usage in gender linguistics"

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

TA'LIM JARAYONI SHAROITIDA GENDER TENGLIK USTUVORLIGI

Rustam Djumayev

Professor siyosiy fanlar doktori Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti rustamjuma60@yandex.ru

Kamola Saidova

PhD

Astraxan davlat texnika universiteti Toshkent viloyatidagi filialining dotsenti kamola.u.saidova@gmail.com

Kalit soʻzlar: gender tenglik, ta'lim, jarayon, xotinqizlar, YuNISEF, yondashuv, oʻqitish, huquq, ustuvorlik. Annotatsiya: Maqolada ta'lim jarayonida gender tenglik sohasining muhim jihatlari koʻrib chiqilgan. Mualliflar dunyoda gender tenglik ustuvorligini oʻrganishga murojaat qilishadi va bunda YuNISEFning asosiy qoidalarini inobatga olishadi. Bularning barchasi ta'lim sohasida gender tenglik yondashuvini joriy qilishga oid amaliy tavsiyalarni hisobga olgan holda optimal hayotiy sharoitlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

PRIORITY OF GENDER EQUALITY IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Key words: gender equality, education, process, woman, UNICEF, approach, training, law, priority.

Abstract: The article is devoted to important aspects in the field of gender equality in the educational process. The author refers to the study of gender priority in the world, taking into account the provisions of UNICEF. All this contributes to the formation of optimal living conditions, taking into account practical recommendations for the introduction of a gender approach in the field of education.

ПРИОРИТЕТ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА В УСЛОВИЯХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Ключевые слова: гендерное равенство, образование, процесс, женщина, ЮНИСЕФ, подход, обучение, право, приоритет.

Аннотация: Статья посвящена важным аспектам в области гендерного равенства в образовательном процессе. Автор обращается к изучению гендерного приоритета в мире, учитывая положения ЮНИСЕФ. Всё это способствует формированию оптимальных жизненных условий, учитывая практические рекомендации по внедрению гендерного подхода в

Общеизвестно, что сфера образования представляет собой один из важнейших факторов социально-экономического развития государства, и Республика Узбекистан в данном отношении не является исключением. При этом приоритет гендерного равенства в образовательном процессе может в существенной степени расширять возможности общества, при оказании характерного воздействия в отношении всех сторон нашей жизни, будь то работа, семейная жизнь, социально-политическая активность и т.п.

Учитывая особенность нашего исследования, хотелось бы отметить, что «традиционный взгляд на мир и порядок вещей подвергается сегодня серьёзным трансформациям в силу различных процессов, происходящих в экономике, политике, социальной сфере, а также культуре. И одним из таких изменений можно назвать появление в повестке дня различных политических партий, общественных организаций и образовательных учреждений принципа гендерного равенства» [2, с. 31]. При этом право на равный статус для женщин и мужчин в образовательном процессе сегодня закреплён во множестве международных пактов, являясь неотъемлемой ценностью для современного общества. Однако важно понимать, что идея о приоритете гендерного равенства в сфере образования формировалась в мировом сообществе на протяжении довольно длительного времени.

В научной среде отмечается, что «гендерное образование, выступая значимой составляющей процесса учебной подготовки специалистов социально гуманитарного профиля, обладает особым мировоззренческим и практическим потенциалом. Его значение обусловлено направленностью гендерного образования на рефлексию общечеловеческих ценностей, прав, свобод и равенства всех людей, несмотря на различие каждого» [4, с. 66]. И всё это начало проявляться примерно со второй половины XX в., когда гендерное равенство в области образования становится составной частью учебных программ на Западе — в США и Европе, а затем гендерные исследования начали активно прорабатываться в мировой науке, постепенно синтезируясь с системой высшего и средне-специального образования.

Становится очевидным, что актуализация проблемы гендерного равенства постепенно развивалась в сфере образования, при этом «трактаты о социальных основах женского неравноправия публиковались главным образом образованными женщинами своего времени, оценившими значение образования для собственного развития. Они с энтузиазмом писали о своём обучении, которое помогало им в жизни, и защищали право других женщин получать образование. Убеждённость в эмансипаторской силе

образования надолго останется наиболее важным аргументом ранних защитников женской эмансипации» [1, с. 94]. При этом реализация гендерного равенства в образовательном процессе, как мы полагаем, происходило на различных уровнях (рис. 1).

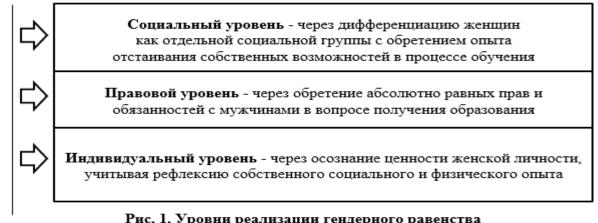

Рис. 1. Уровни реализации гендерного равенства в образовательном процессе

Международная организация ЮНИСЕФ всегда стремится помочь «в устранении гендерных разрывов в получении доступа к качественному образованию, обучению и профессиональной подготовке для всех детей и подростков в учебном процессе, при обеспечении возможности завершения получения знаний. И для этого важно уделять пристальное внимание преодолению последствий глобального кризиса в области обучения, в том числе посредством придания особого значения обучению и формированию навыков в раннем возрасте, а также альтернативным методам обучения, не упуская из виду задачу в создании более безопасной и благоприятной учебной среды с целью расширения охвата наиболее социально отчуждённых групп детей и подростков» [5, с. 14]. И всё это важно, на наш взгляд, для полноценной диагностики у молодёжи личностных и профессиональных качеств, которые необходимы для успешной социализации, и независимо от гендерной принадлежности.

При всём этом ЮНИСЕФ непременно «будет способствовать развитию лидерских качеств, реализации права голоса и свободы действий девочек в секторе образования, что будет служить катализатором их вовлечения в работу и способствовать их широкому участию во всех секторах и конкретных обстоятельствах» [5, с. 16]. И всё это должно проявляться «в целях повышения эффективности, слаженности и степени воздействия, в том числе в области охраны здоровья, обеспечения питанием и образования девочек-подростков, при искоренении практики вступления в брак в несовершеннолетнем возрасте...» [5, с. 22], что и является одним из важных инструментов в вопросе отчуждения пагубных обычаев и традиций по отношению к женскому полу.

К. Тобио обращает наше внимание на то, что в странах Европы «образование обладает большим значением. И ведь в то время, как женщины с высшим образованием стремятся к профессиональному росту на равных условиях с мужчинами, то менее образованные женщины довольствуются более низкими показателями активности...» [6]. В данном отношении приведём пример с французским правительством, которое «в 2012 году приступило к реализации более систематического подхода к учёту гендерной проблематики. Этот подход направлен на достижение следующих целей:

- формирование и передача культуры гендерного равенства путём включения вопросов гендерного понимания в образовательные программы и учебно-воспитательные планы;
- укрепление образовательного процесса в интересах обеспечения гендерного равенства и взаимного уважения между девочками и мальчиками, женщинами и мужчинами. Данная цель должна быть достигнута путём более интенсивного мониторинга гендерного произвола в учебном заведении и улучшения образования по вопросам полового воспитания в целях поощрения необходимого равенства;
- переход к гендерному балансу во всех учебных дисциплинах и на всех академических уровнях путём предотвращения любых гендерных стереотипов в информации, представленной по соответствующим учебным планам» [3].

И, как мы можем видеть, передовой практический опыт на международном уровне благотворно может сказываться на приоритете гендерного равенства в образовательном процессе. При этом мы можем согласиться с мнением о том, что «образование способно поднять женщин, развить их сознание и понимание своей ситуации в обществе; образованные женщины способны будут защитить себя от силы мужской власти» [1, с. 93]. И если учитывать актуальную значимость системы образования в качестве агента гендерной социализации, а также современный уровень развития и институализации гендерных исследований в Республике Узбекистан, можно говорить о важности продвижения гендерного подхода в профессиональную подготовку и повышение квалификации работников различных востребованных специальностей.

В процессе нашего исследования мы выяснили, что необходимость гендерного равенства в образовательном процессе признаётся на мировом, официальном уровне. При этом внедрение гендерно ориентированных программ при активном участии женщин является обстоятельством, которое отчётливо характеризует современный этап развития сферы образования в Республике Узбекистан. И на наш взгляд, сегодня необходимо

512

задумываться и над более масштабным использованием приоритета гендерного подхода, что отражается в следующих рекомендательных положениях:

- особое значение в образовательной практике должно отводиться работе с гендерными стереотипами. При этом основная цель гендерной педагогики соотносится с коррекцией воздействия гендерных стереотипов в пользу проявления и развития наиболее личных склонностей человека;
- достижение гендерного равенства в рамках педагогического процесса, как правило, должно требовать усиления вовлечённости женщин во все сферы науки и образования. Данное положение непременно будет способствовать в повышении производительности в экономическом секторе, возможности получения всестороннего образования, национального развития и снижения уровня бедности, а, следовательно, и улучшения состояния здоровья каждого жителя государства.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

- [1]. Успенская В.И. Вопрос о женском образовании в истории европейской социально-философской мысли (XV–XVIII вв.) // Вестник ТвГУ. Серия "Философия", $2017 (N \cdot 4)$. С. 86-96.
- [2]. *Кандричина И.Н.* Гендерное равенство в сфере высшего образования: пути и средства достижения. Минск: Юнипак, 2016. 54 с.
- [3]. Министерство образования Франции (www.education.gouv.fr) Официальный сайт Министерства образования Франции. URL: https://www.education.gouv.fr/education-medias-un-nouveau-site-pour-decouvrir-comprendre-et-decrypter-les-medias-audiovisuels-et-9005
- [4]. Овчарова $O.\Gamma$. Гендерное образование: методики равенства / Женщина в российском обществе, 2011 (4). С. 66-69.
- [5]. План действий ЮНИСЕФ по обеспечению гендерного равенства на 2022–2025 гг. E/ICEF/2021/31. URL.: https://www.unicef.org/executiveboard/media/7071/file/-2021-31-Gender Action Plan 2022-2025-RU-ODS.pdf
- [6]. *Tobio C.* Uneven paths: Women and welfare in Italy and Spain / Journal of Gender Studies. 2017. №26(2). Pp. 115-132.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

OʻZBEKISTONDA ILM-FANDA AYOLLARNING OʻRNI VA ULARGA YARATILGAN IMKONIYATLAR

Asilbek Madolimov

TDShU xalqaro jurnalistika yoʻnalishi 3-kurs talabasi

mediagroupbek@mail.ru

Kalit	soʻzlar:	Yangi
O'zbekiston,	Renessans,	Olima
ayollar jamiya		

Annotatsiya: Mamlakatimizda bugungi kunda ayollarning ilm-fanda qilayotgan ishlar. Shu oʻrinda Prezidentimiz tomonidan xotin-qizlarning ilm olishiga yaratib berilayotgan imkoniyatlar, xususan bu borada ilm olishga toʻsqinlik qilayotgan bir qancha omillar va ularga yechimlar haqida takliflar berib oʻtilgan.

THE ROLE OF WOMEN IN SCIENCE AND OPPORTUNITIES CREATED FOR THEM IN UZBEKISTAN

Key	words:	New
Uzbekistan,	Renai	ssance,
Women's Soc	iety of Scie	ntists

Abstract: What women are doing in science today in our country. In this place, the opportunities created by our President for women to learn, in particular, several factors that prevent them from learning, and suggestions for solutions to them have been made.

РОЛЬ ЖЕНЩИН В НАУКЕ И ВОЗМОЖНОСТИ, СОЗДАННЫЕ ДЛЯ НИХ В УЗБЕКИСТАНЕ

Ключевые	слова:		
Новый Узбекистан,	Ренессанс,		
Женское общество ученых			

Аннотация: Что женщины делают в науке сегодня в нашей стране. В этом месте были сделаны возможности, созданные нашим Президентом для женщин, чтобы узнать, в частности, несколько факторов, которые мешают им учиться, и предложения по их решению.

Dunyo mamlakatlari qatorida va xalqaro hamjamiyatda munosib oʻringa ega boʻlgan Oʻzbekistonning davlat va jamiyat sifatidagi taraqqiyoti silsilasida ayolning oʻrni, uning siyosiy va huquqiy madaniyati alohida ahamiyat kasb etadi.

Bugungi globallashuv jarayonida yangi avlodning har qanday sharoitga nisbatan faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish masalasida xotin-qizlarning o'rni va roli har qachongidanda muhim. Shu bois islohotlarning asosiy mazmuni ham xotin-qizlarning yangi g'oya va

tashabbuslar bilan chiqishlarini qo'llab-quvvatlash, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan sa'y-harakatlar, o'zgarishlar va ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda ularning faol ishtirok etishlarini ta'minlashdan iborat. Ta'kidlash joiz, bugungi kunda Yurtboshimiz boshchiligida Yangi O'zbekistonda Uchinchi Renessans poydevorini bunyod etish sari dadil qadamlar qo'ymoqdamiz. Binobarin, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar ayollarning baxti asosiga qurilmoqda, desak adashmagan bo'lamiz.

Sir emaski, yangi Uyg'onish davri, avvalo, ilm-fanning taraqqiyotiga, milliy ma'naviyatning mustahkamligiga bog'liqdir. Mazkur o'tkir haqiqatni chuqur his qilgan holda xotin-qizlarning ta'limi va ilm-fan bilan shug'ullanishlari uchun davlatimiz tomonidan yangi imkoniyatlar yaratib berilmoqda.

Jamiyatda ayollarni ilm-fanga ruhlantirish maqsadida yangi mexanizm — «Olima ayollar jamiyati» tuzilgani hamda uning faoliyatini qo'llab-quvvatlash va yanada rag'batlantirish uchun Davlat byudjetidan 50 milliard so'm ajratilgani barcha xotin-qizlarning ko'nglida jamiyatning eng faol qatlami — «olima ayol» bo'lishga intilishlarini yanada kuchaytirishi ayni haqiqat¹.

Hozirgi zamon ilm-fanida «faoliyat», «faollik», «ijtimoiy faollik» tushunchalari keng qo'llaniladi. Aslida, ushbu tushunchalar negizida insonning yon-atrofga, ijtimoiy munosabatlarga, olamni anglashga oid tajribasi, ya'ni faoliyati yotadi. Demak, «ijtimoiy faollik» tushunchasi «faoliyat» va «amaliyot» tushunchalari bilan bevosita bog'liq, hatto genezisi va etimologiyasi nuqtai nazaridan ulardan kelib chiqadi Hech shubhasiz, ayollarning jamiyat va davlat ishlarini boshqarishdagi ishtirokini to'laqonli ta'minlash, ularni ijtimoiy-iqtisodiy hamda huquqiy jihatdan qo'llab-quvvatlash borasidagi islohotlar yurtimizda gender tenglikni va teng huquqlilikni ta'minlashdagi ijtimoiy adolat namunasidir.

Ulugʻ shoir va mutafakkir Alisher Navoiy "Nasoyim ul-muhabbat" tazkirasining "Erkaklar martabasiga yetgan orif ayollar zikri" nomli faslida moziydan to oʻz davrigacha yashab oʻtgan yoki oʻziga zamondosh boʻlgan islom olamida mashhur 35 nafar shayx, orifa xotin-qizlarning ruhiyati, shariati, tariqati, ijodlari xususida lavhalar bitgan.

Navoiy bobomizning "Farhod va Shirin" dostonida ta'riflangan 10 nafar olima qiz, jumladan, mantiq ilmida tengsiz Diloso, astronom Gulandom, faylasuf Sumanboʻy, hikmat fani bilimdoni Parizod obrazlari ham real hayotdan olingan. Ularning prototipi hazratga zamondosh boʻlgan zakiy momolarimizdir. Shunday ekan, bugun zamondoshlarimiz boʻlgan oqila va zukko xotin-qizlarni qadrlash hamda ulugʻlash biz uchun ham qarz, ham farzdir

Bir soʻz bilan aytganda, ayollarning taqdiri, buguni va kelajagi uchun davlat siyosati darajasidagi yuksak e'tiborning ifodasi boʻlgan bunday sharoitlar va imtiyozlar mamlakatimiz

¹ https://pravacheloveka.uz/oz/news/m6769

tarixida hali boʻlmagan. Bugun opa-singillarimiz qalbida joʻsh urayotgan shukronalik va yurtdan, Yurtboshidan minnatdorlik hissi amaliy faoliyatimizga koʻchib, har bir sohada yuksak natijalarga erishishga ruhlantirmoqda.

Ayollarga e'tibor chinakam davlat siyosati darajasiga ko'tarildi: uning huquqiy va institutsional asoslari tubdan takomillashtirildi.

Mamlakatimizda gender tenglikni ta'minlash, ayollarning ijtimoiy va siyosiy hayotdagi rolini oshirish faoliyati: ayollar huquqlari to'g'risidagi qonun hujjatlarini takomillashtirish; ayollarni himoya qilishning institutsional asoslarini takomillashtirish; aholining gender tenglik va ayollar huquqlari to'g'risida xabardorligini oshirish; huquqni qo'llash amaliyotida ularga rioya etilishini ta'minlash uchun mas'ul mansabdor shaxslarni tegishli huquqiy me'yorlar asosida o'qitish kabi asosiy yo'nalishlardan iborat.

Mamlakatimizda ayol qadrini yuksaltirish borasida amalga oshirilgan keng qamrovli islohotlar, albatta, bu borada huquqiy asoslar yaratilganligi va muntazam takomillashtirib borilayotganligi bilan hal qiluvchi ahamiyatga egadir. Xususan, Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 46-moddasida «Xotin-qizlar va erkaklar teng huquqlidirlar» deb belgilanganligi mamlakatimizda gender tenglikni ta'minlash, xotin-qizlarning jamiyat va davlat boshqaruvidagi rolini oshirish borasidagi tizimli islohotlar uchun bosh huquqiy asos boʻlib xizmat qilmoqda.

Shu oʻrinda aytib oʻtishimiz kerakki mamlakatimizda bugungi kunda xotin-qizlar orasida ilm-fan bilan shugʻullanish borasida keng imkoniyatlar yaratib berilayotgani shu jumladan Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni "Oila va xotin-qizlarni tizimli qoʻllab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari" toʻgʻrisida:

Xotin-qizlarga ta'lim olishlari uchun yanada qulay shart-sharoitlar yaratish, ularning ilmiy salohiyati va malakasini tizimli oshirib borishni qo'llab-quvvatlash maqsadida 2022/2023 o'quv yilidan boshlab: oliy ta'lim muassasalari, texnikum va kollejlarda, shu jumladan sirtqi va kechki ta'lim shaklida o'qiyotgan xotin-qizlarning ta'lim kontraktlarini to'lash uchun 7 yil muddatga foizsiz ta'lim kreditlarini moliyalashtirish maqsadida tijorat banklariga Davlat byudjetidan har yili 1,8 trillion so'm resurs mablag'lari yo'naltirilishi haqida bundan tashqari davlat oliy ta'lim muassasalarining magistratura bosqichida o'qiyotgan barcha xotin-qizlarning kontrakt to'lovlarini qaytarish shartisiz qoplash maqsadida, Davlat byudjetidan har yili kamida 200 milliard so'm moliyalashtirilishi kerakligi haqida qaydlarning mavjudligi mamlakatimizda gender tengligi borasida shu jumladan mamlakatimizda xotin qizlarni ilm-fanga yo'naltirish va ularning ilm olishi borasida ularga yanada yordam berish borasida bir qancha imkoniyatlar yaratib berilgani barchamizni mamnun qiladi. Shu jumladan mamlakatimizda bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi tizimida jami 4761 nafar xodimlar faoliyat

koʻrsatayotgan boʻlsa, shulardan 1905 nafari ayollarni tashkil qiladi. Jami 2146 nafar ilmiy xodimdan 695 nafari ayollar boʻlib, jumladan, 7 nafar akademik, 90 nafar fan doktori, 250 nafar fan nomzodlaridir. Koʻrinib turibdiki, xotin-qizlarimiz mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayotining barcha jabhasida munosib faoliyat yuritmoqda. Ular nafaqat, kelajak avlodni kamol toptirishda, balki ilm-fan, ta'lim, sogʻliqni saqlash sohasida, sanoat va qishloq xoʻjaligini rivojlantirishda oʻz hissalarini qoʻshib kelmoqdalar¹. Shuni aytib oʻtishimiz joizki biz faqat olim ayollar haqida koʻp mulohaza yuritib ularga imkoniyatlar yaratib berishi borasida fikrlar yuritmoqdamiz. Biz shu oʻrinda bakalavr darajasida ta'lim olayotgan talabalar haqida ham oʻylab koʻrishimiz kerak. Toʻlov shartnomada tahsil olayotgan talabalar toʻlov kontrakt miqdorini toʻlashga qiynalayotganligini inobatga olish kerakligini ham inobatga olishimiz kerak.

Mamlakatimiz aholisining qariyb yarmi — 17 millioni xotin-qizlardir. Shu ma'noda, qizlarning sifatli ta'lim olishi, kasb egallab, ishli boʻlishi uchun katta imkoniyatlar yaratilgani natijasida bugungi kunda talabalarning 48 foizini xotin-qizlar tashkil etayotgani diqqatga sazovor.

Bunda oʻtgan yildan boshlab ijtimoiy himoyaga muhtoj qizlarning bilim olish imkoniyatlari yanada kengaytirilib, oliy ta'lim muassasalariga 4 foizli davlat grantlari ajratilgani muhim ahamiyat kasb etmoqda. Mazkur yangi tizim asosida 2020 yilda 950 nafar ijtimoiy himoyaga muhtoj qiz oliy ta'lim muassasalariga davlat granti asosida oʻqishga qabul qilingani bu fikrimizni tasdiqlaydi². Bugungi kunda mamlakatimiz ilmiy-ta'lim muassasalarida faoliyat olib borayotgan fan doktorlarining 700 nafardan ortigʻi va akademiklarning 6 nafari ayollardir. Olimalarimizning, ayniqsa, kimyo, biotexnologiya, qishloq xoʻjaligi kabi sohalardagi intellektual mehnati samaralari nafaqat yurtimizda, balki xorijiy ilmiy markazlar tomonidan ham yuksak baholanib kelmoqda. Oʻzbekiston Fanlar akademiyasi huzuridagi ilmiy institutlarda qariyb 3 ming nafar xotin-qizlar tadqiqotlar olib bormoqda.

Xulosa sifatida shuni aytishimiz kerakki mamlakatimizdagi imkoniyatlarni inobatga olgan holda yuqorida aytib oʻtganimiz bakalavr darajasidagi talaba xotin-qizlar haqida ham bir qancha imkoniyatlarni yaratishimiz kerak, yaratilgan imkoniyatlardan tahsil olayotgan xotin-qizlarni yaqindan tanishtirishimiz kerakligini ham inobatga olishimiz kerak. OTM bu kabi imkoniyatlar haqida keng koʻlamli targʻibot va tashviqot ishlarini yanada kuchliroq qilishimiz kerakligini aytib oʻtishimiz kerak. Misol tariqasida shuni aytishimiz kerak bugungi kunda nafaqat OTM balki umumiy ma'noda barcha xotin-qiuzlarning ilm-fanga qiziqishini ham inobatga olib chekka hududlarda maktab kollej va litseylarda tahsil olayotgan oʻquvchi qizlarimiz haqida ham oʻylab

¹ https://academv.uz/uz/news/ilm-fan-va

ayollar#:~:text=Hozirgi%20kunda%200%CA%BCzbekiston,hissalarini%20qo%CA%BCshib%20kelmoqdalar.

² https://pravacheloveka.uz/oz/news/xotin-qizlarning-ilm-fan-rivojidagi-orni-bugun-va-ertaga#:~:text=Bugungi%20kunda%20mamlakatimiz,tadqiqotlar%20olib%20bormoqda.

ularga ham imkoniyatlar yaratish borasida ham imkoniyatlar yaratib berish haqida ham chora tadbirlar koʻrishimiz kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1. Oʻzbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va sanoat vazirligi huzurida kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish agentligi faoliyatini tashkil etish toʻgʻrisida Prezident qarori (13.08.2019)
- 2. "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari toʻgʻrisida"gi Oʻzbekiston Respublikasining Qonuni (02.09.2019)
  - 3. Abdusamedov A. Milliy kadrlar tayyorlash va islom. T.: Fan, 1998
- 4. Abdurahmonov F. Milliy manfaatlar va milliy birlik tuygʻusi. T.: IIV Akademiyasi, 1995
  - 5. Abilov O'.M. Mustaqillik va optimizm. T.: Fan, 1997
- 6. Aliev B. Bozor munosabatlarining qaror topish sharoitida mehnat jamoasining ijtimoiy funksiyalarining oʻzgarishi. T.: Fan, 1992 7. Atamuratov S. Milliy oʻzlikni anglash va milliy madaniyat. T.: Fan, 1991
  - 7. https://pravacheloveka.uz/oz/news/m6769
  - 8. https://pravacheloveka.uz/oz/news/m6769
- 9. https://pravacheloveka.uz/oz/news/xotin-qizlarning-ilm-fan-rivojidagi-orni-bugun-va-ertaga#:~:text=Bugungi%20kunda%20mamlakatimiz,tadqiqotlar-%20olib%20bormoqda.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

МАМЛАКАТИМИЗДА АЁЛЛАР ТАДБИРКОРЛИГИНИ РИВОЖЛАНИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ

Мухлиса Жумаева

ТДИУ таянч докторанти Телефон: +998945154664

e-mail: muxlisa.rahmatova.88@mail.ru

Калит сўзлар. кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик, гендер сиёсати, аёллар тадбиркорлиги, якка тартибдаги тадбиркор, тадбиркорлик мухити.

Аннотация: Мақолада Ўзбекистон иқтисодиётида аёллар ўрнини ошириш ва кичик тадбиркорликда хотинкизлар фаолиятини ривожлантириш масалалари кўриб чиқилган. Бунда мамлакатда олиб борилаётган гендер сиёсати ва ЯТТ сифатида бизнес юритаётган аёл ахоли вакилларининг фаолият йўналишларига алохида тўхталиб ўтилган ҳамда зарурий таклифлар берилган.

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF WOMEN'S ENTREPRENEURSHIP IN UZBEKISTAN

Keyword: small business and private entrepreneurship, gender policy, women's entrepreneurship, individual entrepreneur, business environment

Abstract: The article examines the issues of increasing the position of women in the economy of Uzbekistan and developing women's engagement in small business. In this, current gender policy in the country and the directions of the activities of the female entrepreneurs running businesses as YTT(individual entrepreneurs) were specifically discussed, and necessary suggestions were made.

Keyword: small business and private entrepreneurship, gender policy, women's entrepreneurship, individual entrepreneur, business environment

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЖЕНСКОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УЗБЕКИСТАНЕ

Ключевое слово:
малый бизнес и частное предпринимательство, гендерная политика, женское предпринимательство, индивидуальный предприниматель, бизнессреда

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы повышения роль женщин в экономике Узбекистана и развития участия женщин в малом бизнесе. В том числе обсуждалась текущая гендерная политика в стране и направления деятельности женщин-предпринимателей, ведущих бизнес в качестве индивидуальных предпринимателей, и вносились необходимые предложения.

Ўзбекистон Маълумки, аёллар ўртасида иктисодий-сиёсий ва эркаклар имкониятларга етишишда дисбаланс мавжуд бўлган мамлакат дея халкаро бахо берилади. Бу холат миллий-диний анъаналар натижаси бўлиб, хозирда гендер тенглигини таъминлашда ғарбий тушунчаларни тўғридан-тўғри кўчирмасдан ўзбекона ва олийжаноб гендер тенглигини таъминлаш бўйича давлат сиёсати олиб борилмокда. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1995 йил 6 майдаги "Ўзбекистон Республикасининг 1979 йил 18 декабрда Нью-Йоркда қабул қилинган хотин-қизларни камситишнинг барча шаклларига бархам бериш тўгрисидаги Конвенцияга кўшилиши хакида"ги 87-И-сонли карори, Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 14 апрелдаги "Хотин-қизларга қушимча имтиёзлар туғрисида"ги 760-И-сон қонуни, Узбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 7 мартдаги "Хотин-қизларнинг меҳнат ҳуқуқлари кафолатларини янада кучайтириш ва тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлашга оид чора-тадбирлар тўғрисида"ги ПҚ-4235-сонли қарори, 2022 йил 7 мартдаги "Оила ва хотин-қизларни тизимли қўллаб-қувватлашга доир ишларни янада жадаллаштириш чоратадбирлари тўгрисида"ги ПФ-87-сонли Фармони ва шуларга ўхшаш яна бир қатор қонун хужжатлари хал килувчи роль ўйнаяпти[8].

Бу каби чора-тадбирлар натижасида мамлакатдаги статистик маълумотларни юритиш тизимида ҳам ислоҳотлар бўлди ва аёлларга тегишли кўплаб кўрсаткичлар эълон қилина бошланди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 7 мартдаги ПҚ-4235-сонли Фармони билан Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Статистика Комиссияси томонидан тавсия этилган минимал гендер кўрсаткичлари ва бошқа маълумотлар «gender.stat.uz» веб-сайтига жойлаштириб борилиши таъминланди. Жумладан, якка тартибдаги тадбиркорлар ҳисобини юритишда 2017 йилдан бошланган статистик маълумотлар мавжудлиги боис, ЯТТ аёлларнинг қайси йўналишларда фаолият юритаётганлари ҳақидаги маълумотларга эга бўла олдик.

1-жадвал. Давлат солик хизмати органларида рўйхатдан ўтиб, фаолият кўрсатаётган якка тартибдаги тадбиркор аёллар сони, фаолият турлари бўйича*

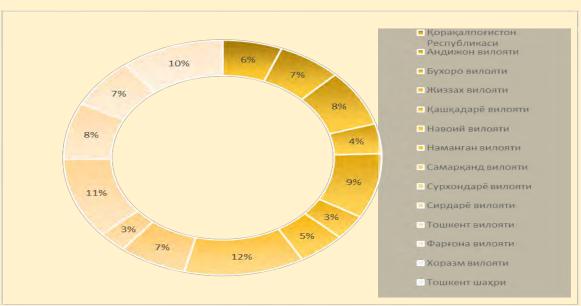
Кўрсаткичлар	2018 й.	2019 й.	2020 й.	2021 й.
Жами	69 756	75 295	81 703	85 634
шу жумладан, фаолият турлари бўйича:				
чакана савдо фаолияти юритувчилар	31 510	34 308	35 877	39 556
қонун хужжатларида белгиланган руйхат буйича хунармандчилик фаолияти	15 845	18 207	20 632	8 060
халқ истеъмол молларини ишлаб чиқарувчилар	11 691	9 759	11 059	-

маиший хизмат сохасида фаолият юритувчилар	3 235	3 717	4 212	6 736
бошқа фаолият турлари билан шуғулланувчилар	7 475	9 304	9 923	31 282
шундан:				
ахоли учун турар ва нотурар жойларни таъмирлаш бўйича хизматлар	35	22	25	12
транспорт сохасида фаолият юритувчилар	296	262	297	110

^{*} Давлат солиқ қўмитаси маълумоти, URL: gender.stat.uz

1-жадвал маълумотларига кўра, Давлат солик хизмати органларида рўйхатдан ўтиб, фаолият кўрсатаётган якка тартибдаги тадбиркор аёллар сони 2018 йилда қарийб 70минг, 2019 йилда 75минг 295 нафар, 2020 ва 2021 йилларда мос равишда 81703 ва 85634 нафар тадбиркорни ташкил этди. Бунда чакана савдо фаолияти энг кўп сонли ЯТТларга тегишли фаолият тури бўлди. 2021 йилда деярли 40 минг нафар якка тартибдаги тадбиркор аёллар ушбу фаолият эгаси сифатида рўйхатдан ўтган. Шунингдек, 2021 йил давомида хунармандчилик фаолияти билан шуғулланувчи тадбиркор сифатида 8060 та ва маиший хизмат сохасида 6736 та аёллар юритадиган якка тартибдаги тадбиркорлик фаолияти қайд этилган.

2021 йилда Давлат солиқ хизмати органларида рўйхатдан ўтган якка тартибдаги тадбиркор аёллар сонини худудлар кесимида кўриб чиққанда эса, куйидагилар маълум бўлди:

1-расм. 2021 йилда Давлат солиқ хизмати органларида руйхатдан утган якка тартибдаги тадбиркор аёллар сони, худудлар кесимида**

^{**} www.stat.uz маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди.

Таҳлил даврида Самарқанд вилояти бу шаклда иш бошлаган тадбиркор аёлларнинг 12 фоизи жойлашганлиги билан биринчиликда турибди ва улар 10464 нафардир. Тошкент вилоятида эса 2021 йилда 9440 та аёл ЯТТ ўз фаолиятини бошлаб, мамлакат бўйича 11% қамровни банд қилган. Шунингдек, мазкур даврда Тошкент шаҳрида ҳам 8949 нафар янги якка тартибдаги тадбиркор аёллар рўйҳатдан ўтиб, улар Ўзбекистон миҳёсидаги ҡўрсаткичнинг 10дан 1 қисмини ташкил қилди. Бундан ташқари Жиззаҳ, Навоий ва Сирдарё вилоятлари мазкур раҳамларда мамлакатда энг кам улушга эга эканини айтиш мумкин.

Хозирда бу ва бошқа турдаги бизнес юритаётган аёлларни қўллаб қувватлаш ва провардида гендер фарқларини камайтириш учун Аёлларни қўллаб-қувватлаш республика ва вилоят жамғармалари ҳисобидан 3 йилгача ва 6 ойгача имтиёзли давр билан йиллик 14 фоиз ставкада 33 миллион сўмгача кредитлар ажратилиши белгиланди[9]. Кредитлар қуйидаги дастурларни муваффақиятли тугатган хотин-қизларга берилади:

- Тадбиркорликни ривожлантириш агентлиги ва Бизнес ва тадбиркорлик олий мактаби маъкулланган дастурлар асосидаги ўкув курслари;
- «Ишга мархамат» мономарказлари, касб-хунарга ўкитиш марказлари, махаллалардаги касб-хунарга ўкитиш масканлари ва Хотин-кизлар тадбиркорлик марказлари ёки нодавлат таълим муассасаларининг касбга ўргатиш ўкув курсларининг махсус ўкитиш дастурлари.

Хулоса

Умуман олганда, Ўзбекистонда яқин йилларда аёллар тадбиркорлигини ривожлантириш бўйича ижобий натижаларга эришилмокда. Келажакда эса аёллар тадбиркорлигини янги поғоналарга кўтариш учун тадбиркор хотин-қизларга ўсиш имкониятларини яратиб берувчи умумий қулай мухит керак. Буларга қуйидагилар киради:

кулай сиёсий, ижтимоий ва макроиктисодий баркарорлик;

моддий инфратузилма;

самарали молия тизими;

рақобатбардош бозор;

хусусий сектордаги ўзгаришлар;

тегишли хукукий база;

қўллаб-қувватловчи сиёсат;

ресурслар ва қўллаб-қувватлаш хизматларидан фойдаланиш имконининг якинлиги(қўл етимлилиги).

Бу йўналишдаги чора-тадбирлар ахолининг турмуши яхшиланишига, гендер тенглиги таъминланишига ва албатта, тараққиётнинг жадаллашишига улкан хисса қўшади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР / REFERENCES / ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

- [1]. World Bank. 2020. Women, Business and the Law 2020. Washington, DC: World Bank. © World Bank. https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32639
  License: CC BY 3.0 IGO.
  - [2]. GEM Report. Women's Entrepreneurship 2020/21: Thriving Through Crisis. 15p.
- [3]. URL: https://review.uz/oz/post/shavkat-mirziyoyev-raisligida-xotin-qizlarni-qollab-quvvatlashga-bagishlangan-yigilishda-ayollar-uchun-qanday-engilliklar-kiritildi
- [4]. McKinsey Global Institute The power of parity: How advancing women's equality can add \$12 trillion to global growth. Mckinsey.com. URL: https://www.mckinsey.com/featured-insights/employment-and-growth/how-advancing-womens-equality-can-add-12-trillion-to-global-growth
  - [5]. URL: https://genderdata.worldbank.org/topics/entrepreneurship
- [6]. Уткина Н.Ю. Объективные и субъективные факторы развития женского предпринимательства в России // Женщина в российском обществе. 2017. № 1 (82). С. 18
- [7]. Абриталина, А.С. Женское предпринимательство: социально-экономические мотивации и факторы: диссертация ... кандидата социологических наук: 22.00.03. Саратов, 2006. 153 с.
  - [8]. www.lex.uz Қонунчилик базаси
  - [9]. URL: https://lex.uz/docs/5320582
  - [10]. www.stat.uz

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

TIBBIY TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY IMMITATSION O'QITISH USULLARINING O'RNI

Barno Xalmatova

Davolash fakulteti dekani Toshkent tibbiyot akademiyasi tibbiyot fanlari doktori, professor e-mail: khalbar@mail.ru

Kalit soʻzlar: ta'lim, simulatsion oʻqitish, tibbiyot, amaliy koʻnikma, baholash

Annotatsiya: Maqola tibbiy ta'lim sifatini oshirish muammolariga bag'ishlangan. Bo'lajak shifokorlarning amaliy tayyorgarligiga asosiy e'tibor qaratilgan. Jahon amaliyotini hisobga olgan holda, bemorlarga kirish uchun talabalar amaliy ko'nikmalarini avtomatizm darajasiga olib chiqishga imkon beradigan zamonaviy simulyatorlarda o'qitilishi kerak. Maqolada Toshkent tibbiyot akademiyasida amaliy ko'nikmalarni o'rgatish tajribasi bayon etilgan.

THE ROLE OF MODERN SIMULATION EDUCATION IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION

Key words: education, simulation training, medicine, practical skills, assessment.

Abstract The article is devoted to the problems of improving the quality of medical education. The main emphasis is on the practical training of future doctors. Taking into account the world practice, in order to gain access to patients, students must be trained on modern simulators, which make it possible to bring practical skills to the level of automatism. The article describes the experience of teaching practical skills at the Tashkent medical academy.

РОЛЬ СОВРЕМЕННЫХ ИММИТАЦИОННЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В ПОВЫШЕНИЕ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Ключевые слова: образование, симуляционное обучение, медицина, практические навыки, оценка

Аннотация: Статья проблемам посвящена образования. повышения качества медишинского Основной упор делается на практическую подготовку будущих врачей. Учитывая мировую практику, для получения доступа к пациентам студенты должны проходить обучение на современных тренажерах, позволяющих довести практические навыки до уровня статье описан ОПЫТ обучения автоматизма. практическим навыкам в Ташкентской медицинской академии.

Oʻzbekiston Respublikasida tibbiy ta'lim tizimini isloh qilish boʻyicha ulkan ishlar amalga oshirilmoqda. Tibbiyot oliy oʻquv yurtlarida talabalarni tayyorlash, ta'lim jarayonida yangi pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalar, zamonaviy axborot texnologiyalaridan keng foydalanishga e'tibor kuchaytirilmoqda.

Tibbiy ta'limning boshqa ta'lim turlaridan farqi, bunda nafaqat nazariy bilim balki shifokor tajribasi, amaliy ko'nikmalar talabalarga singdiriladi.

Kasbiy mahorat va koʻnikmalar oʻqituvchi tomonidan oʻquvchiga bilim bilan bir qatorda "qoʻldan qoʻlga" oʻtkazilmaydi. Bu koʻnikmalar talabaning tajribali oʻqituvchilar tomonidan tashkil etiladigan mustaqil faoliyati natijasida shakllanadi.

Tibbiyot oliy oʻquv yurtlarida biz shunday sharoitni yaratishimiz kerakki, bunda talabada doimiy ravishda oʻzini oʻzi takomillashtirish va bilim olishga boʻlgan ehtiyojlari rivojlanishi kerak. Chunki tibbiy ta'lim oliygohni tugatgandan soʻng yakunlanmaydi, balki "butun umr" dayom etadi.

Yuqori sifatli ta'lim, shu jumladan tibbiy ta'lim – bu:

- ta'lim dasturlarining mijozlar talablari va ta'lim standartlariga mosligi;
- manfaatdor tomonlarning ta'lim sifatidan yuqori darajada qoniqishi;
- ta'lim muassasasi o'qituvchilari va xodimlarining o'z ishlaridan mamnun bo'lishlari;
- jamiyatga ijobiy ta'sir koʻrsatishi, jamiyat a'zolarining umumiy madaniyati va bilim saviyasining ortishidir.

Ammo ta'lim sifatini oshirish haqida gap ketganda quyidagilarni nazarda tutadigan ichki ta'lim sifati nazorati tizimi to'g'risida so'z yuritmaslik mumkin emas. Bular:

- ta'lim jarayonining kadrlar bilan ta'minlanganlik darajasi;
- o'quv-uslubiy ta'minot;
- moddiy-texnik ta'minot;
- o'quv mashg'ulotlarining sifati;
- talabalarning bilim darajasi;
- talabalarning mobilligini (harakatchanligini) ta'minlash;
- o'quv jarayonini samarali boshqarish uchun axborot tizimlarining mavjudligi;
- ta'lim dasturlarini monitoring qilish va davriy ravishda qayta ko'rib chiqish;
- ta'lim dasturlari, oliy ma'lumot darajalari va malakalari to'g'risidagi ma'lumotlarning oshkoraligini ta'minlash.

Rivojlangan mamlakatlarda tibbiy ta'limning ustuvor yoʻnalishlarida global oʻzgarishlar yuz berdi: tizimdan jarayonga, soʻnggi oʻn yillikda esa — ta'lim natijalariga o'tildi. Bu ta'lim

jarayoniga yangi oʻqitish texnologiyalari, jumladan, muammoli, elektron, aralash, simulyatsion va boshqa turlarni faol joriy etish bilan namoyon boʻldi.

Shuni tan olish kerakki, bugungi kunda yurtimizdagi tibbiyot oliy oʻquv yurtlarining moddiy-texnik bazasi xalqaro standartlarga mos kelmaydi. Bizning oʻquv binolarimiz, oʻquv xonalarimiz va laboratoriyalarimiz vaqt talablariga javob bermaydi. Shu bilan birga, biz doimo ushbu muammolarni hal qilish yoʻllarini izlaymiz. Istalgan natijaga erishish uchun biz rivojlangan mamlakatlarning ilgʻor tajribalarini inobatga olishimiz va barcha yaxshi tomonlarini tibbiy ta'lim tizimiga kiritishimiz kerak.

Hozirgi kunda respublikamiz tibbiyot ta'limi oldida bir qator muammolar turibdi talabalar sonining ortib borishi, ularning oʻqitish uslubiga boʻlgan talablarining oʻzgarishi va nazariya hamda klinik amaliyot oʻrtasidagi boʻshliqni kamaytirish zarurati shular jumlasidandir. Bundan tashqari, bemorlarning xavfsizligi, axloqiy muammolar, sogʻliqni saqlash xodimlari mas'uliyatining ortib borishi, talab qilinadigan kasbiy malakalarning yuqori darajasi, muolaja va usullarning tezkor rivojlanishiga e'tibor kuchaymoqda. Bularning barchasi mavjud oʻquv vositalaridan foydalangan holda oʻquv dasturlarini xalqaro standartlarga moslashtirishni talab qiladi.

Bugungi kunda tibbiyot sohasida yuqori malakali mutaxassislarning keskin tanqisligi his qilinmoqda. Shu sababli, oliy tibbiy ta'lim sohasidagi asosiy yoʻnalishlardan biri, nazariy bilimlarning tegishli darajasini saqlab qolgan holda, yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashning amaliy yoʻnalishini sezilarli darajada kuchaytirish zarurati ekanligi tabiiydir. Innovatsion ta'lim texnologiyalarining oʻquv jarayoniga joriy etilishi Oʻzbekiston Respublikasida sogʻliqni saqlashning raqobatbardoshligini oshirishga qodir yuqori malakali mutaxassislarga boʻlgan talabni belgilaydi.

Tibbiyot oliygohlari bitiruvchilariga integrirlashgan nazariy va klinik bilimlar, koʻnikmalarni singdirish, yuqori tibbiy texnologiyalarni oʻzlashtirishda yordam berish va boʻlajak shifokorda ijtimoiy moslashuv qobiliyatini shakllantirish, nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq qilishni oʻrgatishimiz zarur [3 B 22, 4 B 2]. Ushbu vazifalarni amalga oshirish orqali talabalarda kuchli motivatsion munosabatlar, chuqur ixtisoslashuv, intellektual va shaxsiy imkoniyatlarni roʻyobga chiqarish va yetuk tibbiyot xodimini tayyorlash mumkin boʻladi.

Tibbiyot oliygohi pedagogining vazifasi talabalarning mustaqil faoliyatini aniq tashkil etish va unumli boshqarishdir, ya'ni vazifalarni belgilash, ularni hal qilish yoʻllarini korrektsiya qilish, talabalarning sa'y-harakatlari natijalarini qayd etish va baholash. Agar talaba mustaqil ravishda bilim olishni oʻrganmasa, u holda undan oʻz faoliyatini toʻgʻri tahlil qila oladigan va tanqidiy mushohada qilishga qodir yaxshi shifokor chiqmaydi.

Ammo bugungi kunda barcha urinishlarimizga qaramay, tibbiyot oliy oʻquv yurtlari bitiruvchilari yuqori texnologiyali, innovatsion uskunalarda ishlash uchun amaliy koʻnikmalarga ega emaslar. Koʻpincha ularning bilimlari faqat nazariya bilan cheklangan. Faqat bir qator yosh shifokorlar chet el klinikalarida yoki ta'lim muassasalarida oʻz malakalarini oshirishlari mumkin, chunki ularning narxi ancha yuqori. Shifokorlar olingan koʻnikmalarini doimiy ravishda amalda qoʻllashlari lozim.

Tibbiy ta'limning an'anaviy shakllari shifokorning bemorlar bilan faol ish olib borishidan oldin to'liq xavfsiz va samarali o'qitishni ta'minlamaydi. Bundan tashqari, shifokorlarning kompetentlik darajasini nazorat qilishning amaldagi shakllari nomuvofiq yoki yetarli emas.

Amaliy darslarda talaba yodlangan matnni shunchaki qayta aytib bermasligi, balki amaliy muammolarni hal qilishni o'rganishi kerak.

Talabalarning vazifasi oʻqituvchi — murabbiy va maslahatchi yordamida mustaqil ravishda oʻqishdir. Avvalo, bu talabaning motivatsiya nuqtai nazaridan oʻz maqsadi va qadriyatlarini toʻgʻri tushunishini talab qiladi: men nimani va nima uchun oʻrganishni xohlayman. Bunda intellektual va kognitiv intilishlarni anglash ham muhim hisoblanadi - kontseptual bilimlarni, faoliyatning me'yorlari va usullarini egallash muhim ahamiyatga ega: men oʻrganishim mumkin, men nimani va qanday qilib bajarishni aniq bilaman.

Biroq, nafaqat oʻqitishning innovatsion texnologiyalaridan foydalanish, balki ular orqali talabalar namoyon qila olishi mumkin boʻlgan aniq natijalarga erishish kerak.

Ushbu barcha toʻplanib qolgan muammolarni hal qilish uchun tibbiy ta'limga simulyatsion oʻqitish tizimini oliy oʻquv yurtidan boshlab uzluksiz ta'lim bosqichigacha keng joriy etish zarur.

Xammaga ma'lumki, talabalar amaliyot oʻtadigan va shifokorlar malakasini oshiradigan dunyodagi koʻplab tibbiyot universitetlari va yetakchi klinikalarida simulyatsion uskunalar va texnik xarakteristikalari xaqiqiy bemorga maksimal ravishda yaqinlashtirilgan robot-patsientlar oʻrnatilgan. Ularda talabalar bilim darajasini baholash va barcha yoʻnalishlardagi shifokorlarni akkreditatsiya qilish tizimi joriy qilingan. Simulyatorlar yordamida amaliy koʻnikmalarni avtomatizm darajasiga etkazish, bemorlarning salomatligiga zarar yetkazmaslikka erishish mumkin [1 B 269, 2 B 259, 5 B 60].

Simulyatsiya — bu real jarayonning bajarilishi yoki tizimning ma'lum vaqt davomida ishlashiga taqlid qilishdir. Simulyatsiya koʻplab sharoitlarda, masalan, ishlashni optimallashtirish texnologiyasini simulyatsiya qilish, xavfsizlikni loyihalash, sinovdan oʻtkazish, oʻqitish, ta'lim va video oʻyinlarda qoʻllaniladi. Tibbiy mutaxassislarni nazariy va klinik tayyorlash jarayonida shaxslararo muloqat, klinik fikr yuritish va rejalashtirish kabi koʻnikmalaridan xam foydalaniladi. Texnik-psixomotor koʻnikmalarni va shaxslararo muloqat qobiliyatlarini

oʻzlashtirish va takomillashtirish uchun doimiy ravishda mashq qilish va simulyatsiya zarur, bu talabalarga ushbu koʻnikmalarni bajarish texnikasini avtomatizm darajasiga etkazishga imkon beradi. Tibbiy ta'limda simulyatsiya texnikasi va usullaridan foydalanish tibbiyotda simulyatsion oʻqitish (TSOʻ) deb nomlanadi.

Simulyatsiya markazlari (SM) yoki Klinik mahorat laboratoriyalari (KML) — bu tibbiyot talabalari (institutlarda) yoki tibbiyot mutaxassislari (diplomdan keyingi ta'lim) uchun oʻquv markazi boʻlib, bu erda koʻnikmalar va manipulyatsiyalarni oʻrganish uchun xavfsiz va himoyalangan muhit tashkil qilinadi. Bugungi kunga qadar butun dunyoda tibbiyotda innovatsion ta'lim texnologiyalarini qoʻllash boʻyicha etarli tajriba toʻplangan. Virtual sharoitda egallangan koʻnikmalar haqiqiy klinik sharoitga muvaffaqiyatli tadbiq qilinmoqda. AQSH, Germaniya, Buyuk Britaniya, Yaponiya, Koreya va boshqa rivojlangan mamlakatlarda shunday markazlarning tashkil etilganligi tufayli amaliy koʻnikmalarni va tibbiy muolajalarni bajarishni avtomatizm darajasiga etkazishga muvaffaqt boʻlindi.

Simulyatsion oʻqitish markazidan tibbiyot oliy oʻquv yurtlari talabalari (masalan, anatomiya, fiziologik funksiyalarni oʻrganish, tibbiy koʻrik usullari bilan tanishishda), rezidentlar (masalan, manipulyatsiya va texnikani bajarish koʻnikmalarini egallash va takomillashtirish uchun), amaliy imtihonlarga tayyorgarlik jarayonida, malaka oshirish kurslarida, sertifikatlashtirish imtihonlarida va hokazo, shifokorlar yoki hamshiralarni doimiy oʻqitish (masalan, amaliy koʻnikmalarni egallash, jamoada ishlashni takomillashtirish) yoki xodimni ishga qabul qilishdan oldin uning malakasini sinab koʻrishda foydalanish mumkin.

Bugungi kunda tibbiyot oliy oʻquv yurtlarida talabalar soni keskin koʻpayganligi uchun, har bir bemorga 8-10 nafardan talaba toʻgʻri kelmoqda. Etika tamoyillari nuqtai nazaridan bu notoʻgʻri, chunki ogʻir bemorlarga alohida e'tibor berish va ularning kunlik rejimiga rioya qilish talab qilinadi. Xattoki soʻrab-surishtirish kabi zararsiz muolaja ham bemorni charchatib qoʻyishi mumkin. Tibbiy ta'limning ushbu muammolarini hal qilish uchun simulyatsion texnologiyalar zarur: barcha algoritmlar va amaliy koʻnikmalarni bemorning sogʻligʻiga zarar etkazmasdan bajarish, talabalar va shifokorlarga favqulodda vaziyatlarda harakat qilishni oʻrgatish. Bundan tashqari hozirgi vaqtda rivojlanayotgan davolashning minimal invaziv usullarini qoʻllash, tibbiy asbob-uskunalardan samarali foydalanishni oʻrganish uchun ham simulyatsion oʻqitish muhimdir. Talaba bemorning yoniga amaliy koʻnikmalarni bajarishni avtomatizm darajasiga etkazgandan keyingina kelishi kerak. Bu talabaning bemor yonida oʻzini dadilroq his qilishiga imkon beradi. Simulyatsion mashgʻulotlar davomida klinikada aniq simptomlari boʻlgan bemor bor yoki yoʻqligidan qat'i nazar, oʻquv dasturida koʻzda tutilgan barcha kasalliklar bilan tanishishga imkon yaratiladi. Eng muhimi, simulyatsion texnologiyalardan foydalangan holda

o'qitish jarayonida har bir talaba uchun alohida rejalashtirilgan amaliyot o'tkazish imkoniyati mavjud. Simulyatsion o'qitish jarayoni amaliy ko'nikmalar, algoritmlar va muloqat ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan tadbirlarni o'z ichiga oladi.

Amaliy koʻnikmalarni oʻzlashtirish va mutaxassislarni tayyorlash sifatini oshirish maqsadida 2018 yilda Toshkent tibbiyot akademiyasi qoshida zamonaviy robot simulyatorlar, mulyajlar, fantomlar va 3D-dasturlar (virtual bemor, patolodji 3D) bilan jihozlangan simulyatsion ta'lim markazi tashkil etildi.

Toshkent tibbiyot akademiyasida talabalar 1-bosqichdan boshlab simulyatsion markazda ta'lim olishadi, u erda bemorlarni parvarish qilish ko'nikmalarini o'zlashtirish uchun alohida xonalar mavjud. Katta kurs talabalari va magistrlarga o'quv dasturiga muvofiq tibbiy manipulyatsiya (tomir ichiga dorilarni yuborish, mushak ichiga in'ektsiya qilish, oshqozonni yuvish va boshqalar), yurak-o'pka reanimatsiyasi asoslari, birlamchi tibbiy yordam ko'rsatish, akusherlik ko'nikmalari, bolalarga yordam berish ko'nikmalari, urologiya, onkologiya, otorinolaringologiya, oftalmologiya, endoxirurgiya (laparoskopiya, gisteroskopiya) bo'yicha aloxida xonalar tashkil etilgan.

2020-2021 oʻquv yillarida Toshkent tibbiyot akademiyasidi birinchi marotaba davolash va tibbiy pedagogika yoʻnalishlari 6-kurs talabalarining yakuniy davlat imtihonlari simulyatsion markazda boʻlib oʻtdi. Bitiruv imtihonlarida inson omilining rolini pasaytirish bitiruvchilar oʻrtasida stressning kamayishiga va ob'ektiv baholashga olib keldi.

Bizning respublikamiz uchun simulyatsion o'qitish yangi soha ekanligini inobatga olgan holda TTA ma'muriyati Rossiyaning ROSOMED kompaniyasi (Rossiyada tibbiyotda simulyatsion ta'lim jamiyati) bilan hamkorlik aloqalarini o'rnatdi. 2021 yil 28 maydan 5 iyungacha TTAning 124 nafar xodimi I.M.Lomonosov nomidagi Moskva davlat universiteti fundamental tibbiyot fakulteti "Klinik modellashtirish va manual ko'nikmalar" kafedrasi tomonidan tashkil qilingan simulyatsion o'qitish bo'yicha o'qitish onlayn kurslarda ishtirok etdilar. Treningni yakunlab, test sinovlaridan muvaffaqiyatli o'tgan 70 dan ortiq o'qituvchilar xalqaro sertifikatga ega bo'lishdi. 2021 yil 11-iyun kuni TTAda xalqaro ekspertlar ishtirokida simulyatsion o'qitish texnologiyalari bo'yicha mahorat darslari o'tkazildi. 2022 yilda TTAning 10 nafar pedagoglari trenerlar kursini muvaffaqiyatli yakunlab xalqaro sertifikatga ega bo'lishdi.

Toshkent tibbiyot akademiyasi mamlakatimizdagi boshqa tibbiyot oliy oʻquv yurtlari singari simulyatsion ta'lim boʻyicha endi birinchi qadamlarni qoʻymoqda. Ushbu tizimni yanada takomillashtirishimiz va rivojlantirishimiz lozim. Bizning fikrimizcha, talabalarning amaliy mashgʻulotlari sifatini oshirish jarayonida simulyatsion mashgʻulotlarning samaradorligini baholash uchun quyidagi oʻzaro bogʻliq koʻrsatkichlarni inobatga olish kerak:

- oʻqitishning xamma uchun qulayligi va individualizatsiyasi; kadrlar tayyorlash dasturlari va mazmunining sogʻliqni saqlash tizimi ehtiyojlari va tendentsiyalariga muvofiqligi;
- oʻquv jarayonini moddiy-texnik jihozlanish darajasi. Doimiy ravishda yangilab turish va yangi jihozlar bilan boyitish talab qilinadi;
- fanlarni o'qitishda fanlararo integratsiya va bog'liqlikni amalga oshirish. Bugungi kunda kafedralar talabalarni alohida tayyorlashiga yo'l qo'ymaslik kerak, albatta kafedralar orasida xam integratsiya zarur;
- oʻquv jarayonini metodik ta'minlash sifati. Bizning dasturlarimiz va barcha hujjatlarimiz xalqaro standartlarga muvofiq boʻlishi kerak;
- nazorat va baholash faoliyati natijalarini tavsiflovchi koʻrsatkichlar. Baholash obʻektiv boʻlishi, bunda talabalarning oʻzi oʻziga qoʻygan bahosini e'tiborga olish lozim. Talabaning oʻziga bergan bahosi oʻqituvchining bahosiga toʻgʻri kelgandagina, biz obʻektivlik haqida gaplashishimiz mumkin. Ammo shu bilan birga, yuz foiz obʻektivlikka faqat inson omilini kamaytirish evazigagina erisha olamiz.

Oʻzbekiston tibbiyotining kelajagi bitiruvchilarimizning sifatiga bogʻliq. Ta'lim sifatini va tibbiy xizmat sifatini oshirish uchun quyidagilar zarur deb hisoblaymiz:

- 1. Simulyatsion markazlarni yaratish va u erda talabalarning oʻquv dasturiga muvofiq, tibbiy yordam koʻrsatish amaliy koʻnikmalarini mashq qilishlari, masalan, tez yordam mashinasida bemorga birinchi yordam koʻrsatish, murakkab jarrohlik operatsiyalari, akusherlik, stomatologiya, ultratovush diagnostikasi va boshqalar boʻyicha koʻnikmalarnini oʻzlashtirishlari uchun sharoit yaratish. Simulyatorlar oʻquv jarayonining deyarli barcha yoʻnalishlarini qamrab olishi mumkin.
- 2. Dunyo miqyosidagi etakchi professor-oʻqituvchilarni jalb qilgan holda talabalar va shifokorlarni keng kontingenti uchun mahorat darslarini tashkil qilish. Haqiqiy bemorda operatsiya vaqtida yuzaga kelishi mumkin boʻlgan asoratlarni bashorat qilish va anesteziologdan jarrohlik hamshirasiga qadar jarrohlik guruhidagi har bir shifokorning operatsiyadan oldingi mashgʻulotlarini oʻtkazish.
- 3. Simulyatsion oʻquv markazlari bilan tibbiy jihozlarning etakchi ishlab chiqaruvchilari orasida hamkorlik shartnomalarini tuzish, ularning jihozlari boʻyicha oʻquv kurslarini oʻtkazish va shu yoʻl bilan shifokorlar va yosh mutaxassislarning qamrovini bir necha baravar koʻpaytirish va xorijiy klinikalar va oʻquv markazlariga borish ehtiyojini kamaytirish mumkin.

Barcha amalga oshirayotgan va rejalashtirayotgan ishlarimizning zaminida bugungi kunda tibbiyot oliy ta'lim dargohlarida ta'lim sifatini oshirish maqsadi ko'zda tutilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1] Аниськин В.Н., Бусыгина А.Л. Развитие коммуникативного интегративного компонента профессиональной компетентности преподавателя вуза в условиях холистичной информационно-образовательной среды // Балтийский гуманитарный журнал. 2017. Т. 6. № 4 (21). С. 269-272.
- [2] Бекоева М.И. Безопасная образовательная среда как фактор успешной познавательной деятельности студентов //Балтийский гуманитарный журнал. 2017. Т. 6. № 4 (21). С. 259-261.
- [3] Тишков Д.С. Симуляционное обучение как эффективный метод практической подготовки // Karelian Scientific Journal. 2020. Т. 9. № 2(31), С.22-24
- [4] Туйчиев Л.Н., Халматова Б.Т. Роль симуляционного образования в подготовке врачей общей практики //Вестник Ташкентской медицинской академии -2018 №2 с.2-7
- [5] Penman J., & Oliver, M. Meeting the challenges of assessing clinical placement venues in a bachelor of nursing program //Journal of University Teaching & Learning Practice, 2017, P.60–73.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

TIBBIYOT OLIYGOHLARIDA LOTIN TILI OʻQITISHNING HOZIRGI DOLZARB MUAMMOLARI

G.X Bakiyeva

DSc Professor
Oʻzbekiston davlat jahon tillari universiteti
Ilmiy ishlar boʻyicha prorektor,
sitorahazratova174@gmail.com

M.N Israilova

PhD, dotsent TDSI "Lotin tili va xorijiy tillar" kafedrasi mudiri maksudaisrailova 15@gmail.com

Kalit soʻzlar: Tibbiyot oliy oʻquv yurti, lotin tili, chet tillari, farmokologiya,ibora, shifokor, terminologiya

Annotatsiya: Mazkur maqolada lotin tilining tibbiyot tili sifatidagi maqomi, hamda Tibbiyot oliy oʻquv yurti talabalari uchun ushbu tilning ahamiyati va amaliyotda toʻgʻri foydalanish haqida fikr mulohazalar yuritilgan. Lotin tilining qadimdan to hozirgi davrga qadar ishlatib kelinishi sabablari toʻgʻrisida dolzarb muammolar yoritilgan.

CURRENT PROBLEMS OF LATIN LANGUAGE TEACHING IN MEDICAL UNIVERSITIES

Key words: medical higher educational institution, Latin, foreign languages, pharmacology,phrase, doctor, terminology

Abstract: this article provides feedback on the status of Latin as a medical language, as well as the importance and proper use of this language for students of medical universities. The current problems are covered in the question of the reasons why the Latin language is used from time immemorial to the present.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЯ ЛАТЫНСКОМУ ЯЗЫКУ В МЕДИЦИНСКИХ ВУЗАХ

Ключевые слова:Медицинский университет, латинский язык, иностранные языки, фармакология, словосочетание, врач, терминология

Аннотация: В данной статье рассматривается статус латинского языка как медицинского языка, а также значение этого языка для студентов медицинского университета и его правильное использование на практике. Освещаются актуальные проблемы о причинах употребления латинского языка с древнейших времен до наших дней..

Xalqaro til muammosiga yechim topishga qaratilgan ko'plab urinishlar orasida bizning zamonamizda oxirgi o'rinni boshqa tillarga qaraganda eng katta tajribaga ega va xalqaro aloqa vositasi sifatida uzoqroq foydalanish tarixiga ega bo'lgan til egallaydi. Gap, albatta, lotin tili haqida ketmoqda.

Bugungi davrga xos bo'lgan ilm-fanning globallashuvi sharoitida tibbiy lotin tilini bilmasdan, oliy ma'lumotli va bilimdon shifokorni shakllantirish imkoniyatini tasavvur qilish qiyin. Ma'lumki, tibbiyot sohasida koʻplab ilmiy ishlar ingliz tilida yozilgan. Ingliz tilidagi eng keng tarqalgan 20 000 ta soʻzdan 10 400 ga yaqini lotin tilidan kelib chiqqanligi taxmin qilingan [1.B-85]. Binobarin, tibbiyotdagi ilmiy terminologiya xalqaro lugʻat sohasiga tegishli boʻlib, bu butun dunyo shifokorlari uchun tushunarli boʻlishi kerak.

Qadim zamonlardan to hozirgi kungacha tibbiyot fanini oʻrgatish va bilishni lotin tilidagi atamalar, tushunchalar va iboralar haqida boshlangʻich bilimlarsiz tasavvur qilib boʻlmaydi. "Oʻlik" deb atalgan til insoniyat va jahon sivilizatsiyasiga sadoqat bilan xizmat qilishda davom etmoqda. A.V. Podosimovning ta'kidlashicha[2.B-4]: "Agar lotin tili "oʻlik" boʻlsa, uning "oʻlimi" goʻzal edi — u ming yil davomida "oʻlgan" va koʻpchilik Yevropa tillarini urugʻlantirgan.

Lotin tili fan va texnikaning deyarli barcha sohalarida uzluksiz va izchil oʻsib borayotgan xalqaro ijtimoiy-siyosiy va ilmiy terminologiyani ta'lim va asosiy manbai boʻlib xizmat qiladi. Shuning uchun shifokor uchun lotin tilini bilish boshqa, oʻzaro bogʻliq fanlarning terminologiyasini tushunishga imkon beradi.

Tibbiyot oliygohlarida lotin tilini oʻrganish zarurati quyidagi holatlar bilan bogʻliq: Birinchidan, bir yarim ming yildan ortiq vaqtdan beri lotin tili koʻplab mamlakatlar uchun madaniyat va ilm-fan, jumladan, tibbiyot tili boʻlib kelgan. Lotin tilidagi keng qamrovli adabiyotlar (tarixiy xronikalar, romanlar, she'rlar, ilmiy, falsafiy va diniy risolalar) inson faoliyatining deyarli barcha sohalarida ilmiy va madaniy terminologiyaga asos solgan. Hozirda esa lotin tili fan va texnikaning deyarli barcha sohalarida uzluksiz va izchil oʻsib borayotgan xalqaro ijtimoiy-siyosiy va ilmiy terminologiyaning asosiy manbai boʻlib xizmat qilmoqda. Shunday qilib, shifokor uchun lotin tilini bilish boshqa, tegishli fanlarning terminologiyasini tushunish imkonini beradi. Bizning asrimizda eng qiziqarli kashfiyotlar fanlar chorrahasida sodir boʻlishi esa ular haqida ma'lumot olish va kashfiyotlar natijalarini tibbiyot fanida va amaliyotida amaliy qoʻllash uchun juda muhim afzallik hisoblanadi.

Ikkinchidan, lotin tili istisnosiz barcha anglo-sakson tillarining (fransuz, ispan, portugal, italyan, nemis, ingliz va boshqalar) asosini tashkil etadi, ular lotin tilidan kelib chiqqan. Masalan, fransuz, italyan, ispan, rumin tillarida soʻzlarning 89 foizi, ingliz, nemis tillarida 65 foizi lotin

tilidandir.Shuning uchun lotin tilini oʻrganish shifokorning soʻz boyligini yaxshilaydi va chet tilidan yangi soʻzlarni yodlash jarayonini osonlashtiradi.

Boʻlajak tibbiyot sohasi mutaxassislarini tayyorlashda katta ahamiyatga ega boʻlgan fanlardan biri, albatta, lotin tilidir. Talabalar tibbiyot fanining dastlabki qadamlaridanoq lotin tilida maxsus tushunchalar bilan tanishadilar. Bular, birinchi navbatda, a'zolar va tana qismlarining nomlari, kimyoviy birikmalar va dorilar, kasalliklar va ularni davolash usullari va boshqalar. Individual ravishda bunday soʻz va iboralar tibbiy terminlar, ularning jamlanmasi esa tibbiy terminologiyasi deyiladi. Lotin tili ham talabalarga boshqa tillarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi, soʻz boyligi asosan lotin tilidagi soʻzlar bilan toʻyingan, ular internatsionalizmga aylangan, ya'ni tashqi koʻrinishida va ma'no jihatidan qisman (yoki toʻliq) mos keladigan va xalqaro xarakterdagi tushunchalarni ifodalovchi soʻzlar.

Lotin tili tibbiyotda an'anaviy ravishda anatomiya va farmakologiya uchun xalqaro terminologiya, shuningdek, retseptlar tayyorlashda qoʻllaniladi. Lotin tilini bilish turli mamlakatlar shifokorlariga bir-birlarini osongina tushunish imkonini beradi. Lotin tilini tibbiyotda qoʻllashning uzoq an'analari butun dunyo shifokorlari va tibbiy ta'limni birlashtirish uchun birlashtiruvchi omil boʻlib xizmat qiladi. Ilmiy tibbiy terminologiya asosan lotin tili va uning shakllari asosida qurilgan xalqaro lugʻat sohasiga tegishli boʻlganligi sababli, u butun dunyo shifokorlari uchun birdek tushunarlidir. Binobarin, lotin tilini oʻrganish, bu boradagi bilimlarni yuqori darajada ushlab turish zamonaviy ta'limning oʻta dolzarb vazifasidir.

Yuqoridagi tahlil va ma'lumotlardan shuni ta'kidlash lozimli, lotin tili asoslarini oʻzlashtirmasdan turib, tibbiy ta'limni oʻzlashtirish mumkin emas. Lotin tilini oʻrganish tibbiyot mutaxassislarini tayyorlashda katta ahamiyatga ega, chunki u lotin tilidan kelib chiqqan tibbiy atamalarni ongli ravishda oʻzlashtirish va tushunishga yordam beradi, u tanishadi va oʻz amaliyotida foydalanadi. Qadim zamonlardan beri shifokorlar shunday lotin maqolini bilishadi: "Invia est in medicina via sine lingua Latina" (tibbiyot yoʻlidan lotin tilisiz oʻtib boʻlmaydi). Bu bayonot bugungi kunda ham haqiqatdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- [1].Hakimova V. M. lotin tilining tibbiyotda va zamonaviy dunyoda tutgan oʻrni / / tibbiy xabarchi Boshqirdiston. 2011. Jild 6, № 3. -B. 140-142.
- [2].Podosinov A. V. Lingua Latina. Lotin tili va qadimiy madaniyatga kirish / N. I. Sorchaeleva . M., 1998 yil. B. 178.
- [3].M.N.Israilova.,"Lotin tili va tibbiy farmosevtik terminologiya asoslari"., Tibbiyot oliygohlari talabalari uchun oʻquv qoʻllanma., T., 2016-y
  - [4]. Sokol A. F. "Sogʻliqni saqlash, davolash, tibbiyot", Vinnitsa, 2002 yil.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

Pages: 536-544

ЁЗУВ МАЛАКАСИНИ БАХОЛАШ МЕТОДИ (ЮРИДИК ТАЪЛИМ ЙЎНАЛИШИ ТАЛАБАЛАРИ БИЛАН ИШЛАШ МИСОЛИДА)

Зулфия Пўлатова

Судьялар Олий мактаби

У́збекистон Республикаси Банк-молия академияси "Бизнес-инглиз" тили кафедраси доценти в.б.,

педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD),

zulfiya-pulatova79@mail.ru

Калитсўз:ёзув,бахолашметоди,казус,жорийва ораликназорат,модул,мезон,назоратсаволлари,аналитиктахлил,назораттурлари,рубрика.

Аннотация: Ушбу маколада нофилологик, яъни юридик йўналиш талабаларининг ёзув малакасини бахолаш амалиётининг тартиби ва мезонлари тахлил қилинди. Умумевропа CEFR тизимининг B2 даражасига қўйилган талабларга кўра, битирувчилар махсус номалар ёза олиш (бизнес хатлари, электрон хатлар), сохага оид яхши тузилган иншо ва маърузалар ёза олиши, етарли даражада грамматик, мазмун жихатдан тўғри тузилган ва мос услубдаги илмий ва тадкикот маколаларини ёза олиши кўзда тутилади. Талабалар билимини бахолашнинг модулли тизимдаги хусусиятлари илмий жихатдан тадқиқ қилинди ва зарурий натижалар қўлга киритилди. Модулли тизимнинг талабалар кўникмаларини бахолашдаги макбул ва рационал эканлиги илмий хулосалар ёрдамида аниқланди ва таклифлар ишлаб чиқилди.

METHOD OF ASSESSMENT OF WRITING SKILLS (IN THE EXAMPLE OF WORKING WITH STUDENTS OF LEGAL EDUCATION)

Key words: writing, assessment method, case study, current and mid-term control, module, criterion, assessment questions, analytical thinking, assessment types, rubric.

Abstract: This article analyzed the procedure and criteria of law students' writing skills assessment practice. According to the requirements of European CEFR system, graduates of B2 are expected to be able to write special letters (business letters, e-mails), to write well-structured essays and lectures related to the field, to be able to write academic and research articles with sufficient grammar, content and appropriate style. The features of student knowledge assessment in the modular system were scientifically researched and the necessary outcomes were

obtained. The adequacy and rationality of the modular system in the evaluation of students' writing skills was determined with the help of scientific assumptions, and proposals were developed

МЕТОД ОЦЕНКИ ПИСЬМЕННЫХ НАВЫКОВ (НА ПРИМЕРЕ РАБОТЫ СО СТУДЕНТАМИ ЮРИДИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ)

Ключевые слова:
письмо, метод оценивания, кейс, текущий и промежуточный контроль, модуль, контрольные вопросы, аналитический анализ, виды контроля, рубрика

Аннотация: В данной статье проанализированы порядок и критерии нефилологической, то есть практики навыков студентов-юристов. письма Согласно требованиям уровня Б2 общеевропейской системы CEFR, выпускники должны уметь писать специальные письма (деловые письма, электронные письма), писать хорошо структурированные эссе и лекции, связанные c областью, уметь писать академические исследовательские статьи достаточной грамматикой, содержанием соответствующим стилем. Были научно особенности оценивания знаний учащихся в модульной системе и получены необходимые результаты. С помощью научных выводов определена приемлемость и рациональность модульной системы в оценке навыков письма студентов, разработаны предложения.

Модулли тизимда юридик йўналиш талабаларининг ёзув малакасини бахолаш айнан ўз сохасининг терминларини ёзиш ва билишга бўлган қизиқиши, билими самарадорлигини ошириш, хозирги замон фан ютукларини ўрганишга бўлган интилишларини кучайтириш, уларни ёзув ижодкорлигига ундаш, ёзув бўйича назарий билимларини амалиётда кўллаш малакасини хосил қилишда халқаро тадқиқот ғояларини амалий жараёнга татбиқ этиш мухимдир.

Бунда юридик йўналиш талабаларининг ёзув малакасини бахолаш ва келажакда ўз сохасидаги меъёрий хужжатларни тўғри ёзишга ўргатиш учун айнан ўкув малакаларини хосил қилиш методикасини яратиш мухим ахамият касб этади.

Таъкидловчи тажриба мақсади — тадқиқот ғояларини илгари суриш, ёзув малакаларини ҳосил қилиш бўйича муаммоларни ўрганиш, умумий тайёргарликни ташкил этиш, ўкув жараёнидаги ёзув малакасини ҳосил қилиш бўйича ўқитиш шакл ва методларини аниқлаш, методик ишларни олиб бориш, аудитория ва аудиториядан ташқари машғулотлар учун топшириқларни ишлаб чиқишдан иборат бўлди.

Тажриба-синовнинг аниқловчи *босқичида* тажриба-синов майдончалари ва иштирокчилари аниқланди, уларнинг педагогик жараён тавсифи белгиланди, ёзув малакаларини ривожлантиришга қаратилган методик таъминот ишлаб чиқилди.

Куйида тажриба-синов сўровномалари тахлили натижаларини келтириб ўтамиз. Сўровномалар талабалар хамда профессор-ўкитувчилар томонидан тўлдирилганлиги сабабли биз улар келтириб ўтган муаммоларни солиштиришни лозим деб топдик. Дастурлар, бахолаш мезонлари ва кўйиладиган талаблар талабаларга семестр бошида такдим килинса, кўзланган натижага маълум маънода эришилади ва таълим сифатига ижобий таъсир кўрсатади (1 жадвал).

Тажриба-синов ишларини ташкиллаштиришда тадқиқотчи тадқиқ этилаётган педагогик жараёнда юридик йўналиш талабаларининг ёзув малакасини баҳолашга қаратилган меъёрий ҳужжатларни ёзишни ўргатиш мақсадида танлаб олинган олий таълим муассасаларида шарт-шароитлар яратилди. Тажриба-синов ишлари жараёнида талабаларга ўз мутахассислик соҳасида фойдаланиладиган ҳужжатлар, атамалар ва улар иштирокидаги ёзишни ўргатишга қаратилган ўқитиш шакллари (аудитория ва аудиториядан ташқари машғулотларда) ва методларининг самарадорлик кўрсаткичлари тизимли равишда тажриба ва назорат гуруҳларида аниқланиб, қайд этилди.

1-жадвал Тажриба-синов натижаларига оид фикр-мулохазалар ва ечим

Ўқитувчилар	Талабалар				
1. Балларни мезон бўйича	1. Назорат (бахолаш) ишларининг				
тақсимлаш қийин.	ҳаққоний бўлмаслиги.				
2. Талабалар ўзларининг ва	2. Жорий назорат материали билан				
ўқитувчининг ишини бахолаб, фикр-	якуний назорат саволлари номутаносиб.				
мулохазаларини ёзадилар.	3. Робот каби фикрлашни йўқ				
3. Вазифаларни талабларга	килиш; эркин, ижодий ва танкидий				
мувофик тўлик бажармаслик.	фикрлашга имкон бериб, уни қўллаб-				
4. Кредит-модуль тизимида	қувватлаш.				
талабанинг ёзув малакаси стилистикаси,	4. Дарсларнинг фақат назария билан				
фикрини баён этиши, тахлил қила	эмас, амалиёт билан хам боғлиқ холда				
олиши, қўлланилган усуллар ва	олиб борилиши.				
келтирилган хулоса.					
5. Даражанинг ҳар хиллиги.					
6. Вазифани бажаришда					
рационаллик етишмайди.					
Empe					

Ечим:

- 1. ОТМнинг бахолаш мезонларини такомиллаштириш.
- 2. Талабаларнинг семестр бошида дастур, бахолаш мезони, рубрикалар билан олдиндан танишишини таъминлаш.
- 3. Назорат савол(test item)ларини тузишда аникликка эътибор бериш.

Тажриба-синов дастурида "Чет тиллар бўйича таълимнинг барча боскич битирувчиларининг тайёргарлик даражасига кўйиладиган талаблар"га кўра олий таълим муассасаларининг номутахассис факультетлари бакалавриат боскичи битирувчилари тўрт йиллик таҳсиллари ниҳоясида ўрганган чет тили бўйича В2 даражани эгаллашлари шарт.

Унга кўра, битирувчи талабалар В2 даражани таъминловчи ёзув малакасини бахолаш алгоритми ишлаб чикилди.

Тажриба-синовни олиб бориш учун тадқиқотчи томонидан тажриба-синов дастури терминлари "Чет тилини эгаллаш умумевропа компетенциялари: ўрганиш, ўкитиш ва бахолаш" тўгрисидаги умумэътироф этилган халқаро меъёрлари (CEFR — Common European Framework of Reference) га мувофик қайта ишлаб чиқилди, унинг вазифалари таълимий, тарбиявий ва ривожлантирувчи максадлар асосида дастурда тажриба-синов ишлари босқичлари, унинг қисмлари, оралиқ натижалар ҳамда уларга эришиш кетма-кетлиги белгилаб олинган.

Тажриба-синов ишининг *амалий босқичида* талабаларнинг ёзув малакасини ривожлантиришга қаратилган қуйидаги баҳолаш модели ишлаб чиқилди. Бунда (CEFR – Common European Framework of Reference) В2 даражасида ёзиш малакасига эга бўлишдаги WRITING (Ёзиш) бўлими талабларига риоя қилинди, яъни: берилган вазият ёки мавзу асосида, топширилаётган даражага мос лексика ва грамматикани қўллаган ҳолда яҳлит матн туза олиш кўникмалари текширилади. Тестнинг ёзма қисми (текширилиши лозим бўлган лексик ва грамматик компетенциялар, ёзиш бўлимлари) компетенцияларига максимал балл - 5 баллни ташкил қилади. Жами максимал балл: 25 - балл. Тестдан муваффақиятли ўтиш учун максимал баллга нисбатан 60% (15 балл) ёки ундан юқори балл йиғиш керак (2-жадвалга қаранг):

2-жадвал

Ёзув малакаси топшириғи

Чет тили бўйича ёзув малакасига эга бўлиш даражаси учун топширик

WRITING

(Ёзиш) (80 дақиқа / 2 та топшириқ)

Ёзма нутқ бўлимининг мақсади талабалар фикрини чет тилида ёзма равишда тўғри ва равон ифодалай олиш қобилиятини текширишдир.

1-топшириқ: хат ёзишмалари.(расмий ва норасмий). Талаба берилган мавзу ва таянч саволлар асосида хат ёзиши лозим. Мавзуда муаммо кўтарилади ва хатда ушбу муаммо юзасидан фикр билдирилади. 100-150 та сўздан иборат матн хосил қилиниши талаб этилади.

2-топшириқ: шахсий тажрибага асосланган эссе ёзиш. Талаба таянч саволлар асосида берилган мавзуда қисқа эссе ёзиши керак. Бунда эссе матни мазмунида 200-250 та сўз қатнашиши талаб этилади.

Талабалар ёзув малакасини ривожлантиришга қаратилган баҳолаш моделини келтирамиз (3-жадвалга қаранг):

3-жадвал

Ёзув малакасини бахолаш модели

Ёзув малакасини бахолаш							
Жорий назорат		Оралиқ назорат		Якуний назорат			

Ёзувни бахолаш топшириклари							
	ЭССЕ		ХАТ ЁЗИ	Ш	XAT	ЁЗИШ	
			(норасми			мий)	
		Ëзу		а қўйиладиган т			
Богловчилардан, оддий сўзлардан эмас мураккаб сўзлардан фойдаланилтани ижодий ёндашганлиги, аник фактлар билан асосланганлиги ва мисоллар келтирилгани, стилистик, граматик хамда орфографик коидалардан фойдаланилтанлиги ижодий ёндашганлиги ва мисоллар келтирилгани, стилистик, грамматик хамда орфографик коидалардан фойдаланилтанлиги, ижодий ёндашганлиги, аник фактлар билан сузлардан фойдаланилганлиги, ижодий ёндашганлиги, аник фактлар билан асосланганлиги ва мисоллар келтирилганлиги, стилистик, грамматик хамда орфографик коидаларига бўйсуниши, расмий услубда ёзилиши.						коидаларига оўйсуниши, расмий услубда ёзилиши.	
			Бахо л Мувофикли		Боғлиқлик ва	Пурат	
	Мақсадга эри	шиш	к	Уйғунлик	грамматика	Луғат бойлиги	
*4-5	Вазифа юкори даражада бажарилган, яъни максаднинг аниклиги, кўрсатмаларнинг тулик бажарилганлиги, максаднинг самарадорлиги, мувафаккиятта эришишга ишонч	оилан ёзилганлиги, мазмуннинг туликлиги, ёзишда оригинал ғоялардан фойдаланилганлиги.	Ёзув шакли ва услуби мавзуга мос, мавзуга оид маълумотлардан хабардор, расмий маълумотларга мувофик ёзилган.	Мавзуни ёритишда мантикий кетма- кетликка асосланган ғоялардан фойдаланилган ва мақсадга уйғун равишда ёзилган.	Гапларнинг грамматик тузилмаларида мураккаб жумлалардан фойдаланилган, имловий хатолари мавжуд эмас, тиниш белгилари тўғри кўйилган, хатолари жуда кам бўлиб, илгари сурилган ғояга таъсир қилмайди.	Мавзуни ёритишда мос луғатлардан фойдаланилган ва ижодий ёндашилган, ёзилишидаги оригиналликка риоя қилинган.	

	<i>i</i> g	Та	ш	ис	Г ца ик
*2-3	Вазифани бажаришда баъзи бир камчиликлар мавжуд, максад айрим жойларда ноаник, кўрсатмалар тўғри бажарилган, муваффаккиятга эришишда ишончи камрок, мазмуннинг ёритилишида етарли ғоялардан фойдаланилган.	Ёзув шакли ва услуби мавзуга мос, мавзуга оид маълумотлар кам, расмий маълумотлардан етарлича хабардор.	Мавзуни ёритишда мантикий кетма- кетликка асосланган, етарлича маълумотлардан фойдаланилган ва матн изчил ёритилган.	Гапларнинг грамматик тузилмаларида оддий, лекин тугри фойдаланилган, баъзи бир имловий хатолар мавжуд, тиниш белгилари тугри куйилган, хатолари кам булиб илгари сурилган гояга сезиларли даражада таъсир килмайди.	Мавзуни ёритишда содда луғатлардан етарли луғатлардан етарли луғатлардан етарли жойлардан фойдаланилган ва даражада фойдаланилган, пекин айрим жойларида нотутри талқин нотутри талқин килинган, ёзилишида оригиналлик килинган.
1	Вазифа тўлик бажарилмаган, ноаник максад кўйилган, кўрсатмаларга риоя қилинмаган, муваффаккиятга эришишга ишончли эмас, мазмуннинг ёритилиши нояник, ғоялар ишончли эмас.	Ёзув шакли ва услуби мавзуга мос эмас, мавзуга оид маълумотлар жуда кам.	Мавзуни ёритишда мантикий кетма-кетликка асосланмаган, маълумотлар тушунарсиз ва жуда чалкаш.	Гапларнинг грамматик тузилмаларида оддий хатоликларга йўл кўйилган, нотўғри сўзлар ишлатилган, тиниш белгилари нотўғри кўйилган.	Мавзуни ёритишда содда луғатлардан фойдаланилган ва айрим жойларида нотўғри талқин қилинган.
0	Вазифа бажарилмаган, лекин қисман бажаришга харакат килинган, бақолаш учун етарли эмас (20 та сўздан кам).	Ёзув шакли ва услуби бахолаш учун етарли эмас (20 та сўздан кам).	Мавзуни ёритишда уйғунлик мавжуд эмас (20 та сўздан кам).	Грамматик тузилмалар хакидаги билимларга эга эмас (20 та сўздан кам).	Мавзуга тегишли луғатлардан фойдаланилмаган (20 та сўздан кам).

Юқорида қелтирилган ёзув малакасини оширишга қаратилган топшириқлар ва баҳолаш модели асосида ташкил этилган тажриба - синов ишларининг натижалари ва уларнинг таҳлили кейинги бандда келтирилди.

Юридик йўналиш талабаларининг инглиз тили бўйича соҳага оид термин, атама, луғат ва иш юритиш хужжатларини ёзишга қаратилган ёзув малакаларини ривожлантиришда эссе, хат ёзиш (расмий ва норасмий), казус, муаммоли вазият каби ёзув турларидан фойдаланиши ҳамда казус ва муаммоли вазиятларга оқилона, қонун доирасида ёндашган ҳолда жавоб беришлари, вазият юзасидан фикр билдиришлари муҳим саналади.

Тадқиқот жараёнида бўлажак юристлар ҳамда соҳа эгаларининг касбий фаолиятида учрайдиган реал воҳеа ва ҳодисаларга асосланган муаммоли вазиятлар юзасидан ҳат ёзиш (электрон) ёзув турларидан фойдаланиш даражаси таҳлил ҳилинди (4-жадвалга ҳаранг):

4-жадвал

Ёзма топширик намунавий саволлари

Citizen Umid Sharipov and his wife, who are residents in Mirzo Ulugbek district, are suffering from nuisance nowadays. Sharipov is nearly 64 years old, he and his wife are pensioners. Because of their age, they have problems with health. For three years, Mr. Sharipov has had allergic rhinitis and nervousness. The issue is that, an investor, Kamol Rayimov has been building a housing estate next to the claimant's apartment building since August. The construction works, especially dust and dirt cause to an excessive disagreement of the olds. This constant disturbance annoys lots of neighbors, particularly Mr. Sharipov feels himself appallingly. Therefore, Mr. Sharipov is grieving mostly from this. The residents several times claimed about this to Mr. Sharipov. However, he ignored them.

Citizen Timur Aripov is claiming on behalf of his neigbours. As he states, they reside in Mirzo Ulugbek district and are suffering from nuisance these days. At the backyard of their neighborhood, there is a construction work, which is being invested by Dilshod Kadirov. He hired builders to accomplish architectural construction. A group of builders almost every day is drunk, makes much noise, and turns on loud music until the midnight. As Aripov claims, a couple of days ago three of them nearly murdered one another. These drunk men hit and quarreled with each other losing their minds. This endless disruption irritates almost all neighbors and they feel themselves terribly. Residents several times claimed about nuisance to Mr. Kadirov. However, he ignored them.

Write AN E-MAIL OF ADVICE as a lawyer using at least 150 words.

Your email should follow the structure

	Opening paragraph
	Summary of facts
	Legal issue
	Lawyer's advice
П	Lawver's proposed action

Мазкур тадқиқотимизнинг методологик асоси сифатида шахс фаолияти ёндашуви назариясини илгари суришимиз мумкин. Ушбу назарияга мувофик, биринчидан, хорижий тилни ўрганишнинг предмет мазмунини танлаш ва умуман, юридик дискурсдаги хорижий тилда юридик ёзув давлат хукуки, жиноят хукуки ёки фукаролик хукуки таълим профилидан бирини танлаб олган «Юриспруденция» йўналишида тайёрланаётган талабалар аник бир гурухининг кизикишлари ва эхтиёжларига асосланиши лозим. Иккинчидан, юкорида келтириб ўтилган, шахсий фаолият ёндашувининг «фаолият» таркибий кисми шуни англатадики, юридик дискурсда хорижий тилда ёзиш кўникмасини кўлга киритиш жараёнида талабалар ўкув-англаш жараёнида фаол иштирок этадилар.

Булар ушбу жараёнда пассив ахборотни истеъмол қилувчи реципиентлар сифатида эмас, балки унинг фаол яратувчиси ва жорий қилувчиси сифатида намоён бўладилар.

Шу муносабат билан, шахсий-фаолият ёндашуви таълимда компетентлик ёндашуви билан кесишади. Унинг ўзига хос ва бошқалардан ажралиб турадиган хусусиятларидан бири таълим натижасини алохида, мухим натижаларни такдим этишга эмас, балки талабаларнинг амалий фаолиятни амалга оширишига нисбатан компетенцияси – кобилияти терминларига қаратишидир.

Таълимда муаммоли вазият каби ёзув турларини ишлаб чикиш ва ўтказиш талабаларнинг у ёки бу ўкув фанини ўзлаштирганлик хажмини холис бахолашга имкон беради. Кредит-модуль тизимида турли шакллардаги ёзув турларидан фойдаланиш давлат таълим стандартлари талабларига мос холда ишлашга имкон беради. Аналитик тахлил қилиш, муаммоли вазият каби ёзув турларидан фойдаланиш билимларни масофадан туриб назорат қилишнинг, шунингдек, жорий назорат сифатида талабаларнинг мавзулар бўйича ўзлаштирганлик даражасини аниклашга ёрдам беради. Ёзув турларидан фойдаланиш талабаларнинг касбий конпетенциясини яхшилайди ва сифатини оширади. Таъкидлаш жоизки, казус, муаммоли вазият каби ёзув турларини ишлаб чикиш ва ўтказиш талабалар билим даражасини назорат қилиш ва бахолашни амалга оширишга шароит яратади. Чунки айнан ёзув турлари таълим сифатининг индикатори бўлиб, талабанинг ўзлаштириш даражасини аниклаш воситаси хамдир. Шунингдек, у фойдаланиладиган дидактик тизимнинг, ўз ичига таълим методикаси ва ўкув жараёнини ташкил килишнинг, замонавий технологияларни амалга оширишнинг самарадорлик кўрсаткичи хам хисобланади. Талабаларнинг ёзма топширикларини бахолаш рубрикаси шулар жумласига киради (5 жадвалга қаранг):

REFERENCES:

- [1]. Babaniyazova, N.P. (2018). Teaching English verbal vocabulary to students of the B1 level of the Republic of Karakalpakstan on the basis of modular technology. *PhD thes. in phil.* Tashkent.
- [2]. Baudouin de Courtenay, I. A. (1963). *Selected works on general linguistics*. Moscow: Publishing House of the USSR Academy of Sciences.
- [3]. Coombe, Ch. (2013). *A practical guide to evaluating English language learners*. University of Michigan Press.
- [4]. European Credit Transfer and Accumulation System (ECTS). (1989). Amsterdam: International Tuning Academy. https://ec.europa.eu/education/resources-and-tools/european-credit-transfer-and-accumulation-system-ects en.

- [5]. Galskova, N.D. (2000). *Modern methods of teaching foreign languages*. Moscow: ARKTI-Gloss.
- [6]. Giraldo, F. (2014). The impact of the professional development program on the performance of English teachers in the classroom. *PROFILE issues of professional development of teachers*. No. 16(1), 63-76.
- [7]. The Bologna process and the European higher education area. (1999). Lisbon: European Commission Website. https://ec.europa.eu/education/policies/higher-education-area en
- [8]. Ur, P. (2009). A course in language teaching: practice and theory. Cambridge University Press.
- [9]. Ushakova, S.V. (2010). On the issue of approaches to teaching creative writing in a foreign language in a modern secondary school. *Foreign Languages at School*, *9*, 61.
- [10]. Vasilyeva, M.M., Sinyavskaya E.V. (1967). *Methods of preparing foreign languages for school*. Moscow: Progress.
  - [11]. Vorontsova, T.A. (2009). *Elementary stylistics*. Izhevsk: Udmurt University.
- [12]. Wiggins, G. (2017). *Definition of evaluation*. http://www.edutopia.org/grant-wiggins-assessment
- [13]. Yutsyavichene, P.A. (1989). *Theory and practice of modular training*. Kaunas: Shvesa.
  - [14]. https://lex.uz/docs/4380624
  - [15]. https://www.prodigygame.com/main-en/blog/teacher-evaluation/

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

OLIY TA'LIMDA KREATIV YONDASHUVLAR ASOSIDA OʻQITISH SIFATINI OSHIRISHNING INNOVATSION YOʻNALISHLARI

Shaxnoz X. Samiyeva

pedagogika fanlari nomzodi, dotsent Buxoro muhandislik-texnologiya instituti samieva-1978@mail.ru

Kalit soʻzlar: innovatsiya, kreativ yondashuv, pedagogik faoliyat, uzluksiz ta'lim, ijodiy jarayon

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'limda zamonaviy islohotlarni amalga oshirish, ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalarni qoʻllash, iqtisodiyotning yuqori choʻqqilarga koʻtarilishi jarayonida kreativ yondashuvlar va innovatsion pedagogik faoliyatning oʻrni toʻgʻrisida fikr yuritilgan. Yoshlar ijtimoiy ma'noda ham kuchli, ham zaif jihatlarni oʻzida mujassamlashtirgani uchun ularga, bir tomondan, ijtimoiy faollik, yuqori darajada ta'sirchanlik va yangiliklarga intiluvchanlik, ideallarga boʻlgan ehtiyoj, olamni, borliqni ijodiy qayta qurishga tashnalik, qiziqqonlik xos bo'lsa, ikkinchi tomondan sabrsizlik, bemulohaza tangid qiluvchanlik, barcha narsani inkor etish jihatlari koʻzga tashlanadi. Bu esa boʻlajak mutaxassislarni zamon talablarini hisobga olgan innovatsion faoliyatga yoʻnaltirgan holda raqobatdosh qilib tayyorlashni talab etadi.

INNOVATIVE DIRECTIONS OF IMPROVING THE QUALITY OF TRAINING ON THE BASIS OF CREATIVE APPROACHES IN HIGHER EDUCATION

Key words: innovation, creative approach, pedagogical activity, continuing education, creative process

Abstract: This article examines the implementation of modern reforms in higher education, the use of innovative technologies in the education system, creative approaches and the role of innovative pedagogical activity in the process of lifting the economy to the top. Since young people in the social sense embody both strengths and weaknesses, they are characterized, on the one hand, by social activity, a high level of affectivity and desire for innovation, the need for ideals, and on the other hand, criticality, denial of everything. This requires competitive training of future specialists focused on innovative activities, taking into account the requirements of the time.

ИННОВАЦИОННЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ПОДГОТОВКИ КАДРОВ НА ОСНОВЕ ТВОРЧЕСКИХ ПОДХОДОВ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

Ключевыеслова:инновация,творческийподход,педагогическаядеятельность,непрерывноеобразование,творческийпроцесс.

Аннотация: В данной статье рассматривается реализация современных реформ в высшем образовании, применение инновационных технологий в системе образования, креативные подходы инновационной педагогической деятельности в процессе подъема экономики к вершинам. Поскольку молодёжь в социальном смысле воплощают как сильные, так и слабые стороны, им присущи, с одной стороны, социальная активность, высокий уровень аффективности и стремления к инновациям, потребность в идеалах, а с другой критичность, отрицание всего. Это требует конкурентной подготовки будущих специалистов, ориентированных на инновационную деятельность с учетом требований времени.

Hozirgi kunda jamiyatdagi iqtisodiy oʻsish va ijtimoiy taraqqiyot tobora koʻproq innovatsiyalarga asoslangan bilimga tayanib, ushbu jarayonni amalga oshirish oliy ta'lim muassasalari oldiga muhim vazifalarni yuklamoqda. Bugungi innovatsiya sohasidagi ilm-fan taraqqiyotining har qanday yutugʻi insoniyat mushkulini oson qilishga, uning muammolarini qisman boʻlsada hal etishga xizmat qilishi kerak.

Dunyo boʻyicha oliy ta'limda zamonaviy islohotlarni amalga oshirish, ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalarni qoʻllash, iqtisodiyotning yuqori choʻqqilarga koʻtarilishi kadrlarning kasbiy mahorati va kompetensiyaviy malakasi darajasiga bogʻliq. Ma'lumki, ta'limning barcha sohasida kadrlar salohiyatini yuksaltirish, shuningdek, ta'lim-tarbiyada mavjud boʻlgan boʻshliqlarni bartaraf etishdan iborat. Shuning uchun ham boʻlajak oʻqituvchilarni kreativ yondashuvlar asosida innovatsion faoliyatga tayyorlashda oʻz bilimini uzluksiz toʻldirib borish va undan kasbiy mahorat hamda ijtimoiy faoliyatda ijodiy foydalana olish qobiliyatini rivojlantirish muhimdir.

Mamlakatimizda ijtimoiy institut boʻlgan oliy ta'lim jamiyatning rivoji va farovonligi uchun zarur sharoitdir. U nafaqat har tomonlama, barqaror va ustun boʻlishi, balki tez oʻzgarayotgan va kutilmagan globallashtirilgan jamiyatda muammolarni hal etish uchun doimiy rivojlanishi lozim. Bu evolyusiya tizimli, izchil va koʻlamli boʻlishi kerak. Shu sababli professoroʻqituvchilar, tadqiqotchilar va siyosatchilardan ta'lim-tarbiya nazariyasi va amaliyotida, shuningdek ushbu jarayonning barcha boshqa sohalarida innovatsiyalar kutilmoqda.

XXI asrda jahon miqyosida ta'lim barqaror taraqqiyotni ta'minlovchi asosiy omil sifatida e'tirof etilib, 2030 yilgacha belgilangan xalqaro ta'lim konsepsiyasida "Butun hayot davomida sifatli ta'lim olishga imkoniyat yaratish" dolzarb vazifa sifatida belgilandi. Bu uzluksiz ta'lim

tizimida va butun hayot davomida har bir shaxsning ijodiy hamda tanqidiy tafakkurini rivojlantirishga yoʻnaltirilgan zamonaviy axborot-kommunikatsiya va masofaviy oʻqitish texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatini kengaytirdi. Bugungi kunda zamonaviy talablar asosida ta'lim sifatini oshirish, kreativ usullarni qoʻllash orqali ta'lim berish, ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, oʻquv dasturlari, oʻquv-metodik adabiyotlarni xalqaro talablar asosida yangilash, oʻquv jarayoniga ilgʻor pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy etish kabi ishlarga alohida e'tibor qaratildi[4, 498].

Mamlakatimiz oliy ta'lim tizimida kadrlar tayyorlashning erishilgan darajasini xalqaro maydonda e'tirof etish, zamonaviy ta'limning sifat jihatlarini yanada oshirish, bu boradagi samarali ishlarimizni yangi bosqichga ko'tarish o'ta muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'limni zamonaviylashuvi o'qitishda innovatsion texnologiyalarning roli ortib borishi bilan belgilanib, u bilim, ko'nikma va malakalarni rivojlantirish va takomillashtirish xususiyatini o'zgartiradi, o'zlashtirilayotgan fanlar mazmunini rivojlantirish, zamonaviy o'qitish texnologiyalarini qo'llash jarayonini sezilarli darajada kengaytirish imkonini beradi [2,804].

Mustaqillik yoshlar turmush tarzida hamda ularning psixologiyasida ham chinakam global oʻzgarishlar qildi, yoshlarni yangicha fikrlashga oʻrgatdi. Ma'naviy kamol topgan insonlargina barkamol jamiyat qurishlari mumkin, shuning uchun hozirgi kunda yoshlarga jamiyatning tarkibiy qismi va oʻziga xos guruhi sifatida qarab, ularning har tomonlama rivojlanishi va shakllanish holatini shu jamiyat doirasida, uning ichki xususiyatlaridan kelib chiqib tahlil qilish darkor.

Oliy ta'lim tizimida innovatsion pedagogik muammolarini yechilishini izlash ta'lim sohasida innovatsion jarayonlar borishi xususiyatlari, mazmuni, tarkibi va klassifikatsiyasini tekshirish natijalarini tahlil qilish bilan bogʻliq.

Yoshlar ijtimoiy ma'noda ham kuchli, ham zaif jihatlarni o'zida mujassamlashtirgani uchun ularga, bir tomondan, ijtimoiy faollik, yuqori darajada ta'sirchanlik va yangiliklarga intiluvchanlik, ideallarga bo'lgan ehtiyoj, olamni, borliqni ijodiy qayta qurishga tashnalik, qiziqqonlik xos bo'lsa, ikkinchi tomondan sabrsizlik, bemulohaza tanqid qiluvchanlik, barcha narsani inkor etish jihatlari ko'zga tashlanadi. Yoshlar turmush tarzi — bu eng avvalo uning real borliq tavsifi, ularning nimalarni bajara olishi mumkinligining tavsifi. Yoshlarning ichki dunyosi ularning turmush tarziga faol ta'sir ko'rsatadi, shu bois yoshlar psixologiyasini, ichki dunyosini bilmay turib ularning hayot uslublarini bashorat qilib bo'lmaydi.

Yoshlarning dunyoqarashini rivojlantirish va ularni aniq hayotiy rejaga va maqsadga yoʻnaltirish, ayniqsa, oʻquvchilik davrida shakllanadi, chunki oʻquvchilik davrida kelajakka intiluvchanlik hissi yuqori boʻladi. Toʻgʻri tanlangan istiqbol, aniq hayotiy rejalar va maqsadlar

oʻquvchilarning ijtimoiy amaliyotidagi ishtiroki bilan birlashib, ularning tajriba va bilim doiralari hamda dunyoqarashlarini kengaytiradi. Buning natijasida ularda mantiqiy mulohazalarga va dunyoqarashga asoslangan umuminsoniy tajribalar toʻplanadi.

Innovatsiya — bu yangi deb qabul qilingan va amalga oshiriladigan gʻoya, amaliyot yoki obyekt boʻlib, u "yangi yoki sezilarli darajada yaxshilangan mahsulotni yoki jarayonni, yangi marketing usulini yoki tashkiliy usulni amalga oshirish deb ta'riflanishi mumkin.

"Innovatsiya" tushunchasi birinchi marta XIX asrda madaniyatshunoslar oʻrganishlarida paydo boʻldi va bir madaniyat elementlarini boshqasiga joriy qilish ma'nosini bildirgan. Uning bu ma'nosi hozirgacha etnografiyada saqlanib qolgan. XX asr boshlarida yangi bilim sohasi-yangiliklarni kiritish, qoʻllash yuzaga keldi.

Shu davrga kelib ilmiy adabiyotlarda quyidagi innovatsion jarayonni bosqichlarga ajratish sxemasi mavjud:

- 1. Yangi gʻoya paydo boʻlishi yoki yangilik konsepsiyasi yuzaga kelish bosqichi; uni shartli ravishda fundamental va amaliy ilmiy tekshirishlar (yoki birdan paydo boʻladigan) natijalaridan kelib chiqadigan yangilik bosqichi deb ataydilar.
- 2. Kashf etish vaqti, ya'ni amalga oshgan obyekt, moddiy yoki ma'naviy mahsulot namuna ko'rinishidagi yangilik yaratish.
- 3. Yaratilgan yangilikka amaliy koʻpayish topilib uni qoʻshimcha ishlab mukammallashtirish amalga oshiriladi; bu bosqich yangilik kiritishdan mustahkam samaradorlikka erishish bilan yakunlanadi. Shundan soʻng yangilikning mustaqil mavjudligi boshlanib, yangilik kiritish jarayoni keyingi bosqichga oʻtadi, bu bosqich faqatgina yangilikni qabul qilish shartidagina amalga oshadi. Yangilikdan foydalanish davrida keyingi bosqichlar koʻrinadi.
- 4. Yangilikning tarqalishi uning yangi sohalarga diffuziyalanib (qoʻshilib) keng tatbiq etilishidan iborat.
- 5. Yangilikning biror sohada hukmron boʻlishi, bunda xususan yangilik oʻz yangiligini yoʻqotib, yangilik sifatida mavjud boʻlmay qoladi. Bu bosqich yangi samarali yangilik paydo boʻlishi yoki uning yanada samarasi bilan almashishi bilan yakunlanadi.
  - 6. Yangilik qoʻllanilishi doirasi qisqarib uning yangi mahsuldori bilan almashadi [4,499].

Innovatsion pedagogika – hozirgi davrda norasmiy fan sifatida ma'lum bo'lgan, biroq kun sayin butun jahon soha mutaxassislarining e'tiboriga tushib, jadal rivojlanib borayotgan bilimlar tizimidir. Uning ta'limiy ahamiyatini tan olgan pedagoglar jamoasi, olimlar, shu boisdan ham mavjud an'anaviy pedagogikaga tanqidiy yondashmoqdalar. Hozirgi kunlarda shakllanib, rivojlanib borayotgan mazkur yangi fan haqida jiddiy fikrlar bildirilyapti, uning asosiy vazifasi

hukmron boʻlib turgan butun oʻquv tarbiya tizimi nazariyasini innovatsiya asosida qayta tashkil etib oʻzlashtirishni talab etmoqda. Innovatsion pedagogika-hukmron nazariya, nazariy va amaliy muammolarni hal etishning asosi qilib olingan. Innovatorlar fikriga asosan odatiy mumtoz pedagogik nazariyalar eskirib qolgan, yangi sharoitda hozirgi avlodni bu yoʻl bilan tarbiyalash mumkin emas. Hozirgi pedagogik fandagi vaziyat umumiy holda shundan iborat boʻlib, bu vaziyatda innovatsiya juda muhim hisoblanadi.

Oʻzbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi koʻp jihatdan jahon intellektual salohiyatiga toʻlaqonli qoʻshila oladigan mutaxassislarni tayyorlashga bogʻliq. Ushbu vazifalarni amalga oshirish esa boʻlajak oʻqituvchilarni va ilmiy-pedagog xodimlarni zamonaviy talablar asosida tayyorlashni taqozo etib, uning samarali usullaridan biri boʻlajak oʻqituvchilarni ijodiy faoliyatga qiziqtirish, ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish yoʻnaltirishdan iboratdir. Bu vazifani bajarishning yana bir ahamiyatli tomoni shundaki, hozirda ilm-fan va texnika-texnologiyalar kun sayin, soat sayin takomillashib, rivojlanib bormoqda, natijada shunga mos yetuk mutaxassislar tayyorlash zarurati ham tugʻilmoqda.

Bu borada, ya'ni bo'lajak o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlashda raqobatbardoshlikni ta'minlash, rivojlangan ta'lim tizimini uyg'unlashish, ta'limda hamkorlikni rivojlantirish, bo'lajak o'qituvchilarni innovatsion rivojlangan qilib shakllantirish masalalari dolzarb vazifalar bo'lib hisoblanadi [1,67].

Oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak mutaxassislarni innovatsion faoliyatga yo'naltirish, zamonaviy va sifatli ta'limga bo'lgan motivatsiyani faollashtirish, oliy ta'limda innovatsion faoliyatning o'rni va rolini kuchaytirish, ta'lim islohotlarini amalga oshirish jarayonini mintaqalar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining ustuvor yo'nalishlariga mos holda prognoz qilish dolzarb muammo sifatida e'tirof etilmoqda. Bizning mamlakatimizda pedagogik innovatsiyaning rivojlanishi keng jamoatchi-pedagoglar harakatining tez rivojlanishiga bo'lgan talab va uni pedagoglar amalga oshira bilmasliklari o'rtasidagi yuzaga kelgan qarama-qarshiliklar bilan bog'liq. Shu sababli yangi bilimlarga bo'lgan talab, "Yangilik", "Yangi innovatsiya", "Innovatsion jarayon" tushunchalarini anglash talabi keskinlashdi [3,164].

Yuqorida keltirilgan innovatsion jarayonning bir-birini vaqt bosqichida ketma-ket almashtirib, muntazam tizim uning real rivojlanib borishining soddalashtirilgan sxemasini ifodalaydi. Biror aniq innovatsion jarayon bu bosqichlarni oʻz ichiga olib, ular ketma-ketligi va bogʻliqligiga soʻzsiz rioya qilishi shart emas. Yangilik kiritishni yangilikni yaratish va tarqatish kompleks va maqsadga muvofiq jarayoni sifatida qarab, uning maqsadi inson talab va ehtiyojlarini yangi vositalar bilan qondirish boʻlib, bu samaradorligi, muntazam va hayotiyligini ta'minlovchi uslub va tizimlarni ma'lum sifatli oʻzgarishiga olib keladi.

Innovatsion jarayon boshqa sifatli holatga oʻtish, eskirib qolgan qoida, vaziyat va ahamiyatlarni qayta koʻrib chiqish bilan bogʻliq boʻladi. Bir darajali qator yangiliklar umumiyligi innovatsion yaxlitligini tashkil etadi. Yangilik kiritish ichki mantiq va yoʻnalishlarga ega boʻlib, u yangilik gʻoyasi tugʻilishidan to uning foydalanila boshlanishigacha boʻlgan xarakterlarni rivojlantirish ham innovatsion jarayon ishtirokchilari oʻrtasidagi munosabat mantigʻini ifodalaydi. Shu tariqa yangilik kiritish dinamik tizim boʻlib, ichki mantiq kabi vaqt davomida qonuniy rivojlanishi, uning atrof muhit bilan oʻzaro bogʻliqligini ifodalaydi. Innovatsion jarayoni tuzilishi yangilikning bir bosqichidan ikkinchi bosqichiga oʻtib borishi bilan oʻzgarib boradi. Shu bilan birga yangilikning dinamik xususiyatlaridan uning natija-yakuni va samarasi bogʻliq boʻladi.

Oliy ta'limda kreativ yondashuvlar asosida o'qitish sifatini oshirish jarayonida quyidagilar muhim sanaladi:

- oliy ta'limda kadrlar salohiyatiga e'tiborni kuchaytirish, professor-o'qituvchilar va ilmiy xodimlarning kasbiy nufuzini va mavqeyini oshirish;
- ilm-fan va ishlab chiqarishning uzviyligini ta'minlash, iqtisodiyotning jahon miqyosidagi innovatsion yutuqlarini hisobga olgan holda zamonaviy ta'lim dasturlarini tubdan yangilash;
- umumbashariy mafkuraviy tamoyillar va xalqimizning boy intellektual merosi, qadriyatlarning ustuvorligi asosida ta'limning barcha bosqichlarida ta'lim oluvchilarning ma'naviy va axloqiy yoʻnalishlarini rivojlantirish;
  - ta'lim menejmentini takomillashtirish, jamiyatda boshqaruvni rivojlantirish;
- yoshlarni ma'naviy-axloqiy, kreativ, intellektual va jismoniy jihatdan tarbiyalashda, shuningdek sifatli ta'lim olishda oila, ota-onalar, jamoat tashkilotlari, mahalla rolini kuchaytirish yuzasidan chora-tadbirlar ishlab chiqish hamda ularni amalga oshirish [1,36].

Oʻzini anglagan, millat ma'naviyatini tushungan insongina xalqini, millatini, Vatanini, oilasini taniydi. Shunday ekan, yoshlarga chuqur nazariy va amaliy bilimlar, kasbiy malaka, koʻnikmalar hosil qilish, ijtimoiy hayotdagi voqea — hodisalari va muammolariga toʻgʻri munosabatda boʻlishga oʻrgatish, Vatanni sevish, ajdodlari yaratgan bebaho ma'naviy javohirlarni imkon qadar egallash, ularni asrab — avaylash va boyitish, mamlakatimiz kelajagini, ijtimoiy—iqtisodiy taraqqiyotning bugungi holatini chuqur tahlil qilish, jahondagi va mamlakatimizdagi ma'naviy, aqliy bilimlardan foydalanib, voqelikda faol ishtirok etish ruhida tarbiyalash bugungi kun talabidir.

Jamiyatimiz kelajagi koʻp jihatdan ta'lim sohasidagi innovatsion oʻzgarishlar, uni jamiyat talablariga javob beradigan darajaga yuksaltirishga yoʻnaltirilgan ishlarga bogʻliq boʻladi. Bu esa

boʻlajak mutaxassislarni zamon talablarini hisobga olgan innovatsion faoliyatga yoʻnaltirgan holda raqobatdosh qilib tayyorlashni talab etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI/ REFERENCES / ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

- [1]. *To 'raqulov X.A.*, *Jabborov N.S.* Bo'lajak o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlashning nazariy-metodologik asoslari. T.: Fan va texnologiya, 2019. 152 b.
- [2]. *Маджидова М. Х., Самиева Ш. Х.* Эстетическое мировоззрение как один из компонентов образования и воспитания //Молодые ученые-развитию Национальной технологической инициативы (Поиск). 2020. N0. 1. C. 803-805.
- [3]. Самиева III., Нарзуллоева Ф. OLIY TALIMDA STRATEGIK FIKRLASH VA KREATIV BOSHQARISH ASOSIDA TALIMNI TASHKIL ETISHNING MUHIM YONALISHLARI: Samiyeva Shaxnoz Xikmatovna, pedagogika fanlari nomzodi, Buxoro muhandislik-texnologiya instituti dotsenti Narzulloyeva Feruza Fatulloyevna, Buxoro muhandislik-texnologiya instituti mustaqil tadqiqotchisi //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. − 2022. №. 1. С. 163-177.
- [4]. Mirshayev, U., Sh, S., Cherniavskyi, V., Asadova, S., & Aslanova, N. (2019). The important tendencies in the development of creative and creative potentials in youth. International Journal of Recent Technology and Engineering, 8(3-3), 497-500.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

АНИМАЦИЯ САНЪАТИНИ ЎКИТИШДА СИФАТЛИ БАДИИЙ ТАЪЛИМ ВА ИННОВАЦИЯ

Нигора Хайдарова

санъатиунослик фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент вазифасини бажарувчи Камолиддин Беҳзод номидаги Миллий рассомлик ва дизайн институти nigora.hayo.86@mail.ru

Калит сўзлар: анимация, персонаж, махсус эффект, ранглар гармонияси, стилизация, 3D, режиссёр, сценарист, композитор.

Аннотация: Мазкур маколада замонавий ўзбек анимациясини хар томонлама ривожлантиришга оид бир қатор инновацион усуллар келтирилган. Бу усулларни амалиётда қўллаш натижасида янги давр анимациясида соха бўйича тажрибали мутахассислар етишиб чикади ва анимацион фильмлар ноодатий кўринишда талкин этиши кўзда тутилган. Шунингдек, бугунги кунда замонавий талабларга жавоб берадиган фильмларни яратишда экран асарининг композиция бўлиши, жихатдан мукаммал ўзига xoc турли шаклларнинг топилиши, ранг-баранг тасвир, мавзу ва хилма-хиллигига эришиш, томошабинга жанрлар замонавий услубда қадимий эртакларни танитиш, мутахассисларнинг мультипликация назарияси амалиёти бўйича билим ва малакаларини оширишга доир қатор таклифлар ишлаб чиқилган. Шу билан бирга Олий таълим муассасаларида соха бўйича мутахассисларни тайёрлашга доир тавсиялар келтирилган. Натижада ўзбек сифатли анимацион фильмлари тасвирга ноанъанавий куринишга, оригинал персонажлар асосида сингдирилган, замонавий фильмлар яратилишига эришилади.

QUALITY ART EDUCATION AND INNOVATION IN TEACHING THE ART OF ANIMATION

Key words: animation, personalization, special effect, harmony colors, styling, 3D, producer, scenario, composer.

Abstract: This article presents a number of innovative methods for the development of modern Uzbek animation. As a result of the application of these methods in practice, experienced specialists in the field of Uzbek animation of the new era are trained, and it is envisaged that animation films will interpret in an unusual way. Also, today, when creating films that meet modern requirements, a number of proposals have been developed regarding the compositional perfection of the screen work, the discovery of various forms of their own, the achievement of a variety of colorful images, themes and genres, the introduction of ancient fairy tales to the viewer in a modern style, the improvement of knowledge and skills of At the same time, recommendations are presented on the training of specialists in the field in higher educational institutions. As a result, Uzbek animation films will achieve a quality image as well as an unconventional appearance, the creation of modern animation films with a national idea based on original characters.

КАЧЕСТВЕННОЕ ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИИ В ОБУЧЕНИИ ИСКУССТВУ АНИМАЦИИ

Ключевые слова: анимация, персонализация, спецэффект, гармония цветов, стиль, 3D, продюсер, сценарий, композитор

Аннотация: В данной статье представлен ряд методов развития современной инновационных узбекской анимации. В результате применения этих методов на практике обучаются опытные специалисты в узбекской анимации новой предусматривается, что анимационные фильмы будут интерпретироваться необычным образом. Также сегодня при создании фильмов, отвечающих современным требованиям, разработан ряд предложений относительно композиционного совершенства экранной открытия различных собственных форм, достижения разнообразия красочных образов, тем и жанров, представления зрителю древних сказок в современный стиль, совершенствование знаний и навыков в то же время, представлены рекомендации по подготовке специалистов в данной области в высших учебных заведениях. В результате узбекские анимационные фильмы получат качественное изображение, а также нетрадиционный внешний вид, создание современных фильмов национальной анимационных идеей, основанных на оригинальных персонажах

Мамлакат бозорида талаб катта бўлган соҳалар бўйича кадрлар тайёрлашда республикамиз Олий таълим муассасаларида йилдан йилга янги йўналишлар ташкил этиб борилмоқда. Жумладан, анимация бўйича Ўзбекистон Давлат санъат ва маданият институтида "Санъатда мультимедиавий ва анимациявий лойиҳалаш" (2016) ҳамда

Камолиддин Бехзод номидаги Миллий рассомлик ва дизайн институтида "Мультфильм ва компьютер анимацияси" (2017) йўналиши ташкил этилган. Шу ўринда, давлатимиз рахбарининг куйидаги фикрини келтириш ўринли. "Хаммамиз яхши тушунамизки, олдимизда турган кенг кўламли вазифаларни бажариш учун кадрлар билан ишлашнинг бутун тизимини такомиллаштиришга доир бир катор ишларни албатта амалга оширишимиз керак" [1.Б.25]. Шу жихатдан замон талаблари асосида кадрларни тайёрлашимиз учун таълимнинг мазмунан янги шаклига ўтиш даркор. Анимацион фильмлар режиссёри И.Иванов-Вано ёзганидек, замонавий анимация узок вактдан буён санъатнинг кизикарли шакли бўлиб келмокда. Бугунги кунда замонамизнинг энг жиддий муаммоларига каратилиб, давримизнинг сиёсий, ижтимоий ва ахлокий жихатларининг кенг доирасини камраб олган [2.Б.239].

XXI асрда ёш авлод дунёкарашига мос келадиган анимация воситаларини топиш, замонавий кўринишларда ўйинли тушунтиришлар оркали етказиб берадиган малакали кадрлар тайёрлаш ва уларнинг тажрибаларини замонавий талаблар асосида ошириш каби муаммоларни хам боскичма-боскич хал этиб бориш максадида, Камолиддин Бехзод номидаги Миллий рассомлик ва дизайн институтининг "Мультфильм ва компьютер анимацияси" йўналишида хамда Ўзбекистон Давлат санъат ва маданият институтининг "Санъатда мультимедиавий ва анимациявий лойихалаш", "Санъатшунослик (сахна драматургияси ва экран санъати)", "Киношунослик" ва "Актёрлик махорати" каби йўналишларида, шунингдек, Ўзбекистон Давлат Консерваториясининг "Бастакорлик" йўналиши хамда хусусий студиялар ўртасида инновацион хамкорликни йўлга кўйиш максадга мувофик.

Бугунги кунда ушбу соҳа ўртасида замонавий талабларга жавоб берадиган фильмларни яратишда мультфильмларнинг композиция жиҳатдан мукаммал бўлиши, ўзига хос характерли персонажларнинг турли шаклларини топилиши, рангларнинг такрорланмаслиги, мультсериалларни ишлаб чиқаришда мавзу ва жанрнинг рангбаранглигига эришиш, томошабинга қадимий эртакларни замонавий услубда танитиш, қаҳрамонлар сўзлашувини майин оҳангдорликда гавдалантириш, мутаҳассисларнинг мультипликация назарияси ва амалиёти бўйича билим ва малакаларини оширишда куйидаги таклифларни амалга ошириш орқали эришиш мумкин:

- яратиладиган фильм томошабин ёш хусусиятига кўра масалан, кичик (0-7) ёшгача, ўрта (8-11) ёшгача мўлжалланган мультфильмларнинг замонавий драматургияси устида ишлаш; Бунинг учун Ўзбекистон Давлат санъат ва маданият институтининг "Санъатшунослик (саҳна драматургияси ва экран санъати)" йўналиши талабалари билан

ёш томошабинларнинг маънавий эхтиёжи, талаб истаклари, ўй-хаёллари, қизиқишларини инобатга олган холда анимацион фильмлар учун сценарийлар яратиш;

- Камолиддин Бехзод номидаги Миллий рассомлик ва дизайн институтининг "Мультфильм ва компьютер анимация" йўналиши талабалари билан анимацион фильмлар учун инсонлар хотирасида сақлаб қолинадиган, ёш авлодга миллий қадрият ва анъаналаримизни умуминсонийлик тамойиллари асосида, ўз дунёқараши ва хатти-харакатлари орқали сингдира оладиган мукаммал, замонавий "мультқахрамон"ларни яратиш;
- Ўзбекистон Давлат санъат ва маданият институтининг "Санъатда мультимедиавий ва анимациявий лойихалаш" йўналиши талабалари учун анимацион конструкцияни чукур тушунадиган режиссёрларнинг махорат дарсларини ташкил этиш;
- Ўзбекистон Давлат Консерваториясининг "Бастакорлик" йўналиши талабаларини мультипликацион фильмларга мос миллий меросимиз асосида анъанавий ва замонавий мусикалар яратишга йўналтириш;
- Ўзбекистон Давлат санъат ва маданият институтининг "Актёрлик махорати" йўналиши талабаларини анимацион фильм персонажлари учун овоз бериш бўйича кўникмаларини шакллантириш;
- соҳанинг бўлажак (сценарист, режиссёр, аниматор, рассом-мультипликатор, композитор) мутахассисларини мамлакатимизда мавжуд мультипликацион студияларда фильм ишлаб чиқариш жараёнида амалий тажрибаларини янада ошириш, шунингдек, амалиёт даврида хорижнинг етакчи студияларига жалб этиш;
- яратилаётган мультфильмларнинг бадиияти, томошавийлиги ва сифатини янада ошириш максадида кино танкидчилар иштирокида мунтазам равишда анимацион фильмлар такдимоти ва мухокамасини ўтказиш лозим.

Шунингдек, Олий таълим муассасаларида соҳа бўйича мутахассисларни тайёрлашда **қуйидаги тавсияларни киритиш** мақсадга мувофиқ:

- хорижий давлатлар дастурига мувофик соха бўйича ташкил этилган йўналишларнинг ўкув режасида умумкасбий ва ихтисослик фанларини 70-80% га кўпайтириш ва асосий блокка ўтказилган холда ўкув машғулотларини ташкил этиш;
- соҳа бўйича таълим олаётган кадрлар ишлаб чиқариш жараёнида замонавий усулларни ўзлаштирган ҳолда билимларга эга бўлиши учун уларни амалиёт даврида ҳорижий давлатларнинг етакчи олийгоҳлари ва студияларига жалб этиш; шунингдек, замонавий амалиёт анимациянинг янги шаклларини намоён этади. Шу нуқтаи назарда, илгари ташкил этилган ва фаолият кўрсатадиган бадиий шакллар, моделлар ва анимация

тизимлари билан кенг алоқада доимий ва синхрон белгилашларнинг мохияти тобора кўпроқ ахамият касб этади.

- тайёрланаётган кадрлар учун ўкув йили мобайнида хорижий давлатларнинг етук мутахассисларини жалб этган холда махорат дарсларини ташкил этиш (Adode After Effect, Adobe Premier Pro, Adobe Character Animator, Toom Boom Harmony, Blender, Autodesk Мауа ва 4Сіпета каби замонавий дастурлари асосида);
- болалар учун яратилаётган фильм уларни қачон ўзига жалб қила олиши мумкин?. Качонки, фильм сценарийси қизиқарли воқеаларга, динамика ва бетакрор қахрамонлар характери ва конфликтларга бой тасвирий тилга муносиб ёзилган бўлса. Шунингдек, сценарий ёзиш жараёнида фарзандларимизнинг маънавий эҳтиёжи, талаб истаклари, ўйхаёллари, қизиқишлари ва ёш жиҳатларини (кичик, ўрта ва катта) инобатга олган ҳолда яратилиши;
- анимацион фильмлар учун инсонлар хотирасида сақлаб қолинадиган, ёш авлодга миллий қадрият ва анъаналаримизни умуминсонийлик тамойиллари асосида, ўз дунёқараши ва ҳатти-ҳаракатлари орқали сингдира оладиган мукаммал, замонавий мультобразларни яратиш, болаларга қадимий эртакларни замонавий услубда танитиш;
- мультипликацион фильмларга мос миллий меросимиз асосида анъанавий ва замонавий мусикалар яратиш;
- яратиладиган фильм персонажлари учун овоз бериш бўйича кўникмаларни шакллантириш ва профессионал актёрларни жалб этиш;
- жаҳон миқёсида ўтказиладиган талабаларнинг "қисқаметражли фильм"лар танловларида талабалар ижодий асарлари билан иштирок этиб, ўзини синаб кўриш каби ишларни амалга ошириш лозим.

Шу билан бир қаторда келажакда кутилаётган муаммоларни ҳам келтириб ўтиш жоиз. Буларни қуйидагича келтириш мумкин:

- мультипликация игна билан кудук қазишдек жуда мураккаб ва кўп вақт, куч сарф этадиган машаққатли жараён бўлгани сабаб республикамизда таълим олаётган ёки фаолият кўрсатаётган аниматорлар керакли даражада тажрибага эга бўлганидан сўнг чет элларда меҳнатга арзирли ҳақ тўланадиган лойиҳаларга тарқаб кетиши;
- давлат студиясида кадрлар танқислиги туфайли тўлик метражли анимацион фильмлар яратиш хусусий анимацион студиялар томонидан яратишга ўтилиши;
- фильм яратилар экан, ундаги ғоя, сюжетни томошабинга максимал даражада таъсирчан ва тушунарли етказиб бериш, режиссёр ва рассомнинг ўзига хос топилмалари,

бой фантазия махсулларини амалга оширишда аниматорларнинг махсус эффектлардан фойдаланиши;

- мутлақо зарур бўлмаган кадрларда асоссиз равишда махсус эффектлардан фойдаланиш ёки муайян эффектлар орқали гўзалликни экранга олиб чикиш учун фантастик сюжет ўйлаб топиб, унинг асосида енгил-елпи фильмлар яратилиши мумкин. Бундай масалалар авж олиб кетмаслиги учун соҳа бўйича мутахассислардан ташкил топган Бадиий Кенгаш тузилиб, улар томонидан жиддий назорат остига олиниши мақсадга мувофикдир.

Келтириш жоизки, жамиятда ҳар бир соҳа ривожи мукаммал кадр тайёрлаш тизими билан боғлиқ. Мазкур соҳа ривожи буйича ўрнатилган институционал ҳамкорлик юзасидан юқорида келтирилган инновацион усуллар келажакда соҳа буйича тажрибали етук сценарист, режиссёр, мультипликатор-рассомлар ҳамда махсус бастакорлар етишиб чиқишига таъсир курсатади. Бунинг натижасида узбек мультипликацион фильмларининг сифат даражасини кутаришга эришиш ҳамда соҳанинг етук мутаҳассислари томонидан мукаммал яъни, ноанъанавий куринишга эга, замонавий тилда сузлашувчи шу билан бирга миллий хусусиятларни узида мужассамлаштирган, оригинал персонажлар асосида миллий ғоя сингдирилган, 3D усулида замонавий анимацион фильмлар яратилишига эришилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

- [1]. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. "Ўзбекистон". -Т.: 2016. 56 б.
  - [2]. Иванов-Вано И.П. Кадр за кадром. «Искусство». -М.: 1980. 239 с.
- [3]. Бутунроссия Давлат Кинематография институти, Санкт-Петербург Давлат Университети, "Союзмультфильм", "Melnitsa", "Pilot", "Cristmas Films", "Animakord", "Wizart" студиялари дастурлари.
- [4]. JMS Academy (Bachelor of Creative Arts (3D Animation)), SAE Institute UK, Bath Spa University, "Pixar", "Walt Disney", "Sony Pictures", "DreamWorks", "Blue Sky", "Warner Bros". "Animation" студиялари дастурлари.
- [5]. (RUFA) Rome University of Fine Arts, (NABA) Nuova Accademia di Belle Arti Milano, Universita Cattolica del Sacro Coure, "Rainbow", "BRB International" студиялари дастурлари.
- [6]. Tokyo University of the Arts Animation, Kyoto Seika University: Animation Course, "Studio Ghibli" аниме услубидаги студиялари дастурлари.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

KOGNITIV USLUB VA SHAXSNING MILLIY XUSUSIYATLARI NAMOYON BOʻLISHIDA GENDER FAROLARNING AHAMIYATI

Madina Badritdinova

psixologiya fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD) NamDU katta oʻqituvchisi, batridinovasayyora@gmail.com

Kalit soʻzlar: kognitiv uslub, kognitiv nazorat, kognitiv temp, mental makon, ekzistentsial.

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim jarayonida kognitiv uslub rivojlanishining oʻziga xos psixologik xususiyatlari haqida fikr yuritilgan. Maqolada asosan shaxsning intellektual rivojlanish jarayonida ularning kognitiv uslubi va milliy xususiyatlarining namoyon boʻlishida gender farqlarning ahamiyatiga alohida e'tibor qaratilgan. Oʻsmir yoshdagi rus va oʻzbek millatiga mansub yigit va qizlarning kognitiv makonlarining murakkablik darajalari hamda xarakter xususiyatlarining kognitiv makon murakkablik darajalari bilan oʻzaro aloqadorligini namoyon boʻlishidagi gender farqlar tajriba-sinov ishlari orqali oʻrganilib, natijalarining qiyosiy tahlillari keltirib oʻtilgan.

THE SIGNIFICANCE OF GENDER DIFFERENCES IN THE REPRESENTATION OF COGNITIVE STYLE AND NATIONAL CHARACTERISTICS OF PERSONALITY

Key words: cognitive style, cognitive control, cognitive tempo, mental space, existential.

Abstract: This article discusses the specific psychological features of cognitive style development in the educational process. The article mainly focuses on the importance of gender differences in the manifestation of their cognitive style and national characteristics during the intellectual development of a person. The gender differences in the degree of complexity of the cognitive spaces of teenage boys and girls of Russian and Uzbek ethnicity and the manifestation of the interrelationship of character traits with the levels of cognitive space complexity were studied through experimental studies, and comparative analyzes of the results were made.

ЗНАЧЕНИЕ ГЕНДЕРНЫХ РАЗЛИЧИЙ В РЕПРЕЗЕНТАЦИИ КОГНИТИВНОГО СТИЛЯ И НАШИОНАЛЬНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ ЛИЧНОСТИ

Ключевые	слова:	Аннотация:	В данной	статье	рассматриваются
когнитивный	стиль,	специфические	психолог	ические	особенности
когнитивный	контроль,	формирования ког	нитивного с	тиля в у	учебном процессе.

когнитивный темп, ментальное пространство, экзистенциальный.

В статье в основном акцентируется внимание на значении гендерных различий в проявлении своего когнитивного стиля и национальных особенностей в процессе интеллектуального развития человека.

Путем экспериментальных исследований и сравнительного анализа результатов изучались гендерные различия в степени сложности когнитивных пространств подростков юношей и девушек русской и узбекской национальности и проявление взаимосвязи черт характера с уровнями сложности когнитивного пространства. были сделаны.

Bugungi islohotlar davri oʻqitishning samarali metodlarini yaratishni, oʻqituvchi va oʻquvchilar oʻrtasidagi hamkorlikni yanada kengaytirishni, inson shaxsini shakllantirishda ta'lim – tarbiyaning yetakchiligini ta'minlashni, oʻquvchilarning yosh va individual xususiyatlari, milliy his – tuygʻularini e'tiborga olib, ta'limiy – tarbiyaviy tadbirlarni amalga oshirishni taqazo qilmoqda.

Oʻzbekistonning Prezidenti SH.M.Mirziyoyev ta'lim sohasiga ham milliy didaktik nuqtai nazardan yondashib, uni quyidagicha ta'riflagan edi: "Ta'lim Oʻzbekiston xalqi ma'naviyatiga yaratuvchanlik faolligini baxsh etadi. Oʻsib kelayotgan avlodning barcha eng yaxshi imkoniyatlari unda namoyon boʻladi, kasb – kori, mahorati uzluksiz takomillashadi, katta avlodning dono tajribasi anglab olinadi va yosh avlodga oʻtadi" [1.B.23].

Yuqoridagi fikrlarga tayangan holda, pedagogik jarayondagi ta'lim va tarbiya samaradorligini oshirish uchun o'qitish sifatini tubdan yangilash, o'qituvchi va o'quvchining hamkorlikdagi munosabatini yo'lga qo'yish, o'zaro sog'lom raqobat muhitini qaror toptirish va yangicha yondashuvlarni amaliyotga joriy etishimiz zarurdir.

Oʻquvchilar tomonidan bilimlarni muvaffaqiyatli oʻzlashtirilishi ular tafakkurining tezligi, izchilligi, mazmundorligi, mustaqilligi, chuqurligi va boshqa bir qator milliy xususiyatlariga ham bogʻliqdir. Shuning uchun ham ta'lim jarayonida oʻquvchilarning tafakkurga xos kognitiv uslubini oʻrganish va diagnostika qilish muhim ahamiyat kasb etadi, ularni rivojlantirish esa zamonaviy psixologiyaning dolzarb muammolaridan biridir.

Kognitiv uslublar bilan bogʻliq shaxsning muhim xususiyatlaridan biri kognitiv murakkablik va kognitiv soddalik hisoblanadi. Bu xususiyatlar shaxsning milliy xususiyatlari bilan bogʻliqlikda rivojlanadi. Kognitiv murakkablik va soddalik kognitiv uslublar doirasida oʻrganiladigan muammolar ichida muhim ahamiyat kasb etadi. An'anaviy intellektual qobiliyatlar axborotni qayta ishlash jarayoni va aniqligiga javob beruvchi psixik mexanizmlar shakllanganlik darajasining koʻrsatkichlari boʻlsa, kognitiv uslublar axborotni qayta ishlash jarayonini idora qilishga javob beradigan psixik mexanizmlarning shakllanganlik darajasi koʻrsatkichlaridir [6.B.354-358].

Ushbu jihatdan kognitiv uslublar metakognitiv qobiliyatlar sifatida anglanadi. U subyektining mental tajribasi uyushuv xususiyatlarida namoyon boʻladi. Mental tuzilmalar mental tajribaning psixik negizidir. Mental tuzilmalar oʻz xususiy oʻrniga ega uch mental qatlamdan iborat:

1.Kognitiv tajriba – bilish subyekti psixikasida tevarak – atrofidagi narsalarning barqaror jihatlarini qayta tiklashga koʻmak beradigan, axborotni idrok etish, saqlash va tartibga solinishini ta'minlaydigan mental tuzilmalardir. Ularning asosiy vazifasi – turli darajadagi aktual ta'sirlar xususidagi axborotni tezkor qayta ishlashdan iborat. Kognitiv tajriba arxetipik tuzilmalar, axborotni kodlashtirish usullari, kognitiv loyihalar, semantik tuzilmalarda namoyon boʻladi.

2.Metakognitiv tajriba – bu axborotni qayta ishlash jarayonini ixtiyorsiz va ixtiyoriy ravishda idora qilishni amalga oshirish imkonini beradigan mental tuzilmadir. Uning vazifasi – individual intellektual zaxiralar holatini nazorat qilish va intellektual faoliyat yoʻnalishini korrektsiya qilishdan iborat. Metakognitiv tajriba ixtiyoriy va va gʻayriixtiyoriy intellektual nazorat, metakognitiv ogohlik kabi tuzilmalarda namoyon boʻladi.

3.Intentsional tajriba – bu intellektual faollikning tanlanuvchalik negizida yotadigan mental tuzilmalardir. Ularning asosiy vazifasi – muayyan predmetli jabha tanlovining subyektiv mezonlari shakllanishida, yechim yoʻnalishini aniqlashda, axborotning ma'lum bir manbalariga tayanishga moyillikda ishtirok etishdir. Intentsional tajriba e'tiqod, dunyoqarash, munosabatlarda mavjud.

Aniq vaziyatda amalga oshirilgan har bir xatti – harakat asosida individual xulq – atvorni oldindan bashorat qilishga intilish – shaxs xatti – harakatlarini oldindan belgilab olish mushkulligi fakti bilan toʻqnash kelish deganidir. Zotan xatti – harakatni haqiqatan oldindan aytib berish uchun tuzilmaning ichki jarayonlarini tushunmoq lozim. Oʻz navbatida, individual tushunchaviy tizimni toʻgʻri baholash uchun uning differentsiatsiya va integratsiya darajasini inobatga olish kerak.

Kognitiv soddalik va kognitiv murakkablikda namoyon boʻladigan kognitiv uslub negizida Dj.Kellining personal konstruktlar nazariyasi yotadi. Dj.Kelli fikriga koʻra, insonning voqelikni baholash va prognoz qilishida konstruktlar tizimi sifatida namoyon boʻladigan, ma'lum yoʻsinda uyushgan subyektiv tajriba asosiy rol oʻynaydi [7.B. 29-35].

B.Botirov oʻz tadqiqotlarida qadriyatlarga oid mental makon murakkabligini Xemfri mezoni boʻyicha baholab oʻrgangan. Bunda ikki qutbli faktorga — ikki, bir qutbli faktorga — bir ball berilgan [8.B.65].

Tadqiqotlarda aniqlanishicha, terminal qadriyatlarga oid mental makonning eng murakkabi oʻzbek ayollariga taalluqli boʻlsa, soddalik oʻzbek erkaklarida kuzatiladi. Instrumental qadriyatlarga oid mental makonning murakkabligi oʻzbek erkaklarida, soddalik oʻzbek ayollarida

ekani ham oʻzbek mentalligidagi gender tafovutlar kuchliligini namoyon qilmoqda. Hayotiy maqsadlarga oid mental makon murakkabligi milliy xususiyatlar bilan bogʻliqligini koʻrsatdi: Oʻzbeklarning hayotiy maqsadlari keng qamrovliligi bilan ruslarnikidan ajralib turibdi. Ayni shu holat ruslarning "oq — qora" rangdagi tafakkur tarzidan dalolat bermoqda. Ekzistentsial voqelikka boʻlgan munosabatlarga oid mental makon murakkabligi ham mental farqlar mavjudligini ochib berdi. Ekzistentsial voqelikka munosabatlar oʻzbeklarda kengroqligi oʻz aksini topdi [3.B.295-300].

1-jadval
Rus va oʻzbek respondentlari kognitiv makonlarining murakkablik darajalari
(B.Botirov tadqiqotlari boʻyicha)

Milliy guruhlar	Terminal qadri- yatlarga oid mental	makon Instrumental qadriyatlarga oid		mental makon	Hayotiy maq- sadlarga oid mental makon		Ekzistentsial vo- qelikka boʻlgan munosabatlarga oid mental ma-kon	
winny gurumai	Murakkablik darajasi	Rang	Murakkablik darajasi	Rang	Murakkablik darajasi	Rang	Murakkablik darajasi	Rang
Rus ayollari	13	II	12	II	4	II	4	III
Oʻzbek ayollari	14	I	11	III	6	I	6	I
Rus erkaklari	13	II	12	II	4	II	5	II
Oʻzbek erkaklari	12	III	13	I	6	I	6	I

Kognitiv sodda va kognitiv murakkab shaxslar oʻrtasidagi tafovutlar toʻgʻrisida N.Levental va D.Zingerlar qiziq bir farazni ilgari surganlar. Ular u yoki bu toifaga taalluqli sinaluvchilar bilish yoʻnalganligining oʻziga xos jihatlarini tilga olganlar. Xususan, kognitiv sodda odamlar boshqa odamlarning intellektual malaka va imkoniyatlariga qiziqish namoyon qilgani uchun shaxs kompetentligi xususida shahodat beruvchi shaxs xususiyatlariga yoʻnalgan boʻladilar [2.B.199-202.].

Kognitiv murakkab individlar esa boshqa odamning individual, birinchi navbatda, uning oʻziga xosligini belgilovchi xususiyatlarini e'tiborga olishga moyil ekanlar. V.Pouers esa kognitiv murakkab talabalar ijtimoiy jihatdan yoqimliroq idrok etilib, kognitiv sodda shaxslar ishga doir munosabatlarda afzal koʻrinishini isbotlagan. M.A.Xolodnaya kognitiv murakkablikning ekstremal koʻrinishlari kategorial nazorat mexanizmlari yaxshi ishlamasligi natijasi boʻlsa kerak, deb hisoblaydi [4.B.45]. Bunday odamlar roʻy berayotgan hodisalarning

yaxlit manzarasini tiklay olishga qodir emaslar, shuning uchun ham ularning mental reprezentatsiyalari parchalanib ketarmish.

Pirovardida, kognitiv murakkab shaxslarning kutilmagan bir – birini inkor etuvchi tavsiflari uchraydi. Masalan, qator tadqiqotlar kognitiv murakkablikning maksimal darajasini xavotirlilikning maksimal darajadagi koʻrinishlari bilan oʻzaro aloqadorligini qayd etgan. A.L.Yujaninova fikriga koʻra: "Boshqa odamlar bilan muloqotga kirishishning asosiy motivi boʻlib xavotirlilik ilgari suriladi". Uning ma'lumotlariga koʻra, kognitiv sodda talabalar nizolarning 20% tashabbuskori boʻlgan bir paytda, kognitiv murakkab talabalar nizo sababchilari boʻlib, bunday nizolarning 4% da qatnashgan [9.B.380-386]. Kognitiv murakkablik yashirin agressiyaning giperkompensator hosilasi ekanini isbotlovchi tadqiqotlar ham mavjud.

Tadqiqot natijalari yuqorida keltirilgan ilmiy faktlarni ma'lum darajada isbotlab turibdi. Tadqiqotda nafaqat kognitiv murakkablik va soddalik sohasining oʻzi, balki konkretlik va abstraktlik sohasi ham oʻrganilgan.

O.Xarvi, D.Xant va G.Shroder kontsept (tushuncha) tabiatini quyidagicha tavsiflaydilar: Ular uchun tushuncha — ma'lum bir individuumga xos baholash tendentsiyasidir, tevarak-atrof obrazini oʻz fe'l – atvori va ehtiyojlariga mos ravishda koʻrishga moyillikdir boshlangan [10.B. 307-309]. Konkretlik va bstraktlik bilish sohasining formal tuzilmaviy xususiyati boʻlgani bois, yorqin ifodalangan adaptiv funktsiyalarga egadir. Shundan kelib chiqqan holda hodisalarni konkret va abstrakt kontseptualizatsiyalash kognitiv uslub qutblari sifatida oʻrganila.

2-jadval
Xarakter xususiyatlarining kognitiv makon murakkablik darajalari bilan oʻzaro aloqadorligi

Milliy Guruhlar	Terminal qad- riyatlarga oid mental makon	Instrumental qadriyatlarga oid mental makon	Hayotiy maq- sadlarga oid mental makon	Ekzistentsial voqelikka boʻl- gan munosa- batlarga oid mental makon
Ekstraversiya	-0.38*	0.58**	-0.49**	-0.39*
Xavotirlilik	0.43**	0.52**	0.59**	0.66**
Senzitivlik	0.66**	0.31*	0.44**	0.37*
Konformizm	0.18	0.11	0.62**	0.71**

O.Xarvi, D.Xant va G.Shroder konkretlik va abstraktlik bilan bogʻliq tushunchaviy sohaning individual xususiyatlarini tahlil qilib chiqishgan. Konkretlik va abstraktlik kabi psixologik jarayonlar negizida tushunchalar differentsiatsiyasi va integratsiyasi yotadi. "Konkret kontseptualizatsiya" qutbi tushunchalar differentsiatsiyasining soddaligi va yetarlicha integratsiya qilinmaganligi bilan belgilanadi [5.B.74-78].

Kontseptualizatsiyaning aniq uslubi vaziyatni oʻta soddalashtirib qabul qilish va uning interpretatsiyasida "mental soʻqirlik" deb nomlanadigan bir xil yoʻsindan boshqasini koʻrolmaslik holati bilan tavsiflanadi. Kontseptualizatsiyaning abstrakt uslubida esa, aksincha, roʻy berayotgan voqea va hodisalarga yangicha yondashuvlar koʻpligi, muqobil interpretatsion sxemalarning mavjudligi bilan ajralib turadi.

Abstraktlik subyektining bevosita vaziyat sarhadlaridan chiqa olish, zamon va makonning bir mental holatlaridan boshqa mental holatlariga oʻta olish qobiliyatining yaqqol ifodasida namoyon boʻladi.

Shuni aytish joizki, mazkur kognitiv uslub oʻzida inson va uni qurshab turuvchi muhit oʻrtasidagi oʻzaro ta'sirlarni (xulq – atvor murakkabligi va muhit murakkabligi) aks ettiradi.

Xulosa. Demak, agar muhit parametrlari murakkablikning muayyan bir chegarasidan oshsa, konkret kognitiv uslubga ega shaxslar (tushunchaviy tizim integratsiyalanishi va differentsiatsiyalanishi minimal koʻrsatkichlari) faoliyat yuritishga layoqatsiz boʻlib qoladi, chunki ularning xulqiy andozalari oʻta murakkab ijtimoiy muhit bilan oʻzaro ta'sirga kirishga moʻljallanmagan.

B.Botirov tadqiqotida kognitiv uslub xususiyatlaridan kelib chiqqan holda rus millatiga mansub respondentlarga ("konkret" kognitiv uslub sohiblarida) quyidagi psixologik xususiyatlar xosligini aniqlagan: "oq – qora" tafakkur tarziga moyillik (bu xususiyat mavjudligi tadqiqotning milliy stereotiplarni oʻrganishga bagʻishlangan qismida oʻz isbotini topgan), mavhumlikka toqatsizlik, qarorlar stereotipligi, xulq – atvorning vaziyat bilan bogʻliqligi va hokazo. oʻzbek millati vakillariga esa abstrakt kontseptualizatsiya, ya'ni vaziyatning bevosita xususiyatlaridan xolislik, jismoniy va ijtimoiy olamni tushuntirishda ichki tajribaga tayanishga intilish ustuvordir. Bu kognitiv uslubning "abstraktlik" qutbi verbal intellekt yuqoriligi (D.Veksler shkalasi boʻyicha) va kognitiv murakkablik bilan bogʻliqligi isbotlangan[8].

Xulosa qiladigan boʻlsak, tadqiqotimiz kognitiv uslublar nafaqat turli millat vakillari oʻrtasidagi, balki milliy gender xususiyatlarda ham oʻz aksini topganini tasdiqladi. Shu sababli ta'lim jarayonida gender xususiyatlarni ham inobatga olish zarur.

Oʻquvchilarning bilish jarayoniga xos individual uslubiga xos boʻlgan xususiyatlarini samarali diagnostika qilishni ta'minlash va ularni rivojlantirish maqsadida pedagoglar, amaliyotchi psixologlar uchun quyidagi **tavsiyalarni** berish mumkin:

- 1. Har bir ta'lim muassasasi amaliyotchi psixologlari tomonidan o'quvchilarning bilish jarayonlari, xulq-atvori va o'zaro munosabatlaridagi individual xususiyatlarni diagnostika qilishning psixodiagnostik metodlari bazasini yaratish;
- 2. Oʻquvchilar bilan olib boriladigan mashgʻulotlarning rivojlantiruvchilik rolini yanada kuchaytirishga erishish;

- 3. Oʻquv faoliyatiga pedagogik rahbarlik qilish orqali ularning sezgi, idrok, xotira, tafakkur, xayol kabi bilish jarayonlariga xos individual xususiyatlar va bilish jarayoniga xos individual uslubni rivojlantirishga imkoniyat beruvchi vaziyatlarni yaratish;
- 4. Individual munosabatlarni tashkil etish orqali oʻquvchilar faoliyatidagi yutuqlarini vaqtida aniqlash va ragʻbatlantirib borish;
- 5. Oʻquvchilarni mustaqil fikrlashga, kuzatuvchanlikka, atrof-muhitdagi har qanday yangiliklarga qiziqish bilan munosabatda boʻlishga, ijodkorlik va muloqotchanlikka oʻrgatib borish;
- 6. Ta'lim muassasalaridagi oʻquv mashgʻulotlari sifatini yaxshilash orqali bilish jarayoniga xos individual uslubni rivojlantirishga erishish lozim.

Bu tavsiyalarga amal qilish jismoniy va aqliy jihatdan yetuk, mustaqil fikrlovchi, barcha xususiyatlariga koʻra boshqalardan ajralib turuvchi shaxsni tarbiyalash imkonini beradi. Taqdim etilgan ilmiy-uslubiy tavsiyalar ijtimoiy faol, yuqori intellektual salohiyatga ega mutaxassislarni tayyorlash dasturlarini yaratish uchun zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

- [1]. Бадритдинова, М. Б. (2014). некоторые современные вопросы психологии обучения. институты и механизмы инновационного развития: мировой опыт и российская практика, 37.
- [2]. Бадритдинова, М. Б. (2016). прогрессивные и регрессивные типы познавательной активности. NovaInfo. Ru, 2(40), 199-202.
- [3]. Бадритдинова, М. Б. (2016). интенсивность стимула и анализ когнитивных процессов. NovaInfo. Ru, 3(42), 295-300.
- [4]. Baxromovna, B. M. (2019). kognitiv uslub bilan bogʻliq metauslublarning rivojlanishi. Педагогика ва психологияда инновациялар, (6).
- [5]. Бадритдинова, М. Б., & Аъзамов, У. (2020). Психологические особенности развития когнитивного стиля в учебнем процессе. Учёный XXI века, (1 (60)), 74-78.
- [6]. Бадритдинова, М. Б. (2017). когнитивные ожидания, связанные с употреблением алкогольных напитков. NovaInfo. Ru, 5(58), 354-358.
- [7]. Бадритдинова, М. Б. (2018). когнитивный стиль как фактор эффективного повышения качества образования. іп формирование профессиональной компетентности будущего специалиста в образовательном пространстве россии (pp. 29-35).
  - [8]. Botirov B.M. Etnopsixologiya T. TDPU, 2012
- [9]. Badritdinova, M. B. (2019). cognitive methods and person national peculiarity. Scientific Bulletin of Namangan State University, 1(10), 380-386.
- [10]. Badritdinova, M. B., & Gʻaniyeva, N. O. (2022). oʻsmirlik davrida ijtimoiy qoʻrquv holatlarining psixoprofilaktikasi va psixokorreksiyasi. Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture, 2(2), 307-309.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ИНСОН КАПИТАЛИНИНГ ЎЗБЕКИСТОН ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНИШИГА ТАЪСИРИНИ БАХОЛАШ

Гавхарнисо Сотикулова

катта ўқитувчи

"Шарқ мамлакатлари иқтисодиёти" кафедраси Тошкент давлат шарқшунослик университети gavkharniso@gmail.com

Калитсўзлар:инсонкапитали,билимлариқтисодиёти,илмий-тадқиқотватажриба-конструкторликишлари,инновация, таълим, соғлиқнисақлаш,илм-фан,глобалинновацион индекс.

Аннотация: Инсон капитали кўп жихатдан ижтимоий-иктисодий ривожланишнинг, бутун жамиятнинг динамик харакатининг асосий манбаи хисобланади. Шу сабабдан инсон капиталига киритилган инвестициялар самарадорлик ва сифат ўсишига юкори таъсир кўрсатади. Инсон капитали ғояси иктисодий тафаккур тарихида чукур илдизга ега бўлиб, илк бор Уилям Петтининг "Сиёсий арифметика" асарида акс етган. Кейинчалик инсон капитали ғояси Адам Смитнинг "Халқлар бойлиги", А. Маршаллнинг "Иқтисодиёт тамойиллари" асарида ўз аксини топади. иктисодий тахлил назариясининг мустакил таркибий кисми сифатида инсон капитали категорияси 1950 – 1960 йилларда шаклланган ва бу ғояни илгари суришга америкалик иқтисодчи олим Шульц катта хисса қўшган. Г. Беккернинг "Инсон капитали" китобида еса ушбу категориянинг асосий назарий модели ишлаб чикилган.

Маколада инсон капиталинининг миллий иктисодиёт фаолияти самарадорлиги ракобатбардошлигига таъсири хакида сўз юритилган, Узбекистонда ва хорижий мамлакатларда "билимлар иқтисодиёти"га сарфланаётган харажатлар мутлақ ва нисбий курсаткичларда киёсий тахлил килинган, инсон капиталига киритилган инвестициялар хажмининг оширилиши мамлакатда барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашнинг мухим омили еканлиги асосланган.

ASSESSMENT OF THE IMPACT OF HUMAN CAPITAL ON THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF UZBEKISTAN

Key words: human capital, knowledge economy, R&D, innovation, education, healthcare, science, Global Innovation Index.

Abstract: Human capital in many respects is the main source of socio-economic development, the dynamic development of society. For this reason, investments in human capital have a great impact on the growth of efficiency and quality. The idea of human capital has deep roots in the history of economic thought and was first reflected in the work of William Petty "Political Arithmetic". The idea of human capital was later considered by Adam Smith in the book "The Wealth of Nations", reflected in the works of A. Marshall "Principles of Economics". However, as an independent component of the theory of economic analysis, the category of human capital was formed in the 1950s and 1960s, and the American economist Schultz made a significant contribution to the promotion of this idea. G.V. Becker's "Human capital" developed the main theoretical model of this category.

The article discusses the impact of human capital on the efficiency and competitiveness of the national economy, carried out a comparative analysis in absolute and relative terms of spending on the "knowledge economy" in Uzbekistan and in foreign countries, substantiated the thesis that an increase in investment in human capital is an important factor in ensuring sustainable economic growth in the country.

ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА НА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ УЗБЕКИСТАНА

Ключевые слова: человеческий капитал, экономика знаний, НИОКР, инновация, образование, здравоохранение, наука, Глобальный инновационный индекс.

Аннотация: Человеческий капитал во многих отношениях является основным источником социальноэкономического развития, динамичного развития общества. По этой причине инвестиции в человеческий влияние оказывают большое эффективности и качества. Идея человеческого капитала имеет глубокие корни в истории экономической мысли и впервые была отражена в работе Уильяма Петти "Политическая арифметика". Идея человеческого капитала позже была рассмотрена Адамом Смитом в наций", "Богатство отражена А.Маршалла "Принципы экономики". Однако как самостоятельный компонент теории экономического категория человеческого анализа сформировалась в 1950-х и 1960-х годах, и значительный вклад в продвижение этой идеи внес американский ученый-экономист Шульц. В научном труде Г. В. Беккера "Человеческий капитал" разработана основная теоретическая модель данной категории.

В статье рассмотрено влияние человеческого капитала на эффективность и конкурентоспособность национальной экономики, проведен сравнительный

анализ в абсолютных и относительных показателях расходов на «экономику знаний» в Узбекистане и зарубежных странах, обосновано тезис о том, что увеличение объема инвестиций в человеческий капитал является важным фактором обеспечения устойчивого экономического роста в стране.

На современном этапе социально-экономического развития человеческий капитал является основным фактором повышения конкурентоспособности и эффективности экономики любой страны. В настоящее время в развитых странах 80 % национального богатства приходится на долю "человеческого капитала" и эта доля имеет тенденцию роста. В то время доля природных ресурсов и основного капитала составляет по 10 % [1 С.169].

Человеческий капитал во многом является основным источником социальноэкономического развития, динамичного движения всего общества. Поэтому вложение на человеческий капитал является самым эффективным вложением в рост производительности и качества.

Несмотря на то, что многочисленные исследования свидетельствуют о том, что повышение уровня образования экономического активного населения приведет к экономическому росту посредством технологических инноваций и диффузии, истинную величину человеческого капитала считать очень трудно, поскольку человеческий капитал формируется постепенно в течение многих лет и за счет потребительских расходов, и за счет многолетнего образования сначала в школе, потом в высшем учебном заведении, и за счет постоянного использования услуг здравоохранения и т.д. Поэтому оперативное использование человеческого капитала, при рассмотрении конкретного роста экономики в том или другом году является весьма сложным.

С этой точки зрения, для оценки человеческого капитала важное значение имеет годовые вложения, то есть объем сферы «экономика знаний» как части валового внутреннего продукта соответствующего года.

Экономика знаний является той частью человеческого капитала, где формируется способность к труду, знания, навыки и умения, а также во многом определяет продолжительность жизни и его способности к труду. К сферу экономику знаний относятся: наука, образование, здравоохранение.

Таблица 1 Сравнение показателей сферы «экономика знаний» Узбекистана, России, КНР и развитых стран, %

Доля отдельных	Узбекистан	Россия	Китай	EC	США	Республика	Израиль

отраслей и сфер						Корея	
экономики знаний в							
ВВП, %							
НИОКР	0,22	1,1	2,4	2,19	3,45	4,71	5,44
Образование	5,2	4,6	4,22	8,0	5,7	5,1	6,11
Здравоохранение	3,3	5	5,3	10	18,8	8,4	8,3

Источник: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=GERD_TORD#

В настоящее время всего 0,22 процента средств от валового внутреннего продукта Узбекистана направляются на финансирование науки и научных исследований, и данный показатель намного ниже показателя средств, направляемых на финансирование науки рядом развитых и развивающихся стран. Самый высокий показатель по уровню расходов на НИОКР занимают Израиль и Республика Корея, где данный показатель равняется соответственно 5,44 % и 4,71 % от ВВП. Для сравнения: США тратят 3,45% ВВП, страны ЕС в среднем – 2,19, Китай – 2,4, Россия – 1,1% ВВП.

В связи с этим, по Указу Президента Республики Узбекистан от 30 октября 2020 года №УП-6097 была утверждена «Концепция развития науки до 2030 года», где предусмотрено увеличение к 2025 году в 6 раз, к 2030 году — в 10 раз доли всех средств, направляемых на науку по отношению к валовому внутреннему продукту, что означает к 2030 году доля расходов на НИОКР достигнет 2 % ВВП Узбекистана [2 С.2]. Принят стратегический план, направленный на развитие человеческого капитала на пути достижения важнейшей цели — вхождение Узбекистана в перечень 50 ведущих стран мира в рейтинге «Глобальный инновационный индекс» до 2030 года. Поставленная цель требует адаптации сферы науки к требованиям современной экономики, что, в свою очередь, направлено на реализацию кардинальных структурных, организационных, финансовых, кадровых, инфраструктурных реформ и преобразований, регулируемых соответствующей правовой базой в сфере науки.

Следует отметить, что в данной сфере Узбекистан добился определенных результатов. Так, в 2015 году Узбекистан занимал 122-е место среди 141 стран. После длительного перерыва, в 2020 году вернулся в рейтинг, поднявшись на 29 позиций по сравнению с 2025 годом среди 131 страны и заняв 93-е место, а в 2021 году — 86-место. 29 сентября объявлены результаты рейтинга Глобального индекса инноваций за 2022 год. Узбекистан занял 82-е место среди 132 стран в рейтинге ГИИ, поднявшись на четыре позиции по сравнению с предыдущим годом. В рейтинге 2022 года Узбекистан занял 10-е место среди стран группы с доходом ниже среднего и 3-е место среди стран Центральной и Южной Азии после Ирана и Индии. Среди стран Центральной и Южной Азии Узбекистан занимает лидирующие позиции по таким индексам, как институты,

человеческий капитал и исследования, инфраструктура, уровень развития внутреннего рынка.

Таблица 2. Доля сферы «экономики знаний» в ВВП Узбекистана, %

Годы	НИОКР	Образование	Здравоохранение
2011	0,14	7,1	2,8
2012	0,14	7,3	3,1
2013	0,14	7,3	3,1
2014	0,13	7,3	3,1
2015	0,13	7,1	3,4
2016	0,11	6,9	2,9
2017	0,11	6,3	2,9
2018	0,10	5,1	2,3
2019	0,11	6,5	2,9
2020	0,22	5,2	3,3

Источник: Рассчитано по данным Министерства финансов Республики

Узбекистан (https://www.mf.uz/)

В Узбекистане образование, наряду со здравоохранением, продолжает оставаться главным приоритетом государственной политики и основной статьей государственных расходов. Так, доля расходов на образования в ВВП в 2020 году составляла 5,2 %, что выше чем в России (4,6 %), Китая (4,22 %) и Республики Кореи (5,1 %), но ниже чем стран ЕС (8%), Израиля (6,11 %) и США (5,7 %) [3 С.66]. Однако здесь необходимо подчеркнуть два момента: во-первых, затраты на образование и здравоохранение зависит от возрастной структуры населения. Если в стране преобладает население молодого возраста, то затраты на образование будет больше, а на здравоохранение меньше, а когда преобладает взрослое население, то – наоборот. Во-вторых, объем ВВП в странах сильно отличается. Поэтому относительный показатель расходов на образование недостаточно для того, чтобы сделать выводы об уровне развития образования в той или другой страны.

Несмотря на то, что относительные показатели доли расходов на образование достаточно высокая, по качеству и эффективности Узбекистан опускается вниз. Высокий потенциал образования страны используется крайне недостаточно. Как свидетельствует данные таблицы 2, в последние годы доля расходов на образования в ВВП Узбекистана заметно сокращается. Если в 2011 года данный показатель равнялся к 7,1 %, то в 2020 году снизился до 5,2 %.

Доля расходов на здравоохранение в ВВП Узбекистана в 2020 году составляла 3,3 %, увеличившись по сравнению с 2011 годом на 0,5 процентного пункта. В США на здравоохранение тратят почти 19% ВВП. В странах ЕС – в среднем 10, Республике Кореи и Израиле – больше 8%.

Выводы

Как видно, из приведенных данных, Узбекистан сильно отстает от развитых и некоторых развивающихся стран по финансированию здравоохранения. Поэтому для того, чтобы достичь тех целевых показателей, которые намечены в стратегии развития Нового Узбекистана на 2022-2026 годы и обеспечения устойчивого экономического роста необходимо серьезно увеличить рост инвестиций в основной капитал и вложений в человеческий капитал как главных источников этого роста, поскольку необходимо решать сложные задачи: не просто обеспечить экономический рост, а обеспечить его на основе модернизации, то есть технологического обновления экономики, крупной структурной перестройки национального хозяйства, чтобы коренным образом изменить структуру экспорта в пользу готовой продукции с высокой добавленной стоимостью, прежде всего высокотехнологической продукции.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

- [1]. Аганбегян А.Г. Человеческий капитал и его главная составляющая сфера «экономики знаний» как основной источник социально-экономического роста //Экономические стратегии. 2017. NO3. C.69
- [2]. Указ Президента Республики Узбекистан, от 08.10.2019 г. № УП-5847 «Об утверждении концепции развития системы высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года» / https://lex.uz/ru/docs/4545887
- [3]. Sattikulova G.A. Theoretical Aspects of State Regulation of the Social Sphere. Academic Journal Of Digital Economics and Stability 23 (23), 65 p. (https://economics.academicjournal.io/index.php/economics/article/view/602/604)

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

OʻZBEKISTONDA INKLYUZIV TA'LIM RIVOJIDA SIFATLI OʻQITISHNING ASOSIY TAMOYILLARI

Nilufar Niyozova

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi, Ijtimoiy fanlar kafedrasi, dotsent, f.f.n.

nilufar.niyozova@bk.ru

Kalit soʻz:
ta'lim, qonun, sifat,
samaradorlik,
inklyuziv, sogʻlom,
tamoyil, barkamol,
pedagogika, hujjat.

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv ta'limning mazmunmohiyati, uni rivojlantirishning asosiy tamoyillari, oʻziga xos tasnifi berilgan. Respublikamizda ta'lim olish huquqi, xususan inklyuziv ta'limni shakllantirish maqsadi va rivojlantirish borasida qabul qilingan me'yoriy hujjatlar, olib borilayotgan islohotlar, bu islohotlarning amalga tatbiq etilishi, muammo va yechimlari, shuningdek bugungi davr pedagogikasida aks etishi, uning takomilidagi innovatsiyalar mazmuni, sifatli ta'limni rivojlantirish inklyuziv ta'lim mezonlarini ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan koʻrsatish va tahlil etishdan iborat. Barkamol avlod tarbiyasi, millat genofondi masalasida inklyuziv ta'limga davlat siyosati darajasida e'tibor berilayotganligini asoslash. Sog'lom bolalar singari inklyuziv yaratilayotgan imkoniyatlar, oluvchilarga imtiyozlarni tavsiflash, nogironligi bor shaxslarning jamiyatda to'laqonli a'zosi bo'lishida bu ta'lim shaklining muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlashdir.

BASIC PRINCIPLES OF QUALITY TEACHING IN THE DEVELOPMENT OF INCLUSIVE EDUCATION IN UZBEKISTAN

key education, quality, efficiency, inclusive, principle, advanced generation, pedagogy, document.

Abstract: This article presents the essence of inclusive education, the basic principles of its development and a specific classification. The right to education in our republic,in particular, the adopted regulations regarding the goals and development of inclusive education, ongoing reforms, the implementation of these reforms, problems and solutions, as well as their reflection in modern pedagogy, the content of innovation in its improvement, the criteria for inclusive education for development the quality of education consists in displaying and analyzing from a scientific and pedagogical point of view. To substantiate the fact that attention is paid to inclusive education at the level of state policy in the matter of raising the perfect generation, the gene pool of the nation. It is important to describe the opportunities and benefits provided to students of inclusive education

as healthy children and emphasize the importance of this form of education in turning people with disabilities into full members of society

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ КАЧЕСТВЕННОГО ПРЕПОДАВАНИЯ В РАЗВИТИИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ

Ключевое слово: образование, право, качество, эффективность, инклюзивный, здоровый, принцип, гармоничного развитого поколения, педагогика, документ.

Аннотация: В данной статье представлена сущность инклюзивного образования, основные принципы его развития и конкретная классификация. Право на образование в нашей республике, в частности, принятые нормативные документы относительно целей и развития инклюзивного образования, проводимые реформы, реализация этих реформ, проблемы и решения, а также их отражение в современной педагогике, содержание инновации в его совершенствовании, критерии инклюзивного образования для развития качества образования состоят в показе и анализе с научно-педагогической точки зрения. Обосновать тот факт, что инклюзивному образованию уделяется внимание на уровне государственной политики в вопросе воспитания совершенного поколения, генофонда нации. Важно описать возможности и преимущества, предоставляемые учащимся инклюзивного образования, как здоровым детям, и подчеркнуть важность этой формы образования в превращении людей с инвалидностью в полноправных членов общества.

Har bir davlatning istiqboli va salohiyati jamiyat a'zolarining intellektual yetukligi bilan namoyon boʻladi. Shiddat bilan rivojlanayotgan hozirgi davrda ta'lim shakllariga alohida e'tibor qaratish va takomillashtirish mamlakat kelajagini har qanday jihatdan ta'minlashning asosi hisoblanadi. Albatta, bu asoslar barcha sohalar qatori ta'lim tizimining modernizatsion yangilanishi va izchilligi bilan uzviy bogʻliq. Ta'lim olish insonning kelajakka intilish, yangilik yaratish, kasb kori bilan shugʻullanish, oʻz imkoniyatlarini toʻla roʻyobga chiqarish, qolaversa, yashash barqarorligi hamda ma'naviy dunyosi oʻzgarishlarini belgilab beradigan muhim mezon hisoblanib, doimo ilmiy-pedagogik tadqiqotlar mavzusi boʻlib kelgan. Zero, har qanday tarixiy davrda inson kapitalini kuchaytirish, ayniqsa, imkoniyati cheklangan yoshlarning ijtimoiy turmush sharoitini yaxshilash davlatlar siyosatining ustuvor yoʻnalishi boʻlib, bunda zamonaviy innovatsiyalar va inklyuziv ta'limga xos asoslarni oʻrganish oʻz dolzarbligiga ega:

Birinchidan, soʻnggi yillarida ta'lim tizimini takomillashtirish, bu borada qonuniy-huquqiy hujjatlarni qabul qilish sa'y-harakatlarida muhim oʻzgarishlar amalga oshmoqda. Umuman, sifatli ta'limni amalga oshirish davlat siyosati darajasiga koʻtarilganligi xususan, inklyuzim ta'lim shaklining metodologik, innovatsion mezonlarini oʻrganish va oʻrgatish davr talab masala boʻlmoqda.

Ikkinchidan, yoshlar orasidagi imkoniyati cheklangan qatlamning bilim olishi, qolaversa ularning intellektual salohiyati yuksalishi bu boradagi ta'lim tizimi hamda shaklining innovatsion oʻzgarishi bilan bevosita bogʻliq boʻlganligidan, uni rivojlantirishning dolzarb muammolarini oʻrganish, tahlil qilish va yechimini topish muhim amaliy hamda pedagogik ahamiyatga ega.

Uchinchidan, inklyuziv ta'lim shaklining asosiy gumanistik mazmuni nafaqat ta'limni sifatli yoʻlga qoʻyish, balki bu ta'lim shakli a'zolarining salomatligini mustahkamlash, jamiyatning muhim bir a'zosi ekanligini his qilishiga munosib hissa qoʻshish, shuningdek, ularning imkoniyatlarini roʻyobga chiqarish boʻlib, bu jarayonlarni ilmiy-pedagogik, innovatsion nuqtai nazardan transformatsion oʻrganish muhimdir.

Toʻrtinchidan, jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida barcha uchun ta'lim olishni tashkil qilish, uning samaradorligiga erishish, munosabatlar tengligini ta'minlash davlatlarning eng dolzarb ijtimoiy masalasiga aylandi. Ayniqsa, "Alohida ta'lim ehtiyojlari boʻlgan bolalarni kamsitish, ularga salbiy muomalada boʻlishning oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish" [1]munosabatlar tizimidagi undan-da muhim e'tiborga molik.

Tabiiyki mustaqillikka erishgan har bir xalq oʻz taraqqiyot yoʻlini belgilaydi, yangi jamiyat va davlat bunyod etishning oʻziga xos andozasini ishlab chiqishga harakat qiladi. Milliy xususiyatlar va an'analarni inobatga olgan holda Yangi Oʻzbekistonni barpo etish, inson qadrini ulugʻlashga asoslangan davlat siyosatining aniq prinsiplarini va yoʻnalishlarini belgilab oldi.

Yangi Oʻzbekiston qiyofasi ta'lim sohasidagi ijobiy oʻzgarishlar, barcha birdek ta'lim olish imkoniyatlarini yanada rivojlantirish bilan tavsiflanadi. Xususan nogironligi boʻlgan bolalarni oʻqitishda yangicha yondashuv va innovatsiyalarni qoʻllash bu boradagi istiqbol maqsadlarni takomillashtirishga xizmat qiladi.

Albatta, har bir sohani modernitsaziya qilish shunga doir qonuniy-huquqiy hujjatlar orqali amalga oshiriladi. Jahon davlatlari qatori mamlakatimizda bola huquqlarini himoya qilish Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi va Bola huquqlari toʻgʻrisidagi konvensiya bilan mustahkamlab qoʻyilgan. Sogʻlom bolalar bilan bir qatorda u yoki bu alohida ehtiyojlari bor bolalarning oʻqishini ularning noyob hamda yashiringan imkoniyatlari uchun mos inklyuziv ta'limni tashkil etish maqsadida yangilangan huquqiy me'yorlar ishlab chiqildi [2.B.325].

Aynan inklyuziv ta'limni rivojlantirish 2020 yil 23 sentyabrda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunida ta'lim shakli sifatida ilk marta e'tirof etilgani yurtimizda nogironligi mavjud yosh avlodga e'tibor, ularning ta'lim olish imkoniyatini kengaytirish, ijtimoiy qo'llab quvvatlashning yaqqol ifodasi bo'ldi. Qonunning 20-moddasi "Inklyuziv ta'lim" bo'lib, unda "Inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlari va individual

imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan. Jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar (shaxslar) uchun ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim tashkil etiladi'' deb qayd etilgan[3].

Shuningdek, 2020 yil 13 oktyabrda qabul qilingan "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Prezident qarorida 2020–2025 yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasini amalga oshirish bo'yicha "yo'l xaritasi" hamda Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'limini 2025 yilgacha rivojlantirishning maqsadli parametrlari tasdiqlandi [4.B.325].

Ma'lumotlarga qaraganda, ayni paytda respublikamiz bo'yicha jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun jami 86 ta ixtisoslashtirilgan maktab va maktab-internatlarda 21,2 ming nafar, 21 ta sanatoriy turidagi maktab-internatlarda 6,1 ming nafar o'quvchilar ta'lim-tarbiya oladi. Shuningdek, uzoq muddat davolanishga muhtoj bo'lgan 13,3 ming nafar o'quvchilar uyda yakka tartibda o'qitiladi[5.B.325].Bu sa'y-harakatlar ham mamlakatimizda inklyuziv ta'lim takomilidagi muhim sifatlarni belgilaydi. Ayniqsa, inklyuziv ta'limga e'tiborda "Zamin" xalqaro jamoat fondining alohida o'rni va hissasi bo'layotganligi ta'kidlash joiz.

Yana bir muhim jihatlardan biri Yangi Oʻzbekiston taraqqiyot strategiyasining 66-maqsadida "... nogironligi boʻlgan shaxslarning jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga jalb qilinishi va faol ishtirokini ta'minlovchi inklyuziv ta'lim va ishga joylashtirish tizimini takomillashtirish" belgilangan [6].

Sifatli ta'limga erishish mazmunida inklyuziv ta'lim imkoniyatlarini oʻrganishib uning maqsadi va vazifalarini tushunish, anglash bilan bogʻliq boʻlib, bu inson ongida pedagogik madaniyatini shakllantirish, nogironligi boʻlgan yoshlardagi yaratuvchanlik qobiliyatini ragʻbatlantirish, inklyuziv tarzda oʻqitishda pedagogik kreativlikni yuksaltirish, sohaga xos muammolarni bartaraf etishda koʻmaklashish, umuman, intellektual faollikda koʻrinadi. Intellektual faollik — inson ma'naviy-madaniy saviyasining muhim koʻrsatkichidir. Shu faollik tufayli shaxs oʻz kasbiga doir bilimlarni egallaydi, xususan pedagogik tartib-qoidalarni, normalarini oʻrganib, unga rioya qila boshlaydi. Bizningcha, intellektual salohiyat faollikni shakllantirishda analitik fikr yuritish, sogʻlom bolalar singari hayotga teran qarayotgan alohida ta'lim ehtiyojlari boʻlgan avlodning ta'limiga xos muammolarni bartaraf etish, ta'lim va tarbiya uygʻunligini tushunish kabi jarayonlar ilmiyligini ta'minlab beradi.

Umuman, "sifatli ta'lim", "inklyuziv ta'lim" tushunchasi, uning mazmun — mohiyati fandagi dolzarb masalalardan biri. Shu nuqtai nazardan inklyuziv ta'lim shaklida zamonaviy

574

mexanizmini yaratish, uning sifatini ta'minlashda malakali tizim zaruratini namoyon qilmoqda. Inklyuziv ta'lim borasida olib borilayotgan islohotlarning maqsadi ham — bu ta'lim shaklini tubdan isloh qilish, uni muammoli tizimga tushib qolmaslik choralarini koʻrish, yanada takomillashtirish prinsiplarini aniqlash biz fikr yuritayotgan sifatli ta'lim infratuzilmasining zaruriy mexanizmi ekanligini ijtimoiy, qolaversa siyosiy dastur ul-amal deb bilishdir. Zero, "Biz oʻz oldimizga Oʻzbekistonni rivojlangan mamlakatga aylantirishni maqsad qilib qoʻygan ekanmiz, bunga faqat jadal islohotlar, ilm-ma'rifat va innovatsiya orqali erisha olamiz. ...Ayni paytda islohotchi boʻlib maydonga chiqadigan, strategik fikr yuritadigan, bilimli va malakali yangi avlod kadrlarini tarbiyalashimiz zarur. Shu boisdan ham bogʻchadan boshlab oliy oʻquv yurtigacha — ta'limning barcha boʻgʻinlarini izchil isloh qilmoqdamiz" [7.B.23].

Inklyuziv ta'lim-tarbiya jarayonlariga zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalarni joriy etish, eng avvalo, pedagogik munosabatlarni insonparvarlashtirish va demokratizatsiyalashni talab qiladi. Bunday munosabatlarni tashkil etmasdan turib olib borilgan har qanday amaliy ish kutilgan samarani bermaydi.

Yuqoridagi fikr-mulohazalarga tayanib, maqolamizga quyidagi umumlashtiruvchi xulosani berish mumkin

birinchidan, inklyuziv ta'lim-tarbiya jarayonlariga innovatsiyalarni keng jalb qilishni funksional tizimlashtirish sifatli ta'limni amalga oshirish imkoniyatlarini namoyon etadi;

ikkinchidan, inklyuziv ta'lim shaklida jahon tajribalari asoslarini o'rganish va bilish bu tizimdagi pedagoglar, murabbiylar, barcha mas'ullarning kasbiy salohiyatini namoyon etish takomilidagi muhim substansional jihatlarni ochib beradi;

uchinchidan, inklyuziv ta'lim asoslarini zamonaviy pedagogik va innovatsion, qonuniy-huquqiy nuqtai nazaridan yanada ko'proq o'rganish va uni hayotga tatbiq etishni kuchaytirish sog'lom fikrlaydigan avlod ravnaqidagi belgilovchilik ahamiyatini kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- [1]. Алохида таълим эхтиёжлари бўлган болалар учун инклюзив таълим жорий этилади. https://www.norma.uz/ qonunchilikda yangiliklar.
- [2]. Ўтаев Ғ.Ғ. Инклюзив таълимни ривожлантиришда мавжуд муаммолар ва уларнинг ечимлари. Орзуларга ҳамоҳанг ҳаёт (профессор Д.Т.Норкулов 70 йиллигига бағишланган мақолалар тўплами).Т.:Fan ziyosi, 2022. 339 б.
- [3]. Ўзбекистон Республикаси Қонуни Таълим тўғрисида. 2020 йил 23 сентябрь. Lex.uz.
- [4]. 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси. Lex.uz.
  - [5]. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. Т.: Ўзбекистон, 2021.- 457 б.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

BUGUNGI TA'LIM TIZIMIDA MUMTOZ MUSIQA SAN'ATINING TARBIYAVIY XUSUSIYATLARI

Nigora Mirzaqulova

Qashqadaryo viloyati Koson tumani 94-maktabning ijodiy madaniy masalalar boʻyicha targʻibotchisi, musiqa fani oʻqituvchisi

E-mail: nmirzaqulova85@gmail.com

Kalit soʻzlar: musiqa, ta'lim, san'at, madaniyat, an'ana, ma'naviyat, estetika, kuy, qoʻshiq, tovush, sado, shovqin, ruhiyat, ton, nota, signal, tarbiya.

Annotatsiya: ushbu maqolada musiqaning har bir insonga ma'naviy ozuqa berishi, uni yaxshilikka, ezgulikka chorlashi yoki, yomonlikka yetaklashi mumkinligi haqida fikr mulohazalar keltirib oʻtilgan. Shuningdek ushbu maqolada bugungi ta'lim jarayonlarida musiqa san'atining oʻsib kelayotgan yosh avlod ma'naviy dunyoqarashini ijobiy tomonga yoʻnaltirish borasidagi mavjud muammolar, ularning yechimlari va amalga oshirish mexanizmlarini yoritib berilishiga alohida e'tibor qaratilgan.

EDUCATIONAL CHARACTERISTICS OF CLASSICAL MUSIC ART IN TODAY'S EDUCATION SYSTEM

Keywords: music, education, art, culture, tradition, spirituality, aesthetics, melody, song, sound, sound, noise, spirit, tone, note, signal, education.

Abstract: in this article, opinions are given that music can give spiritual nourishment to every person, call him to goodness, virtue or lead him to evil. Also, in this article, special attention is paid to clarifying the existing problems, their solutions and implementation mechanisms in order to direct the spiritual worldview of the young generation in a positive direction in today's educational processes.

ВОСПИТАТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА МУЗЫКАЛЬНОГО ИСКУССТВА В СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Ключевые слова:
музыка,образование,
искусство, культура,
традиция, духовность,
эстетика, мелодия, песня,
звук, звук, шум, дух, тон,
нота, сигнал, воспитание

Аннотация: в данной статье приводятся мнения о том, что музыка может дать духовную пищу каждому человеку, призвать его к добру, добродетели или привести к злу. Также в данной статье особое внимание уделяется выяснению существующих проблем, их решений и механизмов реализации в направлении духовного мировоззрения молодого поколения подрастающего поколения музыки в современных образовательных процессах.

Siz-u bizga sir emaski bugun zamon shiddat bilan yangilanib, barcha sohalarda bo'lgani kabi ta'lim sohasida ham ulkan o'zgarishlar sodir bo'lmoqda. Xususan, maktabgacha ta'lim tizimini olasizmi,-umumiy o'rta ta'limni olasizmi, yoki, oliy ta'lim va undan keyingi ta'lim jarayonlarida bo'layotgan yangilanishlar va o'zgarishni ko'rib birmuncha hayratga tushamiz. Dunyoda yangicha ilm fan yutuqlariga erishayotgan yosh olimlarni ko'rib ularga havas qilgan holda o'z-ozimizga savol bilan yuzlanamiz. Bizning o'sha olim va fan arboblaridan qanday kamchiligimiz bor? Axir yurtimizda barchaga sifatli ta'lim olishlari uchun qonuniy jihatdan tenglik ta'minlagku. Mana shu kabi jarayonda va yoshlarga sifatli ta'lim berishda barcha soha xodimlari xususan, musiqa fani va uni tashkil etayotgan pedagoglarimizning o'rni ham kattadir.

Internet asri davrida dunyo boʻylab ma'lumotlarning aylanish tezligi juda yuqori. Shu bilan birga, ta'limga, musiqaga oid, san'atga oid uman yoshlar tarbiyaga salbiy ta'sir koʻrsatuvchi turli materiallar ham yuqori tezlikda har bir yosh yigit va qizlarimizning qulogʻiga yetib bormoqda. Ushbu jarayonda eng ommalashayotgani turli xil kuy qoʻshiqlar va ashulalardir. Mana shunaqa kuy qoʻshiqlarni keng ommalashib borishi asnosida milliy, an'anaviy kuy va qoʻshiqlarning bugungi ta'lim tizimidagi oʻrni va mavqeyini yanada mustahkamlashni ham talab etib bormoqda. Ushbu jarayonda koʻzga koʻrinmas boʻlsa-da, musiqaning san'atining oʻrni kattadir.

Inson hayotini musiqa san'atisiz tasavvur qilib boʻlmaydi. San'at kishilarga faqatgina ma'naviy ozuqa beribgina qolmasdan, jismoniy kamolotga erishuvida ham, sifatli ta'lim olishida ham, muhim oʻrin oʻynaydi. Musiqa san'atining axloqiy-estetik tarbiyadagi rolini toʻgʻri his etib, uning yosh avlodni tarbiyalashdagi ahamiyatini aslo unutmaslik zarur. Musiqiy goʻzallik insonning ma'naviy qiyofasi shakllanishida muhim omildir [1.B.5]. Vaholanki, oʻz oʻrnida musiqa insonni psixologik tarbiyalash xususiyatiga ham egadir.

Musiqa — yunoncha mousiche soʻzidan olingan boʻlib, moʻjizalar san'ati — inson hissiy kechinmalari, fikrlari, tasavvur doirasini musiqiy tovush (ton, nagʻma)lar izchilligi yoki majmui vositasida aks ettiruvchi san'at turi hisoblanadi [2.B.1].

Musiqaning muhim ahamiyati shundaki, u, eng avvalo, his-tuygʻular bilan bevosita bogʻlanadi, qolaversa oʻrganilayotgan har bir musiqiy asar yuksak insoniylik va ma'naviy poklikni namoyish etadi. Musiqa san'ati u bilan shugʻullanuvchilardan yuksak insoniylik, ma'naviy poklik va nihoyatda nozik didni talab etadi.

Xususan Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 02.02.2022 — yildagi PQ-112-son Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisidagi qarorida "yoshlarni ma'nan barkamol, ruhan tetik qilib tarbiyalashda musiqiy nafosat olamining oʻrni beqiyosdir. Bugungi kunda musiqa san'ati va madaniyati darslarni ilmiymetodik jihatdan har tomonlama takomillashtirib, zamon talablariga mos ravishda olib borishlik,

musiqa oʻqituvchisi oldiga qoʻyilgan dolzarb vazifalardan biri boʻlib hisoblanadi. Musiqa fani uchun haftasiga belgilangan bir oʻquv soati hamda unga qoʻshimcha ravishda har hafta milliy musiqa cholgʻularida kuy ijro etish amaliy toʻgaraklari va fakultativ darslari oʻtkaziladi [3] deb yozib qoʻyilgandir.

Yoshlarimizni oʻzlikni anglash, mustaqil, ongli fikrlashga oʻrgatish, ularning tafakkurida boʻshliq vujudga kelishiga yoʻl qoʻymaslik uchun oʻquvchining nutq boyligi, musiqiy savodini oshirishimiz, badiiy asar va mumtoz kuy-qoʻshiqlarimizga qiziqishini rivojlantirishimiz, ularning musiqiy tafakkuri qay darajada rivojlanishini aniqlashimiz kerak boʻladi. Marosimlar va ularda ijro etiladigan kuy-qoʻshiqlar yillar davomida aholining hayotiy tajribalaridan qayta-qayta oʻtib, charxlanib, bugungi kunimizgacha yetib kelgan. Demak, bu aytimlar oʻzining oʻlmas qadriyat ekanligini koʻp bor isbotlagan. Bugungi kunda yoshlarning, umuman insonlarning tarbiyasiga, madaniyatiga salbiy ta'sir oʻtkazayotgan musiqiy asarlar ham mavjud. Interet rivojlangani sari, millatimizga, tarbiyamizga, qadriyatlarimizga toʻgʻri kelmaydigan turli xil asarlar tinglovchilarni qamrab olmoqda.

Bu kabi salbiy holatlar ta'siriga yoshlarimizni tushib qolmasliklari uchun davlatimiz rahbariyati tomonidan tizimli ishlar yoʻlga qoʻyib borilmoqda.Xususan, 2019 — yil 19 — mart kuni davlatimiz rahbari tomonidan ilgari surilgan beshta muhim tashabbusning birinchi yoʻnalishidan ham musiqa san'ati joy olgani, bugungi kunda ushbu yoʻnalishning qanchalik muhim ahamiyatga ega ekanligini koʻrsatib turibdi. Yana shuni aytib oʻtishimiz kerakki, musiqa orqali insonlarda yaratuvchanlik, oʻz-oʻziga boʻlgan ishonchi ortadi. Ya'ni, san'at orqali insonlarda ruhning poklanishi jarayoni kuzatiladi. Musiqa san'ati bizni qaygʻudan xursandchilikka, yoki aksincha boʻlgan holatlarga solar ekan, demak, biz haqiqiy professional musiqa asarlarini targʻib qilishimiz hamda yoshlarning musiqiy didini oshirishimiz va ularning mazmun-mohiyatini yetkazib berishimiz zarur.

Bugungi kunda, musiqa san'atining madaniy-tarbiyaviy xususiyatlariga oid qator muammolar mavjud. Ulardan:

- professionalizmdan yiroq boʻlgan asarlar ommalashib borishi;
- matnlarning kompozitsiya bilan uygʻunlashmasligi;
- insonlarda musiqa eshitish madaniyati susayib borishi;
- musiqa san'atiga oid moddiy va nomoddiy meroslarning qadrsizlanib borishi;
- deviant xulq-atvorni vujudga keltiradigan kompozitsiyalar urfga aylanib borishi.

Davlatimiz rahbarining 2020-yil 27- iyun kuni Namangan viloyati faollari bilan oʻtkazgan yigʻilishida gapirgan quyidagi gaplari musiqa san'atining qanchalik yoshlarimizga kerakliligiga yana bir bor amin boʻlamiz.

Oʻzbekistonda bundan buyon umumiy oʻrta ta'lim maktabini bitirayotgan barcha oʻquvchilar biror musiqa asbobini chalishni bilishi kerak va bu ularning shahodatnomasida qayd etiladi. Davlat rahbarining fikricha, ashula eshitib bajarilgan ishda 10 baravar baraka boʻladi [4.]. Yuqoridagi fikrlarga tayangan holda mumtoz musiqa san'atining tarbiyaviy xususiyatlari nechogʻlik muhimligiga iqror boʻldik. Mumtoz musiqamizning tarkibiy qismi sanalgan maqomlar ham bundan mustasno emas. Maqomlarda insonni oʻylantiradigan, tugʻilgan goʻshasi (vatani) manzaralarini koʻz oldiga keltiradigan xususiyati mavjud. Musiqashunos olim I.Rajabov quyidagi fikrni bildirgan: Olimning teran kuzatuvlaridan ma'lum boʻlishicha, maqom turkumlari umuman xalq musiqasi boyliklari bazasida yaratilgan va ular asosida doimo boyib va takomillashib boradi hamda oʻz navbatida xalq musiqa madaniyati taraqqiyotiga barakali ta'sir koʻrsatadi[5.B.6]. Achinarli tomoni, bugungi kunda koʻplab yoshlarimiz ana shu musiqa san'atining qomusi bilan uncha yaxshi tanish emaslar. Fikrimizcha, yoshlarni mumtoz musiqamiz bilan yaqindan tanishtirishda ta'lim dargohlarining roli katta boʻlmogʻi lozim.

Bugungi ta'lim tizimimizda milliy musiqa va kuy qo'shiqlarni yoshlarimiz qalbiga yetkazishimiz barobarida, ularning jamiyat davlat manfaatlariga daxldorlik, o'zlarining manashu vatanga fidoiy o'g'il qizlari bo'lishlariga zamin yaratgan bo'lamiz. Musiqani idrok etish masalasi bevosita shaxs estetik kamolotiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shunga ko'ra, musiqiy idrokning o'ziga xos xususiyati:

- birinchidan, badiiy ijodning tabiatiga hamda san'atning ijtimoiylik mohiyatiga ta'sir ko'rsatishi bilan belgilanadi;
- ikkinchidan, estetik idrok qonuniyatlarini tadqiq qilish san'at va badiiy ijod mazmuni va mohiyatini toʻlaqonli tarzda namoyon qilishi uchun imkoniyat yaratadi.

Har qanday ovoz insonga estetik zavq bera olmaydi. Ovoz narsa-hodisaning shakl-shamoyili haqida dastlabki ma'lumotni beradi. Ovozning oʻzbek tilidagi lugʻaviy ma'nosi "tovush", "shovqin", "sado" degan tushunchalarni anglatadi va u oʻpkadan chiqayotgan havoning urilishi bilan tovush paychalarining tebranishidan hosil boʻladi. Chunonchi, Ibn Sino musiqaning kelib chiqishini inson nutqining boyligi bilan bogʻlaydi.

Musiqa koʻplab asrlar davomida insonga hamroh boʻlib uning mehnat faoliyatini, turmushini, his-tuygʻusi hamda kechinmalari, oʻy-fikrlari va orzu-umidlarini aks ettirib kelgan. Insoniyat jamiyatining umumiy rivojlanishi hamda biron-bir xalqning konkret tarixiy turmush sharoitiga muvofiq holda uning musiqasi rivojlangan [6.B.18].

Oʻzbek xalqi oʻz ildizlari bilan qadim-qadim zamonlarga borib taqaladigan musiqa merosi, xilma-xil musiqa janrlari hamda boy tasvir vositalari bilan bizning davrimizgacha yetib kelgan. Bundan tarixiy manbalar, boy va betakror qadimiy obidalar xabar beradi [7.B.5].

Darhaqiqat, musiqa orqali turli davrlarga qaytish, u yoki bu holatni tasavvur qilish va oʻsha muhitga moslashish mumkin. Bunga misol sifatida shuni aytish mumkinki, juda koʻp hollarda televidenie orqali Samarqand, Buxoro, Xiva va yurtimizning boshqa tarixiy obidalarini namoyish etilgan vaqtda, ekran ortidan tanbur, sato, dutor uygʻunligidagi milliy cholgʻu asboblarimizning sadosi eshitiladi. Bu esa, tarixiy va oʻzbek milliy madaniyatimizni namoyon etish bilan birgalikda, oʻziga xos muhit yaratadi.

Afsuski, bugungi kunda, madaniyat, san'at, musiqa sohasi qaysidir ma'noda "tijorat"ga aylanib ulgurdi. Tijoratning maqsadi esa, estetik zavq ulashishi, tarbiya berish, madaniyatni targ'ib etishni o'ziga birlamchi maqsad qilib olgan degan fikrdan shaxsan men yiroqdaman. Musiqa deganda men nafaqat madaniy hordiq, estetik zavq, hissiy kechinmalar, ruhiyatni balki insonning go'zallikka bo'lgan, ilohiyotga bo'lgan ishonchini, umuman borliqqa bo'lgan ishonchini tushunaman.

Bugungi kunda professional ijodkorlar oʻz ashulalarida Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Nodira, Maxtumquli asarlariga murojaat etib, yangi asarlar yaratishga intiladilar. Bunga asosiy sabab esa, ulardagi ma'nolar, tarbiyaviy ahamiyatga ega boʻlgan soʻzlaridir. Ushbu asarlarga asosan professional ijrochilar murojaat etadilar.

Hozirda, yoshlar orasida milliy musiqamizni targʻib etish boʻyicha turli loyihalar va takliflar ishlab chiqilib, hozirda ulardan biri, umumta'lim maktablarida tanaffus vaqtida radiouzellar orqali milliy va vatanni madh etuvchi musiqiy asarlar va ashulalarni eshittirish yoʻlga qoʻyildi. Bu, milliy va vatanni madh etuvchi musiqiy ashulalarni targʻib qilishning yangicha va samarali uslubi sanaladi. Ushbu uslubdan koʻzlangan maqsad yoshlarimiz qalbida ona vatanga bo'lgan muhabbat va sadoqat ruhini uyg'otishdir. Shuningdek, ushbu taklifga quyidagicha yondashuvni ham qoʻshish mumkin. Ya'ni, milliy musiqiy asarlarini shunchaki radiouzellardan eshitish bilan, jonli ijroda eshitishning farqi juda katta. Jonli ijrodagi asarlarni eshitib, tomosha qilayotgan vaqtda ijrochi tomonidan sarflanayotgan kuch, asarning mazmunmohiyati, uning tinglovchiga yetib borish darajasi yanada orttiradi. Shuning uchun, umumta'lim maktablarida, mahallalarda, barcha bosqichdagi ta'lim muassasalarda, ijtimoiy soha obyektlarida jonli ijrodagi badiiy-ijodiy tadbirlarni ko'paytirish yaxshi samara berishiga ishonchimiz komil. Bugungi musiqa san'atining madaniy-tarbiyaviy xususiyatlaridagi muammolardan biri sifatida shuni aytish mumkinki, ayrim ijodkorlar tomonidan asarning (she'rning) ma'nosi bilan musiqaning uyg'un kelmaslik holatlari ko'pligidir. Ya'ni, eshituvchi faqat ohang va ritmni eshitadi, xolos. Undan hech qanday ma'naviy ozuqa, estetik zavq yoki tarbiyaviy ahamiyatga ega tomonlaridan bahramand bo'lmaydi. Natijada, musiqiy didning tobora yo'qolib borishi va san'atning darajasi pasayib ketishi kuzatiladi. Mazkur muammoning vujudga kelishiga asosiy

sabab esa, bugungi kunda aksariyat yoshlar musiqa, qoʻshiqchilik san'atiga tijoratga boʻlgan munosabatda boʻlishlaridir. Bu holat san'at sohasining ayanchli holatga kelib qolishidan dalolat beradi.

Musiqa oʻqituvchisining oʻz darslarini me'yoriy tashkil etishi bu musiqa tinglash faoliyatining mazmunli va samarali oʻtishiga garovdir [8.B.40]. Ta'lim tizimimizda musiqaning oʻrni va ahamiyati madaniy-tarbiyaviy xususiyatlari deganda, uning inson hayotidagi oʻrni, insonning shaxs sifatida rivojlanib borishidagi rolini tushunishimiz mumkin. Ta'lim va tarbiya bu - umr davomida mukammallashib boradigan, nisbiy tushunchadir. Inson umri davomida tarbiyalanib, ilmiy salohiyatda rivojlanib boradi, uning qarashlari, fikrlari, dunyoqarashi oʻzgarib boradi. Bunda esa, musiqaning oʻrni juda katta. Shu bilan birga, tarbiya deganda, faqatgina insonning xarakterini, uning dunyoqarashini tushunish notoʻgʻri yondashuv, deb hisoblayman. Inson oʻzini ruhiyatini ham tarbiyalashi lozim. Bunga eng samarali yoʻl, musiqa orqali boʻlishi mumkin.

XULOSA

Yuqoridagi fikrlarni umumlashtirgan holda bugungi ta'lim tizimimizda musiqa san'atining tarbiyaviy xususiyatlari haqida yozilgan ushbu maqolamizdan koʻzlangan asosiy maqsad yosh avlod qalbiga "mana shu muqaddas zamin mening vatanim, men shu yurtning farzandiman va shu yurtning ertangi taqdiri mening qoʻlimdadir' degan ma'naviy gʻoyani singdirishdir. Negaki? Musiqa insonni madaniy-tarbiyaviy jihatdan sayqallab boradi. Uning boy janrlari turli millatlarning urf-odat va qadriyatlarini oʻrganishga yordam beradi. Albatta, musiqaning salbiy jihatlari va janrlari ham mavjud. Shuning uchun, bolalikdan ularga toʻgʻri tarbiya berish juda muhimdir. Musiqa esa, insonning umri davomida u bilan birga hamroh boʻladigan va uning tarbiyasiga, ong ostiga, xulq-atvoriga, dunyoqarashining kengayishiga ta'sir oʻtkaza oladigan vositadir. Ushbu vositadan oʻz oʻrnida va ayni vaqtida foydalanishlik oʻylaymizki maqsadga muvofiq boʻladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

- [1]. Tohirjon Ortiqov "Musiqa oʻqitish metodikasi" Toshkent. Muharrir nashriyoti 2010-yil 195 b.
  - [2]. https://uz.wikipedia.org/wiki/Musiqa
- [3]. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 02.02.2022 yildagi PQ-112-son Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisidagi qarori. https://lex.uz/uz/docs/-5849580.
- [4].https://qalampir.uz/uz/news/ashula-bilan-ishingda-10-baravar-baraka-buladi-mirziyeev-22371
  - [5]. Rajabov I. Magom asoslari.-Toshkent,2006-yil 382 b.
- [6]. Oʻzbek milliy cholgʻusozlik tarixi, История ўзбекского натсионалного мўзыкалного инструментария китоби (Анвар Ливиев) Тошкент 2005-yil-159 b.
  - [7]. H.Nurmatov, N.Yoʻldosheva. Oʻzbek xalq musiqa ijodi. Toshkent-2007-yil-109 b.
- [8]. Tohirjon Ortiqov "Musiqa oʻqitish metodikasi" Toshkent. Muharrir nashriyoti 2010-yil 195

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАЛАБАЛАРНИ ИЛМИЙ ТАДКИКОТГА ЙУНАЛТИРИШ МУАММОЛАРИ ВА ЕЧИМЛАРИ

Шахло Ахмедова

филология фанлари номзоди, доцент Тошкент давлат шарқшунослик университети Kamolotsari2020@mail.ru

Калит сўзлар: Илмий тадкикот, "Устоз-шогирд" анъаналари, муаммолар, муаммоларни ечиш, илмий дунёкарашни шакллантириш,

Аннотация: Ушбу мақолада олий таълим муассасаларида талабаларнинг илмий-ижодий фаолиятини ташкил этишдан кўзланган асосий максад нималардан иборат эканлиги, илмий тадқиқот ишларини амалга оширишда қайси жиҳатларга эътибор бериш лозимлиги, амалга оширилаётган илмий тадкикот ишлари учун қандай шарт-шароитларни зарурлиги кўрсатиб ўтилган. Олий таълим муассасаси талабаларини илмий тадкикот ишига йўналтиришнинг зарурлиги, бунда талабалар учрайдиган муаммолар, уларни хал қилиш йўллари ва бу жараёнда ўкитувчиларнинг вазифалари ёритиб берилган.

PROBLEMS AND SOLUTIONS OF DIRECTING STUDENTS TO SCIENTIFIC RESEARCH IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Key words: scientific research, "Master-student" tradition, problems, solving problems, forming a scientific worldview, teachers' duties.

Abstract: In this article, it is shown what are the main goals of organizing the scientific and creative activities of students in higher educational institutions, what should be paid attention to when conducting scientific research and what conditions should be created for the conducted scientific research. The need to guide students of higher education institutions to scientific research work, the problems encountered by students, ways to solve them, and the tasks of teachers in this process are revealed.

ПРОБЛЕМЫ Т ПУТИ РЕШЕНИЯ ОБРАЩЕНИЯ СТУДЕНТОВ К НАУЧНЫМ ИССЛЕЛОВАНИЕМ В ВУЗАХ

Ключевые слова:научное исследование,
традиция «магистр-ученик»,
проблемы, решение задач,
формирование научного

Аннотация: В данной статье показано, каковы основные цели организации научной и творческой деятельности студентов в высших учебных заведениях, на что следует обращать внимание при проведении научных исследований и какие условия для этого

мировоззрения, обязанности учителя.

необходимо создать. Выявлены необходимость ориентировать студентов высших учебных заведений на научные исследования, проблемы, с которыми сталкиваются студенты, и пути их решения, а также задачи преподавателей в этом процессе.

Иқтидорли талабалар — Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий ва иқтисодий тараққиётини ҳамда унинг жаҳон ҳамжамиятида муносиб ўрин эгаллашини таъминловчи муҳим омил ва миллат зийнати ҳисобланади.

Иқтидорли талабаларни излаш, аниқлаш ва мақсадли тайёрлашнинг асосий мақсади — Республикамизнинг илмий ва ижодий салохиятини ривожлантирувчи интеллектуал элитани тайёрлаш ва бу борада юксак истеъдод сохибларига, билимнинг тегишли соҳалари ва фаннинг аниқ йўналишлари бўйича ўз қобилиятларини намоён этиш ва ривожлантириш, ўзларидаги ноёб истеъдодни рўёбга чиқариш учун имкониятлар яратишдир.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Харакатлар стратегияси тўгрисида»ги ПФ-4947-сон фармонининг «Таълим ва фан сохасини ривожлантириш» деб номланган 4.4-бандида узлуксиз таълим тизимини янада такомиллаштириш замонавий эхтиёжларига мос юкори малакали кадрлар тайёрлаш сиёсатини давом эттириш, мактабгача таълим муассасалари, умумий ўрта таълим сифатини тубдан ошириш, фанларни ўкитишни чукурлаштириш, олий таълим муассасалари фаолиятининг сифати хамда самарадорлигини ошириш, илмий-тадкикот ва инновация фаолиятини рағбатлантиришга катта эътибор қаратилиши таъкидлаб ўтилган [1].

Шуни ҳисобга олиб, олий таълим тизимида тайёрланадиган мутахассисларни жаҳон стандартлари даражасига етказиш, илмий-педагогик кадрларни тайёрлашга алоҳида эътибор бериш, талабаларни илмий тадқиқот ишига йўналтириш профессор-ўқитувчилар учун муҳим вазифа ҳисобланади.

Л.А.Аветисова «Ўқувчиларнинг илмий тадқиқот фаолияти – педагогик технология модели» номли мақоласида талабаларнинг илмий тадқиқот ишларининг бажарилиш босқичларини кўрсатиб беради [2].

Олий таълимда илмий тадкикот иши билан шуғулланмокчи бўлган талабалар, магистрлар олдида мухим муаммолар мавжуд. Бу муаммолар:

- 1. Илмий тадқиқот мавзусини тўғри танлай олмаслик.
- 2. Илмий тадкикот методлари ва ундан фойдаланишни билмаслик.
- 3. Илмий тадкикот иши асосномасини мустакил тайёрлай билмаслик.

- 4. Адабий манбалар билан ишлашда қийинчиликларга учраш.
- 5. Бажарилган тадқиқот иши тақдимотини амалга ошириш кўникмасига эга бўлмаслик.

Талабаларнинг илмий-тадқиқот ишларига йўналтириш икки йўналишда амалга оширилиши мумкин:

- биринчиси, бевосита дарс жараёнида: семинар, амалий машғулот дарсларида муаммоли дарсларни ташкил этиш, муаммоли вазифаларни қўйиб, уларни ечишга ундаш, талабаларнинг мутахассислиги ёки бирор фан доирасида ўкув лойиха (дарс ишланма, технологик харита, электрон қўлланма)ларини яратишга эришиш;
- иккинчиси, дарснинг мантикий давоми бўлиб, дарсдан ташкари вактда ўкувтадкикот фаолиятини амалга ошириш: мустакил иш, реферат, курс иши, илмий, ўкувтадкикот ишларини бажариш, олимпиада ва кўргаз-маларда ўз чикишлари ва конференцияларда илмий маколалари билан иштирок этиш [3].

Талабаларнинг тадқиқот ишини бажаришга киришиши биринчи навбатда назарий, амалий машғулотларда ўқитувчи томонидан берилган топшириқларни кутубхоналардаги илмий адабиётлардан фойдаланиб, мустақил бажара олса ва уни мустақил иш, реферат, курс иши кўринишида такдим этса, иккинчидан, ўрганилган тизимли билимларни шахсий тадқиқот иши (битирув малакавий иши, турли лойиҳаларда иштирок этиш)да қўллаш орқали амалга оширилишини кузатиш мумкин.

Олий таълим профессор ўкитувчилари талабаларни илмий тадкикот ишини бажаришга киришишлари учун мавжуд бўлган муаммоларни куйидагича ҳал этишга ўргатишимиз лозим:

- **1.** Илмий тадкикот мавзусини тўғри танлай олишга ўргатиш. Бу жуда мураккаб жараён бўлиб, тадкикот ишининг ривожи ва ижобий якун топиши мавзуни танлашга боғлик бўлади. Мавзу тадкикот ишининг ўзига хос хусусиятларини акс эттириб, у талаба ва унинг илмий рахбари ҳамкорлигида танланади. Илмий тадкикот мавзуси танланганда:
- илмий тадқиқот саҳифаларида мунозара юритиш, ўз шахсий қарашларини баён этиш, илмий изланиш олиб бориш имкониятининг мавжуд бўлишини;
- илмий тадқиқот мавзуси кенг кўламда бўлмаслиги, тадқиқот бажарувчисининг илмий билими, қобилиятларининг етарлигини ҳисобга олиш;
- тадқиқот олиб бориш учун материалларнинг мавжуд бўлиши, баъзи ҳолларда, мавзу қизиқарли, лекин уни бажариш учун материалларнинг етарли эмаслиги кузатилади.
- **2. Илмий тадкикот методлари ва ундан фойдаланишни ўргатиш.** Тадкикотларни ўтказиш далилларни тартибга солиш усуллари, конунларини ўрганишдир Тадкикот

методлари — илмий ишларда мақсадга эришиш йўлларидир. Методларни ўрганиш билан шуғулланадиган фан «Методология» деб аталади.

Бизга маълумки, ҳар бир илмий тадқиқот иши маълум илмий тадқиқот методларидан фойдаланиб олиб борилади. Илмий тадқиқот ишини бажариш жараёнида таҳлил ва синтез, таққослаш, моделлаштириш, кузатиш, тажриба ва суҳбат ўтказиш каби тадқиқот методларидан қандай фойдаланишни ўргатиш зарур. Яҳши методикасиз ҳатто тўғри танланган метод ҳам яҳши натижа бермайди. Агар методика методни қўллаш усули бўлса, методология методларни ўргатишдир.

- 3. Илмий тадқиқот ишининг асосномасини мустақил тайёрлашга ўргатиш. Талабаларни танланган мавзу бўйича муаммо йўналишини танлаш, мавзу долзарблигини қабул қилинган қонунлар, қарорлар асосида кўрсатиб бериш, объектни танлаш, предметини белгилашга ўргатиш, ҳар қандай тадқиқот ишининг муваффакияти мақсадини аниқ белгилаб олишга боғлиқлигини тушунтириб етказиш, мақсадни аниқ белгилаб олиш, мақсадга мос вазифалар кетма-кетлигини шакллантириш, мавзунинг илмий янгилиги, амалий аҳамиятини кўрсатиб берувчи асосномани тайёрлашга ўргатиш лозим бўлади.
- 4. Талабаларни адабий манбалар билан ишлашга ўргатиш. Тадқиқот соҳасига оид адабиётни таҳлил қилиш талабанинг илмий тадқиқот соҳасида бир неча манбалар билан таниш эканлигини кўрсатиб, муаммо ҳолати билан танишишга имкон беради. Илмий тадқиқот ишида кўтарилган гипотеза асосли бўлиши адабий маълумотлар ва мантиқий фикрлар билан мустаҳкамланиши кераклигини талабага етказиш лозим бўлади.

Талабани илмий тадқиқот иши бўйича адабиётларни қидириб топиш, топилган адабиётлардан муаммо мохиятини ўрганиш, муаммони ечиш усулини тизимли баён этиш ва фойдаланилган адабиётлар рўйхатини мустақил тузишга йўналтириб бориш керак. Бугунги кунда талабалар илмий тадқиқот ишини бажаришда интернет манбалари, электрон нашрлардан фойдаланадилар. Бунда ахборотлар манбаси жуда катта ҳажмда бўлиб, ундан айнан керагини танлаш, тартибли баён этиш, мустақил хулоса чиқариш, қарор қабул қилиш муҳим ҳисобланади. Баъзан мавзудан четга чиқиб кетиш ҳоллари ҳам кузатилади.

5. Бажарилган илмий тадқиқот ишининг тақдимотини амалга ошириш кўникмасини шакллантириш. Олиб борилган кузатишлар натижаси шуни кўрсатадики, тадкикотчи талаба томонидан такдим этиладиган илмий тадкикот ишлари кўйилган мақсад ва мазмундан келиб чикиб илмий мақола, тезис, хисобот, тадкикот режаси, оғзаки такдимот учун матн, тақдимотли маъруза, муаммоли хусусиятга эга

реферат, компьютерли презентация, видео, аудио материаллар, турли ўкув лойихалари ва хоказо шаклида бўлиши мумкин. Бу кўринишдаги тадкикот ишларининг такдимотини килишда талабаларга белгиланган вактда бажарилган ишни компьютерли слайдлардан фойдаланиб такдим килиш, ўз фикр мулохазалари, хулосаларини аник баён этиш, нуткнинг аник ва равон бўлиши, охангига эътибор бериш, бериладиган саволларга мантикий, мулохазали жавоблар беришга ўргатиш лозим бўлади. Илмий тадкикот ишини олиб бориш жараёни мураккаб жараён бўлганлиги сабабли барча талабалар хам бу жараёнга бирданига кириб кета олмайдилар. Шунинг учун талабаларни илмий тадкикот фаолиятига йўналтиришда ўкитувчининг асосий вазифасига куйидагиларни киритишимиз мумкин:

- 1. Талабаларда илмий ишга бўлган қизиқишни ошириш, илмий тадқиқот масалаларини мустақил ечишга ундаш, тадқиқотчилик малакаларини шакллантириш.
- 2. Мустақил ижодий фикрлаш, назарий, амалий билимларни ўрганишни мукаммаллаштириш, мустахкамлаш ва ривожлантириб бориш.
- 3. Бўлажак олий маълумотли мутахассисларнинг илмий тадкикотчилик махоратларини шакллантиришга эришиш.
- 4. Истеъдодли ва иктидорли талабаларнинг ижодий ва илмий салохиятидан фойдаланиб долзарб муаммоларни хал этиш ва уни барча талабаларга ўрнак сифатида кўрсатиб бориш ва х.к.

Илмий тадқиқот ишининг турли босқичида илмий рахбар, профессор-ўқитувчининг роли ҳар хил бўлади. Масалан:

Ташхислар босқичида ўқитувчи илмий тадқиқот олиб боришга мойиллиги бор, билимли, топшириқларни мустақил бажара оладиган талабаларни тўплайди, уларнинг қизиқиш соҳаси, қандай турдаги ишларни бажара олишини аниқлайди, илмий тадқиқот олиб боришга ундайди. Бунда талаба билан ўқитувчи ўртасида муносабатни яқинлаштиришда ўқитувчи устун, фаол бўлиши лозим [4:152-158].

Тадқиқот мавзусини қуйиш босқичида ўқитувчи бир нечта турдаги мавзулар устида ишлашга йўналтиради, адабиётлар, интернет манзиллари билан таништиради. Илмий рахбар ва тадқикотчи билан ҳамкорликда мавзу белгилаб олинади, унинг долзарблиги, максади, объекти, предмети, вазифалари, илмий янгилиги аникланади. Бунда ўкитувчи маслаҳатчи ролини ўйнайди, ўқитувчининг ўрни устун, фаол бўлмайди, кўпрок тадқиқотчи устун бўлишига эришиш керак бўлади.

Илмий тадкикот ишини бажариш боскичида ўкитувчи маслахатчи бўлиб, тадкикотчи талабага юкори даражада мустакиллик берилиши керак. Талаба илмий

тадкикотчи сифатида мавзу мундарижаси асосида ишни мустакил бажариши, ўкитувчи турли йўналтирувчи, муаммони очишга ёрдам берувчи саволларни бериб туриши талаб этилади. Айнан шу боскичда талаба тадкикот методларидан фойдаланади ва ўз тадкикот иши бўйича шахсий фикрга эга бўлиб, мустакил қарорлар қабул қилади, хулоса ва таклифлар беришни ўрганади, ишни якунлайди.

Химоя қилиш босқичида олиб борилган илмий фаолият таҳлил қилинади. Бу вақтда талаба ва илмий раҳбар, ўқитувчи тенг ҳуқуқли ҳамкорлар ҳисобланади. Ҳимоя сўнгида олиб борилган фаолият баҳоланади.

Талабалар билан илмий тадқиқот фаолиятини олиб бориш ўқитувчига қуйидаги талабларни қўяди:

- талабага нисбатан ижобий муносабатда бўлиш, унга шахс сифатида хурмат кўрсатиш;
- талабанинг бошқаларга ўхшамайдиган хусусиятларини эътироф этиб туриш, унга танлаш хуқуқи, эркинлигини бериш;
- талабанинг индивидуал, психологик хусусиятларини ҳисобга олиш, уни ўзига эмас, олиб борган фаолиятига баҳо бериш кабилардир.

Талабаларни илмий фаолиятта қизиқтириш ва тизимли рағбатлантириш учун олий таълим муассасаларида Талабалар илмий жамиятларини ташкил этиш.

Мазкур илмий жамиятлар илмий салохиятли иктидорли талабалардан ташкил топади. Жамиятда талабалар илмий тадкикотлар билан шуғулланиш, хусусан, илмий маърузалар килиш, илмий мақолалар ва рисолалар ёзиш, илмий анжуман ва танловларда иштирок этиш, старап лойихалари ва бошка инновацион лойихаларни ишлаб чикиш фаолиятлари билан шуғулланишади.

Талабаларнинг илмий тадқиқот натижалари илмий журналлар ва тўпламларда нашр этилади. Жамиятнинг илмий ютукларни кўлга киритган талабалари фахрий ёрликлар, дипломлар, сертификатлар билан ҳамда университет ва ҳомий ташкилотлар томонидан моддий рағбатлантирилади.

"Устоз-шогирд" анъаналарини илмий асосга кучириш.

- Курс ишлари лойихаси, битирув малакавий иши ва магистрлик диссертациялари мавзуларини келажакда докторлик диссертацияси (PhD) даражасигача етиши нуқтаи назаридан узлуксизлик ва узвийлик асосида белгилаш ҳамда расмийлаштириш;
- "Устоз-шогирд" тамойили асосида иктидорли талабалар, магистрантлар билан хаммуаллифликда юкори импакт-факторли халкаро журналларда илмий маколалар чоп этиш;

• ютуқларга эришган талабаларни моддий ва маънавий жиҳатдан рағбатлантириш ва ҳоказолардан иборат.

Хулоса қилиб айтганда, фан ва техника тараққиёти ривожлангани сари олинган билимларни янгилаш, чуқурлаштириш ва мустаҳкамлаб бориш зарур бўлиб, талабаларни илмий тадқиқотга йўналтириш, илмий фаолият билан шуғулланишини шакллантириб бориш, кейинги авлодни илмий фаолият билан шуғулланишига йўл очиш, рўй берадиган муаммоларни ўз вақтида ва ўз ўрнида аниқлаш, уларни бартараф этишга эътибор қаратиш лозим. Талабаларни илмий тадқиқот ишларига жалб этиш таълимий, тарбиявий хусусиятга эга бўлиб, у талабанинг мақсадга эришишида ўз кучи ва кудратига ишониши, билишга бўлган истак, илмий дунёқарашни шакллантириш, фикрлаш мустақиллиги, ўз ишидан мамнунлик, эстетик эҳтиёжни қондириш ва илмнинг ички гўзаллигини ўрганиб боришга яқиндан ёрдам беради.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

- 1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Харакатлар стратегияси тўгрисида»ги ПФ-4947-сон фармони.//Ўзбекистон Республикаси қонун хужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модла.
- 2. Аветисова Л.А. Научно-исследовательская деятельность учащихся модель педагогической технологии. // Открытый урок.рф/статьи/620136/
- 3. Рябова Л.Г. Исследовательская деятельность учащихся.// Открытый урок.рф/ статьи/581619
- 4. Леонтович А.В. Учебно-исследовательская деятельность школьника как модель педагогической технологии. // Журнал «Народное образование», 1999, № 10. -С. 152-158.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

CHET TILI O'QITISHDA MASOFAVIY TA'LIMNING MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

Feruza Ergasheva

Assistent
Jizzax Politexnika Instituti
feruzaergasheva79@gmail.com

Kalit soʻzlar: xarakteristikalar, chet tili, elektron darsliklar, platformalar, keys texnologiyalari, zamonaviy pedagogika. Annotatsiya: Maqolada amaliy fanlar universitetlarida chet tili darslarida masofaviy oʻqitishning ayrim muammolari koʻrib chiqiladi. Bu muammolar atroflicha tahlil qilinib, ularni hal qilish yoʻllari zamonaviy oʻquvchilarni sinfda oʻqitish, ayniqsa, ingliz tilini oʻqitish nuqtai nazaridan bayon etilgan.

PROBLEMS AND SOLUTIONS OF DISTANCE LEARNING IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Key words: characteristics, foreign language, electronic textbooks, platforms, case technologies, modern pedagogy.

Abstract: The article deals with some problems of distance learning in foreign language classes at universities of applied sciences. These problems are analyzed in detail and their possible solutions are described from the point of view of teaching modern students in the classroom, especially teaching the English language.

ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Ключевые слова: характеристики, иностранный язык, электронные учебники, платформы, кейс-технологии, современная педагогика.

Аннотация: В статье рассматриваются некоторые проблемы дистанционного обучения на занятиях по иностранному языку в вузах прикладных наук. Подробно анализируются эти проблемы и описываются возможные пути их решения с точки зрения обучения современных студентов на занятиях, особенно обучения английскому языку

Modern pedagogy offers the following solutions to this problem. Pupils and teachers can use the possibilities of the latest information technologies, for example, distance learning, when teachers and pupils are separated in terms of location and sometimes time. In addition, there are several other problems whose solution also lies in the integration of digital distance learning technologies. The authors emphasize the correct organization of the process of distance learning,

which itself is ambiguous and has its characteristics. Undoubtedly, distance learning is not a very common teaching method in most universities. The organization and management of the educational process often call into question the level of knowledge and competence of foreign language teachers. The authors claim that the main difficulty is that this process has a dual structure. The teacher must not only correctly present material about a foreign language, but also pay attention to how deeply the students have acquired it. The authors explain the benefits of such instruction and consistently justify the need to use all types of language activities. The authors suggest possible exercises for a specific type of activity. The language learning control and monitoring system for all types of language activities are detailed, emphasizing the nature of distance learning. The use of electronic textbooks, platforms, and case technologies is also described in the article. Audio and telephone conferences are also integrated into the teaching process. In this way, distance learning undoubtedly becomes a competitive form of education. This method can be applied to the study of foreign languages, especially English. Global and rapid technological development and expansion of all levels of knowledge in various fields of human activity have a direct impact on the formation of modern education. It is impossible to meet the current knowledge needs of modern students with only traditional forms of the educational environment. Many students, working and studying at the same time, do not have enough time for a qualitative study of the necessary materials, the opportunity to attend lectures and seminars, read additional literature, and prepare for exams on time. Another serious problem with teaching in groups (typical for all universities) is the inability of individual students to deal with new material in the presence of other fellow students.

Psychological and personal causes are compulsion and fear of incompetence or stupidity, underdeveloped ability to perceive the material quickly. Such students try very hard to perceive and process the material in class. A possible solution to this situation is the implementation of an individual approach, that is, it is necessary to devote part of the time to teaching foreign languages to these students. This means that individual face-to-face work with such students is mandatory. At the same time, teachers should take into account that the implementation of individual work must not be at the expense of other students who master the material more easily and quickly. To solve such problems in modern pedagogy, the possibilities of information technology are used, namely, distance learning. Distance learning enables distance learning in conditions where teachers and students are physically separated. But the real problem is the correctness of the organization of distance learning itself. Since distance learning is a relatively new teaching method in most universities, the process of organizing and building the educational process using distance learning technologies is a real test of the level of knowledge and

competence of teachers in foreign language teaching. Difficulties arise because it is necessary not only to present lexical, grammatical, and interdisciplinary material in a foreign language but also to ensure that students have learned it to the required level.

METHODOLOGY: The aim of the research carried out in this article is to characterize the content of distance learning at the university in terms of its type and organizational structure. The research methods are the theoretical analysis and synthesis of scientific information on the subject under consideration, and the generalization of the experience of evaluating distance learning at the university. The problem of distance education is attracting more and more attention from scientists today. The study of foreign language distance learning methods is devoted to the work of such foreign and Russian scientists as Keegan D., Rowntree D., Lfskog A, & Zaichenko T, Akhayan, AA, Dmitrieva, E.I., Polat E.S., & Bukharkina M.V., & Moiseeva, A.E., Gubina L.V., Gutchel S.K., Shcheglova ON, Kameneva N.A., Kalinin D.A., Anyushenkova ON, Arevkina V.T., & Anyushenkova O.N., Chikileva, L.S., Klimoval. I. & Kalugina O.A. & Khalevina S.N. & Fedulova A.N. & Trubcheninova AA and others.

RESULTS AND DISCUSSION: What are the peculiarities of distance learning of a foreign language at a university? Its main feature is the mediated nature of communication between teacher and student and the consequently limited opportunities for their interpersonal interaction. On the other hand, this form of training allows the students to maximize their performance, which is particularly important for university studies since future specialists should be able to organize their cognitive activities independently. Distance learning involves a different form of presentation and interaction between teacher and student. In university education, the students are most likely to have a conscious attitude toward the learning process, the desire for self-education and self-realization as well as sufficient computer skills. In our view, the benefits of distance learning include: — Opportunities for students to choose their own time and place of learning; — Incentive to develop autonomy and self-discipline;

- High level of comfort in the education of students who are burdened by family and work;
- Mobility of the learning process as the materials are available anywhere on any electronic device. In the distance learning system, you can choose several basic ways of delivering information:
  - multimedia textbooks, and teaching aids;
  - computers and the Internet;
  - radio and television;
  - communication between teachers and students.

When implementing distance learning of foreign languages, teachers can use case and network technology, telephone conferences to organize communication with students or to ensure mutual communication between students, e-mail, various chat rooms, and an electronic bulletin board. Activities such as speaking, listening, reading, and writing is an important part of foreign language teaching in higher education. In the context of distance learning of foreign languages, students' work should be organized in such a way that they carry out these activities independently under the guidance of a tutor to develop skills in all aspects of the language. When learning to listen, it is necessary to use not only audio fragments, but also video recordings that contain a series of extra-linguistic and contextual keys that include some important visual elements that facilitate better understanding. A positive effect is an ability to stop and listen again or repeat the material, which allows students to process sounds and images and better understand the material. Multimedia computer programs play an important role in listening comprehension of a foreign language, distance learning, or literacy training, different ways to control the level of comprehension need to be considered.

CONCLUSIONS: In conclusion, we would like to state that a competent didactic and professional development of foreign language distance learning at universities, regular and professional support of the students, their high motivation, the availability of the necessary teaching materials and electronic educational resources can contribute to distance learning foreign languages competitively and efficiently. In distance learning, teachers have every opportunity to teach students all kinds of language activities and develop communicative competence, which is the main goal of foreign language teaching in higher education. The rational use of modern information technologies opens up completely new opportunities in higher education, and in particular for distance learning of foreign languages.

REFERENCES

- [1].D. Keegan, & Jia. Ya. Yuancheng, The study of distance education. Shijiazhuang: Hebei Scientific and Technology Press. 2000.
  - [2].D. Rowntree, Exploring Open and Distance Learning. London, 1992.
- [3].E.N Dmitrieva., G. Kuritsyna, The assessment content of the quality of distance education at a higher education establishment. http://www.pearsonhighered.com ISBN-13: 978-0-13-513776-5; ISBN-10: 0-13-513776-4
- [4].E.S. Koplyakova., O.N. Anyushenkova, What types of reading in a foreign language are necessary to pay special attention in non-language higher schools. National Association of Scientists. № 2-5 (7). p. 134-136. 2015.

- [5].E.S. Polat & M.V. Bukharkina, & A. E Moiseeva, New pedagogical and information technologies in the education system: studies. manual for students of higher educational institutions. M.: Publishing Center "Academy", 272 p. ISBN 978-5-7695-4788-1; 2008.
- [6].F.A.Ergasheva.Theory and practice of distance learning and foreign languages teaching.Journal of new Century Innovations.Volume 6.Issue-1_May_2022.p215
- [7]. I. I. Klimova, & O. A. Kalugina, & S. N. Khalevina, & A. N. Fedulova, & A. A. Trubcheninova, Investigating effective foreign language learning design and the implications for distance learning tools. DOI: 10.18355/XL.2017.10.03.22; 2017.
- [8].L.S. Chikileva, Distance learning of foreign languages: advantages and disadvantages // ARTSANAT. The International Virtual Forum «Humanitarian Aspects in Geocultural Space», Istanbul. 2016.
- [9].A.A. Akhayan, Virtual Pedagogical University. Theory of formation. Monograph. Coryphaeus St. Petersburg p.172, ISBN: 5-88891-007-4. 2001.
- [10].A. Löfskog A., T, Zaichenko, From Classroom Teaching to Distance Learning the Use Different Media, Proceedings of ICDED'94. The First International Conference on Distance Education in Russia. Moskow, p. 133–134; 1994.
- [11].D.A. Kalinin, Difficulties experienced by teachers providing distance learning // Internet magazine "Naukovedenie", Volume 7, №3 Moscow: Naukovedenie, Available: http://naukovedenie.ru/PDF/30PVN315.pdf. 2015.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND **OUALITY EDUCATION**

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

FAN VA INNOVATSIYA OʻZBEKISTON RESPUBLIKASIDA BARQAROR IQTISODIYOTIY RIVOJLANISH OMILI

Mashkura Komilova

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

mkamilova04@mail.ru

Kalit soʻzlar: innovatsion innovatsiya, innovatsion rivojlanish, milliy innovatsion tizim, ilmiy-texnologik soha

Annotatsiva Globallashuv jarayonlarining chuqurlashuvi sharoitida mamlakatning roli va o'rni tobora ko'proq iqtisodiyotning rivojlanish omillari, milliy raqobatbardoshligiga, shuningdek, ilm-fan va innovatsiyalar sohasi samaradorligiga asoslangan barqaror iqtisodiy rivojlanishga bogʻliq boʻlib, bu esa oʻz navbatida milliy iqtisodiyotni rivojlantirish innovatsion tizim shakllantirildi. tamovillariga bogʻliq. innovatsion tizimning (NIS) bir necha turlari mavjud. Maqolada keltirilgan taklifning xulosalari, tavsiyalari innovatsion faolivatni amalga oshirish uchun qulay institutsional sharoitlar yaratishga qaratilgan samarali siyosatni amalga oshirishda foydalanish mumkin: ilm-fanning davlat sektorini isloh gilish, mahalliy fanni tijoratlashtirish darajasini oshirish, kichik innovatsion korxonalar faoliyatini ragʻbatlantirish.

SCIENCE AND INNOVATION IS A FACTOR OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Kev words: factors of innovative development, innovation, innovative development. national innovative system, scientifically technological sphere

Annotatsion: The country's role and place in the context of deepening globalization processes increasingly depends on the national competitiveness of the economy and also sustainable development, based on the effectiveness of the science and innovation sphere, which in turn depends on the principles on which the national innovation system is formed. There are several types of national innovation system (NIS). Conclusions, recommendations of the proposal presented in the article can be used in the implementation of effective policies aimed at creating favorable institutional conditions for the implementation of innovative activities: to reform the public sector of science, increase the level of commercialization of domestic science, to stimulate the activity of small innovative enterprises.

НАУКА И ИННОВАЦИИ – ФАКТОР УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Ключевые слова: факторы инновационного развития, инновации, инновационное развитие, национальная инновационная система, научнотехнологическая сфера.

Аннотация: Роль и место страны в условиях углубляющихся процессов глобализации все больше зависят от национальной конкурентоспособности экономики, a устойчивого также экономического развития, основанного на эффективности научноинновационной сферы, что, в свою очередь, зависит от принципов, которых строится национальная экономика. формируется инновационная система. Существует несколько типов национальной инновационной системы (НИС). Выводы, рекомендации предложения, представленного в статье, могут быть использованы при реализации эффективной политики, направленной на создание благоприятных институциональных условий для осуществления инновационной деятельности: на реформирование государственного науки, повышение коммерциализации сектора уровня отечественной науки, на стимулировать деятельность малых инновационных предприятий.

The developed processes of globalization have led to comprehension of that pledge of successful modernization of economy is constant innovative updating. As is known, the innovation is a result of innovative activity; innovation introduction (new goods, services, new technologies) reduces costs counting on unit of utility and leads to structural shifts. Problems and difficulties which stood on a way of innovative development of the country have been connected by certain isolation of scientific researches from needs of manufacture, absence of effective mechanisms of stimulation of innovative process.

There is a certain innovative potential in Uzbekistan for which it is necessary to have high level of developed innovative infrastructure, efficient technological policy of the state, free market of competitive innovations and substantial investments. There is a need for intensive and coordinated efforts of the state, scientific and technical and enterprise structures to make up for lost time and leave on level of modern technologies. Nowadays the main and the sharpest problems are enhancement of efficiency of use of research and development projects, manufacturing application of results of fundamental and applied researches, i.e. it is necessary to establish own innovative centers, national innovative system (NIS).

For the estimation of innovative potential following indicators are considered: 1) the personnel occupied with research and development (R&D), and the number of scientific institutions; 2) expenses for technological innovations; 3) the number of higher educational institutions and students in them; 4) number of inventions and registered patents; 5) the number of post-graduate students and an expense for research and development.

Table 1. INDICATORS OF DEVELOPMENT OF INNOVATIVE SPHERE OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

	2015	2016	2017	2018	2019
Number of employed of R&D (persons)	36839	36984	36785	37185	31099
Domestic spending on R&D (billion soums), in % (2015 = 100)	1251,8 100	1180,0 94,3	2955,4 236,1	2959,4 236,4	3342,9 267,0
Costs for technological, marketing and organizational innovations (billion soums), in % (2015 y. = 100)	5528,3 100	2571,4 46,5	4162,0 75,3	4707,2 85,1	6603,5 119,4
Inventive activity rate (number of domestic patent applications filed, per	189	243	296 0.92	219 0,88	374 1.09 (58 –Germany,
100,000 population)	0,61	0,77	0,92		49-Finland, 46- in Sweden)

Source: The Basic indicators of scientific and technical potential. Bulletin of State Committee of the Republic of Uzbekistan on the statistics for corresponding years; WIPO Statistics database 12/2019

The figure of the number of people involved in research and development is significant for patent, export, and enterprise activity. As some researchers have proven, an increase in internal expenses for research and development for one percent leads to growth of industrial production on average by 1.21 items [1]. As it can be seen from the table, state assignments for developments in the scientific-technological sphere in the Republic have risen considerably and are directed, first of all, towards the elimination of negative tendencies in personnel preparation and material bases of innovative development. If the number of researchers and developers is taken for 1 000 000 population as it is accepted in international statistics, the following will appear: in the USA – 3,984 persons, Great Britain – 4,108, Germany – 4,355, Japan – 5,195 persons, and in Uzbekistan — 495 persons [2]. This must be due to a number of institutional imbalances. There is a low demand for innovation, a low degree of involvement of domestic enterprises in world markets, mainly focusing on local markets with a lower competitive medium term, with a predominance of non-economic barriers to entry into these markets and with a corresponding limited initiative for long-term investments in innovations and technologies and, therefore, more than 70% of innovation expenditures come from machines and equipment.

Such indicators are largely due to the fact that the R&D area in the republic is still an institutional model of the Soviet type in its organizational structure and state share. Due to the destruction of applied research and development and the rapid growth of the commercial part in higher educational institutions, only a small part of universities is now involved in R&D.

As part of the ongoing programs of economic modernization in the country, sectoral and regional polarization is decreasing according to indicators of innovative activity. To achieve success, it is necessary to ensure the coordination of innovative strategies of state corporations,

budget research institutes, universities and government agencies. Regular monitoring and evaluation of innovative initiatives are necessary, while identifying and disseminating good practices. It is necessary to revise the taxation system of emerging start-up enterprises and the conditions for the transfer of intellectual property rights, taking into account the innovative costs (costs for the development of related technologies, design, engineering and training) of exporters of innovative products and services.

A special incentive regime for public-private partnerships should reduce the unfavorable business area in combination with high commercial risks associated with innovation and become important tools to ease the conditions for interaction in innovation activities.

To promote links in the university-production chain, it is necessary to widely develop an innovative structure — business incubators, technology parks, engineering centers and centers for the collective use of scientific and technological equipment and scientific and technical information. The state, as the practice of foreign countries shows, should do this on a competitive basis through subsidy programs.

It is important to create a network for promotion of the results of scientific and technical activities in production. Technology platforms based on partnership focus on encouraging communication and pre-competitive cooperation among leading manufacturers, suppliers, research institutes, universities and engineering companies [3]. These platforms operate on the principles of selection among numerous initiative proposals that meet the criteria of clarity of the goals of cooperation, market prospects, and the involvement of key participants in R&D and business.

It is necessary to improve the system of selection and provision of innovative grants, which are given for development work and/or risk research, the preparation of a feasibility study for an innovative project, the patenting of intellectual property abroad and/or in international patent organizations, the purchase of new technologies. Grants are designed to stimulate the development of innovation, based on the introduction and use of high technologies.

The analysis of factors and conditions for innovative development shows that in the Republic there is a certain innovative and technological potential, for the use of which a high level of development of an innovative infrastructure and the skillful technological policy of the state, free market of competition of innovations, and considerable investments are necessary.

On various directions Uzbekistan does not lag behind the world level that facilitates today the science to successfully co-operate with the world community in microelectronics, in the sphere of nanotechnologies and nanomaterials, biotechnologies, and others. However, working in an intensive mode at level of world samples demands both qualitatively and quantitatively to improve major factors of maintenance of scientifically-innovative processes: volumes and forms of financing, the organization of science, its personnel structure, material base, information, and patenting-technical systems, and also orientation R&D to the market of innovations.

Therefore, now for progress in the technical and technology, definition at the state level of priorities of innovative development, and also formation of trust funds of support of corresponding researches and developments is very important. The great value for activation of innovative process in the republic would also have wider use for financing scientific and technical projects of off-budget sources.

Thus, it should be noted that in order to support a scientific technological potential, it is necessary for country to be integrated into formed global economic-technological space that will also promote the reduction of expenses.

The technological infrastructure — the major segment of modern NIS, in the country develops slowly, techno parks should play a considerable role. As it was already noted, there is no present venture financing of innovative activity in the Republic; there is no mechanism of reinsurance of investments. Modern mechanisms of commercialization of technological innovations are in sufficiently extended; the market of innovative production has been established recently. In development and realization of a scientifically innovative policy, the branch approach prevails. The regional, territorial aspect while insufficiently studied within the limits of a state policy in scientific, scientific and technical and innovative spheres, especially regarding overcoming of non-equal distribution of scientific and scientific and technical potentials on country regions.

Thus, despite of the existence of separate potentially significant and perspective for formation of NIS in the republic, they yet do not carry out the major problem — maintenance of innovative development in economy as a whole. As the made analysis shows at present there is no accurate communication between innovations and economic growth in the country, that is, it substantially remains extensive type and depends on the volumes involved in the turnover material and work force, and investments into industrial economy. Therefore, the major problem now is the integration of science and manufacturing in addition to adaptation of economy to industrially innovative model of sustainable economic growth.

REFERENCES

- [1] S.A. Selimhanov. Influence of indicators of innovative activity on industrial production in regions NKFD- www.russian-scientists.ru
- [2] State committee on the statistics RUzb. The basic indicators of scientific and technical potential and innovations in Republic Uzbekistan in 2010-2018. Tashkent, Goscomstat, 2019.
- [3] P. Rudnik. "Technology platforms in the Russian Innovation Policy Practice" Foresight-Russia 5(1):16-25, 201

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ЎЗБЕКИСТОН ВА ХИТОЙ АЁЛЛАРНИНГ ЖАМИЯТДАГИ МАВКЕИ ТАРИХИ

Дана Камилла

PhD, доцент в.б. Хитой филологияси кафедраси Тошкент давлат шарқшунослик университети kingdariush2006@gmail.com

 Калит
 сўзлар:

 Ўзбекистон, Хитой, хотин хотин

 кизлар мавкеи, тарих,
 ислохотлар, таълим, сиёсат

Аннотация: Маколада икки давлатда ўрганиб чикилган гендер холат келтирилган. Унда Ўзбекистон ва Хитойда гендерлик масаласининг ривожланиш этаплари кўрсатилган. Маколада XX асрдан XXИ асргача бўлган давр ўрганилган. Айтиш мумкинки, Хитойда Ғарбдан фарқли ўларок, аёллар мустақиллиги ва тенг хукуклиги актив кураш натижаси эмас, балки революциядан кейинги социал ва иқтисодий ўзгаришлар, онгининг ривожланиши оиланинг тузилиши структуранинг ўзгаришига асос бўлган. Кўп асрлар давомида Ўзбекистон ва Хитойда аёллар ёшлидан то умрининг охиригача жамиятда ўз хукукига эга эмас ва карам холатда яшаганлар. Лекин охирги йилларда икки давлатда хам бу масала юзасидан катта ўзгаришлар юз берди.

THE HISTORY OF THE POSITION OF WOMEN IN SOCIETY IN UZBEKISTAN AND CHINA

Key words: Uzbekistan, China, the status of women, history, reforms, education, politics.

Abstract: The article provides a historical analysis of the gender situation in the two countries. The stage of development of the gender issue in Uzbekistan and China came into view. The period under consideration was limited from the 20th to the 21st centuries. It can be said that in China is not like in the West, independence for women came not as a result of an active struggle for it, but as a result of social and economic changes after the revolution, which could not but entail changes in people's minds, and as a consequence in the structure of the family. For many centuries, a woman in Uzbekistan and China was in a subordinate and disenfranchised position from childhood

ИСТОРИЯ ПОЛОЖЕНИЯ ЖЕНЩИНЫ В ОБЩЕСТВЕ В УЗБЕКИСТАНЕ И КИТАЕ

Ключевые	слова:			
Узбекистан,	Китай,			
положение	женщины,			
история,	реформы,			
образование, политика.				

Аннотация: В статье проведен исторический анализ гендерной ситуации в двух странах. В поле зрения попал этап развития гендерного вопроса в Узбекистане и Китае. Рассматриваемый период был ограничен с XX по XXI века. Можно сказать, что в Китае в отличие от Запада независимость к женщинам пришла не в результате активной борьбы за нее, а следствии социальных и экономических изменений после революции, что не могло не повлечь за собой изменения в сознании людей, а в следствии и в структуре семьи. Много веков женщина в Узбекистане и Китае находилась в подчиненном и бесправном положении с детства и до самой смерти. Но за последние годы в двух странах произошли большие реформы в этом вопросе.

Из древне так сложилось, что долгое время на Востоке женщины были только хранительницами домашнего очага и в основном занимались воспитанием детей и семейными хлопотами. В Узбекистане такая ситуация продлилась вплоть до переломного момента, когда в 1927 году женщины сбросили и сожгли паранджу как символ несвободы и тотальной зависимости от мужчин. Это был кровавый период истории, связанный с неприятием свободы женщин патриархальным миром.

Одним из первых декретов, принятых советскими властями в октябре 1917 г., был декрет об устранении экономического и политического неравенства женщин и уравнении их прав с мужчинами. В декабре 1917 года за подписью В. И. Ленина был оглашен декрет о передаче просвещения и воспитательных дел из рук духовенства в ведение народного комиссариата просвещения. Коммунистическая партия Узбекистана активно направляла женщин на массово-политическую работу. Советское государство первоначально считало стремление к культурной жизни своим путем к стабильности. Поэтому 26 декабря 1919 года В. И. Ленин подписал исторический документ — Декрет Совета Народных Комиссаров о ликвидации неграмотности. Этот декрет сыграл очень важную роль в борьбе с отсталостью и невежеством. Нужно было заставить всех трудящихся пользоваться знаниями и покончить с неграмотностью. На основании этого постановления в ноябре 1920 года Совет Народных Комиссаров Туркестана издал постановление «О ликвидации неграмотности в Туркестанской АССР». Согласно указу, неграмотных

граждан в возрасте от 8 до 40 лет следует принуждать к учебе и направлять в школы и курсы для ликвидации неграмотности. Большая работа была проделана Советским правительством в привлечении местных женщин в школы для ликвидации их неграмотности. Льготные кредиты и займы в сельхозбанках выдавались женщинам, окончившим школы по ликвидации неграмотности и крестьянам, обучавшимся на шестимесячных курсах. В обмен на льготы были выделены сельскохозяйственные орудия и земля, а их средства даны с условием выплаты сроком на 2 года. Таких мер было осуществлено немало, в 1924-1925 учебном году на курсы по ликвидации неграмотности в Самаркандской области было зачислено 5010 человек, из них 322 женщины.

После этого история постепенно стала пополняться именами женщин, внесших огромный вклад в равноправие полов в Узбекистане в начале 20 века. Целеустремленные, упрямые, смелые, не побоявшиеся привнести реформу в своем деле, увековечили свои имена на долгие времена. Тамара Ханум, Хадича Сулайманова, Зульфия, Ядгар Насриддинова, Галия Измайлова и другие представительницы прекрасного пола.

С обретением независимости в 1991году Узбекистан вступил на путь поэтапного экономического перехода к рыночной экономике. Ухудшение экономики в переходный период оказало негативное воздействие на материальное положение женщин. Но не только общая экономическая ситуация оказала влияние на положение женщин, сокращение социальной помощи в переходный период также поставило их в относительно неблагоприятные условия. Домашние обязанности, возлагаемые на женщин, наряду с тенденцией раннего замужества делают женщин менее конкурентоспособными в условиях жесткой борьбы за рабочие места. Женщины также оказываются в менее благоприятных условиях, поскольку в основном заняты в более низко оплачиваемых экономических сферах. Концентрация женщин в так называемых «непроизводственных сферах», таких как здравоохранение, образование и культура привела к тому, что за последние 10 лет уровень их заработной платы стал ниже среднего уровня зарплаты по стране. Например, в 1998г. заработная плата в сфере здравоохранения (где работает 30% женщин) составила только 61% от среднего уровня заработной платы по стране в целом. В сфере образования, где женщины составляют 48% всех занятых в данной сфере, зарплата составляет только 68% от вышеназванного уровня. Однако картина становится более сложной, если учесть, что некоторые женщины в настоящее время являются основными кормильцами в семье. Тогда встает проблема чрезвычайной перегруженности женщин, особенно, если муж или семья не готовы переложить на свои плечи определенную домашнюю работу или заботу о детях, т.е. всю ту работу, которую обычно выполняют женщины.

В настоящее время в Узбекистане особое внимание уделяется гендерному равенству и защите прав женщин. Современные узбекские женщины не только заботливые мамы и жены, но также активные участницы общественной жизни и представители власти. В новом веке представительницы прекрасного пола все активнее стали участвовать в общественно-политической жизни страны. Особенно эта тенденция усилилась с приходом современных технологий. Сегодня на законодательном уровне прописаны особые меры защиты прав женщин от дискриминации и бытового насилия.

6 мая 1995 года Республика Узбекистан присоединилась к Конвенции «о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин в соответствии с Постановлением Олий Мажлиса, принятой в Нью-Йорке 18 декабря 1979 года». В настоящее время свыше двух третей государств мира являются участниками данной Конвенции. Права женщин признаны в качестве неотъемлемой части прав человека.

В 2017 году президентом Республики Узбекистан III. М. Мирзияевым было озвучено пять стратегий развития Нового Узбекистана. В мае 2021 года на пятнадцатом пленарном заседании Сената Олий Мажлиса была рассмотрена «Стратегия достижения гендерного равенства» в Узбекистане до 2030 года. Стратегия охватывает такие вопросы, как обеспечение равного и качественного образования для всех, создание для девочек из сельской местности возможностей получения высшего образования, достижение гендерного равенства женщин, предупреждение насилия и торговли людьми.

Обеспечение прав женщин — одна из 17 целей в Повестке дня в области устойчивого развития на период до 2030 года (ЦУР ООН). В частности, цель № 5 устойчивого развития звучит как: «Обеспечение гендерного равенства и расширение прав и возможностей всех женщин и девочек», а цель № 16 утверждает «содействие построению миролюбивого и открытого общества в интересах устойчивого развития, обеспечение доступа к правосудию для всех и создание эффективных, подотчетных и основанных на широком участии учреждений на всех уровнях».

Китай — это тоже Восток. И как многие восточные страны, Китай долгое время оставался патриархальным. Гендерный стереотип существовал вплоть до 21 века. Китайское общество веками строилось на принципах конфуцианства и долго не рушило свои традиции. Главой семьи был мужчина, а женщина была в подчинённом положении. Как завещал великий мудрец Конфуций, женщине отводилось место в доме, где ее задачей только было видение хозяйства, воспитание детей и почтительное отношение к мужу. Мужчины почитались и всячески оберегались, рождение мальчика всегда было

радостью для матери, так как он был продолжателем рода. Ведь именно он приведет в дом невесту, которая родит детей и так их род пополнится. Дочь же считалась нахлебницей.

Помимо этого, долгое время у простых женщин не было права на получение образования, вплоть до образования КНР. Сегодня до сих пор на улицах Китая можно встретить милых бабушек не умеющих читать. И только лишь в 1954 году Конституция Китая закрепила принцип гендерного равенства «женщины в Китайской Народной Республике пользуются равными правами с мужчинами во всех сферах жизни». В последующие годы совершенствовалась система защиты прав и интересов женщин: законы о выборах, об охране здоровья матери и ребенка, о содействии занятости и даже специально созданный закон о защите прав и интересов женщин. По мере экономического и социального развития Китая росли продолжительность жизни, уровень грамотности, доступ к системе здравоохранения и возможности для самореализации китайских граждан.

Благодаря обретенному праву на получение образования и дальнейшего трудоустройства женщины также приобрели определенную финансовую независимость. Тем не менее в Китае конца 20-го столетия ситуация была такова, что женщины зачастую вынуждены выполнять более объемную и низкооплачиваемую работу, чем мужчины, а также фактическое недопущение женского пола к руководящим должностям. Так же не была никакой защиты от увольнения, поддержки при вынужденном уходе с работы для ухода за ребенком. Женщинам было тяжело рассчитывать на какую-либо юридическую помощь при попадании в затруднительные ситуации, Китай все еще оставался "страной для мужчин".

В 80х политика Китая "одна семья - один ребенок" привела к резкому увеличению методов прерыванию беременности и предотвращению оплодотворения, кроме того, среди методов по контролю рождаемости была также принудительная стерилизация. Семье разрешалось завести второго ребенка только в случае, если первенец - девочка. Из этого факта видно, что и в конце 20-го века пережиток прошлого в виде восприятия дочери, как "лишнего рта" все еще сохранился. Это и тот факт, что беременная женщина могла узнать пол ребенка до его рождения, благодаря ультразвуку, привело к огромному количеству абортов в случае, если плод был женского пола. За этим последовало резкое увеличение численности мужского населения.

Защита женских прав расценивается на законодательном уровне как сфера ответственности не только государства, но и всего общества. Для этого в органах

государственной власти, во многих социальных институтах, предприятиях реализуется механизм стимулирования реализации действующего законодательства.

Важнейшую роль в реализации гендерного равенства играет Всекитайская федерация женщин, в круг ее ответственности входит рассмотрение жалоб и обращений женщин по поводу нарушения их прав. В случае необходимости - передаче дел в судебные органы или органы государственного управления. Согласно закону, все уровни государственного управления участие в реализации гендерной политики и действовать согласованно.

На данном этапе китайское общество представляет собой высоко урбанизированное, образованное население с большой долей ориентации на самих себя. Людей такого типа можно назвать индивидуалистами, гендерные роли по большей части стали размыты, но кое-что из древних традиций не ушло в небытие. В Китае 21-го века никто не может запретить женщине получать образование, она защищена с юридической точки зрения, браки заключаются по любви и жена больше не затворница-хранительница очага, но традиция чтить свои корни, уважать родителей и учителей никуда не ушла. Кроме того, в глухих деревнях, далеких от развитых городов древние принципы построения семьи существуют и по сей день.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

- [1]. Дампилон Н.Б. Доклад: "Юридический статус женщин Китая". С. 6
- [2]. Азиатский Банк Развития. Красткий информационный доклад. "Женщины в Республике Узбекистан". Февраль, 2021г.
- [3].Волкова Е. Ю. Научная стаья: "Что дала женщинам революция 1917 года в России?" Вестник КГУ№4, 2017.
- [4]. Даулет Ф.Н. Концептуализация гендерного аспекта в китайской лингвокультуре. Языкознание и литературоведение. 2019.
  - [5]. World Economic Forum. Global Gender gap report 2022. July 2022.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ПЕДАГОГИК МАХОРАТНИНГ ЁШЛАР ОНГИГА КАСБ-ХУНАР ТАЪЛИМИНИНГ ИЖТИМОИЙ-АХЛОКИЙ МОХИЯТИНИ СИНГДИРИШДАГИ РОЛИ

Ирода М. Сирожиддинова

Андижон машинасозлик институти

"Гуманитар фанлар" кафедраси доценти

E-mail: siroziddinovairoda@gmail.com

 Калит
 сўзлар:
 Метод,

 методология,
 касбий

 махорат,
 педагогик
 таълим,

 инновацион
 таълим,
 шахс,

 мотивация,
 ракамли

 технология,
 интеллектуал,

 касбий
 таълим,
 парадокс,

 контраст.

Метод, **Аннотация:** Мақолада талаба-ёшларга касбий касбий таълимнинг ижтимоий-ахлокий мохиятини сингдиришда гаълим, педагогик махоратнинг ролига эътибор қаратилган. шахс, Педагог аввали ўз касбининг мохир устаси, назарий ва акамли амалий тажриба ёшларда касбга бўлган мехректуал, мухаббатнинг ахлокий кадрият сифатида англашга ёрдам радокс, беради, методик маслахат вазифасини бажаради.

THE ROLE OF PEDAGOGICAL SKILLS IN IMMIGRATION OF THE SOCIAL AND ETHICAL ESSENCE OF VOCATIONAL EDUCATION IN THE MIND OF YOUTH

Key words: Method, methodology, professional skill, pedagogical education, innovative education, personality, motivation, digital technology, intellectual, professional education, paradox, contrast.

Abstract: The article focuses on the role of pedagogic skill in inculcating the socio-ethical essence of professional education to students. A pedagogue is first of all a skilled master of his profession, theoretical and practical experience helps young people to understand love for the profession as a moral value, performs the role of methodical advice.

РОЛЬ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАВЫКОВ В ИММИГРАЦИИ СОЦИАЛЬНО-ЭТИЧЕСКОЙ СУЩНОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В МЫСЛЕ МОЛОДЕЖИ

Ключевые слова: Метод, методология, профессиональное мастерство, педагогическое образование, инновационное образование, личность, мотивация, цифровые технологии, интеллектуальное, профессиональное

Аннотация: В статье акцентируется внимание на роли педагогического мастерства в привитии студентам социально-нравственной сущности профессионального образования. Педагог — это прежде всего искусный мастер своей профессии, теоретический и практический опыт помогает молодежи понять любовь к профессии как нравственную ценность, выполняет роль методического совета.

Ёш авлод тарбиялашда унинг маънавий-ахлокий дунёкарашини шакллантиришда педагогик таълимнинг ахамияти улкан. Маънавий-ахлокий мезонларни талаба-ёшларда ижтимоий эхтиёж даражасидаги имманентга айлантиришда эса, педагогларнинг, таълим ижодкорларининг махорати мухим роль бажаришига шубха йўк. Айни пайтда ғоявий-ахлокий, илмий-назарий сифатларни белгиловчи ижтимоий-гуманитар хамда педагогик сохаларга эътибор сусайгани хам рост гап. Бу айникса олий таълимнинг техник йўналишларида кўзга яккол ташланади. Уларда дарс соатларини кискартириш, баъзи назарий-методологик фанларни биринчи боскич талабалар дарс юкламасига тушириб кўйиш, биринчи блок фанларига эътиборсизликда намоён бўлмокда.

Холбуки мухтарам Президентимиз "Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси"да бу ҳақида хавотирлик билан қатъий равишда таъкидлаб ўтган. "Миллий маънавиятимизни ривожлантириш уни халқимиз, айникса ёшлар ҳаётига сингдиришда ижтимоий-гуманитар фанлар тизимининг аҳамияти катта. Афсуски, ҳозирги вақтда бу фанлар ривожи, улар мансуб илмий-амалий ва таълим-тарбиявий тизимни янгилаш ва оптималлаштириш жараёни замондан ортда қолмоқда".[1.Б.250]

Кейинги пайтларда олий таълимда бошланғич ва умумтаълим мактабларида ҳам дарсликлар мазмуни усул ва услубларида ҳар йили ўзгариш бўлмокда. Албатта, бу яхши лекин талаба ва ўкувчиларда ўзлаштиришда муаммолар келтириб чиқарилмокда.

Табиий илмий ва техник технологик сохаларда бу тахсинга сазовор булиши мумкин, аммо ижтимоий-гуманитар сохаларда, маданият, ахлок миллий ва диний тарбияга оид сохалар бизнинг менталитетга зид келиши мумкин. Юмшок килиб айтганда беандишалик, бетгачопарлик, устоз ва муаллимларга беписандлик билан караш одатий холга айланиб колмокда. "Одобнома", "Этика", "Эстетика", "Маданиятшунослик", "Касб этикаси" ва "Психология" каби фанларга эътибор тобора сусайиши, "Фалсафа" фани дунёкарашнинг асоси эканлиги педагогика ва психология каби инсон онги ва калбига йуналтирилган фанлар техник йуналишдаги таълим муассасаларда охирги уринга тушиб колмокда. Бу фанларни укитиш учун тажриба ва чукур билимга эга булган педагогларга эхтиёж катта. Бундай мафкуравий-тарбиявий ахамиятга молик фанларни укитиш уз навбатида, сиёсий-гоявий, билимли, юкори малакали педагог кадрларни жалб этишни талаб этади. Аммо, урта-миёна иш хаки, нуфузли педагог, профессор-укитувчининг эхтиёжига мос моддий таъминот, иш хакини хам такозо этади.

Президентимиз, Шавкат Мирзиёев таъкидлаганларидек, "Маънавият-сизлик ва ғоясизлик ҳар қандай жамиятни таназзул сари етаклаши, давлат сиёсати ва бошқарувини кучсизлантириши, коррупция, жиноятчилик ва ахлоқсизлик каби иллатларнинг илдиз отишига сабаб бўлиши билан боғлиқ мисолларни инсоният тарихидан кўплаб келтириш мумкин".

Талаба-ёшлар ҳар доим замон билан ҳамнафас, ҳозирги замон ахборотлашув ва глобаллашув жараёни ёшларга маданий, ахлокий, мафкуравий жиҳатдан ҳам ижобий ҳам салбий таъсири тобора ортиб бораётгани сир эмас. Ҳолбуки, педагогдан тарбиячи таълимнинг энг замонавий инновацион усулларидан фойдаланишларини тақозо этади. Яъни замонавий педагогдан ҳар доим ўз касбий, илмий, методик ва методологик маҳоратини юксалтириб бориши ижтимоий эҳтиёжга айланиб бормокда.

Зеро, илғор педагогик технология, таълимга инновацион ёндашув, ўқитишнинг интерфаол усулларидан фойдаланиш каби методларнинг педагогик маҳорат билан уйғунлашуви кутилган натижани беради. Жумладан, шахснинг тайёргарлик даражасини баҳолаш, шахсга йўналтирилган таълим, ҳамкорлик педагогикаси, гуруҳларга бўлиш, кичик гуруҳларда ишлаш йўллари-усуллари таълим технологиялари самарадор-лигини оширишга кўмак беради.

Албатта, талаба-ёшларга чуқур назарий, маънавий-ахлоқий ва юқори касбий таълимтарбия беришда, педагогнинг касбий компетенцияси ҳам касбий таълимнинг энг муҳим компонентларидан биридир.[2.Б.89]

Шу мақсадда компетенцияга эътибор қаратсак унинг тамойиллари кўп тармоқли, кенг таркибий қисмлардан иборат эканлигини кузатамиз:

Компетенция (лотин competere – лойик, мос, мувофик, ярокли деган маънони англатади) – билим, амалий кўникма ва малакалардан кундалик ҳаётда дуч келадиган амалий ва назарий масалаларни ечишда фойдаланиш ва қўллай олиш қобилиятидир.

Касбий компетенция

- Педагогика ва психологияга доир билимларга эга бўлиш;
- Ўз устида ишлаш;
- Таълим жараёнини режалаштириш, бахолаш ва қайта алоқани ўрната олиш;
- Ўқувчиларда мотивацияни шакллантириш;
- АКтни билиши;
- Таълим мухитига янгилик киритиши;
- Ўз фанини мукаммал билиши;
- Хорижий тиллардан бирини билиши;

Шахсий компетенция

- Мулоқотчалик;
- Бағрикенглик;
- Етакчилик;
- Фаоллик ва ташаббускорлик;
- Мослашувчанлик;
- Соғлом турмуш тарзига амал қилиш;
- Масъулиятлилик;
- Ишчанлик;
- Инсонпарварлик;
- Маданиятли;
- Умуминсоний қадриятларга эгалик;
- Мамлакатнинг ижтимоий ҳаётида иштирок этиш;
- Бошқа миллатларнинг маданиятини хурмат қилиш;

Махсус компетенция

- Фанга оид махсус методикаларни билиш;
- Ўқувчилар эҳтиёжини билиши;
- Турли ёш хусусиятларини билиши;
- Таълимни табақалаштириш;
- Инклюзив таълимдан хабардор;

Коммуникатив компетенция

- Жамиятда ўзаро мулокотга киришиш учун она тили ва бирорта хорижий тилни мукаммал ўзлаштириш ҳамда мулокотда самарали фойдалана олиш;
- Ўз фикрини оғзаки ва ёзма тарзда аниқ ва тушунарли баён қила олиш, мавзудан келиб чиқиб саволларни мантиқан тўғри қўя олиш ва жавоб бериш;
- Ижтимоий мослашувчанлик, ўзаро мулоқотда муомала маданиятига амал қилиш, жамоавий ҳамкорликда ишлай олиш;
- Мулоқотда суҳбатдош фикрини ҳурмат қилган ҳолда ўз позициясини ҳимоя қила билиш, уни ишонтира билиш;
- Турли зиддиятли вазиятларда ўз эхтиросларини бошқариш, муаммо ва келишмовчиликларни ҳал этишда зарур (конструктив) бўлган қарорларни ҳабул ҳила олиш.

Ижтимоий фаол фукаролик компетенция

- Жамиятда бўлаётган вокеа, ҳодиса ва жараёнларга дахлдорликни ҳис этиш ва фаол иштирок этиш;
- Ўзининг фукаролик бурч ва ҳукуқларини билиши, унга риоя қилиш (яъни харидор, сайловчи, мижоз, ишлаб чиқарувчи сифатида фаолият юрита олиш);
- Меҳнат ва фуқаролик муносабатларида муомала, иқтисодий, ҳуқуқий маданиятига эга бўлиш;
- Касбий мавкейининг ўсишига интилиш билан жамият ва оиласи манфаатлари учун хизмат қилиш, ёрдамга муҳтожларга саховатли бўлиш.

Умуммаданий компетенция

- Ватанга садокатли, инсонларга мехр-окибатли хамда умуминсоний ва миллий кадриятларга эътикодли бўлиш;
  - Бадиий ва санъат асарларини тушуниш, таъсирлана олиш;
- Ораста кийиниш, юриш-туришда маданий меъёрларга ва соғлом турмуш тарзига амал қилиш;
- Умумбашарий аҳамиятга эга бўлган қадриятларни (урф одатлар, маросимлар, миллий-мадааний анъаналар ва ҳ.к.) билиш, унга ҳурмат билан муносабатда бўлиш;
- Ўзгаларга нисбатан мехр-мурувват, сахийлик, ўзгаларнинг дунёқараши, диний эътиқоди, миллий ва этник хусусиятлари, анъана ва маросимларини хурмат қилиш.

Фикрларимиз ва кенг маънодаги таълим тарбия мазмуни бойитишга қаратилган кичик сайъи-ҳаракатларимизни ишончли бўлишига интилиб, ҳурматли Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг "Янги Ўзбекистон Стратегияси"да ҳозирги замон таълим-тарбия соҳасидаги қўйилган муҳим вазифалардан бирига эътибор қаратамиз: "Таълим тизимининг маънавий-аҳлоқий мазмунини ошириш, ёшларга мустақиллик ғояларига, миллий анъаналарга содиқлик руҳини чуқур сингдириш, уларда ёт ғоя ва мафкураларга нисбатан иммунитет ва танқидий тафаккурни мустаҳкамлаш бўйича кенг кўламли иш олиб бориш долзарб вазифа бўлиб қолмокда".

Қадимдан "Бола азиз, тарбияси ундан азиз" дейилган удум, халқ тилидаги қадрият бор. Қазрат Навоий "Мухокаматул - Луғатайн" асарида таълим берувчи — муаллим (педагог) ва таълим олувчи бола (талаба - ис) муносабатларига ўта жиддий эътибор қаратилганлигини кўриш мумкин.

Муаллим ишку пири акл дон тифли сабакхониш,

Пан таъдиби тифл инак фалак шуд чархи гардонаш.[3.Б.676]

Таржимаси: "Муаллим-ишкдир, акл пири-сабок олувчи боладир, болага адаб бериш учун фалак айланувчи чарх бўлади". Бунда қадимда мактабларда "фалак" дейилган

тарбияланувчи болаларга нисбатан ишлатилган азоб берувчи қуролга (фалак, осмон, айланувчи) ишора қилинмоқда. Алишер Навоийнинг "Ситтаи зарурия" таркибидаги олти қасидадан бири.

Дозирги замонда ижтимоий-гуманитар фанларда бўлганидек, педагогикага оид фанларда хам келажакка чукур ишонч, илмда тинмай изланувчанлик, касбига содиклик, кенг маънодаги компетенция, замонавий инновацияларга синчковлик билан ёндашиш, зукколик билан танлай билиш, кўр-кўрона таклид килмаслик бугунги кун талабидир дейиш хакикатга якиндир.

Муаллим-устоз-педагог кадимдан эъзозланган, пир даражасига кўтарилган, кадркимматли бўлган. Демак, педагог махорати, илм-закоси, жамиятдаги мавкейи, хар кандай "билимдонлик"дан юкори турган. Таълимдан максад талабага, ўрганувчига мустакил бўлишни ўргатиш-ўз кучи, иродасига таяниш, онгини уйготиш, ўз-ўзини танишга, англашга ёрдам беришдан иборат. Тайёр билим, назария, концепция, акидаларни ёд олиш, таклид килиш, такрорлаш, талабани мустакил фикрлашдан чалғитади. Бизда билим олсанг, касб ўрганиб диплом олсанг, "дипломли мутахассие" бўлсанг фаровонликка йўл топасан деган акида мавжуд. Аммо "моддий фаровонлик" инсонга факат бахт-саодат келтиролмайди. Ўтмиш донишмандлари буни кўп такрорлаган. Шарку-Ғарб кишисининг фаровонлик ва бахт тўгрисидаги тушунчаси, турмуш тарзи каби турфа-тумандир. Шу ўринда хозирги замон хинд файласуфи Отонинг "Сир" деб номланган асарида Ғарб дунёси кишисининг бугунги киёфаси, бахт тушунчасининг парадоксал маъноси хакидаги фикрини келтиришни жоиз деб билдик:

"Ғарб мамлакатлари одамзод минг йиллардан буён интилиб келган ҳамма мўл-кўлчиликка эришди... улар моддий фаровонлик ва бойликка эришгандан сўнг энди ҳаддан ташқари чарчаб, тинкаси қуриди. Ташқаридан қарасангиз ҳамма нарсаси бор, лекин ўз қалби билан алоқаси узилган... ғоят улкан зиддият юзага келди. Бойлик бор-у, лекин одам ўзини бой ҳис қилмайди, аксинча, у ўзини ўта камбағал, қашшоқ ҳис этади... Сиз ташқи бойликка эга бўлгандагина, унга қиёсан, ўз ички қашшоқлигингизни ҳис қиласиз... Сиз оқ бўр билан қора доскага ёзяпсиз, нега оқ доскага эмас. Сабаби оқ бўрдаги ёзув фақат қора доскада кўринади. Контраст зарур". [4.Б.67]

Хулоса

Хулоса қилиб айтганда бугунги таълим-тарбия жараёни умумий ижтимоий тараққиётдан ортда қолмоқда. Ягона миллий тарбия ва замонавий тарбия дейиш мумкин булган стратегик дастур, программа етишмаётгандек.

Айрим олийгох рахбарларида чет эл таълим андозасига эргашиш, колиб олиш тенденцияси йўк эмас. Аммо, биз Шаркликмиз, Гарб маданияти, турмуш тарзи, айникса, ахлокий (диний кадриятлари) мехнатга, оилавий тарбияга, мустакил фикрлаш, одамийлик муносабатларига бўлган анъанавийлик ва "ўзлик" жихатларига эътибор мухим ва долзарб бўлиб колаверади.

Таклиф ва тавсиялар

- 1. Сифатли таълим бугунги кун таълим-тарбия соҳасининг долзарб муаммосига айланган экан, бизнингча аждодлар қолдирган бой илми-маданий меросни чуқур ўрганиш ўз аҳамиятини камайтирмайди.
- 2. Аниқ фундаментал фанларни асосли, чуқур ўрганмасдан, ижтимоий-фалсафий дунёқарашни мустаҳкамламасдан, ёшларга замонавий инновацион таълим, креатив фикрлашни сингдириш, прагматизм ва енгил-елпилик коньюктивизмга яъни "ўта ҳозиржавоблик"ка олиб келиши мумкин.
- 3. Инновация ва кибер этика аввало ёшлардан ўз она тили, миллий педагогика (миллий ахлок-одоб меёрлари, кўникмалари) ва албатта дунёвий-илмий-мулокат тиллари бўлган, инглиз, рус, (немис, араб-форс) тилларини ўрганишни ва шу тилдаги адабиётни хам ўрганишни такозо килади.
- 4. Информацион технология замони ёшлардан, тарбияланувчидан, ҳозирги замон техникаси, технологияларни ўрганишни талаб этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

- [1]. Шавкат Мирзиёев. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси, Тошкент. Ўзбекистон нашриёти, 2022 й, 250, 274 бетлар.
- [2]. Iroda SIROJIDDINOVA Society and innovations Journal. Методика смешанной отборки при комплексном проектировании профессиональной подготовки будущих инженеров. Special Issue 07 (2022) / ISSN 2181-1415. 87-92
- [3]. Алишер Навоий, тўла асарлар тўплами, 10 т. Тошкент, 2021 й, 529 бет. Изох, ўша жойда 676 бет, 58 рақам
- [4]. Ошо, Сир. (Сўфийлик ҳақида суҳбатлар). Жахон адабиёти. Август, 2021 йил, 67 бет.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ТЕХНОЛОГИК КОМПЕТЕНЦИЯЛАРНИНГ ТУРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ "ТЕХНОЛОГИЯ" ЎҚУВ ФАНИДА ТАКДИМ ЭТИЛИШИ

Дилафруз Холмирзаева

Андижон давлат университети "Умумтехника фанлари ва мехнат таьлими" кафедраси ўқитувчиси Dilafruzxolmirzayeva270@gmail.com

Мадинабону Каримова

Андижон давлат университети "Умумтехника фанлари ва мехнат таьлими" кафедраси ўқитувчиси Abdugafforkarimov7@gmail.com

Насимахон Саркулова

Андижон вилояти Жалақудуқ тумани 8-умумий ўрта таълим мактабитехнология фани ўқитувчиси sarqulovanasimaxon@gmail.com

Калит сўзлар: инновация, компетенция, ижодкор, когнитив, креатив, технология, диаграммалар, таълим, бадиий, санъат, мехнат, технократик, моно ахборот, интегратив-технологик, илмий, педагогик, адабиёт

Аннотация: Ушбу мақолада 5-7-синф ўқувчиларида шакллантириладиган технологик компетенцияларнинг фалсафий, педагогик-психологик мезонларини тахлил этиш; инновацион ёндашув асосида умумий ўрта таълим мактаб ўқувчиларида технологик компетенцияларни шакллантиришнинг ташкилий тузилмавий модели ва алгоритмик харитасини ишлаб чиқиш ва амалиётга татбиқ этиш технологиясини такомиллаштириш; ҳақида назарий маьлумотлар келтирилган. Бундан ташқари ўқувчилар технологик компетенцияларининг асосий компонентлари (билиш, график, амалий, ижодий) ўкув-технологик фаолият турлари (психомоторик, функционал, амалий) ва интерфаол таълим технологиялари (STEAM, "SMART texnology") даражаларига мос компетенциялар тизими асосида такомиллаштирилган;

- умумий ўрта таълим мактаб ўкувчиларида технологик компетенцияларни шакллантиришнинг ташкилий тузилмавий модели дарс машғулотлари сифати ва таълим траекторияларини STEAM — таълим ёндашувига индивидуаллаштириш асосида такомиллаштирилган бўйича тадкикотлар олиб борилди.

Унга кўра, 5-7-синф ўкувчиларида технологик компетенцияларни самарали шакллантиришнинг методик асосларидан умумий ўрта таълим мактаблари дарс жараёнида, амалий машғулотларида, техник ижодкорлик уйларида ва бошқа болалар ташкилотларида фойдаланиш мумкин, шунингдек, таълим муассасаларининг салбий оқибатларини бартараф этишга ёрдам берадиган асосий механизмлардан бири эканлигини кузатишимиз мумкин.

TYPES OF TECHNOLOGICAL COMPETENCES AND THEIR PRESENTATION IN THE SUBJECT "TECHNOLOGY"

Key words: competence, innovation, cognitive, creative, technology, creative, diagrams, education, artistic, art, labor, technocratic, monoinformational, integrative-technological, scientific, pedagogical, literature.

Abstract: This article analyzes the philosophical, pedagogical and psychological criteria of technological competences formed in 5th-7th grade students; improvement of the technology of development and implementation of the organizational structural model and algorithmic map of the formation of technological competences in general secondary school students based on an innovative approach; theoretical information is presented. In addition, the main components of students' technological competences (knowledge, graphic, practical, creative) are improved based on the system of competences corresponding to the levels of educational-technological activities (psychomotor, functional, practical) and interactive educational technologies (STEAM, "SMART technology");

- studies were carried out on the improvement of the organizational structural model of formation of technological competences among general secondary school students based on the quality of lessons and the individualization of educational trajectories to the STEAM - educational approach. According to him, the methodological bases of effective formation of technological competences in students of 5-7 grades can be used in the course of general secondary education schools, practical training, technical creativity houses and other children's organizations, as well as our observation that it is one of the main mechanisms that help to eliminate the negative consequences of educational institutions possible

ВИДЫ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ И ИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ПО ПРЕДМЕТУ «ТЕХНОЛОГИЯ»

Ключевые слова: компетентность, инновация, познавательная, творческая, технология, креатив, схемы, образование, художественная, художественная, художественная, технократическая, моноинформационная, интегративнотехнологическая, научная,

Аннотация: В статье анализируются философскопедагогические психологические критерии компетенций. технологических формируемых учащихся 5-7 классов; совершенствование технологии разработки и реализации организационно-структурной формирования модели И алгоритмической карты технологических компетенций учащихся общеобразовательной школы на основе инновационного представлена теоретическая информация. Кроме того, совершенствуются основные компоненты педагогическая, литература.

технологических компетенций студентов (знание, изобразительная, практическая, творческая) на основе системы компетенций, соответствующих уровням учебно-технологической деятельности (психомоторная, функциональная, практическая) И интерактивных образовательных технологий (ПАРА). «CMAPTтехнологии»);

- проведены исследования по совершенствованию организационно-структурной модели формирования технологических учащихся компетенций общеобразовательной школы на основе качества уроков и индивидуализации образовательных траекторий на ПИМ-образовательный подход. По его мнению, методические основы эффективного формирования технологических компетенций у учащихся 5-7 классов могут быть использованы процессе общеобразовательных школ, практических занятий, домов технического творчества и других детских организаций, а также наше наблюдение, что это является одним из основных механизмов, помогающих устранить негативные последствия деятельности образовательных учреждений.

Хозирги замон педагогикаси ўкувчиларни нафакат оддий мехнат фаолиятига, балки реал ижтимоий-иктисодий жараёнларга тайёрлашни хам назарда тутади. Шунга асосан, умумий таълим назарияси ва амалиётида "мехнат таълими" тушунчаси ўрнига "технологик таълим", тушунчаларни кенг кўлланила бошланди. Технология фани мазмунини такомиллаштириш масаласи умумий ўрта таълим тизимининг энг устувор замонавий йўналишларидан бири хисобланади.

Ўқувчиларда технологик компетенцияларни шакллантиришда қуйидагиларга алохида эътибор қаратилиши лозим: ўқувчиларнинг қизиқишига кўра технологик таълим олишлари учун педагогик шарт-шароитларни яратиш; технологик таълимнинг касбга йўналтириш асосларини такомиллаштириш, технологик таълим шароитда ўқувчиларда мехнат кўникмаларини шакллантириш ва келгусида касбни мукаммал эгаллашларига замин яратиш, умумий ва касбий таълимнинг узвийлигини таъминлаш[56].

"Технология" таълим соҳасида тақдим этилган технологик компетентцияларнинг куйидаги турларини ажратиб курсатиш мумкин:

Ўзбекистон Республикасида таълимнинг узлуксизлиги, узвийлиги, ўкувчи шахси устуворлигидан келиб чикиб уларнинг ёш хусусиятларига мос равишда куйидаги таянч компетенциялар шакллантирилади.

1. Коммуникатив компетенция ижтимоий муносабатларда энг аввало она тилида ҳамда бирорта хорижий тилда ўзаро самарали мулоқотга кириша олиш, мулоқотда

муомала маданиятига амал қилиш, ижтимоий мослашувчанлик, ҳамкорликда жамоада самарали ишлай олиш лаёҳатини назарда тутади.

- 2. Ахборотлар билан ишлаш компетенцияси медиа манбалардан зарур маълумотларни излаб топа олиш, саралаш, қайта ишлаш, сақлаш, улардан самарали фойдалана олиш, уларнинг хавфсизлигини таъминлаш кўникмаларини эгаллашни ҳамда медиамаданиятга эга бўлишни назарда тутади.
- 3. Ўз-ўзини ривожлантириш компетенцияси доимий равишда ўз-ўзини жисмоний, маънавий, рухий, интеллектуал ва креатив ривожлантириш, камолотга интилиш, хаёт давомида мустақил ўқиб-ўрганиш, когнитивлик кўникмаларини ва ҳаётий тажрибасини мустақил равишда мунтазам ошириб бориш, ўз хатти-ҳаракатини адекват баҳолаш ва мустақил қарор қабул қила олиш кўникмаларни эгаллашни назарда тутади.
- 4. Ижтимоий фаол фукаролик компетенцияси жамиятда бўлаётган вокеа, ходиса ва жараёнларга дахлдорликни хис этиш ва уларда фаол иштирок этиш, ўзининг фукаролик бурч ва хукукларини билиши, унга риоя килиши, ижтимоий-иктисодий муносабатларда муомала ва хукукий маданиятга эга бўлиш лаёкатини назарда тутади.
- **5. Миллий ва умуммаданий компетенция** ватанга садокатли, инсонларга мехр-окибатли хамда умуминсоний ва миллий кадриятларга эътикодли бўлишни, бадиий ва санъат асарларини тушуниш, ораста кийиниш, маданий меъёрларга ва соғлом турмуш тарзига амал қилиш лаёқатини назарда тутади.
- 6. Математик саводхонлик, фан ва техника янгиликларидан хабардор бўлиш хамда фойдаланиш компетенцияси аник хисоб-китобларга асосланган холда шахсий, оилавий, касбий ва иктисодий режаларни туза олиш, кундалик фаолиятда турли формула, модель, чизма ва диаграммаларни ўкий олиш, инсон мехнатини енгиллаштирадиган, мехнат унумдорлигини оширадиган, кулай шарт-шароитга олиб келадиган фан ва техника янгиликларидан фойдалана олиш кўникмаларини назарда тутади[16].

Технологик таълим жараёнида куйидаги масалаларни ечиш такозо этилади:

- -ўқитишнинг дастлабки босқичларидаёқ ўкувчиларнинг меҳнат фаолиятининг у ёки бу турига бўлган қобилиятини аниқлаш ва уларни ривожлантириш;
- -ўқувчиларнинг ҳаётий, шу жумладан, технологик қадриятлар ҳақидаги тасаввурларни кенгайтириш мақсадида уларга психологик-педагогик ёрдам кўрсатиш;
- -технология фани мазмунининг сифати ўзига хослигини ва ўкувчиларда шакллантириладиган шахсий мехнат тажрибаси ва фаолият кўникмалари компонентларини аниклаш;

-ўқувчиларнинг қўл меҳнати соҳасидаги амалий фаолият турлари ва лойиҳалаш фаолиятининг бирлиги асосида технология фани мазмунини босқичма-босқич эгаллашларига имкон яратиш;

-педагогик жараён иштирокчиларининг ёш хусусиятлари, қизиқиши, эҳтиёжи, қобилиятига таяниб, моддий маҳсулотлар яратиш жараёнида уларнинг шаҳсий меҳнат тажрибаси ва кўникмаларини шакллантиришга қаратилган ўқув топшириқлари, вазифа ва вазиятлар тизимини ишлаб чиқиш;

-технология фанининг ташкил этувчилари (компонентлари) мазмуни, тузилмаси ва функционал йўналишларини ишлаб чикиш.

Умумий ўрта таълим мактаблари ўкувчиларида технологик компетенцияларни шакллантириш мазмуни хозирги шароитда жамият ва давлат томонидан шахсга бўлган талаблар билан белгиланади. Унинг умумий максади мактаб ўкувчиларида технологик қайта куриш фаолиятининг ўзига хослиги ҳақидаги билимлар тизимининг шаклланиши ҳамда ўз фаолиятида юқори натижаларга эришишга интилган, интеллектуал-маънавий, жисмонан ривожланган ва технологик билимларга эга шахснинг шаклланиши билан аникланали.

Замонавий илмий-педагогик адабиётларнинг тахлили ўкувчиларда технологик компетенциялар мазмунини шакллантиришга бир қанча ёндашувларни ажратиб кўрсатишга имкон беради: хунарга оид технократик, моно-ахборот, интегративтехнологик [64].

Биз мактаб ўқувчиларида технологик компетенцияларни шакллантириш мазмунига нисбатан интегратив-технологик ёндашувни афзал ҳисоблаймиз. Бу ерда умумий технология фани гуманитар ва табиий-математик фанлар билимлари билан бирга қўшилиб кетади ва ижодий лойиҳалар, топшириқлар, машқларни бажариш, ишлаб чиқариш меҳнати объектларини тайёрлаш ўқувчиларнинг фаол фаолияти, уларнинг кичик ишлаб чиқаришдаги иштирокини назарда тутади.

Технология таълим соҳасининг асосий мақсади янги ижтимоий-иқтисодий шарт-шароитларда ўқувчиларни мустақил ижодий меҳнат фаолиятига тайёрлашда ёрдам кўрсатиш ҳисобланади. Технология таълим соҳаси олинган билимларни амалиётда татбиқ этишга, ижодий, аналитик фикрлашга, ўқувчиларни яратувчанлик фаолиятининг ҳар хил турларига жалб этиш асосида уларда ҳамкорликда ишлаш тажрибасини шакллантиради.

5-7-синф ўкувчиларида технологик компетенцияларни шакллантириш асосларини муваффакиятли хал этиш учун мухим ахамиятга эга бўлган фикрлашга оид куйидаги кобилиятларни ривожлантириш лозим:

–кўпроқ ўқувчиларнинг аналитик фаолиятига таянадиган мавхумлаштириш ва моделлаштиришга бўлган қобилиятлар;

-хал этиладиган вазифа шарт-шароитлари ва омилларини доимо хисобга олишни, шунингдек, ўқитиш жараёнида синтезни талаб қиладиган умумлаштиришга бўлган қобилиятлар;

-фикрлаш жараёнларини қайта ўзгартириш ва ўзига хос фикрлашда ифодасини топадиган ижодий фикрлашга қобилият [50].

Бу қобилиятлар ўқувчиларнинг бутун ўқув ва меҳнат фаолияти давомида шаклланади. Технологик таълимнинг моҳияти юқорида кўрсатилган қобилиятларнинг ўқувчиларда шаклланиши учун энг мақбул шарт-шароитларни яратишдан иборат.

Мазкур диссертация тадкикотида инновацион ёндашув асосида мактаб ўкувчиларида технологик компетенцияларни шакллантириш мазмуни ва педагогик шарт-шароитлари ўрганилди. Бунда биз уларга педагогик ходисаларни юзага келтирувчи, амалга ошириш ва ривожлантиришга таъсир кўрсатувчи мухит, вазият ва омиллар сифатида муносабат билдирамиз.

- 1. Ўқувчиларда технологик компетенцияларни шакллантиришнинг хозирги ҳолатини таҳлил қилиш технологик таълим устуворлиги ва моддий ишлаб чиқариш эҳтиёжларига анъанавий йўналганликнинг сақланиб қолганидан далолат беради. Бу эса мактаб ўқувчиларида технологик компетенцияларни шакллантиришнинг мақсади ва вазифалари мувофиклигини қайта кўриб чиқишни тақозо этади. Ўқувчиларда технологик компетенцияларни шакллантириш мақсадларига моддий ишлаб чиқариш технологиялари ва соҳадаги амалий тайёргарлик доирасида эришиш мумкин.
- 2. Мактаб ўкувчиларининг мехнатга, кейинчалик касб эгаллашига ва хар томонлама етуклигига эришиш учун педагогик жараён иштирокчиларининг ижтимоий ва шахсий эхтиёжларини хисобга олган холда, технологик компетенцияларни шакллантириш тизимини ишлаб чикиш ва амалда жорий этилишини таъминлаш зарур. Хозирги шароитда ўкувчиларда технологик компетенцияларни шакллантириш муаммоси мактаб ўкувчиларини бозор иктисоди тузилмасига интеграциялаш сифатида ўзининг янги кирраларини намоён этмокда, шунга мувофик мехнат тарбияси ва технологик тайёрлаш тизими максадли, мазмуний ва процессуал характеристикаларини тубдан ўзгартиришни талаб килади.
- 3. Илмий-педагогик адабиётлар, умумий ўрта таълим мактабларнинг иш тажрибасини ўрганиш, қайд қилиш ва тажриба-синов натижалари инновацион ёндашув асосида ўкувчиларда технологик компетенцияларни шакллантиришнинг ташкилий

педагогик тузилмасини асослаш имконини берди. Мазкур ташкилий педагогик тузилма ўкувчиларда технологик компетенциялар ривожланишини, иктисодий, экологик ва технологик билимларини хисобга олиб, уларни техника асослари, материаллар, энергия ва ахборотни ўзгартиришнинг янги замонавий истикболли технологиялари билан таништириш, тизимли, фикрлашга ўргатиш; фаолиятнинг ахборот таъминотида эхтиёжларни мустакил аниклаш; янги билимларни узлуксиз эгаллаш, кайта ўзгартириш фаолияти методлари ва воситалари сифатида татбик килишни таъминлайди.

4. Инновацион ёндашув асосида ўкув жараёнини моддий-техник воситалар билан таъминлаш; фаолиятли ва индивидуал ёндашишлар асосида ўкитиш жараёнининг технологик йўналганлигини кучайтириш; эркин технологик мухитда ўкувчиларнинг қайта ўзгартириш фаолиятини ташкил қилиш ўкувчиларда технологик компетенцияларни шакллантиришнинг асосий педагогик шарт-шароитлари хисобланади.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND **QUALITY EDUCATION**

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

OLIYGOHLARDAGI SIFATLI TA'LIM JARAYONIDAGI AYRIM MUOMMOLAR

Zulxumor Kuchkarova

AnDU Tarix fakulteti, oʻqituvchi zulhumor.kuchkarova@gmail.com

Nilufar Koshanova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti v,v,b.dotsent., pedagogika fanlari boʻyicha falsafa doktori koshanovanilufar512@gmail.com

Kalit soʻzlar: Inklyuziv ta'lim, psixologik yordam, sog'lom raqobat.

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kun oliy ta'lim ta'lim, jahon tajribasi, kasbiy tizimida inklyuziv ta'limdagi mavjud holat, jumladan imkoniyati cheklangan koʻzi ojiz talabalarning sifatli ta'lim olishlari uchun toʻsiq boʻlayotgan muammolar tahlil qilinib, ta'lim tizimi taraqqiy etgan xorijiy mamlakatlar tajribasi asosida tavsiyalar ishlab chiqildi hamda "Ilmiy raqobat dasturi"ning ijobiy xususiyatlari ochib berildi. Bozor igtisodiyotining oʻsishini ta'minlaydigan "raqobat" tushunchasi, talabalar oʻrtasida qoʻllanilsa ijobiy natijalar koʻrsatish tahlili yoritildi.

SOME PROBLEMS IN THE PROCESS OF QUALITY EDUCATION IN UNIVERSITIES

Keyword: inclusive education, world experience, professional education, psychological support, healthy competition

Abstract: This article analyzed the current state of inclusive education in today's higher education system, including the problems that hinder the quality education of blind students. Rocommendations were developed based on the experience of foreign countriens with developed educational systems, and the positive features of the "scientific competition program" were made public. The analysis of the concept of "competition", which ensures the growth of the market economy, shows positive results if applied in the process of scientific growth among students.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ В ПРОЦЕССЕ КАЧЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ВУЗАХ

Ключевое Аннотация: В данной статье слово: анализируется образование, современное состояние инклюзивного образования в инклюзивное

мировой опыт, профессиональное образование, психологическая поддержка, здоровая конкуренция.

современной системе высшего образования, в том числе проблемы, препятствующие качественному обучению незрячих студентов с ограниченными возможностями здоровья, на основе опыта зарубежных стран, где сложилась образования, система разработаны рекомендации и отмечены положительные черты. «Научной конкурсной программы». Выделено понятие «конкуренция», обеспечивающее рыночной рост экономики, и анализ положительных результатов при его использовании среди студентов.

Insoniyat o'zining moddiy va ma'naviy ehtiyojini qondirish va muvaffaqiyatli kelajak uchun ta'limga intiladi. Ta'lim insonning ma'naviy yuksalishida yetakchi omil bo'lishi bilan birga ijtimoiy ehtiyoj ham hisoblanadi. Dunyoda ushbu ne'matdan bahra olishga intilayotgan millionlab imkoniyati cheklangan insonlar mavjud. Afsuski dunyoda hamma mamlakatda ham ularning orzu-umidlarini ro'yobga chiqarishda munosib shart-sharoit mavjud emas. Jamiyatda nogironlarga nisbatan bagʻrikeng munosabat ta'limga boʻlgan ehtiyoji va huquqlarini toʻlaqonli ta'minlaydigan shunday tizimga ehtiyoj mavjud. Bugungi kunda oliy ta'lim oldidadagi muhim vazifalardan biri inklyuziv ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirish hisoblanadi. Imkoniyati cheklangan talabalarning sifatli ta'lim olishlari uchun kerakli pedagogik shart-sharoitlarni jahon tajribalari asosida oʻrganish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METADALOGIYASI

Mahalliy tadqiqotchilardan U.Sh.Begimqulov[1.B.55]., M.M.Vahobovlar tomonidan [2.B.17] oliy ta'lim tizimida ta'lim sifatini oshirish bilan bogʻliq muommolar boʻyicha ilmiy izlanishlar olib borilgan. MDH tadqiqitchilaridan Бесан А.Э., Коновалова М. Д.[3.В.620], E.R.Yarskaya-Smirnova, P. V. Romanovlar xorijiy mamlakatlar oliy ta'lim tizimida imkoniyati cheklangan talabalarga yaratilgan imkoniyatlar va uning samarasi; Trubaev A., K. Muradyan, Mixal'chuk E.B.[4] va boshqalar imkoniyati cheklangan talabalarning oliy ta'limda tahsil olish bilan bogʻliq muommolari boʻyicha tizimli ilmiy tadqiqot ishlarini olib borganlar.

Tadqiqot ishimizda qiyosiy tahlil, umumlashtirish, analiz, sintez kabi metodlardan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR. Mamlakat taraqqiyotida, jamiyat va oila hayotida xotin-qizlar muhim oʻrin va mavqega ega. Oʻzbekiston aholisining qariyb 50 foizini tashkil etadigan ayollar ijtimoiy-ma'naviy, siyosiy-iqtisodiy hayotning barcha jabhalarida xususan, ishlab chiqarish, davlat boshqaruvi va vakillik organlarida, tadbirkorlik, sogʻliqni saqlash, ta'lim, madaniyat va boshqa ijtimoiy sohalarda samarali mehnat qilmoqdalar. Bugungi kunda mamlakatimizda xotin-qizlar orasida 514 nafar fan doktori, 6 nafar akademik, 15 nafar Oʻzbekiston Qahromoni, 17 nafar senator, 15 nafar Qonunchilik palatasi deputati borligi,

shuningdek, mahalliy Kengashlar deputatlarining 23 foizidan ziyodini hamda ilm-fan, ta'lim-tarbiya, sog'liqni saqlash, madaniyat va san'at sohalarida mehnat qilayotganlarning 72 foizini aynan ayollar tashkil etishini alohida ta'kidlash lozim.

Bugun jamiyatimizda ilm izlanuvchi yosh kadrlarga koʻplab imkoniyatlar va imtiyozlar yaratilmoqda bu albatta jamiyatning ilmli qatlamining oshishiga xizmat qiladi. Ilmli ayol degani, oilaning ilmli tarbiyachisi degani, jamiyat uchun sifatli kadr yetkazib beruvchi birinchi boʻgʻin degani. Zamonaviy va sogʻlom oilani shakllantirish, uning ma'naviy-axloqiy negizlari va an'anaviy-oilaviy qadriyatlarni mustahkamlashda ham xotin-qizlarning o'rni beqiyosdir. Ammo respublikamizda ta'lim olishga ishtiyoqi baland imkoniyati cheklangan minglab xotin-qizlar bor. Bundan o'n yillar oldin Oliy ta'lim muassasalari yo'nalishlarida imkoniyati cheklangan talabalarni soni bitta yoki ikkitani tashkil etardi. Hozirda hukumatimizning samarali islohotlari natijasida OTMlarga berilgan imtiyozlar asosida ilm izlanuvchi koʻzi ojiz yigit-qizlarning soni yildan-yilga oshmoqda. Bu albatta imkoniyati cheklangan abituriyentlarni suhbat asosida oʻqishga qabul qilinishi va jamiyatda teng imkoniyatlik ekanligining namoyon etilishi bu quvonarli jarayon hisoblanadi. Lekin mazkur jarayonning muammoli tomoni shundaki, koʻzi ojiz talabalar uchun yetarli jihozlarga ega auditoriyaning mavjud emasligi, ilmiy adabiyotlarning barchasi audio format shakliga keltirilmaganligi, qolaversa professor-o'qituvchilarning koʻpchiligi imkoniyati cheklangan talabalar bilan ishlash koʻnikmasiga ega emasligi ogʻriqli masalalardan biridir.

Koʻzi ojiz imkoniyati cheklangan talabalar uchun oliy ta'limdagi asosiy muammo moslashtirilmagan muhitda tahsil olishlari, ya'ni ta'lim muassasada maxsus qurilmalar va jihozlarning yoʻqligi hisoblanadi. Inklyuziv ta'lim faqat texnik sharoitni yaratishni emas, balki balki ta'lim jarayonining oʻziga xos xususiyatlari, imkoniyati cheklangan talabalarning psixofiziologik imkoniyatlarini hisobga olgan holda tashkil qilinishi zarur. Oliy ta'lim tizimida imkoniyati cheklangan(nogiron) talabalarning sifatli ta'lim olishlaridagi toʻsiqlar:

- oliy ta'limda inklyuziv ta'limda nogiron talabalar va universitet oʻqituvchi-professorlari oʻrtasida ijtimoiy-psixologik toʻsiqlar mavjud;
- oliy ta'lim infratuzilmasi imkoniyati cheklangan talabalarni qabul qilish uchun hali yetarli tayyor emas;
- nogiron talabalar sogʻlom talabalar bilan moslashishishida ijtimoiy-psixologik qiyinchiliklar va hokazo.

Xususan, tarix, geografiya kabi ijtimoiy yoʻnalishlarda tahsil olayotgan talabalarga dars jarayonida xaritaga qarang mana bu hududlarda mil.avv. IVming yillikda Joytun madaniyati vakillari yashagan, deb oʻqituvchi tomonidan berilgan ma'lumot imkoniyati cheklangan talaba

uchun qanchalik tushunarsizligi achinarli holat. Imkoniyati cheklangan talaba sogʻlom talabalar qatorida oʻqib-oʻrganishga haqli. Hali toʻliq sharoit yaratilmagan oʻquv muassasalarida tahsil olayotgan talabalarning yuqoridagi kabi vaziyatlarda ularning yuzidagi xoʻrsinishlarning guvohi bo'lamiz. 2023-yil "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim" yilida Oliy ta'lim vazirligiga qarashli Axborot-texnologiyalari bilan OTM larning taminlanishini nazorat qiluvchi boʻlimi tomonidan koʻzi ojiz talabalariga auditoriya sharoitida imkoniyatlar yaratilishiga e'tibor qaratilishi, 3D formatdagi texnologiyalar bilan ta'minlanishi maqsadga muvofiqdir. Inklyuziv ta'lim uchun kadrlar tayyorlash, inklyuziv ta'limning umumiy xususiyatlari va uni amalga oshirishning ilg'or ta'lim shakllari hamda usullaridan foydalanishda xorijiy tajriba asosida o'rganish ahamiyatlidir. Dunyoda nogironlar uchun oliy ta'lim bugungi kunda jamiyat tomonidan harakatsizlik, ochiq yoki bilvosita qarshilik, xususan yashirin kamsitish amaliyotida ifodalangan salbiy ijtimoiy munosabatlarga qaramay rivojlanmoqda. Dunyoda demokratiyasi rivojlangan mamlakatlardagi imkoniyati cheklangan talabalarga oliy ta'limda berilayotgan imkoniyatlar, shart-sharoitlarni tahlil qiladigan boʻlsak, Britaniya tajribasi ahamiyatlidir. Britaniyada 2010 yilda qabul qilingan "Tenglik qonuni"ga koʻra imkoniyati cheklangan shaxslarni ishga yoki oʻqishga qabul qilishda kamsituvchi hatti-harakatlar ta'qiqlanadi [5]. Mamlakatda nogiron talabalar uchun alohida nafaqalar joriy qilingan. Rossiya davlatidagi bu boradagi tadbirlar e'tiborga molikdir. Rossiya Federatsiyasi Ta'lim vazirligining 2003 yil 12 noyabrdagi 4206-sonli "Nogironlarning kasbiy ta'limini takomillashtirish to'g'risida" gi buyrug'i nogironlik muammolarini hal etishning yangi yoʻnalishlarini ishga tushirdi. Bunda nogironlar uchun ta'lim binolarida munosib sharoit yaratish, moddiy-texnik bazasini mustahkamlash uchun mablagʻlar jalb qilinib, ta'lim dasturlari qayta takomillashtirildi. Imkoniyati cheklangan nogironlar uchun Rossiyada uchta maqsadli oliy ta'lim muassasasi Bauman nomidagi MGTU, Moskva internet instituti va Novosibirsk davlat texnika universiteti faoliyat koʻrsatmoqda. Hozirgi kunda bu sohada toʻrtta asosiy yoʻnalish shakllangan:

- 1. Oliy oʻquv yurtlarida imkoniyati cheklanganlar uchun maxsus boʻlimlar.
- 2. Nogironlar uchun ixtisoslashtirilgan universitetlar.
- 3. Nogironlar uchun universitet oʻquv markazlari.
- 4. Universitetlarda tahsil olayotgan talabalar uchun psixologik va pedagogik yordam markazi[6].

Ammo shunga qaramasdan nogironlar uchun sifatli ta'lim olish yoʻlida koʻplab toʻsiqlar mavjud. Rossiya oliy tizimida inklyuzivni amalga oshirishda nazariy tajriba toʻplangan boʻlsada, uni hal qilish uchun oʻquv-uslubiy ta'minot yetarli darajada ishlab chiqilmagan[7.B.143].

Imkoniyati cheklangan talabalar uchun ta'lim tashkiloti tashkil qilinishiga ehtiyoj mavjud. Salomatlikni saqlash tamoyillari asosida ularga moslashuvchan "Jismoniy madaniyat" darslari tashkil qilinishi lozim. Ta'lim muassasalarini moslashtirilgan sport anjomlari bilan ta'minlash maqsadga muvofiqdir.

Inklyuziv ta'limning asosiy texnologiyalariga quyidagilar kiradi: masofaviy, interaktiv va portativ texnologiyalar. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, bunday texnologiyalardan foydalanish talabalarning bilim faolligini oshiradi va rivojlantiradi. Oʻqituvchilar bilan amalga oshirilgan soʻrovnoma tahlillari imkoniyati cheklangan talabalarga oʻquv jarayonini yaxshilash uchun darsliklar, videoroliklar va boshqa texnik vositalar kerak.

Bugungi kunda jamiyatimiz siyosatida iqtisodiy erkinlikka va yuksalishga erishish uchun tadbirkorlar oʻrtasida sof raqobat shakllantirilmoqda va bu jarayon rivojlangan davlatlar tajribasida ham kuzatilmoqda. Endilikda Oliy ta'lim muassalari orasida ham ilmiy raqobat shakllanmoqda. Bu raqobat OTMlarning ilmiy salohiyatini belgilashga xizmat qilishi ijobiy holat. Xususan oxirgi yillarda OTMlarga kirish uchun koʻplab imkoniyatlar berilmoqda, jumladan o'z bilim salohiyati bilan 190 ball to'plagan talaba va imtiyozlardan foydalangan atigi 38 ball toʻplagan talaba ham bitta guruhda oʻqib tahsil olmoqda. Ta'lim salohiyati yuqori boʻlgan talaba bilan ta'lim salohiyati past talabaga ta'lim berish jarayonida birinchi talaba uchun oddiy bo'lgan ma'lumot, ikkinchi talaba uchun qiyinchilik tug'dirishi tabiiy. O'qituvchi tomonidan hammaga tushunarli boʻlishi uchun oddiy tushunchalarning izohlanishi uchun ketgan vaqt, bilimli talabaning zerikishiga, kerakli vaqtni yoʻqotishiga, hamda ta'limdan qoniqmaslik holatiga olib keladi. Bu jarayon teskari holatda qoʻllanilsa ikkinchi talaba hech narsaga tushunmaganligidan norozi bo'ladi. Natijada o'qituvchi ko'zlangan natijaga erisha olmaydi. Afsuski, bugungi kunda koʻplab OTMlarda shu kabi muammoli vaziyat kuzatilmoqda. Bunga yechimni izlash muammoni obyektiv oʻrganishni taqozo qiladi. Mazkur muammoning yechimi sifatida ta'lim tizimini muvaffaqiyatli tashkil qilayotgan mamlakatlar tajribasidan foydalanish magsadga muvofiqdir. Taklif sifatida aytishimiz mumkinki, iqtisodiy o'sishga sababchi bo'layotgan raqobat tushunchasini, sifatli ta'limni tashkil etishda guruhlar ichida ham qo'llasak bo'ladi. Misol uchun, yangi o'quv yilida qabul qilingan talabalarning o'zlashtirish ko'rsatkichi monitoring qilib boriladi. Birinchi semester yakunlangach fanlarni o'zlashtirish darajasiga asoslanib "ilmiy raqobat dasturi" ishga tushiriladi. Ikkinchi yarim yillik o'quv yili boshlanganda talabalar oʻzlashtirish darajasiga qarab qayta guruhlarga taqsimlanadi. Oʻqituvchilar ham guruhlarga mos ravishda tanlanadi. Aytmoqchimizki, talabalar uchun zerikarli darsga chek qoʻyiladi va ular uchun oddiy boʻlgan ma'lumotlarni qayta eshitishga qimmatli vaqtini sarflamaydi. Guruhlar raqamlarda, ranglarda yoki soʻzlarda aks etishi mumkin. Bunday

guruhlash talabaga nima beradi?,- degan asosli savol tugʻilishi tabiiy albatta. Birinchidan, bilim berishda fan dasturi guruh saviyasiga moslashtiriladi. Ikkinchidan, bitiruvchi kadr miqdori emas, balki sifatiga e'tibor qaratiladi. Uchinchidan, ta'lim salohiyati yuqori boʻlgan guruhlarda tahsil olayotgan talabalar fanni chuqur oʻzlashtirishi, bir-birini tushungan holda ilmiy bahslar olib borishi, fan olimpiadalariga chiqishi, sifatli ilmiy ishlanmalar qilishi, xullas jamiyatga sifatli kadrlarni yetkazib berish imkoniyati paydo boʻladi. Bu dasturni tabaqalanish deb aytish oʻrinli emas, ilmiy tabaqalanish emas ilmiy raqobat deb atash oʻrinlidir. Guruhlar ichiga oʻzlashtirishiga qarab har semestrda u guruhdan bu guruhga oʻtish imkoniyati berilishi talabalarni oʻz ustida tinimsiz ishlashiga turtki boʻladi. Dasturning nizomi ishlash qoidalari qat'iy belgilanib nazorat qilinsa, albatta sifatli ta'limga erishish mumkin. Dasturning mazmunmohiyati boʻyicha Andijon davlat universiteti hamda Chirchiq davlat pedagogika universiteti ijtimoiy yoʻnalishida tahsil oluvchi 300 ga yaqin talabalarning munosabati tahlil qilindi. Tahlil natijalari ijobiy boʻlib 82 foiz talaba loyiha dasturini qoʻllab quvvatladi. Ilmiy izlanishlarimiz davomida quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

- 1. Imkoniyati cheklangan talabalaring ta'lim sifatini ta'minlashda maxsus darsliklar, videoroliklar va boshqa texnik vositalar bilan ta'minlash zarur.
  - 2. Ta'lim muassasalarida moslashtirilgan sport anjomlari bilan jihozlash kerak.
- 3. Imkoniyati cheklangan talabalarga bagʻrikeng ijtimoiy-madaniy muhitni yaratish lozim.
- 4. Oliy ta'lim professor-oʻqituvchilariga nogironligi boʻlgan talabalar bilan ishlash koʻnikmalarini shakllantirishda seminar treninglar tashkil qilish zarur.
  - 5. Imkoniyati cheklangan talabalarga alohida oliygohlarni tashkil qilish.
- 6. Talabalarning orasida sogʻlom raqobat munosabatlarini shakllantirish va shu asosida ta'lim sifatiga erishishda "Ilmiy raqobat dasturi"ni oliy ta'limga sinov tariqasida tatbiq etish.

XULOSA. Dunyoning barqaror taraqqiyoti bugungi kunda berilayotgan ta'lim sifatiga bevosita bogʻliq. Ta'lim sifati esa oʻz navbatida jarayon va sharoit sifatiga bilan daxldor. Mamlakatimiz taraqqiyoti ta'lim tizimining yadrosi boʻlgan oliy ta'limni zamon talablari asosida isloh qilishni taqozo qiladi. Bugungi kun pedagogi chinakam inson, mas'uliyatli kadr va innovatsion xarakterni kasb etsagina raqobatga bardosh bera oladi. Shunday ekan oliy ta'limni tizimdagi eng asosiy boʻgʻin sifatida isloh qilinish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR / REFERENCES / ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

- [1]. Бегимкулов У.Ш. Олий педагогик таълим тизимига замонавий ахборот ва коммуникация технологияларини жорий этишнинг илмий-педагогик асослари // пед.фанлари доктори дисс. Т.: ТДПУ, 2007. 250 б. 55
- [2]. Vahobov M.M Umumiy oʻrta ta'lim tizimida oʻqitish sifati monitoringi modelini takomillashtirish//pedagogika fanlari doktori diss. T., 2016. 17- б.
- [3]. Бесан А. Э., Коновалова М. Д. Изучение социально-психологической адаптации студентов в процессе инклюзивного вузовского обучения // Реабилитация, абилитация и социализация: междисциплинарный подход.М.,2016.С.618–625.
- [4]. Михальчук Е. В. Состояние инклюзивного образования в системе высшего образования в России [Электронный ресурс] // Современные проблемы науки и образования. 2014. № 2. Режим доступа: http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=12445 (датаобращения: 17.05.2017).
- [5]. Disability Rights UK Telling people you're disabled: clear and easy guide for students [Электронный ресурс] https://www disabilityrightsuk org/telling-peopleyou%E2 %80 %99re-disabled-clear-and-easy-guidestudents Доступ 15 11 2018
- [6]. Е.Р.Ярская-Смирнова, П.В.Романов. Доступность высшего образованиядляинвалидов.2005. https://cyberleninka.ru/article/n/dostupnost-vysshego-obrazovaniya-dlya-invalidov/viewer
- [7]. Тихомирова Л.Ф., Бурыкина Н.М. Организационно-методические условия инклюзивного обучения. Ярославский педагогический вестник.2014,т.2;4:141–144.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

OʻZBEKISTONDA DAVLAT XIZMATI SOHASIDA XOTIN-QIZLAR UCHUN IMKONIYATLAR

Feruza Lutfullayeva, TDYU qoshidagi akademik litsey, huquq fani oʻqituvchisi

lfb5577@yandex.ru

Kalit soʻzlar: xotinqizlar va erkaklar uchun teng huquq, davlat xizmati, davlat boshqaruvi, davlat organlari, ijtimoiy himoya. Annotatsiya: Mazkur tezisda Oʻzbekistonda jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda xotin-qizlarning rolini oshirish, xotin-qizlar va erkaklarni davlat xizmatiga qabul qilishdagi tenglik malakaga va kasbiy tayyorgarlikka muvofiq ta'minlanishi, davlat xizmatiga qabul qilish chogʻida va uni oʻtash davrida jins boʻyicha bevosita va bilvosita kamsitishga yoʻl qoʻyilmasligi kabi masalalar yoritilgan.

OPPORTUNITIES FOR WOMEN IN THE PUBLIC SERVICE IN UZBEKISTAN

Key words: equal rights for women and men, public service, public administration, public bodies, social protection.

Abstract: In this thesis, increasing the role of women in the management of society and state affairs in Uzbekistan, ensuring equality in the admission of women and men to public service in accordance with qualifications and professional training, at the time of admission to public service and during its transition issues such as non-admissibility of direct and indirect discrimination based on gender are highlighted.

ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ ЖЕНЩИН НА ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЕ В УЗБЕКИСТАНЕ

Ключевое слово:

равноправие женщин и роли
мужчин, государственная госуд
служба, государственное равен
управление, государственные госуд
органы, социальная защита квали

Аннотация: В статьи рассмотрено повышение женщин управлении обществом государственными делами в Узбекистане, обеспечение равенства при приеме женщин и мужчин службу государственную соответствии В квалификацией и профессиональной подготовкой, при поступлении на государственную службу. переходный период освещаются такие вопросы, как недопустимость прямой и косвенной дискриминации по признаку пола.

So'nggi yillarda mamlakatimizda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar yaratish, jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda ularning to'laqonli ishtirok etishini ta'minlash, ijtimoiy-iqtisodiy va huquqiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, shuningdek, tazyiq va zo'ravonliklardan himoya qilishga qarat ilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi.

O'zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi Qonunida (02.09.2019 yil, O'RQ-562-son) Davlat xizmati sohasida xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari belgilangan.

Mazkur qonunning 16-moddasida davlat xizmati sohasida xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash, shuningdek, davlat xizmati sohasida xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash orqali davlat boshqaruvida turli jinsdagi shaxslarning ishtirok etishi uchun shart-sharoitlar yaratilishi kafolatlanadi.

Davlat xotin-qizlarga erkaklar bilan teng sharoitlarda va hech bir kamsitishsiz xalqaro miqyosda davlatning vakili bo'lish hamda xalqaro tashkilotlar ishida ishtirok etish imkoniyatini ta'minlash uchun tegishli chora-tadbirlar ko'radi.

Davlat xizmatiga qabul qilish chogʻida va uni oʻtash davrida jins boʻyicha bevosita va bilvosita kamsitishga yoʻl qoʻyilmaydi.

Xotin-qizlar va erkaklarni davlat xizmatiga qabul qilishdagi tenglik malakaga va kasbiy tayyorgarlikka muvofiq ta'minlanadi.

Davlat xizmatchilari lavozimlarini egallash uchun kadrlar zaxirasini shakllantirish, ularning xizmatda ko'tarilishi xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar ta'minlangan holda amalga oshiriladi.

Davlat xizmatida xizmatchilarning lavozim toifalarini hisobga olgan holda bir jinsdagi xodimlarning lavozimlarni egallashi uchun kvotalash tizimini belgilashni nazarda tutuvchi gender siyosati amalga oshirilishini ta'minlashga doir vaqtinchalik maxsus choralarni qoʻllashga ruxsat beriladi. Kvota vaqtinchalik chora sifatida joriy etiladi hamda u davlat organlarida xotinqizlar va erkaklar vakilligining mutanosibligiga erishilishiga qarab bekor qilinishi mumkin.

Davlat organlari rahbarlari lavozimlariga kadrlar zaxirasini shakllantirishda xotin-qizlar va erkaklarning teng huquqliligiga rioya etilishi zarur.

Davlat organlarining rahbarlari va tegishli mansabdor shaxslar xotin-qizlar va erkaklarni davlat xizmatiga qabul qilishda teng huquqlilikni ularning qobiliyati va kasbiy tayyorgarligiga muvofiq ta'minlashi shart.

Qonunning 17-moddasida davlat xizmatidagi lavozimlarni egallash uchun tanlovlarda xotin-qizlar va erkaklarning teng ravishda ishtirok etishi masalasiga alohida urg'u berilgan bo'lib, davlat xizmatidagi lavozimlarni, shu jumladan rahbarlik lavozimlarini egallash uchun

tanlovda xotin-qizlar va erkaklarning teng ravishda ishtirok etishi ta'minlanishi kerak ekanligi mustahkamlangan.

Davlat organlarining kadrlar xizmatlari zimmasiga tanlov komissiyalariga nafaqat tanlovda ishtirok etayotgan shaxslarning ma'lumoti va kasbiy tayyorgarligi toʻgʻrisidagi ma'lumotlarni, balki davlat xizmatining tegishli lavozimlarida ishlayotgan xotin-qizlar va erkaklar sonining nisbati toʻgʻrisidagi ma'lumotlarni ham taqdim etish majburiyati yuklatiladi. Shunga oʻxshash ma'lumotlar xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlashga doir chora-tadbirlar koʻrish uchun davlat xizmatchilarini attestatsiyadan oʻtkazish, xizmat boʻyicha koʻtarish masalalarini hal qilishda davlat organlarining kadrlar xizmatlari tomonidan taqdim etiladi.

Mazkur qonunning amaldagi ijrosi bir qancha tadbirlar, yo'l xaritalari, chora —tadbir rejalari asosida mustahkamlanib, natija va yutuqlarni raqamlar orqali ifodalash mumkin.

Parlamentda xotin-qizlar soni BMT tomonidan belgilangan tavsiyalarga mos darajaga yetib, 32 foizni tashkil etdi. Xotin-qizlarning boshqaruv lavozimidagi ulushi 27 foizga, tadbirkorlik sohasida 25 foizga, siyosiy partiyalarda 44 foizga, oliy ta'limda 46 foizga yetdi.

Oila va xotin-qizlar davlat qoʻmitasi, uning Qoraqalpogʻiston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahar va tuman (shahar) boʻlinmalari tashkil etildi.

Xotin-qizlarning jamiyatdagi rolini oshirish, gender tenglik va oila masalalari boʻyicha respublika komissiyasi, mahalliy xalq deputatlari Kengashlarida Xotin-qizlarning jamiyatdagi rolini oshirish, gender tenglik va oila masalalari boʻyicha hududiy komissiyalar tashkil etildi.

Xotin-qizlarni tadbirkorlikka jalb qilish uchun Xalq banki tizimida rahbarning xotin-qizlarni qoʻllab-quvvatlash boʻyicha oʻrinbosari lavozimi joriy etildi.

Viloyatlar, Toshkent shahar hokimliklari hamda tuman (shahar)lar hokimliklarida hokim oʻrinbosarlari — oila va xotin-qizlar boshqarmalari boshliqlari lavozimlari, har bir mahallada xotin-qizlar faoli lavozimi kiritildi.

Xotin-qizlarni moliyaviy qoʻllab-quvvatlashga qaratilgan maxsus jamgʻarma hisobidan ularning hayotiy ehtiyojlari uchun zarur boʻlgan mablagʻlar ajratib kelinmoqda.

Jumladan, 2018 — 2021-yillarda ogʻir-ijtimoiy vaziyatga tushib qolgan, 5,6 mingdan ziyod xotin-qizlar uchun uy-joy toʻlovining boshlangʻich badali toʻlab berildi, nogironligi boʻlgan 20 mingga yaqin ayollarga nogironlik aravachasi, eshitish moslamalari va boshqa reabilitatsiya vositalari olib berildi, 18 mingga yaqin xotin-qizlarga oilaviy va xususiy tadbirkorlikni tashkil etish uchun imtiyozli kreditlar berildi, 500 nafar xotin-qizlarning jarrohlik amaliyoti xarajatlari toʻlab berildi.

"Ayollar daftari" bilan ishlash orqali ijtimoiy koʻmakka muhtoj xotin-qizlarni qoʻllabquvvatlash tizimi yaratilib, 2021-yilning oʻzida 900 mingga yaqin xotin-qizlarga ijtimoiyiqtisodiy, tibbiy, huquqiy va psixologik koʻmak berish uchun 2 trillion soʻmga yaqin mablagʻ yoʻnaltirildi.

Ota-onasi yoki ularning biridan ayrilgan muhtoj qizlar, boquvchisi yoʻq yolgʻiz ayollarning oʻqish uchun kontrakt toʻlovlarini toʻlab berish tizimi joriy etilib, oliy ta'lim muassasasiga qabul qilishda ehtiyojmand oilalar qizlari uchun grant oʻrinlar soni ikki baravarga oshirildi.

Xotin-qizlar uchun ish oʻrinlarini yaratishga qaratilgan biznes loyihalarini moliyalashtirish maqsadida 6 oylik imtiyozli davr bilan kreditlar ajratish amaliyoti yoʻlga qoʻyildi, "Har bir oila — tadbirkor" dasturi doirasida 126 mingga yaqin ayollarga imtiyozli kreditlar berildi.

Oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun qariyb 215 ming oilaga 6 trillion soʻmdan ziyod kredit ajratildi. 55 ming nafar xotin-qizlar tadbirkorlik va kasb-hunar markazlari tomonidan oʻqitildi, hunarmandchilik va kasanachilikka jalb etildi.

Beshta muhim tashabbus doirasida chekka hududlarda tikuvchilik sexlari tashkil etilib, 10 ming nafar xotin-qizlar bandligi ta'minlandi.

Uy-joy sotib olish uchun 1 250 nafar xotin-qizlarga 22 milliard soʻmga yaqin boshlangʻich badallar toʻlab berildi.

Har yili 28 nafar iqtidorli xotin-qizlar Zulfiya nomidagi Davlat mukofoti bilan taqdirlanib, mukofot laureatlarini oliy ta'limning bakalavriat va magistratura bosqichlariga kirish imtihonlarisiz davlat granti asosida qabul qilish yo'lga qo'yildi.

"Mo'tabar ayol" ko'krak nishoni ta'sis etilib, o'tgan davr mobaynida 855 nafar faollar ushbu ko'krak nishoni bilan taqdirlandi.

Davlat buyurtmasi asosida aholini ish bilan ta'minlash va yangi ish o'rinlarini yaratish tizimi hamda o'zini o'zi band qilgan fuqarolarning ish stajini qayd etish tartibi yo'lga qo'yilib, norasmiy sektorda band bo'lgan xotin-qizlarning ulushi 27 foizgacha qisqardi.

Xotin-qizlarni tazyiq va zoʻravonlikdan himoya qilish masalalari boʻyicha mustahkam huquqiy asoslar yaratildi. Jumladan, tazyiq va zoʻravonlikdan jabrlanuvchiga davlat himoyasini taqdim etuvchi himoya orderini berish tartibi yoʻlga qoʻyilib, ushbu tartib orqali 2020-2021-yillarda zoʻravonlikdan jabr koʻrgan 35 mingdan ziyod xotin-qizlar himoya qilindi.

Xotin-qizlarning murojaatlari boʻyicha kunu-tun faoliyat yuritadigan 1211 qisqa raqamli "ishonch telefoni" orqali birgina 2021-yilning oʻzida 100 mingga yaqin xotin-qizlarning murojaatlari hal etildi.

Ayollarni reabilitatsiya qilish va moslashtirish respublika markazi hamda uning 14 ta hududiy va 14 ta namunali tumanlararo markazlari tashkil etilib, mazkur maskanlarda 50 mingga yaqin xotin-qizlarga psixologik, yuridik, tibbiy va boshqa turdagi yordamlar koʻrsatildi.

Jamiyatda ayol qadr-qimmati, uning huquq va erkinliklarini himoya qilish borasida davlat bosh islohotchi sifatida namoyon boʻlmoqda, zotan, jamiyatda xotin-qizlarning huquq va manfaatlarini ifoda etish, davlat va jamiyat munosabatlarida ayollarning oʻrni va rolini yanada oshirish, ularning siyosiy, huquqiy, ijtimoiy sohalarda manfaatlarini himoya qilish masalasi bugungi kunning asosiy muammosidir.

FOYDALANILGAN MANBALAR:

- [1]. <u>https://lex.uz/docs/-4494849</u>
- [2]. https://lex.uz/docs/-5899498
- [3]. https://lex.uz/docs/-4494709
- [4]. https://wcu.uz/oz/
- [5]. <u>http://www.insonhuquqlari.uz/oz/news/ayol-va-uning-jamiyat-hayotidagi-orni-hamisha-muhim-mezon-bolib-kelgan</u>

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

TA'LIM JARAYONIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK USULLARDAN FOYDALANISH

Shohistaxon Obidjonova

oliy toifali ingliz tili fani oʻqituvchisi shohistabaxtiyorovna91@gmail.com

Kalit soʻzlar: interaktiv, inklyuziv, teskari sinf xonasi, gamifikatsiya.

Annotatsiya: Zamonaviy oʻqitish uslublarida texnologiyaning paydo boʻlishi nafaqat ta'lim berish, balki qiziqishni uygʻotish zarurati bilan yuzaga kelgan ommaviy ta'lim islohotining bir qismini tashkil etadi. Zamonaviy ta'lim usullarida oʻquvchi oʻquv dasturlarini ishlab chiqish va darsni rejalashtirishda markaziy oʻrin tutadi. Oʻqituvchi kerakli manbalar va qoʻllab-quvvatlash bilan ta'minlab, talabaning oʻrganishiga yoʻl ochadigan yordamchi sifatida ishlaydi. Bugungi kunda maktablarda ham, oliy oʻquv yurtlarida ham zamonaviy oʻqitish texnikasi va zamonaviy oʻquv usullari samarali deb topildi.

USING MODERN PEDAGOGICAL METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Keywords: Integrative, interactive, inclusive, flipped classroom, gamification

Abstract: Modern teaching methods form a part of a mass educational reform. The advent of technology has resulted in the need to modify the traditional style of teaching. In modern education methods, the student is central to curriculum designing and lesson planning. The teacher acts as a facilitator, paving the way for the student to learn, by providing the necessary resources and support. New teaching techniques and modern learning methods have been found effective in schools and on a higher education level as well.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ МЕТОДОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Ключевые слова: интегративный, интерактивный, инклюзивный, перевернутый класс, геймификация.

Аннотация: Современные методы обучения являются частью массовой образовательной реформы. Появление технологий привело к необходимости изменить традиционный стиль обучения. В современных методах обучения учащийся занимает центральное место в разработке учебных программ и планировании уроков. Учитель выступает в роли фасилитатора, прокладывая путь ученику к обучению, предоставляя необходимые ресурсы и поддержку. Новые методы обучения и современные методы обучения оказались эффективными

Zamonaviy o'qitishga bo'lgan ehtiyoj sabab ta'lim sektorida ko'p yillar davomida, xususan, fan va texnologiya sohalariga moslashish uchun izchil rivojlandi va o'zgardi. Shunday ekan, zamonaviy ta'lim va o'qitish strategiyalari bilan ta'limning so'nggi usullari ham bilimga, ham texnologiyaga asoslangan bo'lishi kerak.

Zamonaviy o'qitish usullari o'quvchilarni ijodiy fikrlash va muammoni yechishga undaydi. Bu amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish ortib borayotgan ehtiyojlarga mos keladigan tarzda o'rganishga e'tibor qaratish orqali amalga oshiriladi. Innovatsiyalarga e'tibor qaratib, qiziqish uyg'otuvchi yangi o'qitish uslublari o'rganuvchilarda tadbirkorlik ruhini kuchaytirish bilan birga jamiyat taraqqiyotida muhim vosita ham hisoblanadi. Yangi bilimlarni shunchaki yod olish, ommaviy miqyosda amalga oshirilgan an'anaviy yondashuv jamiyatni turg'unlikka olib keladi. Boshqa tomondan olib qaralganda, zamonaviy o'qitish usullari chindan ham jamiyat taraqqiyotiga yordam beradi.

Bugungi kunda ma'lumot almashinuv tezligi shiddatli boʻlgan vaqtda endi biz birbirimizdan ajralgan emasmiz va bizda tezkor global almashinuv mavjud. Bu shuningdek, insonni global bilimlarga moslashish va oʻzlashtirish salohiyatini oshishiga olib keldi. Ta'lim yanada yaxlit boʻlishi uchun buni oʻqitishning yangi strategiyalari va uslublari orqali amalga oshirish mumkin. Yangi oʻqitish usullarining xususiyatlari konsturktivistik yondashuv sifatida ma'lum boʻlgan zamonaviy oʻqitish an'anaviy oʻqitish usullaridan farq qiladi. Chunki bunda talabaga yodlash va oʻqish buyurilmaydi. Buning oʻrniga, zamonaviy oʻqitish usullari ta'lim maqsadlariga, sinfdagi oʻzaro hamkorlik, jamoa boʻlib ishlash hamda qiziqarli mashgʻulotlarda faol ishtirok etish orqali erishishga urgʻu beradi.

Zamonaviy oʻqitish uslublarining ba'zi xususiyatlari quyida keltirib oʻtilgan:

Oʻquvchiga yoʻnaltirilgan: Bunda oʻquv rejasi va darslar shunday tuzilganki, oʻqituvchi shunchaki oʻrganishni osonlashtirish va qoʻllab-quvvatlash uchun u yerda, oʻquvchi esa sinfdagi faoliyat va oʻzaro munosabatlarda markaziy va ustunlik qiladi.

Hamkorlikdagi yondashuv: yangi oʻqitish usullari oʻquvchilarning hamkorlik qilishlari va tengdoshlari mehnatini qadrlashlari uchun yoʻl ochadi.

Integrativ: Zamonaviy oʻqitish uslublari faqat bitta mavzuni emas, balki asosiy mavzuga nisbiy va qoʻshimcha boʻlgan mavzular boʻyicha ham bilimga ega boʻlishga olib keladi.

Interaktiv: Zamonaviy oʻqitish texnikasi talabadan yaxshi qaror qabul qilish, hamda muammoni yechishga yordam berish uchun guruhda ham, yakka tartibda ham ishlash talab etiladi.

Inklyuziv: Zamonaviy oʻqitish usullariga yondashgan holda oʻquvchining individual koʻnikmasini aniqlashga e'tibor qaratadi va shu orqali talabaning oʻrganishini qoʻllabquvvatlaydi.

Faol ishtirok: Zamonaviy oʻqitish usullari passiv iste'moldan koʻra qiziqarli mashgʻulotlar va amaliy oʻrganishdan iborat.

Zamonaviy oʻqitishni amalga oshirishda texnologiya va global ma'lumot almashinuvi muhim rol oʻynadi va an'anaviy sinf dinamikasining oʻzgarishiga olib keldi. Ushbu siljishni hisobga olish uchun oʻqituvchilar quyidagi yangi oʻqitish usullaridan foydalanadilar:

Hamkorlikda oʻrganish: Yakka holda oʻrganish oʻtmishdagi narsadir. Zamonaviy oʻqitish orqali qabul qilingan yondashuv talabalarga ishlash va birgalikda oʻrganish uchun platformani taqdim etishdir.

Intervallik oʻrganish: Muayyan darsni mustahkamlash uchun oʻqituvchi darsni 10 daqiqalik interval bilan bir necha marta takrorlaydi. Bu odatda jismoniy faollik yoki ongni rivojlantirish usullari orqali miyaning yangilanishiga imkon berish uchun amalga oshiriladi.

Teskari sinf xonasi: Ushbu uslubda oʻquvchilardan uyda video darslik tomosha qilish yoki onlayn qidiruv oʻtkazish kabi muayyan darsning dastlabki ishni bajarishlari soʻraladi. Uy vazifasi (an'anaviy ravishda uyda bajariladi) oʻquvchilarning vaqtini va oʻrganish tajribasini optimallashtirish uchun sinfda bajariladi.

Oʻz-oʻzini oʻrganish: Zamonaviy oʻqitish usullari. Oʻz-oʻziga qaramlikni ragʻbatlantiradi. Qiziqish urugʻini ekish orqali talabalar oʻzlari uchun eng qiziqarli boʻlgan mavzularni chuqurroq oʻrganishga undaydilar.

Gamifikatsiya: Video oʻyinlar orqali oʻqitish, ayniqsa, boshlangʻich va maktabgacha ta'lim tizimlarida eng foydali zamonaviy oʻqitish strategiyalaridan biri boʻlib xizmat qiladi. Bu nisbatan yangi oʻqitish texnikasi oliy ta'limda ham samarali zamonaviy oʻqitish usulidir.

VAK oʻqitish: Vizual, audio va kinestetik (harakat) oʻrgatish yoki VAK oʻqitish eng soʻnggi oʻqitish usuli boʻlib, unda oʻqituvchilar oʻquvchilar qaysi toifaga tushib qolishlarini aniqlaydilar, ya'ni ular vizual oʻquvchilarmi, audio oʻrganuvchilarmi yoki kinestetik oʻrganuvchilarmi. Ushbu turkumlashdan soʻng, oʻqituvchi oʻz shaxsiy qobiliyatlarini qondirish uchun darsni yaxshiroq tayyorlashi mumkin.

Krossover oʻrganish: Krossover oʻrganish rasmiy va norasmiy ta'limning aralashmasidir. Krossover ta'limda rasmiy sinfda oʻqitish talabalarning kundalik tajribalaridan foydalanish va ularning atrofi bilan oʻzaro ta'siri bilan birga keladi, bu ta'limning ushbu usulining norasmiy qismini tashkil qiladi.

Eng soʻnggi oʻqitish usullaridan toʻrtta zamonaviy oʻqitish usullari asosan maktabgacha va maktab bosqichlarida qoʻllaniladi. Bular Gamifikatsiya, oraliq oʻrganish, VAK oʻqitish va hamkorlikda oʻrganishdir. Bulardan tashqari, har bir zamonaviy oʻqituvchi oʻz ta'limiga qoʻshishi kerak boʻlgan ba'zi metodologiyalar mavjud. Ushbu metodologiyalar ta'lim muhitini asta-sekin, lekin barqaror ravishda oʻzgartirmoqda va akademik samaradorlikni oshirish uchun koʻrsatildi. Quyida bir nechtasi keltirilgan:

Loyihaga asoslangan ta'lim: Loyihaga asoslangan ta'lim o'qituvchidan o'quvchiga nazariy bilimlarni to'plash o'rniga real hayot ssenariylarini hal qila oladigan loyihalarni taqdim etishini talab qiladi. Loyihaga asoslangan ta'lim, shuningdek, tanqidiy fikrlash va muloqot kabi qo'shimcha kompetensiyalarni rivojlantirishni rag'batlantiradi.

Muammoli ta'lim: bu siklik metodologiya bo'lib, unda berilgan savollarga javob berish keyingi savollarga olib keladi va shu bilan o'quvchida qiziqish uygʻotadi. Muammoni hal qilish texnikasi ijodiy fikrlashni ragʻbatlantiradi va muammolarni hal qilish qobiliyatini yaxshilaydi.

Dizayn-tafakkur: Dizayn fikrlash zamonaviy oʻqitish metodikasi sifatida oʻquvchilarning ijodiy ongini qoʻzgʻatadigan muammolarni loyihalash orqali innovatsion gʻoyalar va ijodiy fikrlashni targʻib qiladi.

Fikrlashga asoslangan ta'lim: Ushbu metodologiyaning asosiy maqsadi ma'lumotni kontekstuallashtirish va tahlil qilish orqali bilimga aylantirish orqali an'anaviy yodlash usulidan tashqariga chiqishdir.

Kompetentsiyaga asoslangan ta'lim: Ushbu metodologiyada o'quvchilarning asosiy kompetensiyasi funktsional mehnat odati o'rnatilishi uchun aniqlanadi va rivojlantiriladi

Bular oʻqituvchilarning yanada yaxlit ta'lim berish uchun qoʻllashi mumkin boʻlgan eng soʻnggi ta'lim usullaridan biridir. Ulardan hamkorlikda oʻrganish, oʻzgaruvchan sinf, oʻz-oʻzidan ta'lim va oʻzaro ta'lim oliy ta'limda keng qoʻllaniladigan toʻrtta zamonaviy oʻqitish usulidir. Maktablardagi zamonaviy oʻqitish usullari oliy ta'limdagi zamonaviy oʻqitish uslublaridan bir oz farq qilishi mumkin. Masalan, Gamifikatsiya yoki oraliq oʻqitish usullari maktab darajasida samaraliroq boʻlishi mumkin. Boshqa tomondan, oʻz-oʻzidan ta'lim yoki loyiha asosidagi ta'lim oliy ta'limda zamonaviy oʻqitish usuli sifatida yanada mosroq boʻlishi mumkin.

Xulosa oʻrnida shuni ta'kidlash lozimki, kelajak avlod ongini shakllantirishda oʻqituvchilarning mas'uliyati katta. Oʻz darsida zamonaviy usullarni qoʻllay olgan oʻqituvchida sinfni boshqarish, darsni tashkil etish va yangi bilimlarni oʻquvchilarga yetkazishda qiyinchiliklar boʻlmaydi, oʻqituvchining ish yuki kamayishi bilan birga oʻquvchi faolligi oshadi. Shuningdek, zamonaviy ta'lim va oʻqitish strategiyalarining oʻquvchiga yoʻnaltirilgan va hamkorlikda yondashishi natijasida tengdoshlar oʻrtasida hamkorlik kuchaymoqda va raqobat

pasaymoqda, bu esa sogʻlom va qulay ta'lim muhitini yaratishga olib kelmoqda. Umid qilamizki, ushbu maqola yosh oʻqituvchilar uchun oʻquvchilarga ta'lim berishda amaliy qoʻllanma vazifasini bajarishda oz boʻlsa-da foydali hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1]. Yoʻldashev Sh.G, Usmonov S.A Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ta'limga joriy qilish.-T, Fan va texnologiya, 2008
- [2]. Okhunov M, Minamatov Y. Application of Innovative Projects in Information Systems. 2021
- [3]. Minamatov Y.E Application of Modular Teaching in Technology. Scientific progress. 2021

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND **OUALITY EDUCATION**

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ZAMONAVIY OʻQITISH JARAYONINI TASHKIL ETISH VA UNGA QOʻYILADIGAN TALABLAR (kimyo fani misolida)

Sarvinoz Xojiyeva

Jizzax Davlat Pedagogika universiteti Kimyo va uni oʻqitish metodikasi kafedrasi oʻqituvchisi sarvinoz.xojiyeva1987@gmail.com

Kalit soʻzlar: amaliv interfaol ta'lim, modul-kredit masofali o'gitish, tizimi, blended learning (aralash o'qitish), mahorat darslari, asessment, keys-stadi, SWOTtahlil.

Annotatsiya: Maqolada ilmiy ma'lumotlarga muvofiq oʻyinlar, muammoli oʻqitish, zamonaviy oʻqitish jarayonini tashkil etish asosida boʻlajak oʻqituvchilarga qoʻyilgan talablar va vazifalar, maktab va oliy oʻquv yurtlari xodimlarning vazifalari haqida, xonalarini jihozlash, zamonaviy va ilgʻor pedagogik texnologiyalar, talabalar tomonidan 4+2 amaliyoti davrida darslarni tashkil qilishlari kerak boʻlgan hujjatlar namunalari, xorij tajribasini oʻrganish boʻyicha ma'lumotlar keltirilgan.

ORGANIZING THE MODERN EDUCATIONAL PROCESS AND THE **REQUIREMENTS APPLICABLE TO IT (in the case of chemistry)**

Key words: practical games, problem-based learning, interactive learning, modulecredit system, distance learning, blended learning, master classes, assessment, case-study, SWOTanalysis.

Abstract: The article describes the requirements and duties of future teachers based on the organization of a modern teaching process in accordance with scientific data, the duties of school and university employees, equipping classrooms, modern and advanced or pedagogic technologies, samples of documents that should be organized by students during the 4+2 practice period, information on studying abroad experience.

ОРГАНИЗАЦИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА И ТРЕБОВАНИЯ К НЕЙ (в случае с химией)

слова: Ключевые практические игры, проблемное обучение, обучение, интерактивное модульно-кредитная система, дистанционное обучение, смешанное обучение, мастероценивание, кейсклассы, stady, SWOT-анализ.

Аннотация: В статье описаны требования и обязанности будущих учителей, исходя из организации современного учебного процесса в соответствии с научными данными, обязанности работников школы и вуза, оснащение учебных аудиторий современными и передовыми или педагогическими технологиями, образцы документов, которые должны организуется студентами в период практики 4+2, информация об опыте обучения за рубежом.

Kirish: Rivojlanayotgan jamiyatimizning o'z oldiga qo'ygan oliyjanob maqsadi kelajagi buyuk davlatni barpo etish vazifasini taqozo etadi. Barcha davrlarda ham barkamol avlodni tarbiyalash unga ta'lim berish to'g'risida qayg'urganlar va bu izlanishlar hozirga qadar ham davom etmoqda.

Barkamol avlodni tarbiyalayotgan pedagogning oʻzi teran bilimga, yuksak ma'naviy – axloqiy fazilatlarga, pedagogik mahoratga ega boʻlishi, fanni zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol usullardan samarali foydalangan holda oʻqtishini hayotning oʻzi taqozo etmoqda. Bu davr talabidir.

Zamonaviy dars shunday darski, unda o'qituvchi o'quvchining mavjud imkoniyatlaridan ustalik bilan foydalanib, uning aqliy imkoniyatlarini ishga solib, rivojlanishini ta'minlaydi. O'quvchi esa o'z navbatida bilimlarni chuqur o'zlashtiradi va ma'naviy barkamollik sari odimlaydi.

Zamonaviy dars mezonlari va belgilari:

-dars oʻquvchi shaxsiga yoʻnaltirilgan, oʻqituvchi va oʻquvchining oʻzaro faol munosabatlariga asoslangan boʻladi;

-dars jarayoni tabaqalashtirish va shaxsiy qobiliyatlariga yondashuv asosida amalga oshiriladi, darsda nazariya va amaliyot oʻzaro bogʻlanishda talqin etiladi.

-dars oʻquvchining yuqori darajadagi qiziqishi, xohishlari, aqliy faolligi, muvaffaqiyatga erishuviga qaratiladi;

-dars oʻquv materiali mazmuniga koʻra turli uslublar va vositalarga suyanadi; -darsda oʻquvchi shaxsiyatini rivojlantirishga, birinchi navbatda, oʻquvchining oʻzini — oʻzi boshqara olishiga qaratilgan mexanizm toʻliq ishga solinib, shu orqali uning bilimga boʻlgan qiziqishi va xohishi orttiriladi;

-dars sifati va samaradorligini ta'minlovchi nazorat turlaridan foydalaniladi;

-darsda vaqtdan unumli va maqsadli foydalaniladi. Oʻquv materiali qiyinchiliklarini osonlik bilan yenga olishga e'tibor qaratiladi;

Asosiy qism: Zamonaviy ta'lim sharoitda talabalarning o'quv-bilish faolliklarini kuchaytirish, o'qitish sifatini oshirish va samaradorligini yaxshilash maqsadida innovatsion xarakterga ega ta'lim shakllaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bugungi kunda amaliy o'yinlar, muammoli o'qitish, interfaol ta'lim, modul-kredit tizimi, masofali o'qitish, blended learning (aralash o'qitish) va mahorat darslari ta'limning innovatsion shakllari sifatida e'tirof etilmoqda.[3]

Muammoli oʻqitish - takomillashgan oʻqitish texnologiyasi boʻlib, hozirgi oliy maktabdagi samarali oʻqitish texnologiyasi hisoblanadi. Uning vazifasi faol bilish jarayoniga

undash va tafakkurda ilmiy-tadqiqot uslubini shakllantirishdir. Muammoli ta'lim ijodiy faol shaxs tarbiyasi maqsadlariga mos keladi.

Oʻtgan asrning 60-yillarida muammoli ta'lim L.Rubinshteyn, M.I.Maxmutov, V.Okon, I.Ya.Lerner kabi tadqiqotchilarning qarashlari negizida yanada rivojlangan. **S.L.Rubinshteynning "Tafakkur muammoli vaziyatdan boshlanadi"** degan gʻoyasi muammoli ta'limning psixologik asosi sifatida qabul qilingan.

Interfaol ta'lim - ta'lim samaradorligini oshirishning eng maqbul yo'li sifatida e'tirof etilayotgan ta'lim turi va o'qitish shakli sanaladi.

Interfaol ta'lim quyidagi imkoniyatlarga ega:

- talabalarda bilimlarni oʻzlashtirishga boʻlgan qiziqishni uygʻotadi;
- ta'lim jarayonining har bir ishtirokchisini rag'batlantiradi;
- har bir talabaning ruhiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi;
- o'quv materialining puxta o'zlashtirilishi uchun qulay sharoit yaratadi;
- ❖ talabalarda mavzular boʻyicha fikr hamda munosabatni uygʻotadi;
- talabalarda hayotiy zarur koʻnikma, malakalarni shakllantiradi;
- talabalarning xulq-atvorini ijobiy tomonga oʻzgartirilishini ta'minlaydi

Modulli-kredit tizimi zamonaviy ta'limning eng takomillashgan shakli sanaladi. Bugungi kunda taraqqiyparvar insoniyat davlatlar oʻrtasida ijtimoiy, iqtisodiy, harbiy va madaniy sohalarda oʻzaro kelishuvga erishish, hamkorlikni yoʻlga qoʻyishning yangidanyangi yoʻllarini izlashda davom etmoqda.

"Kredit" atamasi (ESTS-credit) – "sinovdan oʻtdi" ma'nosini anglatib, talabaning oʻquv yurtida ma'lum bir kurs (modul)ni muvaffaqiyatli yakunlaganligi toʻgʻrisida ma'lumot beradi. Modul-kredit tizimi – har bir oʻquv fani (moduli)ning talabalar tomonidan ma'lum miqdordagi kredit birliklari asosida oʻzlashtirilishini ta'minlovchi tizim.

Masofali oʻqitish — zamonaviy ta'limning eng muhim va tobora ommaviylashib borayotgan shakli sanaladi. Zamonaviy sharoitda axborot-kommunikatsion texnologiyalarning tezkor rivojlanishi ta'lim jarayonida ularning imkoniyatlaridan foydalanish uchun qulay sharoitni vujudga keltirdi. Ayni vaqtda yetakchi xorijiy mamlakatlar masofadan oʻqitish borasida boy tajriba toʻplangan. Masofaviy ta'lim texnologiyalari ta'limning belgilangan mazmun asosida amalga oshirilishini ta'minlashga yoʻnaltirilgan shakl, metod va vositalar majmuasidir.

Blended learning (aralash oʻqitish) zamonaviy ta'limning nisbatan yangi, biroq, tobora ommalashib borayotgan shakli sanaladi. Blended learning (aralash oʻqitish) — onlayn oʻquv materiallari hamda oʻqituvchi rahbarligida guruhda ta'lim olishga asoslangan oʻqitish shakli.

Ushbu shakldagi oʻqitish jarayonida talaba mustaqil ta'lim oladi, ammo ayni vaqtda unga guruh va oʻqituvchi tomonidan yordam koʻrsatiladi. Guruhli mashgʻulotlar davomida "blended learning" (aralash oʻqitish)ning qoʻllanilishi tufayli har bir talaba oʻquv materiallarini oʻzlashtirish borasida oʻzida roʻy berayotgan ijobiy oʻzgarishlarni namoyon etgan holda muloqot koʻnikmalarini oʻzlashtirib boradi, oʻtilgan materiallarni takrorlaydi va yangi mavzuni oʻrganishga tayyorlanadi.

Blended learning (aralash oʻqitish) koʻp holatlarda topshiriqlarga tayanadi va asosiy, muhim ma'lumotlar negizida tashkil etiladi, qoʻshimcha materiallar esa talabaga onlayn platforma orqali uzatib beriladi.

Mahorat darslari zamonaviy ta'limning yana bir tobora ommalashayotgan shakli sanaladi. Mahorat darslari – ochiq tashkil etilib, ilgʻor pedagogik tajribalarni targʻib etishga yoʻnaltirilgan samarali oʻqitish shakli. Bu shakldagi oʻqitish bir martalik sanaladi. Mahorat darslarini tashkil etishda koʻp yillik ish tajribasiga ega, shuningdek, samarali metodika yoki texnologiyaga ega innovator pedagoglarning kasbiy malakalari ochiq tarzda, interfaol muloqot asosida hamkasb pedagoglar hamda talabalarga namoyish etiladi.

V-Academia - dunyodagi yagona vitrual muhitdagi real hayotga yaqin uch nuqtali ta'lim hisoblanadi. 3D da yozilgan mashgʻulotlar aslidan farq etmaydi.

V Academia virtual muhiti har qanday kompyuter savodxonligi yuqori boʻlmagan oʻqituvchiga oʻquv mashgʻulotlarini oʻtkazishda yuqori imkoniyatini yaratadi. V Academia orqali virtual muhitida oliy ta'lim muassasasini sifatli yangi avlod elektron resurslari bilan oʻquv mashgʻulotlarini boyitish imkoniyati yaratiladi. V Academia virtual muhiti talabalarga auditoriya mashgʻulotlari oʻrniga yangi yuqori sifatli muqobil ta'lim olish imkoniyati yaratiladi. V Academia virtual muhiti treninglar, turli oʻyinlar, simulyatorlar, master-klasslar orqali yuqori ta'lim sifatini ta'minlashga imkoniyat yaratadi. [1.B.45]

Bugungi kunda faol qoʻllanilyotgan interfaol metodlar, strategiya va grafik organayzerlarning eng yaxshi samara bergan turlari toʻgʻrisida soʻz yuritamiz.

"ASSESMENT" METODI

"Assesment" inglizcha "assessment" soʻzidan olingan boʻlib, "baho", "baholash" ma'nolarini bildiradi. Assesment metodi talabalarning bilim, koʻnikma va malakalari darajasini har tomonlama, xolis baholash imkoniyatini ta'minlovchi topshiriqlar toʻplami boʻlib, u biografik anketa, ta'lim sohasidagi yutuqlar bayoni, oʻquv individual topshirigʻi, bahs-munozara, intervyu, ijodiy ish, test, individul keys, taqdimot, ekspert kuzatishi, rolli hamda ishbilarmonlik oʻyinlari kabilardan tashkil topadi. Bu metod asosan quyidagi **uch maqsadga** xizmat qiladi:

• talabalarning bilim, koʻnikma va malakalarini har tomonlama, xolis baholash;

- talabalarning bilim, koʻnikma va malakalarini rivojlantirish imkoniyatlarini aniqlash;
- talabalarning bilim, koʻnikma va malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladigan istiqbol reja (maqsadli dastur)ni shakllantirish.

Metodning qoʻllanishi. "Assesment" metodi oʻquv mashgʻulotlarining barcha turlarida (dars boshlanish yoki dars oxirida yoki oʻquv predmetning biron-bir boʻlimi tugallanganida) oʻtilgan mavzuni oʻzlashtirilganlik darajasini baholash takrorlash mustahkamlash yoki oraliq va yakuniy nazorat oʻtkazish uchun, shuningdek, yangi mavzuni boshlashdan oldin ta'lim oluvchilarning bilimlarini tekshirib olish, malaka oshirishga kelgan tinglovchilarning dastlabki bilimlari, koʻnikma, malakalarini aniqlab olish uchun moʻljallangan.[5.B.25]

Ushbu metodni mashgʻulot jarayonida yoki mashgʻulotning bir qismida hamda yakka tartibda qoʻllash mumkin. Bu metoddan uyga vazifa berishda ham foydalansa boʻladi. Bunda topshiriqlar shakli 1-jadvaldagi koʻrinishda boʻlishi mumkin.

1-jadval

"Assesment" metodi bo'yicha topshiriq namunasi

Test. Tegishli fan boʻyicha oʻtilgan (boʻlim, kurs) yuzasidan 1- 2 ta test beriladi.	Muammoli vaziyat. Oʻtilgan mavzu asosida aniq hayotiy vaziyat, hodisaga asoslangan muammo beriladi.
Simptom. Mavzu boʻyicha ilmiy-nazariy fikrlar, gʻoyalar, ta'riflar tugallanmagan fikr koʻrinishida beriladi, masalan:ta'rif bering,ilmiy asoslang, yoriting va b.	Amaliy koʻnikma. Oʻtilgan mavzu mazmunini hayotda ish foaliyatida qoʻllashdagi koʻnikmalarga tegishli topishiriq beriladi, masalan:chizing, hisoblang, toʻldiring, toping, solishtiring va b.

"KEYS-STADY" texnologiyasi

Keys-stadi" inglizcha "case" – aniq vaziyat, hodisa, "study" – oʻrganmoq, tahlil qilmoq, ta'lim soʻzlarining birikuvidan hosil qilingan boʻlib, aniq vaziyatlarni oʻrganish, tahlil etish va ijtimoiy ahamiyatga ega natijalarga erishishga asoslangan ta'lim metodidir.[4.B.65] Mazkur metod muammoli ta'lim metodidan farqli ravishda real vaziyatlarni oʻrganish asosida aniq qarorlar qabul qilishga asoslanadi. Agar u oʻquv jarayonida ma'lum bir maqsadga erishish yoʻli sifatida qoʻllanilsa, metod xarakteriga ega boʻladi, biror bir jarayonni tadqiq etishda bosqichma-bosqich, ma'lum bir algoritm asosida amalga oshirilsa, texnologik jihatni oʻzida aks ettiradi.

KEYS

Tarixdan ma'lumki, oʻrta asr alkimyogarlari "falsafa toshi" ni topishga yoki bu tosh yordamida oddiy ma'danlardan oltin yoki kumush olishga harakat qilganlar. Bu toshni izlab kimyoviy tajribalar oʻtkazganlar va oʻzlari bilmagan holda buyuk kashfiyotlar yaratganlar.

Keys bayoni: Falsafa toshini izlagan akximiklardan birining qoʻliga yashil tiniq mineral tushib qoldi Al-ximik mineraldan falsafa toshini ajratib olishga ishonch hosil qilib tajriba xonasiga kirib uni maydalab retortaga soladi-da qizdira boshlaydi. Bir oz qizdirgandan keyin suv olib kelish uchun tashqariga chiqadi. Suv olib xonaga kirishi bilan tomogʻi qichib yoʻtal qistaydi, burni qichishib aksa uradi, koʻzi yoshlangan holda tashqariga chiqadi. Qaytib kirsa falsafa toshidan asar ham yoʻq. Retortada qizil chiroyli kukun qolgan, retorta nayidan polga suyuqlik tomib pol taxtasi koʻmirga aylangan. Hammadan qizigʻi shundaki retorta yaqinida tamaki solib qoʻyilgan koʻk xalta oqarib qolgan. Bu hodisani qanday izohlash mumkin.

Topshiriqlar:

- 1. Yashil mineral nima?
- 2. Al-ximik nima uchun yoʻtaldi va aksa urdi?
- 3. Retortada golgan gizil kukun nima?
- 4. Polning taxtasini koʻmirlantirgan suyuqlik nima u qayerdan chiqdi
- 5. Nima uchun tamaki xaltasi oqardi.?

Keys-1 boʻyicha "Aqliy hujum" metodidan foydalanamiz. Keys ommaviy tarzda yechiladi.

Keys yechimi:

Alkimyogarlar topgan ma'dan temir kuporosining tabiiy ma'dani bo'lib, darhaqiqat u yashil rangda bo'ladi. Retorta nayidan tomib pol taxtasining ko'mirlanishiga sabab bo'lgan suyuqlik sulfat kislotasidir. Sulfat kislota yog'och va boshqa organik moddalar tarkibidagi suvni tortib olib ularni ko'mirlantirishi hammaga ma'lum. Tomoqni qichitib yo'taltiruvchi, burunni achituvchi va ko'k tamaki xaltani rangsizlantiruvchi gaz — SO₂ sulfit angidrididir. Ma'lumki, u o'tkir hidli bo'lib, organik bo'yoqlarni rangsizlantirish xususiyatiga egadir.

Qadim zamonlarda temir kuporosini qizdirib sulfat kislota olishgan, shu sababli H₂SO₄ ni "kuporos moyi" deb ham atashgan. Temir kuporosining parchalanish reaksiya tenglamasi:

$$2FeSO_4 \cdot 7H_2O = Fe_2O_3 + H_2SO_4 + 6H_2O + SO_2$$

Qizdirishdan keyin retorta ichida qolgan qizil tusli modda reaksiya natijasida hosil boʻlgan temir (III) oksididir.

"SWOT-TAHLIL" METODI

Metodning maqsadi: mavjud nazariy bilimlar va amaliy tajribalarni tahlil qilish, taqqoslash orqali muammoni hal etish yoʻllarni topishga, bilimlarni mustahkamlash,

takrorlash, baholashga, mustaqil, tanqidiy fikrlashni, nostandart tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi.

S-(strength)-kuchli tomonlari

W-(weakness)-zaif, kuchsiz tomonlari

O-(opportunity)-imkoniyatlari

T-(threat)-to'siglar va tahdidlar

T

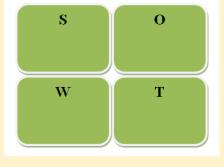
Fosforli oʻgʻitlarning ahamiyati mavzusini oʻqitish misolida

yoritib beramiz:

Fosforli o'g'itlardan

fovdalanishda toʻsiqlar va

tahdidlar

Tuproquing tarkibiga qarab fosforli

oʻgʻitlar turlicha oʻzlashtiriladi. Mevali

daraxtlarga ta'siri yo'q

S	Fosforli oʻgʻitlarni qoʻllashning afzallik tomonlari	Fosforli oʻgʻitlar hosil koʻp boʻlishini ta'minlaydi
W	Fosforli oʻgʻitlarni qoʻllashning kamchilik tomonlari	Koʻp miqdori tuproq unumdorligiga ta'sir koʻrsatadi
О	Fosforli oʻgʻitlardan foydalanishning imkoniyatlari	Fosforli oʻgʻitlardan unumli foydalanilganda yuqori hosildorlikka erishish imkoniyati ortadi

Xulosa o'rnida aytish joizki, bugungi kunda zamonaviy ta'limni tashkil qilishda interaktiv texnologiyalarni qo'llash natijasida o'quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, xulosalar chiqarish, o'z fikrini bayon qilish, uni asoslagan holda himoya qila bilish, sog'lom muloqot, munozara, bahs olib borish ko'nikmalari shakllanib, rivojlanib boradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR / REFERENCES / ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

- [1].Ahadov M.Sh. "Kimyoni oʻqitishda zamonaviy texnologiyalar" darslik. "Navoiy" nashiryoti. 56-60 bet.
- [2].О.С. Габриелян "Теория и методика обучения химии» Москва: (Академия), 2009.c-144.
- [3].Raxmatullayev N.G'., Omonov H.T., Mirkomilov Sh.M. Kimyo o'qitish metodikasi . Toshkent: "Iqtisod Moliya",2013.B-231.
- [4]Abduqodirov A.A. Hayitov A.G', Shodiyev R.R. Axborot texnologiyalari/ akademik litsye va KHK lari uchun darslik.-T.:o'qituvchi, 2002.-144b
- [5].Olimova Q.T. Maxsus fanlardan oʻquv adabiyotlari yangi avlodini yaratishning nazariy-uslubiy asoslari:.Dissertatsiya-T.:TDPU; 2005-212b.
- [6].Hayitov A.Gʻ. Umumiy oʻrta ta'limda informatika va hisoblash texnikasi asoslarini oʻqitishni kompyuterlashtirish nazariyasi hamda amaliyoti Dissertatsiya-T.:TDPU; 2006 161 b.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

АЁЛЛАРНИНГ ЕТАКЧИЛИК КАСБИЙ КЎНИКМАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ИНСТИТУТЛАРИ ТЎҒРИСИДА

Шахрибону Ғофурова

Ўзбекистон Республикаси Президенти хузуридаги Давлат бошқарув академияси таянч докторанти

e-mail: gofurova.shakhribonu@gmail.com

Калит	сўзлар:	Аннотация: Мақолада бугунги кунда аёлларда	
етакчилик,	аёллар	етакчилик кўникмаларини ривожлантириш мазмуни,	
етакчилиги,	касбий	йўналишлари, бу борадаги халқаро институт ва	
кўникмалар,	ижтимоий	компаниялар тажрибаси тахлил қилинган, Ўзбекистонда	
дастурлар.		етакчи аёллар салмоғини ошириш ижтимоий лойихалари	
		бўйича таклифлар таклифлар берилган.	

ABOUT INSTITUTIONS OF THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCES OF WOMEN'S LEADERSHIP

Key words: leadership, women's leadership, vocational skills, social programs

Abstract: The article deals with the issues of formation of women's leadership at the present stage of development of society, analyzes the methods of formation of institutions of women's leadership in foreign companies, and offers proposals for the development of social projects of women's leadership in the Republic of Uzbekistan.

ОБ ИНСТИТУТАХ РАЗВИТИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ЖЕНСКОГО ЛИДЕРСТВА

Ключевые слова:	Аннотация: В статье рассмотрены вопросы
лидерство, женское	формирования женского лидерства на современном
лидерство, профессиональные	этапе развития общества, проанализированы методики
навыки, социальные	формирования институтов женского лидерства в
программы	зарубежных компаниях, даны предложения развитию
	социальных проектов женского лидерства в Республики
	Узбекистан

Жамият ва дунё тобора мураккаб ва ранг-баранг бўлиб бормокда, бу баркарор ривожланиш учун турли фикрларни хисобга олиш, ижтимоий ахамиятга эга муаммоларни хал килишда турли гурухлар вакилларини жалб килиш зарурлигини англатади. Бизга турли хил ижтимоий гурухлар вакилларига ўзини намоён килиш, ўз потенциалини очиб

бериш - ўзларининг ва бутун жамиятнинг ҳаёт сифатини ўзгартиришга ёрдам берадиган намуналар керак дейди Рыбаков Хайрия Фонд [1] раҳбари Екатерина Рыбакова

Бугунги кунда замонавий бошқарув тизимини аёлларсиз тасаввур қилиб бўлмайди. Аёллар бошқарув жараёнига янгилик, рақобат ва ижодий ғоялар киритади.

Етакчи аёллар мавзуси кундан кунга долзарб бўлмокда ва кўплаб издошлар тўпламокда. Grand Thornton халкаро аудит, солик ва консалтинг хизматларини кўрсатувчи ташкилот 15 йиллик тадкикот натижаларини такдим этди. [2] Хисобот натижаларига кўра 2004-2020 йиллар давомида дунёда компаниялар бошкарувида юкори лавозимларни эгаллаган аёллар улуши 10 фоизга ошган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 21 декабрь ПФ-269-сон "Янги Ўзбекистон маъмурий ислохотларини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида" ги фармони билан 2023 йил 1 январдан бошлаб мустакил фаолият юритувчи республика ижро этувчи хокимият органларининг сонини 61 тадан 28 тагача, шу жумладан вазирликлар сонини 25 тадан 21 тагача кисқартирилди, вазирлик, идора ва бошқа ташкилотларда рахбар ва масъул лавозимларга кадрлар тайинлаш ҳамда республика ижро этувчи ва ҳокимият органининг раҳбар ва ходимларнинг фаолият самарадорлиги ва натижадорлигини баҳолаш мезонлари ҳамда иш кўрсаткичлари (индикаторлари) белгилаш [3] бўйича топшириклар берилди.

Албатта бу жараёнда замонавий рахбар — етакчи аёллар ўрни катта. Яратилаётган шароитлар бугунги кунда аёл-қизларга ўз устида мунтазам ишлаш, доимий ривожланиш ва касбий ўсиш учун катта имкониятлари яратади.

Хар бир ташкилотда самарадорликни таъминловчи рахбар ва етакчи ходимлар мавжуд. Етакчи (leader) — жамоани муайян бир максадга йўналтирувчи, мотивация килувчи шахс. Кўп холларда етакчилик ўринларини бугун аёллар самарали эгаллаб келмокдалар. Етакчилик кўникма ва тажрибалари хаёт давомида шакллантирилади ва ривожлантирилади. Шуни айтиб ўтиш лозимки етакчилик қобилиятлари эркак ва аёлларда турли намоён бўлади. Тахлил шуни кўрсатадики эркак ва аёллар одатда бутунлай фаркли етакчилик услублардан фойдаланадилар.

Кўп холларда етакчи сифатида аёллар:

- либерал бошқарув стратегиясини олдига сурадилар;
- ўз яқинлари, ҳамкасблари ва қўл остидагиларга ўрнак бўлишга интиладилар, жамоани мақсадга йўналишида мотивация қиладилар ва рағбатлантирадилар;
- белгиланган вазифаларни ўз вақтида бажаришга бошқарув масалаларини коллегиал ечишга, жамоа аъзолари ўртасида ҳамкорлик ришталарини қўллаб-қувватлайдилар;

- шахсий ривожланишга алохида эътибор берадилар.

Бугунги кунда аёллар давлат фукаролик бошқаруви ва тижорат фирмаларида эркаклар билан тенгма-тенг асосда ишлаб келмокдалар. Аёлларга касбий нуқтаи назардан хеч қандай имтиёз берилмайди. Рахбарлик лавозимларида аёллар сони ортиб боришига қарамай Европа мамлакатлари билан солиштирганда Ўзбекистон Республикасида аёллар етакчилиги анча секин ривожланмокда. Иш берувчиларни кўпинча ишга қабул қилиш жараёнида аёлнинг профессионал кўникмалари билан эмас балки оилавий ахволи фарзанд кўргани ва туғруқ таътилига чиқиб кетмаслиги тўғрисида маълумот оладилар.

Хорижий амалиётда аёлларда етакчилик кўникмаларини ривожлантириш мақсадида кўплаб усуллар ва дастурлар қўлланилади. Мисол учун, катта компанияларда, аёллар етакчилик кўникмалари ривожлантириш учун ички корпоратив тренинглар қўлланилади. Ушбу дастурларни асосий мақсади бу ходимлар орасида етакчилик фазилатларини аниклаш, ривожлантириш ва уларнинг салохиятини юзага чикаришдир. Бошка томондан бу каби тадбирлар натижасида ташкилотда ички кадрлар захираси яратилади. КFC, Mars, Novartis, Alcon каби йирик халкаро брендларда аёллар учун алохида таълим дастурлари ишлайди. Масалан, КFC компаниясида аёл ходимлар "Heart Led People" дастури оркали ўзларининг шахсий хайрия лойихаларини жорий этадилар ва ривожлантирадилар.

McKinsey консалтинг компанияси хари йили аёллар учун Next Generation Women Leaders (NGWL) касбий махорат тренинглар ташкил этади. Тренинг доирасида аёлларга ахборот билан ишлаш, якуний мақсад ва вазифаларни белгилаш, етакчилик асослари ва амалиёти сирлари тўғрисида маълумот берилади.

Сўнгги йилларда халқаро бизнес мактаблар томонидан аёллар етакчилиги дастурлари жадал ривожланмокда. Ел, Колумбия университетлари, Берлиндаги Европа менежмент ва технология мактаби (ESMT), INSEAD ва бошка таникли таълим марказлари аёлларда етакчилик кўникмаларини ривожлантириш ўкув дастурларини оммага такдим этмокдалар. Мисол учун, Москва Сколково менежмент мактабининг "Female Leaders Opportunities and Wholeness" дастурида тингловчи аёллар шахсий ва касбий стратегик режаларини тузиш, уларга эришиш ва янгиланиш, эмпатия, ижодкорликни ривожлантириш, ўз имкониятлари ва истакларини чукур англаш, шахсий брендни шакллантириш каби кўникмалари ривожлантирадилар.

Етакчилик кўникмаларини танловлар ва форумлар ишида иштирок этиш орқали ривожлантириш ҳам мумкин. Уларда иштирокчилар бошқалар билан тажриба алмашадилар, танловларда ўз лойиҳалари билан қатнашадилар, форумлар доирасидаги ташкил этиладиган тренингларда қатнашадилар ва маърузалар қиладилар. Woman Who

Маtters форуми [4] Россия компанияларда аёллар, уларни шахсий ва касбий ривожланиши учун яратилаётган имкониятларни бахоловчи платформа. Форум 2015 йилдан бери ўтказилади ва уни якуни бўйича ташаббускор аёллар томонидан фан, таълим, ишлаб чиқариш, бизнес лойихаларини кўллаб кувватлаш бўйича таклифлар берилади.

Рахбар аёллар Ассамблеясининг "XXI аср етакчи аёли" форумида турли соҳа ва йўналишлардаги ишлаб чиқариш ташкилот ва корхоналарининг аёл директорлари бизнес тренинглар ўтказадилар, тажриба алмашадилар ва такдирланадилар. 2017 йилдан бери ташкил этиб келинаётган "Россия етакчилари"[5] Россия Федерация президенти дастури доирасида "Етакчи Аёллар" қаноти ўз фаолиятини олиб боради. Ушбу платформада фаол ҳаётий позицияга эга хотин-қизлар шахсий профессионал тажрибаси билан ўртоклашадилар, янги танишлар орттирадилар ва ҳамкорликда ижтимоий-иқтисодий дастурлар ишлаб чиқадилар.

Аёлларни касбий кўникмаларини ривожлантириш, малака ошириш ва тажриба алмашиш бўйича мақсадли дастурлар, уюшма ва бирлашмалар кўпаймокда. Global Women in PR, "Россия шифокор аёллар бирлашмаси" "Ишбилармон аёллар" ва шулар каби жамоат ташкилотлари етакчи аёллар учун танловлар, ижтимоий аҳамиятга эга лойиҳаларни такдимоти ташкил этмоқдалар.

Ўзбекистонда охирги беш йил давомида "Ишбилармон аёллар" танлови ўтказилмокда. Лойиха мамлакатимиз иктисодиёти, кичик бизнес ва хусусий секторнинг ривожланишида тадбиркор ва фермер хотин-қизларнинг фаол иштирокини таъминлаш, юртимизда амалга оширилаётган ижтимоий-иктисодий, сиёсий ислохотлар мохиятини аёллар ўртасида кенг тарғиб қилишга қаратилган.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 8 август 437-сон карори билан "Оқила аёллар" ҳаракати ўз ишини бошлади. Ҳаракатнинг асосий мақсади - жамоатчиликка, энг аввало, ёшларга тарбиявий таъсир кўрсата оладиган обрў-эътиборли ва катта ҳаётий тажрибага эга бўлган, фаол ва ташаббускор аёлларнинг саъй-ҳаракатларини бирлаштириш орқали жамиятда янги маънавий макон яратишда хотин-қизларнинг фаоллигини қўллаб-қувватлаш, эзгу ғояларни сингдириш, фарзанд тарбияси, оила, хотин-қизлар маънавиятини юксалтириш ишларининг самарадорлигини оширишдан иборат.[6]

2020 йилда бутун дунёда пандемия сабаб онлайн таълим жадал ривожланди. Шу даврда бир нечта онлайн таълим платформали аёллар алохида таълим дастурларини такдим этди. Масалан, Coursera интернет таълим платформасида етакчи аёллар учун "Аёл киши рахбар лавозимида: ижобий ўзгаришларга йўналтирувчи мотивациялар" [7]

мавзусида 12 соатли текин ўкув курсларини ташкил этди. Унда муваффакиятли етакчи аёлларнинг ҳаёт стратегиялари, мақсад қўйиш, унга эришиш йўлларини мисоллар асосида ўргатилади. Курсни тингловчилари ўтиш учун инглиз тилини билиши шарт. Talented.me онлайн платформаси томонидан қисқа муддатли "Етакчи аёллар"[8] тренинг курси бола парваришдан сўнг профессионал фаолиятга қайтган оналар учун мўлжалланган.

Аёлларни етакчилик кўникмаларини ривожлантириш борасида бугунги кунда кўнгилли (волонтерлик) ҳаракати кундан кунга муҳим ўрин эгаллаб бормоқда. Халқаро тажрибада кўнгилли ҳаракати ёрдамида етакчи аёллар оғир ҳаёт вазиятларга тушиб қолган инсонлар ва шу жумлада қийинчилик билан дуч келган хотин-қизларга ҳайрия ёрдамини кўрсатадилар. Мисол учун, Найробидаги Women's Empowerment Program[9] дастури ҳотин-қизларни ўкиш, ёзиш, ҳаётдаги кундалик муаммоларини ечиш бўйича шаҳсий кўникмаларини шакллантирадилар. Шу каби дастурлар Ҳиндистон, Танзания, Марокаш ва бошқа учинчи давлатларда ташкил этилган. Бу эса ўз навбатида аёлларни шаҳсий ва касбий кўникмалари ривожлантиришнинг яҳши усули.

Юқоридагиларни инобатга олиб, халқаро тажрибани таҳлил қилган холда аёллар етакчилиги кўникмаларини шакллантириш ва ривожлантириш учун бугунги кунда куйидаги ижтимоий лойиҳаларни қўллаб-қувватлаш зарур:

- фан ва таълим соҳасида илм-фанни янада ривожлантириш учун ўз билим даражасини ошириш ва турли фанлар бўйича чукур билим олишни хоҳловчи аёллар учун кулай муҳит ва имкониятлар яратиш дастурлари;
- ижтимоий фаолият соҳасида ёш хотин-қизларнинг гендер тенгликларини таъминлаган холда янги мутахассислик ва касблар эгаллаш учун хоҳиш-истагини қўллаб-қувватлашга қаратилган дастурлар;
- соғлиқни сақлаш ва тиббиёт соҳасида аёллар ва оналар саломатлигини таъминлаш, соғлом турмуш тарзини оммалаштиришга қаратилган дастурлар;
- соғлом оила соҳасида ёш хотин-қизларнинг оила қуришга тайёргарлиги, оилавий қадриятларни сақлаш ва соғлом турмуш ҳамда бола тарбиясини шакллантириш дастурлари;
- бизнес ва хизмат кўрсатиш соҳасида аёлларни етакчилик кўникмаларини ривожлантириш учун кўнгилли ва волонтерлик дастурлар;
- хавфсизликни таъминлаш соҳасида оилавий низолар, аёллар ва болаларга нисбатан зўравонликни олдини олиш бўйича малакали ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш, шу жумладан муаммоли вазиятларда психологик маслаҳатлар беришга қаратилган дастурлар;

- мода ва гўзаллик соҳасида аёлларнинг табиий гўзаллигини кашф этиш, шахсий имижи, ўзига хослиги, ўз қиёфаси, брендини шакллантиришга қаратилган дастурлар;
- оммавий ахборот воситалари, Интернет ва IT-технологиялар соҳасида ёш қизларни ахборот технологиялари, дастурлаш, ижтимоий тармоқларда актив фаолият юритиш учун зарур шарт-шароитларни яратувчи дастурлар;
- оналик ва болаликни мухофаза қилиш соҳасида ишлайдиган оналар, ҳомиладорлик ва туғиш таътилига чиқишни режалаштираётган аёллар учун қулай меҳнат шароитларини таъминлашга қаратилган дастурлар.

Юқоридагиларни хулоса қилган холда шуни таъкидлаш лозимки, бугунги кунда жамиятда содир этилаётган ижтимоий-иктисодий ўзгаришлар эркаклар ва аёлларга турлича таъсир кўрсатади, уларни оила, мехнат жамоаси ва ён-атрофдагилар орасида ўрнини белгилайди. Ўзбекистонда аёлларга нисбатан хурмат ва эътиборни таъминлаш, гендер тенглигини кўллаб-кувватлаш, оила ва бизнесда аёллар етакчилигини ривожлантириш борасида амалга оширилаётган ишлар натижадорлигини ошириш учун ижтимоий институтлар мавкейини ошириш зарур. Уларда аёлларнинг шахсий ва касбий кўникмаларини шакллантириш ва ривожлантириш усулларини кўпайтириш зарур. Шунда киз бола, аёл, оналарни глобал ва хаётий тахдидлардан тўлик химоя қила оламиз.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР / REFERENCES / ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

- [1] https://rybakovfoundation.ru/
- [2] Women in Business 2020: Putting the Blueprint into action https://grantthornton.global/globalassets/1.-member-firms/global/insights/women-in-business/2020/women-in-business-2020 report.pdf.
- [3] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 21 декабрь "Янги Ўзбекистон маъмурий ислохотларини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида" ПФ-269-сон Фармони;
  - [4] https://eawf.ru/
  - [5] https://лидерыроссии.рф//
- [6] Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 8 август 437-сон қарори ""Оқила аёллар" ҳаракати фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида"ги қарори;
  - [7] https://www.coursera.org/learn/women-in-leadership#syllabus
  - [8] https://theoryandpractice.ru/courses/34217-besplatnye-onlayn-kursy-talentedme-ru
- [9] https://www.lovevolunteers.org/destinations/volunteer-kenya/womens-empowerment-nairobi.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

BIOLOGIYANI O'QITISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH

Madina Xamroyeva

Navoiy davlat pedagogika instituti Biologiya oʻqituvchisi xamroyevamadina60@gmail.com

Kalit soʻzlar: interfaol metod, metod, bloom taksonomiyasi, terminologiya, tahlil.

Annotatsiya: Bugungi zamonaviy ta'limni interfaol metodlarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Dars mazmunini ochib beruvchi faol usullar ham talabaga ham pedagogga amaliy ko'makchi vazifasini o'tamoqda. An'anaviy darsdan farqli o'laroq metodlar dars jarayoniga jon kiritib, eng muhimi o'quvchi ongni o'stirmoqda. Endi talaba sherigining soyasida soyalab emas, o'z nuqtai nazarini ommaga yetarlicha bayon eta olayapti. Demakki, interfaol usullar darsning jon tomiriga aylanmoqda. Maqolada ham ushbu metodlardan Bloom taksonomiyasi ahamiyatli tahlil qilingan.

USE OF INTERACTIVE METHODS IN TEACHING BIOLOGY

Keywords:interactivemethod,method,Bloom'staxonomy,terminology,analysis.

Abstract Modern education cannot be imagined without interactive methods. Proactive ways of explaining lesson content serve as practical support for both the student and the teacher. Unlike traditional lessons, the methods inspire the learning process and, most importantly, develop the student's consciousness. The student can now express their views to the public rather than in the shadow of their partner. This means that interactive methods become the lifeblood of the lesson. Bloom's taxonomy of these methods is also analyzed in the article.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ В ПРЕПОДАВАНИИ БИОЛОГИИ

Ключевые слова: интерактивный метод, таксономия Блума, терминология, анализ.

Аннотация: Сегодняшнее современное образование невозможно представить без интерактивных методов. Активные методы, раскрывающие содержание урока, служат практическим помощником как ученику, так и учителю. В отличие от традиционного урока, методы оживляют процесс урока, а главное, растёт ум ученика. Теперь студент не ходит в тени своего партнера, а способен адекватно излагать свою точку зрения перед публикой. Поэтому интерактивные методы

Hozirgi ta'lim tizimida bilimlarni egallashning yangi kontsepedagogik texnologiyasiyasi – noan'anaviy ta'lim texnologiyalarining uslublarini qo'llashni taqozo etmoqda. Noan'anaviy ta'lim texnologiyasi: Hamkorlikda o'rganish, modellashtirish, tadqiqot(loyiha) texnologiyalariga bo'linadi va u yaxlit uzviy tizim asosida olib boriladi. Pedagogik texnologiyaning asosiy tushunchasi, so'zsiz, o'quv jarayoniga tizim sifatida yondashishdir[1B]. Noan'anaviy ta'lim berish usuli ta'limiy maqsadni amalga oshirish bo'yicha ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi bilan hamkorlik faoliyatining asosi hisoblanadi. Usullar: ta'lim oluvchi bilishi, udallashi va qadrlashi lozim bo'lgan ko'zlanayotgan natijalarga erishishni ta'minlaydi. Bunda ta'lim-tarbiyada ishtirok etuvchi barcha narsa va hodisalar o'zaro funksional bog'liqda bo'lib, bir butunlikni, ya'ni pedagogik jarayon majmuini tashkil qiladi.

Biologiya o'quv fanini o'qitishning vazifalari — asosiy biologik tushunchalar, nazariyalar va qonuniyatlar bilan tanishtirish, tirik organizmlarning yashash muhitiga moslashishlarning vujudga kelish mexanizmlari haqida ma'lumotlar berish, organizmlarning individual va tarixiy rivojlanishining hozirgi mazmunining ta'limi biologiya tanishtirish, asosiy bosqichlarini asosiy bosqichlarini tanishtirish, biologiya ta'lim mazmunining hozirgi ijtimoiy hayot va fan texnika yutuqlari bilan bog'lanishini ta'minlash, o'quvchilar o'zlari va o'zgalarning salomatliklarini saqlashi, sog'lom turmush tarziga rioya qilishga yo'naltirish, tabiat va uning barcha boyliklariga oqilona munosabatda bo'lish fazilatlarini yosh avlod ongiga singdirish, biologik bilimlar zaminida mahalliy o'simlik va hayvon turlari, seleksiya yutuqlari, qadimda yashab ijod qilgan buyuk allomalari va innovatsion yondashish faol va interfaol metodlarga hamda fanlararo bog'lanishlarga tayangan holda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalardan keng foydalanish o'quvchi shaxsiga yo'naltirilganiga alohida e'tibor qaratiladi.

Shunday qilib, biz o'qitish metodlarini tanlashni takomillashtirishning birinchi muhim shartini ularni tizimlashni, o'quv jarayonini rejalashtirish muolajalari amaliyotida qo'llash bilan bog'liqlikni aniqlashtiradigan yaxlit yondashuvni tavsifladik. Pedagogikada an'anaviy metodlarni tanlash mezonlari katta miqdorda ishlab chiqilgan, keyingi yillarda didaktik olimlarning ishlarida ularning yigirmadan ortig'i keltiriladi. Interfaol metodlarni tanlash mezoni – ularning ta'lim va tarbiyani rivojlantirish masalalarni yechishga yuqori yo'nalganligidir. Bu mezon turli xil metodlarni u yoki bu doiradagi vazifalarni yechish imkoniyatlarini baholash yo'li bilan joriy etiladi, chunki ijtimoiy tajriba elementlarini o'zlashtirishda ularning imkoniyatlari turlichadir. Interfaol metodlarni tanlashning navbatdagi mezoni ularning ta'lim mazmuni

xususiyatiga mos kelishdir. Metod mazmuni harakatlanish qismi sifatida ham aniqlanadi. Shu boisdan bu mezonning hisobga olinishi shubhasiz. Bir metod yordamida mavzu mazmuni toʻlaroq ochib berilsa, boshqasi uni ijobiy oʻzlashtirishga imkon tugʻdiradi. Interfaol metodlarning tanlashning yana bir mezoni ularning talabalar oʻquv imkoniyatlariga toʻliq mos kelishi, ya'ni samarali oʻquv faoliyati uchun ichki va tashqi shart- sharoitlarining birligini ta'minlashdir. Interfaol oʻqitish metodlaridan foydalanishda pedagogning xususiy imkoniyatlariga mos kelishi lozim. Bu pedagogning oʻqitish metodlari nazariyasi va amaliyoti bilan oʻqitish jarayoning qonuniyatlari bilan bilish nazariyalari ta'lim mazmuni nazariyasi va boshqa mavjud qonunlar bilan qurollanganlik darajasini hisobga oladi.

Interfaol metodlarning pedagogik texnologik prinsiplariga mos kelishi umumlashtiruvchi mezon hisoblanadi. Ma'lumki, pedagogik texnologik ham ma'lum qonuniyatlar asosida loyihalanadi va o'quv jarayonini tashkil etishga asos yaratadi, joriy qilingach esa yakuniy natijani,talabaning u yoki mavzuni mustaqilligini ta'minlaydi[2B]. Ta'limning umumiy maqsadidan kelib chiqib oʻqitishning ayni bosqichidagi tarbiyaviy va rivojlantiruvchi masalalarni yechish zaruratni hisobga olgan holda ajratilgan variant tahlillanadi va baholanadi. Zamonaviy ta'limni tashkil etishga qo'yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir.Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni o'quvchilarga yetkazib berish, ularda ma'lum faoliyat yuzasidan koʻnikma va malakalarni hosil qilish,shuningdek, oʻquvchilar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim,koʻnikma,malaka darajasini baholash oʻqituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta'lim jarayoniga nisbatan yangicha yondoshuvni talab etadi. Pedagogik texnologiya o'z mohiyatiga ko'ra subyektiv xususiyatiga ega, ya'ni, har bir pedagog ta'lim va tarbiya jarayonini o'z imkoniyati,kasbiy mahoratidan kelib chiqib holda ijodiy tashkil etishi lozim. Qanday shakl, metod va vositalar yordamida tashkil etilishidan qat'iy nazar pedagogik texnologiyalar:

- -pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish;
- -oʻqituvchi va oʻquvchilar oʻrtasida oʻzaro hamkorlikni qaror toptirish;
- -o'quvchilar tomonidan o'quv predmetlari bo'yicha puxta bilimlarning egallanishini ta'minlashi;
  - -oʻquvchilarda mustaqil,erkin va ijodiy fikrlash koʻnikmalarini shakllantirishi;
- -oʻquvchilarning oʻz imkoniyatlarini roʻyobga chiqara olishlari uchun zarur shartsharoitlarni yaratish;

Biologiya fanlarini nazariy bilimlarga asoslangan holda amaliyot asosida kengroq oʻrganish muhimdir.barcha boʻlimlar boʻyicha mashgʻulotlarni oʻtkazishning muvaffaqiyati uning mazmuni va tashkil etilishi koʻp darajada oʻqituvchiga bogʻliq[3B 8].

Ta'lim sohasida respublikamizda amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi hozirgi ilmiy texnika davrida ijtimoiy munosabatlarga kirisha oladigan,faol ma'naviy yetuk har tomonlama bilimdon komil insonni tarbiyalashdan iborat.

Biologiya tabiiy fanlarning bir tarmogʻi boʻlib, insoniyatni borliq, jonli tabiat bilan tanishtiradi. Oʻquvchilarni tabiatni sevishi, tabiiy borliqni tushunib yetishi, tabiatdan oʻrinli foydalanib uni e'zozlashga tabiiy boyliklarni muhofaza qilishga oʻrgatadigan fanlardan biridir. Biologiya fanida ham keng qoʻllash mumkin boʻlgan bloom taksonomiyasini oʻrganishimiz mumkin.

Bloom taksonomiyasining maqsadlari:

- -Oʻqituvchilar, imtihonchilar va boshqa ta'lim xodimlari oʻrtasida muloqotni osonlashtirish.
- -Ta'lim muolajalari maqsadi bo'lishi mumkin bo'lgan xulq-atvor turlarining keng qamrovli, tizimli ro'yxatini yaratish.
- -Oʻquv dasturlarini ishlab chiqish usullari, oʻqitish metodlari va sinovdan oʻtkazish usullari boʻyicha gipotezalar va savollar manbasini taqdim etish.
  - -Oddiy yoki murakkabdan tortib ta'lim xatti-harakatlari yoki maqsadlarini tartibga solish.
- -Umuman olganda, oʻqituvchilar oʻtmishda ishlab chiqqan maqsadlar bayoni asosidagi shu paytgacha yashirin boʻlgan koʻplab taxminlarni oshkor qilish.

Domenlar Ta'lim maqsadlari uchta asosiy qismga bo'lingan — kognitiv, affektiv va psixomotor domenlari. Kognitiv soha hozirgacha juda yaxshi o'rganilgan va bilimlarni eslab qolish va tan olish, intellektual qobiliyat va ko'nikmalarni rivojlantirish bilan bog'liq maqsadlarni o'z ichiga olishi mumkin.

1. Bilim maqsadi — kognitiv maqsadlar atamalar, faktlar, ma'lumotlar va nazariyalar yordamida oʻquvchilarning eslash va tanib olish faoliyatini rivojlantirish bilan bogʻliq. Bular talabalar tomonidan konventsiyalarni, qonunlarni, nazariyalarni, mezonlarni va toifalarni eslab qolish va tan olish uchun muhim shart-sharoitlarni yaratadi. Mazmun nuqtai nazaridan, bilimlar turkumidagi uchta daraja quyidagilardan iborat: 2. Knowledge of Specifics — ma'lum terminologiya, faktlar va ma'lumotlarni eslab qolish uchun maxsus vositalarni bilish. Maxsus bilimlar ham ikkiga boʻlinadi — (a) terminologiyani bilish va (b) aniq faktlarni bilish. Terminologiyani bilish ogʻzaki va ogʻzaki boʻlmagan murojaatlarni bilishdir. Bular normal belgilarga ega boʻlib, ular turli atamalarning umumiy ma'nosini olish uchun maxsus atamalarni

belgilash, ularning sifatlari, munosabatlari va qismlarini tavsiflashni oʻz ichiga oladi. Bundan farqli oʻlaroq, aniq faktlar voqealar, sanalar, joylar va shaxslarni bilishni anglatadi. Aniq faktlarni bilish aniq faktlarni umumiy bilish va ularni esga olish bilan bogʻliq. 3.Xususiyatlarni hal qilish usullari va usullarini bilish — bunda bilimlarning turli yoʻllari va vositalarini tizimli ravishda oʻrganish orqali tegishli qarorlar qabul qilinadi va tanqid qilinadi. Bloom oʻziga xoslik bilan shugʻullanish usullari va vositalarini quyidagi besh toifaga ajratdi:

- 1. Konventsiyalarni bilish 2. Trendlar va ketma-ketliklarni bilish 3. Mezonlarni bilish 4. Metodologiyani bilish 5. Tasniflash va toifalarni bilish Universallar va abstraksiyalarni bilish qonunlar va tamoyillar bilan bogʻliq. Professor Blum universallarni bilishning ikki shaklini bergan: (a) tamoyillar va umumlashtirish haqidagi bilimlar va (b) nazariyalar va tuzilmalar haqidagi bilimlar. Tushunish — bu oʻquvchilarga yangi bilimlarni tushunishni anglatadi. Bunga bilim kiradi. Mazmunni tushunadigan, ya'ni ma'lum bir mazmunni eslab qolish va tanib olish qobiliyatlari rivojlangan o'quvchilar; ular tushunish maqsadi asosida tarjima, talqin va ekstrapolyatsiya faoliyatini amalga oshirishlari mumkin. Shunday qilib, tushunish qobiliyatlari uchta darajaga ega — (1) Tarjima, (2) Interpretatsiya va (3) Ekstrapolyatsiya. Qoʻllash-qoʻllash magsadi ham uch darajadan iborat: (1) gonunlar va tamoyillarni umumlashtirish, (2) o'quvchilarning zaif tomonlarini diagnostika qilish va (3) o'quvchilarning o'z bayonotlarida mazmun yoki atamalar va qonunlardan foydalanish. Tahlil — Tahlil faqat bilim, tushunish va qoʻllash maqsadlariga ega boʻlganda mumkin boʻladi. Tahlil maqsadi tarkibni uning elementlariga bo'linishni o'z ichiga oladi va ular o'zaro bog'liqdir. Tahlil maqsadi, shuningdek, uchta darajaga ega — (1) elementlar tahlili, (2) munosabatlar tahlili va (3) uyushgan tamoyillar tahlili. Sintez — sintez ijodiy maqsad deb ataladi. Ushbu bosqichda tahlil qilingan elementlar toʻliq tasvirni berish uchun yigʻiladi va yangi format tayyorlanadi. Bu oʻquvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi. Sintez ham uchtaga ega darajalar — (1) noyob aloqani ishlab chiqarish, (2) elementlarni sintez qilishdan keyin reja yoki taklif qilingan operatsiyalar to'plamini ishlab chiqarish, (3) mavhum munosabatlar to'plamining hosilalari. Baholash — Kognitiv sohaning eng yuqori darajasi — bu uzluksiz jarayon. Tarkiblar, tamoyillar va faktlar qonunlari boʻyicha tanqidiy qarorlar qabul qilingandan soʻng, testlar yoki boshqa turdagi me'yorlar tomonidan o'rganiladi[4]:
  - 1. Belgilangan oʻqitish maqsadlariga erishildimi yoki yoʻqmi? Ha boʻlsa, qay darajada?
- 2. Sinf xonasida yaratilgan oʻquv tajribalari oʻquvchilar orasida samarali boʻldimi yoki yoʻqmi?
  - 3. Ta'lim maqsadlariga qanchalik adolatli erishildi?

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, oʻqituvchilarning darslarda qoʻshimcha manbalardan foydalanishi va ularning amalda samarali qoʻllay olishi boʻyicha tayyorgarliklarini zamonaviy talablar darajasida muntazam oshirib borishdan iborat. Biologiya fanlarini oʻqitishda interfaol metodlardan foydalanib oʻtiladigan dars mashgʻulotlarini talabalarga aniq va qiziqarli qilib yetkazib berish muhim ahamiyat kasb etadi. Albatta har bir qoʻllaniladigan metodlarni fan ya'ni mavzudan kelib chiqqan holda tanlash va talablarning ilmiy faoliyatidan kelib chiqqan holda tanlash hisobga olinishi kerak. Bloom taksonomiyasi — bu oʻquv maqsadlarini murakkablik va oʻziga xoslik darajalariga ajratish uchun ishlatiladigan uchta iyerarxik modellar toʻplami. Uch roʻyxat kognitiv, effektiv va hissiy sohalarda oʻquv maqsadlarini qamrab oladi.

Bloom taksonomiyasi 1956 yilda pedagogik psixolog Benjamin Bloom boshchiligida faktl arni eslab qolishdan koʻra <u>tushunchalar</u>, jarayonlar, protseduralar va tamoyillarni <u>tahlil qilish va</u>baholash kabi yuqori darajadagi fikrlash shakllarini rivojlantirishni ragʻbatlantirish maqsadida yaratilgan. U koʻpincha oʻquv va oʻquv jarayonini rivojlantirishda qoʻllaniladi[3B 13].

Muxtasar qilib aytganda, taksonomiya talabalarning eslab qolish, tushunish va muammolar ni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga oʻrganish ta'sirini tahlil qilish uchun samarali vositadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- [1]. Oʻzbekiston Respublikasi Xalq ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi.Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti SH.Mirziyoev 2019 yil 29 aprel Toshkent. PF-5712- son
- [2]. Tabiiy va aniq fanlarni oʻqitishda innovatsion yondashuvga asoslangan ta'lim mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari Samarkand-2018-93
- [3]. "O'zbekistonda ilmiy-amaliy tadqiqoqtlar" mavzusidagi Respublika 21-koʻp tarmoqli ilmiy masofaviy onlayn konferensiya materiallari toʻplami, 31 oktabr 2020 yil-8,13
  - [4]. http://www.zagorskaya.info/taksonomia-bluma

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА БУЛУТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ

Дилдора Жураева

НавДПИ, доктарант

e-mail: juraevadildora@inbox.ru

Калит сўзлар: масофавий таълим технологиялари, електрон таълим, булутли технологиялар, ахборот компетент.

Аннотация: Макола таълим ташкилотида талабалар ва ўкитувчиларнинг билвосита биргаликдаги фаолиятини ташкил имконини берадиган, когнитив етиш мустақилликни ривожлантириш шарти бўлиб хизмат булутли технологиялардан фойдаланишга киладиган асосланган масофавий таълимни ташкил етишнинг долзарб муаммосига бағишланган. Масофавий күндүзги таълимни амалга ошириш технологияларидан технологиялар булутли бўлиб, ресурсларидан умумий фойдаланиш, ахборот алмашиш, вазифалар ва уларни амалга ошириш, натижаларни таъминловчи ахборот-технологик усуллар тизимини ўз ичига олади. Булутли технология ресурсларини алмашиш ва муайян муаммони хал килишга каратилган хамкорликда ўкитиш талабаларга нафакат когнитив, мустақилликни намоён етиш, балки изланиш, ижодий ва тадкикот фаолияти кўникмаларини ривожлантиришга имкон беради.

USE OF CLOUD TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Keyword: distance learning technologies, elearning, cloud technologies, information competencies.

Abstract: The article is devoted to the current problem of organizing distance learning in an educational organization based on the use of cloud technologies, which allow organizing indirect joint activities of students and teachers, serve as a condition for the development of cognitive independence, and are a condition for the successful assimilation of educational material. One of the technologies for the implementation of distance and full-time education is cloud technologies, which include a system of information and technological methods that provide shared access to educational resources, the exchange of information, tasks and the results of their implementation. The sharing of cloud

technology resources and collaborative learning aimed at solving a specific problem allow students not only to show cognitive independence, but also to develop the skills of search, creative and research activities.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОБЛАЧНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Ключевое слово: технологии дистанционного обучения, электронное обучение, облачные технологии, информационные компетентности.

Аннотация: Статья посвящена актуальной на сегодняшний день проблеме организации образовательной дистанционного обучения организации основе использования облачных на технологий, которые позволяют организовать опосредованную деятельность совместную обучающихся и преподавателей, служат условием развития познавательной самостоятельности, являются условие успешного усвоения учебного материала. Одной из технологий реализации дистанционного и очного образования являются облачные технологии. включающие себя систему информационнотехнологических методов, обеспечивающих совместный доступ образовательным ресурсам, информацией, заданиями и результатами их выполнения. Совместное использование ресурсов облачных технологий и совместное обучение, направленное на решение конкретной задачи, позволяют учащимся не только проявлять познавательную самостоятельность, но развивать навыки поисковой, творческой исследовательской деятельности.

Современное образование расширяет свои границы за счет использования информационных систем, что приводит к созданию новой образовательной среды – дистанционного обучения.

Электронное обучение — это такое обучение, при котором ведущими технологиями и средствами являются информационные, телекоммуникационные сети, которые обеспечивают взаимодействие обучающихся и педагогических работников опосредованно. Технологии, которые используются при дистанционном обучении, получили название образовательных.

Следовательно, каждая модель дистанционного обучения имеет четкую структуру, опирается на дидактические принципы организации процесса обучения. Для того, что дистанционное обучение лишь дополняло очное, необходимо правильно подобрать модель.

Современные условия обучения требуют от образовательных организаций развитой информационной системы, основанной на использовании инновационных высокотехнологичных средств обучения, а также интерактивной сенсорики, мультимедиа-

технологий. Одной их эффективных технологий организации дистанционного обучения являются облачные технологии.

Особенностями применения облачных технологий в образовании занимались Т.В. Алексеева, О.А. Емельянова, К.Г. Кречетников, Е.В. Линдеман, А. Медведев, А. Руденко, 3.С. Сейдаметова, С.Н. Сейтвелиева.

Облачные технологии — это технологии, основанные на использовании компьютерных ресурсов и мощностей в виде интернет-сервиса. Облачные технологии предполагают хранение и использование информации, программное обеспечение и различные сервисы, которые могут работать без использования компьютерных дисков. Жесткие диски компьютера используются только для начальной установки программного обеспечения клиента для того, чтобы осуществить доступ к облачным сервисам [4].

Однако, несмотря на глубокую теоретическую проработку вопроса, педагогическая практика убедительно доказывает, что эффективность использования педагогами школ облачных технологий в образовательном процессе достаточно низкая, и, как следствие, наблюдается низкий уровень стремления к самостоятельному познанию у обучающихся. Следовательно, возникает противоречие между социальной потребностью общества в использовании облачных технологий в образовательном процессе и недостаточной разработанностью педагогических условий, обеспечивающих эффективность процесса развития познавательной самостоятельности у обучающихся с помощью облачных технологий. Поэтому для повышения востребованности облачных технологий педагогами в образовательной деятельности необходимо отобрать эффективные модели ее организации, сформулировать педагогические условия.

Облачные технологии имеют ряд преимуществ. В первую очередь они устраняют между субъектами образовательного процесса границы: географические, технологические, социальные. Облачные технологии в современных условиях — это одна из альтернативных форм организации обучения наряду с традиционной формой. Использование облачных технологий позволяет расширить рамки взаимодействия обучающихся в интернет-сети, при этом персонализировав процесс обучения и расширяя границы взаимодействия. Данные технологии отличаются надежностью, экономичностью, простотой и возможностью обновления.

В настоящее время облачные технологии делятся на следующие виды: программное обеспечение как услуга; оборудование как услуга; коммуникация как сервис; мониторинг как сервис, необходимый для обеспечения безопасности; инфраструктура как услуга; платформа как услуга, где предоставляются инструменты для разработки, тестирования и

поддержки различных приложений; виртуальный компьютер, который позволяет выполнять индивидуальные задачи пользователя; рабочее окружение как услуга [4].

Образовательные организации могут использовать облачные технологии как программное обеспечение, как оборудование, как платформу и как виртуальный компьютер.

Внедрение облачных технологий в образовательный процесс имеет ряд преимуществ: позволяют снизить материальные затраты, необходимые для покупки программного обеспечения; являются эффективным средством повышения качества образования; служат условием развития информационных компетенций, формируют познавательную самостоятельность; позволяют разрабатывать, сохранять и управлять учебными материалами; обеспечивают доступ обучающихся к учебным материалам, совместное их использование.

Следовательно, облачные технологии – это собирательный образ, который позволяет обработать информацию и передать ее пользователю через онлайн-сервис.

Облачные образовательные технологии включают в себя систему информационных и технологических методов, которые обеспечивают совместный доступ к образовательным ресурсам, обмен информацией, заданиями и результатами их выполнения. В этом случае облако выступает как модель инфраструктуры и сервисов, программных приложений, которые предоставляются по запросу пользователя сетей.

Возможности облачных технологий обеспечивают создание сетевого пространства в образовательной организации на основе использования сетевых ресурсов. Сетевое пространство включает в себя:

Субъектов – неограниченное количество обучающихся и педагогов;

объекты – продукты совместной деятельности, методические материалы (схемы, таблицы, тесты, лекции, презентации).

Субъекты, взаимодействуя между собой, развивают сетевое пространство за счет индивидуальной и коллективной деятельности, что позволяет развивать личностные и информационные компетентности [5].

В образовательном процессе эффективно используются возможности облачных технологий. В первую очередь это связано с их техническими возможностями. Для обучения субъектов образовательного процесса достаточно иметь доступ к Интернету и любой браузер. В экономическом плане облачные технологии очень выгодны для образовательных организаций, так как обеспечены бесплатным лицензионным сопровождением.

Методические возможности облачных технологий позволяют организовать образовательный процесс не только на уроке, но и во внеурочной деятельности.

Педагог использует облачные технологии для передачи знаний обучающимся в виде текстовых материалов, презентаций. Он получает возможность в режиме реального времени отвечать на вопросы, давать рекомендации по выполнению практических работ, оценивать результаты работы обучающихся. В свою очередь, обучающиеся получают возможность обмениваться информацией со сверстниками в режиме реального времени, обсуждать спорные вопросы, возникающие при совместном решении проблемно-поисковых задач.

Облачные технологии имеют ряд дидактических возможностей, которые подтверждают целесообразность их применения в образовательном процессе современной школы. К ним относятся: возможность включаться в совместную деятельность большому количеству обучающихся и педагогов;

- -возможность публиковать документы различных видов всем субъектам образовательного процесса;
- -возможность быстро включаться в образовательный процесс, решать совместные поисковые задачи за счет устранения территориальных барьеров;
- -возможность выполнять обучающимися самостоятельные работы, создавать коллективные проекты без учета количества охваченных сверстников и временных рамок;
- -возможность взаимодействовать с разновозрастной аудиторией независимо от места их нахождения;
- -возможность создавать web ориентированные лаборатории по конкретным предметным областям за счет добавления новых ресурсов;
  - -возможность интерактивного доступа к инструментам моделирования;
  - -расширенный круг информационных ресурсов [6].

Главным дидактическим преимуществом использования облачных технологий в образовательной деятельности является организация совместной работы учителя и обучающихся. Поэтому совместная сетевая деятельность на базе облачных технологий требует проектирования образовательного процесса с учетом следующих условий:

-использование новых педагогически обоснованных технических средств совместной деятельности в сети Интернет, которые открывают возможности для обогащения деятельности программами, объектами, данными и связями;

-использование новых организационных форм и сценариев учебной сетевой деятельности, которые ориентированы на формирование участниками совместной учебной деятельности единой информационной сети.

Таким образом, образовательный процесс, основанный на облачных технологиях, дает возможность индивидуализировать обучение, развивать сотрудничество. Совместное использование ресурсов облачных технологий и обучениев сотрудничестве, направленное на решение конкретной проблемы, позволяют обучающимся не только проявлять познавательную самостоятельность, но и развивать навыки поисковой, творческой и исследовательской деятельности.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

- [1] Указ № ПФ-4947 Президента Республики Узбекистан «О стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан».
- [2] Постановление Президента Республики Узбекистан PQ-2909 от 20 апреля 2017 года «О мерах по дальнейшему развитию системы высшего образования».
- [3] Постановление Президента Республики Узбекистан PQ-5099 от 30 июня 2017 года «О мерах по коренному улучшению условий для развития сферы информационных технологий в Республике».
- [4] Информационные и коммуникационные технологии в дистанционном образовании: Специализированный учебный курс. Перевод с английского. Москва: «Обучение-Сервис», 2019.
- [5] Бордовский Г.А., Готская И.Б., Ильина С.П., Снегурова В.И. Использование электронных образовательных ресурсов нового поколения учебном процессе: научнометодические материалы. Санкт-Петербург: Издательство РГПУ им. А. И. Герцена, 2007.
- [6] Сейдаметова З.С. Облачные сервисы в образовании. Информационные технологии в образовании. 2021; № 5: 105— 111.Облачные вычисления как настоящее и будущее ИТ Available at: http://venture-biz.ru/informatsionnye-tekhnologii/205-oblachnye-vychisleniya
- [7] Кречетников К.Г. Социальные сетевые сервисы в образовании Available at: http://ido.tsu.ru/other res/pdf/3(39) 45.pdf

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

TALABALARNING AKMEOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA KASBIY MUAMMOLARNI HAL QILISHGA TAYYORLASHNING PEDAGOGIK TIZIMI

Feruza Berdibekova

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti tayanch doktoranti fber06762bedibekovaferuza92@gmail.com

Kalit soʻzlar:
Akmeologiya, akmeologik
yondashuv, kasbiy mahorat,
akme, akmeologik tadqiqot,
ta'lim akmeologiyasi,
yuksalish, yetuklik, turgʻun
motivlar yigʻindisi, fenomen,
konseptual apparat.

Annotatsiya: Ushbu maqolada akmeologik yondashuv asosida talabalarning maqsadli rivojlanayotgan yoʻnalishini tuzatish orgali insonning muhim kuchlarini faollashtirishga erishish va uning oʻzini-oʻzi takomillashtirish jarayonlarini rag'batlantirish pedagogik tizimi asoslab Akmeologiya mavzusini tor professionaldan umumiy hayotini kengaytirishgacha aniq talqin qilish shaxs diqqatining asosiy konsepsiyasining murakkabligi borasida soʻz yuritilgan. Talabalarning akmeologik yondashuv asosida pedagogik tayyorgarligi natijasi ularning akmeologik yoʻnalishining shakllanishi oliy ta'lim sifatining yangi ko'rsatkichi bo'lib, uni ajralmas tayyorgarlik sifatida tushunish kerak va yetuk mutaxassisning doimiv ravishda vazifalarni murakkablashtirishi va inson uchun mayiud bo'lgan psixologik resurslarni toʻliq amalga oshiradigan yutuqlar darajasining ortishi bilan progressiv kasbiy rivojlanishini tashkil etish qobiliyati o'zaro bog'liqlikda amalga oshirishi samarali natijalarni taqdim etadi.

PEDAGOGICAL SYSTEM OF PREPARING STUDENTS TO SOLVE PROFESSIONAL PROBLEMS BASED ON ACMEOLOGICAL APPROACH

Key words: Acmeology, acmeological approach, professional skills, acme, acmeological research, educational acmeology, rise, maturity, set of stable motives, phenomenon, conceptual apparatus.

Abstract: In this article, based on the acmeological approach, the pedagogical system of achieving the activation of the important human forces and stimulating the processes of self-improvement by correcting the target developing direction of students is based. A clear interpretation of the subject of acmeology from a narrow professional to the expansion of the general life of a person the complexity of the main concept of attention is discussed. Rezultatom pedagogicheskoy podgotovki studentov na osnove akmeologicheskogo podkhoda, formirovaniya nix akmeologicheskoy napravlennosti yavlyaetsya novyy pokazatel kachestva vyshego obrazovaniya, pod kotorym sleduet ponimat tselostnuyu podgotovku, i knobnost zrelogo spetsialata postoyanno uslojnyat zadachi. i vospolnit imeyushchiesya u cheloveka psychologicheskie resursy. Umenie organizovat postupatelnoe professionalnoe razvitie s povysheniem urownya dostijeniy lichnosti daet znachimye resultaty.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ К РЕШЕНИЮ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ЗАДАЧ НА ОСНОВЕ АКМЕОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА

Ключевые		слова:
Акмеология,		
акмеологическ	сий	подход,
профессионали	ьные	навыки,
акме, а	кмеол	огическое
исследование,	педаг	огическая
акмеология,	B 3	вросление,
зрелость,	сов	окупность
устойчивых		мотивов,
феномен,	ПО	нятийный
аппарат.		

В Аннотация: данной статье на основе акмеологического обосновывается подхода педагогическая система достижения активизации важных сил человека и стимулирования процессов самосовершенствования путем коррекции целевой развивающей направленности обучающихся. акмеологии от узкопрофессиональной к расширению общей жизни человека обсуждается сложность основного понятия Результатом педагогической внимание. подготовки студентов на основе акмеологического подхода, формирования у них акмеологической направленности является новый показатель качества высшего образования, под которым следует понимать целостную способность подготовку, зрелого специалиста постоянно усложнять задачи. и восполнить имеющиеся у человека психологические ресурсы. Умение организовать поступательное профессиональное развитие повышением уровня достижений личности дает значимые результаты.

Bugungi kunga kelib, talabalarga yoʻnaltirilgan fenomenining aniq ta'rifi va uning tuzilishi va mazmunining mohiyatini tushunish mavjud emas, akmeologiya mavzusini tor professionaldan uning umumiy hayotini kengaytirishgacha noaniq talqin qilish shaxs diqqatining asosiy konsepsiyasining murakkabligi bilan bogʻliq.

Pedagog va psixolog tadqiqotchilar talabalarni yoʻnaltirishni aniqlash nuqtai nazardan turlicha yondashuvlar uning ayrim jihatlariga e'tibor qaratib, ushbu hodisaning mohiyatini boshqacha tushunishga olib keldi.

Akmeologiya (yun. akme-yetuklik, choʻqqi, kamolot, yuksalish, (logos-ta'limot) shaxsning kasb-hunarni egallashda yuksak choʻqqiga erishishi bilan bogʻliq masalalani oʻrganuvchi "Akmeologiya" fani haqidagi dastlabki qarashlar XX asrning 20-yillarida vujudga kelgan[1.B.45].

Ushbu fanning zamonaviy ishlab chiquvchilari va uning konseptual apparati Kuzmina, Bodalev, Derkach, Sitnikov, Tarasova, Tixomirov, Fokina va boshqalar xisoblanadilar. Ular orasida akmeologiyaning boshqa insoniy fanlar orasidagi oʻrni toʻgʻrisida turli nuqtai nazarlar

mavjud. Masalan, Bodalev akmeologiyani ikki jihatdan izohlaydi: inson taraqqiyoti psixologiyasining eng muhim bosqichi (kamoloti) sifatida va oʻziga xos fan sifatida, uning predmeti kasbiy faoliyat koʻnikmalarini oshirish omillari, uni shakllantirishning turli shartlari va bosqichlari hisoblanadi.

Kuzmina va Tixomirov akmeologiyani ilmiy bilimlar sohasi, ilmiy fanlar majmuasi sifatida belgilaydi, uning oʻrganish obyekti insonning oʻzini oʻzi rivojlantirish dinamikasi, oʻzini oʻzi boshqarishning akmeologiyaning axborot bazasi ularning "texnologik qismida" fanning barcha sohalari — ya'ni ma'lum bir fan yoki mutaxassislik muammolarini muvaffaqiyatli hal qilish uchun qanday harakat qilish kerakligi haqidagi savolga bevosita javob beradigan bilimlar tizimidir.

Kuzmina va Derkach akmeologiyani mustaqil tadqiqot sohasiga ega boʻlgan fan sifatida himoya qilib, akmeologiyani psixologiya fanlari tizimiga kiritib boʻlmasligining bir qancha sabablarini keltiradi va asoslaydi. Psixologiya fanlari oʻzining oʻziga xosligi boʻyicha analitikdir, akmeologiya bilan obyektlarning oldindan koʻra olish natijasi yaxlitligini oʻrganadi[2.B.20].

V.S.Merlin Merlin talabalarni yoʻnaltirishning ruhiy holatini sifatida xususiyatlar nafaqat zarur, balki ijtimoiy va mehnat faoliyatining yoʻnalishi va mazmunini aniqlash uchun ham yetarli ekanligini ta'kidolaydi.

M.G.Reznichenko talabalarni yoʻnaltirish ta'rifini aniqlashtirib, uni shaxsning motivatsion shartliligi deb ataydi. Xatti-harakatlari, uning muayyan hayotiy maqsadlar bilan bogʻliq boʻlib, ularning manbalari uning shaxsiy sifatlari boʻlgan ijtimoiy talablarning ehtiyojlaridir- deb ta'kidlaydi[3.B.67].

Demak, talabalarni qadriyatga yoʻnaltirish oʻzaro shaxs munosabatlari bilan bogʻliq turgʻun motivlar yigʻindisi sifatida tushunish mumkin. Zamonaviy mualliflar talabalarni yoʻnaltirish deganda talaba shaxsning alohida xususiyati ya'ni uning integral xususiyati sifatida koʻradilar. Boritko shaxs hodisasini oʻrganuvchi olimlarning fikriga tayangan holda talabalarni akmeologik yoʻnaltirish quyidagi asosiy xususiyatlardan iborat:

- talabalarni akmeologik yoʻnaltirish asosiy ijtimoiy rollariga va ijtimoiy mohiyatiga munosabatini belgilaydigan va koʻrsatadigan tipologik xarakteristikasi.
- talabalarni akmeologik yoʻnaltirish xususiyati sifatida oʻziga xosligini belgilab, uning iyerarxik tuzilishini yaratadi;
- talabalarni akmeologik yoʻnaltirish bu shaxsning jamiyat maqsadlarini belgilashni ham, hayotiy faoliyatning oʻz maqsadlarini rivojlantirishni ham ta'minlaydigan ya'ni shaxsning shakllantiruvchi tuzilishi sifati hisoblanadi;

- talabalarni akmeologik yoʻnaltirish bu barcha tashqi ta'sirlarning sinishiga vositachi boʻlgan ichki sharoitlar tizimi, buning natijasida ijtimoiy tajribaning interverlashuvi sodir boʻladi va shaxsning nisbiy barqarorligi saqlanadi;
- talabalarni akmeologik yoʻnaltirish boshqalarga va oʻziga nisbatan faolligini, shaxs faoliyati va muloqotining xulq-atvor tendensiyalarini belgilaydi.

Berilgan xususiyatlar talabalarni akmeologik yoʻnaltirishning mohiyatini tushunishga yordam beradi, lekin uning tuzilishini aniq va toʻliq aniqlashga imkon bermaydi, shuning uchun biz ularni orientatsiya shaxsga nisbatan bajaradigan ba'zi funksiyalarning tavsifi bilan toʻldiramiz[4.B.544].

- 1. Talabalarni akmeologik yoʻnaltirish tizimini tashkil etuvchi alohida tarkibiy qismlarga xos boʻlmagan yangi integrativ sifatlarning paydo boʻlishiga olib keladigan uning elementlarining bunday oʻzaro ta'sirida oʻzini namoyon qiladigan yoʻnaltirishning integral funksiyasi, tizim tarkibiy qismlari oʻrtasidagi munosabatlar juda yaqin va ahamiyatlidir. Ulardan birining oʻzgarishi boshqalarning va koʻpincha butun tizimning oʻzgarishiga olib kelishi bu xususiyat, xususan, shaxsning qadriyat yoʻnalishlarining oʻzgarishiga olib keladigan holatlarda namoyon boʻladi. uning faoliyat motivatsiyasining kuchi va vektorining oʻzgarishiga. Talabalarga yoʻnaltirilgan tizim sifatidagi turli shaxsiy fazilatlarning integratsiyasi natijasida shakllanadi. Unda tarkibiy qismlar oʻrtasidagi ichki aloqalar mavjudligi bilan tavsiflanadi. Bunda muhitning tashqi ta'siridan ustun turadi shuning uchun talabalarga yoʻnaltirilgan zaruriy oʻzgarishlarga erishish uchun tashqi ta'sirlarni ichki ta'sirga aylantirish, shaxs tomonidan tashqi maqsadlarni ichkilashtirishni ta'minlash kerak[5.B.132].
- 2. Talabalarni akmeologik yoʻnaltirish tizimni tashkil etuvchi funksiya shundan iboratki, talabaning ichki izchilligini, yaxlitligini ta'minlaydi, shuning uchun, bir tomondan, talabalarning faoliyat maqsadlarini oʻz ichiga olishi va amalga oshiradigan harakatlarni istaksiz bajarishi juda qiyin boʻlib, uning yoʻnalishiga mos kelmaydi, boshqa tomondan, u oʻz shaxsining yoʻnalishiga mos keladigan ishda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur boʻlgan fazilatlar va qobiliyatlarni rivojlantirish uchun titanik sa'y-harakatlarni amalga oshirishga qodir boʻladi. Shunday qilib, talabalarning maqsadli rivojlanayotgan yoʻnalishini tuzatish orqali insonning muhim kuchlarini faollashtirishga erishish va uning oʻzini oʻzi takomillashtirish jarayonlarini ragʻbatlantirish mumkin.
- 3.Maqsadni belgilash funksiyasi shundan iboratki, talabalarni akmeologik yoʻnaltirishda rivojlanish vektorini belgilab beradi. Uning umidlari manbai hisoblanadi. Chunki maqsad mohiyatan oʻsha istiqbolli natijada inson ongli ravishda yashaydi va harakat qiladi. Oʻz

manfaatlari va moyilliklariga asoslanadi. Oʻzi uchun hayot maqsadini belgilaydi, u faoliyatning namoyon boʻlishi uchun muhim tashqi ragʻbatlarga muhtoj emas[6.B.181].

4.Talabalarni akmeologik yoʻnaltirishning eng muhim funksiyasi — bu tanlanganlik boʻlib, uni talabalarning oʻziga va jamiyatga munosabati nuqtai nazaridan tavsiflaydi va talabalarning individualligini rivojlantirishni ta'minlaydi. Atrofdagi dunyoning turli hodisalari, jarayonlari va obyektlari uchun ahamiyat darajasi, ularning belgilangan idealga nisbati, ular idealga erishishga qanday hissa qoʻshishi yoki toʻsqinlik qilishi, shuning uchun faoliyat mazmuni yoki natijalari mos kelmasa. Insonning hayotiy maqsadlari ideal natijaga erishishga hissa qoʻshmaydi, keyin subyekt nazarida bunday faoliyat jozibadorligini yoʻqotsa, deyarli barcha olimlar qadriyat munosabatlari tizimi talabalarni akmeologik yoʻnaltirishning tizimni tashkil etuvchi elementining oʻzagi deb hisoblaydilar.

5.Toʻldiruvchi qismni izlash funksiyasi talabalarni akmeologik faoliyati motivlarini ularning miqdoriy kuchi va vektor yoʻnalishi boʻyicha aktuallashtirishni, shu sababli faoliyat aspektlarining mazmunini belgilaydi. Funksiya talabalarni akmeologik yoʻnaltirilganligini doimiy oʻzini-oʻzi takomillashtirishni belgilovchi omillarning ichki motivatori sifatida belgilanadi.

Talabalarni akmeologik yoʻnaltirishning oʻziga xos xususiyatlari, funksiyalari, tuzilishini umumiy va har tomonlama aniqlashga imkon beradi, unda quyidagi integral tarkibiy qismlarni shartli ravishda ajratib koʻrsatish mumkin:

-maqsadni shakllantiruvchi qadriyatga yoʻnaltirilgan motivatsion — bu tarkibiy qismlarning taqsimlanishi bevosita talabalarni yoʻnaltirishning mohiyati va funksiyalaridan kelib chiqadi;

-talabalarning faolligini, uning xulq-atvori va faoliyati tendensiyalarini belgilovchi tuygʻuni shakllantiruvchi tuzilma sifatida orientatsiya umumiy yoʻnalish uchun mas'ul boʻlgan komponentni ham oʻz ichiga olishi kerak. Shaxsning harakatlari, inson faoliyatining vektorini mazmunli belgilaydigan qadriyatlar va maqsadlardan farqli oʻlaroq, uni ma'no-shakllantiruvchi deb ataylik, bu shaxsning ustuvor intilishlarini aks ettiradi, masalan, oʻzini yetuk darajada anglash, ijodiy tan olinishi uchun professional muvaffaqiyat va boshqalarni nazarda tutadi.

Demak, talabalarni yoʻnaltirish deganda, maqsadlar, qadriyatlar, intilish motivlari va shaxsning faolligini belgilaydigan va ushbu faoliyat vektorini belgilaydigan boshqa omillarni oʻz ichiga olgan integral sifatdir.

G.V.Reva talabalarning akmeologik yoʻnaltirishni murakkab koʻp komponentli shakllanish sifatida belgilaydi, bu talabalarning ijodiy oʻzini oʻzi rivojlantirishga, kasbiy faoliyatda ma'lum yuksaklikka erishishga qaratilgan sifat xususiyati; talaba shaxsni akmeologik yoʻnaltirishining

tuzilishi umumiy va maxsus ob'ektiv va sub'ektiv tomonlarning dialektik birligini aks ettiradi va pedagogik ijodkorlik, kasbiy aks ettirish va maqsadni belgilash kabi tarkibiy qismlarning kombinatsiyasi bilan ifodalanadi.

Talabalarning akmeologik yoʻnaltirishning S.N.Begidova akmeologik yoʻnaltirish, kasbiy faoliyatda oʻzini isbotlash istagi — bu talabalarning pedagogik mahorat choʻqqilariga erishish, hayot jarayonida oʻzining ijodiy salohiyatini roʻyobga chiqarishga yoʻnaltirilganligi; bu ijodkorlik kasbiy mahorat va ijtimoiy munosabatlarga qaratilgan —deya izohlaydi.

Xulosa oʻrnida shuni aytish mumkinki, akmeologik yoʻnaltirish — bu talabalarni ilgʻor rivojlanishga, shu jumladan kasbiy rivojlanishga, pedagogik sohada ham, umuman hayotda ham maksimal ijodiy oʻzini oʻzi amalga oshirishga yoʻnaltiruvchi shaxsning umumiy yoʻnalishining sifat xususiyati deb taxmin qilish mumkin.

Talabalarning umumiy va akmeologik yoʻnaltirilganligining mazmunli koʻrinishida talqin etilib intilishlar, qiziqishlar va faoliyatni muayyan faoliyat turi bilan bogʻlaydigan kasbiy yoʻnalish bilan beriladi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR

- [1]. Р.Сафарова. Масъул мухаррир Педагогика энциклопедия. И жилд. "Ўзбекистон миллий энциклопедияси" Давлат илмий нашриёти. Тошкент-2015. 45-46 бетлар
  - [2]. Бодалев А.А. Акмеология как научная дисциплина. М.: РАО, 1993. 20с.
- [3]. Деркач А.А., Кузьмина Н.В. Акмеология: пути достижения вершин профессионализма. М.: РАО, 1993. 67с.
- [4]. Мерлин В.С. Психология индивидуальности: избр. психол. тр. / В.С. Мерлин; под ред. Е.А. Климова. М.: Изд-во Моск, психол.-соц. ин-та, 2005. -544 с.
- [5]. Резниченко, М.Г. Введение в педагогическую деятельность: учеб, пособие / М.Г. Резниченко. Самара: Изд-во СГПУ, 2003. 132 с.
- [6]. Борытко, Н.М. В пространстве воспитательной деятельности: монография / Н.М. Борытко; науч. ред. Н.К. Сергеев. Волгоград: Перемена, 2001. 181с.
- [7]. Савина Ю.Г. Формирование ценностных ориентаций учащейся молодежи средствами декоративно-прикладного искусства: дис. ... канд. пед. наук / Ю.Г. Савина. М., 2006. 245 с.
- [8]. Борытко Н.М. В пространстве воспитательной деятельности: монография / Н.М. Борытко; науч. ред. Н.К. Сергеев. Волгоград: Перемена, 2001. 181с.
- [9]. Борытко, Н.М. В пространстве воспитательной деятельности: монография / Н.М. Борытко; науч. ред. Н.К. Сергеев. Волгоград: Перемена, 2001. 181с.
- [10]. Рева, Г.В. Формирование акмеологической направленности личности будущего учителя (на примере учителя музыки): дис. ... канд. пед. наук / Г.В. Рева. Майкоп, 2002. 196 с.
- [11]. Бегидова, С.Н. Теоретические основы профессионально-творческого развития личности специалиста по физической культуре и спорту / С.Н. Бегидова. Майкоп, 2001. 270 с.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ЖИНСИЙ ТЕНГЛИКНИ ЁРИТИШДА РАҚАМЛИ РК НИНГ АХАМИЯТИ

Азиза Асланова

Ўзбекистон журналистика ва оммавий коммуникациялар университети <u>aziamir17@gmail.com</u>

Калит сўзлар: Калит сўзлар: гендер тенглиги, кибермакон, рақамли PR, ахборот жамияти, ахборот-коммуникация технологиялари

Аннотапия: Маколала ахборот жамияти шаклланиши даврида аёллар ижтимоий харакатининг фаолияти кўриб чикилади. Бу харакат шунчалик самаралики, аёллар фаоллари кўпинча аёллар тармоқларининг ўзи кўпинча янги гендер тенглиги ва маданият сохасидаги истикболли ривожланиш манбаи янги ракамли маданият манбаи бўлиб таъкидлайдилар. Тафовутларнинг ўсиши коалиция куриш ва дунёдаги хукмрон эътикодлар ва ўрнатилган тартиб хакида танкидий фикр юритиш учун янги имкониятлар Айтиш мумкинки, Интернет яратади. аёллар мулокотининг табиатини, яъни бу мулокот кандай шароитларда содир бўлаётганини ва мукобил маданий фаолият учун имкониятларни такдим этганлигини ўзгартирди. Маколада номутаносиблигини гендер этиш мақсадига эришиш учун интернет майдони, оммавий ахборот воситалари, реклама каби замонавий ахборот-коммуникация технологияларида тенглигидан фойдаланиш тамойиллари гендер механизмлари мухокама қилинади.

THE IMPORTANCE OF DIGITAL PR IN COVERING GENDER EQUALITY

Key words: gender equality, cyberspace, Digital PR, information society, information and communicative technologies.

Abstract: In article the activity of women's social movement during an era of formation of information society is investigated. This movement is so effective that activists of women's organizations often express opinion that women's network structures often become a source of emergence of new political figures and promising development in the field of culture – new digital culture. Growth of distinctions creates new opportunities for creation of the coalitions and critical judgment of the representations dominating in the

world and the established order. It is possible to say that the Internet changed the nature of communication of women, namely conditions in which there takes place this communication and which provide emergence opportunities of alternative political and cultural activity. In article the principles and mechanisms of use by feminist movement of modern information and communicative technologies, such as Internet space, media, advertizing for achievement of the goal of overcoming a gender imbalance are considered. The sense of these technologies is beyond usual media, or mass media today, shifting awareness of their value from purely technical ways and means of communication by the birth of new meanings of the arising media reality as an independent social body.

ВАЖНОСТЬ ЦИФРОВОГО РК В ОСВЕЩЕНИИ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА

Ключевые слова:
гендерное равенство, киберпространство, Digital PR, информационное общество, информационно-коммуникативные технологии.

Аннотация: В статье исследуется активность женского общественного движения в эпоху становления информационного общества. Это движение настолько эффективно, что активисты женских организаций часто высказывают мнение, что женские сетевые структуры сами зачастую становятся источником появления новых гендерных равенств и многообещающего развития в области культуры – новой цифровой культуры. Рост различий создает новые возможности для создания коалиций и критического осмысления доминирующих в мире представлений и установившегося порядка. Можно говорить, что Интернет изменил характер общения женщин, а именно условия, в которых проходит это которые обеспечивают обшение появление возможностей альтернативной культурной деятельности. статье рассмотрены принципы И механизмы использования гендерного равенства современных информационно-коммуникативных технологий, таких интернет-пространство, СМИ, реклама достижения цели преодоления гендерного дисбаланса. Смысл этих технологий сегодня выходит за рамки обычных медиа, или средств Digital PR, сдвигая осознание их значения от чисто технических способов и средств коммуникации к рождению новых смыслов возникающей медиареальности как самостоятельного социального тела.

Несомненным фактом развития ИКТ становится возникновение новых феноменов нашего времени, среди которых ключевую роль играет появление технической виртуальной реальности и, как следствие, формирование нового понятия – Digital PR. Термин это стратегия онлайн маркетинга, используемая компаниями для увеличения своего присутствия в Интернете. Digital PR агентства работают с журналистами, блогерами, влиятельными лицами и выпускают онлайн-пресс-релизы, чтобы получить

высококачественные обратные ссылки и упоминания в социальных сетях, а также улучшить поисковую оптимизацию (SEO).. Однако уже сегодня возможности Digital PR использованы для отображения реалий существующего гендерного порядка. Рассматривая современное Digital PR с точки зрения гендерной составляющей, можно условно поделить его на 2 части: «традиционную» и «социальную». Первая касается женских тем в свете общепринятого в обществе женского дискурса, предполагающего те социальные и культурные роли женщины в обществе, которые предписывались ей испокон веков. Это мать, жена, хранительница домашнего очага, воспитательница детей, красивая и заботливая спутница мужчин. Социальная же часть контента Digital PR представляет гендерно-ориентированные ресурсы, активные сетевые структуры движения гендерного равенства, продвигающие идеи равенства и борьбы с традиционными представлениями о роли женщин.

Для наглядной иллюстрации того, как женское движение использует ИКТ с целью продвижения своей идеологии, проанализируем деятельность некоторых женских структур, значительно проявляющих активность в интернет-пространстве. Первой такой структурой является «The Association for Progressive Communications (APC)» — международная сеть организаций, основанная в 1990 году для обеспечения коммуникационной инфраструктуры, в том числе интернет-приложений, группам и отдельным лицам, которые работают на благо мира, прав человека, защиты окружающей среды и устойчивого развития. Крыло гендерного равенства этой организации играет в ней одну из ключевых ролей, определяющих повестку дня и стратегические планы. В рамках АРС была разработана Программа прав женщин (WRP), продвигающая гендерное равенство в разработке, внедрении, доступе и использовании информационных и коммуникационных технологий (ИКТ), а также в политических решениях и структурах, которые их регулируют. Программа прав женщин содержит в себе 4 основных направления работы:

- пропаганда политики в отношении гендера и ИКТ;
- насилие в отношении женщин и ИКТ;
- гендерная оценка и исследования в области ИКТ;
- обучение и наращивание потенциала.

В рамках работы АРС движением гендерного равенства организован ряд крупных проектов в сфере информационно-коммуникативных технологий, например, Вторая фаза проекта направлена на решение этой проблемы посредством создания сети интернетпользователей, которые могут делиться опытом и совместно реагировать на

регулирование интернет-контента, разработки основ интернет-управления, в которых признаются права и гендерное равенство в качестве ключевых компонентов свободного и открытого интернета для информирования о разработке дебатов в этой области, включая исследования и разработку потенциальных моделей подотчетности негосударственных субъектов в этой области [1].

На знаниях и рекомендациях инициативы APC в 2013 году APC в сотрудничестве со странами-партнерами в Индии, Индонезии, Турции и Южной Африке приступила к реализации проекта, связанного с построением перекрестного движения между правами в Интернете. Общая цель проекта заключается в поощрении и защите прав активистов по защите прав и женщин-правозащитников для использования Интернета с целью свободного самовыражения и общения с другими людьми в ходе их работы [2].

Gender and Internet Governance eXchange (gigX) — три региональных форума, прошедших в период с июня по сентябрь 2015 года по управлению гендерным и интернетресурсами (gigX) в Азии, Африке и Латинской Америке, и Карибском бассейне. Задачами рабочих платформ стали объединение прав женщин и интернет-права из каждого региона для повышения осведомленности о взаимосвязи между гендерными вопросами, правами женщин и управлением интернетом; разработка общих пропагандистских стратегий, выявление проблем и тенденций в каждом регионе и установка связи между региональными и глобальными вопросами управления интернетом [3]. Значительным достижением АРС стала разработка собственной методологии гендерной оценки интернета и ИКТ — GEM, созданной с целью облегчить процесс обучения использованию ИКТ для обеспечения гендерного равенства и повышения осведомленности о том, как технологии могут влиять на жизнь женщин.

GEM – это один из способов для практиков и разработчиков политики в области ИКТ, чтобы убедиться, что вмешательство в развитие остается адаптивным и реагирующим на динамические ситуационные контексты, на которые постоянно влияют политические, экономические, социальные и технологические факторы. [4]

Влияние феминистского движения на информационное общество отдельно можно рассмотреть в контексте направления гендерное равенство в Digital PR. Сторонники этого движения считают, что женщины естественным образом подходят для использования Интернета, поскольку женщины и Интернет по своей природе схожи и являются нелинейными самовоспроизводящимися системами, связанными с установлением связей. Интернет понимается как место, где женщины, освобождаясь от традиционных ограничений, могут участвовать в новых формах работы и развлечений,

экспериментировать со своей личностью и получать новые возможности для претензий на власть и авторитет, оспаривая мужскую власть.

Для достижения этих целей отдельные лица и группы создали веб-сайты, дискуссионные группы и другие онлайн-ресурсы для женщин, заинтересованных в получении большей информации об интернет-технологиях, а также для женщин, уже работающих в области информационных технологий. Другая ветвь гендерного равенства в Digital PR утверждает, что идея обретения женщинами власти и авторитета только за счет более широкого использования новых медиа технологий является чрезмерно упрощенной. Такой подход сводит сложные технологические системы к простым инструментам и игнорирует их исторические контексты производства и использования.

Технологии встроены в структуры власти, которые не всегда настроены положительны, а призывы к женщинам некритически принимать и продвигать использование этих новых технологий не делают ничего, чтобы критически оценить значительную роль технологий в культуре. Женщины должны быть частью этого будущего, а не просто выступать за то, чтобы больше женщин принимали участие в использовании технологий, но и более критически осознавая опасности, а также обещания, предлагаемые новыми технологиями.

Сторонники гендерного равенства стремятся использовать новые технологии, чтобы разрушить представление о стабильных гендерных идентичностях, укорененных в биологической, телесной природе. В анонимности интернет-пространства гендер и пол утрачивают привязку к естественному и превращаются в поток теряющих свою референциальную силу знаков, что открывает возможность для эмансипации от ограничительной и дисциплинирующей власти категорий гендера.

Главная протагонистка гендерного равенства (по крайней мере, в некоторых версиях) — это хакерша, взламывающая системы безопасности и гендерную матрицу и при этом получающая непосредственное удовольствие от своей деятельности. Нынешняя волна гендерного равенства в Digital PR сосредоточена на том, что общество — это патриархальная система, где мужчины в любом случае всеми возможными способами подавляют женщин.

Например, во время онлайновой акции #EndFathersDay ее участницы призывали прекратить праздновать День отца, но не предлагали отменить День матери. Сторонницы таких движений воспринимают мужчину априори негативно, видя в нем «злобное мизогинистичное создание и причину всего насилия, творимого в отношении женщины».

[5] Анализируя деятельность движения гендерного равенства в сфере расширения своих

прав и возможностей посредством использования Digital PR, стоит отдельное внимание уделить вопросу гендерной составляющей контента современных средств массовой коммуникации, в особенности в области рекламы.

Современная реклама помимо определенной системы, программирующей потребителя на приобретение того или иного товара, на то или иное поведение, представляет собой своеобразный идеологический конструкт, ориентированный на создание системы символических ценностей: социальных, моральных, гендерных, семейных и т.д. Потенциальное воздействие рекламы на процесс формирования блока ценностных ориентаций не менее значимо, чем воздействие таких традиционных институтов социализации, как семья и образование. Под влиянием рекламной пропаганды происходит трансформация ценностных ориентаций субъектов, в которых укореняются представления о мужском/женском, эффективно внедряются символические образы, играющие роль ориентиров гендерной идентификации индивида.

Представляемая через рекламное поле гендерная сфера общественной жизни носит, прежде всего, стереотипный характер, чаще всего отводя женщинам роль хранительницы домашнего очага или сексуального объекта. Несмотря на то, что что реклама, изображающая женщин и мужчин стереотипным образом, используя, например, женский образ, нарушает законодательную форму гендерного равноправия во многих странах мира (в Норвегии реклама, противоречащая принципам равноправия полов, запрещена статьёй 1 Закона о маркетинге, В США существует специальный орган саморегулирования — Национальный совет по наблюдению за рекламной деятельностью и т.д.) подобное проявление дискриминации продолжает наблюдаться в современной рекламе. [6] Движение гендерного равенства ориентировано на борьбу с подобными представлениями, заявляя, что аспект гендерных отношений более широк, многогранен и сложен.

Так, объединение немецких сторонников гендерного равенства «Terre des Femmes» уже два года подряд проводит конкурс «Der Zornige Kaktus» («Сердитый кактус») на самую сексисткую рекламу. При этом в рамках конкурса рассматривают все рекламные носители на предмет гендерной дискриминации: от рекламных роликов до стикеров. Подобный конкурс проводит во Франции союз гендерного равенства «La Meute» (в переводе «собачья свора»). Движение выступает против антифеминизма в рекламе и средствах массовой информации. Название конкурса – «Масho».

Однако французские сторонники гендерного равенства параллельно награждают и рекламу, в которой женщина представляется в лучшем свете, эта премия называется

«Femino». В течении последних четырех лет в Италии с гендерными стереотипами в рекламе борется клуб арт-директоров (Italian Art Directors Club, ADCI).

К добровольному отказу или ограничению использования в рекламе женского тела присоединились более 200 различных организаций, а поводом для начала борьбы послужила серия скандалов с участием премьер-министра страны Сильвио Берлускони. [7] Но, тем не менее, под воздействием движения гендерного равенства, западного образа жизни, либеральных тенденций, активности женского движения, популярность обретает реклама, критикующая традиционные представления о гендерных ролях.

Тенденция ухода от стереотипных представлений о роли женщины к изображению ее в качестве успешного и уверенного в себе субъекта социальной действительности, обладающего естественной красотой и борющегося за свои права становится трендом современных западной рекламы, однако не стоит забывать, что главная ее цель — извлечение коммерческой выгоды, а не достижение гендерного равенства. Таким образом, подводя итог, стоит выделить ключевые принципы и задачи, которые пытается решить движение гендерного равенства в сфере расширения своих прав и возможностей используя ресурсы современного информационного общества: — расширение доступа к интернету и получение неограниченного доступа к информации; — возможность использовать современные технологии с целью борьбы с дискриминацией во всех пространствах;

- создание возможностей для устойчивого развития движения гендерного равенства
   в Digital PR посредством влияния на социальные сети, в том числе с помощью ИКТ;
- содействие, распространение и обмен знаниями о возможностях использования цифровых технологий;
- защита прав женщин выражение в интернете, отрицание прямой причинноследственной связи между потреблением контента и насилием в отношении женщин.
- поддержание права на конфиденциальность личных данных в интернете на всех уровнях, неприятие практики государств и частных компаний использования данных для получения прибыли и манипулирования поведением в интернете.

Тем не менее, вышеперечисленные принципы нельзя считать основополагающими для гендерного равенства в глобальном масштабе. На сегодняшний день женское движение не пришло к единству, у многочисленных направлений и движений феминизма собственная идеологическая направленность и своя методика воздействия на современные процессы развития информационного общества, не каждую из которой можно назвать алекватной.

Наше общество развивается очень стремительно, человеческие отношения трансформируются и приобретают новые черты, в этой связи сложно предугадать какую форму и содержание приобретут гендерные процессы. Но тем не менее, осознание того, что гендерный конфликт требует разрешения в глобальном смысле — важный шаг на пути к формированию общества, преодолевшего неравенство.

ЛИТЕРАТУРА:

- [1]. An exploratory research project into sexuality and the internet / APC. Association for progressive communication //URL: https://www.apc.org/en/projects/erotics-exploratory-researchproject-sexuality-and-0.
- [2].Rights Project / APC. Association for progressive communication. // URL: https://www.apc.org/en/projects/sexual-rights-project. .
- [3].Rights Project / Gender and Internet Governance eXchange (gigX) // URL: https://www.apc.org/en/projects/gender-and-internetgovernance-exchange-gigx.
- [4].About GEM / GEM. Gender Evaluation Methodology for Internet and ICTs // URL: http://www.genderevaluation.net/?q=about-gem.
- [5].Почему киберфеминистки не смогли вырваться из мужского рабства в сети / Lenta.ru // URL: https://lenta.ru/articles/2016/11/21/ cyberfeminism.
- [6]. Ерохина Л.Д. Гендерология и феминология / ВГУЭС. Сайт цифровых учебнометодических материалов // URL: https://abc.vvsu.ru/books/up_genderologija_feminologija/page0011.asp.
- [7].Сексизм и реклама: как бренды продают себя и женщин / Sostav.ru. Реклама. Маркетинг. PR // URL: http://www.sostav. ru/publication/ceksizm-i-reklama-kak-brendy-prodayut-sebya-izhenshchin-22289.html.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

TILNING NUTQQA KOʻCHIRILISHI VA SINTAKTIK DERIVATSIYA HODISASI TALQINI

Maxliyo Furkatova

Samarqand davlat chet tillari institiuti magistratura 2-bosqich talabasi furkatoff@mail.ru

Kalit	soʻzlar:
paramatn,	o'rgatuvchi
matnlar, ma'lu	ımotli matnlar,
fleksiyonsiz a	iffiks, prefiks,
nol derivatasiya	

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola bilan matn va uning hosilasi haqida tegishli ma'lumotlarni topish mumkin boʻlgan mumkin boʻlgan misollar va nazariyalar, jumladan matn haqidagi ma'lumotlar, hosila va nol hosila haqidagi ilmiy omillar.

INTERPRETATION OF THE PHENOMENON OF LANGUAGE TRANSFER AND SYNTACTIC DERIVATION

Key words: paratext, instructive texts, informative texts, noninflectional affix, prefixation, zero derivation

Abstract: With this scientific article one can find relevant information about text and its derivation with possible examples and theories which include itself information about text, scientific factors about derivation and zero derivation. It is believed that this research work can be useful for every student who are conducting work relating to this theme.

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ФЕНОМЕНА ЯЗЫКОВОЙ ПЕРЕДАЧИ И СИНТАКСИЧЕСКОЙ ДЕРИВАЦИИ

Ключев	вые слова:
паратекст,	инструктивные
тексты,	информативные
тексты,	нефлективный
аффикс,	префиксация,
нулевая деривация	

Аннотация: В этой научной статье можно найти соответствующую информацию о тексте и его происхождении с возможными примерами и теориями, которые включают в себя информацию о тексте, научные факторы о происхождении и нулевом происхождении. Считается, что данная исследовательская работа может быть полезна каждому студенту, который ведет работу, связанную с данной темой.

Within the field of <u>literary criticism</u>, "text" also refers to the original information content of a particular piece of writing; that is, the "text" of a work is that primal symbolic arrangement of letters as originally composed, apart from later alterations, deterioration, commentary, translations, <u>paratext</u>, etc. Therefore, when literary criticism is concerned with the determination

of a "text", it is concerned with the distinguishing of the original information content from whatever has been added to or subtracted from that content as it appears in a given textual document (that is, a physical representation of text).

Since the <u>history of writing</u> predates the concept of the "text", most texts were not written with this concept in mind. Most written works fall within a narrow range of the types described by <u>text theory</u>. The concept of "text" becomes relevant if and when a "coherent written message is completed and needs to be referred to independently of the circumstances in which it was created."[3.5.49].

<u>Text linguistics</u> refers to a form of <u>discourse analysis</u>—a method of studying written or spoken language—that is concerned with the description and analysis of extended texts (those beyond the level of the single <u>sentence</u>). A text can be any example of written or spoken language, from something as complex as a book or legal document to something as simple as the body of an email or the words on the back of a cereal box.

In the humanities, different fields of study concern themselves with different forms of texts. Literary theorists, for example, focus primarily on literary texts—novels, essays, stories, and poems. Legal scholars focus on legal texts such as laws, contracts, decrees, and regulations. Cultural theorists work with a wide variety of texts, including those that may not typically be the subject of studies, such as advertisements, signage, instruction manuals, and other ephemera.

What is text and its importance in the speech

There are several definitions of the meaning of text. One of them is cited in Merriam Webstar text is: 1) A (1) the original words and form of a written or printed work

- (2) an edited or emended copy of an original work
- **B.** a work containing such text
- 2) A. the main body of printed or written matter on a page
- **B**. the principal part of a book exclusive of front and back matter
- C. the printed score of a musical composition
- 3) A (1) a verse or passage of Scripture chosen especially for the subject of a sermon or for authoritative support (as for a doctrine)
- (2) a passage from an authoritative source providing an introduction or basis (as for a speech)

B a source of information or authority [2.5.57]

Another source shows that in <u>literary theory</u>, a **text** is any object that can be "read", whether this object is a work of literature, a street sign, an arrangement of buildings on a city block, or styles of clothing. It is a coherent set of signs that transmits some kind of

informative <u>message</u>. This set of signs is considered in terms of the informative message's *content*, rather than in terms of its physical form or the medium in which it is represented.

Traditionally, a *text* is understood to be a piece of written or spoken material in its primary form (as opposed to a paraphrase or summary). A text is any stretch of language that can be understood in context. It may be as simple as 1-2 words (such as a stop sign) or as complex as a novel. Any sequence of sentences that belong together can be considered a text.

Text refers to content rather than form; for example, if you were talking about the text of "Don Quixote," you would be referring to the words in the book, not the physical book itself. Information related to a text, and often printed alongside it—such as an author's name, the publisher, the date of publication, etc.—is known as *paratext*.

The idea of what constitutes a text has evolved over time. In recent years, the dynamics of technology—especially social media—have expanded the notion of the text to include symbols such as emoticons and emojis. A sociologist studying teenage communication, for example, might refer to texts that combine traditional language and graphic symbols.[4.5.78]

So, from my point of view, for most students, much of their time will be spent interacting with texts of all types, shapes, sizes, and delivery methods. Sound interesting? It is. So, it's important to understand what constitutes a text.

The previous page on "How to Navigate this Text" used the word "text" to mean "textbook," referring to this digital text. If you glance at almost any page of this textbook, you'll see different elements of text: words, images, videos. Taken together OR taken separately, all of these things constitute text. A text is anything that you see, interpret, and assign meaning to.

You might have thought that texts were limited to written materials, such as books, magazines, newspapers, web pages, or blogs. Those items are indeed texts—but so are movies, paintings, television shows, songs, political cartoons, videos, advertisements, maps, works of art, and even rooms full of people. If you can look at something, explore it, find meaning in it, and draw information and conclusions from it, you're looking at a text.

So, knowing that, although this digital textbook deals primarily with written text – how to read it and how to write about it at a college level – the concepts and competencies you learn can be applied to any type of text. You'll learn to interact with text, think about it, and express ideas about it.

Conforming all above-mentioned facts, we can conclude to this section with the following scientific words. The word "text" comes from the Latin texere, "to weave." Deriving from the Latin, most definitions place "text" as a linguistic structure woven out of words or signs. To call

something a "text" implies that the words, phrases, lines or sentences of which it consists have not been arranged this way by chance, but have been produced by a person and with certain kinds of intentions. Therefore, a text contains meaning which is open to interpretation. In other words, A text is a passage of words that conveys a set of meanings to the person who is reading it. It's a body of written work, in various forms and structures, that can be words, phrases and sentences that piece together a passage of written work.

Moreover, there are many types of the text which should be mentioned. A text can come in any form and be any kind of writing. Letters, adverts, user-guides, emails, postcards, notes and magazine articles are all different types of text. When reading something, it helps to know what type of text it is. It also helps to know why it has been written. For example:

- An advert is written to persuade you to buy something.
- A user-guide is instructive and is written to tell you how to use something (such as a video recorder or washing-machine).
  - A formal (business) letter might be written to inform you about school dates.
- A personal letter might be written by a friend, describing a holiday. Persuasive texts A persuasive text tries to encourage you to do something.

It may: • Use capital letters, exclamation marks, questions and repeated words to catch your attention.

- Use adjectives to make something sound attractive.
- Give only one side of an argument.
- Take the form of an advert; but it may also be a letter from a friend trying to persuade you to go to a class. For example, the following text is written to persuade the reader to take a holiday: Enjoy an Enchanting Holiday in the Maldives Scattered across the Indian Ocean lie islands with the finest white sand beaches and clearest crystal blue waters. These are the MALDIVES! Over 1,000 coral islands. Temperatures here are always in the 80s. What can our holiday offer you? Luxurious accommodation aboard the fabulous Orient Explorer. Water sports for the entire duration of your holiday. Drinks and entertainment included at no extra charge. Chauffeur-driven limousine to and from the airport. Combine this with another seven-night holiday in our opulent apartments at the Kelai Country Club. Prices start from just £899 per person. Have a go at spotting all the persuading words that are used in the text. Understanding different types of text Rt/E3.2 © BBC 2011 It's important to understand the difference between what is a fact and what is the writer's opinion. Try and work out what is fact and what is opinion in the text above. Instructive texts. An instructive text tells you how to do something. It will often use commands and pictures. It will be direct, without extra words, like adjectives. For

example: Cut the bread into small squares. Arrange in layers and sprinkle with sugar and raisins. Informative texts. An informative text should give facts, information or news in a clear, step-by-step way. For example: Your course will start with an initial assessment in week 1, followed by a guided tour of the building. Descriptive texts A descriptive text tells you what something is like. The writer is trying to help you imagine or 'see' a person, place or thing. Describing words, such as adjectives and adverbs are used, as well as descriptions of the five senses: look, sound, smell, touch, taste. For example: He was a big man with short curly hair, brown teeth and a flat nose. A scar crossed his right cheek from ear to chin. Letters Texts such as letters often look the same but can have different purposes. For example:

- A personal letter from a friend can be set out in whatever way the writer wishes and will often describe a person, place or thing.
- A circular letter is sent to many people and, like an advert, will often try to persuade the reader to buy something. [5.Б.102]

Here is given other examples for text from both English and Uzbek literature.

It is a truth universally acknowledged, that a single man in possession of a good fortune, must be in want of a wife. However little known the feelings or views of such a man may be on his first entering a neighbourhood, this truth is so well fixed in the minds of the surrounding families, that he is considered the rightful property of some one or other of their daughters. "My dear Mr. Bennet," said his lady to him one day, "have you heard that Netherfield Park is let at last?" Mr. Bennet replied that he had not. "But it is," returned she; "for Mrs. Long has just been here, and she told me all about it." Mr. Bennet made no answer. "Do you not want to know who has taken it?" cried his wife impatiently. "You want to tell me, and I have no objection to hearing it." This was invitation enough. "Why, my dear, you must know, Mrs. Long says that Netherfield is taken by a young man of large fortune from the north of England; that he came down on Monday in a chaise and four to see the place, and was so much delighted with it, that he agreed with Mr. Morris immediately; that he is to take possession before Michaelmas, and some of his servants are to be in the house by the end of next week." [6. E.36]

1264-inchi hijriy, dalv oyining oʻn yettinchisi, qishki kunlarning biri, quyosh botqan, tevarakdan shom azoni eshitiladir... Darbozasi sharqi-janubiyga qaratib qurilgʻan bu dongʻdor saroyni Toshkand, Samarqand va Buxoro savdogarlari egallaganlar, saroydagi bir-ikki hujrani istisno qilish bilan boshqalari musofirlar ila toʻla. Saroy ahli kunduzgi ish kuchlaridan boʻshab hujralariga qaytqanlar, koʻb hujralar kechlik osh pishirish ila mashgʻul, shuning uchun kunduzgiga qaragʻanda saroy jonliq: kishilarning shaqillashib soʻzlashishlari, xoxolab kulishishlari saroyni koʻkka koʻtargudek. Saroyning toʻrida boshqalargʻa qaragʻanda koʻrkamrak

bir hujra, anovi hujralarga kiygiz toʻshalgani holda bu hujrada qip-qizil gilam, uttalarda boʻz koʻrpalar koʻrilgan boʻlsa, munda ipak va adras koʻrpalar, narigilarda qora charogʻ sasigʻanda, bu hujrada sham' yona-dir, oʻzga hujralarda yengil tabi'atlik, serchaqchaq kishi-lar boʻlgʻanida bu hujraning egasi boshqacha yaratilishda. Ogʻir tabi'atlik, ulugʻ gʻavdalik, koʻrkam va oq yuzlik, kelishgan, qora koʻzlik, mutanosib qora qoshliq va endigina murti sabz urgan bir yigit. Bas, bu hujra bino va jihoz yogʻidan, ham ega jihatidan diqqatni oʻziga jalb etarlik edi.[7.Б.1]

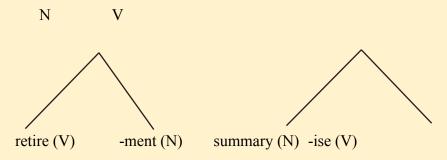
From seeing above-mentioned examples, it can be concluded that both languages have their own peculiarities according to lexical and morphological point of view.

Scientific factors about derivation

Initially, we have to know what is derivation. According to Meriam Webster derivation is the formation of a word from another word or base (as by the addition of a usually noninflectional <u>affix</u>) or the relation of a word to its base or root; something that originates from something else [2.5.78]. Whereas Cambridge dictionary shows that the <u>origin</u> of something, such as a word, from which another <u>form</u> has <u>developed</u>, or the new <u>form</u> itself [9.5.67].

Hudson defines derivation as the creation of new words by the use of derivational affixes. Unlike inflectional affixes, which there are typically said to be eight in English (all are suffixes), and have very customary use, the use of derivational affixes is not obligatory. They tend to form words the meaning of which is somewhat narrower than that of their parts. A good illustration in English are result nouns, such as those ending in *-ment*, e.g. *government*, the result of governing.

An important aspect to look at when discussing derivational affixing is certainly heads and modifiers. According to Hudson [2.5.57]"...some derivational affixes seem to bring about changes of part of speech...". One understanding that can be given here is that derivational affixes are the heads of their words. However, prefixes, which are also derivational affixes, do not function as heads, and are in fact hardly ever word-class changing. It should be recalled that in a noun phrase, the head is a noun, and in a verb phrase the head is the verb – the head is the essential element of a phrase, towards which other elements are modifiers. Having said that, retirement would have the structure at the left, and summarise would have the structure at the right, below.

Here, *-ment* is clearly a sort of N, which obligatorily combines with verbs, and as the head of its phrase naturally yields a noun. If *-ise* is a verb, as head of its construction with a noun the result is a verb.

Some English examples include [2.p.44]

- a. **geosynchronous** (geo + syn + chron + ous) ' in time with the orbit of the earth' (of communications satellites which stay over one point on the surface of the earth). *Geo-* 'earth', syn- 'alike', -chron- 'time, -ous 'suffix forming adjectives from nouns'. Like typical derivations of new words in the technical fields, all the morphemes have Greek or Latin origins.
- b. Cabledom (cable + dom) 'the cable television business and its sphere of influence'. The suffix -dom is quite rare, probably most encountered in the word kingdom.
- c. **Energiser** (energ(y) + is + er) 'which causes to have energy'. The suffix -ise is added to nouns to form verbs with the meaning 'cause to have the quality of the noun'. -Er is added to verbs to make noun instruments or agents, causers of the verb, as in *walker* 'instrument to help walking'.

Hudson [2. 5.68] concludes that derivation is perhaps the most common way to express new meanings in English, especially when it comes to technical fields such as computer science, medicine, and the physical and natural sciences, where new

discoveries, new technology, and new ways of thinking are regular occurrences which necessitate a ready means of expression.

According to Beard, unlike inflectional morphology, derivational morphology or word formation is so named because it usually results in the derivation of a new word with new meaning. They argue that derivation is purely lexical, as opposed to inflection, which, on the other hand, is considered to be relevant only to syntax. Therefore, the output of a derivation rule is inevitably a new word, to be incorporated into the lexicon. Lexemes, or lexical entries, upon which derivational rules operate, are considered to comprise three types of features: a phonological matrix, a grammatical subcategorisation frame, and a semantic interpretation, all of which mutually imply each other.

In addition to suffixation, prefixation in English offers a vast number of options for derivation of new words. According to Bauer, most prefixes in English are class- maintaining. However, the majority of prefixes can be added to bases of more than one form class. Some examples are:

a. *arch*-, used exclusively with a noun base, added particularly to human nouns to denote an extreme or pre-eminent person, e.g. *archmonetarist*

- b. *de*-, used exclusively with a verb base, not so frequent partly due to its being in competition with *dis* and un-, e.g. *decapacitate*, *deboost*
  - c. *fore*-, added to nouns and verbs, e.g. *foretell, foreground, forelock*
- d. *in-*, added to nouns and adjectives, has a number of forms depending on the initial segment of the base, e.g. inoperable, *improbable*, *illegal*

Of the class-changing prefixes, it may be worth mentioning here the following ones:

- a. *a*-, forms adjectives from forms mainly ambiguous between nouns and verbs, e.g. *asleep, aglaze*
- b. *be*-, forms transitive verbs from adjectives, verbs or nouns, e.g. *becalm*, *befriend*, *bewitch*
  - c. en-, forms transitive verbs mainly from nouns, e.g. enslave, entomb

As it has been said, in its broadest sense, derivation refers to any process which results in the creation of a new word. Beard argues argue that backformation could also be discussed here, given that some types of derivation do not fit into derivational lexical paradigms holding for many other bases, like the following:

Zero-Derivation

Zero-derivation is also known as 'functional shift' or 'conversion'. This is the principle of using a word as another part of speech, without any affix or change of form at all. Nouns can thus become verbs, and vice versa. The phenomenon is becoming quite common in English. Verb-to-noun and noun-to-verb cases are common; others are seldom. All zero-derivation has recently been analysed as involving metonymic shifts. Some Hudson's examples include:

- a. *swim*, basically a verb (as in 'Can you swim?'), may be used as a noun, as in 'have a swim'
- b. *fun*, essentially a noun (as in 'Are we having fun yet?'), may be used as adjective, as in 'That would be a fun thing to do.'
- c. *trail*, basically a noun (as in 'a trail through the woods'), may be used as a verb in sports-talk, as in 'The Pistons trailed until the second period.'
- d. *laugh*, basically a verb (as in 'They seem to laugh a lot.'), may also be used as a noun, as in 'We had such a laugh then.'
- e. *ring*, essentially a verb (as in 'The phone's been ringing for minute snow.'), may also be used as a noun, as in 'I'll give you a ring later today, ok?'

CONCLUSION and Suggestions

The preceding sections of this paper provide an outline of particular available means for production of new meanings in established forms of words in the English language. In order to

present two major types of production of complex forms (derivation and compounding), it was prerequisite to provide some definitions and generalisations. In the focus of the theoretical part were word formation and related topics as viewed by different authors. Following are the conclusions that can be drawn:

Concerning the theoretical part of the paper, generally speaking, word formation is a largely explored area. Many authors agree on the basic principles that motivate and govern the process of word formation.

However, on the particular processes of word formation outlined in the paper, it can be said that there are areas that are relatively productive (such as compounding) given all the constraints the process of an established form of a word obtaining a new meaning can pose. Not only is each particular type discussed in this paper present in casual speech, rather it is employed quite frequently.

Overall, it can be concluded that there is definitely reason for studying language and its lexis, as Chomsky puts it [4.5.87], "it is tempting to regard language, in the traditional phrase, as a 'mirror of mind'", simply because language with its lexis is a never-ending process, governed by principles that are universal by biological necessity. The variety of mechanisms that English offers for the production of new words, which have been presented in the paper, as well as the numerous corresponding examples, have shown what qualifies English as a language medium which is universally intelligible. English thus continues to occupy the position of the world's first language.

I suggest that this topic should be widely taught throughout our country at every stage of our educational systems.

REFERENCES

- [1].Crystal, D. *The English Language*. Second Edition. Penguin Books, London, 2002: 55p
- [2].Chomskiy, *Language and the Internet*. Cambridge University Press, Cambridge, 2001:-
- [3].Fabb, N, Compounding. In A. Spencer, & A. Zwicky (Eds.), *The Han- dbook of Morphology*, Oxford, 1998:- 49 p.
- [4].Hudson, G. Essential Introductory Linguistics, Blackwell Publishers Ltd, Oxford, 2002: 30-78p
  - [5].Halle, M, Prolegomena to word formation. Linguistic Inquiry, 2002:- 102p
- [6].Jackendoff, R. S. Semantic interpretation in generative grammar.Mass.: MIT Press, Cambridge, 1972-73:- 36p

- [7].O'tkan kunlar, Abdulla Qodiriy, 1-bo'lim, 1. Otabek Yusufbek Hoji O'g'li, 1-bet
- [8].Kövecses, Z. *Metaphor: A Practical Introduction*, Oxford University Press, New York, 202:- 55p
- [9].Lyons, J. *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1968:- 67p
  - [10].Marchand, H. (1969), The categories and types of English word-formation,
  - 2nd edn, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, Munich, 1969: 101 p
  - [11]. Sapir, E. Language, Harcourt, Brace and World, New York, 1921:- 341p
  - [12].https://www.merriam-webster.com/dictionary/text
  - [13].https://en.wikipedia.org/wiki/Text (literary theory)
  - [14].https://www.thoughtco.com/text-language-

studie1692537#:~:text=In%20linguistics%2C%20the%20term%20text,an%20object%20of%20c ritical%20analysis.

[15].http://teach.files.bbci.co.uk/skillswise/en03text-e3-f-different-types-of-text.pdf

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI OʻQUVCHILARDA TAFAKKUR OPERATSIYALARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Elmira Berdirasulova

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti 1-kurs magistranti Ta'lim fidoyisi koʻkrak nishoni sohibasi berdirasulovaelmir@gmail.com

Kalit soʻzlar: faoliyat, tafakkur operatsiyalari, analiz va sintez, taqqoslash, obstraktsiya, konkretlashtirish, mos ravishda pedagogi mantiqiy shakllar, tushuncha, hukm, xulosa.

Annotatsiya: ma oʻquvchilarda tafakkur bugungi kun talablarida mos ravishda pedagogi berish, tafakkur shakllantirishning uslubi

Annotatsiya: maqolada kichik maktab yoshidagi oʻquvchilarda tafakkur operatsiyalarini rivojlantirishning bugungi kun talablarida kelib chiqqan holda, DTS talablariga mos ravishda pedagogik —psixologik xususiyatlarini ochib berish, tafakkur operatsiyalarini rivojlantirish va shakllantirishning uslubiy asoslarini ishlab chiqish va ularni oʻquv jarayoniga joriy qilish haqidagi fikrlar bayon etilgan.

METHODS OF DEVELOPING THINKING OPERATIONS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Key words: activity, thinking operations, analysis and synthesis, comparison, abstraction, concretization, logical forms, understanding, judgment, conclusion.

Abstract: in the article, thinking of students of junior school age Based on today's requirements for the development of cognitive operations, the ideas about revealing the pedagogical-psychological features, developing methodological bases for the development and formation of thinking operations and introducing them into the educational process in accordance with the requirements of DTS are presented.

МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ МЫСЛИТЕЛЬНЫХ ОПЕРАЦИЙ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Ключевые слова: деятельность, мыслительные операции, анализ и синтез, сравнение, абстрагирование, конкретизация, логические формы, понятие, суждение, вывод.

Аннотапия: статье мышление учащихся младшего школьного возраста. Исходя из современных требований к развитию мыслительных операций, представлены представления о выявлении педагогикопсихологических особенностей. разработке развития формирования методических основ мыслительных операций и внедрении их в учебный процесс в соответствии с требованиями ДОС.

Mustaqil Respublikamizda yuz berayotgan islohotlar, yangilanishlar, jahon moliyaviy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari izchil suratda amalga

oshirilayotgan bir vaqtda inson omili muammosini yanada chuqurroq va izchil ravishda tadqiqot etishni taqozo etmoqda. Yangi ming yillikda xalqimizning taraqqiyot yoʻlida turli muammolar mavjud ekan, avvalo, ularning toʻgʻri yechimini topish zarur. Bu asosan oʻzligini anglayotgan kichik maktab yoshidagi oʻquvchilarga, ijtimoiy hayotda oʻz mavqesiga ega boʻlgan ziyolilarga bogʻliq. Bizning vazifamiz fan- texnikani yuksak saviyada egallagan jahon standartlari darajasidagi mustaqil fikrlovchi, intellektual koʻrsatgichlari yuqori boʻlgan yoshlarni tarbiyalashdir.

Tafakkur – inson aqliy faoliyatining, aql-zakovatining ongli xatti harakatining yuksak shakli hisoblanadi. Tafakkur tevarak-atrofni, ijtimoiy muhitni hamda voqelikni bilish quroli, shuningdek, insonning keng koʻlamdagi faoliyatini oqilona amalga oshirishning asosiy sharti sanaladi. Tafakkur jarayonida insonda fikr, mulohaza, gʻoya, faraz kabilar vujudga keladi va ular ongda tushunchalar, hukmlar, xulosalar shaklida ifodalanadi. Tafakkur til va nutq bilan chambarchas bogʻliq ravishda namoyon boʻladi. Inson oʻzining tafakkuri, nutqi hamda ongli xatti-harakati tufayli boshqa bilish jarayonlariga nisbatan tafakkur insonning aqliy va jismoniy faoliyatida alohida ahamiyat kasb etadi. Inson fikr yuritish faoliyatida oʻzi aks ettirgan, sezgan, idrok qilgan, tasavvur etgan narsa va hodisalarning toʻgʻriligi, aniqligi, haqqoniyligi yoki ularning voqelikka mos tushishini aniqlaydi. Bilish protsessida hosil qilingan hukmlar, tushunchalar, farazlar, xulosalar chin yoki chin emasligini belgilab oladi.

6- 7 yoshli bolaning tafakkur qilish jarayonida faoliyat bilan bogʻlangan

konkret vazifalar hal qilishga qaratilgan yoʻl ustunlik qiladi. Mana shu yoshdagi bolalarda umumlashtirish koʻpincha predmetlardan amaliy ravishda foydalanish taalluqli boʻlgan tashqi belgilarni oʻz ichiga oladi. Bu hol bolaning narsalarga boʻlgan ta'rifida koʻrinib turadi. Masalan u "uy odamlar yashaydigan joy" deydi va hokazo. Oʻqishning boshlarida bolaga koʻpincha hodisalarning sababli bogʻlanishlari sababi tushunarli boʻladi. Biroq, bu tushunish ba'zan uning koʻp boʻlmagan shaxsiy tajribasi doirasidan chetga chiqadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning fikrlashi shu bilan farq qiladiki, koʻpincha ular predmetlar va hodisalar oʻrtasidagi aloqalar va munosabatlarni aniqlash uchungina emas, balki tevarak atrofdagi voqelikda mavjud boʻlgan obyektlarni oʻziga qiziqishlari tufayli bilim oladilar. Sistemali maktab ta'limining boshlanishi bilan bilim egallash bola faoliyatining alohida bir turiga aylanadi. Uning oldida maxsus vazifa ilmiy tasavvurlar va tushunchalarni egallash, tabiat va jamiyat taraqqiyoti qonunlarini oʻrganish turadi. Bu hol bolalar tafakkurining tez rivojlanishiga yordam beradi. Kichik yoshdagi oʻquvchilarda fikrlar jarayoni odatda harakatlar bilan mahkam bogʻlangan boʻladi. Bolalarga bevosita taassurotlar hali koʻproq egallaydigan, ular ba'zan abstrakt narsani tushunish uchun konkret narsadan zarur tarzda chetlanishni qiyinlashtirib qoʻyishi mumkin.

Kichik yoshdagi maktab oʻquvchisi yetarli darajada koʻp tushunchalarga ega boʻladilar. Lekin ular koʻpincha ilmiy tushunchalar emas, balki, hayotiy tushunchalarga ega boʻladilar. Kichik yoshdagi maktab oʻquvchisi mavhum, abstrakt tushunchalarni anglab olishda qiynaladi. Sinfda oʻquvchilar koʻpincha majozlarni soʻz yoki iboraning koʻchma ma'nosini tushunmaydilar. Shuning uchun matal va maqollarni hamisha ham tushuna olmaydilar. Ikkinchi sinf oʻquvchisi boʻlgan bir qiz bola Krilovning "Ninachi va chumoli" degan masalini oʻqir ekan, "bechora" ninachini qornini toʻydirish uchun va unga issiq joy berishni istamagan chumolining xasisligidan gʻazabga keladi. Birinchi sinf oʻquvchisi "biri bogʻdan kelsa, biri togʻdan keladi", degan matalni eshitib, "togʻ uzoqda-ku, nega u yerdan keladi", deydi.

Kichik yoshdagi maktab oʻquvchilari oʻz nutqlarida tur va xil tushunchalarini ishlatadilar. Holbuki, ana shu tushunchalarning tarifi ularga tanish boʻladi. Bolalar suratdagi hayvonlarning nomini toʻgʻri aytsalar ham, ularni biror bilan tushunchasiga kirita olmaydilar.

Shunday qilib bolalarda umumlashtirish, predmet va hodisalarning muhim belgilarini ajratib koʻrsatish qobiliyati yil sayin rivojlanib boradilar.

Tafakkurni taraqqiy ettirish uchun ta'limning dastlabki yillaridanoq amalga oshirilishi lozim boʻlgan ijodiy ishlar: berilgan mavzuda yoki erkin mavzuda insho yozish, masallar tuzish va ularni ratsional usullarda yechish kabilar muhimdir.

Hozirgi paytda bolalar maktabdan tashqarida, radio, televidenie, kino, oiladagi suhbat va kitoblar orqali nihoyatda koʻp yangiliklardan xabardor boʻladilar. Shuning uchun uqituvchilar hatto kichik yoshdagi oʻquvchilar bilan ham darslikdagi materailni oʻzi bilan cheklanib qolmasligi kerak. Ba'zan bolalar bilan barq urib rivojlanayotgan fan va texnikaning turmushimizga kirayotgan yangiliklari haqida suhbatlar oʻtkazib turish kerakki, ular bu haqda oʻzlari toʻla tushuna oladigan toʻgʻri tasvirga ega boʻladilar. Shuni unutmaslik lozimki, bilimlarni kengaytirish odamni aqliy kamolotiga yoʻl ochib beradi. Tafakkurni fikrlash faoliyat jarayonidagi taraqqiy etishini hamda bolalarni mantiqiy va tanqidiy fikrlashga oʻrgatish lozimligini ham unutmaslik kerak. Ularni oʻzlari bajargan ishga mustaqil baho berishga va uni nazorat qilishga oʻrgatish zarur.

Kishilarning fikrlash faoliyati tafakkur operatsiyalari: analiz va sintez,

taqqoslash obstraktsiya va konkretlashtirish yordamida amalga oshib, ma'lum mantiqiy shakllarda: tushuncha, hukm va xulosa chiqarishlarda oʻtadi.

Tafakkur operatsiyalari – bu:

Taqqoslash – bu voqelikdagi narsa va hodisalar oʻrtasida mavjud boʻlgan oʻxshashlik va farqlarni fikran aniqlashdir.

Taqqoslash istalgan faoliyatda qandaydir bilish maqsadiga xizmat qiladi va u hamma vaqt maqsadga muvofiq boʻladi. Shunga koʻra taqqoslash bir qancha xil boʻladi.

Taqqoslash yoki buyumlarning oʻxshashligini yoki ularni tafovutligini, yoki bir vaqtda har ikkalasini aniqlashga qaratilgan boʻlishi mumkin. Demak, agar uy hayvonlarini kishi uchun foydaliligi nuqtai nazardan taqqoslab oʻrganilsa, taqqoslash ular oʻrtasidagi oʻxshash belgilarni aniqlashga yoʻnaltirilgan boʻladi. Agar uy hayvonlarining tuzilishi va kelib chiqishi oʻrganilsa, oʻrganish davomida ular oʻrtasidagi koʻpgina tavofutlar aniqlanadi.

Analiz — shunday bir tafakkur operatsiyasidirki, uning yordami bilan biz narsa va hodisalarni fikran yoki amaliy ravishda boʻlib (ajratib), ularning ayrim qismlari va xususiyatlarini tahlil qilamiz. Oʻquvchi va talaba yoshlar turmushda va dars jarayonida analiz yordami bilan koʻpgina ishlarni amalga oshiradilar, topshiriqlar, misol va masalalarni yechadilar. Demak, tabiat va jamiyatdagi bilim va tajribalarni inson tomonidan oʻzlashtirib olish analizdan boshlanar ekan.

Sintez – shunday bir tafakkur operatsiyasidirki, biz narsa va hodisalarning

analizdan boʻlingan ajratilgan ayrim qismlarini, boʻlaklarini sintez yordami bilan fikran yoki amaliy ravishda birlashtirib, butun holga keltiramiz.

Analiz va sintez oʻzaro bevosita mustahkam bogʻlangan yagona jarayonning ikki tomonidir. Agar narsa va hodisalar analiz qilinmagan boʻlsa, uni sintez qilib boʻlmaydi. Har qanday analiz predmetlarni, narsalarni bir butun holda bilish asosida amalga oshirishi lozim.

Abstrakttsiyalash shunday bir tafakkur operatsiyasidirki, bu operatsiya yordami bilan moddiy dunyodagi narsa va hodisalarning muhim xususiyatlaridan narsa va hodisalarning muhim boʻlmagan ikkinchi darajali xususiyatlarini fikran ajratib tashlaymiz. Abstraksiya jarayonida obyektdan ajratib olingan belgining oʻzi tafakkurning mustaqil obyekti boʻlib qoladi. Abstraksiya operatsiyasi analiz natijasida vujudga keladi. Ta'lim sistemasidagi bilimlarning aksariyati bilishning ratsional yoʻli bilan egallashga qaratilgan boʻlib, abstraksiyadan keng koʻlamda foydalanishni taqozo etadi. Shuning uchun oʻquvchilarni abstraksiyani amalga oshirish yoʻl va usullari bilan tanishtirish kerak.

Abstraksiyalash jarayoni yordamida qiymat, son, kenglik, tenglik, uzunlik, kattalik, qattiqlik, zichlik, bandlik, geometrik shakl, matematik ibora, tanqidiy realizm, bosim, solishtirma ogʻirlik, geografik tushunchalar sistemasi kabi abstrakt tushunchalar vujudga keltiriladi.

Konkretlashtirish. Umumiy, mavhum belgi va xususiyatlarni yakka, yolgʻiz obyektlarga tatbiq qilish bilan ifodalanadigan fikr yuritish operatsiyasi insonning barcha faoliyatlarida aktiv ishtirok etadi. Voqelik qanchalik konkret (yaqqol) formada ifodalansa, inson uni shunchalik oson anglab etadi. Oʻzining genetik kelib chiqishiga qaraganda, kishilar dast avval tevarak-

atrofni konkret belgilarga asoslanib, konkret holda aks ettirganlar, yaqqol obrazlarga suyanib, tasavvur qilish imkoniyatiga ega boʻlganlar. Shu boisdan to hozirgi kunga qadar konkretlik belgisi har qanday inson zoti uchun eng yaqin belgi boʻlib hisoblanadi.

Psixologiyada nutq fikr yuritish faoliyatining vositasi deb yuritiladi. Odatda nutq tafakkur protsessida hukmlar, xulosa chiqarish va tushunchalar formasida ifodalanib keladi. Shuning uchun hukm, xulosa chiqarish va tushunchalar tafakkurning spetsifik formalari deb ataladi.

Oʻz Vatanining jonkuyari boʻlgan haqiqiy insonni kamolga yetkazish uchun biz uzoq asrlik milliy an'analarni oʻrganishimiz va milliy hamda umuminsoniy gʻoyalarni, qadriyatlarni bugungi avlod ongiga singdirishimiz darkor. Chunki xalq tafakkuri, dunyoqarashi, pedagogikasi, urf-odatlari, rasm-rusumlari, uning boy ma'naviy merosi-ogʻzaki ijodida, xususan, ertaklarda epik qahramonning dunyoga kelishi, oʻsib ulgʻayishi, turli-tuman sarguzashtlarini bayon qilish jarayonida odob- axloq muammolariga keng oʻrin beriladi, inson tarbiyasi, milliy qadriyatlar hamisha diqqat e'tiborda turadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1]. X. Ibragimov, U. Yoʻldoshev, X. Bobomirzaev "Pedagogik psixologiya". Toshkent 2017 v.
  - [2]. N. Boymurodov "Amaliy psixologiya". Toshkent 2018 y.
  - [3]. D. Zunnunova "Bolangizni bilasizmi?". Toshkent 2019 y.
  - [4]. Z. T. Nishonova "Bolalar psixologiyasini o'qitish metodikasi". Toshkent, 2015y.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ТИББИЙ ТАЪЛИМНИ РАКАМЛИ ТРАНСФОРМАЦИЯСИ

Комила Саидкаримова

Илмий рахбар: Отамуратова Феруза Садуллаевна

Ижтимоий фанлар кафедраси доценти

Тошкент тиббиёт академияси saydikarimova k.20@mail.ru

Калит сўзлар: рақамлаштириш, ахборот технологиялари, тиббиёт, соғлиқни сақлаш, таълим.

Аннотация: Ушбу мақолада замонавий таълимни рақамлаштириш жараёни таҳлил қилинади. Ўқув жараёнига рақамли технологияларни жорий етишнинг ижобий томонлари ва муаммолари ўрганилган. Хусусан, тиббиёт таълимини рақамлаштиришни татбиқ етиш масаласи, Тошкент тиббиёт академиясининг СОВИД-19 пандемияси даврида масофавий таълимни жорий етиш тажрибаси, шунингдек, талабаларнинг бу борадаги фикрмулоҳазалари алоҳида таъкидланган.

DIGITAL TRANSFORMATION OF MEDICAL EDUCATION

Key words: digitalization, information technology, medicine, healthcare, education.

Abstract: This article analyzes the process of digitalization of modern education. The positive aspects and problems of introducing digital technologies into the learning process are studied. Especially, emphasis is placed on the issue of the implementation of digitalization in medical education, the experience of the Tashkent Medical Academy in the implementation of distance learning during the COVID-19 pandemic, as well as the opinions of students on this matter.

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ МЕДИЦИНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Ключевые слова: цифровизация, информационные технологии, медицина, здравоохранение, образование.

Аннотация: В этой статье анализируется процесс цифровизации современного образования. Изучаются положительные стороны проблемы внедрения И цифровых технологий в процесс обучения. Особенно, делается акцент на вопрос о реализации цифровизации в образовании, медицинском опыт Ташкентской академии осуществлении медицинской дистанционного обучения во время пандемии COVID-19, а также мнения студентов по этому поводу.

Вступление. В XXI веке произошел расцвет информационных технологий, человечество перешло к новому типу общества – информационному, где цифровизация заняла одно из лидирующих мест. Сегодня особенно часто наблюдается процесс активного внедрения цифровизации во все сферы жизнедеятельности человека.

Цифровизация — это общий термин для цифровой трансформации общества и экономики. В нем описывается переход от индустриальной эпохи аналоговых технологий к эпохе знаний и творчества, характеризующейся цифровыми технологиями и инновациями в цифровом бизнесе [1]. Благодаря цифровизации кардинально изменяются такие сферы как экономика, промышленность, образование, наука, здравоохранение, управление, культура, торговля, логистика, обслуживание и т. п.

Материалы и методы исследования: с целью изучения мнений студентов о цифровизации медицинского образования был проведен социологический опрос с использованием платформы Google Forms среди ташкентских медицинских институтов (Ташкентская медицинская академия, Ташкентский педиатрический медицинский институт, Ташкентский государственный стоматологический институт, Yeoju technical institute in Tashkent, Akfa University). Участие в опросе было анонимным и добровольным. Анкета, использованная в исследовании, состояла из 12 оценочных вопросов, относящихся к таким разделам как: 1) Демографические данные; 2) Оценка знаний; 3) Проблемы и оценка логистики; 4) Оценка восприятия и готовности. Также были использованы, методы анализа, синтеза, сравнения, обобщения.

Результаты исследования: среди всех опрошенных 51,4% респондента оказались студентами Ташкентской медицинской академии, 21,6% студенты Ташкентского педиатрического медицинского института, 18,9% студенты Ташкентского государственного стоматологического института, по 2,7% студенты Akfa University, Yeoju technical institute in Tashkent и Inha University in Tashkent. В этом исследовании приняли участие студенты с 1 по 3 курсы. Исходя из общего числа студентов 16,2% обучались на 1 курсе, 64,9% на 2 курсе и 18,9% на 3 курсе.

1) на вопрос «Есть ли у вас постоянный доступ к Интернету» все респонденты ответили, что имеют постоянный доступ к Интернету; 2) на вопрос «Как вы относитесь к цифровизации образования» 91,9% из всех опрошенных ответили, что положительно относятся к цифровизации образования и 8,1% отрицательно; 3) на вопрос «Как вы относитесь к онлайн лекциям?», 57,6% опрошенных ответили положительно и 42,4% отрицательно; 4) по результатам вопроса «Какими ресурсами предпочитаете пользоваться

при выполнении заданий?» (несколько вариантов ответа) 86,5% студентов предпочитают использовать информацию из Интернета при выполнении заданий, 78,4% студентов используют электронные книги и лишь 24,3% студентов применяют книги из библиотек; 5) по результатам вопроса «Часто ли вы просматриваете видео уроки для усвоения темы?» 67,6% опрошенных часто пользуются видео уроками, 29,7% опрошенных относительно редко и лишь 2,7% опрошенных студентов не пользуются видео уроками для более полного освоения темы; 6) на вопрос: «Считаете ли вы правильным со стороны высших учебных заведений разрешать использовать Интернет во время уроков» 83,8% респондентов положительно отнеслись к использованию Интернета во время занятия и 16,2% респондентов посчитали что это станет отвлекать от учебного процесса; 7) по результатам вопроса «Как вы относитесь к дистанционному обучению в медицинских ВУЗах?» 83,8% из всех опрошенных посчитали что дистанционное обучение отрицательно влияет на медицинское образование; 8) на вопрос: «Как вы относитесь к гибридной форме обучения в медицинских ВУЗах?» 56,8% участников опроса поддержали введение гибридной формы обучения в медицинское образование, а 43,2% опрошенных решили, что это отрицательно повлияет на медицинское образование.

Обсуждение: Цифровизация очень быстро вошла в систему образования в период пандемии COVID-19. В достаточно короткий период и преподавателям, и студентам во всем мире пришлось адаптироваться в данной сфере. С цифровизацией образования вся учебная литература была переведена в электронный формат; лекции проходили в онлайн режиме на таких платформах как Zoom или записывались и выставлялись в сайты учебных учреждений (это дало возможность студентам более подробно изучить материал при помощи повторных просмотров); задания загружались на платформы для онлайнобучения, где были проставлены временные ограничения на доступ и сдачу предметов; были разработаны новые методики, приспособленные к самостоятельному освоению предметов и т.д.

Как и в каждой трансформации, так и в цифровизации образования есть положительные и отрицательные аспекты. К положительным аспектам цифрового обучения относятся:

- экономия времени;
- мобильность изучение материала вне зависимости от места и времени;
- физическое удобство, нет необходимости носить большое количество книг и тетрадей можно воспользоваться электронными книгами и выполнить задание в электронном виде;

- практичность не возможность потери работ так как электронные носители не имеют свойства рваться или портиться [2];
- цифровые технологии позволяют сосредоточиться в учебном процессе не только на выполнении заданий, но и на формировании профессиональной культуры будущего специалиста, его стремления к самостоятельному самосовершенствованию на протяжении всей жизни с помощью информационных инструментов и технологий.
- индивидуализация образования заключается в том, что студенты будут обучаться не только базовым предметам, но и смогут выбирать и обучаться наиболее интересующим их наукам;
- удаленные семинары позволяют студентам вузов получать необходимые знания. Такие технологии дают возможность молодым специалистам побывать на лекциях именитых докторов, получить новые знания и опыт [3].

К отрицательным аспектам цифрового образования можно отнести:

- утомление глаз, что может привести к снижению зрения студентов и преподавателей;
- возникновения необходимости переподготовки кадров И обучение их информационно-коммуникативных использованию технологий ИЛИ работе платформами, являющимися неотъемлемой частью электронного электронными образования. Чрезмерное увлечение идеями цифровизации может привести к снижению активности целого ряда преподавателей, обладающих ценным педагогическим опытом, но не освоивших цифровые ресурсы для его трансляции, технологически некомпетентных. В зарубежных исследованиях эта особенность получила название «цифрового разрыва», но обсуждается в основном применительно к технологической некомпетентности со стороны обучающихся [4];
- проблемы в социализации студенческой молодёжи, так как, они будут сосредоточены на выполнении заданий в электронном виде и пропадет необходимость в "живом" общении. Ухудшится координация студентов за счет уменьшения времени затрачиваемой на письмо. В будущем усложнится общение врачей с пациентами, что может привести к потере доверия пациента к врачу;
- снижение мотивация к учебе. Монотонная работа приведет к потере заинтересованности в процессе обучения. Уменьшится мотивация за счет потери конкуренции между обучающимися. Работая за компьютером возникает соблазн отвлечься на другие интернет-сайты;

- в среде ученых-гуманитариев сегодня часто обсуждается проблема дегуманизации человека.

О последней проблеме говорили многие философы еще до того как цифровизация смогла полностью войти в жизнь людей. Например, В.Г. Буданов пишет: «Риски расчеловечивания весьма велики уже сегодня, при неконтролируемом погружении человека в сетевые цифромиры» [5].

И.А. Ильин отмечал, что «человечество думает, что творит новую культуру, а в действительности не замечает омертвения своего сердца и своей духовности. Происходящие в последние полвека события крушат нашу культуру и создают духовное варварство, хозяйственную жадность и разложение чувств» [6].

Э. Фромм, утверждал, что технологизация общества и отдельных его отраслей приводит к разрушению гуманистических традиций. Человек нового общества становится пассивным и не обладает достаточным чувством целостности или самоидентичности, что порождает разрыв между истиной и страстью, а также разумом и сердцем [7].

Хотим рассмотреть данный вопрос, касательно цифровизации медицинского образования. Во время пандемии студенты Ташкентской Медицинской Академии (ТМА), так же как и во всех других учебных заведениях перешли на дистанционное обучение. Надо сказать, что в начале было очень сложно адаптироваться в электронную среду. Но прошло немного времени и студенты ощутили преимущества обучения в цифровой среде. Время которое уходило на дорогу студенты могли тратить на изучение новой информации. Студенты имели возможность во время пандемии заниматься находясь у себя дома, рядом с близкими и родными (это было необходимо для психологической поддержки во время пандемии). Это привело к полному погружению учащихся в учебный процесс. Задания студенты загружали после полного усвоения темы и имели возможность глубже изучить ее используя данные из Интернета. От студентов требовалось лишь загрузить выполненную работу на страницу соответствующего предмета и преподаватели могли безпрепятственно просмотреть и оценить выполненное задание.

Но при изучении любой медицинской специальности визуализация играет ключевую роль. Невозможно представить изучение хирургии без наблюдения за операциями, изучение терапии без общения с пациентами и т.д. Поэтому при осуществлении цифровизации в медицинском образовании нельзя полностью отказаться от традиционных методов обучения. Автоматизированные системы способны передавать массовые знания и навыки, но не могут полностью заменить "живое" обучение. Из чего следует, что смешанное обучение, основанное на общении с преподавателями, вскоре сможет

объединить в себе все преимущества традиционного и цифрового образования. Такой вид образования приведет к увеличению мотивации студентов за счет обеспечения разнообразия курсов и их содержания, за счет усиления совместной поисковой деятельности с эффективным ее мониторингом.

Выводы: на основе полученных результатов опроса можно сделать несколько выводов: во-первых, в городе Ташкенте все студенты имеют доступ к интернету, с этим проблемы в основном в отдаленных регионах; во-вторых, студенты медицинских ВУЗов имеют довольно обширное понятие о цифровизации и положительно относятся к ней; втретьих, благодаря дистанционному обучению во время пандемии COVID-19 студенты стали больше использовать цифровые технологии для получения необходимых знаний; вчетвертых, студенты медицинских ВУЗов, считают изучение практических навыков в оффлайн режиме более информативным, поэтому предпочитают гибридное обучение.

Надо признать, что цифровизация медицинского образования, является приоритетом как для образования, так и для практического здравоохранения. Цифровые технологии в медицинском образовании обеспечивают студентам непрерывное образование и индивидуальный подход к обучению. Грамотное и эффективное использование цифровых технологий с последующим анализом всех практических вопросов в аудитории позволит студентам стать высококвалифицированными специалистами.

ЛИТЕРАТУРА:

- [1]. https://innolytics-innovation.com/what-is-digitalization/
- [2]. Цифровизация образования https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovizatsiya-v-obrazovanii
- [3]. <u>Информационные технологии в медицине и здравоохранении:</u> <u>информатизация, применение ИТ в медицине (robo-med.com)</u>
  - [4]. Цифровизация образования: проблемы и перспективы (cyberleninka.ru)
- [5]. Буданов В.Г. Новый цифровой жизненный техноуклад перспективы и риски трансформаций антропосферы // Философские науки. 2016. №6. С. 47-55.
  - [6]. Ильин И.А. Я вглядываюсь в жизнь: Книга раздумий. М.: Эксмо, 2007. 526 с.
- [7]. Фромм Э. Революция надежды / пер. с англ.; предисл. П.С. Гуревича. М.: Айрис-пресс, 2005. 352 с.
  - [8]. Medical education digitalization within the global paradigm "digital health"//article 10040 11641 pdf 100.pdf (europeanproceedings.com)

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

BARQAROR TARAQQIYOTDA AYOLLAR: ILM-FAN VA SIFATLI TA'LIM

Kamola Esanova

Oʻzbekiston Xalqaro Islom Akademiyasi Elektron manzil: <u>esanovak7@gmail.com</u>

Kalit soʻzlar: Barqaror taraqqiyot, ayol, ilm-fan, sifat, ta'lim

Annotatsiya: Ushbu maqolada, ayollarning barqaror taraqqiyotdagi, ilm-fan va sifatli ta'limda ayollarning qanchalik muhim oʻrinda ekanliklari haqida soʻz yuritilgan.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

Key words: Sustainable **Abstract:** This article talks about the importance of development, woman, science, women in sustainable development, science and education quality, education.

ЖЕНЩИНЫ В УСТОЙЧИВОМ РАЗВИТИИ: НАУКА И КАЧЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Ключевые	слова:	Аннотация: : В данной статье говорится с	)		
Устойчивое	развитие,	важности женщин в устойчивом развитии, науке и	1		
женщина, наука,	качество,	качественном образовании			
образование.					

Kirish. Mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch bu – ilm-fan, ta'lim va tarbiya ekanligi isbot talab qilmas haqiqatdir. Zamonaviy hayotni ilm-ma'rifat va ta'limning taraqqiyotisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Jahonning yetakchi davlatlarida ham ta'limni rivojlantirish birinchi galdagi vazifa sifatida belgilanmoqda. Zero, mamlakatning kelgusi ravnaqi aynan shu sohada qo'lga kiritgan yutuqlari bilan chambarchas bog'liqdir.

Sifatli ta'lim — inson kapitalini rivojlantirishning muhim omili. O'z kelajagini o'ylagan har bir davlat, har bir millat yosh avlodga jahon andozalari darajasida ta'lim berish, navqiron avlodni ma'nan yetuk, jismonan barkamol etib voyaga yetkazishga ustuvor ahamiyat beradi.

Bugungi kunda eng dolzarb mavzulardan biri tarbiyadir. Tarbiya nafaqat bizning mamlakatimizda, balki butun dunyo mamlakatlarida ham muhim oʻrin kasb etadi. Chunki har bir insonning komillikka erishishda yetuk tarbiya alohida ahamiyat kasb etadi. Mustahkam tarbiya oʻtgan asrlardan beri rivojlanib kelmoqda. Buni diniy manbalardan ham bilib olish mumkin.

"Kim oʻgʻil bolaga ta'lim bersa, bir kishiga tarbiya beribdi. Kim qiz bolaga ta'lim bersa, butun boshli bir oilaga tarbiya beribdi" deyilgan manbalar mavjuddir.

Asosiy qisim. Jamiyatda ayollarning nufuzini oshirish masalasi hamisha taraqqiyparvar ziyolilar tomonidan kun tartibiga qoʻyilib kelingan. XX asr boshida Mahmudxoʻja Behbudiy: "Taraqqiy etgan millatlar onalarini oʻqutur ekan, biz avval onamizni oʻqutub, anga til oʻrgantmoqimiz kerak. Chunki bizni ilm va tilsizligimiz alardandur"- deya asriy muammoga shu tarzda yechim taklif qilgan edi. Mamlakat taraqqiy etishida unda yashovchi insonlarning ilmiy va huquqiy ong salohiyati birinchi oʻrinda turadi desak mubolagʻa boʻlmaydi. Sababi har bir munosabatning mohiyatida ilm yotadi, u xoh diniy boʻlsin, xoh dunyoviy.

Jamiyatda ilm olish qanchalar qadrli boʻlsa, shu jamiyatda albatta yuksalish boʻladi. Jamiyatdagi ilmiy, huquqiy salohiyatni oshirish uchun nafaqat erkaklarni, balki ayollarni ham tengdan, hattoki ayollarni ziyodroq oʻqitishimiz lozim. Mamlakatda erkak va ayollarning ziyolilik darajasi teng boʻlsa, bu ziyoli oilalarning koʻpayishiga, shu oʻrinda shu oilada tugʻilajak farzandlarning yetuk boʻlishiga zamin yaratib beradi. Tarixdan ma'lumki, buyuk allomalarning bu darajaga yetishishida onalarining oʻrni beqiyos ahamiyat kasb etgan. Ayollarni oʻqitish, ularning jamiyatda oʻz oʻrniga ega boʻlishi masalasi koʻproq jamiyatning ijtimoiy hayotiga borib taqaladi.

Barqaror taraqqiyot rivojiga hissa qoʻshuvchi ilm-fan va sifatli ta'limda uzoq yillardan buyon xizmat qilib kelayotgan ayollarimiz mavjud. Ular oddiy maktabgacha ta'lim tarbiyalovchilardan tortib yuqori darajali dotsent, professorlar darajasigacha koʻtarilishgan. Eng asosiysi, ular izlanishlardan toʻxtashmagan, ular doim yangiliklarga oʻch va ilmlarni oʻrganishda doimiy davom etib kelishgan. Haqiqiy ayol timsoli, kuchli, ilmli, eng yaxshi salohiyatlarga ega, tashqi koʻrinishdan ham ichki dunyo qarashlaridan ham eng yaxshi xulqli, iffat sohibasiga ega insondir.

Ayollarga e'tibor chinakam davlat siyosati darajasiga koʻtarildi: uning huquqiy va institutsional asoslari tubdan takomillashtirildi. Mamlakatimizda gender tenglikni ta'minlash, ayollarning ijtimoiy va siyosiy hayotdagi rolini oshirish faoliyati: ayollar huquqlari toʻgʻrisidagi qonun hujjatlarini takomillashtirish; ayollarni himoya qilishning institutsional asoslarini takomillashtirish; aholining gender tenglik va ayollar huquqlari toʻgʻrisida xabardorligini oshirish; huquqni qoʻllash amaliyotida ularga rioya etilishini ta'minlash uchun mas'ul mansabdor shaxslarni tegishli huquqiy me'yorlar asosida oʻqitish kabi asosiy yoʻnalishlardan iborat. Mamlakatimizda ayol qadrini yuksaltirish borasida amalga oshirilgan keng qamrovli islohotlar, albatta, bu borada huquqiy asoslar yaratilganligi va muntazam takomillashtirib borilayotganligi bilan hal qiluvchi ahamiyatga egadir. Xususan, Oʻzbekiston Respublikasi

Konstitutsiyasining 46-moddasida «Xotin-qizlar va erkaklar teng huquqlidirlar» deb belgilanganligi mamlakatimizda gender tenglikni ta'minlash, xotin-qizlarning jamiyat va davlat boshqaruvidagi rolini oshirish borasidagi tizimli islohotlar uchun bosh huquqiy asos boʻlib xizmat qilmoqda.

E'tirof etish kerak, so'nggi yillarda xotin-qizlarning huquq va qonuniy manfaatlarini ta'minlash, ularning jamiyatdagi rolini kuchaytirish, oila institutini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish ishlari yangi sifat bosqichiga koʻtarildi. Oʻzbekiston xotin-qizlarni har qanday kamsitish va tahqirlashlardan himoya qiladigan barcha asosiy xalqaro hujjatlarga qoʻshildi. Bunda "Onalikni muhofaza qilish toʻgʻrisida"gi Jeneva Konvensiyasi, "Xotin-qizlarning siyosiy huquqlari to'g'risida»gi hamda "Xotin-qizlar huquqlari kamsitilishining barcha shakllariga barham berish toʻgʻrisida"gi Nyu-York Konvensiyalari, "Birlashgan Millatlar Tashkilotining transmilliy uyushgan jinoyatchilikka qarshi Konvensiyasini toʻldiruvchi odam savdosining, ayniqsa, ayollar va bolalar savdosining oldini olish hamda unga chek qoʻyish va uning uchun jazolash haqidagi" Bayonnomasi kabi xalqaro hujjatlarni misol qilib keltirish mumkin. Yurtimizda "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida", "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish toʻgʻrisida", "Fuqarolarning reproduktiv salomatligini saqlash toʻgʻrisida"gi qonunlar qabul qilindi. Shuningdek, qonun hujjatlarining majburiy gender-huquqiy ekspertizasi joriy qilindi. Ayollarni qoʻllab-quvvatlash masalalarida davlat rahbarining bevosita tashabbusi bilan 30 dan ortiq farmon va qarorlar hamda hukumat qarorlari qabul qilinganligini qayd etib oʻtish joiz. Birgina 2022- yilning mart oyida Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining "Oila va xotin-qizlar bilan ishlash, mahalla va nuroniylarni qoʻllab-quvvatlash tizimini takomillashtirish choratadbirlari toʻgʻrisida"gi, "Oila va xotin-qizlarni tizimli qoʻllab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida"gi farmonlari hamda "Oila va xotin-qizlar davlat qoʻmitasi faoliyatini tashkil etish toʻgʻrisida"gi qarori qabul qilindi.

Mazkur normativ-huquqiy hujjatlar quyidagi ijobiy jihatlari bilan alohida ahamiyatga ega: birinchidan, oila va xotin-qizlar bilan professional tarzda ishlashga ixtisoslashtirilgan yangi davlat organi — Oila va xotin-qizlar davlat qoʻmitasi tashkil etildi; ikkinchidan, xotin-qizlarni qoʻllab-quvvatlash, ularning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish sohasidagi yagona davlat siyosatining asosiy yoʻnalishlari belgilab berildi; uchinchidan, xotin-qizlar bilan ishlashning yangi mexanizmi — mahallalarda xotin-qizlar bilan maqsadli va manzilli tartibda ishlash amaliyoti belgilab berildi; toʻrtinchidan, xotin-qizlar huquqlarini ta'minlash hamda ularni tazyiq va zoʻravonlikdan himoya qilish maqsadida yangi huquqiy mexanizmlar — prokuratura organlarining ushbu sohasidagi qonunchilik ijrosi ustidan nazorati joriy etildi.

Xulosa. xulosa qilib shuni ta'kidlash mumkinki, haqiqiy ilm-fan sohib va sohibalari doimiy ilmiy izlanishda boʻlar ekanlar, bizda barqaror taraqqiyot, ilm-fan va ta'limning sifati yanada oshib boradi. Barqaror taraqqiyotdagi ayolning oʻrni muhim ekan, ilm-fan hech qachon izlanishdan toʻxtamaydi, ayol oʻz ilmini oshirishda davom etsa ta'lim sifati yanada oshib boradi.

Oʻzbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar zamirida xotin-qizlarni har tomonlama qoʻllab-quvvatlash, ularning manfaatlari, huquq va erkinliklarini ta'minlash, ilmiy salohiyatini namoyish etishlari uchun shart-sharoit yaratish ishlari jadallik bilan hal etib borilmoqda. Buning natijasida ayollarning davlat boshqaruvidagi oʻrni va jamiyatdagi mavqeyi yuksalib, ijtimoiy himoya obyektidan faol subyektga aylanib bordi. Respublika Prezidenti va hukumat tomonidan qabul qilingan farmon va qarorlar ilm-fan va ta'lim tizimini tubdan isloh qilishning yangi bosqichini boshlab bergan ekan, bu belgilangan vazifalarni ijrosini ta'minlash va millat tarbiyachilarining turmush sharoitlarini yanada yaxshilanishi katta samaralar berishi tabiiydir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- [1]. https://yuz.uz/uz
- [2]. Fayzieva, G. (2022). Jamiyat hayotida ayollarning toʻliq va samarali ishtirokini va barcha darajada yetakchilik uchun teng imkoniyatlarni ta'minlash. *Science and innovation in the education system*, *I*(5), 61-64.
- [3]. Xadjimusayeva, N. (2021). Axloqiy tarbiyada mashhur ayollar ibrat-namunasi. Boshlangʻich ta'limda innovatsiyalar, 1 (Архив № 2).
- [4]. Mirzakarimovna, R.D., & Mirsharof oʻgʻli, A.M. (2022). Jamiyatda ayollar: gender tengligi va feminizm mohiyati tahlili. Gospodarka I Innowacje., 25, 84-86.
- [5]. Ismoilova, H.A. (2022). Farzandlarning tarbiyasida ayollar oʻrnining ifodalanishi. barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali, 2(12), 260-264.
  - [6]. https://lex.uz/docs/-2747578
  - [7]. https://lex.uz/docs/-2685528
  - [8]. https://lex.uz/uz/docs/-1369781
  - [9]. https://lex.uz/docs/-4494849
  - [10]. https://lex.uz/uz/docs/-4233891

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ТАЪЛИМ — МУВАФФАКИЯТ БЕШИГИ

Камола Бахруллаева

Тошкент давлат юридик университети талабаси (<u>baxrullaeva@gmail.com</u>)

Калит сўзлар: сифат, таълим, болалар, усуллар, ставка, адолат, ўкитувчи, жамоалар, ваколат, ахамият, асос, қашшоқлик, жамият.

Аннотация: Ушбу мақола ривожланаётган мамлакатларда малакали таълимнинг аҳамияти ва илғор давлатлар амалиётидан унга эришиш усулларини очиб беради. Таълим қашшоқликдан қутулиш ва ижтимоий-иқтисодий ҳаракатчанликни оширишнинг калитидир. Таълим тенгсизликларни камайтириш ва гендер тенглигига эришиш, шунингдек бағрикенглик ва янада тинч жамиятни рағбатлантиришга ёрдам беради.

EDUCATION IS THE GATEWAY TO SUCCESS

Key words: quality, education, children, methods, rate, fairness, teacher, communities, empower, importance, foundation, poverty, society

Abstract: This article discloses importance of qualified education in developing countries and methods to achieve it from practice of progressive states. Education is a key to escaping poverty and enabling upward socioeconomic mobility. Education aids in the reduction of inequities and the attainment of gender equality, as well as the promotion of tolerance and a more peaceful society.

ОБРАЗОВАНИЕ — ПУТЬ К УСПЕХУ

Ключевые слова: качество, образование, дети, методы, скорость, справедливость, учитель, сообщества, полномочия, важность, основа, бедность, общество.

Аннотация: В статье раскрывается важность качественного образования в развивающихся странах и методы его достижения из практики прогрессивных государств. Образование является ключом к избавлению от бедности и обеспечению восходящей социально-экономической мобильности. Образование способствует сокращению неравенства и достижению гендерного равенства, а также пропаганде терпимости и созданию более мирного общества.

Whatever progress our society has made over the centuries is because of education. Being the foundation stone of society, education brings reforms, helps in progress and paves way for innovation. The importance of quality education cannot be undermined in a society, which is why great personalities have extensively written on its need in a civilized society. It is because of education, that humans have been able to explore the vastness of the universe and the mystery of its existence in atoms. The concepts like gravity, cognitive dissonance, laser-guided surgical procedures and millions of more would not exist if education were not there to unleash our potential. In the 21st century, some countries are lagging in the race for quality education.

The future sustainability goal that I would like to research in my publication is about quality education. I am going to focus on ways to provide more people with qualified education. Having the chance to be educated is every child's birthright. However, there are still lots of children who do have no access to qualified education. These children would become just ordinary people when they grow up even though they are talented in some areas. Unfortunately, there is still a dearth of talent in some areas. If we can figure out some ways that can provide more people with qualified education and make related policies based on them, we probably would find a flourishment in people qualified and want to work in those areas.

I am interested in this topic since I know some people who are talented in programming but did not have a chance to learn it when they were children. Before becoming programmers in their thirties, they taught themselves coding and programming after working as waiters and couriers for several years. These gifted people missed their chance of getting higher degrees in universities just because they did not have access to qualified education when in their childhood. The benefits of it are currently focused on children who are born in poor areas, but providing more children with qualified education can help our society get more qualified people for these positions and create wealth for the world. I hope there is no lack of talented people in our community in the future. So, I think not only these poor children can benefit from these findings, but the whole society will definitely be paid off. Education is a key to escaping poverty and enabling upward socioeconomic mobility. Education aids in the reduction of inequities and the attainment of gender equality, as well as the promotion of tolerance and a more peaceful society. This is why the word "quality" is important. Schools and grades are key elements of an education. But if we're investing time and resources into educating the next generation, we need some standard that can be used to measure how effective that education is.

The increasing number of crimes, wars, disease outbreaks, drastic economic downfalls, climate change, and many other factors have led to unexpected changes in societies around the globe. Due to this, the educationists and developmental organizations around the world emphasize the need for quality education and are stressing the need and uniting people towards achieving the goal. From educating a smaller group of people within their community to spreading awareness about the rising global issues, the educated people can work in an array of

702

ways to achieve the goals. Besides formulating new methods, traditional methods like employing drama and art in education can also yield optimum results and help in enriching the educational process.

Some things that I already know about this topic is that in some poor areas, parents attach less importance to education. This phenomenon tells us if we want to solve this problem, we need to help these parents realize the importance of education and provide children chances to be educated at the same time. It is important to find ways to provide qualified education to children in poor areas and make their parents willing to send them to schools instead of pushing them to work and make money at a very young age. Besides, we also need to have some tests to figure out whether our methods work in these areas to adjust strategies and make them better.

The United Nations understand the supremacy of education for a brighter and prosperous future and is therefore of the consensus that quality education and not merely education should be a reality for all. In its Sustainable Development Goals, the UN has identified quality education as a major goal to ensure the 'transformation of the world' by 2030. By quality education, the UN implies equitable and standard education for all that will promote lifelong learning and the urge to gather knowledge. Inclusivity and equitability are the foundations to be upheld in quality education and not a greater literacy rate. This is a revolutionary approach to understanding education and making it the means of changing the world.

We all are aware of how technology changing the face of education. Not only has the mode of receiving education changed but the methods of teaching students have also evolved. Earlier, education was more of a monologue, but nowadays, teachers encourage students to maintain a two-way flow of information in classrooms. United Nations has identified a multitude of problems at the global level that if not addressed can lead to serious problems. To tackle such issues, the need for leaders and experienced professionals who are adept in their respective fields has grown. To encourage leadership and power to influence among the students, it has become imperative to employ a refined way of teaching practices. In the age of technology, information can be accessed from anywhere in the world. Even though providing quality education demands great efforts to shape the personality of a student, with the advent of new technologies, a student is just a click away from requisite resources. While sitting hundreds of miles away from an educational institute, the students can take online classes from the institution, avail benefits of online career counselling, and access a great volume of resources from free online libraries.

In 2020, Covid-19 hit the world and education was one of the most important factors that were adversely affected. A majority of countries announced the temporary closure of schools impacting more than 91% of students in the world.

As per the UN, by April 2020, approximately 1.6 billion students were out of school and nearly 369 million children depend upon school meals. To ensure that education doesn't stop at this time, UNESCO has created the following aims:

- Help countries mobilize resources and implement new and context-appropriate solutions to offer remote education by leveraging hi-tech, low-tech and no-tech methods
  - Seek equitable solutions and universal access
  - Make sure that there are coordinated responses that avoid overlapping efforts
- Facilitate the return of students to school when they reopen to avoid an increase in dropout rates

Here are some of the details about quality education that you must learn:

- Before the pandemic, projections showed that more than 200 million students would be out of school and only 60% of young people will reach upper secondary education in 2030
  - More than half of the students that have not enrolled in school live in Sub-Saharan Africa
  - 617 million youth worldwide lack basic mathematics and literacy skills
- In 10 low and middle-income countries, children with disabilities were 19% less likely to achieve minimum proficiency in reading

Everyone can participate in their ways to provide quality education around the world. Here are some of the targets that the UN has set for 2030 in this section:

- By 2030, ensure that there is free primary and secondary education for girls and boys for effective learning outcomes
- By 2030, ensure that both girls and boys have access to quality early development development and pre-primary education
  - Ensure equal access to affordable and quality technical, vocational and tertiary education
- Increase the number of people, both youth and adults who have relevant skills for employment, jobs and entrepreneurship
  - Eliminate all discrimitation in education
  - Ensure universal literacy and numeracy
  - Ensure education for sustainable development and global citizenship
  - Ensure building and upgrading inclusive and safe schools
  - Expand higher education scholarships for developing countries
  - Increase the supply of qualified teachers in developing countries

Here is how you can promote quality education around the world:

- Find a charity that works for quality education, donate or get involved in other ways
- Donate the books that you have used to those who need it

- Promote and take free online courses
- Visit local schools, see what school supplies they need and start a drive to provide it to them
  - Mentor young children and help them with their homework or projects

Here are some of the important dimensions of quality education that every organization should meet:

- Equity
- Sustainability
- Contextualisation and Relevance
- Balanced Approach
- Child-friendly Teaching and Learning
- Learning Outcomes

A good teacher should have several qualities and some of them are:

- A good teacher should be a good communicator and must know not only how to communicate with the students but also with the other teachers and school authorities especially when it comes to sharing the problems of the students as well.
- A good teacher is a good listener and must know to listen to the students and know their needs
- Adaptability is a crucial value of a good teacher, especially in these times as schools are moving online
- Good teachers are empathetic and patient with their students and understand what they are feeling and need.

Quality education is supported by three main pillars: availability to qualified teachers, the utilisation of quality learning resources and professional development, and the creation of safe and supportive learning environments. Quality education lays the groundwork for societal fairness. One of the most basic public services is high-quality education. It not only informs but also empowers residents, allowing them to participate as much as possible in their communities' social and economic growth.

Here are the three things that are required to provide high-quality education:

- 1. Study the content at your leisure at home, according to your learning needs.
- 2. Regroup in the classroom for hands-on workshops and conversations. Students are mentored by teachers.
- 3. With all of the insights from their class/group conversations, you may expand your knowledge at home.

REFERENCES

- [1].https://leverageedu.com/blog/quality-education/
- [2].https://academicpartnerships.uta.edu/
- [3].https://www.concernusa.org/

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA BO'LAJAK PEDAGOGLARDA KASBIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI

Boburjon O'lmasxanov

Toshkent xalqaro moliya instituti talabasi

Xurshida Badritdinova

Toshkent amaliy fanlar universiteti talabasi

Munavvar Isakdjanova

Namangan shahar 53-umumiy oʻrta ta'lim maktabi oʻqituvchisi e-mail: batridinovasayyora@gmail.com

Kalit soʻzlar: potensial, subyekt, kasbiy, identifikatsiya, moyillik, layoqat, verbal, noverbal, pedagogik-psixologik.

Annotatsiya: Ushbu maqolada boʻlajak pedagoglarda kasbiy sifatlarni shakllantirish ta'lim sifatini oshirishga xizmat ailishi, bo'lajak pedagoglarni kasb-hunarga yoʻnaltirish masalalarining dolzarblashuvi ularning erkin, ongli kasb-hunar tanlashlari uchun ijtimoiy-iqtisodiy. pedagogik-psixologik shart-sharoitlar yaratish zarurati xususida fikr yuritilgan. Kasbiy shakllanish jarayonida subyekt oʻzini oʻz kasbi vakili, u yoki bu kasbiy sifat sohibi, yoki muayyan bir taraqqiyot bosqichidagi mutaxassis sifatida identifikatsiyalashi ilmiy jihatdan asoslangan. Kasbiy identifikatsiya oʻzida kasblar dunyosiga yoʻnalganlik va o'zaro ta'sirni ta'minlovchi, kasbiy faoliyatda shaxsning potensialini toʻliq amalga oshiruvchi, tanlangan kasbning natijasini hamda taraggiyot yoʻnalishini oldindan koʻra biluvchi shaxsning kognitiv, motivatsion va axloqiy tavsifnomalarini mujassamlashtirgan integrativ tushuncha ekanligi isbotlangan. Boʻlajak pedagoglarda kasbiy sifatlarni shakllantirish yuzasidan xulosa va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Magola boʻlajak pedagoglar uchun moʻljallangan.

IMPORTANCE OF FORMING PROFESSIONAL QUALITIES IN FUTURE EDUCATORS IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION

Key words: potential, subject, professional identification, inclination, ability, verbal, non-verbal, pedagogical-psychological.

Abstract: In this article, the formation of professional qualities in future pedagogues serves to increase the quality of education, the actualization of the issues of orientation of future pedagogues to the profession, the need to create socialeconomic, pedagogical-psychological conditions for their free, conscious choice of profession. Thought about. In the process of professional formation, the subject identifies himself as a representative of his profession, as a possessor of one or another professional quality, or as a specialist at a certain stage of development. Professional identity is a cognitive, motivational and moral identity of a person who provides orientation and interaction in the world of professions, fully realizes the potential of a person in professional activity, foresees the result of the chosen profession and the direction of development. It has been proven that it is an integrative concept that embodies descriptions. Conclusions and recommendations have been developed regarding the formation of professional qualities in future pedagogues. The article is intended for future pedagogues.

ЗНАЧЕНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ В ПОВЫШЕНИИ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Ключевые слова: потенциал, субъект, профессиональная идентификация, склонность, способность, вербальный, невербальный, педагогикопсихологический.

Аннотация: В данной статье формирование профессиональных качеств у будущих педагогов служит образования, повышению качества актуализации вопросов ориентации будущих педагогов на профессию, социально-экономических, необходимости создания педагогико-психологических vсловий ДЛЯ их свободного, осознанный выбор профессии. В процессе профессионального становления субъект идентифицирует себя как представителя своей профессии, обладателя того иного как или профессионального качества, либо как специалиста на определенном развития. Профессиональная этапе идентичность — это познавательная, мотивационная и нравственная идентичность человека. которая обеспечивает ориентацию и взаимодействие в мире профессий, в полной мере реализует потенциал человека в профессиональной деятельности, предвидит результат избранной профессии и направление развития. Доказано, что это интегративное понятие, воплощающее описания. Разработаны выводы и рекомендации по формированию профессиональных качеств у будущих педагогов. Статья предназначена для будущих педагогов.

Mustaqillik yillarida boʻlajak pedagoglarni kasb-hunarga yoʻnaltirish masalalarining dolzarblashuvi ularning erkin, ongli kasb-hunar tanlashlari uchun ijtimoiy-iqtisodiy, pedagogik-psixologik shart-sharoitlar yaratish zarurati bilan izohlanadi. Boʻlajak pedagoglarni kasb-hunarga yoʻnaltirish ularni shaxsiy moyillik, layoqat, qiziqishlari asosida hamda jamiyat talablariga mos holda ongli kasb tanlashga tayyorlash boʻyicha maqsadga yoʻnaltirilgan integral xususiyatlarga ega ilmiy –amaliy faoliyatdir. Boʻlajak pedagoglarni kasb-hunarga yoʻnaltirish jarayoni tashkiliy jihatdan koʻproq pedagogik xarakterga ega boʻlsa-da, u mazmunan psixologik mohiyatga ega. Chunki, barcha pedagogik tadbirlar oʻquvchining kasbiy oʻzligini anglash va ongli kasb tanlashi uchun xizmat qiladi, uning kasbiy oʻzligini anglash jarayoni esa psixologik qonuniyatlar asosida kechadi.

Kasbiy shakllanishda kasbiy sifatlar va taraqqiyot bir-biri bilan chambarchas bogʻliqdir: kasbiy sifatlar bir tomondan kasbiy taraqqiyot jarayonida shakllansa, boshqa tomondan shaxsning mutaxassis sifatida namoyon boʻlishining muhim koʻrsatkichi hisoblanadi [1.B.103]. Kasbiy shakllanish individning mutaxassisga aylanishi sifatida insonning oʻzi haqidagi, kasbiy va ijtimoiy muhitdagi mavqeyi haqida tasavvurlarining oʻzgarishi, qolaversa, yangi kasbiy sifatlarni oʻzida tarkib toptirishi, keng ma'noda aytadigan boʻlsak, shaxsning kasbiy oʻzini-oʻzi anglashi bilan hamohanglikda kechadigan jarayondir. Kasbiy shakllanish inqirozlari davrida kasbiy sifatlar yaqqol namoyon boʻladi.

Kasbiy sifatlar muammosini tadqiq qilishda asosiy e'tiborni kasbiy muhit ta'sirida insonning verbal va noverbal xatti-harakatini qayta qurish vaziyatlari batafsil yoritilgan adabiyotlarga qaratish lozim. Tadqiqotlarda individning oʻzaro hamkorligi mehnat jamoasi dinamikasida faoliyat va mehnat jamoasi talablari asosida shakllangan boʻlsagina ma'lum bir muvaffaqiyatga erishishi mumkinligi koʻrsatib berilgan [5.B.74-78]. Bu jarayonda kasbiy sifatlar insonning faoliyatini samarali amalga oshirishi uchun u qanday boʻlishi, nima qila olishi va mehnat jamoasida oʻzini qanday tutishi haqidagi tasavvurlarini oʻzida aks ettiruvchi ichki tuzilma sifatida namoyon boʻladi.

Kasbiy sifatlarni oʻrganishning qiyin tomoni, birinchidan u shaxsning aynan oʻziga, ikkinchidan muayyan bir guruh a'zolariga tegishlidir. Muayyan bir ijtimoiy kategoriyalarga shaxsiy daxldorlikni idrok qilishning identifikatsiya jarayoni shunga muvofiq qadriyatlar tizimining shakllanishi bilan hamohang tarzda kechadi. Kasbiy shakllanish jarayonida subyekt oʻzini oʻz kasbi vakili, u yoki bu kasbiy sifat sohibi, yohud muayyan bir taraqqiyot bosqichidagi mutaxassis sifatida identifikatsiyalaydi. Shuning uchun ham "shaxsiy-ijtimoiy" kontiniumdagi kasbiy sifatlar baridir ham ijtimoiy chegaraga yaqinroq boʻlib, ijtimoiy sifatlarga egalik qiladi.

Ijtimoiy identifikatsiya hayotdagi oʻzaro hamkorliklar, ijtimoiy taqqoslashlar va subyekt ijtimoiy qurilishining tayanch tizimi sifatida namoyon boʻluvchi faol ijtimoiy ta'limni yoʻlga qoʻyish natijasida bunyod boʻluvchi dinamik jarayon sifatida yuzaga keladi. Ijtimoiy identifikatsiya yagona kognitiv, motivatsion va qadriyatlar tizimini oʻz ichiga qamrab olishini kuzatish mumkin.

Shunga muvofiq tarzda kasbiy identifikatsiya faoliyat va u bilan bogʻliq boʻlgan oʻzaro hamkorlikning individual emotsional bilimlar bilan boyitilishi, faoliyatga yoʻnalganlik ta'siri ostida yuzaga keluvchi shaxsning oʻzini-oʻzi anglashi sifatida koʻrib chiqiladi. Kasbiy identifikatsiya ijtimoiy identifikatsiya tuzilishining muhim elementlaridan biri boʻlib, shaxsiy va kasbiy taraqqiyot jarayonida shakllanadi va inson hayotining koʻp jihatlariga oʻz ta'sirini oʻtkazadi[6.B.37].

Yuqoridagi fikrlardan koʻrinib turibdiki, kasbiy identifikatsiya oʻzida kasblar dunyosiga yoʻnalganlik va oʻzaro ta'sirni ta'minlovchi, kasbiy faoliyatda shaxsning potensialini toʻliq amalga oshiruvchi, tanlangan kasbning natijasini hamda taraqqiyot yoʻnalishini oldindan koʻra biluvchi shaxsning kognitiv, motivatsion va axloqiy tavsifnomalarini mujassamlashtirgan integrativ tushunchadir. Muayyan bir axloqiy va motivatsion tizimdagi, qolaversa, shaxsiy kasbiga nisbatan subyektiv munosabatlar bilan hamohang tarzda kechuvchi shaxsning mehnat jamoasida tutgan oʻrni haqidagi tasavvurlari kasbiy identifikatsiyaning asosini tashkil qiladi. Bu gʻoyalar kasbiy identifikatsiya kognitiv, motivatsion va axloqiy komponentlar bilan yaxlitlikni tahlil qilishi koʻrsatib berilgan empirik tadqiqotlarda oʻz isbotini topgan.

Identifikatsiyaning kognintiv, motivatsion va axloqiy komponentlarini ajratib koʻrsatilar ekan, ular ichida kognintiv komponentlarni tadqiq qilish mushkul ekanini ta'kidlab oʻtiladi, chunki aynan kognitiv komponent identifikatsiya tuzilishining yadrosi hisoblanadi.

Kasbiy identifikatsiyaning kognitiv komponentiga nisbatan an'anaviy yondashuv D.N. Zavalishaning yozishicha, insonning kasbdoshlar guruhidagi me'yorlar, qadriyatlar va an'analarni o'zlashtirishi bilan belgilanadi. Ushbu voqelik kasbiy identifikatsiya sifatida namoyon bo'ladi: "...Hech qanday kasbiy faoliyat va shaxsiy taraqqiyot kasblar dunyosi va o'zini-o'zi anglashga yo'naltirilgan subyektning kognitiv faolligisiz amalga oshmaydi" [4.B. 29-35]. Ushbu jarayonni kasbdoshlar guruhidagi shaxslarning o'zini-o'zi anglashi bilan taqqoslash mumkin. Muallifning ta'kidlashicha, kasbiy identifikatsiyaning kognitiv komponentlarini kasbiy faoliyat yuritilayotgan jamoaning muhitiga mos ravishda subyektning shaxsiy xususiyatlari bilan to'ldirish lozim.

Identifikatsiya jarayonida shaxsning oʻzini mutaxassis sifatida anglashi mehnat jamoasi, ish joyining ichida sodir boʻladi. Bu makon oʻzida faqatgina ijtimoiy muhitni – jamoani, xodim

va boshqaruvchi pedagoglarni yoki faqatgina kasbiy normalarning tashuvchilarini emas, balki mehnat obyektini, qolaversa inson oʻz faolligini yoʻnaltiruvchi voqelikni mujassamlashtiradi [2.B.173].

E.V. Koneva "Kasbiy makon" tushunchasini mutaxassis, insonlar jamoasida ish olib boruvchi, atrofdagi voqealarga oʻz ta'sirini oʻtkazuvchi obyektlar tizimi sifatida oʻrganadi. Muallifning koʻrsatishicha, kasbiy makon tushunchasiga nisbatan bunday yondashuv uning kasbiy identifikatsiya bilan aloqalarini osongina oʻrnatish imkonini beradi: insonning oʻzini mutaxassis sifatida his qilishi — aynan mana shu jihatni ayrim odamlar, obyektlar, voqealar va mas'uliyat doirasi ichidagi shaxsning oʻzi haqidagi tasavvuridir [3.B.12].

Kasbiy identifikatsiya zamonaviy psixologik tadqiqotlarning ilmiy va amaliy ahamiyatga ega boʻlgan predmeti hisoblanadi. Bu integrativ tushunchada shaxsning kasblar olamiga, mehnat jamoasi va keng ijtimoiy muhitga yoʻnalishini ta'minlovchi, kasbiy faoliyatda shaxs potensialini toʻliq namoyon qilish imkonini beruvchi, qolaversa tanlangan kasbning kutilayotgan natijalarini va shaxsiy taraqqiyot imkoniyatlarini oldindan koʻra biluvchi kognitiv, motivatsion va axloqiy tavsifnomalarining oʻzaro aloqasi aks etadi. Kasbiy yoʻnalganlik va oʻzini-oʻzi anglash kasbiy taraqqiyotning muhim koʻrsatkichlaridan biri hisoblanadi.

Boʻlajak pedagoglarda kasblarga qiziqishlarini orttirish, ularda kasbiy oʻzligini anglashning tezroq shakllantirish uchun quyidagilarni **tavsiya** qilamiz.

- 1. Ota-onalar oʻsmirlik davrida yuzaga keladigan psixologik xususiyatlarni hisobga olgan holda farzandlariga toʻgʻri koʻrsatma berishi va yoʻl-yoʻriqlar koʻrsatishi lozim;
  - 2. Har bir oʻquvchini oʻzi qiziqqan kasbga yoʻnaltirish zarur;
- 3. Oʻquvchilarning barcha kasblar haqida toʻliq ma'lumotga ega boʻlishlari uchun, turli kasb pedagoglari bilan davra suhbatlari tashkil etilishi maqsadga muvofiq;
- 4. Barcha kasblarga boʻlgan qiziqishlarni orttirish uchun kasbga yoʻnaltirish ishlarining mazmuni, shakli va vositalarini takomillashtirib borish zarur;
- 5. Oʻquvchilarda ommaviy axborot vositalari va internet saytlaridan kasblar boʻyicha ma'lumotlarni kuzatib, oʻrganib borish borasida koʻnikma va malakalarni shakllantirish lozim;
- 6. Har bir oʻspirinda boʻlajak kasbiy faoliyatga oʻzini –oʻzi tayyorlash borasida zarur bilim va tasavvurlarni shakllantirish orqali kasbiy oʻzlikni anglashning tezroq hamda mukammalroq amalga oshishi uchun sharoit yaratish zarur boʻladi.

XXI asrda intellektual salohiyatli yoshlarga boʻlgan ehtiyoj juda tez sur'atlar bilan ortib bormoqda. Jamiyatning bu ehtiyojini qondirish har bir yigit-qizdan yuksak e'tiqod, kuchli bilim va yuqori darajadagi kasbiy tayyorgarlikka ega boʻlishni taqozo etadi. Zero, yuqori malakali, oʻz kasbining fidoiysi boʻlgan pedagoglar jamiyat taraqqiyotining negizini tashkil etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

- [1]. Joʻraev Q. Oʻsmirlarni oʻzini anglash va oʻz-oʻzini boshqarishga oʻrgatishning pedagogik omillari. Pedagogik fanlar nomzodi dissertatsiyasi.T.: 2006.103 b
- [2]. Muslimov N.A., Mullaxmetov R.G. Kasb tanlashga yoʻllash. Oʻquv qoʻllanma. Toshkent: OOʻMTV, 2007. 173 b.
- [3]. Rashidov H.F., Ergashev SH.T., Boltaboev S. Oʻquvchilarni kasbiy yoʻnalganligini aniqlash. Uslubiy qoʻllanma. -T.:TDRU, 2004. 12 b.
- [4]. Бадритдинова, М. Б. (2018). Когнитивный стиль как фактор эффективного повышения качества образования. in формирование профессиональной компетентности будущего специалиста в образовательном пространстве россии (pp. 29-35)
- [5]. Бадритдинова, М. Б., & Аъзамов, У. (2020). Психологические особенности развития когнитивного стиля в учебнем процессе. Учёный XXI века, (1 (60)), 74-78.
- [6]. Бадритдинова, М. Б. (2014). НЕКОТОРЫЕ СОВРЕМЕННЫЕ ВОПРОСЫ ПСИХОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ. ИНСТИТУТЫ И МЕХАНИЗМЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ: МИРОВОЙ ОПЫТ И РОССИЙСКАЯ ПРАКТИКА, 37.
- [7]. Baxromovna, B. M. (2019). KOGNITIV USLUB BILAN BOGʻLIQ METAUSLUBLARNING RIVOJLANISHI. Педагогика ва психологияда инновациялар, (6)

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

YOSH MUTAXASSISLARNING PEDAGOGIK FAOLIYATGA MUVAFFAQIYATLI MOSLASHUVINI TA'MINLOVCHI INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR

Ra'no Xaydarova, TDSHU katta o'qituvchi, ra no xaydarova@tsuos.uz

Shoira Abdullayeva

TATU oʻqituvchi

ishlash.

Kalit	soʻzlar:	Annotatiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim
moslashuv, na	azorat qilish,	muassasalarida yosh mutaxassislarning moslashish davri
ta'lim va tarb	oiya jarayoni,	murakkabligi va bu davrni yengib oʻtishda innovatsion
psixologik va	a pedagogik	pedagogik texnologiyalarning ahamiyati haqida soʻz boradi.
yondashuv,	pedagogik	
texnologiyalar,	guruhlarda	

INNOVATIVE TECHNOLOGIES PROVIDING SUCCESSFUL ADAPTATION OF YOUNG SPECIALISTS TO PEDAGOGICAL ACTIVITIES

Key words adaptation, control, teaching and educational process, psychology and pedagogical approach, pedagogical technologies, work in groups.

Abstract. This article discusses the complexity of the adaptation period of young specialists in preschool education and the role of innovative pedagogical technologies in overcoming this period.

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ, ОБЕСПЕЧИВАЮЩИЕ УСПЕШНУЮ АДАПТАЦИЮ МОЛОДЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ К ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Ключевые слова Аннотация. В данной статье рассматривается адаптация, контроль, учебноадаптационного периода сложность молодых воспитательный процесс, дошкольного образования специалистов роль психолого-педагогический инновационных педагогических технологий педагогические подход, преодолении этого периода. технологии, работа в группах.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bitiruvchilarning ish faoliyatidagi qiyinchiliklari, doim ham o'qish jarayonida yomon o'qiganlari yoki o'zlashtirishlari past bo'lganligi bilan bog'liq bo'lavermaydi, balki ularda o'rganishga tayyorlik, mustaqil o'qish qobiliyati, o'zini nazorat

qilish va baholash qobiliyati kabi shaxsiy fazilatlarga ega emasligi, kognitiv faoliyatning o'ziga xos individual xususiyatlarini nazorat qilish, o'z-o'zini tayyorlash uchun ish vaqtini to'g'ri taqsimlash ko'nikma va malakalarini yetarli rivojlanmaganligidadir.

O'qish davrida nazoratga o'rganib qolgan ba'zi bitiruvchilar asosiy qarorlarni qabul qila olmaydi. Ularda o'z-o'zini tarbiyalash va mustaqil ishlash ko'nikmalari yetarli darajada shakllanmagan.

Mutaxassislarning ta'lim standartida ko'rsatilgan kasbiy kompetentsiyalar va bitiruvchining kasbiy faoliyatni amalga oshirishga tayyorligi o'rtasida tafovut mavjud bo'lib, yosh mutaxassislar ushbu muammoni yechishda qiyinchilikka uchraydilar.

Tadqiqotchilar bitiruvchining o'qishni tugatgandan so'ng, darhol yuqori darajada kasbiy faoliyat bilan shug'ullana olmasligini, ayrim muammolarni hal qilishni istamasligi sabablarini quyidagi guruhlarga ajratadilar:

- universitetlarda kasbiy tayyorgarlikning past darajasi;
- kasbiy muhim fanlar siklida kasbiy tayyorgarlikning past darajasi;
- kasbiy yoʻnalish va kasbiy oʻzini oʻzi anglash, kasbiy oʻziga xoslik shakllanmaganligi;

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari yosh mutaxassislarining mutlaq koʻpchiligi kasbiy moslashish jarayonida muammolarni boshdan kechiradi. Ammo uzluksiz pedagogik ta'lim tizimida bu konkret muammo deyarli oʻrganilmaydi va koʻpchilik tashkilotlarda yangi xodimlarga kasbiy muammolarni hal qilishda yordam berish uchun tegishli choralarni koʻrilmaydi.

Yosh mutaxassislarning ijtimoiy moslashuvi quyidagilarga boʻlinadi:

- a) kasbiy moslashuv, ya'ni kasbiy jarayonning mohiyati, mazmuni, sharoiti va tashkil etilishiga moslashish, kasbiy va pedagogik ishda mustaqillik ko'nikmalarini rivojlantirish;
- b) ijtimoiy-psixologik moslashuv shaxsning guruhga moslashishi, u bilan munosabatlari, oʻziga xos xulq-atvor uslubini rivojlantirish. Boshqacha qilib aytadigan boʻlsak, "adaptivlik qobiliyati deganda odamning atrof-muhitning turli talablariga (ham ijtimoiy, ham jismoniy) ichki noqulayliklarni his qilmasdan va atrof-muhit bilan ziddiyatsiz moslashish qobiliyati tushuniladi".¹

Birorta pedagogika oliy oʻquv yurti yoki kollej bitiruvchisi yuqori malakali mutaxassis boʻlib chiqmaydi. Yosh xodimning ta'limda qolishi yoki boshqa faoliyat sohasiga ketishi moslashuv jarayonining muvaffaqiyatiga bogʻliq.

Adaptatsiya – aktiv faoliyatning zaruriy qismi va uning samaradorligi uchun zarur shartdir, shaxsning ma'lum bir ijtimoiy rolda muvaffaqiyatli ishlashi uchun moslashishning

-

 $^{^{1}}$ Педагогика и психология высшей школы: Учебное пособие. — Ростов н/Д: Феникс, 2002. — 544 с.//http://www.krotov.info/lib_sec/shso/

ijobiy qiymati. Kasbiy faoliyatga kirish davri kasbiy adaptatsiya deb ataladi. "Bu shaxsning progressiv ravishda oʻzgarish yoʻnalishida hamkorlikdagi faoliyatni amalga oshirish maqsadida yangi ijtimoiy muhitga kirish jarayonidir". ¹ Tadqiqotchilar yosh mutaxassislarni kasbiy faoliyatga moslashishning bir necha shaklini ajratib koʻrsatadilar:

- 1) yangi ish joyini shart-sharoitlariga, mazmun-mohiyati, talablariga, yangi hamkasblarga va shaxsiy majburiyatlarini oʻrganish bilan bogʻliq boʻlgan *tashkiliy adaptatsiya*;
- 2) yosh mutaxassislarni bitta guruhga boʻlinish orqali jamoaga qoʻshilish bilan bogʻliq *ijtimoiy moslashuv*;
- 3) maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim va tarbiya berish bilan bogʻliq boʻlgan didaktik adaptatsiya;
- 4) yosh mutaxassisning pedagogning jismoniy va psixologik yuklamasi, uning fiziologik ish sharoitlariga moslashishi bilan bogʻliq boʻlgan *psixofiziologik adaptatsiya*. ²

Pedagogik faoliyatini boshlagan yosh mutaxassis koʻpincha «dovdirab» qoladi. Kollej yoki universitetda olingan bilim yetarli, amaliyot esa bolalar bilan, ularni ota-onalari bilan, yangi hamkasblar bilan ishlash tajribasining kamligini koʻrsatadi. Bu holat psixologlar tomonidan "Reallikdan kelib chiqqan zarba" deb ta'riflanadi. Talaba boʻlajak mutaxassislikni oʻrganish davrida boʻlajak kasbiy faoliyati boʻyicha katta umidlarga ega boʻladi. Ammo ish boshlaganidan soʻng, yosh mutaxassis ba'zi umidlari haqiqatga mos kelmasligini tushunadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari yosh mutaxassislarining kasbiy faoliyatga adaptatsiya jarayoni (psixikaning tartibga solish funksiyasini oʻrganishga koʻra) birinchi yilning soʻngiga kelib tugaydi, bunda eng qiyin davr deb ikkinchi va uchinchi oylar hisoblanadi. Haqiqatda ham, yosh pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirishning eng muhim bosqichi — ular faoliyatining birinchi yili. Ishning bu birinchi yili uning oʻziga boʻlgan ishonchini kuchaytirishi yoki umidsizlik va oʻziga ishonchsizlik manbai boʻlishi mumkin. Yosh mutaxassis bir qancha qiyinchiliklarga duch keladi:

- pedagogik va kundalik tajribaning yetishmasligi;
- uslubiy tayyorgarlikning pastligi;
- ta'lim va tarbiya usullarini yetarli darajada bilmaslik;
- hujjatlarni rasmiylashtirishni bilmaslik;
- hamkasblar bilan munosabatlarni oʻrnata olmaslik;
- tarbiyalanuvchilar va ularning ota-onalari bilan aloqa oʻrnata olmaslik;

² Педагогика и психология высшей школы: Учебное пособие. — Ростов н/Д: Феникс, 2002. — 544 с.//http://www.krotov.info/lib_sec/shso/

¹ Агранович М.Л., Фрумин И.Д. «Кадры образования – больше дешевых или меньше дорогих»//Теоретические и прикладные исследования.- С. 68-80.

- guruhni boshqara olmaslik;
- tizimining oʻziga xos xususiyatlarini yaxshi tushunmaslik;
- har kungi mashgʻulotga tayyorgarlik koʻrish koʻnikmasini yoʻqligi;
- mashgʻulotlardagi tartib masalalari;
- yuklama (ayrim yosh mutaxassislar uchun juda katta);
- ish haqining pastligi, uy-joy yetishmasligi, huquqiy yordamning yetarli emasligi va boshqalar.

Ishga kirishda yosh mutaxassislar koʻpincha katta hajmdagi va mutlaqo yangi boʻlgan ish yuklamasiga duch kelishadi. Bunday holda, yangi xodim ogʻir ish kunidan keyin tiklanib olishi uchun vaqti yoʻq, u doimiy stress va charchoq rejimida ishlaydi. Bularning barchasi yangi faoliyatning turli qirralarini oʻzlashtirish majburiyati bilan birga keladi. Yosh xodimning kasbiy moslashuvi yuqori hissiy stress bilan tavsiflanadi. Moslashish davrida u xatolarga yoʻl qoʻyadi va koʻplab muvaffaqiyatsizliklarni boshdan kechiradi. Uning nazarida atrofdagilarni barchasi uni tanqid qilib, har bir xatolari uchun salbiy baho berayotganday tuyuladi. Ushbu holat salbiy his-tuygʻularni keltirib chiqaradi va yosh mutaxassisni ishdan ketish haqidagi qarori bilan yakunlanishi mumkin.

Yosh mutaxassislar ish boshlagan dastlabki kundanoq oʻzlarini qulay va ishonchli his qilishlari, kasbiy oʻsishlari, oʻz kasbidan umidsizlikka tushmasliklari uchun ular bilan ishlashni yoʻlga qoʻyish, malakalarini oshirishda uslubiy yordam koʻrsatish zarur. Buning uchun har bir maktabgacha ta'lim muassasasi yosh mutaxassisning kasbiy shakllanishi uchun moslashuv dasturi, yosh pedagogni *kasbiy shakllantirish modelini* ishlab chiqilishi kerak. Modelning maqsadi yosh mutaxassisni muvaffaqiyatga erishishi va kasbiy oʻsishiga olib keladigan sharoit yaratishdir. Albatta juda koʻp narsa yosh mutaxassisni oʻziga bogʻliq, lekin uning kasbiy moslashuvida maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbari, metodist va tajribali hamkasblarining oʻrni beqiyos hisoblanadi. Afsus, barcha tajribali mutaxassislar ham hamkorlik va pedagogik yordam koʻrsatishga tayyor emas.

Yosh mutaxassis birinchi navbatda ta'lim muassasasi ma'muriyati, hamkasblari, metodistlari tomonidan doimiy yordam va ko'mak olishi kerak. Uning guruh, mashg'ulotlar, tarbiya jarayoni, yosh bolalar va ularning ota-onalari bilan yolg'iz qolishi yosh mutaxassis uchun juda qiyin kechishi mumkin.

«Ustoz-shogird» tizimini yaratish moslashish muammosini hal qilishga yordam beradi. Soʻnggi paytlarda tobora koʻproq "ustoz" tushunchasi boshqa atamalar bilan almashtirilmoqda: "tyutorliklik", "kouching", "mentorlik". YUqori darajadagi ustozlik kompetentlik, tajriba va aniq rollarga boʻla olishlik bilan bogʻliq. Murabbiy deganda – faol, yangilikka intiluvchan, talablarni

yaxshi tushunadigan, maslahatchi, shaxsiy namuna, katta tajriba egasini tushunamiz. Ustoz yosh mutaxassisning qiyinchiliklari, muammolari, muvaffaqiyatsizliklarini aniqlaydi va hamkorlikdagi ish dasturini belgilaydi. Aynan ustoz mashgʻulotlarning kalendar va tematik rejalashtirishni tayyorlashda yordam beradi, uslubiy ma'lumotlar oqimini toʻgʻri yoʻnaltiradi, zamonaviy mashgʻulotlarning tuzilishi, shakli haqida ma'lumot berib, guruh xonasini bezatishda qatnashadi, ota-onalar bilan toʻgʻri aloqa oʻrnatish va boshqalarda yordam beradi. Albatta birinchi muvaffaqiyatdan olingan quvonch hissi, muvaffaqiyatsizliklar hissi kabi muhimdir. Aynan u faoliyatni davom ettirish, qiyinchiliklarni yengish va moslashish uchun kuch beradi. Mentorlik doimiy muloqot, shaxslararo kommunikatsiyadir. Ustozlar yosh mutaxassislarni kasbiy oʻzini anglab, yanada yuksak marralarni zabt etishga yordam beradi. Ular yosh pedagoglar uchun mustaqil yetuk mutaxassis maqomiga oʻtishni osonlashtiradilar.

Lekin shu bilan birga, yosh mutaxassisni faqat bitta tashkilotga moslashuv jarayoni bilan uning pedagogik oʻsish faoliyatini cheklab qoʻyish notoʻgʻri boʻladi. Innovatsion faoliyat bilan shugʻullanish, turli koʻrik-tanlovlarda ishtirok etishi, malaka oshirish kurslari, ayniqsa xorijda malaka oshirish, yangi pedagogik texnologiyalarni egallashi yosh mutaxassisni oʻniga boʻlgan ishonchini oshirib oʻz ustida ishlashiga turtki boʻladi.

Xulosa qilib aytadigan boʻlsak, yosh mutaxassislar uchun ijtimoiy-iqtisodiy va tashkiliy sharoitlarni yaratish ularni ragʻbatlantirishning zarur va muhim shartidir. Biroq, eng asosiysi, maktabgacha ta'lim tashkilotining butun jamoasi birgalikda harakat qilsa, yosh pedagoglarni mehnat faoliyatiga jalb qilish muammosi hal boʻladi.

Shunday qilib, kasbiy mahoratni rivojlantirish, adaptatsiya jarayonidan muvaffaqiyatli oʻtish jarayoni mohirona ilmiy va uslubiy yordamga muhtoj. Moslashuv jarayonining muvaffaqiyati uchun quyidagi shartlar zarur:

- -pedagogik xodimlarning qulay ijtimoiy-psixologik muhiti;
- -yosh mutaxassisning ehtiyojlari va muammolariga e'tibor berish,
- yangi pedagogni obyektiv ragʻbatlantirish tizimini ishlab chiqish.

Amaliyot shuni koʻrsatadiki, yosh oʻqituvchilarga birinchi oylarda ma'ruza oʻqishning, pand-nasihatning hojati yoʻq, ular faqat amaliy maslahatlarga muhtoj. Bitiruvchining yangi ishga kelganligini hisobga olib, u bilan tashkil etiladigan metodik ish yosh mutaxassisning kasbiy oʻzini oʻzi anglashi uchun zarur boʻlgan vakolatlarni shakllantiruvchi quyidagi yoʻnalishlarda quriladi:

- fan kompetensiyasi;
- psixologik kompetentsiya;
- pedagogik kompetentsiya;

- uslubiy kompetentsiya;
- innovatsiyalarga tayyorlik;
- umummadaniy va hissiy-axloqiy kompetentsiya.

Hozirgi kunda Oʻzbekiston Respublikasida uzluksiz ta'lim tizimini barcha bosqichlarini isloh qilishning zamonaviy sharoitida yosh oʻqituvchining pedagogik faoliyatga imkon qadar tezroq moslashishi alohida ahamiyatga ega. Yosh oʻqituvchining shaxsiy va kasbiy moslashuvi uzoq va qiyin boʻlishi mumkin. Sabr-toqat, hamdardlik, xushmuomalalik, yosh mutaxassisning rivojlanishi uchun psixologik qulay shart-sharoitlarni yaratish qobiliyati, shuningdek, u bilan maqsadli ishlash muhim ahamiyatga ega boʻlib, ular kasbga oʻz vaqtida adaptatsiyasiga yordam beradi, qiyinchiliklarni yengib, oʻz kasbiga moslashishga yordam beradi, oʻz sohasining haqiqiy professionali darajasiga koʻtarilishiga asos boʻladi.Kasbiy moslashish va malaka oshirish jarayonini malakali boshqarish nafaqat yosh mutaxassisga yordam beradi, balki u ishlayotgan ta'lim muassasasining rivojlanishiga ham hissa qoʻshadi.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ОИЛА ВА ЖАМИЯТ БАРҚАРОР РИВОЖЛАНИШИНИ ТАЪМИНЛАШДА ХОТИН-КИЗЛАРНИНГ ЎРНИ

Дилдор Пўлатова

фалсафа фанлари номзоди, профессор
Тошкент давлат шарқшунослик университети
Шарқ фалсафаси ва маданияти
кафедрасининг мудири

E-mail: falsafa2009@gmail.com

Калит сўзлар: Хотинкизлар, гендер тенглик, оила, жамият, барқарор ривожланиш, маънавий тарбия, ахлокий қадриятлар

Аннотация: Буюк аждодларимиз томонидан аёлнинг оилада, жамиятда тутган ўрни, УНИНГ бунёдкорлик фаолияти улуғланиб келинган. Мустақиллигимиз шарофати билан мамлакатимизнинг барқарор ривожланишида аёлларнинг роли бекиёс ошди. Бу ўз навбатида давлатимизнинг хотин-қизларнинг оилада ва жамиятдаги мавкеини мустахкамлашга, уларнинг хаётимизнинг барча сохаларида иштирокини таъминлашга қаратилган саъй-харакатлар натижасидир. Мазкур маколада хотин-қизларнинг ижтимоий фойдали мехнат билан бирга оиладаги оналик вазифаларини қушиб олиб бориши, баркамол ёшларни тарбилашида шарқона ахлоқий қадриятларнинг ахамияти, уларнинг оила ва жамият барқарор ривожланишини таъминлашдаги ўрни масалалари тахлил этилган.

THE ROLE OF WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE FAMILY AND SOCIETY

Key words: Women, gender equality, family, society, sustainable development, spiritual education, moral values

Abstract: Our great ancestors revered the role of women in the family and society, her creative activity. With the acquisition of independence, the role of women in the stable development of our country has immeasurably increased. This, in turn, is the result of the efforts of our state aimed at strengthening the position of women in the family and society, ensuring their active participation in all spheres of our life. This article analyzes the problems of women combining the duties of a mother to a family along with socially useful work, the importance of Eastern moral values in the upbringing of spiritually developed youth, their role in ensuring the stable development of the family and society.

718

РОЛЬ ЖЕНЩИН В ОБЕСПЕЧЕНИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СЕМЬИ И ОБЩЕСТВА

Ключевыеслова:Женщины,гендерноеравенство,семья,общество,устойчивоеразвитие,духовноевоспитание,нравственные ценности

Аннотация: Наши великие предки почитали роль женщины в семье и обществе, ее творческую деятельность. С приобретением независимости неизмеримо возросла роль женщин в стабильном развитии нашей страны.

Это, в свою очередь, является результатом усилий нашего государства, направленных на укрепление положения женщин в семье и обществе, обеспечение их активного участия во всех сферах нашей жизни. В данной статье анализируются проблемы совмещения женщинами обязанностей матери семье наряду с общественно полезным трудом, значение восточных нравственных ценностей в воспитании духовно развитой молодежи, их роль в обеспечении стабильного развития семьи и общества.

Донишмандларнинг муайян жамиятни ривожланганлик даражасига унда аёлларнинг тутган ўрнига қараб бахо бериш керак деган фикри бизнинг давримизда хам ўзининг ижтимоий ахамиятини йўкотгани йўк. Хотин-кизларнинг хукук ва эркинликларининг таъминланиши, жамиятнинг тулаконли аъзоси сифатида фаолият олиб бориши замонавий Хусусан, **У**збекистон ютукларидан биридир. Республикаси цивилизациянинг Конституциясининг 46-моддасида «Хотин-қизлар ва эркаклар тенг хукуклидир», деб белгилаб қўйилган. [1.Б.17] Ўзбекистон Республикаси Оила Кодексининг 19-моддасида хам уларнинг тенглиги мустахкамлаб қўйилган: «Эр ва хотин оилада тенг хукуклардан фойдаланадилар ва улар тенг мажбуриятларга эгадирлар». [2.Б.10] Бу мухим хужжатлар ўз мохиятига кўра мустақил юртимизда хотин-қизларнинг эркаклар билан тенглигини таъминлашга қаратилган бўлиб, аёлларнинг барча сохаларда ижтимоий-сиёсий, иқтисодий фаоллигини таъминланиши, маънавияти баркамол ёшларнинг тарбиячиси, мустахкам бахтли оиланинг гўзал бекаси сифатида осуда хаёт ва фаровон турмуш кечиришининг асосини ташкил этади.

Жамият барқарор ривожланиши учун оила мустаҳкам бўлиши, оила мустаҳкам бўлиши учун эса хотин-қизларнинг табиат ва жамият уларга инъом этган вазифаларини, яъни ижтимоий функцияларини бажаришлари учун етарлича имконият ва шароитлар бўлиши керак. Бу, яна аёллардан маънавий салоҳият, етарлича билим, кўникма, жисмоний куч-қувват ва мустаҳкам саломатликни талаб этади. Аёлларда бу неъматлар бисёр бўлган такдирда ҳам, оила аъзоларининг, давлат ва жамиятнинг қўллаб-қувватлаши ва ёрдамисиз ҳеч бир аёл ўз зиммасига юклатилган бу мураккаб мажбуриятларни тўла-тўкис бажара олмайди. Шунинг учун ҳам, оналик ва болаликни ҳимоя қилиш, оилаларни

мустаҳкамлаш, ёшлар маънавиятини юксалтириш каби масалалар давлатимиз сиёсати даражасига кўтарилган.

Кейинги йилларда мамлакатимизда хотин-қизларнинг гендер тенглигини таъминлаш, уларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш буйича катта ишлар олиб борилмокда. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёев томонидан 2022 йил 7 мартда эълон қилинган "Оила ва хотин-қизларни тизимли қўллаб-қувватлашга доир ишларни янада жадаллаштириш чора-тадбирлари тўгрисида"ги ПФ-87 Фармони алохида ахамият касб этади. [3] Мазкур Фармон мазмун-мохияти билан мамлакатимизда хотин-қизларнинг хуқуқ ва қонуний манфаатларини химоя қилиш, уларнинг иқтисодий, ижтимоий ва сиёсий фаоллигини ошириш, соғлиғини сақлаш, касбга ўқитиш ва бандлигини таъминлаш, тадбиркорликка кенг жалб этиш, эхтиёжманд хотин-қизларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш, гендер тенгликни таъминлаш борасида олиб борилаётган ислохотларни тизимли давом эттириш, шунингдек, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Глобал кун тартибининг Барқарор ривожланиш мақсадларини изчил амалга оширишга йўналтирилган.

Ушбу Президент Фармони билан тасдикланган 2022-2026 йилларда хотинкизларнинг мамлакат иктисодий, сиёсий ва ижтимоий хаётининг барча жабхаларида фаоллигини ошириш буйича Миллий Дастурда Ўзбекистонда «2030 йилгача булган даврда баркарор ривожланиш соҳасидаги Миллий максад ва вазифалар» доирасида устувор максадлардан бири сифатида «Гендер тенгликни таъминлаш ва барча хотинкизларнинг ҳуқуқ ва имкониятларини кенгайтириш» чора-тадбирлари белгилаб берилди.

Сўнгги йилларда гендер тенгликни таъминлаш, аёлларнинг ижтимоий ва сиёсий хаётдаги ролини ошириш бўйича ишлар бир неча йўналишларда олиб борилмокда:

- аёллар хукуклари тўғрисидаги қонун хужжатларини такомиллаштириш;
- аёлларни химоя килишнинг институционал асосларини такомиллаштириш;
- аҳолининг гендер тенглик ва аёллар ҳуқуқлари тўғрисида ҳабардорлигини ошириш;
- ҳуқуқни қўллаш амалиётида уларга риоя этилишини таъминлаш учун масъул мансабдор шахсларни тегишли ҳуқуқий меъёрлар асосида ўқитиш.

Шу билан бирга, гендер тенглигини жорий қилиш бўйича хотин-қизларнинг интеллектуал салоҳиятини ошириш бўйича амалга оширилаётган тадбирларни алоҳида аҳамиятга эга. Масалан, 2017 йилдан бошлаб юртимизда аксарият олий ўқув юртларида турли мутаҳассисликлар бўйича сиртқи ва кечки бўлимлар фаолияти тикланди. Таълимнинг ушбу шакли ёш аёлларга болаларни парвариш қилиш ва бошқа оилавий

мажбуриятларни бажаришга халал килмасдан олий маълумот олиш имкониятини беради. 2022 йилда кизларни магистратурага кириш имтиёзлари, контракт пулларининг давлатимиз томонидан тўлаб берилиши хам бу борада килинган эътирофга сазовор ишлардандир. Шунингдек, хотин-кизларга таълим олишлари учун янада кулай шартшароитлар яратиш, уларнинг илмий салохияти ва малакасини тизимли ошириб боришни кўллаб-кувватлаш максадида 2022/2023 ўкув йилидан бошлаб олий таълим муассасалари, техникум ва коллежларда, шу жумладан сиртки ва кечки таълим шаклида ўкиёттан хотинкизларнинг таълим контрактларини тўлаш учун 7 йил муддатга фоизсиз таълим кредитларини молиялаштириш максадида тижорат банкларига Давлат бюджетидан хар йили 1,8 триллион сўм ресурс маблағлари йўналтирилиши хотин-кизларнинг ижтимоий, сиёсий ва иктисодий фаоллигини ошишидан мухим омил хисобланади. Интеллектуал салохиятнинг ўсиши эса, бизнинг давримизда хар бир шахснинг касбий пиллапоялардан кўтарилишида ижтимой лифт вазифасини бажаради.

Бугунги ижтимоий тараққиёт жамиятимизнинг тенг ярмини ташкил этувчи хотинкизларнинг маънавий-рухий, ижтимоий қиёфасини, ижтимоий, сиёсий фаоллашуви омилларини ва унинг жамият тараққиётига таъсири муаммоларини яхлит тизим сифатида ўрганиш кун тартибига қўймоқда. Чунки хотин-қизларнинг ушбу вазифаларини оилада бажарадиган оналик масъулияти ва вазифалардан айри холда тасаввур этиш мумкин эмас.

Шаркда аёлнинг мавкейини аввало оилада бажарадиган оналик ва уй-рўзғор хўжалигини бошқариш вазифаларига қараб белгиланиши ижтимоий-маданий ментал характерига эга. XXI асрга келиб, бу вазифаларга қўшимча, аёл ижтимоий фойдали меҳнат билан шуғулланиши ҳамда касбий ва интеллектуал салоҳиятини доимий ошириб борилиши ҳаётий заруриятга айланди.Чунки, бозор иқтисодиёти шароитида мутахассислар, аввало касбий квалификацияларига кўра рақобатлашадилар. Бу рақобатда энг кучлилар ғалабага эришадилар.

Юртимиз мустақилликка эришган дастлабки йиллардан бошлаб, давлатимиз мазмунмохияти билан оналик ва болаликни, оилани янада мустаҳкамлашга жиддий эътибор қаратиб келмоқда. Лекин, бугунга келиб, ёш оилалар ўртасида ажримларнинг кўпайиб бориши бу соҳада қилиниши керак бўлган яна муҳим ишлар борлигини кўрсатади.

Хам жисмоний, ҳам маънавий жиҳатдан етук, ўз мустақил фикрига эга баркамол авлодни тарбиялаш, уларнинг соғлиғини асраш, ҳаётда ўз ўрнини топишида оиланинг ўрни бекиёсдир. Инсон онги, характеридаги энг яхши фазилатлар, дунёқарашини белгилайдиган маънавий мезонлар аввало оила доирасида шаклланади. Ҳар бир боланинг эртага қандай инсон бўлиши, иқтидорининг шаклланиши нималарга қизиқиши унинг

қандай оилада, кимдан тарбия олганлигига ҳам боғлиқ. Шу боис ҳам, ҳалқимизга келин ёки куёв қилаётганида, аввало уни қандай оилада тарбия олганлиги билан қизиқиш одат бўлиб қолган. Бу борада аждодларимиздан қолган: «Арқоғини кўриб бўзини ол, онасини кўриб қизини ол», деган мақолнинг бежиз айтилмаганлигига беихтиёр ишонч ҳосил қилиш мумкин.

Хақиқатан ҳам, ҳаётимизнинг биринчи кунларидан бошлаб оналаримиз ўз меҳри, тинимсиз мехнати, сабр-токат ва эътибор билан кечани-кеча, кундузни-кундуз демай, нозик нихолни парваришлагандек, бизни вояга етказадилар. Шунинг учун хам хеч бир зот онанинг ўрнини боса олмайди. Шунинг учун хам хар фандай чиройли сўз, гўзал оналаримизнинг қадр-қимматини таърифлаш учун ожиз кўринади. Она – иборалар дунёда энг азиз инсон. Биздаги барча яхши фазилатлар – бизга хаётини бахш этган онадандир. Буюк аждодларимиз томонидан аёлнинг оилада, жамиятда тутган ўрни, унинг бунёдкорлик фаолияти улуғланиб келинган. Мустақиллигимиз шарофати билан мамлакатимизнинг барқарор ривожида аёлларнинг роли беқиёс ошди. Бу ўз навбатида давлатимизнинг хотин-қизларнинг жамиятдаги мавкейини мустахкамлашга, уларнинг нафакат оилада, хаётимизнинг барча сохаларида фаол иштирокини таъминлашга қаратилган саъй-харакатлар натижасидир. Хозирги кунда республикамиз ахолисининг тенг ярмини ташкил этган аёлларимиз мехнатда, маданий ва маънавий хаётда, жамоат ишларида фаол иштирок этмокдалар. Аёллар илм-фан, сиёсат, бизнес ва тадбиркорликда хам ўз қобилиятлари ва истеъдодларини тўла намоён килиш имкониятларига эгадирлар. Лекин, шу билан бирга, Республикамиз Конституциясининг 46-моддасида қуйилган барча аёллар ва эркакларнинг тенг хуқуқларга эга эканлиги, уларнинг барча сохаларда эркаклар билан «теппа-тенг бўлишлари керак», деган маънони англатмайди. Хусусан, оғир жисмоний мехнат талаб қилинадиган сохаларда, рахбарлик лавозимларида, сиёсатда аёлларнинг эркакларга нисбатан камрок иштирок этишларини табиий холат деб қаралиши керак.

Давлатимизнинг оила институтини мустаҳкамлашга йўналтирилган сиёсати жамиятнинг оилага, хусусан, аёлларга ва болаларга бўлган эътиборни янада кучайтириш, аёлларнинг оналик функцияларини бажариш билан бирга мамлакатимизнинг иктисодий, ижтимоий-сиёсий ва маданий ҳаётида фаол иштироклари учун кенгрок имкониятларни яратиб беришга йўналтирилган. Негаки, аёл, энг аввало оиланинг негизини ташкил этувчи бош бўғин, шажаранинг давомчиси, маънавий ва жисмонан соғлом авлодни дунёга келтирувчи инсон. Бошқача қилиб айтганда, том маънодаги соғлом аёлгина соғлом авлодни дунёга келтиради, маънавиятли аёлгина баркамол, комил инсонни тарбиялайди.

Шу билан бирга, айнан таълим шахс камолоти, оила фаровонлиги, жамият барқарор тараққиётининг мухим шарти эканлигини алохида таъкидлаш билан бирга, таълимни янги сифат даражасига кўтаришда шахс маънавий камолотининг асосини ташкил этувчи диний ва дунёвий илмлар уйгунлигига асосланган фалсафий дунёкарашни шакллантириш, фалсафий тафаккур килиш маданиятини тарбиялаш гоятда мухим ахамиятга эга, деб хисоблаймиз. Шу боис, асрлар давомида Шарк фалсафаси кадриятлари асосида ёш йигит-қизларда фалсафий мушохада, тафаккур этиш кўникмаларини шакллантиришни узлуксиз таълим тизимига киритиш, назаримизда, миллий менталитетимизнинг миллий тараққиёт ғояси асосида янада юксалтиришга хизмат қилади. Чунки, айнан Шарқ фалсафасида қадимдан ахлоқ, нафосат, инсонпарварлик, вазминлик, бағрикенглик, мутаносиблик каби қадриятларнинг ўзаро узвий алоқадорлиги, инсон ва жамиятнинг барқарор ривожини таъминловчи мухим омиллар эканлиги, оламни билиш ва илм олишни - инсонни бахт-саодатга етакловчи асосий йўл деб қараш, Шаркда хусусан, мусулмон Шаркида хакикатни излаб топишга харакат килган барча фалсафий таълимотларга, шу жумладан, Калом, Шарқ перипатетизми, тасаввуфга хос бўлган.

Ёшларда фалсафий-мантикий тафаккурни шакллантиришнинг бош мақсади, энг аввало, бутун ҳаётлари давомида оладиган билимларини эзгулик йўлида сарфлашга ўргатишдан иборат. Шу маънода таълимни тарбиядан, тарбияни эса таълимдан ажратиб бўлмаслиги ҳақидаги шарқона ҳаёт фалсафасидан келиб чиқадиган бўлсак, таълим тизимининг оиладаги тарбия билан ўзаро узвий алоқадорлигини, ҳамкорлигини таъминлаш баркамол шахсни тарбиялашда жуда катта самара бериши

Чукур билим, маънавий баркамоллик бўлган жойда тараққиёт бўлади. Шундай экан, маънавий қадриятларни тиклаш, миллий ўзликни англашнинг ўсиши, халқнинг маънавий сарчашмаларига қайтиш каби ўзаро узвий алоқадор, табиий жараёнда, аввало Она – аёлнинг ўрни бекиёсдир. Оилани тинчлиги, барқарорлигини таъминлаш, баркамол авлодни тарбиялаш учун ҳам аёл билим, ибрат бўладиган гўзал хулқ соҳибаси бўлиши керак. Аёл маънавияти бутун миллат маънавиятининг туб илдизи дейиш мумкин. Ўзбек аёлининг зиммасига ўта миллий, шарқона маънавиятни сақлаб қолиши ва уни фарзандлар тимсолида янада юксакроқ замонавий умуминсоний қадриятлар даражаларида давом эттириш масъулияти юкланган. Шунинг учун ҳам, аёл — оиланинг негизи, мустаҳкам оиланинг пойдевори, мустаҳкам оила эса жамият барқарорлигининг асосидир.

Хулоса қилиб, оила ва жамият барқарор ривожланишини таъминлашда хотинқизларнинг мавқейини кўтариш, фаоллигини ошириш, шунингдек ёш оилалар ўртасидаги ажримларнинг олдини олиш мақсадида қуйидаги таклифларга эътибор қаратилишини ўринли деб биламиз.

Аввало, барча ёшларда аёлларни нозик хилқат соҳибалари сифатида қадрлаш, авайлаб-асраш; қизларимизда замонавий ишбилармонлик ва ижтимоий фаоллик кўникмалари билан бирга шарқона аёлларга хос назокат, нафосат, донолик, камтарлик, хушфеъллик, меҳнатсеварлик, ҳалоллик, саранжом-саришталик, турмуш ўртоғи ва оила аъзоларини ҳурмат қилиш каби аҳлоқий қадриятларни шакллантиришга алоҳида эътибор қаратиш керак.

Бугунги кунда йирик давлат ёки хусусий корхоналар ва муассасаларда, хусусан олий ўкув юртларида кўплаб ёш фарзанди бор аёллар мехнат қилмокда. Уларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш ва иш жойида муким ишлаши, қадрларнинг қўнимсизлигининг олдини олиш мақсадида шу корхона ёки муассасаларда кичик боғчаларни; бошланғич синф ўкувчилари учун мактабдан кейин тарбиячи-педагог бошчилигида уй вазифаларини бажариш, ижодий машғулотлар ўтказиш учун тўгараклар ташкил этилиши мумкин. Бу ўз навбатида мазкур муассаса рахбарининг хохиш-иродаси, креативлиги ва имкониятларидан рационал фойдаланиш қобилиятига боғлиқ. Бинобарин, ривожланган мамлакатларда бу сохада илғор жахон тажрибаси мавжуд.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

- [1]. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. –Т.: Ўзбекистон, 2019. –77 бет.
- [2]. Ўзбекистон Республикаси Оила Кодекси. .-Т.: Адолат, 2021. 199 бет.
- [3]. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 7 мартда эълон қилинган "Оила ва хотин-қизларни тизимли қўллаб-қувватлашга доир ишларни янада жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПФ-87 Фармони. // https://lex.uz/docs/5899498

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ НОАНЪАНАВИЙ ШАКЛЛАРИНИ ЖОРИЙ ЭТИШ ОРҚАЛИ МУТАХАССИСЛАРНИ ТАЙЁРЛАШ СИФАТИНИ ОШИРИШ

Нилуфархон Кобулова

Кафедра мудири, т.ф.н.,доцент Андижон машинасозлик институти nilufarqobuloya@mail.ru

Калит сўзлар: олий таълим муассасаси, таълим жараёни, "5+1" модели, ўзаро интеграция, профессионал мослашув, касбий тайёргарлик, ўзлаштириш кўрсаткичлари.

Аннотация: Мутахассисларни анъанавий тизимини тахлил килиш асосида муаллифлар "5+1" ўкув жараёнини ташкил этишда моделидан фойдаланган. Ушбу моделнинг иткихом шундан иборатки, 2-курсдан бошлаб ўкув хафтасининг 5 куни давомида талабалар ОТМда назарий ва амалий билимлар олиш билан бир қаторда ишлаб чиқариш корхонасида, яъни келажакда ишлайдиган корхонасида 1 кун амалий ўқув машғулотларини ўтайди. Янги моделни қўллаш натижасида талабаларнинг 90 фоизида олдинги сессия натижалари билан билан таккослаганда ўқув кўрсаткичлари яхшиланган

IMPROVING THE QUALITY OF TRAINING SPECIALISTS BY INTRODUCING NON-TRADITIONAL FORMS OF ORGANIZING THE EDUCATIONAL PROCESS

Keywords: university, educational process, 5+1 model, mutual integration, professional adaptation, professional training, performance indicators

Abstract Based on the analysis of the traditional system of training specialists, the authors used the 5+1 model to organize the educational process. The essence of this model is that, starting from the 2nd year, within 5 days of the academic week, students will receive theoretical and practical knowledge at the university, as well as 1 day of internship at a manufacturing enterprise, i.e., the enterprise where they will work in the future. As a result of using the new model, 90% of students improved their performance compared to the results of the previous session.

ПОВЫШЕНИЕ КАЧЕСТВА ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ ПУТЕМ ВНЕДРЕНИЯ НЕТРАДИЦИОННЫХ ФОРМ ОРГАНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Ключевые слова: вуз, образовательный процесс, модель «5+1», взаимная интеграция,

Аннотация: На основе анализа традиционной системы подготовки специалистов авторы использовали модель «5+1» для организации учебного процесса. Суть данной модели заключается в том, что, начиная со 2

профессиональная адаптация, профессиональная подготовка, показатели успеваемости

курса, в течение 5 дней учебной недели студенты будут получать теоретические и практические знания в вузе, а также 1 день прохождения практики производственном предприятии, т.е., предприятие, где работать в будущем. будут В результате новой модели у 90% использования студентов улучшилась успеваемость по сравнению с результатами предыдущей сессии.

Олий маълумотли мутахассисларни тайёрлаш сифатини оширишда иктисодиёт сохалари ва тармокларининг иштирокини янада кенгайтириш оркали республика олий таълим тизимида юкори малакали ракобатбардош кадрлар тайёрлашнинг мазмунини мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий тараққиёти истиқболлари, жамият эхтиёжлари, илммаданият, техника ва технологияларнинг замонавий ютукларидан келиб фан, **У**збекистон чиккан холда тубдан такомиллаштириш максалила Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги "Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПҚ-2909-сон ва "Олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иктисодиёт сохалари ва тармокларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўгрисида" 2017 йил 27 июл кунги № ПК-3151 қарорлари қабул қилинди [1, 2].

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг таълим, фан ва маданият масалалари бўйича қўмитаси (UNESCO) (DGP Research ва консалтинг ташкилоти Consulting) ҳамкорлигида жалб қилинган нуфузли хорижий экспертлар гуруҳи томонидан 2017 йилнинг январь - июнь ойларида Ўзбекистон Республикаси таълим тизимини комплекс ўрганиш бўйича ўтказилган тахлиллар натижалари асосида берилган хулосаларда олий таълим жараёнида назария ва амалиёт яхлитлиги таъминланмаганлиги, талабаларнинг малакавий амалиётларини ишлаб чиқариш корхоналарида ўтказиш самарали ташкил этилмагани оқибатида битирувчиларнинг аксарият қисми тайёр мутахассис бўлиб чикиш ўрнига, ишга жойлашгандан кейин кайтадан ўз касбини, мутахассислигини ўрганаётганлиги, шунингдек, таълим сифатини назорат қилиш механизми замонавий талабларга жавоб бермаслиги, таълим муассасаларида малакали педагог ва бошкарув кадрларининг етишмаслиги, хорижий таълим муассасалари билан самарали хамкорлик етарлича йўлга қўйилмаганлиги каби камчиликлар қайд этилган. сохаларининг Бундан ташқари, иктисодиёт истикболда кадрлар тайёрлашга буюртмаларини шакллантириш, битирувчиларга қўйиладиган малакавий талабларни ишлаб чиқиш, тармоққа зарур бўлган мутахассисларни тайёрлаш сифатини таъминлаш жараёнидаги иштироки талабга жавоб бермайди. Олий таълим дастурларининг ўзгарувчан

726

мехнат бозори талабларига хамоханглигини таъминлаш учун иш берувчилар томонидан тизимли ишлар амалга оширилмаяпти.

Олий таълим- илм-фан- ишлаб чиқариш ўртасида узилишлар мавжуд, интеграция таъминланмаган.

Юқорида келтирилган сабаблар замонавий ишлаб чиқариш талаблари ва ушбу ишлаб чиқариш учун мутахассисларни тайёрлаш сифати ўртасида сезиларли фарқ пайдо бўлишига олиб келади.

Замонавий шароитларда фақатгина ОТМ кучи билан малакали мутахассисни тайёрлаш амалда мумкин эмас. ОТМ битирувчида касбий йўналиш, кўникмаларнигина шакллантириши мумкин. Битирувчи амалиёт билан шуғуллангандагина ҳақиқий мутахассис бўлиб етишади.

Таълим жараёнини ташкил этишнинг анъанавий шаклларининг асосий камчилиги шундаки, машғулотларни ўтказиш талабаларга амалий ва касбий кўникмаларни эмас, балки маълум бир билимларни олишга қаратилган. Университет услуби- кўпинча ўкитувчидан талабага билимларни узатиш услубига асосланган, яъни билимлар узатилади. Маъруза ўкиш ўкитишнинг пассив хусусиятини акс эттиради. Эшитиш ва ўкиш оркали талабаларни мустакил фикрлаш тажрибаси ортмайди. Махсус тадкикотлар шуни кўрсатадики, информацион маърузадан сўнг талабалар материалнинг 30 фоиздан камини эслайдилар, ундан ҳам ёмони, маърузадан кейинги биринчи ҳафта давомида шу маълумотлар ҳам унутилади [3].

Педагогик жараённи тизимли тахлил қилиш асосида миллий таълимнинг куйидаги хал килинмаган муаммо ва вазифалари аникланди: таълим тизимининг барча даражаларида ўқув дастурларида кўп фанли ва кичик предметлилик мавжуд; аудитория машғулотлари ахборот характерига эга бўлиб, ўрганилаётган мавзулар мазмунини чукур ўзлаштиришга ёрдам бермайди; таълимнинг барча даражаларидаги ўкув жараёнини дидактик ва услубий таъминлаш репродуктив йўналиш билан тавсифланади, бу ўкувчиларнинг ижодий кобилиятларини шакллантириш ва ривожлантиришга ёрдам бермайди. Ўкув дастуридаги мустакил ишларни режалаштириш расмий характерга эга. Ушбу турдаги иш кўп холларда индивидуал дидактик таъминотга эга эмас; ўкув топшириклари индивидуал равишда берилмайди, бу эса ушбу топширикларни бажаришда оммавий кўчирмачиликларга олиб келади. Ушбу холат билимларни чукур эмас, балки расмият учун ўрганишга шароит яратади; мавжуд билим сифатини бахолаш тизими ўкитувчиларнинг субъективлигини юкорилиги билан ажралиб туради, чунки бу тизим паст даражадаги фарклаш кобилияти билан ажралиб туради.

Ушбу муаммоларни кўп жиҳатдан, мутахассисларни тайёрлаш тизимини ижодий ўкитиш технологиясига ўтказиш йўли билан ҳал қилиш мумкин, унинг асосида муаммоли маърузалар, ижодий характердаги семинарлар, амалиётга йўналтирилган амалий машғулотлар ётади.

Юқорида келтирилган муаммони ечимини топиш мақсадида ва ушбу йўналишдаги етакчи мутахассисларнинг илмий ишларини ўрганилган [5,6,7,8,9,10,11,12]. Тахлил натижаларига кўра 2018 йилда вилоятнинг етакчи корхоналари билан келишилганидан сўнг, Андижон вилояти Фавкулодда вазиятлар бошқармаси бошлиғи ва Андижон машинасозлик институти ректори томонидан "5+1" модели асосида ўкув ва амалий машғулотлар ўтказиш тўғрисида" ги низом тасдиқланди (1-расм).

Унга кўра, муаллифлар томонидан мутахассислар тайёрлашда олий таълим ва корхоналарнинг ўзаро интеграциясига асосланган холда мутлако янги ўкитиш услубини ("5+1" модели) таклиф килдилар.

1-расм. "5+1" дастурининг модели.

Ушбу ўқитиш модели мутахассис ходимларни тайёрлашда дунёда тан олинган соҳа мутахассислигига ўкитиш (дуальная система) дан бир қанча фарқ килади. Бу усулда ўкитиш ўкув муассасасида ўкитишни ишлаб чиқаришдаги фаолияти даври билан биргаликда олиб борилишини кўзда тутган мутахассис ходимлар тайёрлашнинг шакли сифатида дунёда тан олинган ва асосан ўрта махсус маълумотли ходимларни тайёрлашга йўналтирилган бўлса, таклиф этилаётган ўкитиш ("5+1"модели) модели — бу олий ўкув муассасасининг ва корхонанинг ўзаро ҳамкорлиги асосида касбий тайёргарлик шароитларидаги педагогик техника усуллари ҳамда ташкилий шакллар, услублар ва уларни амалга ошириш воситалари системасидир (2-расм).

2-расм. Амалдаги ва кутилаётган билимларнинг таққосланиши.

Ушбу ўқитиш моделининг асосий тамойили — бу олий ўқув юртига ва корхонага сифатли мутахассислар тайёрлаш жараёнида бир хилдаги масъулиятни юклайди (3-расм).

3- расм. Модель дастури.

Корхонанинг манфаатдорлиги, аввало мутахассис ходимларни излаш ва танлаш, тайёрлаш, уларни қайта ўқитиш ва мослашувга кўзда тутилган сарфларни камайтириш, зарур мутахассис ходимларни тайёрлаш имкониятидир. Бунда иш берувчи мутахассисларнинг касбий билимларини шакллантиришда, битирувчиларни корхонанинг иш шароитларига кўникиши ва мураббийлик системаларини шакллантиришда фаол иштирок этади. Ўз навбатида талабалар нафақат муайян ишлаб чиқариш шароитлари билан танишадилар ва касбий фаолият асосларини ўзлаштирадилар, балки ўқишни тамомлаганидан сўнг мутахассислиги бўйича ишга жойлашиш имконига эга бўладилар (4-расм).

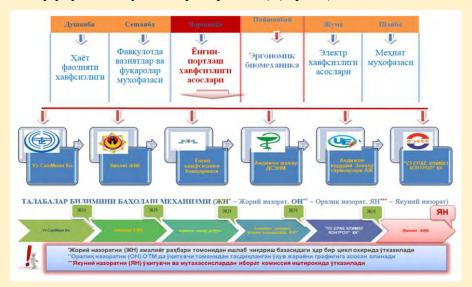

4-расм. Моделни жорий қилишдан кутилаётган натижа.

Шуни қайд қилиш керакки, ушбу моделнинг мазмуни ўкув жараёнини амалиёт билан тўлдиришдир, яъни ўкув жараёнининг маълум қисми корхона негизида ўтказилади. Ўкув жараёнига ўкитишнинг лойихавий усули жорий килинади. Талабалар билимларини бахолаш, курс лойихаларини тайёрлаш, корхоналар буюртмаси асосида диплом ишлари, фан олимпиадаларини биргаликда ўтказиш, номдор стипендиялар белгилаш, тегишли малака сертификатлари бериш жараёнига корхона ва ташкилотларнинг етакчи мутахассисларини жалб этилади.

Ушбу моделнинг мохияти шуки, талабалар ОТМда ўкув ҳафтасининг 5 куни давомида олаётган назарий ва амалий билимлар билан бир қаторда ишлаб чиқариш корхонаси, яъни келажакда иш билан таъминланиши мумкин бўлган жойда 1 кун амалий ўкув машғулотларини ўтайди.

1 ва 5-расмда келтирилган схемага асосан, "Хаётий фаолият хавфсизлиги" таълим йўналиши талабалари ишлаб чикилган дарс жадвалига мувофик, хафтанинг хар чоршанба кунида тегишли корхоналарга гурухларга бўлинган холда борадилар (6-8 кишилик майда гурухлар билан ишлаш талабалар билан индивидуал ишлаш имконини оширади, корхоналар учун хам муаммо туғдирмайди) (5-расм).

5-расм. "5+1" моделини амалга ошириш схемаси.

Гуруҳларда фанлар кесимида олиб бориладиган амалий дарс машғулотлари аввалдан фан дастури бўйича белгилаб олинди. Бу бўйича тегишли фан ўқитувчилари томонидан корхоналарга бориб, дастур бўйича ўтиладиган мавзуларни, уларга зарур жиҳозларни ўрганилди.

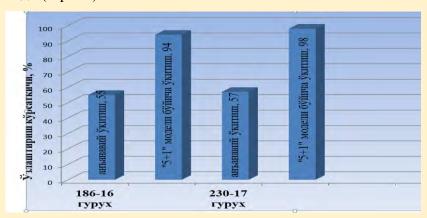
"5+1" моделини амалга ошириш бўйича тузилган Низом асосида, корхоналарда ўкув жараёнини ташкил этишга келишув имзоланган ва улар талабаларни алохида ўкув хонаси

ва мавзуга тегишли барча жиҳозлар билан таъминлайди. Талабалар билан дарс жараёнини олиб бориш учун институтдан бириктирилган профессор-ўқитувчидан ташқари, корхонадан ҳам соҳа мутахассислари ўқув жараёнига жалб этилди.

Мазкур ўкув дастурининг ютукларидан бири шуки, унда талаба ўкув жараёни мобайнида институтда олган назарий билимларини ишлаб чикариш корхонасида олган амалий кўникмалари асосида мустахкамлаб боради.

Талабалар билимини баҳолаш учун жорий назоратни амалиёт раҳбари томонидан ишлаб чиқариш базасида ҳар бир цикл охирида ўтказилди. Оралиқ назоратни эса ОТМ да ўқитувчи томонидан тасдикланган ўкув дарёни графигига асосан олинди. Якуний назоратни ўкитувчи ва мутаҳассислардан иборат комиссия иштирокида ўтказилди.

Талабалар фикри ва олинган натижалар тахлили шуни кўрсатдики, амалий машғулотларни зарур асбоб-ускуналар ёрдамида ўз кўллари билан бажарганлиги учун талабалар мавзуни мохиятини яхши англаганликлари, бу амалиёт улар учун фойдали бўлганлиги ва бундай амалиёт жуда зарур эканлигини таъкидлаган. Тадкикот натижалари шуни кўрсатдики, 2018-2019 ўкув йили биринчи ва иккинчи семестри солиштирилганда, талабаларни фанларни ўртача ўзлаштириш кўрсаткичи гурухлар кесимида 39-41% фоизга ошганлигини кўрсатди (6-расм).

6-расм. "Хаётий фаолият хавфсизлиги" йўналиши талабаларининг анъанавий ва "5+1" модели асосида ўкитиш натижалари.

Хулосалар.

Олиб борилган изланишлар натижасини амалиётга татбиқ этиш натижалари асосида қуйидагича хулосалар қилиш мумкин:

-тадқиқот натижаларини таълим жараёнида қўллаш ҳар бир келажак мутахассисига дифференциал (индивидуал) ёндашишни таъминлайди, натижада кадрлар истеъмолчилари талабига мос кадрлар тайёрланади;

-"5+1" модели асосида корхоналарда амалий машғулотларни ўтказиш талабаларнинг келажакдаги касбига яхшироқ мослашишига имкон яратади;

731

- -"5+1" модели асосида ўкув жараёнини ташкил этишдан корхонанинг манфаатдорлиги, аввало, мутахассис ходимларни излаш ва танлаш, тайёрлаш, уларни кайта ўкитиш ва касбий мослашуви учун кўзда тутилган сарфларни камайтириш, сифатли мутахассис ходимларни тайёрлаш имкониятини яратилишидир;
- -"5+1" моделини ўкув жараёнига қўллаш талабаларнинг фанларни муваффакиятли ўзлаштиришини таъминлайди, ўз-ўзини доимий ва объектив назорат қилишга ўргатади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

- [1]. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги "Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПҚ-2909-сон қарори.
- [2]. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иктисодиёт соҳалари ва тармокларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида" 2017 йил 27 июл кунги № ПҚ-3151 қарори.
  - [3]. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. М.1995.-298с.
- [4]. Махмудов А.Х., Фефелов В.С., Камилова А.Б. Инновационные пути педагогического прорыва. -Ташкент, 2019. -№6. С.3-9.
- [5]. Makhmudov A. Diagnostic technology competency training for master of engineering specialty //The Advanced Science. USA. 2012.- №4.- P. 7-10.
- [6]. Андреева, Е. Применение инновационных технологий на уроках ОБЖ / Е. Андреева// Основы безопасности жизни. 2003. №3. С.31-34
- [7]. Безопасность жизнедеятельности. Современный комплекс проблем безопасности / Власова Л. М. и др. М.: Русский журнал, 2004. 132 с.
- [8]. Бикмаев И.А. Профессиональная психофизическая подготовка студентов специальности «Безопасность жизнедеятельности» в физкультурных вузах: дис. канд. пед. наук / Бикмаев И.А. Омск, 2004. 193 с.
- [9]. Бурмистрова Н. Если возникнет чрезвычайная ситуация : (алгоритмы поведения учащихся и студентов) Бурмистрова Н. // Основы безопасности жизнедеятельности. 2005. № 4. С.54- 55.
- [10]. Вангородский С. И. Преподаватель ОБЖ, и спасатель / Вангородский С. // Основы безопасности жизни. 2005.- № 2. С.22-26.
- [11]. Малаян К. О некоторых проблемах обучения в области безопасности жизнедеятельности / Малаян К.// Основы безопасности жизнедеятельности. 2004. № 11. С. 12-14.
- [12]. Михайлов, Л.А. Групповая форма организации работы на уроках ОБЖ / Михайлов Л.А. // Основы безопасности жизни. -2005. №8. С.6-12.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ЎЗБЕКИСТОНДА ЁШЛАРГА ОИД СИЁСАТ – ДАВЛАТ СИЁСАТИНИНГ АСОСИЙ ТАРКИБИЙ ҚИСМИ ВА УНИ САМАРАДОРЛИГИНИ ЯНАДА ОШИРИШ ЖАРАЁНЛАРИ

Шарофиддин Б. Хонимов

Ўзбекистон миллий университети мустақил тадқиқотчиси

E-mail: sharofiddin 2017@mail.ru

Калит сўзлар: ёшлар, сиёсат, ёшларга оид давлат сиёсати, норматив-хукукий асослар, конунчилик техникаси, юрисдикция, хукукий маданият, хукукий онг, хукукий тарбия.

Аннотация: **Ў**збекистон ёшлар мамлакати хисобланади, ахолимизнинг 60 фоизига якинини мазкур қатлам ташкил қилади.Ёшлар айниқса, мамлакатимизда ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини янада ошириш, ёшларни бугуни кун талабидан келиб чикиб мафкуравий жихатдан маънавий салохиятини ва юксалтириш хамда улар ўртасидаги ижтимоий маънавий мухит самарадорлигини янада яхшилашга қаратилган ижтимоий шерикчилик муносабатлари, ёшларга оид давлат сиёсати тушунчаси, унинг назарий-хукукий асослари масалаларига алохида тўхталиб ўтилган.

Шунингдек, бугунги глобаллашаётган замонда тушунчаси, ёшларга оид давлат сиёсати йўналишида информацион хуружларнинг ахамияти хакида батафсил тўхталиб ўтилган. Глобаллашув жараёнлари даврида ёшларнинг маънавий ва ижтимоий кадриятларига таъсири катта эканлигини, ёшлар салохиятини юксалтиришнинг боскичларида хар бир мамлакатнинг ўз стратегик сиёсати белгилаб олиниши маколада алохида илмий асослаб келтирилган.

YOUTH POLICY IN UZBEKISTAN - THE MAIN COMPONENT OF STATE POLICY AND THE PROCESSES OF INCREASING ITS EFFECTIVENESS

Key words: youth, politics, youth state policy, regulatory framework, legislative methods, jurisdiction, legal culture, legal awareness, legal education.

Abstract: This article discusses the issues of social partnership relations aimed at further improving the effectiveness of youth state policy in our country, increasing the spiritual and ideological potential of young people taking into account the requirements of today, as well as further improving the effectiveness of the social spiritual environment between them, the concept of youth state policy, its theoretical and legal foundations.

Also, in today's globalized era, the concept of space,

the significance of information attacks in the direction of state youth policy are discussed in detail.

The article provides a special scientific justification for the fact that the influence of youth on spiritual and social values is great during the period of globalization processes, and each country's own strategic policy is determined at the historical stages of increasing the spiritual potential of youth.

МОЛОДЕЖНАЯ ПОЛИТИКА В УЗБЕКИСТАНЕ - ОСНОВНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ И ПРОЦЕССЫ ПОВЫШЕНИЯ ЕЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ

Ключевые слова: молодеж, политика, молодежная государственная политика, нормативноправовые основы, законодателные методы, юрисдиксия, правовая правосознание, култура, правовое образование.

Аннотация: В данной стате рассматриваюця вопросы отношений социалного партнерства, направленные на далнейшее повышение еффективности молодежной государственной политики в нашей стране, повышение духовного и идеологического потенсиала молодежи с учетом требований сегодняшнего дня, а также далнейшее повышение еффективности социалной духовной окружающей среды между ними, консепсия молодежной государственной политики, йее теоретические и правовые основы.

Также в сегодняшнюю глобализированную епоху подробно обсуждаеця понятие пространства, значение информационных атак в направлении государственной молодежной политики.

2021 йил 24 октябрь куни бўлиб ўтган жуда катта сиёсий жараён — Президент сайловида барча юртдошларимиз ўзларининг уюшқоқлиги ва бирдамлигини кўрсатди.

Мазкур жараён демократик ва фукаролик жамияти барпо этиш йўлида одимлаб бораётган мамлакатимизнинг жахон хамжамиятидаги ўрнини яна бир поғонага ўсиши учун асосий восита бўлиб хизмат қилди, десам муболаға бўлмайди. Буни сиёсий жараённи бевосита Ўзбекистонда бўлиб кузатган халқаро ташкилотлар ва хорижий давлатлар кузатувчиларининг ижобий этирофларини кўриб амин бўлдик.

Маълумот учун: 2021 йил 24 октябрда бўлиб ўтган Президент сайловида 18 та халқаро ташкилот ва 45 та хорижий давлатнинг мингга яқин вакиллари халқаро кузатувчи сифатида қатнашди. Шу билан бирга, 1 минг 700 га яқин маҳаллий ва хорижий журналистлар сайлов жараёнларини бевосита ёритиб борди.

Куни кеча, яъни жорий йилнинг 6 ноябрь куни Президент сайловида янги сайланган Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг лавозимга киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталари қушма мажлисидаги нутқини барча ватандошларимиз қизиқиш билан кузатишди. Ёшлар вакили сифатида Юртбошимизнинг нутқларидаги ёшлар масалаларига эътибор берганимизда **9 маротаба** ёшлар масаласи бўйича фикр билдирилганлигини гувоҳи бўлдик.

Жумладан, Президентимиз ёшларга ишонч билдириб: "Ёш авлодимизга — менинг ўғил-қизларимга қарата айтмоқчиман: томирларида буюк боболаримизнинг ғайратшижоати жуш уриб турган азиз фарзандларим, сизлар Янги Ўзбекистонни барпо этишда доимо олдинги сафда буласизлар, деб ишонаман", — дея таъкидладилар.

Бу ишонч бугунги кунда келажагимиз эгалари бўлган **18 млн. нафар**дан зиёд болаларимиз, ўкувчиларимиз, талабаларимиз, ишчи-хизматчиларимиз, ҳарбийларимиз, умуман барча қатламдаги ёшларимизга қарата айтилиши бизни хурсанд қилиши билан биргаликда катта масъулият ҳам юклайди.

Шунингдек, Ютбошимиз ўз маърузаларида ёшларга эътибор янада кучайтирилиши, бу борада етакчи ташкилот бўлган Ёшлар ишлари агентилиги тизимидаги ишлар жадаллаштирилишини алохида эътироф этиб: "Шу билан бирга, маҳаллаларда ёшлар масалалари билан мунтазам шуғулланадиган Ёшлар ишлари агентлигининг вакили ҳам бўлади", деган масалага урғу бердилар.

Бугунги кунда Агентликнинг ташкил топганига кўп бўлмаган бўлса-да, ёшларнинг хукук ва манфаатларини химоя қилиш, уларни хар томонлама кўллаб-кувватлаш хамда бу борадаги конунчилик базасини такомиллаштириш борасида катор ишлар амалга оширилмокда.

Мисол учун, ўтган беш йиллик даврдаги норматив база инвентаризациядан ўтказилганда жами 196 та норматив хужжатлар, шундан, ёшларга оид 12 та қонун, 32 та Фармон, 45 та Президент қарори, 107 та Хукумат қарори қабул қилинганлигининг ўзи бу соҳадаги ишларнинг қанчалик яхшиланганлигини англатади.

Шу билан бирга, "Ёшлар билан ишлаш тизими такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига қушимчалар киритиш туғрисида" Ўзбекистон Республикасининг Қонуни лойиҳаси ишлаб чиқилиб, амалдаги 4 та қонунга ўзгартириш ва қушимчалар киритилмокда.

Жумладан, Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 14 сентябрдаги "**Ёшларга оид** давлат сиёсати тўғрисида" ги Қонунида ёшларга оид давлат сиёсатининг асосий принциплари, йўналишлари, бу борадаги давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларининг ваколатлари ва вазифалари белгиланган.

Ёшларга ишлари агентлиги ташкил этилиши ва унинг зиммасига ёшларга оид давлат сиёсатига тааллукли бир қатор вазифалар белгиланиши муносабати билан бугунги кунда ушбу қонунга тегишли қушимчалар киритишга зарурат пайдо булди.

Шу муносабат билан, қонун лойиҳасида Ёшлар ишлари агентлиги ёшларга оид давлат сиёсати соҳасидаги ваколатли давлат органи сифатида белгиланиб, Агентликнинг ёшларга оид давлат сиёсати соҳасидаги ваколатлари белгиланмокда.

Шунингдек, қонун лойиҳаси билан "Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва хукукбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида"ги Қонуни лойиҳасида Ёшлар ишлари агентлиги ва унинг ҳудудий бўлинмаларининг вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳукукбузарликларнинг профилактикасини амалга ошириш соҳасидаги ваколатлари ва вазифалари, жумладан вояга етмаганлар ўртасида ҳукуқбузарлик ва жиноятчиликнинг олдини олишда фаол иштирок этиш билан боғлиқ ваколати белгиланмокда.

"Хукуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида" ги Қонунга Ёшлар ишлари агентлиги ва унинг худудий органларининг ёшларнинг хукуқбузарлигига қарши курашишда ваколатли давлат органларига кўмаклашиш билан боғлиқ ваколатлари белгиланмокда.

Сўнгги ўзгартириш киритилаётган қонун "Болаларни уларнинг соғлиғига зарар етказувчи ахборотдан химоя қилиш тўғрисида" ги Қонунга Ёшлар ишлари агентлигининг болаларни уларнинг соғлиғига зарар етказувчи ахборотдан химоя қилиш соҳасидаги ваколатлари белгиланмоқда.

Бундан ташқари Президентимиз ўз маърузаларида ёшларнинг хукукий саводхонлигини ошириш оркали жиноятчиликка қарши курашиш, айникса коррупцияга муросасиз муносабатни шакллантиришга даъват килганлар: "Лекин хаммамиз яхши тушунамизки, коррупция балосига қарши фақат давлат-хукукий чоралар билангина курашиб бўлмайди. Бунинг учун бутун жамиятимизда, аввало, ёшлар онгида бу иллатга қарши муросасиз муносабатни шакллантириш, барча соғлом кучларни бирлаштириш хал қилувчи ахамиятга эга".

Бугунги кунда ёшларга оид давлат сиёсатини самарали амалга оширишнинг энг асосий йўналишларидан бири ёшларнинг бандлигини таъминлаш бўлиб, бу борада тизимли ислохотлар амалга оширилмокда.

Тегишли ташкилотлар, вазирликлар ва хокимликлар билан хамкорликда ишсиз ёшлар ўрганилди хамда махаллабай **"Ёшлар баланси"** шакллантирилди.

Унда **607 минг 148 нафар** иш билан банд бўлмаган ёки уюшмаган ёшлар мавжуд эканлиги аникланган ҳамда уларнинг бандлигини таъминлашни электрон платформа орқали кузатиб бориш учун "**Ёшлар дафтари**" тизими йўлга қўйилди ҳамда мазкур ёшларнинг барчаси ушбу электрон платформага киритилди.

Касб-хунар ўргатиш, имтиёзли кредитлар, ер майдонлари ва субсидиялар ажратиш хамда ижтимоий-моддий кўллаб-кувватлаш натижасида **579 минг 836 нафар** (95,5 фоиз) ёшлар бандлиги таъминланди, **27 минг 312 нафар** имконияти чекланган ва тиббий ёрдамга мухтож ёшлар доимий назоратга олинди.

Ёшларни қўллаб-қувватлаш мақсадида туман (шаҳар)ларда молиявий манбалари аниқ белгиланган "Ёшлар дафтари" жамғармалари ташкил этилиб, ишсиз ёшларга асбоб-ускуна, меҳнат қуроллари, уруғлик ва кўчат ҳарид қилиш учун субсидиялар ажратиш, нотураржойлар ижараси ва бошқа йўналишларда 126 минг нафар ёшларга 256 млрд. сўм микдорда амалий ёрдам кўрсатилди.

Ёшларнинг муаммолари, таклиф ва истакларини "махаллабай" ўрганиш хамда хал этиш бўйича вазирлик ва идоралар, секторлар рахбарлари томонидан **1 минг 650 маротаба** очиқ мулоқотлар ўтказилиб, **71 мингга яқин** ёшлар томонидан кўтарилган муаммо ва таклифлар хал этилди.

Деҳқончилик қилиш истагида бўлган **424 минг нафар** (шундан, 208 минг нафари "Ёшлар дафтари"га киритилган) ёшларга илк маротаба 127 минг гектар экин майдонлари ажратилиб, **681 мингга якин** иш ўринлари яратилди.

Мухтарам Президентимиз мазкур йўналишдаги ишларни давомли тарзда амалга оширилишини таъкидлаб: "Ахоли бандлигини таъминлаш, ёшлар ва ишсиз фукароларни давлат хисобидан малакали касб-хунарга ўкитиш, оилавий тадбиркорликни ривожлантириш, эхтиёжманд ахолини манзилли кўллаб-кувватлаш оркали 2026 йилгача камбағалликни икки баробар кискартириш кўзда тутилмокда", — дея таъкидладилар.

Порлоқ келажакни билимли ёшлар билан қурамиз. Бу борада Президентимизнинг: "Юртимизда Учинчи Ренессанс пойдеворини барпо этиш учун бизга замонавий илм ва яна бир бор илм, тарбия ва яна бир бор тарбия керак. Бугунги ва эртанги кунимизни, ёшларимиз такдирини ҳал қиладиган юксак малакали муаллим ва мураббийлар, профессор-ўкитувчилар, ҳақиқий зиёлилар керак", — деган чақириқлари доимо ёдимизда бўлади.

737

Ёшларнинг таълим олишлари учун тегишли шарт-шароитлар яратиш, бу борада уларни кўллаб-қувватлаш борасида Агентлик томонидан қатор ижобий ишлар амалга оширилмоқда.

Жорий йилнинг 27 июнь куни Ташкент Ситй Парк боғида ўкувчи ёшларни мантикий ва ижодий фикрлаш, фотографик хотираларини ривожлантириш ҳамда математика фанига кизикишларини ошириш максадида "Ментал арифметика" бўйича тўртинчи Республика мусобакаси ташкил этилди. 700 нафардан ортик ўкувчи-ёшлар ўртасида ўтказилган ушбу мусобака иштирокчиларнинг билим, кўникма ва тажрибаларини ривожлантиришга кўмаклашди.

Олий таълим муассасаларидаги иқтидорли талабаларни аниқлаш, уларнинг ўз салохиятларини намоён этишларига имкониятлар яратиш, жамоатчилик фидойилик фазилатларини шакллантириш, талабалик нуфузини ошириш ҳамда рағбатлантириш мақсадида "Йилнинг энг фаол ёшлар етакчиси", "Интеллектуал ўйинлар" ҳафталиги, "Талаба ёшлар фестивали" танловлари ўтказилди. Мазкур кўриктанловларда иштирок этган 1 500 нафардан ортиқ олий таълим муассасалари талабалари ўзининг ижтимоий фаоллиги ҳамда билим ва тажрибалари оширилди.

900 нафар ёшлар иштирокида хорижий тилларни ўрганишни тарғиб этишга оид "Исхокхон Ибрат тиллар оромгохи" ташкил этилди. Мазкур оромгохда ёшларнинг инглиз, ўзбек, рус, немис, француз, испан, корейс, хитой ва япон тиллари бўйича малакасини ошириш шунингдек, жамоа билан ишлаш кўникмаларини ривожлантириш хамда медиа саводхонлигини ошириш каби ишлар амалга оширилди.

Мамлакатимизда илк бор **5 та** халқаро имтихон тизими (IELTS, TOEFL, GMAT, GRE, SAT) бўйича компенсациялар 1 майдан бошлаб тўлаб бериш тизими йўлга қўйилди.

Бугунги кунга қадар, мазкур халқаро имтиҳон тизимларидан юқори балл олган жами **2 121 нафар** ёшларнинг жами **3 906,7 млн. сўм** микдоридаги имтиҳон харажатлари Агентлик томонидан тўлиқ қоплаб берилди. Шунингдек, 2022 йил 1 январдан бошлаб яна **13 та** турдаги халқаро имтиҳонлардан юқори балл олган ёшларнинг имтиҳон харажатларини қоплаб бериш режалаштирилган.

Шунингдек, ёшларимиз ичидаги имконияти чекланган, ногиронлиги бўлганлари ижтимоий химояга мухтож ёшларимизни алохида қўллаб-қувватлаш, уларнинг жамиятга кўшилиб кетишига кўмаклашиш борасидаги ишларни жадаллаштириш масаласихам Агентликнинг доимий нуқтаи назарида.

Олий таълим муассасаларида тўлов-шартнома асосида тахсил олаётган чин етим, ота-онаси ота-оналик хукукидан махрум этилган ва Мехрибонлик уйида тарбияланган

талабалар ҳамда ногиронлиги бўлган ёшлар учун "Ёшлар таълим гранти" лойиҳаси эълон қилиб борилмоқда.

Лойиха доирасида ўтган беш йиллик даврда ижтимоий химояга мухтож **729 нафар** талабаларнинг **2 млрд 100 млн** сўмлик тўлов шартнома маблағлари беғараз тўлаб берилди.

Агентлик томонидан Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳардаги "Ёшлар марказ"лари қошида 10 дан ортик ижтимоий хизматларни қамраб олган "Инлкюзив марказлар" фаолияти йўлга кўйилдб. Шу мақсадда, 2 млрд сўм маблағ ажратилди.

Ногиронлиги бўлган ёшларни сифатли олий таълим билан қамраб олиш, "Ай-ти" соҳасига бўлган қизиқишларини қўллаб-қувватлаш, уларни замонавий касбларни эгаллашига кўмаклашиш мақсадида "Имкон" грант лойиҳаси эълон қилинди.

Ўтган қисқа фурсат ичида **400 нафар**га яқин талабгор ушбу лойихада таълим олиб, бугунги кунга қадар уларнинг **132 нафар** ногиронлиги бўлган ёшларнинг "СММ" ҳамда "График дизайн" йўналишларида бандлиги таъминланди.

Мазкур ишларнинг самарадорлигини ошириш чоралари кўрилмокда. Зеро, Президентимизнинг: "Мехрибонлик уйлари" ва махсус мактаб-интернатларда яшаётган болаларни оилага якин мухитда, билимли ва касб-хунарли этиб тарбиялаш учун "Мехр дафтари" доирасида бошлаган ишларни изчил давом эттириш барчамизнинг бурчимиздир", — деган топширикларининг ижроси учун энг аввало Агентлик ташаббускор бўлади.

Шунингдек, Президентимиз Ш.Мирзиёевнинг лавозимга киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталари қушма мажлисидаги нутқида ёшлар масаласида қуйидаги фикрларини эслаймиз:

"Навкирон ёшларимизни, айникса, кизларимизни соғлом ва етук этиб тарбиялаш, уларнинг қобилият ва истеъдодини руёбга чикариш, Ватанга муҳаббат ва садоқат, миллий ва умумбашарий қадриятлар руҳида камол топтириш бундан буён ҳам эътиборимиз марказида буҳлади.

Муқаддас ислом динимизнинг инсонпарварлик ғояларини тарғиб этиш, "жаҳолатга қарши — маърифат" тамойили асосида униб-ўсиб келаётган ёшларимизни соғлом эътиқод руҳида тарбиялашга алоҳида аҳамият берамиз.

Сиз, қадрли ватандошларимнинг чин дилдан қўллаб-қувватлашингиз, нуроний отахон ва онахонларимизнинг дуолари, азиз ёшларимизнинг ишончи менга катта куч-

ғайрат беради. Шу боис сизлар билан, халқимиз билан бирга меҳнат қилишдан ҳеч қачон чарчамайман".

Хулоса сифатида Муҳтарам Юртбошимиз бошчилигида ёшларга шунчалик кенг имкониятлар ва шарт-шароитлар яратилаяпти экан, бунга жавобан келажагимиз эгалари кучли, билимли, салоҳиятли ва энг ривожланган мамлакатлар ёшлари билан ҳам ҳар томонлама рақобатлаша оладиган кадрлар бўлиш етишишлари учун ҳаракат қилишлари керак ва бунинг учун Ёшлар ишлари агентлиги чин маънода ёшларнинг суянчиғи, ёрдамчиси ва етакловчиси бўлиш чора-тадбирларини мунтазам ва тизимли равишда амалга ошириб боради.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

- [1]. Ўзбекистон Республикаси Ёшлар ишлари агентлигининг 2022 йилги хисоботларидан.
  - [2]. https://president.uz/uz
- [3]. Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатини тубдан ислох қилиш ва янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисидаги ПФ-6017-сон Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони.
- [4]. Маҳаллаларда ёшлар билан ишлаш тизимини тубдан такомиллаштириш чоратадбирлари тўғрисидаги ПҚ-92-сон Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори, 19 01 2022 йип
- [5]. Ўзбекистон республикаси Марказий сайлов комиссиясининг йиллик хисоботларидан олинган.

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

TEZAURUSNING SEMANTIK TAHLILLARDAGI OʻRNI

Sabohat Qahharova

OʻzMU tayanch doktoranti sabohatqahhorova922@gmail.com

Kalit soʻzlar: ideografik lugʻatlar, tezaurus lugʻatlar, analog lugʻat, oʻquv tipidagi ideografik lugʻat, bosma tezauruslar, elektron tezauruslar, assotsiativ tezauruslar, vizual tezauruslar.

Annotatsiya: Zamonaviy axborot texnologiyalarning hayotga tatbiq etilishi barcha sohalar qatori tilshunoslikda ham mavjud lugʻatlarning turi, shakli, uning mazmunmohiyatini tubdan isloh qilish, oʻzgartirish talabini qoʻymoqda. Shu nuqtayi nazardan bugungi kunda tilning tizimli tabiatining yaqqol namunasi sanalgan yangicha lugʻat turlaridan ideografik, tezaurus lugʻatlar foydalanuvchilar uchun bir qator qulayliklarga ega lugʻat hisoblanadi. Shu sabab ushbu maqolada ideografik va tezaurus lugʻatlarning oʻziga xos xususiyatlari, bir necha turlari, ularning umumiy jihatlari, shuningdek, bu kabi lugʻatlarning yaratilishi nafaqat bugungi kun oʻzbek tilshunosligi rivoji uchun, balki shu tilni samarali oʻqitish-oʻrgatish uchun ham oʻziga xos ahamiyatga ega ekanligi haqida fikr-mulohazalar yuritiladi. Bundan tashqari tezauruslar alohida soʻzning ma'noviy guruhlarini elektron formatda tavsiflashning eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Ayni vaziyatda tezaurus sifatli tarjima jarayonini amalga oshirishda ancha qulayliklarni yuzaga keltiradi.

THE ROLE OF THE THESAURUS IN THE SEMANTIC ANALYSIS

Key words: ideographic dictionaries, analog dictionaries, educational-type ideographic dictionaries, printed thesauruses, electronic thesauruses, associative thesauruses, visual thesauruses.

Abstract: The implementation of modern information technologies imposes a requirement for radical reform, transformation of the type, form of dictionaries, its content, existing in linguistics, among all fields. From this point of view, ideographic, thesaurus dictionaries from new types of vocabularies, which are considered an accurate example of the systemic character of the language today, are considered dictionaries with a number of amenities for users. That is why in this article feedbacks were recorded on the peculiarities of ideographic and thesaurus dictionaries, several types, their common aspects, as well as the fact that the creation of such dictionaries is of particular importance not only for the development of Uzbek linguistics today, but also for effective teaching of this language. Besides thesaurus

is considered one of the most effective means of describing the meaningful groups of a separate word in electronic format. In this situation, thesaurus is brought much convenience when carrying out a quality translation process.

РОЛЬ ТЕЗАУРУСА В СЕМАНТИЧЕСКОМ АНАЛИЗЕ

Ключевые		слова:
идеографические		словари,
тезаурусные		словари,
аналоговый		словарь,
идеографический		словарь
учебного	типа,	печатные
тезаурусы,	ЭЛ	пектронные
тезаурусы,	acco	оциативные
тезаурусы,	]	визуальные
тезаурусы.		

Аннотация: Внедрение современных информационных технологий в жизнь ставит перед лингвистикой, как и всеми отраслями, требование к радикальной реформе, изменения вида, формы словаря, его содержания. С этой точки зрения из новых видов лексики, ярким примером систематического характера языка на сегодняшний день являются идеографические, тезаурусные словари, представляющие собой словари с рядом удобств для пользователей. По этой причине в данной статье рассматриваются особенности идеографических и тезаурусных словарей, их несколько видов, их общие черты, а также высказывается мнение о том, что создание подобных словарей имеет особое значение не только ДЛЯ развития современного узбекского языкознания, но и для эффективного преподавания этого языка. Кроме того, тезаурусы являются одним из наиболее эффективных средств групп отдельного описания духовных слова электронном формате. В этой ситуации тезаурус приносит гораздо больше удобств в осуществлении качественного процесса перевода.

Kirish. Tezaurus lugʻatlarning yaratilish tarixiga e'tibor qaratadigan boʻlsak, u ideografik lugʻatlar asosida shakllanganligining guvohi boʻlishimiz mumkin. Xususan, gʻarb tilshunosligi leksikografiyasini mukammal oʻrgangan ideografik lugʻat yaratishning asoschilaridan biri rus tilshunosi V. V. Morkovkin mazkur turdagi lugʻatlarni uch turga: ideografik tezaurus (идеографические тезаурусы), analog lugʻat (аналогический словарь), oʻquv tipidagi ideografik lugʻat yoki mavzuli lugʻat (словарь идеографический или тематический словарь учебного типа)larga ajratadi [Морковкин, 1970; 72]. Muallif ideografik tezaurusning yorqin namunasi sifatida Mark Piter Rogerning 1852-yilda yaratilgan "Inglizcha so'z va iboralar tezaurusi" kitobini, 33 yildan keyin 1885-yilda nashr etilgan ilohiyot fanlari doktori, Lion katolik universiteti professori Eli Blanning "Fransuz tilining mantiqiy lugʻati yoki soʻzlarning tabiiy va falsafiy tasnifi. Tushunchalar va obyektlar" («Логический словарь французского языка, или естественную и философскую классификацию слов, понятий и предметов») lugʻat kitoblarini misol qilib keltiradi. Tezaurus tipidagi ideografik lugʻat tuzuvchining asosiy vazifasi til birliklarining konseptual guruhlarini aniqlash va uni oqilona tasniflash boʻlsa, analog lugʻatlarni yaratuvchilar oʻz oldiga lugʻatni mavzuviy tashkil etishni maqsad qilib qoʻygani holda alifbo shaklidan voz kechmaydilar. Natijada tanlab olingan leksik-semantik guruhlar analog lugʻatda mavzuviy dominantlar (markaziy soʻzlar) alifbo tartibida joylashadi. Bu borada rus tilshunosi Yu. N. Karaulov ham tezaurus ideografik lugʻat sifatida leksik birliklarning ma'nolari boʻyicha qidirishni ta'minlaydigan tushunchalarning iyerarxik tizimini ideal shaklda ifoda etadigan zamonaviy lugʻat turi ekanligini qayd etadi [Караулов, 1981]. Xullas, tezaurus tipidagi ideografik lugʻatlarda leksik-semantik guruhlarning tabiati va soni tilning semantik imkoniyatlariga qarab belgilansa va muammo asosan ularni aniqlash va tasniflashda boʻlsa, u holda oʻquv mavzuli lugʻatlarni yaratishda asosiy vazifa — ta'lim maqsadlariga mos keladigan mavzularni tanlashdir [Морковкин, 1970; 72].

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili.

Soʻnggi yillarda tilshunoslikda ideografik, tezaurus lugʻatlar yuzasidan alohida ilmiy izlanish olib borgan tadqiqotchilar ham tezaurus lugʻatlarni ideografik lugʻatlarning bir koʻrinishi yoki uning aynan ekvivalenti sifatida tavsiflaydilar: tezaurus "ideografik lugʻatlar" asosida yaratilganligi sababli "tezaurus "va" ideografik lugʻat" soʻzlarini sinonim sifatida ishlatish maqsadga muvofiqdir [Хамраева, 2010; Осокина, 2015]. Bu borada samarali faoliyat olib borayotgan rus tilshunosi S. A. Osokina an'anaviy ravishda ideografik lugʻatlarni yaratilish tarixini uch bosqichga: qadimiy ideografik lugʻatlar, zamonaviy davr lugʻatlari va XX–XXI asrlarda nashr etilgan zamonaviy lugʻatlarga ajratadi [Осокина, 2015; 24]. Tadqiqotchi Yo. N. Hamrayeva esa "tezaurus" va " ideografik lugʻat"larning bir turdagi lugʻatlar sanalishiga quyidagi umumiy jihatlarni keltiradi:

- 1. Ularda soʻzlarning izohi berilmaydi.
- 2. Ularning asosini onomasiologik tadqiq usuli tashkil etadi.
- 3. Ularda soʻz-tushunchalar orasidagi leksik-semantik munosabatlar koʻrsatiladi.
- 4. Tushunchalarni talqin qilishiga koʻra ular izohli lugʻatlarga yaqin turadi.
- 5. Ularda tushunchalar sifatida soʻz, soʻz birikmalari, frazemalar olinadi [Ҳамраева, 2010].

Bugungi kunda bu kabi lugʻatlar har bir tilning soʻz boyligini toʻliq tavsiflash bilan birga u muhim tushunchalarni tez qidirish sifatida ham ishlatilishi jihatdan ahamiyatli sanaladi. Shu nuqtayi nazardan tezaurus lugʻatlarning oʻziga xos xususiyatlarini quyidagicha tavsiflash mumkin:

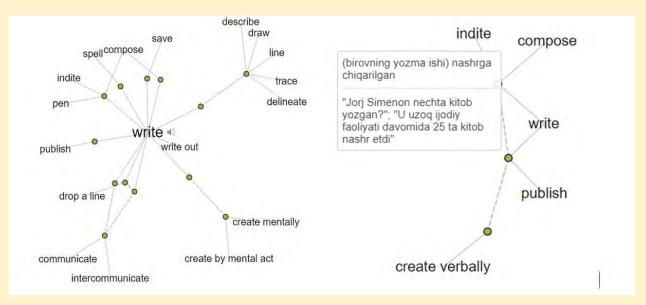
- 1) tildagi barcha soʻzlarni matnlarda ishlatilish imkoniyatining toʻliq roʻyxatini taqdim etadigan ideografik lugʻat turi;
- 2) ma'lum bir semantik munosabatlar tizimiga ega bo'lgan muayyan bir tilning ma'no ifodalovchi birliklari to'plami [Шрейдер, 1976];

- 3) leksik birliklar orasidagi semantik munosabatlar batafsil tavsiflanadigan umumiy yoki maxsus lugʻatlarning mukammal namunasi" [Шайкевич, 1998; 506-507];
  - 4) soʻzni boshqa soʻzlar bilan semantik aloqasi boʻyicha qidirishga moʻljallangan lugʻat;
  - 5) lugʻatda soʻzlarni tartibga solishning ma'lum bir usuli;
- 6) muayyan bir tildagi har bir soʻzining ulkan imkoniyatlarini bir oʻrinda jamlab koʻrsatadigan lugʻat turi [Караулов, 1976; 76].
- S. A. Osokina jahon leksikografiyasida mavjud tezaurus lugʻatlarni uch turga: bosma tezauruslar, elektron tezauruslar, assotsiativ tezauruslarga boʻlib tavsiflaydi [Осокина, 2015]. Bosma tezaurus lugʻatlarining asosiy muammolaridan biri kerakli soʻzni tezda topish muammosi mavjud boʻlsa-da, elektron tezauruslar esa ushbu muammoni yetarli darajada hal qilishga qodir. Ingliz tili materiallari asosida assotsiativ tezauruslarni tuzish XX asrning 70-yillarida amalga oshirila boshlandi. Shulardan biri "Edinburg assotsiativ tezaurusi" sanaladi [http://www.eat.rl.ac.uk]. Unda leksik birliklar orasidagi sintagmatik munosabatlar oʻz ifodasini topadi. Mavjud tezaurus lugʻatlarining elektron versiyalarini yaratish borasida ingliz va rus tilshunosligida samarali ishlar qilingan boʻlsa-da, oʻzbek tilshunosligida hatto tezaurusning bosma shakli ham hali hanuz yaratilmagan. Mana bu kechiktirib bo'lmaydigan dolzarb muammolardan biridir. Buning uchun, avvalo, lugʻaviy birliklar, xususan, fe'l so'z turkumining zamonaviy yirik hajmli semantik hamda tushuntirish (izohli) lugʻatlarini ishlab chiqish zarur, chunki bu kabi lugʻatlar tezaurus yaratishda asosiy manba vazifasini bajaradi. Zero, muayyan til birliklarining semantikasini ishlab chiqmasdan mukammal tezaurus lugʻatlarni yaratish qiyin. Bu kabi lugʻatlar nafaqat Yevropa tilshunosligida, hatto rus tilshunosligida allaqachon yaratilgan. Xususan, 1998-yil Rossiya Fanlar akademiyasi tilshunos olimlari tomonidan 6 jilddan iborat, soʻzlar va ma'nolar sinflari boʻyicha tizimlashtirilgan rus tilining semantik lugʻati nashr etilgan. Bu lugʻat, umuman olganda, 300 000 ga yaqin leksik birliklar – soʻz va frazeologik birliklarning ma'nolarini qamrab olgan. Har bir jild mustaqil leksikografik tadqiqot bo'lgan alohida tayyor ish hisoblanadi [PCC, 1998 -2007]. "Ruscha semantik lugʻat" kitobining 4- va 5-jildlarida bevosita fe'l so'z turkumiga mansub leksik birliklar izohlanadi, fe'llar leksik tizimining tavsifi, iyerarxik tarzda tashkil etilgan leksik-semantik toʻplamlar – barchasi birlashib, har biri alohida leksik sinflarni tashkil qiladi. Bular bogʻlovchi va yarim mustaqil ma'noli fe'llar, frazali fe'llar, modal fe'llar, bog'lanish, munosabat va nomlash fe'llari; deyktik fe'llar; ekzistensial fe'llar; haqiqiy faol harakat, faoliyat fe'llarini o'z ichiga oladi [PCC, 2007]. Rus tilidagi fe'llarning ideografikizohli lugʻati ham keng qamrovli lugʻat boʻlib, oʻzida izohli, ideografik va ikki tilli tarjima lugʻatlari tamoyillarini mujassam etgan [ТСРЯ, 1999]. Mazkur lugʻatda 25 000ga yaqin fe'l

mavjud, ular ma'nosiga koʻra bir necha guruhlarga birlashadi, har bir fe'lning inglizcha ekvivalenti boʻlib, ularga alohida semantik izoh beriladi.

Tahlil Ba natijalar. Endi bevosita tezaurus lugʻatlarda leksik birliklarning semantik tahlili haqida fikr yuritilganda rus tadqiqotchisi S. Gindinning quyidagi tezaurus (ideografik) lugʻatga nisbatan ishlatgan jumlasini keltirish ayni muddaodir: "til sohiblarining avlod-ajdodlari tomonidan to'plangan ma'nolar zaxirasining eng qulay va eng yorqin in'ikosi" [Гиндин, 2001]. Aytish mumkinki, muayyan bir tildagi ma'lum bir so'zning barcha ma'no qirralarini aniqlash uchun dastlab izohli, soʻng sinonim, antonim, uyadosh soʻzlar lugʻatini birma-bir varaqlashga toʻgʻri keladi, ammo shu kabilarning hammasi bitta tezaurusda, tushunchalarni qidirishga moʻljallangan elektron tezaurus lugʻatda berilsa ayni muddao emasmi? Bu rivojlangan tillar tishunosligida allaqachon amalga oshirilgan jarayon. Ta'kidlash joizki, sinonim, antonim tushunchalaning bir oʻrinda ketma-ket berilmaganligi bir tarafdan xorijlik talabalarning oʻzbek tilidagi soʻzlarning ma'nolarini oʻrganishi uchun lugʻatlardan foydalanishiga qiyinchilik tugʻdirsa, ikkinchi tomondan esa tarjima jarayonida ham ba'zi murakkablik va chalkashliklarni yuzaga keltiradi. Tezaurus lugʻatlarda esa har bir leksema sinonim guruhlarda, uning semalari, boshqa leksemalar bilan birikish imkoniyatlari (valentliklari), sintagmatik va paradigmatik munosabatlari yaxlit holda bir oʻrinda qayd etilishi sababli bu kabi muammolar yuzaga kelmaydi. Boshqacha aytganda, taniqli leksikograf V. I. Dal mavzuviy lugʻatlarning alifbo tartibidagi lugʻatlardan farqi va afzalliklarini koʻrsatish maqsadida: "Soʻzlarning alifbo tartibidagi joylashuvi naqadar quruq va ma'nosizdir. Bunday lug'atni o'qishga kuch topish qiyin. Oʻninchi soʻzga yetmasdanoq aqlimiz oʻtmaslashib, boshimiz aylanib qoladi, holbuki, bizning zehnimiz hamisha har narsada oqilona bogʻlanishni, tadrijiylikni va mantiqiy izchillikni talab qiladi" [Даль, 1989]. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, tezaurus lugʻat — bu har qanday ilmiy yoki texnik sohaning hamda ma'lum bir tilning butun so'z boyligini tizimli ravishda tartibga soladi.

Endi tezaurusning yana bir shakli vizual tezaurusga toʻxtaladigan boʻlsak, u interaktiv lugʻat-tezaurus boʻlib, unda qidiruv paneliga ma'lum bir deskriptorni yozsangiz, ekranda oʻsha soʻzning ajoyib semantik diagrammasi paydo boʻladi, soʻng deskriptorning har bir sinsetiga kompyuter sichqonchasini olib borsangiz semantik diagramma (toʻr) bir qalqib, boshqacha shakl hosil qiladi, bu vizual tarzda soʻzlar orasidagi bogʻlanishlarni aniqlash imkonini beradi [https://www.visualthesaurus.com/trialover/]. Masalan, vizual tezaurus saytiga kirib, "write" soʻzini yozganimda ekranda chap tomondagi chizma va uning sinonimlari paydo boʻldi. Mazkur jadvalda aks etmagan sinonimlarga kompyuter sichqonchasini olib borib tegganimda oʻng tomondagi chizma ham yozuv koʻrindi:

Tezaurusning asosiy maqsadi foydalanuvchilarga ular ifodalamoqchi boʻlgan gʻoya yoki tushunchaga mos keladigan soʻz, soʻz birikmasi, iboralarni topishga yordam berishidir. Har bir tezaurus boshqacha boʻlishi mumkin, ammo maqsad bitta: nimani nazarda tutayotganingizni aytishning muqobil usullarini taqdim etish va bu muqobillar orasidagi farqlarni taklif qilishdan iborat.

Xulosa Ba takliflar. Shunday qilib, tezaurusning vazifasi asosiy semantik maydonlarni, ularning ichki tuzilishi va tashqi aloqalarini koʻrsatib, lingvistik materialning ma'lum bir boʻlagi haqida semantik tushuncha berishdir. Tezaurus — bu tilning tizimli tabiatining yaqqol namoyonidir, bu bizga individual lingvistik birliklar va birliklar guruhlarini bir -biriga bogʻlaydigan turli munosabatlarni anglashga imkon beradi.

Hozirgi kunda elektron tezauruslarning. internetda bir nechta qulay variantlari mavjud. Bularga thesaurus.com, collins thesaurus va Oksford thesauruslari misol boʻla oladi. Foydalanuvchilar sinonimlar va antonimlarning toʻliq toʻplamini koʻrish uchun soʻzni kiritishlari kerak. Qolaversa, matn protsessorlarining koʻp dasturlarida toʻgʻridan toʻgʻri oʻrnatilgan tezauruslar mavjud. Soʻz ustiga sichqonchaning oʻng tugmachasini bosish va menyuni toʻgʻri tanlash orqali foydalanuvchilar sinonimlarning butun roʻyxatiga va hatto qalqib chiquvchi tezaurusga kirishlari mumkin. Shunday ekan, alifbo shaklida tuzilgan lugʻatlar asosida oʻzbek tilining kompyuterga asoslangan lingvistik-leksikografik bazasini yangilash, yaratish zarurligi bugungi kun tilshunoslari oldida turgan muhim vazifalardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- [1]. Морковкин В. В. Идеографические словари. М.: Изд. Моск. ун-та, 1970. 72 с.
- [2]. Караулов Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. М. : Наука, 1981. 368 с.

- [3]. Хамраева Ё. Н. Ўзбек тилининг идеографик луғатини тузиш тамойиллари (харакат ва холат тушунчасини ифодаловчи сўзлар мисолида) дис. филол. фан. номзоди. Тошкент, 2010 1726.
- [4]. Осокина С. А. Основания лингвистической теории тезауруса: дисс. доктора филологических наук. Барнаул, 2015 437 с. [электронный ресурс].
  - [5]. Шрейдер, Ю. А. Тезаурус / Ю.А. Шрейдер // Большая Советская энциклопедия.
- М. : Советская энциклопедия, 1976. [электронный ресурс]. URL: http://slovari.yandex.ru/~книги/БСЭ/Тезаурус (дата обращения 23.03.2009).
- [6]. Шайкевич, А.Я. Тезаурус // Языкознание: Большой энциклопедический словарь. М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. С. 506-507.
- [7]. Караулов, Ю. Н. Общая и русская идеография / Ю.Н. Караулов. М. :Наука, 1976. 356 с.76

WOMEN IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SCIENCE AND QUALITY EDUCATION

3RD INTERNATIONAL CONFERENCE

ДАВЛАТ ФУКАРОЛИК ХИЗМАТЧИЛАРНИНГ СИЁСИЙ ИМИДЖИ

Отабек Файзуллаев

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси хузуридаги Қонунчилик муаммолари ва парламент тадқиқотлари институти кадрлар буйича бош инспектори

Калит сўзлар: давлат фуқаролик хизмати, сиёсий имидж, жамият, давлат бошқаруви, одоб-ахлоқ ва касбий тамойиллар.

Аннотация: Мақолада давлат хизматчилари сиёсий имиджининг хусусиятлари, унинг шаклланишига таъсир қилувчи баъзи омиллар тадқиқ этилган. Шунингдек, замонавий дунёда давлат хизматчисининг имиджи ҳар қандай давлат бошқаруви самарали фаолиятининг муҳим ва ажралмас қисми эканлиги ёритилган.

THE POLITICAL IMAGE OF THE CIVIL SERVICE

Key words: public civil service, political image, society, public administration, ethics and professional principles.

Abstract: The article discusses the features of the political image of civil servants, some of the factors influencing its formation. It is also emphasized that in the modern world the image of a civil servant is an important and integral part of the effective operation of any public administration

ПОЛИТИЧЕСКИЙ ИМИДЖ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ГРАЖДАНСКИХ СЛУЖАЩИХ

Ключевые слова: государственная гражданская служба, политический имидж, общество, государственное управление, этика и профессиональные принципы.

Аннотация: В статье рассматриваются особенности политического имиджа государственных служащих, некоторые факторы, влияющие на его формирование. Также подчеркивается, что в современном мире имидж государственного служащего является важной и неотъемлемой частью эффективной деятельности любого государственного управления.

Бугунги кунда давлат институти жамият ва оммавий ахборот воситалари доимо диккат марказида. Шунинг учун ҳам давлат хизматчисининг сиёсий имиджи — фаолият олиб бораётган маълум бир давлат органининг юзи ҳисобланади. Давлат фукаролик хизматчисининг имиджини ижобий ёки салбий шаклланишига ижтимоий, психологик, ахлокий ва ҳукукий омиллар таъсир қилади. Мазкур жиҳатларнинг ҳар бири давлат хизматчиси учун муҳим, чунки бу унинг шахсий ва касбий фазилатларини ўзида акс эттиради.

Сўнгги пайтларда "имидж" атамаси кенг тарқалган бўлиб, илмий муомала ва ОАВга мустаҳкам кириб бормокда. Имидж муаммоларини тадқиқ этиш билан амалий психология, социология, сиёсатшунослик, педагогика, акмеология ва бошқа илмий фанлар томонидан амалга оширилиб келинмокда. Имидж яратиш бозори жадал ва динамик ривожланмоқда.

Бошқа томондан, имиджнинг пайдо бўлиши давлатчилик ривожи билан боғлиқ, бу ходиса жамиятнинг ижтимоий парадигмасида унинг ривожланишнинг барча боскичларида мавжуд бўлган. Масалан, хукмдорларнинг тахтга ўтираётганда ўзига танлаган номларидан хам билиш мумкин. Сиёсатчилар хар доим ўзларининг ташқи киёфасига катта эътибор бериб келган. Масалан, Юлий Цезарь сочларнинг камлиги туфайли уни ниқоблаш мақсадида одатда лавр япроғи кўринишида ясалган олтин тождан фойдаланган [1. 182 б.]. Хатто Юлий Цезарнинг юқоридаги имиджи бугунги кунгача сақланиб қолган ҳайкалтарошлик намуналарида ҳам ўз аксини топган.

Имидж (инг. image, лот. imago — тимсол, кўриниш) — шахс, ходиса, нарсанинг оммалаштириш, реклама килиш ва бошка максадларда одамларга хиссий-рухий таъсир кўрсатишни кўзлаб шакллантириладиган киёфаниси, тарғиб килиш воситаларидан бири [2].

Давлат хизматчилари бажарадиган мухим вазифалардан бири бу давлат ва жамият ўртасидаги воситачиликдир. Демак, жамият ва хокимият ўртасидаги муносабатлар мувофиклаштирилган ва умумий манфаат ва муаммоларга йўналтирилгандагина давлат хизмати самарали бўлиши мумкин [3. 142 б.]. Бу эса давлат хизматчисининг сиёсий имиджини шакллантириш мухимлигини тасдиклайди.

Тадқиқотларга кўра, давлат хизматчилари имиджининг шакллантиришнинг иккита асосий замонавий усули мавжуд бўлиб, биринчиси табиий усул, иккинчиси эса сунъий усулдир. Табиий усул — давлат хизматчисининг ахоли, хамкасблари ва хатто кариндошлари билан ўзаро муносабати жараёнида ўзини намоён киладиган анъанавий омиллар билан тавсифланади. Сунъий усул эса, имиджмейкерлар ва сиёсий технологлар

томонидан шакллантирилади. Бу усул кийинишдан тортиб, нотиклик санътигача қамраб олади.

Идеал давлат хизматичиси имиджининг стереотипик таркибий қисмига қуйидаги талаблар киради: профессионал, юқори малака, мехнатсевар, ҳалол, масъулиятли, ақлли, ҳатъиятли, ҳонунларга амал ҳиладиган, моҳир нотиҳ, оилапарвар ҳамда энг асосийси ватанпарвар бўлиши кераҳ [4. 80 б.].

Давлат хизматчисининг имиджига таъсир килувчи асосий компонентлар: мулокот маданияти, нутк одоби, хулк-атвори, кийим услуби каби кўрсаткичлар хисобланади. Бирок, хар доим хам сезилмайдиган, аммо имиджни шакллантиришга катта хисса кўшадиган кўшимча компонентлар хам мавжуд. Кўшимча компонентлар давлат хизматчиларининг асосий бўлмаган фаолияти билан боғлик. Улар: оилалилиги, спортга бўлган кизикиш, уй хайвонларига муносабат, севимли машғулотлар. Бу компонентлар давлат хизматчисининг ижтимоий имиджини ташкил килади. Албатта, имиджнинг барча кўшимча компонентлари давлат хизматчисининг асосий фаолияти билан боғлик касбий хусусиятларининг ўрнини босмайди. Бирок, улар одамларга давлат хизматчисини шахс сифатида яхширок тушунишга ёрдам беради. Шуни таъкидлаш мумкинки, давлат хизматчисининг имиджи унинг касбий ва инсоний фазилатларини акс эттирувчи максадли образдир.

Бугунги кунда давлат хизматчисининг имиджи ҳар қандай давлат бошқаруви самарали фаолиятининг муҳим ва ажралмас қисми ҳисобланади. Бунинг сабаби шундаки, давлат хизматининг ҳар бир ходими давлатнинг расмий вакили сифатида олиб борилаётган давлат сиёсатини амалга оширади. Ўз навбатида мамлакатнинг сиёсий йўналиши аҳоли ўртасида маъқулланиши ёки аксинча бўлишига давлат хизматчилари фаолиятининг ижобий ёки салбий имиджи муҳим омил бўлиб ҳисобланади.

Россия Фанлар Академияси Социология институти томонидан 2005 йилда ўтказилган социологик сўров натижаларига кўра, респондентларнинг учдан икки қисми хукумат амалдорларини одамларга нисбатан бефарқлигини биринчи ўринга кўйган. Иккинчи ўринда коррупция, учинчи ўринда эса давлат хизматчиларини мамлакат манфаатларига бефарк деб хисоблашган [5. 149 б.]. Шунингдек, "Жамоатчилик фикри" фонди 2020 йил декабрь ойида ўтказган рус жамиятининг амалдорлар ва давлат хизматчиларига муносабати бўйича сўров натижаларини эълон килди. Унга кўра, Респондентларнинг 61 фоизи Россиядаги амалдорларнинг фаолиятини ёмон деб топишди. Россияликларнинг катта қисми (74%) мансабдор шахсларга салбий муносабатда, фукароларнинг учдан бир кисми (34%) давлат хизматчилари ўз вазифаларини 15-20 йил бажарадилар деб хисоблашди. аввалгидан хам ёмонрок Шу билан бирга,

Россияликларнинг 45 фоизи "мансабдор шахс, давлат хизматчиси" иборасига салбий муносабатда, яъни "мансабдор ёмон", "ўғри", "коррупционер", "порахўр", деган фикрда. Респондентларнинг атиги 19 фоизи давлат хизматчилари фаолиятини ижобий баҳолаган.

Шу билан бирга, респондентларнинг 69 фоизи давлат хизматини шарафли деб хисоблаган ва учдан бир кисми (32%) ўз фарзандларини давлат хизматида кўриш истаги борлигини билдиришган [6]. Бундан кўриниб турибдики, Россия фукаролари давлат хизматини жозибадор хисоблайди, лекин давлат хизматчилари хакида фикри салбий. Бу эса давлат хизматчиларининг имиджи масаласида амалга оширилиши лозим бўлган ишлар салмокли эканлигидан далолат.

Давлат хизматчиларининг имиджининг ажралмас қисми бўлган ахлоқий тамойиллар бутун дунёда қабул қилинган одоб-ахлок меъёрларига асосланади. Улар: инсонпарварлик, хатти-ҳаракатининг мақсадга мувофиклиги, ўзининг ва давлат хизматчиси алоқада бўлган бошқа давлатларнинг анъаналарига ҳурмат қилишдан иборат.

Замонавий жамиятнинг сиёсий вокелиги шундан иборатки, фукаролар сиёсатчи ёки бошка давлат арбоби билан шахсий алокада бўлиш имкониятига эга эмас. У давлат хизматчиларини оммавий ахборот воситалари томонидан жамиятга такдим этилганидек кабул килади. Шу билан бирга, сиёсий имидж, биринчи навбатда, одамларга тушунарли бўлган у ёки бу психологик тип асосида курилади. Кундалик фаолиятда одамлар хар бир давлат хизматчисининг ўзига хос хусусиятларини тахлил килишга вакти хам хохиши хам йўк. Шунинг учун одамлар уларни маълум бир стереотипик хусусиятларнинг тайёр мажмуи сифатида кабул килади. Шуни хам алохида таъкидлаш керакки, ОАВнинг нохолис, масаланинг мохиятига етмасдан бир томонлама таркатилган маълумотлари жамиятда давлат хизматчиларининг имиджига салбий таъсир килишини хам инобатга олиш зарур.

Замонавий шароитда давлат хизматчисининг ижобий имиджининг шаклланиш жараёни давлат органлари фаолиятини ривожлантириш ва уларнинг самарадорлигини оширишнинг мухим кисмидир. Давлат хизматчиларининг конунлар ва хулк-атвор нормаларини, шунингдек, уларнинг хизмат вазифалари ва касбий бурчларига муносабатини конун хужжатлари билан тартибга солиш билан бевосита боғлик.

Ўзбекистон Республикасида 2022 йил 8 августда қабул қилинган "Давлат фукаролик хизмати тўғрисида" ги Қонуннинг 17-моддасида "Давлат фукаролик хизматчиларининг одоб-ахлоқ қоидалари" белгилаб берилган. Унга мувофик, "Давлат фукаролик хизматчиларининг одоб-ахлоқ қоидаларини бузиш уларни қонунга мувофик интизомий ва бошқа жавобгарликка тортиш учун асос бўлади" [7] деб қайд этилган.

751

Давлат хизматчиларининг одоб-ахлоқ ва касбий тамойилларига риоя қилиши, ўз хукуқ ва мажбуриятларини бажариши, узлуксиз малака ошириш ва шахсий ўсиши давлат хизматчисига жамият томонидан қўллаб қувватланишига ва имиджини янада яхшиланишига имкон беради.

36 миллиондан ахолиси бўлган **У**збекистонда бугунги зиёд кунда 110 мингдан кўпрок давлат хизматчилари мехнат килмокда. Ахоли хаётини енгил қиладиган, кайфиятига бевосита таъсир кўрсатадиган давлат хизматини ислох килиш хамда бошқарувда натижадорлик ва сифатни ошириш масалаларида салмоқли ишлар амалга оширилмокда. Сўнги йилларда давлат хизматчилари халққа анча яқинлашди, "махаллабай" ва "хонадонбай" ишлаш тизими йўлга қўйилди. Ходимларга самарали ишлаши учун муносиб шароитлар яратиб борилмокда. Натижада, давлат хизматида 40 ёшгача бўлган ходимлар улуши 61 фоизга етди (илгари 37 фоиз бўлган). "Шу билан бирга, давлат хизмати чинакам халкни рози киладиган тизимга айлангани йўк. Мисол учун, ўтган йили Халқ қабулхоналарига вазирликлар ва хокимликлар ходимларининг билимсизлиги ва масълиятсизлиги хакида 25 мингта, уларнинг мулокот маданияти етишмаслиги билан боғлиқ 7 мингта шикоят келиб тушган. Соғлиқни сақлаш (10 мингта), Халқ таълими (4,5 мингта) вазирликлари, Қашқадарё (1 мингта) ва Сурхондарё (828 та) вилоятлари хокимликларида бу борадаги мурожаатлар сони кескин ортган" [8]. Бу маълумотларга асосланиб шуни айтиш мумкинки, ахборотнинг ахамияти доимий равишда ўсиб бораётган, уни қайта ишлаш ва узатиш жараёни тезлашиб бораётган, рейтинг ва шархлар маълум бир соханинг ривожланиш динамикасига тобора кўпрок таъсир кўрсатадиган замонавий дунёда давлат хизматчисининг имиджи диккат билан кўриб чикилиши ва пухта такомиллаштирилиши керак.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, халқаро тажриба шуни кўрсатмокдаки, жамият ривожланишининг хозирги боскичи давлат хизмати тизимига кўйиладиган юкори талаблар билан тавсифланади, унинг самарадорлиги кўп жихатдан мамлакатда амалга оширилаётган ислохотларнинг муваффакиятига боғлик. Давлат хокимияти ва бошкаруви органлари фаолиятининг самарадорлиги, ўз навбатида, унга бўлган ишонч даражасига, уни муайян жамият ахолиси томонидан кўллаб-кувватлаш даражасига боғлиқ бўлиб, бу кўп жихатдан давлат хизматчиларининг сиёсий имиджи билан белгиланади. Жамиятда шаклланган давлат хокимияти ва унинг вакиллари тўғрисидаги ижобий имидж давлат мафкураси тарғиботини соддалаштириб, давлат қарорларини тезроқ амалга оширишга хизмат қилади.

Бундан ташқари, мамлакат аксарият ахолиси орасида давлат хизматчисининг имиджидан келиб чиқиб, онгости равишда ҳамкорлик қилиш истагини келтириб чиқариши ёки аксинча бўлишига олиб келиши мумкин.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

- [1]. Гринберг Т. Э. Политические технологии: ПР и реклама. М., 2005
- [2]. Адилова, Л.Ф. Имидж государственного служащего: современные тенденции и противоречия / Л.Ф. Адилова // Государственная служба в современной России: сб. ст. / Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ; сост.: Е.В. Алферова, В.В. Черепанов. Москва, 2003
- [3]. Востряков Л. Е., Кашина М. А. https://www.researchgate.net/publication/272245927_Imidz_gosudarstvennoj_grazdanskoj_sluz by preodolenie stereotipov The Image of the Civil Service Overcoming Stereotypes.
- [4]. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев рахбарлигида 2022 йил 4 август куни кенгайтирилган тарзда ўтказилган видеоселектор йиғилишининг 61 сонли баёни. Тошкент 2022 йил 16 август.
- [5]. Ўзбекистон Республикаси "Давлат фукаролик хизмати тўғрисида" ги қонун. https://lex.uz/uz/docs/6145972
  - [6]. О.Н.Мирошниченко, М.В.Михайлова "Формирование позитивного образа государственного гражданского служащего: отечественный и зарубежный опыт" Вестник Чувашского университета. 2013. № 4.